

Universitat d'Alacant
Universidad de Alicante

Proto-indústria i acumulació originària
de capital a la vila valenciana d'Alcoi
(1430-1823)

Lluís Torró Gil

Tesis

Doctorales

www.eltallerdigital.com

UNIVERSIDAD de ALICANTE

UNIVERSITAT D'ALACANT

Departament d'Anàlisi Econòmica Aplicada

**Proto-indústria i acumulació originària
de capital a la vila valenciana d'Alcoi
(1430-1823)**

Universitat d'Alacant
Universidad de Alicante

TESI DOCTORAL

Presentada per: Lluís Torró Gil
Dirigida pel Dr. Carlos Barciela López

ÍNDEX

I.	INTRODUCCIÓ	5
II	LA POBLACIÓ	29
1.	<i>Fonts i estat de la qüestió</i>	29
2.	<i>L'evolució de la població</i>	34
	A. ESTUDI DEMOGRÀFIC DE LA VILA D'ALCOI	34
	B. LA DEMOGRAFIA DEL HINTERLAND ALCOIÀ	53
3.	<i>Proto-indústria i població</i>	73
	A. FECUNDITAT	77
	B. NUPCIALITAT	85
III	LES ACTIVITATS AGRÀRIES. 1. ELEMENTS ESTRUCTURALS	103
1.	<i>Els conreus: tipus i transformacions tècniques</i>	111
2.	<i>L'estructura de la propietat i les relacions de producció</i>	154
IV	LES ACTIVITATS AGRÀRIES. 2. PRODUCCIÓ, PREUS I RENDA FEUDAL	183
1.	<i>L'evolució de la producció agrària a través de les fonts delmals</i>	184
2.	<i>Els preus dels cereals a Alcoi (1445-1807)</i>	197
3.	<i>L'evolució de la renda feudal a Alcoi (1444-1816)</i>	220
4.	<i>Producció agrària, activitat industrial i població</i>	235
V	LA MANUFACTURA. 1. UNA APROXIMACIÓ QUANTITATIVA	249
1.	<i>L'evolució de la producció drapera</i>	252
	A. FONTS I METODOLOGIA	252
	B. ELS CICLES SECULARS DE LA DRAPERIA A TRAVÉS DE L'ARRENDAMENT DE LA BOLLA (1569-1827)	261
2.	<i>Un assaig d'aproximació a l'evolució dels preus i els salaris industrials</i>	277

	A. PREUS	281
	B. SALARIS	289
	C. PRODUCTIVITAT DEL TREBALL I COSTOS DE PRODUCCIÓ	310
VI	LA MANUFACTURA. 2. LA DRAPERIA ALCOIANA ABANS DE LA REIAL FÀBRICA DE DRAPS (1316-1715)	329
	1. <i>Abans del Gremi. Els orígens i el primer desenvolupament de la draperia (1316-1497)</i>	332
	2. <i>La formació del sistema gremial. Prosperitat econòmica i conflictes socials (1497-1610)</i>	348
	3. <i>Els temps difícils. Crisi i reestructuració (1610-1715)</i>	383
VII	LA MANUFACTURA. 3. LA GÈNESI DEL CAPITALISME INDUSTRIAL (1716-1823)	405
	1. <i>De paraires a fabricants: la Reial Fàbrica i l'apogeu de la draperia alcoiana (1716-1783)</i>	406
	A. L'ESTAT ABSOLUT I LA FÀBRICA ALCOIANA	406
	B. DESPATXAR ELS DRAPS: MERCATS I FORMES DE COMERCIALIZACIÓ	415
	C. EL PROCÉS DE TREBALL: PROCEDIMENTS, TECNOLOGIA I CONFLICTES	430
	2. <i>L'adveniment del sistema fabril (1784-1823)</i>	453
	A. EL CONTROL INSTITUCIONAL DE LA PRODUCCIÓ	453
	B. ELS CANVIS EN ELS MERCATS	465
	C. DISCIPLINAR EL TREBALL: DE LA DISPERSIÓ ALS INICIS DEL SISTEMA FABRIL	473
VIII	CONCLUSIONS	501
IX	FONTS	523
X	BIBLIOGRAFIA	527
	AGRAÏMENTS	557
	APÈNDIXS	559
	APÈNDIX ESTADÍSTIC	561
	APÈNDIX DOCUMENTAL	843

I. INTRODUCCIÓ

Al llarg dels darrers vint-i-cinc anys les interpretacions sobre el fenomen de la industrialització han sofert profundes modificacions¹. La visió predominant als anys seixanta, que concebia el procés com una transformació ràpida i radical, ha deixat pas progressivament a una altra que posa més èmfasi en les continuïtats respecte al passat preindustrial. Les explicacions més recents afirmen que la industrialització no va consistir exclusivament en l'aparició d'una sèrie de sectors moderns que, incorporant-hi noves funcions de producció basades en la mecanització i la concentració –el *factory system*–, van induir, gràcies als seus efectes d'arrossegament sobre el conjunt de l'economia i la societat, un creixement ràpid i sostès. Per contra, avui dia hom aten, tant o més que a d'aquells sectors, a d'altres formes de producció més "tradicionals": la indústria domèstica i el treball artesà han esdevingut, d'aquesta manera, el centre de la visió predominant².

El canvi de plantejament al que em referesc ha vingut determinat per tot un seguit de factors, com ara la crisi del capitalisme iniciada a finals dels anys seixanta i principis dels setanta que s'ha endut amb ella l'optimisme que havia caracteritzat el

¹ Pel que fa a la historiografia sobre els processos d'industrialització encara resulta imprescindible l'article de David CANNADINE, "El presente y el pasado en la Revolución industrial", *Debats*, nº 13, 1985, págs. 73-94. Un repàs més recent –inspirat en gran mesura en el treball de Cannadine– a Pat HUDSON: *The Industrial Revolution*, London-New York, 1992, pp. 9-36.

² Una simple comparació entre les dues obres de síntesi que, potser, més han influït en l'ensenyament de la revolució industrial britànica als anys seixanta i setanta, la primera, i als anys huitanta i noranta, la segona, pot resultar suficientment indicativa del canvi de conceptualització. Em referesc als treballs de Phyllis DEANE: *La primera revolución industrial*, Barcelona, 1968, i al de Maxine BERG: *La era de las manufacturas, 1700-1820. Una nueva historia de la Revolución industrial británica*, Barcelona, 1987.

desenvolupament econòmic a les dues dècades immediatament anteriors. En aquest nou context van aparéixer un conjunt de recerques i reflexions, de diversos signes metodològics i/o ideològics, que ens han deixat una forma ben diferent d'entendre el procés d'industrialització. Per a la temàtica que ens ocuparà en aquest treball, cal destacar especialment l'enorme influència que ha tingut, des del mateix moment de la seua formulació, el concepte de *proto-industrialització*, usat i definit per primer cop per l'historiador nord-americà Franklin F. Mendels a principis de la dècada dels setanta³.

El punt de partida d'aquesta concepció es troba en la constatació de l'existència, en els moments previs a la industrialització, d'extenses regions d'Europa en les quals les famílies camperoles realitzaven algun tipus de treball industrial, ben a sovint sota la iniciativa i el control de comerciants dels nuclis urbans de la zona. Els estudis clàssics sobre el desenvolupament de la indústria abans de la fàbrica sempre li havien dedicat alguna atenció, inclús remarcant-ne les relacions amb la industrialització pròpiament dita. Així, el tema havia interessat a autors tan diferents com els membres de l'escola històrica alemanya, els geògrafs francesos o economistes marxistes com Maurice Dobb⁴. En aquest sentit, cal destacar les recerques de Joan Thirsk, Herbert Kisch, John Chambers i Rudolf Braun com els precedents més immediats dels estudis

³ L'aportació d'aquest autor –mort prematurament– ha estat cabdal des de la seua tesi doctoral, defesa el 1968: *Industrialization and population pressure in eighteenth-century Flanders*, i, molt especialment amb el seu article "Proto-industrialization: The First Phase of the Industrialization Process", *The Journal of Economic History*, nº 32, 1972, pp. 241-261.

⁴ V. al respecte Peter KRIEDTE, Hans MEDICK i Jürgen SCHLUMBOHM: *Industrialización antes de la industrialización*, Barcelona, 1986, pp. 11-17.

sobre la proto-indústria⁵. Així mateix, Eric L. Jones⁶ va constatar la tendència a l'especialització en moltes regions europees: mentre algunes àrees es dedicaven a l'agricultura cerealística extensiva o la ramaderia, altres ho feien en conreus intensius, viticultura o indústria rural. Totes aquestes anàlisis van donar peu a què Mendels es plantejara, a partir de la seua tesi doctoral sobre el Flandes pre-industrial, la relació entre l'extensió de la manufactura rural dispersa i l'inici de la industrialització, iniciant tot un seguit de contribucions que van anar conformant una sòlida proposta teòrica⁷.

En la seua accepció estricta, amb el terme *proto-industrialització* hom pretenia retre compte del desenvolupament de zones rurals en les que una part important de la seua població, quasi sempre majoritària, vivia en gran mesura de la producció manufacturera dirigida vers mercats interregionals i/o internacionals. De tota manera, freqüentment el seu ús s'ha estès per tal de designar el conjunt d'activitats

⁵ Les contribucions més destacades d'aquests autors potser siguen Rudolf BRAUN: *Industrialisierung und Volksleben. Die Veränderungen der Lebensformen in einem ländlichen Industriegebiet vor 1800 (Zürcher Oberland)*, Erlenbach-Zürich, 1960 –hi ha una traducció anglesa de la segona edició (1979), publicada sota el títol d'*Industrialisation and Everyday Life*, Cambridge-Paris, 1990, amb un postscriptum i un apèndix a càrrec d'Ulrich PFISTER–; John D. CHAMBERS: "The rural domestic industries during the period of transition to the factory system, with special reference to the Midland counties of England", a *Proceedings of the Second International Congress of Economic History (Aix-en-Provence)*, vol. II, 1962, pp. 429-455; els treballs recollits en el volum Herbert KISCH: *From Domestic Manufacture to Industrial Revolution. The Case of the Rhineland Textile Districts*, New York, 1988; i Joan THIRSK: "Industries in the Countryside", a F.J. FISHER, ed.: *Essays in the Economic and Social History of Tudor and Stuart England in Honour of R. H. Tawney*, Cambridge, 1969, pp. 70-88.

⁶ "Agricultural Origins of Industry", *Past and Present*, nº 40, 1968, pp. 58-71.

⁷ A banda de l'article citat en la n. 3, destaca especialment el treball "Des industries rurales à la protoindustrialisation. Historique d'un changement de perspective", *Annales, E.S.C.*, nº 5, 39è année, 1984, pp. 977-1008, fruit de les aportacions i les crítiques vessades en la sessió A del IV Congrés d'Història Econòmica (Budapest, 1982) moderada pel propi Mendels i per Pierre Deyon; MENDELS i DEYON: "Programme de la section A-2 du Huitième Congrès International d'Histoire Économique: La proto-industrialisation: théorie et réalité (Budapest 1982)", *Revue du Nord*, LXIII, nº 248, 1981, pp. 11-19. V., així mateix, P. DEYON: "Fécondité et limites du modèle protoindustriel: premier bilan", al mateix número d'*Annales*, pp. 868-881.

manufactureres durant els segles XVII i XVIII –i inclús més enllà⁸. Segons Mendels, el desenvolupament d'aquest tipus d'indústria rural explicaria les bases sobre les que va aparéixer el sistema fabril i el treball assalariat, per això considerava la proto-industrialització com la primera fase del procés d'industrialització. Els seus trets essencials consistien en la simbiosi entre agricultura i indústria, tant en l'espai com en el temps –treball estacional⁹–, en la coordinació per part de mercaders urbans d'aquestes activitats i la seua dependència de mercats llunyans¹⁰. Tot açò s'articulava en un entramat social i econòmic que tenia una dimensió fonamentalment regional, comportant l'aparició d'un sistema definit i dinàmic. Dins la regió proto-industrial, aquest sistema es basava en una relació funcional entre el capital mercantil –mitjançant el *putting-out*– i l'economia rural domèstica.

Encara que la participació de les famílies camperoles en diferents fases dels processos de producció és molt antiga, el fenomen sembla generalitzar-se a partir del segle XVII. Des de finals de la centúria precedent¹¹, el creixement del mercat mundial de béns industrials, especialment de tèxtils, va fer entrar en crisi les manufactures urbanes tradicionals a causa de les restriccions gremials i els elevats costos del

⁸ V., p. e., Charles TILLY: "Flows of capital and forms of industry in Europe, 1500-1900", *Theory and Society*, 12/2, 1983, pp. 123-142. Un exemple de la persistència de la indústria dispersa més enllà dels inicis de la concentració fabril a Didier TERRIER: *Les deux âges de la proto-industrie*, Paris, 1996.

⁹ V., al respecte, F.F. MENDELS: "Les temps de l'industrie et les temps de l'agriculture", *Revue du Nord*, t. LXIII, 1981, pp. 21-33.

¹⁰ Vinculats moltes vegades a la formació de l'economia-món unida a l'inici de la colonització europea; KRIEDTE, MEDICK, SCHLUMBOHM: *Industrialización...*, pp. 57-64.

¹¹ Per a tot el que segueix, v. especialment P. KRIEDTE: *Feudalismo tardío y capital mercantil*, Barcelona, 1982.

treball. Hi hauríem d'afegir, a més, el desenvolupament paral·lel de l'agricultura, basat, d'una banda, en una creixent especialització regional, i, d'una altra, en la diferenciació interna al si del camperolat que va fer aparéixer un estrat de camperols amb terra insuficient i necessitats, per tant, d'ingressos suplementaris. D'aquesta manera, els comerciants van aprofitar, en algunes regions, la sub-ocupació estacional de la pagesia i les seues baixes exigències salarials per a traslladar tota o part de la producció manufacturera al camp. La possibilitat de trobar una ocupació industrial alternativa acabaria amb els límits al creixement demogràfic imposats per les dimensions de la tinença agrícola. Tanmateix, l'excessiva expansió del sistema des de mitjans del segle XVIII generaria forts problemes derivats dels elevats costos de transferència i del deteriorament de la qualitat dels productes. El resultat seria la concentració de la producció en fàbriques, encara que es donaria també en molts casos una crisi que conduiria a un procés de desindustrialització.

La recerca que es va basar en aquest conjunt d'hipòtesis ha conduït vers una descripció molt més complexa dels orígens de la industrialització¹². Les condicions

¹² De fet el concepte ha estat criticat quasi des del mateix moment de la seua formulació, tant des del punt de vista estrictament empíric, com, especialment, per l'afany dels seus defensors d'erigir-lo en una explicació universalment vàlida. Encara que el propòsit del present treball no és entrar directament en el debat, cal destacar, sense cap pretensió d'exhaustivitat, les crítiques vessades per Pierre JEANNIN: "La protoindustrialisation: développement ou impasse?", *Annales. E.S.C.*, nº 1, 35è année, 1980, pp. 52-65; Rab A. HOUSTON i Keith D. M. SNELL: "Proto-industrialization? Cottage industry, social change and industrial revolution", *Historical Journal*, nº 27, 1984, pp. 473-492; Donald C. COLEMAN: "Protoindustrialización. Un concepto abusivo", *Debats*, nº 12, pp. 47-56; M. BERG, Pat HUDSON i Michael SONENSCHER: "Manufacture in town and country before the factory", a id.: *Manufacture in town and country before the factory*, Cambridge, 1983, pp. 1-32; Jaume TORRAS: "La 'protoindustrialización'. Balance de una peripecia historiográfica", *Áreas*, nº 10, 1989, págs. 81-88. La resposta a moltes d'aquestes crítiques per part dels defensors del model cal veure-les, sobretot, a P. KRIEDTE, H. MEDICK i J. SCHLUMBOHM: "Proto-industrialization on test with the Guild of Historians: response to some critics", *Economy and Society*, vol. 15, nº 2, 1986, pp. 254-272. Després d'un cert desinterés en la segona meitat dels anys huitanta, el debat sembla haver revifat arran de la publicació d'un article de l'historiador alemany Wolfgang MAGER: "Proto-industrialization and proto-industry: the

prèvies –tant des del punt de vista demogràfic com dels contextos agrari, social i institucional– s'han mostrat molt més complexes que allò que pressuposava el model, tant en la versió de Mendels com en la neo-marxista de Kriedte, Medick i Schlumbohm¹³. D'una altra banda, l'estudi de casos regionals i locals també ha demostrat que la relació unilineal entre una primera fase proto-industrial i la subsegüent industrialització no era tan mecànica i que l'èxit o el fracàs del procés era realment molt difícil de predir a partir dels plantejaments teòrics. El model deixava fora tota una sèrie d'activitats manufactureres –com les pròpiament urbanes– que, moltes vegades, també havien protagonitzat processos de transformació industrial plenament culminats. En definitiva, la teoria de la proto-industrialització compartia alguns dels defectes de les seues predecessores, sobretot per la seua pretensió de convertir-se en un esquema explicatiu universal.

Un dels punts més dèbils d'aquest model ha estat la dificultat d'integrar les manufactures urbanes dins l'esquema explicatiu. Segons el patró proto-industrial, les

uses and drawbacks of two concepts", *Continuity and change*, 8 (2), 1993, pp. 181-215, que va provocar, de nou, una resposta per part dels mateixos KRIEDTE, MEDICK i SCHLUMBOHM: "Proto-industrialization revisited: demography, social structure and modern domestic industry", publicada al mateix número de dita revista, pp. 217-252. Com a resultat d'aquest revifament, cal destacar la posada al dia de la recerca al voltant del concepte a Sheilagh C. OGILVIE i Markus CERMAN: *European proto-industrialization*, Cambridge, 1996.

¹³ Caldria distingir, però, entre els plantejaments de Kriedte i Medick, d'una banda, i els Schlumbohm, d'una altra. Els primers veuen la proto-industrialització com un sistema socio-econòmic definit i global, més en la línia dels plantejaments de Mendels. Per contra, Schlumbohm analitza el fenomen com el desenvolupament d'una sèrie de formes de producció manufacturera dins el marc del sistema feudal. En aquest darrer cas, l'accent se situa sobre les relacions entre el capital i el treball, i en l'anàlisi de les formes de sotmetiment del segon al primer. Com ells mateixos assenyalen a la introducció del volum, la divisió en capítols no es tan sols una divisió temàtica, reflexa també algunes divergències importants més enllà dels trets comuns; v. esp. pp. 22-25. En termes generals, el plantejament de Schlumbohm, tot i mantenir alguna de les concepcions rígides dels altres dos autors –esp. en allò tocant a la distinció entre manufactura rural i urbana–, és, des del meu punt de vista, molt més fecund des del punt de vista heurístic.

relacions entre ciutat i camp en el període que va dels segles XVI al XVIII canviarien de caràcter. Les ciutats esdevindrien els centres des d'on es dirigiria la producció rural i on es realitzarien les feines més complexes d'acabat dels productes, així com el mercat de destinació dels béns produïts¹⁴. Com van assenyalar Berg, Hudson i Sonenscher¹⁵, però, açò no casa massa bé amb l'evidència pràctica d'una dèbil diferenciació entre la manufactura rural i la urbana a moltes regions europees, especialment a Anglaterra. Ara bé, si en el cas britànic l'escassa diferenciació entre la ciutat i el camp des del punt de vista de l'activitat manufacturera es manifesta en la inexistència d'institucions gremials, a la major part d'Europa hi podem trobar freqüentment exemples contraris. Els casos català i valencià són ben il·lustratius en aqueix sentit. Des de la segona meitat del segle XVI –almenys pel que fa a la draperia– moltes viles que després jugarien un paper més o menys destacat en els moments de la industrialització van crear o consolidar les seues estructures gremials¹⁶. Tot això ens deu conduir a interrogar-nos precisament sobre el paper que van jugar les institucions

¹⁴ P. KRIEDTE: "La ciudad en el proceso de protoindustrialización europea", *Manuscrits*, nº 1, 1985, pp. 171-208.

¹⁵ "Manufacture in town and country....", pp. 25-28.

¹⁶ Al País Valencià coneixem els casos d'Alcoi (1561, Gremi de Paraires; 1590, Gremi de Teixidors) –Lluís TORRÓ: *La Reial Fàbrica de Draps d'Alcoi. Ordenances gremials (segles XVI al XVIII)*, Alcoi, 1996, pp. 5-30 i 35-48; també he inclòs aquestes transcripcions a l'Apèndix Documental–, Bocairent (Gremi de Paraires, 1587) –José Luis HERNÁNDEZ MARCO: *Estructura económica e industrialización. Enguera y Bocairent durante los siglos XVIII y XIX*, Universitat de València, 1980, vól. II, p. 550–, i Enguera (Gremi de Paraires, 1604) –J. L. HERNÁNDEZ MARCO: "Actituds nobiliàries davant un medi tèxtil valencià en la fase final de l'Antic Règim", *Afers*, nº 4, 1986, p. 383. A Catalunya poden servir d'exemple la constitució i la reorganització, respectivament, dels gremis de paraires de Sabadell i Terrassa, ambdós el 1559; Josep Maria BENAUL: *La indústria tèxtil llanera a Catalunya, 1750-1870. El procés d'industrialització al districte industrial de Sabadell-Terrassa*, Bellaterra, 1992, p. 148 (n. 105). Cal tenir present, que totes aquestes localitats eren nuclis petits –el major seria Alcoi que el 1561 no ultrapassaria els 3.500 habitants, LI. TORRÓ: *Abans de la indústria. Alcoi als inicis del sis-cents*, Alacant, 1994, p. 43– i de població majoritàriament rural.

gremials en el procés¹⁷.

Les corporacions gremials representaven la plasmació institucional de l'organització de la producció manufacturera dins el sistema feudal europeu, constituint-ne un element central i definitori¹⁸. Tant des del punt de vista institucional com des de l'estrictament econòmic, l'artesanat corporatiu pot ser considerat com l'equivalent en les activitats pròpiament urbanes del feudalisme agrari¹⁹. En bona mesura, el sistema corporatiu reflexava institucionalment la divisió social del treball, basada en la qualificació tècnica dels diferents oficis especialitzats. Els gremis eren comunitats de menestrals que practicaven un mateix ofici i que tractaven d'assegurar-se'n el monopoli dins un territori determinat –normalment la vila o la ciutat corresponent. Per regla general, açò s'aconseguia quan l'autoritat que detentava la jurisdicció sobre les activitats manufactureres i comercials –municipis i/o senyors, en diversos graus– atorgava una ampla autonomia administrativa i jurisdiccional a dites comunitats en tot allò referent al propi ofici –l'anomenada, en el dret castellà, *privativa*. De tota manera, cal tenir en compte que en aquest terreny, el poder reial anirà adquirint més rellevància de forma progressiva. Sota l'empara d'aquest sistema, la producció manufacturera es duia a terme, com a l'agricultura, dins la unitat familiar; de

¹⁷ Cal precisar que alguns plantejaments recents han tractat d'incloure dins el marc teòric de la proto-industrialització les activitats manufactureres enquadrades en marcs corporatius, al meu parer, sense massa fortuna; v. especialment S. C. OGILVIE: "Social institutions and proto-industrialization" a OGILVIE i CERMAN, eds.: *European proto-industrialization*, pp. 30-33.

¹⁸ Witold KULA: *Teoría económica del sistema feudal*, Madrid, 1972, pp. 22 i 89-98.

¹⁹ Paulino IRADIEL: "Feudalismo agrario y artesanado corporativo", *Studia Historica*, vol. II, nº 2, 1984, esp. pp. 57-62.

fet, la regulació gremial de la mà d'obra extra-familiar –aprenents i oficials– imitava les relacions de parentiu, assimilant-hi el mestre al cap de família. El sistema gremial va adoptar el caràcter positiu d'un conjunt articulat de normes plasmades en les ordenances gremials²⁰. Aquestes tenien com a objectius fonamentals definir el funcionament intern de la institució i les seues relacions externes, regular l'accés a l'ofici i controlar la força de treball i, en darrera instància, garantir la qualitat de les fabricacions.

Tradicionalment, s'ha transmès una imatge del gremi com una organització de petits productors independents que complia, bàsicament, dues funcions: reglamentar el treball cap a l'interior i defensar-se de la competència cap a l'exterior²¹. No és estrany, doncs, que hom haja considerat el sistema gremial com un dels principals obstacles en el procés de transició cap al capitalisme industrial²². En un món de petits productors independents, els mitjans de producció *no* són capital. A més, des d'aquells plantejaments, s'entén que l'ordenació legal dels processos tècnics de producció posa

²⁰ Fernando Díez: *Viles y mecánicos. Trabajo y sociedad en la Valencia preindustrial*, València, 1990, p. 13. Del mateix autor, també cal veure: "Gremio", *Diccionario histórico de la Comunidad Valenciana*, Alacant, 1992, pp. 412-414.

²¹ P. KRIEDTE: *Feudalismo tardío...*, p. 19. El monopoli havia de permetre als menestrals agremiats mantenir un nivell de preus que garantira uns ingressos suficients a la unitat familiar, mitjançant la limitació de la capacitat de producció, que d'aquesta manera marxaria "un pas per darrere del consum"; W. KULA: *Teoría económica...*, pp. 89-90.

²² Aquest és un tòpic constant des del mateix Adam SMITH: *Indagació sobre la naturalesa i les causes de la riquesa de les nacions*, Barcelona, 1991, vol. I, pp. 127-138. Per una opinió moderna, v., a tall d'exemple, Sidney POLLARD: *La conquista pacífica. La industrialización de Europa (1760-1970)*, Zaragoza, 1991, pp. 84-89.

seriosos entrebancs a les milleres en aquesta esfera²³. La trajectòria històrica dels gremis, des de llur mateixa constitució, sembla avalar en línies generals aquesta interpretació. El més freqüent ha estat l'existència de corporacions que han reeixit a l'hora de defensar els interessos dels menestrals independents, dificultant la creació d'un mercat lliure de treball i restringint la innovació tecnològica.

Tanmateix, aquesta imatge, que es troba avalada en part per la recerca empírica, presenta, també, un fort vessant d'estereotip. En la pràctica, la realitat es mostra molt més complexa²⁴. Per posar l'exemple de les manufactures tèxtils, un especialista en la història de la tecnologia d'aquest sector, com és l'hongarès Walter Endrei, tot i admetre que "*le caractère rétrograde des corporations est reconnu sans ambage par les historiens modernes*"²⁵, demostra amb suficients casos la dialèctica d'aqueixa oposició, partint de l'efecte diferencial sobre les condicions de treball i la remuneració del mateix que les innovacions tècniques singulars tenen sobre els distints gremis implicats en un mateix procés de producció. És a dir, no tots els gremis,

²³ Joel MOKYR: *La palanca de la riqueza. Creatividad tecnológica y progreso económico*, Madrid, 1990, pp. 321-324.

²⁴ Pel que fa a la reconsideració del paper dels gremis dins els processos de creixement econòmic resulta decisiu l'article sobre les ciutats de Lille i Leiden de Robert S. DUPLESSIS i Martha C. HOWELL: "Reconsidering the Early Modern Urban Economy. The cases of Leiden and Lille", *Past and Present*, nº 94, 1982, pp. 49-84. Així mateix, són força interessants les consideracions de Victoria LÓPEZ i José A. NIETO: "Introducción", a V. LÓPEZ i J.A. NIETO, eds.: *El trabajo en la encrucijada*, Madrid, 1996, pp. 9-33. Des d'aquesta nova perspectiva v. sengles anàlisis locals sobre Alcoi –avançant una part important dels resultats de la present recerca– i sobre Segovia, a, respectivament, Ll. TORRÓ. *La Real Fábrica*, ..., i Àngel GARCÍA SANZ: "Verlagssystem y concentración productiva en la industria pañera de Segovia durante el siglo XVIII", *Revista de Historia Industrial*, nº 10, 1996, pp. 11-35.

²⁵ "Les corporations textiles dans leur lutte contre les innovations technologiques" a Annalisa GUARDUCCI: *Forme ed evoluzioni del lavoro in Europa: XII-XVIII secc.*, Firenze, 1991, pp. 467-480; la cita de la pàgina 468.

ni a tot arreu i en qualsevol moment van ser refractaris a adoptar millores en el procés tècnic, ni en el vessant dels canvis qualitatius –menystinguts normalment en els plantejaments de la major part dels investigadors²⁶–, ni en el de guanys en la productivitat del treball. Si no hagués estat així, atesa la dificultat en l'adopció de noves tècniques per part dels treballadors manufacturadors rurals –explicable en termes de baixa qualificació de la mà d'obra–, no s'hauria experimentat, per exemple, una considerable disminució del temps de treball necessari per a la fabricació de draps com la que es va produir entre els segles XIII i XVII²⁷. És evident, per tant, que arribats a aquest punt, seria convenient introduir algunes variables que ens ajuden a matisar la imatge d'institució inamovible i conservadora que acompanya el gremi. Tres podrien ser els factors a tenir en compte: el temps, l'espai i la diferent posició de cada gremi en la divisió del treball.

Des de principis dels anys noranta hem assistit a una revisió important del paper dels gremis en el marc de l'evolució de la manufactura preindustrial²⁸. Les visions més recents del fenomen gremial²⁹ coincideixen en afirmar que els gremis van sorgir a

²⁶ Encara que en un marc diferent, v. les crítiques formulades per M. BERG i P. HUDSON: "Rehabilitating the industrial revolution", *Economic History Review*, XLV, 1, 1992, pp. 32-35.

²⁷ Un drap de qualitat mitjana hauria passat de costar unes 6.000 hores de treball a, tan sols, unes 2.500; W. ENDREI: "Changements de la productivité de l'industrie lainière au Moyen Âge", a Marco SPALLANZANI, ed.: *Produzione, commercio e consumo dei panni di lana (nel secoli XII-XVIII)*, Firenze, 1976, pp. 625-632. Del mateix autor, *L'évolution des techniques du filage et du tisage du moyen âge à la révolution industrielle*, Paris, 1968.

²⁸ Una de les primeres contribucions, força discutible per altra banda, és la de Charles R. HICKSON i Earl A. THOMPSON: "A New Theory of Guilds and European Economic Development", *Explorations in Economic History*, nº 28, 1991, pp. 127-168.

²⁹ La importància creixent de la qüestió gremial en la historiografia econòmica preindustrial es demostra amb la sessió B1 que se li va dedicar al *Twelfth International Economic History Congress*,

l'Edat Mitjana per tal de proporcionar habilitats transferibles mitjançant l'aprenentatge. El fet que duraren i progressaren al llarg de més de cinc segles s'explica, segons aquestes interpretacions, perquè van permetre l'existència de mercats interregionals d'obrers especialitzats. A més, destaca la seua contribució a la innovació tecnològica a través, fonamentalment, de dues vies: d'una banda, estimulants la difusió tècnica mitjançant les migracions d'artesans, i, d'una altra, proporcionant rendes monopolístiques temporals als inventors dels nous productes, artefactes o processos. Segons Epstein i altres³⁰, els gremis van tenir un paper central en la manufactura preindustrial perquè el seu principal competidor, la proto-indústria rural, era un consumidor net i no un productor d'innovacions tecnològiques. A més, i aquest és un aspecte subratllat especialment per Hickson i Thompson, no van desaparèixer per una inadaptació a les noves condicions sorgides amb la industrialització, sinó perquè els estats nacionals –amb arguments ideològics– els van abolir per decret.

En aquest sentit, i per al sector del que m'ocuparé en el treball, la draperia, resulta especialment esclaridora la contribució de l'historiador català J. Torras³¹. En la seua anàlisi, Torras identifica tres formes diferents d'organització de la producció que, tot i suposar un cert ordre cronològic i una superposició jeràrquica, conviuen durant

cel·lebrat a Madrid el propassat mes d'agost de 1998; v. S.R. EPSTEIN, H.G. HAUPT, Carlo PONI i Hugo SOLY, eds.: *Guilds, economy and society*, Sevilla, 1998. Dins d'aquest volum destaca el primer treball signat per U. PFISTER: "Craft Guilds and Proto-Industrialization in Europe, 16th to 18th Centuries", pp. 11-23. Tot i que els plantejaments de Pfister són en gran mesura coincidents, el que vaig a sintetitzar al text prové de l'interessant article de S.R. EPSTEIN: "Craft Guilds, Apprenticeship, and Technological Change in Preindustrial Europe", *The Journal of Economic History*, vo. 58, nº 3, 1998, pp. 684-713.

³⁰ Un interessant intent de síntesi recent que apunta en aquesta perspectiva a Robert S. DUPLESSIS, *Transitions to Capitalism in Early Modern Europe*, Cambridge, 1997.

³¹ "Estructura de la indústria pre-capitalista. La draperia", *Recerques*, nº 11, 1981, pp. 7-28.

molt de temps, condicionant l'evolució d'aquesta activitat. Des d'un estrat inicial en el que l'activitat drapera es produiria al si mateix de la comunitat camperola, marcat per una dèbil especialització i per la quasi completa identificació entre producció i consum, poc a poc anirien conformant-se altres dos estrats, al compàs de la creixent mercantilització de l'economia, l'especialització artesana i les millores tècniques, i, en darrera instància, el creixement dels mercats. D'aquesta manera, aniria articulant-se una realitat complexa en la que progressivament s'exigeix una major acumulació de recursos que, des del mateix moment de la separació entre gestió "empresarial"³² i el treball, esdevenen capital. Els menestrals, van perdent, doncs, llur independència econòmica, caiguent en mans de comerciants o d'altres artesans millor situats. Si en el primer estrat la producció de draps seria una activitat bàsicament rural, la profundització de la divisió del treball aniria paral·lela a la seua conformació com una activitat urbana, per bé que el camp encara tinguera un paper important com a subministrador de força de treball excedent, empleada normalment en aquelles fases que requerien una més baixa qualificació.

¿Quin paper van jugar les institucions gremials en tota aquesta evolució? La resposta és difícil, sobretot, per què, en aquest cas, qualsevol generalització oculta més del que ensenya. La gamma de situacions diferents va ser amplíssima. Tanmateix, és important subratllar que hi ha una certa lògica darrere comportaments que, en principi, apareixen com a contradictoris. L'explicació es trobaria en l'existència d'una

³² Entre cometes perquè els termes empresa i empresari no deuen ser aplicats indiscriminadament a les realitats pre-capitalistes. Al respecte v. Maurice AYMARD: "L'entrepreneur dans la société de son temps" a Simonetta CAVACIOCCHI, ed.: *L'impresa. Industria, commercio, banca, secc. XIII-XVIII*, Firenze, 1990, pp. 791-817 –esp. 791-798.

mena de cicles de negocis en el món pre-industrial regits per les innovacions –en les tècniques i en els béns– i els canvis en la demanda³³. L'adopció a un lloc determinat d'un nou procés que representara bé una millora en termes de costos de producció, o bé un nou producte amb una demanda més ampla, tindria diversos efectes. Primerament, a la resta de localitats competidores les obligaria, si el procés fóra adoptat amb èxit, a adoptar-lo també o a veure's progressivament relegades dels mercats³⁴. En segon lloc, però, l'adopció dependria de la flexibilitat del sistema productiu –tant "econòmic" com institucional– de cadascuna d'elles.

És precisament en aquest marc en el que cal situar la valoració de les ordenances gremials. D'entre els diferents objectius que tenien aquests reglaments cal destacar-ne dos íntimament relacionats: garantir la qualitat de les fabricacions i controlar la força de treball. Per regla general, en allò que toca al primer aspecte, hi ha un cert grau d'acord en què la tendència a estandarditzar els productes va ser molt beneficiosa a l'hora d'engegar una producció a gran escala dirigida a mercats

³³ Aquest plantejament prové de Paul M. HOHENBERG: "Urban manufactures in the proto-industrial economy: culture versus commerce?", a M. BERG, ed.: *Markets and manufactures in early industrial Europe*, London, 1991, pp. 159-172: "Adapting an idea from the modern theory of international trade, one can think of a product cycle in which locations shifts from urban to rural as a new good or technique develops, mature and becomes routine. At first, labour skill, access to finance and markets, and entrepreneurial control are dominant considerations. Gradually they are replaced by access to abundant labour and raw materials (including energy). A secular flow of work should ensue from town to country and from more central cities –in touch with world-wide currents of trade, travel and ideas– to lesser towns and villages. Of course, such a picture of ongoing renewal places a particular burden on the adaptability and readiness to nurture innovation of urban societies, precisely the areas in which they are said to have been deficient.", p. 163

³⁴ Sobre totes aquestes qüestions v. James K. J. THOMSON: "Variations in industrial structure in pre-industrial Languedoc", a BERG, HUDSON, SONENSCHER, eds.: *Manufacture in town and country...*, pp. 78-83.

llunyans³⁵. Les regulacions, com va apuntar Aymard, complien la funció de la fabricació exacta d'una màquina en una economia industrial moderna³⁶. Però, si d'una banda garantien la consolidació d'un èxit en el mercat, d'una altra eren un factor d'inflexibilitat, ja que podien dificultar una nova adaptació a canvis en les preferències dels consumidors o a l'aparició de productes competitiu d'altres centres manufacturats. I és ací quan cal tenir en compte el segon aspecte que he esmentat. La regulació legal de la qualitat de les fabricacions era indispensable a causa del predomini de la producció domèstica.

El(s) sistema(es) gremial(s) en el seu conjunt tendien, moltes vegades mitjançant el concurs del poder local, a preservar la subordinació de les empreses artesanes al capital³⁷. Però lògicament, tot açò tenia els seus límits. En primer lloc, perquè les corporacions eren diverses i, per regla general, també expressaven interessos antagònics en l'apropiació del valor generat al procés de producció. A més, el capital havia de pagar la subordinació dels artesans al preu de concedir-los el monopoli de la fabricació. Tot això podia dificultar l'adaptació de la producció a les condicions canviants del mercat, mitjançant, per exemple, l'oposició d'algun ofici a

³⁵ V. les valoracions de Sylvia S. THRUPP: "Los gremios", a M.M. POSTAN, E.E. RICH I E. MILLER: *Historia económica de Europa. III. Organización y política económica en la Edad Media*, Madrid, 1967, pp. 291-359.

³⁶ M. AYMARD: "Production, commerce et consommation des draps de laine du XIIème au XVIIème siècles", *Revue Historique*, 499, 1971, p. 6.

³⁷ Per a d'açò i el que segueix, v. J. TORRAS: "Estructura de la indústria...", pp. 21-23. Aquest autor assenyala l'obligació de fabricar productes comercialitzables i la limitació de la capacitat de producció de les unitats artesanes, impeding llur possible creixement, amb un consegüent procés de concentració, com les línies bàsiques a través de les quals les reglamentacions sancionaven aqueixa dependència.

determinades innovacions tècniques que l'afectaven. En darrera instància, i a banda dels obstacles tècnics, entrebancava la concentració de tot o de part del procés de producció sota el control directe del capital.

Cal situar, per tant, la regulació de les relacions laborals en el centre de l'anàlisi si es vol arribar a comprendre el paper dels gremis en l'evolució econòmica de la manufactura pre-industrial a Europa i en els ulteriors processos d'industrialització. Al cas de la draperia, els gremis que havien adquirit una posició de control sobre el procés de producció tractarien, mitjançant la reglamentació, de sotmetre el treball dependent a unes determinades condicions. Per contra, els oficis situats a altres esglaons del procés pretendrien, a través de l'ús de l'anomenada "privativa", establir unes altres condicions més favorables als seus propis interessos. A més, també està la qüestió de la diferenciació interna dels mateixos gremis. En la pràctica, els estudis que han tractat els gremis de prop demostren que és molt difícil reduir-los tots a un comú denominador³⁸. Encara que la closca institucional pugui distorsionar la realitat, l'igualitarisme corporatiu no és menys fals que el concepte d'*economia camperola*³⁹, ja que ambdós es basen en una visió idealitzada de la realitat històrica. La prova més evident possiblement siguin els conflictes inter i intra-gremials. Quan, en determinades circumstàncies, l'enfrontament sorgia, la seua resolució en un o altre sentit –depenent en gran mesura de la correlació de forces i del paper que hi jugara el poder polític

³⁸ V., p. e., Bernard GALLINATO: *Les corporations à Bordeaux à la fin de l'Ancien Régime. Vie et mort d'un mode d'organisation du travail*, Bordeaux, 1992.

³⁹ Una dura crítica a aquest concepte a Mark HARRISON: "'L'economia camperola', el marxisme subordinat i la lluita per una agricultura socialitzada a la Unió Soviètica en els anys 1920", *Primer col·loqui d'història agrària. Barcelona, 13-15 d'octubre 1978*, València, 1983, pp. 21-40.

corresponent– determinava amplament l'evolució posterior.

És per això, en definitiva, que cal replantejar-se el paper del sistema gremial en el procés d'industrialització. Vist des d'aquesta perspectiva, no hi ha cap raó que impedisca que l'aparició del capitalisme industrial es produeixca, almenys localment, a partir d'un determinat entramat corporatiu. L'exemple de la vila d'Alcoi n'és una bona mostra. A aquesta vila muntanyenca del sud del País Valencià, la industrialització va ser impulsada des del si del seu propi sistema gremial⁴⁰.

El present estudi pretén ser una aproximació a la realitat manufacturera més rellevant de la vila d'Alcoi i –en menor mesura– del seu *hinterland*, entre els segles XVI i XVIII. Es troba dividit en cinc capítols, que, amb un capítol “frontissa”, poden ser diferenciats en dues parts. En la primera en la que prima el vessant quantitatiu –capítols I al III–, s'hi mostren algunes reconstruccions dels principals indicadors de l'economia de la zona. A banda del previsible capítol dedicat a l'evolució de la producció drapera, s'hi aborden altres qüestions com ara la població, l'agricultura i la detracció feudal de l'excedent. La segona –capítols III al V– en canvi s'ocupa directament de les diferents fases l'evolució de la draperia, des dels seus orígens fins la industrialització. El marc cronològic comprèn des de 1430 –data en la que la vila

⁴⁰ LI. TORRÓ: "Los inicios de la mecanización de la industria lanera en Alcoi", *Revista de Historia Industrial*, nº 6, 1994, pp. 133-141. La industrialització alcoiana ha estat objecte de moltes recerques. A banda dels erúdots locals –entre els que destaca el cronista mort l'any 1950 José MOYA: *Libro de Oro de la Ciudad de Alcoy*, Alcoi, 1992 (dos vols.; l'estudi sobre l'evolució industrial de la vila al 1r)–, és especialment transcendent, pel seu caràcter pioner, el treball de Rafael ARACIL i Màrius GARCIA BONAFÉ: *Industrialització al País Valencià (el cas d'Alcoi)*, València, 1974. Per a una exposició sintètica de les tesis d'aquests autors cal recórrer a ARACIL i GARCIA BONAFÉ: "Els inicis de la industrialització a Alcoi", *Recerques*, nº 3, 1974, pp. 23-45.

d'Alcoi va revertir definitivament al patrimoni reial– fins l'època del trienni liberal, el 1823, quan el procés de mecanització i concentració fabril ja ha donat les primeres passes que, amb el temps, es mostraran com a definitives. Tot i això, he transgredit del·liberadament aquests límits, sobretot a causa de les deficiències documentals. Mentre que l'evolució de la població a Alcoi pot ser estudiada –gràcies als registres del morabatí– des de 1420, haguera estat molt difícil, en canvi, reconstruir una sèrie de preus del forment abans de 1470 o de la renda feudal abans de 1444, i impossible en els casos de la producció agrària abans de 1444 i de la producció industrial abans de 1569. Triar aquest període d'observació tan llarg no ha estat un caprici o una casualitat. He volgut aproximar-me a l'evolució econòmica en el molt llarg termini –anant més enllà dels cicles seculars– per tal de fixar el més ajustadament possible els límits cronològics dels cicles d'acumulació. A més, i encara que en aquest cas la base de la reflexió serà altres treballs⁴¹, el repàs pels aspectes econòmics no directament relacionats amb la indústria em donarà peu a a dibuixar algunes de les característiques que prendrà el procés d'acumulació originària de capital a la zona, parant un esment especial en aquelles que ajuden a entendre millor l'evolució de la manufactura⁴².

D'aquesta manera, ni que siga molt breument i, en moltes ocasions sense poder

⁴¹ Tant meus, especialment LI. TORRÓ: *Abans de la indústria...*, com d'altres. Entre els darrers vull destacar especialment els estudis demogràfics i sobre el règim senyorial de la zona del Comtat de Cocentaina Primitivo PLA, dels quals, pel que fa al primer aspecte, pot constituir-ne un intent de síntesi: "Despoblación y repoblación. La crisis del XVII en el Cuartel de La Marina y Las Montañas", a Jordi NADAL, ed.: *La evolución demográfica bajo los Austrias*, Alacant, 1991, pp. 195-239; i, pel que fa al segon, la seua tesi *Conflictos jurisdiccionales en un gran señorío valenciano: el condado de Cocentaina ante la consolidación del absolutismo*, Universitat d'Alacant, 1985.

⁴² Les fonts i la metodologia empleades en l'el·laboració dels diferents apartats d'aquesta primera part seràn considerades per separat en cadascún d'ells, a causa de la seua heterogeneïtat.

anar més enllà de l'establiment d'hipòtesis de treball de cara a futures recerques, m'aproximaré, en primer lloc, a les relacions entre la manufactura i el creixement de la població –atenent preferentment a la nupcialitat. Seguidament, m'ocuparé de les transformacions en l'agricultura, tant en l'àmbit productiu com en els de la distribució de la propietat, les relacions socials de producció, la productivitat del treball, la comercialització i els preus. Després dedicaré alguna atenció a les detraccions dels poders feudals, especialment de la que el rei obtenia de la vila d'Alcoi en tant que detentador del domini eminent de la mateixa. L'aproximació al pes de la renda feudal em donarà peu per a plantejar un primer esbós de l'evolució diferencial entre els llocs de la comarca, sobre tot entre aquells que, als inicis del s. XVI, havien desenvolupat activitats draperes. En darrera instància, com a conclusió de les aproximacions quantitatives i, alhora, com a inici de l'estudi de la manufactura alcoiana abordaré la qüestió de la producció drapera, fent una breu anàlisi, també, dels preus, els salaris, els rendiments i la productivitat del treball a aquest sector.

Als darrers capítols, per tant, m'ocuparé d'aspectes més qualitius i directament relacionats amb l'evolució de la manufactura drapera d'Alcoi entre 1561 i 1827. La delimitació cronològica, en aquest cas, ve determinada per la font bàsica d'informació que he utilitzat: la documentació dels gremis drapers –paraires i teixidors– entre les dues dates assenyalades. Tot i que també he obtingut informació d'altres fonts, el pes de la documentació generada per aquests gremis és tan gran que caldrà descriure-la breument, tot remarcant-ne les seues limitacions i els biaixos que ha imposat a la recerca. Aquesta tasca em sembla més important, atès que aquests capítols

representen una part central del treball. La documentació gremial consta, bàsicament, de tres tipus de documents: les actes dels consells, els registres dels exàmens –i, ocasionalment, els afermaments– i la comptabilitat. Sense proporcionar massa informació, tots aquests tipus es troben prou ben representats des de 1561 –1590 en el cas dels teixidors– fins a la Guerra de Successió. D'aquest període es conserven a l'Arxiu de la *Textil Alcoyana, S.A.*⁴³ –empresa hereva de la Reial Fàbrica de Draps–, 4 llibres, 2 del Gremi de Paraires i 2 del Gremi de Teixidors, el darrer dels quals té alguna informació fins la dècada dels 30 del s. XVIII. Per contra després de la Guerra de Successió, els teixidors han deixat molt poca petja documental als arxius de la Reial Fàbrica; de fet, els exàmens i les eleccions del seu consell apareixen regularment en les actes notarial⁴⁴ des de la tercera dècada del segle. La principal font d'informació fins al 1827 són les Juntes del Gremi de Paraires –que també inclouen els exàmens–, incloses en 4 llibres que comprenen els períodes 1716-1728, 1751-1773 i 1782-1827.

⁴³ Abreujadament ATA. Aquesta documentació es troba dipositada en l'Arxiu Municipal d'Alcoi (des d'ara AMA) en forma de microfilm des de 1992. La meua recerca, per tant, s'ha desenvolupat en dues fases: una primera a les dependències de la *Textil Alcoyana* –concretament a un despatx en les estàncies que ocupa en l'edifici la *Asociación de Empresarios Textiles*–, i una segona treballant sobre els microfilms a l'AMA. Per aquesta raó, els llibres sobre els que he treballat no es troben íntegrament foliats, tan sols ho estan aquells que vaig consultar en la primera fase, que són, concretament, els nos. 1, 2, 3, 4, 5, i 8; per tant, els nos. 6, 7 (carpeta), 9, 9bis, i 10 no ho estan. Encara que això no afecta al període del que m'ocupe en el llibre, malauradament no tot el fons documental de la *Textil Alcoyana* es troba microfilmada i a l'abast de l'investigador a l'AMA, una bona part d'ell segueix en les prestatgeries de l'empresa i amb un difícil accés. Concretament, des de principis del s. XIX tans sols hom va microfilmada els llibres d'actes de la Fàbrica de Draps. Hi ha, a més alguna informació del s. XIX –actes d'exàmens de l'*Establecimiento Científico-Artístico*, sobretot– a una carpeta que també té algun document del s. XVIII. S'han quedat per microfilmada al voltant d'un centenar de carpetes que, sense ser massa gruixudes, contenen moltíssima informació en forma de correspondència, papers solts, pasquins i un llarg etc. Per exemple, resta per microfilmada la documentació relacionada amb la socialització de la indústria tèxtil realitzada durant la Guerra Civil. Els treballs que han utilitzat més o menys amplem aquesta documentació són els d'ARACIL i GARCIA BONAFÉ: *Industrialització al País Valencià*; MOYA: *Libro de Oro*; Ismael VALLÈS: *Indústria tèxtil i societat a la regió d'Alcoi-Ontinyent, 1780-1930*, València, 1986.

⁴⁴ En la prospecció que he realitzat he localitzat actes i exàmens dels gremis de fusters, ferrers i teixidors al registres del notari Pere Barber; v., p.e., AMA.XV.I.969, *Baldufari de Pere Barber, 1732-1752*. Dissortadament, no he pogut incloure aquesta documentació en la recerca. Les incursions fetes en les fonts notarial han tingut un caràcter ocasional i no sistemàtic.

A més s'hi conserva un llibre de comptes –1731-1740– i dues carpetes amb memorials i documents solts, de les quals destaca especialment la nº 7, amb documentació directament relacionada amb el Sots-delegat de la Fàbrica. Aquesta documentació presenta l'inconvenient de reflectir tan sols una part de la vida interna i de l'activitat dels gremis, encara que, ja ho veurem, proporciona a pesar d'això una valuossíssima informació sobre tècniques, mercats i relacions institucionals.

Aquests darrers capítols tindran, com a eix nodal de la recerca, l'aproximació als orígens del capitalisme industrial. L'ús d'aquest terme requereix algun aclariment. Una de les mancances que, al meu parer, tenen les explicacions sobre la revolució industrial en general és la manca de claredat en la definició d'allò que hom vol explicar. És per això que, tot i haver-hi alguns trets comuns –nova tecnologia, diferent organització del procés de producció, aparició d'economies d'escala, creixement dels mercats, etc.–, la diversitat de plantejaments és quasibé infinita. Mentre que algunes definicions se centren en la base material i tecnològica⁴⁵, d'altres tracten d'entendre la mutació en la globalitat del sistema econòmic⁴⁶, i altres, en canvi, atenen tan sols a les manifestacions en els indicadors macro-econòmics, sense preocupar-se gaire de definir en què consisteix realment dita transformació⁴⁷. D'una manera o d'una altra, i

⁴⁵ En els darrers anys destaca la proposta de E. A. WRIGLEY: *Cambio, continuidad y azar. Carácter de la Revolución industrial inglesa*, Barcelona, 1993, que posa l'accent en els conceptes d'economia orgànica i economia inorgànica per ressaltar les transformacions energètiques –amb llurs gegantines conseqüències socials i ambientals– com l'element central del procés.

⁴⁶ V. l'interessant plantejament de Manuel CAZADERO: *Las revoluciones industriales*, México, 1992.

⁴⁷ No cal dir que aquesta postura metodològica acaba convertint-se en una mera constatació que no explica ninguna cosa. Al respecte cal veure, com a intent de síntesi, el treball de Knick HARLEY: "Una nueva evaluación macroeconómica de la Revolución Industrial", *Revista de Historia Económica*,

quasi sempre per defugir la temptació reduccionista, no solen articular-se respostes que vagen més enllà d'un benintencionat eclecticisme metodològic. Com que no puc –ni és tampoc la meua intenció– resoldre aquest problema, em limitaré a esbossar quines són les principals respostes que he cercat al llarg de la investigació, i quines arrels teòriques s'hi troben al darrere d'elles. Entenc que l'element bàsic de la transformació i, per tant, del capitalisme industrial consisteix en què els mitjans de producció esdevinguen *capital*. Aquest procés, immers en un altre molt més ample per altra banda, consisteix en la separació entre productors i mitjans de producció, i, el que és tan important com això, la subordinació del treball al capital.

Estic referint-me a allò que A. Smith va anomenar *acumulació prèvia*, o, en paraules de Marx, *acumulació originària de capital*; és a dir, aquella que no és el resultat de l'acumulació capitalista sinó que la genera. Evidentment el procés és molt ample i no es redueix exclusivament al que assenyalaré després. Per a Marx, aquesta acumulació suposa des de la concentració de la propietat de la terra i l'expropiació del camperolat, fins a la creació, per mitjans violents, d'un sistema mundial basat en el sotmetiment d'uns pobles a uns altres⁴⁸. La base del procés, però, –és a dir allò que anava a caracteritzar específicament la producció capitalista– consisteix en la subsumpció del treball al capital; no hi ha prou amb que s'hi realitze una producció orientada cap al mercat que supose l'existència autònoma d'un capital i uns productors que en depenguen. Ni tan sols que els productors hagen perdut formalment la propietat

Año XI, nº 2, 1993, pp. 259-303.

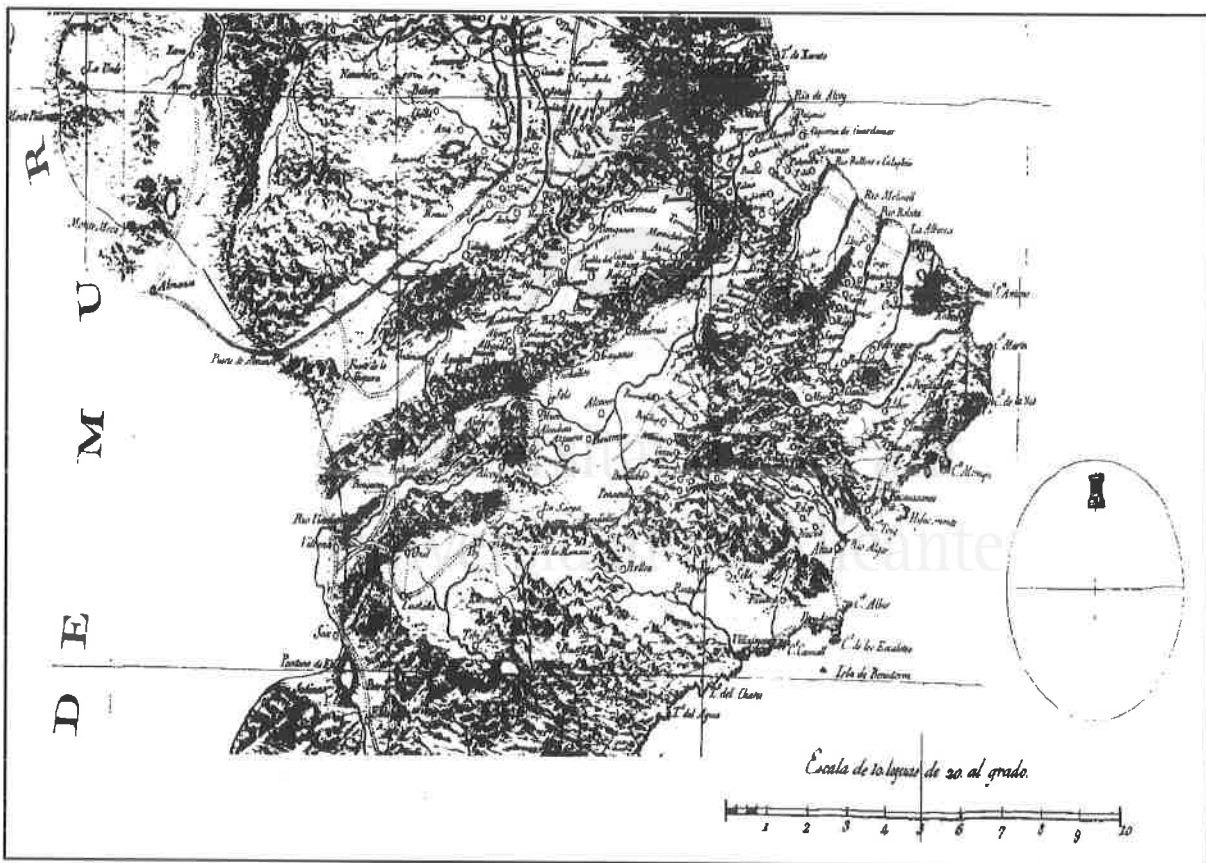
⁴⁸ Karl MARX: *El Capital*, Barcelona, 1984, II, p. 391 i ss.

dels mitjans de producció. Cal que el control del procés de producció en el seu conjunt estiga en mans dels propietaris del capital, convertint-se el treball –no el treballador– en un element més d'aqueix procés. En tot açò juga un paper transcendental la tecnologia, ja que representa la part més important de la *base material* de la producció. La subsumpció no és completa fins que no predomine la creació de plusvàlua relativa –la derivada de guanys en la productivitat del treball– sobre l'absoluta –la derivada d'allargar la jornada de treball. És a dir, cal introduir una modificació en la base tecnològica que permeta el control absolut del capital sobre el procés de producció, mitjançant la concentració i el creixement de la productivitat del treball⁴⁹. Tot açò només és aprehensible a escala micro-analítica i, en cap moment, presenta la forma d'una evolució unilineal, resultant especialment determinants, en primera instància, el medi tècnic en el que es desenvolupa, i, després, el marc institucional –local i general– i els mercats.

Així doncs, l'objectiu genèric del treball consistirà en descobrir, ordenar i explicar alguns dels elements que conformen aqueix procés a la vila drapera d'Alcoi

⁴⁹ V. K. MARX: *El Capital*, I, pp. 363-373; i, *El capital. Libro I, capítulo VI (inédito)*, Madrid, 1973, pp. 3-101. Un intent de considerable influència d'aplicar aquests plantejaments a la història de la industrialització a Stephen A. MARGLIN: "What do Bosses Do? The Origins and Functions of Hierarchy in Capitalist Production", *Review of Radical Political Economy*, IV (summer), 1974, p. 60-112. Així mateix, també ha estat aplicat al procés global de la transició del feudalisme al capitalisme, v. Aurelio LEPRE: "Fra Dobb e Sweezy. Per la ricomposizione dell'interpretazione marxista delle origini del capitalismo", *Studi Storici*, nº 20, 1979, pp. 257-285. Cal tenir presents, també, dos treballs sobre les transformacions en la producció capitalista al segle XX d'una enorme influència, em referesc a Harry BRAVERMAN: *Lavoro e capitale monopolistico. La degradazione del lavoro nel XX secolo*, Torí, 1978; i, Michael BURAWOY: *El consentimiento en la producción. Los cambios del proceso productivo en el capitalismo monopolista*, Madrid, Ministerio de Trabajo y Seguridad Social, 1989. V., p.e., un assaig sobre l'àmbit cronològic i la temàtica que ens ocupa que també té en compte aquests plantejaments a James R. FARR: "Cultural analysis and early modern artisans", a Geoffrey CROSSICK, ed.: *The Artisan and the European Town, 1500-1900*, Aldershot, 1997, pp. 56-74.

i el seu àmbit d'influència. La resta de qüestions abordades al llarg de l'exposició adquiriran rellevància en tant en quant contribueixen a clarificar l'objectiu principal. Les limitacions de la recerca –bàsicament en termes de temps– i les meues pròpies, fan que els seus resultats que estiguen molt lluny encara de poder ser considerats com alguna cosa més que provisionals. Es tracta, per tant, d'una investigació oberta.

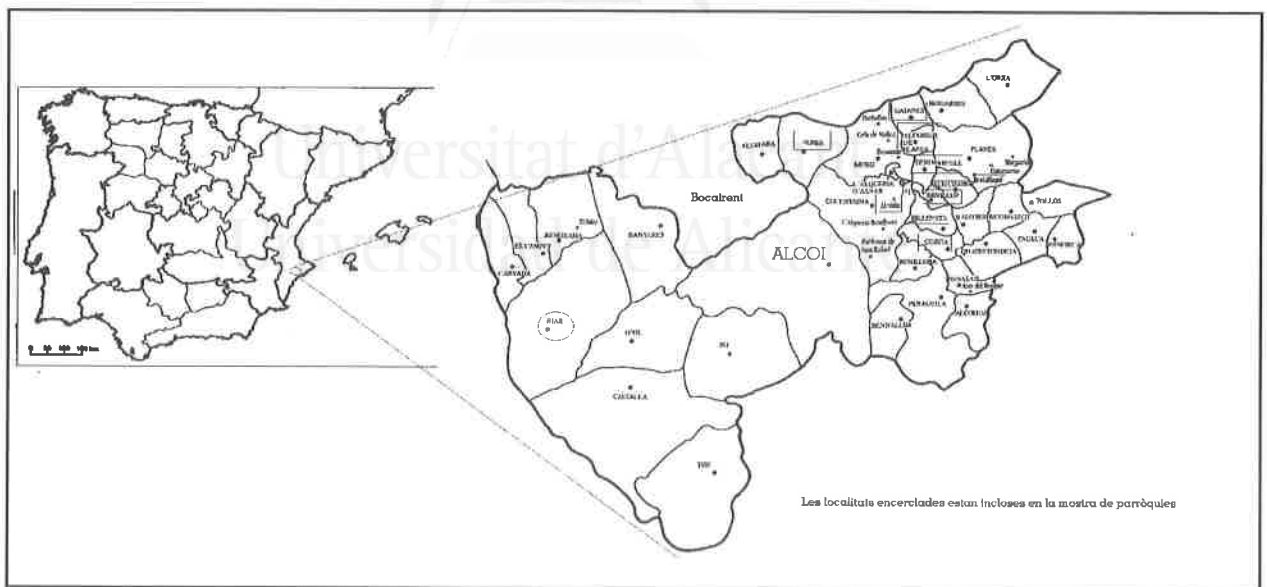

Mapa 1 (Detall del mapa del País Valencià d'A. J. Cavanilles en el que s'hi troba la comarca)

II. LA POBLACIÓ

1. *Fonts i estat de la qüestió*

L'estudi de la població no necessita de cap justificació en el marc d'una recerca històrica. És evident que el coneixement de la demografia de qualsevol territori ens proporciona una informació molt valuosa. El cas que ens ocupa ha estat objecte de diferents anàlisis d'una molt desigual qualitat. És per això, que em sembla convenient començar per fer una breu síntesi sobre el que hui sabem sobre la població d'Alcoi i la seua comarca. D'aquesta manera, podré delimitar amb major rigor i precisió els objectius de la meua pròpia investigació.

El conreu de la demografia històrica s'ha desenvolupat força al País Valencià en els darrers temps, molt especialment en referència al període entre els segles XVII i XIX. Tot i això, les deficiències en el nostre coneixement sobre el comportament demogràfic del passat valencià encara són notables. D'una banda, és cert que l'ús agregat de la informació proporcionada per les fonts parroquials ha permès dibuixar els trets més importants de l'evolució demogràfica, tant dels efectius totals, com de les variables més decisives¹. D'una altra, però, la recerca encara és insuficient pel que fa a les dades provinents de reconstruccions de famílies², o de variables com ara la mortalitat ordinària³. De tota manera, el que em sembla més lamentable és l'escàs esforç que s'ha fet, en termes generals, per posar en relació els factors demogràfics amb el conjunt social, tret de les referències obligades a l'evolució de la producció agrària.

¹ Des de l'estudi pioner, pel que fa a la utilització dels registres parroquials, de James CASEY: "Moriscos y despoblamiento en Valencia", a John H. ELLIOTT: *Poder y sociedad en la España de los Austrias*, Barcelona, 1982, pp. 224-227, han anat acumulant-se treballs de gran rellevància. Per posar alguns exemples significatius, destaquen estudis locals o comarcals que utilitzen tant la metodologia de reconstrucció de famílies –v., p. e., P. J. PLA: *La población del Marquesado de Guadalest en el siglo XVII*, Alacant, 1983– com el mètode agregatiu –Joaquim CUEVAS CASAÑA: *La población valenciana en la Edad Moderna. La Marina en los siglos XVI, XVII y XVIII*, Alacant, 1991–, així com treballs de major abast geogràfic que s'ocupen primordialment d'una qüestió –en aquest sentit destaca la recerca sobre la mortalitat de Joan Serafí BERNAT: *Crecimiento de la población y crisis demográficas en el País Valenciano*, Universitat de València, 1990. Malgrat els anys transcorreguts, segueixen constituint autèntics punts de referència sengles articles publicats en els volums col·lectius *Estudios sobre la población del País Valencià*, València, 1988; em referesc a José Manuel PÉREZ GARCÍA i Manuel ARDIT: "Bases del crecimiento de la población valenciana en la Edad Moderna", I, pp. 35-69, i Miguel Ángel BADENES i J. S. BERNAT: "Cronología, duración e intensidad de las crisis demográficas en el País Valencià (siglos XVII-XIX)", I, pp. 537-560. Una bona síntesi es pot trobar a M. ARDIT: *Els homes i la terra del País Valencià*, Barcelona, 1993, I, pp.

² En aquest aspecte caldrien moltes més recerques, especialment a la comarca, en la que, malgrat l'abundància de fonts, ningun investigador ha escomençat una tasca semblant.

³ Cal destacar, però, el volum col·lectiu coordinat per Josep BERNABEU: *El papel de la mortalidad en la evolución de la población valenciana*, Alacant, 1991; v., dins el mateix, els treballs del propi BERNABEU: "El papel de la mortalidad en l'evolució de la població valenciana. Presentació", pp. 9-26, i de J. S. BERNAT i M. À. BADENES: "Muerte y comportamiento demográfico de los valencianos (siglos XVII-XIX)", pp. 27-46.

Aquest panorama general és aplicable, amb alguns matisos, a la realitat de la comarca alcoiana. S'ha fet un notable esforç de despull d'arxius parroquials⁴, però no ha vingut acompanyat per la utilització de la metodologia de reconstrucció de famílies –deficiència que tampoc serà superada amb aquesta investigació. De la mateixa manera, els estudis sobre la demografia al segle XVIII són precaris, ja que no han estat aprofitades totes les possibilitats que ofereix l'existència de diversos censos de població⁵. Les particulars condicions documentals que presenta la vila d'Alcoi, atesa la inexistència de documentació parroquial anterior a 1847⁶, han fet que els estudis demogràfics s'hagen ressentit força⁷. A més, la tendència de la major part dels autors, davant la mancança, ha estat la de suplir-la mitjançant l'ús indiscriminat de qualsevol tipus d'indicador –fiscals,

⁴ És necessari destacar l'esforç de dos investigadors en particular, Primitivo J. PLA, que va publicar el seu primer treball amb aquestes fonts l'any 1983 –"La natalidad ilegítima en el condado de Cocentaina (siglos XVI al XIX)", *Revista de Historia Moderna*, nº 3, pp. 9-61–, i Àngel BENEITO: *Comportamiento epidémico y evolución de las causas de defunción en la comarca de l'Alcoià-Comtat*, ss. XIX-XX, Universitat d'Alacant, 1993.

⁵ Pla, que ha estat el que més esforços ha dedicat a l'estudi de la població de la comarca en l'època pre-industrial –Beneito ha atès preferentment els segles XIX i XX–, s'ha centrat sempre fonamentalment en el període del segle XVII; v. e., PLA: "Hambre, peste y guerra: los embates de la muerte en el condado de Cocentaina (1609-1709)", *Revista de Historia Moderna*, nº 5, 1985, pp. 67-126, o "Los movimientos migratorios en el condado de Cocentaina tras la expulsión de los moriscos", a VV.AA.: *Estudis sobre la població...*, I, pp. 301-314. A banda de l'article citat en la nota anterior, tan sols s'ha ocupat del s. XVIII en treballs d'abast geogràfic més ample; p. e., PLA: "La población alicantina en los siglos XVI al XVIII", a Antonio MESTRE (dir.): *Historia de la provincia de Alicante*, IV, Murcia, 1986, pp. 17-70. Un interessant estudi demogràfic basat en els censos del XVIII, es pot trobar a I. VALLÈS: *Indústria tèxtil i societat...*, pp. 41-89. Així mateix també cal veure M. ARDIT: "El siglo XVIII: Demografía y economía".

⁶ La documentació de la única parròquia de la vila fins la primera meitat del segle XIX, Santa Maria, va ser destruïda durant la Guerra Civil. D'ella tan sols s'ha conservat un Llibre Racional de l'any 1639, custodiat a la Biblioteca del Casal de Sant Jordi –Museu de la Festa de Moros i Cristians i seu de l'associació del mateix nom. El seu contingut va ser divulgat per R. BAÑÓ: "Un llibre de l'antiga parròquia de Santa Maria d'Alcoi", *Alcoy*, 1988, pp. 129-131, i en ell s'hi contenen les referències de tots els soterraments de l'any.

⁷ V., E. ANDÚIX, M. I. CORTÉS, M. A. GOMIS: "Demografía contemporánea de Alcoy: fuentes y bibliografía", *Eines*, nº 1-2, 1983, pp. 93-107.

normalment. Açò ha fet que les sèries reconstruïdes, tot i tenir un cert valor informatiu en el llarg termini, són molt poc fiables a l'hora d'establir conjuntures més curtes i, el que pot ser més greu, la manca de crítica implica la impossibilitat d'introduir correctors a les xifres que ens donen una idea ajustada de les dimensions dels creixements⁸. És per això que, en el marc d'una altra recerca, a partir de la crítica a aquests treballs i amb una font que proporcionava una informació homogènia –els registres de l'impost del morabatí–, vaig tractar d'establir un quadre nou de l'evolució demogràfica d'Alcoi durant els segles XVI i XVII⁹. El que faré ara és ampliar-lo, cronològicament –als segles XV i XVIII– i geogràficament –incloent-hi l'evolució del conjunt de la comarca.

Aquesta ampliació suposa, d'una banda el recurs a les fonts parroquials, per a la qual cosa he procedit a realitzar una agregació de les sèries de baptismes, defuncions i matrimonis de 12 parròquies de la comarca¹⁰. Aquesta informació serà utilitzada per a

⁸ Aquest és un problema generalitzat que afecta inclús a treballs rigorosos com el de Juan Manuel DÁVILA: *Evolución urbana de Alcoy (siglos XIII-XVIII)*, Alcoi, 1990. Aquest autor, almenys és especialment escrupolós en les referències documentals, la qual cosa permet contrastar i discriminar la informació recollida per ell. No es pot dir el mateix, en canvi, dels treballs de Vicente CONEJERO: *Gremios e inicios de la Revolución Industrial en Alcoy*, Alacant, 1973; i de Rogelio SANCHIS: "Evolución demo-urbana e industrial de Alcoy", a *Obras escogidas*, II, pp. 1.396-1.568. En ells resulta de vegades difícil establir quina és la font de procedència de la informació, especialment en el cas de Conejero, que demostra un desprecí absolut per la referència documental.

⁹ LI. TORRÓ: *Abans de la indústria*, pp. 39-52. En aquest treball es pot trobar una valoració crítica detinguda de les investigacions citades en les notes precedents. Cal destacar, com a excepció en aquest panorama, l'aproximació feta, tot i que amb un marc espacial més ample i centrant-se exclusivament en el segle XV, per Antonio José MIRA JÓDAR: "Evolución demográfica de la Vall d'Albaida-L'Alcoià a finales de la Edad Media: las villas reales (1415-1530)", *Almaig*, 1994, pp. 67-75, que també utilitza com a font bàsica d'informació els registres del morabatí.

¹⁰ V. Apèndix estadístic 1: "Agregació parròquies Alcoià-Comtat-Foia de Castalla", pp. . En ell s'hi indica la procedència de les sèries i les contingències de la reconstrucció.

dibuixar els elements més importants de l'evolució demogràfica entre 1544 i 1830. Així mateix, també utilitzaré algunes sèries individualment per aproximar-me a l'evolució de la fecunditat i, amb comparacions amb els censos del XVIII, per conèixer altres variables. Resulta prou notori que el quadre de la demografia comarcal hauria quedat força incomplet sense tenir en compte l'evolució de la població a Alcoi. Per tal de poder oferir una imatge el més ajustada possible, junt a la informació provinent del morabatí, he reconstruït una sèrie per al segle XVIII basant-me en els quaderns de l'equivalent. Totes aquestes dades es presenten a l'Apèndix estadístic 2, on també s'hi pot trobar una anàlisi del valor de l'equivalent com a font per a l'estudi de la demografia. He renunciat, com es pot comprovar, a convertir els focs en habitants; crec que és una feina inútil, atès que és pràcticament impossible reduir a un comú denominador els veïns de les diferents fonts –veïns *fiscals*, no ho oblidem–, la qual cosa fa més problemàtic encara l'ús dels coeficients conversors¹¹. Per tant, i tret del recurs als censos de 1754, 1764, 1768, 1787, 1804 i 1835, en el cas de la vila d'Alcoi em limitaré a presentar *l'evolució del nombre de focs fiscals, com a indicador del moviment dels efectius de la població*¹².

¹¹ A més, el marc cronològic tan ample encara ho dificulta més, amb la particularitat que per al període que va fins el 1600 no hi ha cap referència que ajude a establir un conversor. Com que la crítica i la presentació de les dades provinents del morabatí ja l'he feta en un altre lloc –LI. TORRÓ: *Abans de la indústria*, pp. 41-44–, a l'Apèndix estadístic 3: "La població d'Alcoi segons diverses fonts (en veïns)" he inclòs tota la informació disponible per tal de facilitar una lectura crítica de les fonts.

¹² Renucie, per tant, a fer qualsevol consideració sobre les variables vegetatives del moviment de la població en el cas d'Alcoi abans del s. XVIII, ja que, atesa la insuficiència de les fonts utilitzades, aquestes no deixarien de ser aproximacions especulatives. Alguns intents en aquest sentit es poden veure a LI. TORRÓ: *Abans de la indústria...*, pp. 47-50.

1.2. L'evolució de la població (1420-1830)

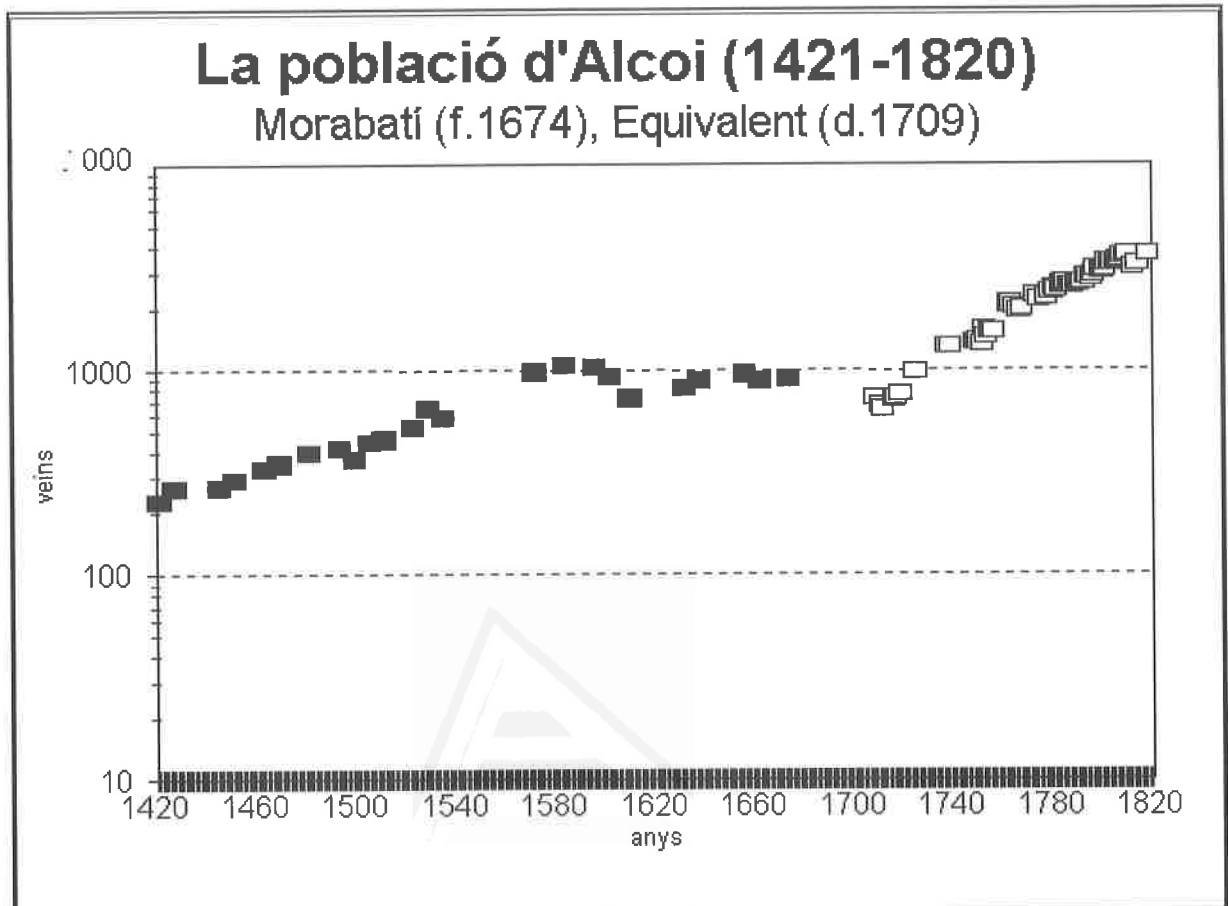
A. ESTUDI DEMOGRÀFIC DE LA VILA D'ALCOI

La població d'Alcoi va conèixer un augment poblacional molt important al llarg del període que estem considerant. Aquest increment té diverses vessants i crec que és necessari senyalar que va superar amplament al del conjunt del País Valencià. En efecte, si el 1510 la població d'Alcoi possiblement no arribara a suposar el 0'75 % de la del país¹³, el 1787, per contra, aquest percentatge s'hauria elevat fins prop de l'1,39 %¹⁴. És a dir, el creixement alcoià hauria estat de prop del doble –quasi un 86 % més– que el del total valencià; mentre la població valenciana, en xifres rodones, s'havia triplicat en aquest període de temps, la d'Alcoi s'havia multiplicat per 6. És més, si estenem la comparació fins el 1427, per baix¹⁵, i el 1804, per dalt, el nombre de veïns hauria passat de 260 fins a 3.660; o el que és el mateix, en aquell període la població de la vila d'Alcoi podria ben bé haver-se multiplicat per 14. El Gràfic 1 ens mostra quina va ser la dinàmica d'aquesta evolució. Resulta ben palès que el creixement es va concentrar en dos períodes, especialment.

¹³ Aquest càcul l'he fet sobre l'estimació de 59.000 veïns que proposa M. Ardit, basant-se en les mancances del cens de 1510 (Morella i la Vilajoiosa); M. ARDIT: *Els homes i la terra...*, p. 18.

¹⁴ De nou sobre l'estimació d'Ardit de 817.245 habitants; *Els homes i la terra*, p. 51.

¹⁵ Prenc com a punt de partida aquesta data, ja que la xifra del morabatí de 1421 no eix massa ben parada de la seua comparació amb la taxa municipal del 1420. V. Apèndix estadístic 3.

Gràfic 1

El primer s'iniciaria a mitjans del segle XV i es tancaria al darrer quart del XVI.

Segons les dades del morabatí la població d'Alcoi hauria passat de 267 veïns (1445) a 1.034 (1584); és a dir, un creixement del 287'2 %, a una taxa anual acumulativa del 0'98 %. Es tracta d'un creixement progressivament accelerat que només coneix dos petits reflexos, el primer a la dècada dels 90 del segle XV –amb una caiguda de prop d'un 11 % entre 1493 i 1499–, i el segon en la primera meitat de la dècada dels 30 del segle XVI–de magnitud molt semblant. Realment resulta complicat discernir les raons d'aquests

contratemp en el creixement secular; i encara resulta més significatiu que la revolta de la Germania no tinga cap incidència en el nivell de la població¹⁶. El recés dels anys noranta és, pel moment inexplicable¹⁷, en canvi el que s'aprecia entre 1529 i 1535 podria haver estat causat per la pesta que va assolir el sud del País Valencià entre 1530 i 1532¹⁸. El cert, però, és que les recuperacions van ser extremadament ràpides i intenses, assolint-se els màxims nivells de creixement, precisament entre 1499 i 1529 –1'86 % anual. El creixement s'acceleraria de nou notablement a partir dels anys 60.

Atesa la inexistència de fonts parroquials, és ben difícil explicar les raons demogràfiques d'aquest creixement. Tot i això, sembla prou evident que la mitjana de creixement anual demostra que es tracta d'un auge difícilment explicable pel moviment vegetatiu de la població, exclusivament¹⁹. El component immigratori, per tant, hi jugaria

¹⁶ De fet, R. Bañó, bon coneixedor de la documentació municipal de l'època, cita un grapat de desgràcies que es van abatre sobre Alcoi –com sobre la resta del país– en el període pre-agermanat: plagues de llagosta, collites dolentes amb els consegüents encariments de preus, epidèmies, etc.; R. BAÑÓ: "Las Germanías", a F. MORENO: *Història de l'Alcoià...*, I, p. 270. Ara bé, cap d'elles sembla coincidir cronològicament amb els períodes de caiguda demogràfica.

¹⁷ És constatable, amb tot, al conjunt de la zona. A. J. MIRA: "Evolución demográfica de la Vall d'Albaida-l'Alcoià...", p.72, apunta –n. 25– que les dificultats arriben a l'extrem de no trobar-se arrendadors per al terç-delme en viles com Penàguila.

¹⁸ Josep Lluís SANTONJA: "El siglo XVI: Población, economía y territorio", a F. MORENO: *Història de l'Alcoià...*, I, p. 288.

¹⁹ Cal tenir en compte que el ritme de creixement que s'observa implica un creixement anual acumulatiu superior que ronda l'1 % anual i amb tendència creixent. En els 84 anys que van del 1445 al 1523 la població quasi es duplica, i ho torna a fer en els 61 anys que separen el 1523 del 1584. Els temps de duplicació corresponents a taxes de creixement natural a Louis HENRY: *Demografía*, Barcelona, Labor 1976, p. 238. A. J. MIRA: "Evolución demográfica de la Vall d'Albaida-l'Alcoià...", coincideix amb aquesta apreciació, posant-la en relació amb les diferents fases de l'evolució que s'observen al s. XV i el comportament diferencial entre les diferents zones del País Valencià –crisi al nord, estagnament al centre i creixement moderat al sud– i entre les localitats rurals i les urbanes o semi-urbanes. Per a ell, aquestes

un paper de primer ordre. El ritme de creixement de la producció agrària també va ser molt notable al llarg de tot el període, com reflecteixen les corbes del delme i el terç-delme –v. gràfics i –. Sembla clar, però, que, encara que l'agricultura imposava en bona mesura els seus límits al creixement, les conjuntures no són massa coincidents. L'impuls del creixement poblacional, per tant, sembla provenir d'un element aliè a la conjuntura agrària. Crec que hi ha indicis suficients, malgrat l'absència d'indicadors fiables, que aquest element podria haver estat el desenvolupament draper. De tot el període que estem considerant hi ha tres moments que representen, conjuntament, el 44'8 % del total del creixement, són els compresos entre 1499 i 1505, entre 1523 i 1529 i, finalment, entre 1565 i 1572²⁰. Tots ells, i molt especialment el primer i el darrer, venen precedits d'esdeveniments importants referits a la draperia alcoiana: el 1497 i el 1561 van ser testimonis de l'aprovació de sengles ordenances gremials²¹. El segon període sembla una mica menys vinculat, però podria haver estat causat pels moviments poblacionals que van

diferències s'expliquen en gran mesura pels moviments migratoris, Alcoi resultaria una població especialment afavorida per aquests desplaçaments poblacionals. Són també interessants les consideracions que fa sobre les variables vegetatives del creixement, en consonància amb les anàlisis d'A. Furió.

²⁰ El creixement net dels tres períodes –amb un total de 19 anys– va ser del 20'15 % (311 % anual), 22'18 % (3'39 % anual) i 22'19 % (2'9 % anual), respectivament. Cal precisar que mentre els primers punts de referència són homogenis –les dades de 1499, 1511, 1523 i 1529, procedeixen de la mateixa font, el morabatí–, els dos darrers tenen orígens diferents –el primer és del recompte de Jeroni Muñoz i el segon del morabatí. De tota manera, em sembla que els resultats són suficientment fiables. Les dades a l'Apèndix estadístic 3.

²¹ L'existència d'una corrent migratòria relacionada amb la manufactura tèxtil és constatat per J. L. SANTONJA: "Población, economía y territorio", p. 296, que parla de la vinguda a Alcoi d'artesans castellans de ciutats com Burgos o Segòvia. L'aparició de cognoms com "Martínes" o "Eximeno" entre els paraires examinats després de l'aprovació de les ordenances de 1561–concretament entre el 9-IX i el 16-IX–, pot constituir una prova d'això; ATA, Llibre 1r: *Capítulos de la fábrica de 1561, y concejos hasta 1590*, ff. 148r a 151v. Aquesta idea ja va ser apuntada, referint-se al segle XV, per R. SANCHIS: "Cosas de mi pueblo", a *Obras escogidas...*, II, p. 1.018.

seguir a la Germania i que, pel que afirmen alguns autors, van provocar un trasllat de població artesana d'unes localitats de la comarca a unes altres²².

El creixement, però, es va aturar a mitjans de la dècada dels 80. La crisi agrària que va sacsejar el País Valencià entre 1570 i 1580, aproximadament²³, podria haver-ne estat la principal causa. L'evolució fins l'expulsió dels moriscos presentaria un perfil de declivi lent, lleugerament accelerat amb la pesta del 1600²⁴. Aquest fenomen, que ha estat amplament constatat per tots els autors que s'hi han apropiat²⁵, no sembla haver estat tingut suficientment en compte per part d'una historiografia que, en darrera instància, s'entesta en identificar la crisi del segle XVII al País Valencià amb la despoblació causada per l'expulsió dels moriscos el 1609²⁶.

Aquest esdeveniment va provocar una formidable redistribució de la població i una

²² L'autor al que em referesc és J. MOYA: *Libro de Oro*, II, pp. 184-185. Totes aquestes qüestions seràn tractades més amplament més avant, al capítol 6.

²³ M. ARDIT: "Expulsió dels moriscos i creixement agrari al País Valencià", *Afers*, nº 5-6, 1987, pp. 294-296.

²⁴ V. LI. TORRÓ: "Epidèmia i lluita contra la mortalitat al País Valencià foral modern. El 'morbo' de 1600 a la vila d'Alcoi", a Josep BERNABEU, coord.: *El papel de la mortalidad en la evolución de la población valenciana*, Alacant, 1991, pp. 99-106.

²⁵ Álvaro CASTILLO: "La coyuntura de la economía valenciana en los siglos XVI y XVII", *Anuario de Historia Económica y Social*, II, nº 2, 1969, pp. 239-288, i J. CASEY: "Moriscos y despoblamiento...", van ser els primers en adonar-se'n.

²⁶ He discutit aquesta argumentació a un altre lloc; v. LI. TORRÓ: "Implicacions i conseqüències de la Segona Germania", a VV.AA.: *La Segona Germania. Col·loqui Internacional*, València, 1994, pp. 170-172.

reordenació del règim feudal valencià²⁷. Encara que Alcoi no tenia habitants moriscos, també es va veure afectat ja que entre un quart i una tercera part²⁸ de la seua població va marxar a les localitats morisques més pròximes. La recuperació, però, també sembla relativament ràpida i sols en 24 anys (1638) la població s'havia acostat als nivells posteriors a la pesta del 1602. Durant aquest període el creixement se situaria, segons prengam el punt de comparació –el morabatí de 1610 o el maridatge de 1619²⁹–, entre un 0'7 % i 1'53 % de mitjana anual. És notòria, de qualsevol forma, la migradesa d'aquest creixement si el comparem amb el de la centúria precedent. De fet, i encara que la recuperació continuaria a pesar dels entrebancs epidèmics, el màxim que s'assoleix el 1656 suposaria, des de 1619 un creixement del 43'7 % a una taxa anual de 0'98 %³⁰.

A partir d'aquest moment les dades comencen a ser incertes. La dècada dels

²⁷ V. al respecte la síntesi recent de M. ARDIT: *Els homes i la terra...*

²⁸ Si prenim el punt de comparació entre el morabatí de 1602 i el cens parroquial de 1614 –com es pot comprovar a l'Apèndix estadístic 1 la xifra més baixa des de 1535 i inferior, inclús a la de 1529, tret dels increïbles 420 veïns que ofereix la visita de 1732– la pèrdua de població podria haver estat d'un 32'82 %. Cal precisar que els censos parroquials, dins el conjunt de dades presentades, semblen ser de les més fiables. Aquestes qüestions han estat estudiades a LI. TORRÓ: *Abans de la indústria*.

²⁹ He preferit prendre el punt de comparació amb el maridatge de 1619 que no amb el cens parroquial del 1614, ja que el morabatí i els maridatges i coronatges són fonts força més homogènies.

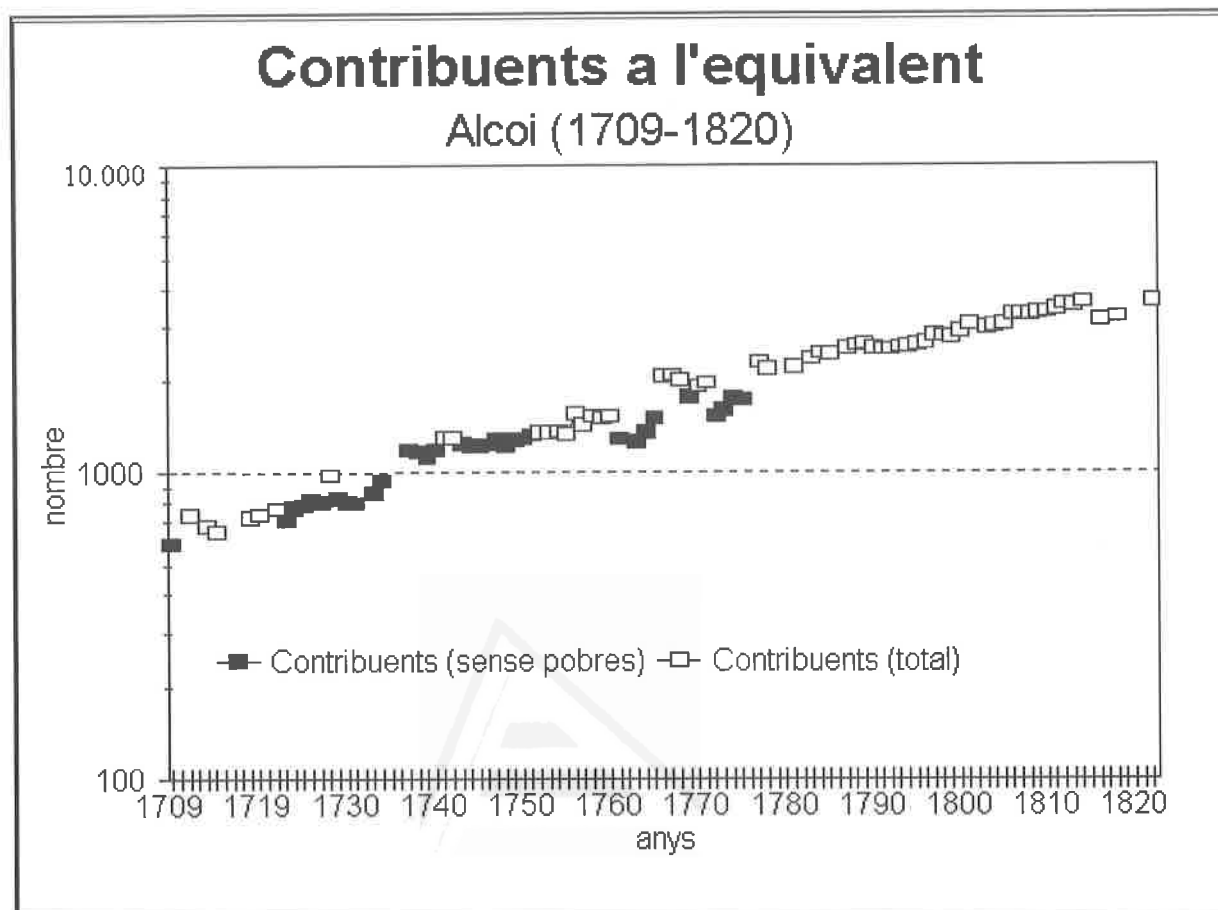
³⁰ Entre els entrebancs epidèmics, resulta particularment destacada la pesta de 1647-52. Atés la imprecisió de les dates que ofereixen els censos –per posar un exemple, les dades del morabatí d'Alcoi datades el 1610 es troben incloses, realment al morabatí de 1608, v. LI. TORRÓ: *Abans de la indústria...*, p. 42, n.19– no és cap despropòsit suposar que les dades del cens de 1646 puguen reflectir la pèrdua provocada per l'epidèmia. De tota manera, si les donem per bones, sembla molt evident que les fluctuacions poblacionals no semblen depedre, tampoc en el s. XVII, del moviment vegetatiu. En aquest cas la població d'Alcoi hauria crescut, admetent la hipòtesi que s'haguera vist afectada per l'epidèmia de pesta al mateix temps que la veïna Cocentaina (1647), i, també com ella, sols una vegada –P. PLA: "Hambre peste y guerra:...", pp. 73-86–, en 9 anys un 20'48 %, a una taxa anual del 2'09 %.

seixanta marca un nou moment depressiu que pot trobar-se també a altres viles semblants pròximes³¹. De fet, aquesta conjuntura dolenta per a les viles mitjanes i grans, s'allarga fins la dècada següent³². La pèrdua acumulada el 1668 podria haver arribat a la vila d'Alcoi fins un 17 % a una taxa anual del -1'54 %. El cas d'Alcoi sembla distingir-se, en aquest sentit, de forma notable ja que les xifres que disposem per a 1674 indiquen una tendència a la recuperació. Tot apunta, per tant, que al darrer quart de segle podria haver-se iniciat un creixement decidit, encara que la migradesa de les fonts no ens ho permeta observar³³. A més, entre 1668 i 1674 la població hauria crescut un 15'14 % a una taxa anual del 2'38 %, un ritme de creixement que no té precedents en els 100 anys anteriors i que cal remuntar-se fins al 1572 per trobar-ne de semblants. Cas de confirmar-se amb les anàlisis ulteriors, haurem de convenir que la precocitat i la intensitat de la recuperació alcoiana també és un fet significatiu que pot relacionar-se, almenys parcialment com veurem més avant, amb transformacions de certa importància en la draperia.

³¹ Si la pèrdua de població d'Alcoi entre 1656 i 1662 pot xifrar-se en un 7'71 %, fenomens semblants experimenten entre les mateixes dates Penàguila –que perd un 14'78%, passant de 203 a 173–, Ibi –que perd un 7'94 %, passant de 340 a 313 veïns–, Bocairent –que perd un 7'17 %, passant de 446 a 414 veïns– i Ontinyent –que perd un 7'2 %, passant de 1.040 a 965 veïns. D'aquestes viles de més de 200 veïns de la zona, l'única que escapa a la norma és Xixona que passa de 656 a 667 habitants, creixent un irrisori 1'68 %. Les dades provenen de l'A(rxiu del) R(egne de) V(alència) - (secció) M(estre) R(acional): *Morabatí*, 10.906 i 10.907.

³² Al morabatí de 1674 –ARV-MR, 10.910– totes les localitats citades en la nota anterior mostren xifres inferiors a les de 1662, inclús Xixona.

³³ La utilització de les sèries parroquials de Cocentaina, Penàguila i Xixona en el següent apartat em permetrà reprendre aquesta qüestió.

Gràfic 2

Com es pot apreciar, de tota manera resulta molt agosarat proposar qualsevol tipus de balanç final del segle XVII per a la vila d'Alcoi. La inexistència de fonts fiables per als moments immediatament anteriors a la Guerra de Successió ens ho impedeix. A més, els censos i les fonts fiscals dels moments posteriors són de lectura molt dubtosa. Tenint en compte que els recomptes obtinguts dels quaderns de l'equivalent es troben esbiaixats a la baixa, a diferència del morabatí que presenta, en termes generals, una correspondència prou gran amb els censos coetanis, pot ser significativa la primera xifra d'aquesta font que

inspira confiança, la de 1725. És evident que les anteriors no ho fan i que resulta igualment sospitosa la coincidència –amb els límits esmentats– amb el cens de 1712, que, segons tots els autors que s'han aproximat, presenta un fort grau d'ocultació³⁴. Si afegim a la xifra de 1725 un 8 % per l'exclusió dels majors de 60 anys³⁵, ens dóna un total de 1.061 contribuents; és a dir, en el pitjor dels casos la població alcoiana, a pesar dels trasbalsos del segle XVII, hauria recuperat –i possiblement superat per un estret marge d'un 2'5 %, apróx.– el màxim poblacional assolit 150 anys enrera, a la dècada dels 80 del segle XVI.

Tot i això, aquestes dades han de prendre's forçadament amb cautela. L'equivalent ens permet, sobretot, fixar-nos en la dinàmica i el ritme del creixement. Al Gràfic 2, s'hi pot resseguir el moviment dels primers 50 anys que en el Gràfic 1 es troben molt poc representats³⁶. El creixement sembla molt important entre els anys dels que tenim informació més fiable, 1725 i 1739. En aquests 14 anys la població alcoiana podria haver crescut a un ritme del 2 % anual, amb una especial intensitat a partir de 1731. Aquest ritme aniria alentint-se fins el 1754, data en la que disposem del primer cens de població

³⁴ V. especialment les valoracions que fan M.A. BÁDENES i J.S. BERNAT : *Crecimiento de la población valenciana (1609-1857)*, València, 1994, pp. 36-45.

³⁵ V. l'Apèndix estadístic 2. L'increment hauria de ser major, ja que les comparacions amb els censos així ho indiquen. He preferit però atindre'm a la seguretat que dona el càlcul del percentatge de majors de 60 anys, que és una dada força sòlida. Per tant, el que vaig a presentar és una estimació probablement esbiaixada a la baixa.

³⁶ Cal tenir present que les dades que en aquest gràfic apareixen en negre són incompletes; és a dir, estan obteses de quaderns en els que hi han molts indicis que no s'havien inclòs els pobres. V. l'Apèndix estadístic 2.

amb una distinció per sexes, encara que no per edats³⁷. El nombre de contribuents hauria crescut entre aquestes dues fites –1739 i 1754– un 19'64 %, a una taxa anual del 1'2 %. A partir d'aquest moment, podem observar com la població tan sols coneixerà petits refluxos dins un marc de creixement tendencial. A la Taula 1 es pot comprovar que, tret de la conjuntura de final del segle, el creixement és constant.

Taula 1						
La població d'Alcoi (en habitants), 1754-1835						
1754	1764	1768	1786	1793	1804	1835
7.744	9.031	9.238	11.434	13.684	13.654	20.924
Taxa anual acumulativa de creixement	1'55 %	0'57 %	1'19 %	2'6 %	-0'02 %	1'39 %

FONTS: 1754; ATA, Llibre 7è (carpeta): *Diferentes minutas de memoriales*. 1764; *Resumen general que contiene las utilidades personales de los vezinos de la villa de Alcoi...*, p. 11. 1768; A. BENEITO: "La població d'Alcoi al segle XVIII i el cens d'Aranda, any 1768", *Alcoi*, 1994, pp. 118-120. 1786; J.E. CASTELLÓ: *El País Valencià...*, p. 214. 1794; Antonio J. CAVANILLES: *Observaciones...*, p. 193. 1804; AMA. X.1.1: *Ynterrogatorio sobre las artes, oficios, fábricas y agricultura. Año 1804*, s.f. 1835; R. SANCHIS: *Obras escogidas...*, II, p. 1.519.

NOTA: La xifra de 1793 és una estimació. Cavanilles es refereix a una llista que va elaborar la parròquia el 1793 de cara a una possible segregació, la xifra resultant és d'11.126 persones de confessió i comunió, a la que Cavanilles arbitràriament li afegí 3.500 pàrvuls, en total 14.626. Aquesta suposició del botànic em sembla exagerada, ja que els menors de 7 anys suposaven un 25'2 % en el cens d'Aranda, un 23'8 % en el de Floridablanca, i un 21'08 % en l'interrogatori de 1804. He augmentat per tant la xifra d'11.126 que dona Cavanilles un 23 %.

La tendència, però, és que l'auge poblacional sembla anar perdent força fins els voltants de 1768. De fet, si ens haguérem de confiar de les dades de l'equivalent, aquest

³⁷ Es tracta d'un cens elaborat per al servei militar –s'hi fan constar els "*hábiles para el servicio*". Només es conserva un resum en un foli doble, amb un parell de fulles soltes sobre Alcoi: una certificació del corregidor indicant que el "...*Veziñario General, (...) y número de personas existentes en esta villa, comprendidas en la relación que antecede, es cierto y verdadero, cassa por cassa y calle...*" i datant-lo el 30 de novembre de 1754; l'altra és una distribució dels habitants per barris i en ella s'indica, a més, que originalment s'hi inclouria un plànol de la vila. ATA, Llibre 7è (carpeta): *Diferentes minutas de memoriales*. Va ser publicat per ARACIL i GARCIA BONAFÉ: *Industrialització al País Valencià...*, pp. 254-255 –amb un error en la localització documental– i ha estat utilitzat per A. BENEITO: *Comportamiento epidémico y evolución...*, p. 67. Les característiques d'aquests documents fan sospitar que formarien part de la preparació de les dades per a un cens general.

mostra un descens del nombre de contribuents entre 1764 i 1768. A la dècada dels 70, però, s'inverteix aquesta tendència iniciant-se un fort creixement que s'allargaria fins els anys 90. Encara que segueixen havent-hi discrepàncies entre les xifres de contribuents i les dels censos, és molt probable que l'augment dels efectius demogràfics podria haver-se allargat fins les darreries del segle. A partir de 1799 l'equivalent mostra un període de relativa estagnació amb un mínim entre 1801 i 1803³⁸. Tanmateix, l'estiatge seria molt breu i el creixement reprendria amb força a partir de 1804 i fins, almenys 1812³⁹. Els efectes de la Guerra del Francès, de tota manera, haurien estat relativament suaus, amb una pèrdua que possiblement se situaria al voltant d'un 15 %. El 1820, amb tota seguretat, aquesta pèrdua havia estat ja definitivament saldada. Tot i que a partir d'aquests moments les fonts no ofereixen la mateixa fiabilitat, entre 1820 i 1835 el creixement podria haver suposat més d'un 20 %, a una taxa anual pròxima d'un 1'06 %⁴⁰.

³⁸ L'interrogatori de 1804 està signat el 28 de febrer d'aquell any.

³⁹ Entre 1803 i 1812, el nombre de contribuents hauria crescut un 17'74 %, a una mitjana anual del 2'22 %.

⁴⁰ L'estimació es basa en el següent càlcul: he augmentat les dades dels contribuents expressats en el padró de l'Equivalent de 1820 en un 12 % –les diferència entre els anteriors punts de comparació eren de 10'75 % en 1793 i 11'34 % en 1804–, la qual cosa dona un total de 4.045 veïns, amb un increment fins 1835 –segons R. SANCHIS: "Evolución demo-urbana...", p. 1.519, el padró d'aquell any ofereix 4.953 caps de família i 20.924 veïns– d'un 22'45 %, a una mitjana anual del 1'5 %. Es tracta d'una estimació a la baixa. A més el creixement, segons les dades de 1832 –4.100 veïns segons les estimacions municipals– s'hauria accelerat notablement des dels inicis de la dècada dels 30. Amb tot, la cautela s'imposa a l'hora de confiar en les fonts de la primera meitat del segle XIX, ja que hi ha molts indicis que les posen en qüestió i, de retruc, les estimacions que sobre elles s'hi poden construir. L'aproximació del 1832 feta per les autoritats per al repartiment de la contribució –A(rxiu de la) P(arròquia de) S(ant) M(aure i) S(ant) F(rancesc)-F(ons) E(xtraparroquial), l.5.6[657]: *Apunts relatius al repartiment de la contribució*, s.f.– indica l'existència dels dits 4.100 veïns que equivaldrien, segons la mateixa font, a uns 25.000 habitants "...regulada cada familia a razón de 6 personas...". L'anomenat cens de Madoz del 1842 –M.À BADENES i J.S. BERNAT: *Crecimiento de la población...*, p. 324– parla, en canvi, de només 3.282 veïns; això sí, el nombre d'habitants –19.697– concorda amb la mitjana de 6 individus per família. Per contra, el cens del 1804 citat dona una mitjana de 3'7 individus per família i el padró de 1846 –SANCHIS: "Id.", p., 1.522– de 3'8. L'estudi fet per la parròquia

En definitiva, el creixement del segle XVIII i les primeres dècades del XIX va ser sense dubte molt important. Al cas alcoià sembla haver estat més espectacular en termes relatius, inclús que el que es va produir entre finals del segle XV i la dècada dels huitanta del XVI. Així mateix, el creixement set-centista va ser molt superior a la vila d'Alcoi que el de la mitjana del País Valencià. Si el conjunt del territori valencià hauria conegut un increment global entre 1712 i 1786 pròxim al 100 % a una taxa anual del 0'94 %⁴¹, la població d'Alcoi, en canvi, pot haver crescut en el mateix període, segons l'estimació de M. Ardit⁴² un poc més del 200 % a una mitjana anual del 1'51 %. La comparació entre el nombre de contribuents corregit del 1725 i els veïns del cens de 1804 encara magnifica més el creixement alcoià que, entre aquestes dues dates, podria haver arribat fins a un 238 % a una mitjana anual del 1'58 %. La conclusió de tot açò sembla ben clara: Alcoi va conèixer al llarg del segle XVIII un autèntic procés d'urbanització que, en gran mesura, tenia els seus orígens a finals del segle XV i les seues arrels, fonamentalment, en el desenvolupament manufacturer.

per a la segregació de dues parròquies de la matriu –APSMSF-FE; I.7.2.[676]: *Apuntes sobre demarcación de vecindario. Datos estadísticos*, s.d.– sembla ser la base de l'estimació municipal del 1832 i en ell s'insisteix en la utilització del coeficient de 6 habitants per veí.

⁴¹ Són càlculs fets sobre la base de les estimacions proposades per J. S. BERNAT i M. A. BADENES: *Crecimiento de la población...*, p. 124.

⁴² "Demografía y economía...", p. 388. L'estimació dels habitants rebaixa una mica les correccions de Bernat i Badenes, que en proposen una global del 60 %. L'estimació d'Ardit es basa, d'una banda, en la correcció amb el nivell de baptismes que envolten el 1712, que és d'un 25'4 %, i, d'una altra, en l'aplicació d'un multiplicador de 4'1 habitants per veí –idèntic al dels altres autors. És possible que, en el cas d'Alcoi aquesta apreciació resulte magnificada. Sobre la primera dada –increment d'un 25'4 %– no hi ha res que objectar. En canvi la segona, que pot ser plenament vàlida a nivell agregat, presenta problemes en el cas alcoià per les evidències de les que disposem en l'actualitat. De fet és molt possible que el coeficient fora superior: el 1754, que és la dada més pròxima, el cens en dona un de 4'5 –encara que les dades següents comparables, 1764 o 1768, presenten una notable reducció d'aquest coeficient, per davall de 4.

Encara que reprendré més avant la qüestió de les raons d'aquest importantíssim creixement, em sembla que cal ressaltar-ne una que salta immediatament a la vista: de nou, com al segle XVI, la immigració devia haver jugat un paper molt important. Tan sols entre 1712 i 1754 –admetent l'estimació d'Ardit–, la població s'havia més que duplicat sols en 42 anys; és a dir, havia crescut a una taxa anual acumulativa del 1'72 %, i el ritme anava a mantenir-se –a pesar dels entrebancs– a una taxa superior normalment a l'1 % al llarg de tot el període subsegüent. Els registres de l'equivalent indiquen, en algun cas, el lloc de procedència del contribuent. Com que es tracta d'una informació molt asistemàtica⁴³ és difícil deduir-ne res concloent. Els períodes amb més forasters citats es donen entre 1735 i 1751 –amb un màxim molt clar entre 1737 i 1741– i entre 1764 i 1777. De tota manera, la progressiva desaparició d'aquesta informació en els períodes subsegüents no implica en absolut que desapareguera l'aport immigratori, tot i que sembla plausible que disminuïra considerablement.

Si aquesta font d'informació no permet concloure res en quant a la quantitat d'immigrants, en canvi permet establir algunes conjectures sòlides respecte a la seua procedència. A la Taula 2 s'hi troben expressats els no naturals d'Alcoi citats en els equivalents de 1740 i 1741 i 1764 i 1765, agrupats per zones de procedència. El primer

⁴³ Es troba reflectida a l'Apèndix estadístic 2. Cal precisar algunes qüestions. La cita del lloc de procedència es fa normalment per identificar amb més fiabilitat a l'individu, la qual cosa vol dir que no es produeix a tots els casos i que aquesta informació pot mantindre's o desaparèixer en llistes següents. Acompleix un paper semblant al dels malnoms, que també s'hi indiquen amb prou freqüència. Des dels anys 70 del segle XVIII aquestes indicacions es fan més rares. En el 1740 –quan es registra el màxim de forasters citats– sols representen el 4 % del total dels veïns.

que salta a la vista és que els immigrants "nacionals" procedeixen quasi en la seua totalitat de les comarques més properes⁴⁴. Destaca, sobretot, l'aport, en primer lloc, del Comtat i la Vall d'Albaida, i, en menor mesura, de les Marines. L'escàs pes de la sub-comarca de l'Alcoià és fruit del seu baix nivell demogràfic⁴⁵. Els principals canvis que s'hi aprecien entre els anys 40 i els 60 són el descens de la immigració procedent de la Marina Alta i, encara que de forma molt suau, de la Baixa; i l'augment correlatiu de l'extraregnícola, l'Alacantí i, especialment, de la Foia de Castalla.

Taula 2									
La immigració a Alcoi segons els equivalents de 1740 i 1764									
(identificats per zones de procedència en %)									
ANYS	TOTAL	L'Alcoià	El Comtat	La Foia de Castalla	La Vall d'Albaida	La Marina Alta	La Marina Baixa	L'Alacantí	Fora del Regne ¹
1740	42	5 11'9%	11 26'2%	1 2'4%	8 19%	3 7'1%	9 21'4%	1 2'4%	4 9'5%
1741	25	1 4%	9 36%	0	4 16%	5 20%	3 12%	1 4%	2 8%

⁴⁴ Inclús els indicats de fora del regne, tret de l'any 1764, són majoritàriament de Sax i Villena, localitats castellanques frontereres que hui es troben dins el territori valencià. L'altre corrent migratori important és el procedent de França i, en menor mesura, de Catalunya. A ell em referiré una mica més avant.

⁴⁵ La divisió comarcal que he adoptat és la mateixa de J. E. CASTELLÓ: *El País Valencià...* L'única diferència és que jo he dividit la comarca de l'Alcoià, separant-ne la sub-comarca de la Foia de Castalla, en la que s'inclourien Beneixama, Biar, el Camp de Mirra, Castalla, Ibi, Onil i Tibi. A l'Alcoià hi romandrien Alcoi, Banyeres Benifallim i Penàguila, a més dels pobles de la Vall del Fraïnós que conformen, junt a Penàguila una unitat geogràfica i que en la classificació de Castelló s'inclouen dins el Comtat; es tracta d'Alcoleja, Beniafé i Benasau. Si no comptem Alcoi, el 1786 la Foia de Castalla tindria 12.844 habitants i l'Alcoià estricte –amb l'afegit dels tres pobles esmentats– 4.467; és a dir, el 44'68 % i el 15'54 %, respectivament del total. Amb Alcoi –11.434 habitants i 39'78 %– els habitants de la comarca pugen el 1786 a 28.745. A més, i seria una altra diferència, he inclòs a tots els càlculs globals a la població de Bocairent ja que les seues relacions econòmiques i la seua situació geogràfica així ho aconsellen.

1764	38	2 5'3%	8 21%	4 10'5%	9 23'7%	2 ² 5'3%	3 7'9%	3 7'9%	7 18'4%
1765	38	1 2'6%	13 34'2%	4 10'5%	4 10'5%	1 2'6%	8 21%	4 10'5%	3 7'9%

FONTS: 1740 i 1741: AMA, I.4.4.1-CA,3663-5254, *Repartiments de l'Equivalent*, 1709-1782; 1764 i 1765: AMA, I.4.4.1-CA,3667-5256, *Libres Padrons de l'Equivalent, aiguardent i derrama*, 1765-1779.

NOTES:
 (¹) Els indicats com de fora del Regne són, el 1740, 1741 i 1765 de Sax, de Villena i un portuguès. Per contra, els de 1764 són tots paperers, 6 catalans i 1 aragonès –a més d'un genovès i un altre de procedència no identificada que no han estat inclosos.
 (²) Entre els inclosos dins la Marina Alta el 1764 hi ha un de la Safor, concretament d'Oliva.

Com es pot comprovar a la Taula 3 el principal alicient per a la immigració no era l'oferta d'ocupacions manufactureres, sinó agràries. Al respecte, però, cal fer algunes precisions. Per començar, aquesta circumstància no és exclusiva del cas alcoià, ha estat observada, per exemple, a Sabadell per Josep Maria Benaul⁴⁶. A més, està clar que la demanda de treballadors agrícoles forasters de baixa qualificació vindria determinada per una insuficient oferta a la vila causada per l'ocupació industrial. En darrera instància cal tenir en compte la immigració infantil i juvenívola que, probablement, estiga subestimada per la font. Hi ha indicis que aquest tipus de moviment poblacional des de les rodalies fins la vila d'Alcoi podria haver tingut certa importància. Els aferments d'aprenents que es conserven al llibre del Gremi de Teixidors mostren alguns casos en què era així⁴⁷. D'una

⁴⁶ *La indústria tèxtil llanera a Catalunya*, pp. 243-44.

⁴⁷ Dels 11 aferments que s'hi inscriuen en el llibre del Gremi de Teixidors entre el 28-VII-1706 i el 17-II-1732 –ATA; Llibre 4^t, *Libro del Gremio de Texedores de la villa de Alcoy*, ff. 24r a 66r; malauradament aquest registre no continua més enllà– 3 (27'27 %) són de joves de localitats pròximes: concretament Millena, Benilloba i Guadalest. És molt possible que aquesta pràctica fora més estesa però aquest tipus de documents són molt rars als protocols notariais i inexistents als llibres del Gremi de Paraires, tot i que és evident que se'n realitzarien moltíssims, no sols als oficis tèxtils, sinó també a d'altres i, inclús, de servei domèstic, especialment en el cas de les dones. Les cates documentals realitzades als protocols del XVIII no han estat fructíferes. En canvi, a principis del XVII són més freqüents, sobretot, els reconeixements de pagaments; en aquest cas, de 17 documents d'aquest tipus, 3 (17'65 %) fan referència a donzelles forasteres servint a cases alcoianes: concretament de Xixona, Biar i Penàguila. AMA, XV.I.209 a 212: *Protocols de Nofre Cantó*, 1615-1619; XV.I.277 a 281: *Protocols de Miquel Valls*, 1615-1619; i,

altra banda, cal tenir en compte que, malgrat tot, la demanda d'artesans qualificats era molt important en determinades ocupacions i que aquesta era coberta amb desplaçaments més llunyans. Aquest és el cas dels paperers catalans, aragonesos i estrangers que apareixen a les llistes de l'equivalent⁴⁸, sols són importants els artesans entre els procedents de la Vall d'Albaida: 1 sastre d'Ontinyent i 1 pareire de Bocairent –22'22 %. Cal destacar la presència d'artesans especialitzats i de comerciants d'origen francès i català que, normalment, no apareixen com a tals a l'Equivalent⁴⁹ i que, molts d'ells, acaben residint definitivament a Alcoi.

XV.I.243 a 246: *Protocols i rebedors de Pasqual Pérez, 1615-1619*. Tot i la migradesa de les fonts, els indicis apunten en el sentit de que aquests desplaçaments, que en molts casos esdevindrien definitius, serien molt importants.

⁴⁸ A la Taula 3 hi he inclòs un genovés i un altre foraster de procedència desconeguda –il·legible–, d'ací la diferència amb les xifres de la Taula 4.

⁴⁹ Paperers com Pere Dufau –¿francès?–, Jaume Mas, Joan i Pau Fauli, Miquel Alera, Josep Martí o Ramon Casals –catalans–; formaires –constructor de motlles de paper– com Pere Cort –originari de Clairach, a Béziers (Llenguadoc); J. VILAPLANA: *Biografías de tres alcoyanos ilustres*, Alcoi, 1896, pp. 59-69–; tintorers com Vicent Barrelier –francès–; calderers com els Jaumiels, els Balacher, els Cano o els Troncal –francesos–; constructors i esmoladors de tissores de tondre com Jacint Senís, els germans Janer o Jaume Planas –catalans–; abaixadors com els Saranyana –catalans–; comerciants com Antoni Baus, Jaume Lafont, Joan Bruset, els Crosat –que apareixen en una llista de l'Equivalent per primer cop el 1731 i que el 1745 ja no se'ls considera estrangers–, els Servet, els Rigal, Pere Lajunia, els Naudet, Pere Audivert, Joan Langlada, Antoni Denís, Joan Salvanyach, Antoni Lascomba, Miquel Lasala, els Busquet, els Brutinel, Francesc Souell –francesos–, Miquel Atad, Pere Cutay, Pere Malia, Francesc Gas, Joan Gata o Santo Caruana –maltesos–, Pau Casamitjana o Jeroni Carnestoltes –catalans. Així mateix, més avant s'afegeixen comerciants –com Francesc Úbeda o Ramón Martínez– i artesans –com un teixidor de cognom Montiel– d'altres procedències, probablement andalusos. Tret de la informació de J. Vilaplana citada i la dels esmoladors de tissores –ATA, Llibres 9è i 9è bis–, la resta prové dels registres de l'Equivalent.

Taula 3
Qualificació professional dels forasters en el padró de l'Equivalent de 1764

Actius agraris	23 (57'5%)	cultivadors	3	parcers	2				
				arrendadors	1				
		assalariats	20	sense qualificació (jornalers)		17			
				qualificats	3	rastelladors	2		
						pastors	1		
Actius industrials	14 (35%)	Tèxtil	3	mestres	2	paraires	1		
				oficials	1	sastres	1		
				teixidors	1				
		Paper	9	mestres	1				
				oficials	8				
		Altres	2	mestres	1	fusters	1		
				oficials	1	espartenyers	1		
Actius serveis	2 (5%)					revenedors	2		
Sense ofici	1 (2'5%)								

FONT: AMA, I.4.4.1-CA,3667-5256; *Repartiments de l'Equivalent* (FALTA COMPROVACIÓ, NO TINC LA REFERÈNCIA EXACTA PRESA). Es tracta d'un veinari especial en el que s'hi anota l'ofici –o l'estatus– de tots els contribuents, amb tan sols 8 excepcions (0'39%). Segurament sobre la seua base s'elaboraria el *Resumen General*...

Resta per considerar, dins d'aquest apartat, l'estructura ocupacional de la població alcoiana. Aquesta ha estat la qüestió més ben tractada per tots els autors que s'hi han apropat, destacant, especialment, el treball de R. Aracil i M. Garcia Bonafé⁵⁰, per al segle XVIII, i el de J.M. Dávila⁵¹, per al XVII. És per això que no vaig a ocupar-me'n

⁵⁰ *Industrialització al País Valencià...*, pp. 19-46.

⁵¹ *Evolución urbana...*, pp. 114-126.

exhaustivament sinó, únicament, ampliar algunes informacions i fer algunes matisacions.

Com no podia ser d'altra manera un dels trets distintius més importants de la demografia alcoiana respecte al conjunt del País Valencià al segle XVIII és la seua estructura ocupacional, clarament decantada cap a la dedicació industrial. Possiblement, en aquesta activitat sols fora superada per la ciutat de València⁵². En la taula 4 s'hi presenta una aproximació al pes dels actius del sector secundari i, dins d'ells, dels relacionats amb les manufactures tèxtil i paperera⁵³. Hom pot comprovar com els menestrals representaven, ja en el segle XVI una part substancial de la població alcoiana, superant clarament el terç del total. Aquesta proporció sembla mantindre's invariable durant el s. XVII, per a, després del mínim del 1730, anar incrementant la seua participació, fins a superar el 70 % el 1820. Resulta clar que, avançant la cronologia que havien proposat Aracil i Garcia Bonafé, Alcoi és una ciutat manufacturera des del primer

⁵² V. la breu síntesi d'Isabel MORANT: "La societat valenciana del segle XVIII. Canvi i conflicte", a M. ARDIT: *Història del País Valencià. IV. L'època borbònica fins a la crisi de l'Antic Règim*, Barcelona, 1990, pp. 128-133.

⁵³ Pel que respecta a les dades del 1601-05 i del 1615-19 cal advertir que no estan extretes de cap tipus de font censal. Es tracta d'un recompte dels signants d'actes notariais de compra-venda de terres i censals i de carregaments de censals –la informació ha estat obtesa en el marc d'una recerca prèvia, v. Ll. TORRÓ: *Abans de la indústria...* Com que el tractament de les dades fet per Aracil i Garcia Bonafé i per Dávila eliminava aquells que no tenien ofici –no sols els que no en tenien declarat sinó també les vídues, els nobles o els ciutadans– he procedit de la mateixa manera amb la informació procedent dels protocols i amb la del veinari de 1820. Els resultats obtesos semblen confirmar *a priori* la justesa de la metodologia emprada. Les discrepàncies amb les xifres d'ocupats en el tèxtil entre Aracil i Garcia Bonafé i les que presente a la taula deriven del fet que ells no han inclòs altres activitats tèxtils –com els teixidors de llí– ni oficis que s'hi troben en íntima relació –com sastres, torners o calderers. Així mateix, hi ha una notòria discrepància en les xifres del 1731 –1730 segons Aracil i Garcia Bonafé–: ells claculen un 33'5 % d'actius industrials. La diferència rau en què comptabilitzen com a jornalers agraris allò que el resum del repartiment descriu com a "*jornaleros cardanderos y texedores*", en total 93 individus –el 10'79 % dels contribuents.

terç del segle XVIII. Les xifres, a més, es veurien amplament incrementades si hom poguera incloure la població juvenil i femenina ocupada que no apareix en absolut en el tipus de fonts utilitzades, tant a les del XVII com a les del XVIII. És evident també que aquest biaix artesà s'explica fonamentalment pel pes de la draperia. Tot i que al segle XVII, la proporció de treballadors dedicats a la manufactura tèxtil té una clara tendència a la disminució, en el seu punt més baix –1669– encara representen les tres quartes parts del total de menestrals. L'increment de l'activitat industrial és molt clar ja el 1731, i també es troba clarament relacionat amb la draperia, ja que la proporció d'ocupats en el sector tèxtil iguala el màxim observat a principis del XVII, superant el 90 %. Resulta molt significatiu, però, que, a partir d'aquest moment, l'increment de l'ocupació manufacturera ja no depèn exclusivament de la draperia⁵⁴, sinó que apareixen altres activitats amb una ocupació creixent, especialment la indústria paperera que, el 1820 ja dóna feina al 12 % de la població activa. Aquesta dada és especialment rellevant i caldrà retenir-la a l'hora d'entendre les dificultats que se li presentaran a la draperia a les acaballes del segle XVIII. La diversificació d'ocupacions em sembla un signe qualitatiu del grau d'urbanització. Si el 1764 el padró reflecteix l'existència de 77 ocupacions, el 1820 aquesta xifra s'eleva a 122⁵⁵.

⁵⁴ Cal tenir present, a més, que a partir de 1764 la proporció d'ocupats en altres activitats tèxtils no draperes –teixidors de llí, sastres, teixidors de faixes, passamaners– creix de forma significativa, encara que mantenint un percentatge molt baix.

⁵⁵ És evident que aquest augment deriva, en part, d'una major cura a l'hora de realitzar els censos. Però, també crec que s'explica en una bona mesura per una tendència acusada a una diversificació i especialització que té a veure amb una creixent divisió social del treball i, especialment a partir de 1820, amb una incipient terciarització de l'estructura ocupacional.

Taula 4
El pes de les activitats secundàries (Alcoi, 1601-1820)

	1601-05	1615-19	1669	1731	1764	1784	1820
% d'actius secundaris	36'55	38'5	37'43	45'47	56'96	64'3	71'23
% del tèxtil sobre el total d'actius secundaris	91'21	83'32	75	90'95	87'5	81'63	71'78
% del paper sobre el total d'actius secundaris	–	–	–	–	1'27	8'06	12'99

FONTS: **1601-05 i 1615-19**, AMA, XV.I, 188 a 192, 201 a 203, 210 a 212, 243 a 246, 262 a 266, i 277 a 281, *protocols de Ginés Aiz, Nofre Cantó Pasqual Pérez i Miquel Valls*; **1669**, J. M. DÁVILA: *Evolución urbana...*, pp. 114-126; **1731**, AMA, I.4.4.1-CA3.663-5.254; *Repartiments de l'equivalent, 1709-1782*; **1764 i 1784**, R. ARACIL i M. GARCIA BONAFÉ: *Industrialització al País Valencià...*, pp. 41-43.; **1820**, AMA, I.4.4.1-CA3.672-5.261, *Contribucions (veïnar)*, s.f. Elaboració pròpia.

B. LA DEMOGRAFIA DEL HINTERLAND ALCOIÀ

Per continuar amb aquesta breu descripció sobre l'evolució demogràfica del període, vaig a ocupar-me tot seguit de la zona d'influència de la vila d'Alcoi. Delimitar-la amb seguretat és una feina ben complexa, tant per l'absència de fonts fiables com per la diversitat de criteris que es poden usar. Recórrer al treball dels geògrafs, en aquest cas, no elimina els dubtes ja que les diferents divisions comarcals no sempre s'ajusten als mateixos criteris, i, a més, històricament s'han produït variacions considerables⁵⁶. Per exemple, encara que des del segle XVII Alcoi haja representat un paper director en l'articulació social i econòmica d'una àrea cada vegada més extensa, és evident que, alhora, altres nuclis pròxims exercien una

⁵⁶ L'únic treball que, des de la geografia, s'ha ocupat d'aquesta qüestió adoptant un punt de vista històric és el d'I. VALLÉS: *Indústria tèxtil i societat...* Tanmateix, la seua delimitació, tot i que parteix de finals del segle XVIII, es troba massa condicionada per les divisions actuals i atén de forma preferent a l'ocupació tèxtil. Açò fa que, per exemple, la sub-comarca de la Foia de Castalla –malgrat els seus vincles amb les manufactures d'Alcoi i Bocairent al XVIII– quede fora de la seua proposta. V., esp. pp. 13-17.

influència connexa, com ara Ontinyent o Bocairent. Així mateix, durant el XV i el XVI altres viles com Cocentaina o –en menor mesura– Albaida i Biar gaudien d'una posició semblant. A la Taula 5 es pot resseguir l'evolució demogràfica d'aquestes 6 viles⁵⁷. Queda ben palès com Alcoi, des d'una posició intermèdia clarament per darrere, p. e., d'Ontinyent o Cocentaina, esdevé, al llarg del període que estem considerant el principal nucli urbà de la zona, doblant en població, a mitjans del segle XIX, a Ontinyent que ocupa el segon lloc. En termes relatius, per tant, la població d'Alcoi –en veïns⁵⁸– es multiplica entre 1510 i 1842 per 7'5, mentre que Ontinyent o Cocentaina ho fan tan sols per 3'8 i 2'7, respectivament. El seu creixement és, inclús, molt més important que el del segon centre draper, Bocairent, que multiplica la seua població per 3'3. Resulta significatiu, a més –i és una dada que caldrà retenir– que els menors creixements siguin els registrats per les poblacions de senyoria –Albaida (x 2'6) i

⁵⁷ La intenció preferent de la taula no és la de seguir l'evolució dels efectius de la població d'aquestes poblacions al llarg del període, sinó la de permetre fer comparacions, *en cada data concreta*, entre elles. D'ací que no importe el que les dades no siguin homogènies –veïns i habitants–, ni tampoc la fiabilitat global dels diferents censos. De tota manera, a l'anàlisi concreta procuraré establir algunes matisacions sobre les dades. En aquest sentit el més qüestionable pot ser el de 1609, ja que les dades de les localitats de cristians vells semblen estar clarament inflades, front a les de moriscos –amb presència important en els casos d'Albaida i Cocentaina. Açò permet qüestionar el parer de Badenes i Bernat que creuen que no es pot afirmar que el cens estiga engreixat –*Crecimiento de la población...*, p. 28. De fet, les comparacions amb una xifra prou segura com és la del morabatí de 1602 –no és pot fer amb el de 1608, ja que en alguns casos aquest morabatí es va recaptar després de l'expulsió (Alcoi), mentre que en altres no sembla tan clar (Ontinyent o Bocairent)– així semblen indicar-ho. Les diferències entre el recompte de Carazena i el morabatí de 1602, en els casos que la comparació és possible, són del 16'97 % en Ontinyent, 19'09 % en Bocairent i 25'81 % en Alcoi –sempre a favor del recompte de Carazena.

⁵⁸ És necessari tenir en compte que, almenys des dels inicis del segle XIX, aquesta dada distorsiona de forma important les magnituds del creixement. Si bé és cert que les diferències de criteri a l'hora de confeccionar els censos poden tenir efectes importants en el coeficient habitants/veí, no són el suficientment decisives com per a explicar les enormes diferències que s'hi aprecien. Així, mentre que Albaida, Biar, Cocentaina i Ontinyent ofereixen uns coeficients semblants –3'6, 3'59, 3'47 i 3'85, respectivament–, a les dues localitats més manufactureres aquestes xifres es disparen als 5'07 de Bocairent i els 6 d'Alcoi. Aquest és un altre element a retenir per a anàlisis subsegüents. Pel moment, indica que estem sub-valorant de forma significativa el creixement diferencial d'Alcoi i, especialment, de Bocairent; suposant, és clar, una major uniformitat –i proximitat– als coeficients de les altres 4 viles– en el moment inicial. Tot i això, per interpretar correctament aquestes dades caldria, prèviament, resoldre els problemes de fonts que he esmentat en la n. 40.

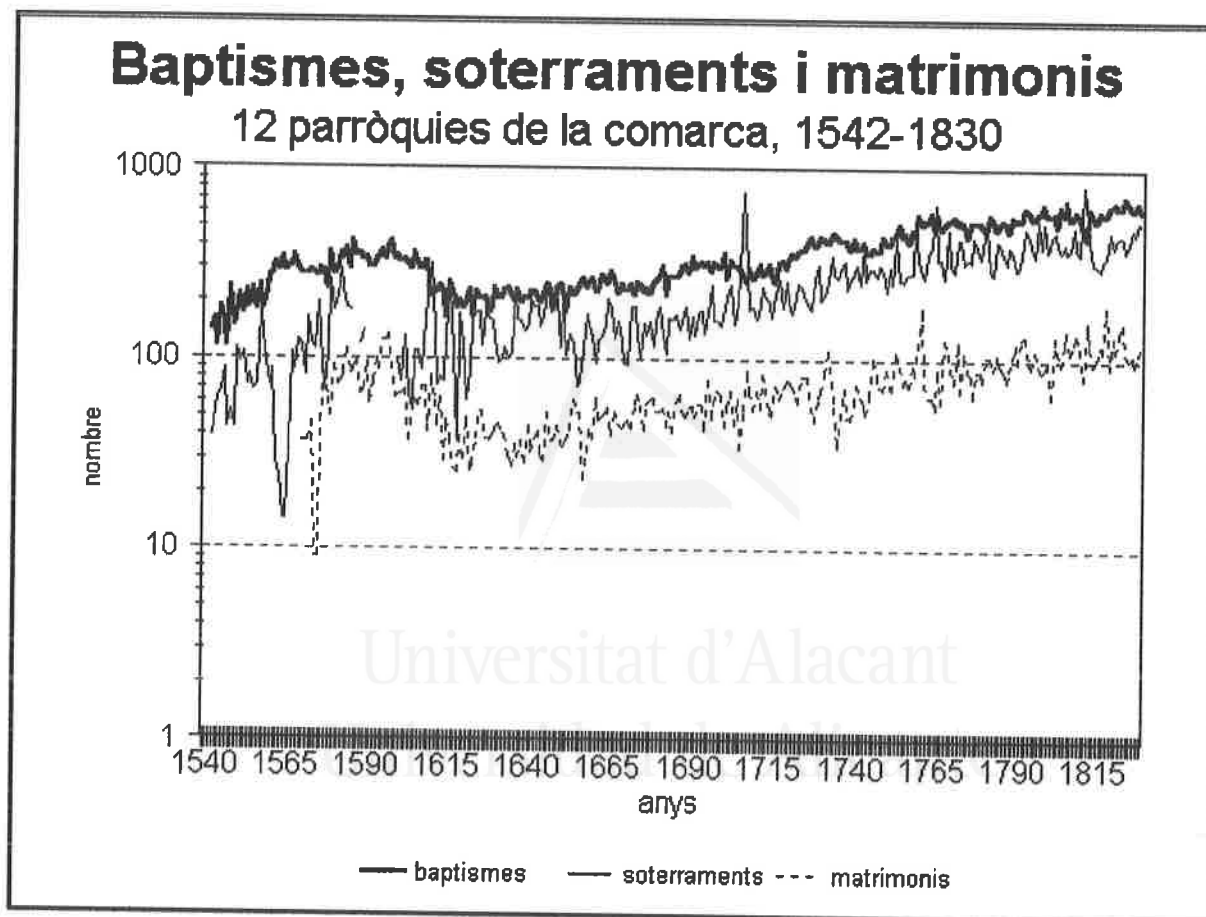
Cocentaina– front a les de reialenc.

Taula 5 La població d'Alcoi, Albaida, Biar, Bocairent, Cocentaina i Ontinyent (1510-1842)								
	1510	1565-72	1609	1646	1712-13	1768	1786	1842
Alcoi	440	793	1.150	786	735	9.207	11.434	19.697 (3.282)
Albaida	353	413	382	259	345	2.886	3.450	3.259 (905)
Biar	299	360	500	344	372	2.981	3.834	5.947 (1.652)
Bocairent	245	336	466	355	351	3.658	4.033	4.074 (803)
Cocentaina	648	781	927	381	409	3.767	4.878	6.047 (1.741)
Ontinyent	652	1.093	1.350	895	887	7.109	7.892	9.529 (2.472)

FONTS: **1510**, R. GARCÍA CÁRCEL: "La población valenciana del siglo XVI...", pp. 175-76; **1565-72**; T. HALPERIN: *Un conflicto nacional...*, pp. 287-88; **1610, 1646, 1712-13, 1768, 1786 i 1842**, M.A. BADENES i J.S. BERNAT: *Crecimiento de la población...*, pp. 135-37, 175-77, 210-12, 247-48, 264-66, i 323-25.
 NOTES:
 - Es tracta de la informació continguda en els diferents censos dels anys expressats. Les xifres estan expressades en veïns fins el 1712-13, i en habitants des de 1768. Les xifres entre parèntesi del cens de Madoz –1842– són els veïns.
 - La població d'Albaida fins el 1609 –inclòs– és una estimació ja que les xifres dels censos inclouen els veïns del Palomar. L'estimació ha estat realitzada sobre la base del cens de 1647 en el que els contribuents de la dita localitat es presentaven desagregats i suposaven el 20'8 % del total.
 - A Biar s'hi comprèn també la població de Beneixama, La Canyada i El Campet de Mirra, presentant-se només desagregades en el cens de Madoz de 1842.
 - La població de Bocairent fins el 1609 –inclòs– és una estimació ja que les xifres dels censos inclouen els veïns de Banyeres i els d'Alfafara. L'estimació ha estat realitzada sobre la base del morabatí de 1602 –ARV-MR, 10.892– en el que els contribuents de les altres dues localitats es presentaven desagregats i suposaven el 31'5 % del total.
 - Les dades de Cocentaina inclouen també les alqueries.

Les relacions econòmiques i socials entre els diferents pobles, a més, són ben difícils de destriar. Els fluxos migratoris que hem pogut observar a la Taula 2 són en alguna manera indicatius. Per tal d'eliminar incerteses, però, he reduït l'àmbit d'observació a les localitats més pròximes al nucli alcoià. D'aquesta manera, la mostra de parròquies s'ha limitat a l'àmbit de les actuals sub-comarques de l'Alcoià, El Comtat

i la Foia de Castalla –v. el Mapa 2–⁵⁹. La manca d'estudis sobre les parròquies de l'Alcoià, atès el seu baix pes demogràfic i el fet que Alcoi s'haja de tractar a part, crec que no influeix de forma decisiva en els resultats obtinguts.

Gràfic 3

És evident que la utilització de fonts ben distintes –a banda d'altres consideracions igualment rellevants que no crec necessari adduir per òbvies– justifica amb escreix el fet que haja tractat per separat la demografia alcoiana de la resta de la comarca. Per això mateix, potser caldrà, abans d'entrar en matèria, valorar la

⁵⁹ V. els criteris d'adscripció dels diferents pobles a la n. 45.

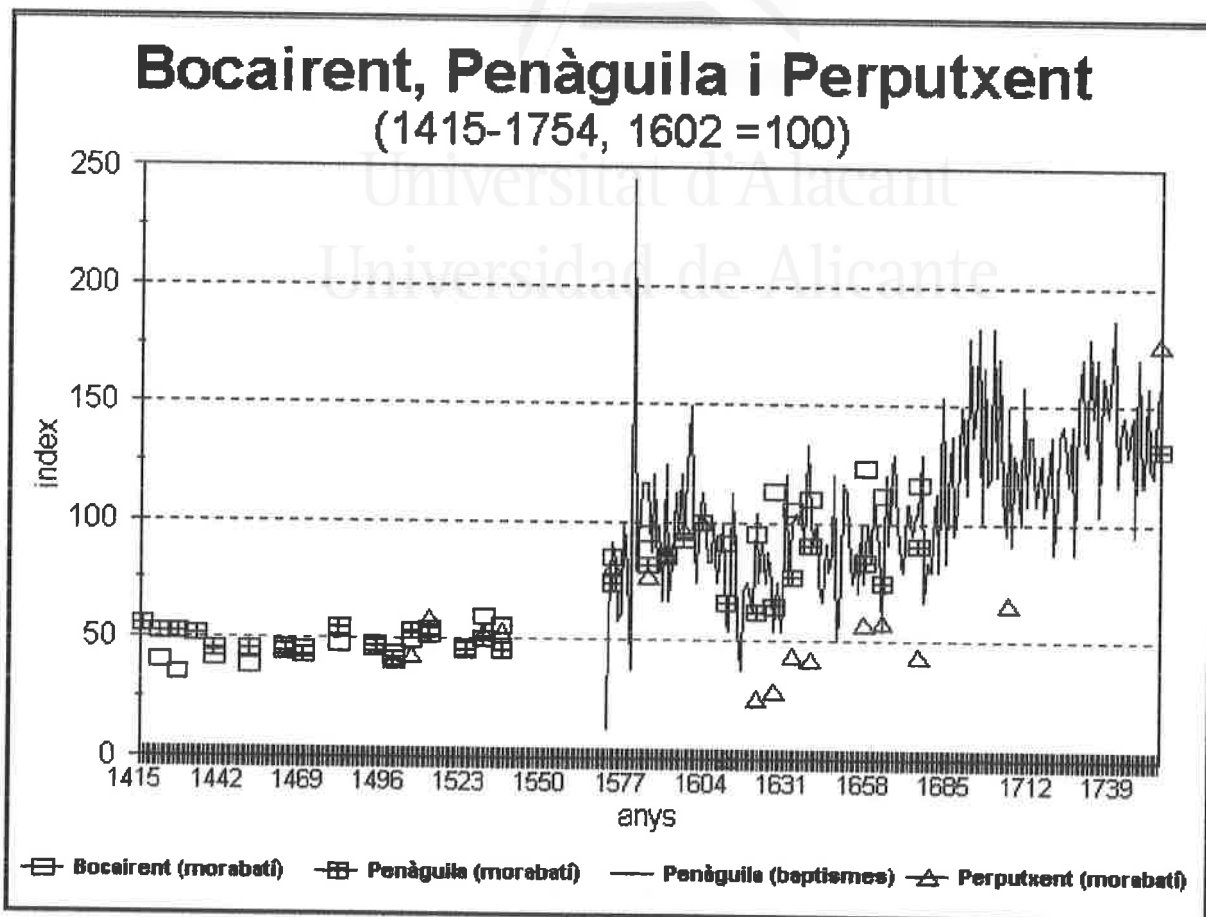
representativitat de la mostra utilitzada. L'agregació de les actes de 12 parròquies de la comarca es presenta a l'Apèndix estadístic 3, on també es comenten breument els criteris utilitzats per a la reconstrucció. Cal dir que aquesta avaluació presenta alguns problemes ja que en els censos no sempre apareix clara la divisió parroquial; açò també dificultarà algunes anàlisis posteriors⁶⁰. El resultat és que el 1768 la població de les 12 parròquies de la mostra suposaven el 25'3 % del total de la comarca i, el que és més important, si excloem els habitants de la vila d'Alcoi la xifra s'eleva fins el 33'32 %. Cal tenir present, però, que la base de l'agregació –situada, segons el tipus d'actes, entre 1777 i 1810– fa que la mostra vaja perdent representativitat conforme ens allunyem en el temps. Aquest entrebanc, és especialment greu amb anterioritat a la dècada dels 30 del segle XVII i, més encara, abans del 1560, quan les xifres depenen exclusivament de la parròquia del Salvador de Cocentaina –morisca⁶¹. Els resultats s'hi presenten al Gràfic 3.

Amb el seu ajut, i el de la Taula 6, on es mostren les mitjanes decennals de baptismes soterraments i matrimonis i els seus corresponents índexs, podem aproximar-nos a l'evolució de la població de la comarca entre 1540 i 1830. El primer

⁶⁰ El cas més flagrant és el de Planes, la població de la qual apareix agregada en el cens de Floridablanca. Per aquesta raó he utilitzat el d'Aranda en el que apareixen desagregats Catamarruc i Almudaina. He utilitzat la sèrie d'aquesta darrera parròquia que abarcava també al lloc de Benialfaquí. Encara que no es troba especificat és possible que la xifra d'Almudaina incloga les dues localitats. Un problema semblant es presentava en el cas de Biar que en el cens d'Aranda inclou, sense especificar, el lloc de Beneixama. Com que en aquest cas, encara que només amb una referència al total d'habitants, si que s'hi fa constar al cens de Floridablanca, el que he fet ha estat substraure una xifra equivalent en el cens d'Aranda.

⁶¹ Cal tenir present que els resultats de les investigacions apunten en el sentit que hi ha clares diferències entre els comportaments demogràfics dels moriscos i dels cristians vells, la qual cosa implica, també, una diferent evolució dels seus efectius poblacionals. V. M. ARDIT: *Els homes i la terra...*, I, pp. 23-28.

que cal destacar és la notable correspondència del perfil de la gràfica –encara que amb uns trets menys acusats, especialment en els creixements– amb la corresponent per a Alcoi en els mateixos períodes. De nou hom pot distingir, seguint la corba dels baptismes que reflectiria prou bé, si fa no fa, la de la població en general, tres grans fases: un fort creixement fins la dècada dels 80 que es capgira clarament, a partir de 1600 i fins la dècada dels 30 del segle XVII. Des d'ací s'inicia un nou període de creixement progressivament accelerat que, amb breus estiatges, ja no s'atura fins a les acaballes del període considerat. Més avant, tractaré de fer una aproximació més pormenoritzada aportant alguns indicis explicatius, sobretot amb el recolzament en les dades de mortalitat i nupcialitat.

Gràfic 4

Abans, però, caldria reconstruir l'evolució demogràfica de la comarca per als segles XV i XVI. Les dificultats derivades de l'escassetat de fonts no són completament insalvables. He hagut de recórrer en aquest cas als registres del morabatí. A l'Apèndix estadístic 4 s'hi presenta la construcció dels índexs de 3 agrupaments de població de la comarca: Bocairent –que inclou també Alfafara i Banyeres–, Penàguila –amb les alqueries morisques d'Alcoleja, Ares, Benasau, Beniafé i Benigallim– i la morisca Vall de Perputxent –que compren les alqueries d'Alquenènsia, Beniarrés, Benillup i L'Orxa. Aquestes poblacions representarien el 1510 un 25 % del total comarcal, percentatge que augmenta fins el 30 % si exclouem a Alcoi. A més, i com element de contrastació de la validesa del morabatí, hi he afegit la sèrie dels baptismes de la parròquia de Penàguila. Els resultats de la comparació són realment satisfactoris, com es pot apreciar al Gràfic 4⁶², i atorguen un elevat grau de confiança en els registres del morabatí com a font per a conèixer l'evolució del nombre d'efectius poblacionals.

El segle XV se'ns presenta com període crític. La població conjunta de Bocairent i Penàguila romanien al mateix nivell el 1499 que el 1421 –373 front a 375 focs. Aquest balanç, però, oculta les fluctuacions conjunturals i, el que potser siga més important, una evolució diferencial important. Mentre que Penàguila presenta una tendència clarament a la baixa, tret de breus períodes de recuperació, Bocairent ofereix una

⁶² La correspondència entre l'evolució dels índexs del morabatí i els dels baptismes és realment notable. Cal tenir present, amb tot, que els llogarets moriscos inclosos al morabatí de Penàguila constitueixen parròquies independents i que, per tant, l'evolució dels seus baptismes no s'hi comprén a la sèrie reconstruïda. És per això que el comportament dels dos indicadors presenta diferències abans de l'expulsió –mentre que la sèrie parroquial frena el seu creixement des del 1580, els morabatins no deixen de créixer fins el 1602. En canvi, després d'ella, amb una població completament cristiana els índexs coincideixen plenament, encara que els àmbits segueixen sent lleugerament diferents.

imatge més contrastada. En efecte, el perfil de la seua evolució és molt semblant a allò observat per al cas alcoià: estagnament en la primera meitat del segle i ràpida recuperació posterior, amb una lleugera inflexió als anys noranta. Aquesta situació s'allargaria durant els primers anys del segle XVI, quan ja comptem amb dades de les localitats de la Vall de Perputxent. Per tant, fins després de la Germania no s'inicia un creixement generalitzat, superant-se en alguna mesura els desequilibris que s'observen en l'evolució de la població durant el segle XV: estagnament o lleuger retrocés en les zones més rurals i creixement precoç als nuclis urbans o semi-urbans⁶³.

Després de les dificultats causades per la Germania i la pesta dels primers anys trenta la tendència a l'augment demogràfic es generalitzaria. El creixement del segle XVI resulta realment molt important a la vista del Gràfic 3. Si efectuem una doble comparació amb el del segle XVIII i els perfils que ofería l'evolució de la població a Alcoi, podem observar com fa l'efecte que, mentre que aquesta vila va conèixer un creixement més intens al set-cents, la comarca té un comportament invers. Tot i que la inseguretats de les dades anteriors al 1635⁶⁴ fan arriscada qualsevol conclusió, crec

⁶³ V. les conclusions del treball d'A.J. MIRA, citades a la n. 19. Les recents síntesis de Paulino IRADIEL: "El segle XV. L'evolució econòmica", a Ernest BELENGUER, coord.: *Història del País Valencià. II. De la conquesta a la federació hispànica*, Barcelona, 1989, pp. 267-275, i d'A. FURIÓ: *Història del País Valencià*, pp. 184-194, apunten en el mateix sentit.

⁶⁴ Aquesta inseguretats ve marcada per dos factors: la debilitat de la mostra i les deficiències del registre. De tota manera, la més greu, amb diferència, és la primera. Pel que fa a ella, cal precisar que els problemes més greus es troben entre 1541 i 1558 quan la mostra només es redueix a la parròquia morisca de Cocentaina –amb un 15 % la ponderació. Des de la incorporació de l'altra parròquia constestana –1559– les dades comencen a millorar en quant a representativitat –amb un 40 % conjunt en la ponderació–, i encara ho fan més amb la incorporació d'Alcosser –1567– i Penàguila –amb una dada fiable des de 1571–; en aquest moment la mostra suposa el 70 % de la ponderació i la distribució entre moriscs i cristians vells s'acosta a la que s'observa en el cens de 1609 amb un 40 i un 60 %, respectivament –V. À. BENEITO: *Comportamiento epidémico...*, I, pp. 58-59. La incorporació de Biar distorsiona de nou la mostra en el sentit de sobrevalorar les localitats cristianes velles, però aquesta distorsió desapareix quan es sumen les dades d'Alcosser –1634– i Gaianes –1635. Com que la

que les tendències apuntades no diferirien excessivament de la realitat. Encara és més agosarat, però, posar en relació aquesta evolució dels baptismes amb les altres variables, qualsevol intent en aquest sentit no passa de ser una mera especulació⁶⁵. Tanmateix, i amb tota la prudència que imposen les dades, sembla apreciar-se una baixa mortalitat que podria ser la clau del creixement en aquest període. El fet que el fort increment que s'aprecie en els baptismes a la dècada dels seixanta coincidisca amb una disminució de la mortalitat podria constituir-ne una prova⁶⁶. La dècada següent, amb un fort increment de la mortalitat, coneix un descens notable dels baptismes. La crisi agrària que es detecta als registres del delme podria explicar aquest fenomen. La recuperació en els deu anys següents, ve marcada per un augment dels matrimonis⁶⁷ que, amb tot, va perdent intensitat conforme ens acostem a les acaballes del segle.

distribució de la població intra-comarcal –tret del creixement alcoià, que no afecta a la mostra– no varia gaire fins als inicis del segle XIX, i com que, també a partir d'aquestes dates aproximadament, els registres tendeixen a millorar de forma notable, la sèrie adquireix solidesa.

⁶⁵ Si la sèrie de baptismes, tot i presentar problemes, pot ser considerada com un indicador prou aproximat, no puc dir el mateix de la dels soterraments. Per començar, fins el 1599, només dispose de dades de la sèrie de la parròquia morisca de Cocentaina. A més, hom pot sospitar de l'existència de sub-registre entre 1561 i 1566 –que no ha estat corregit a la sèrie. Només a partir de 1619 –i encara amb excessius problemes de buits– quan, junt al Salvador de Cocentaina i Penàguila –parròquia de la que també depen la sèrie en exclusiva entre 1599 i 1611– comptem amb les dades d'Almudaina-Benialfaquí, la informació comença a adquirir representativitat i confiança.

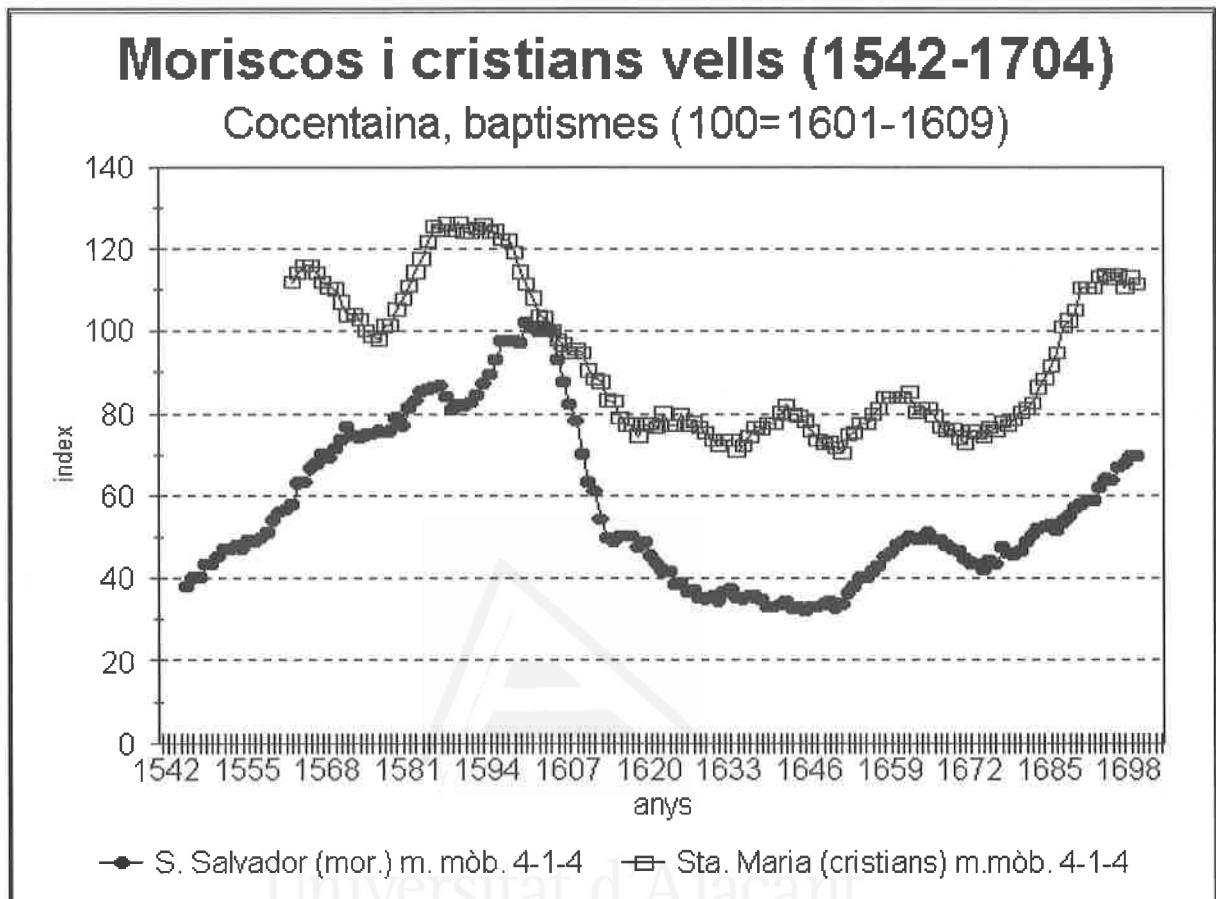
⁶⁶ Insistesc en que es tracta d'una mera especulació. De fet, també podria explicar-se pel fet que, des de 1559, també comptem amb les dades dels baptismes de la parròquia cristiana de Cocentaina –Santa Maria–, mentre que els soterraments segueixen depenent exclusivament de la morisca, i a sobre sota la sospita de sub-registre –v. la nota precedent.

⁶⁷ Aquesta sèrie, tot i que ha estat força més difícil de reconstruir per l'existència de nombrosos buits a quasi totes les parròquies, em sembla més fiable que la de soterraments ja que els defectes van compensant-se entre elles. Els resultats, encara que poden veure's un tant esbiaixats, especialment abans del 1600, em semblen el suficientment coherents.

Taula 6
Mitjanes decennals de baptismes, soterraments i matrimonis
 (12 parròquies de la comarca; índex, 100 = 1791-1800)

Decennis	Baptismes	Índex bap	Soterraments	Índex sot	Matrimonis	Índex mat
1541-50	156,8735	26,81151	61,834028	15,06983		
1551-60	209,4528	35,79793	96,908848	23,61806		
1561-70	300,0104	51,27527	63,326574	15,43358		
1571-80	283,3352	48,42529	140,5658	34,25787	48,519783	44,50803
1581-90	340,2741	58,15681	192,49839	46,91458	86,657493	79,49241
1591-00	342,9514	58,61439			95,317053	87,43598
1601-10	306,5574	52,39423	131,44302	32,03452	62,984535	57,7768
1611-20	210,3741	35,95539	117,61759	28,66507	64,934554	59,56559
1621-30	204,6368	34,97481	140,15458	34,15765	41,679788	38,23359
1631-40	213,8358	36,54703	134,71169	32,83114	37,034577	33,97246
1641-50	218,8751	37,40831	179,45962	43,73685	40,37927	37,0406
1651-60	234,8085	40,13151	127,96789	31,18759	41,811823	38,35471
1661-70	247,6496	42,3262	139,65905	34,03689	51,242554	47,00568
1671-80	237,1333	40,52885	141,60917	34,51216	56,597794	51,91813
1681-90	277,8248	47,4835	154,05153	37,54454	55,129	50,57078
1691-00	312,1481	53,34975	168,35093	41,0295	60,708118	55,6886
1701-10	295,1416	50,44314	270,50543	65,926	59,435062	54,52081
1711-20	294,5789	50,34697	210,10467	51,20548	69,264927	63,53791
1721-30	381,3823	65,18268	225,60309	54,98267	70,290927	64,47908
1731-40	426,6451	72,91862	272,99179	66,53196	71,258614	65,36676
1741-50	391,8569	66,97291	300,07203	73,1318	72,861813	66,8374
1751-60	445,4301	76,1292	310,06297	75,56673	85,72219	78,63444
1761-70	533,5125	91,18351	373,65392	91,06475	96,870973	88,86141
1771-80	521,8406	89,18864	363,80993	88,66563	90,967418	83,44598
1781-90	519,9548	88,86634	374,60857	91,29741	97,241746	89,20153
1791-00	585,0976	100	410,31676	100	109,01354	100
36412	587,642	100,4349	411,28481	100,2359	117,43856	107,7284
1811-20	562,8348	96,19503	426,52226	103,9495	122,55385	112,4208
1821-30	650,1429	111,117	450,82343	109,872	123,4064	113,2028

FONTS: Apèndix estadístic 1

Gràfic 5

Les dades dels gràfics 4 i 5 deixen veure, així mateix, un altre fenomen que ha estat amplament constatat: mentre que el creixement de la població cristiana vella tendeix a ralentitzar-se les parròquies morisques segueixen mostrant una notable vitalitat⁶⁸. Per posar un exemple, mentre el creixement de la vila de Penàguila entre 1572 i 1602 es va situar prop del 21 % –0'69 % anual–, el de les alqueries morisques del seu voltant va ser d'un 76 % –2'54 % anual. Aquesta taxa diferencial ha estat explicada per les dificultats de migració, especialment amb la desaparició de les grans

⁶⁸ V. P. PLA: "Despoblación y repoblación..."

moreries urbanes arran de les germanies, i per un comportament familiar diferent, caracteritzat per una major fecunditat⁶⁹. Una comparació entre els quocients que resulten de dividir els baptismes entre els matrimonis en una parròquia de cristians vells –Penàguila– i una de moriscos –l'Alcúdia de Cocentaina– entre 1584 i 1609 no sembla confirmar aquest extrem: 4'2 baptismes per matrimoni en el primer cas front a 3'2 en el segon. Tanmateix, si tenim en compte el volum respectiu de les dues poblacions, les coses canvien força. Els 613 baptismes i els 146 matrimonis de Penàguila entre 1584 i 1609 es van produir en una població que el cens de Carazena de 1609 xifra en 200 veïns –197 segons el morabatí de 1602. Per contra, al cas de l'Alcúdia ens trobem amb 404 baptismes i 127 matrimonis –67'4 % i 87 % dels corresponents de Penàguila– a una població més de 3 vegades inferior –un 30 % de la de Penàguila, amb 60 veïns en el mateix cens. És a dir, mentre que a la localitat cristiana es van produir entre 1584 i 1609 3'065 baptismes i 0'73 matrimonis per cada foc de 1609, a la morisca, aquests coeficients s'elevan, respectivament, a 6'733 i 2'116. Tot i que aquestes aproximacions són molt grolleres, em semblen suficientment indicatives com per a poder afirmar que la fecunditat de la població morisca era molt superior i que aquesta superioritat es derivava d'una taxa de nupcialitat força més elevada. Primitivo Pla⁷⁰ ha apuntat, a més, que una de les raons que explicarien aquest comportament diferencial seria la primerenca adopció per part dels moriscos del

⁶⁹ Això semblen indicar, no sols els testimonis dels contemporanis, sinó també els escassos estudis de reconstrucció de famílies. La clau de la major fecunditat residiria en una nupcialitat molt precoç. M. ARDIT: *Els homes i la terra...*, pp. 23-28.

⁷⁰ "Despoblación y repoblación...", pp. 207-208.

conreu de la dacsa, amb majors rendiments que la resta dels cereals⁷¹.

Com he assenyalat abans, i amb una cronologia quasi idèntica al que havíem observat per al cas alcoià, l'estagnament de la població cristiana de les dècades dels 80 i 90 es converteix en crisi en els primers anys del segle XVII. És més que probable que la pesta del 1600 hi jugara un paper destacat en aquesta pèrdua. El trasbals definitiu, però, vindria marcat per l'expulsió dels moriscos a finals del 1609. La caiguda de les tres corbes al Gràfic 4 ho testimonia sense paliatius. Les dificultats s'allargarien fins, almenys, la dècada dels 30 i, inclús més enllà. De fet no és sinó a partir dels anys 50 quan els baptismes donen clars signes d'enlairament i encara aquest creixement es veurà momentàniament aturat als anys 70. Si hi ha indicis febles que el creixement en els decennis centrals del segle XVI pot explicar-se en part per una mortalitat relativament baixa, les dificultats de recuperació del segon quart del XVII crec que s'han de relacionar amb l'elevat nombre de decessos. Joaquim Cuevas ja ho va constatar en el seu treball sobre La Marina⁷², i aquesta situació podria ser

⁷¹ És evident que la generalització d'aquest conreu es traduiria en una major capacitat d'alimentació i, per tant, en una disminució de la mortalitat, especialment de l'extraordinària. La comparació entre els coeficients soterraments/matrimonis de les dues parròquies de les que disposem de dades més pròximes en el temps –Penàguila (1600-1609) i El Salvador de Cocentaina (1577-1586)– també apunten en aquest sentit: 2'18 i 1'31, respectivament. De tota manera, les diferències cronològiques són el suficientment grans com per a no dur l'especulació molt més enllà. Els resultats de les comparacions entre els baptismes i els matrimonis i el respectiu tamany de la població posa en qüestió les reconstruccions demogràfiques basades en l'aplicació de coeficients correctors a partir de les taxes de natalitat. Resulta ben evident que si allò apuntat en el text es confirmara per a d'altres llocs hauríem de convindre que les taxes morisques havien de ser per força molt més elevades que les cristianes. Amb tot, al capítol següent aportaré indicis que posen en qüestió, si més no parcialment, la tesi de P. Pla.

⁷² *La población valenciana...*, pp. 62-63.

generalitzable al conjunt del país⁷³. No deixa de ser sorprenent, però, les dificultats que troben els especialistes per explicar aquest fenomen, després del sotrac de l'expulsió que, malgrat les dificultats de la repoblació, genera un balanç entre població i recursos força favorable.

A partir de la dècada dels seixanta, però, el creixement constant de la nupcialitat, que sols es veurà frenat momentàniament a la primera i la setena dècades del segle XVIII, sembla constituir el principal impuls de l'auge poblacional. El clar descens de la mortalitat que s'observa al decenni de 1651-60 i el seu lent creixement posterior –inferior al dels naixements i els matrimonis– acabaria per explicar la recuperació. De fet, segons l'evolució dels baptismes, encara que la població no havia assolit a finals del segle XVII els màxims que s'observen als darrers anys del XVI, ja havia superat el nivell poblacional del període immediatament anterior a l'expulsió. Si tenim en compte la forta presència morisca a la comarca –propera al 40 % el 1609, incloent-hi Alcoi–, superior a la de la mitjana del país⁷⁴, podem convenir que, en els moments anteriors a la Guerra de Successió, els efectes demogràfics del foragitament havien estat definitivament superats. Aquest quadre sembla coherent amb el que dibuixa P. Pla per a una zona més ampla en la que s'inclouen els territoris considerats

⁷³ Això es dedueix del treball sobre la zona de P. PLA: "Despoblación y repoblación...", pp. 222-223. Atés que fins l'aparició de la pesta a la segona meitat de la dècada dels 40 no hi ha greus crisis de sobre-mortalitat –v. BADENES i BERNAT: "Cronología, intensidad y..."–, caldrà atribuir aquest elevat nivell de decessos a un augment de la mortalitat ordinària.

⁷⁴ Segons les estimacions de M. ARDIT: *Els homes i la terra...*, I, p. 34, els moriscos representarien prop d'un terç del total de la població valenciana abans de l'expulsió.

en el present treball⁷⁵.

La Guerra de Successió va representar un molt seriós entrebanc en el procés de creixement de la població, amb una forta crisi de sobre-mortalitat que va provocar una caiguda relativament important dels efectius demogràfics. A mitjà termini, però, la caiguda de la mortalitat i el seu increment lent fins el 1730, unit al fort creixement de la nupcialitat que s'observa des de 1717, especialment, marcaria un període de ràpida recuperació. La dècada dels 40 suposaria, però, un nou període de retrocés, amb una forta incidència de la mortalitat i una caiguda de la nupcialitat –inapreciable a les mitjanes decennals– entre 1734 i 1746. El viu ritme d'increment d'aquesta darrera variable en el període posterior i la ralentització del creixement dels decessos explicarien la remuntada dels baptismes fins el 1765, aproximadament. Aquestes conjuntures, malgrat la disparitat de les fonts i la seua incertesa en el cas alcoià, coincideixen notablement amb el que ja havíem vist per a la vila d'Alcoi.

En el període subsegüent ens trobaríem davant, de nou, d'una conjuntura dolenta que s'allargaria, poc més o menys, fins els darrers anys de la dècada dels 80. De nou, la conjunció de les variables de la mortalitat i la nupcialitat conflueixen per a explicar aquest moviment. D'una banda, ens trobem davant d'un fort agreujament de

⁷⁵ P. PLA: "Despoblación y repoblación..." Cal precisar, però, que Pla, molt més prudent que no pas jo, no gosa a establir cap tipus de balanç definitiu sobre l'evolució demogràfica al segle XVII. En aquest treball ofereix tota una bateria de factors explicatius sobre aquesta evolució, alguns dels quals seràn repesos més avant. Destaca la seua conclusió que, contra algunes opinions que identifiquen la nupcialitat i el descens de la mortalitat catastròfica com les principals variables explicatives del creixement de la segona meitat del segle XVII, és molt probable que el principal paper el jugara el descens de la mortalitat ordinària i, dins d'ella, especialment de la infantil i juvenil –v. esp. pp. 224-227.

les periòdiques crisis de sobre-mortalitat, resultant particularment intenses les de 1760 i, molt especialment, la de 1766⁷⁶. D'una altra, també hi deu influir notablement la caiguda de la nupcialitat; de fet, segurament serà aquesta circumstància allò que fa que la situació dolenta s'allargue durant la dècada dels 70 a pesar del lleuger descens de la mortalitat. S'entra d'aquesta manera en una situació de relatiu estagnament en la dècada següent.

Tanmateix, la recuperació de la nupcialitat que s'observa a partir de 1782 prepara les bases d'un nou impuls que serà especialment intens en els primers anys noranta, fins el 1794, i entre 1798 i 1800. El menor auge de la mortalitat en aquest període permet mantenir un moderat ritme de creixement que s'atura, però, als començaments del segle XIX, especialment entre 1801 i 1804. La forta represa posterior –1805-1807– es veu frenada per la Guerra del Francès que provoca una caiguda poblacional de certa importància. D'aquesta manera, l'important increment de la nupcialitat no es tradueix en un augment dels naixements pels efectes de la guerra. Finalment, però, des de 1814 la corba de baptismes torna a enlairar-se amb força, fins, almenys 1825. Com ja he assenyalat una mica més amunt, crec que, en termes generals, els paral·lelismes que s'observen amb l'evolució de la població alcoiana dibuixen una imatge prou coherent del ritme de l'evolució demogràfica a la comarca.

⁷⁶ No debades es tracta de la crisi de subsistència més important de tot el segle XVIII, amb una considerable extensió i amb greus conseqüències socials en forma d'avalots i protestes populars. El cas valencià ha estat objecte d'estudi per part de José Miguel PALOP: *Hambre y lucha antifeudal. Las crisis de subsistencias en Valencia (Siglo XVIII)*, Madrid, 1977, esp. pp. 93-183. Per a d'aquestes qüestions, com a marc de referència general segueix sent de consulta obligada el treball ja clàssic de Gonzalo ANES: *Las crisis agrarias en la España Moderna*, Madrid, 1970.

Per finalitzar aquest repàs, caldria establir alguns balanços sobre el que va suposar el creixement del segle XVIII, almenys, a la comarca⁷⁷. A la Taula 7 podem resseguir l'evolució de la població comarcal des dels moments posteriors a la Guerra de Successió fins a mitjans del segle XIX en comparació amb l'evolució del conjunt valencià. En aquest període el nombre d'efectius humans de la zona va créixer en una proporció clarament superior a la del total del país. Aquest augment, però, deriva del creixent pes de la vila d'Alcoi que va passar de representar un 16'5 % a un 32'82 %, duplicant el creixement del global de la comarca. Inclús al període comprés entre 1712 i 1768, l'increment d'Alcoi supera amplament, també, al del País Valencià. Pel que fa a la comarca excloent a Alcoi, podem distingir amb claredat tres conjuntures. Fins el 1768 el seu creixement és una mica inferior al del conjunt del país, de fet, si tenim en compte les xifres alcoianes, el creixement comarcal és quasi idèntic al global, superant-lo, àdhuc, lleugerament⁷⁸. Tanmateix, cap a mitjans de segle la situació comença a canviar. Entre 1754 i 1768, i entre aquesta darrera data i 1786, l'increment comarcal va retallant distàncies respecte al d'Alcoi⁷⁹, paral·lelament a la seua ral·lentització. És evident que, mentre que la taxa de creixement anual acumulatiu valencià és dues vegades inferior –situant-se en uns nivells que no varien pràcticament dins dels límits cronològics considerats– i l'alcoiana una quarta part, la de la comarca

⁷⁷ La insuficiència de fonts fa que renúncie a fer el mateix amb els períodes anteriors, tret de les aproximacions que ja han estat esbossades.

⁷⁸ Aquesta constatació concedeix plena validesa a l'estimació de la població comarcal del 1712 feta per Ardit que rebaixa la correcció proposada per BADENES i BERNAT d'un 60 % a tan sols un 25'4 %. D'haver seguit al peu de la lletra la proposta d'aquests autors el creixement encara es veuria molt més reduït.

⁷⁹ Si comptabilitzem el creixement entre 1754 i 1768, que no figura a la Taula 6, observem que, entre aquests dos punts de referència la població d'Alcoi hauria crescut 18'89 % a una taxa anual de l'1'24 %, mentre que la de la comarca –sense Alcoi– ho hauria fet un 14'36 % a una mitjana de l'0'96 %.

–sense Alcoi– a penes es redueix en un 5 %, superant amplament la primera i tendint a igualar-se amb la segona. La fase ulterior, amb tot, torna a deixar les coses al seu lloc amb una acceleració del creixement alcoià i la reducció de les taxes comarcals a uns nivells pròxims als del conjunt valencià.

Taula 7
La població de la comarca (1712-1842)

	1712-13	1754	1768	1786	1842
País Valencià	410.000		742.000	817.000	1.089.000
Taxa anual de creixement			1'06 %	0'54 %	0'51 %
Alcoi	3.778	7.744	9.207	11.434	25.315
Taxa anual de creixement		1'72 %	1'6 %	1'21 %	1'43 %
TOTAL COMARCA	22.894	36.406	41.984	49.999	77.140
Taxa anual de creixement		1'11 %	1'09 %	0'97 %	0'78 %
COMARCA (SENSE ALCOI)	19.116	28.662	32.777	38.565	51.825
Taxa anual de creixement		0'97 %	0'97 %	0'91 %	0'53 %

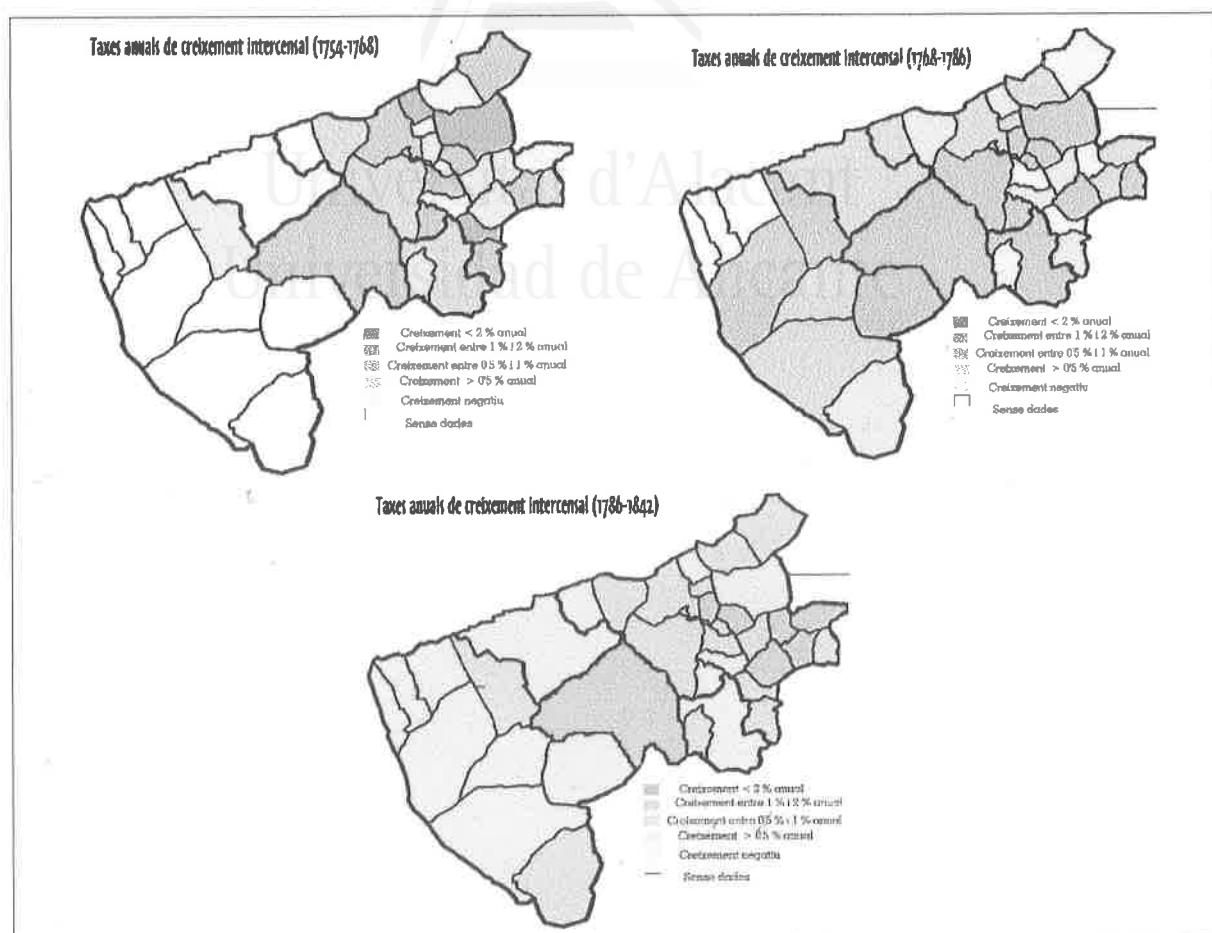
FONTS: Les estimacions del total d'efectius del País Valencià són de M.À. BADENES i J.S. BERNAT: *Crecimiento de la población...*, pp. 129-130. Les xifres per a Alcoi i la comarca el 1712-13 provenen de l'estimació de M. ARDIT: "Demografía y economía...", p. 388. Les de 1754 provenen d'ATA, Llibre 7è (carpeta): *Diferentes minutas...* Les de 1768, 1786 i 1842 de BADENES i BERNAT: *Ibid.*, pp. 246-248, 264-266 i 342-343.

NOTES:

- Les xifres del 1712-13 ofertes per Ardit han estat incrementades amb les de Bocairent –BADENES i BERNAT: *Ibid.*, p. 211– seguint el mateix criteri d'aplicar un coeficient de 4'1 habitants per veí i corregint el resultat amb un increment d'un 25'4 %.
- Les xifres de la comarca del 1754 són el resultat d'una estimació. El cens del 1754 conservat als arxius de la Reial Fàbrica només conté els veïns del corregiment d'Alcoi. D'aquesta manera, Alfafara, Beneixama, Biar, Bocairent, Castalla, Ibi, Onil i Tibi no hi estaven incloses. He calculat el percentatge que representarien mitjançant una interpolació lineal entre l'estimació del 1712-13 i el cens de 1764. La proporció resultant ha estat del 36'14 %.
- Les taxes de creixement anual –mitjanes– del 1754 i del 1768 han estat calculades, ambdues, sobre l'estimació del 1712-13 per tal de poder facilitar la comparació amb el conjunt del País Valencià.

Aquesta evolució diferencial requereix, evidentment, una explicació. Les menors taxes que es detecten en la comarca respecte del total valencià fins el 1768 –o, segurament, fins el 1754, si disposarem de punts de referència comuns– podrien deure's a dos factors, bàsicament. D'una banda, sembla probable que la diferent dotació de recursos agraris respecte al conjunt del país, en el que la comarca es

trobaria segurament per davall de la mitjana, hi tinga una influència considerable. D'una altra, però, és segur que el creixement d'Alcoi es menjaria, via immigració, una part del dels pobles del voltant. Tanmateix, des de mitjans del segle la situació es va invertir de forma ostensible. Els límits agraris del creixement demogràfic es van manifestar de forma molt menys intensa a la zona. Cal comprovar, a més, si es pot detectar l'existència de ritmes diferents en el creixement entre els pobles de la comarca per tal de determinar si aquestes diferències poden ser explicades pel major o menor grau d'activitat industrial. Per tal d'aproximar-me a aquesta qüestió he elaborat l'Apèndix estadístic 5 en el que s'hi mostra el creixement dels diferents llocs entre els

Mapes 3, 4 i 5

censos de 1754 i 1768, 1768 i 1786, i, per últim, 1786 i 1852. L'elecció d'aquest mètode deriva de la inexistència de fonts semblants que permeten una comparació abans del segle XIX⁸⁰. La informació apareix sintetitzada als mapes 3, 4 i 5. La hipòtesi que tractaré de contrastar al següent apartat és que l'extensió de les activitats industrials –fonamentalment el treball a domicili per a la draperia alcoiana i, en menor mesura, bocairentina, però no sols ell– va sostenir el creixement d'aquestes comarques per damunt del conjunt del país a la segona meitat del segle XVIII.

Universitat d'Alacant
Universidad de Alicante

⁸⁰ Cal recordar que el cens del 1754 no hi comprén tots els pobles de la comarca i que els anteriors ofereixen xifres de veïns no d'habitants.

1.3. Proto-indústria i població

Un dels elements centrals –i també dels més polèmics– plantejats per les teories de la proto-industrialització era el referit als seus efectes sobre els patrons de comportament demogràfic. Segons F. Mendels⁸¹ la consolidació de la proto-indústria en una determinada regió comportava el trencament de la premissa malthusiana del progressiu retard del matrimoni al compàs del creixement de la població. Aquest fenomen, produït fonamentalment pels efectes de l'increment dels preus agraris i la renda de la terra⁸², era un dels principals mecanismes autorreguladors del sistema demogràfic europeu durant l'època feudal. Sobre la base de les hipòtesis de Mendels i els treballs de David Levine⁸³ sobre la comunitat anglesa de Terling, entre d'altres, Hans Medick va exposar quines serien les línies del "patró" demogràfic proto-industrial, que es resumirien en 5 trets essencials⁸⁴: (1) un increment de la fertilitat a causa d'un augment de la durada dels matrimonis –fenomen lligat a (2) i (3)–; (2) el descens secular de l'edat al matrimoni en les dones i en els homes ja que, a diferència del patró

⁸¹ Esp. "Niveau des salaires et âge au mariage en Flandre, XVIIe-XVIIIe siècles", *Annales. E.S.C.*, 39e année, n° 5, 1984, pp. 939-955. Es tracta de la resposta a la crítica formulada en el mateix número de la revista per part de Christiaan VANDENBROEKE: "Le cas flamand: évolution sociale et comportements démographiques aux XVIIe-XIXe siècles", pp. 915-938. Aquest autor ha reiterat recentment les seues crítiques a "Proto-industry in Flanders: a critical review" a S. C. OGILVIE i M. CERMÁN: *European proto-industrialization*, pp. 102-117.

⁸² Tot i que no en exclusiva, de fet, les limitacions legals i consuetudinàries també tenen alguna influència; v. E.A. WRIGLEY: *Historia y población. Introducción a la demografía histórica*, Barcelona, 1985, pp. 118-119. La clau s'hi troba en el predomini de la família nuclear, característica que sembla quasi exclusiva del feudalisme occidental, en la imposició de la qual va jugar un paper transcendental l'Església; v. les consideracions de Miquel BARCELÓ: "La arqueología extensiva y el estudio de la creación del espacio rural" a *Arqueología medieval. En las afueras del "medievalismo"*, Barcelona, 1988, pp. 229-230.

⁸³ *Family formation in age of nascent capitalism*, New York, 1977.

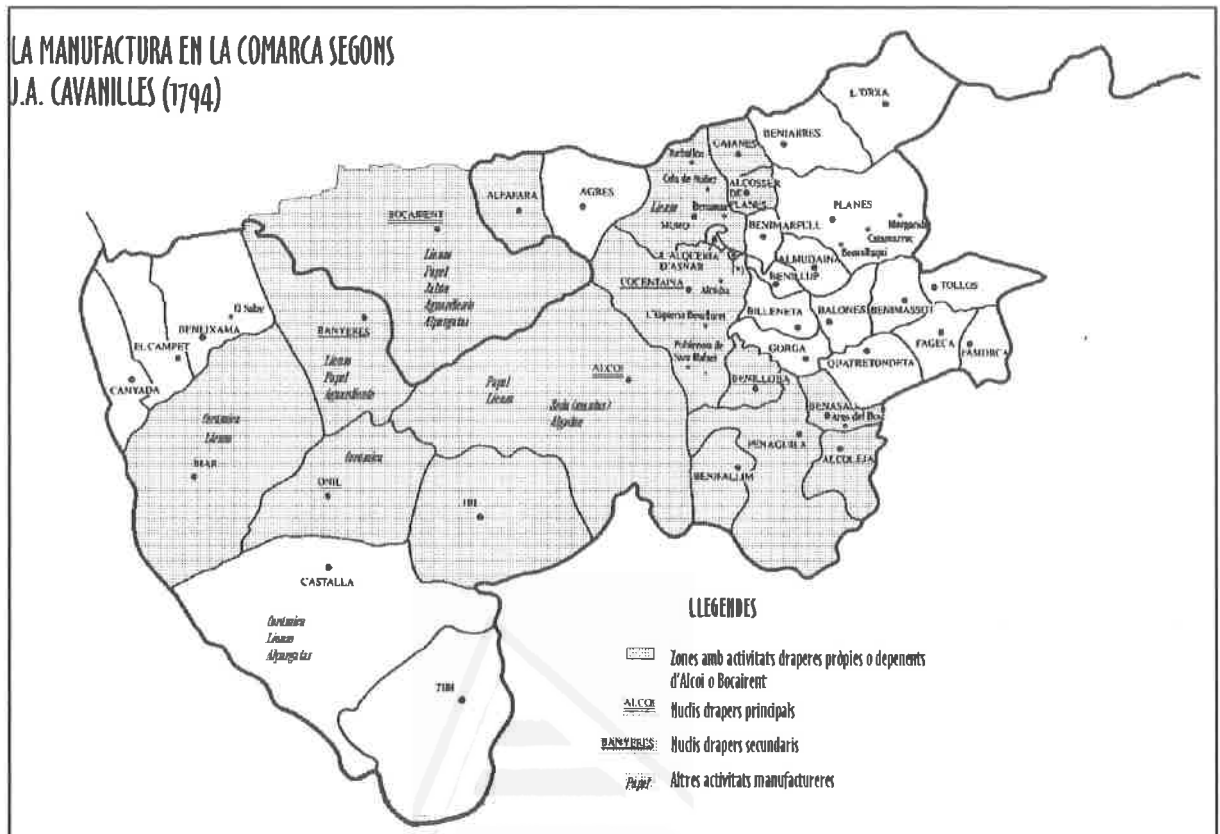
⁸⁴ KRIEDELTE, MEDICK i SCHLUMBOHM: *Industrialización antes de...*, pp. 125-141.

agrari, no hi ha una constant en el sexe que experimenta aquest descens –poden ser els dos, o sols un–, aquest descens augmenta la fertilitat i redueix els terminis de reemplaçament d'una generació per l'altra; (3) augment de la mortalitat infantil i descens correlatiu de la dels adults; (4) progressiva desvinculació del ritme dels naixements del cicle agrari, és a dir, la diferència entre els naixements entre l'estiu i l'hivern s'atenua; i, (5) elasticitat de les variables demogràfiques front a la *crise de type ancien*, és a dir, un increment dels preus dels cereals provocaria un menor descens de la natalitat en una parròquia proto-industrial que en una agrària. Tot açò derivava de la lògica de l'anomenat sistema *demo-econòmic* proto-industrial que forçava un comportament malthusià dels treballadors⁸⁵.

Les recerques que totes aquestes hipòtesis han suscitat, han mostrat clarament que és ben difícil establir un patró únic, vàlid per a totes les regions i localitats proto-industrials d'Europa, com recentment han reconegut els autors que les van proposar⁸⁶. La tendència a una major fecunditat que sembla observar-se entre les famílies que es dedicaven al treball manufacturer no sempre es traduïa en un

⁸⁵ Com que l'objectiu de la família era augmentar el que Txaiànov anomenava la "renda total en treball", la via més eficient que estava al seu abast era incrementar el nombre de fills. Com més prompte es produïen les noces, més ràpidament es superava el moment crític: aquell que s'allargava des del naixement del primer fill fins que aquest començava a treballar. Per bé que condicionat a la conjuntura dels salaris, aquest comportament el seguia de lluny, segons el model; de vegades, un empitjorament dels salaris no suposava un retrocés poblacional. La racionalitat del comportament reproductiu de la cèl·lula de producció –la família–, que va fer possible el seu manteniment dins els límits de la pobresa, esdevenia un desenvolupament malthusià de l'oferta de mà d'obra en el pla macroeconòmic. KRIEDTE, MEDICK i SCHLUMBOHM: *Industrialización antes de...*, pp. 114-125.

⁸⁶ KRIEDTE, MEDICK i SCHLUMBOHM: "Proto-industrialization revisited...", pp. 219-226. Una exhaustiva anàlisi recent d'un cas regional que tampoc refrenda les suposicions de la teoria es pot trobar a S. OGILVIE: *State corporatism and proto-industry. The Württemberg Black Forest, 1580-1797*, Cambridge, 1997; v. esp. el capítol 8, "Population growth and the family", pp. 225-307.

Mapa 6

increment de la població en els termes que proposava el model. En general, la major pressió demogràfica d'unes àrees front a unes altres, podia dependre, en canvi, del major o menor grau de proletarització de la seua població, del tipus d'agricultura que s'hi practicava, o d'altres factors com les estratègies hereditàries. Així, per exemple, a regions en les que un determinat comportament familiar implicava la co-residència de pares i fills casats, l'extensió del treball manufacturer no es traduïa en un fort augment de la població.

Al cas que ens ocupa ja hem detectat algunes particularitats en l'evolució dels seus efectius demogràfics. D'una banda, l'enorme vitalitat de la població del nucli que

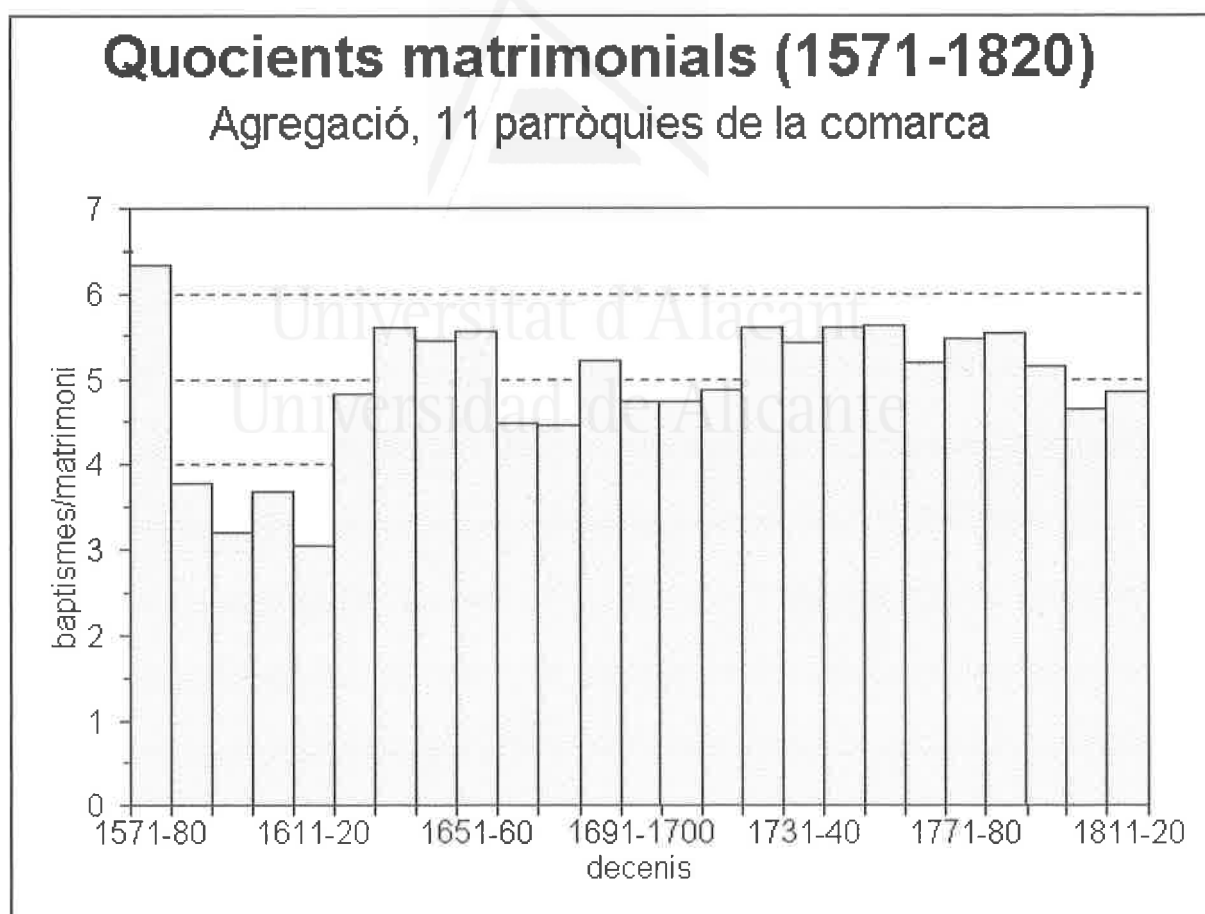
acaba configurant-se com el centre de la comarca, Alcoi. D'una altra, i al marge de l'existència fins el 1609 d'una important població morisca, un comportament clarament diferenciat de la comarca durant, almenys, el segle XVIII respecte d'aquell de la demografia valenciana. El que tractaré de fer en el present apartat serà esbrinar fins a quin punt pot haver influït la manufactura en aquesta evolució, centrant-me en les variables més importants del patró descrit abans: la fecunditat i la nupcialitat. L'ús del mètode agregatiu té evidents desavantatges a l'hora d'encarar aquestes qüestions. Per aquesta raó, les conclusions que es puguen extreure de l'anàlisi han de ser per força provisionals i hipotètiques. El primer aspecte serà abordat a partir de la informació que proporcionen els registres parroquials, mentre que per al segon hauré de comptar amb els censos de població del segle XVIII.

Abans d'entrar directament en l'anàlisi, però, cal delimitar clarament allò que volem estudiar. És evident que, tot i que els efectes de la presència d'una intensa activitat industrial s'havia de fer sentir directament o indirecta a tots els racons de la comarca, i inclús més enllà, els comportaments demogràfics haurien de ser diferents segons el grau d'implicació en el treball manufacturer de cada poble. Com que no existeixen fonts generals sobre l'ocupació a tota la zona⁸⁷, he hagut de recórrer a la informació que proporciona l'obra de Cavanilles –v. Mapa 6. Les dades que se'n desprenen seran un punt de referència constant, especialment a l'hora de triar les parròquies que han de servir de mostra per a la comprovació d'aspectes concrets.

⁸⁷ Allò que més s'hi assembla és la informació que ofereix el cens de Floridablanca que, tot i això, és molt insegur. De tota manera l'he utilitzat per a tractar de obtenir el grau de correlació entre l'activitat industrial i l'edat al matrimoni. Un primer assaig en aquest sentit es pot trobar a LI. TORRÓ: "Sobre la proto-industrialització..."

A. FECUNDITAT

Una de les variables que han estat més utilitzades per tal d'explicar la vitalitat demogràfica valenciana des de la primera meitat del segle XVII ha estat l'elevada fecunditat. Segons els estudis més recents⁸⁸ la seua taxa se situaria entre el 380 i el 400 ‰. La descendència real, però dependria de l'edat al matrimoni i la mortalitat que afectava a la duració de les unions. D'aquesta manera, encara que la baixa edat al matrimoni de les dones –situada entre els 21 i 23 anys– proporcionaria en teoria uns

Gràfic 6

⁸⁸ De nou em remet a la síntesi de M. ARDIT: *Els homes i la terra...*, pp. 60-62.

8 fills per família, en la pràctica els valors es van situar al voltant dels 5. Les desviacions que es produïen respecte a aquests valors mitjans provocaven acceleracions o retards en el ritme del creixement.

L'única aproximació que es pot fer a aquesta qüestió mitjançant el mètode agregatiu és la que es deriva del càlcul dels quocients matrimonials. Es tracta d'un indicador molt groller que serveix, almenys, per conèixer l'evolució d'aquesta variable transcendental. Els càlculs corresponents es troben a l'Apèndix estadístic 5 i al Gràfic 6 s'hi presenten els resultats. L'evolució general es presenta prou coherent amb els resultats que van obtenir Pérez Garcia i Ardit⁸⁹ en el seu treball per al conjunt valencià, la qual cosa confirma la pertinència del càlcul realitzat. Tanmateix, també s'hi aprecien algunes diferències que convé destacar.

En primer lloc, en aquest cas l'anàlisi s'inicia tres dècades abans. D'aquesta manera podem apreciar l'elevat índex de fecunditat que sembla donar-se a la dècada dels 70 del segle XVI. Encara que aquest quocient superior als 6 fills per matrimoni es troba esbiaixat a l'alça per les distorsions que es deriven de l'agregació, cal tenir en compte que ens trobem en el període en el que el creixement demogràfic secular arriba al seu sostre. Les dues parròquies que sostenen l'agregació en aquest moment, però, presenten un comportament molt diferent: mentre que la població cristiana de Penàguila mostra un quocient de 3'96, en la morisca del Salvador de Cocentina la

⁸⁹ "Bases del crecimiento...", p. 217. Com s'indica a l'apèndix el mètode utilitzat per a l'elaboració d'aquestes dades és, bàsicament el mateix.

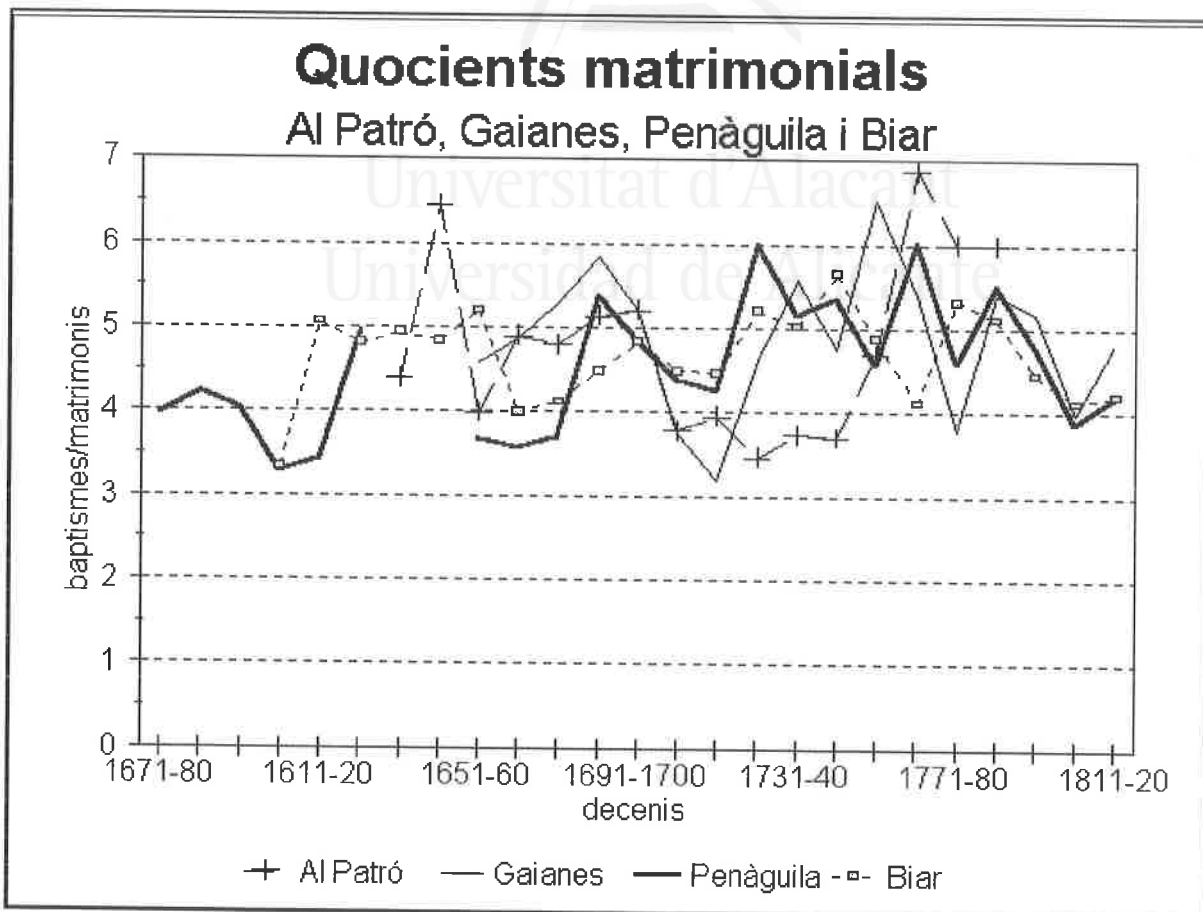
xifra puja fins els 6'99. És a dir, tot i que l'agregació té un efecte distorsionador⁹⁰, estem parlant d'una elevada fecunditat marcada, particularment, per les pautes de reproducció de la població morisca.

La caiguda del període subsegüent, per tant, pot ser una falsa pista provocada també per distorsions en la mostra. El pes que mantenen les parròquies morisques torna a ser decisiu en aquest cas, ja que aquestes mostren un descens molt notable de la fecunditat. De fet el quocient que s'obté amb les dades de l'Alcúdia i el Salvador és d'un 3'51, front a l'augment que registra Penàguila que puja al 4'22. Atès que la qualitat dels registres tendeix a millorar, haurem d'atribuir aquesta disparitat a l'existència de dues comunitats que mantenen comportaments demo-econòmics força diferents. Les parròquies cristianes acusen, si l'exemple de Penàguila és bo, la crisi agrària dels anys 80 per a recuperar-se lleugerament després, encara que no amb la suficient intensitat com per a mantenir els nivells de creixement anterior. En canvi, a les comunitats de cristians nous els efectes de la crisi arriben amb alguns anys de retard i, a més, la caiguda de la fecunditat no arriba a traduir-se en un descens poblacional. La recuperació en la dècada següent –la darrera en la que les comparacions són en alguna mesura fiables– també ve marcada per la recuperació de la fecunditat morisca. Mentre que a Penàguila el quocient té una lleugera inflexió, el corresponent de l'Alcúdia i el Salvador es recupera, superant-lo lleugerament –4'03 i

⁹⁰ La distorsió deriva, fonamentalment del pes de les parròquies morisques que aporten el 41'98 % dels baptismes i el 58'68 % dels matrimonis de la mostra, quan, probablement, el seu pes poblacional no ultrapassaria el 35 %, en el mateix període. Si establirem una mitjana ponderada entre els quocients de les parròquies del Salvador i Penàguila en funció de la proporció que representava la població morisca i cristiana vella, el quocient resultant seria lleugerament superior a 5.

4'06, respectivament.

La recuperació que s'observa en el decenni de 1601-1610 tampoc no és gens indicativa. El trasbals poblacional que es produeix amb l'expulsió fa que els càlculs perden valor informatiu, molt especialment a les parròquies morisques. De tota manera, els indicis apunten en el sentit que, mentre que els cristians nous continuaven la recuperació, les localitats de cristians vells continuaven immerses en un període crític. Açò s'aprecia comparant les mitjanes de baptismes i matrimonis de Penàguila i l'Alcúdia –les úniques parròquies en les que es pot realitzar. Al primer cas les

Gràfic 7

quantitats de baptismes i de matrimonis descendeixen en el període 1601-09⁹¹ un 8'82 % i un 6'67 %, respectivament, respecte al decenni anterior. En canvi, a l'Alcúdia es produeix una recuperació en aquestes dues variables d'un 45'58 % i un 22'98 %; és a dir, un intens augment de la natalitat, de la nupcialitat i, en la mesura que la diferència pugua ser indicativa, de la fecunditat.

El període que segueix a l'expulsió marca el mínim de la sèrie, amb un baixíssim quocient de 3'04 baptismes per matrimoni. Aquesta situació reflexa, sense dubtes, les dificultats de la repoblació i la intensitat dels moviments migratoris a la zona⁹². De la mateixa manera, la forta recuperació en el decenni de 1621-1630 indicaria una tendència a l'estabilització del poblament. Fins ací, tot i que la intensitat de les oscil·lacions és major en aquest cas, el panorama és quasibé idèntic al del conjunt del país. Tanmateix, la situació que s'observa en el període de 1631-40, contrasta notablement: mentre que el País Valencià assoleix el quocient més baix del període que comprèn des de 1600 fins a 1840⁹³, la comarca continua la recuperació estabilitzant-se entorn als 5'5 baptismes per matrimoni –molt superior als valors de 4'5 que es constaten per al conjunt valencià– al llarg de tres dècades senceres. Aquest nivell no es tornarà a recuperar fins la dècada dels 30 del segle XVIII. De la mateixa manera, resulta estranya la caiguda posterior, tot i que, també és cert, que a partir de

⁹¹ He eliminat expressament l'any 1610 –que si que s'inclou als càlculs dels quocients en l'Apèndix– per que en aquest moment ja s'havia produït l'expulsió. Als quocients que s'ofereixen al text de les parròquies morisques tampoc no havia estat inclòs.

⁹² Aquesta mobilitat ha estat constatada al Comtat per P. PLA: "Movimientos migratorios...".

⁹³ Totes aquestes referències, insistesc, provenen de PÉREZ GARCÍA i ARDIT: "Bases del crecimiento...", p. 217.

la dècada dels 60 –i amb alguna variació conjuntural que, amb tot, tampoc no coincideix amb les que s'observen globalment– el creixement serà constant fins la dècada dels 50 del segle XVIII.

No deixa de sorprendre un tant el fet que el segon quart del segle XVII manifeste, alhora, uns elevats quocients matrimonials i un estagnament poblacional. Aquesta circumstància és atribuïble a l'elevada mortalitat i la baixa nupcialitat. A més, caldria pensar, particularment, en una especial incidència de la mortalitat infantil. De fet, de les dades que aporta P. Pla⁹⁴, es dedueix que la mortalitat infantil va ser major a la primera meitat del segle XVII que a la segona. La segona meitat de la centúria veuria invertit el comportament d'aquestes variables, la qual cosa explicaria la recuperació poblacional amb quocients baixos. El fet determinant, però, es troba a l'impacte de la mortalitat sobre la durada dels matrimonis. En el cas de Penàguila –única parròquia de la que dispose de dades– el percentatge de segones núpcies va passar d'un baixíssim 13 % en el període 1594-1631⁹⁵ a un 20 % en el de 1650-99.

L'anàlisi del Gràfic 7 ens pot oferir algunes claus per a entendre el comportament diferencial de la comarca respecte al conjunt del País Valencià. A ell s'hi

⁹⁴ "Despoblación y repoblación....", p. 22.

⁹⁵ Tan baix que cal esperar al període de 1900 a 1939 per a trobar un valor inferior. La xifra d'aquest període és inclús inferior a la de 1750-99. Totes aquestes dades provenen de les elaboracions de À. BENEITO: "Evolución demográfica de Penáguila: S. XVI al XX", *Investigaciones geográficas*, nº 4, 1986, p.167.

troben reflectits els quocients de 4 parròquies distintes⁹⁶. Dues d'elles són localitats de cristians vells –Biar i Penàguila– mentre que les altres dues són localitats antigament ocupades per moriscos i repoblades arran de la seua expulsió. Tot i que la remuntada sembla ràpida i general, les localitats no repoblades s'estagnen a un nivell més baix per a caure bruscament als anys 50-60 i recuperar-se lentament després. El seu major pes demogràfic des de l'expulsió marcaria l'evolució del conjunt. Al Gràfic 7, s'hi pot apreciar que l'expulsió dels moriscos comporta una recuperació dels nivells de fecunditat en les localitats de cristians vells –molt més ràpida en el cas de Biar que en el de Penàguila. La crisi de mitjans de segle és acusada, tard o d'hora, a tots els casos. El més significatiu és la clara superioritat de les parròquies repoblades, com a mínim entre 1640 i 1700. A més, el període de 1650 fins a 1680 coneix una forta caiguda dels quocients matrimonials a Biar i Penàguila que no s'observa a Gaianes i Al Patró. Aquestes, en canvi, tenen una ràpida i continuada recuperació que sols es veu frenada clarament a les acaballes del segle.

La caiguda important dels quocients a la segona meitat del segle, a banda de les raons esmentades adés, es troba clarament condicionada pel pes de les localitats de cristians vells. El perfil general a partir d'ací, però, és de recuperació fins la dècada dels 20 del segle següent. Mentre que el descens dels anys 60, com hem vist, no és general, el que es produeix als anys 90, en alguns casos –Gaianes i Penàguila–, o a

⁹⁶ Cal precisar que una d'elles no és de la comarca i, per tant, no forma part de l'agregació. Es tracta de la parròquia d'Al Patró, a la Vall de Gallinera. La seua inclusió ha vingut determinada per la necessitat d'oferir un element de contrast a l'hora d'abordar els efectes de les activitats manufactureres sobre la fecunditat. Aquesta localitat, situada en l'extrem nor-oriental de l'actual comarca del Comtat però dins ja de la Marina Alta cauria fora del radi d'influència de les activitats proto-industrials. Les seues dades m'han estat amablement cedides per Manuel Ardit.

principis del segle XVIII, en altres –Al Patró i Biar–, si que ho és. És evident que en aquest descens van jugar un paper molt important els efectes de la Guerra de Successió, encara que els casos de Gaianes i Penàguila fan sospitar que el fenomen no depèn només d'aquest fet. Des de la dècada dels 30 els quocients se situaran per damunt de 5 i es mantindran amb lleus oscil·lacions fins la dècada dels 80. Només, per tant, al darrer decenni del segle XVIII es detecta una clara tendència a la baixa que durà als quocients a col·locar-se per davall del 5 en el primer quart del segle XIX. Aquest comportament s'adiu perfectament amb l'evolució que mostra el percentatge de segones noces a Penàguila: un descens al 18'1 % a la primera meitat del segle i, encara a la segona meitat fins el 13'3 %, per a tornar a augmentar als primers 50 anys del segle XIX fins al 15'6 %⁹⁷.

Si observem el Gràfic 7 ens adonarem que els quocients les parròquies de la comarca durant el s. XVIII segueixen, amb lleugeres variacions, la mateixa pauta que aquells de l'agregació. En canvi, les xifres d'Al Patró indiquen un estagnament a un nivell baix –per davall de 4– que no es trenca fins la dècada dels 50. A més, el comportament de Penàguila i Biar és quasi idèntic entre 1691 i 1750, amb lleus diferències d'intensitat. En canvi, entre 1701 i 1720 el moviment de la corba de Gaianes en referència a la d'Al Patró forma tises després d'haver mantingut un notable paral·lelisme entre 1651 i 1700. Tanmateix, tot i recuperar-se molt més ràpidament, aquestes dues parròquies tornaran a mostrar una evolució paral·lela entre

⁹⁷ À. BENEITO: "Evolución demográfica...", p. 167.

1721 i 1750. Des de 1761⁹⁸, de nou totes les parròquies –inclús la d'Al Patró– semblen uniformitzar el seu comportament. Resulta particularment destacable, l'extrema coincidència que mostren, fins el final del període, Gaianes i Penàguila. El fet que aquestes dues localitats es troben clarament dins de l'àrea de treball a domicili per a la draperia alcoiana podria explicar aquest paral·lelisme. La resposta, i encara no definitiva, no podrà formular-se fins després de l'estudi de la nupcialitat.

B. NUPCIALITAT

Els elevats quocients matrimonials que hem detectat⁹⁹ han de ser explicats, fonamentalment, a partir dels patrons de nupcialitat i de mortalitat. Com que ja he apuntat alguna cosa al voltant de la influència de la segona sobre la primera, a partir del cas de Penàguila estudiat per À. Beneito, ara m'ocuparé estrictament de la variable clau, segons els models proposats per Mendels i Medick: l'edat al primer matrimoni. Ja he assenyalat més amunt que el País Valencià modern es va caracteritzar, en aquest aspecte, per una marcada tendència a la precocitat nupcial. La zona més pròxima a la comarca estudiada seguint el mètode de reconstrucció de famílies, la Vall

⁹⁸ Tot i que Biar manté una evolució particular entre 1751 i 1780, que sols es seguida per la de Gaianes entre 1751 i 1760. A partir de 1781, però, Biar de nou segueix la pauta general.

⁹⁹ Són clarament superiors, per exemple, als de la Marina Alta obtesos per J. CUEVAS: *La población valenciana...*, p. 79, o als del conjunt del país, calculats per PÉREZ GARCÍA i ARDIT: "Bases del crecimiento...", p. 217. Així la mitjana del segle XVIII de la comarca es situaria per damunt del 5'3, mentre que la de la Marina Alta es quedaria en el 5'02 i la del País Valencià en el 4'8.

de Guadalest¹⁰⁰, indica que en el segle XVIII les dones d'aquestes poblacions es casarien als 22 anys i 10 mesos i els homes als 27 i 11 mesos¹⁰¹. En aquestes condicions resulta difícil detectar una tendència a la baixa en l'edat al matrimoni –almenys pel que fa a les dones– tal i com pressuposen les teories esbossades per Mendels i Medick. I molt menys quan manquen els estudis de reconstrucció de famílies que ens donarien una informació precisa sobre la qüestió. Amb tot, l'existència de dos censos generals el 1768¹⁰² i el 1786¹⁰³ amb una qualificació per estat civil i per edats, permeten que pugam assajar-hi algun tipus d'aproximació. Cal advertir, de nou, que les dificultats que ha comportat aquest estudi inviten a la prudència més extrema a l'hora d'establir conclusions.

La primera cosa a tenir en compte és que les dades d'ambdós censos no són absolutament comparables. Pel que fa a la qüestió que ens ocupa, el cens d'Aranda no especifica els vidus en cada tram d'edat, assimilant-los als solters. Això fa

¹⁰⁰ Dins de l'àmbit d'influència comercial d'Alcoi al segle XVII, com veurem més avant, i dins el seu corregiment al XVIII.

¹⁰¹ P. PLA: "La población alicantina...", p. 52. Segons es desprèn dels càlculs d'aquest mateix autor –*La población del marquesado de Guadalest...*, p. 101– al llarg del segle XVII l'edat de les dones hauria disminuït notablement durant el primer terç per a després tendir a l'alça molt lentament.

¹⁰² L'única publicació que s'ha fet de les seues dades per al País Valencià ha estat la de BADENES i BERNAT: *Crecimiento de la población...*, pp. 244-260. Es tracta, però, del total d'habitants per localitat. En aquest cas, he d'agrair l'extrema amabilitat del doctor Manuel ARDIT que m'ha facilitat el contingut dels quaderns locals de les comarques de l'Alcoià, el Comtat, Les Marines i la Vall d'Albaida. És un material que prepara per la seua publicació conjuntament amb J. S. BERNAT. El quadern d'Alcoi havia estat reproduït i analitzat per A. BENEITO: "La població d'Alcoi al segle XVIII i el cens d'Aranda, any 1768", *Alcoy*, 1994, pp. 118-120.

¹⁰³ J.E. CASTELLÓ: *El País Valenciano en el censo...* Existeix un important estudi demogràfic sobre el sud del País Valencià basat en les dades que proporciona el cens de Floridablanca; es tracta del treball de Pilar BEVIÀ, Enrique GIMÉNEZ i P. PLA: "La población valenciana en el Censo de Floridablanca", *Congreso Histórico Nacional conmemorativo del II centenario del Censo de Floridablanca*, Murcia, 1987 (comunicació mecanografiada).

impossible el càlcul aproximat de l'edat al matrimoni, com si que permet, en canvi, el cens de Floridablanca. He procedit, per tant, de la següent manera: en primer lloc he tractat d'establir alguns indicadors sobre l'activitat industrial en la comarca per tal de, un cop calculada l'edat al matrimoni, segons les dades del cens de 1786, analitzar les seues correlacions. En segon lloc, he calculat el percentatge de casats en els primers trams d'edat al cens d'Aranda i al de Floridablanca, per provar d'inferir la tendència que s'observa entre aquestes dates pel que fa a l'edat al matrimoni. En darrera instància, he comparat l'evolució d'un índex de l'agregació de matrimonis amb un de la producció drapera d'Alcoi.

Determinar taxes d'activitat o ocupació manufacturera en els pobles de la zona és una feina realment complicada. L'única font d'informació d'abast general és el propi cens de Floridablanca. Tanmateix, la diversitat de criteris que semblen haver empleat les distintes autoritats locals a l'hora de respondre atorga un escàs nivell de confiança a les categories que s'hi expressen, amagant normalment situacions molt heterogènies sota un mateix qualificatiu. El cas dels jornalers és el més significatiu ja que, en molts casos, les diferències en les seues proporcions poden vindre determinades pel criteri utilitzat. És a dir, els jornalers no tenen perquè ser proletaris estrictes a tots els casos, sent el més probable que disposen d'algun tipus de predi agrari en propietat o en arrendament. Aquesta situació s'agreuja a l'hora de comptabilitzar els actius manufacturers. Tot i que la població activa en aquest sector pot qualificar-se

globalment d'elevada¹⁰⁴, les limitacions del cens fan que aquestes dades tinguen poca consistència. La prova més evident és que la població activa suposaria, segons aquest, un 28'7 % del total¹⁰⁵. És evident que, com a mínim, hem de pensar que molts jornalers compaginarien l'activitat agrària amb la industrial¹⁰⁶; i, a l'inrevès, segurament a les localitats petites en les que la proporció d'artesans és molt elevada, molts d'ells possiblement es dedicarien parcialment a l'agricultura. Així mateix, encara que la denominació més freqüent per als actius secundaris és la d'artesans -2.215-, també apareixen molts fabricants -549- i alguns treballadors de llana -53.

Per tant, és necessari buscar un indicador que pugui tenir en compte totes aquestes contingències. Així doncs, per al càlcul de les correlacions he utilitzat dos indicadors diferents. D'una banda, he elaborat un índex d'actius industrials igual al percentatge que representen aquests sobre el total d'actius. Com que seguint aquest procediment podia deixar fóra alguna localitat amb una important activitat manufacturera¹⁰⁷, he calculat també un índex dels jornalers sobre el total de la població activa agrària. Amb aquests índexs i les mitjanes d'edat que ofereix el propi cens he

¹⁰⁴ Segons els comptes d'À. BENEITO: *Comportamiento epidémico...*, I, p. 79, representarien un 23 % del total.

¹⁰⁵ De nou segons A. BENEITO.

¹⁰⁶ De fet, el veinari d'Alcoi de 1820 mostra alguns casos en els que la denominació de jornalier s'acompanya amb un ofici industrial. Així tenim 2 jornaliers-cardadors, 1 jornalier-paperer i 1 jornalier-tintorer. Tot i que la proporció que representen és ínfima, pot constituir la punta de l'iceberg d'un fenomen molt generalitzat i en creixement al llarg del segle XVIII. AMA, I.4.4.7-3.672-5.261: *Contribucions -veinari*.

¹⁰⁷ L'exemple d'Ibi em sembla molt significatiu: tot i ser un dels primers pobles que entren dins l'òrbita del treball a domicili per a les manufactures d'Alcoi i Bocarent, només ofereix un minso 7'25 % de població activa artesana al cens.

calculat el coeficient de correlació de Pearson a les comarques –seguint en aquest cas els criteris de J.E. Castelló– de l'Alcoià –amb la Foia de Castalla–, el Comtat i la Vall d'Albaida¹⁰⁸. Els resultats es presenten a l'Apèndix estadístic 7 i a la Taula 8¹⁰⁹.

Taula 8					
Coefficients de correlació amb l'edat al matrimoni					
(L'Alcoià, el Comtat i la Vall d'Albaida)					
COMARCA	Índex	r		r ²	
		DONES	HOMES	DONES	HOMES
L'Alcoià	jornalers / actius agraris	- 0'3442	- 0'1924	0'1185	0'0370
	artesans / total actius	- 0'5364	- 0'2955	0'2877	0'0873
El Comtat	jornalers / actius agraris	- 0'0895	- 0'0097	0'008	0'0001
	artesans / total actius	- 0'304	- 0'4455	0'092	0'198
La Vall d'Albaida	jornalers / actius agraris	- 0'1674	- 0'2349	0'028	0'0552
	artesans / total actius	- 0'1199	- 0'1758	0'0144	0'0309

FONT: Apèndix estadístic 7.

¹⁰⁸ La decisió d'incloure a la Vall d'Albaida ha estat condicionada pel fet de donar-li un major representativitat a la mostra. El fet de tractar-se d'una comarca limítrof que es pot incloure també dins l'àrea drapera, amb localitats tan importants com Ontinyent, justifica abastament la seua inclusió. Mantenir en aquest cas el criteri de Castelló Traver respón a la voluntat de facilitar les correccions i les crítiques, així com les comparacions.

¹⁰⁹ Com es pot comprovar a l'Apèndix els càlculs dels coeficients de correlació han estat fets prèvia expurgació d'aquelles localitats que, en el càlcul de la mitjana de l'edat al matrimoni, donaven resultats sospitosos o clarament aberrants. Així, mentre que no ha estat eliminat cap poble de l'Alcoià, del Comtat s'han tret de la mostra Alcosser –més de 31 anys per als homes–, Alqueria d'Asnar –menys de 18 anys per a les dones–, Fageca –més de 32 anys per als homes– i Quatretondeta –més de 39 anys per a homes i dones. De la Vall d'Albaida també han estat eliminats Benicolet –menys de 14 anys per a les dones–, Bufali –menys de 17 anys per a les dones–, Llutxent –menys de 16 anys per als homes–, Sant Pere d'Albaida –més de 35 anys per als homes– i Terrateig –més de 32 anys per als homes. Al Comtat la mostra per tant abarca el 84'61 % dels pobles i el 95'24 % de la seua població, i a la Vall d'Albaida el 84'37 % i el 95'15 %, respectivament.

Els resultats de l'anàlisi no són en absolut conclouents, només cal veure la baixa significació de les r^2 . Malgrat tot, crec que és rellevant el fet que en tots els casos les correlacions siguin negatives; és a dir, l'edat al matrimoni és més baixa com major és l'índex calculat. Tampoc no es poden extreure conclusions respecte al sexe, ja que, mentre que a l'Alcoià resulta evident que són les dones les que més acusen les correlacions, a la resta la norma sembla ser, més aviat, la contrària. Per tal d'afinar una mica més en els càlculs he elaborat una mostra més gran unint tots els pobles de les tres comarques i fent un càlcul de correlació únic amb un índex de l'activitat industrial que la mesura, en aquest cas, en relació amb els actius agraris¹¹⁰. Els resultats també ofereixen una baixa significació, amb unes r^2 de 0'0849 per als homes i 0'1392 per a les dones. En canvi, la correlació segueix sent negativa amb uns coeficients de -0'2914 i -0'3731, respectivament.

Taula 9
Mitjanes d'edat al matrimoni, segons índex d'activitat industrial corregit

TRAMS (%)	Nombre de casos	Població	MITJANES D'EDAT	
			Homes	Dones
0	8	1.979	27'6271	25'6307
0 - 5	10	6.748	25'9982	23'5171
5 - 10	9	7.024	27'7938	24'832
10-15	9	8.009	25'6575	22'8493
15 - 20	5	10.202	24'4478	22'6784
20-25	5	12.205	24'2865	22'2469

¹¹⁰ Seguesc en aquest cas un criteri idèntic al d'Enrique LLOPIS: "La formación del 'desierto manufacturero' extremeño: el declive de la pañería tradicional al final del Antiguo Régimen", *Revista de Historia Industrial*, nº 3, 1993, p. 47. La mostra ha estat elaborada amb uns criteris més restrictius al disposar de més casos, v. l'Apèndix estadístic 7.

25 - 35	5	11.336	25'1164	22'9907
+ de 35	5	22.511	23,8134	21,4602
TOTAL	56 (83'58 %)	80.014 (95'84 %)		

FONT: Apèndix estadístic 7.
NOTA: L'índex d'activitat industrial corregit expressa el percentatge dels artesans sobre el total de la població, excepte els jornalers. Es tracta d'obtenir un indicador que, primant l'activitat manufacturera, tinga en compte, alhora, el pes dels jornalers -v. l'Apèndix estadístic 7. A més dels pobles que havien estat eliminats de la mostra, he hagut de treure'n algun més pels seus efectes distorsionadors. El cas més punyent ha estat el d'Aielo de Malferit que, amb un elevadíssim percentatge de jornalers -73'86 % del total d'actius-, no compta, en canvi, amb cap artesà citat, la qual cosa redueix l'índex a 0.

En darrera instància he calculat les mitjanes d'edats entre els diferents grups de població, segons un índex d'activitat industrial corregit¹¹¹. Els resultats –a la Taula 9– confirmen, com era d'esperar, el que s'observa amb els càlculs de correlació. D'aquesta manera, en línies generals, l'edat al matrimoni tendeix a ser més primerenca a les localitats en les que la presència d'artesans és major. Així mateix, hi ha una clara tendència a l'augment de l'índex –i, per tant disminució de l'edat– conforme creix el volum de la població considerada. Tampoc no hi ha una tendència que siga un sol sexe el que manifesta una major precocitat; al contrari, els dos redueixen l'edat en proporcions molt semblants –encara que potser un poc més acusat en el cas de les dones.

Tanmateix, totes aquestes dades se sostenen sobre una base molt fràgil: la distribució ocupacional que ofereix el cens de Floridablanca. Per tal de no supeditar exclusivament les conclusions als índexs que s'hi obtenen, he assajat una aproximació diferent. En aquest cas es tracta d'un indicador qualitatiu, les apreciacions de l'il·lustrat

¹¹¹ V. la nota de la Taula 9.

Josep Antoni Cavanilles¹¹². Com és ben sabut, aquest botànic va recórrer tot el País Valencià a la primera meitat de la dècada dels noranta del segle XVIII i ens va deixar publicat un preciós testimoni sobre aquest viatge que va abastar pràcticament tot el territori. D'aquesta manera i seguint les seues indicacions, he dividit la mostra de localitats en 5 grups diferents, segons la dedicació a la manufactura, i he calculat les mitjanes d'edat que s'obtenen amb les dades del cens de Floridablanca per a cadascun dels grups. Els resultats s'hi presenten a la Taula 10.

Taula 10			
Mitjana d'edat al matrimoni (1786) als pobles de l'Alcoià, El Comtat i la Vall d'Albaida agrupats per la seua dedicació manufacturera segons Cavanilles			
	Població	Mitjana edat homes	Mitjana edat dones
Manufactura llanera	37.115 (45'84 %)	23'8	22'072
Manufactura de llenç o cànem	9.091 (11'23 %)	25'315	22'635
Manufactura terrissera	7.707 (9'52 %)	25'808	23'672
Altres manufactures	3.464 (4'28 %)	25'575	22'854
Sense manufactura	23.585 (29'13 %)	25'785	23'418
TOTAL	80.962 (96'98 %)	24'827	22'697

¹¹² *Observaciones sobre la Historia Natural, Geografia, Agricultura, Población y Frutos del Reyno de Valencia*, II, Madrid, 1797, pp. 117-139, 153-184, 192-199, i 203-206. També es pot consultar el treball de Casimir MELIÀ: *L'economia del Regne de València segons Cavanilles*, València, L'Estel, 1978. De tota manera, a aquesta darrera obra s'hi aprecien algunes errades i omissions que obliguen a utilitzar-la amb precaució. Per a l'assumpte que ens ocupa, per exemple, a les taules resum del final no apareix citada la població de Penàguila en l'apartat de manufactura, en canvi, si que apareix al capítol corresponent –p. 138. Té, en canvi, l'avantatge de presentar tota la informació classificada i agregada.

FONT: J. E. CASTELLÓ: *El País Valencià...*, pp. 188-236.

NOTES:

Manufactura llanera: 12 localitats (20'69 %); Alcoi, Alcoleja, Alfafara, Banyeres, Benasau, Benifallim, Benilloba, Bocairent, Cocentaina, Ibi, Penàguila, Ontinyent.

Manufactura de llenç: 4 localitats (6'9 %); Atzeneta, Castalla, Muro, L'Olleria.

Manufactura terrissera: 4 localitats (6'9 %); Biar, Castelló de les Gerres, Onil, Ràfol de Salem.

Altres manufactures: 2 localitats (3'45 %); Albaida –sabó–, Salem –neu.

Sense manufactura: 36 localitats (62'07 %).

Els percentatges que hi ha sota les xifres de població estan calculats sobre el conjunt de la mostra, i el del total sobre el conjunt de la població de les tres comarques.

Tot i que estem emprant en aquest cas una informació fonamentalment qualitativa els resultats tornen a apuntar una clara tendència a la precocitat nupcial a les poblacions que destaquen per dedicar-se a la manufactura. Amb les dades de la Taula 10, però, podem establir algunes matisacions rellevants. La primera d'elles és que sembla ser quasi exclusivament la draperia la que provoca una edat nupcial clarament baixa, tant per als homes com per a les dones. A més, la presència d'altres sectors tèxtils com el cànem o el llenç, ajuden a mantenir una baixa edat al matrimoni per a les dones, lleugerament inferior a la mitjana, però no amb els homes, que estan clarament per damunt, encara que mantenint la segona posició. Per contra les altres activitats manufactureres no sols no fomenten la nupcialitat, sinó que més bé l'entrebanquen, amb l'excepció de la saboneria en Albaida¹¹³. De fet les localitats on es fabriquen d'objectes de terrissa ofereixen edats al matrimoni superiors, inclús, a les de les localitats sense cap tipus d'especialització manufacturera. Així doncs, sols la manufactura tèxtil, i molt especialment la draperia, segurament per la seua gran

¹¹³ L'epígraf de les altres manufactures reflexa dues situacions clarament oposades: la de Salem, amb una edat molt tardana, tant per als homes –30– com per a les dones –25–, i la d'Albaida –amb xifres de 24 i 22, respectivament. Sobre la indústria sabonera albaidina als segles XVIII i XIX –activitat clarament relacionada amb la draperia alcoiana durant, almenys, el Set-cents– v. Vicent TEROL: "La indústria sabonera a Albaida, segles XVIII-XIX", a VV.AA.: *Cultura material i canvi social*, València, Associació Valenciana d'Arqueologia Industrial, 1996, pp. 157-169.

dispersió i l'elevada proporció de població ocupada en ella, sembla tenir clars efectes sobre el fenomen del que ens ocupem. El cas d'Alcoi, amb la seua baixíssima edat nupcial –22 anys per als homes i 20 per a les dones– és força representatiu¹¹⁴.

Taula 11
Evolució de l'índex de precocitat nupcial (1768-1786)

Dedicació productiva de les localitats, segons Cavanilles	1768		1786		Diferència 1768-1786	
	Homes	Dones	Homes	Dones	Homes	Dones
Manufatura llanera	23'3936	36'4722	24'382	38'093	- 0'9884	- 2'3371
Manufatura de llenç o cànem	24'3354	36'7308	16'8142	31'0938	7'5212	5'637
Manufatura terrissera	17'0984	33'3333	14'3548	22'6148	2'7436	10'7185
Altres manufactures	15'9817	36'3208	20'7317	28'3737	- 4'75	7'947
Sense manufactura	20'9795	34'1478	16'3049	25'0277	4'6745	9'1201
TOTAL	21'8186	35'4806	19'8841	31'7489	1'9345	3'7317

FONT: Apèndix estadístic 8.
NOTA: L'índex de precocitat nupcial és el percentatge de casats sobre el total d'habitants amb edats compreses entre els 16 i els 25 anys en cada cens.

Resulta molt difícil discernir si la baixa edat al matrimoni que s'observa en les localitats draperes respon clarament a una tendència descendent o si, per contra, es tracta d'una major lentitud en el procés de retardament. A la Taula 11 es pot observar l'evolució del que he anomenat *índex de precocitat nupcial*, que equival exactament al percentatge de casats existent en el tram d'edats d'entre 16 i 25 anys als censos. Com he apuntat més amunt, atès que el cens d'Aranda no distingeix els vidus dels solters, aquesta proporció pot constituir un indicador aproximat d'una baixa edat al

¹¹⁴ És necessari tenir en compte, també, que el pes de la vila d'Alcoi en la mostra de localitats draperes és decisiu –30'81 %–. Com també ho és a la resta de càlculs esbossats.

matrimoni¹¹⁵. Al quadre s'aprecia que la tendència general sembla ser la d'un retardament en l'edat al primer matrimoni, un poc més acusada en el cas de les dones que en el dels homes. Aquesta diferència deriva, sobretot, del fet que els homes es casen prou més tard. El comportament diferencial, a més, també és observable segons l'activitat productiva de les diferents localitats. Així doncs, el 1768 eren les localitats amb dedicació tèxtil les que mostraven uns índexs més alts, especialment en el cas dels homes. En canvi, pel que fa a les dones, encara que aquesta tendència també hi era present, en conjunt és molt menys acusada, mantenint-se les mitjanes dels 5 tipus de localitats molt pròximes a la general. No deixa de ser ressenyable, a més, que les localitats amb activitats industrials no tèxtils tinguen, en general, valors per davall no sols de la mitjana, sinó inclús de les localitats sense activitat manufacturera. Això ratifica el que sospitàvem abans sobre l'estreta relació entre la baixa edat al matrimoni i la manufactura tèxtil.

Divuit anys després, tot i que les mitjanes generals, com ja he apuntat, no mostren canvis radicals, la situació entre els diferents grups ha canviat força. Mentre que les localitats draperes mantenen uns elevats índexs, amb una clara tendència, encara que no massa pronunciada, al matrimoni cada cop més precoç, en la resta la situació és l'oposada. Així els homes es casen cada vegada més tard, però, en termes comparatius, són les dones les que experimenten més intensament aquest retard. Això amb dues excepcions: Albaida amb la seua manufactura sabonera¹¹⁶, on els homes

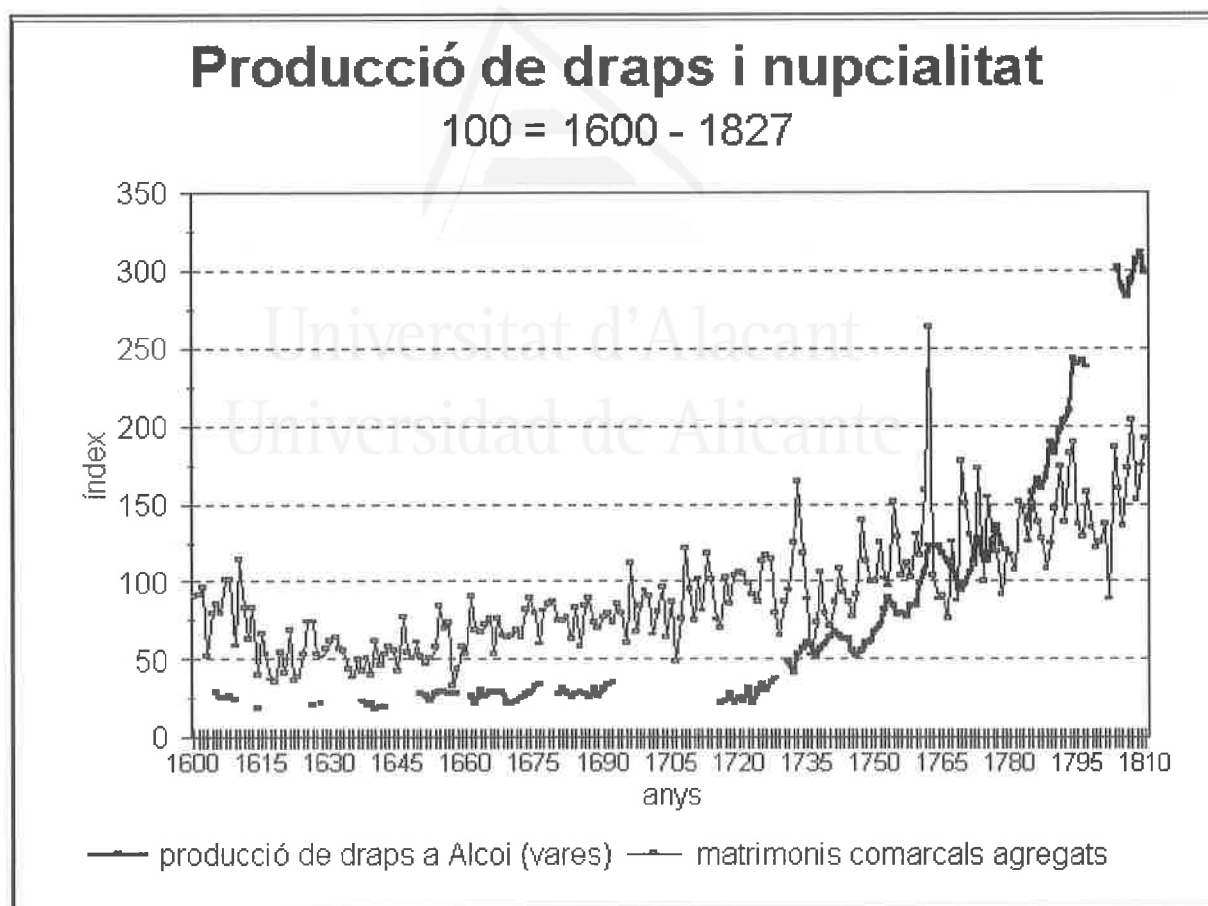
¹¹⁵ V. Apèndix estadístic 8. Cal tenir present, a més, que la proporció de vidus en aqueix tram d'edats és negligible, amb la qual cosa el càlcul té una certa representativitat.

¹¹⁶ Insistesc decisiva en el capítol de les altres manufactures.

tendeixen a casar-se força més prompte el 1786 que el 1768, i les localitats llenceres, en les que, tot i manifestar-se el retràs en els dos sexes, és molt més intens en el cas dels homes, mantenint-se les dones amb una primerenca edat nupcial.

La no disponibilitat de més punts de comparació fa que no pugam anar més enllà. Cal tenir en compte, per tant, les limitacions que les fonts imposen, ja que la distància temporal que separa els dos censos és massa breu com per a que les tendències puguen distingir-se amb claredat. A més, el moment mateix de la seua elaboració imposa biaixos ja que es realitzen en una conjuntura de clara reducció de la nupcialitat –v. Gràfic 3 i Taula 6. És per això, que els comportaments contra la tendència general adquireixen una rellevància especial. Per als començaments del segle XIX, per tal de mirar d'eixamplar una mica més el període d'observació, disposem de les dades de l'interrogatori de 1804 per al cas d'Alcoi i de notícies fiables sobre la vila de Penàguila, des de 1838. L'edat mitjana al matrimoni per a Alcoi que es desprèn de les dades del 1804 és de 21'7432 per a les dones i 23'9769; o, el que és el mateix, les dones es casen 1 any i 1 mes més tard i els homes 1 any i 4 mesos més tard que en 1786. És a dir, s'aprecia un cert retardament que concorda perfectament amb la tendència a l'estagnament de la població que hem pogut observar des de mitjans de la dècada dels noranta. Pel que fa a la proporció de casats en el tram d'edats entre els 16 i els 25, els resultats també apunten en la mateixa direcció, representant percentatges, el 1804, de 18'42 % i 34'92 %, per a homes i dones respectivament. En principi, les proporcions no sols són inferiors a les del cens de Floridablanca, sinó que també ho són respecte al d'Aranda. Tanmateix, al cens de 1804 el tram d'edats no és

idèntic al dels altres dos –16 a 25– sinó que és més ample, dels 14 als 25. Tenint en compte que els 2 anys més són els de les edats més baixes i, per tant, amb menys probabilitat de matrimonis, podem concloure que el 1804 els homes segurament es casaven un poc més tard que el 1768, però les dones ho feien aproximadament a la mateixa edat. A partir de 1838 a Penàguila¹¹⁷, en canvi, els homes es casaven més tard que el 1786 –25'3 front a 23'4– però les dones ho feien clarament abans –22'5 front a 23'74.

Gràfic 8

¹¹⁷ À. BENEITO: "Evolución demográfica...", p. 166.

Per tal de poder concloure l'anàlisi caldria tractar de fer alguna aproximació conjuntural a la relació entre l'activitat manufacturera i la nupcialitat. Amb aquest propòsit he elaborat l'Apèndix estadístic 9 i el Gràfic 8, en el que es compara l'evolució dels índexs dels arrendaments deflactats de la bolla –convertits en vares castellaneres de llargària– com a indicador de la producció de draps a Alcoi¹¹⁸ i de la sèrie agregada de matrimonis de la comarca. Es pot comprovar molt clarament com al llarg del segle XVII i el primer quart del XVIII les dues sèries tenen un comportament absolutament autònom. Tanmateix, des dels començaments dels anys 30 del Set-cents, les corbes mostren un notable paral·lelisme que s'allarga, com a mínim, durant més de 40 anys. Tot i que, a pesar de les aparences, els càlculs de correlació indiquen que el moviment anual no es correspon a penes¹¹⁹, la coincidència en el mitjà termini resulta suficientment significativa com per a que pugam suposar que existeix alguna relació entre ambdues variables.

En definitiva, la presència i la progressiva extensió d'una important activitat manufacturera a la comarca sembla haver tingut una notable influència sobre la seua demografia. Hi ha suficients indicis com per a que es puga afirmar, almenys hipotèticament, que a l'àmbit d'influència de la manufactura alcoiana es confirmen, en

¹¹⁸ A l'apartat 3.1.A i a l'Apèndix estadístic 17 s'hi troba especificada la metodologia i les contingències de la reconstrucció d'aquest indicador a partir dels arrendaments de l'anomenat dret de la bolla.

¹¹⁹ Es tracta de la correlació entre la producció de draps a Alcoi –mesurats en vares castellaneres– i els matrimonis de la veïna vila de Cocentaina. El càlcul realitzat entre 1746 i 1778 ofereix un valor per a r de 0'1012 i per a r^2 de, tan sols, 0'0102. L'anàlisi millora lleugerament amb la correlació entre les mitjanes mòbils (2-1-2) de les dues variables, que ofereix valors de 0'1921 per a r i de 0'0369 per a r^2 ; tot i que, com es pot comprovar, les magnituds segueixen sent insignificants.

alguns aspectes importants, els pressupòsits teòrics esbossats per Mendels i Medick sobre la influència de la proto-indústria sobre el comportament demogràfic. La indústria tèxtil, i molt especialment la draperia, basada en gran mesura en l'aportació del treball d'un nombre molt important i creixent de famílies camperoles va modificar, al llarg del segle XVIII, els patrons de nupcialitat. En el context general valencià d'una baixa edat al matrimoni –especialment per a les dones–, però amb una certa tendència al retardament des de mitjans del segle XVIII, les localitats tèxtils de la zona mostren uns nivells encara més baixos i amb tendència a l'avançament, fins a la darrera dècada del segle XVIII. Així doncs, l'evolució demogràfica del segle XVII depèn en gran mesura de la situació dual creada per la vitalitat de les parròquies repoblades arran de l'expulsió, d'una banda, i les dificultats de recuperació de les localitats de cristians vells, d'una altra; sense que l'activitat manufacturera sembla tenir cap influència fora del cas d'Alcoi –¿i del de Bocairent? En canvi, al segle XVIII, i coincidint, com veurem, amb el període d'expansió de l'activitat drapera per la comarca, la nupcialitat comença a mostrar un comportament conjuntural en el termini mitjà coincident fins a cert punt amb l'evolució de la producció tèxtil llanera d'Alcoi. Encara que no existeixen pel moment dades sobre la mortalitat que permeten una contrastació adequada, la progressiva caiguda del percentatge de segones noces –molt inferior en el cas de Penàguila al que sembla normal a la resta del país¹²⁰– també es correspon amb el que pressuposa el plantejament esbossat per H. Medick. Aquest fet, unit a l'avançament en l'edat al matrimoni, explicaria l'elevada fecunditat que mostren els quocients matrimonials. A més, l'únic factor que, en aquestes circumstàncies, pot fer entendre

¹²⁰ Cfr. amb les dades que aporta M. ARDIT: *Els homes i la terra...*, pp. 59-60 –n. 19.

que, malgrat tot, el creixement comarcal fora inferior al del conjunt del país al llarg dels dos primers terços del segle XVIII seria una mortalitat infantil i juvenil superior a la mitjana; encara que açò no és més que una conjectura. La persistència de la reducció o d'un menor retràs de l'edat nupcial en la segona meitat del XVIII, explicaria, en canvi, perquè la reducció del ritme de creixement que s'aprecia a tot el país és molt menys acusada a la comarca; d'aquesta manera, recuperaria el terreny perdut en créixer durant aquest període a un ritme dues vegades major –v., *supra*, la Taula 7. El més probable és que, a pesar de l'augment de l'edat que es pot observar al cas alcoià a finals del segle, durant el XIX –com semblen indicar les dades de Penàguila– l'edat nupcial seguiria sent considerablement més baixa que la mitjana del país, almenys a les localitats més dinàmiques des del punt de vista industrial. Aquests trets, junt a la sospita que els moviments migratoris interns jugaven, en darrera instància, un important paper regulador, aproxima aquest cas amb el que contrasta Michael Zell per a la regió anglesa del Wealden al segle XVI¹²¹.

És evident, però, que, tot i l'acumulació d'indicis en el mateix sentit, l'anàlisi que he esbossat no prova res per ella mateixa. Caldria establir clarament quines connexions causals expliquen els comportaments demogràfics apuntats. La diversitat de situacions concretes que les mitjanes oculten¹²² obliguen a la prudència més extrema en aquest sentit. Per exemple, sembla probable que la relació tan clara que

¹²¹ Michael ZELL: *Industry in the countryside. Wealden society in the sixteenth century*, Cambridge University Press, 1994, pp. 52-87. Aquest treball, com remarca Pat HUDSON: "Proto-industrialization in England" a OGILVIE i CERMÁN, eds.: *European...*, pp. 62-63, és l'únic a Anglaterra que aporta proves que confirmen alguns dels pressupòsits de les teories de la proto-industrialització.

¹²² Pel que fa a l'edat del matrimoni, v. l'Apèndix estadístic 7.

s'observa en els pobles de l'Alcoià entre la baixa edat al matrimoni de les dones i l'ocupació industrial que reflexa el cens de Floridablanca puga ser explicada per les oportunitats d'ocupació femenina que generava la divisió sexual del treball dins la draperia. Les feines disperses fora del nucli urbà eren, fonamentalment, el cardat i el filat; mentre que la primera sembla exclusiva dels homes –la documentació sempre parla de tramers o ordimers¹²³–, la segona ho és de les dones –sempre es parla en aquest cas de filadores. Així mateix, també sembla que el filat era un treball que estava molt més dispers que el cardat. No cal dir que tot açò que estic apuntant no passa de ser una conjectura especulativa. Només amb una micro-anàlisi que combine l'estudi demogràfic basat en la reconstrucció de famílies, amb el coneixement de la distribució, el mercat i els mecanismes de transmissió de la propietat de la terra, i, finalment, del grau i del tipus d'implicació de cada família o, almenys, de cada localitat, en les activitats manufactureres i/o agràries, hom pot donar una resposta satisfactòria a les qüestions plantejades. Encara que al llarg del present treball s'hi seguiran fent algunes aportacions en aquest sentit, aquesta tasca queda clarament fora dels seus límits, ajornant-se per a futures recerques.

¹²³ Sobre aquestes qüestions, amb les referències pertinents, tornaré a insistir més avant.

Universitat d'Alacant
Universidad de Alicante

III. LES ACTIVITATS AGRÀRIES. 1. ELEMENTS ESTRUCTURALS

Un dels principals mèrits que cal reconèixer a les teories sobre la proto-industrialització és el d'haver posat clarament de manifest les interrelacions entre l'agricultura i les activitats manufactureres a l'Europa feudal¹. Fins aquell moment, les concepcions dominants tendien, a grans trets, a reduir-ne els vincles a l'intercanvi de béns i, a tot estirar, a la difusa i ubicua penetració de la burgesia ciutadana en la propietat de la terra del *hinterland* de la corresponent ciutat, amb els seus consegüents efectes dissolvents de la comunitat rural. Així doncs, el fenomen de l'existència d'extenses regions europees en les que els camperols s'havien especialitzat en la producció de béns manufacturats, controlada i dirigida des dels nuclis urbans de la zona resultava inexplicable. En canvi, amb el concepte de proto-industrialització hom retia compte, per primera vegada, de la dinàmica de la transformació de la societat feudal, tenint en compte, alhora, les activitats manufactureres i les agràries, la ciutat i el camp².

Segons aquest patró teòric en determinades zones d'agricultura pobra, una

¹ De fet és una de les darreres trinxeres argumentatives dels defensors del model com demostra el debat entre W. MAGER: "Proto-industrialization and proto-industry..."; i P. KRIEDTE, H. MEDICK i J. SCHLUMBOHM: "Protoindustrialization revisited...".

² Segons el parer de KRIEDTE, MEDICK i SCHLUMBOHM: *Industrialización antes...*, pp. 306-307, la teoria permetia sentar les bases per a superar la dicotomia del *prime mover* –l'acció dissolvent del món urbà, o les contradiccions inherents entre la producció camperola i l'apropiació feudal de l'excedent– en el debat marxista sobre la transició del feudalisme al capitalisme, revifat arran de les contribucions de Robert Brenner; v. Rodney HILTON, ed. : *La transición del feudalismo al capitalismo*, Barcelona, 1977; i T.H. ASTON i C.H.E. PHILPIN, eds.: *El debate Brenner*, Barcelona, 1988. El que ve tot seguit prové de KRIEDTE, MEDICK i SCHLUMBOHM: *Ibidem*, pp. 29-43.

sobre-població relativa causada per un creixement demogràfic –amb la consegüent entrada en joc dels rendiments decreixents de la terra, l'augment de la renda i els processos paral·lels de concentració i fragmentació de la propietat– podia accentuar l'atur estacional propi de la major part dels cicles agraris de l'Europa feudal, encara que aquest estiguera encobert per ser la major part dels camperols propietaris. En aquestes condicions, la debilitació de la cohesió social interna de la comunitat i del poder feudal –en el sentit d'impedir l'accés a recursos comunitaris o de limitar la disponibilitat de temps de treball individual–, podia ajudar a la dedicació manufacturera d'una part important de la població rural. Aquesta cerca de recursos complementaris, forçada per la insuficiència de la major part de les explotacions camperoles per assegurar la reproducció i la subsistència de la família, podia veure's impulsada, així mateix, per l'establiment de relacions de producció especialment dures per als productors directes. Si paral·lelament, s'havia produït una inelasticitat de l'oferta manufacturera urbana i una elevació dels costos de producció –en ambdós casos, per l'acció restrictiva dels gremis–, els mercaders podien aprofitar vies alternatives, com era la de transferir tota o part de la producció al camp, aprofitant els salaris més baixos dels treballadors rurals i l'elasticitat de la seua oferta de mà d'obra. D'aquesta manera s'iniciava allò que hom ha denominat proto-indústria.

Un cop encetat aquest procés, s'establia una dinàmica que el retro-alimentava. Un dels mecanismes claus era l'avançament de l'edat al matrimoni, que feia créixer la dependència dels treballadors rurals de l'activitat

manufacturera, en augmentar el nombre de fills i, per tant, ajudar a la fragmentació de la propietat de la terra i la seua ulterior pèrdua, de generació en generació. Al mateix temps, i encara que es tractara de zones d'agricultura pobra i d'auto-subsistència, també creava una demanda de béns primaris que ajudava a un cert desenvolupament capitalista de l'agricultura³. Totes aquestes característiques, en definitiva, li conferien el caràcter de sistema socio-econòmic; constituint la clau que explicaria el perquè i el com de la transició de la societat agrària feudal al capitalisme industrial.

És evident que aquest plantejament tan complex resulta poc apropiat per a retre compte de l'evolució de *totes* les regions proto-industrials d'Europa. Tanmateix, ha servit per plantejar-se, des d'un nou punt de vista, la relació entre agricultura i manufactura dins el sistema feudal. Cal, per tant, interrogar-se sobre el context agrari en el que es va desenvolupar la proto-indústria, de quina manera va afectar aquesta activitat a les transformacions en el món rural i, al mateix temps, però en sentit invers, quins efectes van tenir aquests canvis en la manufactura i en el conjunt de la societat.

La marcada orientació agrària de l'economia valenciana al segle XIX, unit

³ Aquesta contradicció entre pressuposar una agricultura de subsistència com "*... la base agrària de la protoindustrialización...*", encara que reconeguent que també hi havien "*.....explotaciones agrícolas comerciales en las regiones protoindustriales [Fins el punt que]; de hecho, a veces fueron características de su agricultura*", és una de les debilitats més notables del model proto-industrial i no sols en la versió de KRIEDTE, MEDICK i SCHLUMBOHM: *Industrialización antes..*, d'on prové la cita (p. 47), sinó també en la de F. MENDEL: "*Des industries rurales...*"

a què les principals reflexions sobre el "fet nacional" valencià apuntaven en el sentit que estava fortament condicionat per aquest tarannà⁴, ha provocat una especial atenció a l'agricultura per part dels historiadors, i molt especialment per aquells que s'han ocupat d'estudiar l'Edat Moderna. Durant molt de temps –a les dècades dels seixanta i setanta, almenys– ha predominat una visió negativa sobre el paper del sector agrari en el procés d'industrialització⁵. A l'actualitat, però, s'ha produït una profunda revisió, de tal manera que la recerca empírica ha qüestionat la imatge de duresa que es tenia sobre el règim senyorial valencià⁶ i ha actualitzat els coneixements sobre l'agricultura valenciana des de nous paràmetres que l'allunyen de la referència amb els models atlàntics⁷. Això ha conduït a concebre de forma

⁴ Aquesta era la tesi de l'obra que va proporcionar el marc interpretatiu d'allò que hom ha convingut en denominar la "nova historiografia valenciana" dels anys 60 i 70. Em referesc al treball de Joan FUSTER: *Nosaltres els valencians*, Barcelona, 1962. V. al respecte les reflexions de Pedro RUIZ: "Consideraciones críticas sobre la nueva historiografía valenciana de los años 60 y 70" a J. AZAGRA, E. MATEU i J. VIDAL: *De la sociedad tradicional a la economía moderna...*, pp. 15-33.

⁵ Encara que representen dues visions oposades sobre la qüestió –la primera, més pròxima a l'anàlisi fusteriana, fent del desenvolupament agrari el responsable de l'atràs industrial; la segona, caracteritzant l'evolució econòmica valenciana, marcada pel pes excessiu de l'agricultura, com la d'un creixement sense desenvolupament– destaquen les aportacions d'Emili GIRALT: "Problemas históricos de la industrialización valenciana", *Estudios Geográficos*, nº 112-113, 1968, pp. 2-27; i de M. GARCIA BONAFÉ: "El marco histórico de la industrialización valenciana", *Información Comercial Española*, nº 485, 1974, pp. 135-146. Aquesta darrera visió va ser la més influent i ha tingut continuació en els treballs de Teresa CARNERO i Jordi PALAFOX; v., p.e., *Creixement, politització i canvi social*, València, IVEI, 1990. De tota manera, les successives matisacions a les tesis inicials, especialment pel que fa a les qüestions relatives al s. XIX, han dut a aquests autors a una posició molt més suggeridora; v. J. PALAFOX: "Expansión de las exportaciones, crecimiento, diversificación industrial e industrialización", a AZAGRA, MATEU, VIDAL, eds.: *De la sociedad tradicional...*, pp. 321-345.

⁶ V., p.e., les contribucions de P. RUIZ: "La fi de la noblesa feudal al País Valencià", a Ramon GARRABOU, i altres: *Terra, treball i propietat*, Barcelona, 1986, pp. 166-185; o. més recentment, la síntesi de M. ARDIT: *Els homes i la terra...*, I, pp. 79-117, 197-214, i, II, pp. 127-140, 151-167.

⁷ És necessari remarcar, en aquest sentit, l'aportació cabdal de Ramon GARRABOU: *Un fals dilema. Modernitat o endarreriment de l'agricultura valenciana (1850-1900)*, València, 1985. Així mateix, és destacable el treball de Salvador CALATAYUD: *Capitalismo agrario y propiedad campesina en la Ribera del Xúquer, 1860-1930*, València, 1989. Amb anterioritat al s. XVIII, la quantitat de treballs és realment inabastable per la seua extensió; caldria citar, amb tot, per la seua especial rellevància els de Jesús

diferent l'evolució històrica valenciana en relació amb el procés d'industrialització: l'agricultura no hauria constituït un impediment sinó un poderós estímul⁸.

Tot i l'existència de nombrosos treballs que s'hi han referit, però, és, sorprenentment molt poc el que realment sabem sobre el caràcter de les relacions entre agricultura i manufactura. Per regla general, quan s'han plantejat s'ha fet sempre des de l'àmbit de la circulació, de béns o de capital, i quasi sempre en una sola direcció. Així, tindrem, resumint i simplificant, tres formes de relació. Per a Fuster i Giralt, el notable creixement agrari del XIX va atreure capitals i va inhibir, per tant, la inversió industrial. Per a Garcia Bonafé, l'escàs grau de desenvolupament de l'agricultura –condicionada per la sobre-explotació feudal– va dificultar l'articulació d'un sòlid mercat intern impedit un major creixement de la indústria atès el baix nivell de demanda dels llauradors valencians. En darrera instància, per als que és evident que el desenvolupament agrari va ser molt

MILLÁN entre els que destaca la seua monografia sobre el Baix Segura *Rentistas y campesinos. Desarrollo agrario y tradicionalismo político en el sur del País Valenciano 1680-1840*, Alacant, 1984; i els de M. ARDIT, en aquest cas, v. esp. "Expulsió dels moriscos i creixement agrari...", i, "Transformacions agràries en la Ribera del Xúquer (segles XVI-XVIII)", a VV.AA.: *L'escenari històric del Xúquer*, L'Alcúdia, 1987, pp. 69-87; així com una breu síntesi sobre la qüestió al segle XVIII, "Agricultura e indústria rural en el siglo XVIII", a AZAGRA, MATEU, VIDAL: *De la sociedad tradicional...*, pp. 62-76. Un atapeït estat de la qüestió, redactat a principis dels 90 es pot trobar a S. CALATAYUD i J. MILLÁN: "La formación y el desarrollo del capitalismo agrario en el País Valenciano: entre el atraso y la innovación", *Noticiario de Historia Agraria*, n° 1, 1991, pp. 23-28.

⁸ V. esp., l'article de Jordi NADAL: "El desenvolupament de l'economia valenciana a la segona meitat del segle XIX: ¿una via exclusivament agrària?", *Recerques*, n° 19, 1987, pp. 115-132. Una síntesi actualitzada a J. MILLÁN: "L'economia i la societat valencianes, 1830-1914. Les transformacions d'un capitalisme perifèric", a P. RUIZ, ed.: *Història del País Valencià. V. Època contemporània*, Barcelona, 1990, pp. 29-76. Destaca, així mateix, la contribució de José Antonio MIRANDA: "Nuevos enfoques sobre la industrialización valenciana del siglo XIX" a AZAGRA, MATEU, VIDAL: *De la sociedad tradicional...*, pp. 253-273.

important al camp valencià⁹, la demanda lligada a l'agricultura d'exportació –adobs químics, maquinària, fusta, etc.– hauria estat clau en el desplegament industrial valencià de la segona meitat del segle XIX. Tot i que aquestes hipòtesis s'han demostrat molt fèrtils en diferents moments i en diferents graus, és ben palès que descuren alguns aspectes importants. D'una banda que, malgrat el fort tarannà exportador de l'agricultura valenciana, el creixement manufacturer, per dèbil que fos, havia de crear una demanda de béns agraris que s'havia de satisfer per part d'aquest darrer sector. I, d'una altra, tan important com aquesta, almenys, que la relació entre la manufactura i l'agricultura no és limita a l'intercanvi de béns, sinó que, al nivell de la producció, comparteix l'element essencial de la societat: la força de treball¹⁰.

És per aquestes raons que he considerat indispensable dedicar-li alguna atenció a l'agricultura en el marc d'un treball com el present, dedicat, fonamentalment, a l'estudi històric de la manufactura. En aquest capítol m'ocuparé de qüestions de caràcter qualitatiu, al següent, però, predominarà el vessant quantitatiu, condicionat per l'objectiu final d'aquesta part del treball de fixar els cicles d'acumulació. La recerca se centrarà en la vila d'Alcoi, en la que els estudis

⁹ A més dels treballs citats a la n. 7, pot resultar molt útil la lectura de l'article d'E. MATEU i S. CALATAYUD: "La evolución de la agricultura valenciana: algunos aspectos (1840-1930)", a AZAGRA, MATEU, VIDAL, eds.: *De la sociedad tradicional...*, pp. 101-124.

¹⁰ És necessari tenir en compte les reflexions sobre aquesta qüestió plantejades per J. MILLÁN: "La 'protoindustrialización' y los orígenes de la industria en el País Valenciano", *Estudis d'Història Contemporània del País Valencià*, n° 5, 1984, pp. 93-104. No deixa de ser significatiu, però, l'escàs ressó que han tingut en la recerca empírica, malgrat la seua perspiciàcia.

previs són més abundants, així com la informació que es troba a disposició de l'investigador. De la mateixa manera, tractaré d'utilitzar l'escassa informació que he pogut recollir sobre la comarca per tal de plantejar, a grans trets, les línies bàsiques de l'evolució de l'agricultura de la zona. No cal dir que, ateses les condicions en què s'ha efectuat la recerca i el seu objectiu primordial, cap de les conclusions a les que es puga arribar podrà transcendir la provisionalitat.

Cal destacar un seriós dèficit de partida: la pràctica inexistència de treballs previs sobre els que recolzar-se. Per al cas alcoià, l'únic punt de referència són els meus propis treballs que, amb tot, es limiten exclusivament als segles XVI i, especialment, el XVII¹¹. La situació és força més greu per a la resta de la comarca, en la que la història agrària representa un buit quasi absolut. La recent síntesi plantejada per M. Ardit¹², ha estat construïda, en allò que respecta a les qüestions referents a l'agricultura, a partir de fonts d'àmbit general –ocupant un lloc destacat les observacions de Cavanilles. Els treballs de Primitivo Pla sobre el segle XVII, amb una proximitat notable, com hem vist, per a la qüestió demogràfica, mostren, en canvi, un notable buit en aquest camp¹³. Tan sols les recerques d'Antonio J.

¹¹ V. LI. TORRÓ: "Aproximació a l'estudi de la producció agrícola d'Alcoi (s. XVII)", *Eines*, nº 9-10, 1989, pp. 49-63; i, esp., *Abans de la indústria*, pp. 24-35, i 77-180. Una primera reflexió sobre les relacions entre la manufactura i les activitats agràries a "Relacions entre agricultura i manufactura a l'Alcoi pre-industrial", *Alcoy*, 1990, pp. 129-131.

¹² "El siglo XVIII..."

¹³ V. els seus capítols de síntesi a la recent història comarcal: "La expulsión de los moriscos" i "El siglo XVII: Despoblación y repoblación", a F. MORENO: *Història de L'Alcoià...*, I, pp. 337-348 i 349-360.

Mira¹⁴, permeten establir un panorama més sòlid pel que fa al segle XV. Això ha permès creure, fins dates molt recents, que el caràcter manufacturer d'Alcoi "venia clarament determinat per la seua parquedat agrícola i ramadera"¹⁵. Les pàgines que segueixen em sembla que posaran de manifest la imprudència d'aquesta afirmació.

El present capítol es divideix en dues parts. La primera tractarà sobre l'estructura agrària. En ella provaré de dibuixar les línies mestres de les transformacions que va sofrir l'agricultura de la zona entre els segles XV i XVIII des del punt de vista dels conreus i les tècniques. Una breu anàlisi sobre l'escassa informació que disposem al voltant de l'estructura de la propietat i les relacions de producció tancarà, al segon apartat, aquesta primera aproximació.

Universitat d'Alacant
Universidad de Alicante

¹⁴ P.e., la seua síntesi, "El siglo XV: demografía y economía", a F. MORENO: *Ibidem*, I, pp. 241-252.

¹⁵ ARACIL i GARCIA BONAFÉ: *Industrialització...*, p. 16. L'argument en realitat prové de R. SANCHIS: "Esquema histórico del Alcoy medieval (1245-1516)", a *Obras escogidas...*, p. . He discutit aquest plantejament a diferents indrets, v. esp., però, "Relacions entre agricultura i...", i, "Al voltant dels orígens de la industrialització valenciana" a AZAGRA, MATEU, VIDAL: *De la sociedad tradicional...*, pp. 40-44.

1. *Els conreus: tipus i transformacions tècniques*

Com he apuntat més amunt, les recerques sobre l'agricultura valenciana a l'Edat Moderna s'han multiplicat als darrers vint anys. Això ha permès que els recents intents de síntesi¹⁶ hagen aconseguit dibuixar un panorama prou complet i definit, malgrat les encara nombroses mancances. Per a la pràctica totalitat dels autors que s'hi han apropiat, la realitat agrària valenciana al llarg del període que estem considerant podria definir-se com un món en lenta però permanent transformació. Encara que aquesta afirmació puga semblar una tautologia, ha estat construïda, però, contra una imatge immobiliària de l'agricultura valenciana que ha predominat durant molt de temps en la historiografia¹⁷. El "progrés" agrari s'identifica, ara, amb una creixent orientació comercial de la producció. En aquest marc, hom ha tendit a distingir una agricultura rica i comercial a les comarques litorals de regadiu, front a un món agrícola retardatari a les comarques de l'interior en les que predominava el secà. Els historiadors han estat fortament enlluernats per les realitzacions dels extensos regadius costaners i això ha provocat que la major part de les recerques s'hi hagen dedicat de forma quasi exclusiva¹⁸.

¹⁶ A banda del treball ja citat d'ARDIT: *Els homes i la terra...*, cal senyalar també l'article de Tomàs PERIS: "La evolución de la agricultura valenciana entre los siglos XV y XIX: rasgos cualitativos y problemas de cuantificación", *Revista de Historia Económica*, XIII, nº 3, 1995, pp. 473-508.

¹⁷ Un esquemàtic però esclaridor repàs sobre el context historiogràfic europeu al voltant de la qüestió es pot trobar a l'excel·lent síntesi divulgativa d'ARDIT: *Agricultura y crecimiento económico en la Europa occidental moderna*, Madrid, Síntesis, 1992, pp. 63-80.

¹⁸ Una bona mostra del que estic senyalant es pot trobar al treball de T. PERIS: "La evolución de la agricultura valenciana..." que dedica la seua atenció quasi exclusivament a l'agricultura de regadiu.

Tanmateix, molt recentment, alguns observadors més atents han començat a adonar-se de les limitacions d'aquesta imatge¹⁹. I açò per dues raons. En primer lloc, perquè la identificació entre regadiu i agricultura comercial és precipitada. De fet, un dels principals conreus comercials valencians –tant per la seua extensió com pel seu valor²⁰–, la vinya, era bàsicament de secà, i només excepcionalment es trobava a les zones irrigades²¹. A banda de fornir algunes importants produccions comercials que no es podien conrear a cap altre indret –com l'arròs o les hortalisses–, o que no resultarien rendibles –com la morera–, el regadiu produïa, fonamentalment, béns de subsistència: cereals i lleguminoses. En segon lloc, perquè, a més, reduir l'àmbit irrigat a les comarques costaneres és exagerat. És cert que la major part de la superfície regada s'hi trobava en elles. Però també ho és que els regadius de les zones d'interior representaven una part que no deu ser menyspreada, generant, en molts llocs –malgrat les seues modestes dimensions– una proporció considerable, de vegades majoritària, del valor agrari.

¹⁹ Cal destacar en aquest sentit les observacions d'ARDIT, especialment, a la seua darrera contribució sobre el tema en la que senyala que: "...a pesar del tópico no se puede identificar agricultura desarrollada con agricultura de regadío. Al contrario, las producciones de subsistencia solían cultivarse en regadío, donde se obtenían mayores rendimientos. Dejando aparte los secanos interiores dedicados al cultivo del cereal en rotación bienal o incluso alternancias más largas, la tierra no regada del País Valenciano estaba intensamente capitalizada y se dedicaba fundamentalmente a los cultivos arbustivos y arbóreos. Estos, que eran básicamente la viña, el olivo y el algarrobo, tenían como destino el mercado."; "Agricultura e industria rural...", p. 69. Totes aquestes consideracions estan basades en el seu treball *Els homes i la terra...*, en les que, encara que no sempre amb la mateixa claredat, s'hi troben presents, moltes vegades explícitament.

²⁰ Segons les estimacions de Tomás Ricord, suposaria un 14'5 % del valor agregat agrari a finals del s. XVIII, sent superat tan sols per la producció cerealícola; T. PERIS: "La evolución de la agricultura...", p. 495.

²¹ Tot i que cal reconèixer que aquestes excepcions són ben rellevants. El cas més paradigmàtic és el d'Alacant, on el predomini de la vinya a l'horta era quasibé absolut. V. Armando ALBEROLA: *Jurisdicción y propiedad de la tierra en Alicante (ss. XVII y XVIII)*, Alacant, 1984, pp. 215-218.

D'una altra banda, crec que l'orientació comercial de l'agricultura, entesa normalment com l'objectiu final del "desenvolupament", ha de ser concebuda, en primera instància, com un signe de les transformacions profundes en l'esfera de la producció²². És, bàsicament, el resultat del procés d'acumulació originària que separa els mitjans de producció del treball, fent aparèixer el capital i subsumint aquell en aquest. Rastrear les petjades de les substitucions de conreus i tècniques no és, d'aquesta manera, una forma de mesurar el grau de desenvolupament agrari²³, sinó la millor manera d'acostar-se a la *facies* del procés. Només coneixent les modificacions en les formes de conduir la terra i en els patrons de subsistència podrem entendre les seues característiques específiques, els entrebancs que imposaven els medis natural i social, i les vies per adaptar-se i superar-les²⁴. No cal dir que, en l'estadi actual dels coneixements sobre l'agricultura de la comarca d'Alcoi, i tenint en compte les limitacions de la present recerca, em donaré per satisfet amb una primera i superficial

²² Les pàgines que segueixen tenen un profund deute intel·lectual amb l'article de M. AYMARD: "Autoconsommation et marchés: Chayanov, Labrousse ou Le Roy Ladurie?", *Annales. E.S.C.*, 38e année, n° 6, 1983, pp. 1.392-1.409. Així mateix, v. una anàlisi sobre un mercat comarcal de la Catalunya intermèdia que s'inspira en part en el treball d'Aymard i defuig els tòpics a Enric TELLO: *Cervera i la Segarra al segle XVIII. En els orígens d'una Catalunya pobra, 1700-1860*, Lleida, 1995, pp. 372-431.

²³ Aquest concepte introdueix elements valoratius en l'anàlisi que han de ser emprats amb molt cautela. El desenvolupament econòmic –entés com el creixement del volum de béns produïts *per capita*–, si és que existeix, és, en realitat, un sub-producte del procés que he esmentat, i no mai un objectiu del mateix. A més, en les condicions en que es produeix aquest creixement no té perquè implicar un augment del benestar de la societat en el seu conjunt; de fet, el més probable és que açò s'aconsegueixca a despit dels beneficiaris del "desenvolupament".

²⁴ Encara és massa freqüent en la historiografia valenciana la descripció de les produccions agràries d'una determinada localitat o comarca al llarg de l'època moderna en termes estàtics; és a dir, com si l'estructura dels conreus hagués sofert escasses variacions al llarg de tot el període. Aquest punt de vista, que és adoptat inconscientment la major part de les ocasions, fa que no s'acaben de copsar adequadament totes les implicacions que aquestes transformacions tenen. Una bona mostra del que estic dient es pot trobar, p.e., al treball d'Armando ALBEROLA: *Jurisdicción y propiedad ...* Així, una obra que té com a un dels seues elements centrals la creació d'un nou sistema de reg a partir de la construcció del pantà de Tibi, fa una descripció dels conreus –molt interessant per altra banda– sense introduir –en part per problemes de fonts– elements quantitius ni cronològics que permeten de delimitar i conèixer el ritme de les transformacions que s'hi apunten. V., esp., pp. 213-237.

aproximació.

La saludable insistència dels especialistes sobre la gran diversificació que va assolir l'agricultura valenciana a finals del XVIII no ens ha de fer oblidar un tret fonamental: el predomini dels cereals. En efecte, sota la forma d'ordi, forment, dacsa o arròs, constituïen la base de l'alimentació humana. Segons l'estimació de Tomàs Ricord, el 1791 suposaven el 43'4 % del valor agregat total de l'agricultura valenciana²⁵. Hauria de ser per ací, per tant, per on deuríem començar. És evident que, si poguérem establir una comparació entre les estimacions de Ricord i d'altres semblants per als segles XV o XVI, o fins i tot al XVII, veuríem quasi amb tota seguretat que la proporció que representaven els cereals en el conjunt del valor creat a l'agricultura hauria disminuït de forma significativa. Tanmateix, cal establir dues objeccions a aquesta ràpida i, fins a cert punt, contundent observació: la reducció relativa del valor no tindria segurament correlatiu amb la de la superfície, car el més probable és que el creixement de la producció –almenys al darrer terç del XVIII– tinguera un important component extensiu i subjecte, per tant als rendiments decreixents; i, en segon lloc, que els cereals continuaven predominant al camp valencià a la segona meitat del segle XIX²⁶.

No cal alarmar-se. Tampoc no entenc açò com un signe d'endarreriment. El

²⁵ L'estimació inclou també el valor de les llegums. Ara bé, en termes físics –quantitat d'hl–, aquestes tan sols constituïen un magre 3'8 % del total, exclòs l'arròs. Atés llur escàs valor, la participació en les xifres esmentades al text seria absolutament menyspreable. Els càlculs estan fets sobre la base de les xifres oferides per T. PERIS: "La evolución de la agricultura...", p. 487.

²⁶ R. GARRABOU: *Un fals dilema...*, pp. 24-32.

manteniment dels cereals vist d'aquesta manera és, en la pràctica, una falsa petja. Però també pot ser-ho la reducció de la seua proporció en el conjunt agrari si no la contextualitzem. Al respecte, m'agradaria cridar l'atenció sobre una qüestió que, tot i que els historiadors l'han remarcada, al meu parer ningú no ha sabut pel moment valorar-la de forma adequada: l'ascens de la dacsa al segon lloc en el rànquing dels cereals. Aquest canvi és, sense dubte, el més cridaner i té el seu revers en un altre en el que, pel que jo sé, ningú no ha parat encara esment: la reducció de l'ordi al paper de cereal secundari²⁷. Potser algun modernista s'estranye en llegir aquesta frase; però és segur que si el lector és un especialista en el període medieval no pense de la mateixa manera. L'ordi, conreu mediterrani per excel·lència²⁸, era el cereal predominant a l'Edat Mitjana. Segons les dades aportades per Josep Torró, al segle XIII la producció d'ordi podria aproximar-se, en termes físics, al doble de la del forment²⁹. Més avant encara haurem de comptar amb l'ordi, com a mínim, en termes d'igualtat amb el forment, inclús a les zones de regadiu; com assenyala A. Furió per a la Sueca del s. XV,

²⁷ Pot resultar útil la comparació amb una realitat ben distinta, la de les terres castelleses de Segòvia: allí l'ordi va perdre pes durant el segle XVII, especialment front al sègol –segurament per atendre la ramaderia estant–, per a tornar a guanyar terreny al llarg del XVIII. V. Àngel GARCÍA SANZ: *Desarrollo y crisis del Antiguo Régimen en Castilla la Vieja*, Madrid, 1986, pp. 94-142 –esp. pp. 104-110.

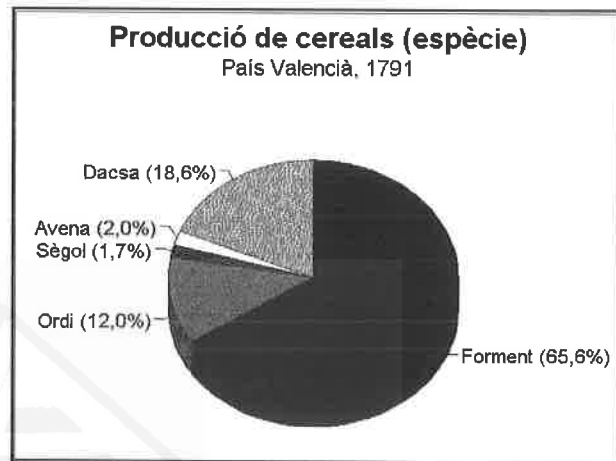
²⁸ Emmanuel LE ROYLADURIE: *Les paysans du Languedoc*, Paris, 1969, p. 53. Sobre la tipologia i les característiques dels diferents cereals, des d'un punt de vista històric, resulta especialment útil Georges COMET: *Le paysan et son outil. Essai d'histoire des céréales (France, VIIIe-XVe siècle)*, Roma, 1992, esp. pp. 199-293.

²⁹ Segons el terç delme dels anys 1263 i 1264 de les viles de Borriana, Cullera, Alzira, Corbera, Gandia i Ontinyent, la recaptació de forment va ser, en total, de 228 cafissos 9 barcelles i 1 almut, front a 431 cafissos 9 barcelles i 3 almuts d'ordi. Aquest cereal supera clarament al primer a Borriana, Cullera i Corbera; es troba en règim d'igualtat a Alzira i Gandia, i sols es clarament superat a Ontinyent. V. J. TORRÓ: *El naixement d'una colònia. Dominació i resistència a la frontera valenciana (1238-1276)*, València, 1999, p. 149.

"tot i que no podem establir la jerarquia dels cereals (...) per manca de fonts adients, podem suposar, però, que al cim dels cereals estaria l'ordi. En ordi es paguen els censos anuals (...), en ordi s'estima la productivitat de la terra en els casos aportats per la documentació; ordi és, finalment el cereal que més sovinteja a les fonts consultades. Ensenms amb l'ordi, el forment, el pa dels rics."³⁰

En canvi, 350 anys més tard, com es pot veure al Gràfic 9³¹, el forment s'ha transformat

en el cereal principal, amb 2 terços del total, mentre que l'ordi, tot i conservar encara una presència significativa, s'ha vist relegat a un tercer lloc, desplaçat per la dacsca, amb un modest 12 %. Si tenim en compte, a més, que a determinades comarques –com pot ser l'Alacantí³²– hi

Gràfic 9

va haver una especialització en la

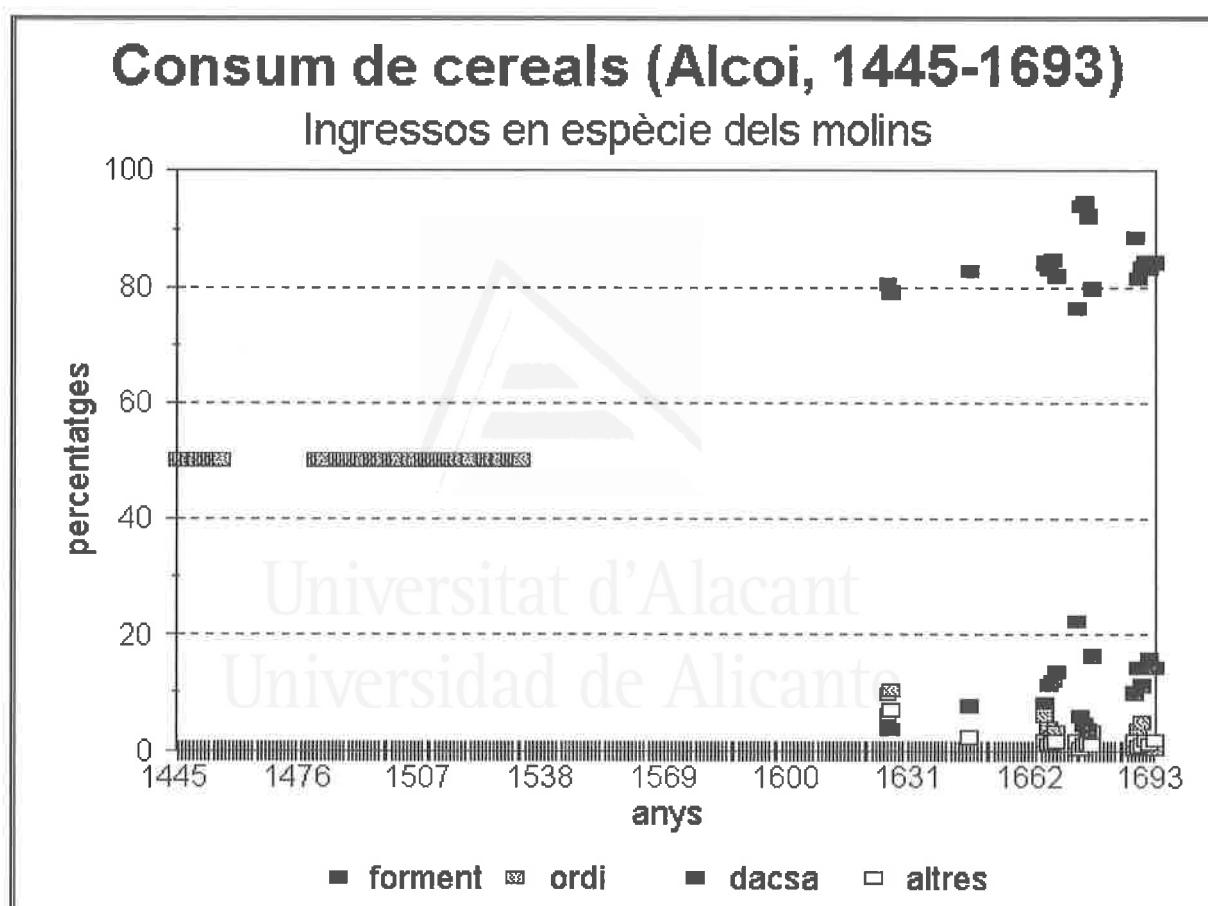
producció d'ordi, el procés es veu magnificat per a la resta. Com es va produir aqueix procés i quines implicacions tècniques i socials podia haver tingut, seran les qüestions que serviran de fil conductor d'aquest apartat.

³⁰ A. FURIÓ: *Camperols del País Valencià. Sueca, una comunitat rural a la tardor de l'Edat Mitjana*, València, 1982, pp. 74-75.

³¹ Les dades provenen de G. ANES: *Las crisis agrarias...*, p. 148.

³² Segons A. J. CAVANILLES: *Observaciones...*, II, p. 251, la producció d'ordi del terme d'Alacant triplica, amb els seus 15.000 cafissos, la de forment i dacsca conjuntament, amb 2.500 i 2.600 cafissos respectivament. Aquesta especialització, si bé no tan acusada –el forment supera a l'ordi– es pot observar a altres zones del sud, com, p.e., al terme d'Oriola.

El primer que cal determinar són les dimensions i la cronologia d'aquest procés de substitució per al cas que ens ocupa. Com a la resta del país, a Alcoi i la seua comarca l'ordi seria el cereal predominant, en condicions d'igualtat amb el forment, al llarg del segle XV. Segons Antonio J. Mira, "...el trigo y la cebada suponían en todos

Gràfic 10

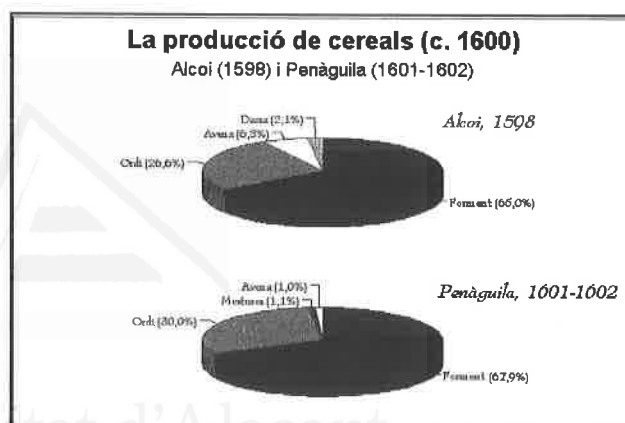
los casos un mínimo de entre dos tercios y tres cuartos del producto agrícola total."³³

En tant que representatiu del principal destí d'aquests dos cereals –especialment del

³³ A. J. MIRA: "El siglo XV...", p. 248.

forment–, el consum que pot mesurar-se a través de les moltures –v. Gràfic 10³⁴– demostra que aquesta situació de paritat s'havia d'haver mantingut, almenys, fins la dècada dels trenta del segle XVI, a la vila d'Alcoi³⁵. Tot i això, és també molt probable que aqueix estricte 50 %, marcat tradicionalment en els arrendaments al llarg del s. XV, estiguera superat en la pràctica i que fóra precisament aquesta raó la que forçara el canvi en la modalitat d'arrendament que, a partir del 1536, amb tota seguretat, introdueix el pagament en diners.

A la frontissa entre els segles XVI i XVII el retrocés del conreu de l'ordi ja s'havia consumat de forma definitiva. Les dades del Gràfic 11³⁶

Gràfic 11

³⁴ Les dades provenen de l'A(rxiu del) R(egne de) V(alència) - (Secció) M(estre) R(acional): *Batllia d'Alcoi, 1444-1702*; 1.115 a 1.296.

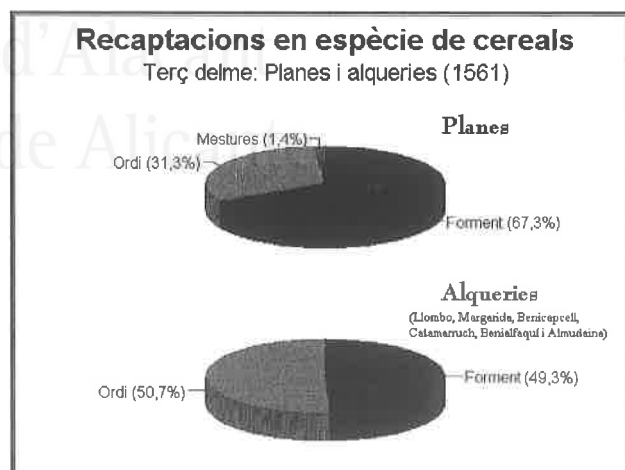
³⁵ A més, com que Alcoi –ja ho veurem en repetides ocasions, més avant– tenia la principal concentració de molins fariners de la zona i s'hi solia acudir a moldre en algunes circumstàncies –sequeries, p.e.–, la imatge que s'obté de la recaptació a aquesta vila pot ser representativa d'un àrea relativament extensa.

³⁶ ARV-MR, 5430: *Terç delme d'Alcoi, 1598*; i, 5884: *Terç delme de Penàguila, 1601-1602*. Cal tenir present que no tots els productes estaven subjectes a la mateixa taxació en concepte del delme: mentre els cereals –tret de la dacsà– contribuïen amb 1/8, la resta –almenys, el vi, l'oli i la dacsà– ho feien amb 1/10. La informació sobre les taxacions és de mitjans del segle XVIII i prové, en el cas d'Alcoi, de Mª Cruz ROMEO: *realengo y municipio: marco de formación de una burguesía (Alcoi en el siglo XVIII)*, Alacant, 1986, p. 34; i, en el de Penàguila, d'Antonio MESTRE: "La recolección de diezmos en la diócesis de Valencia según una encuesta capitular de 1758" a *Primer Congreso de Historia del País Valenciano*, VII, València, 1976, pp. 631-642. Com que no disposava d'informació sobre les proporcions amb les que contribuïen altres productes com els fruits, les llegums o la carn, m'he inclinat finalment per presentar les dades del delme amb les xifres que presentava la font sense introduir cap corrector. Cal tenir present, per tant, que les proporcions de dacsà, vi i oli seran lleugerament superiors –i, en idèntica proporció, les dels cereals lleugerament inferiors– a com apareixen als diferents gràfics. De tota manera,

són contundents al respecte. A Alcoi, dos terços de la quantitat total de cereal produïda corresponien al forment, veient-se relegat l'ordi a la quarta part. Destaca, així mateix, la presència significativa d'un cereal de primavera, l'avena, destinat, exclusivament a pinso per al bestiar –de fet no apareix en cap moment en els arrendaments dels molins. A Penàguila la situació és més marcada, ja que els cereals de primavera pràcticament no tenen quasi pes. El forment suposa més de dos terços i l'ordi ocupa un 30 %. Aquesta presència significativa encara de l'ordi pot ser deguda a la composició dels conreus de les alqueries morisques del terme.

De fet, encara que el segle XVI marcara un retrocés considerable de l'ordi front al forment, és necessari remarcar que aquest no va ser idèntic a tot arreu. Els escassos indicis dels que dispose a

hores d'ara indiquen que a les localitats de cristians vells el procés seria molt més ràpid que a les de moriscos. Per exemple, les recaptacions en espècie de cereals del terç delme de la baronia de Planes reflecteixen clarament el que estic dient³⁷ –v. Gràfic 12. Els cristians

Gràfic 12

la diferència és tan petita que no altera substancialment l'anàlisi.

³⁷ ARV-MR; 10.168: *Segrest de la Baronia de Planes, 1560-1563*. He utilitzat el terç delme perquè les terres de la vila de Planes –de població de cristians vells– no estaven subjectes a partició, com si que ho estaven les de moriscos. La xifra de l'ordi de les alqueries és una estimació ja que l'anotació de Margarida resultava il·legible, l'he calculat mantenint la mateixa proporció que tenia en el cas del forment. No he utilitzat les dades d'altres anys atés que l'únic any en el que el terç delme es

vells s'han inclinat ja clarament del costat del forment, mentre que els moriscos mantenen una lleugera preferència per l'ordi. De fet, la igualtat que el gràfic reflecteix per a les alqueries és més aparent que real, ja que, als anys següents, l'ordi supera clarament el forment en les recaptacions senyorials³⁸. Així mateix, destaca la lleugera proporció que representen les mestures –segurament barreja de forment i ordi– en el cas de Planes, i la seua inexistència en els llocs de moriscos. La resta de cereals tindria una escassa presència. De fet en els 4 anys consultats, a penes se citen el 1562 l'espelta i el sègol³⁹. Tan sols a la Sant Miquelada del terç delme –anomenada així per pagar-se a finals de setembre– hom parla d'altres productes entre els que trobem la dacsà i el panís; tot i que, quasi amb tota seguretat, no es tracte encara de la dacsà d'Índies. Ni el valor que representa la Sant Miquelada –que, p.e., el 1562 no arriba ni al 10 % del valor de l'ordi recaptat–, ni la forma de referir-se a ells donen peu a suposar que es tractara de conreus amb un pes específic considerable⁴⁰.

presentava desagregat poble a poble era aquest. Hauria pogut utilitzar en aquest cas les dades de les particions, però això hauria exclòs Planes. De tota manera per als propòsits que m'he marcat em sembla que les dades són suficientment indicatives. Les xifres de recaptació –en barcelles– són les següents: per a Planes, 283'75 –forment–, 132 –ordi–, i 6 –mestures–; per a les Alqueries, 201'875 –forment–, i 207,735 –ordi.

³⁸ El 1562 les recaptacions de forment i ordi van ser, respectivament, de 873'125 i 1.330'625 barcelles; és a dir, un 39'62 % front a un 60'38 %. El 1563, les mateixes xifres van suposar, respectivament, 1.629'75 (46'45 %) i 1.878'75 (53'55 %).

³⁹ Es tracta de la recaptació senyorial del lloc d'Alcoleja, que no es troba a la baronia de Planes, sinó al terme de reialenc de Penàguila, però que també era propietat dels Fenollar, senyors de Planes. Per aquesta raó, el seu terç delme estava en mans del rei, i el senyor sols cobrava les particions de fruits. El 1562, el senyor va recaptar 358'75 barcelles de forment (44'63 %), 435'625 d'ordi (54'19 %), 7 d'espelta (0'87 %) i 2'5 de sègol (0'31 %).

⁴⁰ El 1562 l'administrador de les rendes defineix la Sant Miquelada d'Alcoleja com una barreja de productes "...que son daza y lino, y otras menuderías...", i a la de la baronia de Planes com allò provinent "...del tercio diezmo de daza, panizo, figas, pansas, y otras menuderías..."

Pel que sembla, doncs, el retrocés de l'ordi front al forment no té correlatiu en l'ascens d'un altre cereal durant el Cinc-cents. La informació recollida als terços delmes de Penàguila i Planes⁴¹ no recolza la hipòtesi mantinguda per P. Pla sobre la primerenca introducció de la dacsa d'Índies entre els moriscos⁴². Les incertes notícies sobre la dieta dels moriscos⁴³ i les seues formes i tipus de conreus no permeten afirmar res amb seguretat. És probable que Pla tinga raó, però, de tota manera sembla que l'adopció no seria un fenomen tan generalitzat com ell pensa. Per la informació de la que dispose, sí que sembla, en canvi, que l'ordi jugara un paper molt més important en l'alimentació, i, per tant, en l'agricultura, morisca que en la dels cristians.

A més, l'únic lloc de la petita mostra que baralle on es detecta una primerenca adopció de la dacsa és el cas d'Alcoi. Com hem vist el 1598 ja representa un 2'1 % del total dels cereals. Tanmateix, aquesta dada ha de ser posada en una certa quarantena. Com s'ha indicat moltes vegades, el principal problema per identificar l'adopció del cereal americà és el terminològic. Per regla general, la dacsa va substituir algun cereal que hi existia prèviament i l'hi va prendre el nom. És el cas, p.e., de

⁴¹ En aquest darrer cas, però, cal lamentar que, des dels anys setanta la senyoria deixa d'administrar directament les rendes i passa a arrendar-les, amb la qual cosa la documentació del segrest ja no ens indica ninguna cosa més sobre els conreus. D'aquesta manera, és impossible averiguar, amb l'ús d'aquesta font, si va haver introducció de la dacsa d'Índies abans de l'expulsió dels moriscos. Cal apuntar que la introducció de l'arrendament pot ser un símptoma de canvis en l'estructura dels conreus que afectara a la rendibilitat de la gestió directa. L'evolució dels preus relatius a favor de l'ordi –d'una *ratio* forment/ordi de 2'5 als anys trenta a una de 2'2 a la primera dècada del s. XVII– podria haver perjudicat als senyors si, com semblen indicar les xifres de Penàguila, els moriscos, encara que amb retard respecte als cristians, també anaven substituint el conreu de l'ordi pel del forment.

⁴² Segons ell, a Alcosser (El Comtat), el 1593 era el tercer cereal per darrere del forment i l'ordi, representant un terç de la quantitat de forment; P. PLA: "Despoblación y repoblación...", p. 208.

⁴³ V. J. CASEY: *El regne de València...*, p. 71. Pla també es recolza en aquesta informació per a formular la hipòtesi esmentada.

Galícia, on va supplantar el mill, i d'ací el seu nom gallec: *milho*. El cas valencià és un poc més complex, ja que el mateix cereal s'identifica amb dos noms diferents, presos, al seu torn de dos cereals que es conrearien amb anterioritat: el panís i la dacsca. A Alcoi, el nom amb que se'l coneix és el de panís. Fins el 1627 –cal tenir present les limitacions de les dades– la documentació distingeix entre panís gros i panís menut. Al terç delme de 1598 la xifra comprèn els dos cereals, ja que el terç delme recapta 51'8125 barcelles de "panís gros i menut". En la informació immediatament següent –anys 1603 a 1606– es donen les xifres per separat; representant el gros el 93'5 %. En 1611 i entre 1616 i 1627, la referència al panís gros i menut es manté, encara que sota aquest darrer epígraf no hi ha cap collita. Els quaderns d'administració del terç delme següents –a partir de 1652– ja no fan cap distinció, referint-se al cereal com a "panís" *tout court*. Crec que podem suposar, sense massa risc d'equivocar-nos, que el panís gros és la dacsca americana, i el menut, el cereal autòcton. Si fos així, la introducció de la dacsca s'hauria verificat a Alcoi a finals del s. XVI, completant la substitució de l'altre cereal als primers anys del XVII i, de forma, definitiva, després de l'expulsió dels moriscos⁴⁴.

L'evolució del segle XVI, a l'àmbit dels cereals, presenta, per tant, una sèrie de trets destacables. En primer lloc, la progressiva reducció del pes de l'ordi en el conjunt de la producció. En segon lloc, que aquest fenomen es redueix, sobretot, a les

⁴⁴ La informació que aporta José Manuel IBORRA: *Realengo y señorío en el Camp de Morvedre*, Sagunt, 1981, pp. 98-102, corrobora el que estic dient. El batlle de Morvedre escrivia en el llibre d'administració del terç delme de 1617 el següent: "...entenent per dacsca la que dihuen dacsca grossa y per altre nom dacsca de les Índies, jatsia en Morvedre li dihuen panís, si bé lo que propiament se diu panís és un grà més menut y negre que no se'n cull may en Morvedre, y que si se ha cullit alguna dacsca de la blanca, se ha mesclat ab la grossa que és groga...", p. 102.

localitats de cristians vells, mentre que a les morisques el procés no es verificaria amb la mateixa intensitat o, a tot estirar, en dates més tardanes. En darrera instància, que es tracta d'una substitució d'ordi per forment, sense que hi intervinga cap altre cereal. La introducció de la dacsa americana, es produiria, per tant, de forma tardana. Primerament a algunes localitats morisques del Comtat, com s'ha documentat, p.e., a Alcosser⁴⁵, i, un poc més avant, a altres cristianes com demostra el cas d'Alcoi⁴⁶. De tota manera, encara als començaments del segle XVII, aquest procés seria negligible en termes generals.

Açò és molt important, perquè suposa que el progressiu abandonament del conreu de l'ordi no té cap fonament en qüestions tècniques d'alternança en rotacions al regadiu. Ben al contrari, des de l'estricta punt de vista de la sobrevivència, l'ordi té molts avantatges respecte al forment⁴⁷. D'una banda és molt menys exigent amb els sols: sense arribar als extrems del sègol –cereal que prospera molt bé en terrenys pobres i secs–, les zones de secà amb sorra argilenca i/o terreny calcari són plenament aptes per al seu conreu. A més, els seus rendiments són superiors a igualtat de condicions, tant en termes de *ratio* gra sembrat/gru recollit, com per Ha, atès que es pot sembrar amb una mica més de densitat⁴⁸. L'ordi requereix d'un

⁴⁵ V. n. 42.

⁴⁶ Aquesta primerenca introducció de la dacsa a una vila de reialenc s'observa també a Sagunt, segons J.M. IBORRA: *Realengo y señorío...*, pp. 120-121.

⁴⁷ Per a totes aquestes qüestions em remet de nou a l'obra de G. COMET: *Le paysan et son outil...*, pp. 193-326.

⁴⁸ A banda de l'obra ja citada de Comet, podeu trobar exemples comparatius de rendiments –sempre favorables a l'ordi, i de vegades amplament– a A. GARCÍA SANZ: *Desarrollo y crisis...*, p. 158

adobament menys intensiu que el forment. D'una altra banda, l'ordi és apte tant per al consum humà com per al bestiar. Tan sols des del punt de vista nutritiu s'aprecia una clara superioritat del forment front a l'ordi, encara que la diferència està molt lluny de la que indiquen els preus relatius⁴⁹. Per tant, no hi ha res "natural" que explique l'arraconament de l'ordi al llarg del període que estem estudiant. Les raons, han de buscar-se, doncs, a l'àmbit tècnic i social.

La preferència generalitzada pel forment en compte de l'ordi –explicació clarament suficient si seguirem un raonament neoclàssic– tampoc no sembla retre compte de la qüestió. Com demostra Comet, la idea d'una pretesa bondat del pa de forment sobre la resta de cereals panificables és molt antiga⁵⁰. Seguint aquest raonament, per tant, el blat hauria d'haver estat sempre el cereal predominant. El que caldria explicar, per tant, és el predomini de l'ordi i no la seua substitució pel forment. Sembla evident que, atès que la seua diferència en valor nutritiu –utilitat– no és suficient com per a ser determinant dels preus, l'única raó que pot explicar la diferència entre el valor de canvi del forment i l'ordi és el seu "cost" de producció⁵¹. És a dir, el

–rendiments per superfície, 1678 i 1810–; i a E. TELLO: *Cervera i la Segarra...*, pp. 302, 305 i 326
–rendiments per unitat de llavor sembrada, exemples del s. XVIII i principis del XIX.

⁴⁹ Segons COMET: *Le paysan et son outil...*, p. 322; en termes nutritius la proporció entre forment i ordi seria de 10 a 8. Es tracta d'una mesura anomenada U.F. –unitat farratgera. En canvi, la diferència de preus aniria molt més enllà d'aquesta *ratio* d'1'25, situant-se en el període que ens ocupa –preus d'Alcoi– entre un 2'8, als voltants de 1446, i 2, el 1806.

⁵⁰ COMET: *Le paysan...*, esp. pp. 323-326.

⁵¹ Entre cometes ja que, evidentment, no devem confondre el cost comptabilitzat sobre el capital propi d'una empresa capitalista, del cost en els termes d'una economia dominada per la petita producció d'àmbit familiar. En aquesta, els mitjans de producció no són capital i, per tant, el principal determinant del "valor" immediat serà la dificultat relativa de produir un o altre bé, mesurat, sobretot, en termes de treball esmerçat. Només la progressiva desvinculació dels productors dels seus mitjans

forment seria un cereal molt més car, atès els seus dèbils rendiments, la seua major dificultat d'adaptació a sols pobres i la seua major exigència d'adobs i aigua⁵². Per aquesta mateixa raó, i en el context d'una progressiva concentració de la propietat de la terra, és normal que el seu major valor el fera preferible, en principi, per a les explotacions orientades al mercat. Per contra, l'ordi seria el cereal de secà més propi de les explotacions d'auto-subsistència. L'exemple de les localitats morisques, que tindrien com a principal vincle econòmic amb el món cristià l'exigència de renda dels seus senyors feudals, és prou il·lustratiu. L'agricultura morisca va mantenir durant més temps la preferència per l'ordi ja que garantiria millor les possibilitats de subsistència i reproducció de la comunitat familiar.

L'evolució relativa dels preus⁵³, indica, a més, que al llarg dels segles XV i XVI podrien haver-se introduït millores en el conreu del forment que augmentarien la seua rendibilitat respecte a la de l'ordi. Així, si el 1445-50 la relació entre el preu mitjà del cafís de forment i el d'ordi al mercat d'Alcoi era de 2'78, el 1523-32 era de 2'61 i el 1603-06 de 2'09. És evident, per tant, que el creixement del preu de l'ordi va ser major

de producció i el subsegüent procés de mercantilització de l'economia faran aparèixer la comptabilització del capital com a part a incloure en el preu final. De tota manera, en darrera instància, aleshores, com ara, el determinant fonamental del valor de les mercaderies és el temps de treball socialment necessari per a produir-la; tant de treball "viu", esmerçat directament en la seua producció, com "mort", inclòs en els béns de capital que han estat utilitzats en el procés.

⁵² CAVANILLES: *Observaciones...*, II, p. 156; assenyalava, referint-se a algunes zones de la Baronia de Planes "...como el suelo es pobre y carece de riego, solo prosperan las cebadas y muy poco los trigos..." De fet, una mica abans, ja havia apuntat que un dels principals problemes del terme era l'escassesa d'adobs; en aquestes condicions "...la cosecha de granos apenas basta para el sustento de los vecinos..." (p. 155).

⁵³ Sobre aquestes qüestions insistiré a la segona part del capítol, on es presentaran les dades i les fonts corresponents. V. esp. *infra*, Taula 21.

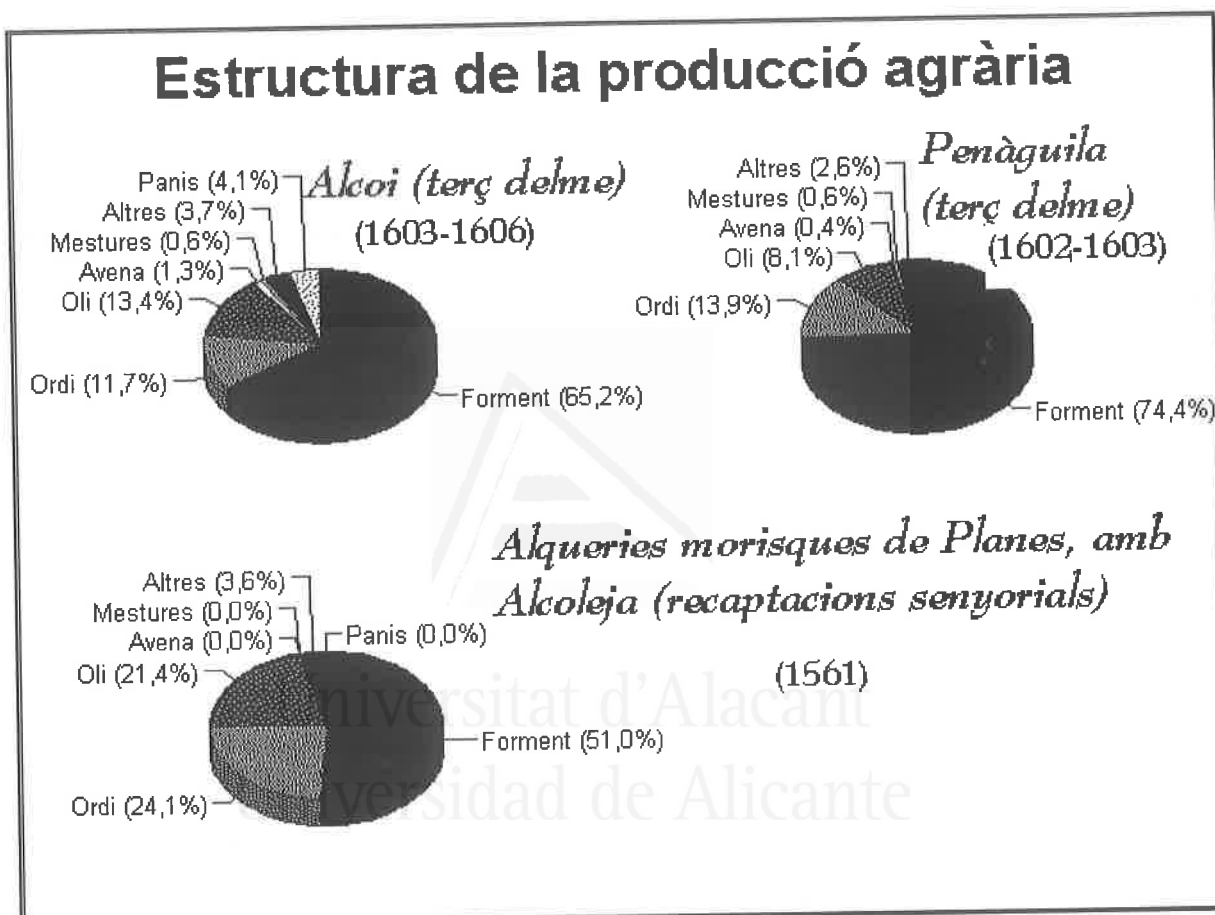
que el del forment; paral·lelament, en canvi, sembla molt probable que la producció bruta d'ordi cresquera molt per davall del conjunt dels cereals i de l'agricultura en general, o inclús, que localment s'estagnara o disminuïra lleugerament. Així mateix, també és força lògic suposar que, al compàs de l'extensió del forment, la part d'ordi destinat a usos farratgers augmentara. És per això que podem suposar que, d'una banda, el forment va desplaçar l'ordi de les millors terres camps del secà, i d'una altra, que el conreu del blat s'estenguera notablement en el regadiu. És possible, així mateix, que l'ordi es mantinguera com al cereal preferit per a valoritzar les terres de secà recentment rompudes⁵⁴. Tot això, hauria de contribuir a què els rendiments mitjans de l'ordi decresqueren més ràpidament que els del forment i, per tant, també la productivitat del treball esmerçat.

El valor més elevat del forment, per contra, facilitaria la seua colonització de les zones irrigades. Fins a la introducció de la dacsà, cal pensar que la forma predominant del conreu cerealícola al regadiu fora en règim de *coltura promiscua*, bàsicament amb conreus arboris. Aquesta pràctica seria freqüent inclús en terres de secà, i el conreu amb el que s'associaria amb més freqüència seria el de l'olivera. De fet Cavanilles, encara constata a finals del s. XVIII aquestes formes de conducció en el secà de la baronia de Planes:

"Las inmediaciones de Planes presentan terrenos desiguales, pero de mucho fondo, y bien plantados de robustos olivos que rinden abundantes cosechas. No solamente se ven allí los árboles muy cargados de fruto, sino

⁵⁴ Segons G. COMET: *Le paysan...*, pp. 244-265, tant el sègol com l'ordi són cereals poc exigents amb els sols i amb l'humitat i per tant poden prosperar perfectament a terres recentment guanyades per al conreu. Atés la inexistència pràctica del sègol al s. XVI, hem de suposar que l'ordi compliria amb aquest paper.

*mises preciosas hasta debaxo la sombra que ellos hacen; lo que depende del método con que aquellos hombres cultivan sus campos. Por Octubre y Noviembre, tiempo de sembrarlos, ponen ordinariamente al pie de cada olivo dos ó tres cargas de estiércol, dando así nueva substancia al árbol, y enriqueciendo el suelo para que los trigos crezcan con lozanía.*⁵⁵

Gràfic 13

L'associació de l'olivera amb altres conreus és documentada també molt freqüentment als arrendaments alcoians dels primers anys del segle XVII; així mateix, la forta presència d'olivars a les partides regades del terme d'Alcoi apunta en el mateix sentit⁵⁶.

⁵⁵ A.J. CAVANILLES: *Observaciones...*, II, p. 155.

⁵⁶ LI. TORRÓ: *Abans de la indústria...*, pp. 25-27.

L'oli era un dels principals productes del camp valencià al llarg del s. XVI i, també, un dels que eren objecte d'un tràfic més intens⁵⁷. Com es pot apreciar al Gràfic 13⁵⁸, l'oli era el tercer producte agrari pel seu valor a les alqueries morisques de Planes a finals del segon terç del segle XVI, i, així mateix, al terme de Penàguila –alqueries incloses– a principis del s. XVII. El cas d'Alcoi encara és més cridaner, ja que l'oli se situa en el segon lloc de la creació de valor, superant, inclús, al mateix ordi. Destaca també, a tots tres casos, l'escassa proporció que suposa el capítol d'altres. En aquest apartat he inclòs allò que a Penàguila i Planes anomenaven *Sant Miquelada*⁵⁹, i que a Alcoi s'inclou sota l'epígraf conjunt de *paner i vi*. Destaca, doncs, especialment per l'escàs pes que tenia la producció de vi en aquestes contrades a finals del segle XVI. I no sols per la important presència de moriscos; tampoc a les localitats de cristians vells el conreu de la vinya havia assolit encara unes dimensions considerables.

L'expulsió dels moriscos contribuirà decisivament a alterar aquest panorama. D'una banda amb la profundització d'algunes de les tendències que he apuntat; i, d'una altra, amb l'aparició d'algunes noves. La persistència en l'abandonament del conreu de l'ordi podria emmarcar-se en el primer apartat, mentre que en el segon tindrem, sobretot, l'extensió del conreu de la vinya i la producció de vi i derivats. A

⁵⁷ En algunes zones constituïa, en la pràctica, l'eix sobre el que descansava l'agricultura comercial, molt especialment a Elx; v. Joaquim SERRANO: "Desenvolupament i destrucció d'una minoria: els moriscos al senyoriu d'Elx", *Recerques*, nº 27, 1993, pp. 63-67.

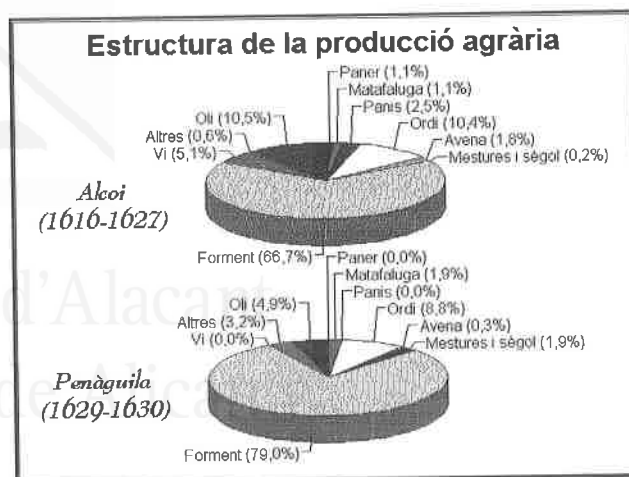
⁵⁸ ARV-MR, 10.168: *Segrest de la Baronia de Planes*, 1560-1563; ARV-MR, 5.884: *Terç delme de Penàguila*, 1602-1603; ARV-MR, 5.431 a 5.434: *Terç delme d'Alcoi*, 1603 a 1606.

⁵⁹ V. més amunt, n. 38.

cavall entre els dos, i com el tret més important, la colonització del regadiu per una típica rotació de conreus que anava a fer créixer de forma notable els rendiments d'aquestes terres: l'alternança de blat, dacsca i lleguminoses. Tot això, en el marc d'una progressiva diversificació dels conreus, que no anava a resultar incompatible, a llarg termini, amb una certa especialització local.

Tant a Alcoi com a Penàguila⁶⁰ –únics llocs dels que dispose d'informació– la situació ha començat a canviar als anys immediats a l'expulsió, especialment al cas alcoià. Com s'aprecia al Gràfic 14⁶¹,

s'aprecia una tendència a la diversificació. Amb tot, destaca, en primer lloc, i en ambdós casos, el pes creixent del forment, i el descens de l'ordi i de l'oli⁶². És destacable, així mateix, el descens important de la dacsca –panís al gràfic– a Alcoi i el fet que el seu conreu no s'haja iniciat

Gràfic 14

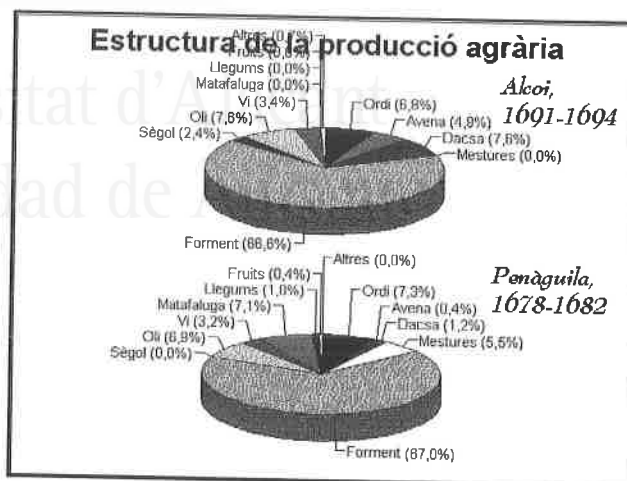
⁶⁰ Cal tenir en compte que la mostra és molt menys representativa al cas de Penàguila que al d'Alcoi al només comptar amb 2 anys. Això fa que alguna producció s'hi trobe clarament infrarepresentada; és el cas, sobretot de l'oli, ja que, al tractar-se d'una producció extremadament irregular –v. LI. TORRÓ: *Abans de la indústria...*, pp. 90-91–, el comptar amb anys de collita dolenta –com semblen ser aquests dos– poden distorsionar la seua representativitat. Per aquesta raó matisaré les dades de 1629-30 amb les de 1643, l'any més pròxim del que he obtingut informació.

⁶¹ ARV-MR, 5.435 a 5.446: *Terç delme d'Alcoi*, 1616 a 1627; ARV-MR, 5.900 a 5.901: *Terç delme de Penàguila*, 1629 i 1630.

⁶² Encara que en el cas de Penàguila, com he assenyalat a la n. 59, potser aquestes tendències estiguen una mica exagerades. De fet el 1643 el valor de l'oli representava un 9'68 % i el de l'ordi un 13'96 %, molt pròxims als de 1602-1603.

encara a Penàguila. Les notes més destacades són l'augment del vi, especialment a Alcoi⁶³, i l'aparició d'un conreu que adquirirà una certa rellevància al llarg del segle XVII i que, segurament, es troba relacionat amb el creixement de la producció de vi: la matafaluga, molt més important a Penàguila que a Alcoi. Aquesta planta està destinada l'obtenció d'anís i, per tant, sembla molt probable que el seu conreu tinga com a finalitat última l'aromatització del vi o, especialment, de l'aiguardent. De fet, és significatiu que el seu conreu progressara notablement cap a les acaballes del segle a Penàguila, on la producció de vi es va mantenir en creixement, mentre que desapareix a Alcoi, on la vinya sembla contreure's a la segona meitat del s. XVII.

Possiblement, però, aquesta diversificació no passe de ser un miratge causat per les fonts. En un marc de contracció de la rendibilitat de les rendes delmals⁶⁴, és molt probable que els recaptadors s'esforçaren per tal d'obtenir el màxim profit de totes i cadascuna de les produccions i, per això, intensificaren el control. Amb tot, sembla incontestable el progrés de la

Gràfic 15

⁶³ A Penàguila s'hi troba dins del capítol d'"altres", per pagar-se encara dins de la Sant Miquelada. El 1643, en canvi, quan ja apareix per separat representa un 1'77 %.

⁶⁴ Ja ho veurem a la segon part del capítol per a la comarca. Per al conjunt del país destaquen els treballs de J.M. PALOP: "El producto diezmal valenciano durante los siglos XVII y XVIII", a Joseph GOY i Emmanuel LE ROY LADURIE: *Prestations paysannes, dîmes rente foncière et mouvement de la production agricole à l'époque préindustrielle*, Paris, Mouton, 1982, pp. 407-416, i de M. ARDIT: "Expulsió dels moriscos...".

pitjors de l'horta els cereals no passarien de 18 hl/ha; és a dir, 12:1 per al forment i 24:1 per a la dacsà. Atès que Beramendi ens descriu tota l'horta de Cocentaina, podem calcular els rendiments mitjans que s'obtenien als seus 389 jornals que se situarien al voltant dels 24 hl/ha. Segons aquestes dades en un any bo l'horta de la vila comtal podia produir un poc més de 2.300 cafissos de forment i altres tants de dacsà; si tenim, en compte que Cavanilles xifra, a unes dates molt pròximes, aquestes produccions en 1.600 i 1.300 cafissos, ja podem suposar que la pràctica totalitat del forment i tota la dacsà es produïrien al regadiu⁷².

Sembla evident, però, que les limitacions físiques havien d'imposar, al compàs de l'extensió del mercat, una certa especialització. Tot i això, aquesta havia de ser més acusada com major fóra el grau d'acumulació de riquesa a les diferents localitats. Ja hem tingut ocasió d'apreciar les diferències entre l'agricultura cristiana i la morisca a la baronia de Planes del segle XVI. Encara que, si tenim en compte la descripció de Cavanilles de finals del XVIII, en aquest diferent comportament hi jugaria algun paper les característiques de l'espai conreable; també és cert, però, que l'arraconament dels moriscos en les pitjors terres no és un procés "natural"⁷³. Açò es pot comprovar

⁷² Encara que les xifres puguen semblar molt contradictòries, en realitat no ho són. Cal tenir present que Beramendi es refereix a l'horta de Cocentaina com si només s'hi conreara blat, panís i fesols. En realitat, segons Cavanilles, les produccions d'aquest espai irrigat serien més abundants: "*En estos campos, como en el resto de la huerta, se hacen cada año dos cosechas principales, que son trigo y maiz, sin contar lo que rinden las moreras y frutales. Hay muy cerca de 600 hanegadas de alfalfa, que producen al año 30.000 pesos; y otras donde se varían producciones, como judias, melones y hortalizas*"; *Observaciones...*, II, p. 160. Únicament les 600 fanecades d'alfalfa suposarien la quarta part de l'horta. És evident, per tant, que el que Beramendi fa es oferir els rendiments de la collita més important de l'horta com a mesura del seu valor.

⁷³ Al cas de Planes és molt evident que els cristians gaudien de les millors terres. Els camps més alts de la Baronia, on "*...el suelo es pobre y carece de riego...*", serien majoritàriament els conreats des de les alqueries del terme. Sobre la distribució forçada del poblament mudèjar i cristià a la zona

Penàguila⁶⁹.

Tanmateix els impressionants rendiments que s'hi obtenien, farien que, cap a l'època de Cavanilles, la major part del blat i del panís provinguera d'aquestes terres. Segons els càlculs de M. Ardit, els rendiments citats per Cavanilles a l'horta d'Onil –"*...de diez á catorce cahices de trigo, y otros tantos de maiz...*"⁷⁰, per jornal– equivaldrien a una quantitat d'entre 40 hl/ha i 56 hl/ha. La detallada informació que ens proporciona Carlos Beramendi sobre l'horta de Cocentaina, ofereix rendiments importants, encara que menys elevats. Aquest viatger, en parlar de la primera fila d'aigua del reg, ens descriu les característiques i els rendiments de la rotació a l'horta contestana en els següents termes;

*"...se siembran tres almudes o celemines de trigo en cada fanega de tierra, y produce en un año bueno un caíz y medio, o dieciocho barchillas de a cuatro celemines cada una: en el mismo año, luego que se corta el trigo, se siembran tres medios celemines de panizo y medio de alubias, y se cogen de estas, dos, o tres, barchillas, y de panizo tanto como de trigo..."*⁷¹

Això traduït en rendiments per superfície implica 36 hl/ha de forment i dacsà, més 4 a 6 hl/ha de fesols; i en termes de gra sembrat/grà recollit les proporcions serien, respectivament de 24:1, 48:1 i entre 16:1 i 24:1. Es tracta de les millors terres, a les

⁶⁹ Possiblement siga aquesta la raó per la que tarda tant en introduir-se a la zona. De tota manera, la producció de dacsà a Penàguila i les alqueries no era irrellevant a finals del s. XVIII, fonamentalment es donava en terres altes i sense reg, de rendiments molt elevats però amb una productivitat del treball molt baixa. Segons Cavanilles, a les faltes de l'Aitana "*...admiraban las producciones que en tal altura, privada enteramente de riego, cubrian el suelo; excelentes trigos, cebadas, mucho maiz, y mayor cantidad de garbanzos, con tanta lozanía como en los campos mas fértiles y privilegiados. Causalo lo fresco de las noches y las frecuentes nieblas que humedecen el suelo hasta que el sol adquiere bastante fuerza para disiparlas (...); [en aquests camps] no pueden subir caballerías, y por eso se hacen á brazo todas las labores.*"; *Ibidem*, pp. 199-200.

⁷⁰ *Ibidem*, p. 173.

⁷¹ C. BERAMENDI: *El País Valenciano a fins del siglo XVIII*, Alacant, 1994, p. 178. La informació que segueix a les pp. 178-180.

determinat de conreu que, per les seues dimensions, implica una orientació clarament comercial, a despit de la distància a la que se situen els seus mercats de destinació. Ahora, si poguérem estendre el camp d'observació, segurament apreciaríem especialitzacions paral·leles a altres indrets de la comarca –o inclús més enllà– que compensarien en part les disminucions relatives que s'observen ací.

Al cas alcoià, la introducció de la dacsa ha d'estar, sense dubtes, relacionada amb la nova rotació de conreus al regadiu. Aquest fenomen ha d'haver-se anat generalitzant, ja que, a finals del segle XVIII, Cavanilles i altres observadors el constaten amplament a quasi tots els llocs de la comarca. Un sistema d'aquest tipus és descrit pel botànic a l'horta d'Onil, en la que s'obtenen

*"...siempre dos cosechas de este modo. Siémbrase el trigo en tiempo regular, y sigue sus épocas hasta llegar á la perfeccion: segado y levantadas las mieses, vienen otros trabajadores que aran el campo, y lo siembran de maiz. Quando este tiene aun el fruto verde entran otros de nuevo y en el mismo campo siembran habas, que se hallan muy crecidas al coger el maiz, y á continuacion se prepara el campo para sembrar el maiz, que madura ántes de cumplirse dos años desde que se sembró el trigo."*⁶⁶

Aquesta forma de conducció és citada expressament a L'Orxa, el Comtat en general, Cocentaina, Vall de Biar⁶⁷, Onil, Xixona⁶⁸ i Alcoi. És també evident, amb tot, que una part important del forment es conreava encara en el secà, així com que la dacsa no sempre estava integrada en rotacions, com sembla ser el cas de la mateixa

⁶⁶ CAVANILLES: *Observaciones...*, II. pp. 176-177.

⁶⁷ "...frutales y moreras en los inferiores de riego, dexando área para trigos y maices, que se suceden en el mismo año"; *Ibidem*, p. 169.

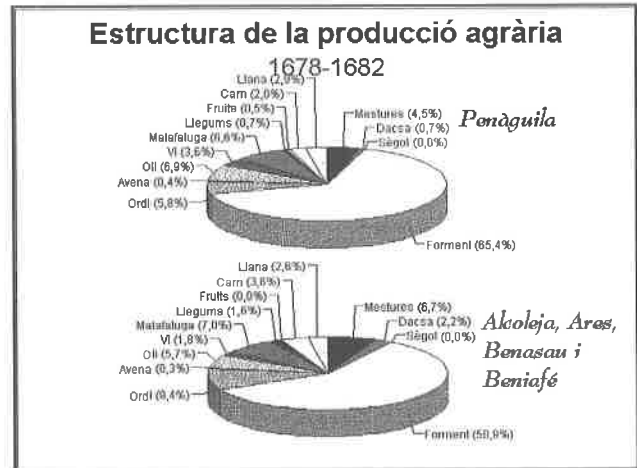
⁶⁸ "...allí (...) siembra trigos, maices y hortalizas que se suceden sin interrupcion...", *Ibidem*, p. 187.

producció de vi –i de matafaluga– i de forment front a la reducció de la resta. Cap a finals del segle –v. el Gràfic 15⁶⁵–, en un context d'increment de la producció i de caiguda dels preus, alguns d'aquests trets s'han consolidat ja plenament. El retrocés de l'ordi i l'oli continua lentament però implacable, d'una banda. D'una altra, l'avanç correlatiu de la dacsa i els altres cereals: l'avena i el sègol en el cas alcoià, les mestures en el de Penàguila. De la mateixa manera, mentre que a Alcoi el pes del forment s'ha mantingut en termes relatius invariable, a Penàguila ha reculat notablement. Paral·lelament, hi observem un fenomen que no s'ha produït a Alcoi: l'avanç d'altres produccions. Així mentre que el paner i altres –fonamentalment llegums i algunes hortalisses– produïen l'1'8 % del valor agrari a l'Alcoi de l'endemà de l'expulsió, a l'època de la Segona Germania, aquesta proporció s'havia reduït a un 0'7 %. En canvi, a Penàguila on el capítol de llegums, fruits i hortalisses encara representava un 1 % el 1643, entre 1678 i 1682 havia passat a suposar un 1'4 %.

De totes les transformacions a l'agricultura d'aquesta vila i el seu terme, les més significatives són la introducció de la dacsa –molt tardanament, després de 1643– i el progrés de la producció de matafaluga i de vi. No deixa de sorprendre la proporció que arriba a representar en el conjunt el valor que produeix la planta de l'anís, un 7'1 % que indica a les clares un cert grau d'especialització. Com al cas alcoià, per tant, s'observa, alhora, una especialització i una diversificació. Les produccions es fan més variades a causa de la introducció de noves formes de conduir la terra que impliquen el policultiu, però açò no és contradictori amb la tendència expansiva d'algun tipus

⁶⁵ ARV-MR, 5.452: *Terç delme d'Alcoi*, 1691 a 1694; ARV-MR, 5.921 a 5.925: *Terç delme de Penàguila*, 1678 i 1682.

clarament al cas d'Alcoleja, localitat que en el segle XVI produïa molt més ordi que no pas forment⁷⁴, i que, en canvi, a finals del segle XVIII el 76'5 % del cereal que recollia era blat⁷⁵. En el procés d'especialització, per tant, hi compten, tant les característiques dels diferents termes, com el grau de

Gràfic 16

concentració de la propietat de la terra i les relacions de producció que s'imposen. No cal oblidar que la major o menor dedicació a aquell o aquest conreu és un fet que es verifica a escala individual, és a dir, al si de l'explotació agrària i que, per tant, no depèn només de les condicions "externes" del mercat sinó, en primera instància, de la lògica de la reproducció familiar. Una vegada satisfetes les exigències fiscals dels diferents poders feudals, l'explotació camperola complirà amb les pròpies de la subsistència. La major o menor integració en el mercat –i les condicions en què aquesta es realitza– dependrà de la disponibilitat de terres –en extensió i qualitat– i de força de treball.

arran de la conquesta catalana, v. J. TORRÓ: "Sobre ordenament feudal del territori i trasbalsaments de la població mudèjar. La *Montanea Valencie* (1286-1291)", *Afers*, nº 7, 1989, pp. 95-124.

⁷⁴ El 1561 el 58'56 % de la recaptació de cereals en espècie va ser d'ordi, front a un 41'44 % de forment. El 1562 les proporcions van ser de 54'19 % d'ordi, 44'63 % de forment, 0'87 % d'espelta i 0'31 % de sègol. ARV-MR, 10.168: *Segrest de la Baronia de Planes*, 1560-1563.

⁷⁵ En el cas d'Alcoleja, a més, a pesar de tenir una horta important de 70 jornals d'extensió –2'47 fanecades per veí, front a les 1'945 de Cocentaina, p.e., o les 1'71 de la veïna Beniiloba– la dacsa no es trobaria integrada en rotació amb el forment sinó de forma marginal, ja que la producció de cereals que cita Cavanilles és de 700 cafissos de forment, 200 de mestures i solament 15 de dacsa. CAVANILLES: *Observaciones...*, II, p. 203.

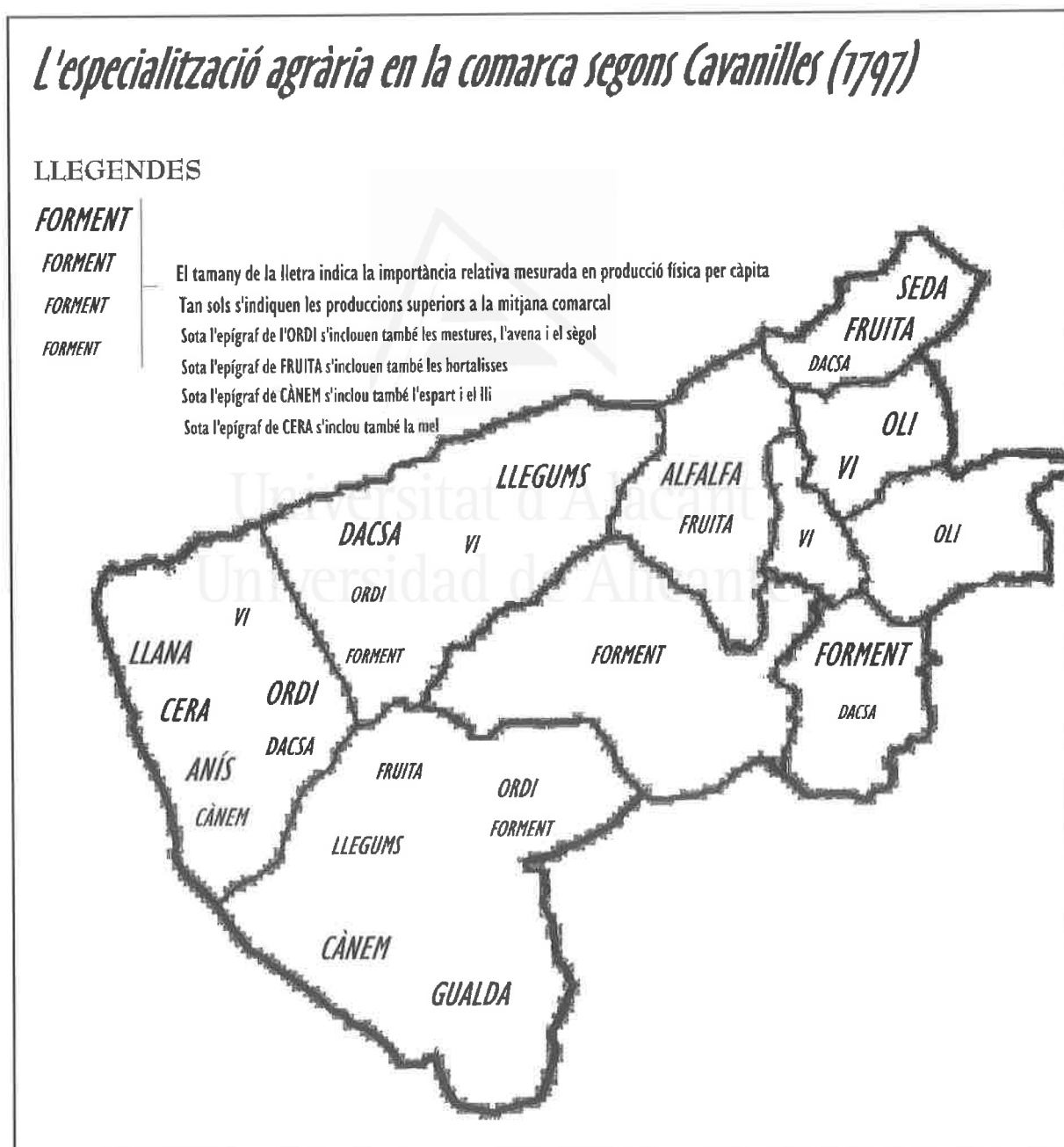
Aquest fenomen diferencial pot apreciar-se amb l'observació dels conreus entre Penàguila i les seues antigues alqueries als segles XVII i XVIII –v. Gràfic 16⁷⁶. El tret més destacable és la uniformitat que s'observa en la tipologia dels conreus practicats, la qual cosa demostra que ens trobem davant el mateix tipus d'agricultura, característica d'un medi físic prou uniforme. Tanmateix, les diferents proporcions que representen en quant al valor demostren tendències força distintes pel que fa a l'orientació comercial de la producció. Per començar, pel que fa als cereals, encara que la proporció que representen en conjunt és molt semblant –76'4 % a Penàguila, 77'2 % a les alqueries–, la seua distribució interna és molt diferent. El pes del forment és molt inferior en el segon cas, i aquesta diferència es magnifica encara més en termes de producte que no de valor: el forment representava a Penàguila el 71'66 % del volum total de cereals, mentre que a les alqueries, aquesta proporció era del 59'76 %. Per contra, l'ordi i les mestures que, conjuntament, a Penàguila a penes suposaven una cinquena part, a les alqueries suposaven un terç⁷⁷. El mateix es pot dir de la resta de productes, atesa la producció relativament superior de vi, oli, fruits i llana a Penàguila, i de llegums i carn a les alqueries. L'única excepció és la matafaluga que, tanmateix, es produeix en més quantitat a Penàguila⁷⁸.

⁷⁶ ARV-MR, 5.921 a 5.925: *Terç delme de Penàguila*, 1678 i 1682.

⁷⁷ Les proporcions d'ordi i mestures, eren, respectivament, a Penàguila un 13'93 % i un 9'72 %, i a les alqueries un 21'25 % i un 13'65 %. El sègol no es conreava a les alqueries i només apareix a Penàguila en una proporció molt baixeta –0'07 %. La dacsa té més pes a les alqueries –3'84 %– que no a Penàguila –2'47 %–; al contrari del que passa amb l'avena –2'15 % i 1'5 %, respectivament.

⁷⁸ Cal tenir en compte que el valor mitjà anual del delme del període considerat ascendia a 118.239 s a Penàguila –69'68 %– i a 51.445 s i 11 d a les alqueries –30'32 %. En termes de valor del delme / veí, amb les xifres del morabatí de 1674 –ARV-MR, 10.907– i estimant la població d'Ares i Benasau desagregada de la de Penàguila a partir de les dades de la pragmàtica de 1692 –BADENES i BERNAT: *Crecimiento de la población...*, pp. 193-194–, els resultats són de 679'53 s/veí a Penàguila i de 605'25 s/veí a les alqueries.

L'obra d'A. J. Cavanilles ens proporciona un punt de referència magnífic per copsar l'estat del procés que he estat dibuixant a finals del segle XVIII. La informació quantitativa més rellevant que proporciona ha estat resumida a l'Apèndix Estadístic 10. Amb ella he elaborat el Mapa 7 que pretén ser una aproximació a l'especialització

Mapa 7

agrària a diferents zones de la comarca, mesurada en relació al producte físic per veí⁷⁹. Com es pot apreciar amb claredat, la diversificació que s'havia produït després de l'expulsió dels moriscos es complementava amb una tendència a l'especialització, la qual cosa és, primer que res, una bona mostra de l'existència d'un mercat de béns agraris prou integrat encara que, pel moment, amb unes dimensions reduïdes. I el que és més important, que aquest mercat no es limitava als béns comercials "tradicionals" –cereals, vi i oli– sinó que abastava una estesa gamma de produccions entre les que no ocupen un lloc secundari les de béns peribles. La clau es troba en la profundització de la divisió del treball i, com a principal efecte de la mateixa, l'aparició d'una sèrie de nuclis urbans i semi-urbans en els que l'ocupació agrària tendeix a caure en favor d'altres, i molt especialment de la manufactura. Entre aquests nuclis destaca, com ja hem vist al capítol anterior, la vila d'Alcoi, veritable urbs on es concentrava el 1787 el 22'87 % de la població de la comarca, esdevenint ja la setena ciutat del País Valencià, per darrere de –en aquest ordre– València, Alacant, Elx, Oriola, Xàtiva i Castelló de la Plana⁸⁰.

⁷⁹ Per a la seua elaboració he procedit de la següent manera. En primer lloc he agrupat diferents zones de la comarca amb característiques físiques i històriques més o menys semblants. El resultat han estat 10 agrupaments territorials, d'oest a est i de nord a sud: la Vall de Biar (Biar amb Beneixama), la Foia de Castalla (Castalla, Ibi, Onil i Tibi), la Mariola, que, tret d'Agres, a més formava part al XVI del terme de Bocairent (Agres, Alfafara, Banyeres i Bocairent), Alcoi (amb Benifallim, La Sarga i Benilloba), El Comtat de Cocentaina (L'Alcúdia, Alcosser, Alqueria d'Asnar, Alqueria dels Capellans, Benàmer, Cetla, Cocentaina, Gaianes, Muro i Turballos), La Vall de Travadell (Benillup, Benimarfull, Gorga i Miellena), l'Aitana, que també formava part al XVI del terme de Penàguila (Alcoleja, Ares d'en Bosch, Benasau, Beniafé i Penàguila), La Vall de Perputxent (Beniarrés i l'Orxa), la Baronia de Planes (Almudaina, Benialfaquí, Catamarruch, Margarida i Planes), i la Vall de Ceta (Balones, Benimassot, Fageca, Famorca, Quatretondeta i Tollos). Després he calculat el producte brut per veí de cadascuna de les collites i n'he tret la mitjana. Al mapa s'hi indiquen els productes en els que la zona superava la mitjana per càpita comarcal.

⁸⁰ Cal recordar, a més, el seu imparable creixement. El 1842 la seua població –25.315 habitants, més del doble que 55 anys abans– ja era un terç del total comarcal –33'82 %–, essent en aquell moment la segona ciutat del País, per darrere de València i amb 5.000 habitants més que la seua immediata seguidora, Alacant. Les dades provenen de BADENES i BERNAT: *Crecimiento de la población...*

Entre fruita i hortalisses, Cavanilles –v. l'Apèndix Estadístic 10– cita més de mig milió de roves produïdes, mentre que, per posar un punt de comparació, la producció d'oli a penes supera les 80.000 roves. Tot i que els preus mitjans podien tenir una relació de 5 a 1 a favor de l'oli, segons es desprèn de l'il·lustrat alcoià Francesc Pérez Planelles⁸¹ –v. Taula 12–, les fruites i hortalisses encara superarien l'oli per quasi un terç. És remarcable, però, l'obstinació dels historiadors en menysprear els fluxos comercials d'aquest tipus de productes agraris. I això, contra els testimonis dels contemporanis que, com el mateix Cavanilles, no paren d'aportar indicis –quantitatius i qualitatius– en contra. Com apunta, p. e., per a la vila de Xixona

*"Allí crecen amistosamente el almendro y la morera, el naranjo y el olivo, el algarrobo, la palma y todo género de frutales, siendo tan grande la cantidad de frutas, que se regulan en 100 cargas de á ocho arrobas las que de allí salen cada noche para los pueblos de la comarca."*⁸²

Em sembla que açò deriva d'un prejudici contra els mercats a curta distància, com si els únics mercats importants foren els de llarg abast. Tanmateix si hom adopta el punt de vista de l'anàlisi de la "construcció" del mercat, aquests espais d'intercanvi comarcals adquireixen una dimensió molt més important per a béns com els agraris o

⁸¹ *Plan estadístico de la villa de Alcoy*, manuscrit de 1807 (pp. 26 i 28). Segons assenyala I. VALLÈS en la introducció del fac-símil (p. XIII), l'obra va ser presentada a un concurs de la Reial Societat Econòmica d'Amics del País de València, resultant premiada amb 1.000 reials. En realitat, el *Plan* és una posada al dia d'un informe datat el 1804 i redactat a sol·licitud del govern que duu per títol *Ynterrogatorio sobre las artes, oficios, fabricas y agricultura, año 1804* i que es serva a l'AMA (X.I.I.). El seu contingut ha estat divulgat per Rafael HÉRNANDEZ: "Estimaciones sobre el Alcoy de principios del siglo XIX (I, II, y III)", *Alcoy*, 1992, 1993 i 1994, pp. 108-109, 110-111 i 120-131. Conserva la mateixa estructura i, de fet, la redacció de molts apartats inclou part de les preguntes que estructuren l'interrogatori. La lletra es diferent i, tret de diferències en allò referent a la producció i els preus agraris –que semblen una actualització– la resta és pràcticament idèntic, permetent-se tan sols Pérez Planelles introduir algunes apreciacions personals. De fet, les dades sobre la població són les de l'interrogatori, a pesar d'estar elaborades tres anys abans. Tot apunta, per tant, a que Pérez Planelles es va limitar a copiar el document i presentar-lo al concurs. Com que les dades de producció de 1807 semblen més raonables que les de 1804 –any de collita desastrosa– i com que el *Plan* ha estat publicat i, per tant, les referències són més fàcilment contrastables, utilitzaré sempre la còpia de Pérez Planelles

⁸² A. J. CAVANILLES: *Observaciones...*, II, pp. 187-188. El subratllat és meu.

altres –materials de construcció, p.e.–, i per a factors com la terra i, molt especialment, la força de treball⁸³.

L'informe de Pérez Planelles demostra feafentment aquest extrem. D'una banda, posa en evidència l'especialització agrària alcoiana –desdibuixada al mapa per l'enorme pes demogràfic de la vila⁸⁴. I, d'una altra, ens indica fins a quin punt estava integrat el mercat comarcal de béns agraris. A la Taula 12, hi figura la producció alcoiana, el consum i si els dèficits eren coberts per l'oferta comarcal. Hom aprecia com, en termes físics i de valor l'agricultura alcoiana s'havia especialitzat, bàsicament, en la producció de forment, dacsa i vi.

Taula 12
Producció i consum de béns agraris a Alcoi segons l'informe de Pérez Planelles (1807)

PRODUCTE	PRODUCCIÓ LOCAL	PREU	CONSUM	SALDO	PROCEDÈNCIA
Forment	6.973'5	180	"...se consumen anualmente con mayor porción que se necesita..."		no s'especifica
Ordi	480	90	"...se consumen..."		
Sègot	74'5	90	"...se consumen estos solos, y no más"		
Avena	14	80	"...se consumen..."		

⁸³ Sobre el concepte de "construcció" del mercat, encara que inserit en un altre marc, el de les xarxes comercials de llarga distància, resulten especialment incisives les reflexions de J. TORRAS: "La construcció del mercat", a VV.AA.: *Els espais del mercat. II Col·loqui internacional d'història local*, València, 1993, pp. 11-24.

⁸⁴ La metodologia utilitzada per a l'elaboració del mapa ha estat la de mesurar el grau d'especialització sobre la base del càlcul de producció física per veí. Els 3.000 veïns que Cavanilles estima per a Alcoi, pesen negativament en aquest cas. Segons els càlculs d'I. VALLÈS, a partir de la correcció de les dades inicials del *Plan...*, la població activa agrària representaria 1.252 persones sobre un total 8.198 ocupats, és a dir, poc més del 15 %. Resulta evident que el procediment d'elaboració del mapa no resulta representatiu per al cas de la vila d'Alcoi.

Dacsa	4.000	120	5.000	-1.000	"...de fuera."
Cigrons	10	384	"...se consumen con mayor porción..."		"...viene de fuera."
Fesols	100	480	150	-50	"...vienen de fuera"
Llentilles	40	270	"...se consumen."		
Guixes	3	180	"...se consumen."		
Naps	50	6	600	-550	"...vienen de los pueblos comarcanos."
Bajoques, faves i pèsols	50	6	3.000	-2.950	no s'especifica
Carbasses, melons i síndries	1.000	6	12.000	-11.000	no s'especifica
Verdures (lletuga, escarola, penques i altres)	0	6	60.000	-60.000	"...vienen de fuera."
Fruita de pinyol (bresquilles, prunes, albercocs i altres)	0	12	100.000	-100.000	"...vienen de otros pueblos."
Olives	250	12	500	-250	"...ha venido de fuera."
Ametlles, nous, avellanes, castanyes, glans, etc.	0	180	100	-100	no s'especifica
Fruita de llavor (peres, pomes, magranes, nespres, etc.)	0	10	70.000	-70.000	no s'especifica
Taronges	0	9	50.000	-50.000	no s'especifica
Llimes	0	4	200	-200	no s'especifica
Vi negre	67.500	6-8	100.000	-32.500	"...de otros pueblos de la comarca."
Oli	1.000	50	140.000	-139.000	no s'especifica
Palla	22.000	2	60.000	-38.000	no s'especifica
Garrofes	0	9	6.000	-6.000	"...vienen de fuera."

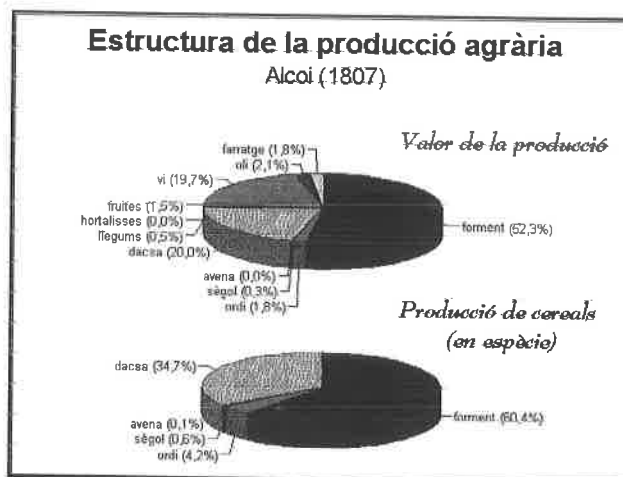
FONT: F. PÉREZ PLANELLES: *Plan estadístico...*, pp. 25-27.

NOTES:

- El volum dels cereals, cigrons, llentilles, guixes, olives, ametlles i semblants, s'expressa en cafissos; el del vi en càntirs. El pes de la resta està expressat en roves.
- Els preus són reials de billó per cafís, rova o càntir.

La informació sobre la producció i el seu valor es troba resumida, a més, al Gràfic 17. A ell es veu en termes relatius el que estic dient. Aquestes tres produccions suposen el 92 % del total del valor. Si el comparem amb el Gràfic 15 ens adonarem

com s'ha produït un important descens relatiu del pes del forment, que segueix sent, amb tot, la principal producció, i d'altres cereals com l'avena, el sègol i l'ordi. Si el primer passa de representar un 66 % a tan sols un 52 % del valor total, els altres tres plegats, que encara suposaven a

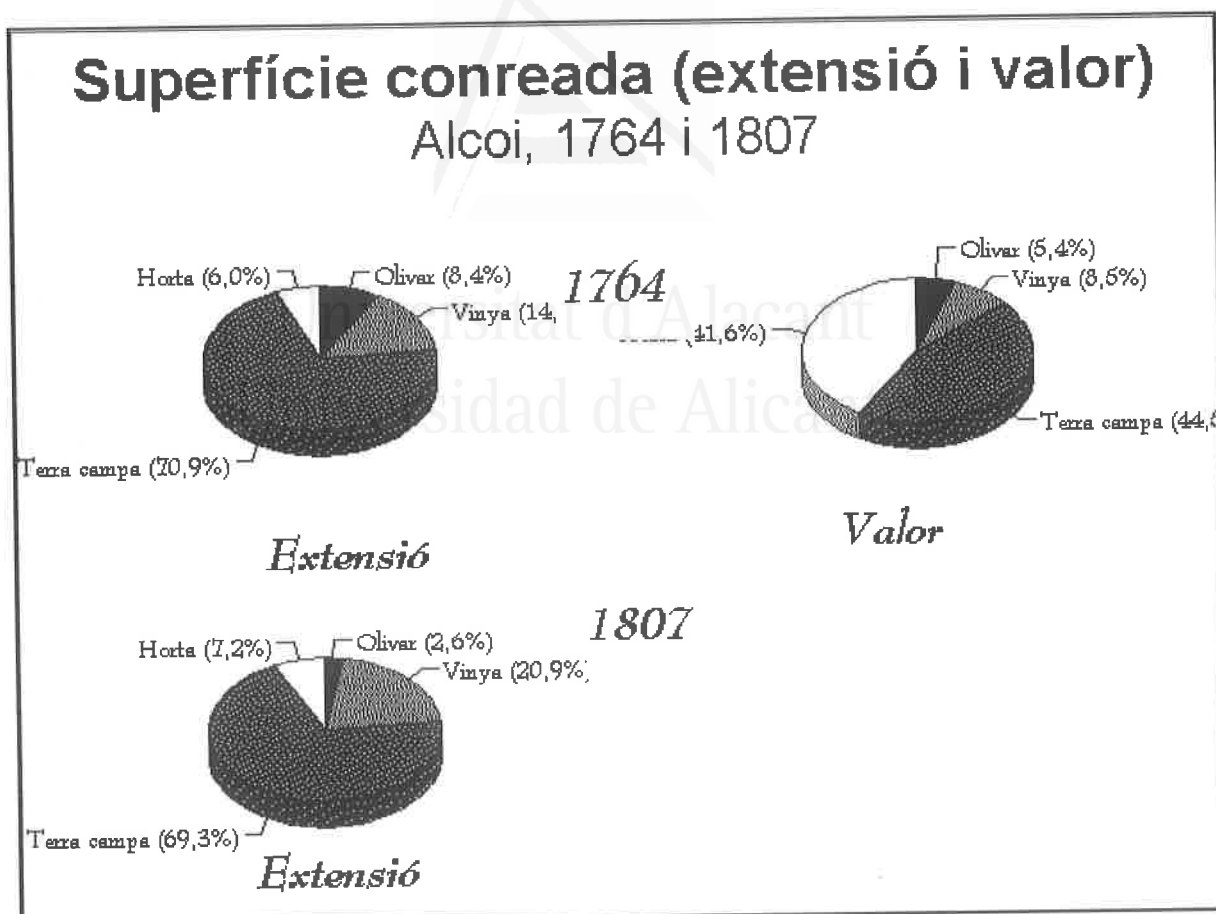
Gràfic 17

finals del XVII un 14 %, a penes ultrapassen el 2 %. En volum, però, dins el conjunt dels cereals, el forment a penes si ha perdut pes –d'un 63'1 % en 1691-94, a un 60'4 %–, mentre que l'ordi s'ha reduït a menys de la meitat –d'un 11'9 % a un 4'2 %–, i els altres cereals que van arribar a suposar un percentatge significatiu a finals del XVII –un 9'46 % l'avena i un 2'94 % el sègol– passen a un irrellevant 0'7 % conjunt, suposant la caiguda de l'avena una reducció molt considerable⁸⁵. El guanyador sense pal·liatius és el panís que quasi triplica la seua participació, tant dins el volum de cereals produïts –d'un 12'6 % a un 34'7 %– com en el valor agrari total –d'un 7'6 % a un 20 %. L'altre conreu que s'imposa amb claredat és la vinya que veu multiplicada en quasi 6 vegades la seua participació al llarg del segle XVIII –d'un 3'4 % el 1691-94, passa a un 19'7 % el 1807. Pel que fa a la resta, destaca el creixement important, dins la seua modesta contribució, de farratge, fruites, hortalisses i llegums que només representaven, conjuntament, un 0'7 % a finals del XVII, i que en 1807 ja suposaven el 3'8% del valor

⁸⁵ Encara que barallar xifres d'un sol any sempre resulta perillós, l'ínfim percentatge que suposen és ben significatiu. En el cas de l'avena deu estar relacionat amb un substitució del farratge per a la ramaderia, especialment l'equina.

total. En darrera instància, cal remarcar el retrocés continu de la participació de la producció d'oli en el valor de l'agricultura alcoiana, passant d'un encara respectable 7'6 % el 1691-94 a un modestíssim 2'1 % el 1807.

És ben difícil delimitar fins a quin punt es va estendre –o contraure– la superfície conreada abans de mitjans del s. XVIII, i impossible, pel moment, fer qualsevol estimació fóra d'Alcoi. De la informació que es desprèn de les compra-vendes de terres contingudes als protocols notariais, podem suposar que la major part del valor agrari

Gràfic 18

es produïa a les terres de secà, seguides a molta distància, i en aquest ordre, per

l'horta, l'olivar i, en darrera instància, la vinya⁸⁶. El 1764, la situació en canvi és força diferent –v. Gràfic 18⁸⁷– ja que en aquell moment el valor de l'horta ha crescut fins igualar pràcticament el dels secans productors de cereals, mentre que l'olivar ha reduït el seu pes fins a situar-se en el darrer lloc. Hom pot comprovar com hi ha una notable diferència entre l'extensió que ocupa l'horta –un magre 6 %– i la renda que genera; segons Pérez Planelles açò és degut a què "...no se conoce pueblo alguno de los de la Provincia cuyas tierras huertas, en igual cabida, produzcan tanto trigo, mahiz y avichuelas constantemente todos los años..."⁸⁸. Les alteracions que s'aprecien el 1807, no deriven exclusivament d'una substitució de conreus, sinó que són fruit, també, d'un notable creixement de la superfície conreada. En efecte, com es pot observar a la Taula 13, l'àrea de cultiu va augmentar en quasi dos terços, passant de representar un 42'67 % del territori local a un 70'57 %. El conreu que més es va estendre va ser el de la vinya que va més que duplicar la seua superfície per a arribar a suposar una cinquena part de les terres cultivades. De la mateixa manera, el regadiu quasi es va duplicar, incrementant també la seua participació. En canvi, el creixement de la terra campa es va quedar per darrere de la mitjana, i, l'olivar va veure minvar de forma

⁸⁶ La informació està sintetitzada a LI. TORRÓ: *Abans de la indústria...*, p. 119.

⁸⁷ La informació de 1764 prové del *Resumen general...*, pp. 21-23. Les qualitats de les terres s'agrupen en "...suertes, espezieis y calidades reguladas por jornales de seis mil trescientas varas valencianas cuadradas superficiales cada uno...". D'aquesta manera en resulten 2 sorts, les de més qualitat, ambdues d'horta, i 9 espècies. D'aquestes, les 5 primeres –sub-dividides en tres qualitats cadascuna– són hortes, i les 2 següents –també amb tres qualitats– olivars. Les dues darreres –amb tres i quatre qualitats respectivament– són les més complicades de qualificar, ja que la 8^a no especifica res i la 9ª sols indica "secanos". He suposat que la 8ª espècie s'hi referiria a les vinyes i la 9^a a les terres de cereals; de fet, la classificació sub-següent –la del 1807, provinent de PÉREZ PLANELLES: *Plan estatístico...*, p. 30– tan sols es refereix a "huertas", "olivar", "viña" i "tierra secana de sembradura", a banda de la part inculta.

⁸⁸ *Ibidem*, p. 30.

notable l'espai que ocupava fins a suposar a penes un 2'6 % del total.

Taula 13
La superfície conreada a Alcoi, 1764 i 1807

QUALITAT	1764				1807		
	Ha	%	RENDA (EN £)	%	Ha	%	INCREMENT (1807-1764)
TERRA CAMPA	2.553'7	70'9	12.784'53	44'5	4.128'214	69'3	1.574'514 (+ 61'65 %)
HORTA	216'687	6	11.931'52	41'6	430,92	7'2	214'033 (+ 98'77 %)
VINYA	528'222	14'7	2.447'45	8'5	1.242'773	20'9	714'551 (+ 135'27 %)
OLIVAR	304'038	8'4	1.541'417	5'4	156'28	2'6	- 147'758 (- 48'59)
TOTAL CONREADA	3.602'647	42'67	28.704'917		5.958'187	70'57	2.355'54 (+ 65'38 %)
INCULT	4.840'512	57'33			2.484'972	29'43	- 2.355'54 (- 48'66 %)

FONTS: **1764:** *Resumen general...*, pp. 21-23. **1807:** F. PÉREZ PLANELLES: *Plan estadístico...*, pp. 29-30.

NOTES:

- Els tants per cent d'Ha i renda són sobre el total de la superfície conreada. Els tants per cent del "total conreada" i "incult" ho són sobre el total del municipi.
- El document de 1764 no hi especificava el total de la superfície del territori municipal, la xifra prové, en els dos casos, per tant, de l'informe de 1807. En canvi, l'informe no dóna cap indicació sobre el valor de la terra.

Com no podia ser d'altra manera, aquest augment de l'àrea conreada va tenir el seu correlat en la disminució del nombre de caps de bestiar. La comarca sempre havia estat una zona ben dotada per a la pràctica de la ramaderia de llana i de cabrum. No debades, segons les dades del cens de 1510 a la zona –incloent-hi Ontinyent– hi havien 111.132 caps de bestiar, la major part dels quals serien, amb tota seguretat, d'aquest tipus⁸⁹. En termes relatius, açò suposava un 11'34 % del total del País

⁸⁹ No dispose de cap referència directa per a afirmar-ho; ara bé, als llocs on es conserven els originals locals així semblen indicar-ho. És el cas, p.e., de Sueca –localitat molt pitjor dotada físicament

Valencià, amb una mitjana de caps per veí de més 36, front a uns 20 per al conjunt del país⁹⁰. De fet, un segle més tard, a pesar del creixement agrari que, amb tota seguretat, va suposar una forta embranzida colonitzadora, la zona seguia sent una de les principals productores valencianes de llana⁹¹. Tanmateix, les escasses dades de les que disposem apunten en el sentit que, les dificultats del s. XVII no van ajudar en gran mesura a l'expansió de la ramaderia, com haguera estat normal en una conjuntura –almenys la primera meitat del segle– en la que, probablement, es contrauria la superfície conreada. Així, si, al cas d'Alcoi, la ramaderia representava al primer quart del segle XVI un 17 % del valor agrari, aquesta xifra s'havia reduït a un 8 % en els moments posteriors a l'expulsió i, després d'una lleugera recuperació, només representava un 10 % al tercer quart del segle XVII⁹². Aquesta evolució concorda perfectament amb la que es pot observar per al conjunt de la comarca en el Gràfic 19⁹³. Mentre que als començaments del segle XVI la ramaderia produïa la quarta part del

per a la pràctica d'aquest tipus de ramaderia– on el 88'58 % del bestiar citat al cens era oví o cabrum; A. FURIÓ: *Camperols del País Valencià...*, pp. 85-86.

⁹⁰ V. R. GARCÍA CÁRCEL: "El censo de 1510..."

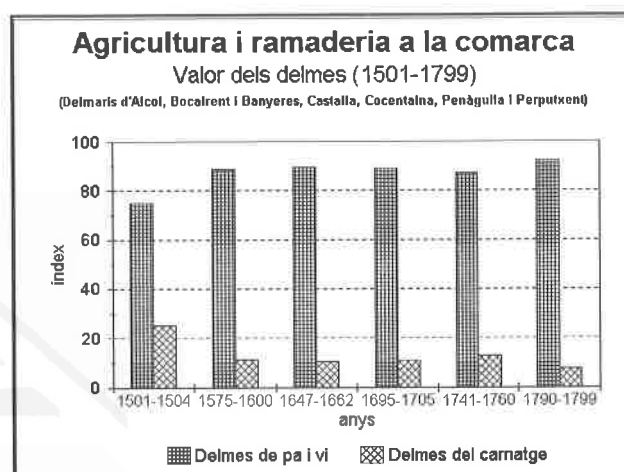
⁹¹ J. CASEY: *El regne de València...*, p. 87.

⁹² LI. TORRÓ: *Abans de la indústria...*, pp. 107-108. Tota la informació de caràcter quantitatiu sobre la ramaderia –tret de la fornida per l'informe de 1807– prové dels delmes o –com en aquest cas– dels terços delmes del carnatge. Cal deixar clar que la contribució del carnatge només afectava al producte del bestiar cabrum o llanar; concretament una proporció del nombre de cabrits i corders, de la llana produïda i, excepcionalment, del formatge. A Alcoi, p.e., a mitjans del segle XVII –anys 1658, 1660 i 1664, en els que el terç delme del carnatge no va ser arrendat sinó que es va administrar– aquests conceptes van proporcionar, respectivament, el 29'73 %, el 70'22 % i el 0'05 % del valor total. ARV-MR, 1.270, 1.273 i 1.277: *Batllia d'Alcoi*, 1658, 1660 i 1664. Al delmari de Penàguila, en canvi, el rendiment del terç delme del carnatge es va dividir, entre 1678 i 1682, entre un 47'2 % de carn i un 52'8 % de llana –encara que, com s'aprecia al gràfic 16, a la vila la llana supera amplament la carn, mentre que a les alqueries ocorre a l'inrevés–; ARV-MR, 5.921-5.925: *Terç delme de Penàguila*, 1678-1682.

⁹³ La informació sintetitzada al Gràfic prové de l'A(rxiu de la) C(atedral de) V(alència), 4.388-4.401: *Llibres dels arrendaments dels delmars de l'arquebisbat de València*, 1501-1800; v. l'Apèndix Estadístic (?). Dec tota aquesta valuossíssima informació a l'extrema amabilitat del doctor Manuel Ardit.

valor generat a l'agricultura, al darrer quart d'aquest segle i durant tot el següent, aquesta proporció es va reduir a una desena part. Al XVIII, en canvi, mentre la primera meitat sembla conèixer una recuperació relativa –relacionada, sense dubte, amb el desplegament draper–, la segona veu reduir-se la proporció a un escàs 7'5 %.

La distribució de les activitats ramaderes sobre el territori comarcal no era, però, en absolut uniforme. La prova més evident és que la major part dels delmaris no contribuïen per raó del carnatge, i en aquesta distribució no semblen influir de forma determinant les condicions físiques, ni

Gràfic 19

tampoc la major o menor presència de població cristiana o morisca. Així, pel que fa al primer extrem, per exemple, el delmari de Castalla és un dels principals contribuents pel carnatge, mentre que el de Xixona –amb Ibi i Tibi– no hi fa cap contribució. De la mateixa manera, encara que algun autor ha afirmat que la ramaderia de llana i de cabrum era practicada especialment per la població mudèjar⁹⁴, alguns delmaris en els

⁹⁴ És el cas, p.e., de A.J. MIRA: "El siglo XV..." que indica, referint-se a la indústria tèxtil de la comarca que "...los suministros de lana procedían sobre todo de las pequeñas y numerosas alquerías mudéjares que poblaban la zona, especializadas al menos parcialmente en la producción ganadera (...) con frecuencia a través de compras anticipadas..." (p. 251). Segurament, Mira basa aquesta afirmació en els treballs de David IGUAL, José Antonio LLIBRER i Germán NAVARRO: "Materias primas y manufacturas textiles en las aljamas rurales valencianas de la Baja Edad Media" a, VV.AA.: *VI Simposio Internacional de Mudejarismo. Actas*, Terol, 1995, pp. 311-327, tanmateix, tot i que els autors semblen afirmar aquest extrem –en les seues paraules la "morería [de Cocentaina participa] en el sector textil (...) facilitando el abastecimiento de materia prima [y] mediante la adquisición directa de paños." (p. 317)–, de les proves documentals que hi aporten –v. esp. pp. 324-327– no s'hi desprén açò amb claredat. Resulta xocant, també, la seua insistència en col·locar els mudèjars imbricats dins el sistema proto-

que hi predominaven els moriscos no contribueixen pel carnatge, com ara el de Planes o el de les valls de Ceta i Travadell. Per posar un altre exemple en el mateix sentit, mentre que el carnatge només suposava a Cocentaina un 10'5 % del total agrari a principis del XVI, a Perputxent, en canvi, aquesta xifra s'eleva fins el 64'4 %. I, el que és encara més significatiu, les tendències al llarg del XVI segueixen, en els dos delmaris, les línies generals –amb una reducció al 3'6 % i el 29'6 % a l'alçada de 1600, respectivament–, i, a més, la situació no es veu alterada després de l'expulsió: Cocentaina se situa fins el 1800 quasibé sempre per sota del 5 %, mentre que Perputxent encara es troba per damunt del 20 % el 1799.

Tot i que resulta difícil generalitzar per la manca d'informació⁹⁵, a la llum del cas alcoià, podem suposar que la contracció de la ramaderia vindria acompanyada d'un canvi important de la seua orientació i del tipus de bestiar que hom criava, així com per una tendència a l'especialització. En primer lloc, pel que fa a ovelles i cabres, els indicis apunten a una disminució sensible d'aquestes a costa d'aquelles. El 1601, dels tres bovalars que tenia la vila d'Alcoi, sols hom podia dur a pasturar el ramat sense restriccions al *Bovalar de Polop*, el més allunyat del recinte urbà, un altre, pràcticament

industrial quan, en el cens prosopogràfic de musulmans contestans que construeixen, destaquen com a venedors d'oli –mudèjars de fora de Cocentaina– i compradors de cereals i *draps*, sense que en cap moment la documentació faça sospitar del treball artesà de membres d'aquesta comunitat com a part integrant del cicle de producció drapera. De fet, al dit cens citen 71 noms i fan referència a 80 transaccions, de les quals tan sols dues són vendes de llana de dos mudèjars –un de Castelló de Rugat i un de Cocentaina– a, respectivament, un pare de Rugat i un draper de Cocentaina. L'única prova documental és la referència –amb un exemple– de l'existència de contractes pels quals els propietaris de ramats cristians cedeixen, en règim de mitgers, alguns caps a mudèjars de la zona.

⁹⁵ Pel que fa al conjunt comarcal és molt significatiu el silenci de Cavanilles sobre la qüestió. No deixa de ser sorprenent, p.e., que no cite cap producte ramader en referir-se a la Vall de Perputxent i que, en canvi, el carnatge de 1799 suposara el 20'9 % del total del delme.

havia desaparegut, el més pròxim a la vila, el *Bovalar de la Vall*, i al tercer, l'anomenada *Rebusca del Carrascar*, el bestiar cabrum hi tenia prohibit l'accés⁹⁶. De fet, el 1807, tan sols pasturaven en el terme de la vila 450 cabres, front a unes 2.000 ovelles, i aquesta situació devia ser la predominant a la comarca ja que el consum d'aquesta carn pujava a 4.000 caps, provinents de Castella⁹⁷.

D'una altra banda, és molt probable que s'estenguera de forma molt notable el bestiar de corral i el seu comerç. A banda de l'aviram, sembla que la cria de porcs jugaria un paper de primer ordre, tant des del punt de vista de l'autoconsum camperol com en la seua orientació vers el mercat. La presència a les cases dels llauradors alcoians de porcs i altres animals de corral està ben documentada per als començaments del segle XVII, especialment per la relativa abundància de referències que s'hi registren a les actes notarials de pagament de dots i creix de "cochinos" i "cochines"⁹⁸. Malgrat això, el desenvolupament urbà d'Alcoi i la seua especialització faria desaparèixer la cria de porcs, ja que el 1807 Pérez Planelles estima la població de gallines i coloms en 2.000 i 2.500, respectivament, però senyala taxativament que

⁹⁶ AMA, I.2.1-188, *Llibre dels arrendaments de la vila d'Alcoi*, 2-V-1601, ff. 41r a 44v. V. un comentari més extens de la informació que es desprén d'aquesta documentació a LI. TORRÓ: *Abans de la indústria...*, pp. 31-32.

⁹⁷ F. PÉREZ PLANELLES: *Plan estadístico...*, pp. 24-25.

⁹⁸ Per posar tan sols dos exemples, el llaurador Nofre Valor va donar a la seua dona en concepte de creix, entre altres coses, "...vint y nou cochinos y cochines paridores grans, y unes prenyades y altres per a matar...", i "...huit gallines i pollastres que estan en lo mas y cinch gallines en casa..."—AMA, XV.I.278: *Protocol de Miquel Valls*, 21-X-1616—; de la mateixa manera el paraire Esteve Valor va vendre a la dona del seu germà menut i en nom d'aquest en concepte de creix, entre altres coses "...tres marranchonets...", "...tres gallines..." i "...quatre cochines grans y un marranchó..."—AMA, XV.I.279: *Protocol de Miquel Valls*, 3-III-1617

"...no hay ganado de cerda"⁹⁹. En canvi, també senyala més avant que "...se matan al año 3.000 reses de ganado de cerda..."¹⁰⁰, la qual cosa implica un actiu comerç d'aquests animals que, per les seues característiques, havia de desenvolupar-se en l'àmbit comarcal.

La resta del bestiar era fonamentalment el de tir. Cal destacar la progressiva desaparició de la ramaderia vacuna: el 1807, almenys a Alcoi, Pérez Planelles indica que "...no hay bueyes, vacas, toros ni becerros"¹⁰¹, i aquesta situació no era nova, puix 40 anys abans –1764– tampoc no se'n troben al terme¹⁰². Així doncs, els bous de llaurar, la presència dels quals encara tenia certa rellevància als començaments del segle XVII¹⁰³, van ser substituïts completament per muls i ases, que complien també les funcions de tragineria: el 1807 llur nombre a Alcoi, ascendia, respectivament, a 314 i 1.500¹⁰⁴. Al segle XVII, almenys, el treball al camp d'aquests animals es feia mitjançant l'ús d'aladres amb rella de ferro, encara que, segurament, no tots en disposarien. L'equipament es complementaria amb el fes, l'aixada, la destral, la corbella i les tàlegues per a portar el forment, entre d'altres¹⁰⁵.

⁹⁹ *Plan estatístico...*, p. 24.

¹⁰⁰ *Ibidem*, p. 25.

¹⁰¹ *Ibidem*, p. 24.

¹⁰² *Resumen general...*, p. 19.

¹⁰³ LI. TORRÓ: *Abans de la indústria...*, pp. 30-31.

¹⁰⁴ F. PÉREZ PLANELLES: *Plan estatístico...*, p. 24.

¹⁰⁵ LI. TORRÓ: *Abans de la indústria...*, p. 30.

És evident, per tant, que la reducció constant de la cabana ramadera havia de tenir alguna repercussió sobre la producció d'adobs. Entre 1510 i 1807 –únics punts possibles de comparació– la quantitat d'animals a Alcoi va passar –excloguent-hi l'aviram, que sembla no haver estat tingut en compte al cens de 1510– de 11.840 caps a 4.266, és a dir, una reducció d'un 63'97 %. Aquest descens, però, anava a ser compensat amb escreix pel creixement demogràfic de la vila que hauria passat d'una població d'uns 2.000 habitants –440 veïns– a una superior als 13.000 en el mateix període. Aquesta era, segons els observadors, una de les claus dels elevats rendiments de l'horta alcoiana, Cavanilles hi insisteix¹⁰⁶, però el millor testimoni, sense dubte, és aportat per Pérez Planelles. Segons ell, aquests rendiments eren deguts al

"...mucho y excelente estiércol con que la abonan, y lo facilita la multitud de habitantes que tiene el pueblo, con particularidad los lugares comunes que tienen en sus casas; cuyo estiércol, mezclan con otros que todavía no han fermentado, y con paja de los corrales o destinada a arrojar a ellos, cuidando mucho de no desperdiciar cosa alguna, pues este abono es sin duda el mejor de los que deben usarse, porque aunque algunos dan la preferencia al de los palomares y gallineros, es insuficiente por su escasez para el abono de tantas tierras destinadas al cultivo."¹⁰⁷

Encara que amb algunes particularitats locals¹⁰⁸, aquesta situació pot fer-se extensiva al conjunt de la comarca¹⁰⁹. D'aquesta manera, i molt especialment a la segona meitat del segle XVIII, la superfície conreada i, dins d'ella, el regadiu, havia pogut estendre's

¹⁰⁶ Segons ell "*...por fortuna las fábricas y el gran número de vivientes de Alcoy suministran copia de estiércol*"; *Observaciones...*, II, p. 196.

¹⁰⁷ F. PÉREZ PLANELLES: *Plan estadístico...*, p. 30.

¹⁰⁸ Recordem les paraules de Cavanilles sobre l'escassesa d'adobs a la baronia de Planes –v. *supra*–, on els llauradors havien d'utilitzar els recursos que els proporcionava el bosc –bàsicament els matolls– com a adob.

¹⁰⁹ Sense Alcoi, i fent una estimació prudent –coeficient 5 per a la conversió de veïns del cens de 1510– la població podia haver-se quasi multiplicat per 4 entre 1510 i 1786 –d'uns 10.000 habitants a uns 38.000.

fins els extrems que hem tingut ocasió de comprovar. Ara bé, també resulta evident que aquest tipus d'agricultura tenia uns límits que no podien ser ultrapassats. Tot i la intensitat de l'adobament, ni tan sols a la vila d'Alcoi podia superar-se el guaret fóra del regadiu¹¹⁰ i encara en aquest era necessari practicar costoses operacions de regenerament del sol que Cavanilles observa a llocs com Cocentaina, Bocairent¹¹¹ i Onil, o, com indica Beramendi, als camps alcoians, on "...sacan la tierra que está a media vara, o tres palmos de la superficie, para ponerla encima cuando se desustancia, la que había..."¹¹².

Aquest panorama, amb lleugeres variacions, es manté al llarg de tot el segle XIX. Segons el diccionari de Madoz (1849), les principals rebudes del camp alcoià seguien sent el forment –7.000 cafissos anuals–, la dacsa –6.000–, i el vi –43.200 càntrils–¹¹³. Així mateix, els interrogatoris del Comissionat d'Agricultura de la Província d'Alacant ens proporcionen una interessant informació que permet contrastar els canvis i les permanències en l'agricultura alcoiana¹¹⁴. D'una banda, tenim que a la

¹¹⁰ De fet, a la segona meitat del segle XIX encara segueix practicant-se aquest tipus de rotació al secà. L'única, encara que molt important, diferència és que cada guaretó dona a l'any dues collites, una de forment i l'altra de dacsa. Emilia TONDA: "Notes sobre l'estructura agrària i dels conreus a Alcoi a les darreries del segle XIX" a VV.AA.: *Actes del Congrés d'Estudis de l'Alcoià-Comtat*, Alcoi, 1989, p. 152.

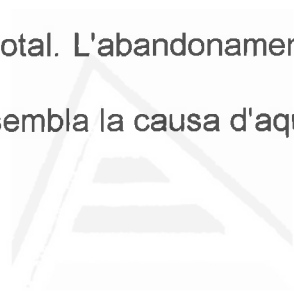
¹¹¹ L'escassa qualitat del sol susceptible de reg obligava periòdicament a dur terra d'altres parts del terme; *Observaciones...*, II, p. 166.

¹¹² *El País Valenciano...*, p. 164.

¹¹³ Pascual MADDOZ: *Diccionario geográfico estadístico. Alcoy (ampliación facsimilar)*, València, 1995, p. 17.

¹¹⁴ La informació que vaig a presentar a estat elaborada per E. TONDA: "Notes ...", pp. 147-158. Els interrogatoris utilitzats per l'autora són els de 1848, 1860 i 1862. Així mateix, una gran part de la informació presentada a l'article prové de l'*Amillaramiento* de 1886.

segona meitat del segle XIX (1886), i especialment després de la crisi de la fil·loxera a França, el conreu de la vinya es va estendre de forma molt notable, arribant a ocupar el 44'69 % de la superfície conreada. Així mateix, l'horta va seguir progressant fins representar l'11'06% i l'olivar va recuperar part del terreny perdut amb un 5'91 % de l'espai. Tots tres creixen clarament a costa de les terres camps, que passen a ocupar sols un 38'31 % del terreny veient reduït el seu espai en un 57'2 % des de 1807 –de més de 4.000 Ha fins a prop de 1.800. L'explicació es troba, sobretot, en la important reducció de la superfície conreada en quasi un 30 %, amb la qual cosa el territori incult va créixer fins el 47 % del total. L'abandonament de terrenys marginals dedicats al conreu extensiu del cereal sembla la causa d'aquest fenomen.

Universitat d'Alacant
Universidad de Alicante

2. L'estructura de la propietat i les relacions de producció

El predomini de la petita propietat en l'agricultura valenciana contemporània ha fet d'aquesta qüestió un dels eixos bàsics de la recerca històrica¹¹⁴. Els diferents investigadors que s'han ocupat del tema han maldat per establir-ne els orígens, arribant a atorgar-li la responsabilitat del peculiar adveniment del capitalisme al País Valencià¹¹⁵. En aquest camp, com en tants d'altres, la imatge d'un món feudal caracteritzat per la petita propietat camperola que tindria les seues arrels a l'Edat Mitjana, però que s'hauria consolidat i reforçat a partir de l'expulsió dels moriscos¹¹⁶, ha anat perdent consistència progressivament. Des de la publicació de les obres de Casey, Ruiz, Peset y Millán¹¹⁷, poc a poc s'ha anat construint una nova visió sobre la propietat de la terra als segles XVII i XVIII, que es caracteritzaria per una forta tendència a la concentració de la mateixa en un procés que s'allargaria fins la segona meitat del segle XIX, moment a partir del qual el procés s'aturaria i es capgiraria¹¹⁸.

¹¹⁴ J. MILLÁN: "Agricultura intensiva i explotació camperola: desenvolupament agrari i estructura de classes al regadiu valencià, segles XVII-XIX" a R. GARRABOU i altres: *Terra, treball i propietat...*, Barcelona Crítica, 1986, p. 107.

¹¹⁵ La literatura al respecte és realment enorme, un ràpida i penetrant ullada a les contribucions més rellevants sobre el tema fins mitjans dels anys 80 es pot trobar a la decisiva contribució de S. CALATAYUD: *Capitalismo agrario y propiedad campesina...*, València, 1989.

¹¹⁶ Una bona mostra d'aquesta visió a R. ARACIL, T. CARNERO, M. GARCIA BONAFÉ i J. PALAFOX: "Els estudis d'història agrària al País Valencià", VV.AA.: *I Col.loqui d'història agrària*, València, 1983, pp. 79-117. Cal destacar, així mateix, el treball d'Eugenio CÍSCAR: *Tierra y señorío en el País Valenciano (1570-1620)*, València, 1977; sense dubte l'obra més sòlida i la que va prestar la principal base sobre la que es van assentar aquestes concepcions.

¹¹⁷ J. CASEY: *El regne de València...*; P. RUIZ: *Señores y propietarios. Cambio social en el sur del País Valenciano, 1650-1850*, València, 1981; Mariano PESET: *Dos ensayos sobre la historia de la propiedad de la tierra*, Madrid, 1982; i, J. MILLÁN: *Rentistas y campesinos...*

¹¹⁸ V. S. CALATAYUD i J. MILLÁN: "Un capitalisme agrari amb 'rendistes' i 'camperols': una aproximació a la dinàmica de la societat local al regadiu valencià durant el segle XIX", *Estudis d'història agrària*, nº 10, 1994, pp. 28-56 (esp. 28-35).

La concentració de la propietat és la condició fonamental de l'acumulació originària de capital. Sense la desposseïció de la major part de la població dels seus mitjans de producció no pot desenvolupar-se el capitalisme. Ara bé, aquest procés no és ni mecànic ni lineal. Tot i que el feudalisme, en desarticlar i dissoldre les comunitats camperoles, individualitzant la propietat de la terra, senta les bases per a què es pose en marxa¹¹⁹, el fet que la família nuclear siga la base de la producció i la reproducció representa, ahora, un poderós fre als mecanismes d'acumulació. És evident que aquest sistema econòmic no es regeix per la cerca del benefici individual i l'acumulació de capital, sinó per la lògica de la reproducció familiar. Això generarà, d'una banda, l'aparició de mecanismes demogràfics i estratègies hereditàries tendents a evitar la disgregació dels patrimonis; i, d'una altra, implicarà que la concentració de la riquesa no tinga com a objectiu la valorització del capital. L'estudi d'aquestes qüestions, doncs, s'hauria de fer a partir de la concepció dels processos de producció i reproducció socials com d'un tot¹²⁰.

Ara bé, l'acumulació de la propietat de la terra no és condició suficient per a l'aparició del capitalisme agrari, almenys en la seua forma clàssica. Cal, també, que el treball assalariat esdevinga la relació de producció fonamental al camp. De fet, s'ha

¹¹⁹ El paper de la renda feudal en el trencament de les formes originals de producció comunitària dels camperols en els moments d'implantació del sistema és posat clarament de manifest per M. BARCELÓ: "Crear, disciplinar y dirigir el desorden. La renta feudal y el proceso de trabajo campesino: una propuesta sobre su articulación", *Taller d'història*, nº 6, 1995, pp. 61-72.

¹²⁰ Una aportació cabdal sobre totes aquestes qüestions feta des de l'antropologia marxista a Claude MEILLASSOUX: *Mujeres, graneros y capitales. Economía doméstica y capitalismo*, México, 1985. Resulten interessants, a una altra escala, les observacions de Llorenç FERRER: "Notas sobre el uso de la familia y la reproducción social", a M. ARDIT i J.S. BERNAT, eds.: *Familias y estructuras familiares en Cataluña y el País Valenciano. Análisis, fuentes y metodología*, Alacant, 1995, pp. 11-27.

insistit molt en el cas valencià com a un exemple en el que aquesta evolució no s'hi produeix o, es fa de forma incompleta. En paraules de Jesús Millán,

"Potser el punt que crida més l'atenció és que aquesta estructura de camperols pobres i, en bona mesura, incapaços de mantenir la propietat de la terra, i en l'altre costat, un grapat de propietaris rics en ascens no evolucionà vers el treball assalariat i l'explotació directa a gran escala. (...) els indicis que tenim assenyalen que les formes d'explotació (...) tendien a recrear una certa forma d'economia camperola subordinada, a través d'emfiteusi, deutoris, parceries o d'altres fòrmules. Els propietaris en ascens, que es feien amb noves terres molt sovint a costa de camperols pobres, tornaven a fer servir aquestes fòrmules de cessió. La propietat es concentrava, però moltes voltes no per transformar-se en absoluta i exclusiva, sinó per introduir formes indirectes d'explotació on el llaurador, prèviament desposseït, guanyava estabilitat."¹²¹

Aquest sistema restringiria, a més, l'oferta de mà d'obra jornalera, la qual cosa afectaria especialment a la manufactura que veuria entrebancat el seu accés al mercat de treball¹²². Per aquesta via, doncs, les peculiars relacions de producció que es van establir en el camp valencià, haurien actuat com un factor inhibidor del desenvolupament industrial. Tot açò, ens ha de conduir, inevitablement, a considerar, ni que siga de forma aproximada, aquestes qüestions a la comarca que va protagonitzar el primer procés d'industrialització que es va saldar amb èxit dins l'àmbit valencià.

El principal problema amb el que ens hem d'enfrontar és el de les fonts. En general, m'he limitat a recollir informacions disperses provinents d'altres estudis o de petites cates documentals a protocols notariais, equivalents, peites i altres. La migradesa de la informació recollida no em permetrà, per tant, anar més enllà de

¹²¹ J. MILLÁN: "Agricultura intensiva i explotació camperola...", pp. 117-118.

¹²² J. MILLÁN: "La 'protoindustrialización' y los orígenes...", pp. 97-98.

plantejar algunes hipòtesis de treball que hauran de ser forçosament contrastades amb futures recerques. Procediré de la següent manera: en primer lloc tractaré la qüestió de la distribució de la propietat; després faré algunes brevíssimes –i arriscades– consideracions sobre les seues formes de transmissió; i, finalment, m'ocuparé de les relacions de producció, parant un esment especial en el tema del treball assalariat a l'agricultura. Encara que s'inclou alguna informació sobre les localitats de la comarca, la principal limitació des del punt de vista documental és el pes excessiu de la generada per i sobre la vila d'Alcoi.

Recentment s'ha insistit, en referir-se a la distribució de la propietat de la terra després de l'expulsió dels moriscos, sobre el fet que, contràriament a allò que s'havia pensat durant molt de temps, no va ser en absolut igualitària¹²³. Aquesta evidència ha acabat definitivament amb la hipòtesi que la petita propietat característica del camp valencià era un producte de l'emfiteusi¹²⁴. És a dir, la idea d'una suposada igualtat inicial com a característica del feudalisme és insostenible. Al cas alcoià, aquest fet ha estat plenament demostrat des del mateix moment de la conquesta i la ulterior colonització. Als quaranta anys escassos de l'atorgament de la Carta de Població (1256), encara que no s'hi documenten desposseïts, l'estructura de la propietat de la terra mostra ja una important tendència a la concentració, tot i que el tipus de font utilitzat no permet establir quantificacions que puguen ser objecte d'ulteriors

¹²³ V., p.e., Santiago LA PARRA: *Los Borja y los moriscos (Repobladores y "teratenientes" en la Huerta de Gandia tras la expulsión de 1609)*, València, 1992, pp. 129-140.

¹²⁴ La tesi va ser desenvolupada per Antonio GIL OLCINA: *La propiedad señorial en tierras valencianas*, València, 1979.

comparacions¹²⁵. Així mateix, aquesta tendència venia acompanyada d'una altra, en aquest cas, vers la fragmentació i dispersió parcel·laria.

El fenomen, que, com veurem, és una constant al llarg de tot el període –almenys a Alcoi–, ha de ser explicat –deixant pel moment de banda la qüestió de la transmissió de la propietat– en funció de dues variables: la inestabilitat del poblament i el seu caràcter agrupat¹²⁶. En aquest sentit, J. Torró ha remarcat de forma molt convincent que el caràcter de frontera que va tenir el territori comarcal fins el segle XIV va contribuir a què la mobilitat poblacional –tret característic de la demografia medieval valenciana– fóra molt intensa. Açò va ajudar notablement a configurar un mercat de la terra molt actiu que permetia la consolidació d'unes puixants i estables oligarquies vilatanes, front a un trasbals continu de les famílies menys afavorides que es desplaçarien en busca de noves terres¹²⁷. D'una altra banda, la implantació de l'hàbitat concentrat a les localitats de població cristiana dificultaria el manteniment d'explotacions agrupades i ajudaria, d'aquesta manera, a la fragmentació i la dispersió del parcel·lari.

A falta d'altres punts de referència, podem observar aquesta situació en vespres

¹²⁵ J. TORRÓ: *La formació d'un espai feudal. Alcoi de 1245 a 1305*, València, 1992, pp. 225-232. Es tracta de fonts notariales en les que, per tal d'abarcara una mostra representativa, s'utilitza el nombre de parcel·les per propietari.

¹²⁶ Per a tot el que segueix, en relació a Alcoi, v. *Ibidem*. Pel que fa al conjunt del país destaca l'important contribució d'A. FURIÓ i Ferran GARCIA: "Dificultats agràries en la formació i consolidació del feudalisme al País Valencià", *Estudi General*, nº5-6, 1985-86, pp. 291-310.

¹²⁷ Això es dedueix de la constant desaparició de llinatges i la seua substitució per altres que observen A. FURIÓ i F. GARCIA: "Dificultats agràries...", p. 305.

de l'expulsió dels moriscos a la vila d'Alcoi¹²⁸. De la informació que es desprèn de les vendes de terra contingudes als protocols de 3 notaris alcoians entre 1601 i 1605, podem deduir la configuració del parcel·lari: una extrema dispersió a les partides rurals més pròximes a la vila –les irrigades– front a una major concentració a les més allunyades. Les raons són òbvies, la terra més pròxima a la vila era la més productiva i, a més, requeria un menor esmerç de temps per a desplaçar-s'hi, amb la qual cosa podia augmentar-se la intensitat del seu conreu. Per tant, l'expansió de la superfície conreada havia, forçosament, d'incrementar la renda d'aquestes terres, entesa en termes ricardians¹²⁹. Tot i això, cal matisar que els efectes del mode de poblament sobre la renda de la terra introdueixen un factor corrector. Si bé és cert que la població s'assenta el més a prop possible de les millors terres –en aquest cas les susceptibles de ser regades–, això no vol dir que els terrenys de secà immediatament contigus al regadiu siguen qualitativament millors que altres situats més lluny. Tanmateix, el més probable és que siguen posats en explotació abans, ja que requeriran una menor inversió per al seu rompiment i un menor esmerç en temps per al seu conreu. Això deixa un marge notable per a l'expansió de la superfície conreada que, en el cas que ens ocupa, va donar lloc a l'aparició d'un hàbitat secundari al secà, que ha perviscut fins a l'actualitat: el *mas*¹³⁰.

¹²⁸ El que presentaré tot seguit és un breu resum de LI. TORRÓ: *Abans de la indústria...*, pp. 29-30, 32-34 i 115-127.

¹²⁹ David RICARDO: *Els principis d'economia política i tributació*, Barcelona, 1984, pp. 63-71. El 1764, el valor taxat mitjà d'un jornal de terra campa era de 2'86 £, mentre que el de l'horta pujava fins les 31'64 £; *Resumen General...*, pp. 21-23.

¹³⁰ Aquest tipus d'explotacions han donat lloc a una literatura prou abundant, encara que de vegades decantada al descriptivisme de tipus arquitectònic o funcional, v., p.e., Amparo CÍSCAR: "La casa rural" a Vicenç Maria ROSSELLÓ i Antonio LÓPEZ: *Geografía de la provincia de Alicante*, Alacant, 1978, pp. 284-288. Sobre el paper econòmic i social dels masos a l'actualitat destaca G. SIGMA: *La*

Es tracta d'un tipus d'explotació característica de la zona, en la que es combina la ramaderia amb l'agricultura i l'aprofitament del bosc, i en la que, junt a l'habitatge, solen trobar-se totes les instal·lacions necessàries per al desenvolupament d'aquestes activitats: corrals, cellers, etc. Encara que el seu naixement vindria marcat per la necessitat de resoldre els problemes de desplaçament des de les viles fins els llocs més llunyans del terme per treballar, prompte anirien adquirint un altre caràcter. Als inicis del segle XVII, la documentació fa sospitar que molts d'ells serien propietat de llauradors benestants que viurien a la vila i que, combinant el seu conreu amb el de petits trossos de terra situats a les partides més pròximes –especialment les d'horta– tindrien el mas com una instal·lació auxiliar que sols ocuparien de forma continuada durant aquelles èpoques de l'any en què la quantitat de treball requerida fora més gran. Tanmateix, des del segle XV, almenys, sembla que alguns d'aquests masos es trobaven en mans de l'oligarquia urbana que els explotava en règim de parceria. La creixent inversió de capital que seria necessària per a posar en funcionament aquestes explotacions ajudaria a la seua progressiva acumulació en mans de grans propietaris¹³¹. El procés culminaria al llarg dels segles XVII i XVIII, quan esdevindrien l'eix central de la producció comercialitzada al secà, concentrant una part molt important de la producció de cereals i la majoria de la de vi¹³².

economía de Alcoy..., pp.128-130, i, esp., Josep COSTA: "El mas, un tipus d'explotació agrària de les Valls d'Alcoi", a VV.AA.: *Actes del Congrés...*, pp. 159-172.

¹³¹ De tota manera, caldria un treball de recerca específic per a conèixer realment l'evolució històrica d'aquesta configuració de l'estructura agrària. En una investigació aital, seria necessari combinar les fonts documentals amb un treball arqueològic, tant per a la reconstrucció dels fragmentats espais irrigats com per a la tipologia i datació dels masos.

¹³² Pel que fa a aquesta darrera, el 1628 els 53 masos que feien vi ja produïen el 47'08 % dels 32.775 càntirs elaborats a Alcoi, amb una mitjana de 291 càntirs per explotació, front a 83 de la resta. Al segle XVIII, les tres heretats de Josepa Llàcer –els masos de la Torre, del Troncal i del Racó– rendien,

És a dir, els processos paral·lels de fragmentació i concentració de les explotacions agràries no es produeixen de forma mecànica i no afecten indistintament a qualsevol tipus de terra. Mentre que la fragmentació resulta molt intensa al regadiu, el secà, pel contrari, coneix una acusada tendència a l'aparició de grans explotacions¹³³. En termes generals, aquest procés ja estava molt avançat en vespres de l'expulsió dels moriscos. Com s'aprecia a la Taula 14, l'estructura de la propietat de la terra ja mostra una tendència a la concentració molt acusada¹³⁴. L'índex de concentració de Gini que s'obté de les vendes de terra dóna un resultat de 0'4187¹³⁵, una xifra relativament elevada si tenim en compte que el mostreig no inclou els possibles desposseïts. És difícil avançar qualsevol aproximació respecte al grau de desposseïció en aquest moment; amb tot, segurament seria ja força important ja que dels 65 adults morts l'any 1639, 28 –el 43'08 %– no van fer testament per "no tenir de

plegades, uns 50 cafissos de cereals –60'49 % de forment, 19'84 % d'ordi, 14'48 % de sègol i 5'19 % d'avena– i prop de 900 de vi, amb una producció neta com a mínim del doble. Aquesta darrera informació prové d'una petició de dita propietària de rebaixa de la renda que se li atribueix a l'equivalent el 1784; AMA, I.4.4.1-CA,3.667-5.256(l): *Repartiments de l'aiguardent, equivalent i derrama, 1781-1789*.

¹³³ Poden haver escassos dubtes sobre que aquest fet és un tret estructural. Per acabar-los de dissipar v. la descripció i l'anàlisi d'aquest fenomen al segle XIII a J. TORRÓ: *La formació d'un espai feudal...*, pp. 207-232. Pel que fa a la fragmentació al regadiu, només cal tenir present que, a l'altre extrem del període que estem considerant, PÉREZ PLANELLES: *Plan Estadístico...*, p. 30, en aportar explicacions sobre els elevats rendiments obtesos a l'horta alcoiana, a més de l'adobament, senyala com a primera causa "...la subdivisión de propiedades, en virtud de la cuál está repartida la tierra huerta entre un gran número de cultivadores."

¹³⁴ Una anàlisi molt més promenoritzada on es fan les degudes consideracions metodològiques i la crítica a les fonts a LI. TORRÓ: *Abans de la indústria...*, pp. 124-127. La informació presentada al quadre ha estat obtesa en el marc d'aquella recerca. Per a una adequada contrastació de les dimensions del procés respecte al conjut valencià, v. ARDIT: *Els homes i la terra...*, I, pp. 175-197.

¹³⁵ Aquest índex ha estat obtés amb 16 trams, la qual cosa li atorga un elevat grau de confiabilitat, deixant de banda el problema de la font. La informació del Manifest del Vi, en canvi, no té el mateix grau de fiabilitat, ja que la vaig sintetitzar en només 10 trams amb la qual cosa l'índex –0'2669– no és comparable.

què"¹³⁶. La comparació amb allò que sabem sobre la localitat de Penàguila per les mateixes dates indica que la concentració seria sensiblement superior a Alcoi, ja que a Penàguila s'hi observa una presència important de la mitjana propietat. I això malgrat que tant J. Casey com E. Císcar –autors que han estudiat aquest cas– presenten dita localitat com un dels llocs on la gran explotació hi tenia major presència dins el context valencià¹³⁷.

Taula 14
Dues aproximacions a l'estructura de la propietat de la terra a Alcoi (s. XVII)

Vendes als protocols notariais (1601-05 i 1615-19)

TRAMS (en lliures)	NOMBRE	%	VALOR (en sous)	%
0 - 200 £	178	68'99	261.524'72	18'67
201 - 500 £	46	17'83	294.974'41	21'06
< 500 £	34	13'18	844.257'10	60'27
total	258		1.400.756'23	

Font: AMA, XV.l.188 a 192, *protocols de Ginés Aiz*; 201-203 i 210-212, *protocols de Nofre Cantó*; 243-246, *protocols i rebedors de Pasqual Pérez*; i, 262-266 i 277-281, *protocols de Miquel Valls*.

Manifest del Vi (1626)
(explotacions i quantitat de vi produïda en càntirs)

TRAMS (en càntirs)	NOMBRE DE PROPIETARIS	%	PRODUCCIÓ (en càntirs)	%
0 - 99 c.	156	63'41 %	6.520	20'71
100 - 199 c.	46	18'69 %	6.629	21'05
≤ 200 c.	44	1	18.330	58'24

Font: AMA, I.4.4.4.1, *Manifest del Vi*, 1626.

¹³⁶ R. BAÑO: "Un llibre de l'antiga parròquia...", p. 129.

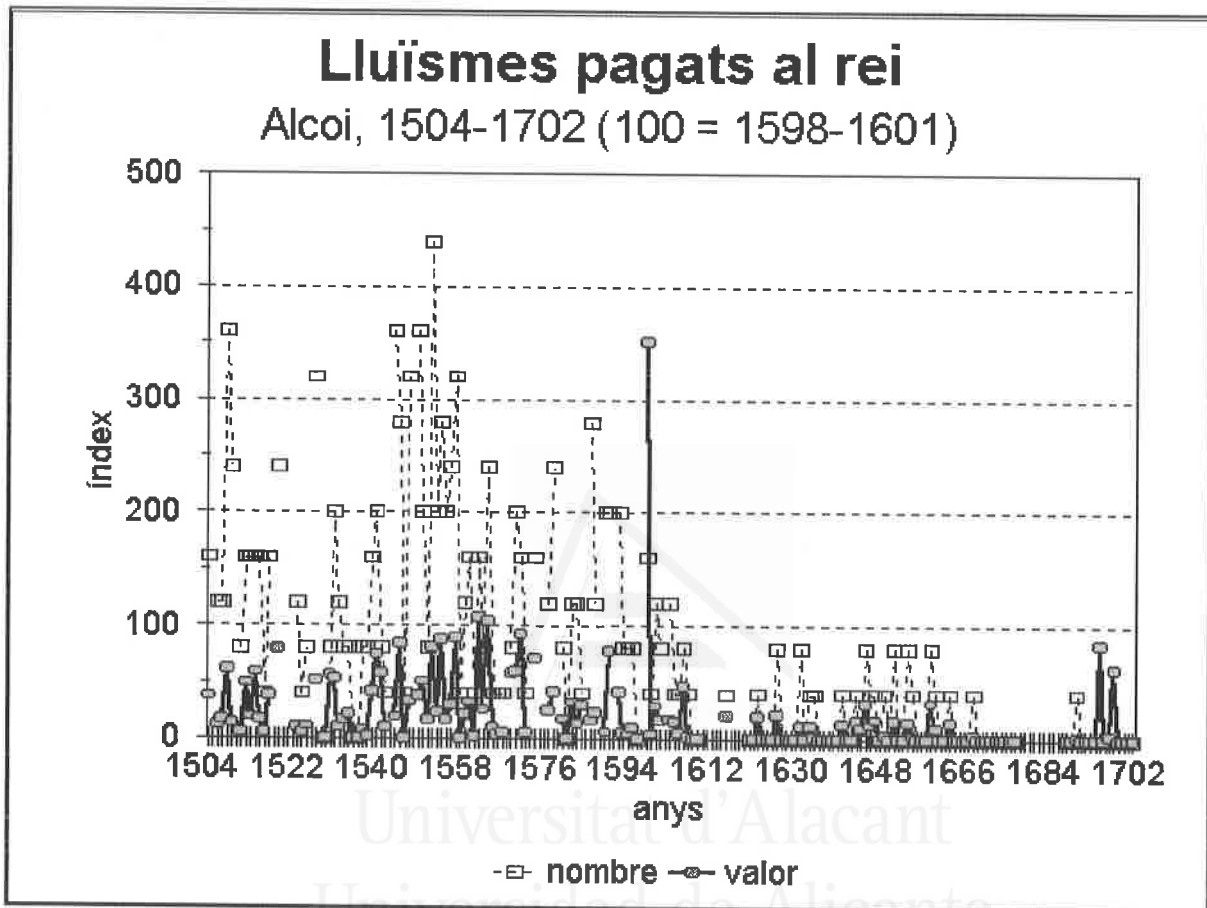
¹³⁷ J. CASEY: *El regne de València...*, pp. 47-65. Segons E. CÍSCAR: *Tierra y señorío...*, p. 78-82, les explotacions de 10 o menys fanecades tan sols ocupaven el 10'04 % de la superfície conreada a Penàguila el 1610, mentre que les de més de 25 representaven el 27'95 %. És de suposar que aquestes proporcions serien més acusades si es presentaren en termes de valor.

És més, tot i que, aparentment, les dades semblen confirmar una certa tendència al reforçament de les petites i mitjanes explotacions com a conseqüència de l'expulsió, una anàlisi detinguda del mercat de la terra aporta indicis qualitatius que alteren aquesta primera impressió¹³⁸. El foragitament de la minoria morisca i la posterior repoblació va provocar la venda d'una quantitat important de terres per part dels repobladors, amb el consegüent abaratiment del seu preu. Els beneficiaris de la situació van ser els llauradors rics, una part de l'oligarquia ciutadana i, fonamentalment, els menestrals que van passar, en termes generals, de venedors a compradors. D'aquesta manera, la conjuntura podria haver contribuït a accentuar el procés de concentració a les localitats que van sofrir l'emigració. Aquest efecte hauria estat provocat per una redistribució de la propietat que si d'una banda beneficiava a una part de camperols mitjans i menestrals –inclosos als trams inferiors de les taules–, d'una altra augmentava el control de l'oligarquia i dels camperols benestants sobre les terres més bones –i molt especialment sobre els masos–, situant-los en millors condicions encara per a treure partit d'una nova conjuntura d'increment de la renda de la terra¹³⁹. A més, els artesans, haurien aprofitat l'ocasió per tal d'augmentar llurs migrats patrimonis agraris, pal·liant una possible situació econòmica dolenta sense haver d'emigrar. Aquest fet contribuiria al manteniment de l'activitat manufacturera i

¹³⁸ Per a tot el que segueix v. LI. TORRÓ: *Abans de la indústria...*, pp. 115-145.

¹³⁹ La situació sembla ser la següent: els repobladors –majoritàriament petits camperols endeutats amb un patrimoni escàs– posen a la venda una important quantitat d'immobles amb la qual cosa el preu de la terra s'abarateix considerablement. D'aquesta manera es facilita l'accés a la propietat de la terra de menestrals i camperols que abans de l'expulsió es veien forçats a vendre. Per contra els grups més benestants, que estaven realitzant un important procés d'acumulació abans de l'expulsió, vendran posteriorment part de les propietats acumulades –segurament les menys rendibles– per adquirir explotacions més grans i viables. Aquestes conclusions es desprenen de l'anàlisi –individualitzat en alguns casos– del tipus de terres comprades i venudes, així com del seu valor, pels distints grups socials.

preservaria una part considerable de la mà d'obra qualificada, tot i que, a la llum de l'experiència comarcal, aquest fenomen potser no fora tan generalitzat.

Gràfic 20

Aquesta situació no variaria excessivament al llarg del segle XVII. Encara que la informació que he pogut recollir al respecte és molt poc representativa, front a un segle XVI en el que el mercat immobiliari seria molt actiu, el segle següent sembla el negatiu d'aquesta imatge. Al Gràfic 20¹⁴⁰ s'hi recullen els lluïsmes de propietats sota el domini directe del rei venudes entre 1504 i 1702¹⁴¹. Es tracta de la informació de

¹⁴⁰ ARV-MR, 1.137-1.296, *Batllia d'Alcoi, 1504-1702*. Els valors són deflactats amb els preus del forment de València.

¹⁴¹ Realment una mostra molt reduïda del total, ja que les terres sotmeses a cens emfitèutic no ultrapassarien a principis del XVII el 10 % del total, i encara la gran majoria pertanyien a l'Església, sent tan sols una desena part d'elles les que tenien com a propietari del domini directe al rei. Al Gràfic

totes les propietats, no solament les terres, però, tot i que la informació del s. XVII és menys fiable atesa l'abundància de frauds, s'hi pot apreciar la imatge d'un Cinc-cents en el que les vendes van tendir al creixement –en nombre, fins meitats del segle, i en valor fins a les darreries¹⁴²–, mentre que al XVII l'estagnament és quasi absolut fins a la darrera dècada.

El procés es reprendria amb força a les darreres dècades del segle XVII i al llarg del XVIII. L'anàlisi del padró de riquesa de 1784 feta per Aracil, Bernabé i Garcia Bonafé¹⁴³, mostra que, en aquestes dates, la concentració de la riquesa havia assolit un estadi pràcticament irreversible. D'un total de 2.693 contribuents, tan sols 410 posseïen terres i encara entre els propietaris les diferències eren abismals: el 10 % inferior –41 amb terres de menys de 100 £ de valor– només reunia el 0'33 % del valor total, mentre que el 5'12 % superior –21 amb terres de més de 10.000 £– acaparava el 39'39 % del valor. A la Taula 15 podem apreciar aquesta desigualtat en termes semblants als de la Taula 14¹⁴⁴. Si tenim en compte els desposseïts l'índex de Gini

s'inclou també, però, cases –que es trobarien en una situació semblant a les terres– i els monopolis –especialment els molins–; aquests darrers sotmesos tots al domini directe del rei. En total, la mostra difícilment suposarà un 1 % del total d'immobles: tot i que el nombre de censos emfitèutics del rei va passar de 33 el 1504 a 57 el 1663, molts d'ells no són totalment nous sinó desmembraments. Cal tenir present que el nombre de transaccions de terra registrades davant de 3 notaris –hi havien més– entre 1601 i 1605 va ser de 127, mentre que els lluïsmes d'aqueixos anys pugen a 7, dels quals, tan sols 1 és per una venda de terra

¹⁴² Això sí, l'increment en valor sembla coincidir amb un augment del pes de les terres venudes en el conjunt de transaccions.

¹⁴³ "El padró de 1784: una aproximació a l'estructura social d'Alcoi" a *I Congrés d'Història del País Valencià*, 1971. La informació ha estat sintetitzada per ARACIL i GARCIA BONAFÉ: *Industrialització al País Valencià...*, pp. 67-85 i 256.

¹⁴⁴ Cal tenir present que la distribució en tres trams pot induir a pensar que encara subsistia un estrat de mitjans propietaris relativament important, quan açò no és cert en absolut. Una propietat de més de 2.500 £ ja pot considerar-se com a gran i, a més, aquests 141 propietaris a penes representen

resultant assoleix la xifra de 0'7168¹⁴⁵.

Taula 15
L'estructura de la propietat de la terra a Alcoi (1784)

TRAMS (en lliures)	NOMBRE	%	VALOR (en lliures)	%
0 - 1.000 £	218	53'17	87.996	8'46
1.001 - 5.000 £	141	34'39	326.212	31'37
< 5.000 £	51	12'44	625.773	60'27
total	258		1.039.981	

Font: ARACIL i GARCIA BONAFÉ: *Industrialització...*, p. 256.

Per a aquest període, l'existència d'una documentació accessible a l'Arxiu Municipal d'Alcoi possibilita fer una ullada a la situació a la comarca a finals del segle XVIII¹⁴⁶. Tot i que la font no permet fer-se una idea exacta de la qüestió, l'aproximació que s'hi pot aconseguir amb ella és suficientment representativa. En termes generals, hom pot observar que la tendència a una major concentració de la propietat es troba relacionada amb el major volum de la població. El cas més rellevant, sense dubte, és el de Cocentaina. En aquesta població els registres no permeten distingir les rendes

un 5'23 % del total de contribuents.

¹⁴⁵ I encara aquesta xifra no té gaire representativitat ja que ha estat obtesa a partir tan sols de 9 trams i, a més, desiguals. Si les dades presentades per Aracil, Bernabé i Garcia Bonafé, hagueren estat més acurades segurament l'índex encara seria més elevat. Aquesta contingència fa que no puga ser estrictament comparable amb l'obtés per als començaments del segle XVII, tot i que no deixa de ser força il·lustratiu.

¹⁴⁶ Es tracta d'un petit conjunt de quaderns de l'equivalent del corregiment d'Alcoi de finals del segle XVIII i començaments del XIX; AMA, I.4.3-10-CA.3447-5460: *Equivalentes (expedients) pobles, 1795-1808* –en realitat la informació arriba fins el 1810. No es conserven tots ni de totes les dates. A més, la documentació, per a la qüestió que ens ocupa, presenta un difícil tractament atesa la seua manca d'homogeneïtat a l'hora d'expressar la possessió d'immobles.

del capital, ni la taxació fiscal dels ingressos provinents del treball. Tanmateix, s'hi especifica els conceptes pels quals es tributa, de manera que podem saber que, el 1795, 449 dels 1.242 contribuents –un 33'15 %– ho fan només pel seu jornal. Així mateix, el mateix any, a la veïna localitat de Muro, que havia adquirit una notable especialització en la producció de llenços¹⁴⁷, el 22'05 % dels registrats –84 de 381– no posseïen terres ni casa.

En canvi, a altres localitats, en general més menudes, el grau de desposseïció era molt reduït. El 1810, per exemple, a Planes tan sols 6 dels 309 contribuents –l'1'84 %– no eren propietaris, i a Almudaina 3 de 82 –3'66 %. A la resta de localitats que acaben de completar la mostra recollida –Alqueria d'Asnar, Balones, Beniarrés, Catamarruch i Setla d'En Nunyes– no s'hi documenta cap desposseït. L'estructura de la propietat que s'observa als casos d'Almudaina i l'Alqueria d'Asnar, tendeix amb tot a una certa concentració –v. Taula 16¹⁴⁸. L'índex de Gini¹⁴⁹ que s'obté és de 0'34 a l'Alqueria i de 0'5374 a Almudaina, confirmant la tendència general d'una major concentració en relació al volum de la població. L'elevada presència de jornalers que s'aprecia a l'equivalent de 1810, en el que hom demanava que s'especificara quins

¹⁴⁷ Al mateix registre s'hi comptabilitzen 41 teixidors, 31 comerciants i 3 traginers, que, plegats, suposen el 19'68 % del total de contribuents. Segons Cavanilles, s'hi trobaven en funcionament 200 "*...telares de lienzo...*", *Observaciones...*, II, p. 160.

¹⁴⁸ Cal precisar que es tracta d'una aproximació basada en la renda que se li atribueix a cadascun dels contribuents. No s'hi pot fer cap distinció entre terres i cases, tot i que, als dos casos, se suposa que quasi tothom en posseïria, ja que a l'Alqueria tots paguen per "*...edificio y fincas...*", i en el cas d'Almudaina tan sols es documenten 3 desposseïts –declaren "*yndustria*" però no renda.

¹⁴⁹ En ambdós casos s'ha obtingut a partir d'una divisió de la mostra en 12 trams que, tot i no ser d'una elevada representativitat ho és més, almenys, que el que ha estat obtingut per a Alcoi el 1784. De la mateixa manera, aquest fet implica que aquestes xifres no siguin estrictament comparables amb aquella.

veïns treballaven a jornal¹⁵⁰, demostra que un important contingent de la població de la comarca, tot i posseir terres, no obtenia del seu conreu allò necessari per a garantir la seua subsistència. De nou el volum de la població sembla el factor determinant; així per exemple, a Catamarruch tan sols 4 dels 32 veïns –12'5 %– es declaren jornalers, en canvi a Almudaina la proporció puja fins el 39'02 % –32 de 82–, a Beniarrés el 45'09 % –101 de 224– i a Planes el 46'6 % –144 de 309–¹⁵¹.

Taula 16
Aproximació a l'estructura de la propietat a l'Alqueria d'Asnar (1795) i Almudaina (1810)

<i>L'Alqueria d'Asnar (1795)</i>				
TRAMS (en lliures)	NOMBRE	%	VALOR (en lliures)	%
> 10 £	25	55'55	142'25	16,95
10 - 49 £	15	33'33	265	31'57
< 50 £	5	11'11	432	51'47
total	45		839'25	
<i>Almudaina (1810)</i>				
TRAMS (en lliures)	NOMBRE	%	VALOR (en lliures)	%
>40 £	43	52'44	723'25	13,78
41 - 100 £	23	20'05	1.438'1	27,41
< 100 £	16	19'51	3.085'6	58'81
total	82		5.246,95	

¹⁵⁰ Encara que no a tots els casos s'especifica si que apareix separat allò que hom tributa per rendes de la *industria*, cosa que no ocorre a d'altres anys. En algun cas –Beniarrés, p.e.– s'hi diu expressament "*Yndustria de los jornaleros*". El fet que en aquest darrer cas, tots declaren menys de 20 £, m'ha permès extrapolar aquesta dada per aproximar-me, p.e., a la quantitat de jornalers de Planes que és, per tant, una estimació.

¹⁵¹ Els casos d'Almudaina i Planes són estimacions. V. la n. precedent.

Font: AMA, I.4.3·10-CA.3447-5460: *Equivalentes (expedients) pobles*, 1795-1808.

És cert que no tots els jornalers poden considerar-se com a proletaris, però s'hi aproximen bastant. El cas d'Almudaina resulta prou esclaridor. Les diferències dins aquells que declaren per la seua *yndustría* són força grans –cal recordar que, en principi, els ingressos provinents d'una activitat comercial també s'haurien d'incloure en aquest epígraf–, i, d'aquesta manera, 3 no declaren cap renda –no són propietaris de res–, mentre que 4 apareixen amb rendes de més de 100 £. Però, malgrat açò, la realitat és que hi ha una notable coincidència entre els que declaren rendes baixes i els qui tributen per la seua *yndustría*. Si excloquem els 4 que tenen rendes de més de 100 £, el resultat és que els 28 restants –el 34'15 % dels contribuents– declaren tan sols el 10'07 % de la renda total. El mateix s'observa a Planes on, encara que únicament apareixen 6 contribuents que no tenen ni terres ni cases, dels 144 que declaren menys de 20 £ per llur indústria, 100 –32'36 % del total – tenen una renda individual per davall de les 5 £.

Un fenomen a destacar és l'escassa penetració de la burgesia urbana en la propietat de la terra. En contra d'allò que podria esperar-se pel que sembla ser la tònica general valenciana, ni els rendistes ni els industrials dels nuclis urbans o semi-urbans són propietaris de terres a les localitats rurals. Per regla general els "terratinents" –és a dir, els propietaris forasters– que s'hi registren a l'equivalent són en llur immensa majoria dels pobles immediats: a Setla (1795) el 100 %, a Catamarruch (1810) el 98'34 %, a l'Alqueria d'Asnar (1795) el 92'68 %, a Planes (1819)

el 82'67 %. Els alcoians, per exemple, sols apareixen com a propietaris –dins els casos estudiats– a Catamarruch. És més, a Planes, on la presència de terratinents de més enllà dels límits locals sembla més important, tan sols trobem un propietari de València. Els moviments migratoris i les herències semblen haver jugat un paper més important en l'aparició d'aquesta exigua minoria de propietaris llunyans, que no la penetració del capital en la terra.

La diferenciació interna de les comunitats rurals sembla estar, per tant, molt avançada en vespres de la crisi de l'Antic Règim. De fet l'estrat de camperols mitjans s'ha reduït de forma considerable, inclús a les localitats més petites com demostra el cas d'Almudaina. L'escassa presència de propietaris urbans indica, a més, que es tracta d'un procés bàsicament endogen. Hi ha motius per suposar, doncs, que, en aquest cas, la proximitat de nuclis urbans pròxims no va actuar un element dissolvent de les comunitats mitjançant la penetració burgesa en la propietat de la terra de l'àmbit rural, sinó més aviat al contrari. El manteniment de la petita propietat, malgrat el seu reduït marge, potser puga ser explicada pels moviments migratoris. La poderosa atracció d'immigrants que exercirien nuclis com Alcoi, o d'altres, més llunyans, possibilitaria unes estratègies hereditàries que dificultarien la disgregació dels patrimonis. Ja hem vist al capítol precedent com hi ha sòlids indicis que el creixement demogràfic alcoià s'alimentaria en bona mesura d'immigrants del seu entorn geogràfic. No és cap despropòsit suposar, per tant, que les fortes fluctuacions que presenta el creixement demogràfic de moltes localitats de la comarca –v. Apèndix estadístic 5–

respongueren a conjuntures migratòries¹⁵². En aquestes condicions, la marxa de fills i/o filles per a treballar a la manufactura, l'agricultura o en el servei domèstic¹⁵³ de les localitats més grans, accentuaria l'índex de desposseïció en aquestes, mentre que frenaria la disgregació patrimonial a les més petites.

És evident també, però, que aquesta no és l'única clau que explica l'elevadíssim grau de proletarització observable als nuclis més importants. En el cas d'Alcoi, almenys, cal destacar la importància que sembla haver tingut, almenys fins la Nova Planta, una modalitat de contracte matrimonial que permetia la legislació valenciana¹⁵⁴: la *germania* o fraternitat. Aquest tipus de contracte implicava l'atorgament a l'esposa d'una part del patrimoni equivalent a la del marit, és a dir, la divisió per la meitat del patrimoni en cas de la mort d'un dels dos cònjuges. L'anàlisi fet per J. Torrò sobre la fragmentació dels patrimonis a l'Alcoi del segle XIII demostra sense lloc a dubtes que els pactes de germania representaven el principal factor de disgregació patrimonial, tant pels efectes sobre els drets de propietat, com, molt especialment, per la dispersió parcel·lària que comportaven i que entrebanca la viabilitat econòmica de l'explotació¹⁵⁵. Aquesta característica sembla una particularitat de la zona respecte a la resta del país,

¹⁵² Vegeu, p.e., el cas de l'àrea geogràfica de Planes –privilegiada en la mostra sobre la propietat– que veu com el seu creixement es desaccelera de forma molt notable entre 1754 i 1842. Així, mentre que entre 1754 i 1768 la seua població va augmentar a una taxa anual acumulativa del 3'39 %, entre 1768 i 1786 aquesta es va reduir a menys de la meitat –1'55 %–, per acabar en una situació de pràctic estagnament entre 1786 i 1842 amb una taxa acumulativa del 0'02 % anual.

¹⁵³ V. el capítol precedent, esp. pp. ??.

¹⁵⁴ Sobre aquesta qüestió resulta particularment útil el treball de P. PLA: "Familia y matrimonio en la Valencia moderna. Apuntes para su estudio" a J. CASEY i al.: *La familia en la España mediterránea (siglos XV-XIX)*, Barcelona, 1987, pp. 93-128.

¹⁵⁵ J. TORRÓ: *La formació d'un espai feudal...*, pp. 213-232.

on predominava el règim de separació de béns¹⁵⁶, i és possible que vinguera determinada per la inestabilitat original del poblament atès el seu caràcter fronterer. De fet, encara que en una situació de clar retrocés, el pacte de germania va persistir durant molt de temps. Als començaments del XVI és probable que més del 75 % dels matrimonis tingueren aquesta modalitat¹⁵⁷; en canvi, als inicis del XVII aquesta proporció s'hauria reduït fins el 25 %¹⁵⁸. El seu progressiu abandonament, en una conjuntura d'increment de la pressió sobre l'espai conreable, és, per ell mateix, un clar signe dels seus efectes disgregadors sobre els patrimonis. Aquesta tendència ha de ser paral·lela a la que s'observa per al conjunt del país respecte a les transmissions patrimonials: d'un règim absolutament igualitari que predominava a la baixa edat mitjana hom passa a un altre en el que s'afavoreix especialment un fill que serà el principal dipositari del patrimoni familiar acumulat¹⁵⁹.

¹⁵⁶ V. A. FURIÓ: "Tierra, familia y transmisión de la propiedad en el País Valenciano durante la Baja Edad Media", a Reyna PASTOR (comp.): *Relaciones de poder, de producción y parentesco en la Edad Media y Moderna*, Madrid, 1990, esp. pp.321-325.

¹⁵⁷ Després de la Germania, el rei va imposar uns càstigs a les diferents viles que hi havien participat. Aquestes "composicions" havien de ser pagades pels insurrectes. Per aquesta raó es van el·laborar unes llistes on els "composats" obligaven els seus béns en el pagament de la multa. En el cas d'Alcoi el nombre de "composats" pujava a 180 –al voltant d'un terç del veïns–, dels quals 142 –el 78'88 %–, van signar amb la seua dona, la qual cosa comporta que els actes es realitzaven *in solidum*, segons el que s'estipula als contractes de fraternitat. La informació sobre les composicions prové de J. MOYA: *Libro de Oro...*, II, pp. 168-169.

¹⁵⁸ Dels signants de les vendes de terra entre 1601-1605 i 1615-1619 –AMA, XV.I.188 a 192, protocols de Ginés Aiz; 201-203 i 210-212, protocols de Nofre Cantó; 243-246, protocols i rebedors de Pasqual Pérez; i, 262-266 i 277-281, protocols de Miquel Valls– sols un 24'81 % ho fan *in solidum*, marit i muller –65 de 262.

¹⁵⁹ Segons A. FURIÓ: "Tierra, familia y..." la propietat era dividida a parts absolutament iguals entre els fills; en canvi, les anàlisis de J.M. PÉREZ GARCÍA: "Elementos configuradores de la estructura familiar en la Huerta de Valencia durante el siglo XVIII", *Estudios Humanísticos*, nº 11, 1989, pp. 121-149, demostren que als inicis del XVIII –amb la imposició del dret castellà que afavoria un repartiment més igualitari– ja predominava el sistema de millora a un fill –un 34'9 %, front a un 30'9 % igualitari– i, a més, aquesta situació es va accentuar al llarg del segle, representant a la darrera dècada, respectivament, un 72 % i un 11 %; p. 10. Resulta de molt profit, així mateix la breu síntesi d'ARDIT: *Els homes i la terra...*, II, pp. 205-210. Segons aquest autor hi ha una estreta relació de signe positiu entre

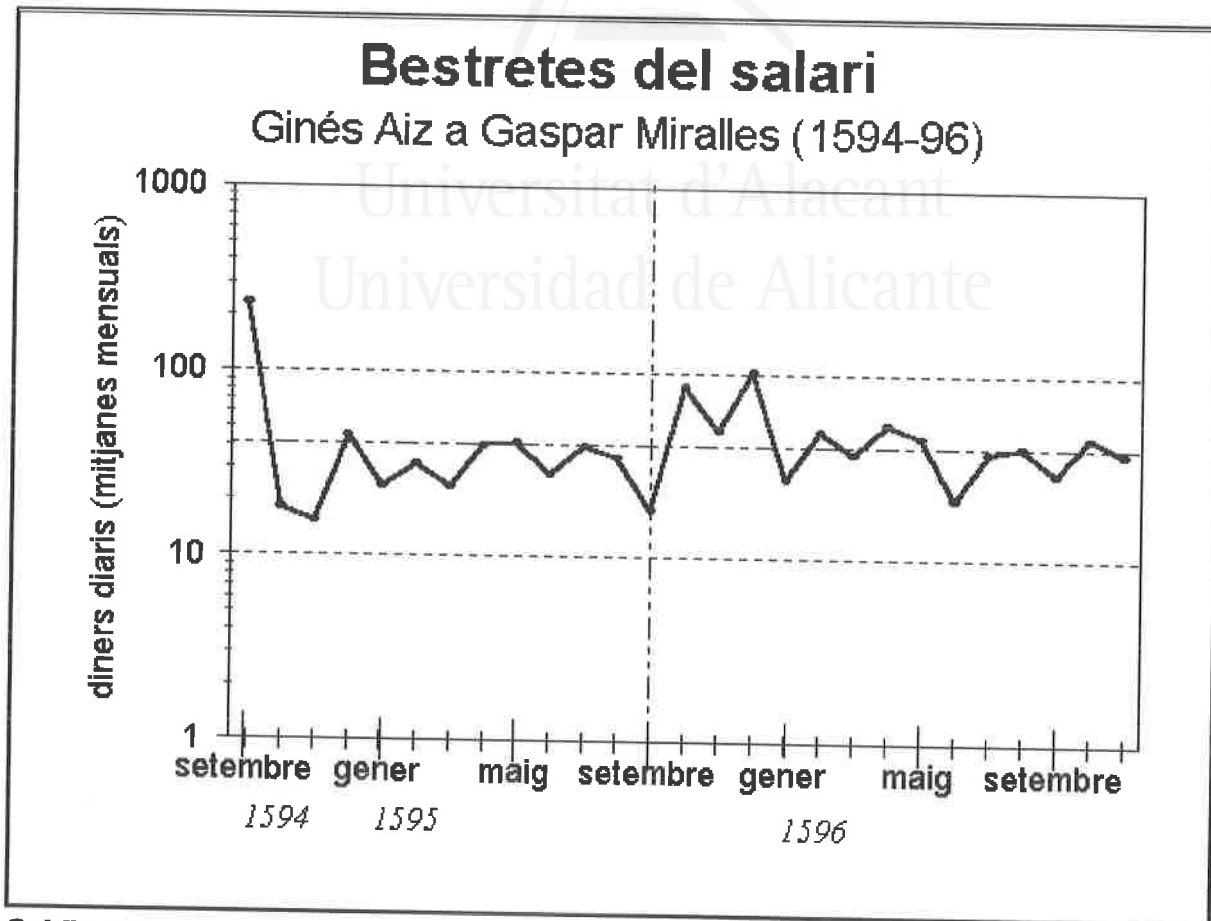
Resta per considerar allò referent a les relacions de producció. La major part dels autors que s'hi han apropiat a aquesta qüestió, han ressaltat el predomini de fòrmules de cessió de la terra que suposaven, en paraules de J. Millán –v. més amunt– la recreació d'una certa forma d'economia camperola subordinada. D'aquesta manera, arrendaments, sub-arrendaments i parceries –sobretot, però no exclusivament– haurien estat les formes d'ús predominant de la terra cultivada i de canalització d'excedents cap a les classes propietàries en ascens. No és la meua intenció esmenar la plana d'aquesta visió, i molt menys en aquest treball que no té com a eix central l'agricultura. Tanmateix, em sembla que l'excessiva atenció a les comarques litorals i, dins d'elles, a l'agricultura intensiva de regadiu tendeix a magnificar aquest tipus de relacions socials de producció, en idèntica mesura que minimitza el pes de les relacions salarials. Si a d'açò afegim la parquedat de fonts per a estudiar aquest segon tipus de relacions tindrem el panorama complet.

El cert, però, és que, amb tota l'excepcionalitat que se li vulga atribuir, el cas alcoià casa força mal amb aquesta visió. Als inicis del segle XVII¹⁶⁰, l'arrendament predominava a les hortes i, en general, a terres relativament petites –olivars i algunes vinyes–, mentre que la parceria s'usava, fonamentalment, per a posar en explotació les grans unitats de producció: els masos. Poc després, i en gran mesura arran de la

complexitat familiar, nivell de riquesa i ús de sistemes hereditaris de millores. De fet, als llocs on predominava el sistema igualitari als segles XVII i XVIII, la propietat de la terra estava força més repartida. En aquests casos, les estratègies matrimonials semblen haver estat els principals mecanismes usats per frenar la fragmentació. Sobre aquesta darrera qüestió, a banda de la síntesi d'Ardit, v. també l'article citat de Furió.

¹⁶⁰ V. LI. TORRÓ: *Abans de la indústria...*, pp. 175-180.

baixada del preu de la terra que va suposar l'expulsió dels moriscos, l'arrendament va tendir a substituir la parceria com a forma de cessió de l'ús de la terra predominant. Un arrendament "modern": amb cessions per períodes curts –4 anys–, pagat en diners i amb clàusules precises sobre les formes de conducció de la terra que expressen clarament l'interès dels propietaris en preservar-la i augmentar el seu valor. El més significatiu, amb tot, és que, atès el valor de les terres cedides i les seues descripcions, es tracta, en termes generals, d'explotacions mitjanes o grans. És a dir, a Alcoi, arrendaments i parceries no sols no substitueixen el treball assalariat, sinó que en la major part dels casos el pressuposen.

Gràfic 21

La informació sobre el treball a jornal a l'agricultura és molt pobre. Als protocols notariais, per exemple, és quasi impossible trobar qualsevol tipus de referència. Tot i el volum de documents notariais utilitzats a la meua tesi de llicenciatura¹⁶¹, pràcticament es deu a l'atzar el fet que a una obligació el llaurador Cristòfol Pasqual reconega haver cobrat de Josepa Vilaplana, vídua de Bertomeu Pasqual, "*sex caffisia frumenti pro solidata per me lucrata in domo et servicio aratoris et aliis rebus*" per tot el temps que s'hi va estar¹⁶². Aquest document va sospitar de l'existència, junt al treball jornal·ler estacional, de relacions salarials més estables, segurament equivalents a allò que la documentació del segle XVIII anomena "*criados de labranza*". Els comptes privats del notari Ginés Aiz aproven una prova documental de primera magnitud d'aquest tipus de relacions¹⁶³. Efectivament, el 26 de setembre de 1594, Ginés Aiz escrivia al dit llibre:

"A vint y sis dies del mes de setembre de l'any 159 y quatre, yo, Ginés Aiz, notari, menor, me consertí ab Gaspar Miralles per a què estiga en l'ort y fassa en aquest tot lo necessari, per preu, cascun any de cinquanta lliures. Y comensà a servir a vint i sis [*sic*] de setembre 159 y quatre."

El contracte es va perllongar per dos anys i dos mesos –almenys no consten més anotacions–, és a dir, fins el novembre de 1596. Durant aquest temps Ginés Aiz va

¹⁶¹ Més de 1.100 entre 1601 i 1619, procedents d'uns 40 protocols; v. LI. TORRÓ: *Abans de la indústria...*

¹⁶² AMA, XV.I.209, *Protocol notarial de Nofre Cantó*, 1615-1617, 8-I-1615.

¹⁶³ AMA, II.8.3., BC-204, 203: *Comptes particulars del notari Ginés Aiz*, 1547-1635. Es tracta d'un llibre procedent de l'antic Arxiu Notarial d'Alcoi què, incomprensiblement, en la catalogació actual figura en la secció de Justícia. J. MOYA: *Libro de Oro...*, II, p. 238 ja el va descriure breument, encara que amb algunes incorreccions com la d'atribuir el llibre a Crisóstom Aiz (fill) i no a Ginés (pare). De fet el llibre sembla haver-lo iniciat el pare que, a banda de notari, exercia com a prestamista i fabricava draps –des de 1604, almenys–, i continuat pel fill major, Crisóstom, que va seguir amb les mateixes activitats. Es tracta d'anotacions prou disperses. Ginés Aiz, duia una comptabilitat separada per negocis, mentre que Crisóstom sembla haver-se limitat a anotar entrades i eixides. Com es pot suposar, a aquest llibre m'hi referiré també més avant als capítols sobre la manufactura.

anar entregant a Gaspar Miralles diners de bestreta¹⁶⁴. Al llarg dels 26 mesos –descomptant el primer setembre– ho va fer en 75 ocasions, a una mitjana de quasi tres cops al mes. A la llarga, aquesta relació va crear una dependència de l'assalariat envers el propietari de l'hort, ja que si bé el primer any en saldar els comptes el 25 de setembre Ginés Aiz encara devia 14 s 3 d a Gaspar Miralles, el segon, en canvi, el deute era de 23 £ 16s 9d, però en sentit invers. Al Gràfic 21, hom pot comprovar com mentre que la mitjana diària entregada el primer any rarament assolía els 40 d, el segon, aquesta quantitat se supera en diverses ocasions.

Per tant, podem suposar que les relacions salarials estarien molt més difoses que allò que la documentació que hi ha normalment a l'abast permet suposar; i, el que és més important, que un cop s'havia caigut en elles era difícil sortir-ne en condicions normals, atesa l'estreta dependència econòmica que generaven. D'una altra banda, el recurs al treball a jornal seria inevitable a les grans explotacions del secà, on és probable que els arrendataris o parcers atengueren el treball quotidià amb el concurs exclusiu de la família, però que requeririen una forta aportació de treball suplementari amb caràcter estacional. Els jornalers estacionals alternarien aquesta ocupació amb altres, com el treball a domicili per a la manufactura o com a treballadors no qualificats en la construcció. Els més afortunats, especialment a les localitats més menudes, a més, disposarien d'una reduïda explotació agrària –en propietat o arrendada– que completaria el quadre dels ingressos familiars. No ens hem d'estranyar per tant, que

¹⁶⁴ Quasi sempre reals castellans, la qual cosa indica fins a quin punt circulava la moneda d'aquest país, i, per tant, l'alt nivell d'integració de l'economia alcoiana en la castellana. Açò és degut, ja ho veurem a les transaccions relacionades amb la draperia.

aquest grup social tendirà a créixer de forma molt important, especialment al segle XVIII. Independentment de la inseguretats que ofereix el cens de Floridablanca en la qualificació dels jornalers, no deixa de ser significatiu que hi siguen comptabilitzats com a tals el 42'62 % del total d'actius agraris –28'19% del total d'actius–¹⁶⁵.

La informació; que es desprèn dels censos i padrons ens permet d'aproximar-nos al grau d'extensió del treball a jornal, així com de les de fórmules de cessió com parceries i arrendaments. Tot i que les informacions no són estrictament comparables en algun cas, la imatge que podem reconstruir és prou significativa malgrat les limitacions. La més important, per suposat, és el caràcter estàtic de la informació censal que no té en compte els cicles de vida individuals¹⁶⁶; tanmateix, el fet de no limitar-se a un moment d'observació dibuixa clarament les tendències per a una primera aproximació. Des del punt de vista documental el principal entrebanc, però, és la inseguretats a l'hora de classificar els actius agraris, especialment en la categoria de llauradors, atesa la dificultat que presenten en algun cas les fonts per a distingir els llauradors propietaris dels arrendadors i parcers, segurament provocada per l'existència d'un grup variable que combinava les dues situacions alhora. Així mateix, com s'aprecia a la Taula 17, és molt probable que en algun cas –el cens de 1820 a *fortiori*– els possibles arrendataris hagen estat comptabilitzats com a jornalers.

¹⁶⁵ Percentatges obtesos sobre el recompte realitzat per A. BENEITO: *Comportamiento epidémico...*, p. 79.

¹⁶⁶ V. Estrella GARRIDO: "El ciclo familiar y el tiempo de vida en la Huerta de Valencia, 1747-1800" a ARDIT i BERNAT: *Familia y estructuras familiares...*, pp. 29-51.

Taula 17
Els actius agraris a Alcoi (1731-1820)

1731 392 (45'47 %)	Cultivadors 238 (60'71 %)	Terres pròpies 77 (19'64 %)	Sols terres pròpies		
		Terres alienes 161 (41'07 %)	Terres pròpies + terres alienes		
			Arrendataris		
	Assalariats 154 (39'29 %)	Jornalers		Parcers	Mitgers
		Criats de llaurar		Terçoners	
1764 (Equivalent) 671 (32'57 %)	Cultivadors 256 (38'15 %)	Terres pròpies 109 (16'24 %)	Sols terres pròpies		
		Terres alienes 147 (21'91 %)	Terres pròpies + terres alienes		
			Arrendataris 31 (4'62 %)		
	Assalariats 415 (61'85 %)	Jornalers 403 (60'06 %)		Parcers 116 (17'29 %)	Mitgers 68 (10'13 %)
		Criats de llaurar 1 (0'15 %)		Terçoners 48 (7'15 %)	
1764 (Resumen General ...) 748 (37'72 %)	Cultivadors 276 (36'9 %)	Terres pròpies	Sols terres pròpies		
		Terres alienes	Terres pròpies + terres alienes		
			Arrendataris		
	Assalariats (63'1 %)	Jornalers 392 (52'41 %)		Parcers	Mitgers
		Criats de llaurar 72 (9'62 %)		Terçoners	

<p>1807 1.320 (35'56 %)</p>	<p>Cultivadors 688 (52'12 %)</p>	<p>Terres pròpies 267 (20'23 %)</p>	<p>Sols terres pròpies 236 (17'88 %)</p>	
			<p>Terres pròpies + terres alienes 31 (2'35 %)</p>	
		<p>Terres alienes 421 (31'89 %)</p>	<p>Arrendataris</p>	
		<p>Parcers</p>	<p>Mitgers</p>	
			<p>Terçoners</p>	
<p>Assalariats 632 (47'88%)</p>	<p>Jornalers 536 (40'61 %)</p>			
	<p>Criats de llaurar 72 (3'41 %)</p>			
<p>1820 668 (20'55 %)</p>	<p>Cultivadors 58 (8'68 %)</p>	<p>Terres pròpies</p>	<p>Sols terres pròpies</p>	
			<p>Terres pròpies + terres alienes</p>	
		<p>Terres alienes</p>	<p>Arrendataris</p>	
		<p>Parcers</p>	<p>Mitgers</p>	
			<p>Terçoners</p>	
<p>Assalariats 610 (91'32 %)</p>	<p>Jornalers 600 (89'82 %)</p>			
	<p>Criats de llaurar</p>			
<p>FONTS: 1731; AMA, I.4.4.1, CA 3.663-5.254: <i>Repartiments de l'equivalent, 1709-1782. 1764 (Equivalent); AMA, I.4.4.1, CA 3.666-5.255 (I): Repartiments de l'equivalent, 1747-1773. 1764 (Resumen General...); Resumen General...</i>, pp. 12-19. 1807; F. PÉREZ PLANELLES: <i>Plan Estadístico...</i>, pp. 5-7. 1820; AMA, I.4.4.1, 3.672-5.261: <i>Contribuciones (veinari)</i>.</p> <p>NOTES:</p> <ul style="list-style-type: none"> - En general, les xifres situades davall de l'any representen el total d'actius agraris i, en aquests casos, el percentatge és sobre el total d'actius. - El 1731 la xifra del total de llauradors propietaris ha estat obtinguda per eliminació, ja que és l'única categoria professional que no hi figura explícitament a les llistes. Apareixen dues "classes" a banda de tots aquells amb oficis clarament delimitats; com que a la segona s'hi indica que s'inclouen advocats cerers, cirurgians i metges, he comptabilitzat tots els de la primera com a llauradors. - La informació provinent del <i>Resumen General...</i>, ha estat comptabilitzada de la següent manera: amb els propietaris 12 "<i>hijos de viuda aplicados á la labranza</i>" -p. 19-, 1 "<i>labrador recojedor del diezmo</i>" -p. 12-, i 132 "<i>labradores foráneos</i>" i 39 "<i>hijos de éstos</i>" -p. 18-; amb els jornalers 12 "<i>labradores jornaleros omitidos</i>" -p. 19-; i, finalment, dins els criats de llaurar, 8 "<i>criados de labradores</i>" -p. 12-, 51 "<i>criados de labranza</i>" -p. 18-, 4 "<i>criados de viudas para la labranza</i>" -p. 19- i 12 "<i>criados de labranza, de cavalleros</i>" -p. 19. Així mateix, els fills dels llauradors i els dels jornalers han estat inclosos en les categories respectives. - El 1807 la xifra del total d'actius ha resultat de comptabilitzar tots els individus amb els seus oficis i estatus citats per Pérez Planelles, però amb l'exclusió de les dones empleades en el filat de la llana (1.800), per tal que el percentatge poguera ser objecte de comparació amb les altres informacions que no inclouen açò. 				

El primer que destaca és la progressiva reducció del nombre d'actius en el sector, d'un 45'47 % el 1731, a un 20'55 % el 1820. Una disminució que es verificaria, sobretot, al llarg dels dos primers terços del segle, que s'aturaria al darrer terç i que

reprendria des dels començaments del XIX. Com es pot apreciar, hi ha una notable coincidència entre els períodes en els que decreix la participació de l'agricultura en l'estructura ocupacional i aquells en els que augmenta l'assalarització, i viceversa. La clau per a entendre aquest comportament ha de trobar-se, en primer lloc, en l'increment de l'espai conreat, així com, probablement, també en la seua diferent qualitat –encara que sobre aquesta darrera qüestió tan sols podem especular. Ja hem vist a l'apartat precedent l'enorme increment de la superfície conreada que es va produir entre 1764 i 1807, de prop d'un 65 %. Hi ha raons suficients per a sospitar que aquest moviment es reduiria bàsicament a aquest període i que seria particularment intens a les dècades dels 60 i 70¹⁶⁷. És a dir, el creixement agrari als dos primers terços del segle seria fonamentalment intensiu amb un creixement del nombre d'explotacions molt inferior al de la població ocupada en elles. Segurament, l'increment de conreadors de terres pròpies estaria relacionat amb una creixent fragmentació al regadiu¹⁶⁸, mentre que el descens d'explotacions en règim de parceria seria el resultat de la paral·lela concentració al secà, l'expressió més acabada de la qual serien els masos treballats a mitges o terces per parcers. Per contra, l'extensió de l'àrea de conreu al darrer terç, unida a les dificultats creixents de trobar mà d'obra qualificada¹⁶⁹ per la competència amb la indústria, afavoriria la multiplicació de les explotacions; tant

¹⁶⁷ El 1731 hom va capbrevar 58 fanecades sota domini directe del rei; el 1761, 69; el 1773-77, 963; i, el 1805, 990. Aquesta informació prové de Mª C. ROMEO: *Realengo y municipio...*, p. 22. Cal tenir present que les 921 fanecades de diferència entre el capbreu de 1761 i el de 1805, representen quasi un 40 % de l'increment net de l'espai conreable detectat entre 1764 i 1807 –cfr. la Taula 13.

¹⁶⁸ V. al respecte el que assenyala Pérez Planelles, *supra*, n. 133.

¹⁶⁹ Cal recordar la presència majoritària de forasters ocupats en el sector agrari al cens de 1764 –un 57'5 %. V., més amunt, al capítol precedent la Taula 3.

de les explotades directament pels seus propietaris –en les que seguiria representant un paper fonamental la subdivisió de les propietats al regadiu¹⁷⁰– com de les arrendades. El 1820, per contra, la caiguda de la població activa agrària –segurament magnificada per la font d'informació empleada– s'hauria de relacionar, d'una banda, amb l'inici de la contracció de l'espai conreable constatat entre 1807 i 1886, i, d'una altra, amb la probable proletarització definitiva de la major part dels petits propietaris de terres d'horta. Tot i que és molt plausible que els conreadors foren molt més que els que indica la font, també cal tenir present que aquesta situació podria relacionar-se amb la disminució de la parceria¹⁷¹. No cal dir que, ateses les limitacions que imposen les fonts, totes les afirmacions que he fet sobre aquest respecte no són més que hipòtesis que s'hauran de falsar amb futures recerques.

Universitat d'Alacant
Universidad de Alicante

¹⁷⁰ Tot i que, per la lectura de la Taula 13, pot semblar molt important el creixement de la terra regada, el més probable és que aquesta cresquera, sobretot, a costa de la terra dedicada al conreu d'oliveres que ja comptaria amb alguna aportació hídrica al ser terres explotades en règim de *coltura promiscua*; v. al respecte l'apartat precedent i, esp., LI. TORRÓ: *Abans de la indústria...*, pp. 25-27. De fet, aquesta situació persistiria al llarg del segle XIX, com es desprèn de la lectura del padró de 1886; cfr. E. TONDA: "Notes sobre l'estructura...".

¹⁷¹ De tota manera, l'estudi del padró de 1886 indica que existeix un important nombre de petits propietaris alcoians. Aquests són 752 –sobre un total de 828, és a dir, hi han 76 propietaris forasters–, dels quals 662 –88'03 %– tenen propietats de menys de 10 Ha; i encara 476 –63'3 %– posseïxen menys d'1 Ha. Per contra, els propietaris forasters, que no arriben al 10 % del total, controlen quasi el 40 % de la superfície total. Com es pot suposar, a més, la dispersió parcel·lària és molt més gran entre els propietaris alcoians. En aquest estudi s'assenyala que l'explotació directa predomina en les petites propietats i la cessió en les grans. Així mateix, la parceria –sempre a mitges– predomina a les grans explotacions de secà, mentre que l'arrendament –pagat en espècie i suposant 1/5– predomina al regadiu. V. E. TONDA: "Notes sobre l'estructura...", pp. 150-152.

Universitat d'Alacant
Universidad de Alicante

IV. LES ACTIVITATS AGRÀRIES. 2. PRODUCCIÓ, PREUS I RENDA FEUDAL

Com he assenyalat a l'introducció del capítol anterior, en aquesta part del treball abordaré els aspectes conjunturals. Tot i tractar-se d'un capítol més breu, l'he dividit en quatre apartats. El primer consistirà en una anàlisi de l'evolució de la producció agrària a través d'una agregació de sèries provinents dels registres delmals. Així mateix, seguidament presentaré la reconstrucció d'una sèrie de preus del forment a la vila d'Alcoi entre 1445 i 1770, amb ella provaré d'aproximar-me, també, als efectes de les transformacions agràries, especialment en allò que toca a la productivitat del treball. El següent apartat representa, d'alguna manera, un *ex-cursus* per tal d'abordar la qüestió de l'extracció feudal de l'excedent i poder posar-la en relació amb la resta d'aspectes a considerar. Amb aquest propòsit he reconstruït una sèrie de la renda feudal a Alcoi entre 1444 i 1815, l'anàlisi de la qual servirà de punt de partida per a la reflexió. Per acabar, tractaré d'establir alguna conclusió sobre les relacions entre el canvi agrari, les detraccions feudals, el creixement demogràfic i la manufactura, sobre la base de les evidències recollides.

1. *L'evolució de la producció agrària a través de les fonts delmals*

El coneixement del volum de la producció agrària i, en especial, de la seua evolució presenta moltes dificultats atesa la deficiència de les fonts d'informació de les que hom disposa normalment per al període pre-industrial. Si sol ser freqüent l'existència de testimonis i estimacions des de la segona meitat del segle XVIII que, de vegades, ens proporcionen una instantània prou ajustada d'aquesta realitat a un moment donat –com la que hem pogut reconstruir al primer sub-apartat d'aquest capítol–, en canvi és més problemàtic establir les seues fluctuacions al llarg del temps. Les úniques fonts que permeten assajar una aproximació són les derivades de l'administració i/o els arrendaments de les rendes delmals¹⁷². Com és ben sabut, però, el seu caràcter fiscal, així com el fet que, tot i haver de suposar una proporció fixa del producte agrari, es trobaven normalment arrendades, presenten una sèrie d'entrebancs al seu tractament i a les conclusions que de les sèries estadístiques que s'hi obtenen es poden extreure.

En el present cas són dues les fonts d'informació que he utilitzat. D'una banda, els arrendaments de la part del delme corresponent al Capítol de la Catedral de

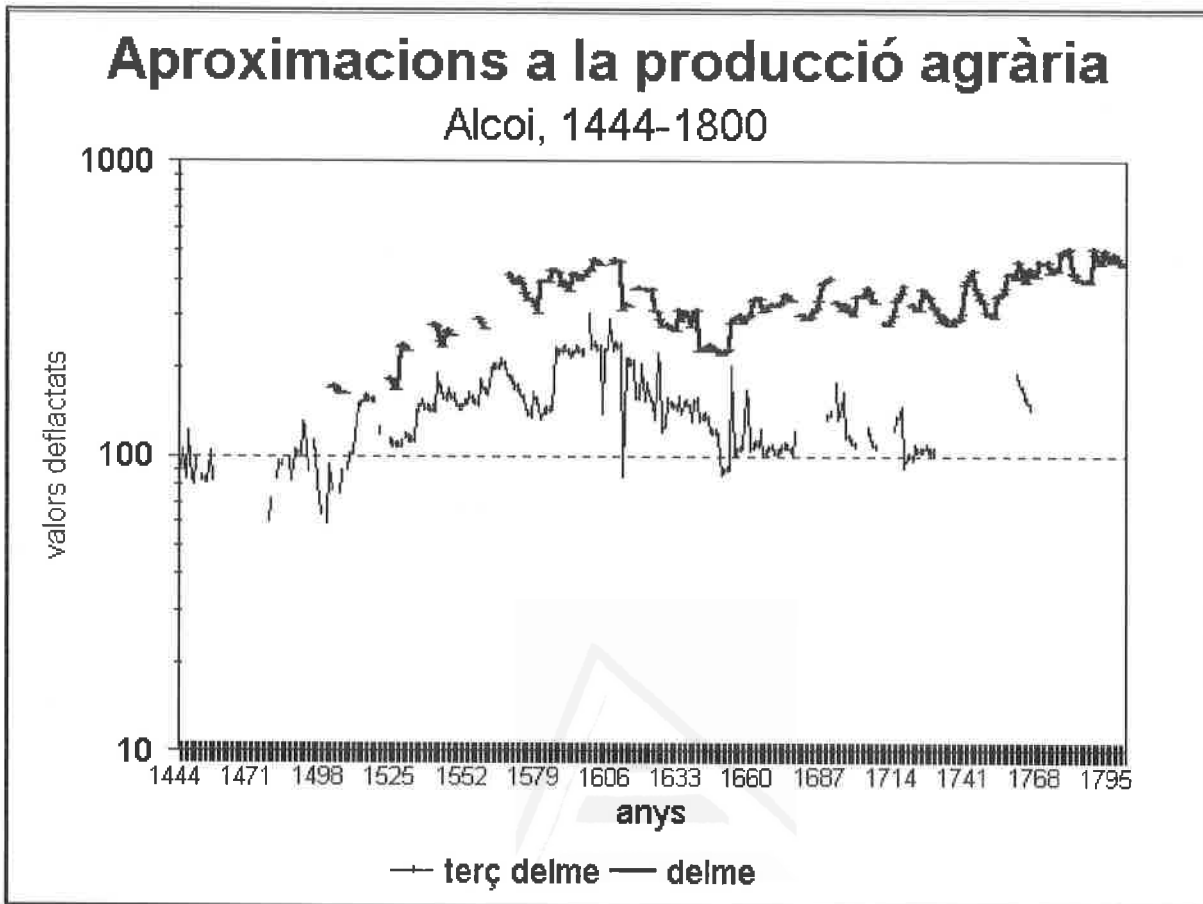
¹⁷² V. al respecte les conclusions de la sessió que li va dedicar el 7è Congrés Internacional d'Història Econòmica, celebrat a Edimburg el 1978, i que suposa la culminació dels esforços metodològics i de recerca empírica d'un bon nombre d'investigadors al llarg de molts anys a Joseph GOY i Emmanuel LE ROY LADURIE: "Prestaciones campesinas, diezmos y tendencias de la producción agrícola en las sociedades preindustriales" a Jerzy TOPOLSKI i altres: *Historia económica. Nuevos enfoques y nuevos problemas*, Barcelona, 1981, pp. 153-174. La major part de les contribucions presentades a aquesta sessió es van publicar posteriorment a J. GOY i E. LE ROY LADURIE: *Prestations paysannes, dîmes, rente foncière et mouvement de la production agricole à l'époque préindustrielle*, Paris, 1982. Recentment destaquen, per a l'àmbit espanyol, les conclusions de la sessió del VII Congrés d'Història Agrària –Baeza (Jaén), 1995–; v. al respecte Bartolomé YUN: "El desarrollo agrario en la España de la época preestadística: Una frontera metodológica y conceptual", *Noticiero de Historia Agraria*, nº 11, 1996, pp. 15-35.

València dels "delmaris" de la comarca¹⁷³; i, d'una altra, els registres dels arrendaments i de la gestió directa per part del Batlle del terç delme –corresponent al rei i a les monges clarisses de Xàtiva– generats per la Batllia d'Alcoi¹⁷⁴. Aquesta darrera informació sols serà utilitzada de forma ocasional i com a punt de contrast, especialment per al segle XVII en el que disposem de recaptacions en espècie per a alguns anys¹⁷⁵. De forma excepcional, però, atesa la manca d'informació dels delmes valencians, l'anàlisi de l'evolució del segle XV es realitzarà a partir del terç delme d'Alcoi. Tota la informació amb la que s'han confeït els diferents gràfics i quadres, així com el seu tractament, està contesa als apèndixs estadístics 12 al 14. Així mateix a les notes de l'apèndix 12 s'hi especifiquen els criteris metodològics aplicats a l'hora de fer les agregacions i les deflacions corresponents –amb preus del forment de València.

¹⁷³ A(rxiu de la) C(atedral de) V(alència): *Llibres dels arrendaments dels delmaris*, 4.388-4.40? (1501-1835). Aquesta informació m'ha estat amablement proporcionada pel doctor Manuel Ardit, del qual m'he beneficiat també del seu processament de la informació, especialment en el sentit de la seua escrupolosa metodologia a l'hora de mantenir una homogeneïtat territorial en els delmaris que, al llarg de la seua existència van ser objecte de diverses segregacions. Per aquesta raó no he inclòs les sèries del delmari de Xixona, que incloïa Ibi i Tibi fins el 1763, ni el d'Ontinyent que va incloure Biar probablement entre 1565 i 1678. Cal fer especialment palès el meu agraïment al doctor Ardit per aquesta impagable informació. Dels treballs que al País Valencià han utilitzat els delmes per tal de construir una visió a llarg termini de l'evolució de l'agricultura destaquen J. CASEY: "Structure et développement de l'agriculture de Valence à l'époque moderne, 1500-1700", a J. GOY i E. LE ROY LADURIE: *Prestations paysannes*,..., pp. 329-339; J. M. PALOP: "El producto diezmal valenciano...", i, molt especialment, els de M. ARDIT, entre els quals destaca a més del ja citat "Expulsió dels moriscos...", "Recaudación y fraude diezmal en el siglo XVIII valenciano" a *Estructuras agrarias y reformismo ilustrado en la España del siglo XVIII*, Madrid, 1989, pp. 391-410. Per a una descripció general dels delmaris i de les proporcions amb les que contribuïen cal veure també Antonio MESTRE: "La recolección de diezmos...".

¹⁷⁴ Aquesta informació prové de l'ARV-MR: *Administració*, 193, 197, 201, 205, 213, 218, 232, 235, 239, 241, 244, 252, 256, 260, 270, 274, 277, 283 i 290 (1607 a 1676); ARV-MR: *Batllia d'Alcoi*, 1.115-1.296 (1444 a 1702); ARV-MR: *Terç delme d'Alcoi*, 5.430-5.452 (1598 a 1694); Mª Cruz ROMEO: *Realengo y municipio*..., pp. 35 i 37 (1703 a 1764). Tota la informació compresa entre 1504 i 1702 va estar generada en el marc d'una altra recerca; v. LI. TORRÓ: *Abans de la indústria*..., pp. 78-108. Per al present treball he eixamplat el marc cronològic amb l'afegit de les dades proporcionades per Mª Cruz Romeo per al segle XVIII i les de la Batllia d'Alcoi entre 1444 i 1501 –lligalls 1.115 a 1.136.

¹⁷⁵ Ací també inclouré alguna informació extreta de la petita mostra dels registres del terç delme de Penàguila per les mateixes dates.

Gràfic 22

El gràfic 22 ens permetrà contrastar la validesa de les fonts, així com una aproximació a l'evolució de la producció agrària a la segona meitat del segle XV. El primer que destaca de la comparació entre la corba que tracen els arrendaments deflactats del delme i el terç delme en el llarg termini és la diferència en el grau de les seues pendents. La gestió directa del batlle de les recaptacions del terç delme al llarg del segle XVII ens informa sobre les diferents proporcions que es destinaven a cadascun d'ells. Així, per exemple, dels 446 cafissos 5 barcelles i 1 almud de forment recaptats pel delme el 1600 es van destinar a les parts bisbals, el terç delme i les

primícies el 51'88 %, 25'93 % i 22'18 %, respectivament¹⁷⁶; o, el que és el mateix, es dividia el delme en 27 parts, de les quals 6 anaven a les primícies, 7 al terç delme i 14 a les parts bisbals. Aquestes proporcions sols s'aplicaven als cereals, ja que a la resta les particions eren de 25/25/50. És a dir, el delme –parts bisbals– havia de representar, poc més o menys, el doble del valor del terç delme.

Tanmateix, sembla evident al gràfic que les proporcions entre aquestes dues rendes van variar de forma notable al llarg del període considerat. El primer punt sòlid de comparació que podem establir en el quadrienni 1523-26 indica que el delme tan sols va representar 1'6 vegades el valor del terç delme, mentre que 84 anys més tard, al quadrienni 1607-1610 el delme va ser 1'95 vegades superior al terç delme; i encara, 96 anys després –1703-1706– el delme va representar 3'09 vegades el valor del terç delme. Resulta evident, per tant, que el delme estava sub-valorat respecte al terç delme als inicis del segle XVI. El fet que els arrendaments de la part senyorial¹⁷⁷ del delme es practicaren des de més antuvi¹⁷⁸ i que els seus arrendadors foren d'origen local front a la majoritària presència de mercaders valencians als arrendaments de les parts bisbals, ho pot explicar abastament. D'aquesta manera, al llarg del segle XVI, els arrendadors valencians anirien adquirint major experiència i coneixement sobre els diferents delmaris i la competència ajustaria millor les postures de les subhastes, fent

¹⁷⁶ ARV-MR, *Delme d'Alcoi*, 9.767 (1600). Aquestes proporcions es mantenen invariables a tots els anys en què s'hi conserven particions.

¹⁷⁷ Cal tenir present que la senyoria d'Alcoi estava compartida entre el rei i el Convent de les Clarisses de Xàtiva que, per aquesta raó, gaudia d'una tercera part de les rendes; LI. TORRÓ: *Abans de la indústria...*, p. 56. Sobre aquestes qüestions tornaré a insistir al capítol 4.

¹⁷⁸ Com a mínim des de 1444, ARV-MR: *Batllia d'Alcoi*, 1.115.

disminuir considerablement la major rendibilitat inicial –almenys en relació amb l'altra part del delme– dels arrendaments de les parts bisbals. A partir de mitjans del segle XVII, en canvi, aquestes proporcions s'alteren substancialment. Si fins el 1647 els arrendaments del terç delme valen aproximadament la meitat dels de les parts bisbals, en els anys sub-següents aquesta proporció s'altera a favor d'aquestes darreres. Efectivament en els quadriennis 1644-47, 1648-51 i 1652-55¹⁷⁹, la *ratio* parts bisbals/terç delme suposa, respectivament, 1'94, 2'53, i, 2'85. Aquest ràpid deteriorament relatiu del valor arrendat del terç delme només pot explicar-se per un canvi en les condicions de la seua recaptació. Encara que no dispose de cap referència documental, sembla probable que des d'aquestes dates l'arrendament del terç delme només cobrira la part del rei d'aquest, és a dir, dos terços; l'evolució de la *ratio*, per tant, expressaria el progressiu ajust dels arrendaments a les noves condicions. De fet, si corregim la xifra de l'arrendament del terç delme del quadrienni 1653-56 augmentant-la en un terç, la *ratio* puja a 1'9.

És a dir, fins el 1568 el terç delme ofereix un grau de fiabilitat considerablement més gran que les parts bisbals, a l'hora d'avaluar i analitzar l'evolució del valor del delme. Entre aquesta data i el 1647, en canvi, la correspondència sembla ser el suficientment gran com per a què totes dues puguen servir-ne de base. Des de 1647, però, els arrendaments del terç delme deixen de tenir validesa per a l'anàlisi¹⁸⁰, havent-

¹⁷⁹ En aquest darrer cas hi ha una petita diferència, ja que el 1652 el terç delme va ser gestionat directament pel Batlle, efectuant-se l'arrendament quadriennal del terç delme per al període 1653-56.

¹⁸⁰ Podria haver assajat una correcció a les xifres del terç delme. Ara bé, la inseguretats documental del canvi de condicions en l'arrendament, d'una banda, i la disponibilitat dels arrendaments de les parts bisbals com a font prou segura d'informació, d'altra, m'han aconsellat desistir-hi.

se de recolzar aquest exclusivament en els arrendaments de les parts bisbals del delme¹⁸¹ que, a més, són l'única font d'abast comarcal de la que dispose.

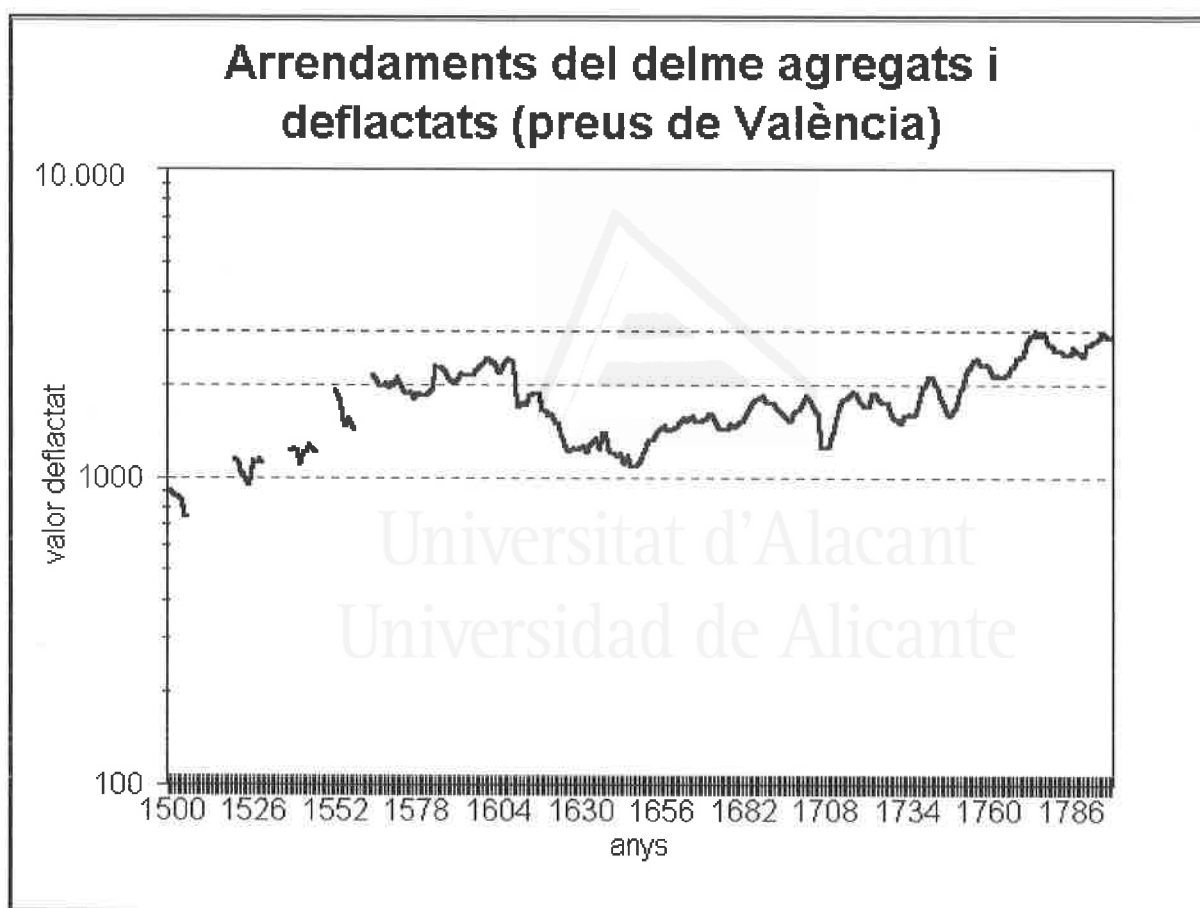
La segona meitat del segle XV sembla, contemplada en el llarg termini, un període d'estabilitat pel que fa a la producció agrària. Tanmateix, també és evident que aquesta aparent estabilitat oculta fluctuacions importants. Malgrat el considerable buit informatiu que existeix entre 1457 i 1476, sembla dibuixar-se una situació de caiguda tendencial que assoliria el seu mínim en algun moment entre aquestes dues dates per a iniciar una forta remuntada des dels començaments de la dècada dels 80. Si la informació dels anys 1477-78 és significativa, des de la segona meitat de la dècada dels 40 la caiguda hauria estat al voltant d'un 30 %¹⁸², a una mitjana acumulativa anual del -1'1186 %. Aquest perfil no concorda en absolut amb el de la població a Alcoi, però, en canvi, s'adiu amb el d'altres localitats com és el cas de Penàguila i també amb l'anàlisi agregada feta per A.J. Mira¹⁸³. A partir d'ací, en canvi, tot i les fluctuacions conjunturals el creixement serà tendencial fins el màxim que s'assoleix en els anys immediats abans de l'expulsió dels moriscos. Així, s'hi detecten quatre recessions, tres intenses, datables aproximadament entre 1497 i 1505, entre 1519 i 1532, i entre 1570

¹⁸¹ Tret de l'utilització de la informació dels anys en que el terç delme estava gestionat directament pel Batlle per a l'establiment de balanços.

¹⁸² D'una mitjana de 94'3068 entre 1444 i 1450 a una de 65'0616 entre 1477 i 1478; és a dir un descens d'un 31'01 %.

¹⁸³ "Evolución demogràfica de la Vall d'Albaida-l'Alcoià..." Encara que tornaré a insistir sobre aquest extrem, cal puntualitzar que açò ratifica l'apreciació feta al capítols sobre la demografia d'una relació estreta entre el creixement demogràfic alcoià al segle XV i l'auge manufacturer.

i 1584, i una de més lleu entre 1542 i 1556¹⁸⁴. A la segona meitat dels 80, però, s'ha arribat al sostre del creixement, ja que entre els quadriennis 1585-88 i el 1607-10, el valor dels arrendaments del terç delme a penes creix un 3'86 % –a un 0'17 % acumulatiu anual. Entre la dècada dels 80 del segle XV i l'expulsió dels moriscos l'agricultura alcoiana i –en la mesura que aquesta pugua ser representativa– la de la

Gràfic 23

comarca, hauria crescut un 120'8 %, a una mitjana anual acumulativa del 0'6775 %.

Aquest creixement tendiria a ralentitzar-se, ja que entre 1485-92 i 1561-68 hauria estat

¹⁸⁴ De tota manera l'única amb una datació relativament segura és la primera, ja que a les altres tres el predomini dels arrendaments quadriennials tendeix a distorsionar aquestes fluctuacions en el temps.

del 91'18 % –un 0'8564 % anual acumulatiu–, mentre que entre aquestes darreres dates i 1603-10 tan sols representaria un 15'49 % –un 0'3435 % anual–¹⁸⁵.

L'expulsió dels moriscos va suposar una forta crisi conjuntural que tindria com a efecte el començament d'una fase B del cicle secular. El valor deflactat del delme va passar d'una mitjana anual de 2.375'2246 en el quadrienni 1607-10 a una altra de 1.709'8651 en el quadrienni 1611-14, és a dir, una caiguda del 28'01 %. La depressió, malgrat les breus repeses conjunturals, tocava fons a la segona meitat de la dècada dels 40, quan la pèrdua acumulada el 1646-49 des del 1607-10 arribaria al 53'61 % a un ritme acumulatiu del -1'9503 % anual. És evident que la crisi no pot ser atribuïda en exclusiva a l'expulsió ja que el descens entre el quadrienni de 1611-14 i el de 1646-49 arriba al 35'56 %, amb una taxa anual del -1'2478 %. De fet, els efectes demogràfics de l'expulsió generarien una relació favorable entre població i recursos: si en la dècada 1600-09 el quocient resultant de dividir el valor deflactat del delme entre els baptismes agregats és de 7'29, a la dècada següent –1611-20¹⁸⁶– havia pujat fins els 8'25. El progressiu deteriorament d'aquest quocient amb posterioritat –fins un mínim de 5'34 entre 1640 i 1649– ha de ser explicat des d'altres paràmetres.

Posteriorment, hom aprecia un nou canvi de tendència a llarg termini, amb un

¹⁸⁵ La situació sembla ser extrapoblable per al conjunt comarcal. El valor agregat i deflactat del delme va pujar a 2.016'8701 de mitjà anual entre 1565 i 1572, mentre que es va situar en 2.320'0148 entre 1603 i 1610; la qual cosa suposa un creixement del 15'03 % a una taxa anual acumulativa del 0'3692 %.

¹⁸⁶ He tret del càlcul l'any 1610, que reflectia encara els arrendaments dels delmaris del quadrienni anterior.

redreçament decidit que, amb fluctuacions, va perdre impuls fins la Guerra de Successió. Després d'un auge intens entre 1651 i 1664, la progressió s'alenteix i no repren l'alè sinó després de dues petites recessions, assolint-se els nivells més alts després de l'expulsió dels moriscos a finals de la dècada dels 80 del s. XVII i, de nou, abans de l'inici del conflicte bèl·lic. Aquest suposa una fortíssima crisi de molt curta durada i, a la segona meitat de la dècada dels 20 del segle XVIII, se supera el sostre al que s'havia arribat 20 anys abans. No serà, però, fins que se superen altres dues inflexions –1730-33 i 1744-48– quan primer s'igualen –1756-61– i, finalment, s'ultrapassen –des del 1770– els màxims dels començaments del segle XVII. El creixement acumulat a finals del segle XVIII –1793-1800– suposa, des del mínim de la dècada dels 40 –1643-50– del segle anterior, un 150'45 %, a una taxa anual del 0'6139 %. Hom podria distingir tres períodes: un de tendència clara al creixement, fins la segona meitat de la dècada dels 80 del segle XVII; un altre de dificultats, amb un creixement lent que marcaria un màxim a la primera meitat de la dècada dels 40 del segle XVIII; i, finalment, després d'una important, però breu, recessió, una forta recuperació. Si en el primer, l'augment va suposar un 57'13 %, a un ritme de l'1'0564 % anual, aquesta progressió es va veure frenada al període subsegüent amb un 10'95 % d'increment, al 0'1962 % anual. La represa de la segona meitat del XVIII, tot i fer més viu el ritme, no va assolir les taxes del segle anterior, amb un 43'66 %, al 0'6732 % anual¹⁸⁷.

¹⁸⁷ Per a tots aquests càlculs he utilitzat la mitjana anual del valor deflactat dels arrendaments del delme agregats en els períodes 1643-50, 1686-93, 1739-46 i 1793-1800.

En termes de producció física les comparacions i els balanços són molt més arriscats i complexos. Si per al XVII, la gestió directa del terç delme permet operar amb informacions homogènies, no es pot dir el mateix en canvi amb el segle XVIII. Per tal de poder oferir una estimació he calculat la producció mitjana anual de cereals, vi i oli d'Alcoi als períodes 1603-06, 1616-27 i 1691-94: l'estimació del volum en espècie del delme ha estat multiplicada per 8 o per 10 segons les produccions¹⁸⁸. Com que no dispose de cap informació semblant per al segle XVIII he utilitzat les dades ofertes per l'informe de Pérez Planelles de 1807. Els resultats es presenten a la Taula 18.

Taula 18				
Aproximacions a la producció agrària d'Alcoi en espècie (1601-1807)				
PRODUCCIÓ	1601-03	1616-27	1691-94	1807
FORMENT	3.484'66	3.562'66	3.764'66	6.973
ORDI	1.274'66	1.350'66	710	480
DACSA	530	340'825	940	4.000
AVENA	296	231'33	564	14
SÈGOL	0	2'66	116	74'5
TOTAL CEREALS	5.585'32	5.488'135	6.094'66	11.541'5
OLI	5.560	2.872'5	2.070	1.000
VI	(5.730'625)	14.720	10.500	67.500

FONTS: Delme del 1601 al 1694; ARV-MR, 5.430 a 5.452: *Terç delme d'Alcoi*, 1598-1694. 1807: F. PÉREZ PLANELLES: *Plan Estadístico...*, pp. 25-26.

NOTES:

- El volum dels cereals s'expressa en cafissos, el del vi en càntirs i el pes de l'oli en roves.
- El volum del vi de 1601-03 és una extrapolació del de 1598, ja que en els anys indicats a la Taula el vi es recaptava conjuntament amb el paner.
- El volum de la producció ha estat obtingut de la multiplicació de la part del delme per 8 en el cas dels cereals –excepte la dacsa– i per 10 per a la resta –V. Mª Cruz Romeo: *Realengo y municipio...*, p. 34.

¹⁸⁸ V. la n. 36 de l'apartat precedent. Amb tot és probable que algunes xifres encara estiguen infravalorades com és el cas, p.e., del vi la producció del qual l'any 1626 segons el càlcul a partir del delme seria de 18.990, mentre que el Manifest del Vi del mateix any –v. Taula 14– ens informa d'una producció de 31.479 càntirs. Per aquesta raó, en el cas del vi i de l'oli em limite a presentar les dades sense fer cap anàlisi comparativa entre les xifres del segle XVII i les de principis del XIX.

Les xifres de la taula ens mostren les línies claus de l'evolució de l'agricultura alcoiana –i, fins a cert punt, comarcal– entre els segles XVII i XVIII que ja havíem intuït amb l'estudi de les transformacions agràries, encara que emmarcades ara dins d'apreciacions quantitatives generals. En primer lloc, cal destacar l'escassa incidència de l'expulsió dels moriscos al cas alcoià, contemplada en el termini mitjà, la qual cosa ratifica el que deia abans. En efecte, tret de la producció d'oli i de cereals poc rellevants encara com la dacsa i l'avena, la producció no sols no es veu minvada sinó que inclús creix: en el cas del vi quasi es triplica, en el del forment i l'ordi l'augment és mínim. De fet, la *ratio* cafissos de cereal/veí va passar de 6'11 a 7'88¹⁸⁹. A les zones afectades directament per l'expulsió, però, les coses van anar de forma diferent ja que, a Penàguila per exemple, la producció de cereals va caure prop de dos terços passant d'uns 4.035 cafissos a uns 1.514, amb un fort deteriorament del quocient producte/veí que va passar de 13'4 a 7'77¹⁹⁰. El clar increment de la producció de vi, que, malgrat el descens relatiu que s'aprecia entre 1616-27 i 1691-94, quasi duplica encara en aquesta darrera data la producció de 1598, ha d'estar relacionat amb la demanda internacional –holandesa primer, i anglesa, més tard– directament o indirecta¹⁹¹. A llarg

¹⁸⁹ Les xifres de veïns són del morabatí de 1602 i la mitjana del maridatge de 1616 i 1622. V. Apèndix estadístic 3.

¹⁹⁰ Aquesta enorme diferència podria explicar-se per problemes de fonts, així com també, per una taxació diferencial sobre els moriscos –el 34'55 % de la població del delmari de Penàguila el 1602– que desapareixeria després de l'expulsió. Si no estiguerem davant d'aquests problemes, la diferència podria derivar bé del major tamany de les famílies morisques, o bé de l'obtenció d'un volum de producte agrari *per capita* molt més elevat per part d'aquestes. En el primer cas es veuria ratificat allò que es despenia de l'anàlisi que he fet al primer capítol sobre la diferència entre el quocient baptismes/focs fiscals que s'aprecia entre les parròquies de cristians vells i les de moriscos. El més probable és que es fora el resultat d'una combinació d'ambdues coses: a banda de tractar-se de famílies extenses, la seua major dedicació a l'agricultura, el seu treball més intensiu i la major pressió de la renda feudal –que hauria de obligar-los a produir un major excedent– explicaria aquesta elevada producció.

¹⁹¹ Bé produït per a l'exportació, o bé cobrint el buit en el mercat intern que aquella deixava. La presència de la matafaluga en els conreus que hem pogut apreciar a Alcoi i a Penàguila –v. gràfics

termini, destaca la reducció de la producció d'oli i d'ordi, junt a l'increment de la dacsa. A finals del XVII la producció de cereals –que representa el 88'3 % del valor del delme, sense el carnatge, entre 1691 i 1694– ha crescut respecte als moments anteriors a l'expulsió en un 9'57 %; no cal oblidar que el valor deflactat dels arrendaments del delme suposa, en el moment màxim de la seua recuperació al segle XVII –1686-93–, un 24'79 % menys que en el decenni 1600-09. Només el deteriorament relatiu dels preus dels cereals –i molt especialment del forment i la dacsa– pot explicar aqueixa disparitat; per posar un exemple, el quocient preu mitjà anual del cafís de forment/preu mitjà anual de la rova d'oli va passar de 5'91 el 1603-06 a 3'33 el 1691-94.

Aquesta apreciació pot fer-se extensiva al balanç del segle XVIII. En efecte, mentre el valor agregat i deflactat del delme va créixer entre 1686-93 i 1793-1800 un 59'39 %, el volum de cereals produïts a Alcoi –si les estimacions són correctes– ho va fer en un 89'37 %, entre la informació del delme de 1691-94 i la de Pérez Planelles el 1807. El cert és, però, que els preus relatius dels cereals van seguir deteriorant-se respecte a la resta entre aquests dos moments; el preu relatiu del cafís de forment s'havia recuperat respecte del de la rova d'oli –3'6–, però s'havia deteriorat força respecte del càntir de vi –de 40 el 1691-94 a 22'5/30 el 1807– o, per posar un altre exemple molt menys rellevant, respecte al cafís de cigrons –de 0'79 el 1691-92 a 0'47 el 1807. El mateix sembla ocórrer amb la dacsa, si bé de forma més moderada, ja que,

14, 15 i 16– ha d'estar també relacionada amb açò. Sobre el mercat internacional del vi i l'aiguardent a Europa als segles XVI, XVII i XVIII –amb una atenció preferent a l'àmbit mediterrani– v. J. TORRAS: "Productes vitícoles i integració mercantil a Europa, ss. XVI-XVIII", *Estudis d'Història Econòmica*, nº 14, 1996, pp. 23-33 –esp. pp. 26-30.

en la seua relació amb el forment guanya terreny¹⁹². Com que el creixement agrari dels segles XVII i XVIII es va basar, en bona mesura, en l'augment del volum de forment, dacsa i vi, i com que el preu d'aquest darrer producte era encara molt inferior al dels altres dos als començaments del XIX, el descens del valor dels dos cereals frena el creixement global. Ni tan sols els efectes de la deflació amb els preus del forment aconseguen corregir aquest biaix.¹⁹³

En definitiva, malgrat les imperfeccions de les fonts que he emprat, és més que probable que el creixement en termes físics superara notablement al del valor de la producció agrària. Totes aquestes consideracions, fan imprescindible abordar l'estudi de l'evolució dels preus abans d'endinsar-se en les relacions entre l'agricultura, la població i la manufactura¹⁹⁴.

Universitat d'Alacant
Universidad de Alicante

¹⁹² Els preus mitjans de cereals, vi i oli per al segle XVII, es poden veure a LI. TORRÓ: *Abans de la indústria...*, p. 99. Els preus de 1807 es troben a la Taula 12. El preu dels cigrons a Alcoi als anys 1691 i 1692 va ser de 6 £ per cafís; ARV-MR, *Terç delme d'Alcoi*, 5.452. Els quocients preus del cafís de dacsa entre els preus de la rova d'oli, del càntir de vi i del cafís de cigrons són, el 1691-94 de 1'82, 21'89 i 0'43, i el 1807, 2'4 15/20 i 0'31, respectivament. Pel que fa als quocients preu del forment/preu de la dacsa, l'evolució és la següent: 1'91 (1603-06), 1'87 (1617-27), 2'11 (1687-93) i 1'6 (1804/1807); v. *infra*, Taula 21 i Apèndix estadístic 15.

¹⁹³ En la mesura que els arrendaments deflactats del delme representen, per tant, l'equivalent del valor de la producció agrària en volum de forment, el deteriorament dels preus relatius d'aquest producte hauria de provocar un biaix a l'alça en el resultat.

¹⁹⁴ Sobre la utilització dels preus relatius per a analitzar la conjuntura agrària cal veure, com a exemples destacats, els treballs d'E. Llopis sobre Castella: "El agro castellano en el siglo XVII: ¿depresión o 'reajustes y readaptaciones'?", *Revista de Historia Económica*, IV, nº 1, 1986, pp. 11-37; i, "Algunas consideraciones sobre la producción agraria castellana en los veinticinco últimos años del antiguo régimen", a A. GARCÍA SANZ i R. GARRABOU, eds.: *Historia agraria de la España contemporánea. 1. Cambio social y nuevas formas de propiedad (1800-1850)*, Barcelona, 1985, pp. 129-150.

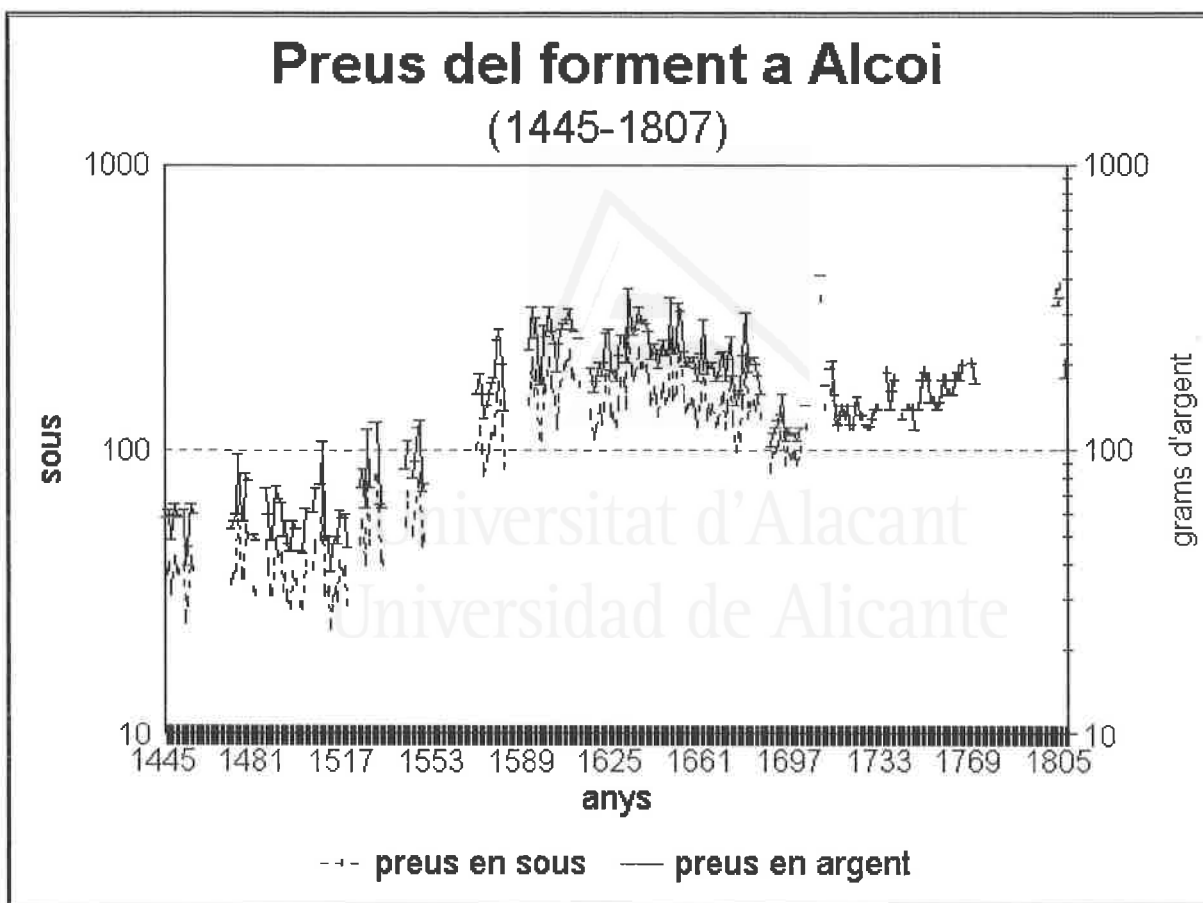
2. Els preus dels cereals a Alcoi (1445-1807)

Com s'ha pogut apreciar abastament al sub-apartat precedent, seria un esforç incomplet oferir una visió quantificada de l'agricultura de la zona sense assajar una aproximació a l'evolució dels preus. Aquests darrers expressen, a llarg termini, el valor relatiu dels béns produïts en termes d'un metall preciós, i depenen, bàsicament, per tant, del valor del dit metall i del dels propis béns¹⁹⁵. Així doncs, en condicions d'estabilitat monetària –és a dir, sense que la moneda sofresca alteracions sobtades del seu contingut metàl·lic–, i sempre que no hi hagen canvis importants en les condicions de la producció del metall que serveixa de base per al sistema monetari –bàsicament en termes de costos de producció–, les fluctuacions a mitjà i llarg termini dels preus deuen respondre a canvis en la productivitat del treball. El que tractaré de fer en aquest apartat és analitzar aquest darrer factor en el sector agrari a partir de la reconstrucció d'una sèrie de preus de cereals –forment, sobretot– per a Alcoi entre 1444 i 1770, encara que gràcies a les dades de l'informe de Pérez Planelles podré estendre l'observació fins els primers anys del segle XIX¹⁹⁶.

¹⁹⁵ Per a totes aquestes qüestions v. K. MARX: "El capítulo del dinero" a *Líneas fundamentales de la crítica de la economía política (Grundrisse)*. Primera mitad, Barcelona, 1977, esp. pp. 103 i ss.

¹⁹⁶ Les referències bibliogràfiques sobre la història dels preus podrien multiplicar-se quasi fins l'infinit, especialment aquelles relacionades amb la qüestió de la revolució dels preus del s. XVI i el debat que van generar les tesis de Hamilton. A banda dels treballs citats al llarg del text, paga la pena referir-se a tres treballs clàssics que, de diferents maneres i en distintes porporcions, han influït sobre la redacció d'aquest apartat; em referesc a Ernest LABROUSSE: *Fluctuaciones económicas e historia social*, Madrid, 1980, esp. pp. 25-175; i, més a prop, Pierre VILAR: *Catalunya dins l'Espanya moderna. III. Les transformacions agràries del segle XVIII català*, Barcelona, 1986, pp. 371-480; i, G. ANES: *Las crisis agrarias...*, pp. 69-84 i 199-269. Per al cas valencià, a banda dels treballs de Hamilton, destaca la contribució de J.M. PALOP: *Fluctuaciones de precios... Un repàs historiogràfic concís i acurat sobre la metodologia de la història dels preus a l'Edat Moderna es pot trobar a la introducció sobre les fonts del treball de Gaspar FELIU: Precios y salarios en la Cataluña moderna. Vol. I: Alimentos*, Madrid, 1991, pp. 11-18, i, en general, al llarg dels dos volums.

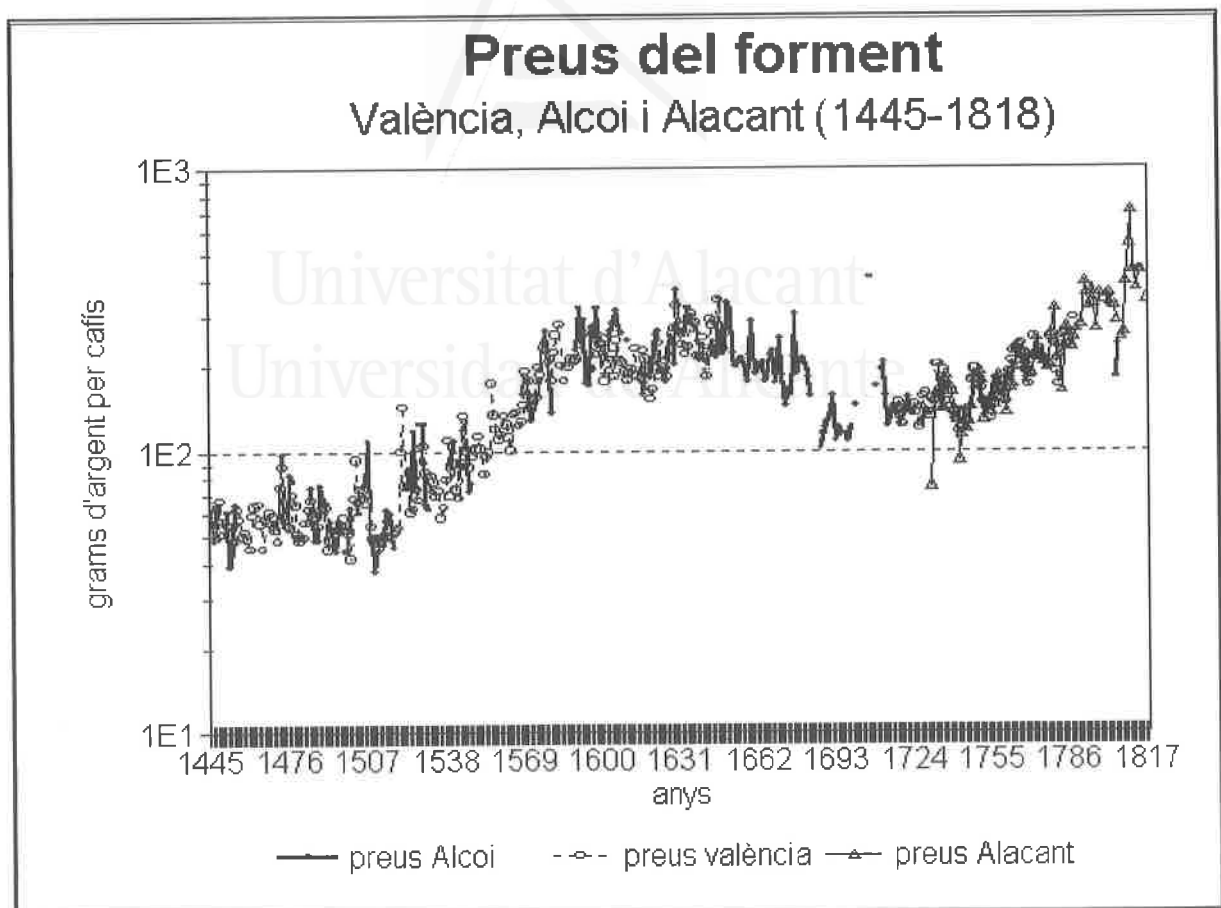
El sistema monetari valencià, com el del conjunt de països integrats a la Corona d'Aragó, es basava, des de mitjans del segle XIII, en el diner de billó –aliatge d'aram i argent– i els seus múltiples de compte, el sou i la lliura¹⁹⁷. Entre el 1247 i el 1258

Gràfic 24

¹⁹⁷ Aquesta informació i la que segueix, si no s'indica el contrari, prové de Miquel CRUSAFONT: *Història de la moneda catalana*, Barcelona, 1996, *passim*. He seguit les indicacions d'aquest autor a l'hora d'expressar els preus en el seu equivalent en argent. No he utilitzat, en canvi, les equivalències del sou valencià en plata oferides per G. FELIU: *Precios y salarios... Vol. I*, p. 21. Les diferències, sense ser gaire importants, es refereixen bàsicament als segles XVI i XVII i són especialment rellevants en el termini mitjà. És probable que les dades de FelIU s'ajusten més al valor real de la moneda, però el fet

Jaume I va establir la unificació de les monedes de billó dels seus regnes a una llei ternal –25 % d'argent. Des d'aquell moment, i fins el 1421 el diner valencià contenia una quantitat de 0'26 g. d'argent. Després de la rebaixa a la meitat d'aquesta llei en la data indicada, la moneda valenciana mantindrà una molt notable estabilitat –sobretot en comparació amb la veïna Castella– amb tan sols dues variacions fins el 1708: el 1604 –a 0'12 g.– i el 1682 –a 0'1 g. A partir de 1708 la monarquia posa fi a aquest sistema monetari independent i el territori valencià s'integra dins el sistema castellà, encara que aquesta integració no va ser tan automàtica com hom podria suposar. De

Gràfic 25

que expresse les equivalències en sous –moneda de compte– i no en diner –moneda efectiva– ha fet que m'incline per les equivalències proposades per Crusafont.

fet, a la pràctica d'alguns encunyaments de moneda valenciana en els anys immediats, cal afegir la persistència en la utilització del sistema de compte basat en la lliura, el sou i el diner, fins el mateix segle XIX, tot i que la tendència a comptar en rals de billó, pel que es dedueix de la documentació de la Reial Fàbrica, comença a ser freqüent com a mínim des de mitjans de la dècada dels seixanta. L'equivalència entre el sistema de compte valencià i el castellà és la de $1 \text{ £} = 512 \text{ maravedís}$ ¹⁹⁸.

El diner, en tant que unitat de compte, va tendir a representar cada cop una quantitat més menuda d'argent al llarg de tot el període estudiat. La imposició del sistema monetari castellà el va rebaixar a un equivalent de 0'085 g. i al llarg del XVIII, successives alteracions el van reduir fins els 0'075 g. És a dir, des de 1421 fins els darrers anys del segle XVIII, quasi la meitat de l'increment dels preus expressats en moneda de compte és degut a la progressiva reducció del contingut en argent del diner des de 0'13 g. a 0'075 g. –una reducció d'un 42'31 %. Per aquesta raó, una anàlisi a tan llarg termini haguera resultat un tant falsejada sense la conversió dels preus nominals en quantitats equivalents d'argent, cosa que es pot comprovar fent una ullada al Gràfic 24.

La reconstrucció de les distintes sèries, així com les seues contingències metodològiques i documentals, es troben presentades a l'Apèndix estadístic 15. Ateses llurs característiques m'ha semblat convenient comparar la sèrie de preus de forment a Alcoi amb aquelles obtingudes per E.J. Hamilton i J.M. Palop per a la ciutat de

¹⁹⁸ J.M. PALOP: *Fluctuaciones de precios...*, pp. 17-18.

València¹⁹⁹, i amb la d'E. Giménez per a la d'Alacant²⁰⁰. Com s'aprecia al Gràfic 25 la correspondència és molt notable en el llarg i el mitjà termini, la qual cosa confirma la validesa de la sèrie alcoiana per a l'anàlisi en aquests termes, tot i les seues limitacions –especialment la manca d'homogeneïtat de les dades. Però el que potser siga encara més significatiu, és que sembla donar-se un acusat grau de coincidència també en les fluctuacions més curtes. El fet que, a més, la tendència pel que fa a aquest aspecte siga a un comportament cada vegada més homogeni pot ser un símptoma d'una creixent integració del mercat que, amb tot, és observable des dels mateixos inicis del període considerat²⁰¹. Això ratifica les apreciacions que va fer en el seu moment J.M. Palop sobre la correspondència entre els preus de la capital del regne i els de les localitats de l'interior al segle XVIII²⁰².

De nou, com ja havíem pogut comprovar al cas de la població i la producció

¹⁹⁹ Les sèries de Hamilton provenen de *Money, prices and wages in Valencia, Aragon and Navarre (1351-1500)*, Philadelphia, 1975, pp. 217-221, i de *El tesoro americano y la revolución de los precios en España, 1501-1650*, Barcelona, 1975, pp. 346-352, 372-375, i 402-407. Malhauradament, al tercer llibre –*Guerra y precios en España, 1651-1800*, Madrid, 1988– no s'hi inclouen les sèries valencianes ni a l'edició original ni a la versió castellana. Per aquesta raó, he hagut de recórrer a les dades que ofereix J. M. Palop que, tot i haver reconstruït una sèrie completa des de 1650 –a "El producto diezmal valenciano..." hi publica les mitjanes mòbils (4-1-4) que he utilitzat per a les deflaccions–, només inclou les dades anuals entre 1719 i 1789 a *Fluctuaciones de precios...*, pp. 217-218.

²⁰⁰ Enrique GIMÉNEZ: *Alicante en el siglo XVIII. Economía de una ciudad portuaria en el antiguo régimen*, València, 1981, pp. 432-435.

²⁰¹ També cal tenir present que la sèrie de preus alcoians per al segle XVIII és més homogènia que, per al XVI o el XV –no tant per al XVII–, la qual cosa pot tenir-hi alguna influència.

²⁰² PALOP: *Fluctuaciones de precios...*, pp. 22-23. De tota manera els preus utilitzats a Alcoi per a confeigir la sèrie al XVIII no són útils per a contrastar la diferent amplitud de les oscil·lacions interanuals –major a l'interior que a la capital per la facilitat d'aquesta darrera a recórrer al grà importat pel mar– observada per Palop. Això deriva del caràcter "polític" dels preus alcoians, que no reflexen –o només ho fan parcialment– les fluctuacions estacionals i les escassetats; v. Apèndix estadístic 15-

agrària, les conjuntures seculares es dibuixen amb claredat: una segona meitat del segle XV que apareix com el final d'un període de disminució dels preus, un segle XVI de creixement ràpid, seguit per un XVII primer fluctuant però després clarament a la baixa, i, finalment, un XVIII de recuperació, lenta al principi i un poc més ràpida cap al final. A llarg termini, el primer que cal ressaltar és que, contràriament al que hom podria esperar, el sostre del creixement dels preus se situa a la dècada dels 30 del segle XVII, i cal esperar, com al cas de l'evolució dels delmes, a les darreres dècades del segle XVIII per a tornar al mateix punt i superar-lo. Les mitjanes mòbils que podem calcular assoleixen el seu màxim a l'altura de 1634, quan la mitjana aritmètica dels preus del cafís de forment entre 1630 i 1638 arriba a 270'32 grs. d'argent; aquesta xifra no se supera fins el 1791 –mitjana aritmètica dels preus entre 1787 i 1795– amb 272'52 grs. per cafís, encara que seguirà creixent fins els primers anys del segle XIX²⁰³. Es tracta, lògicament dels preus de València. Al cas alcoià, les dades de les que dispose no permeten una comparació semblant, pel buit existent entre 1770 i 1802. Tot i això la situació ha de ser quasi idèntica i també és probable que el màxim del s. XVII –286'72 grs. d'argent per cafís de forment el 1635 (mitjana aritmètica de 1631-1639)– no se superara fins la dècada dels 90 del segle XVIII.

La tendència a la disminució dels preus que s'observa per al segle XV sembla persistir fins la segona dècada del segle XVI²⁰⁴. En els prop de 70 anys que van des de la segona meitat de la dècada dels quaranta del 1400 –1445-1450– fins els anys

²⁰³ Els càlculs estan fets sobre la base dels preus nominals de Hamilton –1634– i les mitjanes mòbils que dóna Palop –finals del s. XVIII– a "El producto diezmal valenciano...", p. 416.

²⁰⁴ A partir d'aquest moment, si no s'indica el contrari, em referiré als preus del forment d'Alcoi.

immediatament anteriors a la Germania –1511-1518– els preus del forment van passar d'una mitjana de 58'03 grs. d'argent per cafís a 50'24 grs.; és a dir, una caiguda d'un 13'42 % que, si haguera estat uniforme, s'hauria produït a un ritme del -0'215 % anual²⁰⁵. Cal destacar com la caiguda dels preus no segueix paral·lela a la de la producció agrària, ja que aquesta inicia la seua recuperació clarament 30 anys abans que els preus –v. el sub-apartat precedent. Tot i això, a partir de la dècada dels 20 del segle XVI, l'inici del creixement dels preus és ja notori, indeturable, i a més, sembla accelerar-se progressivament. El sostre s'assoleix a la dècada anterior a l'expulsió quan la mitjana aritmètica dels preus del cafís de forment –1604-1609– arriba als 277'7 grs., amb un creixement, des de 1511-18, del 452'74 % –a l'1'876 % anual acumulatiu.

Després de l'expulsió els preus tendeixen a estabilitzar-se, inclús a tendir a la baixa. De fet, si en els 19 anys que van des de 1591 fins a 1609 només podem comptar amb 3 anys amb preus per davall dels 200 grs. i 4 per davall dels 250 grs. –tot plegat el 36'84 % dels casos–, en els 15 anys que van des del 1616 fins el 1630, els primers sumen 7 anys i els segons 4 –el 73'33 % dels casos. Si tenim en compte les mitjanes aritmètiques, els preus van caure un 18'97 %, passant d'una mitjana de 255'18 grs. per cafís a una de 206'76 grs. per cafís. Aquesta tendència, però, s'inverteix a la dècada dels 30 i, en menor mesura a la dels 40. Ja he senyalat abans que, de fet, el màxim fins la dècada dels 90 del segle XVIII s'assoleix a la primera meitat de la dècada dels 30. Els 22 anys compresos entre 1631 i 1652 coneixen un

²⁰⁵ Aquesta caiguda seria molt més intensa si estigués expressada en or en lloc d'argent; la qual cosa indica clarament una revalorització de l'or front a l'argent; de fet, les *ratios* bimetal·liques van passar d'un valor del voltant de 9:1 cap el 1400, a 12:1 el 1500. V. HAMILTON: *Money, wages and prices...*, pp. 37 i, esp. –comparació dels preus en moneda de compte, argent i or–, 59-60.

nivell de preus semblant al de les dècades frontissa entre els segles XVI i XVII o, inclús, lleugerament superior, amb una mitjana aritmètica de 262'28. Al llarg d'aquest període sols 1 any els preus van estar per davall dels 200 grs. per cafís i sols 9 per davall dels 250 grs. -45'45% dels casos.

La dècada dels 50, però veurà iniciar-se un període de davallada que ja no s'aturara pràcticament fins la Guerra de Successió. Si exclouem alguns moments conjunturals –especialment l'any 1678– la caiguda resulta realment molt pronunciada. Dels 47 anys que tenim informació entre 1601 i 1652 els preus mitjans anuals van superar els 250 grs. en 22 ocasions -46'81 %– i van romandre per davall dels 200 grs. tan sols 9 vegades -19'15 %–; en canvi, entre 1653 i 1702, de 46 anys amb informació, sols superen els 250 grs. 2 -4'35 %–, mentre que en 29 d'ells -63'04 %– la mitjana es va situar per davall dels 200 grs. d'argent per cafís. La caiguda serà especialment pronunciada des dels començaments de la dècada dels 80. En conjunt, hom passa d'una mitjana de 262'28 grs. entre 1631 i 1652, a una altra de 119'08 grs. entre 1688 i 1700; és a dir, una reducció del 54'6 %, a una mitjana anual acumulativa del -1'479 %.

Encara que la Guerra de Successió va provocar l'augment conjuntural de preus més important de tots els que he pogut detectar²⁰⁶, els seus efectes van ser poc duradors. Si bé el nivell de preus de les dècades dels 10 i els 20 del segle XVIII

²⁰⁶ Amb les dades que he pogut aplegar tan sols resulta comparable amb l'increment de preus que es registra a Alacant a la Guerra del Francès, v. El Gràfic 25 i l'Apèndix estadístic 15.

suposa el trencament de la tendència a la baixa observada fins el 1700, també ho és que, malgrat tot, van romandre relativament baixos encara i, el que és més significatiu, estables. Entre 1712 i 1725 la mitjana aritmètica és ja un 21'83 % més elevada que entre 1688 i 1700, arribant als 145'07 grs. d'argent per cafís. El canvi definitiu de conjuntura ve marcat per les crisis de mitjans del segle, començant per la de 1736. Això fa que als començaments de la dècada dels 60 –mitjana de 1760-1765– els preus ja s'hagen situat en el nivell de 175'89 grs. per cafís; és a dir, un creixement d'un 21'24 % respecte a 1712-25 –+ 0'439 % anual–, o d'un 47'71 % respecte a 1688-1700 –+ 0'575 % anual. L'auge arribaria al seu punt culminant –després d'una forta acceleració a la dècada dels 90 si l'exemple valencià és vàlid– als inicis del s. XIX. La mitjana dels preus de 1803-04 i 1806-07 –únic punt de referència del que dispose– arribaria fins els 269'48 grs. per cafís, un 53'21 % més que el 1760-65 –+ 0'997 % anual–, un 85'76 % més que el 1712-25 –+ 0'714 % anual– i un 150'4 % més que el 1688-1700 –+ 0'738 % anual.

Si el valor de l'argent s'hagués mantingut estable al llarg de tot aquest temps, seria molt fàcil deduir les variacions en la productivitat del treball del sector agrari al llarg d'aquests 350 anys llargs. Tanmateix, aquesta condició no s'acompleix en absolut. A més, els preus –en aquest cas els preus alcoians– no sols expressen les variacions de la productivitat de l'agricultura comarcal, sinó que han de respondre a un àmbit major i amb tendència a l'expansió. Aquesta segona qüestió és, en la pràctica, impossible d'encarar, ja que caldria una minuciosa i extensa investigació que contemplara, com a mínim, l'àmbit valencià i que tinguera en compte no sols el factor

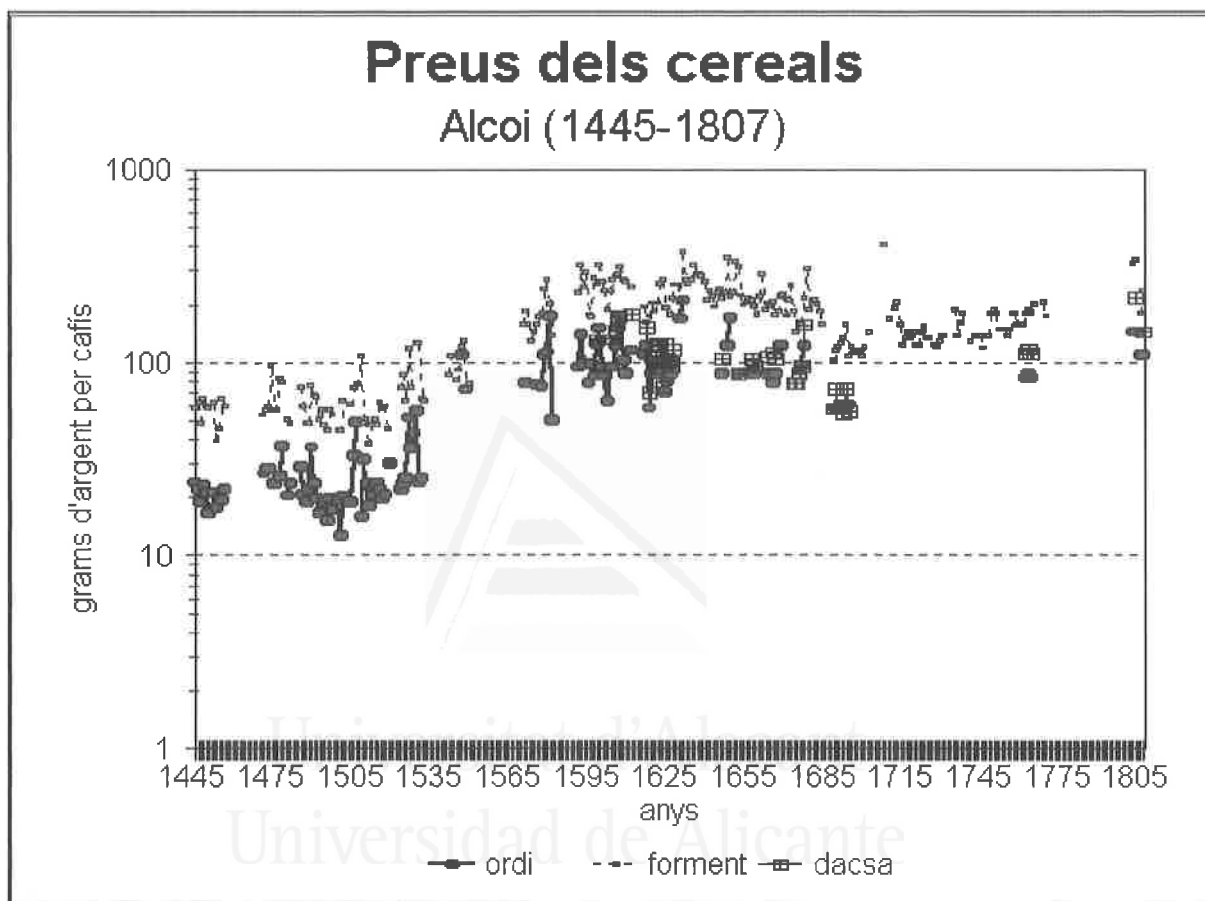
dels preus sinó també el de les mesures²⁰⁷. De tota manera, l'elevada integració del mercat comarcal de productes agraris, especialment al segle XVIII, fa de les condicions de la producció a la zona el principal determinant dels preus alcoians; aquesta apreciació ve ratificada per les constants referències que s'hi fan a les actes dels cabildos als preus del que els regidors alcoians anomenaven "*contorno*"²⁰⁸. En canvi, la primera pot ser fins a cert punt tinguda en compte, almenys en el llarg termini, encara que amb evidents dificultats de ponderació²⁰⁹.

²⁰⁷ Les diferències de preus que s'observen d'unes zones a unes altres de vegades no són tals, sinó que responen a mesures locals diferents. P. e., el 28-I de 1758 es va reunir el Cabildo alcoià per a decidir que fer davant la pujada del preu del forment que havia arribat en el "*contorno*" a 10 £ per cafís, mentre que el preu fixat el 15-VIII de 1757 era de 9 £ per cafís. Com que s'havia desembarcat una gran quantitat de forment al port d'Alacant, decideixen comissionar unes persones per a què hi vagen i compren 18 o 20 cafissos. El 31-I, el tragner Jaume Botí torna d'Alacant on havia comprat 15 cafissos –mesura alacantina– a 11 £. Després de trestombar-lo –convertir-lo a mesura alcoiana– el resultat és que són 18 cafissos i 2 barcelles que, amb transport inclòs, han resultat a 10 £ per cafís, amb la qual cosa el Cabildo es veu forçat a pujar el preu de l'almodí fins les 10 £. AMA, I.1.1.1-51: *Llibre de cabildos*, 1753-61, pp. 231-52, 269-70 i 271. Els exemples d'aquesta mena podrien multiplicar-se en el temps i en l'espai. Sobre el paper de les mesures en l'activitat econòmica i, inclús, com a font de conflictivitat social resulta imprescindible el treball clàssic de W. KULA: *Las medidas y los hombres*, Madrid, 1980.

²⁰⁸ V., p. e., la nota precedent. Per a períodes anteriors cal destacar que l'aprovisionament cerealístic local practicat per la Cambra no depenia en cap moment de forma exclusiva de la producció local. A més, els molins alcoians, no molien només grans de la localitat sinó d'una zona més aviat extensa, especialment en temps de sequera, com demostren testimonis tan allunyats en el temps com un de 1392 que indica que els veïns de Villena –Regne de Castella– acodiaven a moldre a molins situats en la zona –concretament a Banyeres i Bocairent–, v. José HINOJOSA: *Textos para la historia de Alicante. Historia medieval*, Alacant, 1990, p. 255; o un de 1600 en el que el Batlle d'Alcoi justifica la baixada en el preu dels arrendaments dels molins de 1.300 £ en 1599 a 1.156 en 1600 de la següent manera: "... que lo no gosar dir més en los molins és per estar les muntanyes ben plogudes y's creu no vindran forasters a moldre per secada,..." –entre altres raons–, ARV-MR, 1.221: *Batllia d'Alcoi*, 1600. L'existència d'un actiu mercat de grans –d'àmbit comarcal, especialment, encara que també d'un radi un poc més gran– es comprova clarament a la documentació notarial de començaments del s. XVII, v. LI. TORRÓ: *Abans de la indústria...*, pp. 111-114.

²⁰⁹ No deixa de ser significatiu que dos treballs recents sobre història dels preus no tinguen en compte aquest factor, sinó que insistesquen –molt especialment el primer d'ells– de nou en l'explicació quantitativista exclusivament. Em referesc a Pablo MARTÍN ACEÑA: "Los precios en Europa durante los siglos XVI y XVII: estudio comparativo", *Revista de Historia Económica*, X, nº 3, 1992, pp. 359-395; i David S. REHER i Esmeralda BALLESTEROS: "Precios y salarios en Castilla la Nueva: la construcción de un índice de salarios reales, 1501-1991", XI, nº 1, 1993, pp. 101-151. Un exemple encara més recent el podem trobar a la síntesi col·lectiva coordinada per Juan HERNÁNDEZ ANDREU: *Historia monetaria y financiera de España*, Madrid, 1996, tot i què els autors dels capítols dedicats als segles XVI, XVII i XVIII, no s'inclinen clarament per una explicació quantitativista.

La coincidència fins les darreres dècades del segle XV, d'un estagnament de preus, producció agrària i població, és altament significativa i pot ser un símptoma clar

Gràfic 26

d'un increment de la productivitat del treball agrari propiciat per l'abandonament de terrenys marginals²¹⁰. La persistència en la caiguda dels preus en un context de

²¹⁰ V. al respecte les reflexions de Guy Bois sobre la relació entre la productivitat del treball, les variacions en el tamany de la població i els preus. Segons ell l'increment demogràfic "...a toujours un caractère extensif et se manifeste par la conquête de l'espace agricole (sur une base technique pratiquement constante) et par les progrès du peuplement. Il comporte aussi une baisse tendencielle de la productivité du travail. En raison des permanences techniques, l'extension de la production dans l'espace, puis la surcharge des hommes entraînant un déclin de la productivité globale par le jeu de multiples facteurs (mediocrité des terres marginales, recul de l'élevage, morcellement des exploitations, sous-emploi, etc.). A ce processus correspond aussi un trend ascendant des prix agricoles et une évolution en ciseaux des prix agricoles et des prix industriels. Le renchérissement des prix agricoles a pour point d'appui principal la baisse de la productivité dans ce secteur;...", G. BOIS: *Crise du féodalisme*, Paris, 1976, p. 358.

probable depreciació de l'argent –almenys respecte l'or–²¹¹, encara fa més gran aquest guany en productivitat. L'allargament de la caiguda dels preus dels cereals una vegada que la producció ja ha iniciat la recuperació pot deure's a la persistència de l'estagnament poblacional. A la dècada dels vint coincideix l'inici decidit de la recuperació demogràfica amb l'increment dels preus, i això malgrat l'apreciació de l'argent respecte a l'or²¹². A partir d'aquests moments, els dos moviments aniran paral·lels i tendiran a reforçar-se mútuament. D'una banda, l'increment demogràfic provocarà una extensió de l'espai conreable que, poc a poc, anirà erosionant els guanys en productivitat obtinguts, tant en el període precedent, com aquells derivats de l'extensió del regadiu. Aquest fenomen es pot observar perfectament amb l'evolució dels preus relatius del forment i l'ordi que, com he assenyalat al primer apartat d'aquest capítol, ha de ser explicada bàsicament en termes d'una erosió més ràpida dels rendiments obtinguts en el conreu del segon cereal que en el del primer²¹³, amb clars

²¹¹ V. més amunt, n. 205. Segons Dennis O. FLYNN: "La plata hispanoamericana y los mercados mundiales en el siglo XVI", *Moneda y Crédito*, nº 153, 1980, pp. 20-12, la clau es trobaria en una sèrie de millores tècniques que va experimentar la mineria de l'Europa Central i que va provocar un fort increment de la producció a costos notablement més baixos a partir de 1460.

²¹² D'una relació 12:1 entre 1501 i 1521, hom passa a una de 9'82:1 entre 1522 i 1543; E.J. HAMILTON: *El tesoro americano...*, p. 137. Es tracta de les relacions de mercat que Hamilton descobreix a la ciutat de València. Sembla evident que, primer, l'expoliació massiva de l'or dels indígenes americans, i, després, la utilització de la seua mà d'obra en règim de semi-esclavatge a les mines d'or, marquen, en aquesta primera meitat del segle, una depreciació de l'or. Per contra, la producció d'argent no s'inicia de forma significativa fins la dècada dels 30 del segle XVI. Serà a partir d'aquell moment quan el valor de la plata comence a davallar i ho faça, a més, més ràpidament que el de l'or, especialment a partir de la introducció del procés d'amalgama amb mercuri des del 1555 (aprox.) a Mèxic i 1570 al Perú. Per a aquestes qüestions, v. HAMILTON: *Ibidem*, pp. 51-59; i, esp. Pierre VILAR: *Oro y moneda en la historia (1450-1920)*, Barcelona, 1982, pp. 138-196. També és útil la síntesi de Francisco R. CALDERÓN: *Historia económica de la Nueva España en tiempo de los Austrias*, Mèxic, 1988; esp. el capítol "La minería", pp. 348-395

²¹³ Recorde breument els arguments: progressiu desplaçament de l'ordi per part del forment dels terrenys irrigats i major utilització del primer cereal per al rompiment dels nous espais de conreu. V. *supra*.

efectes sobre l'evolució dels preus –v. Gràfic 26. D'una altra, l'enorme abaratiment a Europa dels metalls preciosos –i molt especialment de l'argent²¹⁴– provocat per l'espoliació i l'explotació dels recursos i el treball dels indígenes americans, accentuaria de forma molt notable l'augment dels preus.

L'aturada, primer, i ralentització posterior dels creixements demogràfic i productiu que s'inicia amb la gran crisi agrària dels anys 70 del segle XVI, no tarda en traslladar-se a l'àmbit dels preus. A les dècades frontissa entre el XVI i el XVII, de fet, s'aprecia amb claredat una progressiva ralentització de l'increment dels preus del forment com es pot apreciar a la Taula 19. A partir de l'expulsió dels moriscos, la tendència s'inverteix i la caiguda de la població i la producció arrossega la dels preus al llarg de 20 anys. A partir d'aquestes evidències podem observar que els grans canvis de tendència en l'evolució dels preus coincideixen amb aquells de la producció i/o de la població, i no pas amb l'arribada dels metalls preciosos. Per tant, sembla clar que la pèrdua de valor de l'or i l'argent al llarg del segle XVI va sostenir i va ampliar el procés d'increment dels preus, però que no és la seua causa fonamental. Aquesta respon a variacions en les condicions de producció dels béns: les fortes acceleracions que es detecten a les dècades dels 20 i dels 70 del segle XVI, vindrien provocades, la primera per l'auge demogràfic posterior a la Germania, i la segona per la crisi agrària que posa de manifest els límits del creixement. L'expulsió dels moriscos, que genera una relació molt favorable entre població i recursos, marca l'inici del període

²¹⁴ V. les relacions bimetàliques de diferents indrets a Europa a Clemente LÓPEZ: "Desde las reformas monetarias de los Reyes Católicos hasta fines del siglo XVII", a J. HERNÁNDEZ, coord.: *Historia monetaria...*, p. 15.

deflacionari.

Taula 19			
Mitjanes dels preus del forment a Alcoi (1513-1609)			
Períodes	Preu mitjà en grams d'argent	Variació en %	Taxa de creixement anual acumulatiu
1513-1517	53'45		
1523-1527	82'42	+ 54'20	+ 4'0156 %
1544-1549	93'96	+ 12'28	+ 0'488 %
1570-1574	154'44	+ 64'37	+ 1'857 %
1575-1581	198'12	+ 28'28	+ 4'238 %
1591-1596	237'12	+ 19'68	+ 1'063 %
1597-1602	254'28	+ 7'24	+ 1'003 %
1603-1609	271'46	+ 6'76	+ 0'938 %

NOTA: V. Apèndix estadístic 15

Tanmateix, aquesta caiguda dels preus s'interromp durant les dècades dels 30 i els 40 del segle XVII, precisament en els moments en què el nivell de la producció assoleix el seu punt més baix des de mitjans del segle XVI. En aquesta represa del creixement han d'haver influït dos factors. El primer d'ells és que la població també inicia la seua recuperació a partir de la dècada dels 30²¹⁵; com que, per contra, la producció no inicia el canvi de tendència fins els primers anys de la dècada dels 50, és evident que en aquests 20 anys l'augment de la població activa agrària propiciat per la consolidació del procés repoblador va suposar un fort deteriorament de la productivitat del treball. El segon deriva de la ràpida pèrdua de valor de l'argent en

²¹⁵ V. *supra*, Taula 6.

aquests moments²¹⁶, en relació amb l'or cau des dels 11'72:1 –preu de mercat entre 1614 i 1631– fins els 14'42:1 al llarg de les dècades dels 30 i els 40²¹⁷. Pel que sabem per al cas de Castella, l'argent no sembla haver-se tornat a depreciar respecte de l'or fins la segona meitat de la dècada dels 80²¹⁸.

El període subsegüent, per contra, presenta una llarga i sostinguda caiguda dels preus que no s'atura, ja ho hem vist, fins la Guerra de Successió. La principal novetat d'aquesta tendència, a diferència del que hem pogut observar fins ací, és la seua coincidència amb un període de creixement tant de la població –iniciat als anys 30– com de la producció –des dels anys 50. Sembla lògic suposar que en aquesta llarga i relativament intensa deflació hi tindria alguna cosa a veure l'encariment relatiu del valor dels metalls preciosos i, dins d'ells, especialment de l'argent. Si les dècades dels 30 i els 40 del segle XVII poden haver estat un moment d'abaratiment del valor de

²¹⁶ De fet, la producció d'argent americana, després de marcar un màxim al quinqueni de 1621-25 i experimentar una recessió al quinqueni següent, es recupera ràpidament, assolint entre 1636 i 1645 nivells molt pròxims als de la dècada de 1611-20; són estimacions de Brading i Cross, *apud* Bartolomé BENNASSAR: *La América española y la América portuguesa, siglos XVI-XVIII*, Madrid, 1980, pp. 139-143. Sobre els preus de producció de l'argent –encara que el treball està realitzat des d'una perspectiva monetarista–, v. D. O. FLYNN: "La plata hispanoamericana...", pp. 19-48. La tesi de Flynn consisteix en atribuir l'Imperi espanyol i la seua decadència a la diferència entre el cost de producció de l'argent i el seu preu de mercat: açò provocaria un benefici diferencial que seria la base del poder de Castella, però la seua progressiva erosió, fins a la seua desaparició cap al 1650, suposaria la fi de l'Imperi. A banda d'aquesta explicació suggerent però un tant simplista, cal destacar la profunda contradicció en què cau en la seua defensa dels arguments monetaristes: té present el cost de producció de l'argent com a un element determinant dels seus preus –els avanços tècnics suposarien l'increment de l'oferta d'argent– però s'oblida completament que la resta dels béns del mercat també són produïts i, per tant, els passa el mateix que a l'argent, és a dir, que els seus costos de producció juguen un paper determinant en la fixació dels seus respectius preus. Per a un plantejament més recent de les tesis de Flynn, v. D.O. FLYNN i Arturo GIRÁLDEZ: "China and the Spanish Empire", *Revista de Historia Económica*, XIV, nº2, 1996, pp. 309-338.

²¹⁷ E.J. HAMILTON: *El tesoro...*, p. 137.

²¹⁸ Malhauradament els treballs de Hamilton no es refereixen a la moneda valenciana per al període que va des de 1651 fins a la seua assimilació forçada al sistema monetari castellà el 1708. Sobre les relacions bimetàl·liques a Castella v. *Ibidem*, p. 137, i *Guerra y precios...*, p. 54.

l'argent, sembla clar, però, que des de mitjans de la dècada dels 50 la mineria americana entra en un llarg període de dificultats que no sembla superar-se fins els primers anys del segle XVIII²¹⁹.

La magnitud de la caiguda dels preus, però, indueix a pensar que, si les condicions de la producció agrària hagueren estat les d'una erosió constant de la productivitat del treball, difícilment podríem atribuir-la en exclusiva a l'apreciació de l'argent. Per tant cal plantejar la hipòtesi que el creixement agrari de la segona meitat del segle XVII es va produir no sols per la via de l'extensió de la superfície cultivada sinó també, i en aquest cas principalment, per la introducció de tècniques intensives que augmentarien els rendiments i la productivitat. De nou l'evolució dels preus relatius aporta proves en aquest sentit, ja que podem construir hipòtesis explicatives basant-nos en variacions en la productivitat del treball. Per centrar-me tan sols en els cereals, hom pot observar com entre 1617-27 i 1689-93²²⁰, encara que quasi tots ells augmenten la seua producció, només 2 veuen aquest increment correspost per un de preus, i els altres 3, en canvi, els veuen disminuïts. El sègol i l'avena –primer i tercer

²¹⁹ F. CALDERÓN: *Historia económica de la Nueva España...*, pp. 358-365. També ho fa sospitar l'evolució de la producció d'argent mexicana estimada per Alexander von Humboldt, i les estimacions sobre la producció mundial, v. P. VILAR: *Oro y moneda...*, pp. 494-498.

²²⁰ La tria d'aquests períodes s'ha fet per diferents raons. En primer lloc –sobretot pel que fa al segon període– per disposar de dades homogènies, almenys per als casos del forment, l'ordi i la dacsca. En segon lloc, a més, pel que fa al primer, es tracta –dins l'espai de temps que va des de finals del XVI, fins 1650– del període amb preus més baixos, amb la qual cosa se suavitza l'efecte del descens del preu de l'argent de les dècades dels 30 i els 40. Pel que fa als preus de l'avena, es poden observar a l'Apèndix estadístic 9 –tot i que els càlculs presents s'han fet, en aquest cas com en el del sègol, en preus argent i no en preus nominals que són els que es presenten a l'Apèndix 9–; els del sègol tenen la mateixa font encara que no s'hi troben inclosos, els podeu trobar però a LI. TORRÓ: *Abans de la indústria...*, p. 99. Cal tenir en compte que, en aquests dos casos, els preus del darrer període corresponen a 1691-94.

en relació a l'augment de la seua producció²²¹– veuen com els preus en argent del cafís pugen un 15'04 % i un 10'31 %, respectivament. Per contra, la dacsa, el forment i l'ordi –els dos primers, segon i quart, pel que fa a l'augment de la producció, sent l'ordi l'únic que la veu minvada– veuen els preus dels seus respectius cafissos reduir-se en un 42'61 %, un 35'15 % i un 37'82%. L'augment del preu de l'avena i el sègol, com el descens de l'ordi, poden explicar-se pel mateix mecanisme: els dos primers estendrien la superfície del seu conreu cap a terrenys progressivament menys aptes amb la qual cosa els seus rendiments decreixerien ràpidament²²²; en canvi, el darrer aniria retirant-se progressivament cap a espais especialment ben dotats per al seu conreu, amb el consegüent augment dels rendiments marginals i mitjans. La dacsa, era encara un producte de segon ordre a la primera meitat del s. XVII i, per això, sembla molt probable que el seu conreu no estiguera encara plenament integrat en rotacions al regadiu. Si fos així, s'entendria l'enorme disminució del seu preu al compàs de l'extensió de les rotacions forment-dacsa-lleguminoses, ja que, encara que els seus rendiments marginals pogueren ser decreixents²²³, la productivitat marginal del treball havia de ser forçosament creixent en aquestes condicions. El mateix es pot dir per al

²²¹ Amb tot, cal destacar que segueixen sent produccions de segon ordre; especialment el sègol, que segons els registres del terç delme sols comença a conrear-se des de 1619 i que encara que l'augment que registra és espectacular –de 4 barcelles anuals recaptades entre 1619 i 1627 a 174 entre 1691 i 1694, és a dir, + 5'62 % anual–, tan sols suposava un 1'96 % del volum total de cereal recaptat entre 1691 i 1694. V. *supra*, i LI. TORRÓ: *Abans de la indústria...*, p. 95.

²²² El sègol, a més, és utilitzat especialment en la posada en explotació de terrenys recentment romputs, paper en el que segurament tendiria a substituir a l'ordi, amb la qual cosa el declivi del seus rendiments encara seria més gran –i la productivitat del treball molt més baixa.

²²³ Per dues raons. En primer lloc, perquè si la dacsa no estiguera integrada en rotacions els seus rendiments havien de ser per força majors, sempre que se sembrara en regadiu. En segon lloc, perquè, a diferència del forment, la seua extensió –atés el baix punt de partida– havia de fer-se cap a terrenys progressivament de pitjor qualitat, tot i que foren de regadiu.

forment, tot i que, en aquest cas l'increment en la intensitat del conreu havia de menjar-se una part important dels guanys en els rendiments, amb la qual cosa és lògic que el creixement dels preus fóra menor que en el cas de la dacsa. Tot açò es correspon amb un període en el que la superfície irrigada s'estén considerablement²²⁴

Taula 20
Mitjanes dels preus del forment a Alcoi (1708-1807)

Períodes	Preu mitjà en grams d'argent	Variació en %	Taxa de creixement anual acumulatiu
1708-1716	197'57		
1717-1725	136	- 31'16	- 4'064 %
1726-1734	129'36	- 4'88	- 0'555 %
1735-1743	154'78	+ 19'65	+ 2'231 %
1744-1752	152'52	- 1'46	- 0'163 %
1753-1761	156'35	+ 2'51	+ 0'276 %
1762-1770	159'29	+ 1'88	+ 0'207 %
1803-1807	269'48	+ 69'17	+ 1'357 %

NOTA: V. Apèndix estadístic 15

Després de l'enorme pujada de preus que va provocar la Guerra de Successió, els preus van seguir una trajectòria descendent, de forma intensa fins mitjans de la dècada dels 20 i de molt més lenta fins la primera meitat dels anys 30 –v. Taula 20. El

²²⁴ Això afirma T. PERIS: "La evolución de la agricultura valenciana..." pp.496-497, que indica que les fases més actives en l'extensió del regadiu serien les segones meitats dels segles XIII i XVIII –les més importants–, la primera meitat del XV, el segle XVI i el període 1650-1707. Al cas estudiat per ell, l'horta d'Alzira, el regadiu va créixer un 37'9 % entre 1605 i 1847 –0'135 % anual acumulatiu–, però el creixement va ser més intens al Siscentos que al Setcents: 20'8 % –0'282 % anual– fins el 1672, i 14'15 % –0'076 % anual– entre aquesta data i 1847; T. PERIS: *Regadío, producción y poder en la Ribera del Xúquer*, València, 1992, pp. 49-50. A la comarca, P. PLA: "El siglo XVII...", p. 360, ens posa tres exemples de Cocentaina entre 1679 i 1683, per a il·lustrar la millora en les infraestructures agràries entre les que destaquen "...las inversiones en regadíos...".

punt més baix assolit al llarg del segle XVIII –1726-34– és tan sols un 7'2 % superior al de finals del segle XVII –120'67 grs. d'argent per cafís de forment, entre 1692 i 1700. És a dir, si passem per alt la conjuntura de la Guerra de Successió, podem convenir que el període deflacionari s'allarga fins les crisis agràries dels anys 30 i que és a partir d'aquest moment quan s'inicia l'alça. Amb tot, no deixa de ser significatiu que no es tracta d'un augment sostingut, ja que els preus es mantenen a un nivell relativament estable i amb una lleugeríssima tendència al creixement fins 1770, moment en què la sèrie alcoiana s'interromp. El perfil de la corba valenciana indica que el moviment a l'alça aniria accelerant-se progressivament per a disparar-se literalment a la dècada dels 90 i frenar-se amb posterioritat.

Taula 21
Evolució dels preus relatius dels cereals a Alcoi (1445-1807)

Períodes	forment / ordi	forment / dacsa	dacsa / ordi
1445-1450	2'78		
1523-1527	2'61		
1603-1606	2'09	1'91	1'09
1617-1627	2'14	1'87	1'14
1689-1693	2'23	2'11	1'06
1762-1764	2'12	1'60	1'33
1804 / 1807	2'29	1'60	1'43

FONT: V. Apèndix estadístic 15.

La progressiva depreciació de l'argent, especialment des de la posada en explotació de noves mines molt productives a Mèxic cap a mitjans del segle, seria una

força impulsora de primer ordre a l'hora d'entendre el creixement dels preus²²⁵. Amb tot, com he vingut assenyalant fins ací, aquesta explicació és insuficient. Els preus relatius –v. Taula 21– aporten indicis que fan sospitar que el creixement agrari fins la dècada dels 60 del segle XVIII es va produir sense un deteriorament important de la productivitat del treball. De fet, els preus del forment van créixer per davall dels de l'ordi, i els d'aquest cereal ho van fer també per sota dels de la dacsa. Fins a aquests moments, pel que hem vist als apartats precedents, el creixement, per tant, seria extensiu només de forma marginal. La consolidació de les rotacions al regadiu, d'una banda, i la pràctica desaparició de les petites explotacions al secà, amb el consegüent increment de la productivitat del treball, d'una altra, en serien la principal causa. No debades ens trobem davant un període de proletarització accelerat: a Alcoi, entre 1731 i 1764, mentre que la població activa agrària creix menys que el volum global de la població –passant d'un 45 % al voltant d'un 35 %–, la proporció entre conreadors i assalariats s'inverteix –de 60/40 a 38/62, aproximadament–; i tot això en un context de creixement del valor del producte agrari de prop d'un 50 % entre les dues dates²²⁶. A partir d'aleshores, però, la superfície conreada s'estendria de manera que els rendiments del forment –que de nou tornaria a colonitzar terres marginals del secà– caurien acceleradament. Fins el 1807, això significaria una estabilització de la població

²²⁵ V. P. VILAR: *Oro y moneda...*, pp. 414-429.

²²⁶ V. *supra*, Taula 17 per a la població activa, i *infra*, Apèndix estadístic 14 per a l'evolució del delme. L'índex del delme deflactat se situa en 71'6 el 1731 i en 106'9 el 1764. En la primera de les dues dades el quocient delme deflactat / població activa agrària dóna un resultat de 0'739, mentre que en la segon –utilitzant les xifres del *Resumen General...* que donen un volum major d'actius agraris– el quocient baixa fins 0'578. Aquest descens d'un 21'79 %, es correspon amb un augment de preus del 23'14 %. Resulta evident, amb tot, que aquesta correspondència quasi perfecta ha de tenir una bona dosi d'apariència i que, per tant, s'ha de veure simplement com un indicador de tendència.

activa agrària –al voltant del 35 %– i un fre a la proletarització, provocat, segurament per una forta tendència a la fragmentació del regadiu que erosionaria constantment la productivitat del treball²²⁷. Aquest procés, encoratjat segurament per la tendència a l'increment dels preus que acompanyava l'extensió de la superfície conreada²²⁸, actuaria reforçant-lo de forma progressivament accelerada. Així mateix, la tendència a l'increment dels preus també ajudaria a la posada en explotació de terrenys marginals i a l'extensió del regadiu, fent rendibles inversions molt costoses en capital i treball que no ho hagueren estat anteriorment.

L'extraordinari increment dels preus de finals del segle XVIII posa en evidència, en definitiva els límits del creixement, com havia ocorregut al segle XVI a partir de la crisi agrària dels anys 70. Tanmateix, em sembla que el patró del comportament dels preus en relació amb els altres indicadors –població i producció agrària– difereix de

²²⁷ V. *ibidem*. En aquest cas l'índex deflactat del delme s'hauria situat en un índex 151'61, amb un creixement, per tant, des de 1764 del 41'72 % –les dades del delme són les facilitades per M. Ardit i deflactades amb els preus que proporciona Pérez Planelles, no s'hi troben incloses a l'Apèndix corresponent. La *ratio* delme/actius agraris de 1807 dóna un resultat de 0'485, amb la qual cosa, per a d'aquest segon període la caiguda de la productivitat (- 16'09 %) sembla molt inferior a l'augment dels preus (+ 59'17 %). Admetent que, a diferència d'allò observat anteriorment, aquesta evidència qüestiona el meu raonament, caldria tenir en compte quatre coses: (1) la caiguda del poder adquisitiu de l'argent, especialment intensa des de 1780 –P. VILAR: *Oro y moneda...*, pp. 425-429; (2) les diferències específiques entre l'agricultura alcoiana i la de la comarca; (3) el grau de dedicació a l'activitat –treball simultani a l'agricultura i a la manufactura–; i, (4), especialment, la participació de mà d'obra extra-local –sobretot la de caràcter estacional– que deu haver tingut una participació creixent i que no pot ser controlada amb les fonts censals. La majoritària presència d'actius agraris entre els immigrants observada el 1764 –v. *supra*, Taula 3– pot ser un indicatiu, com ja he assenyalat, d'un important dèficit de treballadors agraris

²²⁸ Tant de secà com de regadiu. No cal oblidar que, encara que la tendència al descens dels rendiments marginals de la terra és molt acusada al secà, també existeix al regadiu, on les diferències de rendiments també són relativament importants. A més, el major esmerç en capital i treball viu que requereixen les bonificacions de terrenys irrigats es menjaria una bona part dels guanys en els rendiments. És a dir, a partir d'un determinat punt –aquell en que la inversió en treball per a la bonificació supera el guany en rendiments– també l'extensió del regadiu implica una caiguda de la productivitat del treball, encara que amb rendiments marginals creixents.

forma notable entre abans i després de l'expulsió dels moriscos i pot ser un símptoma de transformacions importants. En efecte, els moviments conjunturals a mitjà i llarg termini que s'observen entre 1445 i 1609 –potser fins 1630– concorden amb el model de desenvolupament del sistema feudal elaborat per Guy Bois²²⁹ i altres. És a dir, els *trends* que tracen les corbes de la producció agrària i la població són, si fa no fa, idèntics al dels preus: descens fins 1520 –excepte la producció que començaria a recuperar-se amb anterioritat– i auge intens fins 1609, encara que amb una progressiva pèrdua d'*élan* des de la crisi la dècada dels 70. Des de la segona meitat del segle XVII, com a molt tard, però aquestes tendències ja no coincideixen, fins l'extrem que en el llarg període que va des de 1650 fins la Guerra de la Successió l'augment de la producció i de la població es veu correspost per un descens de preus. I encara més, aquesta situació es reproduïx al segle XVIII en dues conjuntures més curtes i precedides d'augment importants: entre 1716 i 1734 –després del trasbals a l'alça dels preus provocat per la Guerra– i entre 1744 i els inicis de la dècada dels 60; la primera conjuntura clarament a la baixa i la segona d'estagnament lleugerament ascendent²³⁰. El resultat és que, malgrat l'increment de les darreries del segle XVIII, a la primera dècada del segle XIX, amb una població que, segons les mitjanes de baptismes, podia haver augmentat des del període 1621-30 un 187'16 %²³¹, i amb una producció en creixement, el nivell de preus era a penes un 34'58 % superior. I encara

²²⁹ Una exposició revisada dels plantejaments d'aquest autor, influida en gran mesura pel caliu del debat Brenner, a *La crisi del feudalisme a Europa a la fi de l'Edat Mitjana*, Barcelona, 1988.

²³⁰ És evident també, però, que el fet de no disposar de dades per als anys centrals de la dècada dels seixanta esbiaixa aquesta apreciació. Si coneguerem els preus alcoians dels anys 1766, 67 i 68, segurament caldria avançar en un lustre l'inici del període fortament inflacionari.

²³¹ L'índex de baptismes v. *supra*, Taula 6.

més colpidor resulta si la comparació la fem entre mitjans del segle XVII i mitjans del segle XVIII: des de la dècada del 1650 fins la de 1760 l'increment de la població hauria estat d'un 127'21 %, mentre que els preus haurien baixat un 29'69 %.

El significat d'aquesta divergència no pot ser un altre que el d'un important procés de transformació agrària. Si tenim en compte que una part important de l'increment dels preus al segle XVIII –i especialment a les seues darreres dècades– va estar provocat per la depreciació de l'argent, el resultat és que a l'altura de 1760 l'agricultura de la zona era capaç produir aliments per a una població més de dues vegades major que cent anys enrera, amb una quantitat de treball proporcionalment inferior. Des d'aquest punt de vista, tot i que es tracte de dos models agraris ben diferents, els canvis tècnics produïts a l'agricultura de la comarca –i, per extensió, almenys a la valenciana– tenen un efecte semblant –encara que, amb tota seguretat, de dimensions força més modestes– que aquells que Wrigley constata a l'agricultura anglesa dels segles XVII i XVIII²³². Així mateix, resulta evident que aquesta “economia orgànica avançada” va entropessar amb els seus límits per primer cop a partir de 1780. Amb tot, les conseqüències que s'havien de derivar d'aquest procés de creixement agrari, especialment pel que fa a la seua relació amb la manufactura, són d'una importància crucial per al desenvolupament d'aquest darrer sector.

²³² E.A. WRIGLEY: *Cambio, continuidad y...*, pp. 48-62.

3. L'evolució de la renda feudal a Alcoi (1444-1816)

Com he assenyalat als preliminars d'aquest capítol, la constatació de l'existència als llocs on es desenvolupa alguna activitat proto-industrial d'unes complexes relacions entre aquest sector i l'agrari, ha estat una de les línies de defensa més sòlides de la teoria de Mendels i els seus seguidors. Com han demostrat Kriedte, Medick i Schlumbohm¹ a partir d'algunes recerques recents sobre diferents indrets d'Europa, l'estructura agrària és un condicionant de primer ordre en la configuració específica de les xarxes proto-industrials i, a més, l'activitat manufacturera, alhora, accentua i dirigeix algunes de les transformacions del sector agrícola. Aquesta íntima relació dialèctica es pot veure, per posar un exemple dels al·ludits pels historiadors alemanys, en les divergències en el règim de tinença de terres que Pat Hudson ha observat a algunes localitats de la regió drapera del West Riding de Yorkshire: les diferents especialitzacions –bàsicament draps i teixits d'estam– coincideixen amb règims jurídics i distribucions de la propietat distints, sense que hom pugui arribar a determinar clarament quin dels dos elements del binomi n'és el responsable últim². El

¹ "Proto-industrialization revisited...", pp. 225-232. Obviant, però, la discussió un tant bizantina de les diferències que proposa W. MAGER: "Proto-industrialization and proto-industry...", entre zones en les que la relació entre agricultura i manufactura és pot qualificar de suplementària i altres en les que existeix una autèntica inter-penetració. En la versió francesa –lleugerament diferent i menys polèmica amb els plantejaments de Mager–, traduïda per René LEBOUTTE, s'inclouen els precisos termes alemanys que són l'objecte de la discussió: *Verbindung* (traduït per *lien*, lligam) i *Verflechtung* (inter-penetració); v., KRIEDTE, MEDICK i SCHLUMBOHM: "Proto-industrialisation: bilan et perspectives. Démographie, structure sociale et industrie à domicile moderne", a R. LEBOUTTE, éd.: *Proto-industrialisation. Recherches récentes et nouvelles perspectives*, Ginebra, 1996, pp. 28-71 (cit. p. 46).

² P. HUDSON: "La tenencia de tierras y la organización de la manufactura textil en las poblaciones rurales de Yorkshire c. 1660-1810", a M. BERG, ed.: *Mercados y manufacturas en Europa*, Barcelona, Crítica, 1995, pp. 210-246. Aquesta autora ha insistit també recentment en altres diferències entre les dues zones del West Riding, sobretot, en l'aspecte demogràfic –fertilitat, nupcialitat i estructura ocupacional– a P. HUDSON i Steve KING: "A Sense of Place: Industrilizing Townships in Eighteenth Centruy Yorkshire" a R. LEBOUTTE: *Proto-industrialisation...*, pp. 181-210.

que sembla clar, però, és que les relacions entre manufactura rural i agricultura no poden ser reduïdes exclusivament al marc de les hipòtesis de Mendels.

Les diferents aportacions al coneixement de la manufactura pre-industrial han insistit, també, en la importància del context polític en què es desenvolupen aquestes activitats. Tornant a l'exemple del West Riding³, sembla clar que l'estructura feudal va tindre una influència determinant en el règim de propietat de la terra i, indirectament almenys, en la configuració de la indústria. Un aspecte menys explorat és, però, el paper de la fiscalitat i la seua punció diferencial en l'evolució de les localitats proto-industrials. És a dir, se li ha atorgat una gran atenció als aspectes estrictament institucionals del feudalisme com a factors reguladors de les activitats manufactureres, però no s'ha estudiat detingudament el pes de la renda feudal –en els seus diferents vessants– sobre les activitats manufactureres⁴. En termes generals, però, semblen clares dues coses. En primer lloc, que les activitats manufactureres han estat escassament taxades i controlades pels poders feudals, si més no, per comparació amb l'agricultura. I, en segon lloc, que el pes de la fiscalitat, especialment la de caràcter indirecte –taxació sobre els consums– pot haver tingut un efecte molt important a l'hora d'estimular o inhibir el desenvolupament artesà⁵.

³ P. HUDSON: *The Genesis...*, pp. 61-70, i, "La tenencia de tierras...", pp. 215-217.

⁴ V. un exemple concret –el de la Selva Negra a Württemberg– a S. OGILVIE: *State corporatism...*, pp. 37-42. Ni tan sols, J. SCHLUMBOHM: "Relaciones de producción...", a KRIEDTE, MEDICK, SCHLUMBOHM: *Industrialización...*, que li dedica una especial atenció al tema de la renda arriba a plantejar el problema en els termes indicats.

⁵ V., p.e., l'argumentació d'A. GARCÍASANZ: "Competitivos en lanas, pero no en paños: lana para la exportación y lana para los telares nacionales en la España del Antiguo Régimen", *Revista de Historia Económica*, XII, nº 2, 1994, pp. 424-425.

En aquest cas, el desenvolupament de la draperia a la comarca d'Alcoi pot haver-se vist reforçat per la peculiar configuració de la seua agricultura, especialment pel que fa a la tendència a la proletarització que hem tingut ocasió de comprovar quan m'he referit a la distribució de la propietat de la terra i les relacions de producció. I, a l'inrevès, crec que es pot afirmar que la difusió de la manufactura va influir decisivament en l'evolució agrària. Ara bé, els nexes entre la tinença i l'explotació de la terra, l'activitat manufacturera complementària, i, finalment, les formes de reproducció social són múltiples i molt difícils de reduir a un esquema simple. Per a poder descobrir les característiques i el funcionament d'aquesta complexa i dialèctica relació, caldria un examen molt més profund i específic, amb altres fonts i amb una altra metodologia. I això, com es pot suposar, cau fora dels límits del present treball. No resulta ocios, però, tractar d'esbossar una primera aproximació de caràcter quantitatiu que faça algunes constatacions i permeta establir pautes a seguir de cara a futures recerques. La comparació de l'evolució de la població i la producció de tres parts de la comarca, amb diferents relacions amb la manufactura em servirà de punt de partida⁶.

⁶ He triat els delmaris de Cocentaina –que incloïa tot el Comtat–, de les valls de Ceta i Travadell –amb Balones, Benillup, Benimarfull, Benimassot, Fageca, Famorca, Gorga, Millena, Quatretondeta i Tollos–, i d'Alcoi. Les raons per a la tria –a banda, òbviament, del d'Alcoi– han estat diverses. D'una banda per la seua estabilitat al llarg de tot el període, ja que cap dels tres no sofreix segracions, la qual cosa augmenta la seua fiabilitat. A més, eren els únics dins la mostra –tret dels de Biar i el de Penàguila– per als que disposava de sèries parroquials. En darrera instància, els dos havien estat zones amb un elevat contingent de població morisca –amplament majoritària a Ceta i Travadell– però amb trajectòries econòmiques força divergents, especialment des de mitjans del XVIII: mentre que la major part dels pobles del Comtat cauen dins l'àmbit proto-industrial durant la primera meitat del segle XVIII i arriben a desenvolupar activitats manufactureres autònomes i de certa entitat, en el cas dels de les valls de Ceta i Travadell sembla probable que ho feren molt tardanament i, quasi amb tota seguretat, de forma transitòria. Es tracta, per tant, de tres evolucions que poden il·lustrar perfectament els diferents tombants de l'evolució econòmica de la comarca respecte al desenvolupament manufacturer. Les dades de les corresponents agregacions i deflacions, amb les consideracions metodològiques i de fonts

Així mateix, cal tenir en compte el paper de les detraccions fiscals. La part de l'excedent econòmic que anava parar als distints poders feudals és un condicionant de primer ordre en allò que toca a les possibilitats d'acumulació. Com veurem, la renda representava un part gens negligible de la riquesa generada als començaments del període i sols la seua erosió a llarg termini pot explicar el creixement dels indicadors econòmics. A més, l'existència d'una gran diversitat de situacions locals pel que fa a les exigències fiscals és un factor de primer ordre a l'hora d'entendre l'evolució diferencial a la comarca. Aquesta anàlisi se centrarà, bàsicament, en la reconstrucció d'una sèrie de la renda feudal a la vila d'Alcoi entre 1444 i 1816⁷.

El que resta del capítol es divideix, per tant, en dos apartats. En el present faré una anàlisi sobre l'evolució de la renda feudal a Alcoi. Com a complement oferiré una sèrie d'estimacions sobre el pes de la dita renda en relació amb la població i la riquesa de la vila. Aquestes estimacions seran comparades amb unes altres obtingudes per a la població de Benilloba, que serviran com a element de referència i contrast. Al darrer l'apartat, en canvi, contrastaré l'evolució diferencial de la comarca pel que fa a la producció agrària i la població, tenint present, així mateix, l'evolució de la renda feudal.

A l'hora de proposar una explicació sobre la industrialització alcoiana, R. Aracil i M. Garcia Bonafé van argumentar que una de les raons de major pes hauria estat la

⁷ V. Apèndix estadístic 16, on s'hi troben també totes les contingències metodològiques de la reconstrucció de la sèrie.

inexistència de traves feudals⁸. La contribució de Mª Cruz Romeo, però, ha matisat notablement aquesta imatge⁹. Seguint el camí obert per altres investigadors¹⁰, parteix del supòsit que no hi havia diferències notables entre el reialenc i els territoris sotmesos al domini eminent de nobles o institucions eclesiàstiques, ja que, en el fons i en la pràctica, la gestió responia a una mateixa lògica d'obtenció de rendes i de control polític-institucional. La seua recerca demostra fefaentment que el rei havia tendit a comportar-se a les seues pròpies senyories com un senyor feudal més, sense que la seua acció política i econòmica poguera distingir-se qualitativament de la d'altres nobles. El treball, però, acaba plantejant alguns interrogants no exempts de perplexitat:

“Por tanto, Alcoi como realengo estaba muy lejos de poder ser considerado como una zona de libertad sin relación alguna con el poder señorial. El marco feudal seguía pesando sobre la economía agraria y sobre la organización del trabajo artesanal, y, sin embargo, el gremio no obstaculizó la formación de una burguesía emprendedora. Y no obstante, se logró la transformación a una industria centralizada. ¿Por qué no se dieron estas condiciones favorables a la industrialización en otras partes del País Valenciano?”¹¹.

I és que, si bé és cert que la gestió de l'administració reial de les seues senyories va seguir pautes i tendències molt semblants a la dels senyors laics i

⁸ ARACIL i GARCIA BONAFÉ: “Els inicis ...”, pp. 23-45. Cal precisar que els arguments esgrimits per aquests autors ja van ser proposats per R. SANCHIS: “Esquema histórico del Alcoy medieval (1245-1516)”, a *Obras escogidas...*, –publicat originalment el 1971– v. les conclusions (pp. 517-530) i, esp. pp. 524-528. Aracil i Garcia Bonafé, però, els van clarificar i sistematitzar notablement.

⁹ *Realengo y municipio...*, passim.

¹⁰ Especialment Carme GARCIA MONERRIS: *Rey y señor. Estudio de un realengo del País Valenciano (La Albufera, 1761-1836)*, València, 1985.

¹¹ ROMEO: *Realengo y municipio...*, p. 158.

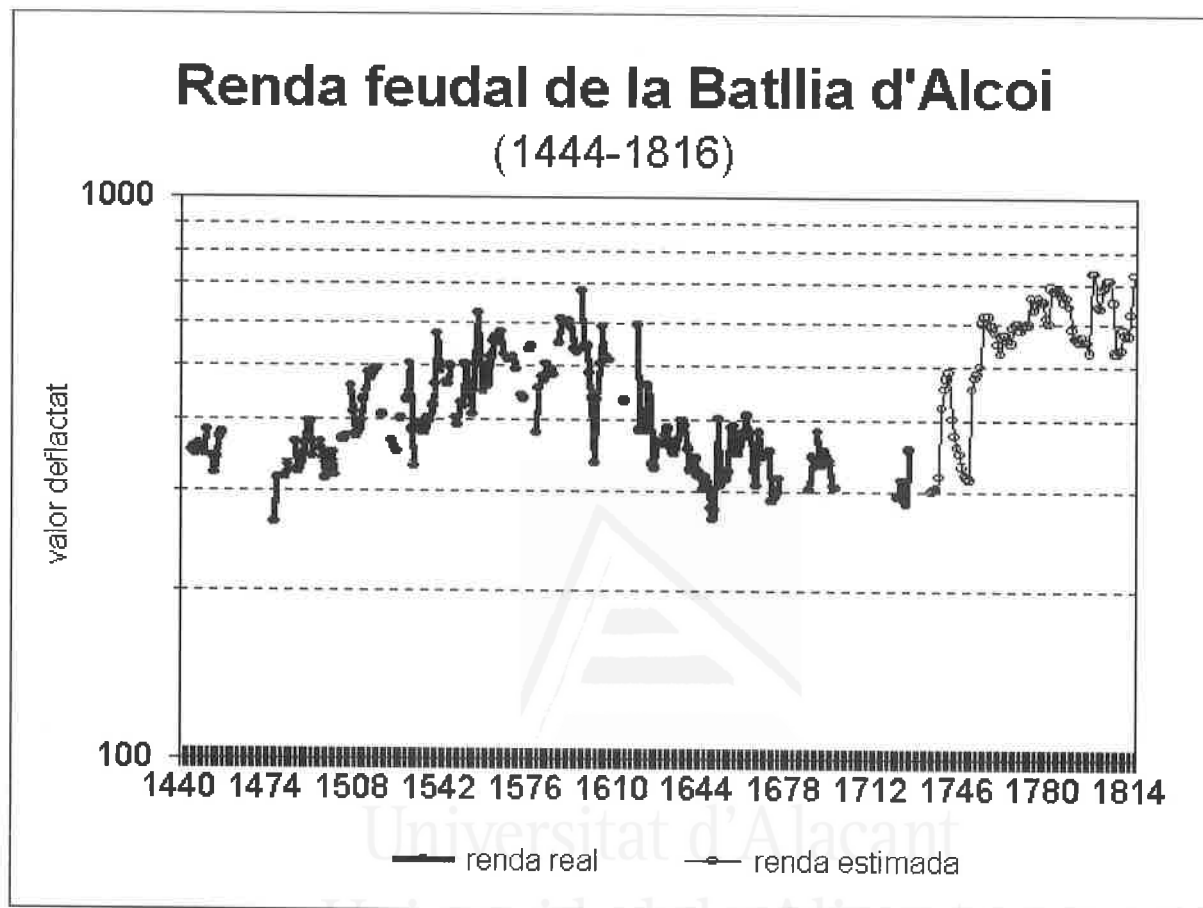
eclesiàstics, no ho és menys que hi ha alguna diferència important¹². Des del punt de vista de l'articulació del poder polític sembla que els reialencs gaudien d'una major autonomia que les viles de senyoriu. Tot i no ser suficient, aquesta ampla autonomia era necessària per a la consolidació d'activitats pròpiament urbanes –comerç i manufactura– i, paral·lelament, d'una sòlida oligarquia caracteritzada, a més, per acumular importants patrimonis immobles. La xarxa urbana del País Valencià modern, amb tan sols dues viles importants de senyoria –i, ambdues, senyories tardanes de la segona meitat del s. XV, com són Elx i Gandia– n'és la millor prova; dels 7 municipis de més de 10.000 habitants segons el cens de Floridablanca (1786), 6 eren del rei –València, Oriola, Alacant, Xàtiva, Castelló i Alcoi– i tan sols un de senyoria –Elx–¹³.

Des del punt de vista de la renda feudal, almenys fins l'expulsió dels moriscos, la seua composició era molt semblant a la major part de les senyories, bé foren reials,

¹² V. un primer desenvolupament d'aquesta argumentació a LI. TORRÓ: *Abans de la indústria...*, pp. 71-76.

¹³ Les proporcions són de 85'7 % front a 14'3%, del nombre de municipis, i, seguint el criteri del nombre d'habitants, 91'22 % front a 8'78 % –182.408 front a 17.554. Aquestes 7 aglomeracions, representaven la quarta part de la població valenciana d'aquella data, i sols la ciutat de València suposava el 13'27 %. Si la comparació la fem sobre la base de les ciutats de més 5.000 habitants –36'01 % del total–, la proporció de municipis varia de forma important 12 de reialenc, front a 9 de senyoriu –57'14 % front a 42'86 %–, però no ho fa així la distribució de la població, que suposava 221.225 habitants front a 60.697 –78'47 % front a 21'53 %. La mitjana de població dels reialencs és de 18.435 habitants, mentre que la dels senyorius és de 6.744, quasi tres vegades inferior. Les dades de la població provenen de BERNAT i BADENES: *Crecimiento de la población...*, pp. 261-282; mentre que les de la pertinença a senyoriu o reialenc són elaboracions de M. PESET i Vicent GRAULLERA: "Nobleza y señoríos en Valencia durante el siglo XVIII", *Estudios de Historia Social*, nº 12-13, 1980, pp. 245-281. Segons aquests autors mentre que els reialencs només ocupaven un 24'07 % del territori valencià, el 1786, llur població suposava el 38'71 % del total; és a dir, mentre que el 60'18 % dels vassalls directes del rei vivien a poblacions de més de 10.000 habitants i el 72'98 % ho feien en poblacions de més de 5.000 habitants, aquestes proporcions representaven, en els senyorius, 3'66 % i 12'64 %, respectivament.

laiques o eclesiàstiques. La principal diferència, que seria el caràcter majoritàriament

Gràfic 27

franc de la tinença de la terra al cas dels reialencs, front a un predomini de les cessions emfitèutiques a la resta, no tenia conseqüències importants ni en la quantitat ni en la composició dels ingressos. La peita reial –taxa pagada en funció de la propietat de béns immobles– compensava, de vegades amb escreix, la pèrdua relativa que suposava per al rei la renúncia al cobrament de censos emfitèutics¹⁴. Així doncs, com a la resta dels senyorius, els reialencs van acabar consolidant una estructura de

¹⁴ Al respecte v. les consideracions d'A. FURIÓ i F. GARCIA: "Dificultats agràries...", p.54.

la renda basada, majoritàriament, en els monopolis i el terç delme¹⁵.

En termes generals, i exceptuant les conseqüències de l'expulsió dels moriscos, l'evolució de la renda feudal no deu haver estat molt diferent entre els territoris de reialenc i els de senyoriu. Per aquesta mateixa raó, i amb les reserves que aniré apuntant, la reconstrucció dels ingressos de la Batllia d'Alcoi pot ser un bon indicador de l'evolució global de la sostracció de l'excedent realitzada pels diferents poders feudals al llarg del període de temps que estic considerant en el treball. És evident també, però, que aquestes recaptacions no són més que una part de l'aparell fiscal; junt a elles, caldria tenir en compte les rendes dels municipis, de l'església i del regne. En aquest darrer cas em referesc, lògicament, a allò que anomenem la fiscalitat estatal, integrada, fins els borbons, per les "generalitats" i els serveis, i, des de la Nova Planta, per l'equivalent. Malgrat els problemes que pot suposar, l'anàlisi de la tendència es farà –fonamentalment per problema de fonts– sense tenir en compte aquestes altres formes impositives. Ara bé, a l'hora de mesurar el pes de la fiscalitat sobre la riquesa i la població he procurat, com es veurà, tenir-les present tant com les fonts m'han permès.

A partir de les dades contingudes a l'Apèndix estadístic 16¹⁶, he confegit el

¹⁵ V. l'anàlisi comparativa i les conclusions de P. RUIZ: "La fi de la noblesa...", pp. 169-172. Pel que fa al reialenc, hom pot contrastar l'anàlisi feta per mi per a la Batllia d'Alcoi als segles XVI i XVII –LI. TORRÓ: *Abans de la indústria...*, pp. 63-68, amb la de Mª Cruz ROMEO: *Realengo y municipio...*, pp. 15-37, per al XVIII. Un panorama semblant, en línies generals, s'observa a Sagunt als segles XVII i XVIII, v. J. M. IBORRA: *Realengo y señorío...*, pp. 244-271.

¹⁶ Com fins ara em remet a ell per al detall de les fonts i les contingències metodològiques.

gràfic 27. A ell s'hi poden apreciar les tendències seculares de la sostracció feudal que, a grans trets, coincideixen, com era d'esperar, amb aquelles de la població i de la producció agrària. Després d'un segle XV que sembla mostrar un perfil descendent fins la dècada dels 70, s'inicia una recuperació que, amb daltabaixos, arriba al màxim als anys 90 del segle XVI. Des de la pesta de 1602 i, de forma definitiva, des de l'expulsió dels moriscos, però, la tendència s'inverteix i la caiguda s'allarga fins els moments posteriors a la pesta de 1647-48. La nova conjuntura de llarga durada s'inicia un cop superades les conseqüències d'aquest esdeveniment i ja no sembla sofrir aturades de consideració fins la primera meitat de la primera dècada del segle XIX. Els anys posteriors a aquesta data, però, no permeten detectar cap canvi clar de tendència atesa l'escassetat de dades. Si la fragmentària informació de la dècada dels 70 del segle XV és representativa, la caiguda entre 1444-50 i 1476-77 hauria estat d'un 16'61 % a una taxa acumulativa anual del -0'584 %. Des d'aquestes darreres dates fins el màxim que sembla registrar-se al període 1590-94, el creixement podria xifrar-se fins en un 99'82 %, a un ritme del +0'604 % anual. El descens acumulat al llarg de la primera meitat del segle XVII, per contra, se situaria –fins el període 1647-1651– al voltant d'un 51'22 %, al -1'25 % anual. Finalment, a la conjuntura de 1803-07, s'hauria acumulat un creixement del 138'39 %, equivalent a un 0'558 % anual.

Taula 22
Mitjana decennal de la renda deflactada de la Batllia d'Alcoi (1441-1815)

anys	mitjana	taxa de creixement acumulatiu	anys	mitjana	taxa de creixement acumulatiu
1441-50	356'81		1631-40	374'60	-0'171
1451-60	351'40	-0'152	1641-50	311'90	-1'815
1461-70			1651-60	342'59	+0'943
1471-80	297'53	-0'828	1661-70	362'52	+0'567
1481-90	346'99	+1'550	1671-80	316'16	-1'345
1491-1500	347'51	+0'015	1681-90	322'92	+0'212

1501-10	384'64	+1'020	1691-1700	337'07	+0'430
1511-20	454'33	+1'697	1701-10		
1521-30	403'35	-1'183	1711-20		
1531-40	395'26	-0'202	1721-30	307'66	-0'304
1541-50	464'37	+1'624	1731-40	328'91	+0'670
1551-60	482'55	+0'385	1741-50	387'93	+1'664
1561-70	529'75	+0'937	1751-60	524'34	+3'059
1571-80	479'02	-1'001	1761-70	567'67	+0'797
1581-90	504'74	+0'524	1771-80	626'53	+0'991
1591-1600	575'10	+1'313	1781-90	657'61	+0'485
1601-10	482'24	-1'746	1791-1800	593'31	-1'024
1611-20	513'50	+0'630	1801-10	632'47	+0'641
1621-30	381'07	-2'939	1811-20	615'25	-0'276

Font: Apèndix estadístic 16.
Nota: La taxa de creixement anual està expressada en percentatges anuals.

Sembla molt evident, per tant, que les conjuntures a llarg termini –així com les més curtes, v. Gràfic 27 i Taula 22– coincideixen notablement amb les de l'evolució de la població i/o la producció agrària. Això és perfectament comprensible a partir de la naturalesa de la renda que, com he dit abans, es trobava composta fonamentalment pels monopolis i el terç delme. Si aquest darrer depenia de les fluctuacions de la producció rural, els primers ho feien, alhora, també del consum, ja que es tractava de les rendes provinents dels forns i els molins fariners. Com ja vaig tindre ocasió de demostrar¹⁷, les rendes provinents de la propietat de la terra –bàsicament peita i censos emfitèutics– van perdre pes al llarg del període considerat. A mitjans del segle XV, però, els ingressos originats per aquests conceptes eren ben substanciosos. De fet, al període 1445-50, suposaven un 29'03 % del total, proporció que es va mantenir intacta fins el primer quart del segle XVI¹⁸. Des d'aquest moment, la davallada va ser

¹⁷ LI. TORRÓ: *Abans de la...*, pp. 64-70.

¹⁸ El càlcul de la proporció de peita, censos i lluïsmes sobre el total s'ha fet exclouent les quantitats provinents de l'arrendament dels drets de l'alqueria de Barxell –equivalent a un 7'84 % del total–, ja que en aquest arrendament s'inclourien monopolis i drets sobre la propietat; ARV-MR: *Batllia d'Alcoi*, 1.115-1.120. Les dades sobre els segles XVI i XVII a LI. TORRÓ: *Abans de la...*, p. 70.

constant determinada per l'escassa entitat de les propietats sotmeses a emfiteusi i del valor fix de la peita –200 £– en un context de creixement dels preus. El mínim del 8 % assolit entre 1576 i 1609, es remuntarà progressivament al llarg del segle XVII gràcies al descens dels preus, arribant-se al 12 % entre 1688 i 1698. Atès que la quantitat taxada per la peita no es va alterar, aquesta proporció després de tocar un nou sostre després de la Guerra de Successió¹⁹, tornaria de nou a davallar sense que, probablement, les capbreuacions i l'expansió del territori sotmès a emfiteusi a les dècades dels 60 i els 70 alterarà la situació. A més, la peita sembla desaparèixer del quadre dels ingressos senyorials, de manera que, malgrat l'enorme increment de la superfície censida –entre 1761 i 1777, fins un 1.295'65 %²⁰–, lluïsmes i censos tan sols representaven un 8'87 % de la renda –exclòs el terç delme– entre 1814 i 1816²¹.

El declivi relatiu de la renda feudal respecte de l'evolució demogràfica en el llarg termini –allò que Guy Bois va anomenar “caiguda de la taxa de sostracció d'excedent”– sembla, doncs, inevitable. El que resulta destacable és, però, el paper que deuen haver jugat les activitats no agràries en aquest fenomen. Si observem les dades de la Taula 23, ens adonarem immediatament d'aquesta tendència. Entre 1450 i 1807, la quantitat amb la que cada veí contribuïa a la renda feudal i el delme plegats es va

¹⁹ Obviant els anòmals anys bèl·lics, segons les dades de M.C. ROMEO: *Realengo y municipio...*, p. 42, la proporció representada tan sols per la peita podria haver suposat fins un 9'68 %. Si tenim en compte que al període que va des de 1688 fins 1702, lloguers, censos i lluïsmes suposaven una cinquena part del total de les rendes derivades de la propietat, això suposaria una quantitat lleugerament superior al 12 %. Les dades sobre la renda a aquestes dades provenen de LI. TORRÓ: *Alcoi una vila reial valenciana als inicis del sis-cents*, Tesi de Llicenciatura, Universitat de València, 1990, p. 441.

²⁰ M.C. ROMEO: *Realengo y municipio...*, p. 22.

²¹ *Ibidem*, pp. 51-52.

dividir per 4, i, el que és tan important com açò, l'erosió sembla constant en el llarg termini. Tot i la manca de dades, la tendència es fa palesa també quan hi afegim les rendes del municipi i les rendes de l'estat. És possible, però, que les inversions en els terminis més curts d'aquesta disminució foren degudes, sobretot, als canvis en la pressió fiscal per part de l'aparell de l'Estat absolutista. Tret de les conjuntures de caiguda demogràfica –especialment després de l'expulsió dels moriscos–, els moments en què la pressió fiscal deu haver-se fet més intensa, al cas dels reialencs, han d'haver estat provocats per les detracions imposades en les conjuntures bèl·liques del segle XVII i, a principis del XVIII, per la introducció de l'equivalent²². No obstant, la manca de dades sobre les rendes obtingudes per l'Estat monàrquic a l'Alcoi del s. XVII deixen aquestes consideracions en el terreny de la hipòtesi.

Taula 23
Quocient renda/veïns (Alcoi, 1450-1807)

Anys	Renda feudal + delme		Renda feudal + delme + rendes del municipi		Renda feudal + delme + rendes del municipi + equivalent	
	Valor absolut	Valor deflactat	Valor absolut	Valor deflactat	Valor absolut	Valor deflactat
1450	4'27	2'42	-	-	-	-
1504	3'19	1'50	-	-	-	-
1602	8'76	1'24	12'36	1'75	-	-
1725	6'16	0'89	7'22	1'05	14'08	2'04
1807	9'45	0'6	11'52	0'74	14'45	0'92

²² La introducció de l'equivalent va ser un expedient per tal de consolidar l'extraordinari augment de les contribucions a l'Hisenda Reial produït des de la instauració de la Nova Planta. Segons les dades de Henry Kamen la mitjana anual recaptada pel rei a València entre 1708 i 1712 va ser un 384'23 % superior respecte a 1707. Totes aquestes qüestions a Jordi ROMEU: *El sistema fiscal valenciano (1715-1823)*, Vinaròs, 1981.

Font: Apèndix estadístic 16.

Nota: Els valors absoluts estan expressats en lliures, i els deflactats en cafissos de forment.

Les estimacions presentades a l'Apèndix 16 (A) apunten amb claredat al fet que la clau de la disminució progressiva del pes de la fiscalitat es troba en l'aparició de noves activitats econòmiques. En allò que toca a l'agricultura i al delme, aquest fenomen ha estat observat per diferents autors²³. El més important, en aquest cas, però, és el paper de la manufactura. A diferència de les activitats agràries, les manufactureres veuen gravades la seua distribució, però no pas la producció. L'única taxa que pesava sobre la producció de draps era, a Alcoi, la bolla, que, a més, no tenia un caràcter d'impost, sinó que acomplia la doble funció de finançar el gremi de paraires i garantir la qualitat de la fabricació. Així doncs, tot i que la producció manufacturera tenia un caràcter quasi exclusivament comercial –a diferència de l'agricultura en la que l'autoconsum tindria un pes considerablement major–, les diferents fiscalitats l'afectaven en una proporció força inferior. D'aquesta manera, mentre que la suma de la renda feudal i el delme va mantenir una proporció estimable sobre el valor agrari fins les darreries del període –al voltant del 19 % el 1450 i el 1504, del 14-16 % el 1602 i el 1725, i de quasi el 23 % el 1807²⁴–, el valor d'aquests impostos va disminuir considerablement respecte al de la producció drapera –22 % el 1602, 2'5 % el 1807²⁵.

²³ V., esp. M. ARDIT: "Recaudación y fraude diezmal..." on es demostra que des dels anys 70 del s. XVIII hi ha una introducció permanent de nous conreus no inclosos al pagament del delme. Així mateix, podeu veure un cas concret per a les mateixes dates al Camp de Morvedre a J.M. IBORRA: *Realengo y señorío...*, pp. 128-129. Per a períodes anteriors, referits al garrofer i la morera, v. J. CASEY: "Structure et développement...", 331.

²⁴ En aquest darrer cas, sobre l'estimació de Pérez Planelles, quasi un 21'5 %.

²⁵ Si utilitzem l'estimació de Pérez Planelles la proporció es redueix fins l'1'64 %.

I aquesta impressió no varia en absolut, si hi afegim les rendes del municipi i l'equivalent.

Per acabar, cal ressaltar l'efecte diferencial de la renda sobre els diferents municipis. Tot i que no disposem de dades per a una mostra suficientment representativa, les informacions parcials apunten en un sentit molt clar. A finals del segle XVIII –1798-1801– la renda feudal de Benilloba s'arrendava per un valor anual de 4.400 £²⁶, mentre que, durant el mateix període la renda feudal estimada d'Alcoi va pujar a 12.473'17 £. El quocient d'aquestes quantitats respecte als veïns que atribueix Cavanilles a cadascuna d'ambdues localitats, dona el resultat de 12'57 £/veí i 4'23 £/veí, respectivament. És a dir, una pressió fiscal quasi tres vegades superior. La situació empitjora si hi afegim la resta de formes de renda, inclús suposant que els veïns de Benilloba no contribuïren en concepte de propis i arbitris. Així, la càrrega de rendes suportada pels veïns de Benilloba, s'aproparia a les 52'37 £ per veí, mentre que els alcoians només contribuirien en proporció a 9'14 £ per veí.

Aquest fenomen podria haver tingut un doble efecte. D'una banda, hauria contribuït notablement al desenvolupament de les activitats draperes a Alcoi. Al segle XVI, el cronista Martí de Viciana referint-se a la draperia alcoiana ja assenyalava que, entre "*las cosas principales*" que "*tienen en esta villa*", es trobava el fet "*que pagan muy*

²⁶ Elia GOZÁLBEZ: *El señorío de Benilloba*, Alcoi, 1985, p.62. A aquest quadre l'autora indica que la quantitat s'expressa en reials de billó, ara bé, a la pàgina anterior assenyalava que "...el arriendo empezó a contarse desde Enero de 1798 hasta 1801 por el precio de 4.400 libras de moneda del Reino."

*pocos pechos y cargos*²⁷. Aquesta situació la diferenciaria clarament d'altres viles properes com podria ser el cas de Cocentaina, que havia mantingut una important activitat drapera fins mitjans del XVI. L'any 1609 la renda feudal –sense el delme– del Comtat de Cocentaina pujava a una quantitat de 15.010 £, la qual cosa suposa una mitjana de 10'85 £ per veí –segons el cens de Carazena–; a la mateixa data, en canvi, les 3.565 £ de la renda feudal d'Alcoi tan sols representaven una mitjana de 3'1 £ per veí²⁸. Alhora, aquest factor es va veure accentuat per la política de privilegis mantinguda per la monarquia borbònica vers la Reial Fàbrica de Draps. Aquest fet, que tindrà ocasió de comentar més extensament després, va suposar una considerable rebaixa de l'equivalent entre 1732 i 1761 –v. Apèndix estadístic 2. D'una altra banda, la forta pressió de la renda a les localitats de senyoria, especialment, podria haver estat un estímul important pel que fa a l'extensió del sistema proto-industrial. I això per dues raons. En primer lloc, perquè aquest fet accentuava les necessitats d'ingressos complementaris d'aquells llauradors que veien minvada la seua propietat. En segon lloc, perquè, a més, aquest treball era una font d'ingressos que no estava directament taxada per les diferents fiscalitats i, per tant, podia contribuir decisivament a alleujar-ne el pes.

²⁷ Martí de VICIANA: *Crónica de la ínclita y coronada ciudad de Valencia y su Reino*, València, 1564.

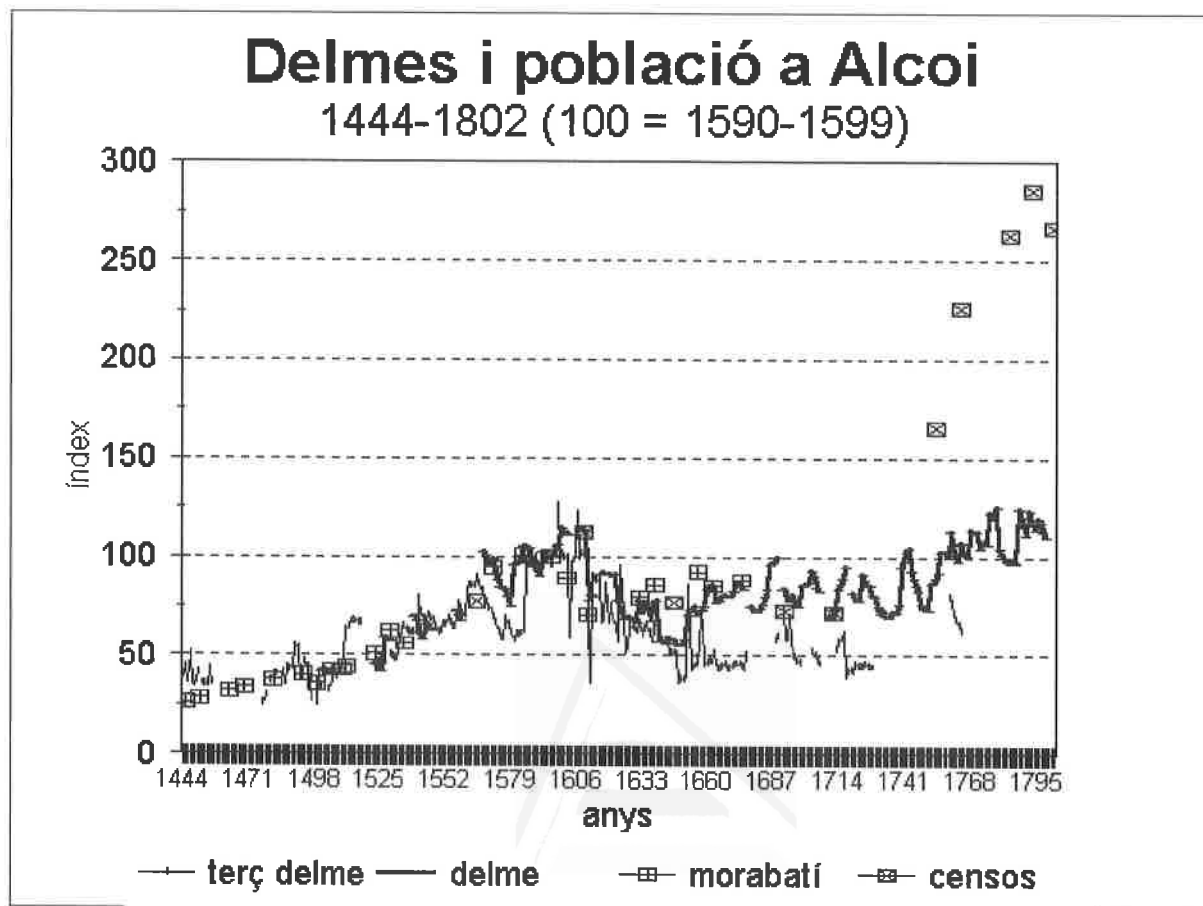
²⁸ Les dades de Cocentaina provenen de P. PLA: "Apuntes para el estudio de las rentas señoriales en el siglo XVI. Los pequeños señoríos del 'Quartel de las Montañas'", a *Jerónimo Zurita, su época y su escuela*, Zaragoza, 1983, p. 263. Els d'Alcoi de LI. TORRÓ: *Aproximació...*, p. 444.

4. *Producció agrària, activitat industrial i població*

Ja hem tingut ocasió de comprovar els diferents ritmes que, en el llarg termini, manifesten les evolucions respectives de la població i la producció agrària. Pel que sabem, el segle XV se'ns mostra com un període de dificultats, en la que els dos indicadors dels que disposem –morabatí i terç delme– apareixen estancats. Segons el primer, la població de la comarca hauria crescut entre 1439 i 1499 un 15'4 % a un 0'239 % anual acumulatiu; mentre que entre 1444-47 i 1494-97, el terç delme d'Alcoi perdria un 3'87 % al 0'079 % anual²⁹. Si al morabatí no comptem l'excursionista cas d'Alcoi, la correspondència és quasi absoluta, ja que la població conjunta de Bocairent i Penàguila hauria passat de 373 a 375 veïns –+ 0'54 % al 0'011 % anual–³⁰. Aquesta disparitat entre la demografia alcoiana i la de la resta de la comarca, així com entre el notable creixement de la seua població i el seu estancament agrari –v. Gràfic 28–, implica l'existència d'algun factor diferencial que explique aquesta distorsió. Com ja he apuntat abans, i encara que aquest tipus d'asseveracions no podran ser contrastades de forma definitiva en el marc d'aquest treball, mantindré, a tall d'hipòtesi, que l'origen de la diferència ha de buscar-se en l'activitat drapera.

²⁹ Es tracta de l'addició dels morabatins d'Alcoi, Penàguila i Bocairent –v. apèndixs estadístics 2 i 3. Per al terç delme d'Alcoi, v. Apèndix estadístic 14.

³⁰ Com ja he assenyalat abans en diferents indrets, l'evolució de la població alcoiana al s. XV no sembla ser representativa del conjunt de la comarca. El seu ràpid creixement des de mitjans del segle l'aproxima més al comportament demogràfic de les ciutats i viles del sud del país que no a les del seu voltant.

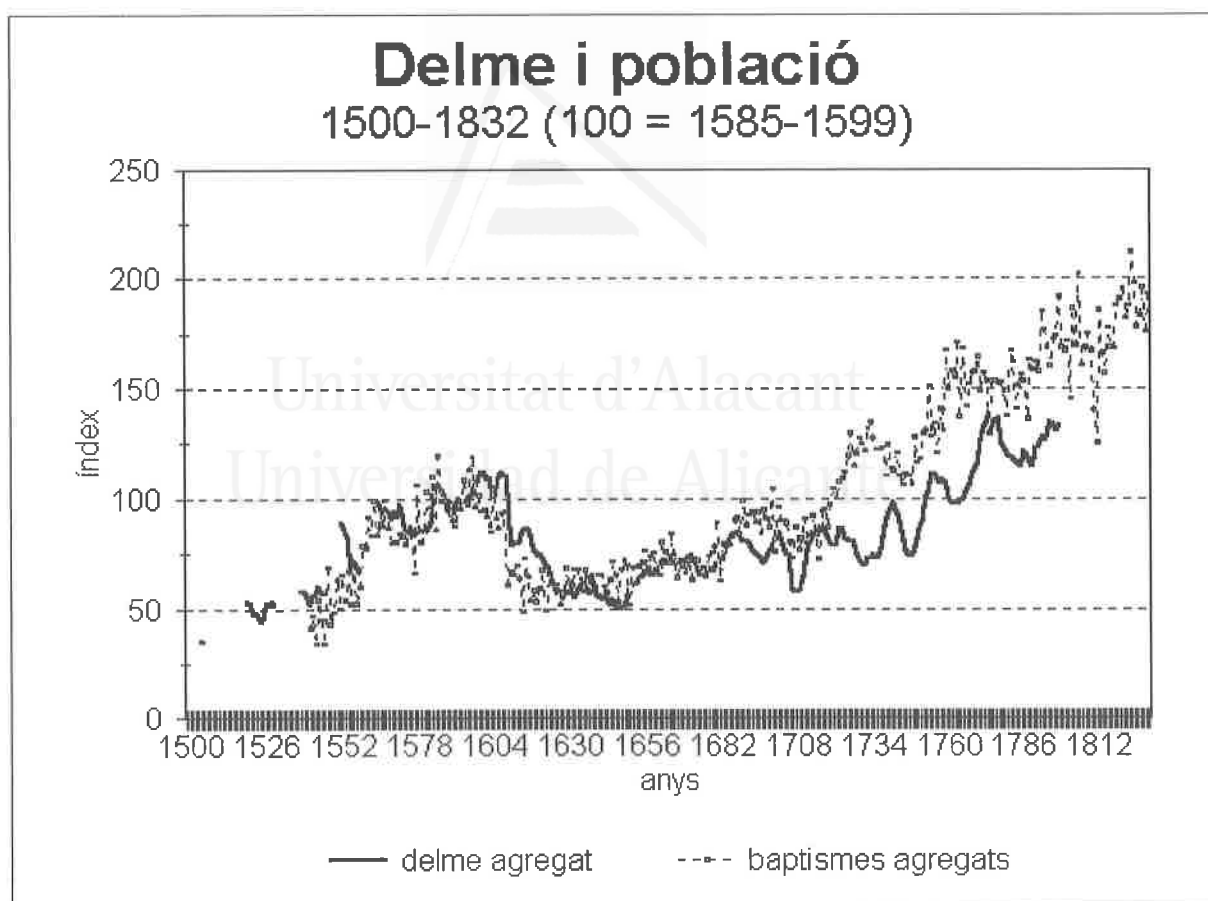

Gràfic 28

Al segle XVI, de nou podem apreciar disparitats semblants, però en conjuntures oposades. Entre el morabatí de 1499 i el de 1602, la població conjunta d'Alcoi, Bocairent, Penàguila i Perputxent va créixer un 141'37 % al ritme del 0'859 % anual acumulatiu. El terç delme d'Alcoi –de nou únic punt de referència– ho va fer –entre 1494-97 i 1599-1602– un 161'65 % al 0'92 % anual. La inclusió d'Alcoi, representa, també en aquest cas, el principal element de distorsió, ja que sense aquesta vila, el creixement de les altres tres agrupacions territorials es veu reduït a un 135'55 % al 0'835 % anual. Entre el primer moment relativament segur en el que podem establir comparacions entre els baptismes i els delmes agregats –1542-47–³¹ i el període

³¹ V. Apèndix estadístic 13.

anterior a l'expulsió dels moriscos –1599-1604– la producció agrària comarcal pot haver crescut fins un 95'26 % –1'181 % anual– i la població ho hauria fet fins un 122'92 % –1'416 % anual. La comparació del gràfic 28 amb el 29 demostra que la producció agrària alcoiana té una evolució paral·lela –si fa, no fa– a la de la resta de la comarca; en canvi, el seu comportament demogràfic és força diferent: la recuperació és molt precoç –de fet arrencaria a mitjans del segle XV– i s'aturaria abans, a la dècada dels 80.

Gràfic 29

Les dades de la Taula 22 reflecteixen amb claredat el que estic dient. D'una banda, el valor de la producció agrària del delmari d'Alcoi segueix una evolució

quasibé idèntica a la resta, mantenint la seua participació en el conjunt comarcal prop del 19'5 % –de fet, a penes perd un 0'34 %. La seua població, però, creix per damunt de la mitjana –guanya quasi un 3'5 %–, amb la qual cosa el quocient delme/veïns es deteriora sensiblement. En canvi els altres dos casos contemplats, malgrat llurs distintes contribucions, mantenen una evolució paral·lela: tant a Cocentaina com a Travadell, població i producció agrària creixen de forma proporcional.

Taula 24
Agricultura i població als delmaris d'Alcoi, Cocentaina i les valls de Ceta i Travadell (% de participació en el valor total del delme i dels censos)

any	ALCOI			COCENTAINA			CETA I TRAVADELL		
	delme	veïns	d./v.	delme	veïns	d./v.	delme	veïns	d./v.
1510	19'71	18'88	1'044	17'45	27'81	0'627	8'16	8'67	0'941
1563-72	21'17	21'43	0'988	16'80	29'67	0'566	5'75	8'19	0'702
1609	19'37	22'37	0'866	17'89	28'37	0'626	10'28	10'89	0'944
1647	20'98	24'00	0'874	16,10	19'37	0'831	5'05	6'11	0'826
1717	20'76	20'04	1'036	21'53	21'57	0'998	8'89	5'64	1'576
1768	20'55	25'67	0'800	16'79	18'54	0'906	7'77	6'92	1'123
1793	18'09	24'67	0'733	16'50	20'58	0'814	7'96	4'51	1'765

FONTS: DELME: Apèndix estadístic 13. VEÏNS: 1510, R. GARCIA CARCEL: "El censo de 1510..."; 1563-72, À. BENEITO: *Comportamiento epidémico* ..., pp. 58-59; 1609-1793, M.A. BADENES i J.S. BERNAT: *Crecimiento de la población*..., pp. 135-288.

NOTES: Pel que fa al delme he sumat les xifres de l'arrendament dels diferents delmaris el mateix any; com que els arrendaments són quadriennals els biaixos queden considerablement atenuats. L'únic any en què no coincideix la data del cens amb la dels arrendaments dels delmes és la de 1510, en la que els arrendaments són els de 1501-1504 –al cas del cens de 1563-72 he pres les dades del delme de 1568. Les xifres del recompte de Jeroni Muñoz del 1565-72 han estat corregides amb les del cens de moriscos de 1563 en el cas del delmarí de Cocentaina, per les nombroses mancances del primer. Es tracta sempre de percentatges sobre el total dels delmaris presos en consideració: he eliminat dels comptes dels censos les poblacions incloses als delmaris d'Ontinyent (Biar) i de Xixona (Ibi i Tibi)

Ja hem vist al capítol anterior com, pel que fa a la demografia, podem distingir clarament dos segles XVI: fins la dècada dels 80 el pes del creixement el durien les poblacions cristianes i, des d'aquest moment, el seu estancament es veuria amplament

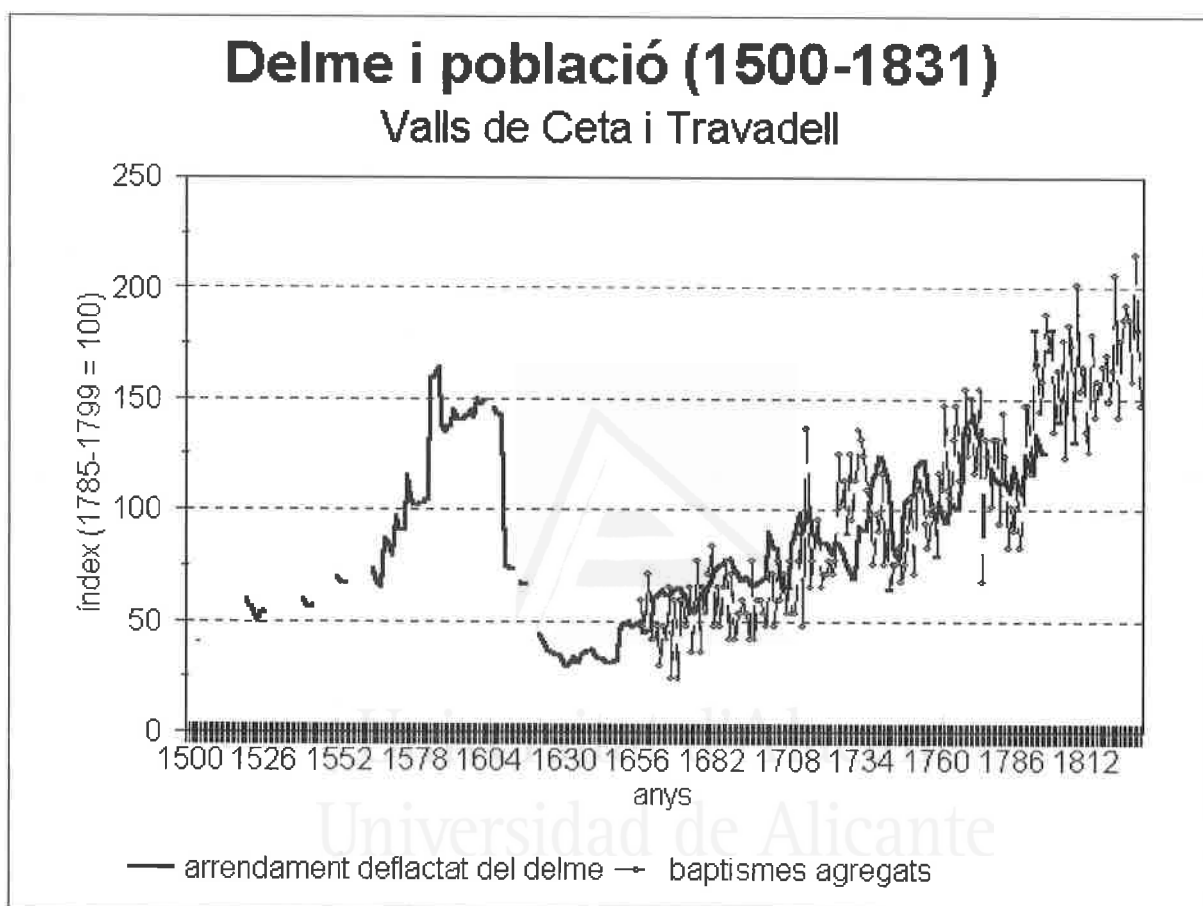
compensat per l'auge morisc. La població del delmari de Cocentaina és ben representativa del que estic dient: el 1563 –les dades anteriors no permeten distingir entre cristians vells i moriscos– els primers superaven amb claredat als segons –1 cristià vell per cada 0'723 moriscos–, i, en canvi, 40 anys més tard la població de cristians nous quasi duplicava la resta, amb 1'938 moriscos per cada cristià vell. Aquesta tendència es veu encara més accentuada a les valls de Ceta i Travadell; ací el nucli cristià, Gorga, a diferència de la puixant vila de Cocentaina –almenys fins meitat del segle XVI–, era molt reduït –47 veïns el 1565 i 45 el 1609–, amb la qual cosa les proporcions van passar de 3'532 moriscos per cada cristià vell el 1563 a 11'44 el 1609³². Segons es desprèn de les dades elaborades per Àngel Beneito la població cristiana vella de la comarca va passar entre 1565 i 1610 de 2.275 veïns –69'91 % del total– a 3.255 –63'7 %–³³; si tenim en compte, que sembla probable que les dades del 1609 tendesquen a inflar la població cristiana³⁴, el creixement de la població morisca

³² Les dades provenen del resum elaborat per A. BENEITO: *Comportamiento epidémico...*, pp. 58-59. Les dades de 1563 són únicament de moriscos, per això les he completat amb les del cens de Jeroni Muñoz de 1565-72 per als cristians vells.

³³ Cal tenir present que les dades de Beneito no inclouen Bocairent –amb Banyeres– ni Biar.

³⁴ Encara que ja he insistit al capítol corresponent em sembla útil tornar sobre la qüestió amb alguns exemples en comparació amb les dades del morabatí de 1602. Alcoi, 1.150 (1609) front a 914 (1602) –+25'82 %–; Alfafara, Banyeres i Bocairent 680 front a 489 –+39'06 %–; Ibi, 310 front a 262 –+18'32 %–; Ontinyent, 1.350 front a 1.154 –+16'98 %; Penàguila 200 front a 197 –+1'52 %. El total és que al cens de Carazena, les poblacions cristianes velles de la comarca que s'inclouen al morabatí de 1602 apareixen amb un excès de 674 veïns més que el 1609, és a dir un 22'35 % més. I el que és més indicatiu, amb una sola excepció a la regla: Penàguila. V. Les referències documentals i bibliogràfiques al capítol corresponent. D'una altra banda, és evident que açò posa en qüestió els percentatges de la població d'Alcoi al quadre, de fet, els veïns d'Alcoi representaven el 1602 un 49'62 % de la població morisca de la comarca, mentre que en el cens de 1609 representen un 61'99 %. Cal tenir present, però, que: (1) al cens de 1565-72 la població d'Alcoi ja representava un 21'18 % del total comarcal –en aquell moment encara no havia arribat al sostre del seu creixement que seria especialment intens fins mitjans dels anys 80–; (2) respecte a la mostra de població comarcal que tenim del morabatí –Alcoi, Alcoleja, Alfafara, Alquinèsia, Ares, Banyeres, Benasau, Beniarres, Benigallim, Beniafé, Benillup (Perputxent), Bocairent i L'Orxa; 42'05 % del total comarcal, amb un 11'45 % (1572) i un 15'34 % de moriscos (1602)– els veïns d'Alcoi van tenir aquesta evolució respecte el total, 44'21 % (1511), 50'93 % (1535), 53'09 % (1572), 52'14 % (1584), 48'36 % (1602). Si fem les correccions oportunes el resultat és d'un 18'59 % del

ha de veure's magnificat. De fet, segons el morabatí mentre que els nuclis de cristians vells de la comarca van perdre un 1% de la seua població entre 1572 i 1602, els moriscos van créixer en un 38'75 %.

Gràfic 30

Així doncs, cal constatar l'existència de comportaments demogràfics i productius força diferents entre cristians vells i moriscos que derivarien, al cap i a la fi, de pautes de reproducció social i de situacions socio-polítiques –plasmades en una taxació fiscal diferenciada– divergents. El resultat seria l'existència *de facto* de dos conjuntures: d'una banda, la morisca, fortament marcada per l'activitat agrària –el 1609, amb,

total comarcal el 1511 –44'21/0'4205– i un 20'82 % el 1609 –resultant de calcular el percentatge que representaven els veïns d'Alcoi en el cens després d'augmentar la proporció dels moriscos un 22'35 %.

almenys, el 51'64 % de la població produiria el 54'05 % del valor de les parts bisbals del delme–, amb un dèbil creixement fins la dècada dels seixanta del segle XVI i una forta acceleració fins l'expulsió –v. Gràfic 30–³⁵; i, d'una altra, la dels cristians vells, amb un auge continuat des de finals del segle XV que s'atura amb la crisi dels anys 70 per continuar després molt dèbilment³⁶. Per tant, només en un segon terme podem veure els efectes del desenvolupament manufacturer sobre la població i l'agricultura. Amb tot, sembla clar que aquesta influència és el suficientment gran com per afectar la durada i la intensitat cicles conjunturals de llarg termini. I això de dues maneres: en primer lloc, mantenint una situació de creixement demogràfic a la segona meitat del segle XV; i, en segon lloc, propiciant un increment de la producció agrària clarament inferior a la mitjana dels altres delmaris de cristians vells. Així, la població conjunta d'Alcoi i Bocairent –amb Alfafara i Banyeres– era un 64'58 % més gran el 1511 que el 1427 –762 veïns front a 463–, mentre que la de Penàguila –amb les seues alqueries– romanía al mateix nivell –156 front a 157. De la mateixa manera, l'increment de la participació en el valor dels arrendaments dels delmes entre 1504 i 1609 de tots els delmaris³⁷ es va fer a costa de la caiguda del d'Alcoi i, molt especialment, del de

³⁵ És interessant constatar com, entre 1504 i 1609, els delmaris amb població majoritària de moriscos augmenten llur participació en la creació de valor a l'agricultura i, a més, tret del cas de Planes, ho fan en major proporció com major és el pes dels moriscos en la seua demografia. Així els delmaris de Planes, Cocentaina, Penàguila, Ceta i Perputxent tenien una població de cristians vells, respectivament, 51'7 %, 57'62 %, 51'48 %, 15'5 % i 0 %, al recompte de Jeroni Muñoz del 1565-72 –he corregit els buits amb el recompte de moriscos de 1563–; i del 39'09 %, 34'04 %, 32'26 %, 8'03 % i 0 %, al recompte de Carazena del 1609. El creixement de la seua participació en el valor agrari comarcal és, respectivament també, del 42'8 % –del 5'35 al 7'64 %–, 2'52 %, 2'45 % –del 14'24 al 14'59 %–, 25'6 %, i 34'81 % –del 2'7 al 3'64 %.

³⁶ L'evolució diferencial des del punt de vista demogràfic pot apreciar-se al Gràfic 5, on es representa l'evolució separada dels baptismes de les dues parròquies de Cocentaina –la morisca i la cristiana.

³⁷ No sols aquells amb població els morisca que, com hem vist a la nota anterior, van incrementar llur participació del 47'92 % fins el 54'05 %, sinó també la resta dels de cristians vells

Bocairent –del 21'11 % al 10'57 %–, caiguda que es concentra –en el cas d'Alcoi– o s'accentua –en el de Bocairent–a partir dels anys 70.

Mentre que els morabatins d'Alcoi disminuïen entre 1572 i 1602 un 5'67 % i els arrendaments deflactats de les parts bisbals del delme creixien en un 3'14 %³⁸, els mateixos indicadors del delmari morisc de Perputxent augmentaven un 24 i un 77'04 % respectivament. Les transformacions que sembla estar experimentant l'agricultura morisca sota la intensa i creixent pressió de la renda feudal impulsen a l'alça el valor agrari. D'una banda, per la probable tendència a l'extensió del conreu del forment front a la resta de cereals –v. *supra*–, i, d'una altra, pel ràpid progrés de l'oliverar i la producció d'oli, ben documentat i, segons es desprèn de les recerques de Momblanch, segurament relacionat amb l'esforç fet per les autoritats senyoriales per incrementar les rendes al darrer terç del segle XVI³⁹. Els elevats preus d'aquests dos productes i, a més, el fet que els de l'oli cresqueren amb molta rapidesa en aquest període⁴⁰, serien els responsables de l'auge; cal tenir present que el 1561, l'oli ja representava a la baronia de Planes més del 21 % del valor del terç delme⁴¹, mentre que a Alcoi encara

exclusivament que van passar de l'11'26 % –3'1 %, Agres, i 8'16 %, Castalla– al 16 % –3'93 %, Agres, i 12'07 %, Castalla.

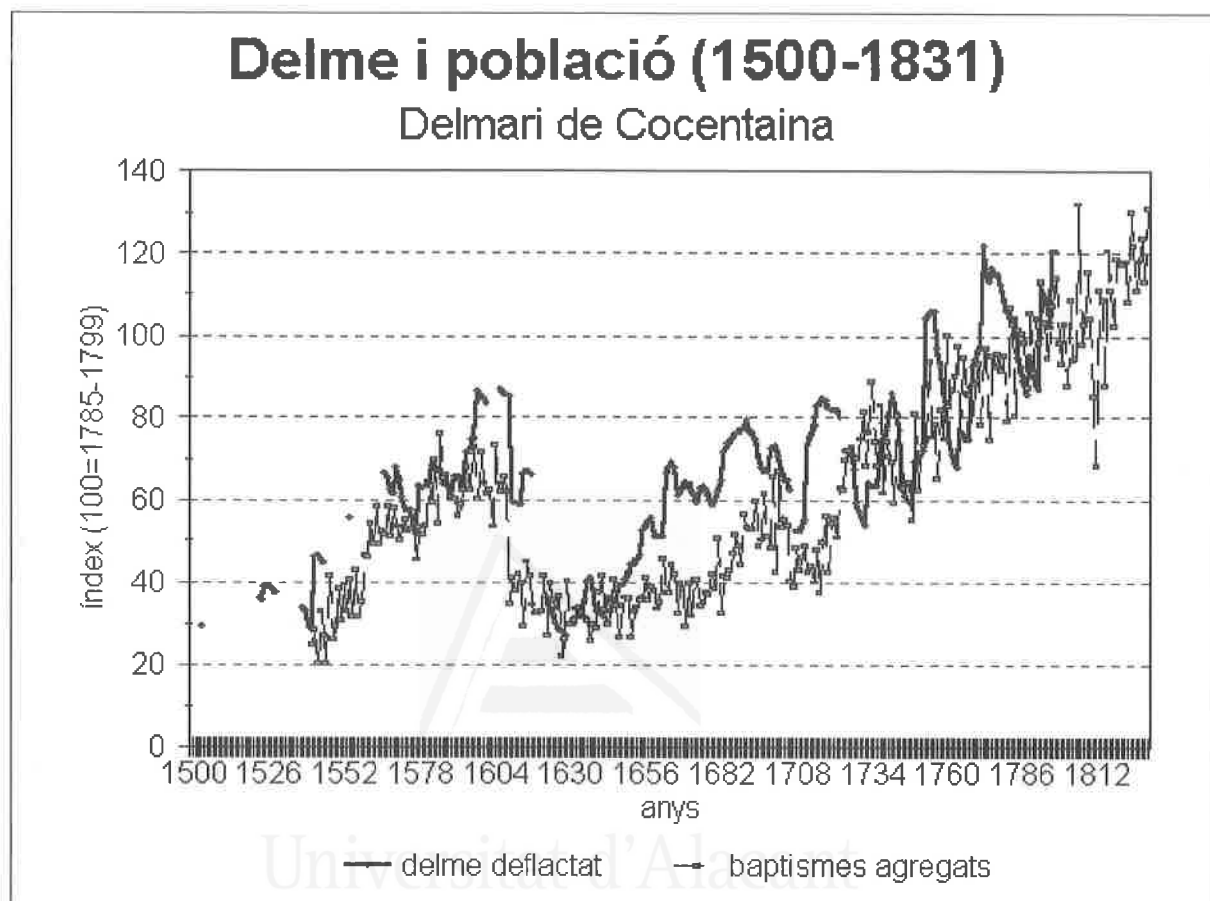
³⁸ Cal tenir present que el morabatí de 1602 reflexa els efectes conjunturals de la pesta del 1600, i, per tant, podem pensar que la població –un cop superats aquesta situació adversa– es trobaria aproximadament al mateix nivell. De fet, 6 anys abans, el 1596, la població era, exactament, un 5'67 % superior a la de 1572, i l'arrendament deflactat del delme un 7'23 % inferior.

³⁹ Francisco de Paula MOMBLANCH: *Historia de la villa de Muro*, Muro, 1993, pp. 56-57.

⁴⁰ A València, entre 1570-74 i 1600-04 els preus de l'oli van augmentar un 42'09 %, mentre que els del forment només ho van fer un 33'2 %; HAMILTON: *El tesoro americano...*, pp. 373, 375 i 402.

⁴¹ Per posar un altre exemple, a Benasau entre 1598 i 1602 el valor de l'oli representa el 24'09 % –3.730 sous de 15.484'3– del total de les rendes senyoriales –tret d'allò provinent de les gallines el forn

no passava del 14 % entre 1603 i 1606.

Gràfic 31

L'expulsió dels moriscos alteraria definitivament aquest panorama. El creixement demogràfic i agrari s'atura bruscament. En general, el valor de les parts bisbals del delme va caure un 29'98 % –1608-1611– i els baptismes agregats ho van fer en un 35'84 % –1609-1610. Pel que fa als exemples que he triat, els perfils de les gràfiques 30 –Ceta i Travadell– i 31 –el Comtat de Cocentaina– són ben il·lustratius,

i la tenda, que tot plegat suposaven 696'7 s anuals. És significatiu, en un altre ordre de coses, que, en espècie, la recaptació d'ordi seguesca superant clarament la de forment, en una relació de 60 /40. Com també ho és que no s'hi faça esment de cap altre cereal, ni, per suposat, malgrat la datat tardana, de la dacsa. Les dades provenen de P. PLA: "Capitols de nova població del lloch de Benazau, 1611", *Revista del Instituto de Estudios Alicantinos*, nº 39, 1983, pp. 130-131.

sobretot la primera, i, encara més, quan les comparem amb la d'Alcoi. La caiguda dels arrendaments deflactats –1609-1611– va ser del 47'9 % al delmari de Ceta i Travadell, del 30'01 % al de Cocentaina i del 31'73 % al d'Alcoi. La de la població va suposar un 43'66 % dels baptismes agregats del comtat de Cocentaina –1609-1610– i un 20'9 % dels morabatins d'Alcoi –1602-1610. La crisi, a més, va ser més intensa i llarga als llocs antigament poblats pels cristians nous que als de cristians vells. A finals de la dècada dels 40 del XVII, quan s'assoleixen els nivells més baixos de tot el segle, el valor de l'arrendament dels delmes de Ceta i Travadell ha caigut un 77'59 % i els d'Alcoi un 51'39 % –1609-1649–. Cal precisar que mentre que els delmes d'Alcoi i Ceta cauen de forma quasi ininterrompuda, els de Cocentaina han arribat al mínim molt abans, als darrers anys de la dècada dels 20, tot i que en el mateix període la seua pèrdua puja a un 53'93 %. Pel que fa a la població, les sèries de baptismes del Comtat marquen el mínim també a la segona meitat dels anys 20, mentre que en el cas alcoià el mínim se situaria probablement a finals de la dècada dels 10, sent la seua recuperació demogràfica molt ràpida.

Aquesta breu anàlisi ens demostra que, com al segle XV, la demografia alcoiana manté un comportament autònom respecte de la conjuntura agrària en períodes de dificultat. És a dir, l'erosió constant del valor del producte agrari, a diferència de la pauta general, no es tradueix en una pèrdua de població; aquesta deriva de les oportunitats migratòries que ofereix la repoblació i es concentra en un període de temps molt reduït. De nou, per tant, ha d'existir algun factor que explique aquest comportament diferencial que no s'observa ni tan sols a Bocairent, on el morabatí no

dóna signes de recuperació entre 1610 i 1638. Sembla sostenible, si més no com a hipòtesi, que l'impacte de la crisi va ser resistit millor a Alcoi gràcies a una adaptació de la seua producció tèxtil als canvis en la demanda. Això ajudaria a entendre el perquè del manteniment d'un important nombre d'ocupats en el sector tèxtil, tot i l'existència d'una tendència al seu descens progressiu⁴² –en menor proporció, però, amb tota seguretat, que la caiguda de la producció drapera.

El manteniment, al llarg de quasi dues dècades, d'una tendència a la caiguda demogràfica que s'aprecia al comtat de Cocentaina, tot i la reconstitució d'una relació més favorable entre població i recursos, s'ha d'explicar per les dificultats i la inestabilitat de la repoblació. L'exemple de Benillup estudiat per Primitivo Pla⁴³ és ben significatiu: després de la signatura de la primera carta de població el 1612, el lloc va quedar despoblat i va ser necessari signar-ne una altra amb nous colons el 1628 que rebaixava considerablement les exigències senyorials inicials. L'extrema mobilitat de la població a la comarca⁴⁴, relacionada segurament amb la duresa de les condicions establides a les cartes pobles, seria el principal fre al creixement. És probable, en aquest sentit, que la coincidència temporal de la nova repoblació constatada a Benillup, amb l'inici de la recuperació demogràfica –observable almenys al comtat de Cocentaina– siga alguna cosa més que una casualitat. A partir d'ací, la reconstitució

⁴² Si el 1601-05 sembla probable que la tercera part –33'34 %– de la població es dedicava a les activitats tèxtils, el 1669 aquesta proporció encara seria d'un apreciable 28'07 % –v. *supra*, Taula 4–. Cal tenir present que el nivell demogràfic seria força semblant: 914 morabatins el 1602 i 905 el 1674.

⁴³ "Benillup 1609-1630...".

⁴⁴ P. PLA: "Los movimientos migratorios...", esp. pp. 311-314.

d'explotacions viables i l'ampla disposició de terres incultes va afavorir una ràpida recuperació agrària i demogràfica a les àrees amb millors condicions.

L'evolució a partir de meitat del segle XVII mostra tres patrons diferents a cadascuna de les tres àrees que hem considerat. D'una banda, el creixement de la població de Ceta i Travadell tendeix a discórrer paral·lelament al de la producció agrària fins les darreries del segle XVIII. Tot i que a la conjuntura que va des de la dècada dels setanta del XVII fins els primers anys del XVIII sembla apreciar-se una certa tendència a un creixement més ràpid del delme deflactat que dels baptismes agregats, les dues corbes no arriben a separar-se amb claredat. En canvi, el ràpid creixement agrari del Comtat de Cocentaina si que arriba a provocar aquest efecte en la conjuntura esmentada, almenys fins mitjans de la dècada dels 80 del segle XVII. Des d'aquest moment, i fins el darrer terç del segle XVIII, però, la tendència en el termini llarg sembla ser la d'un creixement més ràpid de la població. L'auge, a més, sembla especialment intens entre la finalització de la Guerra de Successió i els començaments dels anys 30. En última instància, el perfil de les dues corbes a Alcoi se separa clarament d'aquests dos exemples. La població sembla haver crescut molt per damunt i a un ritme absolutament independent del de la conjuntura agrària.

Al meu parer, dos poden ser els elements que expliquen aquesta evolució diferencial. El primer d'ells deu estar relacionat amb les conseqüències de l'expulsió dels moriscos i amb la pressió de la renda feudal. A les àrees antigament poblades pels musulmans les transformacions agràries que hem observat serien especialment

intenses. L'extensió del regadiu i l'acceleració de la substitució de l'ordi pel forment i, en menor mesura, per la dacsa, ha d'haver estat un dels elements fonamentals. Junt a açò, la progressió de la vinya per a la producció de vi i aiguardent. Aquestes transformacions, impensables en una agricultura com la morisca, provocarien un important augment de la productivitat del treball i del producte per càpita, però, alhora, permetrien, per les seues característiques, un volum força més reduït de població. Sense entrar en detalls, l'evolució diferencial de l'agricultura cristiana i la morisca a la zona abans de l'expulsió n'és la millor prova: mentre que l'increment de les exigències de renda per part dels poders feudals va aturar el creixement de la població al darrer quart del segle XVI, els camperols nou conversos, tot i suportar majors càrregues fiscals⁴⁵, es van adaptar a la situació mitjançant un increment dels seues efectius demogràfics. Els nous pobladors havien de fer front des de 1609 a unes exigències de renda que, si bé serien inferiors a les dels moriscos, devien ser força superiors a allò que fins aquell moment havien contribuït els cristians. A sobre, al pes de la renda feudal cal afegir, des de 1626, el creixent paper que tindran, fins les darreries dels anys 40, els serveis a la monarquia, en homes i en diners⁴⁶. Aquesta pressió deu haver representat un important entrebanc en el creixement de la població, que és observable

⁴⁵ Segons les dades de P. PLA: "Apuntes para el estudio...", p. 263, les 809'05 £ –mitjana de 1598-1602– que suportaven els vassalls moriscos de Benasau –40 veïns segons el morabatí de 1602–, suposarien una mitjana de 20'23 £ per veí. Això suposa el doble que la *ratio* que havíem observat el 1609 per al Comtat de Cocentaina –amb cristians i moriscos– i quasi 7 vegades més que allò observat per al senyoriu d'Alcoi a la mateixa data.

⁴⁶ La conscripció dessagnaria, segons Casey, entre 12.000 i 14.000 joves adults segons una estimació del 1636; data a partir de la qual, la contribució valenciana augmentaria encara més; J. CASEY: *El regne...*, p. 44. A les 72.000 £ anuals votades com a subsidi per a la *Unión de Armas* a les Corts de 1626 –incloses al gràfic–, hom hauria d'afegir, segons càlculs del propi regne, 40.100 £ anuals més en concepte de lleves i subvencions. Aquesta pressió afectaria, a més, greument les hisendes locals a l'augmentar el seu nivell d'endeutament; J. CASEY: "La crisi del País Valencià durant el segle XVII", *Debats*, nº 1, 1982, p. 33.

inclús en el cas d'Alcoi.

El segon element és, sense dubte, la importància de les activitats manufactureres. A Alcoi em sembla que és més que evident. Però també pot ser un factor decisiu als altres dos exemples. La primerenca incorporació de molts pobles del Comtat de Cocentaina a l'activitat drapera lligada a Alcoi és un fet ben documentat. L'aprovació de les ordenances gremials de 1723 va provocar un desplaçament d'alguns artesans cap a la vila de Cocentaina. A un memorial adreçat a l'Ajuntament, els paraires d'Alcoi es queixen que des d'altres pobles dels voltants lloguen els teixidors d'Alcoi i usen els tints i els batans d'aquesta vila sense atendre's a les noves ordenances:

"...que ha venido a su noticia que diferentes oficiales, así de los que se han pasado a la villa de Cosentayna a fabricar ropas por no sugetarse a las reglas prescritas, (...) como también algunos que de antemano estaban domiciliados en algunas tierras circumvecinas..."⁴⁷

La progressiva incorporació dels pobles del *hinterland* alcoià a les activitats draperes pot haver estat un factor transcendental a l'hora d'entendre l'impuls demogràfic i la seua incidència diferencial. Així, mentre que a Ceta i Travadell les conjuntures agrària i demogràfica mostren una coincidència quasi plena al llarg del segle XVIII, no es pot dir el mateix del Comtat de Cocentaina, on, de vegades, el moviment dels baptismes agregats s'independitza notablement de l'evolució del delme. Aquesta evolució, però, sofriria un trasbals definitiu a partir de l'inici de la mecanització de la draperia alcoiana.

⁴⁷ AMA.I.1.1.1-47: *Llibre de Cabildos*, 4-IX-1723, pp. 1.092-1.094.

V. LA MANUFACTURA. 1. UNA APROXIMACIÓ QUANTITATIVA

Seguint el fil conductor que articula els primers capítols del treball, vaig a considerar ara els indicadors que ens aproximen al volum i l'evolució de la producció tèxtil a la comarca. Tot i que és evident que aquesta no era l'única activitat manufacturera de la zona a l'època moderna, si que podem considerar-la, de ben lluny, com la més important. De fet, les altres branques del sector secundari que van arribar a adquirir alguna rellevància fins les darreries del segle XIX –el paper des del segle XVIII i la construcció de maquinària des de mitjans del XIX– deuen els seus orígens, com ja tindrem ocasió de comprovar, a la demanda lligada amb la producció tèxtil. Tan sols a finals de la centúria precedent apareix un sector independent, que, a la llarga, s'ha convertit en l'eix vertebrador de l'economia de la major part dels nuclis de població de la meitat oriental de la comarca: la juguina.

Dins el sector tèxtil cal destacar, a més, una certa diversificació. No resulta ociós posar de manifest que algunes localitats –Muro, a *fortiori*– van desenvolupar una important activitat llencera, destacada pel mateix Cavanilles¹. Ara bé, per antiguitat i pes específic destaca molt per damunt de totes elles la producció de teixits de llana. La tradició drapera de la zona arrenca des del segle XIV i s'estén per diverses poblacions com el propi Alcoi, però també com Cocentaina o Bocairent². Qualsevol

¹ A.J. CAVANILLES: *Observaciones...*, II, p. 160. Sobre la industrialització a la localitat de Muro v. Rafael SEBASTIÀ: "El proceso de industrialización en Muro", a *Ayudas a la investigación (1986-1987)*, vol. VI, Alacant, 1986, pp. 143-151.

² V. José Antonio LLIBRER i Germán NAVARRO: "Indústria tèxtil del món rural: la Vall d'Albaida i el Comtat a les darreries del segle XV", *Almaig*, 1992, pp. 17-23.

aproximació al volum i l'evolució de la producció drapera és, per tant, la millor forma de conèixer la conjuntura manufacturera a aquesta zona.

Sempre que les fonts ho permetesquen, és clar. El principal problema amb el que entropessen els estudis sobre l'evolució de la producció industrial, a l'Antic Règim almenys, és la freqüent inexistència de fonts d'abast general que puguen acomplir un paper semblant al dels delmes per a la producció agrària. Al cas valencià, l'única font d'informació que s'hi assembla és la derivada dels registres de l'impost del tall del drap³; tanmateix, el fet que es tractara d'un impost *ad valorem* que no sols gravava la producció sinó també el consum, li treu valor informatiu, per als propòsits que m'he fixat. Aquesta deficiència, però, pot ser superada amb la utilització de la informació provinent d'una taxa que el Gremi de Paraires de la vila d'Alcoi fixava sobre la producció de draps: el dret de la bolla. A diferència del que ocorria a altres indrets –com a Catalunya– on aquest dret s'inclouïa dins els impostos de la Generalitat, a la vila d'Alcoi la "bolla" –un petit segell de plom que s'afegia als draps per autenticar llur qualitat i procedència– era regulada i cobrada pel propi gremi. L'existència de registres sobre la gestió o l'arrendament d'aquesta taxa als llibres del gremi m'ha permès reconstruir una sèrie de producció sobre la que basaré la meua anàlisi. Les característiques especials de la gestió i dels registres, han suposat tota una llarga sèrie d'entrebancs per al tractament i el processament de la informació que s'hi desprèn. Per aquesta raó, he optat, a diferència del que he fet fins ara, per incloure al

³ Es tracta d'un impost reial que, segons José Mª Castillo, gravava la producció i el consum de teixits; "El sistema tributario del Reino de Valencia durante el siglo XVI", *Estudis. Revista de Historia Moderna*, nº 19, 1993, p. 104.

cos del treball la metodologia utilitzada en lloc de relegar-la a l'apèndix corresponent. D'aquesta manera hom podrà valorar millor el treball realitzat, així com les limitacions de la sèrie reconstruïda.

El present capítol s'estructura, per tant, de la següent manera. Al primer apartat presentaré la reconstrucció de la sèrie i la seua anàlisi, tot dedicant-li un primer subapartat de caràcter metodològic. Al segon, utilitzaré algunes dades disperses, provinents en general dels registres gremials, per tal de poder oferir una primera aproximació molt impressionista sobre l'evolució de variables com els salaris, els preus i la productivitat.

Universitat d'Alacant
Universidad de Alicante

1. *L'evolució de la producció drapera*

A. FONTS I METODOLOGIA

Com acabe d'apuntar, la principal font utilitzada és la que es desprèn dels registres de la taxa de la bolla, fixada i recaptada pel gremi per tal de fer front a les seues despeses. En la pràctica, aquest impost constituirà la principal font d'ingressos del Gremi de Paraires de la vila d'Alcoi fins la dècada dels vint del segle XIX, i potser inclús més enllà, ja que seguirà cobrant-se al llarg de tota aquella centúria⁴. Encara que els registres del gremi s'inicien el 1561, sembla probable que l'impost es cobrara amb anterioritat, encara que segurament sense regularitat. En aquest sentit apunta el fet que, si bé el 1563 es fixen els horaris per a bollar i el salari dels bolladors⁵, no s'hi faça cap referència a les ordenances de 1561, primer document del gremi⁶. La primera notícia que s'hi conserva és del 1569, quan en els comptes de l'any s'indica el nombre de bolles fixades i cobrades⁷; des de 1573, però, el dret s'arrenda al millor postor per un any⁸ i aquest costum es manté pràcticament invariable al llarg de tot el període

⁴ Una primera incursió en aquesta qüestió va ser realitzada per R. SANCHIS: "La bolla, el bollat i els bolladors" a *Ciudad*, Alcoi, 30-IV-1981, p. 14.

⁵ Aquests personatges eren triats pel consell del gremi, encara que desapareixen al llarg de la segona meitat del segle XVII. El 1563 s'acorda que els bolladors rebrien 10 £ anuals i que haurien d'estar en la Casa de la Bolla –la seu del gremi– de 7 a 9 del matí i de 2 a 4 de la vesprada –després de dinar. ATA, Llibre 1r, 4-X-1563, f.29r –per tal de fer més lleus les cites, des d'ara citaré només el número del llibre; p.e., ATA, 1r, ...

⁶ V. Document 1, a l'Apèndix Documental.

⁷ ATA, 1r, 4-X-1569, f. 42r.

⁸ ATA, 1r, 4-X-1573, f. 52r i v. Tot i això, no s'hi conserva el valor de l'arrendament d'aqueix any. L'arrendament, des de 1574, almenys –ATA, 1r, 17-X-1574, ff. 54r a 55r– es produeix al mes d'octubre. Com que la seua durada és d'un any, en aquestos casos, a la reconstrucció he aplicat sistemàticament el valor de l'arrendament a l'any següent del que es produeixen. Tot i que hi ha variacions respecte a les dades de l'arrendament, des de 1641, com a mínim, es produeixen als primers mesos de l'any, gener

estudiat.

En general, he utilitzat sempre els documents de l'arrendament de la bolla. Excepcionalment, però, per tal de reconstituir en la mesura del possible els nombrosos buits⁹, també he fet servir les informacions que es desprenien dels comptes dels clavaris del gremi. He d'advertir que açò ha comportat, de vegades, alguna arriscada operació que debilita la validesa de la xifra per la quantitat de suposicions que he hagut de fer. De tota manera, a l'explicació de l'any corresponent –Apèndix estadístic 17– s'hi detalla, amb tanta precisió com ha estat possible, els criteris emprats en l'operació de restitució. Així mateix, hi ha nombrosos anys –la majoria– en els que no es paga el mateix per tots els tipus de draps fabricats. El problema és especialment greu durant el s. XVII i els primers anys del XVIII; complicat, als anys centrals del XVII, pel desconeixement directe de la taxa de la bolla. Per tractar de fer front a aquesta

o febrer, sent la data del 17 de gener la més freqüent, fins que, a començaments del segle XIX, la data s'avança als darrers dies del mes de desembre.

⁹ La documentació es presenta d'una forma molt confusa als llibres del Gremi de Paraires que cobreixen el període de 1561 a 1705. Sembla evident que es tracta de llibres confeigits al segle XVIII a partir dels papers solts que s'hi conservaven. Això explica, p.e., que el Llibre 1r continga informació des de 1561 a 1590 i, després de finals del XVII –des de la dècada dels 80–, amb la qual cosa el període es solapa amb el del Llibre 2n, que inclou registres des de 1590 fins 1705. A més, a diferència dels llibres del segle XVIII, que són registres d'actes bàsicament –amb algun paper afegit–, els del XVII, de vegades, agrupen la informació, distingint exàmens, actes, accions judicials –infraccions a les ordenances–, comptes i arrendaments de la bolla; encara que no sempre és així. Això explica els nombrosos buits i el fet que l'ordre cronològic no es corresponga exactament al dels llibres, ni tan sols al seu foliat. Al segle XVIII, s'afegeix la circumstància de la inexistència de registres d'actes gremials entre 1729 i 1750, i entre 1773 i 1783. Els buits han estat coberts parcialment amb la informació del Llibre 6è –comptes– i dels protocols de Tomàs Gisbert, notari i escrivà del Gremi, entre 1742 i 1778 –de fet, al Llibre 9è (1751-1772) no s'hi consigna tampoc el valor de l'arrendament de la bolla–; en aquest darrer cas he utilitzat els actes d'arrendament i de fiadors inclosos als dits protocols. L'origen concret de la informació i les seues característiques particulars, any per any, es troba a l'Apèndix estadístic 17.

qüestió he hagut de realitzar algunes ponderacions que seran explicades més avant¹⁰. Tot açò, és clar, obliga a la prudència a l'hora d'establir conclusions a partir de les xifres obtingudes.

Cal tenir en compte que la sèrie que es deriva de la reconstrucció és enganyosa en un sentit almenys. Tan sols ret compte de l'evolució de la *quantitat* de draps, deixant de banda un aspecte transcendental: la *qualitat*. El resultat és que li donem el mateix valor, p.e., a un cordellat, a un vint-i-dosè i a un quarantè¹¹, quan tant en capital fix com en circulat, com en quantitat i qualitat del treball esmerçat les diferències poden arribar a ser abismals. A mitjans del s. XVIII, per parlar tan sols dels *draps*, un quarantè valia quasi 4 vegades més que un catorzè: 60 r.b./vara i 16 r.b./vara, respectivament¹². *El valor de la producció*, per tant, *no es pot inferir de cap manera de la sèrie*. La tendència del s. XVII es veuria accentuada a la baixa, ja que la caiguda del nombre de

¹⁰ Al text tan sols hi especificaré aquelles més generals, especialment les derivades de la diferent mesura dels draps, rel·legant a l'Apèndix estadístic 17 altres més específiques de cadascun dels anys.

¹¹ Les diferents qualitats dels teixits es reflexen en llurs noms, generalment, pel tipus de tramat i ordit que dona lloc a diferents lligaments –p.e., sarga, tafetà, ras,...–, per l'origen geogràfic de la innovació –draps d'Arràs, ...–, per la fibra o fibres emprades –llenç, draps d'estam, ...–, pel color –encara que normalment aquesta qualitat s'utilitza per distingir teixits de la mateixa classe pot ser l'origen de noms com "baieta"–, per l'ús a que es dedica –draps de lliurea, ...–, o, sobretot a la draperia, per la quantitat de fils que conformen l'ordim. En aquest darrer cas, el drap pren el nom segons el nombre de centenes de fils, p.e., catorzè equival a 1.400 fils a l'ordim –14 centenes–, setzè a 1.600, i així successivament. La diferència entre aquests draps no deriva, però, tan sols de la quantitat de llana, sinó també de la seua qualitat: el major nombre de fils no es tradueix en un augment proporcional de l'amplària de la peça, la qual cosa implica l'utilització de fil més fi, i, per tant, de llana més bona. Això es tradueix, així mateix, en una major dificultat en la seua producció o, el que és el mateix, l'aplicació –a igualtat de condicions tècniques– d'una major quantitat de treball i també una major qualificació del mateix. Per a totes aquestes qüestions, des d'un punt de vista històric, resulten especialment útils els treballs de Miguel GUAL: *Vocabulario del Comercio Medieval*, Barcelona 1976, i, especialment, de Paulino IRADIEL: *Evolución de la industria textil castellana en los siglos XIII-XVI*, Salamanca, 1974, esp. pp. 167-217. Per a una breu i aproximativa introducció a la tècnica, amb referència a aspectes històrics, hom pot consultar amb profit Rita BARENDSE i Antonio LOBERA: *Manual de artesanía textil*, Barcelona, 1987.

¹² V. Apèndix documental, Document 44.

peces produïdes va vindre acompanyada d'un notable descens de llur qualitat, mentre que la del s. XVIII ho seria a l'alça, per haver-se donat el fenomen invers.

El problema més seriós a l'hora de judicar la validesa de la font com a indicador de la producció de draps deriva de les dificultats de mesurar la llargària de draps. Les dades de les que dispose sobre la qüestió són realment contradictòries, residint les principals dificultats en les equivalències entre les diferents mesures –ram, vara o alna valenciana i vara castellana– i si la determinació de la llargària que es desprèn de la font és abans o després del batanat. Per tractar de situar en els seus justs termes la qüestió presentaré, en primer lloc, les evidències empíriques, per a, tot seguit, assajar una interpretació i oferir la resolució del problema en els termes que he considerat més raonables.

a) La primera informació és l'oferta per les ordenances de 1561 on es determina en els capítols 31 i 35 que l'ordim i el drap teixit, respectivament, no poden excedir els 8 rams. Al 31 s'hi diu concretament: "... que ningun ordidor o ordidora no puixa ordir *tros de drap* que y haia més de huyt rams...", i al 35 "...que ningun texidor no gosse texir ningun *tros de drap* que tingua més de huyt ramas..."¹³.

b) Les ordenances dels teixidors de 1590 –copiades del Gremi de Teixidors de València– fixen la longitud del drap en vares. Així, el capítol 6 senyala que l'ordim ha de tenir 35 vares i l'11, a més, indica que el drap, després de teixit, n'ha de tenir 33; "...*que el ordidor a donde se urden los paños*

¹³ V. Apèndix documental, Document 1. Els subratllats són meus.

*cumplidos, haya de tener treynta y cinco varas de largo, y el paño después de texido haya de tener treynta y tres varas de largo...*¹⁴. Els paraires van acceptar açò immediatament: "...que los ordidors que y a en dita vila, sien adobats conforme la marca se ha portat de València,..."¹⁵.

c) Uns capítols nous aprovats pels teixidors ens assabenten que el màxim de rams per drap és de 7: "...que ningun texidor sia gosat de fer faxa ni senyals en ningun *tros de drap* que texirà de set rams en amunt si no serà drap complit o que tinga set rams o menys de set rams..."¹⁶.

d) Els draps enviats per Ginés Aiz a Joan Serrano a la botiga de Castalla (1605-1606) mesuraven com a mitjana 19'8 alnes, tot i que la majoria se situen entre 20 i 21 alnes, i les baietes i els tafetans 24'875. Si exceptuem els casos en què sembla clar que no es tracta de peces senceres, les mitjanes són: 22'22 alnes (14ena), 22'48 (14è), 20'08 (16è), 21'5 (22ena), 21'54 (22è), 26'92 (baieta), 26'25 (tafetà)¹⁷.

d) El 1623 s'indica que els draps que es tiren al tirador "...que no puguen tirar més de vint-y-una alna per vint-i-dosè, y per setsè y catorsè vint alnes"¹⁸

d) El 1641 una "raxeta" podia tindre entre 10 i 15 rams¹⁹.

¹⁴ V. Apèndix documental. Document 6.

¹⁵ ATA, 2n, 5-X-1590, ff. 122r-124r.

¹⁶ ATA, 3r, 27-IX-1595, ff. 6v i 7r. El subratllat és meu.

¹⁷ Es tracta d'una documentació de caràcter privat que ja he utilitzat al capítol anterior, v. n. 163. Les fonts i el processament d'aquestes dades es troben a l'Apèndix estadístic 20.

¹⁸ ATA, 2n, 330-X-1623, f. 210v.

¹⁹ ATA, 3r, 3-II-1641, f. 52v.

e) El 1663 es considerava un drap sencer el que tenia 10 rams –20 en les raxes i els cordellats²⁰.

f) El 1716 es prohibeix fer draps de més de 15 rams²¹. Aquesta mesura resta inalterable per a tot el segle.

g) Les ordenances de 1723 senyalen en el seu capítol IX que els draps "*... hayan y deban contener el número de quince ramos y no más, que vendrán a tirar treinta y seis varas valencianas de largaria...*"²².

h) Tornant sobre l'assumpte s'assenyala expressament que els 15 rams són en ordir-los²³. Açò queda corroborat pel capítol 20 de les ordenances de 1784 (que no van entrar en vigor) en les que s'hi diu: "*... que todos los paños que se fabricaren, de qualquiera suerte y calidad que fueren, no puedan urdirse de más largaria que la de quinse ramos...*"²⁴.

i) A les *Noticias que el corregidor...* del 1763²⁵ diu textualment: "*Los paños todos son por ordenansa de una medida, y cuando salen del telar tienen de tiro 52 varas 2/4, y al bolverles del batán les quedan de tiro 36 varas, ...*"

j) Les ordenances de 1784 –que no van arribar a ser aprovades formalment– insisteixen al capítol 31 que no deuen tirar-se draps que excedesquen "*... del tiro que a las treinta y seis varas tiene señalado el*

²⁰ ATA, 2n, 7-I-1663, ff. 65r-66r.

²¹ ATA, 8è, 6-I-1716, s.f.

²² V. Apèndix documental, Document 32.

²³ ATA, 8è, 6-I-1727, s.f.

²⁴ V. Apèndix documental, Document 52.

²⁵ V. *supra*, n. 12.

Gremio...”.

k) Les ordenances de 1803²⁶ indiquen en el capítol 9 que els draps han d'ordir-se de 16 rams. Com que es tracta d'una rectificació feta sobre el primer esberrany, sembla que es volia donar-li estatut legal a una pràctica ja freqüent.

l) Els draps dipositats el 1804 al magatzem de la companyia de Pasqual Merita i altres²⁷ mesuraven de mitjana: 33'65 vares valencianes (24ns), 29'12 (24ns lliures), 33'66 alnes (18ns d'ordenança), 37'12 (18ns lliures), 32'5 (36ns), 33 (baieta anglesa), 29'42 (36ns “pañetes”), i 34'79 (30ns “pañetes”).

m) L'il·lustrat Pérez Planelles afirma textualment, “...*producen las 12.000 piezas 432.000 varas castellanas...*”²⁸; és a dir, 36 vares castellanes per drap.

n) El document que conté els “*Datos estadísticos*” de 1832²⁹ afirma que els draps tiren 45 vares castellanes.

A partir de tota aquesta informació, em sembla que puc arribar a les següents conclusions. Si partim dels supòsits que els 8 rams de 1561 –així com els 7 de 1595– es refereixen al *drap acabat* –de fet en ambdós casos hom parla de *tros de drap*, i no pas de l'ordim–, i que les 36 vares de les ordenances de 1723 no són valencianes sinó

²⁶ V. Apèndix documental, Document 77.

²⁷ APSMSF-FE, H.3.1[207], *Ynventario del año 1804*, 8-II-1805. Es tracta d'una col·lecció documental de caràcter privat provinent d'una Companyia per a la fabricació de draps formada el 13-V-1800 i que es va dissoldre el 26-XI-1811. El fons comprén les escriptures de formació i dissolució, diverses escriptures i contractes, 4 inventaris (1804-1807), correspondència (inclòs un copiator de cartes de l'any 1808), comptes, factures, rebuts i remeses. El despul d'aquestes dades es troba encara en una fase inicial i el duem a terme, conjuntament, Joaquim Cuevas i jo mateix. A banda, de la seua utilització en les nostres respectives tesis doctorals, la informació serà emprada per a realitzar un estudi exhaustiu i monogràfic sobre la pròpia companyia.

²⁸ *Plan Estadístico...*, pp. 10-11.

²⁹ APSMSF, I.5.6[657], “3º *Datos estadísticos*, 1832, s.f.

castellanes –com ve ratificat per les apreciacions posteriors– tindrem que:

(1) L'equivalència entre ram i vara, segons es desprèn de l'informe de 1763, seria de 1 ram = 3'5 vares.

(2) Els 8 rams dels draps de 1561 serien equivalents a 28 vares valencianes o a 36 (35'999997) vares castellaness³⁰.

(3) A partir de 1590 la mesura dels draps es veurà reduïda a 7 rams, o 24'5 vares valencianes, o 31'5 (31'499997) vares castellaness.

(4) Aquesta mesura aniria reduint-se fins les 20 i 21 alnes citades el 1623. Sembla segur que el 1605 ja s'aplicarien. A la informació que tinc entre 1605 i 1626 aplicaré aquestes dades.

(5) El més probable és que aquesta mesura s'alterara de nou al llarg del segle XVII. És a dir, els 10 rams citats el 1663 és referiran a l'ordim ja que, segons es desprèn de l'informe de 1763 la reducció del drap al batà és d'un 30 % (31'428571); amb el que es mantindrien els 7 rams en la mesura final. Des de 1637, per tant, tornaré a aplicar aquestes proporcions.

(6) Les raxetes i els cordellats representen un problema seriós, ja que és molt probable que no es batanaren. A la ponderació, per tant els comptabilitzaré amb la mesura de 10 rams fins el 1663 i de 15 rams –67'5 vares castellaness– fins al s. XVIII –quan deixen de fabricar-se.

(7) A partir de 1716 els draps mesuraran 36 vares castellaness de nou, excepte les franciscanes de mortalla que paguen la meitat i que la documentació específica que són de "*medida antigua*", per tant a la ponderació

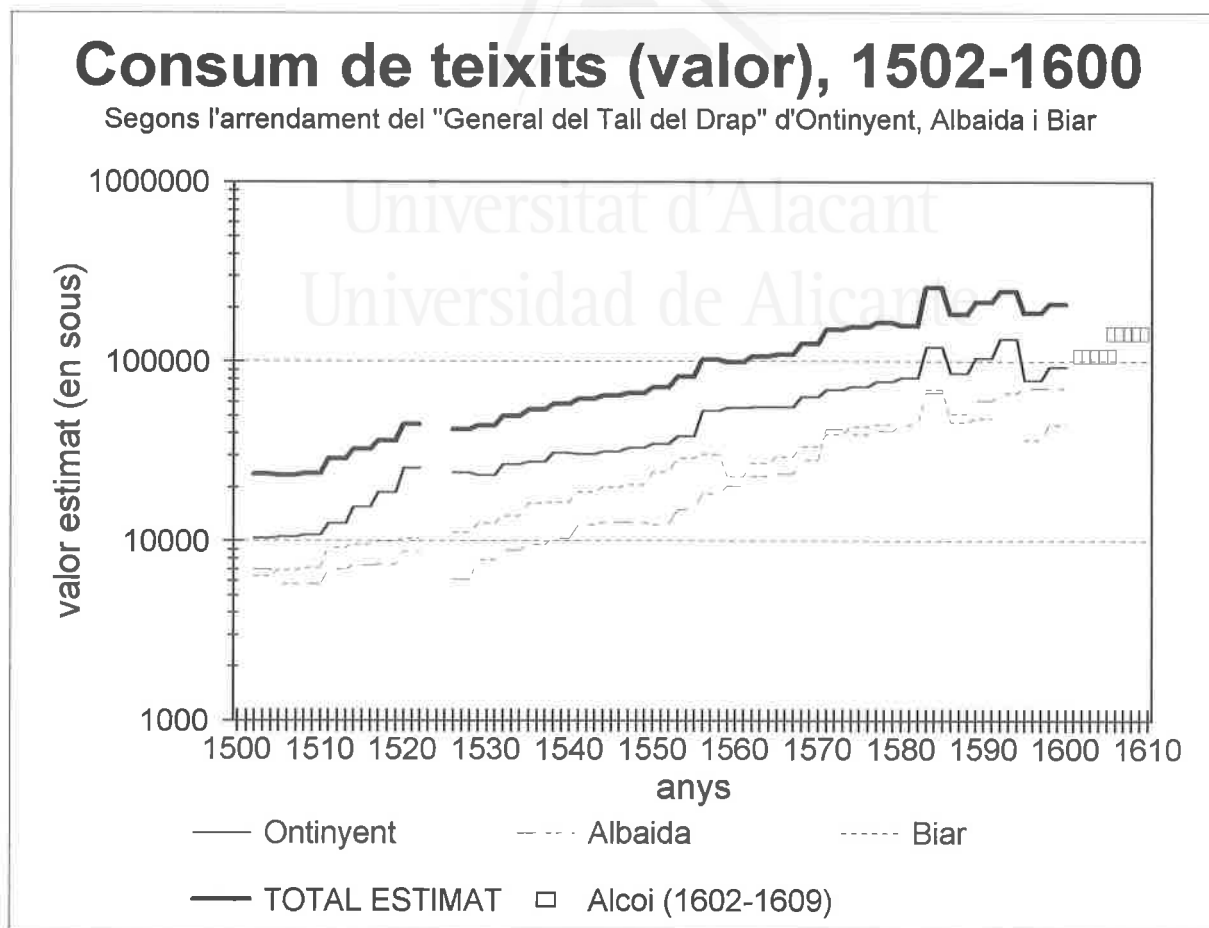
³⁰ Segons Manuel Ardit: *Apunts de metrologia*, inèdit, 1986, 1 vara valenciana equival a 1'2857142 vares castellaness.

comptaran com 31'5 vares castellanes.

(8) En algun moment entre 1784 i 1803 comencen a fabricar-se draps de major mesura. Sembla probable que la data clau siga 1789 quan es decreta la llibertat de fabricació. Els 16 rams que cita l'ordenança de 1803 suposarien 56 vares valencianes o 72 vares castellanes; és a dir, unes 39 alnes valencianes o 50 castellanes de mesura definitiva. Ara bé, la informació de la llargària dels draps del magatzem de la Companyia de Pasqual Merita, s'adiu més amb la que aporta l'estadística de 1832, de 45 vares castellanes o 35 alnes valencianes. Sembla molt probable que Pérez Planelles haja convertit les peces en vares castellanes seguint la mesura antiga sense gaire cura al respecte; a més la informació que reproduïx és idèntica a l'*Ynterrogatorio* de 1804, data molt pròxima a les ordenances de 1803 que canvien la mesura. Per tant, des de 1804 adoptaré la mesura de 45 vares castellanes.

Per concloure, és evident que, d'una banda, la quantitat de vares obtinguda és tan sols una aproximació –en ocasions, un tant grollera– a la producció real, i, d'una altra, que *les mesures reflectides són lineals i no superficials*, ja que la informació obtinguda no permet una aproximació fiable en el segon sentit. Cadascun dels diferents tipus de draps té una amplària determinada per les ordenances respectives, el problema és que les ponderacions que s'haurien d'aplicar serien moltíssim més complexes i arriscades, fins el punt de perjudicar molt seriosament la validesa de la sèrie.

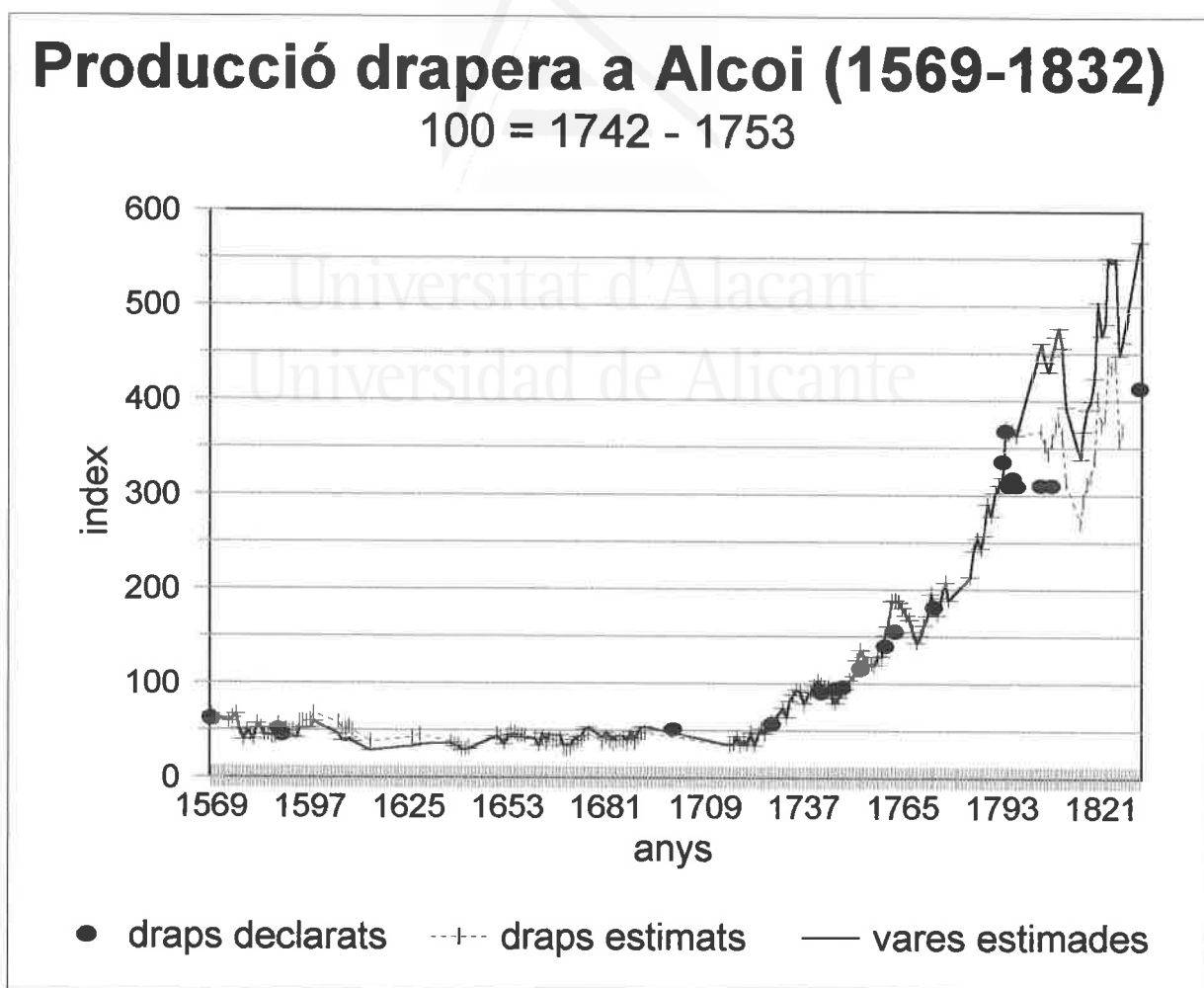
visió més matisada. Açò és especialment important a diversos moments del segle XVII: a la primera meitat, la disminució de la mida dels draps, fa que la caiguda de la producció real siga major que la que es desprendria de l'evolució del nombre de peces fabricades, mentre que a la segona meitat, la imatge és just la contrària. Aquesta disparitat és més evident encara als primers anys del XIX, en els que l'estancament del nombre de peces produïdes no equival a una aturada del creixement de la producció. La sèrie ve refrendada en el llarg termini, per les notícies sobre producció de draps provinents d'altres fonts, tret, de nou, de la conjuntura de principis del segle XIX, en el que sembla haver-hi una tendència a repetir la xifra de producció.

Gràfic 33

B. ELS CICLES SECULARS DE LA DRAPERIA A TRAVÉS DE L'ARRENDAMENT DE LA BOLLA (1569-1827)

Amb tota la informació reunida he pogut confegir l'Apèndix estadístic 17, els gràfics 32, 36, i la Taula 25. Junt a la sèrie, i com a element de contrast en aquesta primera aproximació hi he afegit, a diversos gràfics, dades sobre el nombre de telers en funcionament, i els exàmens de mestres teixidors i mestres paraïres. Com s'aprecia al gràfic 32, tot i que les diferències no són massa grans, la conversió de draps en vares castellanés, a més de facilitar una lectura comparada de la sèrie, permet una

Gràfic 32

El principal problema de la sèrie reconstruïda és la seua limitació temporal. És a dir, deixem fora de l'anàlisi el segle XV i els dos primers terços del XVI. Aquesta limitació resulta insalvable, pel moment, per al Quatre-cents. En canvi, pot ser pal·liada parcialment pel que fa al segle XVI mitjançant l'ús de la informació que es deriva d'un impost reial: el "General del Tall del Drap". Com ja he assenyalat abans es tractava d'un impost que gravava la producció i el consum de teixits. Gràcies a les recerques de J.M. Castillo³¹ podem conèixer l'evolució d'aquest impost durant el segle XVI. El principal problema deriva del fet que tan sols ha publicat una sèrie d'arrendaments per als "quarters" –districtes fiscals– d'Albaida, Ontinyent i Biar –que inclou Bocairent–, amb la qual cosa tindríem tan sols reflectida una part de la producció comarcal, deixant fora nuclis com Cocentaina o Alcoi. A més, aquest impost gravava únicament les vendes de teixits –tant els de llana com els altres– per a la confecció de roba, i no la producció de la tela pròpiament dita; és a dir, es tracta més d'un impost sobre el consum que sobre la fabricació³². Per aquesta raó és ben difícil extreure conclusions sobre l'evolució de la producció a partir de la seua anàlisi. A més, la metodologia de J.M. Castillo és inapropiada ja que deflacta la sèrie amb els preus del forment de Hamilton, amb la qual cosa, si bé podem aproximar-nos al valor real de l'impost, és

³¹ V. *supra*, n.13. La informació que he utilitzat prové de J. M. CASTILLO: "La Vall d'Albaida al segle XVI: població i indústria tèxtil", *Alba*, nº 9, 1995, pp. 61-69.

³² Entre 1602 i 1609, almenys, aquesta imposició va estar cedida pel Virrei de València a la vila d'Alcoi. Gràcies a aquest extrem podem saber que l'impost gravava sobre el "...drap, velluts, setins y altres maneres de coses y mercaderies que en la dita vila de Alcoy vendran o compraran, o en lo terme de aquella, o en qualsevol altra part del Regne compraran los vehins y habitants de ella, y o portaren a cosir a dita vila o son terme..."; AMA, I.2.1 *Llibre dels arrendaments de la vila de Alcoy*, ff. 49-51.

impossible conèixer l'evolució del consum³³. Ara però, un cop ponderades aquestes limitacions, si tenim en compte que una part molt important del consum era de la producció comarcal³⁴, i a falta d'altres indicadors millors, l'evolució dels arrendaments d'aquest impost pot oferir-nos una visió aproximada del *valor* del teixit consumit –i en una part significativa, produït– a aquestes comarques al llarg del segle XVI³⁵.

En la mesura que puga ser indicativa la sèrie, el perfil del segle XVI se'ns presenta com a clarament ascendent. Des del primer arrendament que es produeix entre 1502 i 1504, fins al sostre secular marcat per l'arrendament del trienni 1583-86, el consum comarcal de teixits va experimentar un extraordinari creixement del 987'41 % a un ritme anual del 2'9899 %. Més enllà de les conjuntures cal assenyalar que, la comparació de l'evolució d'aquesta variable amb l'evolució demogràfica en el període 1520-1583³⁶, ens mostra un creixement 5 vegades superior del valor del consum de teixits respecte del de la població –477'32 %, front al 95'09 %. Resulta evident, que en aquesta disparitat hi té a veure, com a component de primer ordre, l'evolució dels preus dels teixits. Tanmateix, tractar de tenir en compte aquest factor és una empresa quasi impossible, ja que no disposem de sèries de preus fiables ni continuades per tal

³³ Hauria d'haver convertit el valor de l'arrendament en valor total taxat, ja que coneix perfectament la taxa de l'impost: 8'75 % fins 1583 i 5 % des d'aquesta data; cfr. J.M. CASTILLO: "El sistema tributario...", p. 106.

³⁴ Sobre aquestes qüestions tornaré més avant. Hom pot consultar, però, LI. TORRÓ: *Abans de la indústria...*, pp. 198-200.

³⁵ V. Gràfic 33 i Apèndix estadístic 18. He afegit les dades de l'arrendament del tall del drap de la vila d'Alcoi entre 1602 i 1609 –úniques que es conserven.

³⁶ Em referesc a les dades aportades per J.M. Castillo sobre la població d'una àrea geogràfica coincident a grans trets amb la compresa al gràfic; v. "La Vall d'Albaida...", pp. 65-66.

de poder-la realitzar. Les sèries de Hamilton per a València són massa parques en aquest tipus d'informació i, quan apareix, ho fa de forma discontinua. De fet tan sols hi ha un producte que puga servir de base per a la deflació entre 1550 i 1600: el llenç. El valor estimat del consum mitjà anual en el trienni 1553-55 hauria equivalgut a 31.632'37 alnes de llenç, mentre que el de 1583-85 ho hauria estat a 60.235'29³⁷. És a dir, en aquest període, el consum hauria crescut un 90'42 %, front a un creixement poblacional del 40'24 % en el mateix període –1555-1583–³⁸. O, per prendre un altre punt de comparació i un altre producte –en aquest cas teixit de llana–, les mortalles: el valor del consum estimat en el trienni 1514-16 hauria estat equivalent a 32.304'76 mortalles –es compraven per unitats–, mentre que al trienni 1598-1600 hauria equivalgut a 124.800 mortalles comprades a preus de 1601-03. És a dir, un creixement del 286'32 % a l'1'6219 % anual acumulatiu.

Es mire com es mire, i encara que les informacions disponibles imposen un munt de limitacions i biaixos, el creixement del consum hauria d'haver estat molt important fins mitjans de la dècada dels 80, amb tan sols una recessió d'importància general, la que s'aprecia just abans d'aquest moment, segurament reflex de la crisi agrària. Les dades provinents de l'arrendament de la bolla d'Alcoi són prou insegures per aquest període i no acaben de dibuixar aquest panorama amb claredat a causa dels nombrosos buits. Segons la Taula 22, a Alcoi el màxim s'hauria assolit a la

³⁷ Lògicament es tracta del resultat de dividir el valor de l'arrendament convertit en valor total pels preus mitjans del llenç d'aqueixos anys –encara que al període 1583-85, tan sols hi ha informació del preu del llenç de 1584. Els preus provenen de E.J. HAMILTON: *El tesoro americano...*, pp. 372 i 374.

³⁸ Són de nou dades de J.M. CASTILLO: "La Vall d'Albaida...", pp. 65-66.

dècada dels seixanta; ara bé, aquesta informació és enganyosa ja que en aqueix període solament disposem d'informació sobre un any, de manera que resulta més probable que el nivell més alt es donara, aproximadament, entre 1674 i 1683. De fet, l'any 1576 podria haver estat l'any amb una producció més elevada de tots els que tinc documentats fins 1731. La recuperació observable als anys noranta es trencaria de nou a causa de l'adversa conjuntura de la frontissa dels dos segles, amb la pesta de 1600, que es tradueix en una caiguda molt notable de la producció.

Taula 25
Producció mitjana decennal estimada en vares castellanés

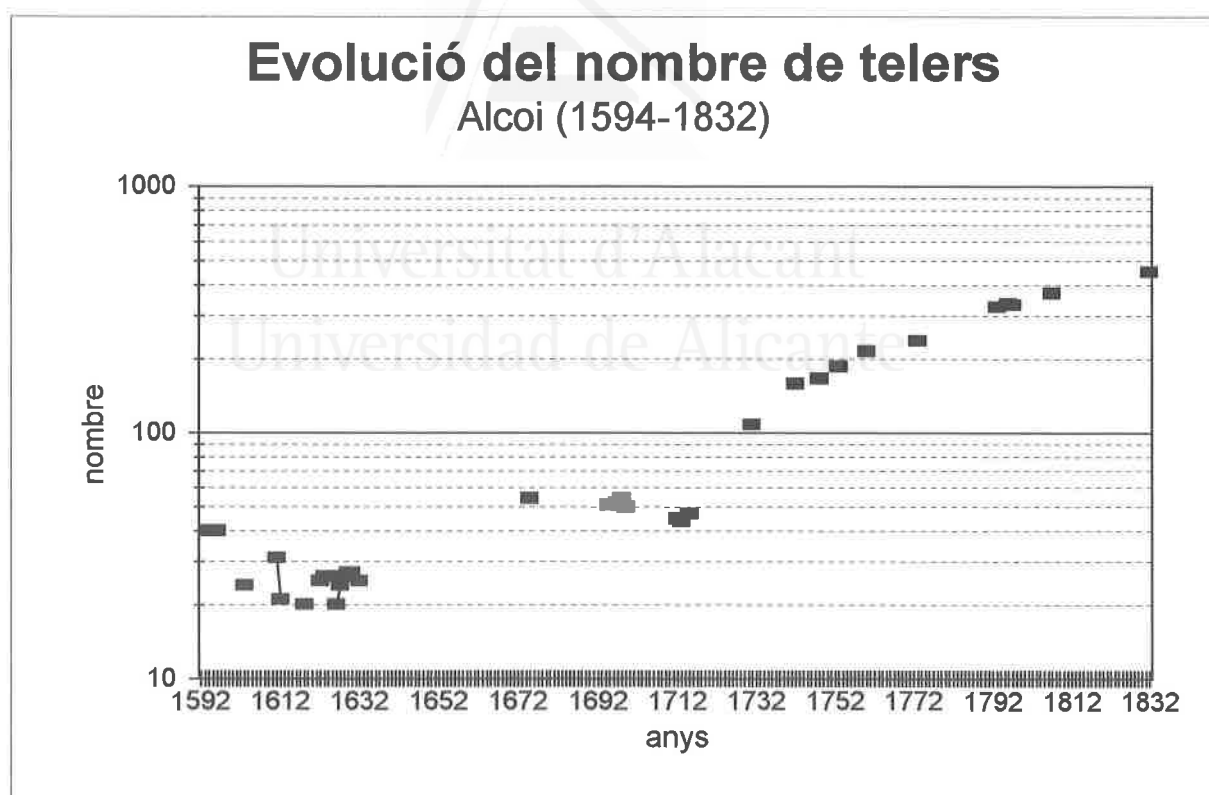
decennis	vares	índex	creixement anual acumulatiu	decennis	vares	índex	creixement anual acumulatiu
1561-70	85392	72.14		1701-10			
1571-80	68590.2	57.94	- 2.1672	1711-20	47706.72	40.3	- 1.7631
1581-90	60911.19	51.46	- 1.1803	1721-30	59625.66	50.37	+ 2.2552
1591-00	63315	53.49	+ 0.3878	1731-40	106969.5	90.37	+ 6.0187
1601-10	51592.32	43.58	- 2.0267	1741-50	118373.05	100	+ 1.0181
1611-20	36746.6	31.04	- 3.3363	1751-60	160952.7	135.97	+ 3.1204
1621-30	42809.85	36.16	+ 1.5389	1761-70	214694.72	181.37	+ 2.9230
1631-40	41875.97	35.38	- 0.2203	1771-80	232427.51	196.35	+ 0.7968
1641-50	44234.62	37.37	+ 0.5494	1781-90	321237.92	271.38	+ 3.2890
1651-60	53915.81	45.55	+ 1.9989	1791-00	435047.41	367.52	+ 3.0792
1661-70	51828.06	43.78	- 0.3941	1800-10	576010.53	486.61	+2.8465
1671-80	56152.13	47.44	+0.8045	1811-20	510241.07	431.04	- 1.2051
1681-90	56149.80	47.44	- 0.0004	1821-30	635086.61	536.51	+ 2.2129
1691-00	68090.62	57.52	+1.9469				

Font: Apèndix estadístic 17.

Els anys posteriors a l'expulsió dels moriscos semblen accentuar aquesta crisi.

Ara bé, com al període anterior, tant la crisi dels anys 10 com la recuperació posterior

dels 20, poden resultar un miratge causat per l'escassetesa d'informació –un any al primer decenni i 2 al segon. Cal precisar, però, que, en termes de vares castellanés, 1614 és l'any amb menor producció de tota la sèrie, la qual cosa, ratificaria la magnitud de la caiguda. Així mateix, la recuperació dels anys 20 podria vindre refrendada per allò que hem pogut observar tant a l'evolució de la producció agrària com, molt especialment, pel comportament demogràfic de la vila d'Alcoi que mostra també un creixement important, que no s'observa, en canvi, a la resta de llocs de la comarca. L'evolució del nombre de telers parats, pot oferir-nos, així mateix una esplèndida font

Gràfic 34

de contrast³⁹ –v. Gràfic 34. Als anys 1594 i 1596 funcionaven 40 telers, quantitat que es redueix fins a 24 tan sols el 1603 –segurament a causa dels efectes de la pesta del 1600– i que s’havia recuperat el 1611 fins 31. A la dècada dels 10 disposem de dues informacions més: 21 telers el 1612 i 20 el 1618. Açò confirmaria la contracció productiva causada per l’expulsió dels moriscos. De la mateixa manera, la recuperació dels anys 20 també ve ratificada per la quantitat de telers parats: entre 1622 i 1632⁴⁰ aquesta oscil·la entre un mínim de 24 i un màxim de 27, amb tan sols una excepció, l’any 1626, amb 20 telers⁴¹.

L’estancament productiu es mantindrà al llarg de les dues dècades següents, iniciant-se la recuperació entre 1642 i 1649. En la mesura en què puguem ser indicatives, les xifres de les vendes de Crisòstom Aiz entre 1639 i 1647, indiquen un mínim als anys 1639-40, una recuperació durant els 4 anys següents i un nou enfonsament entre 1645 i 1647 –v. Gràfic 35⁴². És a dir, tot sembla apuntar al fet que, al cas de la producció drapera alcoiana, i a diferència d’allò que s’observa per a l’agricultura, la crisi s’inicia clarament entre la dècada dels 80 i els 90 del segle XVI i es precipita a causa de l’epidèmia del 1600, en primera instància, i, després, per l’expulsió dels moriscos. Des d’aquest moment, i encara que de forma lenta i amb

³⁹ V. Apèndix estadístic 17. Fins el 1715 la principal font d’informació de la quantitat de telers en funcionament prové dels registres del Gremi de Teixidors. La principal font d’ingressos d’aquesta corporació eren les anomenades “pesolades”, que equivalien al pagament d’una determinada quantitat de diners periòdicament per cada teler que estava teixint.

⁴⁰ Període en el que tan sols manquen els anys 1625 i 1631.

⁴¹ De tota manera, la informació d’aquest any no té la mateixa fiabilitat que les altres ja que ha estat obtesa a partir d’una font diferent, un repartiment extraordinari per tal de pagar un crèdit.

⁴² AMA, II.8.3, *Comptes particulars...*, ff. 62r-84r.

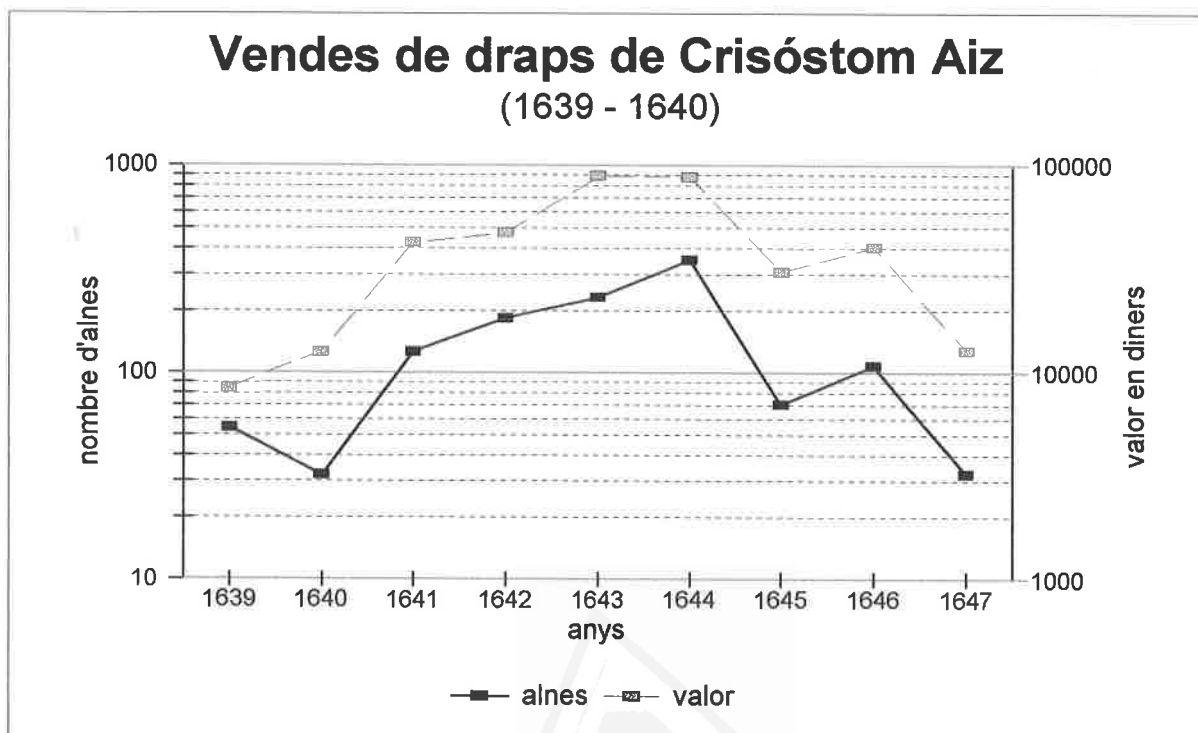
recessions conjunturals, la recuperació és un fet inqüestionable.

A la dècada dels 50 del segle XVII ja s'havia superat el nivell mitjà de la producció dels començaments del segle. Mentre la conjuntura marcada per la pesta del 1600 va provocar una sensible contracció de la producció respecte al període immediatament anterior, l'altra gran epidèmia de pesta, la del 1647-52, no sembla haver tingut cap efecte notable sobre la fabricació de draps. Així, després d'una lleugera inflexió als anys 60 –especialment greu entre 1669 i 1671–, el creixement reprendria amb força fins 1676 aproximadament. Una nova caiguda posterior –amb un mínim cap al 1683– donaria pas a una nova i vigorosa recuperació, molt intensa a partir del 1688-90. La intensitat de l'auge de la dècada dels 90 –que continuaria més enllà del que ens deixa veure la sèrie, que s'atura el 1692– podria haver dut a assolir de nou els màxims de la dècada dels 70⁴³. Proves en són, d'una banda, el nombre de telers que entre 1695 i 1699 oscil·la entre 50 i 54 –front als 40 de 1594 i 1596–, i, d'una altra, la tendència que s'aprecia en l'exportació de draps a Castella, en clar creixement entre 1694 i 1696⁴⁴.

La Guerra de Successió va suposar un duríssim entrebanc al creixement de la producció drapera. La reducció del nombre de telers a una quantitat d'entre 45 i 47

⁴³ De fet la conversió en vares castellanes de la producció de draps oferida per ARACIL i GARCIA BONAFÉ: *Industrialització...*, p. 20, –2.000 peces– arribaria a la xifra de 81.000.

⁴⁴ Sobre aquestes qüestions insistiré a la segona part del treball. De moment cal apuntar que els draps venuts a Castella van ser 367 el 1694, 378'75 el 1695 i 471'75 el 1696, xifres que podrien superar el 20 % de la producció –1.700 draps el 1692, 2.000 el 1700. La informació sobre el comerç amb Castella durant aqueixos anys prové de l'ARV-MR, *Drets reials de la vila d'Alcoi*, 11.471.

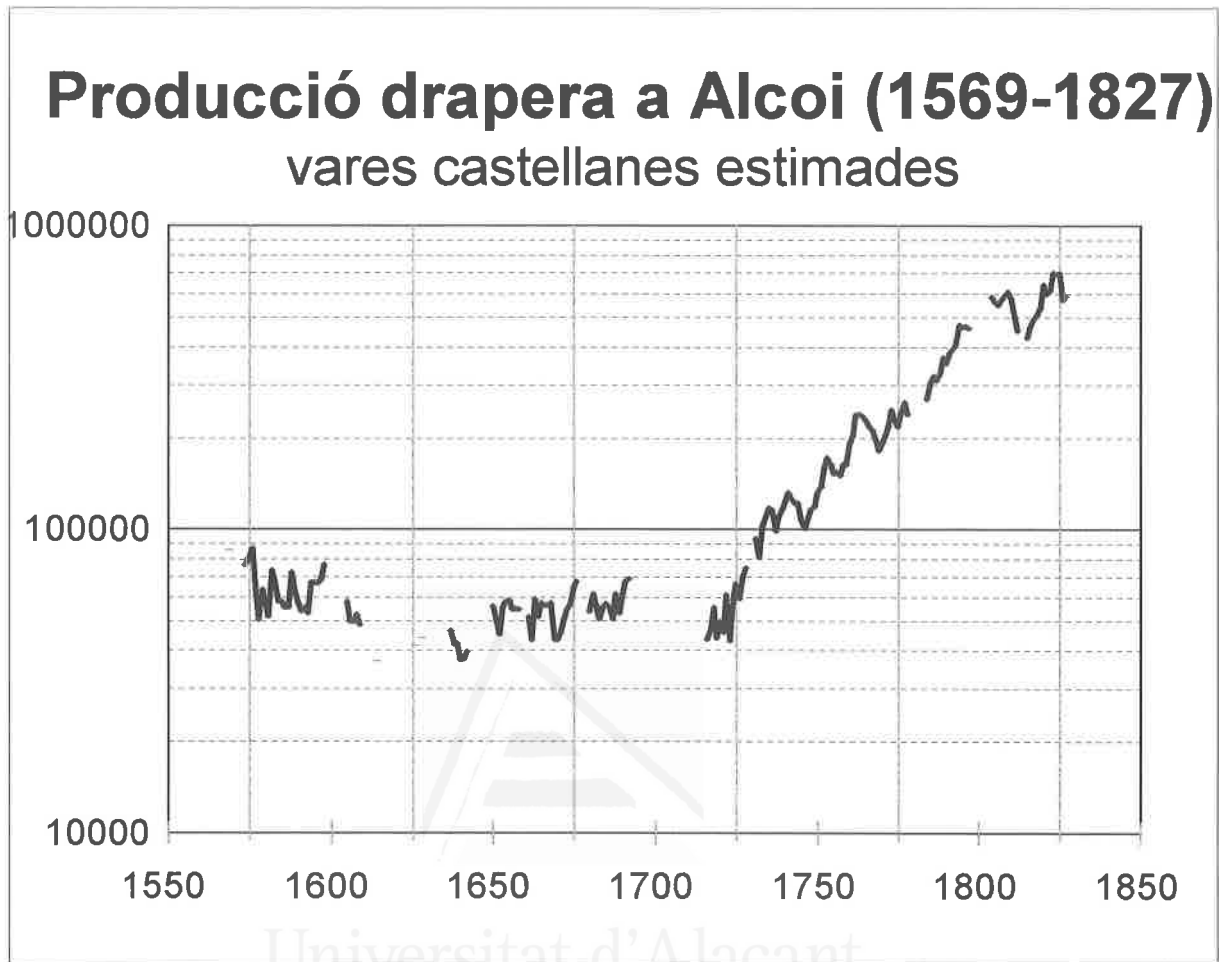

Gràfic 35

–1712-15– ho palesa clarament. La informació dels arrendaments de la bolla entre 1716 i 1720, indiquen una regressió fins als nivells anteriors a 1650. I encara més, malgrat les brusques oscil·lacions que apunten a un canvi de tendència, aquesta no anava a produir-se fins després de 1723, ja que aquest any marca un mínim que no troba precedent abans de 1672 –pel que fa al nombre de peces– i 1643 –pel que fa a la quantitat de vares. Sembla probable que les brusques recuperacions observables als anys 1718, 1720 i 1722, vingueren lligades a demandes extraordinàries provinents de l'Exèrcit⁴⁵. Ara bé, l'esdeveniment clau que marca l'inici de la remuntada definitiva és, sense cap lloc a dubtes, l'aprovació de les noves ordenances el juny de 1723⁴⁶. Si

⁴⁵ A l'octubre de 1717 s'hi registra la primera petició de l'Administrador de les rendes reials de quantitats, qualitats i preus de draps per abastir l'Exèrcit reial, ATA, 8è, 4-X-1717; v. Apèndix documental, Document 28.

⁴⁶ V. Apèndix documental, Document 32.

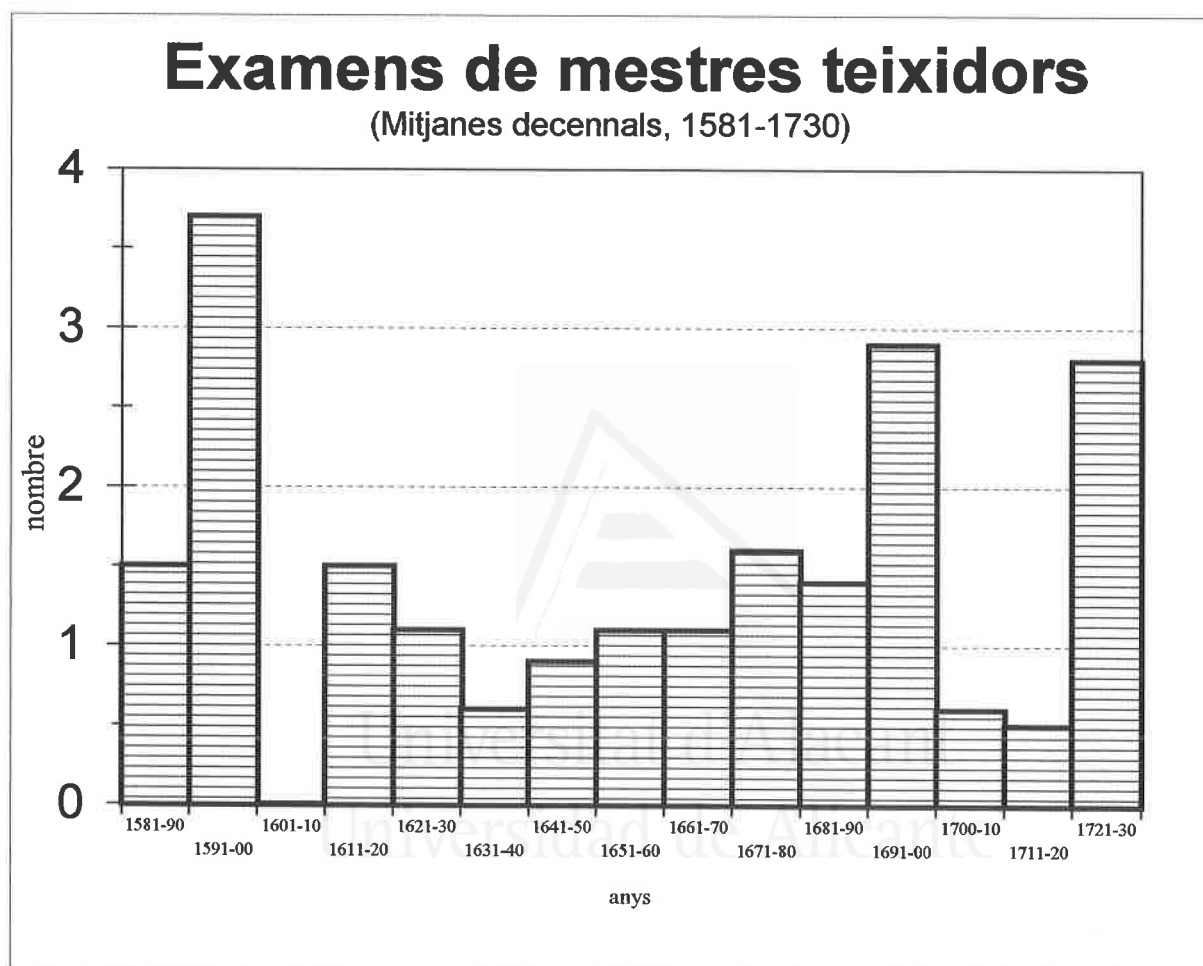

Gràfic 36

la producció mitjana anual entre 1716 i 1723 és de 48.479'73 vares, els 5 anys següents –1724-28– puja a les 65.540'21, per a superar clarament les 100.000 vares anuals a la dècada següent. El 1733, se supera per primer cop aquesta xifra, i, des de 1738 ja no es tornara a caure per sota d'ella mai. Es tracta del període de màxim creixement, en a penes 8 anys –del 1723 al 1731– la producció es duplica, creixent a un ritme del 10'1932 % anual acumulatiu.

Encara que, posteriorment, el creixement tendirà a suavitzar-se, la seua consistència al llarg del segle resulta realment impressionant. En termes de balanç

secular, entre 1721-30 i 1800-10, el creixement arriba fins el 866'04 % a un ritme del 2'8758 % anual acumulatiu⁴⁷; és a dir, la producció s'hauria quasi decuplicat en 80

Gràfic 37

anys. Al Gràfic 36, a més, s'aprecien amb claredat els cicles conjunturals. La seua característica bàsica és la brevetat i l'escassa intensitat de les recessions, dins un marc de creixement quasi constant. Després del mínim de 1723 s'inicia un creixement

⁴⁷ Atés que les xifres de vares produïdes poden resultar inflades, heus ací els càlculs amb les dimensions antigues –és a dir com si a partir de 1804 no s'hagués incrementat el tamany de les peces– indicarien un creixement del 672'83 % a un taxa anual acumulativa del 2'5891 %.

pràcticament ininterromput fins 1741⁴⁸ –+ 206'74 %, al 6'425 % acumulatiu anual–; des de 1743, en canvi, i fins 1746, la producció drapera alcoiana es troba immersa en una fase B del cicle, breu, però relativament intensa – -23'41 %, al -6'451 % anual. El cicle següent, en canvi, és força més curt i més ben definit: una fase A –7 anys– que assoliria el màxim el 1753 –+ 71'04 %, al 7'969 % anual–, seguida d'una recessió amb un mínim el 1757 – -12'68 %, al -3'333 % anual. Als anys següents, les dues fases tendeixen a equilibrar-se pel que fa a la seua durada, el creixement intens fins el 1763 –+58'6 %, al 7'99 %–, és seguit d'una fase B que assoleix el fons el 1769 – -23'85 %, al -4'439 % anual. El cicle següent és molt més curt, l'expansió s'atura el 1773 –+36'2 %, al 8'03 % anual– i la depressió tan sols dura dos anys, situant-se el mínim el 1775 – -11'71 %, al -6'038 % anual–; aquest abreujament del cicle sembla notar-se també al cicle immediat, encara que la manca d'informació entre 1779 i 1783 no ens permet observar-ho amb claredat.

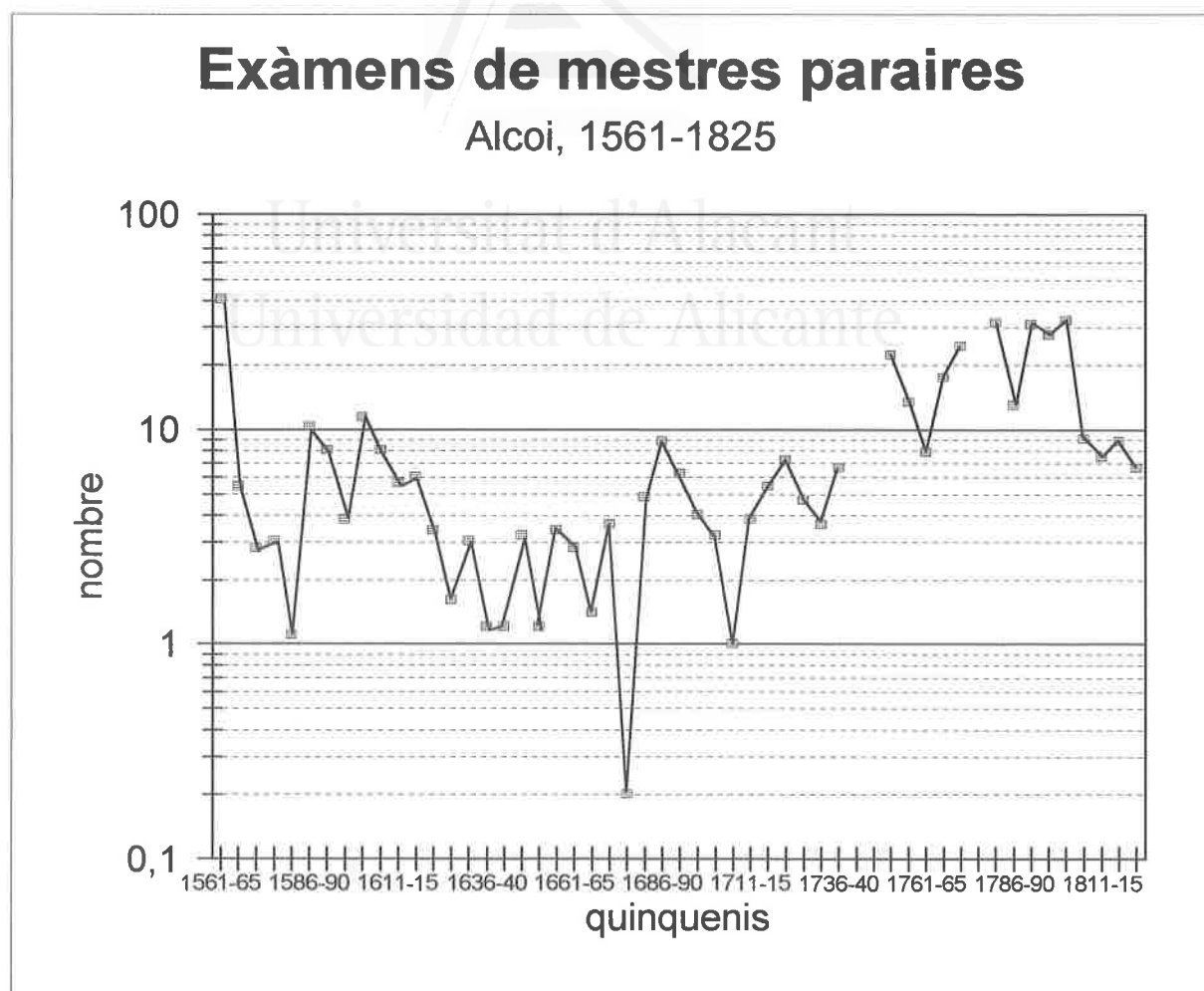
A partir de 1784, en canvi, cada cop és més difícil establir patrons de comportament regular. Aquest any presenta la xifra de producció més baixa del que resta de la sèrie fins el 1827; ni tan sols als anys de la Guerra del Francès sembla possible que s'haja retrocedit fins a aquest nivell. En canvi, representa la xifra de producció més alta de tots els anys dels que disposem d'informació fins a aquell moment. Tot i no disposar d'informació de 8 anys –1798-1802 i 1812-1814–, i tret de la crisi provocada per l'esclat de la guerra el 1808 –que no es manifesta tanmateix, fins

⁴⁸ De fet en 16 anys –no hi ha informació de 1729 i 1730–, tan sols en 4 ocasions la producció d'un any és inferior a la de l'anterior: 1726 (-10'54 %), 1732 (-13'04 %), 1736 (-2'06 %), i 1737 (-14'19 %).

el 1810–, el creixement de la producció sembla constant. Les expansions no solen allargar-se més de 5 anys, mentre que, amb l'excepció esmentada, les recessions rarament duren més d'un any. Malgrat els buits i l'escassa definició dels cicles podem establir quatre moments conjunturals fins 1823: (1) 1784-94, amb un auge encara intens que arriba fins el 74'53 % –5'727 % anual–; (2) 1794-1809, moment en el que el creixement es ralentitza de forma molt notable –28'43 %, al 1'682 % anual–; (3) 1809-15, crisi provocada per la Guerra del Francès que duu la producció a contreure's en un 29'02 % –5'554 % anual–; i, finalment, (4) 1815-1823, amb una intensa recuperació que marca el màxim de la sèrie –+ 63 %, al 6'297 % anual. El període subsegüent vindria marcat per un inicial estancament –1824-25– i una caiguda posterior –1826-27–; ara bé, pel que es desprèn de la informació de l'estadística de 1832, aquesta aturada seria també breu.

En definitiva, de nou, com ja havíem observat en l'evolució dels altres indicadors sobre la població i la producció i els preus agraris, es dibuixen amb claredat els cicles seculars. En aquest cas ens és impossible determinar l'evolució al llarg del segle XV. En canvi per al XVI, sembla produir-se un important creixement que s'aturaria –pel que s'aprecia a l'evolució del consum– cap a mitjans de la dècada dels 80. Des d'aquest moment i fins 1609, la producció drapera entraria en una fase d'estancament amb perfil lleugerament descendent. La crisi s'acceleraria notablement després de l'expulsió dels moriscos, arribant-se al mínim segurament cap al 1620. La recuperació dels anys vint seria relativament dèbil i, de fet, persistiria una situació d'estancament a un nivell relativament baix durant les dues dècades següents. Des de mitjans del segle XVII, per

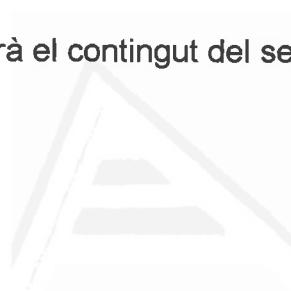
contra, s'inicia un creixement que, malgrat les recessions conjunturals, tendeix a accelerar-se progressivament. Tret de la conjuntura de la Guerra de Successió, i tot i que l'auge sembla anar perdent força des de la dècada dels 40, el creixement és molt intens fins els anys 90 del s. XVIII. La segona meitat d'aquesta darrera dècada i la primera del s. XIX coneixen una forta ralentització del creixement que es transforma en crisi amb l'esclat de la Guerra del Francès. La recuperació posterior, feta ja sota el signe de la mecanització, inaugura una nova fase que, ràpidament, supera de nou als anys 20 els màxims assolits a principis del segle, així com les taxes de creixement, dels anys centrals del Set-cents. Aquestes tendències –així com també els moviments

Gràfic 38

conjunturals– queden també il·lustrades pels gràfics 37 i 38, que reflecteixen l'evolució dels exàmens de mestres teixidors i mestres paraires, respectivament⁴⁹.

Per tal d'acabar de definir els principals trets de l'evolució de la draperia alcoiana, caldria analitzar les variables de preus i salaris. Cal advertir, però, que aquesta feina comporta dificultats metodològiques i de fonts que resulten pràcticament insalvables. Per aquesta raó, em limitaré a presentar una visió molt aproximativa amb l'objectiu d'establir algunes hipòtesis que serveixen de marc de referència per a la segona part del treball. Aquest serà el contingut del següent apartat del capítol.

Universitat d'Alacant
Universidad de Alicante

⁴⁹ V. Apèndix estadístic 17.

2. *Un assaig d'aproximació a l'evolució dels preus i els salaris industrials*

Dues són les dificultats que es presenten a l'hora d'abordar aquestes qüestions: una derivada de l'escassetat de fonts i l'altra d'ordre metodològic. Com es pot suposar, ambdues es troben íntimament lligades; de fet, és la manca d'informació abundant i susceptible de ser seriada la que provoca els principals entrebancs metodològics. En aquest cas, atesa la problemàtica especial que suposa la reconstrucció de les escasses dades que he pogut recollir, he optat, com a l'apartat anterior, per no relegar els comentaris sobre les fonts i el mètode als apèndixs corresponents on, de tota manera, hom pot trobar el gruix de la informació sense elaborar així com les referències documentals precises⁵⁰. Com que els problemes no són exactament els mateixos per als preus que per als salaris, i com que, a més, abordaré la seua anàlisi per separat, procediré al comentari seguint l'ordre de l'exposició.

A la documentació gremial no hi ha cap documentació en la que s'hi faça referència expressa als preus dels draps. És evident que la reglamentació no hi arribava fins aquest extrem. Com que a la documentació municipal no existeix cap tipus de registre semblant, en aquestes condicions, l'única forma d'haver obtingut una sèrie llarga de preus hauria estat mitjançant una recerca exhaustiva en els protocols notariaus. En absència d'una investigació d'aquestes dimensions, m'he limitat a utilitzar les referències que he anat obtenint de diverses fonts. En primer lloc, la provinent del gremi, atès que al llarg del segle XVIII alguns contractes d'abastiment a l'exèrcit es

⁵⁰ La informació es troba als Apèndix estadístics 17 i 18, on hom pot trobar, així mateix, totes les referències documentals. Cal precisar que, en aquest cas, es tracta més bé de la presentació de la informació sense elaborar, ja que la seua migradesa no permet la reconstrucció de cap sèrie.

feien amb el seu concurs, molt esporàdicament apareix alguna informació al respecte. A banda d'açò, destaca l'informe de 1763, en el que s'indiquen els preus per vara de totes les qualitats produïdes i algunes referències indirectes obtingudes dels escassos testimonis de comptes que es conserven per al segle XVIII. La resta de la informació –tret de les provinents de petites cates en protocols al segle XVIII⁵¹– és d'origen privat. La del segle XVII prové del llibre de la família Aiz, i ens proporciona preus dels períodes 1605-06 –vendes a la botiga de Joan Serrano de Castalla– i 1638-47 –anotacions de les vendes de Crisòstom Aiz. La de principis del XIX, en canvi, prové de l'inventari de 1804 de la companyia de *Pascual Merita y Cia*.

Com en qualsevol anàlisi de preus a llarg termini la principal dificultat metodològica rau en la manca d'homogeneïtat de les qualitats dels béns. Aquest problema que sol ser irrellevant o secundari en el cas dels preus agraris, és, en canvi, un obstacle poderós en el cas dels béns industrials. Si, per posar un exemple, les diferències entre les diferents qualitats d'un mateix cereal no solen ser massa grans⁵², en canvi al cas dels productes manufacturats, i especialment dels teixits, cal precisar molt bé que és el que estem considerant. I no sols per les diferències de preu que poden haver entre dues qualitats diferents de drap –el 1763 podien arribar fins quasi 4 a 1–, sinó també dins d'un mateix tipus, en funció de la llana emprada o, sobretot, del

⁵¹ Algunes d'aquestes, com també moltes altres que després utilitzaré, m'han estat facilitades per Joaquim Cuevas que ha despullat sistemàticament protocols notariais d'Alcoi des de 1770 aproximadament. Vull deixar constància del meu agraïment per aquesta impagable informació.

⁵² Especialment en el llarg termini. Ara bé, en conjuntures més curtes les diferències poden accentuar-se momentàniament alterant considerablement l'anàlisi; v., p.e., el moviment dels preus de tres qualitats diferents de forment a València entre 1772 i 1805 a J.M. PALOP: *Fluctuaciones...*, pp. 225-228. A més, a determinats productes agraris les diferències poden ser majors, com pot ser el cas de la seda, v. *Ibidem*, pp. 261-271.

tint i l'acabat. Així, p.e., el 1605-06 mentre que una vara castellana de 22è *pardo* podia costar al voltant de 25 s, la d'un de negre arribava fins els 40 s → 60 %-, i els exemples podrien multiplicar-se. Així doncs, per a què l'anàlisi siga correcta hem de procurar efectuar-la sempre amb el mateix tipus de drap⁵³. He tingut la sort de poder comptar amb 6 referències entre 1605 i 1793 sobre el drap 22è *pardo* o blanc, la qual cosa em permetrà efectuar una anàlisi mínimament sòlida.

Les dificultats creixen encara més a l'hora d'abordar la qüestió dels salaris. D'una banda, perquè les fonts encara són més parques pel que fa a oferir informació sobre els salaris tèxtils. D'una altra, a més, perquè el seu tractament presenta els mateixos condicionants metodològics que el dels preus. Pel que fa a la primera qüestió, els llibres del Gremi de Paraires ofereixen informació sobre convenis o disputes amb altres oficis fins 1610. Després, tan sols hi trobem –quasi per atzar– una petita referència l'any 1723. Ara bé, als llibres del Gremi de Teixidors, aquestes informacions són més abundants i s'hi conserva alguna informació fins a 1685. La mediació de l'Ajuntament en el conflicte del 1723 entre teixidors i paraires, una referència als comptes de 1741, l'informe de 1763, i una ordre de la Reial Junta de Comerç i Moneda del 1762 que es conserva a l'Arxiu Municipal proporcionen les úniques notícies que no provenen de les dues fonts esmentades. Això provoca un fort biaix cap als salaris de teixir com els únics als que podem referir-nos i tan sols fins el segon terç del segle XVIII.

⁵³ Per a totes aquestes qüestions v. les observacions de Paolo MALANIMA: *Il lusso dei contadini*, Bologna, 1990, pp. 163-170.

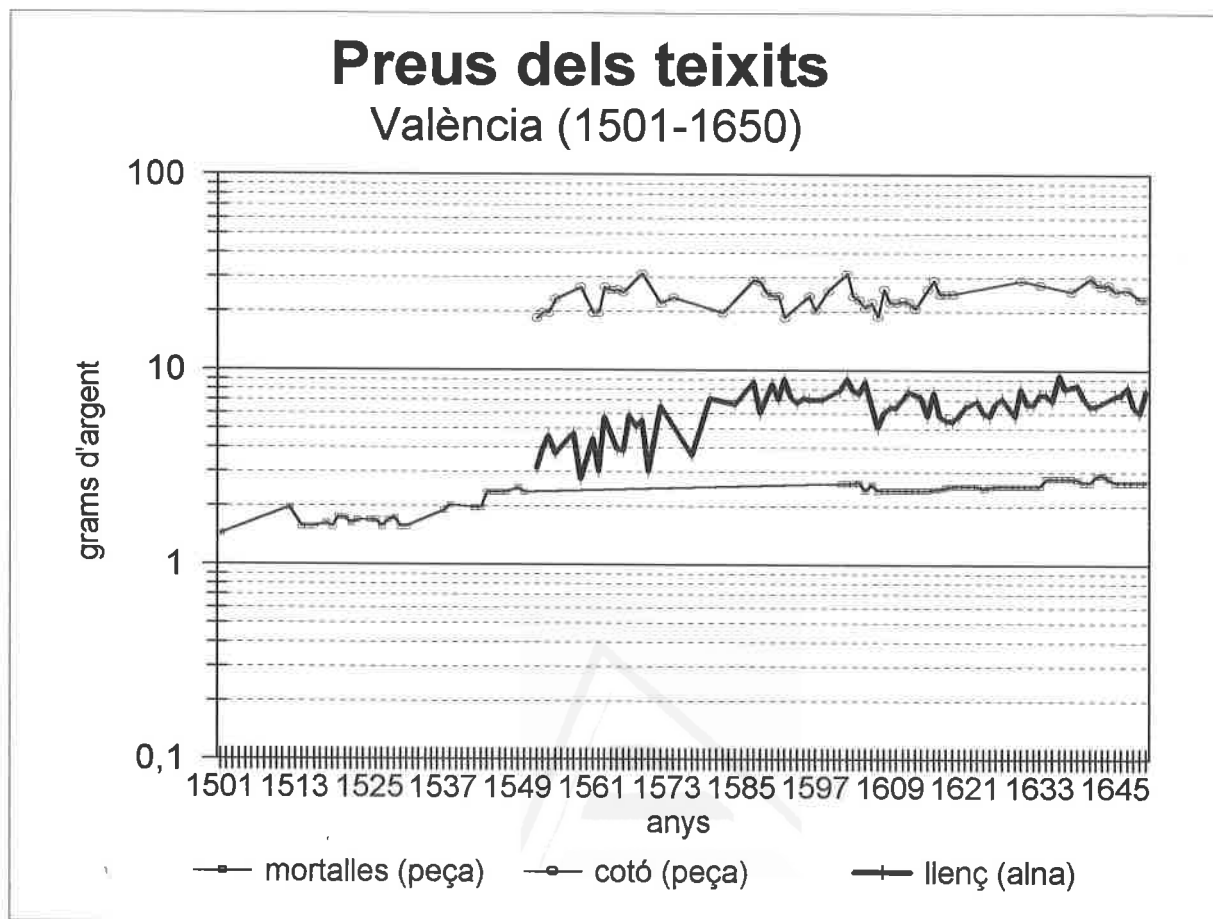
Aquesta situació es complica per la dificultat del processament de la informació. Per exemple, totes les referències als salaris de cardar –emborrar i emprimar– es donen al pes; el problema, sorgeix per la dificultat d'esbrinar a quina unitat es refereixen. Les ordenances de 1561 –v. Document 1 de l'Apèndix documental– es refereixen a preu per lliura o per “pessa” o “mija pessa”. Tot i que defineixen la “pessa” com a equivalent a “deu lliures chiques”, m'ha estat impossible determinar amb exactitud les correspondències. Aquest fet ha estat agreujat per la diferència entre salaris de filar trama i de filar estam –ordim–, així com de diferents qualitats o colors. Tot açò fa que no puga utilitzar –per problema de mesures– la informació al respecte dels comptes de 1741 i que siga impossible calcular l'evolució dels salaris de filar entre 1561 i 1601, tot i comptar amb la informació recollida a l'apèndix. De nou, la taula de salvació ha estat en els salaris de teixir draps 22ens, dels que dispose de 6 referències entre 1590 i 1685. Per tal de poder allargar una mica més el camp d'observació utilitzaré la informació del conflicte sobre salaris de 1723 que, malauradament, no es refereix als draps 22ens. En aquest cas, he escollit el del drap 18è per ser el més pròxim⁵⁴. Des de 1762 per al teixit, i des de 1763 per al filat, però, desapareixen absolutament totes les referències fent inviable qualsevol tipus d'aproximació.

⁵⁴ En principi semblava més lògic utilitzar el preu de teixir draps 24ns, tanmateix les comparacions i els elements de contrast m'han aconsellat desistir-hi. El 1685 el ram de 22è es pagava a 5'2 s; si haguera utilitzat la referència del 24è de 1723 el resultat haguera estat el d'un increment d'un 92'3 %. Entre aquestes dates, per contra el preu del 22è segurament s'hauria reduït de forma suau –entre 1638-47 i 1717 un 2'3 %. Atès que la llana merina de Segòvia hauria experimentat un lleuger augment d'un 7'83 % entre 1683-87 i 1722-25, es ben difícil suposar un increment de la productivitat tan gran com per a poder absorbir un augment tan gran del salari unit al de la matèria primera amb una reducció del preu. Si hom pren el preu de teixirs draps 18ns, l'augment de salari entre 1685 i 1723 es redueix a tan sols un 15'38 %, xifra que s'adiu millor amb el context exposat.

A. PREUS

Com al cas de la producció drapera ens trobem amb el problema de la inexistència de referències per als segles XV i XVI. Tanmateix, disposem en canvi d'alguna informació sobre els preus i salaris valencians provinents dels treballs de Hamilton⁵⁵. Aquesta informació sintetitzada als gràfics 39, 40 i 41, em permetrà assajar algun tipus d'aproximació per al segle XVI. Al gràfic 39 es pot apreciar amb claredat l'evolució dels preus de tres tipus de teixits diferents, tant per la fibra emprada com pel seu origen i procés de producció: el llenç –teixit autòcton de lli–, les mortalles –peces confeccionades amb tela de llana molt basta– i les teles de cotó, segurament d'importació. En aquest darrer cas els preus no semblen ser massa representatius ja que, en termes generals no s'aprecia una tendència massa ben definida a llarg termini. El més probable és que aquest extrem es dega al fet de tractar-se de roba d'importació extra-europea, raó per la qual l'evolució dels seus preus no reflecteix un patró d'evolució semblant als de la resta. Si que sembla observar-se, en canvi, un comportament semblant al del teixit de llenç a curt termini, la qual cosa indica que les variacions conjunturals del preu d'aquests productes depenen en una mesura important de la demanda local. El paral·lelisme d'ambdues corbes pot reflectir, així mateix, que aquestes dues classes de teixits competien en alguns segments del mercat per la mateixa demanda.

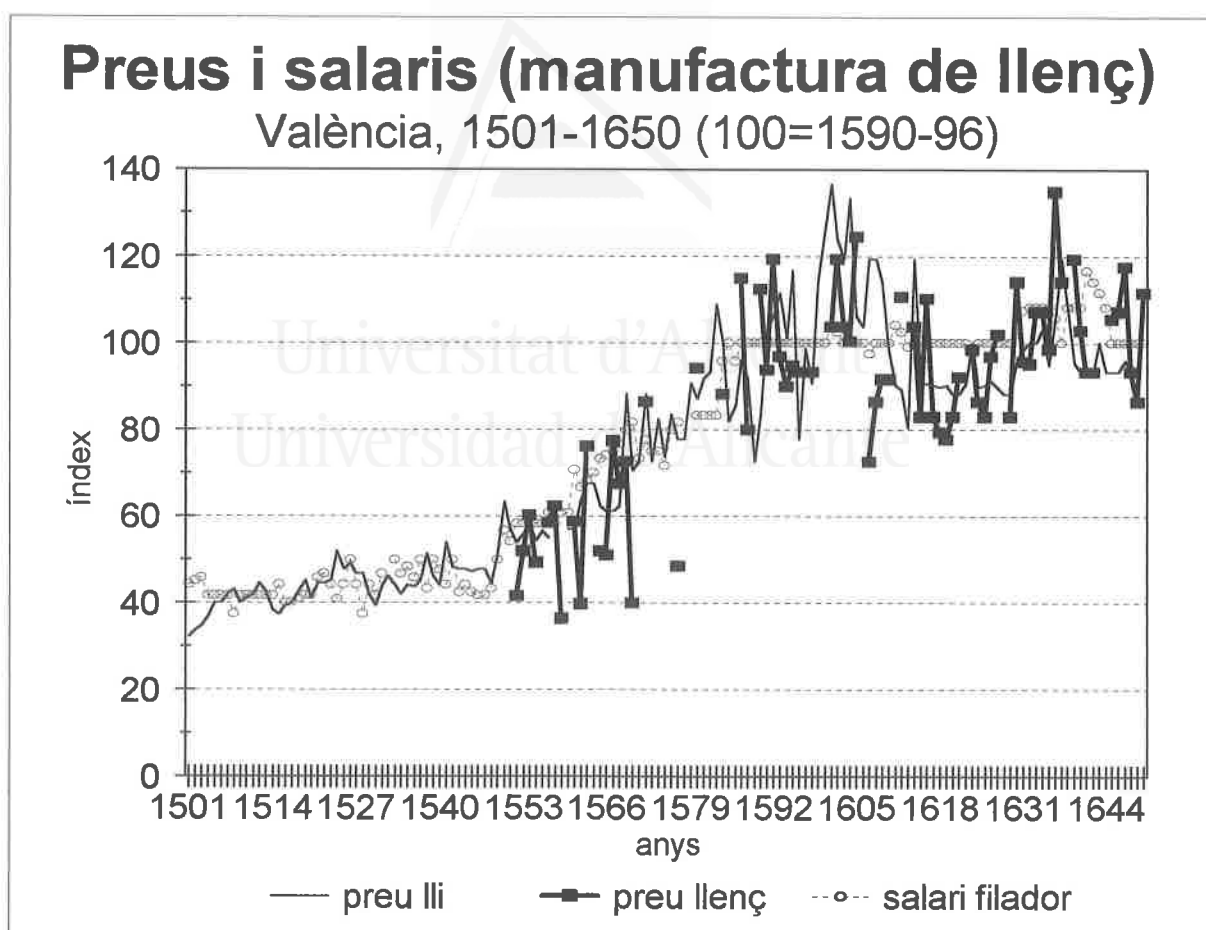
⁵⁵ Es tracta d'informació referida al període de 1500 fins 1650; E.J. HAMILTON: *El tesoro americano...*, pp. 346-430. Dissortadament al seu treball anterior *Money, prices, and wages...*, l'única referència a preus tèxtils és la del lli, raó per la qual no l'he utilitzat.

Gràfic 39

En canvi, però, l'evolució a llarg termini mostra un estancament dels preus fins als anys 30, un increment progressivament accelerat des d'aquest moment fins als anys noranta, una caiguda posterior i una lenta recuperació que sembla aturar-se a la segona meitat de la dècada dels 30 del segle XVII. Aquesta evolució, tanmateix, no sembla haver-se produït de la mateixa manera a tots els sectors. Pel que fa als teixits de llana, representats per les mortalles, el creixement dels seus preus sembla haver estat molt important a la primera meitat del segle XVI –un 54'16 % al 1'3 % anual entre 1514-16 i 1549-50–, mentre que seria irrellevant a la seua segona meitat –un 8'11 % al 0'149 % anual entre 1549-50 i 1601-03. De tota manera, potser les mortalles no

siguen un gènere el suficientment representatiu, ja que l'evolució dels preus de la llana no sembla respondre a aquesta tendència⁵⁶. Per contra, com es pot apreciar al Gràfic 40, tot i els buits, el preu del llenç sembla iniciar la seua remuntada a principis de la dècada dels 50 i aquesta segueix paral·lela a la del preu del lli, fins el punt de coincidir inclús en el curt termini. Per la seua banda, el salari nominal dels filadors tendeix a seguir la conjuntura fins la dècada dels noranta, moment des del qual mostra una notable estabilitat que no es trenca fins la segona meitat dels anys 20 del segle XVII.

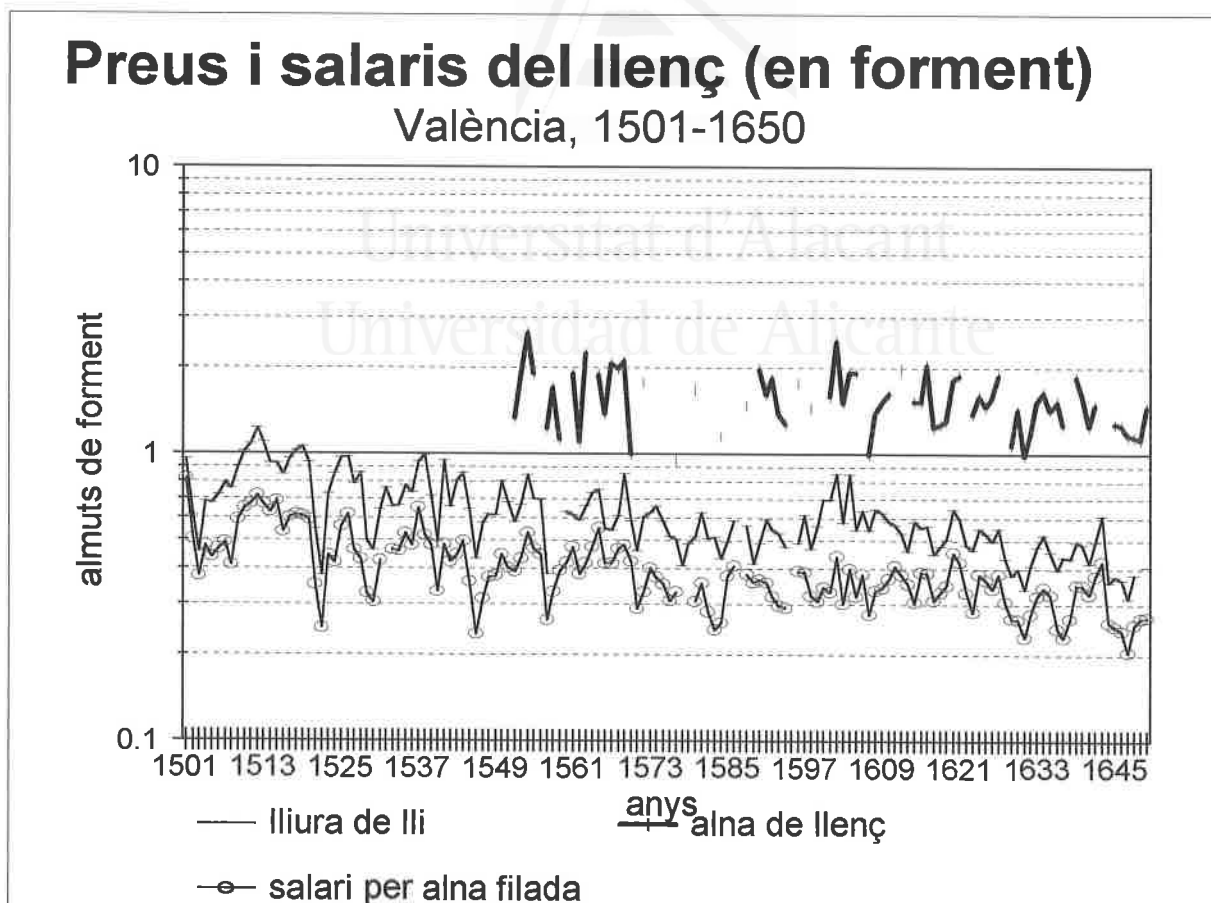

Gràfic 40

⁵⁶ V. les sèries recollides per Carla R. PHILLIPS i William D. PHILLIPS: *Spain's Golden Fleece*, Baltimore, 1997, pp. 305-319.

Segons es desprèn d'aquestes dades, per tant, sembla que les variacions a curt i mitjà termini en els productes tèxtils –en el llenç almenys– depenguen més de les corresponents alteracions del valor de les matèries primeres que dels salaris. Aquesta serà una hipòtesi a comprovar amb posterioritat.

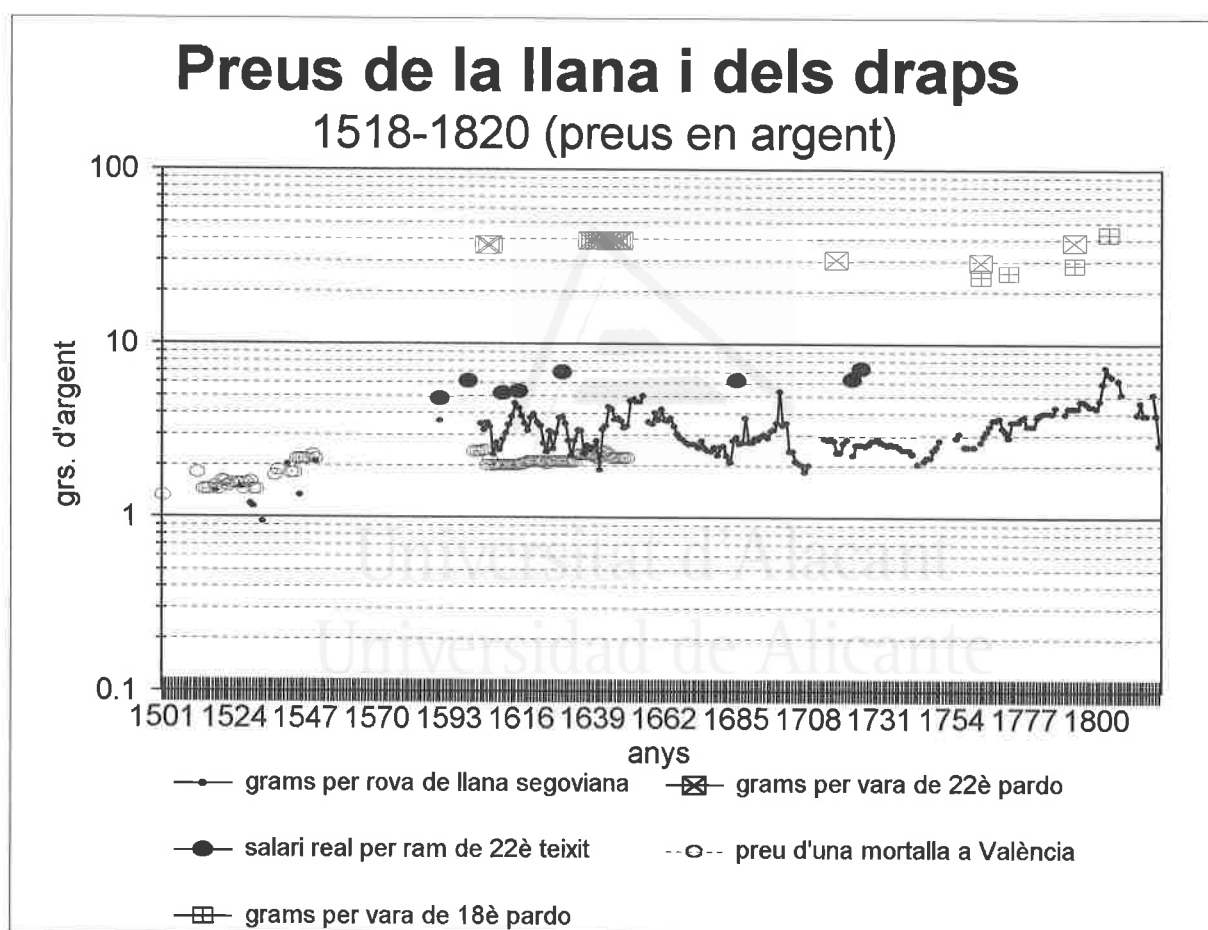
Segons aquestes dades l'increment dels preus tendeix a accelerar-se notablement fins a l'expulsió dels moriscos. Com al cas dels preus agraris, des d'aquest moment s'inicia una fase de descens que s'allarga fins els darrers anys de la dècada dels 20. També en aquest cas als anys 30 del segle XVII es produeix un nou

Gràfic 41

impuls a l'alça que duu els preus fins els màxims de la sèrie. Aquesta tendència, però, s'interromp de nou als anys 40, amb una clara moderació dels preus que, de fet, cauen lleugerament. Nogensmenys, aquesta evolució dels preus nominals o en argent, oculta el que hauria estat el seu comportament en termes de poder adquisitiu. Si convertim els preus nominals continguts al Gràfic 40 en una quantitat de forment equivalent, la imatge que se'ns presenta és absolutament diferent –v. Gràfic 41. De fet, quasi sembla que ens trobem davant el negatiu: tret de la conjuntura de finals del segle XVI –des de 1585 aproximadament– en la que la recuperació dels preus relatius del lli provoca una recuperació dels del llenç, ajudada per la relativa estabilitat dels salaris reals, el perfil de les corbes és clarament a la baixa. Les conclusions són clares, a la manufactura del llenç la productivitat del treball va mantenir un comportament molt diferent al patró predominant a l'agricultura, i molt especialment a la producció de cereals. Fins el punt que, tot i que la matèria primera –el lli– també va veure deteriorar-se els seus preus relatius respecte al forment –especialment entre 1535 i 1585–, l'augment experimentat pel salari nominal va ser considerablement inferior. De fet, si entre 1552 i 1555 el cost del salari de filar representava un 23'87 % del preu de l'alna de llenç, entre 1601 i 1605, tan sols ho feia en un 19'06 %. És a dir, el més probable és que la productivitat del treball a la manufactura no haguera estat subjecta a un deteriorament tan acusat com a l'agricultura. En les condicions d'extraordinària depreciació del valor dels metalls preciosos al segle XVI, no resulta cap despropòsit pensar que inclús podia haver crescut marginalment, encara que en proporcions modestíssimes. L'anàlisi subsegüent sobre la draperia alcoiana proporcionarà algun indicador que permet sostenir aquesta hipòtesi.

L'anàlisi dels preus dels béns manufacturats per la draperia alcoiana parteix de la informació de la que disposem per als primers anys del segle XVII –v. Gràfic 42⁵⁷. Entre 1605-06 i 1638-47 els preus dels teixits més representatius de la draperia alcoiana van experimentar un creixement clar, tot i que certament moderat. Si traiem l'exceptional cas dels draps catorzens *pardos* –amb un creixement de més d'un 50 %,

Grafic 42

clarament discrepant de la resta–, aquest creixement podria haver-se situat entre un mínim del 0'23 % –catorzè fraresc– i un màxim del 19'29 % –catorzè verd–; tot i que el

⁵⁷ Les fonts del gràfic així com les sèries es troben a l'Apèndix estadístic 18. Així mateix també s'indiquen els criteris amb els que s'ha calculat els salaris reals expressats en argent.

més probable és que se situara al voltant del 5 o el 6 %, que són les variacions experimentades pels setzens de color i els vint-i-dosens *pardos*, respectivament. La llana segoviana, així mateix va veure el seu preu augmentat en un 4'56 % en el mateix període –entre 1603-08 i 1638-48. Sembla clar, com tindrem ocasió de comprovar en l'anàlisi subsegüent, que el creixement dels preus també depèn en aquest període en gran mesura de l'evolució del preu de la llana. Així mateix, és probable que la depreciació de la plata en la conjuntura dels anys trenta també tinga una certa influència en l'augment dels preus.

Des d'aquest moment, però, i fins mitjans del segle XVIII, la tendència sembla ser la d'una caiguda constant i prolongada dels preus. Les dues qualitats que permeten fer una anàlisi més acurada manifesten la mateixa tendència. Al període immediatament posterior a la Guerra de Successió –1717– un 22è *pardo* i un 16è de color valien, respectivament, un 21'64 % menys i un 26'64 % menys que entre 1638 i 1647. En aquest mateix període –1638-47 a 1715-19– la rova de llana bruta segoviana va veure el seu preu reduït un 17'5 %. El manteniment d'una tendència a la baixa en el preu de la llana fins mitjans de la dècada dels 40 ajudaria a la persistència de la caiguda del valor de venda dels draps alcoians. Així un 16è blau costava un 6'86 % menys el 1731 que el 1717.

Aquesta tendència s'invertiria paral·lelament a l'inici de la recuperació dels

preus de la llana als inicis de la dècada dels 50⁵⁸; de fet, el 1753 un 16è verdós –que el 1731 era taxat al mateix preu que un de blau– ja valia un 3'96 % més que 22 anys abans. Des d'aquest moment, sota l'impuls de l'auge constant de la llana, especialment intens des dels inicis de la dècada dels 90 i fins després de la Guerra del Francès⁵⁹, el creixement dels preus dels teixits de llana ja no s'atura. Si als primers anys 60, en general, els preus eren encara inferiors als del començament de segle – -3'76 % el 22è, - 13'37 % el 16è–, una dècada més tard la inflació era ja un fet clar, situant-se, el 1772 –des de 1763– entre el 5'01 % –18è– i el 11'09 % –16è– d'augment. El 1793 els draps 22ens s'havien situat a nivells superiors als de 1605-06 i molt pròxims als de 1638-47; des de 1763 el seu creixement havia suposat un 29'88 %. A més, el creixement no anava a aturar-se, i el 1804 un 18è blau podia haver vist créixer el seu preu des de 1793 un 44 %.

Resulta evident que, tot i la imprecisió de les dades utilitzades, sembla dibuixar-se prou nítidament un panorama marcat per dues característiques. En primer lloc, una evolució dels preus dels béns manufacturats amb una estabilitat força més acusada que al cas de l'agricultura. A pesar de l'escassetesa de dades utilitzades no deixa de tenir rellevància que, per posar l'exemple del producte més ben representat, els 22ns, entre el seu preu màxim i el mínim –entre 1605-06 i 1793– tan sols hi haja un 32'6 % de diferència –el primer respecte del segon. En segon lloc, a més, que les variacions

⁵⁸ Des de 1729-33 fins el 1755-56 el preu de la rova de llana va créixer des d'un equivalent de 2'75 grs. d'argent, fins 2'99 grs. → 8'73 %.

⁵⁹ Els preus de la rova de llana bruta segoviana en termes d'argent són, respectivament, de 2'83 grs. el 1761-65, 3'28 grs. el 1770-74, 4'35 grs. el 1791-95, i 6'84 grs. el 1803-05. Els percentatges de creixement corresponent són de 15'9 % (+1'653 % anual), 32'62 % (+1'353 % anual) i 57' 24 % (+4'2 % anual).

dels preus, com he assenyalat abans, coincideixen de forma notable amb aquelles de la principal matèria primera: la llana⁶⁰. Aquest extrem ens obliga a considerar, a tall de primera aproximació fonamentalment quantitativa, dos factors més abans de concloure el capítol: els salaris i la productivitat del treball.

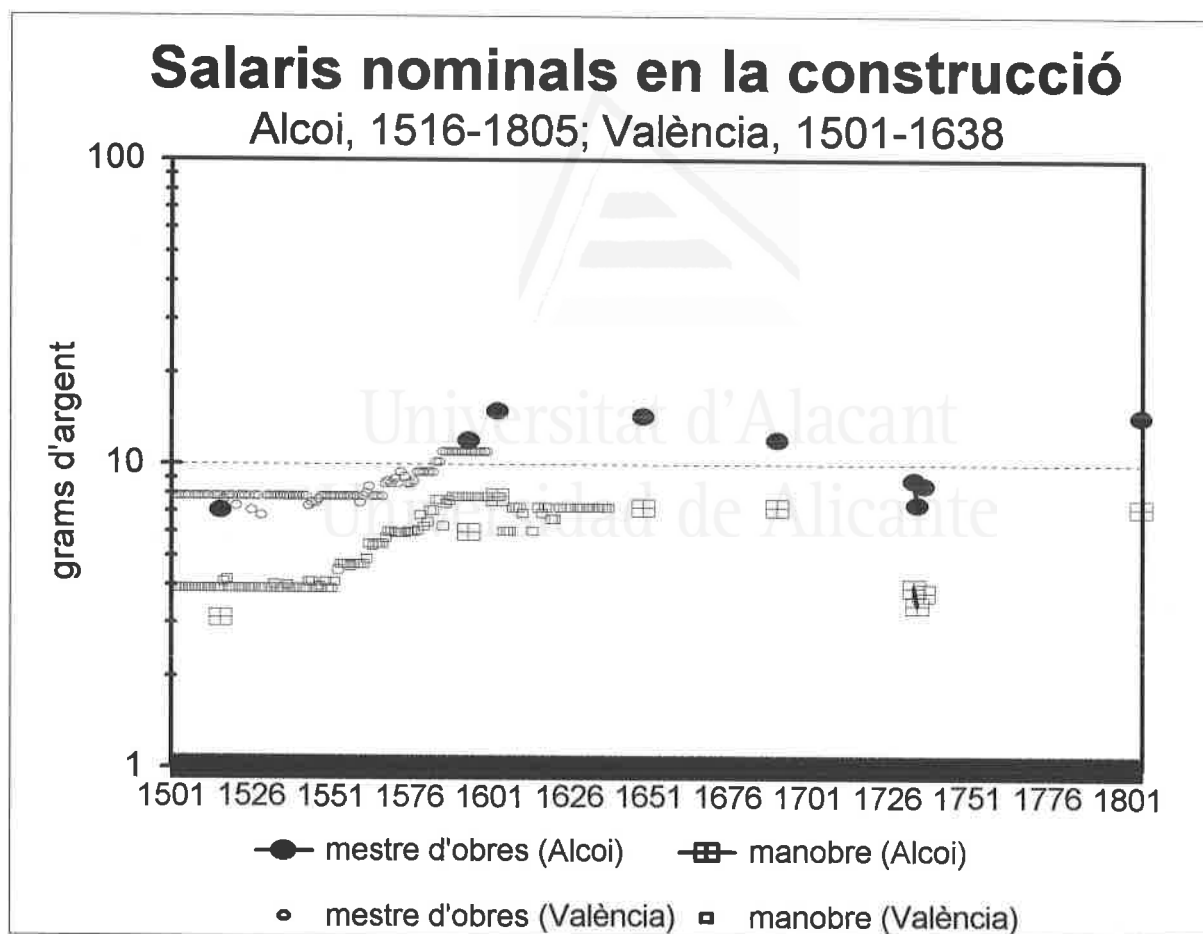
B. SALARIS

Abans d'entrar a l'anàlisi de l'evolució dels salaris cal fer algunes consideracions d'ordre conceptual i metodològic. A l'hora de parlar dels salaris és necessari precisar rigorosament a allò que ens estem referint. I no em referesc només a l'evident distinció entre salari nominal i salari real, sinó també a la diferenciació entre els salaris per temps de treball i per peça, d'una banda, i, d'una altra, entre aquests i allò que Labrousse va anomenar com "salaris per temps de consum"⁶¹. Tindre present aquesta classificació és important a l'hora de distingir amb la màxima claredat conceptual el salari, què no es més que el valor retornat a canvi de l'ús de la força de treball en un procés de producció alié, i els ingressos del treballador o, més

⁶⁰ És evident que es tracta d' un fenomen general; v., p.e., els preus dels draps i de la llana a Verviers, a Pierre LEBRUN: *L'industrie de la laine à Verviers pendant le XVIIIè et le début du XIXè siècle*, Liège, 1948, pp. 290-320.

⁶¹ V. E. LABROUSSE: *Fluctuaciones económicas...*, pp. 247-275.

pròpiament, de la unitat de reproducció i consum: la família⁶². La rellevància de la distinció rau en comprendre que l'evolució dels salaris reals no té perquè correspondre's amb aquella dels ingressos. A més, cal tenir present que, en la realitat, ni tan sols l'ingrés del treballador individual tenia per que correspondre's amb el salari nominal expressat en diners. A les economies pre-industrials les pràctiques del treball subordinat implicaven l'existència de retorns que no s'inclouïen dins el jornal, com part

Gràfic 43

⁶² És evident l'arrel txaiánoviana d'aquest concepte; segons Kriedte i Medick, seguint a Daniel Thorner, les famílies tendrien a establir un balanç entre l'esforç en treball i el producte obtingut per al consum –l'anomenat "labour-consumer-balance"–, v. KRIEDTE, MEDICK, SCHLUMBOHM: *Industrialización antes...*, p. 70-71 i 103-105.

de l'alimentació i del vestit, de vegades l'allotjament, i, inclús, la utilització de deixalles del procés de producció. Així mateix, les bestretes de salaris suposaven en la pràctica moltes vegades uns ingressos superiors al salari nominal⁶³. Com hem pogut veure al capítol anterior dedicat a l'agricultura i tindrem ocasió de comprovar al llarg de la segona part aquesta modalitat del pagament a bestreta era una pràctica comuna a Alcoi.

Encara que en aquest apartat de caràcter quantitatiu deixaré en un segon pla aquestes consideracions, hi estaran presents en l'horitzó de la recerca. De fet, tot i que, en darrera instància, el salari marca una frontera determinant i posa els límits del cicle de llarga durada, durant el desenvolupament del mateix el comportament de les dues variables a que m'he referit abans –salari nominal i ingressos bruts totals– pot ser antitètic. És a dir, una caiguda del salari real ha de venir compensada per l'augment de l'ingrés familiar sobre la base d'un major esmerç en treball –en hores o en intensitat–; i, a l'inrevés, un augment del salari real pot vindre acompanyat d'una disminució de l'esforç col·lectiu i individual de la família. Tot i que aquesta hipòtesi no serà contrastada en el marc d'aquesta recerca, la mantindré com a base de l'anàlisi sub-següent. De tota manera, a aquest apartat em limitaré a presentar les escasses evidències que he pogut recollir, així com a fer una breu consideració sobre llur pes sobre els costos de producció, deixant la resta de l'anàlisi per a la segona part de la tesi.

⁶³ Per a totes aquestes qüestions v. M. SONENSCHER: "Work and wages in Paris in the eighteenth century", a BERG, HUDSON i SONENSCHER, eds.: *Manufacture in town and...*, pp. 147-172 (hi ha traducció castellana a V. LÓPEZ i J.A. NIETO, eds.: *El trabajo en la encrucijada...*, pp. 288-312).

Ja hem vist l'evolució dels salaris d'una branca de la manufactura tèxtil valenciana: la producció de llenç, concretament, dins d'ella, dels salaris de filar entre 1500 i 1650. Abans de procedir a la presentació de les dades sobre la draperia alcoiana i llur anàlisi, caldria fixar els elements generals de l'evolució del salari durant el període. És un fet contrastat que els salaris reals van experimentar una evolució molt semblant entre les diferents regions europees entre els segles XVI i el XIX. L'estudi comparatiu realitzat per D. Reher i E. Ballesteros entre els salaris anglesos i castellans, ho ha posat clarament de manifest, per referir-me tan sols a un exemple recent⁶⁴. Al cas alcoià he pogut reunir una desena d'informacions disperses sobre salaris de la construcció entre 1516 i 1805 –v. Apèndix estadístic 18–, com han assenyalat diferents autors⁶⁵, aquests ingressos poden servir de punt referència per al conjunt de salaris. Als gràfics 43 i 44, s'hi reflecteix l'evolució dels jornals cobrats per mestres d'obres i manobres –oficials– en termes d'argent i en termes de forment⁶⁶.

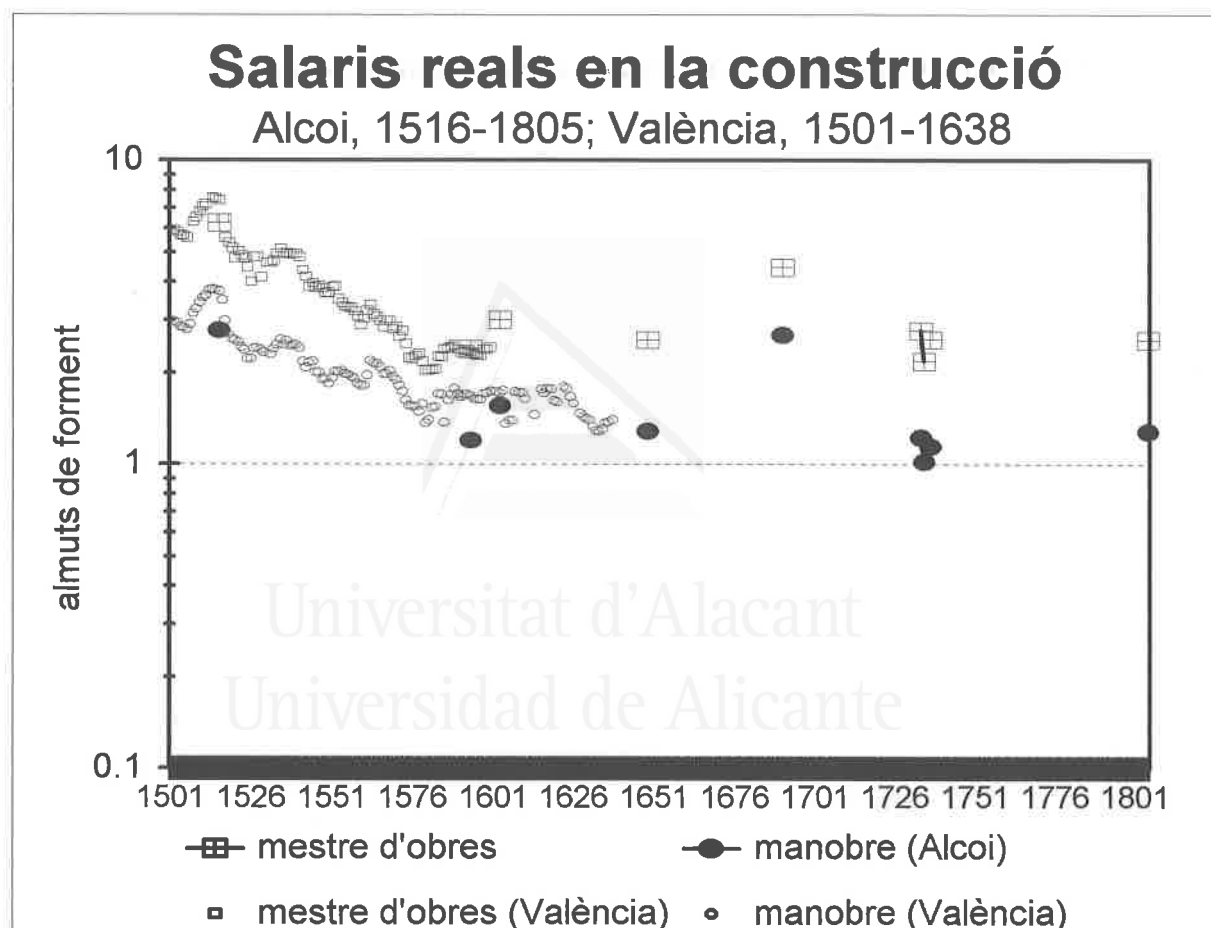
En termes nominal, els salaris van créixer de forma considerable al llarg del segle XVI, i aquest fenomen és constatable en proporcions semblants a d'altres llocs

⁶⁴ "Precios y salarios en Castilla la Nueva...", esp. pp. 126-127.

⁶⁵ Entre ells G. Bois: *Crise du féodalisme...*, p. 92. V. una anàlisi crítica d'aquests plantejaments a Francesca TRIVELLATO: "Salaires et justice dans les corporations vénitiennes au 17e siècle. Le cas des manufactures de verre", *Annales HSS*, 1999, n° 1, pp. 245-273. L'autora, a partir de les manufactures del vidre de Murano, assenyalava les particularitats de les retribucions salarials dels treballadors qualificats dels sectors manufacturers i de les diferències que introdueixen els processos d'agremiació, així com la intervenció dels poders de l'estat.

⁶⁶ Aquestes dades poden ser objecte de comparació amb les aportades per G. FELIU: *Precios y salarios...*, *Vól. II*, pp. 71-84 i 88-126. Així mateix, destaca la seua anàlisi comparativa, especialment amb les sèries de Hamilton (pp. 71-84).

propers com València⁶⁷. Ara bé, els jornals dels treballadors depenents va créixer més ràpidament que el dels seus mestres –un 70'37 %, els primers, i un 91'67 %, els segons–; si el 1516, el salari d'un manobre equivalia a un 44'44 % del d'un mestre, aquesta proporció s'elevà fins el 50 %, el 1594, el 52'17 %, el 1603, i encara fins el

Gràfic 44

60 % el 1649. De fet, la reducció del contingut en argent del diner valencià provocarà

⁶⁷ Cal assenyalar, per establir ulteriors comparacions, que els salaris alcoians són lleugerament inferiors als valencians. El 1516 un 10 % per als mestres (60 a València, 54 a Alcoi), i un 20% per als manobres (30 i 24, respectivament). El 1594, en canvi, els mestres alcoians guanyaven més que els valencians (un 9'52 % més, 84 front a 92), no així els manobres que seguien sent més mal pagats (un 23'33 % menys, 60 front a 46). Per al 1603 no disposem de dades sobre els salaris dels mestres a València, però els dels manobres s'han nivellat en els 60 d. El 1649, finalment, la situació devia mantenir-se, ja que els 72 d que guanyava diàriament un manobre a Alcoi, eren idèntics als que guanyava el 1638 –darrera referència a un manobre del Cap i Casal. Aquestes informacions provenen de E.J HAMILTON: *El tesoro americano...*, pp. 412-420.

una lleugera reducció del salari nominal en metàl·lic dels mestres, a pesar del seu augment en termes de moneda de compte, entre 1603 i 1649. En canvi, el major augment del jornal dels manobres ajudarà a la persistència del creixement (1603-49) i la seua posterior estabilitat fins les darreries del segle. Tanmateix, la depreciació del diner el 1683 provocarà una nova reducció de l'argent contingut en el jornal. Tot apunta a que aquesta situació no s'alteraria fins la Guerra de Successió; en termes nominals, la reducció dels jornals entre 1691 i 1734-37 va estar considerable, tant per als mestres – -10 %–, com, molt especialment –a l'inrevès del que havia ocorregut entre 1516 i 1649– per als manobres –una tercera part menys. Lògicament, en termes d'argent la caiguda va ser molt més pronunciada ja que l'equivalència del diner de compte es va reduir en un 21 %, entre aquestes dates. Finalment, des d'aquesta data i fins els començaments del segle XIX, els salaris nominals van tendir de nou al creixement. Com havia ocorregut dos-cents anys abans aquest creixement va ser major per als manobres –+ 100 % en termes de moneda de compte– que per als mestres –+77'78 % en moneda de compte. De nou però, la progressiva reducció del contingut en plata de la moneda castellana es menjaria una part de l'augment, de manera que l'equivalència del diner en argent es va reduir un 7'5 %.

D'aquesta manera, se'ns presenta un fenomen que, tot i ser constatat a d'altres llocs i a d'altres moments⁶⁸, no ha estat objecte, que jo sàpiga, de cap consideració. Em referesc a la tendència d'un major augment dels salaris nominals dels treballadors menys qualificats –i depenents– en els períodes de creixement, front a la tendència

⁶⁸ V., p.e., el cas normand baix-medieval a G. Bois: *Crise du féodalisme...*, pp. 96-97.

inversa –disminució *menor* del salari dels treballadors qualificats– als períodes d'inflexió. El nivell salarial depèn, fonamentalment, de tres variables: d'una banda del *valor de la força de treball*, determinat històricament; d'una altra, del nivell de desenvolupament de les forces productives en cadascun dels sectors, principal determinant de la productivitat del treball; i, finalment, la capacitat de negociació dels diversos agents implicats. Evidentment, aquesta darrera depèn, al seu torn, de les restriccions que impose l'entremat institucional i de la taxa d'atur –real o encobert–, és a dir, l'oferta i la demanda de treball. Per aquesta raó, cal suposar que, a llarg termini, als períodes de creixement econòmic probablement el creixement de l'oferta de llocs de treball que requeriren una baixa qualificació fóra major que al cas dels més qualificats. Això explicaria, aquest diferencial en els salaris entre mestres i manobres. Aquest extrem es veu confirmat, almenys, pels testimonis de la Reial Fàbrica de finals del segle XVIII, quan els fabricants es queixen reiteradament de la competència que exerceixen altres ocupacions –*a fortiori*, la fabricació de paper– amb la draperia per la força de treball, amb la consegüent manca de braços⁶⁹. Això explicaria també perquè a la conjuntura de després de l'expulsió dels moriscos no es va alterar la tendència malgrat l'empitjorament de la situació econòmica: l'emigració d'una part considerable de petits propietaris sub-ocupats vers als llocs ocupats anteriorment pels moriscos expulsats en seria l'explicació⁷⁰. Els mecanismes de l'augment serien variats –sense

⁶⁹ Sobre aquestes qüestions tornaré a insistir a la segona part del treball, on oferiré les referències documentals precises.

⁷⁰ V. LI. TORRÓ: *Abans de la indústria...*, *passim*.

descartar que arribaren fins i tot a les vagues⁷¹– i, evidentment, efectius, com demostra la progressiva equiparació dels salaris alcoians amb els valencians al llarg del s. XVI, almenys en termes nominals.

Nogensmenys, la situació canvia considerablement quan observem l'evolució dels salaris reals, mitjançant l'expressió del salari nominal en termes de forment. En aquest cas, la contracció general és considerable. A València, entre el punt més alt –1514, amb un equivalent de 7'55 almuts de forment diaris per als mestres i 3'77 per als manobres– i el més baix –1580, amb 2'04 i 1'36 almuts diaris, respectivament–, la caiguda suposa un 72'98 % –al 2'002 % anual– i un 63'92 % –a l'1'557 % anual–, respectivament. La dècada dels 80 suposa una recuperació important i ràpida. Posteriorment els salaris reals es mantenen fins les darreries dels anys 20 del segle XVII, quan l'estabilitat dels salaris nominals i la recuperació dels preus del forment –que assoleixen el màxim entre 1630 i 1650– deteriorment sensiblement de nou el poder adquisitiu del salari. L'evolució dels salaris reals a Alcoi deu haver seguit aproximadament aquestes línies d'evolució. Tot i això, la recuperació dels salaris reals a finals del s. XVI, sembla un poc més tardana, produïnt-se a la segona meitat dels anys 90. Entre 1516 i 1594, el salari dels mestres d'obres va passar de 6'22 a 2'4 almuts diaris –una pèrdua del 61'41 % a l'1'228 % anual– i el dels manobres de 2'77

⁷¹ Així està documentat, p.e., al cas dels teixidors; v. LI. TORRÓ: "Prehistòria del moviment obrer a Alcoi. Una vaga dels teixidors l'any 1610", *Alcoy*, 1996, pp. 126-127. A Alcoi no s'ha documentat, pel moment, l'existència de comfraries ni altre tipus d'associacions específiques d'oficials, com les que existeixen a grans ciutats com Nantes o Lyon –v. Cynthia M. TRUANT: "Insolentes e independientes: los oficiales y sus 'ritos' en el taller del Antiguo Regimen", a LÓPEZ i NIETO, eds.: *El trabajo en la encrucijada...*, pp. 203-247–, o com la pròpia vila de Madrid –v. J.A. NIETO: "Asociación y conflicto laboral en el Madrid del siglo XVIII", a *Ibidem*, pp. 248-287. Per tant, tot i que podem aproximar-nos al procés de proletarització dels treballadors qualificats independents –representats pels teixidors–, sobre la resta a penes si podre apuntar alguna cosa. Totes aquestes qüestions, però, seran abordades a la segona part del treball.

a 1'2 almuts diaris – -56'68 % a l'1'078 % anual. Malgrat que els preus alcoians eren més alts que els de València, el major creixement dels salaris nominals alcoians va tendir a igualar el poder adquisitiu dels obrers alcoians amb els de la capital⁷². El 1603, la recuperació del salaris reals alcoians era un fet, tot i que, com al cas valencià, l'increment dels preus dels anys 30 i 40 del s. XVII, també suposen una caiguda, temporal però important, del salari.

La segona meitat del segle XVII suposa una relativa “edat daurada” per als salaris. La notable caiguda dels preus dels béns, i molt especialment dels cereals, unit al manteniment dels salaris nominals van suposar una recuperació espectacular dels salaris. D'aquesta manera el 1691 un mestre d'obres guanyava l'equivalent a 4'44 almuts diaris de forment, mentre que 42 anys abans el seu jornal tan sols arribava als 2'57 –un guany del 72'76 %, a l'1'31 % anual–; al cas dels manobres el jornal va passar de 1'28 a 2'66 almuts –+107'81 % a l'1'757 % anual. Ara bé, entre aquesta data i la segona meitat dels anys 30 del segle XVIII, els salaris reals alcoians van sofrir una davallada espectacular: un 41'89 % per als mestres d'obres –de 4'44 (1691) a 2'58 (1737) almuts, al -1'173 % anual–, i un 56'77 % per als manobres –de 2'66 a 1'15 almuts, al -1'806 % anual. La combinació d'una reducció del salari nominal amb els inicis de la recuperació dels preus del forment en són els responsables.

⁷² El canvi de tendència coincideix en el temps amb el canvi de conjuntura respecte al creixement demogràfic. Atesa l'estreta relació que deu haver entre la demanda de treball en la construcció i l'increment poblacional, cal suposar que aquest coincidència no pot deure's a una casualitat. És probable que la pressió per a l'augment de salaris vinguera provocada per un augment de l'atur, amb la consegüent disminució dels ingressos anuals. Tot i que aquesta hipòtesi resulta atractiva, el que caldria explicar, però, seria les condicions que van permetre l'augment de jornals a pesar de la contracció de l'activitat constructiva. Per al cas del sector tèxtil, com veurem a la segona part, sí que hi ha elements que permeten de sostenir aquesta hipòtesi –la d'una major capacitat de negociació malgrat la reducció de l'activitat.

Malauradament la informació sobre el segle XVIII no ens permet molt més. El 1805 els salaris reals no s'allunyaven massa dels de 1737: un poc més baixos els dels mestres – -0'77%–, un poc més elevats els dels manobres –+11'3 %–, a un nivell semblant als de finals del segle XVI. Cal suposar que l'evolució seguiria un patró semblant al que hem vist per al segle XVI, és a dir, una caiguda continuada fins a les darreries del segle, per a després iniciar una recuperació en la conjuntura d'estancament relatiu que s'inicia a la segona meitat dels noranta. De fet, el 1807, Pérez Planelles afirmava, en parlar del creixement dels preus de les manufactures que una de les raons havia estat l'increment “...*que han tomado los mantenimientos y los jornales*”⁷³.

En termes de balanç global, sembla evident que la pèrdua de poder adquisitiu del salari és espectacular: als inicis del segle XIX un treballador podia adquirir amb el seu jornal diari menys de la meitat de forment que 300 anys abans. Encara que tingam que admetre que entre aquestes dues dates els ingressos anuals de les famílies no s'haurien reduït en idèntica proporció, si suposem que la productivitat del treball s'ha mantingut estable, aquesta reducció salarial senta les bases per a una considerable acumulació de riquesa, especialment en aquells sectors econòmics que han caigut en mans del capital⁷⁴. Un d'aquests és, sense cap lloc a dubtes, la draperia.

⁷³ F. PÉREZ PLANELLES: *Plan estatístico...*, p. 17.

⁷⁴ Concentració de la riquesa i empobriment relatiu són, per tant, les bases sobre les que es produeix la proletarització, és a dir, l'element central de l'acumulació originària del capital. V. dos estudis ja clàssics sobre la pobresa realitzats des d'aquesta perspectiva, Catharina LIS i Hugo SOLY: *Pobreza y capitalismo en la Europa preindustrial (1350-1850)*, Madrid, 1984; i, Stuart WOOLF: *Los pobres en la Europa moderna*, Barcelona, 1989. V., així mateix, les advertències d'aquest darrer autor sobre els perills d'identificar mecànicament pobres amb classe obrera, pp. 59-88.

En termes generals, els salaris de la manufactura drapera semblen haver seguit, fins on podem saber, el patró que ha estat observat per a la construcció. Aquest extrem no resulta gens sorprenent ja que, com hem vist abans, la draperia era la principal font d'ocupació, tret de l'agricultura fins mitjans del segle XVIII, i en termes absoluts des d'aquest moment. És lògic suposar, per tant, que els salaris en aquest sector –i salvant les diferències de qualificació i de productivitat– foren el principal determinant del valor de la força de treball en general. Tanmateix, també s'hi observen algunes peculiaritats notables que cal comentar. Com he assenyalat al principi, la principal i més segura font de la que dispose és la dels salaris de teixir. A la Taula 23, s'hi troba resumida la informació que he pogut reunir al respecte. És necessari fer notar que hi ha un biaix força distorsionador: l'excès d'informació per al període 1590-1629, respecte a la resta del ventall cronològic.

Taula 26
Salaris de teixir (1590-1762)

ANYS	catorzens		setzens		dihuitens		vint-i-dosens	
	nominal	real	nominal	real	nominal	real	nominal	real
1590	2'808	0'494	3'276	0'576			5'148	0'905
1599	2'808	0'503	3'588	0'643			5'382	0'965
1610	3'036	0'57	3'744	0'702			5'515	1'035
1615	3'168	0'865	3'744	1'022			5'76	1'505
1629	4'032	0'752	5'184	0'966			6'336	1'181
1685	2'64	0'982					6'24	2'322
1723					6'12	2'149		
1724					6'63	2'328		
1762	3'648	1'103						

NOTES:

- El salari nominal està expressat en grams d'argent i el real en almuts de forment. Sempre es tracta de salaris per ram teixit. Al cas dels 22ns, he utilitzat sempre, quan s'especificava, el salari per teixir draps blaus o *pardos*.

- El salari real ha estat calculat amb una mitjana de 5 preus anuals al voltant de la data en qüestió. L'utilització de preus del forment d'Alcoi –indispensable per acostar-se al poder adquisitiu real del salari– ha obligat a alterar aquesta norma el 1590 –preus de 1591 i 1592–, el 1610 –preus de 1608, 1609 i 1611–, el 1615 –preus de 1616 i 1617–, i, finalment, el 1685 –mitjana dels preus de 1684 i 1688.

FONTS: V. Apèndix estadístics 15 –preus del forment– i 18 –salaris.

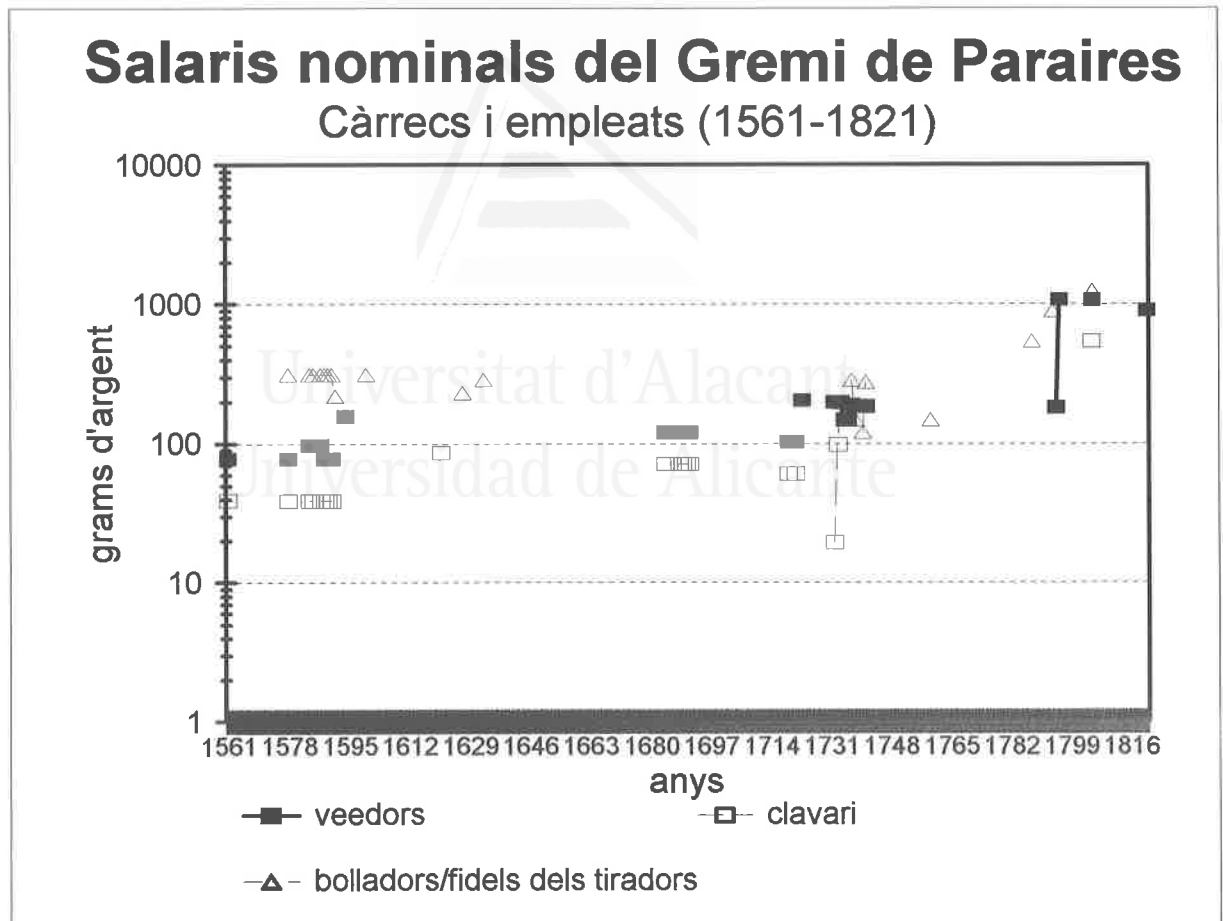
Durant aquests anys els salaris van conèixer un fort increment en termes nominals i d'argent, que oscil·la entre el 60 % dels salaris per teixir catorzens i setzens, i quasi un 25 % dels vint-i-dosens. Com que aquesta tendència sembla donar-se també a d'altres activitats com el filat⁷⁵, els treballadors de la draperia, semblen haver anat recuperant poder adquisitiu des dels anys 90. Tanmateix, cal fer algunes precisions que contribueixen a matisar aquesta imatge. Per començar, tot i que és molt difícil arribar a cap conclusió ferma, pel que fa als salaris d'altres ocupacions de la draperia, per exclusió, sembla deduir-se que, entre 1561 i 1601, el salari de filar una unitat de fil per a 14è podia haver passat de pagar-se a 13 d a pagar-se a 14 d. L'increment en termes nominals és del 7'69 %, mentre que, en termes reals⁷⁶ hauria passat d'equivaldre 0'655 a 0'397 almuts de forment, és a dir una pèrdua del 39'39 %. D'aquest extrem es dedueixen dues coses, d'una banda que els salaris de teixir no són totalment representatius i, en segon lloc, que és evident que els teixidors disposaven d'un major poder de negociació a l'hora d'actualitzar llurs salaris.

La diferent amplitud de la pujada dels 14ns i 16ns front als 22ns, és un indicati de

⁷⁵ V. les dades de l'Apèndix estadístic 19.

⁷⁶ Mesurat amb preus de València –mitjana de nou anys– ja que no disposem de preus per al període que envolta 1561.

les forces que empenyen a l'increment salarial. Entre 1605-06 i 1637-48, la proporció que representen uns i altres en el total de peces produïdes s'altera considerablement. Així doncs, mentre que 16ns i 14ns mantenen la seua proporció al voltant del 50 %, els 22ns la veuen reduïda a quasi la meitat –del 31'12 % al 15 %–⁷⁷. És lògic, per tant, que el canvi d'orientació de la demanda afecte més intensament els salaris de teixir 14ns i 16ns que no els 22ns, que es converteixen en un producte secundari. El canvi de conjuntura que es produeix entre 1585 i 1595, aproximadament, amb el capgirament

Gràfic 45

de la tendència secular d'auge de la demanda, traduïda en una disminució del consum

⁷⁷ Són les proporcions obtingudes de les vendes de la família Aiz v. Apèndix estadístic 17.

i l'orientació del mateix cap a productes de més baixa qualitat, obliga els treballadors a adoptar mesures de força per no veure disminuïts llurs ingressos. El fet que els teixidors tinguen més èxit que la resta d'artesans drapers en la satisfacció de les seues demandes salarials deriva de dos fets: en primer lloc, llur posició en el procés de producció és clau i això els atorga la capacitat d'organitzar-se en corporacions; i, en segon lloc, que, a diferència de filadores o cardadores, el seu paper no és exclusivament el d'assalariats depenents. Els teixidors mantindran –ja ho veurem– durant molt de temps obradors independents, amb la presència d'oficials i aprenents, als quals –especialment els primers– al seu torn també se'ls havia de satisfer un salari. Si al segle XVI s'havia produït una caiguda constant dels salaris per peça només podia sostenir-se mitjançant un increment –o, a tot estirar, un caiguda molt menys que proporcional– dels ingressos familiars. I açò, tan sols era possible incrementant la quantitat de treball esmerçat, tant en temps com en intensitat. Aquesta hipòtesi, evidentment, hauria de ser contrastada amb una recerca específica que cau fora de l'àmbit d'aquest treball.

Cal, per tant, considerar la qüestió dels ingressos i, així mateix, cercar altres categories d'assalariats que no siguen els teixidors. L'única informació que he pogut reunir que combine aquestes dues exigències són les retribucions anuals dels càrrecs i empleats del Gremi de Paraires –v. gràfics 44 i 45, i l'Apèndix estadístic 19. És evident, que tampoc aquesta informació permet arribar a conclusions fermes, ni pel seu caràcter dispers, ni pel fet de tractar-se de salaris molt especials. Pel que fa a aquesta darrera qüestió, en la pràctica, els veedors i el clavari eren els qui dirigien la institució,

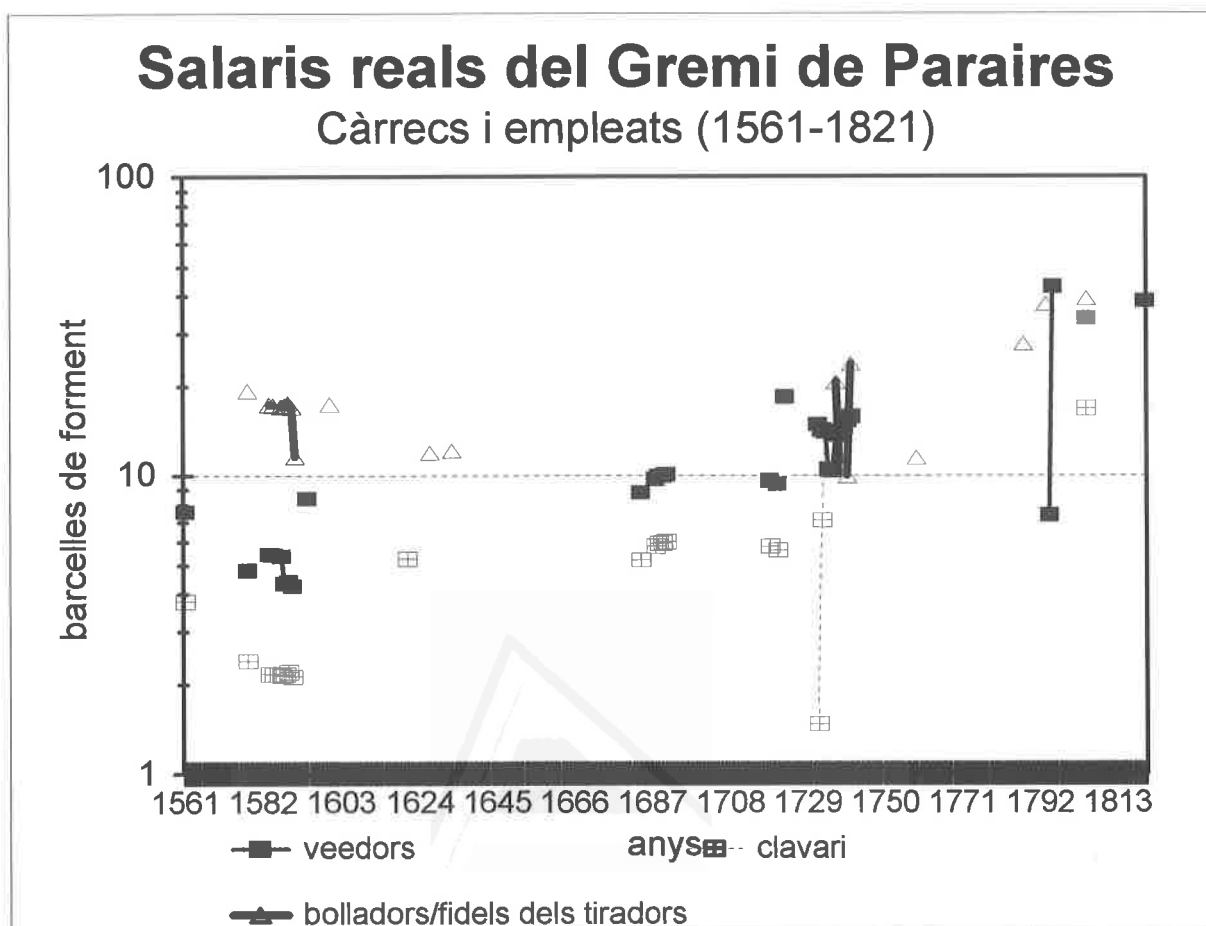
però, en tots els casos, aquesta dedicació era parcial i temporal; és a dir, seguien mantenint llurs propis negocis. De tota manera, és evident, que les retribucions que percebien –tant els càrrecs com els empleats⁷⁸– estaven directament relacionades amb tres variables: el nivell salarial de cada moment, la quantitat de treball exigida pel càrrec i la disponibilitat econòmica del gremi. Sembla clar que, sobretot les dues darreres, depenien de la conjuntura general i reflexen, per tant, les mateixes condicions que la resta de l'entramat manufacturer: la quantitat de treball seria paral·lela al volum de la producció, i la disponibilitat del gremi a l'evolució dels beneficis. Per totes aquestes raons hom pot suposar que, encara que siga de lluny, els salaris gremials deuen reflectir l'evolució general de la resta. Així mateix, com que es tracta sempre de salaris anuals, també podem suposar que, d'alguna manera, l'evolució dels ingressos anuals dels treballadors tindrien una evolució semblant, almenys a llarg termini, a la d'aquestes retribucions. De tota manera, també és evident que, pel fet de ser salaris individuals, no poden reflectir absolutament l'evolució dels ingressos familiars, tot i que, també és cert que és la millor font d'informació que tinc per a tractar d'aproximar-m'hi.

En termes nominals –v. Gràfic 45– els salaris mostren una estabilitat molt notable fins els anys 90 del segle XVI. En el cas dels càrrecs gremials, entre 1594 –veedors– i 1621 –clavari– aquesta estabilitat es trenca a l'alça, amb increments realment significatius que doblen el salari nominal. En canvi, pel que fa als bolladors,

⁷⁸ La justificació de l'elecció dels bolladors com a salari més representatiu i de l'equiparació dels bolladors amb els fidels dels tiradors es troba a l'Apèndix estadístic 19.

el salari es manté constant en moneda de compte, amb a penes dues ocasions en que es veu reduït per davall dels 200 s anuals. En termes d'argent, però, la seua disminució és més acusada per la pèrdua de contingut en argent del diner valencià des de 1604. La mateixa estabilitat s'observa a les informacions que s'hi conserven als dos darrers decenis del segle XVII. De fet, tot apunta a que aquesta estabilitat seria absoluta en termes de moneda de compte al llarg de tot el segle, ja que el 1691 veedors i clavari seguien percebint, respectivament, els 100 s fixats per als primers el 1594 i els 60 s de 1621 per al segon. Sense les successives depreciacions de la moneda, l'estabilitat s'haguera allargat fins la promulgació de les ordenances el 1723. Aquesta data marca, doncs, un punt d'inflexió. Des d'aleshores i durant els anys 30 els salaris de veedors i clavari s'equipararan i es fixaran de forma definitiva fins les darreries del segle. Pel que fa als bolladors, en canvi les fluctuacions seran més intenses, però el més probable és que en el terç central del segle es mantingueren entre els 160 i els 300 s. Des de 1759, però no disposem de cap referència més fins els anys 80. L'any 1788 el salari del fidel del tirador es fixa en 600 anuals i s'inicia des d'aquest moment una elevació contínua dels salaris nominals. El 1794 s'apuja de nou a 1.000 s i dos anys més tard el salari dels veedors es multiplicat per 6, arribant als 1.200 s. El 1805 sembla ser el punt àlgid d'aquesta escalada, amb un creixement del salari dels bolladors. El 1821, de fet, hom rebaixa per primera vegada des de la dècada dels 30 del segle XVIII el salari dels veedors.

Respecte als salaris de la construcció i als dels teixidors, aquesta evolució

Gràfic 46

presenta algunes particularitats notables. Pel que fa a la segona meitat del segle XVII cal destacar que la immobilitat dels salaris dels càrrecs és observable al cas dels salaris de la construcció, però no així al cas del teixit que es veu disminuït⁷⁹. En canvi, la disminució observable en els salaris nominals dels treballadors de la construcció entre 1691 i 1734 no té parangó en el sector tèxtil. Els teixidors aconseguen un augment modest el 1723 –entre el 5 i el 8 %–, però fa l'efecte que s'aconsegueix en un

⁷⁹ En realitat entre 1629 i 1685 la reducció dels salaris de teixir 14ns i 22ns és únicament en termes d'argent. En termes d'unitat de compte l'evolució és divergent: un lleuger augment per als 22ns –de 4'4 a 5'2 s per ram– que no arriba a compensar la depreciació de la moneda, i una forta disminució per als 14ns –de 2'8 a 2'2 s per ram. Com ja he argumentat abans, aquesta divergència, pot deure's a un canvi en les qualitats produïdes; segurament a les acaballes del segle XVII els mercats van començar a demandar teixits més bons i, amb açò, els 14ns perdrien llur paper de producció bàsica dins la draperia alcoiana.

marc general d'increment salarial que excediria aquest moment; de fet, en termes nominals –argent– el salari per teixir draps catorzens era quasi un 40 % superior el 1762 que el 1685. Aquesta diferència només pot ser explicada, d'una banda, per l'enorme increment de la demanda de treball per part de la draperia en la conjuntura que va des del 1720 fins el 1740. D'una altra, però, cal suposar que, a més, l'oferta de mà d'obra al sector de la construcció també va créixer més depressa que la seua demanda. Possiblement, la forta immigració –recordem que el màxim podia haver-se situat entre 1737 i 1741⁸⁰– estigués composta majoritàriament de treballadors de baixa qualificació, amb la qual cosa podia haver-se produït el fenomen esmentat. Des de 1762 no podem saber res, de moment, sobre els salaris de teixir; en canvi, els salaris anuals dels veedors van créixer tres vegades més que els salaris diaris dels treballadors de la construcció entre 1737 i 1805.

En termes reals, podem observar amb claredat com l'increment dels preus del forment en el darrer terç del segle XVI va depreciar els salaris de forma molt notable. L'augment temporal de la retribució anual dels veedors entre 1584 i 1587, ha de ser entès com un primer intent de restaurar part del poder adquisitiu perdut als vint anys anteriors. La diferència més notable entre aquests moments i el període precedent és que, mentre que, probablement, fins c. 1570, la producció s'havia mantingut en creixement –v. Gràfic 36–, des de 1576 s'inicia un fort descens –un 26'94 % entre 1574-77 i 1584-87. A més, tot i que ocasionalment a finals de la dècada dels 90 algun any torna a assolir xifres semblants a les màximes dels primers anys 70, la recuperació

⁸⁰ V. *supra*.

no es consolida. La *ratio* entre quantitat de drap teixit i nombre de veïns cau en picat entre 1572 i 1584, de 83'58 vares castellanques per veí a 57'69 – -30'98 %⁸¹. La proporció de pobres que ofereixen els registres del morabatí –els anomenats *nichils*⁸²– i els de l'equivalent pot resultar un indicador del nivell d'atur –v. Taula 27. Des de 1572 fins 1610 la progressió de la pobresa és realment impressionant. No és, per tant, casual que la pressió a l'alça dels salaris s'inicié precisament en aquest moment.

Taula 27 Nombre i percentatge de pobres als registres del morabatí i de l'equivalent Alcoi, 1499-1740				
ANY	Nichils	taxa de creixement anual	Percentatge sobre el total de contribuents	taxa de creixement anual
1499	38		10'35	
1505	102	+17'888 %	28'25	+18'217 %
1511	71	- 6'752%	15'64	- 9'384 %
1523	70	- 0'118 %	13'38	- 1'292 %
1529	138	+11'977 %	21'59	+ 8'301 %
1535	99	- 5'385 %	17'22	- 3'699 %
1572	45	- 2'108 %	4'64	- 3'482 %
1584	137	+ 9'722 %	13'25	+ 9'138 %
1596	181	+ 2'348 %	17'67	+ 2'428 %
1602	353	+11'776 %	38'62	+13'919 %
1610	321	- 1'181 %	44'39	+ 1'756 %
1632	168	- 2'900 %	20'66	- 3'417 %

⁸¹ És el resultat de dividir els veïns del morabatí per la mitjana de 7 anys al voltant de la data de la col·lecta de l'impost. El 1572 tan sols disposava de xifres de vares vastellanques produïdes per a 1569, 1574 i 1575.

⁸² Segurament una deformació de l'expressió *nihil habentes*. Per a l'ús de fonts semblants en l'estudi de l'evolució de la pobresa v. C. LIS i H. SOLY: *Pobreza y capitalismo...*, pp. 59-65.

1638	176	+ 0'788 %	20'00	- 0'540 %
1656	210	+ 0'986 %	22'17	+ 0'574 %
1662	122	- 8'654 %	13'96	- 7'419 %
1674	284	+ 7'295 %	31'38	+ 6'983 %
1709	89	- 3'261 %	12'24	- 2'654 %
1719	271	+11'778 %	35'52	+11'242 %
1725	130	-11'523 %	13'22	-15'185 %
1739-40	88	- 2'749 %	6'79	- 4'648 %
FONTS: 1499-1674: ARV-MR, <i>Morabatí</i> , 10.880 - 10.013. 1709-1740: AMA, I.4.4.1, 5254: <i>Repartos del equivalente</i> (carpeta), 1709-1782.				

Tot apunta a que, amb dificultats, la recuperació dels salaris reals es consolidaria al llarg del segle XVII. De nou l'evolució de la proporció de pobres pot ser un bon indicador. Després del cènit que s'assoleix entre 1602 i 1610 amb un 40 % de la població alcoiana en aquesta situació, la conjuntura posterior a l'expulsió, amb un clar descens dels preus dels cereals durant 20 anys, suposa un descens a la meitat d'aquesta taxa. La recuperació parcial dels nivells de producció, després del mínim de la primera meitat dels anys 10 hi devia ajudar. Així, el 1638 la *ratio* vares/veí, s'havia situat prop dels 49'39, la qual cosa suposa un descens a un ritme considerablement més lent que l'experimentat entre 1572 i 1584⁸³. La segona meitat dels anys 30 i els 40 suposarien un descens del salari real, no compensat en aquest cas per l'augment de la producció. Això faria incrementar de nou el percentatge de pobres fins el 22'17 % que ens indica el morabatí de 1656. Al període posterior, i malgrat l'aleatorietat dels punts d'observació que ens brinda el morabatí, el creixement de la producció coincideix

⁸³ La *ratio* de 1638 ha estat calculada a partir de la producció dels anys 1637-39. Les taxes anuals de decreixement corresponents són: 1572-1584, - 3'042 %; i, 1584-1638, - 0'287 %.

amb la reducció del nombre de pobres i viceversa: el 13'96 % de 1662 se situa en una conjuntura alcista que s'allarga fins 1668; el 31'38 % de 1674, en canvi, reflecteix la conjuntura que li segueix, amb uns anys especialment dolents entre 1669 i 1672. Des d'aquest moment l'estabilitat dels salaris nominals, la caiguda dels preus del forment i el creixement de la producció es conjuminarien duent salaris i ingressos reals fins a nivells desconeguts des de mitjans del segle XVI. Al cas dels salaris gremials s'observa amb claredat. Així mateix el baix percentatge de pobres de l'equivalent de 1709, indica a les clares la magnitud de la recuperació, i això malgrat estar fet en una conjuntura especialment dolenta, després de la Guerra de Successió.

Aquest esdeveniment marca un clar canvi de tendència. Ens trobem davant el negatiu del que s'havia produït entre 1676 i 1705. El manteniment dels salaris nominals, la forta elevació conjuntural dels preus dels grans i el baix nivell de producció, units, en aquest cas, a una forta pèrdua demogràfica, tenen l'efecte invers: fins els inicis de la dècada dels 20 es produirà una lleugera caiguda dels salaris reals i, el que és pitjor, una forta solside dels ingressos dels treballadors que provoca una elevació de la proporció de pobres sense precedents en els 120 anys anteriors. De nou l'aprovació de les ordenances del 1723 sembla ser una solució de continuïtat. Un fort increment de la producció contribuirà a l'augment dels salaris reals en el sector tèxtil i, a més, a un augment dels ingressos dels treballadors. Des de 1719 fins 1725 es produeix la major i més ràpida reducció del nivell de pobresa de tots els que he pogut detectar. I, el que és més important, aquesta situació s'allarga durant les dues dècades següents, fins el punt que a l'altura de 1740 s'aproxima al nivell mínim de 1572, sent

el més probable que encara descendira més.

L'evolució dels preus del forment fa suposar que, en termes generals, el poder adquisitiu dels salaris es mantindria a un nivell relativament acceptable fins la dècada dels 60 del segle XVIII. Resulta molt probable que l'augment dels preus que es produeix des de 1735 no fora el suficientment intens ni continuat per contrarrestar l'efecte de l'enorme augment de l'oferta de treball. El 1742, quan ja s'havia iniciat el procés de dispersió de part de les operacions de cardat i filat fora d'Alcoi, dins la vila la draperia ocupava 3.860 persones, de les quals 2.150 eren dones filant⁸⁴. Des de 1760, però, l'increment progressiu dels preus dels grans tendiria a erosionar lentament i constantment els salaris reals i, de retruc, els ingressos. Efectivament, si com sembla apuntar la informació de la que disposem, els salaris nominals no van créixer o ho van fer molt poc fins la segona meitat dels 80, una situació de plena ocupació com la que sembla donar-se deia un marge ben estret per a l'increment de l'auto-explotació de la família.

C. PRODUCTIVITAT DEL TREBALL I COSTOS DE PRODUCCIÓ

Pel que hem vist fins ara, les variacions dels preus dels draps alcoians –i en general dels productes tèxtils– semblen dependre, bàsicament– de l'evolució de les

⁸⁴ ATA, 7è,s.f. Cal precisar que aquesta xifra suposa un 49'84 % respecte del total d'habitants que el cens de 1754 (12 anys més tard) atribueix a la vila d'Alcoi. Pel que fa a les dones aquesta proporció s'eleva fins al 55'04 %. Si entre 1742 i 1754 el creixement demogràfic s'hagués produït al mateix ritme que entre 1754 i 1768 –suposició que subestima clarament la taxa de creixement–, les proporcions serien, respectivament, d'un 60'93 % i d'un 67'29 %.

principals matèries primeres. Si aquesta impressió és refrendada pèr una anàlisi de costos de producció, açò té conseqüències importants per al coneixement de l'evolució de la productivitat del treball i, a més, ens informarà d'una variable crucial: la rendibilitat del negoci de la fabricació de draps i la seua evolució diferencial. En aquest sub-apartat hi faré un primer esbós aproximatiu.

El 1605 una alna de 22è *pardo* venuda a Castalla costava, aproximadament, 25'484 sous; d'aquests, a penes 21 d -6'77 %- carregaven sobre el preu del drap en concepte de salari de teixir⁸⁵. Si el 1638 es mantenien encara els salaris nominals aprovats en 1629, la proporció que suposaria el teixir en el preu final del drap hauria augmentat fins el 16'22 %. Així doncs, si el més probable és que al llarg del segle XVI, es manifestara una tendència a la disminució del pes del salari en el preu final, sembla clar que, des de 1590 almenys, aquesta tendència s'invertiria. Amb tot, és difícil, per aquesta mateixa raó, atribuir l'increment dels preus dels draps entre aquestes dues dates a l'evolució dels salaris. Com hem vist adès, l'increment del preu de la llana bruta segoviana entre els anys previs a l'expulsió -1603-1608- i 1638-48, és tan sols lleugerament inferior al del drap 22è -4'5 %, front a un 5 %.

S'imposa per tant, si hom vol treure l'entrellat, una anàlisi dels costos. El principal problema que es presenta a l'hora d'abordar aquesta qüestió és, com es pot suposar, l'escassetesa d'informació. Malgrat tot, alguns documents permeten assajar

⁸⁵ Es tracta d'una estimació feta sobre la base que cada drap tinguera 10 rams en total, v. Apèndix estadístic 17, i *supra*.

algunes aproximacions que permeten la formulació d'hipòtesis. El primer d'ells és el rebut que s'inclou als comptes de 1741 en el que s'anoten les despeses de "*el obrage de los tres paños treinta y seisenos que la Fábrica dispone para Su Magestad en crédito del aumento que ha tenido*"⁸⁶. Tan sols he pogut reconstruir els costos del drap tintat de blau, però, gràcies a aquest extrem podem conèixer el cost del principal producte tintori: l'anyil. La informació es troba sintetitzada a la Taula 28. Aquesta documentació presenta algunes limitacions importants, la major d'elles possiblement siga la de no informar-nos sobre el cost del premsat, tot i que gràcies a l'informe de 1763 podem deduir que no tindria un pes determinanant en el preu final⁸⁷. De la mateixa manera, tan sols podem aproximar-nos al cost del tint bàsic, el de l'anyil, mentre que la resta dels tintatges –tant per la matèria primera com pel procediment– serien força més cars. Amb tot, podem arribar a algunes conclusions. La primera d'elles, és que, a aquestes dates, el cost dels draps es repartia a mitges entre el treball i les matèries primeres, almenys a les qualitats elevades. La segona és que, dins del treball, la major part de les despeses es dedicaven a retribuir les feines prèvies al tissatge: entre el cardat –22'12 %– i el filat –30'46 %– suposaven més de la meitat del cost total. Si a açò unim el preu del teixit –39'09 %–, tindrem que aquestes tres operacions consumien més del 90 % del valor total del treball esmerçat, representant, així mateix, quasi la meitat –45'8 %– del cost total del drap. Pel que fa a les matèries primeres, resulta evident que en un drap de color bàsic, el cost més important era el de la llana amb més de les 3/4 parts del valor total dels béns consumits i quasi 2/5

⁸⁶ ATA, 6è, 21 - I - 1741, ff. 80r a 87r. La cita del foli 86r.

⁸⁷ L'informe assenyala que "*...su coste, con poca diferencia, en todos es uno mismo, pues tiene de coste cada cartón 3 reales...*". V. *infra*, Apèndix documental, Document 44.

parts del valor total del drap⁸⁸. La summa del valor de la llana, més el del treball de cardar, filar i teixir, representa, a un drap d'aquestes característiques, un 84'45 % del seu cost total.

Taula 28					
Costos de producció (en diners) d'un drap 36è blau, Alcoi 1741					
	COST TOTAL	OPERACIÓ O MATÈRIA	COST EN DINERS	% SOBRE EL COST TOTAL	% SOBRE EL COST DEL TREBALL O DE LES MATÈRIES Primeres
TREBALL	12280 r.b. (49'96 %)	Preparació (rentar, eixugar, envesar i netejar)	399	1'64	3'25
		Tint	168	0'68	1'37
		Cardar i emprimar	2717	11'05	22'12
		Filar i encanonar	3740	15'22	30'46
		Teixir	4800	19'53	39'09
		Acabat (batanar, espinsar, ordir i envesar)	456	1'85	3'71
MATÈRIES PRIMES	12299 r.b. (50'04 %)	llana	9500	38'65	77'24
		anyil	672	2'73	5'46
		cardes	709	2'88	5'76
		lleixiu	12	0'05	0'1
		oli	990	4'03	8'05
		sabó	416	1'69	3'38

FONT: ATA, 6è, 21-l-1741, ff. 80r a 87r.

⁸⁸ Hom pot comparar aquestes dades amb les oferides per A. GARCÍA SANZ: "Competitivos en lanas ...", p. 415. Tot i que no són comparables totes les variables –algunes matèries primeres s'inclouen dins l'operació– les semblances són notables, ocupant el treball prop del 50 % i la llana per damunt del 40 %. En aquest darrer cas, com veurem, el major pes de la llana al cas de Segòvia deriva, a banda de tractar-se de qualitats lleugerament diferents, de què es tracta d'una data molt més tardana: 1803.

En aquest sentit, l'informe de 1763 ens proporciona una informació preciosa sobre el pes de la llana en el preu final del drap –v. Taula 29. A ella s'hi pot apreciar que la llana podia representar entre un quart i la meitat del preu final d'un drap, sent el més freqüent que se situara entre el terç i les dues cinques parts. Si tenim en compte que el preu del drap ha de ser forçosament més gran que els seus costos de producció, és lògica la discrepància que s'observa entre el pes de la llana en el cost del drap 36è de 1741 i el preu d'aquest drap el 1763⁸⁹. Sembla evident que, atès que la llana és el principal element dins les matèries primeres, les variacions en el preu final del drap depenguen en gran mesura de les variacions en el preu de la llana. Cal tenir present que els mercats de la llana i els productes tintoris es troben força integrats i, per tant, els preus d'aquests productes són, si fa no fa, idèntics per a tots els productors. Les diferències en el valor de la força de treball entre uns centres productors i uns altres poden ser, en canvi, força importants, encara que les tendències marquen conjuntures semblants.

Taula 29
Quantitat i valor de la llana, segons la qualitat dels draps (Alcoi, 1763)

Qualitat de la llana	Tipus de drap	Quantitat de llana (en roves)	Preu per rova de llana	Preu total de la llana	Preu de venda per vara	Preu total del drap	% del valor de la llana en el preu del drap
F I N A	40è	2	300	600	60	2160	27'78
	38è	2	300	600	54	1944	30'86
	36è	2	300	600	48	1728	34'72
	32è	2'25	270	607'5	43	1548	39'24
	30è	2'25	270	607'5	38	1368	44'41
	28è	2'5	250	625	34	1224	51'06

⁸⁹ Cal tenir en compte, a més, que, segons la sèrie de preus de la llana segoviana que s'inclou a l'Apèndix estadístic 18, el 1763 la llana era un 15 % més cara que el 1741.

ENTRE-FINA	26è	3	120	360	30	1080	33'33
	24è	3	120	360	27	972	37'04
C O M U N A	22è	3'5	100	350	24	864	40'51
	20è	3'25	90	292'5	22	792	36'93
	18è	3	85	255	20	720	35'42
	16è	3	80	240	18	648	37'04
	14è	3'25	70	227'5	16	576	39'5
FONT: ATA, 9è, ff. 235r a 238v. NOTES: La quantitat de llana està expressada en roves i els preus en reials de billó.							

Si projectem aquest esquema cap endavant podem observar l'evolució del pes de matèries primeres, d'una banda, i treball i beneficis d'una altra en el preu final dels draps. Si els salaris s'hagueren mantingut estables entre 1741 i 1763, tenint en compte que la llana havia incrementat en un 15 % el seu preu, que l'oli –i, per tant, el sabó– ho havia fet en un 7 %, que l'anyil ho havia fet en un 50 %⁹⁰, i suposant, així mateix, que la resta de béns consumits en el procés de producció –cardes i lleixiu– no hagueren vist incrementat els seus preus, el cost per vara castellana el 1763 seria de 43'09 reials de billó. Atès que el preu de la vara de 36è segons el mateix informe era de 48 r.b., això deixa un marge del 10'23 %, encara que podem suposar que seria segurament superior, de prop del 15 %⁹¹. Com que disposem de preus dels draps, de

⁹⁰ Els preus de la llana es poden veure a l'Apèndix estadístic 18. Els de l'oli provenen d'una còpia de la certificació que l'escrivà Tomàs Gisbert va estendre per a que el col·lector del delme la presentara a l'arrendador del delme dels anys 1762, 1763 i 1764, es troba a ATA, 7è, *Diferentes minutas...* (carpeta); el 1793 es tracta del preu de l'oli a Dénia oferit per C. BERAMENDI: *El País Valencià...*, p. 156; el de 1804 és el preu de l'oli a Alcoi que ofereix l'*Ynterrogatorio...* d'aqueix any. El preu de l'anyil de 1763 prové de l'informe del mateix any, v. *infra*, Apèndix documental, Document 44.

⁹¹ Aquesta estimació es basa en la diferència del cost de la llana. Els càlculs realitzats per mi –augmentant el valor de la llana de 1741 un 15 %– donen un total de 642'65 r.b. pel que fa al valor de la llana, mentre que l'informe de 1763 indica que per a fabricar un drap 36è s'utilitzen 2 roves de llana neta a 300 r.b./r, és a dir, tan sols 600 r.b. Els càlculs realitzats per a 1763 són sobre un drap de 15 rams d'ordim, mentre que el de 1741 en tenia 16. He reduït, per tant els valors de 1741 en un 6'25 % abans de procedir als càlculs.

la llana i de l'oli podem allargar aquests càlculs fins els començaments del segle XIX. Per a un drap 18è, suposant que la quantitat de llana esmerçada en la seua fabricació fora la que indica l'informe de 1763 i que la quantitat d'oli i de sabó fora proporcional a ella en relació amb la informació del 1741⁹², el marge per a salaris i beneficis s'hauria reduït progressivament entre 1763 i 1804: en termes absoluts entre 1763 i 1793, i en termes relatius entre aquesta darrera data i 1804. Si les variacions dels preus de les dues principals matèries primeres són correctes, el pes d'aquestes en el preu del drap 18è hauria estat d'un 40'63 % el 1763, d'un 53'4 % el 1793 i d'un 54'03 % el 1804. A més, pel que sembla, aquest increment seria major en relació a la qualitat del drap. Al 22è, per exemple, la llana, l'oli i el sabó haurien representat un 46'25 % el 1763 i un 56'18 % el 1793; al 36è, en canvi, aquestes proporcions haurien estat, respectivament d'un 40'47 % –1763– i d'un 75'89 % –1804.

És a dir, les fluctuacions dels preus dels draps no semblen estar determinades per les variacions salarials. Els preus del mercat es fixaran sobre la base dels costos de producció mitjans i reflectiran la quantitat de treball mitjana per produir els béns, per tant, la proporció que represente el salari afectarà exclusivament als beneficis i no al preu final. Així doncs, un increment tendencial del valor de les matèries primeres provocat per un descens secular de la productivitat del treball al sector agrari, pot acabar afectant la rendibilitat del negoci de la fabricació de draps. Mentre els salaris es mantinguen estables els beneficis tendiran a créixer, malgrat que el valor afegit

⁹² Aquestes suposicions han estat idèntiques a les tres qualitats de drap sobre les que he realitzat les estimacions.

creixa menys que els preus⁹³. Ara bé, qualsevol augment dels salaris o qualsevol increment dels costos de transacció, en aquestes condicions ha d'erosionar de forma important els beneficis, a partir d'un determinat punt. La pressió a l'alça dels salaris no es manifestarà de forma intensa mentre els treballadors tinguen possibilitats d'augmentar els seus ingressos reals. La via normal serà la de l'augment de la quantitat d'hores de treball de la família, possibilitat que només podrà realitzar-se en un context d'increment tendencial de la producció. Ara bé, malgrat el predomini del sistema de producció a domicili, també pot existir una tendència moderada a un increment de la productivitat del treball. En primer lloc, perquè el fet que les retribucions salarials siguen normalment per peça i no per temps implica que els principals beneficiaris d'una disminució del temps de treball necessari siguen els artesans independents. Així doncs, la progressiva adquisició d'habilitats derivada de l'especialització ha de veure's acompanyada d'un cert increment de la productivitat del treball. Evidentment, açò també havia de beneficiar els propietaris del capital en la mesura en què es reduïra el temps de rotació del mateix. El límit s'havia de trobar en el moment en el que la caiguda de la productivitat del sector agrari forçara un increment dels preus més ràpid que les possibilitats d'increment dels ingressos de les famílies implicades en la producció drapera. A partir d'ací els treballadors pressionarien per tal d'aconseguir un increment dels salaris o, en la seua absència –o insuficiència–, buscar vies alternatives entre les quals destaca, com a problema

⁹³ Pel que fa al 18è, si els salaris hagueren representat el 1763 una proporció semblant a allò que representaven per al drap 36è de 1741, això hauria equivalgut a un 41'8 %, o, en termes d'argent, a 10'26 grs. És a dir, el preu es distribuïria, aproximadament, en un 40'63 % per a les matèries primeres, un 41'8 % per al salari i un 17'57 % de benefici. Si el 1804 els salaris representaven el mateix en termes d'argent, les proporcions serien d'un 54'03 % per a les matèries primeres, un 23'84 % per als salaris i un 22'13 % per als beneficis.

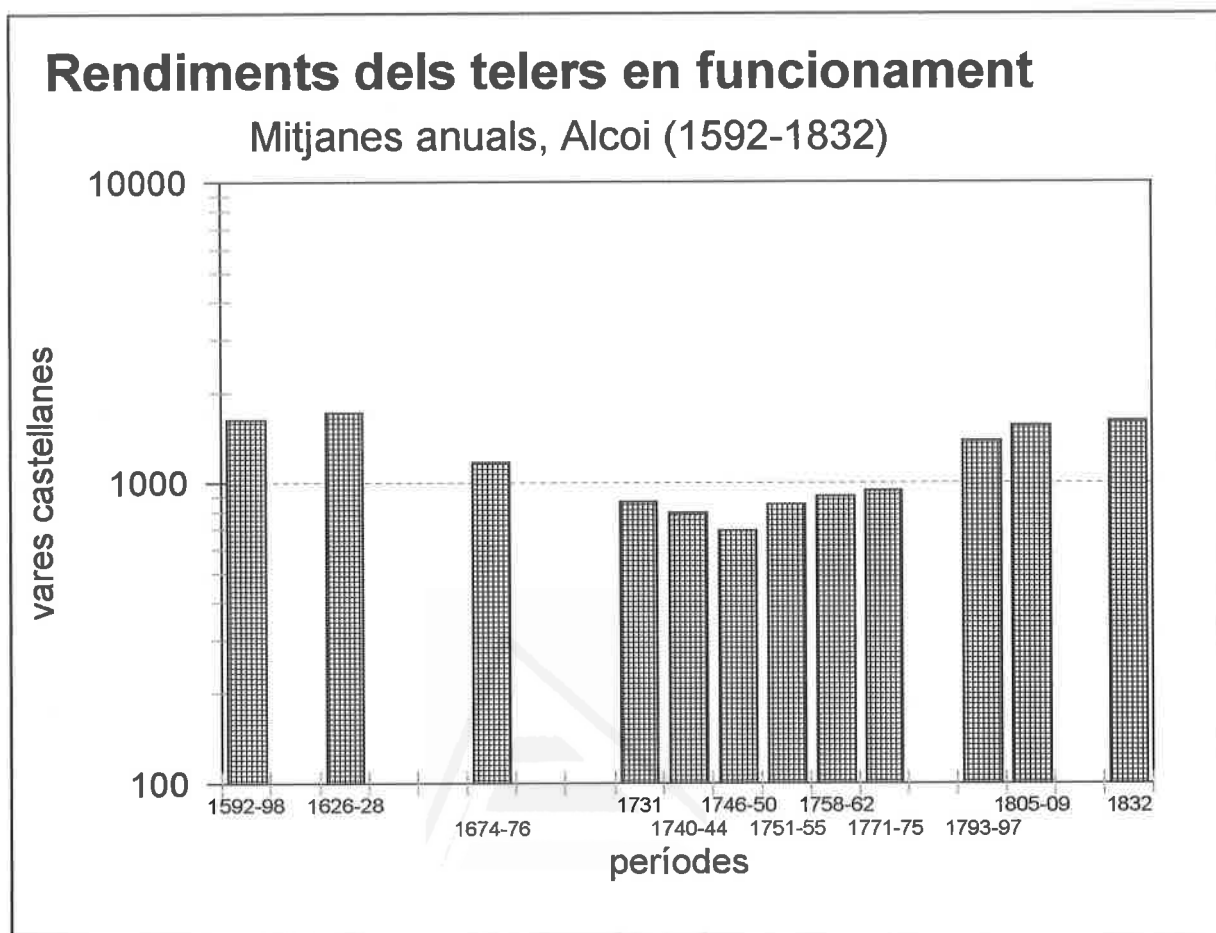
endèmic del sistema de producció a domicili, les cises de matèria primera i la seua venda posterior. Per un camí, per l'altre o per tots dos alhora, finalment s'havia d'arribar a la caiguda dels beneficis.

Sembla clar, per tant, que, a diferència del patró agrícola, des del punt de vista tècnic a la producció manufacturera no existeixen més rendiments decreixents que aquells derivats de la mateixa activitat agrària –producció de matèries primeres. És més, tot apunta a què la productivitat del treball tindria una tendència multiseular creixent⁹⁴, des del segle XIII fins el XVIII. Això explica, per exemple, la persistència en la caiguda del preu de determinades qualitats de teixits constatada a la Toscana entre els segles XVI i XVIII⁹⁵. Aquesta evolució diferencial de la productivitat entre agricultura i indústria, ajuda, a més, a entendre l'expansió del consum i la paral·lela extensió del mercat.

És evident, però, que resulta molt complex assajar una aproximació a l'evolució productivitat del treball a la draperia alcoiana. Qualsevol tipus de mesura que podem establir és, per definició, grollera; especialment, perquè ens manca absolutament informació sobre el temps de treball invertit i sobre la seua intensitat. De tota manera, s'hi poden construir alguns indicadors aproximatius sobre els rendiments i sobre la producció per càpita. En el primer cas, es tracta del rendiment mitjà per teler en funcionament: la combinació de les dades del nombre de telers i de la quantitat de

⁹⁴ V. els treballs de W. ENDREI: "Changements de la productivité...", i *L'évolution des techniques...*, *passim*.

⁹⁵ P. MALANIMA: *Il lusso...*, pp. 166-169.

Gràfic 47

vares produïdes per la manufactura alcoiana forneixen una imatge prou aproximada d'aquesta variable. En el segon cas, l'aproximació s'ha de fer amb les dades sobre quantitat d'ocupats que proporcionen els informes que es conserven. En aquest darrer cas, però, l'anàlisi ha de limitar-se al segle XVIII.

Al Gràfic 47⁹⁶ poden observar-se unes tendències molt clarament definides. Des

⁹⁶ Es tracta de mitjanes anuals de vares produïdes per teler. La mitjana de 1592-08 s'ha calculat dividint la mitjana anual del nombre de vares per la mitjana dels telers en funcionament els anys 1594 i 1596; la de 1626-28 amb la mitjana del nombre de vares d'aqueixos dos anys i la dels telers de 1624 i 1626-1630; la de 1674-76 amb els telers de 1675; la de 1731 amb els telers d'aquell any; la de 1740-44 amb els telers de 1742; la de 1746-50 amb els telers de de 1748; la de 1751-55 amb els telers de 1753; la de 1758-62 amb els telers de 1760; la de 1771-75 amb els telers de 1773; la de 1793-97 amb la mitjana dels telers de 1793, 1796 i 1797; la de 1805-09 amb els telers de 1807; i, finalment, la de 1832 amb els telers d'aquell any. Les fonts a l'Apèndix estadístic 17.

de finals del segle XVI i al llarg de la primera meitat del segle XVII es produeix un clar increment del rendiment mitjà dels telers del 5'85 % –de 1.617'75 vares a 1.712'38. Ara bé, aquesta tendència s'atura a un moment indeterminat entre 1625 i 1675 i s'inverteix de forma clara. El 1674-76 el rendiment mitjà és de sols 1.162 vares – -32'14 %, respecte a 1626-28– i la tendència s'allarga fins la meitat del segle XVIII quan s'assoleix un mínim amb 693'49 vares per teler. Des d'aquest moment, però, i amb una relativa rapidesa de nou es produeix un creixement dels rendiments mitjans que no s'atura al llarg de tot el període considerat. Si en els tres quarts de segle que van des de 1674-76 fins 1746-50 la pèrdua ascendeix fins un 40'32 % –a una mitjana anual acumulativa del 0'704 %–, entre aquest darrer període i 1805-09, el creixement és d'un 123'78 % –a l'1'374 % anual.

A l'hora d'interpretar aquest fenomen cal tenir en compte una sèrie de variables importants. És evident que un rendiment més elevat per teler pot estar causat per una major utilització –en temps– de la màquina; amb tot, cal precisar que la naturalesa de les fonts utilitzades –molt especialment les del segle XVII– permeten descartar la comptabilització de telers ociosos⁹⁷. Com ja veurem a la segona part, a diferència del Gremi de Paraires, els teixidors semblen haver exercit un control prou estricte de l'accés al gremi; és a dir, no és cap despropòsit suposar que, tret de conjuntures excepcionals, els telers estarien treballant prop del ple rendiment. Per aquesta raó, les variacions en el temps de funcionament del teler tindrien una influència sensible en

⁹⁷ La informació sobre el nombre de telers durant el segle XVII prové de les anomenades "pesolades", és a dir la taxa que satisfien els mestres per cada teler que tenien en funcionament. La del segle XVIII no és tan segura però cal suposar que els diferents informes es refereixen sempre als telers "parats" o en funcionament.

el seu rendiment mitjà en el termini curt, però prou secundària contemplat en la llarga durada. Un fet determinant del rendiment físic, en canvi, ha d'estar causat per la qualitat dels draps fabricats: els draps més fins requereixen un major temps de treball en ser més espessos i contenir, per tant, un major nombre de passades que els draps comuns. Aquest fet es comprova amb claredat en les diferències salarials entre les diferents qualitats. En darrera instància, un cop controlades aquestes dues variables, les variacions en els rendiments han d'explicar-se per un augment paral·lel de la productivitat del treball derivat de millores tècniques, bé en els artefactes, o bé en els propis processos i en les habilitats dels treballadors. Tot apunta, com ja tindrà ocasió d'argumentar, que l'element decisiu ha de ser el segon, ja que els telers no semblen haver sofert millores espectaculars.

Així doncs, tenint en compte aquests factors hom pot assajar una interpretació de les dades reflectides al Gràfic 47. L'evolució ascendent que s'observa al primer quart del segle XVII⁹⁸, no sembla derivar, per la seua escassa entitat, d'un augment en la productivitat del treball. Si que es pot atribuir, en canvi, a la tendència a la fabricació de draps de qualitat més baixa, l'expansió dels catorzens i, molt especialment, de les raxetes, en seria la seua causa fonamental⁹⁹. Als inicis del darrer quart del segle XVII, però, els rendiments han caigut notòriament, la qual cosa indica que aquesta orientació s'ha invertit de forma clara. Així mateix, també és possible que algunes transformacions que s'observen al si de les corporacions gremials en aquestes dates

⁹⁸ I que segurament s'allargaria fins c. 1650.

⁹⁹ V. *infra*, Apèndix estadístic 17.

puguen haver tingut com a conseqüència una certa relaxació en els controls i, consegüentment, un lleuger augment de l'oferta de treball per damunt de la seua demanda¹⁰⁰. La disminució acumulada el 1731, però, vindria provocada fonamentalment per l'increment qualitatiu que s'inicia a partir de c. 1715 i que es reforça amb les ordenances de 1723 i les disposicions de 1724¹⁰¹. Aquesta tendència s'allargaria fins a mitjans de segle.

A partir d'aleshores es produeix un nou capgirament. De forma lenta fins la dècada dels 70 –35'7 % al 0'76 % anual, entre 1746-50 i 1771-75– i molt més ràpida fins les acaballes del segle– 46'05 % a l'1'737 %, entre 1771-75 i 1793-97–, el rendiment mitjà dels telers coneix un increment importantíssim que el durà a recuperar nivells pròxims als observats a finals del segle XVI. Aquesta evolució s'explica en gran part per la possible inversió de la tendència a produir teixits de menor qualitat. Encara que no dispose d'altres fonts de contrast, la comparació de les dades de 1763 amb les de 1832 em semblen suficientment indicatives. Les qualitats draps fins, entrefins i ordinaris es repartien la producció per terços en la primera de les dues dates; en canvi, el 1832 les proporcions eren, respectivament, de 6'25 %, 15'625 % i 78'125 %¹⁰².

¹⁰⁰ La disminució dels salaris nominals entre 1629 i 1685 podria ser-ne una prova, v. *supra* Taula 23. Sobre les qüestions relacionades amb els gremis em remet de nou a la segona part del treball.

¹⁰¹ V. *infra*, Apèndix documental, documents 32 i 33. La qualitat més alta que es fabricava fins la Guerra de Successió era la de 22ns, mentre que el 1763 ja s'elaboren draps 40ns. Cal tenir present, p.e., que a les ordenances de 1784 –v. Apèndix documental, Document 52– la diferència entre l'amplària dels pintes –peça sobre la que es monten els fils de l'ordim– d'un 22è i un 40è era tan sols d'un 4 % a favor del segon mentre que la diferència en el nombre fils era d'un 81'82 %

¹⁰² V. *infra*, Apèndix documental, Document 44, per a les dades de 1763; per a les de 1832, Apèndix documental, Document 77. També n'és una prova el fet que, tot i que la producció física era, segons l'estimació de PÉREZ PLANELLES: *Plan estatístico...*, pp. 10-11, un terç més gran, el valor de la producció s'havia reduït en un 1'98 %. A banda de la reducció dels preus, mentre que Pérez Planelles parla d'una producció dividida per meitats entre draps fins –de 30ns en amunt– i ordinaris –de 24ns en avall–, el 1832 les proporcions serien de 6'02 % i

Tot i això, sembla probable que no fora l'única raó que explique aquesta diferència. De fet, les dades de 1805-09 i les de 1832 indiquen un rendiment per teler lleugerament inferior al de 1592-98. Com que hi ha suficients indicis per a sospitar que als moments previs a la Guerra del Francès la draperia alcoiana es trobava en una situació molt pròxima a la plena ocupació, cal explicar com és possible que amb una fabricació d'una qualitat clarament superior s'obtingueren rendiments tan sols lleugerament inferiors. Segons Pérez Planelles, el 1807 la producció era, meitat per meitat, de draps fins i draps ordinaris¹⁰³. Si prenem com a punt de referència les vendes de Ginés Aiz a la botiga de Joan Serrano de Castalla¹⁰⁴, i, sent generosos, comptabilitzem els 22ns com a draps fins –allunyant-nos del criteri de Pérez Planelles–, tindrem que el rendiment mitjà per teler és tan sols un 4'07 % superior el 1592-98 que el 1805-09, mentre que l'augment qualitatiu –expressat en termes quantitius– ha d'haver estat com a mínim d'un 18'78 %¹⁰⁵. És a dir, tot i que aquestes estimacions tenen un caràcter molt imprecís i, de vegades, exclusivament impressionista, sembla molt probable que, a les operacions de teixit almenys, es produïra un lent però significatiu increment de la productivitat del treball entre finals del segle XVI i els moments previs a la mecanització, especialment important des de mitjans del segle XVIII.

93'98 %, respectivament

¹⁰³ PÉREZ PLANELLES: *Plan estadístico...*, pp. 10-11. Considera com a fins els draps 30ns i superiors i com a ordinaris els 24ns i inferiors; és a dir, inclou els entrefins dins els ordinaris.

¹⁰⁴ V. Apèndix estadístic 20.

¹⁰⁵ Es tracta de la diferència en percentatge entre la proporció que representaven els 22ns en les vendes de Ginés Aiz entre 1605 i 1606 i la que representen els draps fins a l'estimació de Pérez Planelles. Evidentment aquest càlcul és extremadament barroer i tan sols té una intenció il·lustrativa.

Fins a quin punt hom pot generalitzar aquesta tendència a la resta d'activitats? Realment aquesta pregunta és la més difícil de respondre de totes. L'informe de 1742¹⁰⁶ ens dona una relació prou completa de tots els ocupats a les operacions de la Fàbrica dins la vila d'Alcoi; aquesta informació pot ser objecte de comparació amb la que aporta Pérez Planelles per a l'any 1807. El principal problema rau en què, mentre que Pérez Planelles ofereix una estimació de la població ocupada de fora de la vila –la comptabilització de la qual és imprescindible per aproximar-se a la qüestió–, l'informe de 1742 és limita a assenyalar que hi ha un total de 3.860 persones ocupades a Alcoi –incloent-hi dones i xiquetes filant a torn– “...sin contar las personas que se emplean en las villas de Ibi, Bocayrente, Benilloba y Cosentayna, y otros lugares sircumvecinos, de la que se extrahen crecidas porciones de lana tintada, que trabajan en sus poblaciones y labrada la debuelven a ésta para emplear en sus obrages.” Per tractar de salvar aquest obstacle, he procedit a realitzar una estimació, tenint en compte que la presentació de les dades pot tendir a sobre-estimar el nombre d'ocupats no alcoians de 1742, ja que tot apunta a què l'extensió del treball a domicili fóra del nucli urbà progressara molt ràpidament al llarg del segle. Una prova d'açò és que el 1746 tan sols hom cita 5 poblacions¹⁰⁷, mentre que el 1807 Pérez Planelles parla de 42 poblacions treballant per a Alcoi. D'aquesta manera¹⁰⁸, el creixement dels ocupats pot haver-se

¹⁰⁶ ATA, 7è, *Diferentes minutas...* (carpeta), s.f.

¹⁰⁷ El document és una fulla adherida a l'informe de 1742 amb algunes rectificacions. La referència expressa és la de les mateixes que el 1742 amb l'afegit de Penàguila. És evident que no s'hi citen totes, com ho denota l'expressa “...y otros lugares sircumvecinos...”; ara bé, també sembla obvi que la llista no seria tampoc molt més gran.

¹⁰⁸ He realitzat l'estimació sobre la base de les úniques xifres que guardaven una certa homogeneïtat entre 1742 i 1807. He descartat guardar les mateixes proporcions el 1742 que el 1807 perquè açò hauria suposat magnificar la població ocupada de fora d'Alcoi. Així mateix, he deixat de banda utilitzar la comparació de la xifra de dones ocupades ja que l'extensió de la manufactura per la comarca es va fer utilitzant en gran mesura el treball

situat prop del 100 %, passant d'uns 6.060 ocupats a uns 12.200. Si aquesta estimació fora correcta, la *ratio* vares/treballador hauria passat de 20'63 –mitjana 1740-44– a 38'81 –mitjana 1805-09–¹⁰⁹. Tenint en compte que les estimacions de la producció poden estar inflades des de 1804, això ens dóna un creixement que se situaria entre el 51'51 % i el 88'12 %. Sembla evident que tant la tendència a produir béns de menor qualitat com una major intensitat del treball i un major esmerç de temps –especialment per part dels treballadors de fora d'Alcoi– s'han de trobar darrere d'aquest fenomen. Si, a més, una part de l'increment és degut a un progrés de la productivitat del treball és un fet que tan sols puc mantenir a nivell d'hipòtesi pel moment.

Les diferències pel que fa a la productivitat del treball entre els distints centres productors eren de fet notables. Pel que es dedueix de la informació analitzada per A. García Sanz¹¹⁰, almenys ho eren entre Segòvia i dos centres francesos, Abbeville i Carcassonne. De les dades de l'informe del segovià Pérez de Estala de 1803 es desprèn que aquesta era la diferència fonamental: mentre que la diferència entre les retribucions salarials no passava del 20%, les operacions d'emborrar, cardar, filar i

femení per al filat. En darrera instància he utilitzat la taxa de creixement del nombre de mestres. Els que Pérez Planelles anomena "fabricants" són, amb tota seguretat, els mestres examinats del gremi –de fet tots els mestres pertanyien formalment al Gremi de Paraires, tret dels teixidors fins el 1797; des d'aquesta data, però, també els teixidors hi formen part. Suposant que, si fa no fa, el creixement del nombre de mestres pot ser representatiu del creixement global, la diferència entre el nombre de mestres de 1807 respecte el de 1747 ha de ser proporcional a la diferència entre el nombre d'ocupats de fora d'Alcoi entre les mateixes dates. He hagut de fer una suposició més encara, atès que en el cas dels tintorers de blau, els abaixadors i els premsadors apareixien agregats mestres, oficials i aprenents, he suposat que cada artefacte –tints en el cas dels tintorers, bancs de tondre en el dels abaixadors i premses– seria equivalent a un mestre- El resultat és de 476 mestres el 1742, front a 1.200 el 1807, és a dir, prop d'un 40 %.

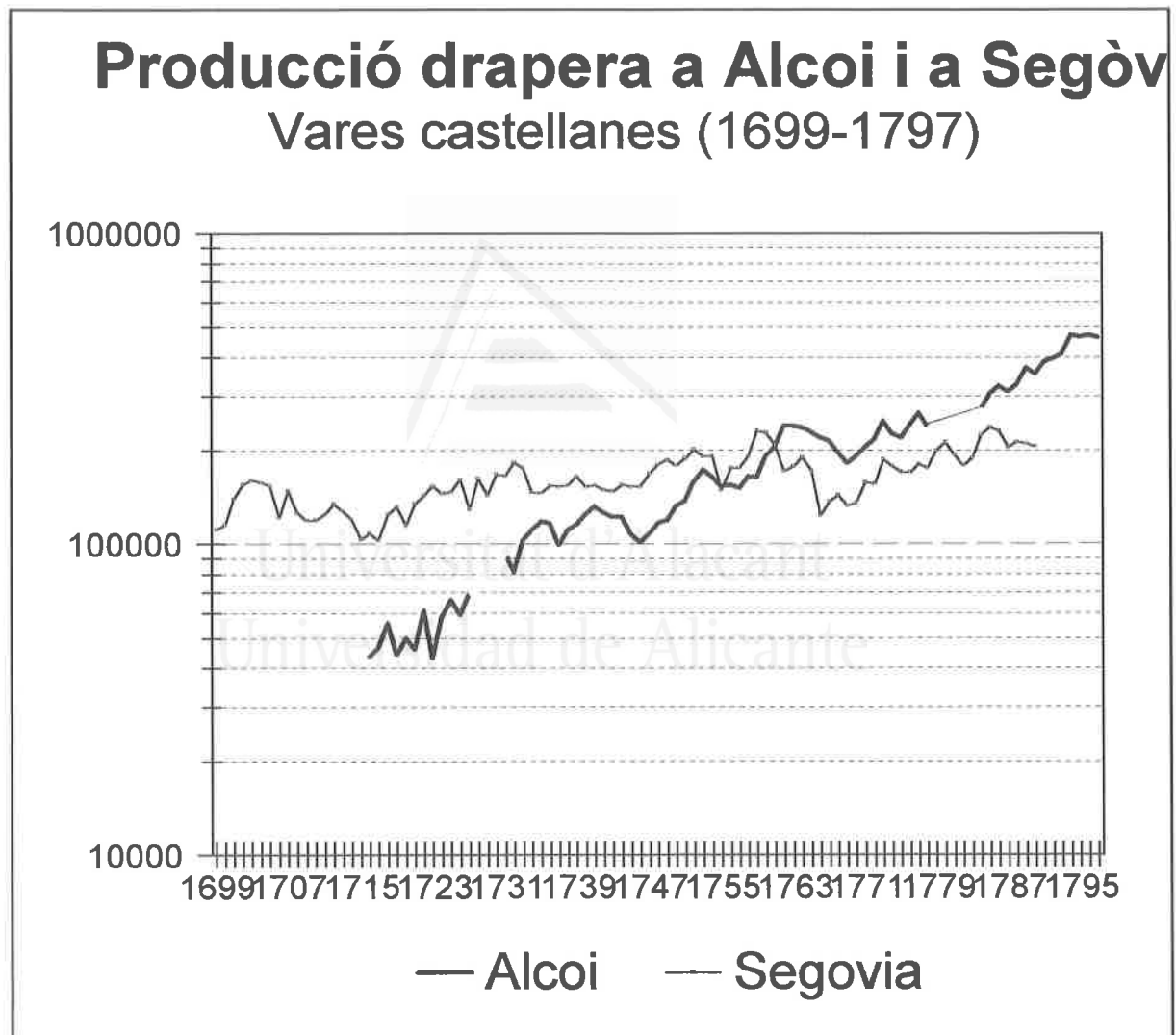
¹⁰⁹ Com he assenyalat abans des de 1804 he aplicat un coeficient de 45 vares per drap. Com que hi ha alguna probabilitat que aquesta estimació tendesca a sobre-valorar el rendiment en vares, heus ací el quocient obtingut amb una estimació de 36 vares castellanes per drap: 31'05 vares/ocupat.

¹¹⁰ "Competitivos en lanas...".

teixir representaven –respecte a Segòvia– un 65'53 % menys a Abbeville i un 53'93 % a Carcassonne. D'aquestes operacions, tan sols el cardat i filat de la trama eren quasi equivalents, concentrant-se la diferència en els altres processos. Així doncs, una productivitat del treball més elevada podia oferir avantatges importants als fabricants locals. Si els processos romanien sota el control dels treballadors, mitjançant la creació de plusvàlua absoluta, transferida als propietaris del capital a través, bàsicament, de dues vies: un menor temps de rotació del capital i una menor pressió a l'alça dels costos salarials¹¹¹; aquest seria el cas, per exemple, dels teixidors. Si el control havia passat ja totalment a mans dels empresaris i els obrers treballaven als tallers d'aquells i cobraven per temps de treball, la plusvàlua produïda en aquest cas seria relativa i els guanys de productivitat passaven íntegrament a valoritzar el capital, sempre que no hi hagués alces en els salaris; aquest sembla ser el cas de les operacions prèvies al cardat –tret del tint bàsic– i de la major part de les d'acabat –tret del segon tint i el batanat. D'aquesta manera, mentre que alguns centres podien vendre els seus productes per sota dels preus mitjans determinats pel mercat, d'altres ho havien de fer per sobre. L'espectacular progrés que als segles XVIII i XIX van conèixer els centres drapers de segon ordre, dels que Alcoi possiblement siga la millor mostra, podia haver-se basat per tant sobre dos pilars: salaris més baixos i major increment de la productivitat del treball. Això explicaria, p.e., el fet que, al llarg del Set-cents la producció drapera alcoiana cresquera a un ritme quasi quatre vegades superior al de

¹¹¹ Crec que és lícit suposar que les retribucions salarials podien mantindre's més baixes si, gràcies a una major productivitat del treball, els treballadors semi-independents que cobraven els salaris per peça produïda podien augmentar els seus ingressos mitjançant un augment paral·lel de la quantitat de draps fabricats durant l'any. Evidentment, açò sols és possible en un context d'expansió tendencial de la producció.

la de Segòvia¹¹² –entre 1716-28 i 1784-90, 2'751 % anual front a 0'737%–; de tal manera que si la producció alcoiana representava un 40 % de la segoviana en el primer dels períodes, a les acaballes de segle la proporció havia passat a representar un 170 %. Aquesta evolució es pot apreciar claríssimament al Gràfic 48.

Gràfic 48

¹¹² Les dades de Segòvia provenen d'A. GARCÍA SANZ: *Desarrollo y crisis...*, p. 224.

Universitat d'Alacant
Universidad de Alicante

VI. LA MANUFACTURA. 2. LA DRAPERIA ALCOIANA ABANS DE LA REIAL FÀBRICA (1316-1715)

Com he assenyalat a la introducció, una de les particularitats més notables de l'anomenat "cas d'Alcoi"¹ és el comportament de les corporacions en els inicis del procés de mecanització. La peculiaritat no rau en el fet que el gremi no el va impedir, sinó en què va ser el seu principal impulsor, almenys en els seus inicis². Aquest comportament poc freqüent requereix una explicació. És per això que, a partir de l'esquema conceptual exposat a la introducció i a la llum de l'anàlisi quantitativa dels capítols precedents, tractaré de presentar les línies mestres de l'evolució de la manufactura drapera d'Alcoi abans de l'adveniment del sistema fabril. Per a fer-ho em recolzaré en el material documental que s'inclou a l'Apèndix documental. A més, però, utilitzaré les dades ja presentades, així com d'altres que ja han estat objecte de publicació.

Tot i que el cas alcoià ha estat objecte d'atenció per part d'alguns historiadors –i no solament locals–, les explicacions sobre les raons de l'anomenada "vocació industrial" de la ciutat no han anat més enllà dels arguments exposats fa quasi un quart de segle per Rogelio Sanchis i que van ser sistematitzats i ampliat posteriorment per Aracil i Garcia Bonafé³. Segons aquests autors el desenvolupament industrial s'hauria

¹ ARACIL i GARCIA BONAFÉ: *Industrialització al País Valencià, ..., passim*.

² J. MOYA: *Libro de Oro...*, I, pp. 46-49; ARACIL i GARCIA BONAFÉ: *Industrialització...*, pp. 129-136; LI. TORRÓ: "Los inicios de la mecanización...".

³ R. SANCHIS: *Esquema històric del Alcoy medieval (1245-1516)*, Alcoi, 1971, 119-129; ARACIL i GARCIA BONAFÉ: *Industrialització...*, p. 16; d'aquests darrers autors, però, v. especialment "Els inicis de la industrialització a Alcoi", *Recerques*, nº 3, 1974, pp. 23-45.

fonamentat sobre la base d'una agricultura i una ramaderia pobres, determinades per les característiques físiques del terme d'Alcoi. Les mateixes que, per altra banda, el feien òptim per a un desenvolupament draper per l'abundància d'aigua i la particularitat de les corrents. A tot açò, hom hauria d'afegir una pretesa absència de traves feudals.

Nogensmenys, en una gran mesura, aquesta visió de les coses respon a una forma d'explicar la història a partir dels resultats dels processos i no dels processos mateixos. D'aquesta manera, el predomini del sector agrari en el desenvolupament del capitalisme valencià del s. XIX i bona part del XX ha fet que la historiografia que s'ha ocupat dels períodes anteriors també s'haja dedicat quasi en exclusiva a l'estudi d'aquest sector. I a l'inrevés, l'única excepció manifesta a aquell patró, el cas alcoià, ha estat estudiat des de l'òptica contrària⁴. Tanmateix, de fet, com hem vist al capítol corresponent, ni pot qualificar-se l'agricultura alcoiana pre-industrial de pobra –encara que estigués ben lluny de la de les comarques irrigades costaneres–, ni tampoc pot argumentar-se la inexistència de traves feudals de cap tipus, com ha demostrat M^a. Cruz Romeo⁵.

De l'explicació esmentada, però, cal retenir un dels arguments. Alcoi reunia uns condicionaments esplèndids per a desenvolupar una important manufactura drapera. D'una banda, l'abundància i disposició dels recursos hídrics la feien apta per a la

⁴ V. LI. TORRÓ: "Al voltant dels orígens...", pp. 34-61 (esp. pp. 39-44).

⁵ *Realengo y municipio...* De tota manera, la condició de reialenc és una dada a tenir en compte a l'hora de proposar una explicació de l'evolució de la manufactura alcoiana pre-capitalista; v. *supra* i LI. TORRÓ: *Abans de la indústria...*, pp. 71-76.

localització de molins batans –a la conca del riu Molinar– i de tints –a la conca del Barxell. D'una altra, les característiques físiques del terme també permetien l'expansió de les activitats ramaderes, especialment de les relacionades amb la producció de llana⁶. Si hi afegim una primerenca concentració de la propietat de la terra⁷ que podia haver conformat des de ben prompte una oferta de mà d'obra sub-ocupada i necessitada, per tant, de recursos complementaris, tindrem complet el panorama. Energia, matèries primeres i força de treball serien, per tant, els pilars de la draperia alcoiana en els primers moments del seu desenrotllament.

Universitat d'Alacant
Universidad de Alicante

⁶ De fet, l'àrea geogràfica on es troba Alcoi mostrava, als inicis del s. XVI, una de les concentracions més importants de caps ovins i cabrums del País Valencià, v. *supra*.

⁷ Aquest fenomen pot datar-se ja a les acaballes del s. XIII i vindria determinat per la inestabilitat del poblament durant els primers anys de la colonització feudal –fet relacionat amb el seu caràcter de frontera– i pel predomini dels contractes de fraternitat o *germania* als matrimonis, la qual cosa accelerava la descomposició de les explotacions familiars; v. *supra*, i J. TORRÓ: *La formació...*, pp. 188-241.

1. *Abans del Gremi. Els orígens i el primer desenvolupament de la draperia (1316-1497)*

La determinació exacta dels orígens de l'activitat drapera ha provocat a Alcoi, com a molts altres llocs, una quantitat relativament abundant d'escrius i opinions. Cal destacar, però, que sembla donar-se una mena de tendència entre els erudits locals per tal de datar aquest origen amb la màxima antiguitat possible. Així mentre que José Martí es limitava a apuntar que la "*Corporación de la Fábrica de Paños de Alcoy*" era "... *el más antiguo entre el de los estinguidos gremios, pues ya tenía su reglamento especial á fines del siglo XV*"⁸; quaranta anys més tard, Julio Andrés senyalava que "... *las crónicas nos hablan de que allá por los años 1200 a 1300 se hacian aqui seis clases de géneros diferentes...*", i datava l'establiment del primer tint en 1310⁹. Per la seua banda, Roc Chabás havia atribuït l'origen de la draperia a una herència àrab, basant-se en el nom d'uns teixits de llana, els "barquetís" que, per a ell, es fabricarien a la vora del riu Barxell¹⁰. J. Moya addueix el testimoni d'un arabista que recolza aquesta opinió, senyalant que en l'alqueria de Barxell –o Barxeta, precisa– es fabricarien unes teles anomenades "... *Forcocias o alquiceles ...*"¹¹; tanmateix, el cronista alcoià es resisteix a admetre-ho, atribuint als suposats habitants cristians d'Alcoi llur fabricació i als musulmans de Barxell la comercialització. Es tracta d'una

⁸ J. MARTÍ: *Guía del forastero en Alcoy*, Alcoi, 1864, pp. 289-290.

⁹ J. ANDRÉS: "Historia de la industria lanera en Alcoy. Capítulo III: Tintes", *La lealtad*, nº 97, 14 de gener de 1915.

¹⁰ R. CHABÁS: "La provincia de Denia", *El Archivo*, nº 33, 1886, p. 259; *apud*, Juan Antonio TOMÁS CARPI: *La lógica del desarrollo económico: el caso valenciano*, València, 1985, p. 844.

¹¹ J. MOYA: *Libro de Oro...I*, p. 10.

interpretació inadmissible, ja que no hi ha cap testimoni, ni escrit ni material, de la presència de població cristiana a la zona amb anterioritat a la conquesta catalano-aragonesa¹².

Si bé els orígens de la manufactura drapera han estat objecte de discussió, fins a dates molt recents, i a diferència del que sol ser habitual en altres llocs, l'organització gremial de la draperia alcoiana semblava tenir una clara data de naixement. El cronista oficial d'Alcoi, l'eclesiàstic José Vilaplana Gisbert, la va fixar l'any 1278 basant-se en un document del Gremi de Paraires de l'any 1562¹³ –v. Document 2. El també cronista J. Moya, va ser el primer que va recolzar allò apuntat per Vilaplana, segurament per haver utilitzat de primera mà el mateix document¹⁴. Tanmateix, sengles especialistes en el període medieval, Ricard Bañó i Josep Torró¹⁵, ho han discutit amb arguments convincents. A la documentació anterior a la data en qüestió¹⁶ no hi ha cap referència que faça sospitar l'existència d'activitats relacionades amb la fabricació o la comercialització de draps a Alcoi i per alcoians. De fet, el *draper* Pere Sanç, citat per

¹² J. TORRÓ: "Arqueología medieval de Alcoi y su entorno", VV.AA.: *Alcoi, prehistoria y arqueología. Cien años de investigación*, Alcoi, 1984, pp. 277-309.

¹³ J. VILAPLANA: *Historia religiosa de Alcoi*, Alcoi, 1903.

¹⁴ J. MOYA: "Alcoi industrial. Lo que fueron cimientos de las pujantes manufacturas locales. Mirada retrospectiva", *La Gaceta de Levante*, dimarts, 23 d'abril de 1929. Posteriorment ha estat publicada una transcripció *parcial* del dit document pel propi Moya a *Libro de Oro...*, I, p. 73-74 i 79.

¹⁵ R. BAÑÓ: "¿Alcoi, siete siglos de industria?", *Eines*, nº 3-4, 1984, pp. 75-77; J. TORRÓ: *La formació...*, pp. 177-180.

¹⁶ Es tracta de l'anomenat *Llibre d'Extravagants* (1263-1264), que és en realitat el Llibre de la Cort del Justícia d'aquell període, enquadrat amb altres plecs diversos del s. XIV; J. TORRÓ: *La formació...*, pp. 15-16. Ara disposem d'una transcripció publicada íntegrament per R. BAÑÓ: *Esborrany de la Cort del Justícia d'Alcoi dels anys 1263-65. Estudi i transcripció*, Alcoi, 1996.

Moya¹⁷ com a testimoni de l'activitat drapera a l'Alcoi de 1265, era en realitat de Xàtiva i procurava als habitants d'Alcoi tot el drap que aquests necessitaven. L'activitat drapera sembla haver-se començat a desplegar al període de 1296 a 1303¹⁸, amb un incipient comerç, especialment dirigit a altres localitats de la frontera, en mans de les principals famílies de l'oligarquia local que, a més, destaquen pel fet de ser grans propietaris, comerciants de blats i usurers; es tracta dels Torregrossa i els Claramunt¹⁹. Tot i això, és a la dècada dels vint del s. XIV quan la documentació mostra una veritable eclosió de la draperia alcoiana²⁰. Fins el 1313 no hi ha cap dada als documents de l'època²¹ que ens confirme més enllà de qualsevol dubte raonable l'existència d'una *manufactura* drapera a Alcoi: els Torregrossa i els Claramunt no tenen cap vinculació "professional" amb la draperia i, per tant, podrien haver-se limitat a comprar draps per a després revendre'ls. En canvi, a partir de 1322 els qui es dediquen a la venda de draps són qualificats com a *drapers* i, a més, el 19-X-1323 hom

¹⁷ J. MOYA: *Libro de Oro...*, I, pp. 11 i 73.

¹⁸ La informació que es conserva d'aquests anys prové del protocol notarial de Pere Miró. V. J. TORRÓ: *La formació...*, pp. 15-16.

¹⁹ J. TORRÓ: *La formació...*, pp. 177-185 i 225-228.

²⁰ AMA, XV.I.3: *Notal de Pere Miró*, 1322-29. Dec aquesta valuosa informació a Ricard Bañó que m'ha facilitat les regestes dels documents d'aquest notal fins el 25-VIII-1325. Açò permet fer una anàlisi comparativa amb la informació continguda al protocol anterior del mateix Pere Miró –o del seu pare– de 1296-1303. Del total aproximat dels 900 documents continguts en el protocol de 1296-1303, tan sols 16 fan referència al comerç de draps –és a dir, aproximadament un 1'7 % del total–; J. TORRÓ: *La formació...*, pp. 16 i 179. En canvi dels 337 documents regestats per R. Bañó del notal de Pere Miró entre el 21-III-1322 i el 25-VIII-1325, 69 en fan referència –el 20'47 %.

²¹ J. MOYA: *Libro de Oro...*, I, p. 75 dona la primera referència específica i explícita de l'existència d'*obradors de draps*, a un document de la Cort del Justícia del 3-III-1313. Amb anterioritat, el 1310, J. ANDRÉS: "Historia de la industria lanera...", sense citar la seua font, parla de l'establiment del primer tint. Així mateix, MOYA: *Libro de Oro...*, I, esmenta –també sense referència concreta– que, a partir de la mateixa data, s'escomença en Alcoi la fabricació dels cordellats (p. 12). És possible que hagen extret aquestes dades del *Llibre de la Cort del Justícia*, d'aquell any. L'única referència documental segura, però, és la citada de 1313.

cita a un document la societat formada entre Pere Tapioles i Simó Sa Pera, draper, sobre un *obrador de draps*²².

És, per tant, als voltants de 1310, i d'ací en endavant, quan les referències concretes a assumptes relacionats no sols amb el comerç sinó també amb la fabricació de draps comencen a multiplicar-se. I és que l'atribució per part de Moya del 1278 com la data de la fundació de la confraria dels paraires es basa en una lectura intencionada de la font. El redactor de l'acta del Consell del Gremi de Paraires del 2 de juny de 1562 va cometre un error –segurament gens innocent– en considerar que en el moment en el que es va escriure l'acta de fundació de la Confraria la datació es basava en l'“Era”²³. El document diu exactament:

“... per lo dit Ginés Yrles, loctinent de Justícia, fonc proposat dient com en los sigles pasats nostros antecesors tenint present y conciderant que lo Àngel Sen Miquel els donà llum y afició per a dispondre frises, durenses, víscayes, bèrries, endrapats, colindres y boriels y altres coses de llana que sos obratjes servien de benefici a la població y sollicitan per a en lo esdevenidor sa assistència, el varen votar per Patró y Abogat de ells mateixos, que ho feyen prometent-li fer-li festa cascun any en son dia, perpètuament. Y per a bona memòria el pintaren en llens a forma de retaule y lo tenien al costat de l'Altar major de la Església. Y per a que constàs de tot li feren rebre escrit públic al

²² AMA, XV.1.3: *Notal de Pere Miró*, 1322-29. Els *drapers*, que apareixen en aquest llibre són Bertomeu Gilabert, Esteve Guardiola i Pasqual Calp –que formaven societat–, i per damunt de tots, l'esmentat Simó Sa Pera.

²³ La datació per l'Era situava l'any 0 en el moment en el que, suposadament, August va dominar Hispania, 38 anys abans de Crist. Per tant, *era 1316* s'hauria d'intepretar com 1278 –38 anys abans. Tanmateix, aquest tipus de datació és extremadament rara en la documentació valenciana del s. XIII, tan sols es presenta a algun document aragonés aïllat dels mateixos moments de la Conquesta (1233-1245) o poc després; a més, el seu ús estava totalment proscribit de la documentació civil d'aquest regne. De fet, cap document del s. XIII conservat a Alcoi utilitza aquesta datació. D'altra banda, del Bernat Carreres, notari, del que es conserven protocols notariais no n'hi ha cap anterior a 1347 –R. BAÑÓ: “Fons documentals dels segles XIII, XIV i XV a l'Arxiu Municipal d'Alcoi” a VV.AA.: *Actes del Congrés...*, 1989, pp. 27-35– i, el que és més significatiu, ni entre els 93 llinatges identificats entre 1263-64, ni entre els 149 de 1296-1303 apareix el cognom Carreres –dec aquesta referència a J. TORRÓ, v. també, el seu treball, *La formació...*, pp. 112-122. Ens trobem, per tant davant un cas semblant al del patronatge de Sant Jordi en relació amb l'aixecament d'al-Azraq de 1276, amb un protagonista comú, el dit notari Bernat Carreres; v. J. TORRÓ: “L'atac granadí...”.

discret Bernat Carreres *quondam* notari; y lo rebé en la hera 1316, que correspon a l'any de nostra redemció 1278."²⁴

Ni tan sols hi ha cap prova que la capella dedicada Sant Miquel a l'església parroquial –que existia ja el 1296– tingués cap confraria sota el seu patronatge, cosa que si que s'esdevenia amb altres capelles, com la de Santa Bàrbara²⁵. Per molt que s'haja volgut forçar els fets per demostrar que el "geni" local –el seu particular *Volksgeist*– estava lligat a l'activitat industrial, aquestes pretensions no tenen cap fonament raonable²⁶. Per tant, es pot afirmar amb un elevat grau de probabilitat que la data de fundació de la Confraria de Paraires seria la de 1316.

Ja he tingut ocasió de referir-me als condicionaments físics i socials d'Alcoi favorables al desenvolupament de l'activitat drapera. Però, ¿que és el que posaria en marxa aquest procés? Tot el que es pot dir al respecte no va més enllà del terreny de les suposicions. Tanmateix, a hores d'ara crec que ja es poden plantejar algunes hipòtesis fonamentades a partir de la datació correcta del moment en el que comencen a trobar-se indicis de la comercialització de draps. En aquest sentit cal retenir la data

²⁴ ATA, 1r, ff. 21r i v. –la transcripció completa es troba a l'Apèndix documental, v. Document 2. Les paraules marcades en negreta no s'hi troben a la transcripció publicada per J. MOYA: *Libro de Oro...*, I, p. 74. És un cas semblant al de les transcripcions dels documents relacionats amb draper Pere Sanç que apareixen al *Llibre d'Extravagants*, en elles els mots que indiquen que era de Xàtiva han desaparegut.

²⁵ J. TORRÓ: *La formació...*, p. 177; i, "L'atac granadí...", p. 98.

²⁶ Com tampoc ho tenen les pretensions de demostrar una continuïtat del poblament de la vila d'Alcoi des de l'aparició dels primers vestigis de vida humana a la zona; v. J. TORRÓ: "Arqueología medieval..." pp. 294-296; i R. BAÑO: "Una fundación de Jaime I: Alcoi", *Ciudad de Alcoy*, 27-I i 17-II, 1983. En aquesta línia s'han d'incloure les afirmacions de Moya sobre la fabricació de draps de llana amb anterioritat a 1256, unes quantes frases extretes del seu treball parlen per elles soles: "indiscutiblemente, las artes textiles eran conocidas y practicadas en Alcoy en períodos anteriores al siglo XII..."; "... la rueca y el telar fueron los sencillos útiles de trabajo de aquellos primeros artesanos alcoyanos, cuando perdida su independencia con la invasión musulmana, vivieron durante cuatro siglos sometidos al yugo del vencedor..."; *Libro de Oro...*, I, p. 10.

de 1298 per diverses raons²⁷. La documentació conservada per al període de 1296-1303 mostra, respecte a la de 1263-64, un canvi qualitatiu molt important²⁸. A mitjans del segle XIII, la vila d'Alcoi era, bàsicament, un centre consumidor de productes procedents d'altres llocs, amb un petit i poc regulat mercat local. Tanmateix, a finals del segle la situació és força diferent, apareixent la vila com un centre d'intercanvi i amb un petit grup d'homes dedicat a les activitats comercials. En aquesta transformació concorrerien dos factors diferents, encara que relacionats en alguna mesura. D'una banda, l'expropiació i l'expulsió de les que van ser objecte la població mudèjar de la baronia d'Alcoi durant la segona meitat de la centúria. D'una altra, la consolidació de la frontera i la seua ampliació posterior amb la conquesta del regne de Múrcia a partir de 1296.

A diferència del que va ocórrer en altres viles del seu entorn –com Cocentaina o Penàguila, per exemple–, l'enfrontament entre els colons cristians i els mudèjars per l'apropiació de l'espai conreable es va saldar ben prompte amb el triomf dels primers i la consegüent expropiació i expulsió de la població musulmana. De les 10 alqueries adscrites al *hisn* o *castrum* d'Alcoi tan sols 2 van sobreviure més enllà dels primers anys del segle XIV. La desaparició de la força de treball mudèjar va impedir la consolidació del grup de cavallers o rendistes urbans que basaven el seu poder econòmic –i la seua ascendència política sobre el poder local– en l'explotació de les

²⁷ Set anys abans, el 1291, les viles d'Alcoi i Cocentaina havien estat alienades per Jaume II en favor de l'almirall Roger de Llúria en compensació dels seus esforços en la guerra contra França iniciada el 1282 durant el regnat de Pere el Gran; J. TORRÓ: *La formació...*, p. 71.

²⁸ Tret de referències puntuals, la informació en que es basa el que segueix prové de J. TORRÓ: *La formació...*, *passim*; esp. 177-185 i 257-265.

alqueries d'eixàrics –parcers– musulmans. És per això que l'oligarquia local es va formar al voltant d'un grup social que tenia les seues fonts d'ingressos en la propietat de la terra, el préstec i el comerç²⁹. D'aquesta manera es configuraria una estructura social i política que afavoriria els interessos manufacturers i entrebancaria la consolidació d'una petita noblesa rendista fins, almenys, la segona meitat del segle XVII.

En darrera instància, l'avanç de la conquesta amb la incorporació de les terres denominades *ultra sexonam* tindria com a conseqüència una major estabilitat del poblament. L'enclavament d'Alcoi tenia una certa importància estratègica pel fet de trobar-se en el camí que conduïa des de Xàtiva fins Alacant, així com per les seues bones comunicacions amb Biar i Villena. Era, doncs, un lloc idoni des d'on mantenir intercanvis mercantils amb les terres de la nova frontera. Aquesta bona disposició es veuria reforçada, a més, per la concessió d'un privilegi per part de Jaume II l'any 1298 pel qual els vassalls de Roger de Llúria –els de Cocentaina i Alcoi– gaudien de franquícia per a comerciar amb el regne de Múrcia³⁰. Tretze anys després, el 1311, un

²⁹ A Alcoi els primers estarien ben representats per personatges com Ruy Sánchez o Urraca Martínez, mentre que els segons ho estarien pels ja esmentats Torregrossa o Claramunt; J. TORRÓ: *La formació...*, pp. 233 i 258-261. Aquest plantejament prové d'*Ibidem, passim*. Del mateix autor hom pot trobar un altre anàlisi sobre el procés de colonització a la Vall d'Albaida que recolza aquesta argumentació a J. TORRÓ: "Assentaments i heretats. Consideracions sobre la colonització a la Vall d'Albaida (1245-1295)", a V. TEROL, ed.: *750 Anys com a Valencians. Albaida i la Vall, 1245-1995*, Ontinyent, 1995, pp. 93-110. Una sistematització dels arguments exposats a J. TORRÓ: "L'assalt a la terra. Qüestions sobre l'abast de la colonització feudal al regne de València (1233-1304)", a Philippe SÉNAC, éd.: *Histoire et archéologie des terres catalanes au Moyen Âge*, Perpinyà, 1995, pp. 317-338.

³⁰ La transcripció de la part més substancial d'aquest document a J. TORRÓ: *La formació...*, p. 174. De tota manera, la informació més completa i rigorosa sobre els privilegis mercantils concedits per la monarquia a la vila d'Alcoi durant fins al regnat d'Alfons el Magnànim es troba a R. BAÑÓ: *Alcoi durant el senyoriu ...*, pp. 99-103. L'esment de privilegis semblants per als casos de Penàguila i Ontinyent –R. BAÑÓ: *Alcoi...*, p. 102; Leopoldo PILES: *Apuntes para la historia económico social de Valencia durante el siglo XV*, València, 1969, pp. 31-32– pot ser un indicatiu que aquestes concessions van

altre privilegi de Jaume II anava a oferir condicions més bones per al desplegament de la draperia: els alcoians podien dur a pasturar llurs ramats per tot el regne de manera franca i lliure. En aquest cas un factor de naturalesa política venia a afermar unes òptimes condicions físiques per a la producció de la principal matèria primera: la llana. El quadre d'exempcions reials es completaria el 1336 quan Pere IV ampliava les franquícies del 1298 per al comerç amb tot el Regne de València. Durant el s. XIV aquests afranquiments seran confirmats per Pere el Cerimoniós –1348– i Joan I –1393.

El desplegament de la manufactura llanera a l'Alcoi del segle XIV és un fet constatat per tots els autors que s'han aproximat al seu estudi³¹. De tota manera, de les dades que ens ofereixen és fàcilment deduïble que la producció seria encara d'una qualitat molt baixa. La prova més evident és l'absència total d'ordenances, malgrat l'existència de la confraria i d'oficis reconeguts. Durant aquest període, i, segurament, fins les acaballes del s. XV, el paper de les autoritats locals serà molt important en la regulació de les activitats draperes³²; de fet, des del 1327 almenys, era el Justícia qui nomenava els "veedors" dels dos oficis establerts a la vila: els paraires i els teixidors³³. El càrrec de veedor, encara que anirà adquirint moltes altres funcions amb el pas del temps, era equivalent a una mena d'inspector que vetllava per la bona execució dels

ser generals per a moltes viles de la frontera.

³¹ R. BAÑO: "¿Alcoy siete siglos...?"; R. SANCHIS: *Esquema histórico...* Tanmateix, pel que fa al present treball, la font d'informació principal fins el 1561 serà l'obra de J. MOYA: *Libro de Oro...*, I, pp. 12-23.

³² El fenomen, amb tot, també és general; Harry A. MISKIMIN: *La economía de Europa en el Alto Renacimiento (1300-1460)*, Madrid, 1980, pp. 109-115.

³³ J. Moya: *Libro de Oro...*, I, pp.12-13 i 74.

draps. Els nomenaments del 1327 transcrits per Moya (p. 74) demostren dues coses alhora, d'una banda un interès precoç pel control de la qualitat dels teixits, i, d'una altra, la desregulació de la producció, ja que se'ls encarrega que jutgen "... segons lur bona coneguda e segons lur enteniment", sense cap referència a alguna normativa establerta legalment. Aquesta indefinició va donar lloc a conflictes, com el que es va produir entre els teixidors i el Mustaçaf per un assumpte relacionat amb els pesos i les mesures que va arribar a provocar la intercessió de les autoritats municipals de la Ciutat de València a favor dels menestrals³⁴.

Malgrat l'abundància de fonts –Justícia, protocols notarials i Llibres de Consells–, se sap ben poca més cosa de l'evolució de la draperia alcoiana fins la segona meitat del segle XV. Tan sols alguna notícia dispersa dóna compte de la precarietat del desenvolupament manufacturer. Tot i l'existència d'instal·lacions *ad hoc* –tints, molins drapers, obradors–, era freqüent el desplaçament d'alcoians durant, almenys, el primer terç del segle XIV, a localitats amb una activitat industrial més arrelada com ara Xàtiva³⁵. Allò més cridaner potser siga l'existència de conflictes respecte de l'ús de l'aigua per als molins, com el plet promogut per un veedor dels paraires el 1361 contra la preferència que els moliners concedien per a la molta de blats en perjudici de l'abatanat de draps. Sense la intervenció de l'autoritat –reial, en aquest cas– els moliners haurien seguit contravenint les ordenances dictades pel Comte de Terranova –que havia autoritzat uns anys abans la instal·lació de 3 molins

³⁴ José HINOJOSA: *Textos para la historia de Alicante. Historia Medieval*, Alacant, 1990, pp. 254-255.

³⁵ J. Moya: *Libro de Oro...*, I, pp. 12-13.

drapers– i afavorint, per tant, les activitats agràries³⁶.

Cal tenir en compte, però, que, tot i les seues limitacions, l'auge draper és inqüestionable i que, a més, no és un cas aïllat³⁷. Respon a una conjuntura general d'impuls industrial iniciat durant el segle XIII que es generalitza al primer terç del XIV. El creixement de nous centres drapers durant el s. XIV i gran part del XV sembla estar condicionat per tres factors diferents³⁸. El primer seria l'efecte de la crisi sobre el consum en alliberar una part important del poder adquisitiu dels compradors degut a la baixa diferencial dels preus agrícoles respecte dels industrials, que faria inclinar-se la relació real canvi intersectorial a favor de les manufactures. Això anava a compensar els efectes negatius del descens demogràfic en determinats segments del mercat –no és una casualitat, p. e., que la manufactura tèxtil de luxe per excel·lència, la sederia, coneguera una forta expansió des de la segona meitat del s. XIV. El segon anava a ser una innovació tècnica: el molí draper. El canvi en el procés de batanat i la utilització de l'energia hidràulica va provocar una reestructuració de les zones de producció

³⁶ J. MOYA: *Libro de Oro...*, I, pp. 51-52; R. BAÑÓ: *Alcoi durant el senyoriu...*, pp. 96-97.

³⁷ V. els treballs clàssics d'Elionor CARUS-WILSON: "L'industria laniera", a M.M. POSTAN i P. MATHIAS: *Storia economica Cambridge. II. Commercio e industria nel Medioevo*, Torino, 1982, pp. 397-481 (v. esp. 435-481) i de Roberto S. LÓPEZ: *La revolución comercial en la Europa Medieval*, Barcelona, 1981, pp. 195-206. Per al cas d'Espanya, v. Miguel GUAL: "Para un mapa de la industria textil hispana en la Edad Media", *Anuario de Estudios Medievales*, IV, 1967, pp. 109-168. Un treball recent referit a les noves draperies pot donar-nos també una idea de l'abast del creixement manufacturer, i draper especialment, a la Baixa Edat Mitjana, v. l'extensa i documentada contribució de John H. MUNRO: "The Origin of the English 'New Draperies'. The Resurrection of an Old Flemish Industry, 1270-1570", a N. B. HARTE: *The New Draperies in the Low Countries and England, 1300-1800*, New York, 1997, pp. 35-127.

³⁸ Guy BOIS: *Crise du féodalisme...*, pp. 86-87; E. CARUS-WILSON: "L'industria laniera", pp. 463-481; H. A. MISKIMIN: *La economia de Europa...*, pp. 96-115; i, C. LIS i H. SOLY: *Pobreza y capitalismo...*, pp. 45-59.

drapera a favor d'aquelles amb accessibilitat a cursos d'aigua. Tot açò provocaria una certa tendència a la ruralització de la producció i la decadència d'antics centres urbans drapers, *a fortiori* els flamencs³⁹. En darrera instància, les lluites socials provocades per tots aquests factors en el si de les ciutats que van protagonitzar els artesans contra els patriciats urbans i que van provocar l'aparició de les primeres corporacions gremials amb les característiques que les definiran amb posterioritat: obligatorietat d'adscripció, exclusivitat i autonomia front als altres poders.

En el cas que ens ocupa, sembla prou evident que el desenvolupament de la draperia alcoiana baix-medieval seria un capítol més de l'avanç d'aquesta activitat manufacturera als territoris de la Corona d'Aragó, i, molt especialment, a Catalunya i València⁴⁰. A més, malgrat les dificultats econòmiques del període, i en plena correspondència, com hem vist, amb el que va ocórrer en altres zones d'Europa, el segle XIV veuria perllongat el creixement de la indústria llanera fins les primeres dècades del XV. La demanda exterior, especialment dirigida vers els mercats del Llevant mediterrani sembla haver estat la principal força impulsora del procés⁴¹. I no

³⁹ Al respecte cal tenir en compte el treball de P. MALANIMA: *I piedi di legno. Una macchina alle origini dell'industria medievale*, Milano, 1988. Un repàs per l'evolució de la tecnologia del sector draper (excloent-hi els gèneres d'estam) pot trobar-se a la contribució de Patrick CHORLEY: "The Evolution of the Woollen, 1300-1700", a N.B. HARTE: *The New Draperies...*, pp. 7-33.

⁴⁰ M. GUAL: "Orígenes y expansión de la industria textil lanera catalana en la Edad Media", a M. SPALLANZANI, ed.: *Produzione...*, pp. 511-523. V., així mateix, Manuel RIU: "The Woollen Industry in Catalonia in the Later Middle Ages", a N.B. HARTE i K.G. PONTING: *Cloth and Clothing in Medieval Europe: Essays in Memory of Professor E.M. Carus-Wilson*, London, 1983.

⁴¹ Claude CARRÈRE: "La draperie en Catalogne et en Aragon au XVe siècle", a M. SPALLANZANI: *Produzione...*, pp. 475-509. Hom pot consultar també la síntesi recent de J. K. J. THOMSON: *Els orígens de la industrialització a Catalunya. El cotó a Barcelona, 1728-1832*, Barcelona, 1994, pp. 44-47 –es tracta del capítol segon titulat "La indústria catalana al llarg del temps", pp. 41-67.

es tractaria simplement d'un augment en les quantitats produïdes, sinó també en les qualitats i en l'organització del procés de producció. El canvi tècnic que va suposar la generalització del batanat hidràulic podria ser una de les raons de fons de la progressiva importància de la manufactura drapera en la zona; de fet, en la zona compresa entre Ontinyent i Alcoi, s'hi trobaven en funcionament més de 15 molins drapers a finals del XIV⁴². L'expansió de la draperia valenciana, a més, es mantindria, a diferència del que va ocórrer al Principat, al llarg del Quatrecent⁴³. La mateixa decadència de Barcelona, unida a l'efectivitat de les mesures reglamentistes preses a la segona dècada de la centúria per tal d'estandarditzar la producció i combatre, d'aquesta manera, la creixent competència castellana⁴⁴, són algunes de les raons que ajuden a entendre aquest fenomen. A més, l'embranchida manufacturera no es va limitar a la draperia sinó que va tenir un caràcter general; entre els distints sectors que el van experimentar destaca, per la seua transcendència posterior, la sederia⁴⁵.

No és cap despropòsit suposar que alguns d'aquests fenòmens, amb major o

⁴² A.J. MIRA: "El siglo XV...", pp. 250-251. No debades la disponibilitat de l'energia hidràulica és el principal avantatge comparatiu d'aquesta zona. Això vé il·lustrat, p.e., per les notícies que ens indiquen que en aquells moments –1392– els veïns de Villena –Regne de Castella– acodien a moldre i batanar als molins fariners i drapers de les localitats de Banyeres i Bocairent, J. HINOJOSA: *Textos para la historia...*, p. 255. En aquest sentit cal recordar que Alcoi és, sense cap dubte, el lloc millor dotat per a aquestes activitats de tots els del territori esmentat.

⁴³ Jacqueline GUIRAL-HADZIOSIF: *Valencia, puerto mediterráneo en el siglo XV (1410-1525)*, València, 1989, pp. 489-492.

⁴⁴ Sobre el paper de la draperia en la crisi de la Barcelona del s. XV, C. CARRÈRE, "La draperie..."; sobre el desenvolupament draper castellà al mateix període resulta de consulta obligada el treball de P. IRADIEL: *Evolución de la industria textil...*

⁴⁵ J. GUIRAL-HADZIOSIF: *Valencia, puerto mediterráneo...*, pp. 394-395 i 492-496; i Germán NAVARRO: *El despegue de la industria sedera en la Valencia del siglo XV*, València, 1992. El fenomen també és general a Europa, v. *supra* n. 56.

menor intensitat, també es manifestarien a la vila d'Alcoi durant la catorzena centúria. Malgrat tot, el s. XV sembla haver-se iniciat amb un període de dificultats. D'aquesta manera, front a una situació general de creixement demogràfic al sud del País Valencià⁴⁶, la vila d'Alcoi mostra un estagnament entre 1420 i 1460 –v. Gràfic 1. A partir d'aquesta darrera data, però, s'inicia un creixement demogràfic que ja no s'aturarà fins les darreres dècades del s. XVI. Encara que, lògicament, siga abusiu atribuir la causa d'aquest auge demogràfic secular en exclusiva al desenvolupament draper, com he argumentat al capítol corresponent crec que hi ha indicis que podria ser-ne la raó principal. Junt a la influència del redreç econòmic general impulsat per la recuperació agrària des de 1460, l'impuls de la població podria haver estat ajudat pel creixement de la producció drapera. De fet a les localitats veïnes de Cocentaina, Bocairent, Albaida i Ontinyent, s'ha constatat un incipient auge de la draperia en el mateix moment⁴⁷. Es tracta d'una indústria encara poc desenvolupada que es dedica a la producció de draps barats –*draps de la terra*– destinats al consum dels mercats locals o a curta distància. No ens hem d'estranyar; una part considerable de la producció alcoiana fins el mateix s. XVIII probablement no ultrapassava tampoc aquests límits. Tanmateix, ja en aquests moments apareixen artesans-empresaris que, combinant les activitats draperes –tant pel que fa a la producció directa com a la

⁴⁶ P. IRADIEL: "El segle XV...", pp. 267-270. V. també A. FURIÓ: *Història del ...*, pp. 183-191. Com hem vist al capítol sobre la demografia, la població valenciana al segle XV es caracteritzaria per mantenir un comportament molt desigual en el temps i l'espai, així mentre que al sud de Xàtiva la població no va deixar de créixer, entre Xàtiva i Sagunt va davallar als dos primers terços per a recuperar-se lentament després; per contra, al nord de Sagunt el nombre d'efectius poblacionals no va començar a recuperar-se fins els inicis del s. XVI. A més, es pot d'una *redistribució* demogràfica a favor de les ciutats i de la població mudèjar, i en contra, per tant, dels nuclis rurals i dels cristians.

⁴⁷ J.A. LLIBRER i G. NAVARRO: "Indústria tèxtil...".

coordinació del cicle productiu– amb altres negocis –especialment el comerç amb productes agrícoles i el préstec–, impulsen l'activitat manufacturera, protagonitzant els primers processos d'acumulació constatats.

Malgrat l'escassetat de notícies sobre la draperia alcoiana del Quatrecent, hom pot suposar que les seues característiques l'aproparien força al que he descrit per als llocs del seu voltant, encara que possiblement el seu paper tendria a ser capdavanter en l'ordenació d'aquests centres de producció⁴⁸. Des de mitjans del segle, la quantitat d'informació creix i, el que és més important, denota canvis importants en l'estructura de la indústria alcoiana. Els alcoians, com ja havien fet al segle anterior, van aprofitar la seua reincorporació al Braç Reial⁴⁹, mitjançant els seus representats en Corts, per tal d'aconseguir la confirmació dels privilegis de franquícia atorgats per Jaume II el 1298 i per Pere IV el 1336⁵⁰. A més, de les dades aportades per Moya⁵¹ es desprèn que –amb uns límits cronològics no molt clars– l'època es va caracteritzar per un creixement important del comerç i, per tant, de la producció. En la mesura que la

⁴⁸ Això almenys és el que afirmen, encara que amb molt prudència J. A. LLIBRER i G. NAVARRO: "Indústria tèxtil...", p. 22.

⁴⁹ Després de diversos atzars que van fer que la titularitat de la baronia d'Alcoi recaiguera al llarg del s. XIV en mans tan diverses com els Comtes de Terranova (1341-1359) o la pròpia Ciutat de València (1391-1393), el 1430 Alfons el Magnànim l'havia recuperada per al patrimoni reial per la traïció del seu detentador, Frederic d'Aragó, Comte de Luna, en la guerra contra Castella. Els alcoians, a més, van aprofitar l'ocasió per arrencar del rei la promesa de no vendre mai la baronia. Aquest privilegi va ser confirmat per Alfons l'any 1447. V. R. BAÑÓ: *Alcoi durant el senyoriu...*, pp. 8-13 i 65-71 –la transcripció íntegra, pp. 180-206–; J. MOYA: *Libro de Oro... II*, pp. 104-129.

⁵⁰ Al segle XV les confirmacions van venir per part de Martí l'Humà –el 1409, segons J. VILAPLANA: *Historia religiosa...*, p. 233–, Alfons el Magnànim –a les Corts celebrades a Morvedre–, Joan II i Ferran II –a les Corts de Tarassona, el 1484. La darrera es troba transcrita a J. MOYA: *Libro de Oro...*, I, pp. 76-77.

⁵¹ *Libro de Oro*, ... I, p. 16.

col·lecció de transcripcions que aquest autor presenta siga representativa, podem suposar que la draperia travessaria una època de dificultats des del darrer terç del segle XIV fins mitjans dels anys 40 del segle XV. No deixa de ser significatiu que els darrers testimonis d'assumptes relacionats amb la draperia en els que hi intervenia el Justícia siguen de principis de la dècada de 1360, just quan s'accentua el conflicte bèl·lic amb Castella. Entre aquesta data i 1446, J. Moya tan sols transcriu un document datat el 30-III-1475 sobre la generalitat del Tall del Drap a la zona per motiu, de nou, de la guerra amb Castella. Aquests enfrontaments reiterats amb Castella –que no s'aturen totalment fins 1452– poden haver estat una de les principals causes d'aquests hipotètics problemes de la draperia alcoiana entre els segles XIV i XV.

A partir dels anys quaranta del segle XV, l'activitat drapera dona signes de vitalitat, com demostren el contracte de formació d'una companyia per a tenyir draps citat per dit autor. Aquesta dècada pot haver estat clau en la recuperació de la draperia després d'un possible període de dificultats. Sembla probable que al període anterior, el domini del Comte de Luna, Frederic d'Aragó, suposaria un enorme creixement dels impostos per tal de fer front als continus préstecs que el baró demanava a la seua vila⁵². Als inicis dels 40, la decadència era tan evident que l'únic tint de la vila es trobava en estat de ruïnes. El reviscolament sembla produir-se a partir d'aquests moments, de fet, el 14-VII-1444 el Consell de la Vila –una prova més de la inexistència d'organització gremial– decideix reconstruir el tint ja que "...ara hi haia tintorer qui vulla

⁵² Aquesta informació i la que segueix prové del treball de Juan Enrique BROTONS: *Economía y sociedad en Alcoy. Siglos XV-XVI*, inèdit, pp. 59 i 89-108.

tenir aquell, (...) per çò com tots aquells qui han de tenyir draps han d'anar a Cocentaina e en altres parts, perdent molts jornals e molts ennuigs per rahó de la triga del tintorer..."⁵³. Tanmateix, serà la dècada dels seixanta del s. XV la que marque, segons l'evolució demogràfica –v. Gràfic 1–, el moment de l'inici decidit de creixement. Aquest canvi de conjuntura es veuria reforçat per les mesures proteccionistes contra els draps castellans aprovades per la reina, a petició del Gremi de Paraires de la Ciutat de València, el 1467⁵⁴.

Universitat d'Alacant
Universidad de Alicante

⁵³ És important destacar que en aquests contractes i informacions, ressenyades per Moya i Brotons, els personatges implicats tenen cognoms que poden indicar un origen forani. Es tracta del propietari del domini útil del tint Anthoni Panello –italià?– i del tintorer Johan Escudero –castellà?

⁵⁴ L. Piles: *Apuntes para la historia...*, pp. 92-93.

2. La formació del sistema gremial. Prosperitat econòmica i conflictes socials (1497-1610)

No és, per tant, capriciós el fet que els erudits locals daten la primera referència a alguna cosa semblant a unes ordenances per a la fabricació de draps a l'any 1497. Cal precisar, però, que no es conserva cap document que ho testimonie. La primera referència és la que dóna José Martí qui assenyala que el gremi "...ya tenia su reglamento especial á fines del siglo XV;..."⁵⁵. Més precís, en canvi, és Mossèn J. Vilaplana:

*"De otras actas y ordenaciones de la misma Real Fábrica, se colige, que desde 1497 tenia el gremio Casa-lonja con una Capilla particular dedicada al glorioso Arcángel, en la calle Mayor esquina á la dels Llocs Tinens, luego llamada Barón de Ares y actualmente San Blás"*⁵⁶.

Els successius autors que se'n han ocupat –Moya, sobretot–, segueixen mantenint una mena de confusió al voltant de la data –8 o 9 d'octubre– i del mateix esdeveniment –¿construcció d'una casa o disposició d'ordenances?. La font d'aquesta notícia sembla ser un anomenat *Cronicón* del segle XVIII atribuït a un tal Pare Picher, pel que sembla frare de l'orde dels franciscans, que ha arribat fins l'actualitat en forma de anotacions manuscrites preses de l'original –també manuscrit. D'aquest text tan sols es desprèn amb certesa que "...en 9 de Octubre de 1497, celebraron [¿els paraires?] Consejo General y acordaron la disposición de algunos capítulos"⁵⁷. La casa del Carrer Major,

⁵⁵ J. MARTÍ: *Guia del forastero...*, p. 290.

⁵⁶ J. VILAPLANA: *Historia religiosa...*, p. 233

⁵⁷ La transcripció d'aquest text és de R. SANCHIS: *Memoria sobre las antigüedades de Alcoy*, Alcoy, 1986, p. 38. Dos paràgrafs més avall –després de referir-se als Capítols de 1561 i a la construcció del tirador dels draps– fa referència a la casa del Carrer Major.

però, no és de la mateixa data; de fet, va ser adquirida pel gremi al sastre Pere Llopis el 17 de febrer de 1562 pel preu de 125 lliures valencianes⁵⁸. A més el Gremi hagué d'endeutar-se carregant un censal de 75 £ sobre la casa per tal de poder-la acabar de pagar⁵⁹. De fet, el Consell General per aprovar la redacció dels Capítols de 1561 es va reunir a la Sala Capitular de la Vila i en la redacció de les ordenances que fan referència al seu funcionament intern no s'esmenta cap casa, com si que es fa en altres més tardanes⁶⁰. És poc probable que autors com R. Sanchis o J. Moya que han tingut accés a aquesta documentació desconegueren les actes en qüestió; tanmateix, ambdós han escrit, reiteradament, que la *Casa de la Bolla* data de 1497. Aquesta casa va ser la seu del Gremi fins l'any 1787 quan va ser venuda per 597 £ i 10 s a Llorenç Abad, per construir-ne una altra –amb una capella adjacent– sobre el solar de l'antic estenedor, que és, de fet, la que es conserva actualment⁶¹.

Malgrat les notícies contradictòries i la manca des testimoniatge documental, el més probable, amb tot, és que els paraires, almenys⁶², tindrien alguna mena d'organització autònoma. En les actes prèvies a la redacció dels Capítols de 1561,

⁵⁸ ATA, 1r, f. 26v.

⁵⁹ *Ibidem*, Junta del 26-VII-1562, f. 26v

⁶⁰ P.e., les de 1784, v. *infra*, Apèndix documental, Document 52.

⁶¹ ATA, 9èbis, 6-XII-1787, s.f.

⁶² Almenys, perquè segons Josep TORMO: *El llenguatge tèxtil alcoià*, Alcoi, 1995, p. 18 els tintorers van confeccionar una imatge de llur patró, Sant Maurici, l'any 1549 –la imatge encara es conserva a l'actual Església de Sant Roc–; la qual cosa pot suposar que els tintorers ja formaven una confraria – MOYA: "Lo que fueron las pujantes...", també esmenta l'assumpte de la imatge però, de nou, sense citar la font i, en aquest cas, ni tan sols la data. El cert és que cap document del Gremi de Paraires –que s'ocupava també de les qüestions tècniques relacionades amb el treball dels tintorers des de 1561– fa referència a aqueixa confraria i, ni tan sols, al patronatge de S. Maurici.

malgrat esmentar que en la vila "... se erezís, creàs e fes hun Offici de Perayre[s]..."⁶³, però també es fa referència a l'Ofici com si fos una cosa ja establida i a més hom cita els veedors del mateix⁶⁴. Pocs mesos després ens trobem amb una prova més definitiva encara, una disposició del Mustaçaf que fa referència a una contravenció de les ordenances "velles e novelles"⁶⁵. Les darreres dècades del s. XV i les primeres del XVI assistirien, doncs, a la consolidació de les activitats draperes a la vila, iniciant un creixement que s'allargaria fins l'expulsió dels moriscos el 1609.

El progressiu augment en la qualitat i la uniformització dels draps fabricats al llarg del s. XV seria el principal corrent impulsor de la reglamentació. Segons Moya a finals de dita centúria ja es feien draps dihuitens i vint-i-dosens⁶⁶. L'inventari del pare Lluís Irles (1506)⁶⁷, també ho testimonia ja que s'hi citen 2 dihuitens negres, 1 de blanc, i 1 pam de vint-i-una. Aquesta millora en la qualitat va obligar, així mateix a

⁶³ V. *infra*, Apèndix documental, Document 1.

⁶⁴ A més MOYA: "Lo que fueron las pujantes...", ens indica que la que ell, impròpiament, anomena "*Corporación Fábrica de Paños*" li va regalar un drap a Sant Tomàs de Villanueva amb motiu de la seua estada a Alcoi, l'any 1552.

⁶⁵ Es tracta d'una calònia –multa– imposada a Andreu Ximenes, teixidor, per haver ordit un drap vint-i-dosena amb menys fils i d'una qualitat inapropiada "contra ordenacions velles e novelles"; AMA, I.1.4.2.1-BC.197-198, *Llibre del Mustaçaf*, 1554-1609, s.f.

⁶⁶ A diferència de les qualitats esmentades per als períodes precedents –frises, bèrries, burells, etc.; per a la definició de la major part d'aquest tipus de draps, v. M. Gual: *Vocabulario del comercio...* – aquestes noves denominacions demostren la tendència a l'estandardització. Com he assenyalat al capítol precedent, els draps es distingeixen des d'aquest moment per la quantitat de fils que s'hi ficaven a l'ordim –p. e., divuitè = 18 centenes de fils– i, en alguns casos, també pel color o alguna altra qualitat –p.e., 22è palmella, o 16è "*azeytunado*".

⁶⁷ J.E. BROTONS: *Economía y sociedad...*, p. 76.

la importació de llana fina des de Castella malgrat l'encara abundant producció local⁶⁸. El fet és significatiu perquè és factor i símptoma alhora de canvis molt importants, tant en allò que toca als mercats de destinació, com en el que respecta a l'organització tècnica, social i institucional del procés de producció. L'augment qualitatiu, induït per un contacte estret amb el mercat⁶⁹, implica la possibilitat d'ampliar-lo de forma considerable, inclús geogràficament, destinant els productes a llocs cada vegada més llunyans. L'escassa informació de la que disposem en aquest moment fa sospitar, però, que els artesans locals dependrien en una bona mesura d'un capital comercial representat pels agents que es desplaçaven a la vila per adquirir els draps. Tot i això, aquest capital mai no va arribar a penetrar dins el procés de producció, la qual cosa va suposar que el control d'aquell va romandre en mans dels propis artesans –almenys d'una part d'ells.

Aquesta dependència podia trencar-se pels efectes del mateix augment

⁶⁸ J. MOYA: *Libro de Oro...*, I, pp.16-17. Aquest autor esmenta contractes importants –6.000 sous– entre societats d'artesans alcoians –sastres, tintorers i paraires– i mercaders castellans per adquirir llana. Pel que fa a la ramaderia alcoiana del moment hom pot veure R. BAÑÓ: *Llorenç Nadal...*, p. 10 i, per als ss. XVI, XVIII i XVIII, v. el capítol corresponent, així mateix, LI. TORRÓ: *Abans de la indústria...*, pp. 31-32 i 104-108.

⁶⁹ La informació sobre el mercat és valuossíssima ja que és una de les claus que permet una *adaptació flexible* a les variacions en les preferències dels consumidors. Sobre l'aplicació d'aquest concepte a l'anàlisi històric, v. M. BERG: "Markets, trade and european manufacture", a M. BERG, ed.: *Markets and manufacture...*, pp. 10-15; i, de la mateixa autora, "Small Producer Capitalism in Eighteenth-Century England", *Business History*, vol. 35, nº 1, 1993, pp. 17-39; així mateix, cal veure el treball dels primers autors que van aplicar aquest concepte a la història dels processos d'industrialització, Charles F. SABEL i Jonathan ZEITLIN: "Alternative storiche alla produzione di massa. Politica, mercati e tecnologia nell'industrializzazione del diciannovesimo secolo", a David S. Landes: *A che servono i padroni? Le alternative storiche dell'industrializzazione*, Torino, 1987, pp. 122-161. El districte industrial d'Alcoi ja ha estat objecte d'un parell d'estudis que empen aquest concepte i que tenen en compte els problemes històrics de la formació de la indústria; Juan SUCH: *La indústria textil de Alcoi-Ontinyent: problemas y perspectivas*, Alcoi, 1993 (l'anàlisi històrica, pp. 103-132); i, David PÉREZ: *Reestructuració dels espais industrials de l'eix Alcoi-Cocentaina-Muro*, Alacant, 1997 (esp. 41-75).

qualitatiu. En efecte, la fabricació de draps cada cop més fins obligava a una major complicació organitzativa del procés de fabricació, amb l'aparició de més especialistes –tintorers, abaixadors– i amb canvis tècnics significatius, tant a les feines de preparació –especialment el torn per a filar la trama– com les d'acabat. Açò, unit al fet que l'augment en la producció⁷⁰ comportava una utilització creixent de treballadors a domicili, explica la necessitat de dictar normatives que facilitaren el control de qualitat dels productes realitzats per aquells treballadors. A més, una millora qualitativa implica un augment de la quantitat de capital esmerçat, tant fix com, sobretot, circulant. Els draps fins requereixen major temps de treball: de filat, de teixit⁷¹, de batanat⁷² i un millor tenyit. Tot açò amb un major consum de matèries primeres: llana –més i, sobretot, millor–, tints, oli, sabó, etc. En definitiva, els canvis esmentats implicaven una important acumulació de capital⁷³ i, paral·lelament, la progressiva subordinació d'un important nombre d'artesans.

⁷⁰ Com hem vist al capítol anterior, no hi han dades que confirmen aquest extrem amb absoluta seguretat. Tanmateix hi ha abundants indicis que permeten suposar un fort creixement, almenys fins el 1520. D'una banda es troba el mateix auge de la població des de mitjans del segle –v. Gràfic 1. Però, sobretot, l'augment del nombre de molins drapers en Alcoi, que van passar de 5 el 1504 a 8 el 1524; LI. TORRÓ: "Sobre la protoindustrialització...", p. 663. Les recerques efectuades sobre els arrendaments de l'impost del Tall del Drap a la Vall d'Albaida, ratifiquen aquestes apreciacions; v. José M. Castillo: "La Vall d'Albaida...", v. Gràfic 32.

⁷¹ Açò es tradueix en les diferents retribucions salarials que rebien filadors i teixidors segons la qualitat dels fils i els draps; v. les dades oferides al capítol anterior i a l'Apèndix estadístic 18.

⁷² De les dades d'un informe experimental fet el 1754 sobre el batanat es dedueix que la mitjana d'hores que el drap devia estar en la pica del batà era de 29'83 per als 18ens, 46'4 per als 22ens, i 50'5 per als 24ens; ATA, 7è, "Experiencia formal sobre batanar los paños, ynforme de memorial de los bataneros", 11-XI-1754, ff. 70r a 76r. Hi ha transcripció dels capítols aprovats arran d'aquest informe a l'Apèndix documental, Document 42.

⁷³ En aquestes circumstàncies tendien a aparèixer economies d'escala degut a la creixent proporció de capital invertit; v. J. K. J. THOMSON: *Clermont de Lodève (1633-1789). Fluctuations in the prosperity of a Languedocian cloth-making town*, Cambridge, 1982, pp. 119-124.

D'aquesta manera es creaven les condicions per a què alguns menestrals s'alliberaren progressivament de la dependència respecte dels comerciants forans i iniciaren una via de contacte directe amb el mercat. Per regla general, sembla que van ser majoritàriament paraïres, encara que no exclusivament. Aparentment, en aquest període altres artesans també jugaven el paper d'empresaris organitzadors del procés de producció, com sastres o tintorers⁷⁴. Crec que és molt possible que la identificació en la pràctica –i en la reglamentació institucional, almenys des de 1561– entre paraïre i "fabricant" fóra un procés paral·lel a la progressiva institucionalització gremial de la manufactura drapera que culmina al s. XVIII amb la creació de la Reial Fàbrica de Draps. De tota manera, el desconeixement de les ordenances de 1497, deixa totes aquestes consideracions en el terreny de la hipòtesi.

Els anys finals del XV i els inicis del XVI són, doncs, transcendents en el desenvolupament de la draperia alcoiana. Totes aquestes transformacions provocarien i anirien acompanyades per un fort increment dels conflictes socials que, finalment, i després d'una conjuntura extremadament dolenta a la segona meitat dels anys 10 del Cinc-cents, conduiria a l'esclat de la Germania⁷⁵. Encara que aquest esdeveniment encara requereix més atenció per part dels historiadors locals⁷⁶, i tot i que no coneixem

⁷⁴ V. *supra*, nn. 62 i 68.

⁷⁵ El millor estudi sobre la revolta de les Germanies segueix sent el de Ricardo GARCÍA CÁRCCEL: *Las Germanías de Valencia*, Barcelona, 1982; tant pel que fa a l'estudi del clima en el que va esclatar la revolta, com de les causes profundes i de la dinàmica dels esdeveniments. Així mateix cal veure, des d'una perspectiva comparativa, Eulàlia DURAN: *Les Germanies als Països Catalans*, Barcelona, 1982.

⁷⁶ Pel moment la contribució més destacada, i que roman parcialment inèdita, a la que he tingut accés és l'esmentat treball de R. Bañó: *Llorenç Nadal...* També cal tenir en compte allò publicat al respecte, especialment al *Libro de Oro...*, II, pp. 154-185.

més que superficialment els enfrontaments socials a la vila durant el període, crec que es pot afirmar, a tall d'hipòtesi, que la Germania a Alcoi expressa –entre d'altres coses, no cal dir-ho– els antagonismes generats pel procés de creixement de la manufactura esmentat adés. La participació destacada dels menestrals en la Germania és una de les seues principals característiques. Al cas alcoià, aquesta està ben documentada. Al marge de les contínues al·lusions a la documentació que hi fa referència, a les llistes de "composats" –els agermanats que havien de pagar les "composicions" amb les que el rei va gravar a la vila com a càstig per la seua participació en l'aixecament– queda ben clar el protagonisme dels artesans i, entre ells, dels relacionats amb la manufactura tèxtil. Dels 31 noms dels que coneixem llur ofici –el 17'22 % del total (180)–, 21 –67'74 %– hi tenien alguna cosa a veure. Entre ells destaquen, a més, els paraires –13, el 41'93 %. Tan sols juguen un paper destacat, al marge dels esmentats els moliners –4, 12'9 %⁷⁷.

Açò pot ser l'índex de dues coses: d'una banda, del descontentament dels nous menestrals enriquits per les dificultats d'accedir al poder local –o per intents d'excloure'ls–, i, d'una altra, del malestar d'altres que anaven caient en la dependència respecte dels primers. Pel que fa a la primera qüestió⁷⁸, és un problema molt important

⁷⁷ Els percentatges són d'elaboració pròpia a partir de les llistes publicades per MOYA: *Libro de Oro...*, II, pp. 168-169.

⁷⁸ Tret d'alguna referència puntual –als treballs de J. Moya, sobretot– el que segueix prové de R. BAÑO: "Els privilegis d'insaculació atorgats a la vila d'Alcoi durant el segle XVI", a VV.AA.: *Actes del Congrés...*, pp. 81-91. Cal veure també el llibre de David BERNABÉ: *Monarquía y patriciado urbano en Orihuela, 1445-1707*, Alacant, 1989, pp. 9-13 i 29-79, que proporciona un excel·lent marc de referència i contrast.

ja que generarà fortes tensions al llarg de tot el segle⁷⁹, especialment greus durant la seua primera meitat. En aquests enfrontaments semblen confluïr dues qüestions, diferents però relacionades. Per un costat, les pretensions del rei de limitar l'autonomia local i, per un altre, l'existència d'una oligarquia consolidada que tractava d'apartar els sectors socials ascendents dels càrrecs municipals. En aquest cas, les disputes locals li ofereixen una ocasió al monarca per controlar els mecanismes d'elecció mitjançant els seus representants directes. Tanmateix, l'oposició al primer intent de Ferran II d'introduir la insaculació a la vila –1503– va ser tan fort i violent que el rei la va haver de derogar 6 anys després. En aquesta oposició, apareix clar el fet que el rei comptava amb aliats a la vila, segurament els qui detentaven en aquells moments els càrrecs. En l'acta del Consell del dia 24 de febrer de 1503 s'hi pot llegir que es va presentar als representants del rei una escriptura signada

"per una gran flota de hòmens vehins de la dita vila contra lo privilegi de la ensaculació atorgada per la magestat del molt alt Senyor Rey e protestant contra los officials e consell de la vila de dans e dampnatges e altres cosses en aquella contengudes"⁸⁰

És força probable que les pretensions d'un bon nombre d'agermanats no anaren més enllà de garantir un accés més ample a les estructures del poder local, especialment aquells que després d'un inicial recolzament van abjurar d'ella⁸¹. La radicalització del

⁷⁹ Com la suspensió provisional de les eleccions el 1574 per part del rei, J. Moya: *Libro de Oro...*, II, p. 214.

⁸⁰ En el privilegi no hi consta la manera d'habilitar els insaculats, per la qual cosa Bañó suposa –encertadament, al meu parer– que l'habilitació era cosa dels enviats del rei. Aquests eren mossèn Vasurto i micer Eximeno Ros que sembla que ja havien notat el sentiment de rebuig popular abans de l'elecció; R. BAÑÓ: "Els privilegis...", pp. 82-83.

⁸¹ Com és el cas del sastre Jaume Martínez, els hereus del qual compareixien el 18-III-1522 davant el Justícia d'Alcoi per fer constar que havia volgut abandonar la Germania, ja que s'havia adonat que les coses "... poch a pus que fonch entrat en dita Germania no anaven de la manera que a ell le havien dit..." Com que els Síndics no l'havien deixat prengué roba de Pere Castelló, Joan Doménech

moviment que va provocar aquests canvis de posició, però, queda ben exemplificada per la trajectòria del principal dirigent dels agermanats alcoians: l'abaixador Llorenç Nadal, "lo mallorquí".

La trajectòria d'aquest individu és realment significativa. Es tracta, possiblement, d'un jueu convers mallorquí que va haver d'abandonar l'illa a causa de la violenta pressió social contra els "xuetes" que es va desencadenar a Mallorca a finals de la dècada dels 70 del s. XV, protagonitzada, especialment, pel Sant Ofici. Encara que en algun moment apareix a la documentació de l'època com a pareire, als béns confiscats després de la seua captura el 27-XI-1521 queda clara la seua condició d'abaixador. Fou un personatge important a la vida local ja que va arribar a ser elegit conseller durant un parell d'anys –1514-1516–; i això, malgrat no tenir un patrimoni important. És possible que siga, per tant, un bon representant dels menestrals menys afavorits per l'evolució econòmica que he descrit abans i que, probablement, hom pretenia excloure de l'accés al govern local. Sense dubte va ser un home de fortes conviccions ja que va romandre fidel a la Germania fins a la mort –1-III-1522.⁸²

L'evolució posterior tindrà com a resultat una progressiva consolidació de l'oligarquia en la que s'hi trobaran amplament representats els menestrals afavorits pel desenvolupament de les activitats manufactureres⁸³. El creixement de la producció de

–tintorer– i d'ell mateix, i anà a vendre-la "per mar"; sent assaltat i mort per un escamot de soldats a la seua tornada, prop d'Alacant. R. Bañó: *Llorenç Nadal...*, p. 52.

⁸² V. R. BAÑÓ: *Llorenç Nadal...*, *passim*, esp. 3-8, 32-33 i 47-51.

⁸³ Sobre la consolidació d'aquesta oligarquia v. LI. TORRÓ: *Abans de la...*, pp. 56-62, 205 i 207.

draps al llarg del s. XVI és un fet inqüestionable, malgrat l'absència momentània d'indicadors directes per a la producció local –v. Gràfic 32–⁸⁴. El mateix creixement de la població, molt més intens que a les localitats dels voltants⁸⁵, n'és la millor prova. Ambdós processos –creixement econòmic i consolidació oligàrquica– tindran llur punt culminant l'any 1561, amb l'aprovació –segura i definitiva– dels *Capítols y Ordinacions de l'Ofiçi de Perayres de la vila de Alcoy* –v. *supra*–⁸⁶. Aquestes ordenacions que regulaven la fabricació de draps a la vila van sancionar de dret l'ascendent dels paraires –o, almenys, d'una part d'ells– sobre el procés de producció. Si als anys finals del s. XV i als principis del XVI encara hi trobàvem altres artesans dedicant-se a la venda de draps –tintorers i sastres, sobretot– des de 1561 en endavant el control del procés per part dels paraires sembla absolut. En la pràctica eren ells els qui comercialitzaven directament el producte, sent rars els casos en què no era així. Aquesta preeminència podria explicar-se, en part, pel fet que, a totes bandes, foren els primers artesans en especialitzar-se⁸⁷. A més, però, a Alcoi, els paraires –com, per altra banda, fins a cert punt també la resta dels oficis– no formaven un grup uniforme: des de finals del s. XVI, al seu si trobem des d'assalariats fins a rics mercaders i, àdhuc, notaris i *ciudadans*⁸⁸. Tot indica, per tant, que el desenvolupament manufacturer alcoià durant

⁸⁴ Aquestes dades poden contrastar-se també amb les aportades per Casey sobre la producció –de teles de seda, en aquest cas– que indiquen que va créixer un 208'3 % entre 1529 i 1598, passant de 96.620 a 297.902 alnes; J. CASEY: *El Regne de València...*, p. 102.

⁸⁵ V. *supra*, el capítol sobre demografia.

⁸⁶ Per a tot açò i el que segueix, v. LI. TORRÓ: *Abans de la...*, 191-201 i 206-207; així mateix, LI. TORRÓ: *La Reial Fàbrica de Draps...*, pp. xxxvi-xl.

⁸⁷ Vegeu J. Torras: "Estructura de la indústria...", pp. 10-12.

⁸⁸ Hom considerava *ciudadans honrats* els *prohoms* que havien ocupat algun càrrec als governs municipals, v. Pablo Pérez García: "Ciudadà", a VV.AA.: *Diccionario histórico...*, I, pp. 237-238.

l'Edat Mitjana i el Renaixement havia contribuït a crear una elit que, sense arribar a separar-se del gremi, dominava la indústria amb diferents formes de subordinació del treball. Més encara, aquesta elit no sols tindria un notable poder econòmic, el seu poder també era polític, com demostren les mateixes ordenances.

De fet, els capítols equiparen, en la pràctica, als paraires amb allò que més tard hom anomenarà *fabricants*, i que a Castella –a Segòvia, concretament– a la mateixa època hom denominava *mercaderes "facedores" de paños*⁸⁹. Les proves d'açò són abundants a tot el text de les ordenances que s'orienten, sobretot, a preservar els interessos d'aquests "artesans-comerçiants". En primer lloc, al text introductori on s'exposen les raons per les quals el Consell va acordar "qu[e] en la dita vila se erigís, creàs e fes hun Offici de Perayre[s]" (f. 2r), hom afirma que a causa del notable augment de l'activitat manufacturera de la vila, s'ha produït un deteriorament de la qualitat dels draps. Per això, "determinaren per dona[r \.../] sento [sic] qualcome en lo obratge de dites llanes e drap[s] que aquells ab més perfectió sien obrats e fets, per a[quells] qui compraran e *negociaran*⁹⁰ ab aquells ab més seg[ure]ta[t] los puxen comprar"(f. 2r); d'aquesta manera es redacten els capítols "in útil e profit, augment e

⁸⁹ Ramón CARANDE: "Telares y paños en el mercado de lanas de Segovia", a M. Spallanzani, ed.: *Produzione, commercio e...*, pp. 469 a 473. Per a la indústria drapera segoviana, la més important dels territoris hispànics durant el s. XVI, cal veure els treballs de Jean-Paul LE FLEM: "Vraies et fausses splendeurs de l'industrie textile ségovienne (vers 1460- vers 1650)", a *Ibidem*, pp. 525-536, i, sobretot, d'Angel GARCÍA SANZ: *Desarrollo y crisis...*, pp. 205-256, "Mercaderes hacedores de paños en Segovia en la época de Carlos V: organización del proceso productivo y estructura del capital industrial", *Hacienda Pública Española*, 108-109, 1987, pp. 65-79; "Industria textil tradicional y reformas de la Ilustración: las transformaciones de la pañería segoviana durante el reinado de Carlos III", *Actas del Congreso Internacional sobre "Carlos III y la Ilustración"*, Madrid, 1989, II, pp. 363-387; "Población e industria textil en una ciudad de Castilla: Segovia, 1530-1750", a Jordi Nadal, coord.: *La evolución demográfica...*, pp. 153-168.

⁹⁰ Aquesta cursiva, i les que segueixen referents al text de les ordenances, són meues.

bé de la dita vila e dels vehins e habitants de aquella, e tractants e comerciants en llanes e draps" (ff. 18v a 19r). Lògicament, els propis capítols reflecteixen l'interès per controlar el treball de la resta d'artesans, especialment d'aquells que treballaven fora del control directe dels paraires-fabricants als seus obradors; a ells s'hi dediquen la tercera part dels capítols –21 de 65. Les ordenances també posen una especial atenció a l'hora de fixar els sous i de controlar el treball dels aprenents. Els interessos de l'oligarquia local són especialment palesos, per acabar, als dos darrers capítols: en el 64 hom garanteix la possibilitat de fabricar draps a persones no agremiades, sempre que la feina siga supervisada per un mestre paraire a canvi d'un sou; en el 65 hom prohibeix taxativament la fabricació de draps encarregats per forasters. Amb aquestes dues disposicions s'asseguraven, d'una banda, la continuïtat del control de la producció encara que el seu estatus social –de *ciutadans*, per exemple– fóra incompatible amb l'agremiament –cosa que, a més, no va arribar a passar, almenys a curt i mitjà termini–, i, d'una altra, el monopoli de la fabricació, entès en el sentit del control del procés de treball.

La subordinació no sols es limitava a determinar les formes i tècniques de producció de la resta dels oficis –qüestió en principi paradoxal, ja que les ordenances eren del Gremi de Paraires–, sinó que també regulava llur administració interna, especificant com i quan devien elegir *veedors* i de quina manera s'havien de solucionar els possibles conflictes. Així, teixidors, abaixadors i pilaters, quedaven supeditats, de dret i de fet a l'autoritat dels paraires; tan sols els tintorers semblen haver defugit, en part, aquest control, tot i que les ordenances de 1561 regulen també els processos

tècnics del tenyit⁹¹. Evidentment, no tots els oficis van acceptar de bon grat aquesta subordinació. Els teixidors, sens dubte el grup d'artesans especialitzats més nombrós després dels paraires, es van independitzar tres dècades més tard, l'any 1590⁹². La independència va durar fins la primera meitat del segle XVIII i mai no va ser absoluta ni va estar exempta de conflictes, ja que tots els indicis apunten en el sentit que les ordenances del Gremi de Paraires prevalien sobre les disposicions que pogueren dictar els teixidors. També ací, el poder de l'oligarquia local s'havia de fer sentir a través dels acords del Consell de la Vila i l'actuació directa de l'autoritat local encarregada de vetllar per aquestes qüestions: el *Mustaçaf*⁹³.

Les ordenances de 1561 ens informen d'un munt de qüestions relacionades amb la producció drapera, com ara les qualitats fabricades⁹⁴; les formes i dates de les eleccions als diferents consells dels oficis; les relacions entre ells i el paper del poder local; etc. També podem deduir a partir d'elles quina forma prenia el procés de

⁹¹ De fet fins el 1589 hi ha testimonis documentals a les actes del Consell del Gremi de Paraires de l'elecció de Consell o veedors dels oficis de teixidors, abaixadors i pilaters; en canvi, no s'hi troba cap referència als tintorers; ATA, Llibre 1r, *Capítulos...*, ff. 22r a 100r. La manca de notícies sobre els tintorers a la documentació dels paraires pot ser un indicatiu de la seua independència administrativa; v. *supra*, n. 62.

⁹² La independència dels teixidors no es tradueix exclusivament amb la desaparició de les seues eleccions del Llibre de Consells dels paraires, també desapareixen des de 1590 les referències als abaixadors o als pilaters. Possiblement siga degut a la decisió dels paraires de controlar millor la resta dels oficis anul·lant definitivament l'escassa autonomia de la que gaudien per tal d'impedir que acabaren seguint l'exemple dels teixidors. Aquesta suposició, però, no té cap fonament documental.

⁹³ Açò es fa patent a les intervencions d'aquest càrrec, malgrat haver-se conservat pocs testimonis de la seua activitat; AMA, I.4.2.1-BC.197-198, *Llibre del Mustaçaf*, 1554-1609; i AMA, I.1.1.3.1-BC.202-199, *Llibre del Mustaçaf, Sobresequier i Jurats*, 1685-1688.

⁹⁴ Concretament –de menor qualitat a major– catorzens, setzens, vint-i-unenes, vint-i-dosenes i vint-i-dosens. Segurament se'n fabricarien altres de menor qualitat –p.e., cordellats– però aquests, al no dedicar-se a la venda a mercats llunyans, no requerien d'ordenació *ad hoc*.

producció i quins artesans hi intervenien i de quina manera⁹⁵. Els *paraires* controlaven la primera matèria, la llana, provinent bé dels seus propis ramats, o bé comprada als ramaders de la zona o a mercaders castellans. La llana era rentada als obradors dels paraires i, seguidament, la repartien per les cases dels llauradors on era cardada, pentinada, emborrada, emprimada, torçada i filada. Aquestes feines eren realitzades amb cardes i torns de filar per part de dones i xiquets que rebien a canvi una quantitat de diners per lliura de floca o de fil. Un cop recollit el fil, una part d'ell es duia a altres cases –normalment també de llauradors– per a què altres dones feren l'ordim, mentre que la resta, juntament amb l'ordim acabat, era lliurat a uns altres artesans que, també a canvi d'un jornal la peça, s'encarregaven de donar-li forma al drap: els *teixidors*. Després, el drap teixit havia de ser rentat, batanat –per tal de fer-lo fort i disminuir la seua conductibilitat calorífica– i tenyit⁹⁶. A diferència de les fases prèvies, les eines necessàries per a aquestes operacions eren molt costoses i requerien d'instal·lacions *ad hoc*, per la qual cosa solien ser propietat dels paraires –o almenys d'alguns d'ells– i no dels artesans especialitzats en el batanat –*pilaters*– o el tint –*tintorers*–⁹⁷.

⁹⁵ També he utilitzat informació provinent de recerques anteriors. Hom pot contrastar les semblances amb la descripció del mateix procés feta per Valentín VÁZQUEZ DE PRADA i Pere MOLAS: "La industria lanera en Barcelona (s. XVI-XVIII)" a M. SPALLANZANI, ed.: *Produzione, commercio e...*, pp. 555-556.

⁹⁶ És necessari aclarir que aquesta operació podia fer-se a distints moments del procés; especialment quan la llana encara no havia estat cardada. De fet molts colors s'obtenien amb dues tintades, una en llana i l'altra un cop el drap ja havia estat teixit.

⁹⁷ Segurament açò explica per què, malgrat la probable existència d'un Ofici independent de tintorers, aquests acabaren subordinats totalment a la parairia i, d'aquesta manera, llur activitat administrativa no ha deixat cap petja a la documentació de l'època –tret de la notarial, que no ha estat explorada. Una prova prou definitiva d'açò la tenim en el fet que l'activitat inspectora desenvolupada conjuntament pel Mustaçaf i els veedors dels paraires a partir de 1561 va afectar de ple els tintorers; àdhuc el mateix Bernat Pamís –o algú del mateix nom (¿el fill?)–, que sembla va sufragar l'efígie de S. Maurici el 1549 –v. *supra*, n. 62–, va ser multat el 27-VII-1575 per haver bollat un drap sense permís del seu propietari; ATA, Llibre 1r: *Capítulos...*, f. 91r.

Posteriorment, el drap havia de ser cardat a perxa per treure-li el pèl –operació privativa i definitiva dels paraïres–, tos per anivellar-lo –fet pels *abaixadors*–, i premsat⁹⁸. En aquesta fase el procés es duia a terme en els obradors dels mateixos paraïres que, per aquesta raó, podrien ser qualificats, en algun cas, de *proto-fàbriques*⁹⁹. Abans del premsat, però, el drap havia de ser banyat i estès a l'aire lliure –en un *tirador*– per tal d'assecar-lo i rectificar les seues dimensions.

És evident, doncs, la importància de la regulació no sols per garantir l'estandardització dels béns fabricats, sinó també per tal de controlar el treball dependent. A pesar de la primerenca tendència a la centralització d'algun moment del procés de producció¹⁰⁰, el cert és que la major part d'ell es realitzava fora del control directe dels qui l'organitzaven. Aquests, com he apuntat abans, malgrat llurs orígens artesans, formaven un grup certament heterogeni i, a l'altura del 1561, molts d'ells havien superat amb escreix –socialment i legal– l'estatus menestral. Ateses les característiques de les ordenances de 1561, sembla clar que serien el resultat d'alguna mena de transacció entre una part dels artesans i un altre grup de persones que ja no es consideraven a ells mateixos menestrals, però que es dedicaven activament a la fabricació i la venda de draps. De fet, un dels primers acords que prendrà el Consell

⁹⁸ Cal aclarir que aquesta darrera operació no es practicarà fins el s. XVIII i a qualitats superiors de draps.

⁹⁹ P. e., en l'acta d'examen com a mestre paraïre del notari Ginés Aiz –2-V-1576– s'hi llegeix que "los draps que's fan en sa casa són bons y los obrés que té en casa tostemps n'i ha de examinats"; ATA, Llibre 1r, f. 158r –la cursiva és meua.

¹⁰⁰ Aquesta no és una característica exclusivament local, més bé al contrari, sembla ser una tendència general; v., p. e. el cas de Segòvia a A. García Sanz: "Mercaderes hacedoras de paños...".

del Gremi un cop aprovats els capítols serà la fixació dels salaris per aparellar draps –la feina pròpia dels paraires. L'oligarquia esmentada abans tindrà, per tant, una curiosa relació amb el gremi: l'impulsarà per tal de controlar legalment el procés, a canvi de sancionar el seu monopoli sobre una fase de la fabricació de draps –l'"aparellat"– excloent-hi, així, la possibilitat d'emprar mà d'obra no qualificada. La permissivitat normativa permetrà, àdhuc, que alguns elements aliens a la draperia s'afegesquen a la fabricació de draps. Els membres d'aquesta oligarquia, almenys fins la dècada dels 10 del s. XVII, tot i conservar, llur estatus –de *ciudadà*, notari o mercader–, no sols no abandonaran el gremi, sinó que, a més, aquells que s'havien afegit a la calor de les ordenances, aniran integrant-s'hi progressivament¹⁰¹.

El control de la matèria primera té, doncs, un paper clau. La llana destinada a les qualitats més altes sembla haver vingut majoritàriament de Castella, al llarg de tot el segle. De fet, l'elaboració dels vint-i-dosens i els setzens “de sort” es troben força reglamentats a les ordenances, pel que fa al tipus de llana que s'hi podia utilitzar. El comerç de llanes amb Castella és un fet documentat des de, almenys, el segon quart del segle. En efecte, als registres de l'impost de la “quema” que gravava el comerç

¹⁰¹ Els exemples poden ser abundants, començant pel notari citat abans –v. n. 109–, Ginés Aiz que, tot i que les ordenances li garantien la possibilitat de fabricar draps contractant menestrals agremiats, va preferir integrar-se en l'estructura gremial l'any 1576. En l'acta del seu examen es fa evident que els veedors són conscients de la seua imperícia en allò que toca a l'ofici ja que l'autoritzen a tenir perxa “...no obstant no sia perayre”; ATA, Llibre 1r, *Capítulos...2-V-1576*, f. 158r. No és l'únic, noms com, p.e., Joan Espí, Jordi Major, Vicent Santonja o Lluís Arcaina, que es freqüent que siguin tractats de *ciudadans* o mercaders en la documentació de finals del XVI i primers del XVII –v. LI. TORRÓ: *Abans de la...*, p. 193–, no sols són considerats com a mestres paraires sinó que, a més, llurs cognoms sovintegen en les llistes de consellers, veedors i clavaris del Gremi des de molt d'hora; ATA, *Ibidem*, ff. 22r i ss.

amb Castella hi trobem referències abundants¹⁰². Tan sols entre els anys 1606, 1608 i els començaments de 1609 he pogut detectar 66 compres de llana per un valor total de 1.353'31 £¹⁰³. A banda d'aquesta font de proveïment, els paraires alcoians compraven llanes als ramaders de les rodalies, especialment als de la zona de la Marina Baixa i la Vila Joiosa. La modalitat que es contractava era la de la bestreta, com demostra un document notarial del 1547 pel qual l'alcoià Miquel Joan Vaello comprava tota la llana que els 1.200 caps del mercader de la Vila Joiosa Antoni Lloret podien produir durant 3 anys¹⁰⁴. Finalment, i segurament per a les qualitats més baixes, els paraires es proveïen de llana d'animals morts procedent dels blanquers i de les carnisseries. En aquest darrer cas, per regla general, els contractes també incloïen una bestreta¹⁰⁵ i un preu fix per a la llana.

L'acumulació de matèria primera esdevé, així, un element explicatiu de primer ordre a l'hora d'entendre la dependència d'uns artesans respecte dels altres. El 1563, p.e., la confecció d'un catorzè *pardo* –un dels draps de menys valor– podria suposar un desemborsament inicial en llana de més de 10 £, és a dir, una quantitat equivalent

¹⁰² ARV-MR, 11.447. Es tracta dels registres dels anys 1528 i 1544. Malauradament, el dolent estat de conservació d'aquests quaderns ha fet impossible llur tractament sistemàtic.

¹⁰³ ARV-MR, 11.417.

¹⁰⁴ J.E. BROTONS: *Economía y sociedad...*, pp. 76-77. Calculen una mitjana anual de 120 @ de llana esquilada i neta, pagada a raó de 33s 6 d / rova.

¹⁰⁵ És el cas, p.e., del contracte signat el 1562 pel qual el mercader Miquel Llopis, arrendador de les carnisseries d'Alacant, es compromet a vendre a l'alcoià Pere de Puigmoltó totes les llanes d'aquelles carnisseries entre Nadal i Carnestoltes de 1563 al preu de 80 s/@ la llana blanca i 70 s/@ la negra. J.E. BROTONS: *Economía y sociedad...*, p. 77.

a prop de 3 cafissos de forment comprats a València¹⁰⁶. Si hi afegim les altres despeses i el necessari temps de rotació fins la venda del drap¹⁰⁷, podem adonar-nos de la capacitat de control del procés de producció que adquirien els detentadors de les matèries primeres. A més, els inventaris que he pogut consultar indiquen clarament que una bona part del procés de producció es faria als obradors dels paraires que gestionaven el procés. La presència de taules de cardar, torns de filar i perxes és una constant al llarg de tot el segle¹⁰⁸. Així, podem constatar importants processos de concentració de riquesa. Per posar tan sols un exemple –ja tindrem ocasió de veure'n alguns més– a l'inventari del paraire Francesc Martínez hi trobem un tros de terra, dues cases, diversos objectes d'or, 25 càntirs de vi, 6 draps sencers i 28'75 alnes en trossos¹⁰⁹ i 54 @ i 12 lliures de llana preuada en prop de 150 £ –a raó de 30 reials

¹⁰⁶ He realitzat el càlcul de la següent manera. A un document notarial del 1598 –AMA, XV.I.200: *Protocol de Nofre Cantó*, 27-II-1598– el corredor Josep Botella reconeix que el paraire Joan Tassa li ha deixat 8 roves de llanes pelades negres i 15 £ per tal de fer amb elles 3 draps catorzens *pardos*. Com que el 1563 la mida dels draps seria prop d'un 15 % major que el 1598, això implica que la quantitat de llana per a un catorzè el 1563 seria de prop de 3 @. Als preus indicats a la nota anterior, el resultat seria de 210 s o 10'5 £ per drap. El 1563 un cafís de forment costava a València 79 s –v. *infra*, l'apèndix corresponent. Cal tenir en compte que, segons un càlcul del 1628 fet per l'arbitrista Jerónimo Ibáñez de Salt –J. CASEY: *El regne...*, p. 52–, un cafís de forment seria suficient per proveir de pa a una persona durant un any.

¹⁰⁷ Realment dispose de molt poca informació sobre el temps de producció dels draps. Tan sols la documentació del notari Ginés Aiz ens brinda un exemple:

Loprimerdia del mes de octubre any MDC y quatre me posia fer lana, yo, Ginés Aiz, notari, y de dit dia en havant he fet los draps següents

Primo, a 13 de dembre [*sic*], any 1604, se acabà un catorzè blanch y està en casa de Francès Llopis, abaixad
És a dir, segons aquest testimoni –AMA, II.8.3: *Comptes particulars del notari Ginés Aiz*, f. 39r– la producció d'un catorzè podia allargar-se perfectament dos mesos i mig –74 dies.

¹⁰⁸ A l'inventari de Lluís Irlés (1506), s'hi citen una taula de cardar, una perxa i un torn de filar; al de Guillem Jover (1541) una perxa i dos torns de filar –aquests dos, *apud* J.E. BROTONS: *Economía y sociedad...*, p. 76–; al de Francesc Martínez (1603) –AMA.XV.I.190: *Protocol de Ginés Aiz*, 8-II-1603– una perxa i una taula de cardar; i, finalment, al de Nicolau Llopis (1603) –AMA.XV.I.190: *Protocol de Ginés Aiz*, 7-VIII-1603–, segurament el més pobre dels quatre, tan sols un torn de filar.

¹⁰⁹ Els draps comprenen pràcticament tota la tipologia de teixits de la vila: baietes, catorzens, setzens i vint-i-dosens, dels més variats colors.

castellans per rova¹¹⁰.

Des del punt de vista de la producció i els mercats, els 50 anys que precedeixen a l'expulsió dels moriscos es caracteritzen per una tendència al descens en la qualitat dels draps produïts i un reforçament del monopoli en la venda de draps dels elements oligàrquics que controlen el Gremi de Paraires. Tot i que les vendes de draps del notari Ginés Aiz a la botiga de Joan Serrano de Castalla –1605-1606–¹¹¹ poden no ser representatives, la comparació que es pot fer entre elles i la que es desprèn dels protocols notariais a l'endemà de l'expulsió –1615-1619–¹¹², demostren una notable pèrdua qualitativa –v. Taula 30. Això és un símptoma clar que, en algun moment entre 1561 i 1615, s'havia capgirat la propensió a l'augment en la qualitat dels teixits de llana alcoians. És una resposta lògica a l'augment dels preus agrícoles que es va produir en els darrers decennis del XVI i els primers anys del XVII¹¹³. I és que el creixement s'havia aturat a mitjans de la dècada dels 80 –v. Gràfic 32– quan, per efectes d'una aguda crisi conjuntural en l'agricultura, s'hi constata una forta contracció del consum de draps. Amb aquest entrebanc, la població valenciana –com veurem, segurament la principal consumidora dels productes alcoians– va interrompre també el seu

¹¹⁰ La referència a la n. 107.

¹¹¹ V. Apèndix estadístic 20.

¹¹² V. LI. TORRÓ: *Abans de la...*, pp. 190-191.

¹¹³ E.J. HAMILTON: *El tesoro americano...*, pp. 204-206. El fenomen provocarà la mateixa tendència a la baixa en la qualitat dels draps a tota Europa, amb la generalització de les anomenades *new draperies* –teixits de llana i lli propis del món rural que ara es produiran per al mercat–; v. al respecte, Donald C. COLEMAN: "An Innovation and its Diffusion: the 'New Draperies'", *Economic History Review*, 2nd series, nº 22, 1969, pp. 417-429.

creixement¹¹⁴. La confluència –no gens casual– d'ambdós factors va actuar constrenyent el mercat de teixits, en general, i els de qualitat, en particular¹¹⁵. La recuperació de la dècada dels 90 –v. Gràfic 35– no anava a alterar la tendència a mitjà termini i, a més, estaria marcada per un reforçament conflictiu del sistema gremial.

Taula 30				
Tipus de draps venuts; 1605-06 i 1615-19				
<i>Vendes de draps de Ginés Aiz a la botiga de Joan Serrano de Castalla 1605-1606</i>				
Tipus	Nombre (alnes)	%	Valor (sous)	%
vint-i-dosè/na	275'81	31'22	6.145	40'15
setzè/na	60'25	6'82	879'15	5'74
catorzè/na	398	45'06	6.906'33	45'13
baieta	96'75	10'95	1.038	6'78
tafetà	52'5	5'94	335	2'19
flassada	-	-	-	-
estamenya	-	-	-	-
llenç	-	-	-	-
TOTAL	883'31		15.303'48	
Notes:	Els valors d'una 14na blava i un catorzè "aceitunat" que no hi figuraven han estat estimats a partir dels preus d'una 14na morada i un altre 14è "aceitunat".			
Font:	V. Apèndix estadístic 20.			

¹¹⁴ Per a d'aquestes qüestions cal recórrer als treballs de Manuel ARDIT; v., esp., "Expulsió dels moriscos...", *Els homes i la terra...*, pp. 93-147; i, en col.laboració amb J.M. PÉREZ GARCÍA: "Bases del crecimiento...". Per a la comarca v. Primitivo PLA: "Despoblación y repoblación... Així mateix, v. el capítol sobre demografia del present treball.

¹¹⁵ Aquest fenomen va ser especialment greu a la sederia valenciana; v. J. CASEY: *El Regne...*, pp. 103-107; i T. HALPERIN: *Un conflicto nacional...*, pp. 36-37. Així mateix, és de suposar que afectaria també a la draperia de la capital, on no sembla que es fabricaren draps catorzens i si, en canvi, draps trentens; sobre les qualitats produïdes a València les darreres dècades del s. XVI, v. Henri LAPEYRE: *La Taula de Cambis*, València, 1982, pp. 275-278.

Vendes de draps als protocols notarial 1615-1619				
Tipus	Nombre (draps)	%	Valor (sous)	%
vint-i-dosè/na	7	8'13	7.690	21'89
setzè/na	8	9'30	4.367	12'43
catorzè/na	59	67'81	21.241'16	60'48
baieta	3	3'48	794'7	2'26
tafetà	-	-	-	-
flassada	7	8'13	840	2'39
estamenya	1	1'16	120	0'34
llenç	1	1'16	63'25	0'18
TOTAL	86		35.116'11	

Font: AMA, XV.1.210 a 212: *Protocols de Nofre Cantó*; 243 a 246: *Protocols i rebedors de Pasqual Pérez*; i 277 a 281: *Protocols de Miquel Valls*.

Pel que fa a la segona de les característiques del període, cal destacar que, de nou durant el període comprés entre 1615 i 1619, aquests elements –paraires, *ciutadans*, notaris i mercaders– controlaven al voltant del 90 % dels draps venuts a la vila. Encara que el principal mercat era el territori del Regne de València, especialment l'àrea compresa entre les ciutats d'Oriola i València, és del tot segur que el radi de les vendes dels draps alcoians l'excedia amplament. Així ho demostren, per exemple, els contractes signats entre Miquel Descals i l'apoderat del rei per a les galeres, per tal de fer draps catorzens i cordellats colorats per a la roba dels galeots, entre 1575 i 1580¹¹⁶.

¹¹⁶ Els detalls a J. Moya: *Libro de Oro...*, I, p. 21. Així mateix, J.E. BROTONS: *Economía y sociedad...*, p. 77, també ofereix alguna informació complementària sobre la dita operació. Per fer-se una idea de l'abast de la compra, el 22-IX-1575 es fa un bàndol públic per part de Juan Carrión, apoderat de Francisco Guillamón, procurador del rei per a les galeres, pel qual fa saber que vol comprar 2.000 vares castellanés de catorzè vermell. El drap s'havia de servir a Cartagena, 1.000 vares el 10 d'octubre i 1.000 més a Tots Sants. Finalment, el contracte s'adjudica a Miquel i Lluís Descals al preu de 8 r.c. i 15 mrvs. la vara, a cobrar el febrer de 1576. L'ajust de comptes del 1578 ens indica que el procurador de les galeres devia en aquesta data a Miquel Descals i Josep Berenguer, 281.239 mrvs de la primera

El mercat castellà seria, doncs, una de les destinacions més importants de la draperia alcoiana. Entre 1606 i els primers mesos de 1609 els registres de l'impost de la quema registren un total de 54 peces que, probablement s'hi destinarien¹¹⁷. Aquesta mateixa documentació també dóna testimoni de la venda de draps a l'illa d'Eivissa¹¹⁸. Així mateix, sembla que una proporció indeterminada de la producció drapera local es dirigia cap al N d'Àfrica. En aquest sentit, hi ha dos petges documentals que ho poden corroborar. El primer, molt més feble, és el testimoni dels hereus del sastre Jaume Martínez que després de la Germania, per tal d'exculpar-lo, afirmen que va ser mort a la tornada d'un viatge realitzat "per mar" per vendre "roba"¹¹⁹. Més significativa és, en canvi, la "Memòria dels draps de Orà", en la que el notari Ginés Aiz llista una sèrie de peces de tela de diferents propietaris venudes, aparentment, a la dita plaça africana, possiblement el 1594¹²⁰.

Les formes de comercialització serien variades: des de la vinguda de comerciants per comprar o encarregar roba, fins el viatge dels mateixos fabricants

venda i, a més, 382.039 mrvs. Més per 3.980 vares de catorzè vermell –"colorado" als documents redactats en castellà i "quatorzena scarlatina" als que ho estan en català– i 1.631 de cordellat del mateix color, als preus, respectivament de 284 mrvs. i 221 mrvs. El 1580 encara no estava cobrat tot el deute. Les 2.000 vares del 1575, representaven un 2'61 % del total de les produïdes a Alcoi segons l'estimació feta a partir de la bolla; mentre que les 5.611 de 1578 en suposarien un 11'13 %.

¹¹⁷ ARV-MR, 11.417. El destí de Villena és segur en el cas de 2 catorzens i 3 baietes, i pràcticament segur en el cas de 3 peces més sense determinar.

¹¹⁸ Concretament un total de 14 catorzens en una sola partida.

¹¹⁹ V. n. 81.

¹²⁰ AMA, II.8.3: *Comptes particulars del notari Ginés Aiz, 1547-1635*. La data de 1594 l'he suposada perquè es troba al mateix foli en el que comença les anotacions de les bestretes lliurades al llaurador que li gestionava l'hort; v. n. 163 del capítol sobre l'agricultura.

alcoians per despatxar llurs draps. Era freqüent que aquestes operacions –especialment les vendes a particulars desplaçats a la vila– ajornaren el pagament mitjançant una obligació, la qual cosa ajudava al creixement del capital esmerçat en augmentar el seu temps de rotació. Finalment, és necessari destacar l'existència de botigues de comanda a diverses viles –com Oriola, Gandia, Elx o Castalla–, en les que un mercader comissionat venia en la seua casa la roba d'un mercader alcoià¹²¹. Els contractes que he pogut localitzar estipulaven que el mercader o paraire alcoià corria amb totes les despeses –inclosos el transport i, freqüentment, l'edifici on s'havia de posar la botiga– i l'altre es comprometia a no tenir altres tipus de teixits que no foren els que li subministrara el primer. A canvi, de vegades s'establien uns guanys fixes que podien fixar-se en 20 s per cada drap venut¹²². Les exempcions fiscals de les que gaudia la manufactura alcoiana seguien sent un avantatge important del que feien ús els comerciants i paraïres de la vila¹²³.

¹²¹ Per a tot açò, LI. Torrò: *Abans de la...*, pp. 196-198. La notícia sobre la botiga de Castalla prové dels comptes de Ginés Aiz, v. Apèndix estadístic 20.

¹²² A banda d'altres referències –com la citada a la nota anterior– he localitzat dos contractes en aquests termes: AMA, XV.I.191, *Protocol de Ginés Aiz*, 18-VIII-1604; es tracta d'un contracte entre Vicent Santonja, mercader d'Alcoi, i Francesc Ferrandis, mercader de Gandia, per a parar una botiga de draps a Gandia; i AMA, XV.I.202, *Protocol de Nofre Cantó*, 2-XI-1605, contracte entre Ginés Carbonell, mercader d'Alcoi, i Lluís Pastor, mercader d'Alcoi, per a parar una botiga de draps a Elx. Ambdós documents es troben transcrits a LI. TORRÓ: *Alcoi una vila reial...*, pp. 422-426. S'hi citen els següents gèneres de roba: catorzens, setzens, vint-i-dosens, baietes, cordellats i frisons; a més, distingeixen entre baietes de la muntanya i baietes de València.

¹²³ Així a un document notarial de 1606, Lluís Arcaina nomenva procurador seu al traginer alcoià Baptiste Cosa per a que

"... en son nom y per ell puga comparexer y comparexa davant qualsevols ceners, peatgers, duaners e altres qualsevols arrendadors i imposidors dels drets davallscrits e davant de aquells o qualsevol de aquells fer ostenció y presentació de la Carta de Franqueça a ell y als demés vehins y habitants de dita vila de Alcoy per Sa Magestat concedida. E per a que en son nom puga jurar en sa ànima a Nostre Senyor Deu, etc. que totes aquelles mercaderies que lo dit Batiste Cosa portara, axí de draps, llanes e altres qualsevols robes e mercaderies, ser pròpies del dit constituhent, les quals, conforme la dita Carta de Franqueça, son franques e immunes de tots los drets e imposicions en dita Carta de Franqueça contenguts..."

AMA, XV.I.267, *Protocol de Miquel Valls*.

Si la informació que es desprèn del contracte entre Ginés Aiz i Joan Serrano de Castalla és fiable, els marges de benefici d'aquestes operacions podien ser realment molt elevats¹²⁴. Aquesta documentació mostra unes sensibles diferències entre allò que semblen ser els preus inicials que Ginés Aiz fixa per cada drap i els preus finals que Joan Serrano liquida al notari¹²⁵. Els draps eren entregats al fiat per Aiz a un determinat preu inicial, i, a termini fixat, Serrano es comprometia a pagar-los. El tracte és descrit d'aquesta manera pel notari:

“A tres dies del mes de noembre [sic] de l'any 160 y cinch, yo, Ginés Aiz, notari, me concertí ab Juan Serrano de la vila de Castalla de donar-li per a que la [...] en dita vila; fiada al mes de agost d'esta manera que yo li e de donar la roba posada en sa casa a ma costa, y dit Serrano la té de vendre al preu que posa, fiada al mes de agost y <s'ella no's> cobrara. Y lo dia de Sant Miquel de setembre a de pagar tot lo que valdrà tota la roba fiada. La qual roba a de fiar a son conte, y, si's pert algun deute, lo a de pagar de sa casa. Lo qual concert se feu en la Font de Biscoy, pen presència de un son nebot y de Domingo Pérez, Roch Ayz y Miquel Valls.”

En termes mitjans, el percentatge de diferència arriba quasi al 70 % –68'07 %–, la qual cosa suposa una gran distància entre el preu de cost i el preu de venda. Sembla evident que aquestes elevades expectatives de benefici estimulen la participació directa en el finançament i el control del procés de producció. Així mateix, són la base dels importants processos d'acumulació. De fet, el cas d'Aiz és força representatiu d'aquesta evolució. El Ginés Aiz del que estic parlant és, amb tota seguretat, el fill del

¹²⁴ V. Apèndix estadístic 20.

¹²⁵ Per posar tan sols un exemple transcriu les dues anotacions referides al primer drap tramés per Aiz a Serrano: “Primo, a dihuyt dies del mes de noembre, any 1605, li envií per Nofre Berenguer, un vint-i-dosè *pardo* que comprí de Pere Macià per 22 £ s que tira vint-yuna alna y dos palms. 21 al. 2 p.”. Uns folis més avant llegim: “Conte fet entre Joan Serrano de Castalla, de una, y Ginés Ayz, notari de Alcoy, de altra, de tota la roba que a venut fins tot lo mes de agost del present any MDC y sis. 1. Primo, deu lo dit Serrano 33 £ 13 s 7 d, lo que procehix de un 22è de sort *pardo* que rebé a 18 de noembre que tira 21 al. 3 p. 33 £ 13 s 7 d.” A banda de la petita diferència d'un pam, sembla clar que es tracta, sense cap gènere de dubtes, de la mateixa peça; la diferència de valor és d'11 £ 13 s 7 d, és a dir, un 53'09 % superior. El detall dels beneficis a l'Apèndix estadístic 20.

notari examinat com a mestre paraire el 1576¹²⁶. El seu inici en el negoci dels draps no es produeix, però, com a continuació de la “fàbrica” del seu pare. De fet, el primer testimoni de la fabricació de draps per la seua part és de 1604; deu anys abans, però, ja s’havia dedicat al negoci de la venda dels draps mitjançant la compra prèvia dels mateixos a artesans o corredors¹²⁷. Entre el 15 d’octubre de 1606 i el 4 de novembre de 1608, la producció mínima d’aquest individu va ser de 26 draps; almenys aquesta quantitat va ser batanada pel seu compte per part del pilater Joan Abad¹²⁸.

La subordinació dels artesans respecte d’aquests empresaris no va ser acceptada mai de bon grat. La prova més evident és la resistència dels teixidors, constatada tant en les actes del Gremi de Paraires com, des de 1590, en les del seu propi Ofici¹²⁹. Ja el 1569 els teixidors havien tractat de constituir un gremi apart, però, de fet, no ho aconseguiran fins el 1590 quan, després de tres dècades d’enfrontaments amb els paraires, especialment per qüestions salarials, van adoptar les ordenances per

¹²⁶ De fet s’hi refereix a ell mateix freqüentment com a Ginés Aiz, notari, menor –v., p.e., AMA, II.8.3: *Comptes particulars...*, f. 38r.

¹²⁷ Al foli 38r del llibre de comptes s’hi llegeix: “Memorial dels draps que yo, Ginés Aiz, notari, menor, he comprat del primer dia de juliol 1594 en havant”. Des d’aquesta data, i fins el 3 d’agost –el memorial no continua m’s enllà–, va adquirir 7 vint-i-dosens, 6 catorzens, 2 setzens i 1 baieta. D’aquests 16 draps, 5 van ser comprats “per medi de Luis Pastor”, segurament un corredor d’orella, mentre que els altres 11, ho van ser de Miquel Sempere –4– i Miquel Blanquer –7. En aquests dos casos, assenyala que es tracta de “barata deutes”.

¹²⁸ Un total de 9 catorzens –34’61 %–, 6 vint-i-dosens –23’08 %–, 5 setzens –19’22 %–, 5 flassades –19’22 %– i 1 baieta –3’85 %; AMA, II.8.3: *Comptes particulars...*, f. 246v.

¹²⁹ ATA, Llibre 3r, *Libro del Gremio de Texedores*. Per als detalls sobre aquest enfrontament, v. LI. TORRÓ: “Prehistòria...”. També es pot trobar un atapeït resum de l’activitat d’ambdós gremis a J. Moya: *Libro de Oro...*, I, pp. 22 i ss.

les que es regia el Gremi de Teixidors de la ciutat de València¹³⁰. La disposició més important d'elles és, junt a la fixació de la mida dels pintes dels telers¹³¹, el sancionament legal de la facultat dels mestres teixidors per a fabricar draps¹³². Tot açò els atorgava un fort poder de negociació en llur enfrontament amb els paraïres, plasmat, de fet, en la mateixa aprovació de les ordenances. És probable que la recuperació conjuntural de la segona meitat dels 90 col·locara als teixidors en una posició favorable que ja no perdrien fins la segona meitat del segle XVII: la prova més evident –a banda de les pròpies ordenances– és l'augment dels jornals el mateix any¹³³. Inflació, crisi de la demanda i pressió a l'alça sobre els salaris –els tres factors íntimament relacionats– anaven a marcar a mitjà termini la crisi de la manufactura gremial alcoiana en els moments immediatament posteriors a l'expulsió dels moriscos.

Potser paga la pena reconstruir amb detall aquest enfrontament. A penes 6 anys després de l'aprovació de les ordenances, el Consell dels Paraïres insisteix en l'observació per part dels teixidors del capítol 65, que és el que conté la prohibició de

¹³⁰ AMA, I.4.2.1-BC.197-198, *Llibre del Mustaçaf*, 1554-1609, "Crida de l'Ofici dels Teixidors", 17-5-1590.

¹³¹ V. *infra*, el capítol 40 de les ordenances dels teixidors de 1590 –Apèndix documental Document 5. Aquesta és una qüestió que enfrontara durant segles els paraïres amb els teixidors. De fet serà un dels arguments esgrimits a l'hora de justificar la decisió d'unificar els dos gremis en un de sol l'any 1798; B(iblioteca) G(abriel) M(iró): *Manuscrito sobre la Real Fábrica de Paños de Alcoy*, 1797, no. reg. 80.276 –transcrit a l'Apèndix documental, Document 63.

¹³² Lògicament, en aquest context per "fabricar" s'entén la capacitat per posar en marxa i gestionar el procés de producció amb capital propi. V. *infra*, el capítol 27 de les ordenances dels teixidors de 1590 –Document 5.

¹³³ ATA, Llibre 1r., *Capítulos de la fábrica...*, 5-X-1590, ff. 122r-124r.

treballar draps encarregats per forasters¹³⁴. El clima de tensió era evident ja que, dos anys després, els teixidors van optar per sol·licitar permís a les autoritats de València per tal de fer capítols propis¹³⁵. Encara que no s'hi conserva cap resposta, el més probable és que fóra negativa ja que els teixidors no van formar gremi apart fins el 1590, com veurem. La conjuntura del moment no era favorable a les pretensions dels teixidors: durant l'any 1572 van fer diverses demandes d'augment salarial¹³⁶ que van ser desatesses per part dels paraires. I no sols això, aquests es van reafirmar en el pacte acordat al temps de l'aprovació dels capítols, fent una crida el 20-X del mateix 1572 per a què els teixidors no demanaren més jornal de l'estipulat¹³⁷.

Des d'aquest moment, la principal reivindicació se centrarà en la qüestió salarial. No és gens casual degut al fort augment de preus que es va produir a les darreres dècades del segle XVI. Aquesta dolenta situació es veurà agreujada per la crisi conjuntural que s'inicia el 1576 i que s'allargara, almenys, fins el 1594¹³⁸. Encara que no hi ha cap testimoni directe, sembla probable que l'enfrontament adquirirà un tint més radical durant aquest període. La informació de la que dispose presenta un panorama obscur en la dècada dels 80, pel que fa a l'administració interna de l'ofici. Com he assenyalat abans, les ordenances del Gremi de Paraires regulaven com i quan

¹³⁴ ATA, 1r, 5-X-1567, f. 38v.

¹³⁵ ATA, 1r, 21-XII-1569, f. 43v.

¹³⁶ ATA, 1r, 17-II i 26-X, ff. 47v i 50v.

¹³⁷ ATA, 1r, f. 49v.

¹³⁸ No és gens casual, doncs, que Ginés Aiz menor mampreguera de nou en aquesta data el negoci dels draps. V. *supra*.

s'havia d'elegir el Consell i els veedors dels teixidors i, de fet, entre 1561 i 1579 aquestes eleccions es reflecteixen amb regularitat a les actes del gremi. Tanmateix des de 1580 la situació canvia: el 1580, 1581, 1584 i 1587, tan sols s'elegeixen veedors, i el 1582, 1583, 1586 i 1588 ni Consell ni veedors. L'excepció és l'any 1584 i, en aquest cas, per decisió del Consell de Paraires¹³⁹. Els indicis apunten, per tant, a un intent continuat per part dels paraires d'impedir el normal funcionament de l'ofici de teixidors, quasi amb tota seguretat per evitar l'articulació de les seues reivindicacions.

Tanmateix la conjuntura no afavoria, a mitjà termini, les pretensions dels paraires. La persistència de la contracció dels mercats facilitaria una millora en la posició negociadora dels teixidors. Açò es pot explicar per dos factors. D'una banda, per la doble pressió –inflació i manca de treball¹⁴⁰– a la que es veien sotmesos. D'una altra, i és realment la clau, perquè la depressió conjuntural vindria acompanyada d'un descens en la qualitat dels teixits –demanda de draps més barats–, ampliant, d'aquesta manera, l'espectre de persones que podien finançar-ne la fabricació i dificultant, per tant, el monopoli de l'oligarquia dels paraires¹⁴¹. La millor prova és la independència aconseguida pels teixidors l'any 1590 quan, després de l'acceptació per part dels

¹³⁹ ATA, 1r, 4-X-1584, f. 75r.

¹⁴⁰ Cal tenir present, allò que he apuntat sobre els salaris al capítol anterior, és a dir, que aquests artesans cobraven per drap teixit, la qual cosa implica que els seus ingressos depenien quasi exclusivament de la quantitat de peces produïdes; sobretot, si es té en compte que la part de les seues utilitats provinent de l'agricultura va ser irrellevant fins després de l'expulsió dels moriscos el 1609; v. LI. TORRÓ: *Abans de...*, pp. 137-139.

¹⁴¹ Com he indicat abans, tant a les actes del Gremi de Paraires, com al llibre del *Mustaçaf* d'aqueixos anys hi ha suficients proves de la proliferació de personatges que es dediquen a encarregar draps sense ser mestres examinats del gremi.

paraires¹⁴², adopten les ordenances del Gremi de la Ciutat de València¹⁴³, en les que se sancionava la facultat dels teixidors per a poder "fabricar" draps. Al remat, en octubre d'aqueix mateix any els paraires accepten, també, una puja en els salaris per teixir¹⁴⁴.

Alhora, un nou conflicte s'inicia entre paraires i teixidors: la qüestió dels pintes "goliarts"¹⁴⁵. Efectivament, al mateix consell en el que els paraires accepten que els teixidors tinguen les seues pròpies ordenacions, aquests darrers expressen el seu dubte sobre l'amplària del pinte dels vint-i-dosens de sort atès que a algunes localitats com Ontinyent era mig quart de pam més ample¹⁴⁶. En octubre del 1590, al mateix temps que s'aproven els nous salaris dels teixidors, adopten aquesta nova mesura¹⁴⁷. Això va fer que els paraires tardaren poc temps en fer marxa enrere: el 8 d'abril de 1591 acordaven eliminar-los compensant, però, econòmicament els teixidors que els utilitzaven¹⁴⁸. Les resistències serien importants, ja que el Consell de la Vila es va

¹⁴² ATA, 1r, 12-III-1590, f. 102v.

¹⁴³ Publicades en "crida" pel mustaçaf el 17-V-1590; AMA, I.1.4.1.2-BC.197-198: *Llibre del Mustaçaf*, 1554-1609.

¹⁴⁴ ATA, 2n, 5-X-1590, ff. 122v-123v.

¹⁴⁵ Es tracta d'un pinte –peça per la que passen els fils de l'ordim– més ample: "...de amplària de dotse palms un quart y mig, conforme és lo pinte de la vila de Ontinyent..." –ATA, 2n, 21-III-1591, ff. 127r a 128r–; els pintes "goliarts", s'oposa als "clusos", que eren els aprovats a les ordenances de 1561.

¹⁴⁶ ATA, 1r, 12-III-1590, f. 102v. A la mateixa junta es decideix que dos prohoms visiten aquella vila i adopten les mesures que en ella s'utilitzaven.

¹⁴⁷ ATA, 2n, 5-X-1590, ff. 122v-123v.

¹⁴⁸ ATA, 2n, ff. 127r a 128r. La mesura es va fer efectiva ja que 3 mesos més tard el consell facultava els veedors per vendre les pues dels pintes goliarts que havien tret als teixidors, ATA, 2n, 7-

veure obligat a pronunciar-se mitjançant una ordenació en agost del mateix any¹⁴⁹. De fet, alguns paraires s'adheririen a aquesta oposició fins el punt que un d'ells, Vicent Santonja, va iniciar un plet contra l'acord¹⁵⁰. L'assumpte conclou amb una sentència de la Reial Audiència de València per la qual s'obliga al Consell de la Vila per a què, d'acord amb els dos gremis, dictamine. Reunits els dos gremis, es ratifiquen sobre el pinte "clus":

"...que los draps que es tixen ab los pintes goliarts no són tan profitosos ni la roba dura tant ni és de tant profit com los draps que es tixen ab los pintes clusos, per que en haver caygut lo pel del drap los fils de aquell resten clars, y conforme al pelatge y obratge de la llana que's fa y obra en la present vila, no's poden fer bons draps si's tixen ab dits pintes goliarts, ans bé se fan molt millors y de més profit per als qui's visten de aquells los draps que's tixen ab dits pintes clusos."¹⁵¹

Tot sembla indicar que el treball amb aquests pintes es feia molt més àgil per als teixidors, encara que, segurament, en detriment de la qualitat final del drap. A diferència del que ocorrerà quan, a partir de 1750, torne a suscitar-se una qüestió

VII-1591, f. 129v.

¹⁴⁹ L'ordenació datada el 4 d'agost diu el següent:

"Item, se tingué per bé, clogué y determina, que per quant los pintes goliarts ab los quals se tixen los vint-i-dosens de sort en la present vila de Alcoy són molt perjudicials per al profit y bordat dels draps y per a qui's vist de aquells, y los pintes clusos són millos y de més profit. Per tant, se clogué y determinà que los texidos d'esta hora en havant no puguen teixir ningun drap vint-i-dosé de sort ab dits pintes goliarts, y, així mateix ningun perayre pugua fer teixir ningun vint-i-dosé de sort ab dits pintes goliarts, en pena de vint-i-sinch lliures a cascú, lo ters a l'acusador, lo ters al senyor rey y lo tersa l'offici de perayres, applicadores. Y així mateix que si algun pinte y haurà en la present vila goliart, que en la hora sia cremat."

ATA, 2n, 4-X-1591, f. 130v.

¹⁵⁰ El 7 de desembre es convoca un "Consell sobre lo plet que Vicent Centonja mou per los pintes" –ATA, 2n, ff. 131v a 132v. Santonja denuncia els teixidors d'Alcoi, i a la seua petició venen un agutzil, un notari i un veedor del Gremi de Teixidors de la ciutat de València per a segrestar tots els pintes dels teixidors i imposar-los penes. Sembla que segons els capítols de València adoptats pels teixidors els pintes no poden ser "clusos" sinó "goliarts". Això, però, contradiu els capítols dels paraires de 1561 i l'acord amb el que havien arribat amb els teixidors amb la intercessió de la vila. Per tot açò, acorden recolzar els teixidors en el seu plet contra Vicent Santonja, ajudant a les despeses.

¹⁵¹ ATA, 2n, 3-III-1592, ff. 134r a 135v. Tot el consell de paraires i el de teixidors voten a favor dels pintes goliarts, i el de la vila tots menys 4 (15 a 4). A més s'ordena que, a partir del mes de juliol ja no es puguen teixir 22ns amb pintes goliarts.

semblant per al pinte dels vint-i-quatrens, l'augment salarial aconseguït pels teixidors possiblement els compensara suficientment com per a resoldre la qüestió.

La recuperació de la segona meitat de la dècada dels 90 calmarà les friccions entre paraires i teixidors, encara que per poc temps. El canvi de tendència marcat per la pesta del 1600 provocarà que en agost de 1604, els teixidors de nou tornen a exigir un augment salarial¹⁵². La negativa dels paraires motivarà l'establiment d'un plet per a la qual cosa nomenen com a síndic a Miquel Pellicer, conseller del gremi¹⁵³. Amb tot, la conjuntura sembla prou adversa per als teixidors, ja que la manca de feina obligava a molts d'ells a treballar inclús per davall dels salaris acostumats. Açò va conduir a una contundent reacció del Consell prohibint-ho sota una forta pena econòmica i, el que era més important, la privació de l'ofici¹⁵⁴.

L'expulsió dels moriscos, però, va alterar la correlació de forces. L'emigració d'una part considerable de petits propietaris¹⁵⁵ cap a les terres abandonades per la marxa forçada dels musulmans tindria dos efectes. A mitjà termini, anava a permetre accedir a aquests artesans a petites parcel·les de terra a molt bon preu degut al fort creixement de l'oferta per la venda protagonitzada pels emigrants. A curt, i és el que pot haver resultat decisiu per al que ens interessa ací, l'emigració probablement

¹⁵² ATA, 3r, 1-VIII-1604, f. 15r i v.

¹⁵³ ATA, 3r, 30-X-1604, ff. 16v i 17r.

¹⁵⁴ ATA, 3r, 26-VII-1606, f. 18r.

¹⁵⁵ Fins a un terç de la població total. Per a d'aquestes qüestions i el que segueix, v. el capítol sobre demografia i LI. Torró: *Abans de..., passim*.

suposara una manca de braços empleats parcialment a jornal en l'agricultura. La possibilitat del treball complementari en feines agrícoles de baixa qualificació podria haver estat la causa de la decisió presa pels teixidors de deixar de treballar fins que les seues demandes salarials no foren ateses¹⁵⁶. La prova de la posició de força en què es trobaven va ser la immediata acceptació dels paraïres, a penes 4 dies després. Aquesta situació, a més, es mantindrà fins als anys 40 del s. XVII, quan la recuperació de la demanda de draps començarà, de nou, a capgirar-la.

Cal precisar que, tot i que la relació salarial sembla ser la forma dominant de subordinació del treball, és segur que no era l'única. Hi ha proves, escadusseres però significatives, que, al costat o barrejada amb ella, també subsistien artesans independents o semi-independents que viurien de vendre llurs draps als fabricants i mercaders que es dedicaven a comercialitzar-los –és a dir, segons els patrons d'allò que hom anomena *Kaufsystem*–; la més conclouent és l'elevat índex de vendes de draps entre alcoïans –entre 1615 i 1619 la meitat de les registrades als protocols notarials¹⁵⁷. Així mateix, també he pogut constatar encàrrecs amb bestreta –*Verlagssystem*–, com el que Joan Casa, paraïre, va fer a Josep Botella, corredor, per a què aquest fera –o manara fer– tres draps catorzens *pardos*, avançant-li a l'efecte 15 £ valencianes i 8 arroves de llana pelades negres¹⁵⁸. La documentació de Ginés Aiz, demostra que, junt a la fabricació pel seu compte, el paper de la compra de draps per

¹⁵⁶ V. Apèndix documental, Document 14.

¹⁵⁷ V. Ll. Torró: *Abans de la...*, p. 197.

¹⁵⁸ AMA, XV.I.200-BC.731-680, *Protocol de Nofre Cantó*, 1597-1599, 27-II-1598.

a la revenda, directament a altres productors o per mitjà de corredors, seguia sent força important. Dels 43 draps tramesos per Aiz a Castalla, 14 –32'56 %– havien estat adquirits a altres paraires i 2 –4'65 %– al corredor Joan Botella¹⁵⁹. Aquestes evidències poden indicar que si, d'una banda, l'augment de la producció i de la qualitat dels draps podria haver ajudat considerablement a la concentració del negoci en poques mans a l'altura de la dècada dels 70 del segle XVI, d'una altra, la crisi dels anys 80 i la decadència de la qualitat dels draps podria haver tingut l'efecte contrari. La persistència d'un estrat d'artesans mitjans pot haver facilitat una notable *flexibilitat* d'adaptació a les condicions canviants del mercat.

Taula 31
Distribució dels consellers del Gremi de Paraires, 1561-70 i 1591-1600

1561 - 1570				
Nombre de càrrecs ocupats	Individus (noms)	%	Total de càrrecs	%
1	25	39'68	25	17'60
2 - 3	25	39'68	59	41'55
4 o més	13	20'63	58	40'84
TOTAL	63		142	
Nombre de càrrecs ocupats	Llinatges (cognoms)	%	Total de càrrecs	%
1 - 2	19	50'00	27	19'01
3 - 5	10	26'31	35	24'65
6 o més	9	23'68	80	56'34
TOTAL	38		142	

¹⁵⁹ V. Apèndix estadístic 20.

1591 - 1600				
Nombre de càrrecs ocupats	Individus (noms)	%	Total de càrrecs	%
1	29	47'54	30	22'56
2 - 3	21	34'43	55	41'35
4 o més	11	18'03	48	36'09
TOTAL	61		133	
Nombre de càrrecs ocupats	Llinatges (cognoms)	%	Total de càrrecs	%
1 - 2	15	44'12	20	15'04
3 - 5	11	32'35	44	33'08
6 o més	8	23'53	69	51'88
TOTAL	34		133	

Font: ATA, 1r, ff. 22r a 45r; ATA, 2n, ff. 130r a 167r.

Aquesta persistència és comprova amb claredat dins la pròpia estructura gremial. Com es pot observar en la Taula 31, l'accés al Consell de Paraires es va fer més fàcil a les darreries del segle del que ho havia estat en el moment d'aprovació de les ordenances. Sense comptar amb les possibles homonímies, la proporció d'individus que eren elegits amb major freqüència va disminuir entre les dècades dels 60 i dels 90. Paral·lelament, a més, aquells que hi accedien ocasionalment va créixer de forma notable. D'una altra banda, si l'anàlisi la fem per llinatges, podem observar com l'estrat intermedi veu reforçada la seua presència de forma sensible. Les diferències no són suficientment importants com per a concloure que l'ascendent sobre el gremi dels elements més poderosos haja desaparegut. Però el cert és que aquest canvi va suposar també un canvi en els cognoms que havien dominat el gremi a la dècada dels

60. Així el llinatge dels Torregrossa –11 càrrecs entre 1561 i 1570– va ser substituït pel dels Pasqual –15 càrrecs entre 1591 i 1600–; de la mateixa manera, si en la dècada dels seixanta era un Major –Honorat– aquell que més vegades va resultar elegit –6–, als noranta Pere Valor va ocupar aquest lloc amb la mateixa quantitat de càrrecs¹⁶⁰. Aquestes transformacions es reflecteixen institucionalment amb la introducció d'una nova normativa per a la insaculació dels càrrecs gremials el 1599 que limita les possibilitats de reelecció¹⁶¹.

Universitat d'Alacant
Universidad de Alicante

¹⁶⁰ Els llinatges amb més de 6 càrrecs van canviar radicalment entre aquests dos períodes. El 1561-70 van ser els Torregrossa –11–, els Arcaina –10–, els Blasco –9–, els Cantó –7–, els Monllor –7–, els Gisbert –7–, els Irles –6–, els Major –6– i els Pasqual –6–. El 1591-1600, en canvi, van ser els Pasqual –15–, els Jordà –11–, els Gisbert –10–, els Pérez –8–, els Valor –8–, els Barber –6–, els Moltó –6– i els Arcaina –6–. Els canvis més notoris són els dels Blasco que passem de 9 càrrecs a 1 tan sols, i els dels Pérez, els Barber i els Moltó, que ni tan sols figuren el 1561-70.

¹⁶¹ La limitació suposa la impossibilitat de tornar a ser triat com a clavari o veedor fins tres anys i conseller fins dos anys; ATA, 2n, 4-X-1599, ff. 164v a 165r. V. Apèndix documental, Document 12.

3. Els temps difícils. Crisi i reestructuració (1610-1715)

L'onze d'octubre del 1610, el Consell de l'Ofici de Teixidors es reunia en casa d'un dels seus membres, Lluís Pellicer, i acordava que "...acabats los draps que fins al dia de hui tenen en los telers, paren de teixir" amb l'objectiu d'arrencar dels paraires una puja en els salaris que arribaria tan sols 4 dies després¹⁶². El fet és significatiu perquè marca un punt culminant en les reivindicacions dels artesans depenents. Des d'aquest moment, amb l'agreujament de la crisi, s'inicia un període en el que els teixidors semblen imposar les condicions. Després d'un llarg període de caiguda dels salaris reals, la conjuntura se'ls presentava immillorable per aturar i, àdhuc, invertir el procés. A l'augment salarial aconseguit el 1610, en van seguir d'altres el 1615 i el 1629¹⁶³. S'havia entrat en un cercle viciós de difícil eixida. D'una banda, les condicions externes col·locaven als teixidors en una posició òptima per a negociar, especialment després de l'expulsió dels moriscos¹⁶⁴. D'una altra, la depressió persistent del mercat erosionava el poder dels paraires i disminuïa les possibilitats de treball. Aquesta reducció del nombre de peces teixides era compensada pels teixidors amb l'augment correlatiu de llurs salaris, la qual cosa repercutia negativament en els costos de producció i, per tant, en els beneficis. El resultat era un agreujament de la situació amb la progressiva pèrdua de mercats i la reducció constant de les qualitats produïdes.

¹⁶² ATA, 3r, 11-X-1610, f. 20v. Per a més detalls v. Ll. Torró: "Prehistòria del...".

¹⁶³ V. l'anàlisi esbossada al capítol precedent.

¹⁶⁴ V. *supra*, pp. 378-379; i, Ll. Torró: *Abans de la...*, pp. 115-168 –esp. pp.134-139, 159-161 i 162-164.

Taula 32
Distribució dels consellers del Gremi de Paraires, 1621-30

Nombre de càrrecs ocupats	Individus (noms)	%	Total de càrrecs	%
1	23	46'94	23	19'17
2 - 3	14	28'57	35	29'17
4 o més	12	24'49	62	51'66
TOTAL	49		120	
Nombre de càrrecs ocupats	Llinatges (cognoms)	%	Total de càrrecs	%
1 - 2	6	26'09	8	6'67
3 - 5	8	34'78	31	25'83
6 o més	9	39'13	81	67'50
TOTAL	23		120	

Font: ATA, 1r, ff. 22r a 45r; ATA, 2n, ff. 130r a 167r.

El paper del gremi, però, no sembla haver sofert alteracions substancials. Ni en el vessant d'oferir instal·lacions comunes als agremiats, ni en la seua posició d'enfrontament respecte a la resta d'artesans, ni en les seues funcions de control de la qualitat de la producció. De fet, en el primer terç del segle XVII, el control del gremi va estar en mans d'una minoria considerablement més reduïda que en els temps anteriors. L'efecte més immediat de la crisi sobre l'estructura de poder de l'Ofici de Paraires va ser l'accentuació de la tendència oligàrquica –v. Taula 32. Com a botó de mostra, als anys vint es produeix un fet encara inèdit, 2 persones hi són presents als 8 consells elegits en aquest període: Andreu Torregrossa i Josep Taça¹⁶⁵. Amb

¹⁶⁵ El 1627 i el 1630 no hi va haver eleccions per raons que la documentació no ens permet conèixer.

escasses variacions, aquesta situació es perllonga fins 1643, data a partir de la qual la documentació gremial disminueix considerablement el seu cabdal d'informació fins 1662.

Totes aquestes qüestions queden clarament reflectides en el propi funcionament dels gremis. Les actes del Gremi de Teixidors mostren una tendència molt semblant a la dels paraires, amb una vitalitat sense precedents que s'extingeix a partir del 1635¹⁶⁶. Aquesta activitat intensa dels teixidors sembla haver estat, per tant, breu i, a més, com els paraires, la recuperació no sembla iniciar-se fins la dècada dels seixanta. De fet, fins el 1663, tan sols s'ha conservat informació de dos anys –1641 i 1645– i cal esperar fins la dècada dels 70 per a què tingam testimonis d'alguna cosa més que l'elecció de Consell i la realització d'exàmens. De la mateixa manera, la tendència a l'oligarquització també hi és present amb força. Un exemple destacat és el de Vicent Carbonell que apareix als exàmens de les noves ordenances de 1590 com a mestre vell¹⁶⁷: dels 23 consells elegits dels que hi ha constància documental entre 1601 –primera vegada que se'l cita com a conseller– i 1631, hi participa a 16. A més, cal tenir present que els anys 1621 i 1622 és probable que no fora membre del consell per tenir el càrrec de síndic de l'ofici¹⁶⁸. Des de 1626 no s'elegeix tot el consell sinó tan sols veedors i clavari, i el darrer any que va ser elegit el consell complet 1625, no sols s'hi troba ell sinó també el seu fill del mateix nom, examinat com a mestre pocs anys

¹⁶⁶ Els teixidors no semblen haver-se reunit –no hi ha constància almenys– entre 1632 i 1641; d'aqueixos anys tan sols es conserven els exàmens, ATA, 3r, ff. 37v, 38r i 53v –1634, 1635 i 1640.

¹⁶⁷ Paga tan sols 18 s d'exàmen, ATA, 3r, 5-II-1591, f. 32v.

¹⁶⁸ De fet, el 6-I-1623 renuncia a aquest càrrec, ATA, 3r, f. 44v.

abans¹⁶⁹.

La documentació dels dos gremis ratifica el que es dedueix de la reconstrucció de la sèrie producció de draps. El cas dels teixidors és, sense dubtes, el més il·lustratiu. La dècada dels 10 suposa el pitjor moment, des del punt de vista dels testimonis documentals. En primer lloc, pel que fa al funcionament de la institució: el 1616 s'acorda reduir el nombre de candidats a veedors i clavari de 12 a 8 atès que

“...ara lo offici està en tan gran deroch que a penes se troben huit o nou mestres que puguen concòrrer a dits officis, per çò que tostemps n'i ha sis empeditos que són els tals oficials dos anys atràs...”¹⁷⁰

Així mateix, hi ha un notable incompliment de la data d'elecció dels consells, fins el punt que el 1617 reconeixen que tots els anys l'“extracció de veedors” s'allarga dos o tres mesos i causa “...enuig y marmuracions...”, per la qual cosa prenen mesures per a què no ocorregui¹⁷¹. Els principals problemes, però, són els d'ordre econòmic, ja que els acords del Consell de Teixidors s'adrecen majoritàriament a fer pagar la “tatxa” dels telers i els exàmens. La pressió per l'augment dels salaris està, doncs, plenament justificada per l'escassetat de treball, fins el punt que el 1617 es va prendre l'acord que qualsevol teler que en un any fera tan sols una o dues peces fora obligat, també, a pagar la taxa¹⁷². Tot i que entre 1622 i 1626 hi ha certs signes de revitalització que s'aprecien en un renovat interès per la reglamentació tècnica, la documentació de

¹⁶⁹ Concretament el 5-IX-1621, ATA, 3r, f. 36v.

¹⁷⁰ ATA, 3r, 4-IX-1616, ff. 25v i 26r. Acorden que el Consell es complete amb altres mestres antics.

¹⁷¹ ATA, 3r, 17-IX-1617, f. 27v. Cal dir que l'incompliment no va ser resolt.

¹⁷² *Ibidem*.

1629 –darrer any amb acords de consell fins 1641– demostra que la crisi s’ha fet de nou present: l’augment salarial d’aquest any s’argumenta per les dificultats de teixir amb llana de qualitat inferior a l’exigida per les ordenances¹⁷³. Els altres dos acords d’aquest any indiquen clarament desavinences internes del gremi i problemes pel furt de llana i draps per part dels propis teixidors¹⁷⁴, la qual cosa abunda encara més en la situació crítica.

L’Ofici de Paraires no es trobava en millor situació. Les dificultats econòmiques del gremi esdevenen la principal preocupació dels consells a la dècada dels 10 i bona part de la dels 20. Davant la insuficiència de l’arrendament de la bolla per fer front a despeses i deutes, els paraires es veuran obligats a reduir els salaris dels càrrecs, suprimir els bolladors –des de 1617– i recórrer a expedients d’urgència com accelerar el cobrament de la bolla en moments concrets o fer “tatxes” entre els agremiats¹⁷⁵. El principal problema al que havien de fer front era el manteniment del “tirador”. Com he explicat a l’apartat anterior, després d’eixir del batà, els draps havien de ser estesos per tal d’assecar-los i rectificar les seues dimensions. Pel que es dedueix de les contínues referències que s’hi fan a la documentació, aquesta era una operació delicada i costosa. El principal problema era que requeria d’un espai a l’aire lliure on els draps pogueren ser desplegats completament i, utilitzant lloses planes, barres de fusta i cordes, aconseguir que les seues dimensions finals foren uniformes. Fins 1590,

¹⁷³ ATA, 3r, 13-I-1629, f. 50v.

¹⁷⁴ ATA, 3r, 28-X-1629, ff. 50v i 51r.

¹⁷⁵ Totes aquestes qüestions a ATA, 1r, ff. 191v a 207v.

els draps s'estenien a uns solars disposats al Raval Nou, probablement sota la supervisió dels propis paraires. Aquell mateix any, però, el Consell –segurament per prevenir furts– acorda tancar i condicionar el que, des d'aquell moment, serà el Tirador de l'Ofici de Paraires.

El 1594, el consell decideix donar a “estall” l'obra del tirador a Joan Abad¹⁷⁶. La construcció té una envergadura considerable ja que suposa l'acabament de la tanca i el bastiment d'una casa de dos navades –amb quasi 7 metres de fons i un poc més de 10 d'amplària¹⁷⁷– i dos altures –amb prop de 6 metres totals. A més l'obra suposava la construcció d'una porxada d'una navada d'ample –quasi tres metres i mig– al voltant de tot el tirador. A banda d'una bona part del material –algeps, calç, sorra, teules, fusta, portes i finestres– Joan Abad rebria 268 £. Aquestes despeses s'afegien a les 196 £ 9 s 7 d que el gremi havia invertit 4 anys abans a l'inici de l'obra. Cal tindre en compte que els ingressos corrents del període 1586-89 havien suposat una mitjana de 52 £ 2 s 8 d anuals¹⁷⁸. Lògicament, aquestes despeses tan sols podien finançar-se mitjançant l'endeutament a base del carregament de censals. L'obra es va perllongar molt en el temps: el 1605 no estava finalitzada la casa, ja que havien acordat fer una habitació per a un “estatger”¹⁷⁹, la qual cosa havia encarit més l'obra i calia carregar

¹⁷⁶ ATA, 2n, 20-IX-1594, ff. 11r a 12r; la transcripció a l'Apèndix documental, Document 8.

¹⁷⁷ A l'estall s'indica que ha de tindre “...tres navades de ampla y dos navades de fondo, ab sos archs y fonaments. Y a de tenir cascuna navada quinse palms de tou.” Segons les dades de M. ARDIT: *Els homes i la terra...*, II, p. 219, una vara (= 4 pams) equivaldria a 0'912 metres.

¹⁷⁸ ATA, 1r, ff. 174v a 177r.

¹⁷⁹ “...una persona (...) per a que tinga conte en tancar i obrir les portes del tirador y en altres coses que convendran...” ATA, 2n, f. 178v.

un censal de 50 o 60 £. De fet, el 1611 encara no estava acabada¹⁸⁰, i el 1616 acordaven comprar una casa situada junt al mateix tirador per tal d'eixamplar-lo, carregant altres censals¹⁸¹. El 1622, carreguen un censal de 1.000 £ a Alcoi per quitar el que tenien d'un veí de València per tal de poder construir el tirador¹⁸². Des de l'any següent, a més, decideixen anomenar uns encarregats de tirar els draps –"canonges"– per tal que no ho feren els propis paraires; al mateix temps acorden enllosar el tirador¹⁸³.

Amb la construcció d'aquest equipament, s'inaugura un costum important, el d'oferir serveis comunals per als agremiats a compte de la pròpia corporació. Sembla evident que una instal·lació d'aquest tipus suposava un cost difícilment assumible per un particular. No ocorria de la mateixa manera, en canvi, als altres equipaments fixes *ad hoc* com batans i tints. La documentació de la Batllia ens proporciona una valuosa informació sobre la seua propietat, així com sobre el seu preu. Tot i que és difícil tractar aquesta informació de forma sistemàtica¹⁸⁴, s'hi poden observar alguns casos aïllats que ajuden a fer-se una idea sobre llur cost. Així, per exemple, el 1590 el pareire

¹⁸⁰ ATA, 2n, 16-X-1611, f. 192v.

¹⁸¹ ATA, 2n, 27-X-1616, f. 198v.

¹⁸² ATA, 2n, 29-III-1622, ff. 208r a 209r; es tracta d'un Consell General al que hi assisteixen 55 mestres. La decisió definitiva es produeix any i mig més tard, ATA, 2n, 3-X-1624, f. 211r.

¹⁸³ ATA, 2n, 30-X-1623, f. 210r. La decisió d'enllosar el tirador es produeix al mateix consell (f. 211r).

¹⁸⁴ D'una banda, perquè a les llistes de censos del rei no sempre es distingeixen amb claredat els molins drapers dels fariners. A més, les al·lusions a l'ofici del propietari són escasses. En darrera instància, tampoc és possible fer un seguiment de les transmissions de propietat a través dels lluïsmes ja que freqüentment apareixen agregades i amb variacions de preu molt considerables que poden implicar que les vendes siguen només de part de l'immoble.

Martí Taça va adquirir un molí draper per la summa –declarada– de 645 £¹⁸⁵.

En termes generals, sembla que els tints eren menys costosos. En aquest cas disposem d'un exemple molt significatiu: el 1622 Julio Scòrsia, d'Alacant, venia un tint a Francesc Santamaria, tintorer, per valor de 370 £¹⁸⁶. Aquest mateix tint, havia estat arrendat, més de vint anys abans, pel mateix Scòrsia al tintorer Miquel Santamaria –pare de Francesc?– i al paraire Miquel Pérez. Una acta notarial¹⁸⁷ del 1602 ens indica quin era el seu contingut:

“Primo, una caldera de aram clavada davall terra ab sa borladura de fusta y sèrcols de ferro alrededor de la borladura.
 Ittem, altra caldera de la mateixa manera.
 Ittem, dos més clavades davall terra ab un sèrcol de ferro cada huna alrededor y ses cubetes de fusta.
 Ittem, un torn de fusta per a servisi de la caldera.
 Ittem, per a la tina, lo servisi de aquella, dos canals de fusta.
 Ittem, dos barres per a traure els draps de les calderes, de fusta.
 Ittem, dos pales per a palesar la tina, de fusta també.
 Ittem, un torn de ferro y fusta per a traure els draps de la tina.
 Ittem, un aspi per a traure la llana de la tina.
 Ittem, dos campanes molt velles, que són dos sèrcols de ferro per a la tina.”

És a dir, es tractava d'un tint complet, amb tines per al tint bàsic de la llana –blau, segurament amb indi¹⁸⁸– i calderes per a les tintures més complexes que requerien d'escalfament. L'existència d'aquestes instal·lacions explica la varietat de colors que

¹⁸⁵ Els venedors eren Josep Albalat i Isabel Verdú; ARV-MR, 1.213, *Batllia d'Alcoi*, 1590.

¹⁸⁶ ARV-MR, 1.234, *Batllia d'Alcoi*, 1622.

¹⁸⁷ AMA, XV.I.237, *Rebedor de Pasqual Pérez*, 1600-1603, 1-III-1602.

¹⁸⁸ El comerç d'aquest productes era molt intens i ha deixat petges tant als registres de la quema com als protocols notariais. Per posar un exemple entre el 23 de gener de 1615 i el 10 de setembre de 1618, Miquel Pérez –el soci de Miquel Santamaria?– va vendre en diferents partides un total de 79 lliures i 9 unces d'indi per un valor total de 123 £; AMA, XV.I.243 i 245, *Rebedors de Pasqual Pérez*. Sobre l'ús d'aquest producte i la seua comercialització a gran escala al segle XVI, v. Hilario CASADO: “El comercio del pastel. Datos para una geografía de la industria pañera española en el siglo XVI”, *Revista de Historia Económica*, VIII, nº 3, 1990, pp. 523-548.

apareix a la documentació i és un indicatiu de la importància del tintat per a l'adaptació als canvis en la demanda.

Aquests van afectar tant a la quantitat de peces fabricades com a la seua qualitat. La principal manifestació de la depressió serà una innovació important en el gènere de teixits. Així, des de 1631¹⁸⁹, almenys, apareix un nou tipus anomenat "raxes", "raxetes" o "razetes". Segurament serien teles de molt més baixa qualitat, ja que, tot i ser més grans¹⁹⁰, els salaris per teixir-les eren força inferiors. És molt possible que es tractara d'algun tipus de roba semblant a les noves draperies, de fet, ateses les dimensions que tenien, sembla força probable que no foren batanades. Una de les seues particularitats més notables era que s'havien de premsar, sent el primer gènere de teixit al que hi ha constància que se li aplique aquesta operació¹⁹¹. La seua reglamentació és especialment intensa entre 1631 i 1641, gràcies a ella podem saber que aquestes teles també eren de diverses mides –catorzenes, setzenes i vint-i-dosenes¹⁹²–, que també eren "arasades" o toses¹⁹³, i que se'n fabricaven fora d'Alcoi,

¹⁸⁹ La primera referència es troba a ATA, 2n, 17-IX-1631, f. 220v.

¹⁹⁰ Mentre que un drap "normalitzat" no podia excedir els 8 rams, les raxetes eren totes de entre 10 i 15; ATA, 3^a, f. 52v; així mateix, v. l'Apèndix estadístic 16.

¹⁹¹ ATA, 2n, 17-IX-1631, f. 220v.

¹⁹² ATA, 2n, 6-II-1633, f. 222v.

¹⁹³ ATA, 2n, 18-II-1634, f. 222v –error de foliat. Aquest fet, indica clarament que també havien de ser prèviament cardades a perxa després de teixir-les per tal de treure-los el pèl.

encara que eren acabades a la vila¹⁹⁴. A jutjar per la documentació de Crisòstom Aiz¹⁹⁵, el seu preu per alna era considerablement menor que el dels draps, segurament prop d'un 60 % inferior al d'un catorzè¹⁹⁶. Sembla probable, així mateix, que un dels seus principals mercats de destinació fora la ciutat de València¹⁹⁷.

Aquesta tendència al descens de qualitat i a l'adopció de teixits semblants a les noves draperies ve reforçada, a la vila d'Alcoi, per la fabricació de llenços o de teles amb barreges de llana i lli¹⁹⁸. De fet, a meitat del segle s'hi constata el conreu del lli a les hortes d'Alcoi. En la mateixa línia s'ha de situar la fabricació de baietes. Tot i que aquesta producció és anterior a l'expulsió dels moriscos¹⁹⁹, cal assenyalar que, també el 1631, apareix una nova modalitat de baieta que és qualificada com "exuta", és a dir,

¹⁹⁴ ATA, 2n, 16-?-1637, f. 51r i v. L'ordenació indica que si algun foraster duiguera raxetes a aparellar a Alcoi i les premsara que pague bolla.

¹⁹⁵ AMA, II.8.3: *Comptes particulars...*, ff. 62r a 91r.

¹⁹⁶ L'únic color per al que he pogut establir una comparació és el de "pèl de rata", en aquest cas la mitjana ponderada és de 323'85 d per alna per als catorzens i 132'43 per a les raxetes, és a dir, un 69'11 % menor.

¹⁹⁷ Entre nadal de 1638 i l'11 d'abril de 1640, Crisòstom Aiz va trametre al mercader Miquel López de València 23 raxetes amb un total de 746,75 alnes. Hom distingeix dos tipus bàsics: la majoria –20– tenen el mateix preu –129 d–, tot i que els colors varien –"pèl de rata", "imperial " i "sayna"?–; les altres tres, en canvi, de color negre, són qualificades de "amples", i el seu preu és considerablement superior –276 d. Les diferències pel que fa a la seua mesura també són considerables, mentre que les 3 amples tenen una mitjana de 26,92 alnes, les altres mesuren 33'3 alnes. AMA, II.8.3: *Comptes particulars...*, f. 6r i v.

¹⁹⁸ Es tractava d'una feina realitzada per dones que es documentada per primer cop el 1615, quan en un consell dels teixidors hom acorda un capítol pel qual les texidores de llenç que tramen llana amb llenç paguen un real valencià per a contribuir a les despeses de la festa de Santa Anna; ATA, 3r, 18-VII-1615, f. 23r.

¹⁹⁹ Cal destacar, però, que les primeres notícies que apareixen són de la dècada inicial del segle XVII.

a diferència del que sembla la norma fins el moment, no estava batanada²⁰⁰. Aquesta, però, és la darrera referència a aquesta qualitat fins, almenys, 1663²⁰¹. Des de la dècada dels seixanta, doncs, la producció de baietes tornarà a adquirir importància fins les acaballes del segle, introduint-se progressivament tota una sèrie de millores en la seua fabricació –tenyit i teixit.

Un altre tipus de gènere que sembla desaparèixer és el dels draps d'estam. Les ordenances de 1561 palesen que els paraires alcoians no sols feien teixits de llana cardada sinó que també utilitzaven el pentinat²⁰². L'ús del masculí i el femení als noms dels draps sembla respondre a un intent de diferenciació entre gèneres de carda i gèneres d'estam²⁰³. Realment, des d'una perspectiva històrica, les diferències tècniques entre els processos de pentinat i cardat romanen obscures, encara que sembla que l'element distintiu es trobaria en l'ús de la llana cardada per a l'ordim²⁰⁴. A banda de les qüestions tècniques –a les que, en aquest cas, no puc aportar, malauradament, cap llum–, a la draperia alcoiana semblen clares dues coses. En

²⁰⁰ Com testimonia el fet que aparega una baieta a la llista dels draps de Ginés Aiz batanats per Joan Abad, v. n. 128.

²⁰¹ ATA, 2n, 7-I-1663, f. 65v.

²⁰² En principi tot apunta a que la llana cardada s'utilitzava per la trama, mentre que per a l'ordim s'utilitzaria llana pentinada. Això semblen indicar les ordenances quan parlen repetidament de trama i "stams", referint-se en aquest darrer cas a l'ordim. V. Apèndix documental, Document 1.

²⁰³ El testimoni documental més clarificador es troba a un Consell de 1685 en el que es torna a reglamentar la mida dels pintes de la següent manera: "...fasen pues noves que sien de a dotze pams y un quart per a texir vintidosé i altre gènere de drap de sort de abell abell, i els pinte de vintidosena i tot drap pentinat, deu palms." ATA, 1r, 22-II-1685, f. 125r.

²⁰⁴ Per a d'aquestes qüestions v. P. CHORLEY: "The evolution...", *passim*.

primer lloc que el pes dels gèneres d'estam sempre va ser reduït²⁰⁵. I, en segon, lloc que aquests draps van deixar de produir-se a mitjans de segle i que, tot i que posteriorment tornarien a fabricar-se²⁰⁶, mai no arribarien a suposar un percentatge significatiu, com demostra el fet que no apareguen com a productes venuts a Castella als finals de segle²⁰⁷. No és possible ser categòric al respecte, però els indicis apunten a què el preu dels draps pentinats seria lleugerament superior als cardats²⁰⁸.

Aquestes transformacions tècniques, induïdes per la contracció i el canvi d'orientació de la demanda, tindrien unes conseqüències sobre l'organització del procés de fabricació i sobre les relacions de producció oposades a les que havia descrit a finals del s. XV, quan la qualitat de la producció alcoiana tendia a l'augment. En efecte, tot açò feia que el capital necessari per engegar la fabricació d'un drap fóra molt més reduït i que, per tant, l'espectre de persones amb capacitat econòmica suficient s'eixamplara considerablement. El resultat seria el progressiu alliberament d'una part molt important de la menestralia de la seua dependència respecte dels

²⁰⁵ Dels 36 draps de Ginés Aiz –excloguent-hi baietes i tafetans– venuts a la botiga de Joan Serrano a Castalla, tan sols 5 –13'89 %– s'encabirien en aquesta categoria: 4 catorzenes, amb unes 83'875 alnes, i 1 vint-i-dosena que mesurava 21'5 alnes. V. Apèndix estadístic 20.

²⁰⁶ V. *supra*, n. 204.

²⁰⁷ V. *Infra*, p. 402.

²⁰⁸ Això sembla desprendre's de la documentació de Ginés Aiz. Mentre que el preu mitjà per vara castellana total dels draps puja fins els 15'48 s, els draps pentinats tenen una mitjana de 19'20 s. De la mateixa manera, el preu individual de cada drap també sembla apuntar en la mateixa direcció. Al cas dels vint-i-dosens –únic punt de recolzament segur–, el preu de la vint-i-dosena negra és superior al de l'altre drap vint-i-dosè negre en un 3'09 %. El mateix ocorre amb la catorzena morada en relació als catorzens “cardenillos”. V. Apèndix estadístic 20. De tota manera, si els salaris de cardar i filar de les ordenances són indicatius, les diferències de valor haurien d'anar en el sentit contrari, la qual cosa pot indicar que les diferències s'originaven, bé a la matèria primera, o bé a altres fases del procés.

membres més rics del gremi. Aquest procés també tindria el seu correlatiu en l'abandó de les activitats draperes d'alguns d'ells, paral·lelament a llurs curses vers l'ascensió social, culminades, en algun cas, amb l'obtenció del títol de noblesa²⁰⁹. No és, per tant, cap despropòsit suposar que a meitat del s. XVII es tancaria un cicle d'acumulació i se'n obriria un altre que desembocaria directament en el creixement del s. XVIII.

Els negocis del successor de Ginés Aiz, el també notari Crisòstom Aiz, poden suposar un exemple prou clarificador d'aquest procés i, també, del moment en què aquest abandó es produiria. Gràcies al seu llibre de comptes²¹⁰ podem conèixer prou bé les seues activitats econòmiques al marge de l'ofici de notari. Així, tot i que la seua activitat principal era la venda de draps, també sembla haver-se dedicat a la ramaderia, a l'arrendament de les carnisseries de la Vila Joiosa i a l'arrendament de drets feudals o delmes d'aquesta zona. Així, al marge de negocis importants però esporàdics amb altres llocs com València, Oriola o Alacant, el gros de les seues operacions es van produir a la zona interior de la comarca que es troba en la ruta que condueix des d'Alcoi fins la Vila Joiosa, així com les localitats properes a aquesta

²⁰⁹ Ll. Torró: *Abans de la ...*, p. 207.

²¹⁰ AMA, II.8.3: *Comptes particulars...* Al volum s'hi troben barrejades totes les anotacions dels notaris Ginés Aiz, menor, i del seu fill major Crisòstom, nascut (batejat) el 21-10-1591 –aquesta referència prové de les anotacions amb les que s'inicia el volum que són els baptismes i les confirmacions dels fills del notari, ff. 2r a 3r. Es tracta fonamentalment d'apunts de deutes, encara que, ocasionalment, també s'hi registren pagaments. De vegades es difícil distingir-los, atès que es confonen amb préstecs que fa. També hi anota alguna vegada deutes de joc. S'hi troben poques referències de les despeses dels Aiz, tan sols alguns préstecs i algunes bestretes per treball agrícola i dels arrendaments de les carnisseries de la Vila Joiosa, sobretot, i d'Alcoi. Estan organitzats de la següent manera: del 21-9-1638 fins el ?-10-1662, f. 62r al 91r (desde 1650, apròx., comencen a fer-se més rares); del ?-1-1621 fins el 2-1-1631, f. 118r al 142v.; del 15-12-1631 fins el ?-11-1632, f. 148r al 160v; i, del ?-?-1633 fins el ?-5-1638, f. 180r al 198r. És a dir, 1621-1662, la qual cosa suposaria tota la vida econòmica de Crisòstom des de l'edat de 30 anys ¿fins la seua mort? –a l'octubre de 1662, data de la darrera anotació, Crisòstom tindria 71 anys.

darrera vila. Normalment es tracta de vendes al detall i fiades, de vegades amb terminis de prou mesos. La diferència entre els preus d'aquestes vendes i les realitzades a l'engròs semblen ser significatives. El cobrament de la major part dels deutes es feia als moments en què Crisòstom es desplaçava fins aquests llocs, per regla general a l'agost –sobretot– encara que també apareixen altres dates significades de l'any com Nadal, Carnestoltes, Quaresma o Tots Sants. És evident que algunes persones dels diferents pobles solien actuar com a agents i que la seua relació és basava amplament en la confiança personal²¹¹. Des de mitjans dels anys 40 apareixen amb força operacions de crèdit basades en lletres de canvi i, progressivament, la resta de negocis tendeixen a disminuir, especialment a partir de 1650.

Des de 1660 hi ha clars signes de revitalització de l'activitat draperes que, a més, i en plena correspondència amb l'evolució que s'aprecia al Gràfic 35 i a la Taula 22, tendeix a anar consolidant-se amb l'avanç de la centúria. La recuperació s'assentaria sobre dos peus. D'una banda, el canvi en la conjuntura econòmica general, amb l'inici decidit del creixement agrari al País Valencià des de, almenys, la dècada de 1650. A més, caldria destacar el paper –molt difícil de ponderar amb tot– de la demanda internacional²¹². D'una altra, i en l'ordre intern de la draperia alcoiana, la integració, a principis de la dècada de 1680, de nous llinatges en l'elit que governava

²¹¹ Com demostra , p.e., aquesta anotació: "Item, e pagat per Joan Saragosa de Vila Joiosa de resta de 3 14 frarescs comprà en Alcoy, 21 £ 15 s d, mich paraula de Maximilià Lorca de pagar-me plenament", AMA, II.8.3: *Comptes particulars...*, 4-VIII-1644, f. 80r.

²¹² S'han conservat proves documentals de la presència fixa d'agents comercials francesos a Alcoi a mitjans de segle. Concretament d'un procés entre Francesc Grimaldi, italià, i Víctor Emo, francès, ambdós mercaders d'Alacant, per unes teles del primer embargades pel segon en la cas que tenia a Alcoi Esperit Bonet, mercader francès; AMA, II.1.2. *Cort del Justícia. Processos*, 1653-1677.

el Gremi de Paraires des dels anys anteriors a l'expulsió dels moriscos. En efecte, després d'una intensa activitat desplegada pel gremi en el decenni anterior, l'any 1682 hi ha una reforma parcial de les ordenances que demostra l'existència d'una fissura interna important²¹³. Dues faccions s'oposen, una, possiblement els més sòlidament establerts en el poder, que mostren una major permissivitat amb els incompliments normatius, i l'altra, més agressiva contra aquestes contravencions. L'ascens dels segons tindrà com a conseqüències el reforçament del monopoli legal dels paraires sobre la fabricació, obligant a l'agremiament a aquells que encarregaven draps i enfrontant-se amb els teixidors, amb plets que els duran fins els tribunals a València, per evitar que es puguen exercir dos oficis alhora²¹⁴. Aquest enfrontament es demostra, així mateix, en altres qüestions. En primer lloc, en la tendència cada cop més acusada a posar per escrit inclús les coses més insignificants. Més definitives són la resolució de fer els exàmens en presència del Consell i no sols dels Veedors²¹⁵ i la proposició, no aprovada, de votar en secret –amb faves blanques i negres– i no nominalment²¹⁶.

Així doncs, a les darreries del XVII els vells llinatges que sovintejaven als consells del gremi desapareixen quasi per complet –com els Llopis, els Pastor i, sobretot, els Arcaina i els Aiz–, o es veuen rel.legats a un segon pla –com els Valor,

²¹³ V. *infra*, Apèndix documental, Document 24.

²¹⁴ Les proves sovintegen en ATA, Llibre 2n, *Concejos de la Fábrica...*, ff. 80r i ss, i en ATA, Llibre 3r, *Libro del Gremio de Texedores...*, f. 77r i ss. Les intercessions de les autoritats locals s'inclinaren, indefectiblement, del costat dels paraires; AMA, I.1.1.3.1-BC.202-199, *Llibre del Mustaçaf...*, 1685-1688, 25-VI-1685.

²¹⁵ ATA, 2n,2-VI-1685, f. 127r.

²¹⁶ *Ibidem*, 31-VII-1685, f. 128r.

Pasqual, Gisbert, Irlles, Pérez, i, en menor mesura, els Abad, els Sempere i els Just- per l'ascensió imparable dels llinatges dels Llàcer, Colomer, Miralles, Garcia, Albors i, molt especialment, els Gosálbez, que apareixen per primer cop al Consell del Gremi l'any 1690²¹⁷. Aquesta darrera família pot ser considerada com l'arquetipus de les estirps de fabricants del s. XVIII, protagonistes d'un impressionant ascens social que, en llur cas, i sense abandonar mai les activitats fabrils ni la vinculació al gremi, els durà fins les rengles de la noblesa.

El "redreç" econòmic del darrer quart del s. XVII no és gens aliè a la política mercantilista practicada pels ministres de Carles II²¹⁸. És un fet generalment admès per tota la historiografia que, contra una opinió en algun temps majoritària i encara hui ben estesa, el regnat de Carles II va tenir un caràcter regenerador de l'economia que prefigura la política practicada per la dinastia borbònica durant el s. XVIII. L'acció de la Junta General de Comerç de València –creada el 1692 a imatge de la de Madrid amb el propòsit concret d'ordenar l'activitat sedera²¹⁹– és possible que influïra en els intents de renovació tècnica que es poden documentar des de 1690, referits al cardat, al tenyit i a la fabricació de baietes. Així mateix, l'evolució dels preus des de 1650 en

²¹⁷ ATA, 2n, 31-XII-1590, f. 181r i v.

²¹⁸ Per a totes aquestes qüestions cal recórrer als treballs de P. MOLAS sobre Catalunya i el País Valencià, V. esp. *Comerç i estructura social a Catalunya i València als segles XVII i XVIII*, Barcelona, 1977; així com J. CASEY: *El Regne...*; també resulta útil encara el treball clàssic de Sebastià GARCIA MARTÍNEZ: *Els fonaments del País Valencià modern*, València, 1968. Pel que fa al tema del mercantilisme, a banda de la monumental obra de Eli Filip HECKSCHER: *La época mercantilista*, Mèxic, 1943, hom pot consultar Pierre DEYON: *Los orígenes de la Europa moderna: el mercantilismo*, Barcelona, 1970.

²¹⁹ P. MOLAS: *Comerç i estructura social...*, pp. 308-309. Sobre l'activitat de la Junta de Barcelona, sense dubte la més important, v. *Ibidem, passim*; i, també, Henry KAMEN: *La España de Carlos II*, Barcelona, 1987, pp. 133-140.

endavant afavoria notablement l'ampliació dels mercats i el creixement de la demanda de draps de qualitats més elevades²²⁰. L'interès per la regulació dels draps setzens i vint-i-dosens des de 1685 apunta precisament en aqueixa direcció. A tot açò, hom hauria d'afegir la irremissible decadència de la draperia castellana que, agreujada pels perniciosos efectes de la política comercial de la monarquia, deixava fora de joc a molts competidors i obria les portes d'un mercat important²²¹. Els efectes negatius d'aquesta política s'havien de manifestar, d'una banda, amb la permissivitat amb l'exportació de llana, en contra dels interessos dels productors²²². D'una altra, amb els tractats comercials signats amb Holanda –arran de la pau de Münster– el 1648, França –arran de la pau dels Pirineus i, en aquest cas, perjudicant no a Castella sinó a Catalunya– el 1659, i Anglaterra el 1667, tots els quals concedien avantatges aranzelaris a aquests països, avantatges reforçats per les característiques de l'aranzel castellà que es pagava al pes –amb els fraus que açò comportava–²²³.

²²⁰ Fins el 1640, la relació de canvi inter-sectorial (RCI) entre l'agricultura i la manufactura havia estat molt favorable a la primera; tanmateix des d'aquest moment la tendència s'inverteix. El fenomen és general a tota Europa; P. MARTÍN ACEÑA: "Los precios en Europa..." Per anar més enllà de les poc convicents explicacions monetaristes d'aquest autor v. l'apartat sobre els preus al capítol III. Sobre l'estructura de la demanda durant el s. XVII, v. Jan DE VRIES: *La economía de Europa en un período de crisis, 1600-1750*, Madrid, 1982, pp. 181- 196; i, Walter MINCHINTON: "Tipos y estructura de la demanda (1500-1750)" a Carlo M. CIPOLLA: *Historia Económica de Europa (2). Siglos XVI y XVII*, Barcelona, 1981, pp. 68-140 –sobre els teixits en particular, pp. 104-109.

²²¹ Amb tot, el darrer terç del segle XVII també s'aprecia un revifament de l'activitat drapera a la Corona de Castella. Així ho demostra, l'exemple de Béjar, sota l'estímul directe dels senyors de la vila, els Ducs de Béjar, v. R. ROS: *La industria textil lanera de Béjar (1680-1850). La formación de un enclave industrial*, Valladolid, 1999, pp. 42-46.

²²² H. KAMEN: *La España...*, pp. 113-116 –v. una interessant anàlisi a molt llarg termini sobre el paper de la monarquia en la pugna entre comerciants i corporacions gremials a Emiliano FERNÁNDEZ DE PINEDO: "Structure économique et conflits sociaux: corporations et marchands dans la monarchie espagnole (XIIIe au XVIIIe siècles)", a A. GUARDUCCI, ed.: *Forme ed evoluzione...*, pp. 439-466.

²²³ Jaume VICENS VIVES: *Manuel de Historia Económica de España*, Barcelona, 1981, p. 397. Un treball recent sobre el comerç exterior amb una atenció especial a la política comercial internacional de Castella, pot trobar-se a Ildelfonso PULIDO: *Almojarifazgos y comercio exterior en Andalucía durante*

Una breu anàlisi del comerç de draps amb Castella durant aquest període ens permetrà fer-nos una idea de l'estat de la manufactura alcoiana als anys 90 del segle XVII des de tres punts de vista, almenys. En primer lloc, pel que fa a la importància del comerç castellà per a la draperia. Seguidament podrem fer una breu anàlisi del tipus de draps que consumia aquest comerç. Finalment, la individualització d'un bon nombre dels agents que s'hi dedicaven ens pot oferir una idea prou aproximada del nivell de concentració a què havia arribat la manufactura alcoiana les vespres de la Guerra de Successió. Els quaderns de peatge i quema conservats a l'Arxiu del Regne de València ens brinden la informació necessària per a poder realitzar aquesta empresa²²⁴.

Pel que fa a la primera qüestió, hi ha poc lloc a dubtes respecte de dues coses. La primera és el paper de la draperia en els intercanvis amb Castella des d'Alcoi. Entre 1694 i 1696, el 92'89 % del valor total de les exportacions alcoianes cap a terres castellanques el representaven els draps²²⁵. Si, a més, tenim en compte que una part important d'aquestes exportacions no eren tals, és evident que aquest percentatge es troba esbiaixat a la baixa. Efectivament, una part important de la resta del volum del comerç no eren realment vendes sinó els drets que pagaven les teles fabricades a l'altre costat de la frontera –de Villena enllà– que eren dutes a batanar a la vila d'Alcoi.

la época mercantilista. 1526-1740, Huelva, 1993, esp. pp. 30-81.

²²⁴ ARV-MR, *Drets reials de la vila d'Alcoi*, 11.471.

²²⁵ Cal precisar, però, que els conceptes pels quals es pagava l'impost li treuen valor a aquests càlculs. Els draps, p.e., tenien taxes fixes, independentment del seu tir: 16ns i 22ns pagaven el mateix, i, a més, el doble de la resta. Tot això fa que, quan més avall done informació sobre el valor, aquesta haja ha de ser presa com una mera indicació.

Aquest fet és molt significatiu perquè suposa que els contactes econòmics entre la comarca alcoiana i les comarques castellanques veïnes no es limitava a un mer intercanvi de productes. D'alguna manera la fabricació de sargetes a aquella zona depenia de la manufactura alcoiana per tal de completar llur procés de producció.

Pel que respecta a la draperia, aquest no era l'únic benefici que li reportava el comerç amb Castella. Aquest regne havia de representar un dels principals mercats de destinació ja a finals del segle XVII. Per posar un exemple, el 1694 la quantitat de draps alcoians que van pagar l'impost de la quema –taxa pagada per les mercaderies venudes a Castella– va pujar fins els 320. Dos anys abans –únic punt de referència possible– la producció alcoiana hauria pujat a uns 1.700 draps. És a dir, quasi una cinquena part dels teixits fabricats a Alcoi hi tenien aquella destinació. I encara més, aquest comerç no era controlat ni de ben lluny pels mercaders castellanques. A l'inrevés, malgrat la prudència que imposa el fet que quasibé mai la documentació no indica la residència de qui paga l'impost, aquells que tenen cognoms que són probablement castellanques –com Esteban, Marco, Espinosa, Díaz, Valera, Navarro, Antolín, Simón, Ruiz, Martínez, de Aguilar, o Moños– a penes si declaren un 7'5 % del total dels draps.

En relació a les qualitats demandades pel mercat castellanque, hi trobem algunes diferències notables amb allò que hem pogut observar per als començaments o per a la meitat del segle. No són canvis radicals, no cal dir-ho, però si el suficientment

importants per a ser ressenyats i, a més, no haver-los tingut en compte abans²²⁶. Les raxetes, p.e., desapareixen quasi per complet, tan sols 2 teles de ras que suposen un 0'24 % del total –0'74 % del valor de l'impost– en tres anys. Les baietes, en canvi, que no deixen cap petja a mitjans de segle, tornen, tot i que en una proporció modestíssima encara –0'27 % del total i 0'17 % del valor. Pel que fa als draps pròpiament dits les proporcions entre les tres qualitats fabricades canvia de forma notable. Els vint-i-dosens mantenen, si fa no fa, la seua participació per damunt del 20 % –21'66 %, 26'72 % del valor. En canvi, els catorzens perden molt de terreny enfront dels setzens, que es converteixen en el tipus de drap més venut a Castella. Les seues proporcions són, respectivament: 34'47 % del total i 20'13 % del valor –catorzens–; i, 42'13 % del total i 52'24 %, del valor. En la mesura que aquestes dades puguen ser representatives indiquen un capgirament clar de la tendència a la producció de teles de qualitat més baixa, tot i que la situació es trobe encara molt lluny d'allò que passarà al segle XVIII.

Taula 33
Índex de concentració de les vendes de draps a Castella (1694-1696)

Trams (draps venuts)	nombre de venedors	%	nombre de draps venuts	%
de 0 a 10	37	69'81	119'5	14'72
de 11 a 20	9	16'98	133	16'39
de 21 a 30	1	1'89	24	2'96
de 31 a 40	3	5'66	97	11'95
+ de 40	3	5'66	438	53'97
TOTAL	53		811'5	

FONT: ARV-MR, *Drets reials de la vila d'Alcoi*, 11.471.

²²⁶ Em referesc a les ponderacions efectuades per a les estimacions de la producció a partir de la taxa de la bolla –v. capítol precedent i Apèndix estadístic 16.

En darrera instància, una ullada a la Taula 33 permet aproximar-nos al grau de concentració del comerç alcoià de draps a finals del segle XVII, o, el que és el mateix, de la concentració de capital. Els comerciants forasters podien representar una quantitat relativament important en nombre –possiblement per damunt del 30 %–, però molt escassa pel que fa al volum del seu comerç –no arribaria al 10 %. Això implica, que realment, el comerç amb Castella es trobava en mans d'una petita minoria de paraires: 6 d'ells –11 %– controlaven les dues terceres parts d'aqueix intercanvi. L'índex de concentració de Gini calculat puja fins el 0'995. Si aquest panorama és un reflex de la producció en general²²⁷, realment les condicions internes i externes que anaven a afavorir l'impressionant creixement del s. XVIII ja estaven assentades a finals de la centúria precedent.

Universitat d'Alacant
Universidad de Alicante

²²⁷ Amb tota probabilitat aquesta concentració era superior a la d'altres llocs dels que tenim referències, p.e., Igualada; v. J. TORRAS: "Gremio, familia y cambio económico. Pelaires y tejedores en Igualada, 1695-1765", *Revista de Historia Industrial*, nº 2, 1992, p. 18.

Universitat d'Alacant
Universidad de Alicante

VII. LA MANUFACTURA. 3. LA GÈNESI DEL CAPITALISME INDUSTRIAL (1716-1823)

Com va assenyalar Moya¹, el s. XVIII pot ser qualificat sense dubtes del *segle d'or* de la draperia alcoiana. Quan l'any 1716, després del parèntesi bèl·lic, el Gremi de Paraires reprenia amb normalitat les seues activitats segurament ningú dels seus membres podia imaginar el favorable desenvolupament ulterior. El creixement de la producció vindria acompanyat i impulsat per tota una sèrie de transformacions de primer ordre en l'àmbit institucional. La Guerra de Successió i la incorporació forçada del territori valencià a l'administració castellana, també tindrien importants conseqüències sobre les manufactures d'Alcoi. A més d'allò referit a l'organització legal, des del punt de vista del comerç la integració suposava la desaparició de les duanes entre el País Valencià i Castella, amb tots els avantatges consegüents; tanmateix, també suposava veure's afectades per les dolentes condicions imposades pel tractat d'Utrecht². La demanda de l'Estat i la possibilitat del comerç amb Amèrica, però, anaven a compensar-ho amb escreix.

¹ *Libro de Oro*..., I, p. 29.

² Aquest tractat va confirmar i reforçar les concessions aranzelàries fetes per la monarquia hispànica als comerciants estrangers; E. FERNÁNDEZ DE PINEDO: "Coyuntura y política económicas", en Manuel TUÑÓN DE LARA, ed.: *Centralismo, ilustración y agonía del Antiguo Régimen (1715-1833)*, Barcelona, 1984, pp. 90-91. V. Al respecte les consideracions de J. TORRAS: "Early manufacturing and proto-industry in Spain", paper inèdit, Warwick, abril 1989, p. 5; una versió considerablement modificada d'aquest text s'ha publicat sota el títol de "Small Towns, Craft Guilds and Proto-Industry in Spain", *Jahrbuch für Wirtschaftsgeschichte*, nº 2, 1998, pp. 79-96.

1. *De paraires a fabricants: la Reial Fàbrica³ i l'apogeu de la draperia alcoiana (1716-1783)*

La trajectòria de la draperia alcoiana durant aquest segle va desembocar directament en el procés d'industrialització del huit-cents. Aquest desenvolupament, encara que no és un fenomen aïllat, té un cert grau d'excepcionalitat en el context valencià, sobretot per la seua precocitat. Quins elements podrien explicar-ho? Al meu parer, cal destacar especialment la capacitat d'adaptació a les exigències del mercat que va demostrar la manufactura d'Alcoi durant el període. Ara però, aquesta depenia en una bona mesura de l'entorn institucional en el que es va desenvolupar. L'extraordinari progrés de la fabricació –v. Gràfic 31– es pot entendre partint de la consideració de tres factors, diferents però en íntima relació⁴: el marc institucional, els mercats, i la tecnologia i les relacions de producció.

A. L'ESTAT ABSOLUT I LA FÀBRICA ALCOIANA

El segle s'inicia amb un esdeveniment transcendent, la Guerra de Successió, les conseqüències de la qual serien difícils d'exagerar⁵. Per al tema que ens ocupa cal

³ D'ací en avant, tret d'una indicació expressa, usaré com a sinònims els termes *Reial Fàbrica* i *Gremi de Paraires*, així com *paraire* i *fabricant*. Explicaré les raons al propi text, al parlar de la constitució de la Reial Fàbrica.

⁴ El que vaig a dir està basat, en línies generals, en un treball previ –Ll. Torró: "Al voltant dels orígens...", esp. pp. 44-53– en el que es desenvolupa aquest plantejament en comparació amb la sederia valenciana.

⁵ Sobre el tema Carme PÉREZ APARICIO: *De l'alçament maulet al triomf botifler*, València, 1981; Jesús PRADELLS: *Del foralismo al centralismo. Alicante 1700-1725*, 1984. Cal veure també les síntesis de J. PRADELLS: "La Guerra de Successió i la Nova Planta al País Valencià", a M. ARDIT, coord.: *Història del País Valencià. IV.*, pp. 155-172; i E. GIMÉNEZ: "L'administració borbònica a València. Una

destacar dues qüestions relacionades. En primer lloc la pèrdua d'autonomia del poder local, amb la implantació de la figura del corregidor; i, en segon lloc, el traspàs de totes les potestats legals relacionades amb les manufactures primer al Consell de Castella i, des de la seua reestructuració el 1730, a la Reial Junta de Comerç i Moneda⁶. El sistema gremial es va beneficiar d'aquesta situació ja que els seus dirigents, a diferència del s. XVI, es van veure sistemàticament exclosos del poder local fins el 1785; a més, la nova oligarquia municipal –en realitat formada al s. XVII– va ser molt més tancada i, en termes generals, obertament hostil als interessos manufacturers⁷. L'enfrontament entre fabricants i els que aquests denominaven "*ricos hombres*" es va produir, sobretot, per qüestions fiscals, ja que la Reial Fàbrica va tractar d'utilitzar els seus privilegis per tal d'evitar el pagament de contribucions extraordinàries –molt freqüents atès el fort deute censalista de la vila–⁸.

administració centralitzada", a *Ibidem*, pp. 173-193. L'esdeveniment a Alcoi ha estat estudiat per R. SANCHIS: "Alcoy y la Guerra de Sucesión, 1700-1709", *Obras escogidas...*, I, pp. 273-433; així mateix, v. una síntesi per a la comarca a LI. TORRÓ: "La Guerra de Sucesión", a F. MORENO (coord.): *Història de l'Alcoià...*, pp. 373-384.

⁶ La Junta de Comerç i Moneda va nàixer de la unificació de la Junta de Comerç –creada el 1679 i a la que se li va concedir amples facultats el 1707– amb la de Moneda –creada pocs mesos abans–; el 1747 també va adquirir facultats per a entendre en els assumptes relacionats amb les mines, denominant-se des d'aquell moment *Real Junta de Comercio, Moneda y Minas*; G. ANES: *El Antiguo Régimen: Los Borbones*, Madrid, 1975, pp. 235-237. Els alcoians no s'hi van adreçar directament a la Junta de Comerç fins la seua transformació el 1730; v. *infra*. Per a una visió general sobre la política econòmica dels borbons, v. José RODRÍGUEZ: "La política económica de los borbones", a Miguel ARTOLA, ed.: *La economía española al final del Antiguo Régimen. IV. Instituciones*, Madrid, 1982, pp. 107-184.

⁷ Per totes aquestes qüestions cal recórrer a l'esplèndid treball de Mª C. ROMEO: *Realengo y municipio...*, *passim*. Un breu resum dels seus plantejaments a Mª C. ROMEO: "Batlia i municipi a Alcoi durant el segle XVIII", a VV.AA.: *Actes del congrés...*, pp. 97-101.

⁸ V., p.e., ATA, 7è, (carpeta), carta del 22-VIII-1761, s.f. En aquest cas la protesta és contra una cisa que càrregava sobre l'oli, a la qual cosa els paraires s'hi oposen adduint el sobrecost que produiria en el preu dels draps al ser una de les matèries primeres –"*simples*", com es diu al text– dels draps. Sembla que la concòrdia establida anys arrere, exceptuava explícitament els components dels draps de les cises. El deute de la vila pujava el 1746 a més de 25.000 £, que era allò que se li devia a un sol dels seus creditors, un tal Gisbert, v. Apèndix documental, Document 40.

L'Estat absolut va anar fent-se omnipresent. De mica en mica, les autoritats locals van perdre pràcticament tota la seua capacitat de regulació de les activitats manufactureres. Si als anys vint el cabilde encara entenia de moltes qüestions relacionades amb el gremi, i especialment en els conflictes inter-gremials, des de 1728 aquest paper va decaure de forma molt notable. És de destacar la figura del corregidor⁹ que va actuar com a àrbitre entre els diferents sectors enfrontats, encara que la norma va ser la d'afavorir els interessos dels paraires-fabricants. De fet el corregidor va ser també el Sots-delegat de la Reial Fàbrica des del 1747 fins el 1797, quan hom va nomenar un fabricant –Josep Gisbert. A més, la jurisdicció del corregidor no afectava exclusivament a la vila d'Alcoi sinó que abraçava tot el corregiment del qual Alcoi n'era el cap, la qual cosa podria haver facilitat l'extensió del treball a domicili sota el control dels fabricants alcoians. De la documentació es pot deduir que aquest personatge no sols actuava com a inspector de la Reial Junta en la Fàbrica alcoiana, sinó també com a valedor dels interessos d'aquesta darrera a la Cort.

Els papers de la Reial Fàbrica aporten moltíssims detalls sobre les seues relacions amb el poder central i els mecanismes que finalment facilitaven l'accés a determinats privilegis. Com a mostra destacada es troba tota la correspondència conservada del tràmit de petició de concessió de franquícies i exempcions de 1755 –darrera ocasió en què n'aconsegueixen– copiada al llibre 9è, com a documentació adjunta. Les primeres cartes consisteixen en demandes als diputats i a l'advocat de la

⁹ La llista completa d'aquests amb llurs actuacions més notòries a J. MOYA: *Libro de Oro...*, I, pp. 43-45.

Fàbrica a Madrid per a que presenten quatre talls de drap de mostra al rei –si fos convenient, passant per la Junta, "*por la vía reservada*"– per tal que concedesca l'exempció de l'equivalent. L'element clau sembla ser el Marquès de l'Ensenada "*pues se demuestra muy propicio a la Fábrica*"¹⁰. La carta que segueix és encara més interessant, es tracta d'una missiva dirigida al Marquès de la Ensenada on se li demana que presente els talls de drap davant el rei per a que a la vista d'ells s'adone de la millora experimentada per la Fàbrica d'Alcoi gràcies a les exempcions reials i prorrogue la de l'equivalent. El to i el contingut de la carta no deixen lloc a dubtes que el dit Marquès havia fet molts favors als mestres alcoians ja que era considerat "*como padrino y protector de la Fábrica*". La desgràcia, però, sembla que es va abatre sobre la Reial Fàbrica ja que en una nota al marge s'indica que la mateixa nit que va arribar la carta al secretari del Marquès aquest va ser empresonat a Valladolid i Ensenada va ser traslladat a l'Alhambra de Granada "*y se suspendió todo*". Una altra nota indica que la mateixa carta va ser, aleshores, adreçada al Comte de Valparadiso, Secretari d'Estat i President de la Junta de Comerç. La darrera carta copiada s'adreça al Comte de Valparadiso on s'expressa que, atès que havia respost favorablement a la vista del memorial i dels 4 talls de drap, se li demana que comuniqui a l'Intendent de València que suspenga el cobrament de l'equivalent fins no s'haja pres una resolució definitiva al respecte.

Resulta clar, doncs, que la política desplegada per la institució gremial consistia en mantenir bones relacions amb diferents persones –de les quals, a diferència de

¹⁰ Tot el que segueix, incloses les cites textuais, prové d'ATA, 9è, f. 89r a 90r.

l'exemple esmentat adés, quasibé mai no podem saber-ne el nom- mitjançant l'enviament de regals consistents en talls de drap o, el més freqüent, caixes de torró per als nadals. Amb tot, en els moments en què es tractava d'aconseguir el renovellament de les franquícies i exempcions hom podia arribar a veritables suborns, anomenats eufemísticament "*gratificaciones a bienhechores*"¹¹. L'èxit d'aquestes accions va ser notable, ja que les exempcions i franquícies de les que va gaudir la Reial Fàbrica van ser molt amples, majors, almenys, que les dels seus competidors valencians com Bocairent o Ontinyent¹². Els privilegis, segurament acompanyats del títol de Reial Fàbrica, van ser atorgats el 1731 per temps de 12 anys, i renovats contínuament de sis en sis anys fins el 1760. El text del decret de 1731 no es conserva a l'arxiu de la Reial Fàbrica¹³; les renovacions, en canvi, amb exempció sobre equivalent inclosa, es van produir el 1743, el 1749¹⁴ i el 1755¹⁵. A partir del 1760 les

¹¹ Malgrat la lògica discreció amb que s'havien de tractar aquests assumptes, i tot i no conservar-se més comptes que els de 1732 a 1741 –les dues primeres concessions de franquícies són de 1731 i 1743–, he pogut localitzar dues referències a aquestes "gratificaciones"; ATA, 9è, f. 175r (30-XII-1760) i f. 262v (2-I-1766).

¹² V. J. L. HERNÁNDEZ MARCO: "El colbertismo de Felipe V y Valencia. La política textil no sedera", *Estudis*, nº 5, 1976, pp. 210-223. A Catalunya, els privilegis van ser concedits, sobretot, a fabricants individuals, J. TORRAS: "Fabricants sense fàbrica. Estudi d'una empresa llanera d'Igualada (1726-1765)", *Recerques*, nº 19, 1987, pp. 145-160. La concessió d'exempcions també va ser practicada per la noblesa als seus propis estats, com demostren casos tan allunyats en l'espai com Enguera i Béjar; J.L. HERNÁNDEZ MARCO: "Actituds nobiliàries davant un medi tèxtil valencià en la fase final de l'Antic Règim", *Afers*, nº 4, 1986, pp. 377-392; R. ROS: *La industria lanera de Béjar a mediados del siglo XVIII*, Salamanca, 1993.

¹³ És ressenyat amplament, però, per Rafael COLOMA: *Lecturas Alcoyanas*, Alcoi, 1966, pp. 109-112.

¹⁴ Aquestes dues resumides en un document transcrit per J. MOYA: *Libro de Oro...*, I, pp. 34-35.

¹⁵ ATA, 9è, ff. 172r a 173v (25-VII-1759). A l'Apèndix estadístic 2 hom pot observar l'impacte de l'exempció en total de l'impost: de 1731 a 1732 la caiguda és d'un 29'89 %. Així mateix, també es pot apreciar com els anys en els que la renovació encara no s'havia fet efectiva, la quantitat total puja en una proporció semblant: 1744 i 1750.

franquícies es reduiran, perdent-se l'exempció de l'equivalent, i es faran més generals. La darrera, una reducció de drets d'exportació, es concedirà l'any 1772¹⁶. Les més importants van ser la franquícia de drets reials en la venda draps d'Alcoi a les ciutats de reialenc –tret de Madrid– i, sobretot, l'exempció de l'impost de l'equivalent, que va tenir efecte al llarg de tres dècades –les de creixement més intens, precisament– fins el 1760.

La importància de les franquícies per al comerç queda demostrada per les constants referències, especialment a la dècada dels 50 i primera meitat dels 60. El fet que la Reial Fàbrica s'en preocupe més en aquest moment queda clar en el text del decret de 1753 en el que el rei ratifica l'exempció d'alcabales:

“He entendido que han ocurrido algunos embarazos a los fabricantes que han llevado a vender sus texidos fuera de su domicilio, para el goze de la exempción de alcavalas y cientos que tuve a bien conceder por mi Decreto de veinte y quatro de junio del año próximo passado, en las primeras ventas por mayor de sus texidos, por haver concebido algunos ministros de Rentas que esta exempción era limitada a las que hazían los fabricantes en los pueblos y fábricas de su domicilio, y no extensiva, como lo es, a las que executan fuera de ellos. Y para que tenga esta Gracia su devido efecto, sin dudas ni disputas, y se eviten los fraudes que pueden cometer los revendedores en perjuicio de mi Real Hacienda, sin beneficio de las fábricas: mando que de las licencias o certificaciones que la Junta de Comercio diere para las fábricas en consecuencia del mencionado Decreto de veinte y quatro de junio, se tome razón en la Contaduría Principal de Rentas Provinciales, para que consten a la dirección de ellas. Y que los fabricantes presenten una relación jurada ante el Corregidor Subdelegado de la Junta, o Justicia del pueblo donde esten los paños o texidos que sacaren a vender de su cuenta, y no por la de segunda mano, a determinados pueblos, con expresión de cantidad, calidad y marcas, para que les den el despacho correspondiente, intervenido por el Administrador, a sujeto que señalare la Dirección de Rentas, a fin de que, en su virtud, y no en otra forma, sean libres de alcavalas y cientos de su primer venta por mayor en sus destinos. Partícipolo a la Junta de Comercio para su cumplimiento en la parte que le toca, en inteligencia de que se ha passado a

¹⁶ J. MOYA: *Libro de Oro...*, I, p. 44. Sobre els privilegis de Bocairent, v. J.L. HERNÁNDEZ MARCO: *Estructura económica...*, II, pp. 554-564.

*los directores de rentas aviso de esta resolución. Señalado de la Real Mano de Su Magestad en Buen Retiro, a seis de marzo de mil settecientos cinquenta y tres*¹⁷

Aquestes disposicions afavorien notablement els fabricants contra els interessos dels comerciants, especialment dels que venien al detall. Ara bé, l'exempció es limitava als senyorijs del rei. Als territoris on els senyors feudals disposaven de les rendes d'alcabales, els fabricants alcoians, tot i intentar-ho, mai no van aconseguir el recolzament de la Reial Junta¹⁸.

Després de la reducció i generalització dels privilegis, la Reial Fàbrica va seguir exercint un paper molt important en la qüestió fiscal. Especialment en allò que toca al repartiment i el cobrament de l'equivalent. Des de 1762, la corporació assumirà la part dels mestres agremiats tot gestionant-ne la seua taxació i la recaptació posterior. El pagament es va fer des d'aquell moment tan sols pel rendiment

*“...que les pueda resultar de la fábrica y su comercio (a excepción de los bienes rahizes de cada individuo, por el que sobre estos la villa debe repartir y perceber lo que le corresponda), batanes, tintes, prensas, bancos de tundir, telares y demás...”*¹⁹

Així, el Gremi de Teixidors assumia 9.000 dels 35.000 reials de billó totals, mentre que

¹⁷ ATA, 9è, ff. 31v a 3v (24-III-1753).

¹⁸ L'exemple de la vila de Vélez Blanco, a l'actual província de Granada és ben explícit en aquest sentit. A un memorial elevat a la Junta de Comerç i Moneda pels administradors de les rendes del Marqués de Villafranca, Duque de Montalto y Marqués de Vélez s'exposa una queixa feta per tres fabricants d'Alcoi (Lluís Arcaina, Cristófol Sempere i la vídua de Gregori Julià –en el seu nom Antoni Verdú) per les pretensions de dits administradors en el municipi de Vélez Blanco de cobrar les alcabales. El resultat final és una certificació de la Junta que deixa clar que les exempcions solament afecten als reialencs i no on, per qualsevulla raó, dites rendes estan alienades a favor d'un senyor feudal. ATA, 9è, ff. 67r a 69r (14-XII-1754).

¹⁹ Aquesta i la resta de cites sobre l'assumpte provenen d'ATA, 9è, ff. 187r a 189r (Junta del 16-V-1761). El document complet es troba transcrit a l'Apèndix Documental, Document 43.

els altres 26.000 eren responsabilitat del Gremi de Paraires. El repartiment acordat pel consell d'aquest darrer gremi es faria de la següent manera:

"...que dichas quantías, de parte de ellas se haga repartimento entre todos los maestros de la fábrica por razón de tales maestros, al respecto de quatro sueldos por cada maestro, unos con otros, y hecha liquidación del tanto en que puedan contribuir por renta fija y por arriendo, tintes, batanes, prensas y bancos de tundir el resto se reparta por pieza de paño o vayeta, retasos y demás que se fabricaren, y que el tanto que se inpusare [sic] se perciba a la entrada del tirador, limitando las mortajas a la mitad de lo que se impusiere por una pieza mayor."

Sembla evident que aquest procediment beneficiava, especialment, els mestres més pobres ja que, atès que el 1760 s'hi comptabilitzaven 431 mestres²⁰, amb la taxa de 4 s tan sols es cobriria un 5 % del total de la contribució. No és gens sorprenent, la postura habitual del gremi davant les recaptacions fiscals és la d'impedir que els impostos caiguen sobre els assalariats. El més probable és que aquesta posició no responguera a motivacions caritatives sinó a una política premeditada d'evitar demandes salarials creixents. De fet, l'oposició a l'"*arbitrio de molienda*" acordat a la concòrdia del 1758 per tal de fer front als pagaments als creditors censalistes, és argumentada pels paraires assenyalant que

*"...es muy gravoso al Común (...) Pues en esta villa la mayor parte de la pobreza consume el trigo, por ocasión que se les entrega en pago de facturas de su labor."*²¹

Des del mateix moment de l'atorgament del títol, sembla produir-se una identificació entre Reial Fàbrica i Gremi de Paraires. Tot i que la primera era molt més

²⁰ Segons el recompte d'ARACIL i GARCIA BONAFÉ: *Industrialització...*, p. 35.

²¹ ATA, 9è, ff. 172r a 173v (25-VII-1759). V. la transcripció completa a l'Apèndix documental, Document 41.

que el segon, ja que no sols abastava més activitats i artesans, sinó també més gremis com el de teixidors, la Junta del Gremi Paraires va passar a actuar, i progressivament també a denominar-se, Junta, Consell o Capítol de la Fàbrica. Un cop donat aquest pas, el canvi de denominació dels dirigents gremials de paraires a fabricants²² tenia el camí completament franc. Ràpidament es va formar una reduïda i puixant oligarquia dins les rengles gremials. A diferència, p.e., de la sederia valenciana, on els mestres més rics no van controlar mai el gremi ²³, el Gremi de Paraires d'Alcoi va ser dirigit per un petit nucli de mestres enriquits. Tots els càrrecs del gremi entre 1751 i 1772 (352) van ser ocupats tan sols per 25 llinatges; dels quals, a més, 13 (56 %) van concentrar el 84'94 % del total. Destaquen per damunt de tots els Gosálbez, seguits a certa distància pels Moltó i els Cantó²⁴. És lògic que fóra d'aquesta manera ja que la detentació dels càrrecs estava lligada quasi sempre a l'obtenció dels contractes amb els exèrcits. Dels 15 consellers –excloent 5 casos dubtosos– elegits en 1751 i 1752, 13 declaraven posseir més de 500 £ de capital el 1744, concentrant els 15 (4'95%) el 31'02 % del capital total. A més 6 d'ells tenien més de 2.000 £: Dionís Gisbert menor (2.000), Pasqual Albors (3.500), Llorenç Moltó (3.800), Blai Payà (4.000), Guillem

²² Aquest és un fenomen constatat a tot arreu, que expressava la progressiva diferenciació entre el treballador dependent –paraire– i l'empresari –fabricant–; v., p.e., J.M. BENAUL: *La indústria tèxtil llanera...*, pp. 337-343.

²³ F. Díez: *Viles y mecánicos...*, pp. 100-103.

²⁴ ATA, 9è, *passim*. Un cas destacat és el de Guillem Gosálbez que, entre 1751 i 1772, va ser conseller del gremi el 1752, des del 1754 fins el 1761 ininterrompudament i, encara, el 1765; així mateix, va ser elegit síndic de la Reial Fàbrica el 1751, entre 1755 i 1758, i entre 1760 i 1761. Amb açò no feia més que continuar l'estirp familiar, ja que el que probablement era el seu pare també va ser conseller del gremi, des de 1716 fins 1729, entre 1716 i 1719, 1723 i 1725 i 1728 i 1729; és a dir, 9 vegades de 14 possibles; ATA, 8è, *passim*.

Gosálbez (junts pare i fill, 5.000) i Macià Torregrossa (amb sa mare, 5.000)²⁵.

Açò va permetre disposar a l'oligarquia dels fabricants d'un instrument institucional per tal de fer prevaldre els seus interessos sobre la resta dels artesans i, especialment, sobre els teixidors. De fet, aquests van reaccionar aprovant unes noves ordenances l'any 1750²⁶ i exercint una política activa d'enfrontament amb els fabricants per qüestions relacionades amb els salaris i amb les dimensions dels pintes dels telers²⁷. Tornaré sobre aquests assumptes en referir-me a les relacions de producció.

B. DESPATXAR ELS DRAPS: MERCATS I FORMES DE COMERCIALIZACIÓ

Tot i que se saben algunes coses referents als *mercats* de la draperia alcoiana durant el s. XVIII, el tema ha estat, sense dubte, el més desatès per les diferents recerques que s'han practicat²⁸. Per regla general, ningú no ha anat molt més lluny

²⁵ ATA, 7è: "*Testimonio de lo arbitrado por caudales y útiles a los maestros fabricantes de la Real Fábrica de Paños de la Villa de Alcoy*", s.f.

²⁶ Les diferències entre la redacció inicial suggerida pels teixidors i la final aprovada per la Reial Junta, són realment enormes. L'informe que va presentar el Sots-delegat va ser, en aquest sentit, decisiu per protegir els interessos dels paraires-fabricants i sancionar la dependència institucional dels teixidors respecte dels fabricants. V. *infra*, Apèndix documental, Document 36; a peu de pàgina s'hi ressenyen els canvis introduïts. Més avant descriuré els canvis més importants i en faré una valoració.

²⁷ V. *infra*, Apèndix documental, Document 45.

²⁸ V., p. e., el recent treball d'Ismael VALLÈS: *Indústria tèxtil...* Tampoc s'han estudiat aquestes qüestions a les investigacions realitzades en d'altres localitats de l'àrea, com ara Bocairent, José Luis HERNÁNDEZ MARCO: *Estructura económica e...* Aquesta deficiència de base és general a tots els sectors manufacturers valencians, i això es manifesta amplament en les síntesis a l'ús, v. Telesforo HERNÁNDEZ: "Indústria gremial, manufactures i comerç", a M. ARDIT, coord.: *Història del País Valencià. IV...*, pp. 71-109. L'única excepció a la regla és, en part, la sederia valenciana i això gràcies als treballs de Ricardo FRANCH, p.e.: *El Capital Comercial Valenciano en el Siglo XVIII*, València, 1989.

d'allò plantejat en el seu dia per J. Moya, que va posar de manifest la importància de la demanda de l'estat –vestuaris per als exèrcits–²⁹, i per Aracil i Garcia Bonafé, que també van insistir en el paper del mercat americà³⁰. L'existència d'altres mercats d'alguna rellevància ha quedat al marge de les consideracions dels historiadors esmentats. Tot i això, la producció drapera alcoiana es va caracteritzar per tenir uns destins prou diversificats, entre els que destacarien –a banda d'Amèrica i els exèrcits– Andalusia i el mercat madrileny.

Les proves documentals són molt abundants, tot i que, fins a les darreries del segle no permeten cap aproximació de caràcter quantitatiu. La documentació del gremi ens aporta moltes petges, especialment pel zel que va demostrar la Reial Fàbrica en defensar els privilegis i exempcions concedits per la monarquia³¹. Pel que fa als mercats del sud, destaca en primer lloc el tradicional mercat murcià amb Múrcia, Lorca i Cartagena. Com a prolongació del mateix tindríem el de l'Andalusia oriental amb localitats com Vélez Blanco o la pròpia Granada. Els mercats de l'altre extrem d'Andalusia també serien força rellevants, especialment el de les ciutats de Màlaga, Sevilla i Cadis, porta d'accés al mercat americà. Probablement en la ruta que conduiria cap a les zones productores de llana d'Extremadura, cal destacar la presència de draps alcoians a localitats del sud-oest de Castella, com Navalejo, Almagro o

²⁹ J. MOYA: *Libro de Oro...*, I, p. 30.

³⁰ ARACIL i GARCIA BONAFÉ: *Industrialització...*, pp. 89-90.

³¹ Totes les localitats que citaré a continuació apareixen citades una o més vegades a la documentació d'aquests anys. Com que les referències serien excessives he optat per no reproduir-les. Les principals fonts d'informació provenen d'ATA, 9è, i d'ATA, 7è, *passim*.

Almodóvar del Campo. Lògicament, el mercat valencià seguia tenint una gran importància, citant-se a la documentació especialment Xàtiva, Alacant i València. En darrera instància, cal recordar l'enorme mercat que suposava la vila de Madrid³².

La demanda de l'Estat, a través dels encàrrecs per als exèrcits va suposar un estímul de primer ordre per a la draperia alcoiana del set-cents³³. La primera petició de la que hi ha constància és de 1717³⁴, formulada pel Superintendent General de les Reials Rendes de València. Els fabricants es comprometien en ella a fabricar draps setzens –de sis pams d'ample– i vint-i-dosens –de set–, de colors blanc, blau i blanc i blau obscur, amb una producció mitjana de 800 vares mensuals, sempre que se'ls lliurara una bestreta de 600 £. Cal tenir en compte que aquesta quantitat representaria –si la comanda durara tot un any– un 20'71 % del total de vares estimades produïdes el mateix 1717. La presència en el Consell de la Fàbrica era, doncs, realment important ja que suposava l'accés a la informació sobre una bona part dels contractes amb els “*asentistas*” del vestuari de les tropes. Freqüentment el compromís era adquirit per la Reial Fàbrica, que, al seu torn, encarregava la fabricació a companyies formades ex-

³² Al respecte cal tenir en compte, especialment, el treball de David R. RINGROSE: *Madrid y la economía española (1560-1850)*, Madrid, 1985. V., així mateix, una aportació recent, a Jesús CRUZ i Juan Carlos SOLA: “El mercado madrileño y la industrialización en España durante los siglos XVIII y XIX”, a J. TORRAS i B. YUN, dirs.: *Consumo, condiciones de vida y comercialización*, Ávila, 1999, pp. 335-354.

³³ Sobre el paper de l'augment del tamany dels exèrcits i la seua progressiva uniformització en el creixement de la demanda de teixits, cal veure, Daniel ROCHE: *La culture des apparences. Une histoire du vêtement (XVIIe-XVIIIe siècle)*, Paris, 1989, pp. 211-244. Una interessant reflexió sobre les relacions entre l'exèrcit, la hisenda reial i l'estat absolutista a Josep FONTANA: “El alimento del Estado. Política y Hacienda en el ‘Despotismo Ilustrado’”, *Hacienda Pública Española*, nº108/109, 1987, pp. 157-168.

³⁴ ATA, 8è, s.f. (4-X-1717). Transcrit a l'Apèndix documental, Document 28.

profés per a atendre aquestes comandes. Així, a un moment indeterminat de mitjans de segle, sembla que 6 companyies d'aquest tipus havien proveït 17 cossos d'exèrcit diferents³⁵. Individualment, a més, les comandes podien arribar a quantitats realment importants. El gener de 1762, per exemple, Andreu Sanz lliurava a l'Intendent de València 167 draps divuitens de diferents colors que sumaven un total de 6.332 vares³⁶. No hi ha cap dubte que el principal proveïdor de l'exèrcit al llarg de la major part del segle va ser la Reial Fàbrica. Als diferents contractes signats entre l'exèrcit i els assentistes sempre solia indicar-se que la tela dels vestits havia de ser de drap d'Alcoi "*u otro equivalente de las Fábricas del Reino*"³⁷.

D'una altra banda, també s'ha passat de puntetes sobre les qüestions referides a les qualitats demandades i sobre les diferents formes de comercialització. Pel que fa a les primeres, són molt importants ja que, com he anat dient, condicionen qüestions tan transcendents com l'acumulació de capital. En el segle XVIII, amb més intensitat

³⁵ Aquesta informació prové d'ATA, 7è, s.f. (Carpeta). Es tracta d'una nota escrita en un petit full que no té data. De tota manera, la informació continguda en aquesta carpeta abarca un ventall cronològic entre, apròx., 1744 i 1772. Les companyies i els regiments esmentats són els següents: (1) Pasqual Irlés i altres, Algarve, Bramante, Alcántara, Granada i Santiago; (2) Vicent Joan Carbonell i altres, Monteros del Rey, Carabineros Reales, Alabarderos i Guardias de Corps –tots regiments de cavalleria–; (3) Andreu Sanz i altres, Caballería de la Reina, Dragones de Batavia –també regiments de cavalleria– (4) Abdó Pérez i altres, Milicias de España; (5) Josep Torregrossa i altres, Barcelona, Calatrava; (6) Guillem Gosálbez i altres, Órdenes, Lusitania, Guardias españolas y valonas, Artilleros de Orán.

³⁶ ATA, 7è, s.f. (15-I-1762). El mateix any també disposem d'un altre document que ens indica que Tomàs Mataix i Francesc Muntó, fabricants d'Alcoi, tenien un contracte per a servir 50 draps blaus i blancs –divuitens, vint-i-dosens i vint-i-quatre– per al vestuari del regiment "Invalidos de España"; ATA, 7è, s.f. (14-XII-1762)

³⁷ V. R. Ros: *La industria textil lanera...*, p. 160. Tota la informació que aporta aquesta autora –basada, a més de les seues pròpies recerques, en els treballs de Manuel Gómez i Vicente Alonso– tendeix a situar a Alcoi com el principal centre de proveïment de per a l'exèrcit entre la dècada dels 20 i la dels 80 –ambdues incloses–, v. pp. 158-162.

que durant la segona meitat del XV i la primera del XVI, l'increment de la demanda va estar lligat en gran mesura al creixent poder adquisitiu dels segments socials consumidors, i, en relació amb açò, fortament marcat pels canvis en la moda³⁸. Això explica la tendència vers la producció de teixits de major qualitat i valor afegit: a les tradicionals fabricacions de draps 14ns, 16ns i 22ns, s'hi van afegir, progressivament, 18ns, 24ns, 26ns, 28ns, 30ns, 32ns, 36ns i, fins i tot, 38ns i 40ns³⁹. De fet, i a diferència de les ordenances de 1561, les de 1723⁴⁰ semblen haver tingut aquest objectiu com al fonamental, atesa la seua menor preocupació per les qüestions alienes a la reglamentació de la qualitat dels draps. Caldria afegir una innovació constant en els tints. En termes generals, doncs, i encara que els draps inferiors i les baietes sempre van tenir una gran importància, la draperia alcoiana sembla haver-se adaptat amb fortuna als atzars canviants de la moda dihuitesca.

En aquest sentit la insistència que Aracil i Garcia Bonafé van fer en la qualificació de la producció alcoiana com de baixa qualitat tan sols és vàlida

³⁸ Per a totes aquestes qüestions, i pel que fa al consum d'articles tèxtils, resulta imprescindible la monografia de D. ROCHE: *La culture des apparences...*, *passim*. A nivell més general, cal veure també, del mateix autor, *Histoire des choses banales. Naissance de la consommation dans les sociétés traditionnelles (XVIIe-XIXe siècle)*, Paris, 1997. Els canvis en la demanda al segle XVIII van ser qualificats com a "revolució del consum" per Neil MCKENDRICK: "The Consumer Revolution of Eighteenth-Century England" a N. MCKENDRICK, J. BREWER i J. H. PLUMB, eds.: *The Birth of a Consumer Society. The Commercialization of Eighteenth-Century England*, Londres-Bloomington, 1982, pp. 9-33. Una visió recent sobre aquestes idees i el seu impacte a l'historiografia espanyola a B. YUN: "La historia económica por el lado de la demanda y el consumo: unas reflexiones generales" a J. TORRAS i B. YUN: *Consumo, condiciones de vida y...*, 1999, pp. 9-23.

³⁹ Aquesta informació, com alguna altra que esmentaré més avant, prové de les interessantíssimes respostes a un qüestionari que va remetre la *Real Junta General de Comercio y Moneda* per conèixer l'estat de les fàbriques l'any 1763; ATA, 9è, ff. 235r a 238v (la referència, f. 235r). Ha estat ressumit per J. MOYA: *Libro de Oro...*, I, pp. 40-42.

⁴⁰ V. *infra*, Apèndix documental, Document 32.

parcialment⁴¹. És possible que, en comparació amb altres centres drapers, la proporció de teixits de qualitat baixa sempre fora superior al cas d'Alcoi; això, però, en el marc d'una clara tendència general a la producció de béns de major qualitat. La tendència inversa, al descens qualitatiu en termes absoluts i relatius, és, doncs, un fenomen del s. XIX. La particularitat del fet rau en què els altres centres industrials drapers de rellevància –Sabadell i Terrassa, sobretot– van basar llur espectacular creixement precisament en la producció de draps fins⁴². Encara que és molt agosarat, crec que, en el cas d'Alcoi, aquest biaix, que va marcar, a més, el seu declivi relatiu respecte a les ciutats esmentades, podria explicar-se com una adaptació als seus mercats després de la pèrdua de les colònies americanes –que consumien els teixits de major qualitat⁴³– i el descens del poder adquisitiu del cada vegada més important mercat andalús. Al següent apartat, hi tornaré a insistir.

Pel que fa a les fórmules de comercialització, cal destacar que els fabricants alcoians van adoptar estratègies tendents a minimitzar el volum de capital circulant esmerçat⁴⁴. La xarxa de botigues privades que es constata als començaments del s.

⁴¹ ARACIL i GARCIA BONAFÉ: *Industrialització..., passim*. Jo mateix, també l'he analitzat des d'aquesta perspectiva, LI. TORRÓ: "Sobre la protoindustrialització...".

⁴² V. J.M. BENAUL: "Especialización y adaptación en la industria textil lanera, 1750-1913", a J. NADAL i Jordi CATALÁN, eds.: *La cara oculta de la industrialización española. La modernización de los sectores no líderes (siglos XIX y XX)*, Madrid, 1994, pp. 199-223.

⁴³ V. *infra*, el següent apartat d'aquest mateix capítol.

⁴⁴ Hom pot contrastar les estratègies dels paraires alcoians amb els catalans, J. TORRAS: "Redes comerciales y auge textil en la España del siglo XVIII", a M. BERG, ed.: *Mercados y manufacturas...*, 1995, pp. 111-132. També resulta interessant el contrast amb les formes de comercialització practicades pels seders valencians, R. FRANCH: "El comerç valencià amb Amèrica al segle XVIII. Una relació de caràcter indirecte", *Afers*, nº 19, 1994, pp. 639-658; un assaig de comparació a LI. TORRÓ: "Al voltant dels orígens...", pp. 46-48.

XVII s'eixamplaria de forma considerable al llarg del s. XVIII, així, per exemple, la "Companyia d'Alcoi"⁴⁵, reconeixia a mitjans dels anys 50 que

"...tiene de presente y de su cuenta, tiendas de paños en varias partes, como en Valencia, Granada, Málaga y Almódovar del Campo, lo qual contribuye al beneficio público de dichas ciudades, pues con el abasto de nuestros paños, impide o minora la yntroducción de los estrangeros..."

Dels escassos testimonis que he pogut localitzar es dedueix, a més, que era freqüent l'associació de diversos fabricants amb un comerciant d'una determinada localitat per instal·lar-hi una botiga⁴⁶. Així doncs, la principal diferència entre l'estratègia comercial dels fabricants alcoians respecte dels catalans, sembla residir en la utilització, per part dels primers, d'agents originaris dels llocs de destí dels draps. A diferència de Catalunya, al País Valencià no sembla haver existit cap "diàspora" mercantil⁴⁷, la qual cosa podria haver suposat una debilitat important de les xarxes comercials dels productors de teixits valencians. De fet, la xarxa d'agents dels seders valencians a Andalusia –de característiques semblants a la dels fabricants alcoians pel que fa a l'origen dels esmentats agents– sembla haver tingut bàsicament com a objectiu la venda de llur producte als carregadors d'Índies de Cadis, que eren els qui s'encarregaven de la distribució posterior a Amèrica⁴⁸.

Durant aquest període, en termes generals, i a banda de la presència –fixa o

⁴⁵ V. *infra*.

⁴⁶ P.e., el contracte entre Dionís Gisbert, Llorenç Moltó i Joan Llàcer, fabricants d'Alcoi, d'una banda, i Vicent Pujades, comerciant de València, d'una altra, per obrir una botiga a la ciutat de València, ATA, 7è, s.f., 9-VIII-1757.

⁴⁷ V. J. TORRAS: "Redes comerciales...", pp. 122-127.

⁴⁸ R. FRANCH: "El comerç valencià...".

discontínua– de comerciants forasters a la vila, els paraires-fabricants semblen haver preferit el tracte directe amb els comerciants dels punts de venda, a més de la visita a les diferents fires⁴⁹. Entre aquestes, sembla que destacarien les de Xàtiva, i, particularment les de Múrcia i Lorca⁵⁰. Als llibres del Gremi hi ha referències directes de l'anada d'alcoians amb llurs draps a les localitats d'Alacant, Cadis, Cartagena, Lorca, Madrid, Múrcia, Sevilla, Vélez-Blanco i Xàtiva. Per posar un exemple, a través d'un memorial presentat per Cristòfol Cardona, veí d'Alacant, es dedueix que a aquesta ciutat hi havia, el 1755, una mena de corresponsal informal que solia actuar com a corredor d'orella dels fabricants d'Alcoi⁵¹; açò reforçaria l'argumentació sobre el caràcter de la xarxa comercial alcoiana comentat a l'anterior paràgraf. Així mateix, he pogut documentar un tipus de contractació amb comerciants d'altres llocs per la qual els fabricants els concedien facultats per tal de poder cercar-los comandes a bestreta⁵².

⁴⁹ Per a contrastar el paper de les fires al cas català cal recórrer als treballs d'Assumpta MUSET, v, p.e., "Ferias y mercados al servicio del negocio catalán (siglo XVIII)", a J. TORRAS i B. YUN: *Consumo, condiciones de vida y...*, 1999, pp. 323-334.

⁵⁰ Fins el punt que la "Companyia d'Alcoi", les destacava als seus estatuts fundacionals i l'estatut 13 deia el següent: "*Que se han de tomar las providencias en tiempo para disponer todos los años hasta unas cincuenta piezas de paño de todas suertes y colores para las ferias de Murcia y Lorca; mientras se discurre poder lograr en ellas éxitos favorables*". Sembla evident, doncs, que, a més, de les vendes realitzades, aquestes fires funcionaven com una mena d'escaparata que permetria obtenir diferents contractes. No tindria sentit, si no fos així, el que una companyia que declarava produir fins a 1.200 draps en un sol any, li atorgués tanta importància a una fira per vendre tan sols 50 peces –4'17 %. V. les valoracions sobre el paper que representen les fires que fa A. MUSET: "Ferias y mercados...", p. 332.

⁵¹ ATA, 9è, f. 11r i v.

⁵² Per posar dos exemples, els atorgaments de poder de Guillem Gosálbez, Vicent Gisbert i Josep Moltó al mercader de Madrid D. Francisco de la Azuela y Reygadas –AMA, XV.I.508, *Protocol de Tomàs Gisbert*, 7-XII-1731, s.f.– i de Joan Olcina a Jaime Dot, també comerciant de Madrid –AMA, XV.I.589, *Protocol de Cristófol Mataix*, 12-VII-1791, ff. 162v a 163v.

D'aquesta manera s'aniria creant, a poc a poc, una xarxa de comercialització condicionada per les relacions personals de confiança i per les necessitats de transport. Per als fabricants era força important assegurar-se els retorns per tal d'abaratir al màxim els costos de la remesa dels draps a llurs destinacions. La "Companyia d'Alcoi" es defenia als anys cinquanta contra les acusacions que li feien de comerciar amb altres gèneres diferents als draps amb la següent argumentació:

"...que es verdad tratamos en los géneros expresados [cànem, paper i llenç], pero es más por necesidad que por inclinación, dando motivo a ello el tener la compañía aprestados dos carros de su cuenta que sirven para conducción de sus paños a varias partes, y por que de buelta no vengan de vacío, trahen (de los parages donde no hay lana) algunos de estos géneros. Y así, el tratar en ellos más es por incidencia que por intento particular, y por que se discurre que esto cede en provecho del común, a quién se le abastese de varios géneros que no tendría sin el auxilio de dichos carros..."

Així doncs, del text es dedueix que el proveïment de matèries primeres era crucial per anar configurant l'esmentada xarxa. Per tant, s'establien mercats preferencials a les zones productores de llana. Els traginers –forasters o de la pròpia vila– s'emportaven draps i tornaven amb llana. De la mateixa manera que, moltes vegades, les remeses de draps podien contenir teixits de diferents fabricants, també ocorria el mateix amb la llana. Aquest producte, a més, disposava d'espais *ad hoc* –concretament el mesó de la vila– on es realitzaven intercanvis, tant per part de traginers, com per part de grans fabricants que importaven més llana de la que necessitaven i venien els sobrants a fabricants amb menor poder econòmic⁵³.

⁵³ Totes aquestes qüestions es dedueixen del pleit –AMA, II.8.1-1, CA-3786, 5.538: *Judicis verbals conciliatoris*, 1782-1855, s.f., 21-VIII-1782– que Francesc Valor, fabricant de draps, i arrendatari del dret de cisa, va mantenir amb Abdó Pérez, al que havia denunciat per haver introduït 90 arroves de llana i haver-les venudes (a 57 r.b. / @) sense pagar el corresponent dret de cisa. El dit Pérez aporta testimonis (31-VIII, Joan Silvestre, "perayre", i Antoni Silvestre "perayre") que diuen que Pérez els ha dut pel seu compte 5 càrregues de llana (2 i 3, respec.). Tot i que li donen la raó a Abdó Pérez (2-IX), Valor torna a insistir el 7-IX dient que Pérez ha introduït 96 @ en 13 càrregues i que després de repartir-ne 4 les altres 9 es venen al Mesó. Pérez diu que havia demanat 6 càrregues, però que els

No és ociós tornar a insistir sobre la presència estrangera que es va fer notar també al llarg del XVIII⁵⁴. Això sí, sembla haver canviat de caràcter ja que, com a mínim a les acaballes del segle, s'hi poden constatar inversions directes en l'esfera de la producció mitjançant la formació de companyies, com p.e. la de *Servet, Trovilier y Compañía*⁵⁵. La francesa, per tant, fou la més important –cal tenir present que la draperia llenguadociana possiblement fos la més puixant d'Europa fins el darrer terç del XVIII⁵⁶–, personificada, especialment, en dos individus: el tintorer Vicent Barrelier –del que tornaré a parlar més avant– i el constructor de motlles per a fer paper Pere Cort –nascut a Clairach, al bisbat de Béziers, Llenguadoc–, casat amb l'alcoiana filla de francès Margarida Perotin, i pare de l'industrial i inventor –el seu invent més important va ser la màquina per a fer cigarrets de paper– Pere Cort i Perotin⁵⁷.

Cal esmentar, a banda, l'acord que la Reial Fàbrica va establir el 1736 amb els Cinc Gremis de Madrid⁵⁸. Els privilegiats contactes de la institució gremial alcoiana

corresponsals en "Sujar" li n'han enviat més; ell n'ha pres 4 només per que les altres no tenien la suficient qualitat i les ha enviat al mesó per a vendre-les pagant el corresponent de cisa.

⁵⁴ V. el capítol sobre la població.

⁵⁵ ATA, Llibre 9èbis, 14-XI-1789, s.f.

⁵⁶ J. THOMSON: "Variations in industrial structure...". V., així mateix, Christopher H. JOHNSON: *The Life and Death of Industrial Languedoc, 1700-1920. The Politics of Deindustrialization*, New York/Oxford, 1995, pp. 3-22

⁵⁷ J. VILAPLANA: *Biografías...*, pp, 59-69.

⁵⁸ Com que no es conserva documentació de les Juntes d'aqueixos anys –tan sols hi ha un llibre de comptes– no es conserva còpia del dit conveni, que es va signar el 5-V-1736 davant d'un notari madrileny. Tanmateix, el 1787 es redacten uns nous capítols que en fan referència; ATA, Llibre 9èbis, juntes del 26-IV-1787, 4-VIII-1787 i 27-IX-1787, s.f. L'existència d'aquesta companyia havia estat esmentada per J. MOYA: *Libro de Oro...*, I, p. 37, que no havia pogut fixar la data de constitució per no haver tingut accés al llibre citat ja que, com he assenyalat a la introducció, ha estat recuperat en temps relativament recents –de fet Aracil i Garcia Bonafé tampoc el van poder consultar, encara. La troballa

amb la Cort –difícilment explicables en l'estat actual dels coneixements– són un element importantíssim a l'hora d'entendre l'evolució de la draperia alcoiana del XVIII. El contracte amb el Gremi de Mercaders de Madrid –integrat dins els Cinc Gremis Majors– va permetre mantenir durant tot el segle un establiment obert a dita vila. L'anomenada *Cassa almazén*⁵⁹, va servir teixits alcoians als consumidors madrilenys i va servir de punt d'enllaç amb la puixant classe mercantil de la Cort. En aquest sentit, sembla que Alcoi es va especialitzar en l'abastiment de draps per a lliurea, arribant a proveir en algun moment la mateixa Casa Reial⁶⁰. Els draps de lliurea eren aquells que s'utilitzaven per a vestir els servidors de les cases nobiliàries. Normalment eren draps 18ns, però també de major qualitat, com, p.e., els 22ns.⁶¹ Realment, encara que no ho sembla, representava un mercat molt ample ja que les cases nobiliàries –per no parlar de la Casa Reial– mantenien veritables exèrcits de criats i depenents; p.e., les de Medinaceli i Arcos en tenien, solament a Madrid, al voltant de 3.000 cadascuna⁶². Les relacions amb la Cort no es limitaven a les qüestions estrictament comercials sinó que el gremi mantenia permanentment un agent –advocat– que duia els seus assumptes

es deu al zel de l'administradora de la *Textil Alcoyana, S.A.*, Amalia Ferrer.

⁵⁹ Aquest magatzem sembla estar instal·lat amb anterioritat al conveni amb el Gremi de Mercaders, ja que es cita per primera vegada en el rendiment de comptes de l'any 1734; ATA, 6è, ff. 18r a 23v (19-I-1735); la cita al f. 19r. Els fabricants de Béjar també hi van tenir obert un establiment d'aquest tipus des de 1720, amb la particularitat –i l'avantatge, com veurem a la segona part del capítol– de no haver de comptar amb la participació dels Cinc Gremis; R. ROS: *La industria textil lanera...*, pp.164-165. Així mateix, la Reial Fàbrica de Guadalajara també va mantenir una *lonja* oberta a Madrid des de 1722; Agustín GONZÁLEZ: *Estado e industria en el siglo XVIII: la fábrica de Guadalajara*, Madrid, 1980, p. 674.

⁶⁰ ATA 9èbis, 4-III-1787, s.f.

⁶¹ ATA, 9è, f. 77r i v (15-III-1755) i f. 80r i v (30-XII-1755).

⁶² John LYNCH: *El siglo XVIII. Historia de España, XII*, Barcelona, 1991, pp. 207-208.

a prop dels centres de poder, especialment a la Reial Junta de Comerç i Moneda⁶³. La concessió de privilegis segurament hi tindrà molt a veure.

Un capítol apart mereixen els intents de formació de grans companyies comercials a mitjans del segle⁶⁴. A finals de 1753 i primers de 1754 es van constituir a Alcoi dues companyies estables –o “...*cuerpo amistoso de caudales...*”– destinades a la fabricació i comercialització de draps⁶⁵. Si hem de creure Moya i Vilaplana, la iniciativa de la primera –anomenada senzillament “*Compañía*”⁶⁶– constituïda el 31 de gener de 1753 va partir del sacerdot Mossèn Vicent Albors i Gisbert⁶⁷, i a ella s’hi van ajuntar 12 fabricants, amb els Torregrossa i els Albors al front, però també amb la presència d’altres destacats fabricants, com, per exemple, Guillem Gosálbez. Quasi amb tota seguretat, la segona agrupació va nàixer, a penes mes i mig més tard, com a resposta a aquesta. Així, el 15 de febrer de 1754 es constituïa la “*Compañía de*

⁶³ La primera referència es troba a la mateixa rendició de comptes del 1734 citada abans –v. *supra*, n. 56. En aquest moment el gremi també tenia un agent-advocat a València; tot i això, aquest darrer desapareix ben prompte.

⁶⁴ La documentació sobre dues companyies es troba a ATA, 7è, s.f. Aquesta documentació va ser resumida i comentada amplament en el seu moment per ARACIL i GARCIA BONAFÉ: *Industrialització...*, pp. 99-107, per tant ací procuraré obviar els detalls citats a l’esmentat treball. En aquest cas, els autors d’*Industrialització al País Valencià*, segueixen fil per randa allò que prèviament havien escrit José Moya i José Vilaplana, afegint tan sols alguna petita correcció pel que fa a algun detall –com, p.e., la data de dissolució de la primera de les dues companyies. De fet, a la nota 5 del capítol corresponent, escriuen, referint-se a la documentació de la segona companyia: “citem les dades corresponents a aquesta societat preses de Moya: op. cit., foli 31, per no haver trobat a l’Arxiu de la Fàbrica cap document relacionat amb la dita societat.” (p.102). Tanmateix, els papers d’aquesta altra companyia s’hi troben a la mateixa carpeta.

⁶⁵ Aquest fenomen tampoc no és exclusiu d’Alcoi ja que també ha estat observat a Béjar; v. R. ROS: *La industria textil lanera...*, pp. 167-177. Com es pot comprovar, els problemes que els afecten són també molt semblants.

⁶⁶ V. l’Apèndix documental, Document 37.

⁶⁷ V. el resum d’ ARACIL i GARCIA BONAFÉ: *Industrialització...*, pp. 99-107.

Comercio a título de la Purísima Concepción de María Santísima, San Miguel y San Phelipe Nerí”, amb 18 socis, entre els quals destaquen els Gosálbez i els Moltó⁶⁸, així com la presència del comerciant d’origen francès, Pere Servet, propietari d’una botiga “...de todo género de liensos y texidos de seda y lana...”. La interpretació que van fer en el seu dia Aracil i Garcia Bonafé en el sentit que la creació d’aquestes companyies suposava una alternativa institucional a la Reial Fàbrica de Draps no té cap fonament. Aquests autors arriben a afirmar que amb la formació de les companyies “...només restaren a la Reial Fàbrica els industrials menys potents econòmicament...” (p. 103). Més bé a l’inrevés, els membres de les dues companyies, quasi sense excepció, formaven part de l’elit que governava el gremi alcoià⁶⁹.

En realitat, a banda de la coincidència en el temps, ambdues companyies adquireixen una forma ben diferent. Els fabricants ajuntats a la “Companyia d’Alcoi”⁷⁰ assenyalen que tenen en comú el que

“...desde el año 1718 a esta parte aya estado a cargo de los antedichos, cassi sin interrupciones, el obrage y manioobra de diferentes vestuarios para las reales tropas de Su Magestad...”

⁶⁸ Els 18 socis, en el mateix ordre que se’ls cita al document, són Cristófol Gosálbez, Antoni Cantó, Dionís Gisbert, Bertomeu Moltó, Andreu Sanz, Llorenç Moltó, Joan Llàcer, Josep Gosálbez, Vicent Joan Gosálbez, Geroni Silvestre, Pere Servet, Josep Miralles, Tomàs Gisbert de Bernat, Francesc Payà, Carles Monllor, Vicent Moltó, Joaquim Cantó i Lluís Pérez; ATA, 7è, s.f.

⁶⁹ Als Consells del Gremi elegits el 1753 i el 1754, apareixen –a un o als dos– els següents membres de la primera companyia: Guillem Gosálbez (1753, 1754), Macià Torregrossa (1753), Baptiste Jordà (1753), Joaquim Albors (1753, 1754); en total 5 de 12. Pel que fa a la segona, tenim els següents: Dionís Gisbert (1753), Bertomeu Moltó (1753, 1754), Andreu Sanz (1753), Antoni Cantó (1754), Josep Gosálbez (1754), Francesc Payà (1753, 1754), Carles Monllor (1754), Joaquim Cantó (1753); 8 de 18. En total, dels 19 elegits –dels 12 consellers de 1754, 5 repeteixen–, tan sols 6 no formaven part d’alguna de les dues companyies.

⁷⁰ Em referesc a la primera de les dues. Utilitze aquest nom, seguint a Aracil i Garcia Bonafé, per distingir-la de l’altra ja que, de fet, no en té cap; als documents s’hi refereixen com “la companyia”, sense més.

D'aquesta manera, a l'"exordio" els fabricants reconeixen que darrere de la companyia es trobava el fet que

"...les aya mostrado la experiencia que para acertar en la uniformidad de color y calidad en los paños de vestuario y en la perfección y esmero de los demás, concurre como único medio el que se haga acopio de las lanas por una sola mano y conducto en los sitios convenientes, y que sus manufacturas corran por una misma dirección..."

La companyia, per tant, es limita a agabellar llana i repartir-la entre els socis a preus convinguts. D'una altra banda, l'acord suposava la recollida i la distribució d'encàrrecs, així com la comercialització final. Pel que fa a la fabricació, els "directors" tan sols es limiten a la supervisió de les peces que se'ls lliuren, de tal manera que, a més de la gestió comercial, la seua funció seria semblant a la d'uns veedors privats. És a dir, en la pràctica la companyia havia de funcionar com una mena de càrtel que actuava d'intermediari entre els socis i el mercat, sense que, tret dels draps i del capital inicial, cap altre bé dels socis formara part del seu patrimoni. Per contra, la "Companyia de la Puríssima Concepció" no es limitava a les qüestions merament comercials. De fet, s'inclouen com a béns de la mateixa la botiga de Pere Servet i els batans de Pere Gosálbez i Joan Llàcer; així mateix, hom fa propòsit d'instal·lar una fàbrica de sabó i uns tints. Probablement per aquestes majors dimensions, aquesta companyia va ser liquidada més prompte que la primera⁷¹.

⁷¹ A una data indeterminada, però. El cert és que a un document de la primera s'hi diu textualment

"...en días passados se erigió otro asociamiento compuesto de fabricantes de conosida habilidad y de suficientes haveres para ello, el que no ha podido subsistir, o ya sea por no combinarse los genios, o porque en una república siempre que a un mismo designio conspiran diferentes partidos, hay el riesgo de que renazga [sic] alguna emulación o etiqueta, y los que se habían de concordar como amigos, es yguual se compitan con encono permioso de rivales."

ATA, 7è, s.f.; v. Apèndix7, Document 36.

El fet és que, finalment, ambdues van acabar desapareixent. I això malgrat llurs dimensions: segons un paper de la primera va arribar a fabricar fins a 1.200 draps en un sol any⁷², la qual cosa suposa, atès el nivell de producció de mitjans dels anys 50, que els 12 mestres que hi participaven –3'45 % del total– en fabricaven al voltant d'una quarta part del total de draps produïts a Alcoi⁷³. De l'informe que precedeix a la dissolució de la "Companyia d'Alcoi"⁷⁴ es desprèn amb claredat que el principal entrebanc és l'excessiu estoc de llana i la consegüent lentitud en la rotació del capital circulant. És a dir, tots els anys es feia una forta inversió inicial en l'adquisició de llana de qualitat a bon preu –més de 30.000 £ anuals– que tardava massa temps en rendir els beneficis:

"...por pronto que se den y se despachen los primeros paños, siempre passa medio año, y si después se venden al fiado de seis meses pasa todo un año para sacar el útil de aquel dinero que se empleó en lana. A más que si los primeros tardan un año en dar el provecho los que se hazen al medio y fin del año tardan año y medio o dos años. Y aún indepente [sic] de todo lo dicho es presiso atender que en las manufacturas de los antedichos paños es presiso emplear otras treinta mil libras (...) Pero lo que haze más al caso es que si dichas 60.000 £ s se empleasen en otra especie de negociado podían dárseles dos o tres bueltas al año, y en la forma en que corren no llega a dárseles una..."

A més, el fet que concorregueren fabricants de capitals diferents –segons el text, des de 400 £ fins les 8.000– feia que, en la pràctica, els grans estaven finançant el negoci als més menuts, sense obtenir una compensació suficient per aquest finançament.

⁷² V. Apèndix7, Document 36.

⁷³ Les dades de mestres i producció són del 1753 i provenen dels informes sobre els augments de la Reial Fàbrica, ATA, 7è, s.f. La xifra de producció s'adiu perfectament amb la mitjana de l'estimació calculada per mi als anys pròxims; v. Apèndix estadístic, 16. Per posar un altre exemple, les 43.200 vares castellanques que suposarien els 1.200 draps equivaldrien a un 23'42 % de la producció segoviana del quinqueni 1751-55, A. GARCIA SANZ: *Desarrollo y crisis...*, p. 224.

⁷⁴ Aquest informe és objecte de comentari per part d'ARACIL i GARCIA BONAFÉ: *Industrialització...*, pp. 101-102. La cita prové d'ATA, 7è, s.f.

Tot i el fracàs d'aquestes iniciatives, són força interessants en el sentit que demostren dues qüestions importants. La primera d'elles és la penetració dels draps alcoians en determinats mercats importants, particularment l'exèrcit i la cort. La segona, la maduresa de la manufactura d'Alcoi en el context espanyol; tant pel que fa a les formes de comercialització, com pel que fa als processos i les relacions de producció. A més, la seua documentació demostra que els fabricants alcoians mantenien un contacte estret amb el mercat que els permetia una ràpida adaptació a les seues exigències, tant en allò que toca al tipus de draps com als colors, molt subjectes als canvis de les modes. La clau del contacte amb el mercat era, per tant, la xarxa de comercialització amb els agents anomenats "corresponsales" o "correspondientes", amb els qui s'establia una particular relació de confiança. Els estatuts de la "Companyia d'Alcoi" hi insisteixen especialment:

"Que sea de cargo de los Directores mandar tintar los colores de las lanas y distribuir las remesas de los paños a partes diferentes. Y así en los días de correo, aquél que tenga encomiendas de sus corresponsales, lo hará saber a la Junta Privada de Directores que abrá en esos días (como se dirá en su lugar) para que den providencia."

Tots aquests mecanismes permetien, alhora, especialitzar-se i respondre amb agilitat als canvis en els mercats.

C. EL PROCÉS DE TREBALL: PROCEDIMENTS, TECNOLOGIA I CONFLICTES

Així doncs, l'altra clau de l'èxit en l'especialització flexible és *l'adaptació tecnològica*. I, en aquest cas, cal posar en primer pla la capacitat de fabricar roba dels colors que demanava el mercat. El procés de tintat, per tant, sembla situar-se a l'eix

de les transformacions tècniques necessàries. Pel que fa a aquesta qüestió, cal destacar que la Reial Fàbrica va mantenir una política d'innovació constant⁷⁵. En primer lloc, amb la construcció i el manteniment d'un tint propi en el que, tot i estar subjecte a arrendaments, es feien les provatures dels nous processos de tintats. A més, era el gremi el qui s'encarregava, si més no ocasionalment, de proveir els fabricants de les costoses matèries primes necessàries, almenys als dos primers terços del segle. En darrera instància, la Reial Fàbrica es va preocupar constantment d'atraure a artesans que pogueren ensenyar noves formes de tintar o nous colors. Aquest és el cas, per exemple, del tintorer francès Vicent Barrelier que va exercir a Alcoi en diverses estades des de 1732⁷⁶. Aquest individu sembla que va ser contractat per intermediació de l'exèrcit, concretament a través del capità del Regiment de Flandes, que va ser ben compensat econòmicament pel tràmit⁷⁷. Amb la seua arribada, la Reial Fàbrica –que ja disposava d'un tint de tintar blau, amb tines– va adquirir un altre tint per 150 £ a Tomàs Pasqual i hi va instal·lar calderes noves fetes a Elda, sota la supervisió d'Agustí Troncal –calderer d'Alcoi, també d'origen francès– i del mateix Barrelier. Entre 1732 i 1735 el Gremi de Paraires va utilitzar el 36'47 % dels seus ingressos en la posada en marxa del tint, amb una inversió total de 1.117 £ 10 s; tan

⁷⁵ A aquest respecte hom pot veure J. MOYA: *Libro de Oro...*, I, pp. 38-39, que a més transcriu unes ordenances dictades per la Reial Junta el 1757 d'acompliment general, pp. 83-87. De tota manera, segons van declarar els tintorers quasi 30 anys més tard no es van complir mai; ATA, 9èbis, 30-VIII-1786, s.f.

⁷⁶ ATA, 9è, *passim*. V., *supra*, n. 164.

⁷⁷ Als comptes de l'any 1732, hi podem llegir la següent nota:

"Otrosí: dan en data que pagaron a D. Phelipe de <Vutre>, Capitán de Ynfantería del Regimiento de Flandes, segundo batallón, ciento cuarenta y tres libras, a cumplimiento de las ciento y sesenta libras que costó el tintorero, comprendiendo en esta quantía seis libras que se le dieron a Vicente Moltó para los gastos de su conducción..."

ATA, 6è, ff. 8v i 9r.

sols el condicionament d'aquesta instal·lació entre 1734 i 1735 va suposar una despesa de més de 500 £⁷⁸.

El principal problema al que es va enfrontar el tenyit va ser l'energètic, ja que des de ben d'hora –almenys des de 1756⁷⁹– les calderes van experimentar una manca de llenya estructural. Aquesta situació, a més, i al compàs del creixement de la producció, va anar agreujant-se. La Reial Fàbrica va formular diverses peticions per a proveir-se de llenya dels termes municipals de les rodalies, ara però, la petició no va ser atesa fins el 1787⁸⁰. El problema era molt greu ja que les proves són abundants tant a les juntes com als diferents memorials presentats⁸¹. Encara el 1786, amb motiu d'un aclariment sol·licitat per la Reial Junta de Comerç i Moneda sobre l'obstinació de la Reial Fàbrica en impedir els "operarios" alcoians a treballar per a forasters, insisteixen en aquest problema⁸². En aquesta mateixa junta hom cita per primera vegada un personatge importantíssim en el procés de mecanització, Josep Antoni

⁷⁸ ATA, 6è, ff. 4r a 29v.

⁷⁹ El gener d'aquest any la Junta del gremi estudia un memorial dels tintorers en el que exposen que, atès l'elevat de consum de llenya de la vila –forns de coure pà, teulars, rajolars, algepseries, forns de calç i fàbriques de sabó per als draps–, atesa la limitació del terme i, a més de tot això, la gran quantitat de "*heredades masías*" (104r) amb terra conreada i per les quals els propietaris no deixen pas als llenyaters, hi ha una gran escassetesa de llenya, argelagues ("*archilagas*") i altres matolls. Acorden elevar un memorial a la Reial Junta per a que aquesta ordene que deixen als llenyaters que abasteixen de llenya les calderes dels tints d'Alcoi, que puguen accedir als termes de les viles i pobles del voltant (citen: Banyeres, Onil, Ibi, Xixona, La Torre de les Maçanes, Benifallim, Penàguila, Benilloba, Cocentaina i Agres), atès que en cap d'elles no hi ha fàbriques i, per tant, no els perjudica el que els alcoians hi facen llenya. ATA, 9è, 2-I-1756, ff. 104r a 105v.

⁸⁰ ATA, 9èbis, 1-XII-1787, s.f.

⁸¹ Pel que fa a les primers v., p.e., ATA, 9è, *passim*; per a les segons, ATA, 7è (carpeta).

⁸² ATA, 9èbis, 30-VIII-1786, s.f.

Torregrossa, que entre altres coses –tornaré a parlar d'ell més avant– proposa un millora en el tenyit –¿estalviadora de llenya? El problema encara persistia quan Carlos Beramendi va visitar Alcoi el 1794⁸³.

Una altra millora introduïda en la qualitat dels draps va ser el premsat d'aquests com a darrera fase del procés de producció. Aquesta operació es duia a terme als obradors dels paraires-fabricants i ja el 1742 hi havia instal·lades 10 premses en les que s'ocupaven 30 persones, entre mestres, oficials i aprenents⁸⁴. La importància d'aquest procés tècnic rau, sobretot, en què la seua introducció va donar peu al naixement de la segona indústria alcoiana fins la dècada dels 70 del s. XX, el paper. En efecte, el primer molí paperer va ser construït el 1755 pel Dr. Mossèn Vicent Albors, que, a més de sacerdot, era fabricant de draps, mitjançant la reconversió d'un batà⁸⁵. L'embranchada paperera es produirà a partir del moment en què deixa de dependre exclusivament de la draperia en aconseguir contractes de paper d'"encigarrar" per a Amèrica, per a Mèxic concretament⁸⁶. La manufactura de paper mantindrà, des del

⁸³ C. BERAMENDI: *El País Valenciano...*, pp. 169-170.

⁸⁴ La producció en aquell moment era xifrada en uns 3.500 draps anuals. Aquesta informació prové d'uns informes sobre els augments de la fàbrica redactats el 1743 i destinats a demostrar els beneficis de les exempcions fiscals per al progrés de la manufactura alcoiana; ATA, 7è (carpeta).

⁸⁵ Sobre aquest important personatge –que, com ja he dit, és probable que també siga fundador d'una de les dues companyies de comerç de draps creades a mitjans del segle; ARACIL i GARCIA BONAFÉ: *Industrialització...*, p. 99– cal recórrer als treballs de J. VILAPLANA: *Biografías...*, pp. 47-58 i J. MOYA: *Libro de Oro...*, I, pp. 95-102.

⁸⁶ El primer testimoni d'un contracte d'aquesta data del 1776, encara que la primera referència a "encigarrar" és del 1780; J. MOYA: *Libro de Oro...*, I, pp. 106 i 129-130. Aquest treball, malgrat els jocs malabars que fa per situar els orígens de la fabricació de paper a Alcoi, com a mínim, al s. XIII, segueix sent la millor història de la indústria paperera alcoiana fins el 1900, amb algunes dades que arriben al 1947 (pp. 90-163). Amb tot, cal recórrer també al treball de ARACIL i GARCIA BONAFÉ: *Industrialització...*, pp. 47-65 i 219-232, no sols per les noves aportacions, sinó per inserir el desenvolupament paperer en el conjunt del procés d'industrialització de la ciutat.

primer moment, una curiosa simbiosi amb la draperia, competint pels usos de l'aigua, però, alhora, moltes vegades compartint instal·lacions. Valga com a exemple la qüestió suscitada per la pretensió del fabricant de draps Joan Olcina de transformar un batà de la seua propietat en molí paperer el 1801⁸⁷. Tot i que en principi la Junta de la Reial Fàbrica –de la que Olcina formava part– no hi va veure cap impediment, posteriorment alguns propietaris de tints s'hi van oposar amb èxit, fins el punt que 8 anys més tard encara no s'havia produït la conversió⁸⁸.

Aquests problemes, units als de la filatura, es trobaran a la base del procés de mecanització, que analitzaré al proper apartat. La mecanització, amb la subsegüent concentració fabril, és la culminació del procés de subordinació del treball al capital i, per tant, la consolidació d'unes *relacions de producció* plenament capitalistes. Ja hem

⁸⁷ El text de la petició i la resposta de la Junta de la Reial Fàbrica diu el següent:

"Siendo assí juntos, por el señor subdelegado se habló y dixo: que el contenido Juan Olzina acudió al señor yntendente general del ejército y reino de Valencia con memorial suplicando licencia para variar y substituir un molino batán que posehe en dominio útil en término de esta villa, a la orilla del río Riquer junto al puente de San Roque, con quatro pilas para batanar paños, en molino y fábrica de papel, con quatro morteros, o asta ocho, según lo permitieren las aguas y el terreno de su inmediación, que por ser de realengo pretende se le establezca el que fuere menester para dicha variación, sin hazer novedad alguna en la toma de agua que se le estableció para el molino batán, ni tampoco en la assequia para su conducción. De cuya pretensión ningún perjuicio se causa a tercero alguno, antes bien, notoria utilidad al ynteresado, y el Real Patrimonio reportará conocida ventaja por el cánón enfiteútico y derechos de luismo en las enagenaciones que se hizieren de la expresada finca. (...) y lo hazía presente a esta Junta para que, como ynteresada por razón de las quatro pilas del batán que se pretende suprimir, si tiene que exponer lo haga según lo estime por combeniente. Y enterados los que componen la Junta de ambos contenidos, manifestaron uniformemente que respecto a que de pocos años a esta parte ha aumentado el número de pilas más que doblado de las que avía al tiempo que se expidió la Real Orden para que los molinos batanes no tuviesen otro destino, con esta atención no hallan inconveniente alguno en que por aora lleve a efecto el contenido Juan Olzina su pretensión."

ATA, 9èbis, 24-I-1801, s.f.

⁸⁸ La Junta del 15-VI-1801 –ATA, 9è bis, s.f.– tracta sobre un memorial presentat per Joaquim Irlés, Cristófol Colomer, Guillem Gosálbez, Antoni Gisbert i Vicent Botella ("*...dueños de algunos tintes situados en la parte inferior del molino batán que Juan Olsina disfruta en la riera de Riquer, junto al puente de San Roque...*"), que exposen alguns problemes que es poden derivar de la conversió del batà en molí paperer. Acorden adjuntar al memorial la resolució del 24-I, és a dir, no atenen les pretensions dels demandants. El 1809, però, Olcina tornava a sol·licitar permís per a la conversió i la junta va acordar oposar-se per estar prohibit per una Reial Ordre i perquè "*...causaría un daño irreparable a los tintes que esta Real Fábrica tiene a la parte inferior...*" –ATA, 9è bis, 14-XII-1809, s.f.

vist que la tendència a l'assalarització del treball és molt antiga. Els paraires van aconseguir dirigir el procés de producció mitjançant el seu control sobre la matèria prima. Tanmateix, al cas alcoià no s'hi va generalitzar l'anomenat *Verlagssystem*⁸⁹: les bestretes que asseguraven la dependència dels treballadors a domicili eren sobre el jornal i normalment en espècie. Un document precíós de la "Companyia d'Alcoi"⁹⁰ ens informa sobre les relacions que es van produir dins el mateix ofici de paraires, entre els que els socis de la companyia anomenaven "mestres pobres" i els més rics. Defensant-se de les acusacions sobre que la seua constitució generava una mena de monopoli de venda que entrebancaria l'eixida dels draps dels fabricants pobres, els membres de la Companyia al·legaven que

"...en respecto a los pobres fabricantes (baxo cuya expresión comprendemos aquellos que labran quatro o cinco paños en el discurso de un año), es conocida equivocación presumirles pueda ser perjudicial nuestra compañía, antes bien les sirve de un favorable recurso en sus urgencias, porque si resuelven trabajar de cuenta de ella, ésta les suministra lana ya tintada y limpia, trigo, azeyte, etc. a unos precios regulados, y con tanta equidad que se les reemplazan las quiebras y desperdicios que sucede de haver en todas las lanas de deshechos, cadillos y demás. Y, concluído el paño, se les paga de contado todo lo que les resta de beneficio; con lo que se excusa el pobre de expensas de gastos, viages y demás cuydados que a ello van anexos, consiguiendo, y igualmente, el no perder el jornal diario en su cassa, ni el de su familia, y, lo que es más, no haberse en la precisión de haver de mendigar de prestado. (...) Y igual beneficio logran los otros pobres fabricantes que labran uno que otro paño de su cuenta y le venden a la compañía, pues con el supuesto de que ésta no le merca sino a los precios corrientes (según se hará constar de público y notorio), resulta a aquellos el favor que con el pronto despacho de su paño puedan desde luego aplicarse a la fábrica de otro, y así sucesivamente. De forma que si antes apenas le bastavan los medios para quatro o cinco piezas al año, con este motivo podrán fabricar veinte; y aunque en éstas no lucren más que la mitad de la que beneficiavan en los quatro, asimismo tienen doblado el ynterés propio..."

⁸⁹ Sobre petges d'aquest tipus de relacions a la draperia alcoiana v. *supra* n. 125.

⁹⁰ V. Apèndix7, Document 36.

És a dir, ens trobem davant una complexa combinació entre diferents relacions, almenys entre els propis paraires. Tot i que la major part viurien del seu propi salari –tret de 50 o 60 amb capital suficient, segons el mateix document–, la immensa majoria conservarien, fins a dates molt tardanes, capacitat per tal d’engegar la producció pel seu propi compte d’alguna que altra peça de drap. Això tenia dues conseqüències importants. La primera és el manteniment d’un mercat secundari de teixits de baixa qualitat que consumiria matèries primeres provinents de les restes de les produccions majors. Aquest fet és particularment important ja que explica la facilitat amb la que els furts de matèries primeres protagonitzades pels assalariats a domicili trobaven despatx. La segona suposava el manteniment d’una estructura productiva molt flexible i dual. Flexible perquè el manteniment d’un estrat important de treballadors semi-independents garantia un sobre-treball poc remunerat a les èpoques de demanda creixent, amb una inversió ínfima. Dual perquè, a més, comportava l’existència d’un mercat secundari de matèries primeres i béns acabats de baixa qualitat que garantia la flexibilitat adés esmentada. És molt probable que la presència constant de mercaders forans i estrangers al llarg de tot el segle es vegera animada per aquesta circumstància i que, alhora, en fóra un estímul important.

De tota manera, tret d’aquesta excepció rellevant, la resta dels artesans, treballaren o no sota la supervisió directa dels fabricants, havien caigut ja en una relació estrictament salarial. Tot i que en molts casos la relació adquiriria una forma semblant a la que tenen hui dia les indústries de fase, en termes generals la tendència seria cap al control complet per part dels fabricants de tot el procés. Els principals

entrebancs amb els que s'hi trobarien serien de dues classes: institucionals i tècnics. Els primers serien un reflex directe de l'oposició dels treballadors a subsumir-se dins el procés de valorització del capital, tot i que normalment assumiren la forma d'un enfrontament entre gremis o oficis. Els segons, en canvi, íntimament lligats als altres, representarien obstacles objectius de difícil sorteig per part dels fabricants: resultava molt difícil –pel volum de la inversió requerida– concentrar determinats processos com el teixit i, impossible del tot, altres, com, particularment, el filat.

Per aquestes raons, la producció es feia en una bona mesura dins un sistema a domicili, però sota el signe de la relació salarial. Aquesta, a més, prenia una sèrie de característiques particulars que la feien especialment desfavorable als interessos dels assalariats. Allò més habitual era el cobrament del preu del treball majoritàriament en espècie. El testimoni del fabricant Abdó Pérez, que va ser empresonat el 1755 per exigir els deutes dels oficials cardadors que treballaven al seu obrador ho fa ben palès

“Señores clavario y veedores, Abdón Péres llega a suplicar a vs. Con rendimiento se sirvan, si a vs. les parese, de conbocar la Junta que vs. Tienen de costumbre y estilo en qualquier dependensia, que se ofrese y particular esta ocasión, que no se a visto ni oydo, como vs. no lo hinoran, atento (¿a tanto?) de la libreta grande. Y, asímesmo, dise el suplicante que si no son bastantes los dose que se acostumbran, que vs. pueden conbocar 24. Esto a des ser a fin de que si es custumbre de que yo o qualquiera aya de tener la libreta de 13 onzas (siendo así y que esta se a (¿a?)llado de 13 y media), y si es custumbre de que los ofisiales ayan de cardar a dos bueltas o a quatro, pagándoles el devido presio. Y, asímesmo, si es motivo bastante de que por este motivo aya de estar encarselado, asiendo yo falta en mi casa, siendo así que que en tanto tiempo que trabajan en mi casa no an allado la falta asta agora. Y es por que les ago pagar lo que me deven de lo que yo les e adelantado en trigo y dinero para sus aogos, pues ya se vé que estos tales no buscan más que quitarme el crédito y reputación, pues vs. no hinoran lo que pasa en la Fábrica entre ofisiales y maestros. Y así dicho, señores de la Junta, que decretenlo que sea de rasón, que yo estoy para pagar todos aquellos gastos que se ocasionen en

*la dicha Junta. No canso más a vms. Diós le guarde muchos años.*⁹¹

Els teixidors també cobraven una part substancial de llur salari en forment. De fet, quan la Reial Junta de Comerç i Moneda, a petició del Sotsdelegat de la Fàbrica, va dictar una ordre el 1770⁹² per fer complir les ordenances dels teixidors que estipulaven que el salari s'havia de pagar amb diner –v. *supra*–, la disposició va provocar un fort descontentament entre els membres del dit gremi, per ser d'efectes contraris als desitjats. A aquests documents hom pot llegir que

"...los perayres se valían del reprobado medio de pagar a los texedores sus maniobras parte en dinero, parte en grano, parte en ropa y parte en otros géneros, que tal vez no eran de la mayor calidad. Con todo, como usavan del arbitrio de tomarles al fiado y agregar estos efectos a sus cortos caudales, y no prestando para fabricar más que las quatro, seis, diez o quinze piezas en cada un año, (...) fabricavan con el expresado arbitrio al doblado, y aún triplicado, según prestavan los fiados que tomavan".

Aquesta pràctica era tan habitual que, fins els anys 40, almenys, funcionava regularment un sistema de proveïment de forment recolzat en el funcionament del propi municipi⁹³. La documentació del cabilde relacionada amb el pòsit demostra que la fixació d'un preu en els moments previs a la finalització de la collita anual de forment

⁹¹ ATA, 7è, 27-V-1755. Abdó Pérez figura a la llista del 1744 –*Testimonio de lo arbitrado...*, 7è– amb 400 £ de capital i 140 £ de renda. No és, doncs, dels majors fabricants però tampoc dels més menuts –de 303 mestres, hi havien 117 sense capital, 63 amb més de 400 £, 10 amb 400 £, 113 amb menys; la mitjana se situava a prop de les 550 £. De fet va formar part de la Junta una vegada, resultant elegit el 5-III-1753 –ATA, 9è, ff. 23v a 25v– i, a més, apareix a la llista de fabricants amb contractes amb l'exèrcit a ATA, 7è, s.f. La trajectòria de la família seria ascendent, ja que el seu fill –que va ser aprovat com a mestre el 3-X-1767 (ATA, 9è, ff. 279r a 281r)– apareix el 1782 com a responsable d'una compra de llana per valor de prop de 5.500 £ a Sújar (Granada) –v. n. 53–, i el 1789 apareix com a subministrador del Cos d'Artilleria de Cartagena –ATA, 9èbis, 4-IX-1789, s.f.

⁹² Tota aquesta informació prové d'una sèrie d'informes i resolucions contesos a ATA, 7è (carpeta), s.f.

⁹³ Aquesta informació prové d'AMA, I.1.1.1-47 a 52, *Llibres de Cabildos, 1708-1770, passim*.

no era un acte merament formal⁹⁴; a més, el més probable era que aquest sistema s'utilitzara des de finals del segle XVII. En efecte, ja el 1715, es reunia el Cabilde el 18 d'agost i fixava el preu del cafís de foment en 6 £" *...por quanto en el día quinze de los corrientes, todos los años, se acostumbra poner presio en el trigo para las cobranças de la villa*"⁹⁵. És a dir, es tracta del preu al que l'Ajuntament anava a valorar el forment amb el que molts veïns satisfieien les contribucions anuals, com, per exemple, l'equivalent.

S'establia, doncs, un sistema circular en el que a penes intervenia la moneda metàl·lica: els impostos es pagaven i cobraven en forment, la qual cosa obligava que els salaris també es pagaren en aquest bé. D'aquesta manera l'Ajuntament s'assegurava el manteniment de reserves de forment. A més, però, com que, per regla general, als mesos de cobrament dels impostos s'acumulava forment en excés, el que feien les autoritats municipals era distribuir-lo entre els paraires que, al seu torn, s'encarregaven de transformar-lo en diners contants. L'operació és descrita d'aquesta manera el 26 de juliol de 1724:

*"...los más de los perayres desean se reparta el trigo cobrado, por no quedarles ya apenas caudales para trabaxar, habiendo empleado los que tenían en las ropas para la feria de Murcia (...) Con lo que se contentará a los acrehedores, se socorre a los perayres para la fábrica, que tanto cede en beneficio del Común, y al mesmo tiempo se facilita el resto de la cobranza de los cardadores y demás jornaleros con los <compaces> que los mesmos maestros perayres suelen hazer del trigo que se les reparte."*⁹⁶

⁹⁴ V. Apèndix estadístic 15, esp. la nota e.

⁹⁵ AMA. I.1.1.1-47: *Llibre de Cabildos*, 1707-1723, p. 449.

⁹⁶ AMA. I.1.1.1-48: *Llibre de Cabildos*, 1724-1741, pp. 80-81.

La visita a les fires, al seu torn, servia per recollir el suficient metàl·lic com per a liquidar el deute del forment repartit, de forma que és normal l'expressió "*que (...) se repartan (...) entre los perayres a pagar a la buelta de la feria de Murcia.*"⁹⁷. Amb això, l'Ajuntament s'assegurava la moneda amb la que es feien els pagaments als creditors de la vila.

El sistema sols podia funcionar realment mantenint un preu lleugerament superior al que existia al mercat, de manera que hom garantia la seua estabilitat al llarg de molts mesos. Aquest fet va fer que entrara en crisi a principis de la dècada dels 40, ja que, atès

*"...que en los años pasados siempre se ha dado en esta villa al género precio más elevado que el que realmente le correspondía, avida consideración al corriente comúnmente de todas las tierras circumvecinas produciendo malísimos efectos. Como son, el primero de que recogiendo los fabricantes trigo en los contornos diez reales menos el cahíz que como aquí se tiene el precio, lo dan a los pobres oficiales y demás que sirven en sus maniobras al precio que aquí corre, gananciando ellos una cosa conciderable [sic] en perjuicio del pobre..."*⁹⁸

La progressiva dependència del proveïment de forment de fora de la vila, atès el creixement demogràfic, implicava que el sistema deixara de funcionar. De fet, des de la dècada dels 40 desapareixen els testimonis sobre repartiment de forment entre els paraires. Els fabricants van passar, progressivament, a explotar altres fonts de proveïment, fins aquells moments secundàries, mitjançant, sobretot, l'arrendament de

⁹⁷ AMA. I.1.1.1-48: *Llibre de Cabildos*, 1724-1741, 14-V-1724, pp. 66.

⁹⁸ AMA. I.1.1.1-48: *Llibre de Cabildos*, 1724-1741, 15-VIII-1741, pp. 1.598 i ss.

drets senyorials i delmes als pobles de la contrada⁹⁹, i arribant, inclús, a fer grans compres a Andalusia i transportar-lo per mar des de Màlaga fins Alacant¹⁰⁰.

En aquest context els enfrontaments inter-gremials es van fer cada vegada més freqüents. El pagament en espècie resultava especialment gravós per als que depenien del salari. El creixement dels preus del forment, especialment intens entre mitjans dels 30 i mitjans dels 40, es trobaria darrere de totes aquestes tensions. No és estrany, doncs, que els teixidors tractaren d'aprovar unes noves ordenances que els permeteren alliberar-se, si més no parcialment, del domini institucional que exercien els fabricants sobre el seu propi treball. L'enfrontament sembla ser, doncs, estructural. L'aprovació de les ordenances de 1723 va posar ja damunt la taula els dos principals terrenys d'enfrontament; res de nou, però, eren els mateixos que ja havíem observat a finals del segle XVI: els salaris i la mida dels pintes, en aquest cas dels vint-i-

⁹⁹ Als capítols de la "Companyia de la Puríssima Concepció" s'assenyalava "*...que todos los derechos dezimales, dominicales, primicias y demás que por arrendamiento tienen al presente los interesados corran de cuenta de la compañía...*", ATA, 7è, s.f. No deixa de ser significatiu que Moya interprete aquest capítol com que la companyia havia de fer front als delmes particulars i demés dels socis de la mateixa; aquesta és la interpretació que reproduïxen ARACIL i GARCIA BONAFÉ: *Industrialització...*, p. 104. Més conclouent és el testimoni aportat pels teixidors el 1771 reclamant l'autorització per al pagament dels salaris en espècie:

"...carediendo como carese la Fábrica de fondos nesarios para su desempeño, y su tráfico solo le mantiene un comercio ydeal, en que los fabricantes con su yndustria agencian en las tierras circunvecinas y a alguna distancia, por arrendamientos de diezmos, señoríos y otros modos crecidas porciones de granos..."

ATA, 7è, s.f., Acord del Gremi de Teixidors del 24-V-1771.

¹⁰⁰ Es tracta d'una operació realitzada per una de les dues companyies comercials que en aquells moments operaven a Alcoi, que pretenia aprofitar les exempcions fiscals que la Reial Fàbrica tenia per al proveïment de matèries primes; ATA, 7è (carpeta), 24-X-1755, s.f. El proveïment extraordinari des d'Andalusia via marítima a través del port d'Alacant sembla haver estat una pràctica recurrent; el 1757 davant una fortíssima escassetesa, el cabilde decideix fer un registre general "*...en casa de los vesinos más asendados...*" atès que hi ha

"...noticia que han adquirido de haverse cerrado totalmente la extracción de trigo en la Ciudad de Sevilla y todo el reyno de Andalucía, de manera que no hay esperansas por aora el que se desembarque en Alicante..."

AMA. I.1.1.1-51: *Llibre de Cabildos*, 1753-1761, 3-IV-1757, p. 212.

quatrens. Abordaré aquestes qüestions seguint un ordre cronològic.

Els anys posteriors a la Guerra de Successió ja van conèixer els primers enfrontaments. Fins les darreries de la segona dècada, la conjuntura devia ser prou dolenta per als treballadors assalariats: a la manca de treball caldria afegir l'increment de la pressió fiscal, tant en contribucions extraordinàries com en les noves, com l'equivalent. D'aquesta manera, els teixidors demanen, el 1723, que l'Ajuntament prohibesca tornar a aquells teixidors que se n'havien anat de la vila amb l'objecte d'eludir els impostos¹⁰¹. Aquest any és una data clau en la que queden plantejats tots els problemes. Dos són els elements que ho expliquen: d'una banda, el progressiu creixement de la demanda de treball en els 5 anys anteriors milloraria la posició negociadora dels teixidors; d'una altra, les ordenances amb la seua nova reglamentació suposava un camp de conflicte important. De fet, abans de la seua aprovació, els teixidors ja van expressar a l'Ajuntament la seua disconformitat amb la mida dels pintes per a draps vint-i-quatrens. Si en el mes de maig s'oposaven davant el Gremi de Paraires a les disposicions de les noves ordenances –que encara no estaven aprovades–¹⁰², tres mesos mes tard trobaven empar en la institució municipal per a les seues pretensions¹⁰³. La disputa al voltant dels pintes quedava ja plantejada per als tres quarts de segle vinents. El segon camp de confrontació era el dels salaris. En primer lloc, perquè "...haviéndose introducido de poco tiempo a esta parte nuevas

¹⁰¹ AMA. I.1.1.1-47: *Llibre de Cabildos*, 1707-1723, 2-X-1723, p. 1.100.

¹⁰² ATA, 8è, 19-V-1723, s.f.

¹⁰³ AMA. I.1.1.1-47: *Llibre de Cabildos*, 1707-1723, 7-VIII-1723, pp. 1.085-1.088.

*suertes de paños...*¹⁰⁴, calia fixar els preus per teixir-los; i, en segon lloc, els teixidors es queixaven dels

*"...ynconvenientes que se les siguen a los maestros que le componen [el Gremi de Teixidors], por pagarles el trabaxo de sus texidos los maestros perayres en especie de ropa, que dan al más alto precio (...) [de tal manera que després no poden vendre-la al mateix preu], en perjuicio de su jornal y menoscabo..."*¹⁰⁵

L'acord final va deixar en suspens aquesta segona reclamació, i va propiciar la fixació de salaris per als diuitens, vint-i-quatrens, vint-i-sisens, vint-i-huitens i trentens, inferior en un 13 % de mitjana respecte a les pretensions inicials dels teixidors¹⁰⁶, però superior en un 6'5 % al que s'havia estat pagant fins aquell moment¹⁰⁷.

A penes dos anys més tard apareixerà un nou motiu d'enfrontament. El gener de 1726, els teixidors adreçaven un memorial al cabilde en el que indicaven que

*"...muchos de los maestros del dicho gremio [de teixidors] atrahen así con sus mañas la mayor parte de los texidos de la fábrica de paños que hay en esta villa, poniendo para desempeñarse en sus casas dos y tres telares, para cuyo manejo se valen de oficiales por no poder ellos servir más que en un telar, que muchos maestros del mismo gremio están pereciendo sin tener que trabaxar..."*¹⁰⁸

Amb aquesta motivació, retien compte de l'acord que havien pres per tal d'impedir que els teixidors pogueren tenir més telers que aquells que ells, com a mestres, i amb el concurs dels seus fills "...puedan regentar de por sí". L'Ajuntament, per regla general

¹⁰⁴ AMA. I.1.1.1-47: *Llibre de Cabildos*, 1707-1723, 2-X-1723, p. 1.099.

¹⁰⁵ AMA. I.1.1.1-47: *Llibre de Cabildos*, 1707-1723, 2-X-1723, p. 1.098.

¹⁰⁶ AMA. I.1.1.1-47: *Llibre de Cabildos*, 1707-1723, 23-X-1723, p. 1.103-1.104. V. les dades a l'Apèndix estadístic 18.

¹⁰⁷ ATA, 8è, 23-IX-1723, s.f.

¹⁰⁸ Aquesta cita i la informació que segueix, AMA. I.1.1.1-48: *Llibre de Cabildos*, 1724-1745, 25-I-1726, pp. 231-232.

condescendent amb les peticions dels teixidors, s'oposarà en aquest cas, però, a la demanda,

*"...en atención a encaminarse lo deliberado por el dicho Gremio de Texedores a restringir y limitar el número de telares, cuya acción se considera que de necesidad ha de ser en perjuicio de la fábrica, por lo que, con los menos telares se ha de retardar el dar prompta salida a los texidos. Y que, por consiguiente, ha de ser también en odio del bien común del público, que interesa en la mayor copia de ropa que se fabrica y brevedad de su surtimiento."*¹⁰⁹

Amb totes aquestes disputes quedaven dibuixades les sendes per les que discorrerà l'enfrontament entre teixidors i paraires al llarg de tot el segle. L'aprovació de les ordenances dels teixidors el 1750 serà un nou motiu per a la dissensió.

El primer intent documentat de reforma documentat data de 1746. En desembre d'aquest any, la Reial Junta de Comerç i Moneda remet un escrit al cabilde en el que informa que els teixidors havien pretès aprovar unes ordenances amb l'oposició dels fabricants. Aquests rebutjaven les ordenances,

*"...por perjudiciales a la unión con que hasta ahora han procedido ambos gremios, o por lo menos con denegación de aquellos capítulos que no fueren útiles a la libre facultad de que los maestros fabricantes puedan dar a texer sus ropas, como se ha hecho hasta aquí, a los texedores de su mayor confianza y habilidad."*¹¹⁰

Tot i que van acordar, deixar l'assumpte en mans d'una comissió formada per 3 teixidors i 3 paraires, la qüestió no va quedar resolta fins 4 anys més tard i amb la intervenció decisiva del Sots-delegat de la Reial Fàbrica i la Reial Junta de Comerç i

¹⁰⁹ AMA. I.1.1.1-48: *Llibre de Cabildos*, 1724-1745, 1-II-1726, pp. 234-235.

¹¹⁰ AMA. I.1.1.1-49: *Llibre de Cabildos*, 1746, 9-XII-1746, p. 372.

Moneda, bàsicament a favor dels fabricants¹¹¹. Així, mentre que les pretensions dels teixidors es dirigien, sobretot, en el sentit de dificultar els processos d'acumulació entre els membres de l'ofici, les dels fabricants ho feien en el sentit invers. Els seus interessos van quedar protegits amb la intervenció del corregidor en dos sentits: (1) el manteniment del control institucional sobre el procés de producció, i, (2) garantir una oferta de treball suficient i salaris baixos. Les sensibles modificacions introduïdes als capítols 5, 8, 9, 12, 17 i 23, s'adrecen, totes elles, a garantir que el Gremi de Paraires no perdera en cap moment la seua capacitat d'inspecció i control sobre el treball els teixidors. Com a exemples destacats, cal citar la redacció del capítol referit als afermaments d'aprenents –21–, en el que el Sots-delegat hi introdueix tota una sèrie de salva-guardes per als mossos, front a la laxitud de la redacció original; i l'annulació de la pretensió dels teixidors d'un dret de bolla d'un sou per peça –capítol 23–¹¹², amb la finalitat evident de reduir la seua operativitat.

Les qüestions més importants, però, són les següents. En primer lloc la supressió del capítol 9 del text original en el que s'assenyalava

“que no pueda ningún maestro tener más que dos telares, aunque estén en hijo o hijos creados, y aunque tenga otros plantados y sin texer que les pierda y pague pena de 10 £”

En l'argumentació del Sots-delegat per a refusar-lo destaca el fet de l'habilitat superior d'alguns teixidors front als demás. Així, tot i reconeixent que alguns tenien més de 2 telers i d'altres estaven sense feina, creu que és més important que els millors teixidors

¹¹¹ Per a totes aquestes qüestions v. *infra*, Apèndix documental, Document 36.

¹¹² Aquesta qüestió i algunes altres són ressenyades més amplament en notes a peu de pàgina a la transcripció del document. V. LI. TORRÓ: *La Reial Fàbrica...*, pp. 73-86.

no tinguen traves i que se'ls remunere amb més treball, “...*por asegurar los caudales a los fabricantes...*” Sembla clar que, en eliminar l'entrebanc dels dos telers, els fabricants podien incentivar els teixidors més eficients encarregant-los més draps, en compte d'haver de pujar el salari per peça teixida i, per tant, sense el risc d'augmentar els costos unitaris. Per als teixidors, lògicament, el perill era el de generar relacions de dependència entre els mateixos membres de l'ofici en veure's obligats els que no tingueren treball a fer-ho per als qui acumulaven encàrrecs.

D'una altra banda, els teixidors no van poder desfer-se d'una altra limitació: la impossibilitat de fabricar draps, fora d'un nombre reduït –2 concretament– per a l'autoconsum. A les ordenances de 1590, adduïdes tanmateix pels opositors, no s'especificava cap quantitat, de manera que, en la pràctica podia ser una porta per facilitar als teixidors la fabricació de draps; la primera referència a les dues peces a l'any és troba a un consell de 1717¹¹³. La redacció original del capítol que s'ocupava d'aquesta qüestió –el 13 en la versió definitiva– no feia cap esment al nombre i tan sols disposava que els teixidors que volgueren fabricar-se draps havien de manifestar la llana a la Reial Fàbrica. Els afegits del Sots-delegat, però, a més de remarcar la qüestió de les 2 peces, obliguen a encarregar-les a un fabricant a qui se li hauria de lliurar la llana necessària. És evident que hom pretenia, d'aquesta manera, evitar un subterfugi per a què els teixidors pogueren eludir el monopoli de fabricació dels paraires.

¹¹³ ATA, 8è, 28-XI-1717, s.f.; v. Apèndix documental, Document 29.

Per acabar, si bé és cert que a la proposta dels teixidors no s'hi introduïa cap modificació sobre la mida dels pintes, en canvi, el capítol 22, en el que es tractava de la qüestió dels salaris serà la font de nous conflictes. El text definitiu diu que

“Siendo quasi imposible señalar precios fixos y ciertos a cada vara o ramo de paño que hayan de pagar los fabricantes a los texedores por razón de su trabajo en el texido, por pender [sic] esto de las circunstancias y diversidad de tiempos, se convendrán entre sí los citados fabricantes y texedores en el que aquéllos deberán satisfacer por su trabajo, con tal que el precio por la citada razón capitular se pague en dinero efectivo.”

A la redacció inicial, en canvi, hom fixava retribucions per ram teixit que oscil·laven entre els 4 s d'un catorzè i els 15 s d'un trentè; a més, el capítol castigava amb una forta sanció els qui ho incompliren. L'informe del Sots-delegat afirmava que açò era perjudicial per als fabricants, ja que *“...muchos texedores acresientan sus caudales mercado casas y tierras¹¹⁴, al paso que algunos fabricantes pierden sus haveres...”* A més, informava –i lloava– del costum de pagar els salaris amb espècies, roba i forment, i no solament amb diners. Finalment, la Reial Junta va acceptar la petició de no fixar els salaris, però obligant al pagament en diner efectiu. Aquesta qüestió, com he senyalat abans, no es va resoldre fins el 1771, quan, després de l'intent del corregidor de fer complir aquest capítol amb una ordre dictada el 1769 –a petició, pel que sembla, d'un grup de teixidors¹¹⁵– la Reial Junta es va veure obligada –a petició dels mateixos teixidors– a tornar a permetre el pagament en espècie. L'assumpte quedava lluny encara, però, de trobar una solució definitiva i el 1779 els teixidors tornaven a intentar, amb èxit –formal, almenys–, que la Reial Junta obligara els

¹¹⁴ Per a valorar la justícia del raonament cal tenir en compte que el 1784, dels 196 teixidors contribuents segons el Llibre Padró, tan sols 3 eren propietaris de terres i 64 de cases; ARACIL i GARCIA BONAFÉ: *Industrialització...*, pp. 70 i 72.

¹¹⁵ V. *infra*, Apèndix documental, Documents 46 i 47.

fabricants a retribuir els teixidors amb diners¹¹⁶.

La qüestió dels pintes, en canvi, tot i no haver estat objecte de polèmica al mateix moment de la discussió sobre les ordenances, ja es va plantejar poc després de la seua aprovació, concretament el 1751¹¹⁷. Aquest any, Vicent Miró, clavari dels teixidors, elevava un memorial a la Reial Junta en la que es queixava de l'incompliment de les ordenances aprovades l'any anterior: "*...como que no se hallará en toda la Real Fábrica peyne alguno que no exceda de la medida un palmo y quarto*". A més, segons la seua opinió la responsabilitat no podia atribuir-se als teixidors atès

"...que (...) no son árbitros en regular los telares a las reglas prevenidas por dichas ordenansas, siendo los mismos fabricantes los que ejecutan y mandan a su modo, sin subordinación a dichos capítulos, y padecer los texedores el borrón de malos texedores."

És evident que a major amplària, la feina era més fàcil d'executar, però la qualitat del producte se'n ressentia considerablement. No és, per tant, casual que en una conjuntura de creixement de la demanda¹¹⁸, els fabricants es preocuparen més d'atendre puntualment les comandes que de la qualitat dels draps elaborats. La qüestió va tornar a suscitar-se arran d'una protesta dels fabricants de Bocairent que fabricaven els draps vint-i-quatrems amb pintes de 12 pams, front als 12 pams i mig que utilitzaven els alcoians¹¹⁹. Els intents dels alcoians per tractar de convèncer la Reial

¹¹⁶ V. Apèndix documental, Document 51.

¹¹⁷ ATA, 7è, s.f., s.d.

¹¹⁸ Si ens hem d'atendre a les declaracions dels progressos de la Reial Fàbrica –v. Apèndix estadístic 16– entre 1745 i 1753 la producció va créixer un 21'62 %, a una mitjana anual del 2'836 %.

¹¹⁹ V. al respecte l'Apèndix documental, Documents 45 i 46.

Junta de la bondat dels pintes de 12'5 pams van ser inútils, aquesta va respondre ordenant el treball amb pintes de 12 pams per als alcoians. Tot i que pocs mesos després la mateixa Reial Junta tornava a permetre l'ús dels pintes de 12'5 pams, la polèmica romania plantejada fins les darreries del segle.

Les disputes entre els diferents oficis, ocultaven per tant, normalment, conflictes de major abast que els purament tècnics. En una mesura important, suposaven enfrontaments per l'apropiació del valor generat al procés de producció; en particular, sobre *com* s'havia de produir aquest valor i, de retruc, sent això el realment important, a *qui* anava a beneficiar. L'interès dels fabricants anava en la direcció de mantenir un control el més estricte possible dels processos de producció per tal d'aconseguir minimitzar la inversió –estalviant matèries primeres i salaris– i el seu temps de rotació. Els treballadors qualificats, per contra, tractaven de no perdre el domini sobre el seu propi treball i, quan això era possible, inclús sobre les matèries primeres o les instal·lacions de les que feien ús. Els conflictes dels fabricants amb tintorers i pilaters ho demostren abastament. El corregidor D. Andrés Ángel Durán ho expressava el 1779 amb aquestes paraules:

*"No es sola esta [la retribució en espècie als teixidors], señor, aunque sí la capital en mi dictámen, la causa y origen de la decadencia y retraso de esta Fábrica, pues lo son también concomitantes, el abusso perjudicial con que, por el ahorro del jabón, haze el fabricante que se mezcle porción de sal en la maniobra de batanar los paños, cercenando, además, la justa compensación de su industria al batanero. Y el otro absurdo no menos atendible de que los mismos perales sean, substancialmente, los tintureros, puesto que estos no tienen en la operación de los tintados otra intervención o manejo que aplicar al género la calidad y cantidad de las tinturas que aquéllos les dan o prescriben"*¹²⁰.

¹²⁰ V. Apèndix documental, Document 51.

Açò també es manifestava dins els propis gremis, és a dir, en els processos de diferenciació interna. La successió de cicles d'acumulació marcats per la conjuntura econòmica general seria llur motor principal. Hem vist com la segona meitat del XVII podria haver-se caracteritzat per la tendència a l'ascens social –culminat, en algun cas, amb l'ennobliment– de l'oligarquia que havia controlat el gremi i el municipi des de mitjans del s. XVI. Al darrer terç del sis-cents, però, coincidint amb l'abandó definitiu de les activitats tèxtils d'una part d'aquests, es posaria de nou en marxa el procés amb la configuració d'una nova elit sorgida de les rengles del Gremi de Paraires que presidiria l'auge del s. XVIII. Els resultats es manifestarien aviat: el 1744 de 303 mestres fabricants alcoians, 117 declaraven no posseir cap capital¹²¹.

De la mateixa manera, seria injust, per exemple, titllar tots els teixidors com a treballadors a jornal, sense més. De fet, en la pràctica, el més freqüent, entre els membres de dit ofici, seria la utilització d'aprenents i oficials en el treball. Els telers eren amples, i, per tant, requerien el concurs de "llançaires" per tal de moure la llançadora amb el fil de la trama d'una banda a l'altra del teler –els telers alcoians no disposaven de llançadora volant¹²². El llibre padró de 1784 ens proporciona una informació preciosa al respecte¹²³. Dels 15 bancs de tondre declarats tan sols 5

¹²¹ L'índex de concentració de Gini arriba a la xifra de 0'92 –em referesc al capital, no a la renda; ATA, 7è: "*Testimonio de lo arbitrado...*", s.f.

¹²² V. la descripció d'un teler a un document de 1763, a l'Apèndix documental, Document 44, resposta 17.

¹²³ He utilitzat les dades que presenten ARACIL i GARCIA BONAFÉ: *Industrialització...*, pp. 70-76, contrastada amb l'obtesa per mi de l'original, AMA, I.4.4.1-CA.3667-5.256(I): *Repartiments de l'aiguardent equivalent i derrama, 1781-1789*.

estaven en mans d'abaixadors –a raó d'1 per menestral–, els altres 10 eren propietat d'altres tants fabricants; hi havia per tant 28 mestres abaixadors que no eren propietaris del seu propi instrument de treball. De la mateixa manera, de 26 tintorers, almenys 22 no eren propietaris de tints. El cas més clarificador, de nou, és el dels teixidors. Individualment, els 188 teixidors declarats¹²⁴, posseeixen 229 telers: mentre que 17 no en tenen cap, 44 són propietaris de 2 i 7 de 3; la resta –120– en tenen un, tan sols. I encara aquesta distribució oculta algunes diferències importants. Dos exemples seran suficients: Cristòfol Carbonell, a banda de ser propietari de diversos telers, paga “*por su edificio y agencias*”; més significatiu és el cas dels ¿germans? Matarredona, entre Josep, Tomàs i Miquel –aquest, a més, propietari d'un edifici–, posseeixen 5 telers.

La diferència més important entre els paraires-fabricants i la resta d'oficis, doncs, es troba en la seua articulació institucional; la qual és una conseqüència directa de la seua posició en el procés d'elaboració i venda dels draps. El Gremi de Paraires, es troba controlat per aquells que financen i dirigeixen la major part dels processos de producció i comercialització. De fet, en la pràctica, són tots ells menestrals –o fills de menestrals– enriquits. Per contra, als altres oficis la capacitat d'acumulació es veu considerablement minvada per la manca de contacte directe amb els mercats: ni amb els de proveïment de matèries primeres, ni amb els de destinació dels béns finals. D'aquesta manera, o bé han estat incapaços de consolidar una estructura gremial, o

¹²⁴ Al meu recompte n'apareixen 6 menys que al d'Aracil i Garcia Bonafé; com que ells distingeixen entre “mestres teixidors” i “teixidors” *tout court*, és possible que ja haja comptabilitzat algun d'aquests darrers com a oficial. La diferència, amb tot, no és massa important.

bé –cas dels teixidors– aquesta ha estat sempre en mans d'allò que Fernando Díez anomena *mesocràcia gremial*¹²⁵.

Universitat d'Alacant
Universidad de Alicante

¹²⁵ F. Díez: *Viles y mecánicos...*, pp. 100-103. L'expressió prové d'una anàlisi sobre l'estructura de l'Art Major de la Seda de València. En ell, l'autor ofereix dos càlculs de l'índex de concentració de Gini dels mestres de l'Art fets sobre els repartiments fiscals de 1725 i 1741 que donen xifres tan baixes com el 0'13 i el 0'10, respectivament. Compareu-les amb el 0'92 obtés per als paraires alcoians el 1744, v. *supra*, n. 116.

2. L'adveniment del sistema fabril (1784-1823)

A. EL CONTROL INSTITUCIONAL DE LA PRODUCCIÓ

Resulta evident que el conflicte entre l'incipient capital i el treball dependent es va resoldre, des del punt de vista institucional, a favor del primer. Es tracta d'una qüestió *clau*. De fet, les darreres dècades del s. XVIII situen als fabricants davant un dilema ben complicat de solucionar referit a la "llibertat" de fabricació. D'una banda, per a ells era obvi que la liberalització era beneficiosa per al desenvolupament industrial. Com assenyala un informe de 1797 referint-se al capítol 14 de les ordenances del Gremi de 1723¹²⁶ en el que es prohibeix la fabricació a persones no agremiades,

"esta formalidad es una verdadera traba de la industria y prosperidad pública. Es intolerable y establece un estanco simulado a título de una precaución pueril y superficial (...) Es una especie de servidumbre odiosa y repugnante, que desanima el establecimiento de las fábricas, debiendo ser común a todos los que tengan caudales o crédito para costearlas y mantenerlas sin sujeción a observancias gravosas, ni a las contradicciones y obstáculos que apartan de tan útiles empresas a los más inclinados a promoverlas."

D'una altra, però, els fabricants s'oposaven amb força a la llibertat de fabricació que el govern, seguint les línies de la política econòmica il·lustrada iniciada en temps de Carles III¹²⁷, tractava de promoure. L'oposició es dirigeix contra els decrets datats el 24-XI-1786 i el 21-IX-1789, ja que, en no haver obligació de subjectar-se a cap disposició sobre mesures, quantitat de fils o qualitat de llana, molts fabricants

¹²⁶ V. *infra*, Apèndix documental, documents 32 i 63.

¹²⁷ V. una valoració a Vicent LLOMBART: "La política econòmica de Carlos III. ¿Fiscalismo, cosmética o estímulo al crecimiento?", *Revista de Historia Económica*, Año XII, nº 1, 1994, pp. 11-39.

"...cometen el atentado de poner en las piezas que fabrican la expresión de paño fino y algunos listones, con el fin, sin duda, de añadir en sus casas los números y señales que les parece, con lo que engañan a los compradores (...) y esta Real Fábrica pierde su nombre y crédito que en todos tiempos tiene adquirido..."¹²⁸.

A més aquesta disposició afavoria, de retruc, la indústria drapera sorgida a la calor del desenvolupament alcoià a localitats com Cocentaina o Benilloba; de fet, aquesta activitat ajudava a mantenir l'elevat índex de frau comès pels treballadors a domicili, ja que absorbia una bona part de la llana furtada.

El document 63 és una magnífica mostra de les contradiccions a què s'hi trobaven sotmesos els fabricants: les ordenances eren necessàries per tal d'impedir els fraus i controlar la mà d'obra, problemes inherents al sistema de producció a domicili, agreujats especialment per l'enorme creixement experimentat entre 1770 i 1790; però al mateix temps representaven una trava per al que ells concebien com el normal desenvolupament de la manufactura¹²⁹. El projecte de noves ordenances de 1784¹³⁰, amb el seu zel reglamentista, i el seu abandó ulterior –no arriben mai a tenir força de llei– també és una prova excel·lent. El sistema d'inspectors –zeladores–

¹²⁸ Tot açò es complicava, especialment, pel fet que "...los operarios les dexan [als fabricants que s'atenen a les ordenances] con la mayor facilidad para pasarse a las casas de los que trabajan paños de libertad....". ATA, 9èbis, 18-X-1792, s.f.

¹²⁹ Aquesta mena de problemes són similars als experimentats per la manufactura sedera valenciana; v. F. Díez: "La crisis gremial y los problemas de la sedería valenciana. (Finales del siglo XVIII y principios del siglo XIX)", *Revista de Historia Económica*, Año X, nº 1, 1992, pp. 39-61, i, Mª C. ROMEO: *Entre el orden y la revolución. La formación de la burguesía liberal en la crisis de la monarquía absoluta (1814-1833)*, Alacant, 1993, pp. 66-83. Així mateix, l'actitud dels gremis llaners catalans enfront les pretensions uniformitzadores de la *Junta de Comercio* de Barcelona el 1764 reflecteixen aquesta aparent contradicció; segons J. Torras, a més, el debat entre Capmany i Campomanes al voltant del foment "*industria popular*", defès per aquest darrer, també s'ha d'inscriure i entendre en aquest mateix marc; v. J. TORRAS: "Corporations et liberté de fabrication en Espagne au XVIIIè siècle", *Revue du Nord*, nº 307, 1994, pp. 745-751.

¹³⁰ V. *infra*, Apèndix documental, Apèndix documental, documents 52 i 53.

proposat en diverses ocasions¹³¹ i, molt especialment, a l'informe de 1797¹³² no es va posar en pràctica de forma habitual fins l'aprovació de les ordenances de 1803¹³³. La solució final va arribar de la mà de la mecanització i la concentració fabril, des de 1793 i, de forma irreversible, a partir de 1818.

De les ordenances de 1803 es conserven dos exemplars¹³⁴. El segon –seguint

¹³¹ Concretament el 1789 –ATA, 9èbis, s.f., 15-IV-1789– i el 1791 –ATA, 9èbis, s.f., 5-IV-1791. Tot i que en els dos casos s'anomena un zel-lador, cap d'ells sembla haver tingut continuïtat.

¹³² Del text de l'informe es desprén que hom pretenia que el sistema tinguera un caràcter públic, amb una independència relativa de la institució gremial –v. *infra*, Apèndix documental, Document 63. És interessant destacar, en relació amb açò, que, al país on els gremis van ser més dèbils, Anglaterra, el control de la força de treball, sobretot pel que fa als furts de matèria prima, va ser exercit eficientment per una institució pública durant els segles XVII i XVIII: els jutjats de pau; John STYLES: "Embezzlement, industry and the law in England, 1500-1800", a M. BERG, P. HUDSON i M. SONENSCHER, eds.: *Manufacture in town and country...*, pp. 173-210.

¹³³ APSMSF-FE; G.8[191] i G.11[194]. V. Apèndix documental, Document 68. Cal destacar que, a diferència dels altres texts sobre ordenances aquest no ha estat objecte de publicació. El seu descobriment més tardà i el desconeixement absolut de la seua existència em va impedir incloure'l a la col·lecció publicada a LI. TORRÓ: *La Reial Fàbrica de Draps...* El descobriment es deu fonamentalment al desinteressat esforç de catalogació dels arxius locals i comarcals que duen a terme diferents persones i, molt particularment, el doctor Àngel Beneito Lloris. Així doncs, a l'Arxiu de la Parròquia de Sant Maure i Sant Francesc s'hi conserva un riquíssim fons extra-parroquial degut, quasi en la seua totalitat, a un llegat privat, el del noble i fabricant de draps i paper Josep Gisbert i Domènech, que, entre d'altres càrrecs reials va ser Batlle, Corregidor i Sots-delegat de la Reial Fàbrica de Draps. D'aquesta forma, s'ha conservat un preciós munt de papers, relacionats amb el corregiment, l'administració de la Batllia, la de l'hospital, la Reial Fàbrica de Draps i una companyia de fabricació i comercialització de draps –*Pascual Merita y Cía.*– de la qual Gisbert era l'administrador i un dels principals accionistes. Com es pot observar al detallat inventari signat per Beneito el 1994, els límits cronològics de la documentació s'allarguen entre 1770 i 1834 (tot i que el gruix de la documentació correspon als anys 1780-1830). Hui hi poden ser consultats pels investigadors gràcies a l'extrema amabilitat dels responsables i el personal de la parròquia de Sant Maure i Sant Francesc. A ells deixo constància del meu agraïment i de la seua paciència en facilitar i suportar, molt més enllà del que obliga la cortesia, les llargues hores passades en l'esmentat temple consultant i transcrivint documents.

¹³⁴ APSMSF-FE; G.8[191], *Rectificación de las Ordenanzas de la Real Fábrica de Paños de la Villa de Alcoy, echa por Dn. Josef Gisbert y Domenech, Subdelegado de la misma en virtud de orden de la Suprema Junta Gen(era)l de Comercio y Moneda, comunicada en 10 de mayo último por el Sor. Dn. Manuel Gimenez Breton, su Secretario, 5-X-1803, 26 fol. cosits*; i, APSMSF-FE; G.11[194], *Rectificación de las Ordenanzas de la Real Fábrica de Paños de la Villa de Alcoy, echa por Dn. Josef Gisbert y Domenech, Subdelegado de la misma en virtud de orden de la Suprema Junta Gen(era)l de Comercio y Moneda, comunicada en 10 de mayo último por el Sor. Dn. Manuel Gimenez Breton, su Secretario, s.d., 23 fol. cosits.*

l'ordre de l'inventari–, sense data, està precedit d'una carta adreçada a algun anònim personatge influent en la cort –possiblement membre de la Reial Junta de Comerç i Moneda. En ella el Sots-delegat Josep Gisbert hi informa de la redacció de les ordenances i la seua tramesa, així com d'uns recursos presentats per qüestions relacionades amb les exempcions de les quintes. Tot fa sospitar que es tracta del projecte de les ordenances que algú –la pròpia Reial Fàbrica?– ha enviat a la Junta per a la seua aprovació. El primer document –datat, ara sí, el 5 d'octubre de 1803– sembla clarament la proposta definitiva eixida de la ploma del Sots-delegat Gisbert. De fet s'hi afegeixen capítols sencers i acotacions; així mateix, es modifiquen alguns aspectes i, en algun moment, es clarifica notablement la redacció.

El que no sembla clar és fins a quin punt aquestes noves ordenances van arribar a tenir força de llei. Curiosament, a les actes de la Reial Fàbrica tan sols hi trobem dos esments. Açò deuria ser en principi suficient per a qüestionar la seua aprovació. Ara bé, hi ha diversos elements que conviden a mantenir un cert dubte sobre la qüestió. Alguns mecanismes inclosos a les ordenances s'apliquen en la pràctica. A la Junta del 8-VI-1802¹³⁵ hom parla per primer i únic cop d'unes "*ordenanzas de la Reunión de fabricantes y tejedores*", tot citant-hi el capítol 5è sobre la prohibició de vendre llana tintada; així mateix, hom acorda elegir un zelador per a vigilar el seu compliment, tal i com es recull al capítol 54 de les ordenances de 1803. També sembla estar duent-se a la pràctica la modificació referida a la mida dels draps d'ordenança, ja que el capítol 8 –gràcies a una rectificació del Sots-delegat– preveu

¹³⁵ ATA, 9èbis, 8-VI-1802, s.f.

que hagen d'ordir-se de 16 rams o, el que és el mateix, amb una llargària final d'unes 40 vares castellanes o 32 alnes valencianes. De fet, els testimonis dels que disposem¹³⁶, indiquen una mitjana aproximada d'unes 33'11 alnes valencianes per drap d'ordenança, força més prop de la mesura de les ordenances de 1803 que no de les 28 alnes valencianes –36 vares castellanes– que indicaven totes les disposicions vigents des de 1716. En darrera instància, el 29-XII-1804, la Junta de la Reial Fàbrica acordava adreçar-se al seu agent a Madrid per tal que tractara d'agilitzar els tràmits d'aprovació final de les noves ordenances¹³⁷. Aquesta és la darrera referència a unes ordenances fins el 1815, quan s'esmenta una nova modificació¹³⁸ (ordenada, pel que sembla, per la pròpia Reial Junta), de la que no he trobat pel moment cap còpia o resum del seu contingut.

Aquestes noves ordenances de 1803 eren absolutament necessàries ja que, des del 7 d'abril de 1798, la Reial Junta de Comerç i Moneda havia ordenat la unificació dels antics gremis de paraires i teixidors en un de sol. En la pràctica, i les ordenances no fan altra cosa que ratificar-ho, aquesta unificació significava la desaparició virtual del Gremi de Teixidors. Era aquest, un objectiu dels fabricants, ja que suposava el principal obstacle institucional al control absolut de la força de treball per part de l'oligarquia de la Reial Fàbrica. Així doncs, la nova normativa obligava en el seu capítol 1r –que, de fet, ni tan sols es trobava en la redacció original, sinó que va haver de ser

¹³⁶ Es tracta dels draps emmagatzemats de la Companyia del propi Josep Gisbert –Pasqual Merita i Cia.–; APSMSF-FE, H.3.1[207], *Ynventario del año 1804*, 8-II-1805.

¹³⁷ ATA, 10è, 29-XII-1804, s.f.

¹³⁸ ATA, 10è, 15-IV-1815, s.f.

afegit pel Sots-delegat– a celebrar, a més de la festa i el culte a Sant Miquel, la festa de Santa Anna, patrona dels teixidors, així com a tenir cura de la capella i la llàntia dedicada a dita santa en l'església parroquial. A banda d'açò, l'únic vestigi de l'antic Ofici dels Teixidors romanía, oficialment, en l'elecció anual de 2 veedors que s'havien d'integrar en la Junta de la Fàbrica –junt a 12 mestres fabricants. En la pràctica, però, els llibres d'actes de la Reial Fàbrica demostren que aquestes disposicions es van conculcar des del primer dia.

Pel que fa a la resta d'aspectes de les ordenances, cal destacar poques novetats respecte als textos anteriors. Això sí, alguna d'elles resulta prou significativa. Des del punt de vista del control de la qualitat del producte, el canvi més cridaner és la sanció definitiva de la llibertat de fabricació, segons la regulació de la Reial Cèdula de l'11 d'octubre de 1789. Pel que fa a la resta, les ordenances de 1803 comparteixen amb els textos de 1784 una enorme preocupació pel control de la força de treball, especialment la d'aquella que opera lluny dels ulls dels fabricants, a llurs propis domicilis. Així mateix, destaquen les reiterades prohibicions al tràfic i venda de llanes, i els sistemes de control¹³⁹ que es posen en marxa per tal de prevenir els fraus que se'n desprenien –cises de matèria primera per part dels productors i venda posterior en un mercat negre o "secundari". En canvi cal remarcar, com a novetat, la preocupació per evitar els augments salarials derivats de l'enorme demanda de treball existent; això es plasma en disposicions per tal que els cardadors i les filadores,

¹³⁹ El més novelós és el previst en el capítol 30. Es tracta de la creació d'unes "guies" o albarans impresos pel gremi i signats per un dels veedors, en els que s'havia d'expressar el dia i l'hora de lliurament de la llana, el seu pes, la classe, qualitat i color. D'aquesta manera la guia s'hauria de tornar un cop la llana treballada, quedant, consegüentment, prohibida la circulació de llana sense guies.

especialment, no pogueren realitzar noves comandes fins acabar els treballs que ja havien començat.

En definitiva, a banda de les consabudes disposicions de caràcter qualitatiu, les ordenances de 1803 són un notable exemple del paper dels gremis i les seues normatives legals en el control del procés de treball. Dins una organització de la producció caracteritzada amplament encara per la dispersió –petites unitats productives gestionades pels propis productors–, aquests instruments encara eren els únics dels que disposava el capital per a disciplinar el treball. Tanmateix, l'acumulació de disposicions –1784, 1803, 1815, a banda d'una infinitat d'acords de Junta, tant nombrosos com reiteratius– demostra a les clares que aquest model estava en crisi. Amb la desaparició del Gremi de Teixidors l'any 1798, maquillada, com he dit, amb el nom de reunió dels dos gremis en un de sol, per part de la Reial Junta¹⁴⁰, el gremi s'havia convertit de fet en una associació patronal, amb la particularitat que, sota l'empara legal de la Reial Fàbrica de Draps, seguia controlant el treball dependent, realitzat encara majoritàriament a domicili. D'aquesta manera l'ordre de dissolució dels gremis, decretada per les Corts de Cadis el 1813, va ser rebuda sense alterar el més mínim el funcionament de la institució¹⁴¹.

El tancament oligàrquic de la institució estava ja, doncs, completat. La Taula 34

¹⁴⁰ V. *infra*, Apèndix documental, Document 64.

¹⁴¹ ATA, 10è, 15-X-1813, s.f. En la documentació posterior fins i tot segueix utilitzant-se l'expressió "Casa del Gremio".

és, en aquest sentit, ben explícita. Si la comparem amb la situació dels inicis del segle XVII –v. Taula 32– tindrem que l'accés a la direcció del gremi, encara que no ho sembla, s'ha fet pràcticament impossible per a la immensa majoria dels agremiats: el nombre de persones que ocupen un càrrec és inferior a finals del XVIII amb una quantitat de mestres que possiblement arribara a quintuplicar la dels inicis del segle XVII¹⁴². Respecte a mitjans del segle XVIII, la impressió és molt més clara. Si entre 1751 i 1772 el nombre de llinatges amb possibilitats d'accés a les juntes va ser de 25, a finals del segle ja tan sols n'eren 20¹⁴³.

Taula 34
Distribució dels consellers del Gremi de Paraires, 1791-1800

Nombre de càrrecs ocupats	Individus (noms)	%	Total de càrrecs	%
1	16	40	16	19'05
2 - 3	16	40	35	41'67
4 o més	8	20	33	39'28
TOTAL	40		84	
Nombre de càrrecs ocupats	Llinatges (cognoms)	%	Total de càrrecs	%
1 - 2	8	42'10	10	11'90
3 - 5	6	31'58	25	29'76

¹⁴² L'aproximació l'he feta de la següent manera. Els examinats el 1561, eren, amb tota seguretat, la totalitat dels mestres paraires a aquella data: 195. He calculat la mitjana dels exàmens realitzats entre 1562-71 i 1621-30 –3'7 i 2'5– respectivament –per a les dades v. Apèndix estadístic 16. Suposant que el nombre d'exàmens siga, apròx., proporcional al de mestres això dona una mitjana de mestres per a la dècada del 1621-30 de 132. El 1796, segons la vista d'aqueix any –v. Apèndix documental, Document 58–, el nombre de mestres paraires era de 641.

¹⁴³ He comptabilitzat també el segon cognom de Josep Cantó, Colomer, que no apareixia com a primer en cap altre cas.

6 o més	5	26'31	49	58'33
TOTAL	19		84	
Font: ATA, 9è, bis, s.f. Nota: Els anys 1797, 1798, 1799 i 1800 no es va elegir Junta.				

I no sembla tractar-se d'una política premeditada d'evitar l'entrada de nous ja que, de tota manera, acabava produint-se en molts casos, com ara els Mataix, els Vitòria, els Llàcer o els Peidro. Els indicis apunten en el sentit de l'existència d'una forta tendència endogàmica en els vincles familiars¹⁴⁴. Això es manifesta, des de finals del segle XVIII, en el costum, cada cop més generalitzat, d'utilitzar també el cognom de la mare. De fet, dels 40 membres de la junta de la darrera dècada del segle, 6 d'ells ho fan; tan sols en un cas, apareix un cognom nou respecte als primers que han ocupat càrrecs. Així, especialment, les diferents branques dels Gosálbez, aconsegueixen emparentar-se amb les principals dinasties de fabricants. El testament d'En Vicent Joan Gosálbez i Na Josepa Maria Cantó de 1798 demostra clarament les estratègies familiars d'aquestes estirps¹⁴⁵. Tenen 12 fills vius, 3 mascles i 9 femelles. D'aquestes darreres, tan sols una és fadrina –Marianna–, les altres 8 estan casades amb altres Gosálbez –Francesca i Teresa, amb Guillem i Idefons, respectivament–, amb els Moltó –Rosa i Vicenta, amb Llorenç i Francesc–, i amb els Santonja –Maria, amb Josep–, els Carbonell –Rita, amb Miquel– i els Miró

¹⁴⁴ Una pràctica semblant, encara que amb connotacions ben diferents, és observada per J. TORRAS a Igualada; v. "Gremio, familia y...", pp. 24-27.

¹⁴⁵ AMA, XV.I.1076: *Protocol de Cristófol i Francesc Mataix*, 1798, ff. 5v a 10r.

–Josepa, amb Rafael¹⁴⁶. Per contra dels tres fills, un és dedica a la carrera eclesiàstica, fra Antoni Gosálbez, recolet de Sant Francesc, mentre que Rafael, que al moment del testament semblava disposat a compartir amb el seu altre germà, Nicolau, l'herència de l'empresa¹⁴⁷, finalment decideix, amb el recolzament familiar, seguir la carrera militar¹⁴⁸. D'aquesta manera, a més d'aconseguir unes aliances familiars molt estretes amb altres membres de l'oligarquia gremial, el negoci familiar quedava fermament concentrat en mans d'un sol membre. La concentració de capital quedava, d'aquesta manera, sòlidament garantida. La formació de companyies entre el pare i un dels fills, com a garantia de continuïtat en el negoci, tindria el mateix objectiu¹⁴⁹.

¹⁴⁶ No cal dir que tots aquests cognoms corresponen a destacats fabricants, la major part d'ells freqüentment membres de les juntes de la Reial Fàbrica. És evident, doncs, que aquests mecanismes van facilitar la "...relativa contiuidad socio-profesional del capital industrial..." i el "...carácter predominantemente endógeno del reclutamiento empresarial..." observats entre finals del segle XVIII i finals del segle XIX per Joaquim CUEVAS: *Los orígenes financieros de la industria de Alcoi (1770-1900)*, Alacant, 1999, p. 392.

¹⁴⁷ El testament disposava la reserva del quint per als testataris –passant a la mort de tots dos a formar part del terç dels hereus–, el terç de millora per Rafael i Nicolau –amb la condició de pensionar amb 30 £ l'any a fra Antoni i a Marianna, mentre reste fadrina– i la divisió de la resta dels béns a parts iguals entre totes les filles.

¹⁴⁸ Un document signat davant del mateix notari a penes uns mesos més tard –20-III-1798– indica que Nicolau Gosálbez concedia una pensió de 6 reials de billó diaris al seu germà Rafael per a que es dedicara a la carrera militar; AMA, XV.I.1076: *Protocol de Cristófol i Francesc Mataix*, 1798, f. 67r i v.

¹⁴⁹ El primer document que he localitzat que testimonia l'existència d'aquest tipus d'acord és una donació *propter nupcias* feta per Guillem Gosálbez al seu fill del mateix nom el 1732 –AMA, XV.I.988, *Protocol de Tomàs Gisbert*, 1732, s.f., 28-IV-1732. La donació –de 500 £ en diners, llana, forment i draps, a parts iguals– es fa en el moment en què Guillem fill marxa de la casa paterna. Al document s'hi assenyala que el fill havia ajudat molt el seu pare en els viatges i l'augment del comerç. Més explícit és el document de formació de companyia entre Tomàs Pasqual –pare, casat amb Rita Garcia– i Antoni Pasqual –fill, casat amb Maria Pérez –AMA.XV.I.1.069: *Protocol de Cristófol Mataix*, 1791, ff. 130v i 132r, 10-V-1791. La formació deriva del fet que ambdós són fabricants i que viuen a la mateixa casa des de que Antoni i Maria es van casar. D'aquests documents es dedueix que aquestes pràctiques –que probablement arribaren en poques ocasions als notaris– suposaven la continuïtat del negoci familiar sense dividir-lo i, a més, garantien el patrimoni dels pares més enllà del període d'activitat econòmica.

Tot açò, a més, discorre paral·lel a una impressionant ascensió social que duu a molts d'ells a les rengles de la noblesa¹⁵⁰. El primer fabricant ennoblit sembla ser Josep Gisbert, que ja ha ingressat en aquest orde quan accedeix a la sots-delegació de la Reial Fàbrica el 1795¹⁵¹; de tota manera el seu cas és una mica dubtós ja que no és massa clar si és un fabricant ennoblit o un noble que es dedica a fabricar¹⁵². El segon és Agustí Carbonell que apareix amb el títol de *Don* el 1793¹⁵³. Un cas destacat és el de Vicent Joan Gosálbez; el seu fill Nicolau apareix amb idèntic tractament, vinculat al nom del seu pare, el 1796¹⁵⁴. El més significatiu, a més, és que no sembla que la consecució de l'estatus nobiliari supose una retirada ni a curt ni a mitjà termini del negoci draper, en cap d'aquests casos. Més bé al contrari, la presència d'aquests individus en la Junta de la Reial Fàbrica es va reforçar als anys inicials del segle XIX. Aquest procés d'escalada social es va veure sòlidament impulsat amb l'obtenció d'una de les dues places de regidors dels ciutadans per a un membre de la Reial Fàbrica el 1786¹⁵⁵.

¹⁵⁰ No cal dir que aquesta ascensió, que en algun cas arriba fins al control del poder local –com a Alcoi al segle XVI– no és, en absolut, un fenomen aïllat, ja que ha estat observat a d'altres localitats draperes. De fet, J. K. J. THOMSON: *Clermont-de-Lodève...*, pp. 1-21, que ho ha constatat per al cas de la vila drapera del Llenguadoc Clermont-de-Lodève, s'atreveix a suggerir un model d'acumulació i ascensió social vàlid per a tota l'Europa pre-industrial.

¹⁵¹ V. Apèndix documental, Document 60.

¹⁵² De fet, en l'atorgament de poder a un advocat de Madrid per tractar de revocar el nomenament de Gisbert com a Sots-delegat, la Reial Fàbrica s'hi oposava per ser "...el citado Gisbert fabricante oculto en una fábrica de lanas al cargo de Josef Carbonell, propietario de una de papel y arrendatario de otra." –v. Apèndix documental, Document 60. Gisbert, a més, era administrador de la Batllia reial d'Alcoi –v. Apèndix documental, Document 62.

¹⁵³ ATA, 9è bis, s.f. 22-II-1793.

¹⁵⁴ ATA, 9è bis, s.f. 30-XII-1796.

¹⁵⁵ V. Apèndix documental, Document 55.

Seria un error, però, fer-se una idea de la corporació com un organisme estable i immutable. Aquesta imatge no correspon a la realitat, ni en les seues relacions externes ni, particularment, en l'ordre intern. Els anys finals del segle XVIII són especialment significatius. Després d'un impressionant creixement que s'allarga fins, almenys, 1794 o inclús un poc més enllà¹⁵⁶, els darrers anys del segle semblen ser veritablement dolents, tot i no tenir constància quantitativa del fet. L'any 1798 és, en aquest sentit, clau: la guerra, que fins aquell moment havia contribuït notablement al creixement –augment de la demanda de l'exèrcit i expulsió de competidors estrangers– comença a esdevenir una càrrega¹⁵⁷. En aquest clima, apareixen dissensions que acaben en una petita crisi institucional. La primera manifestació serà l'oposició al nomenament del noble Josep Gisbert i Doménech com Sots-delegat

*"...mediante que éstas [les fàbriques] se han de perder y aniquilar por la emulación que el susodicho les profesa, y a los fabricantes, y por que, siendo dueño y teniendo interés en algunas de ellas, fomentará las suyas en perjuicio de las otras, trascenderá los límites de su jurisdicción y fomentará, para ampliarla, competencias turbativas del buen orden."*¹⁵⁸

Poc després, el 1798, aquest fet nou –la separació entre els càrrecs de Corregidor i Sots-delegat de la Fàbrica– provocava que no s'elegira la Junta i que aquesta situació

¹⁵⁶ Aquest any suposa un màxim de 470.000 vares castellanés, després d'una dècada de creixement constant a un ritme, des de 1784 del 5'727 % anual acumulatiu; v. Apèndix estadístic 16. De fet, a principis de l'any 1796, la Junta de la Reial Fàbrica justificava l'augment del salari dels veedors "*...atendiendo al conocido aumento que ha tomado esta Real Fábrica de algunos años a esta parte*", ATA, 9èbis, s.f., 2-I-1796.

¹⁵⁷ Així, a una junta celebrada a mitjans d'aquell any –ATA, 9èbis, s.f. 30-VII-1798– es llegeix una petició del Rei de donatius per tal de sufragar les despeses de la guerra. Acorden, a pesar de les moltes dificultats que diuen tenir –a més d'alegar "*no (...) aver sobrante alguno*", senyalen que pateixen "*la falta y menos fabricación que se experimenta en la referida Real Fábrica por las actuales circunstancias de guerra*"–, entregar 15.000 r.b. dels sobrants de l'any. Acorden, així mateix no esperar a que l'any finalitze, i avançar-los, entre els membres de la Junta i el Sots-delegat; cobrant-los quan es cobre al seu torn l'augment del dret de la bolla en 2 r.b. (dels 4 inicials).

¹⁵⁸ V. Apèndix documental, Document 60.

s'allargara durant diversos anys¹⁵⁹. Les dissensions internes es manifesten reiteradament, a més, en convocatòries de reunions repetides per absències destacades. Fins i tot, el 1800 s'arriba a reunir la Junta tan sols amb 8 dels seus 12 membres, "*...en ausencia y rebeldía del síndico y los demás prohombres que la componen que, sin embargo de haver sido citados por el ministro convocador, no asisten...*"¹⁶⁰.

B. ELS CANVIS EN ELS MERCATS

Les causes d'aquesta crisi institucional han de ser realment profundes i relacionades amb una situació de debilitat relativa de la indústria alcoiana. La preocupació dels fabricants se centrava en la pèrdua de contractes per al proveïment de l'exèrcit. En agost de 1798, el Josep Gisbert expressava així les raons d'aquesta debilitat:

"Seguidamente el referido Señor Juez Subdelegado habló y dixo: había presentado con alguna publicidad la decadencia que suponía tener esta Real Fábrica en sus maniobras; y que, por lo mismo, algunos oficiales encargados de vestuarios para las Reales Tropas de Su Magestad variaban el destino que hasta ahora se había experimentado de venir a esta villa a contratar la ropa necesaria para dicho fin. Cuyas voces, no dexan de causarle el mayor dolor, assí por razón de su Oficio que ha merecido de la Piedad del monarca, con la recomendación y circunstancias que ninguno de los que componen esta Junta ignora; como, y también, por los graves perjuicios que pueden resultar a los yndividuos de esta Real Fábrica que seguramente serían extensivos a todo

¹⁵⁹ A l'acta de la primera reunió de l'any s'hi pot llegir:

"Siendo así juntos se hizo presente que el motivo de no haverse hecho en este año la elección de nuevos oficiales para el régimen y gobierno de este gremio lo había embarazado la competencia instada por el Cavallero Corregidor de esta villa, pretendiendo tocarle la precidencia en las Juntas de Elecciones y nombramiento de oficiales, a lo que se opuso el Señor Subdelegado, y se halla pendiente en la superioridad la decisión de este punto, y, por lo mismo, siguen los actuales oficiales en el uso y exercicio de sus oficios..."

ATA, 9èbis, s.f., 4-I-1798.

¹⁶⁰ ATA, 9èbis, s.f., 1-VII-1800.

*este vecindario y al de los pueblos circumvecinos que incesantemente se ocupan y emplean en sus labores, lucrando con ello la manutención de sus familias y el desempeño de sus obligaciones. Todo lo qual hacía notorio a este cuerpo para que animados de sus obligaciones, y especialmente los beedores, procuren cuydar y celar el más exacto cumplimiento y devida perfección en la ropa que se fabrique. Denunciando la que no contenga las circunstancias prevenidas por las Reales Ordenanzas y órdenes posteriores expedidas sobre el particular."*¹⁶¹

La draperia alcoiana estava perdent, doncs, alguns dels seus mercats tradicionals més importants.

Taula 35
Mercats de destí dels draps alcoians (1793)

LLOC	NOMBRE DE PECES	PERCENTATGE
Cort	4.000	28'07 %
Andalusia	3.500	24'56 %
València i Aragó	1.200	8'42 %
Castella	1.100	7'72 %
Amèrica	700	4'91 %
Exèrcit	3.750	26'31 %
TOTAL	14.250	

Font: Beramendi (1994), pp. 165-166.

Curiosament, però, la demanda militar havia estat darrere de la forta embranzida iniciada mitjans de la dècada dels 80, i, el que resulta encara més paradoxal, aquesta petita crisi a la frontissa dels segles no es va traduir en una caiguda de la producció. Més aviat al contrari, la informació de la bolla de 1804-10 indica un nivell de producció

¹⁶¹ ATA, 9èbis, s.f., 3-VIII-1798.

sensiblement superior a la dècada anterior¹⁶². Aquest fet indica, amb claredat, que els mercats de la manufactura alcoiana estaven canviant de forma progressiva però notable. Com es pot apreciar a la Taula 35, a l'altura de 1793 els tres destins tradicionals de la indústria drapera d'Alcoi –Madrid, Andalusia i l'exèrcit– absorbien quasi les 4/5 parts de la producció¹⁶³. La clau de l'adaptació als mercats es troba en el mercat americà. A les dades ofertes per Beramendi s'aprecia que el mercat d'ultramar era poc rellevant, en canvi, a penes una dècada després, Pérez Planelles ens fa saber que de les 432.000 varas castellanes que, segons ell, mesurarien els 12.000 draps fabricats al voltant de 1807, "*....de los paños finos se consumen 36.000 varas en la península y 180.000 en las Américas; de los ordinarios se consumen en la Península 178.000 varas y 38.000 en las Américas*"¹⁶⁴. A més, en termes de valor –segons la mateixa font– el mercat americà suposava en aquells moments el 57'04 % del total.

Tot i que es tracta d'un sol exemple –i per tant amb risc de no ser representatiu–, la documentació de la Companyia de Pasqual Merita del 1804 apunta en el mateix sentit. En efecte, a l'escriptura de dissolució, el 1811, s'assenyala que,

¹⁶² Així, sense tenir en compte que el tamany dels draps ha augmentat, com a mínim a partir de 1803 –i evitant d'aquesta manera errors d'apreciació–, la mitjana de draps que van pagar el dret de bolla entre 1804-11 –tot i cobrir aquest període una part de les dificultats viscudes amb la Guerra del Francès– va ser un 3'84 % superior a la de 1791-97; 12.584 draps front a 12.107 draps. V. Apèndix estadístic 16.

¹⁶³ Hom pot comparar aquestes xifres amb les que ofereix J. CUEVAS: *Los orígenes financieros* ..., pp. 68-71. De la seua informació destaca, com a novetat respecte a la exposada fins ací la presència del mercat galleg (p. 71). Em remet a aquest esplèndid treball per a totes les qüestions relacionades amb les formes de comercialització a aquest període, així com, lògicament les qüestions relacionades amb el finançament de les activitats manufactureres.

¹⁶⁴ F. PÉREZ PLANELLES: *Plan estadístico...*, p. 11.

dels prop de 600 draps que la companyia tenia en aquell moment en el seu poder¹⁶⁵, se li devien a la companyia 373 draps tramesos a Amèrica –117 a Veracruz, 96 a Cadis i 160 en camí cap a dita ciutat–; és a dir, prop d'un 63 % del total¹⁶⁶. Aquest predomini del mercat americà, però, s'havia produït de poc temps ençà. El 1804, a l'inventari de la Companyia el valor dels deutes de draps venuts a Cadis tan sols suposava un 5'48 % del total. De tota manera, aquesta informació no és plenament generalitzable, especialment per l'escassa rellevància d'alguns mercats importants com l'andalús, amb el que la companyia sembla haver tingut escassa relació¹⁶⁷.

Taula 36
Deutes a la Companyia de Pasqual Merita, 1804

Mercat	Valor (%)	Localitat	Deutor	Valor
Múrcia	4.900 (0'70 %)	Cartagena	Miguel Torres	900
		Lorca	Félix Abril i Cia.	4000
País Valencià	234.725 (33'41 %)	Adzaneta	Ignasi Nicolau	1910
		Alacant	Guillermo Oarrichena	1878
		Alacant	Gaspar Cabrera	37938
		Oriola	Antonio Escoubet i Cia.	147795

¹⁶⁵ Bé a la "Casa-fàbrica", entre 218 i 220, o bé en forma de deutes no pagats dels draps tramesos a Amèrica a través del corresponent de la Companyia, Juan de Gardoqui. El transport fins a Cadis es feia per mar, a través del port de la Vila Joiosa. Totes aquestes notícies i les que segueixen provenen d'APSMSF-FE, H.1.9[203], s.f.

¹⁶⁶ Tot i que en la pràctica possiblement la quantitat fora menor, ja que a aquesta escriptura no s'hi indiquen deutes de draps d'altres llocs, quan el més probable és que existiren com veurem més avant.

¹⁶⁷ Això es desprén amb claredat del copiadore de cartes de l'any 1808; APSMSF-FE, H.4.6[216], *Sigue el copiadore de cartas del año 1808*, s.f.

		Onil	Francesc Navarro i Rico	43075
		València	Antoni Miranda	385
		Elda	Pantaleó Guisot	1744
Aragó	10.217 (1'45 %)	Tarassona	José Luján	280
		Tarassona	Isidre Abad	9425
		Tarassona	Alonso Atienza	512
Andalusia	2.668 (0'38 %)	Écija	Manuel Mayner	1168
		Granada	Francisco Morales	1500
Amèrica	38.494 (5'48 %)	Cadis	Juan de Gardoqui	38494
Castella	4.267 (0'61 %)	Segòvia	Fernando Arranz de la Torre	4267
Extremadura	3.521 (0'50 %)	Badajoz	Amador Carbonell i fills	3521
Illes Balears	11.961 (1'70 %)	Palma de Mallorca	Antoni Borrell	11961
Madrid	179.014 (25'48 %)	Madrid	Quintana i Cia.	170083
		Madrid	Martín Alonso de las Heras	8931
Exèrcit	212.855 (30'29 %)	Burgos	Regiment d'Infanteria	96633
		Aragón	Batalló de voluntaris	50222
		Princesa	Regiment d'Infanteria	66000
TOTAL	702622			
FONT: APSMSF-FE, H.3.1[207], <i>Ynventario del año 1894, 8-II-1805, s.f.</i> NOTA: El valor està expressat en reials de billó, sense tenir en compte les fraccions de maravedís.				

Aquestes modificacions en l'estructura dels mercats no semblen vindre acompanyades de canvis importants en les tècniques de comercialització. Si de cas, el que es pot haver-se produït és una consolidació de les xarxes de corresponents i

dels canals de distribució. L'exemple de la companyia abans esmentada és suficientment representatiu. Els fabricants més importants inverteixen grans quantitats de diners en llana, forment i altres matèries primeres amb les que financen tot el procés. En alguns mercats, aquest capital es minimitza mitjançant l'aprofitament de retorns d'aquestes matèries; així, la companyia de Pasqual Merita adquireix quantitats destacades de productes colonials: matèries colorants, sucre, cacau i altres. Aquesta xarxa de distribució sembla haver-se vist reforçada pel paper creixent dels traginers¹⁶⁸ que, de vegades aprofitant-se de les comandes dels majors fabricants, es dediquen també a vendre draps pel seu compte. És molt probable que una de les eixides de la producció de baixa qualitat que es desenvolupava gràcies als furtcs de llana i d'altres matèries primeres fora precisament aquesta. Això almenys deixa entreveure la queixa de Josep Gisbert adreçada al seu corresponent a Cadis, Juan de Gardoqui, en la que li manifestava:

*"...lo mucho que perjudican a la venta de nuestros paños la variedad de trajineros de esta villa que con frecuencia se presentan en esa a dar salida a las maulas que no han podido colocar en parte alguna, y las enajenan al primer precio que les ofrecen y permutan a lo que sale. En lo que seguramente hacen negocio, pues sé muy bien los géneros que llevan y lo que hacen, como a que ha sucedido en paños 18nos que han tomado de nuestra fábrica, que por de pronto los han señalado en los membretes por 24nos, y así en los demás, por cuyo medio engañan a los consumidores haciéndoles barato."*¹⁶⁹

El paper de la Reial Fàbrica en la defensa dels mercats va seguir sent crucial

¹⁶⁸ Tot i això, l'aparició del reforçament d'aquesta pràctica pot ser resultat d'una major abundància de documentació. De tota manera, el pleit del magatzem de Madrid –que esmentaré tot seguit– indica que la proliferació de traginers, amb una considerable autonomia per a les vendes, seria una de les eixides més importants de la producció alcoiana.

¹⁶⁹ APSMSF-FE, H.4.6[216], *Sigue el coprador de cartas del año 1808*, s.f.

durant aquest període. En aquest sentit, destaca, especialment, la defensa del mercat madrileny, en el que la quota de mercat de la draperia alcoiana era especialment important¹⁷⁰. De fet, a l'abril del 1787 la Reial Fàbrica iniciava una sèrie de tràmits per evitar els perjudicis que els "directores" del magatzem a Madrid els causaven¹⁷¹. El problema, en aquest cas, era que se'ls obligava a pagar un dret pels draps venuts al Banc de Sant Carles que, des del 1785¹⁷², s'ocupava dels encàrrecs de roba per a la Casa Reial i l'Exèrcit¹⁷³. Finalment, el setembre del mateix any s'arribava a un acord,

¹⁷⁰ De les dades aportades per J. Cruz i J.C. Sola es desprén que els teixits de llana alcoians tenien un lloc privilegiat en els magatzems dels comerciants madrilenys. Segons aquestes dades, un 44 % dels draps eren de procedència nacional, "...de ellos el setenta y tres por ciento procedían de las fábricas reales de Ezcaray, Guadalajara, San Fernando, Cuenca, Brihuega, Madrid y especialmente de Alcoy...". Tot i la presència de teixits de llana catalans –prop de la quarta part–, acaben afirmant que, "...en definitiva, la mayor parte de estos géneros viajaban a la capital desde Castilla y Valencia"; és a dir, des de Castella i Alcoi. J. CRUZ i J.C. SOLA: "El mercado madrileño...", p. 345.

¹⁷¹ En abril d'aquell any la junta es reunia i s'expressava en els següents termes:

"Siendo assi juntos ablaron en punto a los perjuicios que experimentan los yndividuos de este gremio en las puestas de paño que llevan de venta a la villa y Corte de Madrid, assi para la Casa Almazén, como por encargos particulares de los mercaderes de ella, dimanados de no cumplir sus directores con lo prevenido en los capítulos de transacción..."

ATA, 9èbis, 26-IV-1787, s.f.

¹⁷² V. Apèndix documental, Document 54. De fet, les comandes fetes pel dit Banc eren realment importants, com la que consta el 1786, quan, davant la junta, el corregidor informa

"...que habiendo venido Don Pedro Vicente Gilabert, comicionado del Banco Nacional de San Carlos en la Ciudad de Valencia <por si> entrega<rse> de varios paños que tenía contratados en esta villa para el mencionado banco, se propuso a Su Merced que trahía unas muestras de paños 40nos de diferentes colores con el fin de que, si se podían imitar, contratar aunque fueren asta quatro mil piezas para la Compañía de Filipinas. Y que a este fin podían convocar a algunos fabricantes que le nombró. Y por Su Merced se le hizo presente que en este assunto se avía de contar lo primero con el clavario de la Fábrica y otros, para que, de esta foma, si se verificara su imitación, tuviesen todos que trabajar, que es lo que apetecía Su Merced en todos los asuntos, y esperaba fuesse del mismo dictámen, mediante que tanto avía favorecido a esta fábrica en el año anterior..."

El problema principal es que per a obtenir el color blau de la mostra calia donar-li un bany amb gransa, cosa que estava prohibida per les ordenances. Acorden fer-ho sempre que el corregidor i Gilabert se'n responsabilitzen personalment davant la Reial Junta. ATA, 9èbis, 13-III-1786, s.f.

¹⁷³ El 4-VIII-1787 –ATA, 9èbis, s.f.–, el síndic Antoni Gosálbez remetia una carta des de Madrid en la que senyalava que els draps que els directors del magatzem de Madrid venien al Banc de Sant Carles i els draps de "librea", els feien pagar el "medio derecho". Proposava que, com que els draps fabricats per al Banc Nacional "lo ha sido por contratas celebradas con Don Vicente Galabert, a quién se le han encargado los paños por los fabricantes que los contrataron y de su cuenta se remitieron a la Corte", que siga Gilabert qui pagara el mig dret. De la mateixa manera tampoc creia que degueren pagar aquell dret pels draps de lliurea per a la Casa Reial, "ni tampoco al de los paños que se fabrican para libreas, porque en jamás se ha pagado de semejantes paños que se fabrican para la Casa Real y dependientes de ella". Finalment informava que es trobava en vies d'aconseguir una revisió dels capítols

els termes del qual ens indiquen quins eren els sistemes de comercialització que els fabricants alcoians utilitzaven per a la vila de Madrid¹⁷⁴. El magatzem estava regit pel gremi de drapers de la vila de Madrid i acomplia una doble funció: d'una banda, recollir comandes de particulars; i, d'una altra, vendre draps tramesos des d'Alcoi pels propis fabricants mitjançant traginers. Al marge del magatzem, però, els fabricants alcoians recollien els seus propis encàrrecs –entre els que destacarien els dels exèrcits i els de la Casa Reial– gràcies a la xarxa de corresponents que cada fabricant tenia. Així mateix, cal suposar que la visita anual a la important fira de Valdemoro, també suposaria una via de penetració –mitjançant vendes i encàrrecs– al mercat de la Cort i els seus voltants.

Tot i que l'acord amb que van arribar amb el Gremi de Madrid va suposar una solució provisional, el problema tornaria a sorgir una dècada més tard. El 1797, les dificultats de comercialització dels draps alcoians van impulsar que la Reial Fàbrica del magatzem.

¹⁷⁴ L'informe remès per Antoni Gosálbez el 27-IX-1787 –ATA, 9èbis, s.f.– sobre les negociacions amb el "*Gremio de Paños de la villa y Corte de Madrid*", contenia els següents acords, que pressuposaven la modificació del conveni anterior:

(1) Que es passaren nota de tots i cadascun dels draps que arribaren al magatzem amb especificació de la sort, el color, el preu i el fabricant. Cas de no complir-se, el Gremi de Madrid no en seria responsable, encara que l'encarregat deguera presenciar les vendes dels traginers.

(2) Com que els fabricants d'Alcoi preferien acodir per ells mateixos a la fira de Valdemoro, no es podria exigir l'acompliment del capítol 9.

(3) Segons el capítol 6, les peces dutes per a vendre al magatzem deixaven al Gremi de Madrid 10'5 r.b., i les que es venien directament als veïns de la Cort ("*mercaderes, roperos...*") 5'25 r.b., exceptuades les vendes als assentistes de vestuaris de tropes i la Casa Reial, sempre que no hagueren estat contractades mitjançant el Gremi.

(4) Que els compradors que anaren al magatzem se'ls donara tres dies, passats els quals no pogueren tornar la peça.

(5) Que el conveni, tret d'aquestes modificacions, seguira en vigor.

La Reial Fàbrica va mostrar la seua conformitat "*...a excepción de que el arriero conductor de los paños no tenga intervención ni libertad alguna para su venta*". Sembla que volien que els agents del magatzem controlaren els traginers, per a què no pogueren vendre les peces per sota del preu marcat en les paperetes de cada drap, sota pena de 50 £ i pèrdua dels madrilenyens dels 10'5 r.b.

protestara per les exigències fiscals que el gremi de drapers de Madrid li imposava, tant els 5'25 r.b. que es pagaven per les peces dirigides als seus "*correspondientes*", com els 10'5 que es paguen en la "*Casa Longa*", en la que "*se colocan y acomodan los fabricados que se dirigen sin destino particular para proporcionarles salida*"¹⁷⁵. Tot indica que l'assumpte no va ser resolt ja que el 1804, alguns fabricants que havien estat a Madrid informaven a la Junta de la decadència del Magatzem de la Reial Fàbrica a la dita vila, "*...que parece ser casa más para taverna y vendería de especies que para otra cosa...*"; de manera que els comerciants de la Cort s'abstenen de proveir-s'hi de draps per a les seues botigues¹⁷⁶. De fet, el 1809 encara subsistia el problema, tot i que, entre aquesta data i 1811, possiblement acabara solucionant-se¹⁷⁷.

C. DISCIPLINAR EL TREBALL: DE LA DISPERSIÓ ALS INICIS DEL SISTEMA FABRIL

Les dificultats que van provocar el 1797 l'intent per part de la Reial Fàbrica de revisar l'acord amb el Gremi de Drapers de Madrid no tenien un caràcter exclusivament comercial. Aquesta decisió de la junta també tenia altres justificacions. Així, al text de

¹⁷⁵ ATA, 9èbis, 7-II-1797, s.f. Encara que la redacció és un poc obscura sembla que pretenien utilitzar el fet que cap autoritat superior havia sancionat aqueixa exacció per a denunciar-la. Un any més tard, rebien carta de Joan Batiste Llorenç de Madrid –advocat alcoià al que se li va comissionar la negociació amb els madrileny–, en la que informava que el Gremi de Madrid no havia atès la petició de la Reial Fàbrica d'eliminar el pagament de 5'25 r.b. per peça de drap d'encàrrec particular. Amb tot no van prendre cap decisió "*...atendiendo que [el assumpte] merece toda reflexión...*"; ATA, 9èbis, 19-II-1798, s.f.

¹⁷⁶ Tomen a insisitir en què, a més, el perjudici era major pel fet que s'havia de pagar per cada peça que s'hi dipositava per a vendre-la. Van acordar comissionar al síndic Antoni Gosálbez Cantó per a que proposara una reforma dels capítols acordats el 1787 amb els 5 gremis de Madrid, per tal de posar-hi remei. ATA, 9èbis, 29-XII-1804.

¹⁷⁷ Es conserven referències del problema a ATA, 10è, 2-I-1806, 2-I-1807, 2-I-1808, 2-I-1809 i 2-I-1811, s.f. Totes elles en el sentit de complir un acord no mai especificat i reiterant el comissionament al clavari, el síndic i els veedors, per tractar de resoldre la situació.

l'acord es manifestava que, a més, volien aprofitar l'oportunitat per a què

"en beneficio de los yndividuos de la misma [la Reial Fàbrica] del pueblo y del Estado, le parese no dever omitir hacer presente el estado decadente en que se halla la fábrica ha ocasión y motivo de presentarse las mayores dificultades, según el Cistema [sic] de cosas para construirla sobre los polos o bases de economía y equidad".¹⁷⁸

Pretenien, doncs, dur a terme unes gestions per a què s'acabara amb els problemes que tenia la fàbrica, assenyalant explícitament les qüestions dels pintes dels telers i els furts. Afirmaven que la Reial Fàbrica

"se halla expuesta a un sinnúmero de latrocinios observados por su orden en los tintureros, con particularidad en los de tinajas o de dar el color azul, texedores, estambreros y trameros, sufriendo sus yndividuos fabricantes en el día el exorbitante dispendio de más de quarenta mil pesos anuales."

Per aquestes raons van comissionar a "un sujeto de fuera del gremio de conocida pericia, conocimiento e yntegridad", l'advocat alcoià Joan Baptista Llorenç, advocat dels Reales Concejos, pagant-li 40 r.b. diaris més les despeses del viatge a Madrid. Tot sembla indicar, per tant, que a més de negociar amb els Cinc Gremis l'assumpte del magatzem, Llorenç va elaborar un informe sobre els problemes de la fàbrica alcoiana al que ja he fet algun esment¹⁷⁹.

El caràcter bàsicament extensiu del creixement draper va fer que, atès el predomini del sistema de treball a domicili, el control de la producció per part dels fabricants fóra cada cop més difícil, afectant, sobretot, a les qualitats més fines. El problema era especialment greu en les feines prèvies al tissatge, que eren les que

¹⁷⁸ ATA, 9èbis, 7-II-1797, s.f.

¹⁷⁹ V. *supra* pp. 452-453, i Apèndix documental, Document 63.

absorbien un major temps de treball¹⁸⁰. La filatura era, en definitiva, la clau de volta de tot el procés ja que d'ella depenia en gran mesura la qualitat del producte final. Dins d'aquesta fase caldria distingir, però, dues operacions diferents: el cardat –amb l'emborrissat i l'emprimat– i el filat pròpiament dit. Tot i que hom ha cregut que el creixement va obligar a traure aquestes feines de l'interior de la vila i utilitzar mà d'obra de les localitats de les rodalies, açò només és cert parcialment. Si els testimonis sobre el treball de mà d'obra rural externa a la vila en el filat són constants des de, almenys, 1743, no ocorre el mateix amb el cardat, particularment amb la preparació de la trama. Per contra, el procés de cardatge de la fibra de llana per a fer fil per a l'ordit sí que sembla estar força estès per les poblacions dels voltants¹⁸¹. A un informe remés a la Reial Junta de Comerç i Moneda aqueix mateix any s'hi llegeix

"Y reduciendo a suma todos los maestros, oficiales, aprendices y demás personas empleadas en las maniobras de la fábrica hacen el número de 3.860, sin contar las personas que se emplean en las villas de Ibi, Bocayrente, Beniloba y Cosentayna, y otros lugares sircunvesinos a esta villa, de la que se extrahen crecidas porciones de lana tintada, que trabajan en sus poblaciones y, labrada, debuelven a ésta para sus obrages",

hom parla, a més, de 2.150 dones i xiquetes que filen dins d'Alcoi¹⁸². De fet, l'única referència és un expedient del Subdelegat de la Fàbrica al Consell Superior d'Hisenda datat el 1806 de redacció poc clara, citat per Aracil i Garcia Bonafé¹⁸³. La traducció que

¹⁸⁰ Segons la informació recollida per Adrian RANDALL: *Before the luddites. Custom, Community and Machinery in the English woollen industry, 1776-1809*, Cambridge, 1991, pp. 52-53, en la regió anglesa del Wiltshire a finals del XVIII –1781-96–, quan s'havien donat ja algunes passes vers la mecanització, aquestes feines encara consumien el 57'3 % de les 1.549 h 24' del treball esmerçat en una peça de qualitat superfina.

¹⁸¹ Açò es dedueix clarament del sistema de control establert per les ordenances de 1804, APSMSF-FE; G.8[191] i G.11[194]. V. Apèndix documental, Document 68.

¹⁸² ATA, 7è (carpeta), 9-V-1743, s.f.

¹⁸³ *Industrialització...*, pp. 116-117.

fan ells diu: "les primeres matèries de la fabricació i inclús dels Teixits fins que hagen rebut l'última mà, són quasi sempre fora la casa i la vista del Fabricant i per al cardat i filat especialment de les Ordidures esparses en altres distintes poblacions". És a dir, cardat per a l'ordit, exclusivament. Ni tan sols en aquestes dates tardanes podem trobar testimonis que ratifiquen el que pot fer sospitar aquest document, pel que fa a la generalització de les feines de carda fóra de la vila. Cavanilles parla del "...*hilado repartido por los pueblos vecinos...*" i Pérez Planelles, referint-se a les ocupacions dels veïns dels pobles de la comarca diu que "...*en 42 de ellos hay establecidos urdimbreros e hilanderas de la Fábrica de Paños de esta villa*"¹⁸⁴. Per contra, ja el 1743, hom comptabilitza 767 treballadors –entre oficials (540) i aprenents (227)– empleats en les feines de cardat dins de la pròpia vila.

D'una altra banda, en el seu moment Aracil i Garcia Bonafé¹⁸⁵, seguint a Moya, van afirmar que l'única fabricació que es produïa fóra de la vila d'Alcoi eren les sargetes teixides a la Foia de Castalla. Tanmateix, seria un error concebre l'articulació de les manufactures alcoianes amb les viles del seu voltant exclusivament en els termes que en el seu dia van plantejar els autors esmentats. La manufactura paperera, per exemple, va tenir una notable difusió a localitats com Cocentaina i Banyeres. I no sols aquesta, a Benilloba i Cocentaina, es van desenvolupar activitats draperes que no es trobaven dirigides des d'Alcoi. La documentació gremial demostra que a la calor

¹⁸⁴ A.J. CAVANILLES: *Observaciones sobre la Historia...*, I, p. 193; i, F. PÉREZ PLANELLES: *Plan estadístico...*, p. 21.

¹⁸⁵ *Industrialització...*, p. 92.

de l'expansió alcoiana i, molt especialment, del mercat de llana procedent de les cises que feien les filadores rurals es va desenvolupar una manufactura de certa entitat i en mans de fabricants no agremiats a les viles esmentades¹⁸⁶. El 1796¹⁸⁷, entre els dos municipis es fabricaven –a banda de la preparació de llana i fil per a les fàbriques alcoianes– 650 peces de draps i baietes, que, per als processos d'acabat, recorrien freqüentment a les instal·lacions alcoianes, malgrat comptar amb batans, tints i premses a totes dues localitats¹⁸⁸.

Ja he insistit al llarg del treball en la importància creixent de la mà d'obra rural en les tasques prèvies al teixit, des de, com a mínim, la dècada dels quaranta del segle XVIII. Tot i que es extremadament difícil situar cronològicament les fites de l'expansió del cardat i filat rural, sembla que, a partir de finals de la dècada dels huitanta aquest procés s'accentuaria de forma notable. La insistència en les disposicions per tal d'evitar els furts de llana, i la vinculació d'aquests –no com a única causa, però si com

¹⁸⁶ Les proves són abundants, però sovintegen amb més freqüència a ATA, 7è (carpeta).

¹⁸⁷ V. Apèndix documental, Document 65.

¹⁸⁸ El 1785 els fabricants alcoians es queixaven que “...los bataneros y tintureros se emplean casi de continuo en batanar y en tintar los paños que les traen los forasteros...” i instaven a la Reial Junta que prohibira el treball dels operaris alcoians per als forasters atès que

“...haviendo mostrado la experiencia que en algunas poblaciones circunvecinas, espesialmente en las villas de Cosentayna y Benilloba, con el motivo de haverse empleado en las manufacturas de esta fábrica trabaxan en el día mucha ropa sin tener los requicitos y circunstancias prevenidas por las Reales Ordenanzas con que se gobierna esta fábrica, de que se le sigue notable decadencia por la falta de operarios y mucho extravío en la lana que se llevan para trabajar...”

V. Apèndix documental, Document 54. Possiblement, la reiteració d'aquestes prohibicions estiga darrere de la construcció d'aquestes instal·lacions a ambdues localitats. El 1798, de fet, Cocentaina disposava d'un batà amb dues piques, una premsa i un tint amb una caldera i tines. Benilloba, a la mateixa data, també disposava d'un batà amb dues piques, una premsa, un tint amb calderes i sis tines, un banc de tondre amb dues tissores i set telers. V. Apèndix documental, Document 65. Tot i això, dos anys abans, la Reial Fàbrica seguia denunciant el treball d'abaixadors alcoians per a fàbriques de Benilloba; ATA, 9èbis, 23-V-1796, s.f.

la més punyent– amb la dispersió del treball pels pobles de la comarca és un fenomen constant. Les ordenances de 1804 són una bona prova. Aquest mateix any, per posar un exemple, el clavari es queixava davant la Junta que

"...a más de lo que tiene experimentado en las porciones de lana que subministra a los estambreros de las poblaciones circunvecinas para que la trabajen en sus domicilios, eran continuas las instancias que le hacían otros maestros de esta Real Fábrica que practican lo mismo, dando porciones de lana para que la trabaxen, y observan las conocidas faltas al tiempo que las vuelven trabajadas, en notorio perjuicio de los dueños que las entregan, lo que hacía presente a esta junta para que acuerde las providencias oportunas que eviten las referidas faltas, y tal vez latrocinios para beneficio común de los maestros que entregan porciones de lana a los estambreros forasteros..."¹⁸⁹

La difusió dels treballs de preparació va adquirir tals dimensions que, amb tota seguretat, s'estendria per a les veïnes comarques castellanès; de fet, a l'inventari de la Companyia de Pasqual Merita, hom cita, entre la llana filada "... 150 libretas lana de Salamanca, sacada estambre y hilada en Almansa..."¹⁹⁰

És per aquesta raó que les innovacions tecnològiques van començar per aquí. De fet, la primera màquina que es va introduir va ser, pel que sembla, un invent de dos fabricants alcoians, Felip Miralles i el seu fill Tomàs¹⁹¹, datat el 1753. Es tracta de l'anomenada "arpa"¹⁹²: un caixó de fusta cilíndric folrat de drap, en el que hi havia uns ferros en forma d'aspa que netejava la llana d'impureses. A penes deu anys més tard,

¹⁸⁹ ATA, 9èbis, 6-V-1804, s.f.

¹⁹⁰ APSMSF-FE, H.3.1[207], *Ynventario del año 1804*, s.f.

¹⁹¹ La notícia prové de J. ANDRÉS: "Historia de la industria...", II, que, malauradament, no cita cap referència documental. Aquesta dada és referida també per ARACIL i GARCIA BONAFÉ: *Industrialització...*, pp. 24-25, sense citar tampoc la seua font –probablement el propi text de Julio Andrés.

¹⁹² Segons J. Andrés, textualment, "la Arpica".

aquest aparell es trobaria ja força estès, ja que a les respostes de 1763¹⁹³, s'indica que *"las lanas se limpian con la mayor perfección, con artificio de rueda y a la mano antes de ponerlas en obra"*. Així mateix, els sots-delegats a les seues visites dels anys 1793 i 1796¹⁹⁴ donen testimoni de l'existència d'aquests mecanismes; de fet, Josep Gisbert indica el 1796:

"Sin advertirse la más leve decadencia en los artificios llamados arpa, para preparar y suavisar la lana en rama, por la experiencia que tienen de que la dexa con toda limpia y, por lo mismo, los yndividuos que no la tienen procuran construirla para la mayor perfección de la ropa que fabrican."

Tot sembla indicar que l'"arpa" s'accionaria manualment. Ara bé, probablement seria un utensili que tan sols posseirien aquells artesans que foren capaços de finançar un procés de fabricació autònom, malgrat el seu baix cost¹⁹⁵.

Les primeres temptatives conegudes de mecanitzar les operacions del cardat i filat daten dels primers anys de la dècada dels 90¹⁹⁶. Es tracta de l'adaptació d'enginyers utilitzats en la indústria cotonera –en el cas de la màquina de filar, segurament una *spinning jenny*– que els alcoians havien vist en funcionament a la ciutat de Cadis. Aquest intent peoner va tenir com a participant destacat a Josep Antoni Torregrossa, cordoner d'ofici, que va arribar a ser creat mestre paraire i mestre teixidor honorífics per part de la Reial Junta de Comerç i Moneda per la seua

¹⁹³ V. Apèndix documental, Document 44.

¹⁹⁴ V. Apèndix documental, Documents 58 i 62.

¹⁹⁵ A l'inventari de la Companyia de Josep Merita del 1804 hom valora amb 600 r.b. *"... una arpeta, cinco urdidores y dos tornos"*; APSMSF-FE, H.1.9[203], s.f.

¹⁹⁶ LI. TORRÓ: "Los inicios..."

contribució als avanços tècnics de la draperia alcoiana¹⁹⁷. La primera notícia d'aquest personatge data del 1790, quan s'adreça a la Reial Fàbrica amb la intenció de mostrar nous processos que permetien la imitació de draps estrangers¹⁹⁸. Entre els mèrits de Torregrossa destaquen, com anirem veient, millores en els tints, el cardat a perxa i el teixit, la construcció, juntament amb Maure Abad, de les màquines de cardar i filar, una màquina de cardar a perxa seguint un model català, i altres¹⁹⁹.

Fins a dates molt recents²⁰⁰ hom havia cregut que la data de l'inici de la instal·lació de màquines i la subsegüent concentració en fàbriques a Alcoi era la de 1818²⁰¹. Des de 1806 hi ha documentats diversos intents per trobar màquines adients per tal de mecanitzar els processos de cardat i filat, als quals es troba lligat quasibé

¹⁹⁷ En la mateixa junta es va concedir el mateix honor a Francesc Trellis:

"...la gracia concedida al expresado Torregrossa parese se funda por premio a las nuevas ynvenciones y adelantamientos de habilidad que manifiesta tener en varios texidos de diferentes suertes y colores que ha presentado, concurriendo las mismas circunstancias en Francisco Trellis, vecino de esta villa, como lo ha hecho constar en muchas muestras de vayetones que también ha presentado. Acordaron igualmente compareciere en Junta en la que ofreció varios adelantamientos a más de los que lleva manifestados, y espesialmente el imitar las vayetas ynglesas en todas perfecciones, suertes y colores..."

ATA, 9èbis: 24-I-1791, s.f.

¹⁹⁸ El document diu així:

"Siendo assí juntos vieron diferentes muestras de vayetones de distintas suertes y colores, fabricados y texidos por Josef Antonio Torregrossa, vecino de esta villa, a imitación de los estrangeros, de modo que no se advierte diferencia entre éstos y aquéllos. Y el mismo Torregrossa ofrece adelantar este assumpto en quanto pueda y preste su habilidad, enseñándola a los que esta Real Fábrica tenga por combeniente, y continuar <en imitar> otras invenciones que salgan nuevas, con tal que se le gratifique su habilidad al respecto del adelantamiento que pueda redundar a sus yndividuos. Y conciderando lo útil, y aún necesario, que es la propuesta a esta Real Fábrica, y que, de ponerse en práctica, servirá de mucho beneficio al común de la misma, acordaron uniformemente nombrar como con efecto nombraron por comisarios a los dos vehedores, al síndico y a Antonio Vitoria, para que conferencien el assumpto con dicho Josef Antonio Torregrossa; y, participando la especie a los actuales oficiales del Gremio de Texedores, resuelvan en el particular lo que estimen más conforme al adelantamiento de esta Real Fábrica, el modo y manera como devan executarse las operaciones y la gratificación que pueda dársele al ynventor."

ATA, 9èbis, 9-VI-1790.

¹⁹⁹ V. també . ARACIL i GARCIA BONAFÉ: *Industrialització...*, pp. 129-131.

²⁰⁰ V. LI. TORRÓ: "Los inicios...".

²⁰¹ J. MOYA: *Libro de Oro...*, I, p. 49; ARACIL i GARCIA BONAFÉ: *Industrialització...*, pp. 133-136.

sempre el nom de Josep Antoni Torregrossa²⁰². Després de molts intents infructuosos, les màquines comprades a Bilbao es van estendre massivament entre 1819 i 1823, provocant la reacció dels treballadors a domicili dels pobles de la rodalia que, el 1821, van protagonitzar els primers aldarulls obrers que es coneixen al territori de l'Estat espanyol²⁰³. Paradoxalment, doncs, el centre draper més important de l'època pel volum de la seua producció²⁰⁴ hauria iniciat el procés de mecanització més tard que altres centres menys importants com Ezcaray –a La Rioja– o el mateix Vallès –datable el 1802-²⁰⁵.

Tanmateix, algunes troballes documentals ens permeten d'avançar els inicis d'aquest procés en 27 anys, concretament el 1791²⁰⁶. El dia 5 de març d'aqueix any es reunia la Junta de la reial Fàbrica de Draps²⁰⁷ per a tractar sobre

"... el atraso que se experimenta en la Fábrica de Paños dimanada de la lentitud que las ylanderas tienen en ylar la lana de suerte [la de millor qualitat], que no se puede dar salida a los muchos encargos que los yndividuos de esta Real Fábrica tienen (...), atendiendo igualmente a que cada día se ha de

²⁰² J. MOYA: *Ibidem*, pp. 46 i 49; ARACIL i GARCIA BONAFÉ: *Ibidem*, pp. 129-132.

²⁰³ Es tracta de la crema de les màquines de les fàbriques situades a les vores dels rius; Antonio REVERT: *Primeros pasos del maquinismo en Alcoy, sus consecuencias sociales*, Alcoi, 1965.

²⁰⁴ V. la breu síntesi oferida per J.M. BENAUL: *La indústria tèxtil ...*, pp. 48-57.

²⁰⁵ *Ibidem*, p. 355.

²⁰⁶ Des d'ací vull agrair a Enrique Llopis Agelán, l'haver-me indicat, abans de la seua publicació, aquest descobriment; així com la seua amabilitat al trametre'm un exemplar fotocopiats del seu treball i de les notes originals preses de la documentació. La referència trobada per ell és la d'una publicació periòdica editada en Cadis a finals del segle XVIII, titulada *El Correo Mercantil de España y sus Indias*, on en l'exemplar del mes de març de 1793 es fa esment a les màquines que estaven en funcionament a Alcoi. Per a simplificar les cites quan em referesca a aquesta publicació em limitaré a indicar entre parèntesi el número de la pàgina. V., per tant, E. Llopis: "La formación...", la referència a Alcoi a pp. 58-59.

²⁰⁷ ATA, 9bis, s.f.

experimentar mayor decadencia por que muchos operarios se emplean en las fábricas de mantas, papel y otras que han tomado mayor vigor en esta villa..."

El problema al que s'enfrontaven els fabricants era doble. D'una banda, hi tenim el coll de botella que suposava en el procés de producció les feines prèvies al tissatge, especialment el filat. En aquest aspecte, la dificultat més important era la cisa de la matèria prima; com diu l'informe publicat a Cadis a l'apuntar els beneficis que les màquines de filar produïen als fabricants, "... siendo el más considerable de ellos el poder asegurar su desempeño sin la contingencia de las hilanderas, y el que no se les extraiga la lana" (p. 27). Aquesta preocupació era una mena de malson per als fabricants com demostren les abundantíssimes i constants referències als llibres d'actes de la Reial Fàbrica del segle XVIII. D'una altra, la creixent competència per la mà d'obra que les noves indústries exercien amb la draperia. El dilema sobre les causes oscil·la, per tant, entre raons d'eficiència tècnica, com suggeria el model de desafiament i resposta proposat per David S. Landes, i raons d'eficiència "gerencial", en la línia del control dels processos de producció per part de l'empresari amb la finalitat d'augmentar llur part en l'excedent econòmic que s'hi genera com va proposar Stephen Marglin²⁰⁸.

Per aqueixes raons, i assabentats que a Cadis hi havia funcionant una màquina

²⁰⁸ D.S. LANDES: *Progreso tecnológico y Revolución industrial*, Madrid, 1979, pp. 100-103; S.A. MARGLIN: "What Do Bosses...". Landes va polemitzar obertament amb Marglin a "A che servono davvero i padroni?", a LANDES: *A che servono...*, pp. 80-121. Una valoració d'aquestes propostes a M. BERG: *La era de las...*, pp. 195-215. Altres aportacions, Axel LEIJONHUFVUD: "Capitalism and the Factory System", a Robert N. LANGLOIS: *Economic as a Process*, Cambridge, 1986, pp. 203-223; i, més recentment, Gregory CLARK: "Factory Discipline", *The Journal of Economic History*, 1994, 54, nº 1, pp. 128-163. Una visió de conjunt sobre les relacions laborals al capitalisme formulada des de plantejaments d'esquerra, però situats explícitament fora del marxisme, a P.K. EDWARDS: *El conflicto en el trabajo. Un análisis materialista de las relaciones laborales en la empresa*, Madrid, 1990.

que en molt poc temps "... *saca una grande proporci3n de lana cardada e ylada...*"²⁰⁹, van decidir comissionar a una o v3ries persones perquè viatjaren fins aquella i Ciutat i n'aprengueren. Els elegits van ser el mestre fuster Maure Abad ("... *de acreditada habilidad...*") i Josep Antoni Torregrossa²¹⁰. Ambd3s ja havien tornat el 7 de juliol, quan manifesten a la Junta "... *alguna esperanza de ponerlas corrientes [les m3quines]...*". Així doncs, hom va acordar donar 20 reials de bill3 diaris a cadascun per construir-les i una quantitat a fixar m3s tard pel temps que costara aprendre a fer-les anar.

Els diners invertits van donar fruits, ja que un poc m3s d'un mes despr3s –el 26 d'agost– tornava a reunir-se la Junta per a tractar sobre el memorial presentat per aquests dos personatges²¹¹. En ell afirmaven que tenien acabada la m3quina de filar, "... *en t3rminos que sale la ylasa con toda perfecci3n...*", i preguntaven si devien seguir avant en fer la de cardar. Sembla evident que llurs pretensions eren cremat3stiques, ja que la Junta va acordar rescabalar-los amb 50 £ per a cadasc3, tot instant-los a qu3 s'afanyaren en acabar la m3quina de cardar. En la mateixa junta s'acorda que la primera m3quina entrara en un per3ode de proves, durant les quals estiguera a l'abast

²⁰⁹ Aquesta not3cia no 3s certa, ja que en l'informe del *Correo* s'indica clarament que a Cad3s el que hi havia funcionant eren m3quines de cardar i filar cot3 (p. 27). Segons J. NADAL: "Los dos abortos de la revoluci3n industrial en Andaluc3a", *Moler, tejer y fundir. Estudios de historia industrial*, Barcelona, 1992, pp. 55-57, es tractaria d'una ind3stria sorgida a les darreres d3cades del segle XVIII al calor de les plantacions de cot3 nascudes en la zona per la demanda de mat3ria prima del sector cotoner catal3 en vies d'expansi3. Al Vall3s, les primeres m3quines de emborrar i cardar –que encara no empraven l'energia hidr3ulica– tamb3 van ser adaptacions tecnol3giques locals d'enginys utilitzats a la ind3stria cotonera; J. M. BENAUL: *La ind3stria llanera...*, p. 356.

²¹⁰ Aquest no 3s citat a la junta del 5 de març, sin3 a la del 7 de juliol de 1791, quan ja han tornat de Cad3s.

²¹¹ Hi ha not3cia de la redacci3 de dos memorials de Maure Abad i Josep Antoni Torregrossa; malauradament no se n'ha servat cap.

de qualsevol mestre que vulgués fer-ne ús. De tota manera, aquest ús quedava restringit al lliurament de llana que haurien de convertir en fil els dos constructors, sota la supervisió dels veedors. La Reial Fàbrica tractava de fer respectar d'aquesta manera el seu monopoli sobre la màquina per tal de poder, en el seu moment, rendibilitzar la inversió feta mitjançant la seua venda o arrendament.

De fet els problemes no van tardar en fer acte de presència. En la Junta del 26 de setembre se'n farien palesos tres, tots íntimament relacionats. En primer lloc, Maure Abad i Josep Antoni Torregrossa presentaven un altre memorial en el que feien saber als oficials de la Fàbrica que no havien començat a construir la màquina de cardar per no estar conformes amb les cent lliures que se'ls havien donat per la primera. Per aquesta raó, demanaven quina quantitat anaven a rebre per la segona abans de ficar-hi mans a l'obra. La resposta de la Junta va ser molt prudent, ja que va condicionar el finançament de la màquina de cardar a fer una prova amb la de filar, fent amb el seu fil un drap divuitè i un vint-i-quatrè. Això fa pensar, i seria la segona dificultat, que, probablement, la màquina de filar no resolva els problemes de la filatura, ja que sols s'obtenien qualitats baixes de fil²¹². És més que probable que la filadora mecànica, si era com apunten els indicis una *jenny*, no resolguera completament els problemes de la filatura, ja que el fil que feia era massa feble i només servia per a la trama i no per a l'ordim²¹³. És evident, que el problema no se centrava, però, en la factura de la trama,

²¹² De tota manera, segons es despren de les dades de BERAMENDI: *El País Valencià...*, pp. 165-167, l'augment dels contractes amb l'Exèrcit des de 1790 podria haver propiciat l'interès per les qualitats 18nes i 24nes, ja que eren aquestes, precisament, les consumides per les tropes.

²¹³ Almenys, en la filatura de cotó per a la qual va ser concebuda; J. MOKYR: *La palanca...*, p. 127.

ja que aquesta es realitzaria dins la pròpia vila i, a sobre, majoritàriament dins els propis obradors dels fabricants. Damunt, en tercer lloc, hom sospitava que hi havia gent interessada en construir les màquines a banda del gremi, raó per la qual hom va sol·licitar la intervenció del Sots-delegat de la Fàbrica.

El cert és que, finalment, s'arribaria a algun tipus d'acord, car les dues màquines van ser acabades un any més tard. Ja el 14 d'agost de 1792, la Junta tornava a plantejar-se la qüestió en els termes de decidir entre seguir perfeccionant els mecanismes de llur funcionament o vendre-les a benefici de la Fàbrica. La resolució es va adreçar a esperar les darreres modificacions que estava introduint-li –no s'especifica a quina de les dues– Josep Antoni Torregrossa. Així, el 5 de setembre, Maure Abad comunicava que la màquina de cardar ja estava totalment acabada i que, realment representava un gran avanç respecte de les tècniques que s'empraven fins el moment. Tanmateix, els oficials, després d'haver-la vist en funcionament

"... hallaron que surte el efecto que esta Rreal (sic) Fábrica se prometía, aunque no con la ligereza que se esperaba, porque a lo más que trabaja al día son de ocho a diez medias, y en este concepto contemplan que de mayor beneficio podrá servir a qualquier yndividuo que el mantenerla la Fábrica por su cuenta."

És a dir, les intencions de la Reial Fàbrica eren les de construir les màquines per a després arrendar llur ús, però els rendiments no van ser suficients per a fer rendible l'operació²¹⁴. D'aquesta manera, van acordar que es vengueren les dues màquines al

²¹⁴ Realment és molt complicat determinar el rendiment físic d'aquestes màquines amb la informació de la que disposem. De tota manera, sembla força probable que una "media" equivalguera a 6 lliures o, com deien a la documentació, "libretas", referint-se a la lliura de pes subtil, és a dir, a la que equival a 12 unces. Aquesta equivalència, que és la que aplicaré d'ara en avant, l'he deduïda a partir de la informació que proporciona l'inventari de la Companyia de Pasqual Merita de l'any 1807 –APSMS-FE, H.3.1[207], s.f. Dins la llana filada distingeix entre 1.693'5 "medias" preuades en 131.073 r.b. 17 mrvs. i 150 "libretas" de llana de Salamanca, amb un preu de 12'5 r.b. per cadascuna. Si el preu fora

millor postor i van donar llibertat als constructors per a què construïren totes aquelles que els hi demanaren, amb l'única condició que es duguera una relació per escrit dels compradors i es fera un seguiment dels rendiments de les màquines per poder informar a la Reial Junta de Comerç i Moneda. No sé si s'arribaria a complir aquesta condició, el cert és que no hi ha cap constància documental.

Així, amb la documentació de la Reial Fàbrica no sabem amb certesa el grau de difusió que van tenir aquestes màquines, tan sols sabem que no van resoldre definitivament els problemes dels fabricants ja que la recerca de màquines –de filar, especialment– va continuar al llarg del primer quart del segle XIX. Ni tan sols ens les descriuen. El text de la visita del 1793²¹⁵, en referir-se a les operacions de “...ylar, escardar [i] limpiar lana...”, indica que els fabricants

“...discurrieron el medio de construir máquinas para cardar y para ylar la lana, que con efecto van corrientes, dos de la primera, al movimiento de agua, y veinte de la segunda, por cuyo medio logran conocido adelantamiento y tener a la vista sus maniobras y se evitan las ocultaciones y fraudes que se experimentavan corriendo por distinta mano.”

Aquest mateix any, en una relació de desperfectes causats per una avinguda a la

idèntic la relació seria de 6'19 lliures per “*media*”; calculant a 6 lliures per “*media*”, el preu de la lliura de la llana filada normal seria, aproximadament, de 12 r.b. 30 mrvs., diferència admissible tenint en compte la imprecisió de les dades. Del valor que se li atribueix, respectivament a la llana sortejada, la “*limpia*” –és a dir, en el context, rentada i cardada o pentinada, emborrada i emprimada– i a la “*trabajada*” –és a dir, la filada–; podem deduir que una rova de llana sortejada –equivalent a 6 “*medias*” un cop cardada i/o filada– es preuaria en 173 r. b. 6 mrvs. –28 r.b. 29 mrvs. per “*media*”–, una “*media*” cardada en 63 r.b. 23 mrvs., i una “*media*” filada en 78 r.b. 27 mrvs. Aquestes diferències de preu ratifiquen la validesa de l'equivalència atès que el pes de la llana bruta pot aproximar-se al doble de la llana neta. Així doncs, si la “*media*” equivalguera a 6 lliures, al seu torn, una “*media*” suposaria un pes de 2'13 kgs., ja que, segons un document de 1859 –AMA, X.2, 5.544– una lliura de cotó a Alcoi equivaldria a 0'3551136 kgs. Per tant, estariem parlant d'uns rendiments aproximats d'entre 17 i 21 kgs. diaris de fil. Tenint en compte que els draps 18ens i 24ns contenien 3 roves de llana –v. Taula 29–, una màquina d'aquest tipus podria filar-ne suficient per a fer –comptant uns rendiments mitjans de 9 “*medias*”– un drap cada dos dies.

²¹⁵ V. Apèndix documental, Document 58.

conca del riu Molinar, hom cita uns "...reparos de máquinas de cardar lana de Juan Olcina..." per valor de 400 £²¹⁶. En canvi, a la visita del 1796, tot i seguir fent esment a "...las máquinas de cardar al movimiento del agua...", no s'hi fa cap referència a les màquines de filar.

Aquesta informació concorda amb les notícies publicades al *Correo* uns mesos després de la construcció de les primeres màquines. Pel que fa a la màquina de filar, l'informant afirma que

"... se ha construido una máquina de doce usos a expensas de la fábrica, que se logró saliese con la perfección que se apetecía, por lo que hay corrientes hasta 18, y algunas otras que se están construyendo y otras quatro que han salido fuera de esta villa. De estas hay algunas de 70 a 80 usos, y para dirigir este torno o máquina sólo se necesitan dos jornaleros, hilando al día lo que corresponde a diez o doce mugeres, quedándole al fabricante una tercera parte de los beneficios, y siendo el más considerable el poder asegurar su desempeño sin la contingencia de las hilanderas, y el que no se le extraiga la lana" (p. 27)

Encara que la descripció no és massa minuciosa, podem suposar, sense gran risc, que es tractava de l'adaptació d'una *spinning jenny*, filadora de cotó mecànica moguda per energia humana o animal –preferentment per la primera– inventada per l'obrer anglès

²¹⁶ R. SANCHIS: "Evolución demo-urbana e industrial de Alcoy" a *Obras escogidas...*, II, p. 1.511. Sembla que una avinguda del riu a finals de l'estiu del 1793 va causar notables desperfectes als artefactes hidràulics –"...tintes, batanes y otros artefactos que se hallan enteramente arruinados..."– ja que els fabricants van sol·licitar inclús ajudes quantioses al rei consistents en

el primero, exempción por quatro años de la Real Contribución de Equivalente que se paga por Cuerpo de Fábrica, que consiste en ochocientos pesos anuales; el segundo, la franquesa del derecho de sissa de los géneros que se introducen de venta en esta villa concernientes a esta Real Fábrica por los años que Su Magestad tuviese conforme, o lo menos por otros quatro años. Y, a más, algún auxilio en dinero efectivo, si pudiese ser de quince a veinte mil pesos, para que de pronto se pueda socorrer a los dueños de batanes derruidos, y que puedan hir apromtando y previniendo los materiales necesarios a su reedificación, pagando aquel rédito anual que fuese del Real agrado de Su Magestad, con lo que comprenden se logrará algún pequeño alivio a los daños ocasionados. Y, al mismo tiempo, comprehenden [sic] que no verificándose la preferencia en poder usar esta Real Fábrica de las aguas y sitios donde se puedan construir batanes, no podrá llegar a fomentarse. Y que para ello, y formar el recuso a Su Magestad, los comisionados que abaxo se nombrarán reconocerán los privilegios antiguos que tenía la Fábrica y se pedirá la renovación y continuación para su uso y disfrute.

ATA, 9èbis, 24-IX-1723, s.f.

James Hargreaves. Aquesta màquina no va ser "la solució" que esperaven els fabricants, però, tot i això, va tenir, com es pot comprovar, una ràpida difusió²¹⁷. És més, les dimensions que se li atribueixen a algunes, així com l'ús del terme "jornalers", indiquen que, malgrat que aquestes màquines es van difondre encara dins del sistema de treball a domicili²¹⁸, al cas d'Alcoi s'utilitzarien en gran mesura en tallers centralitzats²¹⁹. Açò, que ve reafirmat per les apreciacions dels coetanis²²⁰, pot indicar, a tall d'hipòtesi, que la principal raó que impulsaria la mecanització seria la necessitat de trobar tecnologies que permeteren la concentració dels processos de treball i, per tant, llur control de forma més eficient. Tot això, per suposat, en el marc d'uns desequilibris tècnics que afavorien i reforçaven aquesta tendència. Pel que fa a la màquina de cardar, el mateix informe senyala

"... que se han construido dos máquinas de cardar con 60 pares de cardas cada una, necesitando cada cual para su manejo dos hombres y dos muchachos. Carda al día, cada una, de las clases de emborrar, esclafar y emprimir, diez medias, quedándole de utilidad al fabricante, pagados quatro jornales, más de la mitad de lo que indispensablemente necesitaba con operarios. Estas máquinas se pueden mover con agua, y en efecto se ha colocado una que sólo necesita dos hombres, y un muchacho, y se trabaja al día en ella veinte y ocho medias de esclafar y emborrar, para las cuales se

²¹⁷ Tot i que segurament limitada; de fet als casos citats per Julia de Lacy MANN: *The Cloth Industry in the West of England from 1640 to 1889*, Oxford, 1971, pp. 123-132, van ser freqüents els avalots populars contra la introducció de les *jennies*, cosa que no hi ha constància que succeïra a Alcoi –pel que sabem– fins 1821; v. *supra*, n. 228. Al Vallès també va ser lent el procés de mecanització del filat i va conèixer algunes temptatives fallides, V. J.M. BENAUL: "Cambio tecnológico y estructura industrial. Los inicios del sistema de fábrica en la industria pañera catalana, 1815-1835", *Revista de Historia Económica*, XIII, nº 2, 1995, pp. 199-226.

²¹⁸ Com il·lustren els casos britànic –A. RANDALL: *Before the luddites...*, pp. 7-73– i italià –Franco RAMELLA: *Terra e telai. Sistemi di parentela e manifattura nel Biellese dell'Ottocento*, Torino, 1984, pp. 40-41.

²¹⁹ Com va ocórrer, de fet, al Vallès, on la introducció de les *jennies* de gran tamany –60 fusos– va suposar l'eliminació del sistema domèstic i la concentració fabril; J.M. BENAUL: "Cambio tecnológico...", pp. 204-205.

²²⁰ PÉREZ PLANELLES: *Plan Estadístico...*, p. 14.

empleaban diariamente doce operarios, y ahora pagados los tres que ocupa quedan de beneficios al fabricante por día unos 50 reales de vellón, con la seguridad de su lana y aceite que tampoco se le puede extraer. Se están construyendo cinco más, que no se duda que saldrán con más perfección" (p. 28)²²¹.

Així doncs, la indústria alcoiana va iniciar el seu procés de mecanització tres dècades abans del que s'havia cregut. La màquina de cardar de grans dimensions i moguda per energia hidràulica fa de la ciutat d'Alcoi no sols la peonera en la mecanització del sector llaner, sinó, possiblement, de la indústria tèxtil de tots els territoris de l'Estat espanyol. És a dir, si la màquina model de Cadis no tenia aquestes dimensions, podria tractar-se d'una introducció peonera d'aquest tipus de tecnologia, tret, clar està, de la indústria sedera, líder fins el s. XIX de la innovació tecnològica tèxtil. Pel que se sap fins el moment, les primeres màquines de característiques semblants –és a dir, impulsades per l'energia hidràulica– instal·lades a Espanya, van ser les màquines de filar seda de la fàbrica de Josep Lapayese a Vinalesa –junt a València– establida el 1769²²². De tota manera, cal precisar que la màquina de cardar alcoiana no suposava, en aquest, cas l'aparició del sistema de fàbrica. Com he anat apuntant, al cas d'Alcoi, els inicis de la concentració fabril són previs a l'aparició de tecnologies que impliquen la seua adopció.

²²¹ Si el càlcul realitzat adés és correcte –v. n. 200– això equivaldria a 69'66 kgs. diaris de llana cardada. Aquest rendiment permetria el cardat de llana per a la confecció d'1'5 draps –18ns i 24ns– diaris.

²²² Vicente MARTÍNEZ SANTOS: *Cara i cruz de la sedería valenciana (Siglos XVIII-XIX)*, València, 1981, pp. 188-190. De fet al sector del cotó la primera filatura mecànica coneguda és la de Llorenç Clarós i Manuel Torner, moguda amb l'aigua del Reg Comtal de la ciutat de Barcelona, l'any 1803; J. NADAL: *El fracaso de la Revolución industrial en España*, Barcelona, 1975, p. 190.

No hi ha dubte, en aquest sentit, que la intensificació del treball seria notable al llarg de tot el segle. De fet, el nombre de cardadors urbans sembla que va disminuir considerablement: si el 1743 la fàbrica parlava de 540 oficials empleats en aquestes operacions²²³, al padró de 1790 tan sols s'hi comptabilitzaven 321 cardadors²²⁴. Cal tenir en compte que és probable que els cardadors urbans s'hagueren especialitzat en cardar llana per a la trama, romanent la preparació de la llana per a l'ordim en mans de treballadors rurals. En el mateix període –i segons les mateixes fonts– el nombre de mestres paraires i teixidors havia passat de 404 a 537. Atès el fortíssim augment de la producció entre aqueixes dates –quasi s'hauria multiplicat per 4–, encara que tingam en compte biaixos –fonts heterogènies, dificultat de la classificació professional i d'estatus de les mateixes, etc.–, és més que probable que s'hagués experimentat un significatiu creixement del quocient producte/treballador²²⁵, almenys en algunes de les operacions del cardat, probablement les destinades al fil de la trama.

Un creixement d'aquest abast sols pot ser explicat a partir de dos factors. El primer d'ells afectaria a la productivitat del treball; és a dir, cal suposar que les habilitats dels treballadors augmentarien considerablement gràcies, entre d'altres coses, a un major grau d'especialització. L'experiència acumulada i la marginació progressiva d'algunes pràctiques, havien de permetre que el procés de cardat manual poguera agilitzar-se sense detriment de la qualitat del producte. A mitjans de segle –el

²²³ V. *supra* p. 475.

²²⁴ ARACIL i GARCIA BONAFÉ: *Industrialització...*, p. 45.

²²⁵ Cfr. totes aquestes qüestions amb l'apartat 2 del capítol V, i, especialment, amb l'apartat C.

1762, concretament–, per exemple, la Reial Fàbrica tractava reiteradament de foragitar algunes tècniques en l'operació d'emprimat;

“...en razón de que de algunos años a esta parte se han dado los oficiales de ésta, y fuera de la villa que enpriman las lanas para la factura de paños (dexando la práctica antigua y verdadera de hazer faldetas sueltas), en disponer, en lugar de faldetas, cuquetos. Y se ha experimentado ser tan permisioso este abuso para la factura de <paños>, que, a más de que no se adelgasa y aclara la lana para que las hilanderas la hilen con perfección, adelantando las labores, queda la lana imperfecta, y no puede adelgazarse el hilo ni tener el lustre que corresponde a la suerte que se destina; y lo que es más grande desperdicio, en perjuicio conciderable. Y teniendo presente que para obviar este abuso que tuvo principio en la villa de Ibi, la Fábrica, en onze de noviembre mil settecientos cinquenta y tres, escribió al Alcalde de aquella se sirviese mandar que los oficiales no usasen de hazer cuquetos sino faldetas. Y puesta en execución por dicho Alcalde esta súplica mandó que, baxo la pena de tres libras, lo cumpliesen.”²²⁶

Aquest exemple ens posa la pista, a més, sobre el segon dels factors: un increment notable del temps i la intensitat del treball²²⁷. El fenomen vindria provocat, d'una banda, per la caiguda dels salaris reals. Ara bé, aquesta pressió era insuficient si no s'acompanyava d'una coerció institucional que garantira la qualitat de la producció. El creixement de la producció sobre la base del sistema de treball a domicili feia que, a partir d'un determinat punt, les mesures coercitives “externes” esdevingueren

²²⁶ ATA, 9è, 7-I-1762, f. 204v. No cal dir que el recordatori del 1762 deriva de la reiteració de la pràctica dels cuquets malgrat les prohibicions.

²²⁷ Açò no és, com es pot suposar, un fenomen aïllat; es trobaria, de fet, en plena correspondència amb allò que De Vries ha qualificat com la “*industrious revolution*”. La revolució industriosa seria, per a De Vries, un procés centrat en l'economia familiar que consistiria en un canvi d'orientació d'aquesta que va permetre incrementar tant l'oferta en el mercat de béns i de treball, com la demanda de mercaderies. A diferència de la revolució industrial –un fenomen ocorregut en el costat de l'oferta–, la revolució industriosa seria, fonamentalment, un fenomen amb importants implicacions del costat de la demanda; v. J. DE VRIES: “The Industrial Revolution and the Industrious Revolution”, *The Journal of Economic History*, vol. 54, nº 2, 1994, pp. 249-270. Segons Hans-Joachim VOTH: “Time and Work in Eighteenth-Century London”, *The Journal of Economic History*, vol. 58, nº 1, 1998, pp. 29-58, l'augment del temps de treball –tant en jornades de treball com en hores diàries– seria l'explicació d'una de les contradiccions observades per De Vries, a saber, “...*why consumption was rising at the same time as real wages were falling...*”. Tota aquesta línia argumentativa ha estat qüestionada per G. CLARK i Ysbrand VAN DER WERF: “Work in Progress? The Industrious Revolution”, *The Journal of Economic History*, vol. 58, nº 3, 1998, pp. 830-842.

ineficaces.

L'única eixida, en aquestes condicions, era, per tant, la centralització del procés de producció. Per a l'autor de l'informe de 1797 la qüestió no tenia volta de fulla,

“si los grandes edificios de Casas-fábricas no tubiesen los incombenientes de los enormes gastos de su construcción y reparos continuos, serían utilísimos al fabricante, por que tendría a su vista todas las operaciones y elaboraciones de la materia hasta el estado de su conclusión. Así, impedir en Alcoy que un fabricante tenga en su casa el texido de los paños si tiene capacidad en ella para los telares, es lo mismo que precisarlo a abandonar esta maniobra esencial a la indiferencia y descuido de los maestros texedores, recargados siempre a un tiempo de muchas obras, para cuyo despacho se atropellan, y se executan pésimamente, y a quienes importa mui poco que el fabricante gane o pierda en ellas, que cumpla o falte a sus contratos anticipados y obligaciones. Quando los fabricantes, libres de tales trabas, obstáculos y daños, tengan la libertad de hacer trabajar en sus casas, o fuera de ellas, el texido de los paños y todas las demás maniobras hasta su conclusión por oficiales hábiles de su satisfacción, sean o no maestros del gremio, y con quienes por un combenio recíproco, un trabajo continuo y algunos socorros anticipados pueda contar, lo mismo que con la bondad de las obras, para sus precisas especulaciones; entonces es también cuando la Fábrica prosperará allí, sin otro impulso, formalidad ni cuidados que la seguridad y ventajas del interés de los que la promueben.”

Amb tota probabilitat, doncs, una bona part dels principals fabricants ja disposarien d'instal·lacions semblants abans de l'inici de la mecanització²²⁸. Pérez Planelles ja ho apunta quan, descrivint les característiques de la manufactura alcoiana, diu:

“Los obradores existen en las casas de sus dueños, y en las mismas piezas de sus habitaciones. Los trabajadores no habitan en las casas fábricas, sino que tienen que salir y bolver a los obradores que existen en las casa de los fabricantes”²²⁹

L'inventari de la Companyia de Pasqual Merita, de nou, ens proporciona una

²²⁸ Una petja es trobaria al testimoni d'Abdó Pérez del 1755 citat a l'apartat precedent, pp. 437-438.

²²⁹ PÉREZ PLANELLES: *Pla estatístico...*, p. 14.

valuossíssima informació sobre les característiques d'un d'aquests obradors centralitzats. El seu cost seria notable, ja que representava –entre el preu de l'edifici i el del seu condicionament– un valor de 183.514 r.b., és a dir, prop d'un 10 % del valor total d'un inventari en el que predominen els deutes –751.606 r.b., 40'76 % del total d'actius– i el valor dels draps en fabricació o emmagatzemats –372.464, 20'2 %. Així mateix, es tractaria d'una construcció de dimensions considerables ja que estava formada per la reunió de 5 cases. Aquesta impressió ve ratificada per la quantitat d'utensilis i materials que s'hi troben dins de la mateixa. A més de les matèries primeres –especialment llana, anyil i oli– i altres estris i objectes menors –com cardes, fil de ferro o sacs–, destaca la presència de 3 bancs de tondre, 1 arpeta, 5 ordidors, 2 torns, 1 premsa, 4 bancs de perxa, 2 bancs de cardar i 3 telers. Així mateix, resulta especialment ressenyable l'esment d'una “*máquina de los vayetones*” i d'un rellotge de pilar²³⁰. Es tracta, per tant, d'una veritable manufactura centralitzada tot i que part de les operacions –una bona part del cardat, quasi tot el filat i el teixit, així com el tint i el batanat– es realitzaren fora d'aquestes dependències.

El control de la força de treball es realitzaria, a més, mitjançant les bestretes del salari que generaven relacions de dependència. El mateix inventari cita personalment un total de 18 teixidors en la nòmina de treballadors, entre els quals apareix una dona anomenada Micaela. A la Casa-fàbrica s'hi produïen, així mateix, les cardes, com demostra l'existència d'una gran quantitat de fil de ferro per a fer-les i l'esment de

²³⁰ Per al tema del paper dels rellotges en el control i la disciplina de la mà d'obra v. el treball clàssic d'E. P. THOMPSON: “Tiempo, disciplina de trabajo y capitalismo industrial”, *Tradición, revuelta y consciencia de clase*, Barcelona, 1979, pp. 239-293.

“...*varios efectos en la fábrica de cardas*”. Aquestes cardes eren venudes a bestreta als propis treballadors ja que s’inclouen deutes en aquest sentit. Als deutes dels operaris es distingeix clarament entre tramers i ordimers, així com els qui treballen dins la pròpia Casa-fàbrica. De fet, si les proporcions són extrapolables, el cardat fet per treballadors externs –rurals o urbans– suposaria, tan sols, un 57'45 % del total. És probable que aquest treball es dirigira, si més no parcialment, des de la localitat de Confrides –en el camí cap a la vall de Guadalest i la Marina Baixa– ja que la Companyia hi tenia la propietat d'una casa. L'inventari, a més, ratifica la impressió que el cardat per a l'ordim es realitzava fora de la pròpia vila, ja que l'única referència nominal a un cardador es refereix a uns “*estambres de vayetón*” que deu un tal Baptiste Ripoll de Benilloba. El total de persones ocupades per la Companyia podria situar-se, si hem de fer cas al testimoni personal de Gisbert, al voltant de 500²³¹.

En darrera instància, i directament relacionat amb tot el que he estat dient, l'empenta cap a la mecanització s'ha d'entendre, també, com una resposta front a l'escassetesa relativa de treball. I no em referesc, tan sols, als entrebancs de l'expansió del filat i el cardat rural. També el treball qualificat escassejava, tant per les dimensions assolides per la Fàbrica alcoiana, com per la competència directa d'altres activitats. Des de la dècada dels noranta sovintegen les protestes de la Reial Fàbrica respecte a la fugida de treballadors cap a les noves indústries, especialment la paperera. I això

²³¹ Al copiador de correspondència de l'any 1808, Josep Gisbert assegura que ha d'atendre al “...*pago diario a más de quinientos operarios que me rodean...*”; APSMSF-FE, H.4.6[216], *Sigue el copiador de cartas del año 1808*, s.f. El tamany no és gens menyspreable, inclús comparant-lo amb exemples de la indústria cotonera britànica dels anys 1815-16; v. S. POLLARD: *La génesis de la dirección de empresa moderna*, Madrid, 1987, pp. 133-134.

malgrat que l'exempció de les quintes per als empleats en la fabricació dels draps actuava com a coixí de seguretat, mantenint l'oferta de mà d'obra per damunt del que hauria estat sense aquest ajut institucional²³². Un cop extingida la reserva de treball del *hinterland* més immediat això anava a crear enormes problemes a la manufactura drapera, especialment en allò que toca a l'increment del preu del treball. Si el 1764 la draperia proveïa pràcticament el 87'5 % de l'oferta de treball total a la manufactura, mig segle més tard, el 1820, a penes ultrapassava el 70 % -v. Taula 4.

Així doncs, tot i que les primeres passes vers la mecanització van tenir un abast molt limitat, la pressió cap a la trobada de solucions que permeteren concentrar la força de treball i elevar la seua productivitat era molt intensa. D'una forma o d'una altra, per tant, resulten significatives per trobar-se dins d'un clima general d'innovació tècnica impulsat des dins del sistema gremial. Com assenyala Pérez Planelles,

"tienen noticia los fabricantes de paños de que en Ynglaterra y Olanda hay mejores máquinas y utensilios para sus fábricas. Pero no se han plantificado en este pueblo porque sus ventajas no han podido experimentarse; pues para ello sería menester que algunos sugetos instruídos pasasen a aquellos payses y, logrando su reconocimiento y examen, se convenciesen de las mejoras. La Real Fábrica no se detiene en expender caudales ni en emprender trabajos para adquirir las nuevas máquinas que se inventan, y los demás descubrimien-

²³² Així, per exemple, el 1795 la Reial Fàbrica no accepta l'exàmen de mestre d'uns quants fills de paraires, argumentant

"... que los incinuados Félix Espí, Rafael Monllor y Antonio Pasqual, sin embargo de ser hijos de maestro, se han separado de las maniobras de esta Real Fábrica y se hallan trabaxando de papeleros en los molinos de Don Josef Gisbert, en el de los Herederos de Félix Aura y en el de Thomàs Vilaplana de algunos años a esta parte; y que todos los pretendientes, según las actuales circunstancias podrán llevar el intento de no ser incluídos en la presente quinta que se ha publicado..."

ATA, 9èbis, 18-VII-1795, s.f.

Aquesta és la raó per la qual els fabricants van invertir considerables sumes de diners davant l'intent de la Justícia de la vila d'annular, en la pràctica, el decret d'exempció de 1800. ATA. 9èbis, 26 i 29-IX-1803, s.f. Les demandes judicials al voltant de la qüestió s'allarguen fins, almenys, 1806.

*tos relativos a la mejor perfección de sus manufacturas*²³³

Resultaria excessivament prolix referir detalladament totes les millores provades i/o introduïdes als anys 90 i la primera dècada del segle XIX. A més de l'experimentació amb nous procediments per imitar la fabricació de teixits estrangers –especialment baietes i baietons, a l'anglesa–, cal destacar les continuades despeses en dos camps: el tint i l'abaixat dels draps. Pel que fa al primer, el període senyalat va conèixer el pas per Alcoi d'una petita però significativa nòmina de personatges que van proposar millores per als tintats del negre –a l'estil dels draps de Sedan– i del grana²³⁴, així com nous processos estalviadors de llenya i de matèries primeres. En allò que toca a l'acabat, des de 1788 hom constata la presència de dues famílies d'artesans catalans, els germans Janer –Anton i Francesc– i els germans Planas –Jaume, Doménec i Mateu, aquests darrers provinents d'Olot. Uns i els altres van instal·lar sengles obradors per a fer i reparar tissores de tondre i, a més, van establir nous procediments que estalviaven oli en l'operació d'abaixar²³⁵.

²³³ L'il·lustrat continúa dient: "*Actualmente pone corriente una máquina para cardar los paños a percha con utilidad de la operación y mucho ahorro de operarios. Otra para mejorar la prensa, y ha introducido el tinte del pastel que no tenía*". *Plan estatístico...*, p. 20.

²³⁴ ATA, 9èbis, 15-IV-1792, 14-VIII-1792, 2-I-1796, 27-VIII-1799, 22-II-1800, s.f.; i, ATA, 10è, 19-I-1807, i 1-XII-1810, s.f. Els artesans forasters més significatius citats són Antonio Basilio de Rueda, de Madrid, i Vicent Pla, de València.

²³⁵ ATA, 9èbis, 31-V-1788, 15-IV-1792, 17-IV-1792, 12-IV-1794, 17-X-1797, 4-VI-1798, 4-I-1798, 19-II-1798, 26-III-1798, 4-VI-1798, 9-XI-1798, 11-XII-1798, 4-III-1799, –a aquesta junta, a més, també es va considerar la proposta d'un altre artesà català, Ferran Saranyana, per premsar els draps sense haver-los d'aplicar calor–, 11-VI-1799, 27-VIII-1799, 22-II-1800, 26-V-1800, 15-VI-1801, s.f.: i, ATA, 10è, 12-IV-1810, 12-III-1816, 21-V-1816, 26-VI-1821, s.f. És molt probable que l'activitat d'aquests menestrals siga la base de la indústria del metall alcoiana. D'una banda per que les instal·lacions per a la fabricació de tissores exigien la construcció d'un martinet –ATA, 9èbis, 11-XII-1798, s.f.–, i d'una altra per que hi van participar –Francesc Janer, concretament– a la millora de les màquines de cardar i filar instal·lades el 1818 –ATA, 10è, 26-VI-1821, s.f.

Aquestes no van ser les úniques innovacions aplicades als acabats. El 1807 la Reial Fàbrica acordava finançar a Josep Antoni Torregrossa la construcció d'una perxadora que havia vist en funcionament a Catalunya²³⁶. Tres mesos més tard, la màquina ja estava operativa i la Reial Fàbrica acordava deixar-la-hi per espai de 6 o 8 mesos per a què l'utilitzara. D'aquesta manera, Torregrossa podria beneficiar-se en exclusiva del seu rendiment (mitjançant acords amb els fabricants), i, a més, adquiriria la suficient pràctica com per millorar-la i poder ensenyar a altres el seu ús correcte²³⁷. Abans de la finalització d'aquell mateix any, se li lliuraven 1.000 r.b. en concepte de gratificació per la perxadora²³⁸. Així mateix, les iniciatives no van córrer exclusivament de compte de la Reial Fàbrica. Hi ha petges, escadusseres, que alguns fabricants invertien en la importació de tecnologia. Aquest és el cas, almenys, de la Companyia de Pasqual Merita, en l'inventari de la qual hi figura una premsa construïda a Sedan i detinguda al port d'Amberes esperant el seu traslladament fins Alcoi²³⁹.

Els problemes més grossos, no obstant, romanien a les operacions de cardat i filat. El 1814, de nou Josep Antoni Torregrossa, amb el concurs en aquest cas d'un manyà de Xixona, el mestre Sebastià González, presentava una proposta per a construir un joc de tres màquines: una d'esclafar i emborrar, una altra d'emprimar i, la

²³⁶ ATA, 10è, 14-V-1807, s.f.; v. ARACIL i GARCIA BONAFÉ: *Industrialització...*, p. 129-130.

²³⁷ ATA, 10è, 11-VIII-1807, s.f.

²³⁸ ATA, 10è, 15-XII-1807, s.f.

²³⁹ APSMS-FE, H.3.1[207], s.f.

tercera, per a filar²⁴⁰. La primera va ser conclosa 8 mesos més tard –el juliol de 1815– i Torregrossa va rebre la consegüent gratificació, però ja no hi ha més notícies d'aquest intent²⁴¹. El més probable, de nou, és que el problema residira en els baixos rendiments –sensiblement inferiors, pel que sembla, als de les màquines de 1793– i en les limitacions de qualitat, ja que tan sols s'esmenta la fabricació de draps dihuitens. El fracàs seria manifest ja que, poc temps després, la Junta de la Fàbrica

*"haveda consideración al interés que tiene esta Real Fábrica en que se la proporcione maquinaria para sus operaciones, cuyo es el más para su mayor fomento, se acordó que el clavario, vehedores y síndico, en virtud de las especiales facultades que para este objeto se les confieren, dispongan quanto entiendan convenir en el asunto, pues desde ahora lo apruevan en todas sus partes".*²⁴²

Tot i que no hi ha constància, la decisió consistiria en el comissionament de Sebastià González, el qual, al seu torn va proposar la construcció d'unes noves màquines, el desembre de 1816²⁴³. Finalment, esperonats per l'endarreriment que en aquells moments experimentava la draperia alcoiana respecte d'altres localitats espanyoles, la Junta va arribar al següent acord:

"Por el señor clavario se ha expuesto que la maquinaria para la fabricación deve mirarse como absolutamente precisa, por que estando en uso ya en otras fábricas de la península, ésta ha de resentirse mucho. Que varias veces se han emprendido varias máquinas y por que el resultado en pronto no se ha visto con utilidad se ha abandonado. En esta razón era de parecer que para llevar

²⁴⁰ V. Apèndix documental, Document 72. La informació que vaig a sintetitzar a partir d'aquest moment ja va ser divulgada, en el seu moment, per ARACIL i GARCIA BONAFÉ: *Industrialització...*, pp. 130-137. Per aquesta raó, em limitaré a oferir un breu repàs, aturant-me, això sí, en algun detall d'importància omittit pels dits autors. En aquest cas, per exemple, Aracil i Garcia Bonafé situen –seguint MOYA: *Libro de Oro...*, p. 49– l'intent de González i Torregrossa el 1816, fent-lo coincidir amb el comissionament del primer per part de la Reial Fàbrica per a que visitara diferents localitats a la recerca de màquines que resolgueren els problemes dels industrials alcoians.

²⁴¹ ATA, 10è, 4-VII-1815, s.f.

²⁴² ATA, 10è, 12-II-1816, s.f.

²⁴³ ATA, 10è, 7-XII-1816, s.f.

*a efecto sin decaer del intento el establecimiento de máquinas entienda privativamente, con las más amplias facultades, una comisión de quatro maestros unidos a los tres gobernantes del año. Y habiéndose conferido esta proposición fue aprobada uniformemente, y al efecto nombraron a Don Bernardino Vitoria, Don Josef Gosálbes de Abad, Don Francisco Tomás Gosálbes y Don Luis Pasqual, en quienes se tiene las mayores pruebas de su buen zelo por el fomento de esta Real Fábrica*²⁴⁴.

El 30 de juny de 1818, els comissionats de la Reial Fàbrica adquirien un joc de màquines de cardar i filar, mitjançant un contracte signat a Bilbao amb Pedro Miramon. Una de les raons de l'adopció d'aquestes noves màquines va ser la seua flexibilitat a l'hora de produir fil de diferents qualitats. Així, tot i que les primeres proves es van fer amb draps vint-i-quatrens²⁴⁵, finalment també es van provar amb un trentè i un quarantè que va van ser aplaudits per la Junta de la Reial Fàbrica davant

*“...su extraordinaria excelencia, persuadidos que en el uso de las máquinas ha de perfeccionar esta Fábrica sus tejidos con preferencia a todo otro establecimiento de la Península y hacer competencia al extranjero.”*²⁴⁶

El procés de mecanització rebia, amb aquest acte, l'empenta definitiva. Després de molts intents infructuosos les màquines comprades a Bilbao es van estendre massivament entre 1819 i 1823, provocant la reacció dels treballadors a domicili dels pobles de la rodalia que, el 1821, van protagonitzar els primers aldarulls obrers que

²⁴⁴ ATA, 10è, 10-XII-1816, s.f. La primera acció de la Comissió de Màquines va ser l'encàrrec de construir una màquina de tondre amb tres bancs, v. ARACIL i GARCIA BONAFÉ: *Industrialització...*, p. 131. Aquesta junta, així com aquella en la que s'informa de les màquines de Pedro Miramon i de Juan Casares –la màquina hidràulica de filar 1.000 roves de llana a l'any, citada per Aracil i Garcia Bonafé (p. 132)– es troben transcrits a l'Apèndix documental, Documents 73 i 74.

²⁴⁵ V. el contracte amb Miramon a l'Apèndix documental, Document 75. Sobre les primeres proves amb draps vint-i-quatrens, v. Apèndix documental, Document 76.

²⁴⁶ ATA, 10è, 17-XI-1819, s.f.

es coneixen al territori de l'Estat espanyol²⁴⁷.

Universitat d'Alacant
Universidad de Alicante

²⁴⁷ A. REVERT: *Primeros pasos...* Aquest tipus de manifestacions obreres –les primeres de les que hom té notícia, de fet– són conegudes pel nom de moviments “ludites” –v. E. P. THOMPSON: *La formación de la clase obrera en Inglaterra*, I, Barcelona, 1989, pp. 125-127, encara que M. CERDÀ: “El ludisme”, *Debats*, nº 13, pp. 8-11, caracteritza el moviment alcoià coma a més primitiu que els estudiats a Anglaterra per Thompson.

VIII. CONCLUSIONS

El dia 2 de març de 1821, prop de 1.200 homes armats dels pobles de les rodalies es van dirigir cap a la vila i –amb la connivència dels obrers alcoians– van destruir, segons els testimonis, 17 màquines preuades en 2 milions de r.b.¹. Això és indicatiu de la ràpida difusió que van tenir aquests enginys, ja que el joc de màquines de la Reial Fàbrica a penes duia dos anys en funcionament². De fet, malgrat la reiteració d'intents de crema de maquinària, el padró per a la contribució extraordinària de 1823 en ressenya 28, en mans de 25 propietaris³, i pocs anys més tard es comptabilitzen 34 edificis de màquines que donen aixopluc a 80 cardadores, 47 perxadores, 14 transversals i 181 tonedores⁴. Resulta paradoxal que, de cop i volta, l'adopció de la nova tecnologia esdevinguera tan àgil, sobretot després de quasi trenta anys d'intents infructuosos i malgrat la persistència, durant tot el període, dels

¹ A. REVERT: *Primeros pasos...*, pp. 50-51. El treball de Revert es troba sintetitzat a ARACIL i GARCIA BONAFÉ: *Industrialització...*, pp. 137-147, que a més fan algunes aportacions i valoracions interessants. V., així mateix, la contribució d'Enric H. MOLTÓ: "Cocentaina durant el trienni liberal (1820-1823)", *Alberri*, nº 4, 1991, pp. 124-149. La complicitat dels treballadors de la vila –segons alguns testimonis, "el principal foco de este objeto [l'avalot] se hallaba en el interior de la vila"– és remarcada per M. CERDÀ: "Los trabajadores y la industrialización", a F. MORENO, coord.: *Història de l'Alcoià...*, II, 1996, p. 508.

² Concretament el seu ús públic per part dels fabricants s'inaugura el 14 de gener de 1819 –v. Apèndix documental, Document 76. Cal tenir en compte, a més, que la seua posada en funcionament no va estar exempta de problemes, com la substitució de l'encarregat Doumoulin enviat per Miramon per l'Alcoià d'origen francès Pere Cort, i el dolent rendiment de l'emborradora, per la que calia fer passar algunes llanes dues vegades, ambdues citades per ARACIL i GARCIA BONAFÉ: *Industrialització...*, p. 135. Aquesta darrera va ser resolta amb l'acord d'adquirir una altra emborradora el febrer de 1820; la màquina va arribar pel port d'Alacant 6 mesos més tard –ATA, 10è, 26-II-1820 i 25-VIII-1820, s.f.

³ ARACIL i GARCIA BONAFÉ: *Industrialització...*, p. 136.

⁴ APSMSF, I.4.5.[650], s.d. Es tracta d'una relació d'edificis industrials feta per a que es reconega el domini directe del rei sobre ells, per la qual cosa cal suposar que és anterior a 1833. Es troben els edificis situats a les vores dels rius –amb una especificació detallada– d'Alcoi i de Cocentaina. En total a Alcoi, a banda d'allò citat al text, hi trobem 33 molins paperers amb 69 tines, 26 batans amb 96 piques, 10 molins fariners amb 15 moles, i 20 tintes amb 28 calderes i 208 tines. A Cocentaina, en canvi, tan sols hi ha 4 molins paperers amb 10 tines, 4 batans amb 14 piques i 5 molins fariners amb 10 moles.

problemes de fons. La resposta a aquesta paradoxa em servirà per a articular el fil conductor de les conclusions del treball.

És evident que una part dels entrebancs en l'adopció de la nova tecnologia derivava, com he apuntat, de les dificultats d'adaptar-la a les qualitats produïdes per la draperia alcoiana. Els canvis observats en els mercats podrien haver-hi contribuït per les variacions en la demanda durant els 15 anys posteriors a 1793. Ara bé, aquesta explicació resulta insuficient atesa l'habilitat demostrada pels artesans locals en copiar i modificar artefactes que es trobaven en funcionament a altres llocs. De fet, les innovacions introduïdes en els acabats –premsat, tos i perxat– no semblen haver experimentat dificultats semblants a les del cardat i filat. Així mateix, la brusca aturada de la mecanització a la segona meitat de la dècada dels noranta, sembla clarament anterior a l'increment qualitatiu que podia haver propiciat el creixement del mercat americà a principis del segle XIX. Les raons hauran de buscar-se, doncs, en altres variables, si més no parcialment.

En aquest sentit, caldria introduir, a tall d'hipòtesi, la resistència dels propis treballadors a l'adopció de les innovacions tècniques. Tot i que la documentació gremial a penes si ho deixa entreveure, sembla que el temor dels fabricants a les reaccions violentes dels assalariats, rurals i urbans, seria considerable. Les alteracions de l'ordre públic tenen antecedents llunyans, així ho indiquen, per exemple, algunes acotacions marginals a la proposta de reforma de les ordenances del Gremi de

Teixidors del 1744⁵. El testimoni del fabricant Abdó Pérez, empresonat el 1755 arran d'una denúncia dels oficials cardadors que treballaven a la seua casa, també apunta en la mateixa direcció quan recorda als membres de la Junta de la Reial Fàbrica que "...vs. no hinoran lo que pasa en la Fábrica entre ofisiales y maestros..."⁶. Mig segle més tard, amb posterioritat als primers intents de mecanització, les manifestacions de preocupació de Josep Gisbert el 1808 davant els problemes causats per l'esclat de la Guerra del Francès són il·lustratives del clima de malestar i violència continguda dels treballadors:

*"Estas mismas ocurrencias me han imposibilitado la entrada de fondos que esperaba por varios conductos y me han puesto en la triste situación de no poder continuar las labores de mi fábrica, que por ningún modo devo abandonar por la explosión de infelices operarios que debía seguirse, cuyo particular me tiene con sosobra y devo reparar del modo posible"*⁷

La resposta violenta dels obrers el 1821 no sembla, d'aquesta manera, una manifestació aïllada i sense cap tipus de precedents. Era, a més, i d'una altra banda, el resultat d'un llarg procés històric que havia convertit el treball en un element més dels mecanismes de valorització i acumulació del capital. L'aproximació a alguns

5

"Y haciendo merito de lo prevenido en la Carta de Su Magestad sobre lo relacionado del memorial presentado por la Fábrica en la Real Junta, es cierto que desde el año 1731, quando Su Magestad concedió las primitivas gracias, hasta el presente y muy antes, la Fábrica por sí, sin inmiscuirse en nada los texedores, lo ha [...]tado todo lor la Corte, como en Valencia, Alicante y en esta villa, como sabe Su Merced. A excepción del atentado que contra los señores del Ayuntamiento de esta villa y oficiales de la Fábrica, solicitaron por su cavilosidad y contra toda razón en el año 1744, perturbando la quietud pública de la villa. Y parese que si se les da lugar a cossa alguna cumpliran la su intención malisiosa, auxiliados del <gefe> que les aconseja."

ATA, 7è, s.f., s.d. –el subratllat és meu. No cal dir que l'al·lusió a un dirigent –el "gefe que les aconseja"– implica un cert grau d'organització.

⁶ V. *supra*, p. 437.

⁷ APSMSF-FE, H.4.6[216], *Sigue el coprador de cartas del año 1808*, s.f., 30-VII-1808 (el subratllat és meu).

aspectes de la complexa història d'aquest procés, ha estat l'eix del present estudi.

Els orígens de la draperia a Alcoi daten dels primers anys del segle XIV. Hi ha diversos factors que expliquen la dedicació a aquesta activitat. El primer d'ells derivaria de la inestabilitat inicial del poblament que seria la causa, si més no parcialment, de la primerenca concentració de la propietat de la terra i d'unes relacions familiars –basades en el predomini del contracte matrimonial de germania– que reforçarien la fragmentació de les explotacions agràries. Des de primera hora, doncs, la manufactura disposaria d'una oferta de treball procedent dels nuclis familiars amb recursos insuficients. Açò vindria reforçat amb un altre element decisiu: una dotació de recursos adequada. Aquesta es plasmava, d'una banda, en l'abundància d'aigua, tant per a l'aprofitament energètic –batans– com per al químic –tints–; i, d'una altra, en un territori apte per a la producció de llana. La peculiar situació geogràfica de la vila, a prop de la frontera amb els regnes de Múrcia i de Castella, la va convertir ben prompte en un nucli comercial relativament important. A sobre, els afraquiments concedits per la monarquia entre 1298 i 1336, consolidarien aquestes inicials condicions favorables. Finalment, la facció oligàrquica que es va consolidar al poder local entre mitjans del segle XIII i els inicis del XIV –a diferència d'altres viles dels seus voltants com Cocentaina o Penàguila– no basava el seu ascendent econòmic en l'explotació d'alqueries d'eixàrics musulmans –foragitats del terme de forma quasi completa–, sinó en la propietat de la terra i les activitats comercials i de préstec⁸.

⁸ Cal insistir en que aquestes interpretacions es basen en les recerques de Josep Torró. Per al cas específic d'Alcoi, v. esp., *La formació...*; en termes més generals, v. *El naixement...*

La presència d'una important població mudèjar –morisca des de les Germanies–, d'una banda, i el desenvolupament d'activitats manufactureres, d'una altra, conformen els principals elements diferenciadors entre les localitats de la comarca al llarg dels segles XV i XVI. Aquestes diferències es fan especialment paleses en el terreny demogràfic. Fins l'expulsió dels moriscos, hem pogut apreciar, en primera instància, una evolució conjuntural molt dispar entre les localitats morisques i les de cristians vells. La discontinuïtat més acusada apareix després de la crisi agrària dels anys 80 del segle XVI: mentre la població cristiana vella acusa els efectes d'aquest trasbals amb un notable recés, la morisca accelera el seu creixement fins la vespra del foragitament. Al marge d'altres possibles factors explicatius, la comparació de la població fiscal dels censos, els baptismes i els matrimonis indica que les diferències entre les dues comunitats en allò que toca a l'estructura familiar serien molt profundes. A més, però, a les comunitats de cristians vells també s'aprecien diferències importants entre les viles amb una important activitat manufacturera, que tindrien un ritme més viu de creixement, i la resta.

L'expulsió dels moriscos, doncs, acceleraria la resolució de la fase depressiva d'un cicle iniciat, probablement, als darrers decennis del segle XV. El creixement demogràfic discorre paral·lel al de la producció agrària. L'agricultura de la zona també s'articula en dos models distints. A les localitats de cristians vells s'aprecia una clara tendència a la substitució de l'ordi pel forment, probablement amb una difusió d'aquest per les zones irrigades on conviuria amb el conreu de l'olivera. Per contra, la documentació apunta en el sentit que els cristians nous no adoptarien aquestes

transformacions o, en tot cas, ho farien en una proporció més reduïda i força més tard en el temps. La forta contracció de la ramaderia indica, a més, que el creixement seria bàsicament extensiu, amb una caiguda notable dels rendiments i de la productivitat del treball, principal responsable –junt a l'abaratiment dels metalls preciosos– de l'augment de preus. La divergència de les dues estructures agràries es manifesta –com al cas de la població– amb una resposta diferencial després de la crisi dels anys 80. Així, l'increment de la pressió de la renda feudal constatada a finals del segle XVI provoca, efectivament, una aturada del creixement poblacional i agrari dels cristians. Tanmateix, la resposta morisca sembla la creu de la moneda: augment de la població i acceleració de les transformacions agràries, traduïda, sobretot, en una extensió del conreu de l'olivera –dedicat a la producció d'oli per a la seua comercialització.

A grans trets, per tant, al segle XVI es dibuixen dues comarques ben diferents. Una, l'occidental, de cristians vells, amb un poblament concentrat, una agricultura caracteritzada per la convivència de la petita i mitjana explotació amb grans unitats productives de secà –els primers masos–, un fort pes de les activitats draperes en la seua estructura productiva, i, finalment, el predomini del reialenc. L'altra, situada a la part oriental, majoritàriament morisca, amb un poblament força dispers, unes pràctiques agràries en les que, probablement, predominaria encara l'explotació comunal –amb una mínima oferta, doncs, de treball excedent–, una escassa dedicació a la manufactura, i amb un predomini aclaparador de la senyoria. Aquest darrer aspecte és molt important. De fet, suposa l'existència d'una forta asimetria pel que fa a l'extracció d'excedent per part dels poders feudals. Els testimonis de l'època no

dubtaven en atribuir la puixança de la manufactura alcoiana al baix nivell d'exigència de renda. Aquest fet, es veu reforçat per la presència, a la part oriental, d'unes oligarquies que, a més, compartien amb els senyors feudals una part del benefici de l'explotació fiscal diferencial a la que es veien sotmesos els moriscos. Les dificultats de la draperia contestana al llarg del XVI, fortament condicionada per una fiscalitat que pesava excessivament sobre el consum, com a mínim des de les Germanies, pot constituir un exemple clarificador, tot i que aquesta qüestió demana un estudi específic.

Això va suposar la consolidació, que a la llarga resultaria definitiva, d'Alcoi com al principal nucli draper de la zona. Efectivament, aquesta vila –junt a, en menor mesura, Ontinyent i Bocairent– va conèixer un importantíssim procés de creixement de la producció en quantitat i en qualitat. Aquesta tendència s'ha de posar en relació amb l'expansió del mercat de teixits al segle XVI. Tot açò tindria com a conseqüència un important canvi en l'escala de la producció: un major cost en la inversió inicial –tant en matèries primeres com en instal·lacions–, un augment en la quantitat de treball esmerçat, i, a més, una tendència acusada a l'especialització tècnica que s'havia de traduir en una major qualificació de la mà d'obra. L'extensió del mercat exigia, així mateix, la constitució i l'eixamplament d'unes xarxes de distribució que permeteren atendre de forma eficaç la demanda –i adaptar-se, si fora necessari, als seus canvis– minimitzant-ne, però, els costos. Si, d'una banda, tots aquests canvis implicaven una creixent concentració de capital i, alhora, la subordinació del treball a les seues exigències, d'una altra, però, les condicions tècniques de la producció –amb el

predomini del treball a domicili–, feien inevitable la consolidació dels gremis com a institucions reguladores de la qualitat de la producció i del control de la força de treball. Així, entre 1497 i 1591, a través de l'aprovació de successives ordenances –sancionades pels poders local i reial–, es configuraria el sistema gremial de la draperia alcoiana.

L'articulació institucional de la draperia es va fer al voltant, bàsicament, de dues organitzacions: l'Ofici de Paraires que, amb les ordenances de 1561, controlava completament el procés de producció, i l'Ofici de Teixidors, que s'alliberaria parcialment de la tutela dels primers des de l'aprovació de llurs pròpies ordenances el 1591. El primer, des dels inicis, es configuraria com un instrument en mans d'una oligarquia d'artesans-empresaris. El text aprovat el 1561 determinava els procediments tècnics, l'accés al gremi i l'aprenentatge, i, inclús, fixava la major part de les retribucions salarials. Així, tot i l'existència de veedors d'altres oficis –abaixadors, pilaters i teixidors, aquests també amb un Consell propi–, els mecanismes de control de l'activitat productiva i els recursos per al funcionament institucional quedaven en mans dels paraires. Aquest gremi no va funcionar com un cos tancat, més bé a l'inrevés, va facilitar l'accés a persones que, sense tindre la qualificació tècnica necessària, es dedicaven al negoci de la producció i la venda de draps. La situació, però, es va alterar força amb la constitució dels teixidors com a gremi apart.

El cicle de creixement es tancaria, també per a la manufactura, arran de la crisi agrària dels anys 80. Des d'aquest moment sembla produir-se una notable contracció

dels mercats que té com a conseqüències una caiguda de la producció i de la qualitat de la mateixa. Les escasses petges de les que disposem apunten en la direcció d'una fortíssima caiguda dels salaris reals al llarg de tot el segle. Cal pensar, doncs, que l'expansió de la producció s'havia produït sobre la base d'un increment de la quantitat i la intensitat del treball, així com, probablement, de la productivitat del mateix. D'aquesta manera, els ingressos globals de les famílies no s'haurien vist afectats sensiblement per la disminució salarial mentre es mantinguera una tendència al creixement de la producció. D'una altra banda, la caiguda global de la productivitat del treball a les activitats agràries, amb el consegüent augment dels preus, no sols acabaria afectant a la manufactura a través dels seus efectes sobre el consum, sinó que també tindria uns efectes importants augmentant els costos de les matèries primeres –en el present cas, la llana, l'oli i els tints. Atès que tot sembla indicar que les variacions dels seus preus eren el principal determinant, al seu torn, dels preus dels béns manufacturats, és evident que el marge de benefici se sostenia gràcies a la contracció salarial. La crisi agrària tindria, per tant, uns efectes afegits pel costat de la producció, tan importants, almenys, com la disminució de la demanda. L'acceleració del creixement dels preus agraris incrementaria els costos de les matèries primeres i, alhora, deterioraria encara més els salaris. Aquesta darrera circumstància, en un context de reducció de la producció tindria com a efecte una caiguda important dels ingressos globals dels assalariats. La intensa conflictivitat inter-gremial que es detecta als anys finals del segle XVI s'explicaria per totes aquestes circumstàncies.

L'aturada del deteriorament dels salaris reals i la creació del Gremi de Teixidors

el 1591 són els signes més destacats de l'èxit relatiu dels treballadors depenents en les seues reivindicacions. La crisi es va saldar, doncs, amb un menyscapte important del poder dels paraires-comerçants sobre el procés de producció. El canvi d'orientació de la demanda cap a teixits de més baixa qualitat hi va contribuir notablement en fer disminuir el nivell de capital exigint per a engegar la fabricació dels draps. D'aquesta manera, no es va culminar el procés de concentració. Els principals mestres agremiats –molts d'ells amb l'estatus de ciutadà per la seua participació al govern local– van seguir mantenint el monopoli de la venda i distribució dels draps, però, alhora, va subsistir un important estrat de productors semi-independents. Des del punt de vista de les relacions de producció, els anys finals del segle XVI i els primers del XVII es van caracteritzar per la convivència de situacions diferents. D'una banda, la major part dels batans i els tints eren propietat de l'oligarquia del gremi de paraires. Així mateix, aquests concentrarien als seus obradors una bona part de les feines de preparació de la llana i de les d'acabat dels draps –especialment el perxat, operació privativa i definitiva de l'ofici de paraire. D'una altra, però, la majoria de les operacions de cardar, filar, teixir i abaixar –retallar el pèl del drap per donar-li uniformitat– seguirien produint-se en el marc d'un sistema de treball a domicili sota el signe de la relació salarial. Malgrat açò, una bona part de la fabricació continuaria en mans de petits i mitjans paraires que, mitjançant la bestreta de matèries primeres o amb el capital suficient per adquirir-les, vendrien el producte del seu treball als mestres més rics que controlaven els mecanismes de comercialització.

Aquest panorama es va trasbalsar completament arran de l'expulsió dels

moriscos. Els moviments poblacionals que va provocar van entrebancar la recuperació demogràfica fins la dècada dels trenta. La creixent pressió de la fiscalitat centralitzada de la monarquia, a més, s'ajuntaria a les exigències de rendes per part dels senyors, dificultant, així mateix, les possibilitats de creixement agrari generades per la nova relació –favorable, en aquest cas– entre població i recursos. La recuperació no s'iniciaria fins la dècada dels trenta o dels quaranta. Des del punt de vista de la població, la principal arma del redreç es va centrar en la fecunditat, amb uns quocients baptismes/matrimonis clarament superiors a les mitjanes del País Valencià. La clau es trobaria, això no obstant, en un intens procés de transformació agrària, la *facies* del qual hem tingut ocasió de seguir al llarg del treball. El creixement agrari engegat a mitjans del segle XVII tindria un vessant fonamentalment intensiu que, a més, es mantindria probablement fins la dècada dels seixanta del segle XVIII. Els canvis en les tècniques de conducció de la terra, especialment significatius al regadiu, suposarien, al mateix temps, una diversificació dels conreus i una relativa especialització. En tot aquest procés cal destacar l'avanç de la vinya en el secà, el progressiu abandonament del conreu de l'ordi –continuació del procés ja esmentat–, i, particularment, la introducció de la dacsà. L'èxit d'aquest cereal d'origen americà es va basar en els seus importantíssims rendiments i la seua fàcil adaptació a rotacions de conreus en els espais irrigats, compartint-les amb el forment i les lleguminoses. Tot i que resulta pràcticament impossible de quantificar, el resultat seria un notable increment de la productivitat del treball, la prova més evident del qual es troba en la caiguda dels preus al llarg de la segona meitat del XVII i el seu lent creixement durant els dos primers terços del XVIII.

El mercat comarcal de béns agraris aniria adquirint progressivament un elevat nivell d'integració, facilitant la producció d'excedents i contribuint a les transformacions en l'estructura social agrària que havia posat en marxa el procés de repoblació que va seguir a l'expulsió dels moriscos. El creixement demogràfic comarcal del segle XVIII i, molt particularment, el de la vila d'Alcoi en seria un estímul de primer ordre. A més, anava a produir-se una capacitat de treball excedent a l'agricultura que el procés de concentració de la propietat de la terra podia posar a disposició de la manufactura. El cas alcoià mostra totes aquestes tendències de forma molt acusada, però també hi ha indicis que, en una gradació que aniria, entre d'altres coses, en funció del volum de la població, la resta de la comarca també sofriria processos semblants. Això fa pensar, almenys, l'anàlisi de la informació dels registres de l'equivalent i els testimonis de finals del segle XVIII. El desplegament manufacturer de la comarca al llarg d'aquell segle tenia, per tant, el terreny ben adobat. A més, i a la inversa, l'emigració intracomarcal cap als nuclis industrials –Alcoi al front– i l'extensió de les activitats de cardat i filat podrien haver tingut unes importants conseqüències sobre les localitats rurals. El comportament demogràfic de la zona, amb el manteniment d'una baixa edat al primer matrimoni –més notòria, pel que sembla, als nuclis proto-industrials que a la resta–, una certa correlació entre la conjuntura de la producció drapera i la nupcialitat, i uns elevats índexs de fecunditat, pot ser interpretat en aquesta direcció.

La dispersió de les activitats relacionades amb la draperia per la comarca no s'inicia, però, abans de 1730. De fet, al llarg del segle XVII, la producció de teixits de llana tendeix a concentrar-se sobretot a Alcoi i, segurament, Bocairent. Malgrat les

dificultats, la draperia alcoiana va sobreviure gràcies, entre d'altres coses, a una eficaç adaptació a les noves condicions dels mercats. L'orientació a produir teixits de més baixa qualitat com les raxetes és la mostra més palpable. Ara bé, al llarg del segle XVII la majoria de les estirps de paraires que havien dirigit els negocis drapers abans de les dècades dels vint o els trenta, van tendir a abandonar progressivament aquesta activitat. Sense que hi hagen proves concloents, tot sembla indicar que aquest abandó es produiria paral·lelament a un ascens social que duria a molts d'ells a l'ennobliment i a la consolidació i tancament de l'oligarquia local. Al si dels gremis, es va produir, doncs, una renovació important i, en el cas dels paraires, una nova generació de menestrals enriquits es faria amb el control de la corporació a partir dels anys seixanta i setanta del s. XVII. La recuperació accelerada que es produeix a les dues dècades que precedeixen la Guerra de Successió –basada, sobretot, en l'extensió del tradicional mercat castellà– va preparar el terreny per a l'embranchida del segle següent.

La incorporació dels territoris valencians a la nova administració borbònica va suposar una sèrie de canvis institucionals d'enorme transcendència. La supressió de les barreres duaneres, la pèrdua de competències del municipi pel que fa a la regulació de les activitats manufactureres i, en part com a conseqüència d'açò, la creació de la Reial Fàbrica de Draps el 1731, serien les més importants. La concessió de privilegis a la draperia alcoiana –entre els que destaca l'exempció de l'equivalent entre 1732 i 1761– i la demanda de l'Estat a través dels proveïments a l'exèrcit, suposarien un estímul importantíssim. Tot i que el títol de Reial Fàbrica es va atorgar

al conjunt d'activitats draperes, en realitat la seua encarnació institucional era el propi Gremi de Paraires. Com és fàcil suposar, això va reforçar el control de l'oligarquia de paraires-fabricants sobre la manufactura llanera. Així, aquesta corporació va representar un paper molt actiu tant en l'adopció de nous procediments tècnics –especialment en el ram de la tintura– i en el manteniment d'instal·lacions comunes –tiradors i tints–, com en l'eixamplament i la defensa dels mercats. Pel que fa a aquesta darrera qüestió, destaca especialment l'acord amb els Cinc Gremis Majors de Madrid que, a través de la creació d'un magatzem a la Cort, va obrir les portes d'aquest importantíssim mercat.

A l'hora de ponderar el paper de la Reial Fàbrica en l'evolució de la draperia alcoiana al segle XVIII, caldria posar en un primer pla la seua funció com a reguladora de l'activitat, sempre sota la supervisió de la Junta de Comerç i Moneda i del seu representant, el Sots-delegat –càrrec que va recaure, fins el 1795, en el propi Corregidor del partit d'Alcoi. La identificació en la pràctica d'aquesta institució amb el Gremi de Paraires va posar en mans dels fabricants un poderós instrument per a controlar legalment els processos de treball. Les conflictives relacions del capítol de la Reial Fàbrica –en realitat la Junta del Gremi de Paraires– amb el Gremi de Teixidors representen la millor prova d'açò. Els enfrontaments permanents lliurats en el terreny salarial –especialment en les formes de pagament– i el tècnic –amb el secular assumpte de la mida dels pintes dels telers– són una mostra de la resistència dels artesans independents qualificats a subsumir-se en el procés de valorització del capital. El fet que la resolució d'aquestes disputes es decantara finalment del costat

dels fabricants no deu conduir-nos a menystenir la capacitat d'oposició dels teixidors que van aconseguir mantenir oberts aquests fronts durant dècades.

El creixement de la producció de draps al llarg de tot el segle és, sense cap lloc a dubtes, extraordinari: entre la tercera dècada del s. XVIII i la primera del s. XIX les quantitats produïdes es van multiplicar quasi per 10. L'enorme capacitat d'adaptació de la draperia alcoiana a les condicions canviants del mercat és un dels factors a tindre en compte a l'hora de proposar-ne una explicació. L'augment de la demanda va vindre acompanyat, com al segle XVI, per un increment de la qualitat –i de la diversitat– dels béns demandats. Les ordenances del 1723 són una ràpida resposta a aquests canvis amb la regulació de les noves qualitats de draps. Tot i que la draperia alcoiana va mantenir sempre un cert grau d'especialització en les qualitats baixes, el sensible increment de la producció de draps fins tindria unes conseqüències molt importants. La concentració de capital que aquesta transformació exigia va ser molt superior a la que s'hauria produït dos segles abans. El cost de les matèries primeres –fonamentalment de la llana– era força més alt i, a més, la quantitat de treball i el seu nivell de qualificació també creixia en forma més que proporcional. D'una altra banda, el temps de rotació del capital augmentava paral·lelament a l'extensió dels mercats que, en el cas alcoià, va arribar fins a Amèrica.

L'auge draper va suposar, doncs, un increment substancial del treball esmerçat en la producció. La demanda de treball de la manufactura llanera suposaria un canvi en l'estructura ocupacional de la vila d'Alcoi, fins el punt que a mitjans del XVIII dos

terços del total de la població alcoiana s'hi dedicarien. A pesar de la intensitat dels moviments migratoris que van empentar el creixement demogràfic alcoià, aquest va ser insuficient per atendre les necessitats de treball de la draperia. La conseqüència va ser l'expansió de les feines del filat i del cardat per a l'ordit per una bona part de les localitats dels voltants. Tret del desenvolupament de les activitats draperes a Cocentaina i Benilloba –que, amb tot, van seguir depenent en gran mesura d'Alcoi per als acabats–, aquestes van ser les úniques fases del procés de producció que van ultrapassar les muralles de la vila.

La tendència a la dispersió, forçada pels condicionaments tècnics, es va veure compensada, si més no parcialment, per una altra vers la concentració. Des de ben d'hora, una part significativa de la preparació de la llana –rentat, sortejat, cardat per a la trama, perxat, abaixat i premsat– tendria a realitzar-se als obradors dels fabricants més puixants. L'imprescindible control de la qualitat del producte, la necessitat imperiosa d'acurtar el cicle de rotació del capital i la minimització dels costos de transacció representarien, en un primer moment, els estímuls més poderosos. Mentre els preus agraris es mantingueren a un nivell baix i existiren possibilitats d'incrementar la quantitat de treball esmerçada en la producció –tant per l'augment de la seua oferta, via immigració i extensió del treball a domicili, com de la seua quantitat i intensitat, al si dels obradors dels fabricants o a les pròpies unitats familiars– la pressió cap a la concentració del procés productiu podia ser suportada dins els límits del sistema. La primera d'aquestes condicions, però, es va alterar a partir de la dècada dels seixanta. Des d'aquest moment el creixement de la població va tendir a esgotar les possibilitats

d'increment del proveïment de béns agraris per la via intensiva. L'extraordinària ampliació de la superfície conreada a Alcoi entre 1760 i 1780 n'és la millor prova. El procés inflacionari que aquesta circumstància va provocar erosionaria substancialment els ingressos dels treballadors i incrementaria notablement el cost de les matèries primeres, i molt particularment de la principal: la llana.

Dos elements relativament nous apareixeran com a conseqüència d'aquests canvis: d'una banda, una creixent conflictivitat relativa a les retribucions salarials i als procediments tècnics; i, d'una altra, els furts de matèries primeres per part dels treballadors a domicili. Aquest darrer aspecte resulta particularment significatiu perquè acabarà convertint-se en el principal problema de la draperia, però també perquè va permetre l'aparició d'un mercat secundari d'aquests béns que, al mateix temps, sostenia un segment de la producció de baixa qualitat i de difícil control per part de l'entramat institucional al servei dels fabricants. El manteniment d'una oferta de treball creixent per les possibilitats d'eixamplament del sistema a domicili va fer suportable aquesta situació durant un cert temps. Els probables guanys en la productivitat del treball derivats tant de l'acumulació d'habilitats tècniques com de la introducció d'algunes innovacions, tampoc no en serien aliens. D'aquesta manera, els conflictes salarials del període no semblen haver tingut com a conseqüència un excessiu increment dels costos de producció per aquest cantó. Així mateix, el manteniment d'una tendència creixent de la demanda va permetre sostenir uns notables ritmes d'increment de la producció de draps. En darrera instància, la consolidació de les xarxes de distribució i la millora en les tècniques de comercialització reforçarien la

posició de la draperia alcoiana als seus mercats tradicionals –Andalusia, Madrid, l'Exèrcit i, en menor mesura, el País Valencià, la resta de Castella i Amèrica.

L'acceleració del creixement entre 1784 i 1795-96 duria totes les contradiccions assenyalades als seus límits i la seua posterior ralentització les faria esclatar, col·locant la manufactura dràpera d'Alcoi en una difícil posició. La forta espiral inflacionària, l'esgotament de les possibilitats d'expansió del treball rural dispers i la competència al mercat de treball d'altres activitats industrials –particularment de la fabricació de paper– en serien les causes principals. La seua confluència tindria, fonamentalment, dues conseqüències que es farien paleses en els costos de producció i en la qualitat dels béns. En primera instància pels efectes de l'increment dels preus de les matèries primeres. A açò, cal afegir la pressió dels treballadors assalariats per incrementar la seua participació en el valor generat al procés de producció. La depreciació del poder adquisitiu de la moneda provocaria una forta pressió a l'alça sobre els salaris. A sobre, la més que plausible insuficiència dels augments de les retribucions dels treballadors accentuaria la tendència als furts de matèries primeres, amb el consegüent deteriorament de la qualitat dels draps. Aquest problema, unit a l'increment dels preus i el debilitament general de la demanda –especialment la de l'exèrcit que en va suposar el seu principal component fins 1798–, es convertiria en el principal problema de la draperia alcoiana i en l'eix de les preocupacions dels fabricants abans i després de la Guerra del Francès.

Les successives propostes de reforma de les ordenances –el 1784, sense efecte

pràctic, i el 1803– i l'establiment de mecanismes de control del treball a domicili representen, pel costat dels fabricants, la resposta institucional als problemes. La reiteració d'acords del capítol de la Reial Fàbrica tendents a evitar els furts de matèries primeres són indicatius de l'abast del problema. El que resulta paradoxal, amb tot, és la convivència d'aquest afany reglamentista amb les tendències liberalitzadores. En aquest context cal situar la dissolució del Gremi de Teixidors el 1798, disfressada sota el pretext d'una unificació dels dos gremis. Des d'aquest moment, la Reial Fàbrica va esdevenir, en realitat, una organització patronal. L'informe del 1797 que va servir de base per a adoptar aquesta disposició per part de la Reial Junta de Comerç i Moneda és un exemple destacat de la paradoxa. Els fabricants necessitaven una liberalització de les activitats, però, al mateix temps, no podien prescindir dels instruments institucionals per tal de controlar la força de treball i garantir la qualitat de la fabricació. La solució al dilema tan sols podia vindre, parcialment almenys, de la concentració del procés de producció.

Per a centralitzar, però, les operacions a les *casas-fàbrica* calia canviar la base tecnològica. L'lur enorme cost tan sols podia veure's compensat amb un radical increment de la productivitat del treball. Els principals problemes es trobaven al cardat –el de la trama, almenys– i el filat. Eren precisament les maniobres que absorbien una major quantitat de treball –i, per tant, les més difícils de concentrar–, les més disperses i la principal font d'extraviament de matèries primeres. Per aquesta raó, els primers intents de mecanització es van donar tan prompte, el 1793. Com he assenyalat al principi de les conclusions, els canvis en els mercats, la ralentització del creixement

i la resistència dels treballadors representarien els principals obstacles, de fet el procés no va rebre l'empenta que, al capdavall, resultaria definitiva fins un quart de segle més tard, el 1818. Per comparació amb altres situacions, la particularitat més notable del cas que he presentat es troba en el paper de la corporació gremial: la mecanització no va ser duta a terme ni contra les seues pretensions ni al marge d'ella, sinó que va resultar ser-ne la principal impulsora. Aquest fet no deu ser qualificat com la culminació definitiva del sotmetiment del treball al capital; el filat i el cardat no es van mecanitzar completament abans de mitjans del segle XIX, i el teixit romandrà com una activitat manual i descentralitzada fins la dècada dels 90⁹. Ara bé, la seua consolidació va suposar un canvi qualitatiu de primera magnitud. La situació que ens descriu un informe de 1831¹⁰ ens pot fer copsar perfectament per copsar les dimensions de la transformació i, ahora, servir d'epíleg al treball:

“...de los 3.800 vecinos de que se compone la población, tres quartas partes son puros brazeros <atenidos> a un jornal diario, que en el momento de faltalles perecen. A esta razón poderosa se agrega la de haberse acogido a esta villa innumerables familias indigentes de los pueblos comarcanos, que atraídas por las circunstancias del momento, forman una especie de vecindario ambulante, que hoy aquí y mañana allí, solo son carga, sin prestar ningún género de utilidad. (...) La riqueza agrícola, de ganadería y tragería, son en ésta de poco momento, y figuran de una manera casi insignificante en la clase de consumo de que se trata. Su tal qual [sic] prosperidad depende únicamente de sus fábricas de paños y papel, y éstas \son/ manufacturas por 40 o 50 capitalistas que cada uno entretiene 100 o 200 operarios de la clase infeliz que hemos tratado y que forman las quatro quintas partes del vecindario.”

⁹ Pel que fa al cardat i el filat destaca el fet que els avalots ludites perduren fins la dècada dels 40, v. M. CERDÀ: “Los trabajadores...”, p. 509. En allò que toca al teixit, v. Fausto MOLTÓ: “Estudio comparativo de las industrias alcoyanas de tejidos y de papel en el último tercio de siglo”, *Composiciones premiadas en el certamen científico y literario celebrado por el Círculo Industrial, Alcoi*, 1900.

¹⁰ V. Apèndix documental, Document 79.

L'esdevenir de la manufactura drapera alcoiana des dels seus orígens fins l'adveniment del capitalisme industrial no pot ser entès sense tenir en compte el context en què es produïa aquesta activitat. És per aquesta raó que al llarg del treball m'he ocupat, també, de qüestions referents a l'agricultura, la renda feudal i demografia. L'atenció preferent a l'anàlisi dels indicadors econòmics ha de ser entesa com una mera acotació de la matèria a estudiar. És per això que he deixat de banda –o he tractat superficialment– algunes qüestions molt importants referides a les relacions socials i de poder. En aquest sentit, cal tenir molt present que es tracta, per tant, d'una aproximació *parcial* al procés històric al que m'he referit adés. Per totes aquestes limitacions, el treball ha de ser entès més com la presentació d'un feix d'hipòtesis al voltant de les qüestions estudiades que com un intent de donar-los-hi una resposta definitiva. Ateses aquestes característiques i la relativa dispersió dels temes tractats m'he limitat, doncs, a ressenyar algunes de les conclusions que, al meu parer, resulten més rellevants.

Universitat d'Alacant
Universidad de Alicante

IX. FONTS

Arxiu de la Catedral de València

Llibres dels arrendaments dels delmaris, 4.388-4.405 (1501-1835).

Arxiu Municipal d'Alcoi

I.1.1.1 de 47 a 52, *Llibres de Cabildos* (1707-1770).

I.1.1.3.1-BC.202-199, *Llibre del Mustaçaf, Sobresequier i Jurats*, 1685-1688.

I.1.3.3.1de BC.162 -163 a BC.174 - 175, *Llibres del Cambrer* (1470-1693).

I.1.4.2.1-BC.197-198, *Llibre del Mustaçaf*, 1554-1609, s.f.

I.2.1, *Llibre dels arrendaments de la vila d'Alcoi*, 1594-1606.

I.4.3. 5460: *Equivalente (expedientes pueblos)*, 1795-1808.

I.4.4.1, 5254: *Repartos del equivalente* (carpeta), 1709-1782.

I.4.4.1, 5255 (I): *Repartos del equivalente* (carpeta), 1747-1757.

I.4.3.1, 5541: *Equivalente* (carpeta), 1719-1750.

I.4.4.1, 5256 (II): *Libros padrones de Equivalente, aguardiente y derrama* (carpeta), 1765-1779.

I.4.4.1, 5256 (I): *Repartos del aguardiente, equivalente y derrama* (carpeta), 1779-1789.

I.4.4.1, 5258 (I): *Repartos del equivalente y aguardiente* (carpeta), 1790-1799.

I.4.4.1, 5259: *Contribuciones* (carpeta), 1801-1808.

I.4.4.1, 5260: *Contribuciones* (carpeta), 1809-1810.

I.4.4.1, 5261: *Contribuciones* (carpeta), 1811-1824.

I.4.4.4.1, *Manifest del Vi*, 1626.

II.1.2. *Cort del Justicia. Processos*, 1653-1677.

II.8.1-1, CA-3786, 5.538: *Judicis verbals conciliatoris*, 1782-1855, s.f.

II.8.3., BC-204, 203: *Comptes particulars del notari Ginés Aiz*, 1547-1635.

X.1.1: *Ynterrogatorio sobre las artes, oficios, fábricas y agricultura. Año 1804*, s.f.

X.2.1, 5544, *Industria* (carpeta), 1762-1859.

XV.I.188 a 193, *Protocols de Ginés Aiz*, 1601-1606.

XV.I.201 a 212, *Protocols de Nofre Cantó*, 1601-1619.

XV.I.262 a 281, *Protocols de Miquel Valls*, 1601-1619

XV.I.243 a 246, *Protocols i rebedors de Pasqual Pérez*, 1615-1619.

XV.I.681, *Baldufari de Miquel Valls*, 1601-1632.

XV.I.508 a 526, *Protocols de Tomàs Gisbert*, 1772-1748.

Xv.I.551, *Protocol de Francesc Blanes*, 1791.

XV.I.969, *Baldufari de Pere Barber*, 1732-1740.

XV.I.984, *Protocol de Pere Barber*, 1753-1754.

XV.I.1075, *Protocol de Cristòfol i Francesc Mataix*, 1798

Arxiu del Regne de València - Secció Mestre Racional

193, 197, 201, 205, 213, 218, 232, 235, 239, 241, 244, 252, 256, 260, 270, 274, 277, 283 i 290; *Administració*, 1607-1676.

5.430 a 5.452, *Terç delme d'Alcoi*, 1598-1694.

5.884, *Terç delme de Penàguila*, 1601-1602.

5.900 a 5.901: *Terç delme de Penàguila*, 1629-1630.

5.921 a 5.925: *Terç delme de Penàguila*, 1678-1682.

10.168: *Segrest de la Baronia de Planes*, 1560-1563.

10.880-10.913, *Morabatí*, 1499-1704.

11.471, *Drets reials de la vila d'Alcoi*, 1594-1596.

Arxiu de la Parròquia de Sant Maure i Sant Francesc - Fons extra-parroquial

G.1[184]: *Real provisión de los señores de la Junta de Comercio*, 6-8-1770, quadern de 32 folis, s.f.

G.2[185]: *Visita Real Fábrica de Paños, 30 de julio 1793*, quadern de 8 folis, s.f.

G.3[186]: *Visita Real Fábrica de Paños*, quadern de 8 folis, s.f.

G.4[187]; 2 folis, *in fol.*

G.8[191] i G.11[194]; *Rectificación de las ordenanzas de la Real Fábrica de Paños de la villa de Alcoy...*, 5 d'octubre de 1803, 26 folis cosits i 23 folis cosits.

G.9 [192]: *Cuentas que yo Antonio Vitoria, ex-clavario de la Real Fábrica de Paños de la villa de Alcoy presento relatibas al año de 1805*, Quadern cosit, 32 folis + 66 quartilles, s.f.

I.4.5[650], s.d.

I.5.5[656]: 5 °. *Repartimiento de sal*, Lligall, 8-V-1831.

I.5.6 [657]: *Apunts relatius al repartiment de la contribució, "3º datos estadísticos"*, 1832, s.f.

I.5.7[658]: *Estado que manifiesta el que tiene la Real Fábrica de Paños de esta villa...*, 16 de maig de 1832, 2 folis, *in fol.*

H.1.1[195]: *Escritura de la Compañía otorgada por don Joseph Gisbert y Doménech...*, 8. fol.

H.1.9[203], quadern, 18 fol.

H.3.1[207]: *Ynventario del año 1804*, 8-2-1805.

H.4.6[216]: *Sigue el copiator de cartas del año 1808*, s.f.

Arxiu de la Textil Alcoyana, S.A.

Llibre 1r, *Capítulos de la fábrica del año 1561, y concejos hasta 1590.*

Llibre 2n, *Concejos de la fábrica desde 1590 en adelante.*

Llibre 3r, *Libro del Gremio de Texedores.*

Llibre 4t, *Libro del Gremio de Texedores de la villa de Alcoy.*

Llibre 6è: *Cuentas de la fábrica desde 1732 hasta 1741, inclusive.*

Llibre 7è (carpeta): *Diferentes minutas de memoriales.*

Llibre 8^è, *Acuerdos de la Fábrica desde 1716 hasta 1728, inclusive.*

Llibre 9^è, *Acuerdos de la Real Fábrica desde 1751 a 1772, inclusive.*

Llibre 9^è^{bis}, *Acuerdos de la Real Fábrica de Paños de la villa de Alcoy, desde 1784 a 1804.*

Llibre 10è.: *Juntas de la Real Fábrica de Paños de la villa de Alcoy desde 1805 hasta 1826.*

Biblioteca Gabriel Miró (Obras Sociales de la Caja de Ahorros del Mediterráneo)

80.276, *Manuscrito sobre la Real Fábrica de Paños de Alcoy, 1797, 13 folios.*

Fonts impreses

Resumen general que contiene las utilidades personales de los vezinos de la villa de Alcoi, ganancias de sus tratos y averíos, y rentas de sus casas, artefactos, tierras y demás fincas, reproducció fac-símil a Eines, nº 9-10, Alcoi, 1990, pp. 7-24.

Reales Cédulas de su Magestad (que Diós guarde) de 13 de junio, y 1 de julio de 1773. Por las cuales prorroga a los fabricantes e individuos de la Real Fábrica de Paños de la Villa de Alcoy del Reyno de Valencia, las Gracias, y Franquicias por tiempo de seus años, contados desde primero de Enero de este dicho año, que se concedieron en Cédula de 15 de Agisti de 1767, València, Imprenta de la Intendencia, 1773.

Universitat d'Alacant
Universidad de Alicante

X. BIBLIOGRAFIA *

- ALBEROLA ROMÀ, Armando: *Jurisdicción y propiedad de la tierra en Alicante (ss. XVII y XVIII)*, Alacant, Ajuntament/Universitat, 1984.
- ALSINA i CATALÀ, Claudi, FELIU i MONTFORT, Gaspar, i MARQUET i FERIGLE, Lluís: *Pesos, mides i mesures dels Països Catalans*, Barcelona, Curial, 1990.
- ANDRÉS VALOR, Julio: "Historia de la industria lanera en Alcoy. Capítulo III: Tintes", *La lealtad*, nº 97, 14 de gener de 1915.
- ANDÚIX, Elvira; CORTÉS, Mª Isabel; i GOMIS, Mª Àngeles: "Demografía contemporánea de Alcoy: fuentes y bibliografía", *Eines*, nº 1-2, 1983, pp. 93-107.
- ANES ÁLVAREZ, Gonzalo: *Las crisis agrarias en la España Moderna*, Madrid, Taurus, 1970.
— : *El Antiguo Régimen: Los Borbones*, Madrid, Alianza, 1975.
- ARACIL, Rafael i GARCIA BONAFÉ, Màrius: *Industrialització al País Valencià (el cas d'Alcoi)*, València, Eliseu Climent editor, 1974.
— : "Els inicis de la industrialització a Alcoi", *Recerques*, nº 3, 1974, pp. 23-45.
- ARACIL, Rafael; CARNERO, Teresa; GARCIA BONAFÉ, Màrius; i PALAFOX, Jordi: "Els estudis d'història agrària al País Valencià", *VV.AA.: I Col.loqui d'història agrària. Barcelona, 15-18 d'octubre 1978*, València, Alfons el Magnànim, 1983, pp. 79-117.
- ARDIT LUCAS, Manuel: "Expulsió dels moriscos i creixement agrari al País Valencià", *Afers*, nº 5-6, 1987, pp. 273-316.
— : "Transformacions agràries en la Ribera del Xúquer (segles XVI-XVIII)", a *VV.AA.: L'escenari històric del Xúquer*, L'Alcúdia, Ajuntament de l'Alcúdia, 1987, pp. 69-87.
— : "Apunts de metrologia", mecanoscrit inèdit, 1988.
— : "Recaudación y fraude diezmal en el siglo XVIII valenciano" a *Estructuras agrarias y reformismo ilustrado en la España del siglo XVIII*, Madrid, Ministerio de Agricultura, Pesca y Alimentación, 1989, pp. 391-410.
— : (coord.): *Història del País Valencià. IV. L'època borbònica fins a la crisi de l'Antic Règim*, Barcelona, Edicions 62, 1990.
— : *Agricultura y crecimiento económico en la Europa occidental moderna*, Madrid, Síntesis, 1992.
— : *Els homes i la terra del País Valencià*, (dos vols.), Barcelona, Curial, 1993.

* A la bibliografia he afegit un conjunt de publicacions que han estat utilitzades al llarg del treball, tot i no trobar-se referenciades a les cites a peu de pàgina.

- : "El siglo XVIII: Demografía y economía", a MORENO, F., coord.: *Historia de l'Alcoià, ...*, I, 1996, pp. 385-396.
- : "Agricultura e industria rural en el siglo XVIII", a AZAGRA, MATEU, VIDAL: *De la sociedad tradicional...*, 1996, pp. 62-76.
- ARDIT LUCAS, M., i BERNAT MARTÍ, Joan Serafí: *Familia y estructuras familiares en Cataluña y el País Valencià. Análisis, fuentes y metodología. Quaderns valencians de població, núm. 2*, Alacant, Seminari d'Estudis sobre la població del País Valencià, 1995.
- ASTON, T.H. i PHILPIN, C.H.E., eds.: *El debate Brenner. Estructura de clases y desarrollo económico en la Europa preindustrial*, Barcelona, Crítica, 1988.
- AYMARD, Maurice: "Production, commerce et consommation des draps de laine du XIIème au XVIIème siècles", *Revue Historique*, 499, 1971.
- : "Autoconsommation et marchés: Chayanov, Labrousse ou Le Roy Ladurie?", *Annales. E.S.C.*, 38e année, n° 6, 1983, pp. 1.392-1.409.
- : "L'entrepreneur dans la société de son temps" a Simonetta CAVACIOCCHI, ed.: *L'impresa. Industria, commercio, banca, secc. XIII-XVIII*, Firenze, Le Monnier, 1990, pp. 791-817.
- AZAGRA, Joaquín; MATEU, Enric; i, VIDAL, Javier, eds.: *De la sociedad tradicional a la economía moderna. Estudios de historia valenciana contemporánea*, Alacant, Institut de Cultura "Juan Gil-Albert", 1996.
- AZUAR, Rafael i PLA, Primitivo J.: "Consideraciones acerca del *Maridatge i Coronatge* de 1616 referente a la zona de Alicante", *Revista del Instituto de Estudios Alicantinos*, n° 23, 1978, pp. 51-57.
- BÁDENES MARTÍN, Miguel Ángel i BERNAT MARTÍ, Joan Serafí: "Cronología, duración e intensidad de las crisis demográficas en el País Valencià (siglos XVII-XIX)", a VV.AA.: *Estudis sobre la població...* I, 1988, pp. 537-560.
- : "Muerte y comportamiento demográfico de los valencianos (siglos XVII-XIX)", a J. BERNABEU (coord.): *El papel de la mortalidad...*, 1991, pp. 27-46.
- : *Crecimiento de la población valenciana (1609-1857)*, València, Alfons el Magnànim, 1994.
- BAÑÓ ARMIÑANA, Ricard: *Llorenç Nadal lo Mallorquí: aproximació a l'estudi del moviment agermanat a Alcoi, 1521-1523*, treball inèdit.
- : "Una fundación de Jaime I: Alcoi", *Ciudad de Alcoi*, 27-I i 17-II, 1983.
- : *Alcoi durant el senyoriu de Frederic d'Aragó, comte de Luna, 1409-1430*, tesi de llicenciatura inèdita, Universitat d'Alacant, 1984.
- : "¿Alcoi, siete siglos de industria?", *Eines*, n° 3-4, 1984, pp. 75-77.
- : "Un llibre de l'antiga parròquia de Santa Maria d'Alcoi", *Alcoi*, 1988, pp. 129-131.
- : "Els privilegis d'insaculació atorgats a la vila d'Alcoi durant el segle XVI", a

- VV.AA.: *Actes del Congrès...*, 1989, pp. 81-91.
- : "Fons documentals dels segles XIII, XIV i XV a l'Arxiu Municipal d'Alcoi" a VV.AA.: *Actes del Congrès ...*, 1989, pp. 27-35
- : "Las Germanías", a F. MORENO: *Historia de l'Alcoià...*, I, 1996, pp. 265-276.
- : *Esborrany de la Cort del Justícia d'Alcoi dels anys 1263-65. Estudi i transcripció*, Alcoi, Ajuntament d'Alcoi-Institut de Cultura "Juan Gil-Albert", 1996.
- BARCELÓ, Miquel, i altres: *Arqueología medieval. En las afueras del "medievalismo"*, Barcelona, Crítica, 1988.
- BARCELÓ, Miquel: "Crear, disciplinar y dirigir el desorden. La renta feudal y el proceso de trabajo campesino: una propuesta sobre su articulación", *Taller d'història*, nº 6, 1995, pp. 61-72.
- BARENDSE VAN DE BERG, Rita, i LOBERA MARTÍNEZ, Antonio: *Manual de artesanía textil*, Barcelona, Editorial Alta Fulla, 1987.
- BASALLA, George: *La evolución de la tecnología*, Barcelona, Crítica, 1991.
- BENAU BERENGUER, Josep Maria: *La indústria tèxtil llanera a Catalunya, 1750-1870. El procés d'industrialització al districte industrial de Sabadell-Terrassa*, tesi doctoral microfitxada, Bellaterra, Publicacions de la Universitat Autònoma de Barcelona, 1992.
- : "Especialización y adaptación en la industria textil lanera, 1750-1913", a J. NADAL i Jordi CATALÁN, eds.: *La cara oculta de la industrialización española. La modernización de los sectores no líderes (siglos XIX y XX)*, Madrid, Alianza, 1994, pp. 199-223.
- : BENAUL: "Cambio tecnológico y estructura industrial. Los inicios del sistema de fábrica en la industria pañera catalana, 1815-1835", *Revista de Historia Económica*, XIII, nº 2, 1995, pp. 199-226.
- BENEITO LLORIS, Angel: "Evolución demográfica de Penáguila: S. XVI al XX", *Investigaciones geográficas*, nº 4, 1986, pp. 149-180.
- : *Comportamiento epidémico y evolución de las causas de defunción en la comarca de l'Alcoià-Comtat*, ss. XIX-XX, tesi doctoral inèdita, Universitat d'Alacant, 1993 (4 vols.)
- : "La població d'Alcoi al segle XVIII i el cens d'Aranda, any 1768", *Alcoy*, 1994, pp. 118-120.
- BENASSAR, Bartolomé: *La América española y la América portuguesa, siglos XVI-XVIII*, Madrid, Akal, 1980.
- BERAMENDI Y FREYRE, Carlos: *El País Valenciano a fines del siglo XVIII* (edició, introducció i notes a càrrec d'Emilio SOLER PASCUAL), Alacant, Institut de Cultura "Juan Gil-Albert", 1994.

- BERG, Maxine: *La era de las manufacturas, 1700-1820. Una nueva historia de la Revolución industrial británica*, Barcelona, Crítica, 1987.
- , ed.: *Markets and manufactures in early industrial Europe*, London, Routledge, 1991 (ed. espanyola, Barcelona, Crítica, 1995).
- : "Small Producer Capitalism in Eighteenth-Century England", *Business History*, vol. 35, nº 1, 1993, pp. 17-39.
- BERG, M. i BRULAND, Kristine, eds.: *Technological Revolutions in Europe. Historical Perspectives*, Cheltenham, Edward Elgar, 1998.
- BERG, M.; HUDSON, Pat i SONENSCHER, Michael: *Manufacture in town and country before the factory*, Cambridge University Press, 1983.
- BERG, M. i HUDSON, P.: "Rehabilitating the industrial revolution", *Economic History Review*, XLV, 1, 1992, pp. 24-50.
- BERNABÉ GIL, David: *Monarquía y patriciado urbano en Orihuela, 1445-1707*, Alacant, Universitat d'Alacant-Caixa d'Estalvis Provincial, 1989.
- BERNABEU MESTRE, Josep (coord.): *El papel de la mortalidad en la evolución de la población valenciana*, Alacant, I.C. "Juan Gil-Albert"/Seminari d'estudis sobre la població del País Valencià, 1991.
- : "El paper de la mortalitat en l'evolució de la població valenciana. Presentació", a *Ibidem*, pp. 9-26.
- BERNAT MARTÍ, Joan Serafí: *Crecimiento de la población y crisis demográficas en el País Valenciano*, tesi doctoral inèdita, Universitat de València, 1990.
- BEVIÀ LLORCA, Pilar, GIMÉNEZ LÓPEZ, Enrique i PLA ALBEROLA, Primitivo J.: "La población valenciana en el Censo de Floridablanca", *Congreso Histórico Nacional conmemorativo del II centenario del Censo de Floridablanca*, Murcia, 1987 (comunicació mecanografiada).
- BHADURI, Amit: "Eficiencia económica e instituciones agrarias", *Historia Agraria*, nº 15, 1998, pp. 15-25.
- BLASCO, Rosa M^a i MAISO, Jesús: "Tensiones en la Baronía de Planes en vísperas de la expulsión de los moriscos", *Revista de investigación y ensayos del Instituto de Estudios Alicantinos*, nº 32, 1981, pp. 107-113.
- BOIS, Guy: *Crise du féodalisme. Économie rurale et démographie en Normandie orientale du début du 14e siècle au milieu du 16e siècle*, Paris, Cahiers de la Fondation Nationale de Sciences Politiques, 1976.
- : *La crisi del feudalisme a Europa a la fi de l'Edat Mitjana*, Barcelona, L'Avenç-SCEH, 1988.

- BRAUN, Rudolf: *Industrialisierung und Volksleben. Die Veränderungen der Lebensformen in einem ländlichen Industriegebiet vor 1800 (Zürcher Oberland)*, Erlenbach-Zürich, 1960.
- BRAVERMAN, Harry: *Lavoro e capitale monopolistico. La degradazione del lavoro nel XX secolo*, Torí, Einaudi, 1978.
- BURAWOY, Michael: *El consentimiento en la producción. Los cambios del proceso productivo en el capitalismo monopolista*, Madrid, Ministerio de Trabajo y Seguridad Social, 1989.
- BROTONS MIRÓ, Juan Enrique: *Economía y sociedad en Alcoy. Siglos XV-XVI*, inèdit.
- CALATAYUD GINER, Salvador: *Agricultura y capitalismo. El desarrollo agrario valenciano durante la segunda mitad del siglo XIX: la Ribera del Xúquer*, tesi doctoral inèdita, Universitat de València, 1986.
- : *Capitalismo agrario y propiedad campesina en la Ribera del Xúquer, 1860-1930*, València, Alfons el Magnànim, 1989.
- CALATAYUD GINER, Salvador, i MILLÁN Y GARCÍA-VARELA, Jesús: "La formación y el desarrollo del capitalismo agrario en el País Valenciano: entre el atraso y la innovación", *Noticario de Historia Agraria*, nº 1, 1991, pp. 23-28.
- : "Un capitalisme agrari amb 'rendistes' i 'camperols': una aproximació a la dinàmica de la societat local al regadiu valencià durant el segle XIX", *Estudis d'història agrària*, nº 10, 1994, pp. 28-56
- CANNADINE, David: "El presente y el pasado en la Revolución industrial", *Debats*, nº 13, 1985, págs. 73-94.
- CARANDE THOVAR, Ramón: "Telares y paños en el mercado de lanas de Segovia", a M. SPALLANZANI, ed.: *Produzione, commercio e...*, 1976, pp. 469 a 473.
- CÁRCER ORTÍ, Mª Milagros: "La población de las diócesis valencianas a través de las relaciones 'ad limina' (siglos XVI-XIX)", a *Estudis sobre la població...*, I, 1988, pp. 21-32.
- CARNERO ARBAT, Teresa; i, PALAFOX GAMIR, Jordi: *Creixement, politització i canvi social*, València, IVEI, 1990.
- CARRÈRE, Claude: "La draperie en Catalogne et en Aragon au XVe siècle", a M. SPALLANZANI: *Produzione,...*, 1976, pp. 475-509.
- CARUS-WILSON, Elionor: "L'industria laniera", a M.M. POSTAN i P. MATHIAS: *Storia economica Cambridge. II. Commercio e industria nel Medioevo*, Torino, Giulio Einaudi, 1982, pp. 397-481.

- CASEY, James: *El regne de València al segle XVII*, Barcelona, Curial, 1981.
- : "Moriscos y despoblamiento en Valencia" a John H. ELLIOTT, ed.: *Poder y sociedad en la España de los Austrias*, Barcelona, Crítica, 1982, pp. 224-247.
- : "La crisi del País Valencià durant el segle XVII", *Debats*, nº 1, 1982, pp. 27-34.
- : "Structure et développement de l'agriculture de Valence à l'époque moderne, 1500-1700", a J. GOY i E. LE ROY LADURIE: *Prestations paysannes...*, 1982, pp. 329-339.
- CASTELLÓ TRAVER, Josep Emili: *El País Valenciano en el censo de Floridablanca (1787). Análisis demográfico. Organización y presentación de los datos locales*, València, Alfons el Magnànim, 1976.
- CASTILLO DEL CARPIO, José María: "El sistema tributario del Reino de Valencia durante el siglo XVI", *Estudis. Revista de Historia Moderna*, nº 19, 1993, pp. 103-129.
- : "La Vall d'Albaida al segle XVI: població i indústria tèxtil", *Alba*, nº 9, 1995, pp. 61-69.
- CASTILLO PINTADO, Álvaro: "La coyuntura de la economía valenciana en los siglos XVI y XVII", *Anuario de Historia Económica y Social*, II, nº 2, 1969, pp. 239-288.
- CAVANILLES, Antonio Joseph: *Observaciones sobre la Historia Natural, Geografía, Agricultura, Población y Frutos del Reyno de Valencia*, Madrid, 1795-1797, dos vols. (edició fac-símil).
- CAZADERO, Manuel: *Las revoluciones industriales*, México, Fondo de Cultura Económica, 1992.
- CERDÀ PÉREZ, Manuel: "El ludisme", *Debats*, 1985, nº 13, pp. 8-11.
- : "Los trabajadores y la industrialización", a F. MORENO, coord.: *Història de l'Alcoià...*, II, 1996, pp. 505-516.
- CHABÁS y LLORENS, Roque: "La provincia de Denia", *El Archivo*, nº 33, 1886.
- CHAMBERS, John D.: "The rural domestic industries during the period of transition to the factory system, with special reference to the Midland counties of England", a *Proceedings of the Second International Congress of Economic History (Aix-en-Provence)*, vol. II, 1962, pp. 429-455.
- CHORLEY, Patrick: "The Evolution of the Woollen, 1300-1700", a N.B. HARTE: *The New Draperies...*, 1997, pp. 7-33.
- CLARK, Gregory: "Factory Discipline", *The Journal of Economic History*, 1994, 54, nº 1, pp. 128-163.
- i VAN DER WERF, Ysbrand: "Work in Progress? The Industrious Revolution", *The Journal of Economic History*, vol. 58, nº 3, 1998, pp. 830-842.

- CÍSCAR PALLARÉS, Eugenio: *Tierra y señorío en el País Valenciano (1570-1620)*, València, Del Cènia al Segura, 1977.
- CÍSCAR PEIRÓ, Amparo: "La casa rural" a Vicenç Maria ROSSELLÓ i Antonio LÓPEZ: *Geografía de la provincia de Alicante*, Alacant, 1978, pp. 283-296.
- COLEMAN, Donald C.: "Protoindustrialización. Un concepto abusivo", *Debats*, nº 12, 1985, pp. 47-56.
- COLOMA PAYÀ, Rafael: *Lecturas Alcoyanas*, Alcoi, Imprempta La Victoria, 1966.
- COMET, Georges: *Le paysan et son outil. Essai d'histoire des céréales (France, VIIIe-XVe siècle)*, Roma, École Française de Rome, 1992.
- CONEJERO MARTÍNEZ, Vicente: *Gremios e inicios de la Revolución Industrial en Alcoy*, Alacant, Instituto de Estudios Alicantinos, 1981.
- CORTÉS, Josep: "Aspectes de la població morisca de Benilloba: 1680-1609", *R.F.M.C. de Benilloba*, 1980.
- : "Aspectes feudals de la Benilloba del segle XVII (1654)", *R.F.M.C. de Benilloba*, 1983.
- : "La població de la Benilloba en el segle XVII", *R.F.M.C. de Benilloba*, 1984.
- COSTA MAS, Josep: "El mas, un tipus d'explotació agrària de les Valls d'Alcoi", a VV.AA.: *Actes del Congrés...*, 1989, pp. 159-172.
- CROSSICK, Geoffrey, ed.: *The Artisan and the European Town, 1500-1900*, Aldershot, Scolar Press, 1997.
- CRUSAFONT i SABATER, Miquel: *Història de la moneda catalana. Interpretació i criteris metodològics*, Barcelona, Crítica, 1996 (pròleg de Josep FONTANA).
- CRUZ, Jesús i SOLA CORBACHO, Juan Carlos: "El mercado madrileño y la industrialización en España durante los siglos XVIII y XIX", a J. TORRAS i B. YUN, dirs.: *Consumo, condiciones de vida y...*, 1999, pp. 335-354.
- CUEVAS CASAÑA, Joaquim: *La población valenciana en la Edad Moderna. La Marina en los siglos XVI, XVII y XVIII*, Alacant, Universitat d'Alacant-Institut de Cultura "Juan Gil-Albert", 1991.
- : *Los orígenes financieros de la industria de Alcoi (1770-1900)*, Tesi doctoral inèdita, Universitat d'Alacant, 1999,
- DÁVILA LINARES, Juan Manuel: *Evolución urbana de Alcoy (siglos XIII-XVIII)*, Alcoi, Ajuntament d'Alcoi, 1990.

- DEANE, Phyllis : *La primera revolución industrial*, Barcelona, Península, 1968.
- DE VRIES, Jan: *La economía de Europa en un período de crisis, 1600-1750*, Madrid, Cátedra, 1982.
- : *La urbanización de Europa, 1500-1800*, Barcelona, Crítica, 1987.
- : "The Industrial Revolution and the Industrious Revolution", *The Journal of Economic History*, vol. 54, nº 2, 1994, pp. 249-270.
- DE VRIES, J. i VAN DER WOUDE, Ad: *The First Modern Economy. Success, Failure, and Perseverance of the Dutch Economy, 1500-1815*, Cambridge, Cambridge University Press, 1997.
- DEYÀ BAUZÀ, Miguel José: *La Manufactura de la Lana en la Mallorca del Siglo XV*, Mallorca, El Tall, 1997.
- DEYON, Pierre: *Los orígenes de la Europa moderna: el mercantilismo*, Barcelona, Península, 1970.
- : "Fécondité et limites du modèle protoindustriel: premier bilan", *Annales, E.S.C.*, 39è année, nº 5, 1984, pp. 868-881.
- DÍEZ RODRÍGUEZ, Fernando: *Viles y mecánicos. Trabajo y sociedad en la Valencia preindustrial*, València, Alfons el Magnànim, 1990.
- : "La crisis gremial y los problemas de la sedería valenciana. (Finales del siglo XVIII y principios del siglo XIX)", *Revista de Historia Económica*, Año X, nº 1, 1992, pp. 39-61.
- : "Gremio", *Diccionario histórico...*, II, pp. 412-414.
- DUPLESSIS, Robert S. i HOWELL, Martha C.: "Reconsidering the Early Modern Urban Economy. The cases of Leiden and Lille", *Past and Present*, nº 94, 1982, pp. 49-84.
- DUPLESSIS, R. S.: *Transitions to Capitalism in Early Modern Europe*, Cambridge, Cambridge University Press, 1997.
- DURAN, Eulàlia: *Les Germanies als Països Catalans*, Barcelona, Curial, 1982.
- EDWARDS, P. K.: *El conflicto en el trabajo. Un análisis materialista de las relaciones laborales en la empresa*, Madrid, Ministerio de Trabajo y Seguridad Social, 1990.
- ENDREI, Walter: *L'évolution des techniques du filage et du tisage du moyen âge à la révolution industrielle*, Paris, Mouton, 1968.
- : "Changements de la productivité de l'industrie lanière au Moyen Âge", a Marco SPALLANZANI, ed.: *Produzione, commercio e consumo dei panni di lana (nel secoli XII-XVIII)*, Firenze, Leo S. Olschki, 1976, pp. 625-632.
- : "Les corporations textiles dans leur lutte contre les innovations technologiques"

- a Annalisa GUARDUCCI: *Forme ed evoluzione del lavoro in Europa: XII-XVIII secc.*, Firenze, Le Monnier, 1991, pp. 467-480.
- EPSTEIN, S.R.: "Craft Guilds, Apprenticeship, and Technological Change in Preindustrial Europe", *The Journal of Economic History*, vo. 58, n° 3, 1998, pp. 684-713.
- EPSTEIN, S.R., HAUPT, H.G., PONI, Carlo, i SOLY, Hugo, eds.: *Guilds, economy and society. B1. Proceedings Twelfth International Economic History Congress. Madrid, August, 1998*, Sevilla, Secretariado de Publicaciones de la Universidad de Sevilla, 1998.
- FARR, James R.: "On the Shop Floor: Guilds, Artisans, an the European Market Economy, 1350-1750"
- FELIU i MONTFORT, Gaspar: *Precios y salarios en la Cataluña moderna* (dos vols.), Madrid, Servicio de Estudios del Banco de España, 1991.
- FERNÁNDEZ DE PINEDO, Emiliano: "Coyuntura y política económicas", en Manuel TUÑÓN DE LARA, ed.: *Centralismo, ilustración y agonía del Antiguo Régimen (1715-1833)*, Barcelona, Labor, 1984, pp. 11-173.
- : "Structure économique et conflits sociaux: corporations et marchands dans la monarchie espagnole (XIIIe au XVIIIe siècles)", a A. GUARDUCCI, ed.: *Forme ed evoluzione...*, 1991, pp. 439-466.
- FERRER i ALÒS, Llorenç: "Notas sobre el uso de la familia y la reproducción social" a M. ARDIT i J. S. BERNAT, eds.: *Familia y estructuras familiares ...*, 1995, pp. 11-27.
- FLYNN, Dennis. O.: "La plata hispanoamericana y los mercados mundiales en el siglo XVI", *Moneda y Crédito*, n° 153, 1980, pp. 19-48.
- FLYNN, D.O. i GIRÁLDEZ, Arturo: "China and the Spanish Empire", *Revista de Historia Económica*, XIV, n°2, 1996, pp. 309-338.
- FONTANA LÁZARO, Josep: "El alimento del Estado. Política y Hacienda en el 'Despotismo Ilustrado'", *Hacienda Pública Española*, n°108/109, 1987, pp. 157-168.
- FRANCH BENAVENT, Ricardo: *El Capital Comercial Valenciano en el Siglo XVIII*, València, Departament d'Història Moderna de la Universitat de València, 1989.
- : "El comerç valencià amb Amèrica al segle XVIII. Una relació de caràcter indirecte", *Afers*, n° 19, 1994, pp. 639-658.
- FURIÓ DIEGO, Antoni: *Camperols del País Valencià. Sueca, una comunitat rural a la tardor de l'Edat Mitjana*, València, Alfons el Magnànim, 1982.
- : "Tierra, familia y transmisión de la propiedad en el País Valenciano durante la

Baja Edad Media", a Reyna PASTOR (comp.): *Relaciones de poder, de producción y parentesco en la Edad Media y Moderna*, Madrid, CSIC, 1990, pp. 305-328.

—: *Història del País Valencià*, València, Alfons el Magnànim, 1995.

FURIÓ, A. i GARCIA-OLIVER, Ferran: "Dificultats agràries en la formació i consolidació del feudalisme al País Valencià", *Estudi General (La formació i expansió del feudalisme català)*, nº5-6, 1985-86, pp. 291-310.

FUSTER, Joan: *Nosaltres els valencians*, Barcelona, Ed. 62, 1962.

GALCERÁN HUGUET, Montserrat i DOMÍNGUEZ SÁNCHEZ, Mario: *Innovación tecnológica y sociedad de masas*, Madrid, Síntesis, 1997.

GALLINATO, Bernard: *Les corporations à Bordeaux à la fin de l'Ancien Régime. Vie et mort d'un mode d'organisation du travail*, Presses Universitaires de Bordeaux, 1992.

GARCIA BONAFÉ, Màrius: "El marco histórico de la industrialización valenciana", *Información Comercial Española*, nº 485, 1974, pp.135-146.

GARCÍA CÁRCEL, Ricardo: "El censo de 1510 y la población valenciana del siglo XVI", *Cuadernos de Geografía*, nº 18, 1976, pp. 49-66.

—: *Las Germanías de Valencia*, Barcelona, Península, 1982.

GARCÍA COLMENARES, Pablo: *Evolución y crisis de la industria textil castellana. Palencia, 1750-1990*, Madrid, Mediterráneo, 1992.

GARCÍA MARTÍNEZ, Sebastián: *Els fonaments del País Valencià modern*, València, Garbí, 1968.

—: *Valencia bajo Carlos II. Bandolerismo, reivindicaciones agrarias y servicios a la monarquía*, Villena, Ayuntamiento de Villena, 1991.

GARCIA MONERRIS, Carme: *Rey y señor. Estudio de un realengo del País Valenciano (La Albufera, 1761-1836)*, València, Servicio de Publicaciones del Ayuntamiento de Valencia, 1985.

GARCÍA SANZ, Ángel: *Desarrollo y crisis del Antiguo Régimen en Castilla la Vieja. Economía y sociedad en tierras de Segovia de 1500 a 1814*, Madrid, Akal, 1986.

—: "Mercaderes hacedores de paños en Segovia en la época de Carlos V: organización del proceso productivo y estructura del capital industrial", *Hacienda Pública Española*, 108-109, 1987, pp. 65-79.

—: "Industria textil tradicional y reformas de la Ilustración: las transformaciones de la pañería segoviana durante el reinado de Carlos III", *Actas del Congreso Internacional sobre "Carlos III y la Ilustración"*, Madrid, 1989, II, pp. 363-387.

—: "Población e industria textil en una ciudad de Castilla: Segovia, 1530-1750", a

- Jordi NADAL, coord.: *La evolución demográfica...*, 1991, pp. 153-168.
- : "Competitivos en lanas pero no en paños: lana para la exportación y lana para los telares nacionales en la España del Antiguo Régimen", *Revista de Historia Económica*, XII, nº2, 1994, pp. 397-434.
- : "Verlagssystem y concentración productiva en la industria pañera de Segovia durante el siglo XVIII", *Revista de Historia Industrial*, nº 10, 1996, pp. 11-35.
- GARRABOU, Ramon: *Un fals dilema. Modernitat o endarreriment de l'agricultura valenciana (1850-1900)*, València, Alfons el Magnànim, 1985.
- GARRABOU, Ramon, i altres: *Terra, treball i propietat. Classes agràries i règim senyorial als Països Catalans*, Barcelona, Crítica, 1986.
- GARRIDO ARCE, Estrella: "El ciclo familiar y el tiempo de vida en la Huerta de Valencia, 1747-1800", M. ARDIT i J.S. BERNAT, eds.: *Familia y estructuras familiares ...*, 1995, pp. 29-51.
- GIL OLCINA, Antonio: *La propiedad señorial en tierras valencianas*, València, Del Cènia al Segura, 1979.
- GIMÉNEZ LÓPEZ, Enrique: *Alicante en el siglo XVIII. Economía de una ciudad portuaria en el antiguo régimen*, València, Alfons el Magnànim, 1981.
- GIRALT i RAVENTÓS, Emili: "Problemas históricos de la industrialización valenciana", *Estudios Geográficos*, nº 112-113, 1968, pp. 2-27.
- GONZÁLEZ ENCISO, Agustín: *Estado e industria en el siglo XVIII: la fábrica de Guadalajara*, Madrid, Fundación Universitaria española, 1980.
- GOY, Joseph i LE ROY LADURIE, Emmanuel: "Prestaciones campesinas, diezmos y tendencias de la producción agrícola en las sociedades preindustriales" a Jerzy TOPOLSKI i altres: *Historia económica. Nuevos enfoques y nuevos problemas*, Barcelona, Crítica, 1981, pp. 153-174.
- , eds.: *Prestations paysannes, dîmes, rente foncière et mouvement de la production agricole à l'époque préindustrielle*, Paris, Mouton, 1982.
- GUAL CAMARENA, Miguel: "Para un mapa de la industria textil hispana en la Edad Media", *Anuario de Estudios Medievales*, IV, 1967, pp. 109-168.
- : *Vocabulario del Comercio Medieval*, Barcelona, Ediciones El Albir, 1976.
- GIMÉNEZ LÓPEZ, Enrique: "L'administració borbònica a València. Una administració centralitzada", a M. ARDIT (coord.): *Història del País Valencià. IV...*, 1990, pp. 173-193.
- GUIRAL-HADZIOSIF, Jacqueline: *Valencia, puerto mediterráneo en el siglo XV (1410-1525)*, València, Alfons el Magnànim, 1989.

- GUSTAFSSON, Bo, ed.: *Poer and Economic Institutions. Reinterpretations in Economic History*, Aldershot, Edward Elgar, 1991.
- HALPERIN DONGHI, Tulio: *Un conflicto nacional. Moriscos y cristianos viejos en Valencia*, València, Alfons el Magnànim, 1980.
- HAMILTON, Earl J.: *El tesoro americano y la revolución de los precios en España, 1501-1650*, Barcelona, Ariel, 1975.
- : *Money, prices and wages in Valencia, Aragon and Navarre, 1351-1500*, Philadelphia, Porcupine Press, 1975.
- : *Guerra y precios en España, 1651-1800*, Madrid, Alianza editorial, 1988.
- HARLEY, C. Knick : "Una nueva evaluación macroeconómica de la Revolución Industrial", *Revista de Historia Económica*, Año XI, nº 2, 1993, pp. 259-303.
- HARTE, N.B., ed.: *The New Draperies in the Low Countries and England, 1300-1800*, New York, Oxford University Press-Pasold Research Fund, 1997.
- HARRISON, Mark: "'L'economia camperola', el marxisme subordinat i la lluita per una agricultura socialitzada a la Unió Soviètica en els anys 1920", a *Primer col·loqui d'història agrària. Barcelona, 13-15 d'octubre 1978*, València, Alfons el Magnànim, 1983, pp. 21-40.
- HECKSCHER, Eli Filip: *La época mercantilista*, México, Fondo de Cultura Económica, 1943.
- HENRY, Louis: *Demografía*, Barcelona, Labor, 1976.
- : *Manual de demografía histórica. Técnicas de análisis*, Barcelona, Crítica, 1983.
- HERNÁNDEZ ANDREU, Juan, coord.: *Historia monetaria y financiera de España*, Madrid, Síntesis, 1996.
- HERNÁNDEZ FERRIS, Rafael: "Estimaciones sobre el Alcoy de principios del siglo XIX", *Alcoy*, 1992, pp. 108-109.
- : "Estimacions sobre l'Alcoi de principis del XIX (II)", *Alcoy*, 1993, pp. 110-111.
- : "Consideracions sobre l'Alcoi de la primeria del segle XIX (III)", *Alcoy*, 1994, pp. 130-131.
- HERNÁNDEZ MARCO, José Luis: "El colbertismo de Felipe V y Valencia. La política textil no sedera", *Estudis*, nº 5, 1976, pp. 210-223.
- : *Estructura económica e industrialización. Enguera y Bocairent durante los siglos XVIII y XIX*, tesi doctoral inèdita, Universitat de València, 1980, dos vols.
- : "Actituds nobiliàries davant un medi tèxtil valencià en la fase final de l'Antic Règim", *Afers*, nº 4, 1986, pp. 372-392.
- HERNÁNDEZ SEMPERE: "Indústria gremial, manufactures i comerç", a M. ARDIT, coord.:

- Història del País Valencià. IV...*, 1990, pp. 71-109.
- HICKSON, Charles R. i THOMPSON, Earl A.: "A New Theory of Guilds and European Economic Development", *Explorations in Economic History*, nº 28, 1991, pp. 127-168.
- HILTON, Rodney, ed.: *La transición del feudalismo al capitalismo*, Barcelona, Crítica, 1977.
- HINOJOSA MONTALVO, José: *Textos para la historia de Alicante. Historia Medieval*, Alacant, Institut de Cultura "Juan Gil-Albert", 1990.
- HOHENBERG, Paul M.: "Urban manufactures in the proto-industrial economy: culture versus commerce?", a M. Berg, ed.: *Markets and manufactures in early industrial Europe*, London, Routledge, 1991, pp. 159-172.
- HOUSTON, Rab A. i SNELL, Keith D. M.: "Proto-industrialization? Cottage industry, social change and industrial revolution", *Historical Journal*, nº 27, 1984, pp. 473-492.
- HUBERMAN, Michael: *Escape from the market. Negotiating work in Lancashire*, Cambridge, Cambridge University Press, 1996.
- HUDSON, Pat: *The Genesis of Industrial Capital. A study of the West Riding wool textile industry c. 1750-1850*, Cambridge, Cambridge University Press, 1986.
- : *The Industrial Revolution*, London-New York, Arnold, 1992.
- : "La tenencia de tierras y la organización de la manufactura textil en las poblaciones rurales de Yorkshire c. 1660-1810", a M. BERG, ed.: *Mercados y manufacturas...*, 1995, pp. 210-246.
- : "Proto-industrialization in England" a OGILVIE i CERMAN, eds.: *European...*, 1996, pp. 49-66.
- HUDSON, P. i KING, Steve: "A Sense of Place: Industrilizing Townships in Eighteenth Centruy Yorkshire" a R. LEBOUTTE: *Proto-industrialisation...*, 1996, pp. 181-210.
- IBORRA LERMA, José Manuel: *Realengo y señorío en el Camp de Morvedre*, Sagunt, Caixa Sagunt, 1981.
- IGUAL, David; LLIBRER, José Antonio; i, NAVARRO, Germán: "Materias primas y manufacturas textiles en las aljamas rurales valencianas de la Baja Edad Media" a, VV.AA.: *VI Simposio Internacional de Mudejarismo. Teruel, 16-18 de septiembre de 1993. Actas*, Terol, Centro de Estudios Mudéjares del Instituto de Estudios Turolenses, 1995, pp. 311-327.
- INSA RIBELLES, Mª Dolores: "La plaga de langosta en Cocentaina y su contorno: 1756-1758", *Revista de investigación y ensayos del Instituto de Estudios Alicantinos*, nº 30, 1980, pp. 45-61.

- IRADIEL MURUGARREN, Paulino: *Evolución de la industria textil castellana en los siglos XIII-XVI. Factores de desarrollo, organización y costes de producción de la producción manufacturera en Cuenca*, Salamanca, Universidad de Salamanca, 1974.
- : "Feudalismo agrario y artesanado corporativo", *Studia Historica*, vol. II, nº 2, 1984, pp. 55-88.
- : "El segle XV. L'evolució econòmica", a Ernest BELENGUER, coord.: *Història del País Valencià. II. De la conquesta a la federació hispànica*, Barcelona, Edicions 62, 1989, pp. 267-324.
- JEANNIN, Pierre: "La protoindustrialisation: développement ou impasse?", *Annales. E.S.C.*, nº 1, 35è année, 1980, pp. 52-65.
- JOHNSON, Christopher H.: *The Life and Death of Industrial Languedoc, 1700-1920. The Politics of Deindustrialization*, New York/Oxford, Oxford University Press, 1995.
- JONES, Eric L.: "Agricultural Origins of Industry", *Past and Present*, nº 40, 1968, pp. 58-71.
- KAMEN, Henry: *La España de Carlos II*, Barcelona, Crítica, 1987.
- KERRIDGE, Eric: *Textile manufactures in early modern England*, Manchester, Manchester University Press, 1985.
- KISCH, Herbert: *From Domestic Manufacture to Industrial Revolution. The Case of the Rhineland Textile Districts*, New York, Oxford University Press, 1988.
- KRIEDTE, Peter: *Feudalismo tardío y capital mercantil. Líneas maestras de la historia económica europea desde el siglo XVI hasta finales del XVIII*, Barcelona, Crítica, 1982.
- : "La ciudad en el proceso de protoindustrialización europea", *Manuscrits*, nº 1, 1985, pp. 171-208.
- KRIEDTE, Peter, MEDICK, Hans i SCHLUMBOHM, Jürgen: *Industrialización antes de la industrialización*, Barcelona, Crítica, 1986.
- : "Proto-industrialization on test with the Guild of Historians: response to some critics", *Economy and Society*, vol. 15, nº 2, 1986, pp. 254-272.
- : "Proto-industrialization revisited: demography, social structure and modern domestic industry", *Continuity and change*, 8 (2), 1993, pp. 217-252.
- : "Proto-industrialisation: bilan et perspectives. Démographie, structure sociale et industrie à domicile moderne", a R. LEBOUTTE, éd.: *Proto-industrialisation...*, 1996, pp. 28-71.
- KULA, Witold: *Teoría económica del sistema feudal*, Madrid, Siglo XXI, 1972.
- : *Las medidas y los hombres*, Madrid, Siglo XXI, 1980.

- LABROUSSE, Ernest: *Fluctuaciones económicas e historia social*, Madrid, Tecnos, 1980.
- LA PARRA LÓPEZ, Santiago: *Los Borja y los moriscos (Repobladores y "terratenientes" en la Huerta de Gandia tras la expulsión de 1609)*, València, Alfons el Magnànim, 1992.
- LANDES, David S.: *Progreso tecnológico y Revolución industrial*, Madrid, Tecnos, 1979.
—: *A che servono i padroni? Le alternative storiche dell'industrializzazione*, Torino, Bollati Boringhieri, 1987.
- LAPEYRE, Henri: *La Taula de Cambis (en la vida económica de Valencia a mediados del reinado de Felipe II)*, València, Del Cènia al Segura, 1982.
- LEBOUTTE, René, éd.: *Proto-industrialisation. Recherches récentes et nouvelles perspectives*, Ginebra, Librairie Droz, 1996.
- LEBRUN, Pierre: *L'industrie de la laine à Verviers pendant le XVIIIè et le début du XIXè siècle. Contribution a l'étude des origines de la révolution industrielle*, Liège, Bibliothèque de la Faculté de Philosophie et Lettres, 1948.
- LE FLEM, Jean-Paul: "Vraies et fausses splendeurs de l'industrie textile ségovienne (vers 1460- vers 1650)", a M. SPALLANZANI: *Produzione,...*, 1976, pp. 525-536.
- LEIJONHUFVUD, Axel: "Capitalism and the Factory System", a Robert N. LANGLOIS: *Economic as a Process*, Cambridge, University Press, 1986, pp. 203-223.
- LEPRE, Aurelio: "Fra Dobb e Sweezy. Per la ricomposizione dell'interpretazione marxista delle origini del capitalismo", *Studi Storici*, nº 20, 1979, pp. 257-258.
- LE ROY LADURIE, Emmanuel: *Les paysans du Languedoc*, Paris, Flammarion, 1969.
- LEVINE, David: *Family formation in age of nascent capitalism*, New York, Academic Press, 1977.
- LIS, Catharina, i, SOLY, Hugo: *Pobreza y capitalismo en la Europa preindustrial*, Madrid, Akal, 1984.
- LLIBRER ESCRIG, José Antonio i NAVARRO ESPINACH, Germán: "Indústria tèxtil del món rural: la Vall d'Albaida i el Comtat a les darreries del segle XV", *Almaig*, Ontinyent, 1992, pp. 17-23.
- LLOMBART, Vicent: "La política económica de Carlos III. ¿Fiscalismo, cosmética o estímulo al crecimiento?", *Revista de Historia Económica*, Año XII, nº 1, 1994, pp. 11-39.
- LLOP, Miguel: *Un aspecto económico de la Valencia del siglo XVI. Los salarios*,

València, Ajuntament de València, 1972.

- LLOPIS AGELÁN, Enrique: "El agro castellano en el siglo XVII: ¿depresión o 'reajustes y readaptaciones'?", *Revista de Historia Económica*, IV, nº 1, 1986, pp. 11-37.
- : "Algunas consideraciones sobre la producción agraria castellana en los veinticinco últimos años del antiguo régimen", a A. GARCÍA SANZ i R. GARRABOU, eds.: *Historia agraria de la España contemporánea. 1. Cambio social y nuevas formas de propiedad (1800-1850)*, Barcelona, Crítica, 1985, pp. 129-150.
- : "La formación del 'desierto manufacturero' extremeño: el declive de la pañería tradicional al final del Antiguo Régimen", *Revista de Historia Industrial*, nº 3, 1993, pp. 41-64.
- LOBATO FRANCO, Isabel: *Compañías y negocios en la Cataluña preindustrial (Barcelona 1650-1720)*, Sevilla, Secretariado de publicaciones de la Universidad de Sevilla, 1995.
- LÓPEZ, Roberto Sabatino: *La revolución comercial en la Europa Medieval*, Barcelona, El Albir, 1981.
- LÓPEZ BARAHONA, Victoria, i NIETO SÁNCHEZ, José A., eds.: *El trabajo en la encrucijada. Artesanos urbanos en la Europa de la Edad Moderna*, Madrid, Los libros de la catarata, 1996.
- LÓPEZ GONZÁLEZ, Clemente: "Desde las reformas monetarias de los Reyes Católicos hasta fines del siglo XVII", a J. HERNÁNDEZ ANDREU: *Historia monetaria...*, 1996, pp. 13-62.
- LYNCH, John: *El siglo XVIII. Historia de España, XII*, Barcelona, Crítica, 1991.
- MADOZ, Pascual: *Diccionario geográfico estadístico. Alcoy (ampliación facsimilar)*, València, Librerías Paris-Valencia, 1995.
- MAGER, Wolfgang: "Proto-industrialization and proto-industry: the uses and drawbacks of two concepts", *Continuity and change*, 8 (2), 1993, pp. 181-215.
- MALANIMA, Paolo: *I piedi di legno. Una macchina alle origini dell'industria medievale*, Milano, Franco Angeli, 1988.
- : *Il lusso dei contadini. Consumi e industrie nelle campagne toscane del sei e settecento*, Bologna, Il Mulino, 1990.
- : *Economia preindustriale. Mille anni: dal IX al XVIII secolo*, Milan, Bruno Mondadori, 1997.
- : "Tra due sistemi energetici. I consumi di energia in Europa fra il 1600 e il 1800", *Meridiana. Rivista di Storia e Scienze Sociali*, nº 30, 1997, pp. 17-39.
- MANN, Julia de Lacy: *The Cloth Industry in the West of England from 1640 to 1889*, Oxford, University Press, 1971.

- MARGLIN, Stephen A.: "What do Bosses Do? The Origins and Functions of Hierarchy in Capitalist Production", *Review of Radical Political Economy*, IV (summer), 1974, p. 60-112.
- MARTÍ MARTÍ, José: *Guía del forastero en Alcoy*, Alcoi, Imprenta de Juan Martí, 1864.
- MARTÍN ACEÑA, Pablo: "Los precios en Europa durante los siglos XVI y XVII: estudio comparativo", *Revista de Historia Económica*, X, nº 3, 1992, pp. 359-395.
- MARTÍN GARCÍA, Gonzalo: *La industria Textil en Ávila durante la etapa final del Antiguo Régimen. La Real Fábrica de Algodón*, Ávila, Institución "Gran Duque de Alba", 1989.
- MARTÍNEZ BARA, José Antonio: "Competencia entre la Justicia de Bañeres y el Corregidor de Alcoy en 1791-92", *R.F.M.C. de Banyeres*, 1969.
- MARTÍNEZ SANTOS, Vicente: *Cara i cruz de la sedería valenciana (Siglos XVIII-XIX)*, València, Alfons el Magnànim, 1981.
- MARX, Karl: *El Capital*, Barcelona, Ed. 62/Diputació de Barcelona, 1983-1990 (6 vols.)
— : *El capital. Libro I, capítulo VI (inédito)*, Madrid, Siglo XXI, 1973.
— : *Líneas fundamentales de la crítica de la economía política (Grundrisse)*, Barcelona, Crítica, 1977-1978 (2 vols.)
- MATEU, Enric, i CALATAYUD, Salvador: "La evolución de la agricultura valenciana: algunos aspectos (1840-1930)", a AZAGRA, MATEU, VIDAL, eds.: *De la sociedad tradicional...*, 1996, pp. 101-124.
- MCKENDRICK: "The Consumer Revolution of Eighteenth-Century England" a N. MCKENDRICK, J. BREWER i J. H. PLUMB, eds.: *The Birth of a Consumer Society. The Commercialization of Eighteenth-Century England*, Londres-Bloomington, Europa Publications Limited, 1982, pp. 9-33.
- MEILLASSOUX, Claude: *Mujeres, graneros y capitales. Economía doméstica y capitalismo*, México, 1985.
- MELIÀ TENA, Casimir: *L'economia del Regne de València segons Cavanilles*, València, L'Estel, 1978.
- MENDELS, Franklin F.: "Proto-industrialization: The First Phase of the Industrialization Process", *The Journal of Economic History*, nº 32, 1972, pp. 241-261.
— : "Les temps de l'industrie et les temps de l'agriculture", *Revue du Nord*, t. LXIII, nº 248, 1981, pp. 21-33.
— : "Des industries rurales à la protoindustrialisation. Historique d'un changement de perspective", *Annales, E.S.C.*, 39è année, nº 5, 1984, pp. 977-1008
— : "Niveau des salaires et âge au mariage en Flandre, XVIIe-XVIIIe siècles",

Annales. E.S.C., 39e année, n° 5, 1984, pp. 939-955.

MENDELS, F. F. i DEYON, P.: "Programme de la section A-2 du Huitième Congrès International d'Histoire Économique: La proto-industrialisation: théorie et réalité (Budapest 1982)", *Revue du Nord*, LXIII, n° 248, 1981, pp. 11-19.

MESTRE SANCHIS, Antonio: "La recolección de diezmos en la diócesis de Valencia según una encuesta capitular de 1758" a *Primer Congreso de Historia del País Valenciano*, VII, València, Universitat de València, 1976, pp. 631-642.

MILLÁN Y GARCÍA-VARELA, Jesús: *Rentistas y campesinos. Desarrollo agrario y tradicionalismo político en el sur del País Valenciano, 1680-1840*, Alacant, I.E.J.G.A., 1984.

—: "La 'protoindustrialización' y los orígenes de la industria en el País Valenciano", *Estudis d'Història Contemporània del País Valencià*, n° 5, 1984, pp. 93-104.

—: "Agricultura intensiva i explotació camperola: desenvolupament agrari i estructura de classes al regadiu valencià, segles XVII-XIX" a R. GARRABOU i altres: *Terra, treball i propietat...*, pp. 107-133.

—: "L'economia i la societat valencianes, 1830-1914. Les transformacions d'un capitalisme perifèric" a P. RUIZ, ed.: *Història del País Valencià. V. Època Contemporània*, Barcelona, Ed. 62, 1990, pp. 29-76.

MINCHINTON, Walter: "Tipos y estructura de la demanda (1500-1750)" a Carlo M. CIPOLLA: *Historia Económica de Europa (2). Siglos XVI y XVII*, Barcelona, Ariel, 1981, pp. 68-140.

MIRA JÓDAR, Antonio José: "Evolución demográfica de la Vall d'Albaida-L'Alcoià a finales de la Edad Media: las villas reales (1415-1530)", *Almaig*, Ontinyent, 1994, pp. 67-75.

—: "El siglo XV: demografía y economía", a F. MORENO: *Història de L'Alcoià...*, I, pp. 241-252.

MIRANDA ENCARNACIÓN, José Antonio: "Nuevos enfoques sobre la industrialización valenciana del siglo XIX", a AZAGRA, MATEU, VIDAL: *De la sociedad tradicional...*, 1996, pp. 253-273.

MISKIMIN, Harry A.: *La economía de Europa en el Alto Renacimiento (1300-1460)*, Madrid, Cátedra, 1980.

MODESTO ALAPONT: "La crisi agrària de principis del segle XIX a l'Horta de València (1807-1840): transformacions i actituds a una comarca d'agricultura intensiva", *Recerques*, n° 37, 1998, pp. 5-30.

MOKYR, Joel: *La palanca de la riqueza. Creatividad tecnológica y progreso económico*, Madrid Alianza, 1990.

- MOLAS i RIBALTA, Pere: *Comerç i estructura social a Catalunya i València als segles XVII i XVIII*, Barcelona, Curial, 1977.
- : *La burguesía mercantil en la España del Antiguo Régimen*, Madrid, Cátedra, 1985.
- MOLTÓ ANDRÉS, Fausto: "Estudio comparativo de las industrias alcoyanas de tejidos y de papel en el último tercio de siglo", *Composiciones premiadas en el certamen científico y literario celebrado por el Círculo Industrial*, Alcoi, Impremta "La Victoria", 1900 (edició fac-símil, Misèria i Companyia edicions, 1992).
- MOLTÓ BLANES, Enric H.: "Cocentaina durant el trienni liberal (1820-1823)", *Alberri*, nº 4, 1991, pp. 124-149.
- MOMBLANCH y GONZÁLBEZ, Francisco de Paula: "El señorío jurisdiccional y el gran pleito de Benilloba", *R.F.M.C. de Benilloba*, 1961.
- : *Historia de la villa de Muro*, Muro, Ajuntament de Muro, 1993.
- MORANT DEUSA, Isabel: "La societat valenciana del segle XVIII. Canvi i conflicte", a M. ARDIT (coord.): *Història del País Valencià. IV...*, 1990, pp. 111-151.
- MORENO SÁEZ, Francisco, coord.: *Historia de l'Alcoià, el Comtat y la Foia de Castalla*, (dos vols.), Alacant, Ed. Prensa Alicantina, 1996.
- MOYA MOYA, José: "Alcoy industrial. Lo que fueron cimientos de las pujantes manufacturas locales. Mirada retrospectiva", *La Gaceta de Levante*, dimarts, 23 d'abril de 1929.
- : *Libro de Oro de la Ciudad de Alcoy*, Alcoi, Familia Moya-Bernabeu, 1992 (dos vols).
- MUNRO, John H.: "The Origin of the English 'New Draperies'. The Resurrection of an Old Flemish Industry, 1270-1570", a N. B. HARTE: *The New Draperies...*, 1997, pp. 35-127.
- MUSET i PONS, Assumpta: "Ferias y mercados al servicio del negocio catalán (siglo XVIII)", a J. TORRAS i B. YUN: *Consumo, condiciones de vida y...*, 1999, pp. 323-334.
- NADAL i OLLER, Jordi: *El fracaso de la Revolución industrial en España*, Barcelona, Ariel, 1975.
- : "El desenvolupament de l'economia valenciana a la segona meitat del segle XIX: ¿una via exclusivament agrària?", *Recerques*, nº 19, 1987, pp. 115-132.
- , coord.: *La evolución demográfica bajo los Austrias*, Alacant, I.C. "Juan Gil-Albert"-Seminari d'Estudis sobre la Població del País Valencià, 1991.
- : "Los dos abortos de la revolución industrial en Andalucía", a *Moler, tejer y fundir. Estudios de historia industrial*, Barcelona, Ariel, 1992, pp. 53-83.

- NAVARRO ESPINACH, Germán: *El despegue de la industria sedera en la Valencia del siglo XV*, València, Generalitat Valenciana, 1992.
- : *El Col·legi de l'Art Major de la Seda de València*, València, Generalitat Valenciana, 1996.
- NIETO SÁNCHEZ, José A.: "Asociación y conflicto laboral en el Madrid del siglo XVIII", a V. LÓPEZ i J.A. NIETO, eds.: *El trabajo en la encrucijada...*, 1996, pp. 248-287.
- OGILVIE, Sheilagh C.: "Social institutions and proto-industrialization" OGILVIE i CERMÁN, eds.: *European ...*, 1996, pp. 23-37.
- : *State corporatism and proto-industry. The Württemberg Black Forest, 1580-1797*, Cambridge, Cambridge University Press, 1997.
- OGILVIE, Sheilagh C. i CERMÁN, Markus: *European proto-industrialization*, Cambridge University Press, 1996.
- OLCINA LLORÉNS: "Orígen y desarrollo de la cuenca industrial del río Barchell", *Ayudas a la investigación 1984-1985*, I, Alacant, Institut d'Estudis "Juan Gil-Albert", pp. 119-130.
- PALAFOX GAMIR, Jordi: "Expansión de las exportaciones, crecimiento, diversificación industrial e industrialización", a AZAGRA, MATEU, VIDAL: *De la sociedad tradicional...*, 1996, pp. 321-345.
- PALOP RAMOS, José Miguel: *Hambre y lucha antifeudal. Las crisis de subsistencias en Valencia (Siglo XVIII)*, Madrid, Siglo XXI, 1977.
- : "El producto diezmal valenciano durante los siglos XVII y XVIII", a Joseph GOY i Emmanuel LE ROY LADURIE: *Prestations paysannes, dîmes, rente foncière et mouvement de la production agricole à l'époque préindustrielle*, Paris, Mouton, 1982, pp. 407-416
- PAREJO BARRANCO, Antonio: *Industria dispersa e industrialización en Andalucía. El textil Antequerano (1750-1900)*, Málaga, Universidad de Málaga-Ayuntamiento de Antequera, 1987.
- PÉREZ APARICIO, Carme: *De l'alçament maulet al triomf botifler*, València, Eliseu Climent editor, 1981.
- PÉREZ GARCÍA, José Manuel i ARDIT LUCAS, Manuel: "Bases del crecimiento de la población valenciana en la Edad Moderna", a VV.AA.: *Estudis sobre la població...*, I, 1988, pp. 35-69.
- PÉREZ PÉREZ, David: *Reestructuració dels espais industrials de l'eix Alcoi-Cocentaina-Muro*, Alacant, Universitat d'Alacant, 1997 .
- PÉREZ PLANELLES, Francesc: *Plan estatístico de la villa de Alcoy*, manuscrit de 1807

(edició fac-símil i introducció a càrrec de Ismael VALLÈS, Ajuntament d'Alcoi/Secció de Geografia de la Universitat de València, 1983).

PERIS ALBENTOSA, Tomàs: *Propiedad, producción y poder en la Ribera del Xúquer (La acequia Real de Alzira, 1258-1847)*, València, Confederació Hidrogràfica del Xúquer/Conselleria d'Obres Públiques, Urbanisme i Transports de la Generalitat Valenciana, 1992.

— : "La evolución de la agricultura valenciana entre los siglos XV y XIX: rasgos cualitativos y problemas de cuantificación", *Revista de Historia Económica*, XIII, nº 3, 1995, pp. 473-508.

PESET REIG, Mariano: *Dos ensayos sobre la historia de la propiedad de la tierra*, Madrid, E.D.E.R.S.A., 1982.

— i GRAULLERA SANZ, Vicente: "Nobleza y señoríos en Valencia durante el siglo XVIII", *Estudios de Historia Social*, nº 12-13, 1980, pp. 245-281.

PFISTER, Ulrich: "Craft Guilds and Proto-Industrialization in Europe, 16th to 18th Centuries", a EPSTEIN, HAUPT, PONI i SOLY, eds.: *Guilds, economy...*, 1998, pp. 11-23.

PHILLIPS, Carla Rahn, i, PHILLIPS, Jr., William D.: *Spain's Golden Fleece. Wool Production and the Wool Trade from the Middle Ages to the Nineteenth Century*, Baltimore & London, The Johns Hopkins University Press, 1997.

PILES ROS, Leopoldo: *Apuntes para la historia económico social de Valencia durante el siglo XV*, València, Ajuntament de València, 1969.

PLA ALBEROLA, Primitivo J.: "La natalidad ilegítima en el condado de Cocentaina (siglos XVI al XIX)", *Revista de Historia Moderna*, nº 3, 1983, pp. 9-61.

— : *La población del Marquesado de Guadalest en el siglo XVII*, Alacant, Instituto de Estudios Alicantinos, 1983.

— : "Capitols de nova població del lloch de Benazau, 1611", *Revista del Instituto de Estudios Alicantinos*, nº 39, 1983, pp. 125-155.

— : "Apuntes para el estudio de las rentas señoriales en el siglo XVI. Los pequeños señoríos del 'Cuartel de las Montañas'", a *Jerónimo Zurita, su época y su escuela*, Zaragoza, Institución Fernando el Católico, 1983.

— : *Conflictos jurisdiccionales en un gran señorío valenciano: el condado de Cocentaina ante la consolidación del absolutismo*, tesi doctoral inèdita, Universitat d'Alacant, 1985.

— : "Hambre, peste y guerra: los embates de la muerte en el condado de Cocentaina (1609-1709)", *Revista de Historia Moderna*, nº 5, 1985, pp. 67-126.

— : "La población alicantina en los siglos XVI al XVIII", a Antonio MESTRE (dir.): *Historia de la provincia de Alicante*, IV, Murcia, Ediciones Mediterráneo, 1986, pp. 17-70.

— : *Cartas Pueblas del Condado de Cocentaina*, Ajuntament de Cocentaina/Institut

- : "Juan Gil-Albert", 1986.
- : "Los movimientos migratorios en el condado de Cocentaina tras la expulsión de los moriscos", a VV.AA.: *Estudis sobre la població...*, I, 1988, pp. 301-314.
- : "Despoblación y repoblación. La crisis del XVII en el Cuartel de La Marina y Las Montañas", a Jordi NADAL, coord.: *La evolución demográfica ...*, 1991, pp. 195-239.
- : "La expulsión de los moriscos", a F. MORENO: *Història de L'Alcoià...*, I, 1996, pp. 337-348.
- : "El siglo XVII: Despoblación y repoblación", a *Ibidem*, pp. 349-360.
- PLANES i BALL: *Teixir i traginar. De la manufactura tradicional a la periferització industrial. El Lluçanès (Segles XVIII-XIX)*, Taradell, Centre d'Estudis del Lluçanès, 1997.
- POHL, Hans: "Economic Powers and Political Powers in Early Modern Europe: Theory and History", *The Journal of European Economic History*, vol. 28, nº 1, 1999, pp. 139-168.
- POLANYI, Karl: *La gran transformació. Crítica del liberalismo económico*, Madrid, Las ediciones de la Piqueta, 1989.
- POLLARD, Sidney: *La génesis de la dirección de empresa moderna. Estudio sobre la revolución industrial en Gran Bretaña*, Madrid, Ministerio de Trabajo y Seguridad Social, 1987.
- : *La conquista pacífica. La industrialización de Europa (1760-1970)*, Zaragoza, Prensas Universitarias, 1991.
- PRADELLS NADAL, Jesús: *Del foralismo al centralismo. Alicante 1700-1725*, Alacant, Universitat d'Alacant/Caixa d'Estalvis Provincial, 1984.
- : "La Guerra de Successió i la Nova Planta al País Valencià", a M. ARDIT, coord.: *Història del País Valencià. IV...*, 1990, pp. 155-172
- PULIDO BUENO, Ildefonso: *Almojarifazgos y comercio exterior en Andalucía durante la época mercantilista. 1526-1740*, Huelva, Ildefonso Pulido, 1993.
- RAMELLA, Franco: *Terra e telai. Sistemi di parentela e manifattura nel Biellese dell'Ottocento*, Torino, Einaudi, 1984.
- RANDALL, Adrian: *Before the luddites. Custom, Community and Machinery in the English woollen industry, 1776-1809*, Cambridge, University Press, 1991.
- REDONDO VEINTEMILLAS, Guillermo: *Las corporaciones de artesanos de Zaragoza en el siglo XVII*, Zaragoza, Institución "Fernando el Católico", 1982.
- REHER, David Sven, i BALLESTEROS DONCEL, Esmeralda: "Precios y salarios en Castilla la Nueva: la construcción de un índice de salarios reales, 1501-1991", XI, nº 1,

1993, pp. 101-151.

REVERT CORTÉS, Antonio: *Primeros pasos del maquinismo en Alcoy, sus consecuencias sociales*, Alcoi, Imprenta La Victoria, 1965.

RICARDO, David: *Els principis d'economia política i tributació*, Barcelona, Edicions 62/Diputació de Barcelona, 1984.

RINGROSE, David R.: *Madrid y la economía española (1560-1850)*, Madrid, Alianza, 1985.

RIU i RIU, Manuel: "The Woollen Industry in Catalonia in the Later Middle Ages", a N.B. HARTE i K.G. PONTING: *Cloth and Clothing in Medieval Europe: Essays in Memory of Professor E.M. Carus-Wilson*, London, Oxford University Press-Pasold Research Fund, 1983.

ROCHE: *La culture des apparences. Une histoire du vêtement (XVIIe-XVIIIe siècle)*, Paris, Fayard, 1989.

— : *Histoire des choses banales. Naissance de la consommation dans les sociétés traditionnelles (XVIIe-XIXe siècle)*, Paris, Fayard, 1997.

RODRÍGUEZ LABANDEIRA, José: "La política económica de los borbones", a Miguel ARTOLA, ed.: *La economía española al final del Antiguo Régimen. IV. Instituciones*, Madrid, Alianza Editorial/Banco de España, 1982, pp. 107-184.

ROMEO MATEO, Mª Cruz: *Realengo y municipio: marco de formación de una burguesía (Alcoy en el siglo XVIII)*, Alacant, Institut d'Estudis "Juan Gil-Albert", 1986.

— : "Batlia i municipi a Alcoy durant el segle XVIII", a VV.AA.: *Actes del congrés...*, 1989, pp. 97-101.

— : *Entre el orden y la revolución. La formación de la burguesía liberal en la crisis de la monarquía absoluta (1814-1833)*, Alacant, I.C. "Juan Gil-Albert", 1993.

ROMEU LLORACH, Jordi: *El sistema fiscal valenciano (1715-1823)*, Vinaròs, 1981.

ROS MASSANA, Rosa: *La industria lanera de Béjar a mediados del siglo XVIII*, Salamanca, Centro de Estudios Salmantinos-CSIC, 1993.

— : "Gremios y empresas en la industria lanera de Béjar, 1680-1808", *Revista de Historia Industrial*, nº 13, 1998, pp. 11-35.

— : *La industria textil lanera de Béjar (1680-1850). La formación de un enclave industrial*, Valladolid, Junta de Castilla y León, 1999.

ROSE, Mary B., ed.: *The Lancashire Cotton Industry. A History Since 1700*, Preston, Lancashire County Books, 1996.

ROSENBERG, Nathan: "Incertidumbre y cambio tecnológico", *Revista de Historia Industrial*, nº 6, 1994, pp. 11-30.

- RUIZ MARTÍN, Felipe i GARCÍA SANZ, Ángel, eds.: *Mesta, trashumancia y lana en la España moderna*, Barcelona, Crítica/Fundación Duques de Soria, 1998.
- RUIZ RODRÍGUEZ, José Ignacio: "Desde la llegada de los borbones a la unidad monetaria del régimen liberal", a J. HERNÁNDEZ ANDREU: *Historia monetaria...*, 1996, pp. 63-122.
- RUIZ TORRES, Pedro: *Señores y propietarios. Cambio social en el sur del País Valenciano, 1650-1850*, València, Alfons el Magnànim, 1981.
- : "La fi de la noblesa feudal al País Valencià", a R. GARRABOU, *et al.*: *Terra, treball i propietat...*, 1986, pp. 166-185.
- : "Consideraciones críticas sobre la nueva historiografía valenciana de los años 60 y 70" a J. AZAGRA, E. MATEU i J. VIDAL: *De la sociedad tradicional a la economía moderna...*, 1996, pp. 15-33.
- RULE, John: "The property of skill in the period of manufacture", a JOYCE, Patrick: *The historical meanings of work*, Cambridge, Cambridge University Press, 1987, pp.99-119.
- SABEL, Charles S. i ZEITLIN, Jonathan: "Alternative storiche alla produzione di massa. Politica, mercati e tecnologia nell'industrializzazione del diciannovesimo secolo", a D. S. LANDES: *A che servono...*, 1987, pp. 122-161.
- SAFLEY, Thomas Max i ROSENBAND, Leonard N.: *The Workplace before the Factory. Artisans and Proletarians, 1500-1800*, Ithaca i Londres, Cornell University Press, 1993.
- SALES, Núria, *et al.*: *Terra, treball i propietat. Classes agràries i règim senyorial als Països Catalans*, Barcelona, Crítica, 1986.
- SANCHIS LLORENS, Rogelio: "La bolla, el bollat i els bolladors" a *Ciudad*, Alcoi, 30-IV-1981, p. 14.
- : *Obras escogidas sobre Alcoy*, Alcoi, Alcoy-Ediciones2000, 1995 (dos vols.)
- SANTACREU SOLER, José Miguel: "Estudios sobre el siglo XVIII en la villa de Agres", VV.AA.: *Miscelánea histórica de Agres*, Alacant, C.A.A.M., 1985, pp. 89-120.
- SANTONJA CARDONA, Josep Lluís: "El siglo XVI: Población, economía y territorio", a F. MORENO: *Història de l'Alcoià...*, I, 1996, pp. 289-300.
- SANZ DE BREMOND y MIRA, Antonio: "Un pleito curioso en el siglo XVIII: la venta de comestibles", *R.F.M.C. de Benilloba*, 1958.
- : "Cuando Benilloba era morisca...", *R.F.M.C. de Benilloba*, 1979.
- : "Benilloba y la política en el siglo XVIII", *R.F.M.C. de Benilloba*, 1980.
- : "La dinámica social en la Benilloba del siglo XVIII", *R.F.M.C. de Benilloba*, 1984.

- SEBASTIÀ ALCARAZ, Rafael: "El proceso de industrialización en Muro", a *Ayudas a la investigación (1986-1987)*, vol. VI, Alacant, I.C. Juan Gil-Albert, 1986, pp. 143-151.
- SERRANO i JAÉN, Joaquim: "Desenvolupament i destrucció d'una minoria: els moriscos al senyoriu d'Elx", *Recerques*, nº 27, 1993, pp. 53-72.
- SEWELL, William H.: *Trabajo y revolución en Francia. El lenguaje del movimiento obrero desde el Antiguo Régimen hasta 1848*, Madrid, Taurus, 1992.
- SIGMA, Gabinete: *La economía de Alcoy y comarca. Aspectos históricos y estructuras actuales*, Alcoi, Monte de Piedad y Caja de Ahorros de Alcoy, 1972.
- SMITH, Adam: *Indagació sobre la naturalesa i les causes de la riquesa de les nacions*, Barcelona, Edicions 62/Diputació de Barcelona, 1991 (dos vols.)
- SONENSCHER, Michael: "Work and wages in Paris in the eighteenth century", a BERG, HUDSON i SONENSCHER, eds.: *Manufacture in town and....*, pp. 147-172.
- STYLES, John: "Embezzlement, industry and the law in England, 1500-1800", a M. BERG, P. HUDSON i M. SONENSCHER, eds.: *Manufacture in town and country...*, 1983, pp. 173-210.
- SUCH JUAN, Juan: *La indústria textil de Alcoi-Ontinyent: problemes y perspectives*, Alcoi, Juan Such Juan, 1993.
- TANGUY, Jean: *Quand la toile va. L'industrie toilière bretonne du 16è au 18è siècle*, Rennes, Éditions Apogée, 1994.
- TELLO ARAGAY, Enric: *Cervera i la Segarra al segle XVIII. En els orígens d'una Catalunya pobra, 1700-1860*, Lleida, Pagès, 1995.
- TEROL REIG Vicent: "La indústria sabonera a Albaida, segles XVIII-XIX", a VV.AA.: *Cultura material i canvi social. Actes del Segon Congrés d'Arqueologia Industrial del País Valencià*, València, Associació Valenciana d'Arqueologia Industrial, 1996, pp. 157-169.
- TERRIER, Didier: *Les deux âges de la proto-industrie. Les tisserands du Cambrésis et du Saint-Quentinois, 1730-1880*, Paris, Éditions de l'École des Hautes Études en Sciences Sociales, 1996.
- THEIBALT, John: "Town, Countryside, and Proto-Industrialization in Early Modern Europe", *Journal of Interdisciplinary History*, XXIX, nº 2, 1998, pp. 263-272.
- THIRSK, Joan: "Industries in the Countryside", a F.J. FISHER, ed.: *Essays in the*

Economic and Social History of Tudor and Stuart England in Honour of R. H. Tawney, Cambridge University Press, 1969, pp. 70-88.

THOMPSON, Edward Palmer: "Tiempo, disciplina de trabajo y capitalismo industrial", *Tradición, revuelta y consciencia de clase. Estudios sobre la crisis de la sociedad preindustrial*, Barcelona, Crítica, 1979, pp. 239-293.

—: *La formación de la clase obrera en Inglaterra* (dos vols.), Barcelona, Crítica, 1989.

THOMSON, James K. J.: *Clermont de Lodève (1633-1789). Fluctuations in the prosperity of a Languedocian cloth-making town*, Cambridge, University Press, 1982.

—: "Variations in industrial structure in pre-industrial Languedoc", a BERG, HUDSON, SONENSCHER, eds.: *Manufacture in town...*, 1984, pp. 178-83.

—: *Els orígens de la industrialització a Catalunya. El cotó a Barcelona, 1728-1832*, Barcelona, Edicions 62, 1994.

THRUPP, Sylvia S.: "Los gremios", a M.M. POSTAN, E.E. RICH i E. MILLER: *Historia económica de Europa. III. Organización y política económica en la Edad Media*, Madrid, Edersa, 1967, pp. 291-359.

TILLY, Charles: "Flows of capital and forms of industry in Europe, 1500-1900", *Theory and Society*, 12/2, 1983, pp. 123-142.

TIMMINS, Geoffrey: *Made in Lancashire. A history of regional industrialisation*, Manchester i Nova York, Manchester University Press, 1998.

TOMÁS CARPI, Juan Antonio: *La lógica del desarrollo económico: el caso valenciano*, València, PREVASA, 1985.

TONDA MONLLOR, Emilia M^a: "Notes sobre l'estructura agrària i dels conreus a Alcoi a les darreries del segle XIX" a VV.AA.: *Actes del Congrés ...*, 1989, pp. 147-158.

TORMO COLOMINA, Josep: *El llenguatge tèxtil alcoià. La influència de la indústria tèxtil en la parla, la toponímia i la cançó popular alcoiana*, Alcoi, Ajuntament d'Alcoi-Institut de Cultura "Juan Gil-Albert", 1995.

TORRAS ELIAS, Jaume: "Estructura de la indústria pre-capitalista. La draperia", *Recerques*, nº 11, 1981, pp. 7-28.

—: "Fabricants sense fàbrica. Estudi d'una empresa llanera d'Igualada (1726-1765)", *Recerques*, nº 19, 1987, pp. 145-160.

—: "La 'protoindustrialización'. Balance de una peripecia historiográfica", *Áreas*, nº 10, 1989, págs. 81-88.

—: "Early manufacturing and proto-industry in Spain", paper inèdit, Warwick, abril, 1989.

—: "Gremio, familia y cambio económico. Pelaires y tejedores en Igualada, 1695-1765", *Revista de Historia Industrial*, nº 2, 1992, pp. 11-29.

- : "La construcció del mercat", a VV.AA.: *Els espais del mercat. II Col·loqui internacional d'història local. València, 23, 24, 25 i 26, abril, 1991*, València, Diputació de València, 1993, pp. 11-24.
- : "Corporations et liberté de fabrication en Espagne au XVIIIè siècle", *Revue du Nord*, nº 307, 1994, pp. 745-751.
- : "Redes comerciales y auge textil en la España del siglo XVIII", a M. BERG, ed.: *Mercados y manufacturas...*, 1995, pp. 111-132.
- : "Productes vitícoles i integració mercantil a Europa, ss. XVI-XVIII", *Estudis d'Història Econòmica*, nº 14, 1996, pp. 23-33.
- : "Small Towns, Craft Guilds and Proto-Industry in Spain", *Jahrbuch für Wirtschaftsgeschichte*, nº 2, 1998, pp. 79-96.
- i YUN CASALILLA, Bartolomé: *Consumo, condiciones de vida y comercialización. Cataluña y Castilla, siglos XVII-XIX*, Ávila, Junta de Castilla y León, 1999.
- TORRÓ ABAD, Josep: "Arqueología medieval de Alcoi y su entorno", VV.AA.: *Alcoi, prehistoria y arqueología. Cien años de investigación*, Alcoi, 1984, pp. 277-309.
- : "Sobre ordenament feudal del territori i trasbalsaments de la població mudèjar. La Montanea Valencie (1286-1291)", *Afers*, nº 7, 1989, pp. 95-124.
- : "L'atac granadí de 1304 i els orígens de la devoció a Sant Jordi en Alcoi", *Alcoi*, 1991, pp. 97-99.
- : *La formació d'un espai feudal. Alcoi de 1245 a 1305*, València, Diputació de València, 1992.
- : "Assentaments i heretats. Consideracions sobre la colonització a la Vall d'Albaida (1245-1295)", a V. TEROL, ed.: *750 Anys com a Valencians. Albaida i la Vall, 1245-1995*, Ontinyent, Caixa d'Ontinyent, 1995, pp. 93-110.
- : "L'assalt a la terra. Qüestions sobre l'abast de la colonització feudal al regne de València (1233-1304)", a Philippe SÉNAC, éd.: *Histoire et archéologie des terres catalanes au Moyen Âge*, Perpinyà, 1995, pp. 317-338.
- : *El naixement d'una colònia. Dominació i resistència a la frontera valenciana (1238-1276)*, València, Publicacions de la Universitat de València, 1999.
- TORRÓ GIL, Lluís: "Aproximació a l'estudi de la producció agrícola d'Alcoi (s. XVII)", *Eines*, nº 9-10, 1989, pp. 49-63.
- : "Relacions entre agricultura i manufactura a l'Alcoi preindustrial", *Alcoi*, 1990, pp. 129-131.
- : *Alcoi una vila reial valenciana als inicis del sis-cents. Aproximació a les conseqüències de l'expulsió dels moriscs sobre la propietat de la terra als reialencs de cristians vells*, Tesi de Llicenciatura, Universitat de València, 1990.
- : "Epidèmia i lluita contra la mortalitat al País Valencià foral modern. El 'morbo' de 1600 a la vila d'Alcoi", a J. BERNABEU, coord.: *El papel de la mortalidad...*, 1991, pp. 99-106.
- : "Implicacions i conseqüències de la Segona Germania", a VV.AA.: *La Segona Germania. Col·loqui Internacional*, València, 1994, pp. 161-196.
- : *Abans de la indústria. Alcoi als inicis del sis-cents*, Alacant, Universitat d'Alacant-I.C. "Juan Gil-Albert", 1994.

- : "Los inicios de la mecanización de la industria lanera en Alcoi", *Revista de Historia Industrial*, nº 6, 1994, pp. 133-141.
- : *La Reial Fàbrica de Draps d'Alcoi. Ordenances gremials (segles XVI al XVIII)*, Alcoi, Ajuntament d'Alcoi-I.C. "Juan Gil-Albert", 1996.
- : "Al voltant dels orígens de la industrialització valenciana", a AZAGRA, VIDAL, MATEU: *De la sociedad tradicional...*, 1996, pp. 34-61.
- : "La Guerra de Sucesión", a F. MORENO (coord.): *Història de l'Alcoià...*, 1996, pp. 373-384.
- : "Prehistòria del moviment obrer a Alcoi. Una vaga dels teixidors l'any 1610", *Alcoy*, 1996, pp. 126-127.
- TRIVELLATO, Francesca: "Salaires et justice dans les corporations vénitiennes au 17e siècle. Le cas des manufactures de verre", *Annales HSS*, 1999, nº 1, pp. 245-273.
- TRUANT, Cynthia M.: "Insolentes e independientes: los oficiales y sus 'ritos' en el taller del Antiguo Regimen", a V. LÓPEZ i J.A. NIETO, eds.: *El trabajo en la encrucijada...*, 1996, pp. 203-247.
- TURNAU, Irena: "The Organization of the European Textile Industry from the Thirteenth to the Eighteenth Century", *The Journal of European Economic History*, vol. 17, nº 3, 1988, pp. 583-603.
- VALLÉS i BORRÀS, Vicent: *El conreu de la morera i l'artesanía de la seda en la Ribera del Xúquer als segles XVI i XVII. El cas de l'Alcúdia*, L'Alcúdia, Ajuntament de L'Alcúdia, 1985.
- VALLÈS i SANCHIS, Ismael: *Indústria tèxtil i societat a la regió d'Alcoi-Ontinyent, 1780-1930*, València, Universitat de València, 1986.
- VANDENBROEKE, Christiaan: "Le cas flamand: évolution sociale et comportements démographiques aux XVIIe-XIXe siècles", *Annales. E.S.C.*, 39e année, nº 5, 1984, pp. 915-938.
- : "Proto-industry in Flanders: a critical review" a S. C. OGILVIE i M. CERMÁN: *European proto-industrialization*, pp. 102-117.
- VAN DER LINDEN, Marcel i LUCASSEN, Jan: *Prolegomena for a Global Labour History*, Amsterdam, International Institute of Social History, 1999.
- VÁZQUEZ DE PRADA, Valentín i MOLAS i RIBALTA, Pere: "La industria lanera en Barcelona (s. XVI-XVIII)" a M. SPALLANZANI, ed.: *Produzione, commercio e...*, 1976, pp. 553-565.
- VILAPLANA GISBERT, José: *Biografías de tres alcoyanos ilustres*, Alcoi, Impremta de Camilo Vilaplana i comp., 1896 (edició fac-símil, Editorial Misèria i Companyia).
- : *Historia religiosa de Alcoy*, Alcoi, 1903 (edició fac-símil de la Diputació

- Província d'Alacant, 1977, prologada per Adrián Espí).
- VV.AA.: *Estudis sobre la població al País Valencià* (dos vols), València, Alfons el Magnànim-Institut de Cultura "Juan Gil-Albert", 1988.
- VV.AA.: *Actes del Congrés d'Estudis de l'Alcoià-Comtat*, Alcoi, Associació Cultural Alcoià-Comtat/I.C. "Juan Gil-Albert"/Ajuntament d'Alcoi, 1989.
- VICENS VIVES, Jaume: *Manual de Historia Económica de España*, Barcelona, Vicens Vives, 1981.
- VILAPLANA GISBERT, José: *Historia religiosa de Alcoy*, Alcoi, Impremta de Payà, 1903 (edició fac-símil de la Diputació Provincial d'Alacant, 1977, prologada per Adrián Espí).
- VILAR, Pierre: *Oro y moneda en la historia (1450-1920)*, Barcelona, Ariel, 1982.
—: *Catalunya dins l'Espanya moderna. Recerques sobre els fonaments econòmics de les estructures nacionals* (4 vols.), Barcelona, Edicions 62, 1986.
- VOTH: "Time and Work in Eighteenth-Century London", *The Journal of Economic History*, vol. 58, nº 1, 1998, pp. 29-58.
- WOOLF, Stuart: *Los pobres en la Europa moderna*, Barcelona, Crítica, 1989.
- WRIGLEY, E. A.: *Historia y población. Introducción a la demografía histórica*, Barcelona, Crítica, 1985.
—: *Cambio, continuidad y azar. Carácter de la Revolución industrial inglesa*, Barcelona, Crítica, 1993.
- YUN CASALILLA, Bartolomé: "El desarrollo agrario en la España de la época preestadística: Una frontera metodológica y conceptual", *Noticario de Historia Agraria*, nº 11, 1996, pp. 15-35.
—: "La historia económica por el lado de la demanda y el consumo: unas reflexiones generales" a J. TORRAS i B. YUN: *Consumo, condiciones de vida y...*, 1999, pp. 9-23.
- ZELL, Michael: *Industry in the countryside. Wealden society in the sixteenth century*, Cambridge University Press, 1994.

Universitat d'Alacant
Universidad de Alicante

AGRAÏMENTS

Encara que siga un tòpic, crec necessari ressenyar breument totes aquelles col·laboracions que he tingut durant el curs del present treball. He d'agrair, primer que res, el treball de direcció del projecte del doctor Carlos Barciela, que m'ha brindat el seu suport personal i científic.

La present tesi doctoral va ser dotada amb una Beca de l'Institut de Cultura "Juan Gil-Albert" de l'Excel·lentíssima Diputació Provincial d'Alacant mitjançant una resolució de la seua Junta Rectora del 30 de maig de 1996. Així mateix, m'he beneficiat de la participació en un projecte de recerca –del qual el present treball n'és una part important– titulat "*Los orígenes de la industrialización valenciana: la industria textil (siglos XVIII-XIX). Una visión comparativa*" –DGES(PB96-0340)–, que compartesc amb Manuel Cerdà i els doctors Joaquim Cuevas i Javier Vidal.

La recerca hauria estat impossible sense la col·laboració d'algunes entitats privades on es trobaven dipositats els documents emprats. En aquest capítol, crec que cal fer constar, especialment, les facilitats d'accés que em va donar la *Textil Alcoyana, S.A.*, així com la secció alcoiana de l'ATEVAL, en posar a la meua disposició un despatx de les seues dependències per consultar la documentació. L'enorme amabilitat i paciència del personal de la parròquia de Sant Maure i Sant Francesc d'Alcoi en suportar allí la meua presència, regirant papers al llarg de diversos mesos. Per últim, cal fer constar la professionalitat i l'ànim de col·laboració dels empleats de l'Arxiu i la Biblioteca Municipal d'Alcoi.

Al llarg del treball he tingut l'enorme sort de comptar amb un bon grapat d'amics que m'han fet costat i han aguantat estoicament les meues converses sobre gremis, proto-industrialització i altres dèries. Sense els seus comentaris –moltes vegades fets a la calor de la lectura d'alguna part dels primers esborranys– i les seues aportacions bibliogràfiques i/o documentals el treball seria força diferent. A més d'un agraïment general als companys del Departament d'Anàlisi Econòmica Aplicada de la Universitat d'Alacant, voldria fer constar, especialment, el meu deute personal i intel·lectual amb Manuel Ardit, Carlos Barciela, Àngel Beneito, Manuel Cerdà, Joaquim Cuevas, Telesforo Hernández, Enrique Llopis, José Antonio Miranda, Ramón Molina, Primitivo Pla, Josep Tormo, Josep Torró, Javier Vidal, Josep Antoni Ybarra i alguns altres que no esmente per no fer la llista massa llarga. Lògicament, a cap d'ells no s'ha d'imputar els nombrosos errors que, amb tota seguretat, he comès al llarg de la redacció de la tesi.

Per acabar, he de fer palès la meua immensa gratitud amb la meua família. Sense la seua col·laboració i el seu suport constant de mil maneres distintes la recerca no haguera arribat mai a bon port. A ells, per tant, els hi dedique aquest treball.

APÈNDIXS

Universitat d'Alacant
Universidad de Alicante

Apèndix estadístic 1
AGREGACIÓ PARRÒQUIES ALCOIÀ-COMTAT FOIA DE CASTALLA

A) BAPTISMES (1542-1830)

Agres (1), Alcosser (2), Alcúdia (3), Almudaina-Benialfaquí (4), Benillup-Benimarfull (5), Biar (6), Cocentaina –Santa Maria (7) i El Salvador (8)–, Gaianes (9), Gorga (10), Millena (11) i Penàguila (12)

Base de l'agregació: 1796-1805.

	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)	Total agregat
1540													
1541													
1542								22					139,91419
1543								25					158,9934
1544								18					114,47525
1545								29					184,43234
1546								24					152,63366
1547								18					114,47525
1548								37					235,31023
1549								23					146,27393
1550								26					165,35314
1551								34					216,23102
1552								27					171,71287
1553								35					222,59076
1554								29					184,43234
1555								36					228,9505
1556								28					178,07261
1557								38					241,66997
1558								28					178,07261
1559							56	20					204,16171
1560							53	47					268,63383
1561							73	26					265,94749
1562							77	40					314,30158
1563							69	37					284,75186
1564							74	52					338,47862
1565							65	41					284,75186
1566							74	39					303,55623
1567			9				71	38					299,19211
1568			15				69	50					339,76053
1569			7				62	48					296,65658

(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)	Total agregat
1570		13				74	46				3	272,7076
1571		10				66	47				14	274,7128
1572		8				57	50				22	274,7128
1573		9				67	47				20	286,74402
1574		10				63	54				14	282,73361
1575		11				57	52				15	270,70239
1576		10				54	57				24	290,75442
1577		18				70	37				19	288,74922
1578		4				55	45				9	226,58793
1579		13				59	50				59	362,94173
1580		11				59	48				19	274,7128
1581		18				52	54				22	292,75963
1582		17				85	46				28	352,91571
1583		17				64	55				28	328,85328
1584		11				78	71				28	376,97815
1585		12				67	46				21	292,75963
1586		24				89	62				29	409,06139
1587		21				73	56				19	338,87929
1588		13				76	63				22	348,90531
1589		13				82	51				16	324,84287
1590		12				73					30	336,78571
1591		11				79	48				16	308,80125
1592		14				73	42				20	298,77523
1593		12				69	54				27	324,84287
1594		11				77					23	325,07143
1595		18				78	60				29	370,96254
1596		11				73	59				22	330,85848
1597		12				80	72				29	387,00416
1598		17				87	63				36	407,05619
1599		8				62	68				26	328,85328
1600		15			61	81	68				18	347,28875
1601		19			55	63	65				24	322,99283
1602		19			59	67	55				27	324,422
1603		18			54	61	64				23	314,4178
1604		14			60	52	57				20	290,12188
1605		25			61	56	87				20	355,86378
1606		21			47	62	64				24	311,55946
1607		20			47	64	58				18	295,83857
1608		15			51	60	76				22	320,13449
1609		18			60	62	62				24	322,99283

	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)	Total agregat
1610			6			51	51	23				14	207,22991
1611			9			52	61	24				13	227,23832
1612			6			42	50	31				27	222,9508
1613			4			51	58	34				20	238,67169
1614			4			48	49	38				13	217,23412
1615			1			39	40	26				9	164,35476
1616			6			55	53	44				17	250,10507
1617			4			41	56	35				18	220,09246
1618			6			33	37	36				16	182,93399
1619			7			50	49	18				15	198,65488
1620			2			28	40	32				25	181,50482
1621			3			48	41	31				18	201,51323
1622			4	5		47	58	33				22	230,09633
1623			5	4		39	34	23				18	167,46656
1624			2	7		45	55	34				21	223,28874
1625			4	8		47	54	24				18	211,03509
1626			0	8		52	52	25				13	204,22751
1627			4	5		47	55	25				18	209,67358
1628			1	10		57	33	16				13	176,99717
1629			5	9		53	40	15				16	187,88931
1630			3	6		45	56	33				29	234,18088
1631			5	8		61	43	20				18	211,03509
1632			7	5		53	39	24				24	206,95054
1633			6	14		54	47	24				25	231,45784
1634	5		8	5		65	46	23				24	232,61454
1635	4	3	6			55	43	28	7			26	217,38784
1636	5	7	5			48	47	19	4			21	197,16572
1637	6	3	5			66	41	28	2			32	231,29056
1638	1	2	7			56	40	19	5			25	195,90184
1639	3	6	7			59	42	22	5			22	209,80455
1640	1	5	5			58	49	18	2			24	204,74902
1641	5	7	9			51	52	28	6			18	222,44338
1642	10	5	2			50	59	23	12			16	223,70726
1643	5	11	8			46	45	18	8			22	206,0129
1644	2	2	7			50	50	18				19	195,60768
1645	6	6	5			59	46	19	9			21	216,12396
1646	7	2	3			55	55	31	11			29	243,92938
1647	3	6	9			65	51	23	7			12	222,44338
1648	8	8	4			51	30	14	10			18	180,73524
1649	12	3	6			60	47	19	9			28	232,55444
1650	7	9	9			63	44	22	13			27	245,19327

	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)	Total agregat
1651		13	1	8		63	46	30	4			23	237,60997
1652		5	4	3		50	34	18	8			18	176,94359
1653		9	2	13		66	44	21	10			21	235,0822
1654		9	4	6		56	49	22	5			17	212,33231
1655		10	4	11		59	47	23	9			24	236,34609
1656		12	3	7		72	44	28	8			18	242,6655
1657		8	2	14	10	64	55	30	12			24	261,63236
1658		4	5	8	8	67	49	28	7			20	234,15499
1659		1	2	12	9	61	56	34	9			27	252,07502
1660		12	1	9	12	74	47	32	7			23	259,24303
1661		6	3	9	7	67	45	26	8			22	230,57099
1662		6	1	13	7	62	51	29	5			13	223,40298
1663		10	4	7	8	66	65	34	7			29	274,77371
1664		7	6	13	5	80	46	30	9			22	260,43769
1665		6	4	3	8	64	44	38	6			30	242,51767
1666		7	5	18	7	69	55	34	15			31	287,91507
1667		6	5	4	11	65	57	36	6			24	255,65902
1668		8	9	8	4	66	29	31	8			20	218,6243
1669		2	9	14	10	60	51	30	12			19	247,29634
1670	25	6	1	11	4	52	47	38	8			26	235,29836
1671	16	5	5	10	10	71	40	17	10			26	226,66355
1672	22	2	5	13	10	56	51	34	12			23	246,09186
1673	19	6	4	13	8	52	41	23	9			25	215,87005
1674	13	12	3	6	11	69	46	33	12			25	248,25056
1675	16	5	11	10	6	58	44	31	15			31	245,01251
1676	20	7	2	13	9	59	49	26	6			16	223,4255
1677	17	7	6	13	13	63	45	24	10			20	235,29836
1678	20	8	4	6	6	55	50	28	8			19	220,18745
1679	22	6	7	10	11	71	41	30	13			23	252,56796
1680	16	9	8	15	9	62	53	31	9			27	257,96471
1681	25	8	4	9	12	82	45	27	16			19	266,59951
1682	26	14	4	8	14	65	53	48	14			37	305,45612
1683	12	5	6	13	8	61	41	26	7			20	214,7907
1684	29	11	9	10	11	65	53	28	8			27	270,91692
1685	7	8	2	12	8	71	58	30	10			33	268,75822
1686	28	10	6	15	11	61	49	38	9			23	269,83757
1687	18	12	4	11	13	70	58	37	12			26	281,71042
1688	33	8	9	13	7	63	62	39	17			36	309,77353
1689	24	9	5	10	12	81	65	34	15			34	311,93223
1690	21	6	6	8	7	79	61	29	14			27	278,47237

	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)	Total agregat
1691	28	11	6	7	9	79	71	42	18			43	338,91598
1692	26	13	4	13	9	57	76	37	10			33	300,05937
1693	26	9	8	8	10	74	61	36	24			37	316,24963
1694	22	9	2	7	9	76	71	41	16			44	320,56703
1695	20	9	4	10	7	65	80	44	19			24	304,37677
1696	25	12	5	10	13	82	58	43	10			40	321,64638
1697	23	8	7	8	7	68	62	39	16			28	287,10717
1698	25	15	4	8	10	67	80	51	11			29	323,80508
1699	17	9	8	15	10	68	62	42	13			44	310,85288
1700	27	4	4	7	9	77	67	40	12			29	297,90067
1701	29	11	8	11	8	70	80	56	17			41	357,26494
1702	16	7	3	10	12	65	45	41	15			27	260,12341
1703	24	16	10	6	12	64	84	52	14			23	329,20183
1704	18	4	6	6	8	77	71	45	14			36	307,61482
1705	24	17	6	12	13	70	61	45	16			22	308,69417
1706	22	8	3	7	10	70	70	47	13			31	303,29742
1707	20	5	6	15	12	73	60	20	14			29	274,15497
1708	19	10	3	7	9	70	40	38	11			24	249,32991
1709	29	10		12	13	58	49	43	18			38	298,55968
1710	21	4		13	9	63	48	42	12			26	263,17483
1711	21	3		10	9	66	47	48	16			33	279,76148
1712	0	9		12	13	73	57	41	14			33	311,829
1713	22	1		13	15	66	45	47	12			26	273,12682
1714	25	8		11	8	76	51	37	13			28	284,18458
1715	34	9		19	23	79	45	30	15			31	315,14633
1716	17	3		12	11	75	59	45	12			25	286,39614
1717	16	2		12	13	62	49	34	8			28	247,69396
1718	27	4		16	15	78	61	42	16			33	322,88676
1719	24	8		15	16	80	57	53	21			21	326,20409
1720	25	6		14	11	88	64	32	3			27	298,55968
1721	27	4		8	12	86	65	51	15			33	332,83875
1722	28	7		18	12	93	66	43	22			34	357,16584
1723	30	10		12	13	98	61	45	10			31	342,79074
1724	30	10		9	12	98	85	45	16			28	368,2236
1725	20	10		14	13	102	72	55	18			34	373,75249
1726	26	9		6	21	100	93	50	21			21	383,70448
1727	38	11		12	17	87	80	63	25			36	408,03156
1728	33	10		11	19	116	83	67	21			41	443,41641
1729	28	6		7	15	98	95	58	15			33	392,55069
1730	26	9		11	21	109	81	59	25			31	411,34889
1731	36	9		12	16	102	92	66	19			43	436,78175

	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)	Total agregat
1732	27	7		19	19	94		72	20			35	427,84365
1733	39	7		8	23	89		56	20		13	41	415,2332
1734	34	9		20	22	114		65	19		13	25	450,30357
1735	40	10		13	18	96		72	26		15	39	461,52609
1736	32	8		17	19	105		57	25		10	38	436,27542
1737	33	9		16	16	106		56	18		10	35	419,44164
1738	30	10		11	11	97		66	25		9	40	419,44164
1739	44	7		15	18	96		54	14		8	45	422,24727
1740	24	11		12	15	91		54	25		9	28	377,35719
1741	34	9		18	17	102		54	23		14	33	426,45571
1742	28	9		15	13	96		66	9		7	35	389,98253
1743	36	7		14	14	98		43	22		10	31	385,77408
1744	36	7		22	7	89		70	21		10	33	413,83038
1745	42	5		10	13	86		58	14		7	35	378,76001
1746	27	4		15	12	96	75	60	17		8	23	363,19853
1747	48	10		14	11	71	75	55	18		11	41	381,52011
1748	41	4		14	11	90	85	53	17		7	28	377,20915
1749	39	5		16	8	98	68	49	15		12	28	364,27627
1750	45	12		11	15	87	103	63	23		9	38	437,56262
1751	34	6		19	17	104	78	55	16		11	30	398,76396
1752	40	12		15	12	95	88	63	14		7	29	404,15266
1753	40	9		12	21	112	94	54	25		8	36	442,95132
1754	38	12		22	18	103	79	77	17		12	38	448,34002
1755	49	10		8	17	127	125	81	17		12	35	518,39315
1756	36	8		15	15	110	92	66	21		10	35	439,7181
1757	31	8		18	14	118	95	63	28		8	44	460,19517
1758	32	11		14	16	113	92	50	9		10	36	412,77459
1759	42	7		19	20	125	99	72	26		7	30	481,74997
1760	32	12		9	12	120	109	57	8		9	47	447,26228
1761	48	10		14	24	157	135	80	24		7	34	574,43565
1762	49	9		19	17	112	103	71	23		12	62	514,08219
1763	41	11		9	20	149	125	60	20		19	48	541,0257
1764	38	9	13	11	19	152	116	80	19		10	38	529,06943
1765	45	12	14	21	18	157	133	72	25		10	51	584,59553
1766	35	5	10	13	28	130	106	59	18		7	38	470,40035
1767	54	9	14	15	23	153	114	87	24		16	41	576,21423
1768	30	6	9	18	17	117	123	67	21		13	43	486,11528
1769	39	6	11	20	23	136	116	69	23		7	47	520,68813
1770	45	5	12	28	19	148	102	78	15		22	40	538,49839
1771	45	5	8	17	22	137	125	72	22		11	52	540,59372

	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)	Total agregat
1772	41	3	14	20	25	141	120	81	27		15	50	562,59462
1773	40	5	18	17	17	154	100	62	21		14	40	511,25917
1774	40	7	12	19	15	133	125	89	21		17	36	538,49839
1775	40	15	7	14	26	98	124	90	18		15	54	524,87878
1776	43	9	17	15	7	108	89	64	17		11	43	443,16113
1777	51	18	16	11	17	114	115	79	22		18	41	525,92645
1778	53	14	15	22	22	101	109	89	15		11	51	525,92645
1779	52	15	18	12	17	104	116	82	20		10	52	521,7358
1780	52	20	10	17	22	101	113	78	19		13	55	523,83112
1781	54	14	19	17	20	83	109	96	12		15	48	510,21151
1782	45	13	15	15	13	102	100	76	4		12	55	471,44801
1783	48	16	13	13	19	106	122	109	21		19	61	573,07125
1784	53	18	16	13	22	108	117	100	19		11	54	556,30865
1785	45	17	16	17	12	115	96	71	11		10	52	484,01996
1786	35	9	11	13	12	105	139	91	16		15	49	518,59281
1787	45	19	21	11	17	110	106	109	9		7	57	535,35541
1788	35	15	15	12	19	102	113	96	19		11	64	524,87878
1789	56	10	13	13	14	91	117	71	18		8	35	467,25736
1790	55	21	19	12	18	111	117	100	20		11	49	558,40397
1791	44	10	15	14	24	120	113	86	15		15	62	542,68904
1792	51	16	17	10	29	106	116	99	25		10	52	556,30865
1793	46	15	20	12	15	110	121	89	13		16	58	539,54605
1794	54	16	17	14	33	136	131	107	26		15	57	634,88332
1795	57	18	13	18	26	121	132	90	18		18	67	605,54878
1796	57	11	18	11	25	115	108	89	22	19	19	55	578
1797	49	20	11	16	29	129	132	87	18	24	16	60	549
1798	51	13	23	17	38	106	130	93	23	30	14	59	591
1799	59	17	14	18	25	133	140	110	19	29	21	72	597
1800	45	11	18	15	31	125	113	94	22	26	22	56	657
1801	50	6	10	19	21	127	122	82	25	23	15	72	578
1802	42	17	19	19	30	128	130	86	18	26	15	59	572
1803	57	15	7	17	22	83	111	78	19	27	12	49	589
1804	47	10	17	23	30	146	137	104	18	29	18	60	497
1805		8	17	20	14	70	120	86	16	30	10	61	639
1806		2	17	12	32	126	111	88	21	30	18	62	580,95536
1807		9	15	23	29	120	184	107	22	35	12	65	692,97321
1808			13	17	22	106	126	90	21	19	16	64	550,20536
1809		5	15	13	26	92	136	79	25	38	24	63	577,66071
1810		1	12	20	29	94	150	113	17	25	13	62	599,625
1811		5	11	18	28	98	142	86	20	29	15	59	572,16964
1812		6	10	11	22	79	113	73	11	23	14	65	479,91964

	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)	Total agregat
1813	7	13	27	24	86	75	59	15	22	9	44		429,40179
1814	8	11	16	29	122	146	102	14	32	17	72		635,86607
1815	0	14	16	26	89	139	94	18	27	9	66		568,875
1816	5	19	22	24	108	115	74	8	25	20	59		537,02679
1817	1	21	15	23	93	167	91	17	28	16	62		608,41071
1818	4	15	18	26	85	143	99	20	30	16	60		577,66071
1819	7	17	23	28	103	151	77	7	33	13	56		576,5625
1820	3	21	13	35	122	149	105	14	21	9	73		642,45536
1821	15	20	20	25	115	151	108	15	27	19	80		653,4375
1822	19	11	22	37	129	165	102	11	32	21	59		667,71429
1823	22	18	21	25	113	161	90	19	23	14	62		623,78571
1824	10	19	15	32	138	152	83	20	27	18	71		642,45536
1825	20	16	20	35	134	176	115	15	27	19	84		725,91964
1826	18	19	15	32	131	172	94	17	41	11	67		677,59821
1827	13	11	15	31	109	156	93	18	30	20	60		610,60714
1828	16	13	21	25	110	164	101	16	31	13	61		627,08036
1829	22	15	18	37	129	162	101	25	36	21	45		671,00893
1830	13	11	21	23	115	137	104	32	34	22	36		601,82143
1831	3	10	16	26	113	190	104	17	24	14	65		661,125

B) SOTERRAMENTS (1542-1830)

Agres (1), Alcosser (2), Alcúdia (3), Almudaina-Benialfaquí (4), Benillup-Benimarfull (5), Biar (6), Cocentaina –Santa Maria (7) i El Salvador (8)–, Gaianes (9), Millena (10) i Penàguila (11). Gorga no ha estat incorporada per que els seus registres comencen massa tard.

Base de l'agregació: 1777-1785.

	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	Total agregat
1540												
1541												
1542								8				38,37974
1543								11				52,77214
1544								13				62,36708
1545								14				67,16455
1546								18				86,35442

	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	Total agregat
1588								25				119,9367
1589								30				143,924
1590												
1591												
1592												
1593												
1594												
1595												
1596												
1597												
1598												
1599												
1600										9		97,76753
1601										7		76,04141
1602										12		130,3567
1603										6		65,17836
1604										5		54,3153
1605										10		108,6306
1606										10		108,6306
1607										8		86,90447
1608										15		162,9459
1609										19		206,3981
1610										29		315,0287
1611										13		141,2198
1612								14		8		73,2117
1613								12		12		79,86731
1614								6		17		76,53951
1615								31		8		129,7844
1616								50		22		239,6019
1617								23		10		109,8176
1618								5		6		36,60585
1619			5					36		15		168,8913
1620			4					27		9		120,6366
1621			2					11		7		60,31831
1622			1					19		8		84,44563
1623			4		46			26		10		164,2475
1624			4		44			33		11		175,7066
1625			0		28	55	37			13		174,2847
1626			0		20	42	14			14		117,937
1627			8		32	62	18			16		178,2159

	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	Total agregat
1628				0		58	38	19			8	161,1806
1629				3		53	33	19			12	157,2493
1630				5		32		17			13	127,9603
1631				0		31		12			7	95,49272
1632				2		26		16			8	99,31243
1633				3		32		13			11	112,6814
1634				2		29		6			15	99,31243
1635				1		24		16			15	106,9519
1636				5		88		19			9	231,0924
1637				4		50		21			8	158,5179
1638				1		55		5			21	156,6081
1639				5		32					7	139,613
1640		0		4		38					8	147,5346
1641		4				50					7	198,1629
1642		1				39						185,3804
1643		9	4			60	31				5	188,4435
1644		0	3			51	23				7	145,2225
1645		4				46	35				7	168,0836
1646		3				71	29					226,2286
1647		2				39	42				13	175,3915
1648		7	2			41					14	188,8443
1649		4	4			66	32				13	205,7319
1650		3	2			36	24	9			15	113,1069
1651		5	7			36	68	29			24	214,7761
1652		2	6			35	15	15			9	104,2109
1653		2	1			39	35	18			9	132,1699
1654		2	2			35	30	21			4	119,4613
1655		0	0			19	19	13			5	71,16841
1656		1	2			15	25	10			7	76,25186
1657		1	8	3		25	22	12	14		12	114,7648
1658		4	7	4		35	50	31			7	168,8372
1659		7	8	2		32	42	19	5		10	147,8928
1660		1	12	5		23	40	16	1		12	130,1457
1661		0	1	9		23	26	12	1		9	95,83455
1662		1	4	1		36	36	19	1		8	125,4131
1663		1	2	3		40	29	17	5			128,7921
1664		7	7	2		41	36	19	2		13	150,2591
1665		3	7	5		49	62	31	3		15	207,0499
1666		3	5	6		43	67	23			4	184,7421
1667		7	8	6		35	24	21			3	127,2396
1668		2	2	7		37	49	24			8	157,826

	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	Total agregat
1669			3	6	1	31	35	18			7	123,5692
1670	8			3	2	21	27	18			7	95,86471
1671	15		2	5	2	24	16	13			9	93,39255
1672	26		5	1	1	55	55	19			9	185,6991
1673	8		8	7	1	76	40	20			12	186,7851
1674	11		2	1	2	41	33	21			8	129,2292
1675	10		1	5	2	17	33	18			8	102,0802
1676	12		3	1	5	71	25	17			7	153,1203
1677	10		2	7	6	20	38	28			11	132,4871
1678	13		12	1	8	19	58	21			13	157,4642
1679	9		2	11	3	31	24	17			10	116,1977
1680	16		5	12	6	40	48	15			5	159,6361
1681	20		3	5	11	20	59	44			10	186,7851
1682	18		1	7	4	26	37	20			9	132,4871
1683	8		3	5	4	14	32	23			10	107,51
1684	8	6	3	5	8	39	47	18	5		19	162,1842
1685	11	1	2	8	6	45	40	30	5		7	159,1047
1686	9	7	1	5	6	52	53	21	6		7	171,4225
1687	9	11	8	11	7	28	33	20	4		9	143,7075
1688	27	4	0	7	5	26	47	33	5		2	160,1312
1689	19	4	9	4	7	35	52	34	10		10	188,8727
1690	16	4	4	3	1	42	26	19	6		4	128,3103
1691	24	6	2	3	2	49	34		3		5	167,1547
1692	7	5	1	8	3	33	18		13		15	134,5073
1693	10	4		4	6	41	43		13		9	175,1995
1694	16	4	4	8	3	45	42		5		11	180,2136
1695	15	3	3	8	3	28	39		0		6	137,1191
1696	10	7	4	2	4	47	46		6		8	174,9901
1697	20	7	3	2	10	69	61		8		9	246,8143
1698	18	2	4	4	6	45	34		4		5	159,3193
1699	13	3	1	7	3	38	43		4		10	159,3193
1700	15	4	1	3	6	37	36		3		9	148,8721
1701	16	1	3	6	6	47	54		3		8	188,049
1702	7	5	3	7	6	58	50		12		15	212,861
1703	19	4	5	3	9	31	93		12		11	244,2025
1704	5	1	4	6	6	50	24		11		10	152,7898
1705	12	10	5	5	5	46	38		16		14	197,1903
1706	15	7	2	4	7	92	62		15		14	284,6853
1707	74	25	4	8	18	213	126		35		74	753,502
1708	23	6	5	6	4	48	85		11		43	301,662

	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	Total agregat
1709	12	7	2	3	9	52	34		13		9	184,1313
1710	10	24		9	6	43	25		15		6	185,981
1711	13	14		23	9	30	22		7		3	163,0703
1712	12	8		13	6	64	25		8		10	196,7626
1713	20	7		6	11	49	61		13		10	238,5409
1714	25	9		6	6	49	35		18		6	207,5441
1715	13	6		5	11	68	32		9		6	202,1533
1716	8	5		4	7	42	33		16		8	165,7657
1717	20	12		2	10	34	55		21		10	221,021
1718	24	8		12	10	78	38		10		13	260,1039
1719	15	6		4	12	42	38		13		10	188,6764
1720	36	4		2	13	47	72		7		10	257,4085
1721	12	4		15	4	52	40		17		6	202,1533
1722	17	4		1	10	45	38		6		9	175,1995
1723	14	6		8	7	60	40		10		14	214,2825
1724	9	9		3	3	86	53		11		11	249,3224
1725	20	13		6	12	53	60		8		6	239,8886
1726	12	10		4	6	69	34		9		8	204,8487
1727	14	5		6	4	61	44		10		6	202,1533
1728	7	3		5	6	50	47		9		10	184,6334
1729	10	7		11	5	94	58		5		11	270,8854
1730	47	11		2	10	79	69		9		5	312,6638
1731	20	2		3	15	52	34		10		10	205,3633
1732	12	9		3	3	61			13		10	220,8991
1733	17	4		3	8	73			14	6	15	265,0056
1734	27	9		10	20	79			10	16	13	348,293
1735	27	6		13	5	64			14	12	7	280,1487
1736	14	2		3	8	95			6	5	10	270,6843
1737	17	12		7	4	98			9	4	12	308,5422
1738	40	7		6	12	68			26	5	9	327,4712
1739	14	11		8	10	50			9	7	16	236,6121
1740	17	7		15	8	64			16	6	8	266,8985
1741	26	5		11	13	74			6	11	10	295,2919
1742	13	12		10	3	101			10	8	9	314,2209
1743	19	13		17	4	54		40	8	4	24	248,3936
1744	51	8		11	8	101		82	15	14	13	411,2746
1745	10	6		10	9	65		44	27	17	4	260,6096
1746	38	5		9	13	70	75	50	7	11	11	296,0297
1747	43	5		5	10	100	56	41	13	7	9	296,0297
1748	28	8		8	8	85	66	30	13	8	12	272,4703
1749	31	5		19	9	76	82	47	23	7	5	311,3946

	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	Total agregat
1750	24	3		16	12	109	53	39	8	9	15	295,0054
1751	28	4		17	8	60	44	34	11	6	10	227,4
1752	28	4		7	11	93	74	48	18	8	10	308,3216
1753	18	3		12	22	64	62	29	16	3	13	247,8865
1754	34	7		3	16	83	144	107	5	11	12	432,2649
1755	26	15		6	8	70	55	35	17	8	15	261,2027
1756	36	5		11	6	65	65	44	5	4	11	258,1297
1757	20	7		8	9	78	65	41	13	8	18	273,4946
1758	23	2		20	10	70	81	35	14	13	5	279,6405
1759	32	4		18	4	81	65	42	17	7	10	286,8108
1760	27	13		16	15	212	120	82	10	5	13	525,4784
1761	52	18		20	12	81	65	47	19	8	12	342,1243
1762	22	5		18	16	59	74	57	12	12	7	288,8595
1763	29	4		16	8	68	62	43	17	7	8	268,373
1764	34	8	7	7	9	90	100	65	16	11	16	363
1765	27	7	6	9	17	83	116	63	31	4		399,804
1766	41	9	24	8	15	230	141	89	17	17		650,9206
1767	16	17	7	11	8	86	81	55	19	3		333,7207
1768	26	6	10	20	13	79	84	57	4	7		337,0249
1769	26	6	7	9	10	23	102	54	10	11	9	267
1770	60	4	10	9	18	99	119	106	5	11		485,7123
1771	22	4	11	11	12	75	92	35	20	12		323,8082
1772	18	1	9	31	11	79	64	36	7	11		294,0707
1773	22	8	8	12	8	172	74	61	16	8		428,4401
1774	32	13	9	6	12	77	125	74	32	6		425,1359
1775	44	14	10	11	12	44	75	52	23	11	23	319
1776	27	5	6	15	15		81	71	15	7	30	336,6444
1777	29	9	4	11	8	69	83	67	9	11	28	328
1778	47	5	20	20	7	74	127	95	16	8	22	441
1779	35	19	4	10	16	70	74	62	21	12	72	395
1780	54	4	8	16	13	74	62	74	11	8	23	347
1781	35	3	9	13	9	79	105	92	7	20	27	399
1782	54	12	10	9	12	139	121	87	6	9	48	507
1783	39	6	8	10	16	62	56	63	9	8	23	300
1784	32	11	7	10	12	35	65	68	5	4	29	278
1785	28	18	11	7	11	53	124	103	11	8	42	416
1786	34		18	9	11	85	86	57	13	13	79	415,6002
1787	43		10	20	11	81	78	59	17	6	22	356,0821
1788	25		16	9	14	73	72	56	10	7	31	321,1922
1789	21		8	7	17	72	111	90	9	5	40	389,9458

	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	Total agregat
1790	25		15	13	9	93	66	76	7	7	43	363,2653
1791	25		10	2	6	71	53	52	12	7	52	297,5902
1792	31		11	10	8	60	45	72	12	8	35	299,6426
1793	30		4	6	19	73	92	64	22	2	35	356,0821
1794	69		22	11	22	99	98	72	9	21	57	492,5632
1795	22		12	10	13	121	114	90	14	11	33	451,5162
1796	20		7	14	11	132	85	65	9	7	41	401,2337
1797	32		12	11	11	86	70	45	28	7	40	350,9513
1798	42		9	8	16	82	170	121	12	10	50	533,6101
1799	54		5	6	31	90	64	65	13	9	46	393,0244
1800	24			8	19	201	93	63	10	21	62	526,9537
1801	23			25	17	60	88	69	14	15	44	373,3904
1802	32			16	13	64	135	80	15	4	68	449,1203
1803	55			12	21	112	104	77	11	13	38	465,9491
1804	30			16	20	78	104	56	16	10	49	398,6337
1805	52		8	11	17	69	84	61	18	7	40	376,6056
1806			14	13	17	79	106	69	15	8	35	408,723
1807			18	15	22	21	118	72	12	4	41	370,8357
1808			15	15	22	42	93	82	18	3	41	380,0205
1809			4	11	14		139	118	9	6	39	500,7513
1810			6	15	22		83	52	24	11	51	388,8186
1811			6	10	18		88	54	19	6	45	362,3083
1812			33	11	16		221	145	39	5	91	826,2396
1813			14	11	22		134	110	14	6	66	555,2448
1814			8	11	28		106	64	20	4	48	425,6386
1815			10	12	18		73	43	14	8	41	322,5427
1816			9	13	15		77	45	10	4	41	315,1787
1817			8	6	10		78	54	10	4	34	300,4508
1818			10	10	14		99	48	13	2	31	334,3251
1819			10	16	23		90	55	7	4	36	354,9443
1820			12	19	33		115	72	11	8	48	468,3497
1821			7	18	16		78	62	15	13	59	394,7098
1822			14	13	24		117	67	6	10	38	425,6386
1823			4	14	24		118	79	12	8	44	446,2578
1824			16	14	22		105	75	20	9	35	435,9482
1825			12	14	17		100	45	13	11	45	378,5091
1826			13	15	22		95	69	13	13	46	421,2202
1827			17	15	15		121	88	14	13	49	488,9689
1828			22	11	19		104	77	15	14	50	459,5129
1829			13	12	23		122	115	21	18	44	541,9896
1830			7	9	17		128	111	14	15	49	515,4793

C) MATRIMONIS (1570-1830)

Agres (1), Alcosser (2), Alcúdia (3), Almudaina-Benialfaquí (4), Benillup-Benimarfull (5), Biar (6), Cocentaina –Santa Maria (7) i El Salvador (8)–, Gaianes (9), Millena (10) i Penàguila (11). Gorga no ha estat incorporada per que els seus registres comencen massa tard.

Base de l'agregació: 1766-1775.

	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	Total agregat
1570										4		38,02028382
1571										4		38,02028382
1572										4		38,02028382
1573										4		38,02028382
1574										5		47,52535478
1575										1		9,505070955
1576										1		9,505070955
1577										5		47,52535478
1578										9		85,5456386
1579							6			10		63,26060999
1580							7			6		51,39924562
1581							10			14		94,89091499
1582							14			5		75,12197436
1583							17			3		79,07576249
1584							14			8		86,98333874
1585			5				22			5		114,0604449
1586			2				16			6		85,54533368
1587			5				11			9		89,10972258
1588			5				15			8		99,80288929
1589			2				14			3		67,72338916
1590			3				13			4		71,28777807
1591			6							7		97,86429986
1592			3							5		60,22418453
1593			3				13			6		78,41655587
1594			6				19			4		103,3672782
1595			4				12			9		89,10972258
1596			2				23			11		128,3180005
1597			8				21			7		128,3180005
1598			5				30			4		139,0111672
1599			8				17			2		96,23850039
1599			4				12			2		64,15900026

	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	Total agregat
1600			4			16	17				6	66,00812053
1601			8			17	13				6	67,5431931
1602			11			18	11				6	70,61333825
1603			2			11	8				4	38,37681426
1604			6			10	18				4	58,33275768
1605			7			18	13				3	62,93797539
1606			2			15	15				6	58,33275768
1607			10			7	22				9	73,68348339
1608			5			17	18				8	73,68348339
1609			1			12	13				2	42,98203198
1610						17	26				9	83,35951677
1611						9	27				2	60,91656995
1612			2			11	11				6	285,1521287
1613						11	16				13	61,40290282
1614						5	7	5			6	29,81128163
1615			4			14	12	5			4	48,80185197
1616			1			11	13	2			4	38,79121567
1617						7	3	7			4	27,21899627
1618			2			4	11	1			3	26,27792029
1619				1		11	9	5			7	40,38100086
1620				0		9	9	3			4	30,59166732
1621				0		13	12	10			6	50,1703344
1622				2		8	3	5			4	26,92066724
1623			1	1		6	10	1			5	28,4075441
1624			2	0		14	5	7			5	39,06037313
1625			0	3		16	15	10			2	54,44779285
1626			2	2		16	14	6			6	54,44779285
1627			0	1		4	15	8			5	39,06037313
1628			1	3		9	6	7			6	37,87672546
1629			0	0		16	11	6			2	41,42766847
1630			2	2		11	15	4			4	44,97861149
1631			0	2		13	14	6				47,32038197
1632			0	0		11	16	4				41,91233832
1633			1	1		15	12	1				40,5603274
1634				3		11	4	5				32,30296246
1635				0		12	6	4			1	28,14433393
1636				4		10	7	5				36,51639235
1637				1		10	6	5				30,89848583
1638				1		11	12	3				37,92086898
1639				1		7	9	4				29,4940092
1640				1		13	15	7			1	45,27566763

	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	Total agregat
1641			2	1		7	11	4				33,80027284
1642			2	0		7	12	8				39,20831649
1643				1		15	8					42,53109643
1644			2	2		14	6					40,54581424
1645		2		0		12	5		1			31,21059662
1646		4	1	1		23	9	8	0			56,36198115
1647		3	1	0		9	10	4	6			40,43359517
1648		0	3	0		16	7	4	3		1	36,901971
1649		1		1		12	15	9	0		2	44,75624629
1650		2		2		10	14	3	2		1	38,04280935
1651		0	1	1		13	7	5	1			34,30729287
1652		0	2	0		11	7	4	4		6	36,901971
1653		0	3	0		8	7	8	2		11	42,32873144
1654		1		4		24	12	6	3		5	61,53983865
1655		0	1	2		15	11	8	2		8	51,01154815
1656		2	4	2		18	12	6	1		5	54,26760441
1657		1	0	2		2	9	3	0		5	23,87774594
1658		0	1	1	1	11	7	2	4		4	32,09129663
1659		0	2	0	0	11	11	11	1		5	42,44332781
1660			1	1	3	11	11	1			7	39,34887726
1661		4	1	3	2	24	10	9	1		10	66,2529995
1662		3	2	0	3	14	11	5	1		10	50,72495274
1663		0	2	0	1	12	16	7	4		6	49,68974963
1664		1	1	2	2	19	9	6	1		10	52,79535898
1665		0	0	0	2	19	12	10	3		8	55,90096833
1666		0	1	3	2	12	10	7	1		2	39,33771845
1667		3	2	1	1	19	14	9	3		2	55,90096833
1668		2	0	1	2	14	9	8	0		10	47,61934339
1669		3	2	3	1	10	11	8	4		3	46,58414027
1670		2	1	1	1	14	16	4	2		5	47,61934339
1671		3	1	2	1	13	13	9	1		6	50,72495274
1672		3	1	1	2	10	14	4	1		9	46,58414027
1673		2	3	1	1	15	14	7	2		13	60,0417808
1674		1	2	5	2	21	12	7	1		12	65,21779638
1675		1	0	2	0	20	14	9	7		3	57,97137456
1676			0	1	2	11	11	13			1	43,84589181
1677			0	1	4	19	14	9			6	59,58544271
1678			1	5	2	21	11	13			3	62,95820362
1679		2	2	1	2	18	14	5	3		15	64,18259327
1680		2	1	2	1	15	12	9	7		4	54,86576521

	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	Total agregat
1681			0	3	2	13	16	8	2		7	54,72179333
1682			2	1	4	19	11	6	1		9	56,86774601
1683			0	1	2	17	7	4			10	46,09439908
1684		5	1	5	4	13	19	4			3	60,70969635
1685			2	3	1	10	9	8	4		3	42,91905359
1686			1	2	3	18	16	8	2		8	62,23262771
1687		1	0	2	0	18	21	7	2		12	65,21779638
1688		1	2	2	3	14	17	5	3		5	53,83056209
1689		2	1	1	3	22	15	3	2		1	51,76015586
1690		2	3	1	1	14	8	15	8		3	56,93617145
1691		1	1	7	0	9	22	3	4		9	57,97137456
1692		4	3	2	2	14	11	9	3		4	53,83056209
1693		3	2	5	4	11	11	13			7	62,95820362
1694		2		4	0	15	18	10	3		3	58,61271171
1695		2	1	1	2	9	12	6	6		4	44,51373404
1696		3	2	2	5	20	16	15	1		15	81,78104626
1697		1	1	4	5	8	19	6	1		3	49,68974963
1698		3	3	7	1	20	9	7	2		8	62,11218703
1699		2	2	4	1	18	21	12	2		5	69,35860885
1700		1	1	3	4	19	18	5	6		7	66,2529995
1701		2	1	2	5	11	7	10			5	48,34290635
1702		2	3	3	4	7	18	12	5		3	59,00657768
1703		2		2	3	24	16	10	4		5	70,33525405
1704			1	4	4	13	5	9	3		5	47,21095895
1705		2		5	4	22	9	6	5		7	63,94114005
1706		1	1	3	1	10	7	6			3	35,97611636
1707		2	1	3	0	15	8	7	2		16	55,90096833
1708		3	4	1	7	25	17	9	7		13	89,02746808
1709			1	2	2	11	26	11	7		5	69,74346209
1710		1	1	2	3	23	8	8	3		4	54,86576521
1711		6		0	7	23	18	10	2		4	74,59799672
1712		4		4	3	13	12	8	6		6	59,67839738
1713		3		4	3	27	14	10	5		15	86,32053907
1714				3	5	23	17	7	4		8	74,08578692
1715				2	0	13	14	12	5		4	55,28790069
1716		1		2	1	16	16	5	3		4	51,15291204
1717				3	4	23	10	10	9		9	75,19154493
1718		1		1	5	11	22	3	9		7	62,87545438
1719		4		1	2	24	14	14	5		7	75,66368239
1720		1		3	4	30	15	6	5		9	77,79505373
1721		0		3	1	31	15	7	6		9	76,72936806

	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	Total agregat
1722		0		3	3	29	14	10	7		2	72,46662539
1723		3		2	5	16	20	8	3		6	67,13819705
1724		5		0	4	18	13	12	3		5	63,94114005
1725		2		1	5	23	18	13	6		10	83,12348206
1726		3		8	5	16	27	14	4		3	85,2548534
1727		2		5	9	12	27	9	6			84,017879
1728				1	3	16	13	11	3		6	58,60517473
1729		3			3	14	10	6	3		6	47,95585504
1730		1				15	18	11	3		6	63,67669221
1731		1			3	19	19	11	2		7	69,37218176
1732		2		5	6	19		15	3	6	9	91,839301
1733		2		4	7	29		20	6	5	12	120,0975475
1734				1	5	21		11	8	2	10	86,08521546
1735		4		2	2	19		10	2	3	4	64,99396686
1736				2	1	14		4	2	0	3	38,58992417
1737		1		6	3	10		6	3	2	7	53,69066828
1738		2		5	3	23		11	4	2	5	77,71017777
1739		4		3	2	17		7	2	3	3	57,92940525
1740		1		1	0	16		8	2	3	6	52,27775596
1741		1		1	2	18		12	3	0	8	63,58105454
1742		1		3	0	15		25	3	3	6	79,1230901
1743		1		1	5	14		13	5	3	6	67,81979151
1744		1		1	6	24		7	2	3	1	63,58105454
1745		1		4	3	15		8	4	2	3	56,51649293
1746		2		13	2	13	14	4	2	2	13	66,84698212
1747		1		3	2	20	36	18	7	4	8	101,8130958
1748		1		3	6	25	19	11	8	4	4	83,30162387
1749		1		4	2	26	15	13	3	0	7	73,01747277
1750		4		4	1	17	26	7	1	2	9	73,01747277
1751		3		2	1	37	25	7	2	2	10	91,52894474
1752				3	4	18	23	8	2	0	12	74,59799672
1753		1		2	2	18	9	14	5	5	13	70,96064255
1754		2		5	4	35	27	15	6	4	10	111,0688318
1755		1		4	3	31	25	15	3	4	6	94,61419007
1756		2		3	5	21	22	12	3	2	4	76,1027181
1757		3		6	2	34	14	10	3	3	5	82,27320876
1758		2		5	0	26	21	11	2	1	5	75,07430299
1759		3		3	1	24	20	32	1	1	8	95,64260518
1760		2		1	5	26	16	11	4	0	18	85,35845409
1761		1		5	7	27	26	22	6	6	13	116,2109074

	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	Total agregat
1762		6		3	12	70	48	28	11	7	3	193,3420406
1763		1		1	6	26	17	11	2	6	4	76,1027181
1764		1	3	8	5	21	14	3	4	0	6	65
1765			0	5	5	19	12	15		2	3	66,05406038
1766		1	0	5	2	10	15	10	1	2	10	56
1767		4	5	4	2	19	19	20	6	3	10	92
1768		4	1	5	3	18	14	9	4	2	4	64
1769		2	2	8	4	70	17	7	1	3	16	130
1770		1	2	8	8	27	31	20	3	2	8	110
1771		4	3	3	8	35	17	13	4	5	3	95
1772		5	2	0	3	24	16	11	1	5	14	81
1773		3	7	2	4	33	35	21	9	6	7	127
1774		5	3	3	2	17	19	9	1	1	13	73
1775		3	1	5	6	28	24	19	10	3	14	113
1776		5	0	2	2		15	16	4	5	16	92,67417755
1777		3	0	6	6	24	16	12	4	5	11	87
1778		4	1	4	3	9	20	16	4	2	4	67
1779		2	3	2	5	20	27	15	5	2	7	88
1780		3	3	6		14	22	12	2	2	22	86
1781		1	1	1	6	17	21	10		3	15	78,32963617
1782		7	1	5	5	18	33	26	2	3	11	111
1783		4	1	4	4	21	30	19	7	5	13	108
1784		3	3	1	3	19	35	14	3	3	8	92
1785		3	2	4	4	42	26	16	3	3	7	110
1786			4	3	6	20	28	16	3	2	16	101,4499055
1787			0	3	6	18	23	23	5	3	9	93,16828055
1788			4	4	6	19	23	10	5	3	3	79,71064002
1789			4	4	3	23	19	19	5	1	10	91,09787431
1790			4	3	13	27	25	17	1	2	12	107,6611242
1791			3	5	15	21	28	23	9	5	14	127,3299834
1792			2	1	4	23	27	15	2	2	22	101,4499055
1793			6	4	6	30	36	24	5	2	16	133,5412021
1794			1	3	8	45	33	24	5	6	9	138,7172177
1795			4	4	8	25	22	20	2	3	9	100,4147024
1796			4	2	5	24	22	16	5	2	11	94,20348367
1797			2	6	5	38	22	16	2	1	19	114,907546
1798			5	2	6		27	18	1	3	4	98,89492414
1799			3	4	6	25	20	8	3	3	14	89,02746808
1800				7	2	23	21	16	5	2	10	91,6489674
1801				3	4	18	40	13	6	1	9	100,1744527
1802				4	1	7	23	11	6	1	8	65,00682572

	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	Total agregat
1803				7	3	30	33	31	3	6	15	136,4077654
1804				4	5	21	36	24	2	1	17	117,2254234
1805				1	4	22	34	11	2	3	16	99,10876708
1806				6	7	27	38	16	5	5	15	126,8165944
1807				6	7	51	28	22	6	1	19	149,1959934
1808				4	3	18	27	24	5	4	20	111,8969951
1809				4	9	20	33	21	3	10	20	127,8822801
1810				2	10	34	43	15	3	5	20	140,6705081
1811				8	8	41	28	16	3	5	3	119,3567948
1812				9	1	29	6	9	0	0	23	82,0577964
1813				1	7	37	47	25	8	7	22	164,1155928
1814				2	6	16	40	25	3	5	18	122,5538518
1815				1	5	15	40	16	2	1	12	98,04308141
1816				6	5	18	33	24	6	3	5	106,5685667
1817				9	7	14	51	21	4	3	7	123,6195374
1818				9	4	19	29	13	2	1	32	116,1597378
1819				1	17	63	52	31	5	4	14	199,2832198
1820				6	4	20	17	20	3	5	13	93,78033874
1821				6	9	28	34	31	4	3	16	139,6048224
1822				4	6	16	42	17	11	5	7	115,0940521
1823				3	7	45	28	19	9	2	24	145,9989364
1824				3	15	50	39	21	9	5	11	163,0499071
1825				2	10	30	30	19	4	1	9	111,8969951
1826				8	9	12	47	11	7	2	4	106,5685667
1827				1	5	31	31	13	7	4	11	109,7656238
1828				4	5	13	36	16	7	5	7	99,10876708
1829				4	5	32	28	21	8	4	4	112,9626808
1830				4	2	19	54	31	2	2	8	130,0136514

FONTS:

En aquest apartat he d'agrair molt especialment l'extrema amabilitat dels amics que m'han facilitat sèries parroquials, ja que la meua recerca no ha estat practicada en aquests arxius. L'agraïment és per a Manuel Ardit i Primitivo J. Pla. També vull fer constar les facilitats que em va oferir Àngel Beneito per poder consultar la seua tesi.

Sèries de Primitivo J. Pla: Alcosser, Alcúdia, Cocentaina (Sta. Maria i El Salvador) i Gaianes.

Sèries de Manuel Ardit: Biar.

J. M. SANTACREU: "Estudios sobre el siglo XVIII...", pp. : Agres.

A. BENEITO: *Comportamiento epidémico...*, vól. III, pp. 1.168-1.183: Almudaina-Benialfaquí, Benimarfull-Benillup, Millena, Gorga i Penàguila.

NOTES:

Cal tenir present les deficiències de les sèries de mortalitat i nupcialitat en dos sentits. En primer lloc, perquè no hi figura Gorga ja que s'incorporar massa tard feia que fora impossible establir una base de ponderació amb sèries que tenien registres molt més antics. Això fa que les sèries estiguen sub-valorades respecte a les de baptismes, possiblement al voltant d'un 5 %¹. En segon lloc, perquè és quasi segur que presenten sub-registres abans, almenys de 1615.

Universitat d'Alacant
Universidad de Alicante

¹ Els baptismes de Gorga representaven en la ponderació un 4'55 % del total.

Apèndix estadístic 2

DADES DE L'EQUIVALENT D'ALCOI (1712-1820)

(Fins el 1712 són quaters d'hivem, d'ací que hi hagen 2 dades del 1712; aqueix any, a banda, es va pagar 8.000 lliures més. Les dades que van seguides són les susceptibles d'incloure en un gràfic)

ANY	VALOR EQ.	Contribuents	Pobres	Privil·legiats	Paraires	Teixidors	Tintorers	Forasters	Estrangers	Total(s.p.)	TOTAL
1712	1176000	564		18						582	
1709	288000	638	89								727
1710											
1711	384000	543	127								670
1712	1440000	626	13								639
1713											
1714											
1715											
1716	1800000	621	81	17							719
1717	1937760	485	230	17							732
1718											
1719	1620000	466	271	26							763
1720	1684800	679		25						704	
1721	1650000	742		26						768	
1722	1724760	750		27					10	787	
1723	1737216	785		26						811	
1724	1743360	764		27					9	800	
1725	1747200	811	130	28					14		983
1726	1772160	792		27					5	824	
1727	2025360	771		27					5	803	
1728	2046720	754		30					11	795	
1730											
1731	1946880	576		19	179	73			9	6	862
1732	1364985	592		25	207	90	2		19	6	941
1733											
1734											
1735	1542186	880		25	165	80	1		24		1175
1736	1542186	854		27	170	76	1		25	6	1159
1737	1534141	815		28	170	76	1		30	6	1126
1738	1534141	876		26	168	78	3		27	6	1184
1739	1533840	901	92	26	167	77			31	4	1298
1740	1534141	902	84	22	153	72			52	7	1292
1741	1534141	938		28	156	73			33	7	1235
1742	1534141	941		27	153	79			21	5	1226
1743	1534141	943		28	153	75			19	5	1223
1744	2009280	952		29	144	73			20	9	1227
1745	1547829	881		29	249	96			24	5	1284
1746	1547829	796		32	249	105			27	4	1213
1747	1571310	862		31	249	108			23	4	1277
1748	1548549	868		31	256	108			21	6	1290
1749	2091600	902		32	256	106			17	5	1318
1750	1632118	926		34	258	108			20	4	1350
1751	1604647	910		31	262	118			20	3	1344

ANY	VALOR EQ.	Contribuents	Pobres	Privilegiats	Paraires	Teixidors	Tintorers	Forasters	Estrangers	Total(s.p.)	TOTAL
1752	1604647	916		31	275	113		16	4		1355
1753	1604647	881		30	283	118		11	3		1326
1754	1599847	1003		31	385	120		11	3		1553
1755	1597687	933		34	322	118		13	4		1424
1756	1597687	1004		35	344	120		13	5		1521
1757	1597687	1012		32	334	116		10	3		1507
1758	1597687	1019		29	342	115		15			1520
1759	1597687	787		29	339	116		13		1284	
1760											
1761	1597687	739		30	347	129		7		1252	
1762	2074320	819		35	354	127		11		1346	
1763	2074320	967		35	354	130		13		1499	
1764	2091600	1475		45	357	144		38	1		2060
1765	2091600	1447		44	380	156		37			2064
1766	2091600	1935		42				30			2007
1767	2091600	1698		42				15		1755	
1768	2091600	1839		40				24			1903
1769	2091600	1885		40				25			1950
1770	2091600	1468		39				15		1522	
1771	2091600	1549		40				8		1597	
1772	2101193	1675		41				23	1	1740	
1773	2101193	1656		41				26	2	1725	
1774											
1775		2210		40				31			2281
1776	2101872	2107		45				20			2172
1777											
1778											
1779		2156		41				8			2205
1780											
1781	2378580	2294		47				5	2		2348
1782	2640679	2394		53				3	7		2457
1783	2349420	2381		51				6	3		2441
1784	2380544										
1785	2540400	2501		50							2551
1786	2438702	2553		46							2599
1787	2123570	2579		46							2625
1788	2237664	2495		46							2541
1789	2165260	2472		44							2516
1790	2095440	2484		44							2528
1791	2116800	2527		40							2567
1792	2064720	2536		47							2583
1793	2044320	2572		47							2619
1794	2070960	2594		47							2641
1795	2043840	2743		53							2796
1796	2124336	2732		52							2784
1797	2215440	2711		49							2760
1798	2040960	2838		47							2885
1799	2146800	3010		41							3051
1800											
1801	2260224	2914		48							2962
1802	2184848	2966		47							3013

ANY	VALOR EQ.	Contribuents	Pobres	Privilegiats	Paraires	Teixidors	Tintorers	Forasters	Estrangers	Total(s.p.)	TOTAL
1803	2599676	3005		45							3050
1804	2777347	3235		50							3285
1805	2456127	3238		52							3290
1806		3227		51							3278
1807	2572444	3267		49							3316
1808		3297		47							3344
1809		3357		49							3406
1810		3476		50							3526
1811		3458		52							3510
1812		3544		47							3591
1813											
1814		3068		61							3129
1815											
1816	2323215	3155		55							3210
1817											
1818											
1819											
1820		3612									3612

FONTS:

- AMA, I.4.4.1, 5254: *Repartos del equivalente* (carpeta), 1709-1782.
 AMA, I.4.4.1, 5255 (I): *Repartos del equivalente* (carpeta), 1747-1757.
 AMA, I.4.3.1, 5541: *Equivalente* (carpeta), 1719-1750.
 AMA, I.4.4.1, 5256 (II): *Libros padrones de Equivalente, aguardiente y derrama* (carpeta), 1765-1779.
 AMA, I.4.4.1, 5256 (I): *Repartos del aguardiente, equivalente y derrama* (carpeta), 1779-1789.
 AMA, I.4.4.1, 5258 (I): *Repartos del equivalente y aguardiente* (carpeta), 1790-1799.
 AMA, I.4.4.1, 5259: *Contribuciones* (carpeta), 1801-1808.
 AMA, I.4.4.1, 5260: *Contribuciones* (carpeta), 1809-1810.
 AMA, I.4.4.1, 5261: *Contribuciones* (carpeta), 1811-1824.

NOTA:

L'equivalent com a font de l'estudi de la demografia alcoiana del segle XVIII

L'equivalent presenta notables avantatges front a altres fonts fiscals com a font alternativa d'estudi demogràfic. Els dos més importants, al meu parer, són la seua continuïtat i la conservació de llistes. L'equivalent genera tres tipus de documentació diferent: els padrons, els repartiments i els cobratoris. Els més rics en informació són els

primers, però també són els que menys s'han conservat. Tots tres s'elaboraven anualment en l'ordre que he esmentat. Com que hi havia veïns que finalment no pagaven –pobres– i que n'estaven exempts –els majors de 60 anys– és freqüent que en els repartiments no apareguen o ho facen a part, i que en els cobratoris no hi consten quasibé mai. És per això, que també he utilitzat els documents en aquest ordre de preferència. Quan es compara el resultat amb el que s'obté dels censos –vegeu l'Apèndix estadístic 3– la diferència és notable a la baixa: el 1712 l'equivalent es mostra un 13 % inferior al cens del mateix any, el 1754 un 16 %, el 1764 un 11 %, el 1784 un 5'5 %, el 1793 un 9'7 %, i el 1804 un 10'2 %. Aquest biaix a la baixa s'ha de deure, fonamentalment per l'omissió dels majors de 60 anys –que en els censos de 1768, 1787 i 1804 representarien, respectivament el 7'35%, 8'15 %, i, 8 %²–. Si el creixement de la diferència des de 1764 pot deure's a l'increment de les persones majors, la caiguda des de 1754 segurament es deu al mateix efecte del creixement de la població, molt més ràpid que el de l'impost, la qual cosa faria que la contribució fora molt menys pesada i la quantitat de persones que l'eludirien per pobresa molt més petita en termes generals. Això també explicaria la diferència entre 1712, quan tots han de pagar l'impost, i 1754, època en la que els mestres de la Reial Fàbrica n'estaven exempts –tot i que seguien figurant a la llista. De tot açò podem deduir que, encara que la magnitud del creixement siga difícil d'inferir a partir de l'observació de les dades dels contribuents, en canvi les diferències no són tan grans com per a què si que pugam extreure conclusions sobre les conjuntures dels creixements, sempre que hi haja la seguretat que s'hi incloguen tots els contribuents. Com es veu per les xifres que presente a l'apèndix estic segur que això és així normalment a partir de mitjans de segle.

ALTRES NOTES:

* El valor de l'impost està expressat en diners.

* Entre 1731 i 1757 s'hi fan constar, a part els francesos –quasibé tots, comerciants o calderers; curiosament els tintorers consten a banda d'aquest grup.

* Els forasters que hi consten són els mitgers i aquells en els que s'hi indicava el lloc de procedència. Amb tota seguretat les xifres no reflecteixen la quantitat d'immigrats, ja que aquesta indicació es feia tan sols per individualitzar el contribuent –de la mateixa manera que sol constar de forma habitual el malnom.

* La desaparició dels mestres paraires i teixidors té a veure amb la finalització de l'exempció de l'impost. Mentre va durar aquesta gràcia, aquests individus es feien constar a part i hom rebaixava el que haurien d'haver pagat de la quantitat global.

² Les xifres de 1768 i 1787 són suposicions fetes a partir dels percentatges observats en el del 1804, ja que en aquestes dues dates la població de més de 50 anys es troba englobada en el mateix apartat.

Apèndix estadístic 3
LA POBLACIÓ D'ALCOI SEGONS DIVERSES FONTS (EN VEÏNS)

	MORABATÍ	CENSOS DERRAMES MUNIC.	EQUIVALENT	CORONATGES	VISITES	CENSOS PARROQUIALS
1420		277				
1421	227					
1422						
1423						
1424						
1425						
1426						
1427	260	270				
1428						
1429		270				
1430						
1431						
1432						
1433						
1434						
1435						
1436						
1437						
1438						
1439		270				
1440						
1441						
1442		268				
1443						
1444						
1445	267					
1446						
1447						
1448						
1449						
1450						
1451	288	265				
1452		264				
1453						
1454						
1455						
1456						
1457						

Universitat d'Alacant
 Universidad de Alicante

	MORABATÍ	CENSOS DERRAMES MUNIC.	EQUIVALENT	CORONATGES	VISITES	CENSOS PARROQUIALS
1458						
1459						
1460						
1461						
1462						
1463	329					
1464						
1465						
1466						
1467						
1468						
1469	346					
1470						
1471						
1472						
1473						
1474						
1475						
1476						
1477						
1478						
1479						
1480						
1481	386	360				
1482						
1483						
1484						
1485						
1486						
1487						
1488						
1489						
1490						
1491		393				
1492		412				
1493	412					
1494						
1495						
1496						
1497						
1498		366				
1499	367					

Universitat d'Alacant
 Universidad de Alicante

	MORABATÍ	CENSOS DERRAMES MUNIC.	EQUIVALENT	CORONATGES	VISITES	CENSOS PARROQUIALS
1500						
1501						
1502						
1503						
1504		493				
1505	441		492			
1506						
1507						
1508						
1509			440			
1510		440	453			
1511	454					
1512						
1513		459				
1514		466				
1515		494				
1516						
1517		467				
1518						
1519						
1520						
1521						
1522						
1523	523					
1524						
1525						
1526						
1527						
1528						
1529	639					
1530						
1531						
1532						
1533						
1534						
1535	575					
1536						
1537						
1538						
1539						
1540						

Universitat d'Alacant
Universidad de Alicante

MORABATÍ CENSOS DERRAMES MUNIC. EQUIVALENT CORONATGES VISITES CENSOS PARROQUIALS

1541
1542
1543
1544
1545
1546
1547
1548
1549
1550
1551
1552
1553
1554
1555
1556
1557
1558
1559
1560
1561
1562
1563
1564
1565
1566
1567
1568
1569
1570
1571
1572
1573
1574
1575
1576
1577
1578
1579
1580
1581
1582

793

Universitat d'Alacant
Universidad de Alicante

969

	MORABATÍ	CENSOS DERRAMES MUNIC.	EQUIVALENT	CORONATGES	VISITES	CENSOS PARROQUIALS
1583						
1584	1034					
1585						
1586						
1587						
1588						
1589						
1590						
1591						
1592						
1593						
1594						
1595						
1596	1024					
1597						
1598						
1599						
1600						
1601						
1602	914					
1603						
1604						
1605						
1606						
1607						
1608						
1609	1150					
1610	723					
1611						
1612						
1613						
1614						
1615						
1616						
1617						
1618						
1619						
1620						
1621						
1622						
1623						

Universitat d'Alacant
 Universidad de Alicante

1000

1000

1000

614

734

659

659

714

	MORABATÍ	CENSOS DERRAMES MUNIC.	EQUIVALENT	CORONATGES	VISITES	CENSOS PARROQUIALS
1624						
1625						
1626						
1627						
1628						
1629						
1630						
1631						
1632	813					
1633				820		
1634						
1635						
1636						
1637						
1638	880					
1639						
1640						
1641						
1642						
1643						
1644						
1645						
1646	786					
1647						
1648						
1649						
1650						
1651						
1652						
1653						
1654				714		
1655						
1656	947					
1657						
1658						
1659						
1660					861	
1661						
1662	874					
1663				715		
1664						
1665						

Universitat d'Alacant
 Universidad de Alicante

MORABATÍ	CENSOS DERRAMES MUNIC.	EQUIVALENT	CORONATGES	VISITES	CENSOS PARROQUIALS
1666					
1667					
1668	786				
1669					
1670					
1671					
1672					
1673					
1674	905				
1675			715		
1676					
1677					
1678					
1679					
1680					
1681					
1682					
1683					
1684					
1685					
1686					
1687					
1688					
1689					
1690					
1691					
1692	747				
1693					
1694					
1695					
1696					
1697					
1698					
1699					
1700					
1701					
1702					
1703					
1704					
1705			698		
1706					

Universitat d'Alacant
 Universidad de Alicante

MORABATI	CENSOS DERRAMES MUNIC.	EQUIVALENT	CORONATGES	VISITES	CENSOS PARROQUIALS
1707					
1708					
1709	727				
1710					
1711		670			
1712	735	639			
1713					
1714					
1715					
1716		719			
1717		732			
1718					
1719		763			
1720					
1721					
1722					
1723					
1724					
1725		983			
1726					
1727					
1728					
1729					
1730					
1731					
1732					420
1733					
1734					
1735					
1736					
1737					
1738		1298			
1739		1292			
1740					
1741					
1742					
1743					
1744					
1745					
1746					
1747					
1748					

Universitat d'Alacant
 Universidad de Alicante

MORABATI	CENSOS DERRAMES MUNIC.	EQUIVALENT	CORONATGES	VISITES	CENSOS PARROQUIALS
1749		1350			
1750		1344			
1751		1355			
1752		1326			
1753		1553			
1754	1695	1424			
1755		1521			
1756		1507			
1757		1520			
1758					
1759					
1760					
1761					
1762					
1763		2060			
1764	2319	2064			
1765		2007			
1766					
1767		1903			
1768		1950			
1769					
1770					
1771					
1772					
1773					
1774		2281			
1775		2172			
1776					
1777					
1778		2205			
1779					
1780		2348			
1781		2457			
1782		2441			
1783					
1784	2693	2551			
1785		2599			
1786		2625			
1787		2541			
1788		2516			
1789		2528			

MORABATÍ	CENSOS DERRAMES MUNIC.	EQUIVALENT	CORONATGES	VISITES	CENSOS PARROQUIALS
1790		2567			
1791		2583			
1792		2619			
1793	2925	2641			
1794		2796			
1795		2784			
1796		2760			
1797		2885			
1798		3051			
1799					
1800		2962			
1801		3013			
1802		3050			
1803		3285			
1804	3663	3290			
1805		3278			
1806		3316			
1807		3344			
1808		3406			
1809		3526			
1810		3510			
1811		3591			
1812					
1813		3129			
1814					
1815		3210			
1816					
1817					
1818					
1819					
1820	3612				
1821					
1822					
1823					
1824					
1825					
1826					
1827					
1828					
1829					
1830					
1831					

MORABATÍ	CENSOS DERRAMES MUNIC.	EQUIVALENT	CORONATGES	VISITES	CENSOS PARROQUIALS
1832	4100				

FONTS:

Morabatí (1421-1505):

A. J. MIRA: "Evolución demográfica de la Vall d'Albaida-L'Alcoià ...", p. 73. V. també, A. FURIÓ: *Història del País Valencià*, p. 186.

Morabatí (1511-1674):

Arxiu del Regne de València - Secció Mestre Racional, *Morabatí*, 10.880-10.913. V. també LI. TORRÓ: *Abans de la indústria*, pp. 39-44.

Morabatí (1668):

J. M. DÁVILA: *Evolución urbana de Alcoy*, p. 129.³

Censos:

1510; R. GARCÍA CÁRCCEL: "El censo de 1510 y la población valenciana...", p. 66.

1565, 1609, 1646; T. HALPERIN: *Un conflicto nacional*, pp. 288, 296 i 300.

1692; S. GARCÍA MARTÍNEZ: *Valencia bajo Carlos II*, p. 511.

1712; M. ARDIT: "El siglo XVIII: Demografía y economía", p. 388.

1754; ATA, Llibre 7è (carpeta): *Diferentes minutas de memoriales*.

1764; *Resumen general que contiene las utilidades personales de los vezinos de la villa de Alcoi...*, p. 11.

1784; ARACIL i GARCIA BONAFÉ: *Industrialització al País Valencià*, p. 33.

1804; AMA. X.1.1: *Ynterrogatorio sobre las artes, oficios, fábricas y agricultura. Año 1804*, s.f.

1820: AMA, I.4.4.1, 5261: *Contribuciones (vecindario)*, s.f. –el•laboració pròpia.

1831: APSMSF - FE, I.5.6 [657]: *Apunts relatius al repartiment de la contribució, "3º datos estadísticos"*, 1832, s.f.

³ Dávila utilitza les dades proporcionades per Lluçia Martín, incloent els maridatges i coronatges –signatures de l'ARV-MR, 10.415 (1619), 10.422bis (1660) i 10.424 (1705)– com a morabatins. De fet, ambdues fonts fiscals presenten una extraordinària homogeneïtat. En aquest cas, però, es tracta d'un morabatí que jo no vaig tenir en compte quan vaig elaborar la tesina, es tracta de la signatura ARV-MR, 10.909. Dávila no li atorga massa credibilitat ja que no l'inclou en el quadre VII (p. 130), preferint la xifra –errònia en la seua datació (v. LI. TORRÓ: *Abans de la indústria...*, p. 40)– que proposa V. Conejero.

Derrames municipals:

Ricard BAÑÓ: *Llorenç Nadal lo Mallorquí...*, pp. 13-14

Equivalent:

AMA, I.4.4.1, 5254: *Repartos del equivalente* (carpeta), 1709-1782.

AMA, I.4.4.1, 5255 (I): *Repartos del equivalente* (carpeta), 1747-1757.

AMA, I.4.3.1, 5541: *Equivalente* (carpeta), 1719-1750.

AMA, I.4.4.1, 5256 (II): *Libros padrones de Equivalente, aguardiente y derrama* (carpeta), 1765-1779.

AMA, I.4.4.1, 5256 (I): *Repartos del aguardiente, equivalente y derrama* (carpeta), 1779-1789.

AMA, I.4.4.1, 5258 (I): *Repartos del equivalente y aguardiente* (carpeta), 1790-1799.

AMA, I.4.4.1, 5259: *Contribuciones* (carpeta), 1801-1808.

AMA, I.4.4.1, 5260: *Contribuciones* (carpeta), 1809-1810.

AMA, I.4.4.1, 5261: *Contribuciones* (carpeta), 1811-1824.

Maridatges i coronatges:

1528 i 1616: R. AZUAR i P. PLA: "Consideraciones acerca del *Maridatge...*"

1619, 1622, 1660 i 1705: J. M. DÁVILA: *Evolución urbana de Alcoy*, pp. 128-130 i 199.

Visites pastorals (relacions ad limina):

M. CÁRCER: "La población de las diócesis valencianas...", p. 49.

Censos parroquials:

J. VILAPLANA: *Historia religiosa...*, pp. 316-317 i 427.

Apèndix estadístic 4
LA POBLACIÓ DE BOCAIRENT (morabatí), PENÀGUILA (morabatí i baptismes) i
PERPUTXENT (morabatí)

(100 = 1602 -morabatí-, 1597-1607 -baptismes-)

ANYS	Bocai. (m)	index	Penàg. (m)	index	Penàg.(b)	index	Perputxent (m)	index
1415			167	55,482				
1416								
1417								
1418								
1419								
1420								
1421	235	41,156	158	52,492				
1422								
1423								
1424								
1425								
1426								
1427	203	35,552	157	52,159				
1428								
1429								
1430								
1431								
1432								
1433			155	51,495				
1434								
1435								
1436								
1437								
1438								
1439	237	41,506	136	45,183				
1440								
1441								
1442								
1443								
1444								
1445								
1446								
1447								
1448								
1449								

ANYS	Bocai. (m)	index	Penàg. (m)	index	Penàg.(b) index	Perputxent (m)	index
1450							
1451	220	38,529	136	45,183			
1452							
1453							
1454							
1455							
1456							
1457							
1458							
1459							
1460							
1461							
1462							
1463	265	46,41	134	44,518			
1464							
1465							
1466							
1467							
1468							
1469	262	45,884	129	42,857			
1470							
1471							
1472							
1473							
1474							
1475							
1476							
1477							
1478							
1479							
1480							
1481	271	47,461	166	55,15			
1482							
1483							
1484							
1485							
1486							
1487							
1488							
1489							
1490							
1491							

Universitat d'Alacant
 Universidad de Alicante

ANYS	Bocai. (m)	index	Penàg. (m)	index	Penàg.(b) index	Perputxent (m)	index
1492							
1493	271	47,461	140	46,512			
1494							
1495							
1496							
1497							
1498							
1499	249	43,608	126	41,86		75	40,323
1500							
1501							
1502							
1503							
1504							
1505	283	49,562	160	53,156		80	43,011
1506							
1507							
1508							
1509							
1510							
1511	308	53,94	156	51,827		109	58,602
1512							
1513							
1514							
1515							
1516							
1517							
1518							
1519							
1520							
1521							
1522							
1523	266	46,585	136	45,183			
1524							
1525							
1526							
1527							
1528							
1529	339	59,37	152	50,498		98	52,688
1530							
1531							
1532							

ANYS	Bocai. (m)	index	Penàg. (m)	index	Penàg.(b) index	Perputxent (m)	index
1533							
1534							
1535	317	55,517	137	45,515		99	53,226
1536							
1537							
1538							
1539							
1540							
1541							
1542							
1543							
1544							
1545							
1546							
1547							
1548							
1549							
1550							
1551							
1552							
1553							
1554							
1555							
1556							
1557							
1558							
1559							
1560							
1561							
1562							
1563							
1564							
1565							
1566							
1567							
1568							
1569							
1570					3	12,4533	
1571					14	58,1154	
1572	484	84,764	222	73,754	22	91,3242	150 80,645
1573					20	83,022	
1574					14	58,1154	

Universitat d'Alacant
Universidad de Alicante

ANYS	Bocai. (m)	index	Penàg. (m)	index	Penàg.(b) index	Perputxent (m)	index
1575					15	62,2665	
1576					24	99,6264	
1577					19	78,8709	
1578					9	37,3599	
1579					59	244,9149	
1580					19	78,8709	
1581					22	91,3242	
1582					28	116,2308	
1583					28	116,2308	
1584	541	94,746	246	81,728	28	116,2308	143 76,882
1585					21	87,1731	
1586					29	120,3819	
1587					19	78,8709	
1588					22	91,3242	
1589					16	66,4176	
1590			258	85,714	30	124,533	161 86,559
1591					16	66,4176	
1592					20	83,022	
1593					27	112,0797	
1594					23	95,4753	
1595					29	120,3819	
1596			278	92,359	22	91,3242	179 96,237
1597					29	120,3819	
1598					36	149,4396	
1599					26	107,9286	
1600					18	74,7198	
1601					24	99,6264	
1602	571	100	301	100	27	112,0797	186 100
1603					23	95,4753	
1604					20	83,022	
1605					20	83,022	
1606					24	99,6264	
1607					18	74,7198	
1608					22	91,3242	
1609					24	99,6264	
1610	522	91,419	198	65,781	14	58,1154	0 0
1611					13	53,9643	
1612					27	112,0797	
1613					20	83,022	
1614					13	53,9643	
1615					9	37,3599	

ANYS	Bocai. (m)	index	Penàg. (m)	index	Penàg.(b)	index	Perputxent (m)	index
1616					17	70,5687		
1617					18	74,7198		
1618					16	66,4176		
1619					15	62,2665		
1620	543	95,096	186	61,794	25	103,7775	48	25,806
1621					18	74,7198		
1622					22	91,3242		
1623					18	74,7198		
1624					21	87,1731		
1625					18	74,7198		
1626	554	113,29	195	64,784	13	53,9643	53	28,495
1627					18	74,7198		
1628					13	53,9643		
1629					16	66,4176		
1630					29	120,3819		
1631					18	74,7198		
1632	517	105,73	231	76,744	24	99,6264	81	43,548
1633					5	103,7775		
1634					24	99,6264		
1635					26	107,9286		
1636					21	87,1731		
1637					32	132,8352		
1638	538	110,02	271	90,033	25	103,7775	79	42,473
1639					22	91,3242		
1640					24	99,6264		
1641					18	74,7198		
1642					16	66,4176		
1643					22	91,3242		
1644					19	78,8709		
1645					21	87,1731		
1646					29	120,3819		
1647					12	49,8132		
1648					18	74,7198		
1649					28	116,2308		
1650					27	112,0797		
1651					23	95,4753		
1652					18	74,7198		
1653					21	87,1731		
1654					17	70,5687		
1655					24	99,6264		
1656	604	123,52	251	83,389	18	74,7198	107	57,527
1657					24	99,6264		

ANYS	Bocai. (m)	index	Penàg. (m)	index	Penàg.(b)	index	Perputxent (m)	index
1658					20	83,022		
1659					27	112,0797		
1660					23	95,4753		
1661					22	91,3242		
1662	545	111,45	225	74,751	13	53,9643	108	58,065
1663					29	120,3819		
1664					22	91,3242		
1665					30	124,533		
1666					31	128,6841		
1667					24	99,6264		
1668					20	83,022		
1669					19	78,8709		
1670					26	107,9286		
1671					26	107,9286		
1672					23	95,4753		
1673					25	103,7775		
1674	570	116,56	272	90,365	25	103,7775	82	44,086
1675					31	128,6841		
1676					16	66,4176		
1677					20	83,022		
1678					19	78,8709		
1679					23	95,4753		
1680					27	112,0797		
1681					19	78,8709		
1682					37	153,5907		
1683					20	83,022		
1684					27	112,0797		
1685					33	136,9863		
1686					23	95,4753		
1687					26	107,9286		
1688					36	149,4396		
1689					34	141,1374		
1690					27	112,0797		
1691					43	178,4973		
1692					33	136,9863		
1693					37	153,5907		
1694					44	182,6484		
1695					24	99,6264		
1696					40	166,044		
1697					28	116,2308		
1698					29	120,3819		

ANYS	Bocai. (m) index	Penàg. (m) index	Penàg.(b) index	Perputxent (m) index
1699			44	182,6484
1700			29	120,3819
1701			41	170,1951
1702			27	112,0797
1703			23	95,4753
1704			36	149,4396
1705			22	91,3242
1706			31	128,6841
1707			29	120,3819
1708			24	99,6264
1709			38	157,7418
1710			26	107,9286
1711			33	136,9863
1712			33	136,9863
1713			26	107,9286
1714			28	116,2308
1715			31	128,6841
1716			25	103,7775
1717			28	116,2308
1718			33	136,9863
1719			21	87,1731
1720			27	112,0797
1721			33	136,9863
1722			34	141,1374
1723			31	128,6841
1724			28	116,2308
1725			34	141,1374
1726			21	87,1731
1727			36	149,4396
1728			41	170,1951
1729			3	136,9863
1730			31	128,6841
1731			43	178,4973
1732			35	145,2885
1733			41	170,1951
1734			25	103,7775
1735			39	161,8929
1736			38	157,7418
1737			35	145,2885
1738			40	166,044
1739			45	186,7995
1740			28	116,2308

123 66,129

ANYS	Bocai. (m) index	Penàg. (m) index	Penàg.(b) index	Perputxent (m)	index
1741			33	136,9863	
1742			35	145,2885	
1743			31	128,6841	
1744			33	136,9863	
1745			35	145,2885	
1746			23	95,4753	
1747			41	170,1951	
1748			28	116,2308	
1749			28	116,2308	
1750			38	157,7418	
1751			30	124,533	
1752			29	120,3819	
1753			36	149,4396	
1754		395 131,23	38	157,7418	328 176,34

FONTS:

Morabatí (1415-1505):

A. J. MIRA: "Evolución demográfica...", p. 73.

Morabatí (1511-1704):

ARV-MR, *Morabatí*, 10.882 a 10.913.

Baptismes de Penàguila:

À. BENEITO: *Comportamiento epidémico...*, pp. 1.169-1.171.

NOTES:

Les xifres dels morabatins són agrupacions de diferents localitats. Les de Bocairent inclouen Alfafara i Banyeres. Alfafara apareix desagregada des de 1632 –data en què es constitueix com a entitat municipal. Aquesta sèrie presenta el problema de Banyeres, que constitueix un municipi independent a partir de 1618; aquesta mesura sembla fer-se efectiva al morabatí el 1626. El 1602 s'hi consigna els morabatins de cadascun dels pobles i Banyeres representa el 17 % –Alfafara un 15 % i Bocairent el 68 % restant. He incrementat les xifres d'Alfafara i Bocairent en aquesta proporció des de 1626. Tot i això, és molt probable que el resultat estiga infra-valorat ja que, almenys per al segle XVIII, el

creixement demogràfic de Banyeres sembla molt important⁴. El fet de no oferir dades del 1754 s'explica pel fet que el resum d'aquest cens només inclou els pobles del partit d'Alcoi, mentre que Bocairent i Alfafara pertanyien als corregiments de Xàtiva i Montesa, respectivament.

Les xifres de Penàguila inclouen, a més, Alcoleja, Ares, Benasau, Beniafé i Benigallim –localitats morisques. Alcoleja –amb Benigallim i Beniafé– apareix desagregada des de 1620. Benasau –amb Ares– es desagrega més tard, reflectint-se en el morabatí tan sols el 1704, data desestimada per la no constància dels *nichils* –pobres no pagadors. El 1602 aquestes poblacions representaven les següents proporcions: Alcoleja, 8'3 %; Ares, 5'3 %; Benasau, 13'3%; Beniafé, 2'7 %; Benigallim, 4'9 %; i, Penàguila, el 65'5 %. El 1754, per contra, les proporcions eren les següents: Alcoleja –amb Beniafé i, probablement, Benigallim–, 28'1 % –front a un 15'9 % el 1602–; Benasau –amb Ares–, 17'2 % –front a un 18'6 % el 1602–; i, Penàguila, el 54'7 %.

Les poblacions de la Vall de Perputxent –totes morisques– eren l'Alquenènsia, Beniarrés, Benillup –que no cal confondre amb l'actual, prop de Benimarfull i que en la mostra parroquial apareixen junts– i L'Orxa. El 1602 suposaven, respectivament les següents proporcions: 17'7 %, 27'9%, 21'5 % i 32'8 %. El 1754 l'Alquenènsia i Benillup s'havien despoblat i els habitants de la vall es repartien entre Beniarrés –46'95 %– i L'Orxa –53'05 %.

Universitat d'Alacant
Universidad de Alicante

⁴ Si el 1602, la població d'aquesta localitat estaria formada per uns 97 veïns, el 1754 el cens li n'atribueix 321, amb 1.319 habitants. Per veure la magnitud de la seua evolució podem comparar-la amb la de Penàguila, que comptava amb 197 veïns el 1602 i només 212 el 1754. És ben difícil establir comparacions amb Bocairent, atesa la inexistència de fonts que permeten una comparació semblant; el cens de 1646, però, segueix mantenint la proporció que s'obté el 1602, amb el 17 % per a Banyeres.

Apèndix estadístic 5
EL CREIXEMENT DELS POBLES DE LA COMARCA

Entre 1754 i 1768

	1754	1768	% d'increment	taxa anual acumulativa
Planes (amb Almudaina i Catamarruc)	624	995	59,4551282051	3,38896266558
Gaianes	268	389	45,1492537313	2,69710485341
Benasau (amb Ares del Bosc)	353	480	35,9773371105	2,21939912369
Millena	292	377	29,1095890411	1,84169222769
Alcoleja	511	653	27,7886497065	1,76691081892
L'Orxa	667	821	23,0884557721	1,49487067214
Alcoi	7744	9207	18,8920454545	1,24371137231
Fageca	141	167	18,4397163121	1,21614941045
Benilloba	814	946	16,2162162162	1,07922639153
Muro	2028	2350	15,8777120316	1,05816829087
Agres	939	1066	13,5250266241	0,91021120976
Famorca	110	124	12,7272727273	0,85939462976
Penàguila	850	945	11,1764705882	0,75964634066
Cocentaina (amb l'Alcúdia i l'Alqueria d'Asnar)	3447	3767	9,2834348709	0,6361192791
Benimarfull	255	273	7,05882352941	0,48839054357
Quatretondeta	226	240	6,19469026549	0,43023661501
Benifallim	411	428	4,13625304136	0,28991932043
Balones	223	230	3,13901345291	0,22101199699
Banyeres	1319	1342	1,74374526156	0,1235560163
Benimassot	219	221	0,91324200913	0,06495659982
Tollos	157	156	-0,63694267516	-0,04563100088
Gorga	565	550	-2,65486725664	-0,19201151387

Beniarrés	699	667	-4,57796852647	-0,334159699
Benillup	153	145	-5,22875816993	-0,38286646855
Alcosser	234	202	-13,6752136752	-1,04488431394

El creixement dels pobles de la comarca entre 1768 i 1786

	1768	1786	% d'increment	taxa anual acumulativa
Turballos	96	153	59,375	2,62320326751
Penàguila	945	1325	40,2116402116	1,89542159204
Famorca	124	172	38,7096774194	1,83447296792
Cocentaina (amb l'Alcúdia i l'Alqueria d'Asnar)	3767	5040	33,7934696045	1,83447296792
Planes (amb Almudaina i Catamarruc)	1408	1856	31,8181818182	1,54657861212
Benimarfull	273	358	31,1355311355	1,51729124392
Benilloba	946	1235	30,5496828753	1,49204189505
Biar	2981	3834	28,6145588729	1,40787309676
Alcoi	9207	11434	24,1881177365	1,21075606799
Benillup	145	179	23,4482758621	1,17716391746
Quatretondeta	240	296	23,3333333333	1,17192795238
Ibi	2171	2665	22,754491018	1,14548976283
Banyeres	1342	1613	20,1937406855	1,02709859738
Onil	2013	2399	19,175360159	0,97935255889
Fageca	167	196	17,3652694611	0,89352860557
Castalla	2546	2915	14,4933228594	0,75475804549
Alfafara	529	601	13,6105860113	0,71144383692
Tollos	156	176	12,8205128205	0,67240605423
Beniarrés	667	737	10,4947526237	0,55597230061

Alcosser	202	223	10,396039604	0,55097941712
Bocairent	3658	4033	10,2515035539	0,54366120254
Gorga	550	593	7,81818181818	0,41907635023
Muro	2197	2366	7,69230769231	0,41255965029
Balones	230	247	7,39130434783	0,39694702104
Alcoleja	653	695	6,43185298622	0,34690430439
Tibi	969	1031	6,39834881321	0,34514911769
Gaianes	389	406	4,37017994859	0,23791488038
Agres	1066	1088	2,06378986867	0,11355232572
L'Orxa	821	789	-3,89768574909	-0,2206273072
Benimassot	221	210	-4,97737556561	-0,28323796004
Benifallim	428	403	-5,84112149533	-0,33381179229
Benasau (amb Ares del Bosc)	480	431	-10,20833333333	-0,59642546721
Millena	377	303	-19,6286472149	-1,10369850326

Universitat d'Alacant

Universidad de Alicante

El creixement dels pobles de la comarca entre 1786 i 1842

	1786	1842	% d'increment	taxa anual acumulativa
Alcoi	11434	25315	121,401084485	1,4294157761
Fageca	196	414	111,224489796	1,34422474863
Quatretondeta	296	613	107,094594595	1,30849665266
Benimarfull	358	735	105,30726257	1,29281681462
Tollos	176	326	85,2272727273	1,10681860201
Benimassot	210	383	82,380952381	1,07886295148
L'Orxa	789	1328	68,3143219265	0,9340910254

Balones	247	406	64,3724696356	0,89138658182
Beniarrés	737	1189	61,3297150611	0,85772903211
Benasau (amb Ares del Bosc)	431	682	58,2366589327	0,82286991531
Tibi	1031	1623	57,4199806014	0,81355416086
Benifallim	403	630	56,3275434243	0,8010183679
Millena	303	465	53,4653465347	0,76776193582
Banyeres	1613	2447	51,7048977061	0,74700300977
Cocentaina (amb l'Alcúdia i l'Alqueria d'Asnar)	5040	7547	49,7420634921	0,72357677699
Famorca	172	257	49,4186046512	0,71968740552
Muro	2366	3535	49,4082840237	0,71956317094
Alcosser	223	326	46,1883408072	0,68038562362
Alcoleja	695	998	43,5971223022	0,64823743492
Agres	1088	1524	40,0735294118	0,60359524756
Benillup	179	237	32,4022346369	0,50246229932
Beneixama	1450	1813	25,0344827586	0,50246229932
Gaianes	406	507	24,8768472906	0,4442294159
Gorga	593	694	17,0320404722	0,30414357986
Biar	3834	4355	13,5889410537	0,24265966167
Penàguila	1325	1499	13,1320754717	0,23450134771
Ibi	2665	3004	12,7204502814	0,22715089788
Alfafara	601	660	9,81697171381	0,17530306632
Ónil	2399	2631	9,67069612338	0,1726910022
Bòcairent	4033	4399	9,07513017605	0,162055896
Benilloba	1235	1308	5,91093117409	0,10555234239
Planes (amb Almudaina i Catamarruc)	1856	1878	1,18534482759	0,02116687192
Castalla	2915	2944	0,9948542024	0,01776525361

FONTS:

M. A. BADENES i J. S. BERNAT: *Crecimiento de la población...*, pp. 246-248, 264-266 i 342-343.

Universitat d'Alacant
Universidad de Alicante

Apèndix estadístic 6 QUOCIENTS MATRIMONIALS

Parròquies amb nul·la implicació protoindustrial: Al Patró
Parròquies amb poca implicació proto-industrial: Gaianes.

Parròquies proto-industrials: Penàguila.
Parròquies amb activitats manufactureres no vinculades a Alcoi: Biar

Els quocients han estat obtesos seguint el mateix procediment de M. ARDIT i J.M. PÉREZ GARCIA: "Bases del crecimiento...", p. 217. La fórmula aplicada és la següent: $C = (N1/3 + 2 N2/3) / M$, sent C = el quocient del decenni, N1 = els naixements de dit decenni, N2 = els naixements del decenni següent i M = els matrimonis del decenni. En aquest cas N1 i N2 són mitjanes anuals per resoldre els problemes dels buits en les sèries –poc importants, de tota manera, en els casos utilitzats. Per als quocients generals he utilitzat les dades resultants de l'agregació.

Parròquia Al Patró (Vall de Gallinera)⁵

ANYS	Mitjanes anuals baptismes	Mitjanes anuals matrimonis	Quocient corregit
1671-80			
1581-90			
1591-1600			
1601-10			
1611-20			
1621-30			
1631-40	5,7	1,6	4,39583333333333
1641-50	7,7	1,4	6,452380952381
1651-60	9,7	2,5	3,98666666666667
1661-70	10,1	1,9	4,8947368421053
1671-80	8,9	2,4	4,79166666666667
1681-90	12,8	2,4	5,13888888888889
1691-1700	12,1	2,4	5,20833333333333
1701-10	12,7	2,6	3,775641025641
1711-20	8,375	3,9	3,9465811965812
1721-30	18,9	4,9	3,4625850340136
1731-40	16	4,5	3,73333333333333

⁵ Aquestes dades m'han estat amablement cedides per Manuel Ardit.

ANYS	Mitjanes anuals baptismes	Mitjanes anuals matrimonis	Quocient corregit
1741-50	17,2	4,9	3,7006802721088
1751-60	18,6	4,7	4,6950354609929
1761-70	23,8	3,7	6,8648648648649
1771-80	26,2	4,3	6
1781-90	25,6	4,3	5,984496124031
1791-1800	25,8	5,7	

Parròquia Gaianes

ANYS	Mitjanes anuals baptismes	Mitjanes anuals matrimonis	Quocient corregit
1671-80			
1581-90			
1591-1600			
1601-10			
1611-20			
1621-30			
1631-40			
1641-50			
1651-60	7,9	1,8	4,5740740740741
1661-70	8,4	2	4,8666666666667
1671-80	10,4	2,2	5,2727272727273
1681-90	12,2	2,4	5,8333333333333
1691-1700	14,9	2,8	5,202380952381
1701-10	14,4	3,6	3,7407407407407
1711-20	13	5,3	3,1823899371069
1721-30	18,8	4,4	4,6212121212121
1731-40	21,1	3,4	5,578431372549
1741-50	17,9	3,8	4,7456140350877
1751-60	18,1	3,1	6,505376344086
1761-70	21,2	3,8	5,4035087719298
1771-80	20,2	4,4	3,7878787878788
1781-90	14,9	3,4	5,4019607843137
1791-1800	20,1	3,9	5,1709401709402
1801-10	20,2	4,1	3,9837398373984
1811-20	14,4	3,6	4,8148148148148
1821-30	18,8	6,8	

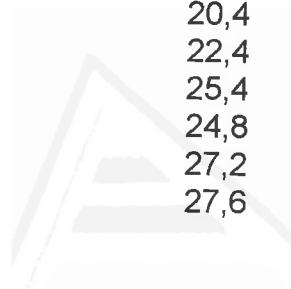
Parròquia Penàguila

ANYS	Mitjanes anuals baptismes	Mitjanes anuals matrimonis	Quocient corregit
1671-80	21,5	5,9	3,9604519774011
1581-90	24,3	5,8	4,2241379310345
1591-1600	24,6	5,6	4,0357142857143
1601-10	21,6	5,7	3,2865497076023
1611-20	17,3	5,3	3,4276729559748
1621-30	18,6	4,5	4,9481481481481
1631-40	24,1		
1641-50	21		
1651-60	21,5	6,22222222222222	3,6803571428571
1661-70	23,6	6,6	3,5656565656566
1671-80	23,5	7,2	3,6990740740741
1681-90	28,2	6,1	5,3770491803279
1691-1700	35,1	6,5	4,8461538461538
1701-10	29,7	6,6	4,3787878787879
1711-20	28,5	7,3	4,2420091324201
1721-30	32,2	5,8888888888889	6
1731-40	36,9	6,6	5,1464646464646
1741-50	32,5	6,5	5,3589743589744
1751-60	36	9,1	4,5567765567766
1761-70	44,2	7,7	6,017316017316
1771-80	47,4	11,1	4,5705705705706
1781-90	52,4	10,4	5,5128205128205
1791-1800	59,8	12,8	4,7708333333333
1801-10	61,7	15,9	3,8763102725367
1811-20	61,6	14,9	4,1744966442953
1821-30	62,5	10,1	

Parròquia Biar

ANYS	Mitjanes anuals baptismes	Mitjanes anuals matrimonis	Quocient corregit
1671-80			
1581-90			
1591-1600			
1601-10	54,5	14,2	3,3403755868545
1611-20	43,9	9,2	5,0688405797101
1621-30	48	11,3	4,8082595870206
1631-40	57,5	11,3	4,9410029498525

ANYS	Mitjanes anuals baptismes	Mitjanes anuals matrimonis	Quocient corregit
1641-50	55	12,5	4,83733333333333
1651-60	63,2	12,4	5,1989247311828
1661-70	65,1	15,7	3,9978768577495
1671-80	61,6	16,3	4,1145194274029
1681-90	69,8	15,8	4,4810126582278
1691-1700	71,3	14,3	4,8321678321678
1701-10	68	16,1	4,4844720496894
1711-20	74,3	20,3	4,4614121510673
1721-30	98,7	19	5,2052631578947
1731-40	99	18,7	5,0196078431373
1741-50	91,3	18,7	5,6452762923351
1751-60	112,7	27	4,8753086419753
1761-70	141,1	30,7	4,1183496199783
1771-80	119,1	20,4	5,3218954248366
1781-90	103,3	22,4	5,1116071428571
1791-1800	120,1	25,4	4,4422572178478
1801-10	109,2	24,8	4,1155913978495
1811-20	98,5	27,2	4,2046568627451
1821-30	122,3	27,6	

Universitat d'Alacant
Universidad de Alicante

QUOCIENTS MATRIMONIALS AGREGATS (11 parròquies de la comarca)

	Baptismes	Matrimonis	Quocients corregits
1571-80	2710,060495773	485,19782829859	6,3337786108518
1581-90	3254,6731924775	866,57493313972	3,775490382708
1591-1600	3280,2813927086	953,17053063672	3,1979713410555
1601-10	2932,177363818	629,84535188915	3,6816305714369
1611-20	2012,1981722798	649,34553542953	3,042469789443
1621-30	1957,3221755412	416,79788313544	4,8368280969261
1631-40	2045,3084800626	370,34576808377	5,6094664360176
1641-50	2093,5089936492	403,79269957925	5,4362289741212
1651-60	2245,9098626623	418,11823416703	5,5673058626213
1661-70	2368,7332131893	512,4255430158	4,4917255237434
1671-80	2268,1457292785	565,97794138596	4,465930272106
1681-90	2657,3541680305	551,29000185529	5,2172529543498
1691-1700	2985,6520023093	607,08117730285	4,739413713278
1701-10	2822,9872840184	594,35061715112	4,743663094598
1711-20	2817,6049897378	692,64926824438	4,8669848248106
1721-30	3647,8677213234	702,90926698799	5,6002806692729
1731-40	4080,7999095867	712,58614397575	5,4154441314336
1741-50	3748,0557225083	728,6181309812	5,6129113178954
1751-60	4260,4755694582	857,2218950344	5,6253102157869
1761-70	5102,9708402707	968,70972642862	5,1909708662847
1771-80	4991,3305315311	909,67417755232	5,473724292229
1781-90	4973,2931997568	972,41746073656	5,5415304943828
1791-1800	5596,3749180346	1090,1354003969	5,1485341542374
1801-10	5620,711553513	1174,3856055706	4,6513913369062
1811-20	5383,4347711508	1225,5385176099	4,8469800198893
1821-30	6218,5236771147	1234,0640029498	

Apèndix estadístic 7
CÀLCUL DE L'EDAT AL MATRIMONI DELS POBLES DE L'ALCOIÀ, EL COMTAT I
LA VALL D'ALBAIDA
ELABORACIÓ D'UNS ÍNDEXS D'ACTIVITAT INDUSTRIAL

Dades del cens de Floridablanca (1786)

Fòrmula per al càlcul de l'edat al matrimoni =

$$i=7 + \frac{9(s_{7-15})+9(s_{16-24})+15(s_{23-29})+10(s_{40-49})-40(s_{50})}{1-(s_{50})}$$

A) TAULA D'EDAT APROXIMADA AL PRIMER MATRIMONI –L'ALCOIÀ–

ALCOI	jornalers/(jornalers+llauradors)=					50,72 %
	(artesans+fabricants)/total actius=					54,01 %
Edats	7-15 (9)	16-24 (9)	25-39 (15)	40-49 (10)	50-... (40)	
Varons	0,983	0,682	0,131	0,0738	0,0766	22,592
Femelles	1	0,516	0,079	0,062	0,061	20,656
BANYERES	jornalers/(jornalers+llauradors)=					53,84 %
	(artesans+fabricants)/total actius=					10,02 %
Edats	7-15 (9)	16-24 (9)	25-39 (15)	40-49 (10)	50-... (40)	
Varons	1	0,873	0,146	0,034	0,039	25,435
Femelles	0,987	0,610	0,087	0	0,008	22,474
BENIFALLIM	jornalers/(jornalers+llauradors)=					35,82 %
	(artesans+fabricants)/total actius=					23,33 %
Edats	7-15 (9)	16-24 (9)	25-39 (15)	40-49 (10)	50-... (40)	
Varons	1	0,844	0,25	0	0,071	25,608
Femelles	1	0,683	0,108	0	0,067	21,894
BIAR	jornalers/(jornalers+llauradors)=					55,06 %
	(artesans+fabricants)/total actius=					13,46 %
Edats	7-15 (9)	16-24 (9)	25-39 (15)	40-49 (10)	50-... (40)	
Varons	1	0,848	10,1675	0,062	0,047	25,634
Femelles	1	0,768	0,069	0,042	0,039	23,314
CASTALLA	jornalers/(jornalers+llauradors)=					61,01 %
	(artesans+fabricants)/total actius=					6,77 %
Edats	7-15 (9)	16-24 (9)	25-39 (15)	40-49 (10)	50-... (40)	
Varons	1	0,850	0,170	0,115	0,0569	25,984
Femelles	0,979	0,674	0,061	0,056	0,04	22,259

IBI	jornalers/(jornalers+llauradors)=					72,78 %
	(artesans+fabricants)/total actius=					7,25 %
Edats	7-15 (9)	16-24 (9)	25-39 (15)	40-49 (10)	50-... (40)	
Varons	1	0,659	0,083	0,035	0,072	21,472
Femelles	1	0,510	0,08	0,058	0,043	21,144
ONIL	jornalers/(jornalers+llauradors)=					62,46 %
	(artesans+fabricants)/total actius=					9,20 %
Edats	7-15 (9)	16-24 (9)	25-39 (15)	40-49 (10)	50-... (40)	
Varons	1	0,837	0,162	0,117	0,132	23,647
Femelles	1	0,779	0,085	0,046	0,065	23,006
PENÀGUILA	jornalers/(jornalers+llauradors)=					25,25 %
	(artesans+fabricants)/total actius=					18,02 %
Edats	7-15 (9)	16-24 (9)	25-39 (15)	40-49 (10)	50-... (40)	
Varons	1	0,826	0,112	0,041	0,081	23,369
Femelles	1	0,828	0,077	0,054	0,055	23,687
TIBI	jornalers/(jornalers+llauradors)=					60,05 %
	(artesans+fabricants)/total actius=					9,77 %
Edats	7-15 (9)	16-24 (9)	25-39 (15)	40-49 (10)	50-... (40)	
Varons	1	0,775	0,095	0,182	0,061	24,661
Femelles	1	0,661	0,096	0,118	0,069	22,687

TAULA DE CORRELACIÓ

pobles	% jornal.	% artesans	edmathomes	edmatdones
ALCOI	50,72	54,01	22,59190897	20,65622297
BANYERES	53,84	10,02	25,43481918	22,47363333
BENIFALLIM	35,82	23,33	25,60769231	21,89424616
BIAR	55,06	13,46	25,63449344	23,31398736
CASTALLA	61,01	6,77	25,98403377	22,25895816
IBI	72,78	7,25	21,47223961	21,14375495
ONIL	62,46	9,2	23,64720205	23,0057488
PENAGUILA	25,25	18,02	23,36876692	23,68710463
TIBI	60,05	9,77	24,66061216	22,68755836

Correlació % jornalers/edat al matrimoni dels homes:
(% jornalers = X) (edat al matrimoni dels homes = Y)

X	X ²	Y	Y ²	X*Y
50,72	2572,5184	22,59190897	510,394351	1145,861623
53,84	2898,7456	25,43481918	646,9300265	1369,410664
35,82	1283,0724	25,60769231	655,7539053	917,2675385
55,06	3031,6036	25,63449344	657,1272539	1411,435209
61,01	3722,2201	25,98403377	675,1700108	1585,2859
72,78	5296,9284	21,47223961	461,0570741	1562,749599
62,46	3901,2516	23,64720205	559,1901646	1477,00424
25,25	637,5625	23,36876692	546,0992676	590,0613648
60,05	3606,0025	24,66061216	608,145792	1480,86976

mitjana X = 52,99888889

mitjana Y = 24,26686316

distribució marginal X = 13,62173546

distribució marginal Y = 1,488549587

Covariança X,Y = -3,90057312 $r = -0,19236793$ $r^2 = 0,037005421$

test = -0,5771038 < 1,96

Correlació % jornalers (X) / edat al matrimoni de les dones (Y)

X	X ²	Y	Y ²	X*Y
50,72	2572,5184	20,65622297	426,6795474	1047,683629
53,84	2898,7456	22,47363333	505,0641952	1209,980419
35,82	1283,0724	21,89424616	479,358015	784,2518975
55,06	3031,6036	23,31398736	543,5420066	1283,668144
61,01	3722,2201	22,25895816	495,4612182	1358,019037
72,78	5296,9284	21,14375495	447,0583732	1538,842485
62,46	3901,2516	23,0057488	529,2644779	1436,93907
25,25	637,5625	23,68710463	561,0789257	598,0993919
60,05	3606,0025	22,68755836	514,7253042	1362,387879

mitjana X = 52,99888889

mitjana Y = 22,34680163

di.mar. X = 13,62173546

di.mar. Y = 0,931914017

Covariança X,Y = -4,36988435 $r = -0,34424026$ $r^2 = 0,118501355$

test = -1,03272077 < 1,96

Correlació % artesans (X) / edat al matrimoni dels homes (Y)

X	X ²	Y	Y ²	X*Y
54,01	2917,0801	22,59190897	510,394351	1220,189004
10,02	100,4004	25,43481918	646,9300265	254,8568881
23,33	544,2889	25,60769231	655,7539053	597,4274615
13,46	181,1716	25,63449344	657,1272539	345,0402817
6,77	45,8329	25,98403377	675,1700108	175,9119086
7,25	52,5625	21,47223961	461,0570741	155,6737372
9,2	84,64	23,64720205	559,1901646	217,5542588
18,02	324,7204	23,36876692	546,0992676	421,10518
9,77	95,4529	24,66061216	608,145792	240,9341808

mitjana X = 16,87

mitjana Y = 24,26686316

di.mar. X = 14,08220941

di.mar. Y = 1,488549586

Covariança X,Y = -6,19388141 r = -0,29548047 r² = 0,087308708

test = -0,88644141 < 1,96

Correlació % artesans (X) / edat al matrimoni de les dones (Y)

X	X ²	Y	Y ²	X*Y
54,01	2917,0801	20,65622297	426,6795474	1115,642603
10,02	100,4004	22,47363333	505,0641952	225,185806
23,33	544,2889	21,89424616	479,358015	510,792763
13,46	181,1716	23,31398736	543,5420066	313,8062699
6,77	45,8329	22,25895816	495,4612182	150,6931467
7,25	52,5625	21,14375495	447,0583732	153,2922234
9,2	84,64	23,0057488	529,2644779	211,652889
18,02	324,7204	23,68710463	561,0789257	426,8416254
9,77	95,4529	22,68755836	514,7253042	221,6574451

mitjana X = 16,87

mitjana Y = 22,34680163

di.mar. X = 14,08220941

di.mar. Y = 0,931914014

Covariança X,Y = -7,03890235 r = -0,53636237 r² = 0,287684589

test = -1,6090871 < 1,96

COCENTAINA	jornalers/(jornalers+llauradors)=					49,91 %
STA. MARIA	(artesans+fabricants)/total actius=					16,02 %

Edats	7-15 (9)	16-24 (9)	25-39 (15)	40-49 (10)	50-... (40)	
Varons	1,000	0,692	0,145	0,108	0,076	23,454
Femelles	1,000	0,558	0,153	0,105	0,063	22,638

SANT RAFAEL	jornalers/(jornalers+llauradors)=					5,26 %
	(artesans+fabricants)/total actius=					0 %

Edats	7-15 (9)	16-24 (9)	25-39 (15)	40-49 (10)	50-... (40)	
Varons	1,000	0,571	0,000	0,143	0,000	22,571
Femelles	1,000	0,286	0,000	0,000	0,000	18,571

FAGECA	jornalers/(jornalers+llauradors)=					5,61 %
	(artesans+fabricants)/total actius=					3,06 %

Edats	7-15 (9)	16-24 (9)	25-39 (15)	40-49 (10)	50-... (40)	
Varons	1,000	0,929	0,545	0,000	0,000	32,539
Femelles	1,000	0,789	0,154	0,091	0,000	26,322

FAMORCA	jornalers/(jornalers+llauradors)=					6,17 %
	(artesans+fabricants)/total actius=					0 %

Edats	7-15 (9)	16-24 (9)	25-39 (15)	40-49 (10)	50-... (40)	
Varons	1,000	0,813	0,400	0,000	0,056	28,096
Femelles	1,000	0,769	0,000	0,000	0,000	22,923

GAIANES	jornalers/(jornalers+llauradors)=					45,71 %
	(artesans+fabricants)/total actius=					3,61 %

Edats	7-15 (9)	16-24 (9)	25-39 (15)	40-49 (10)	50-... (40)	
Varons	1,000	0,968	0,265	0,000	0,000	28,689
Femelles	1,000	0,815	0,000	0,036	0,000	23,690

PLANES DE LA BARONIA	jornalers/(jornalers+llauradors)= (artesans+fabricants)/total actius=					2,33 % 0,69 %
----------------------	--	--	--	--	--	------------------

Edats	7-15 (9)	16-24 (9)	25-39 (15)	40-49 (10)	50-... (40)	
Varons	1,000	0,978	0,213	0,037	0,070	26,746
Femelles	1,000	0,966	0,184	0,014	0,178	22,755

QUATRETONDETA	jornalers/(jornalers+llauradors)= (artesans+fabricants)/total actius=					6,12 % 0 %
---------------	--	--	--	--	--	---------------

Edats	7-15 (9)	16-24 (9)	25-39 (15)	40-49 (10)	50-... (40)	
Varons	1,000	1,000	0,650	0,583	0,065	39,934
Femelles	1,000	0,962	0,657	0,500	0,000	39,511

TOLLOS	jornalers/(jornalers+llauradors)= (artesans+fabricants)/total actius=					10,41 % 0 %
--------	--	--	--	--	--	----------------

Edats	7-15 (9)	16-24 (9)	25-39 (15)	40-49 (10)	50-... (40)	
Varons	1,000	1,000	0,261	0,000	0,077	27,156
Femelles	1,000	1,000	0,182	0,000	0,000	27,727

TAULA DE CORRELACIO (COEFICIENT DE PEARSON)

Pobles	% jornal.	% artesans	edmathom	edmatdon
AGRES	19,37	2,16	22,82547128	24,7454932
ALCOLEJA	37,04	15	24,73588151	21,15769231
ALFAFARA	60,32	1,41	28,08181818	24,56984127
BALONES	13,11	11,11	25,07563025	25,43260188
BENASAU	14,67	9	26,14935065	23,62355212
BENIARRES	21,5	4,5	26,40277778	24,20296348
BENILLOBA	32,64	25,92	21,77888426	22,54020533
BENILLUP	26,47	0	30,73684211	29,09090909
BENIMARFULL	9,6	6,25	29,19091674	25,92293233
BENIMASSOT	7,5	3,48	29,625	30,625
MILLENA	5,71	0	22,88961039	24,18671679
COCENTAINA	53,36	14,51	23,12075589	22,10931799
SANT RAFAEL	5,26	0	22,57142857	18,57142857
FAMORCA	6,17	0	28,09558824	22,92307692
GAIANES	45,71	3,61	28,68926926	23,69047619
GORGA	58,06	6,77	27,9915571	24,66821429

MURO	47,02	6,6	24,58343184	23,14824996
CETLA	4,13	1,83	26,21182266	24,97916667
TURBALLOS	1,61	0	25,67857143	26,57894737
L'ORXA	23,07	1,43	28,87185434	24,64078021
PLANES	2,33	0,69	26,74631888	22,7547455
TOLLOS	10,41	0	27,1557971	27,27272723

Correlació % jornalers (X) / edat al matrimoni dels homes (Y)

X	X ²	Y	Y ²	X*Y
19,37	375,1969	22,82547128	521,0021393	442,1293788
37,04	1371,9616	24,73588151	611,8638341	916,2170511
60,32	3638,5024	28,08181818	788,5885124	1693,895273
13,11	171,8721	25,07563025	628,7872325	328,7415126
14,67	215,2089	26,14935065	683,7885394	383,610974
21,5	462,25	26,40277778	697,1066744	567,6597222
32,64	1065,3696	21,77888426	474,3197994	710,8627821
26,47	700,6609	30,73684211	944,7534626	813,6042105
9,6	92,16	29,19091674	852,1096199	280,2328007
7,5	56,25	29,625	877,640625	222,1875
5,71	32,6041	22,88961039	523,9342638	130,6996753
53,36	2847,2896	23,12075589	534,5693531	1233,723534
5,26	27,6676	22,57142857	509,4693878	118,7257143
6,17	38,0689	28,09558824	789,3620783	173,3497794
45,71	2089,4041	28,68926926	823,0741704	1311,386498
58,06	3370,9636	27,9915571	783,5272687	1625,189805
47,02	2210,8804	24,58343184	604,3451211	1155,912965
4,13	17,0569	26,21182266	687,0596472	108,2548276
51,61	2663,5921	25,67857143	659,3890306	1325,271071
23,07	532,2249	28,87185434	833,5839728	666,0736795
2,33	5,4289	26,74631888	715,3655737	62,31892299
10,41	108,3681	27,1557971	737,4373162	282,6918478

mitjana X= 25,23 mitjana Y= 26,23675357

di.mar. X = 19,17481515 di.mar. Y = 2,49543578

Covariança X,Y = -0,46513221 r = -0,00972073 r² = 0,00009

test = -0,046 < 1,96

Correlació % jornalers (X) / edat al matrimoni de les dones (Y)

X	X ²	Y	Y ²	X*Y
19,37	375,1969	24,7454932	612,3394336	479,3202032
37,04	1371,9616	21,15769231	447,6479438	783,6809231
60,32	3638,5024	24,56984127	603,6771	1482,052825
13,11	171,8721	25,43260188	646,8172384	333,4214107
14,67	215,2089	23,62355212	558,0722149	346,5575097
21,5	462,25	24,20296348	585,7834414	520,3637149
32,64	1065,3696	22,54020533	508,0608563	735,712302
26,47	700,6609	29,09090909	846,2809917	770,0363636
9,6	92,16	25,92293233	671,9984206	248,8601504
7,5	56,25	30,625	937,890625	229,6875
5,71	32,6041	24,18671679	584,9972692	138,1061529
53,36	2847,2896	22,10931799	488,8219422	1179,753208
5,26	27,6676	18,57142857	344,8979592	97,68571429
6,17	38,0689	22,92307692	525,4674556	141,4353846
45,71	2089,4041	23,69047619	561,2386621	1082,891667
58,06	3370,9636	24,66821429	608,520796	1432,236521
47,02	2210,8804	23,14824996	535,8414762	1088,430713
4,13	17,0569	24,97916667	623,9587674	103,1639583
51,61	2663,5921	26,57894737	706,4404432	1371,739474
23,07	532,2249	24,64078021	607,1680492	568,4627994
2,33	5,4289	22,7547455	517,7784428	53,01855702
10,41	108,3681	27,72727273	768,8016529	288,6409091

mitjana X = 25,23 mitjana Y = 24,44952655

di.mar. X = 19,17481515 di.mar. Y = 2,53480777

Covariança X,Y = -4,34982945 r = -0,08949443 r² = 0,008

test = -0,420 < 1,96

Correlació % artesans (X) / edat al matrimoni dels homes (Y)

X	X ²	Y	Y ²	X*Y
2,16	4,6656	22,82547128	521,0021393	49,30301797
15	225	24,73588151	611,8638341	371,0382226
1,41	1,9881	28,08181818	788,5885124	39,59536364
11,11	123,4321	25,07563025	628,7872325	278,5902521
9	81	26,14935065	683,7885394	235,3441558

4,5	20,25	26,40277778	697,1066744	118,8125
25,92	671,8464	21,77888426	474,3197994	564,5086799
0	0	30,73684211	944,7534626	0
6,25	39,0625	29,19091674	852,1096199	182,4432296
3,48	12,1104	29,625	877,640625	103,095
0	0	22,88961039	523,9342638	0
14,51	210,5401	23,12075589	534,5693531	335,482168
0	0	22,57142857	509,4693878	0
0	0	28,09558824	789,3620783	0
3,61	13,0321	28,68926926	823,0741704	103,568262
6,77	45,8329	27,9915571	783,5272687	189,5028415
6,6	43,56	24,58343184	604,3451211	162,2506502
1,83	3,3489	26,21182266	687,0596472	47,96763547
0	0	25,67857143	659,3890306	0
1,43	2,0449	28,87185434	833,5839728	41,2867517
0,69	0,4761	26,74631888	715,3655737	18,45496003
0	0	27,1557971	737,4373162	0

mitjana X = 5,194090909

mitjana Y = 26,23675357

di.mar. X = 6,412563421

di.mar. Y = 2,49543578

Covariança X,Y = -7,1286427 r = -0,44548058 r² = 0,198

test = -2,089 > 1,96

Correlació % artesans (X) / edat al matrimoni de les dones (Y)

C

2,16	4,6656	24,7454932	612,3394336	53,45026531
15	225	21,15769231	447,6479438	317,3653846
1,41	1,9881	24,56984127	603,6771	34,64347619
11,11	123,4321	25,43260188	646,8172384	282,5562069
9	81	23,62355212	558,0722149	212,6119691
4,5	20,25	24,20296348	585,7834414	108,9133357
25,92	671,8464	22,54020533	508,0608563	584,2421222
0	0	29,09090909	846,2809917	0
6,25	39,0625	25,92293233	671,9984206	162,0183271
3,48	12,1104	30,625	937,890625	106,575
0	0	24,18671679	584,9972692	0
14,51	210,5401	22,10931799	488,8219422	320,8062041
0	0	18,57142857	344,8979592	0

0	0	22,92307692	525,4674556	0
3,61	13,0321	23,69047619	561,2386621	85,52261905
6,77	45,8329	24,66821429	608,520796	167,0038107
6,6	43,56	23,14824996	535,8414762	152,7784497
1,83	3,3489	24,97916667	623,9587674	45,711875
0	0	26,57894737	706,4404432	0
1,43	2,0449	24,64078021	607,1680492	35,2363157
0,69	0,4761	22,7547455	517,7784428	15,7007744
0	0	27,72727273	768,8016529	0

media X= 5,194090909 media Y= 24,44952655

di.mar. X= 6,412563421 di.mar. Y= 2,53480777

Covariança X,Y = -4,94142108 r = -0,3040011 r² = 0,092

test = -1,426 < 1,96

C) TAULA D'EDAT APROXIMADA AL PRIMER MATRIMONI -VALL D'ALBAIDA-

AGULLENT jornalers/(jornalers+llauradors)= 57,07 %
 (artesans+fabricants)/total actius= 8,81 %

Edats	7-15 (9)	16-24 (9)	25-39 (15)	40-49 (10)	50-... (40)	
Varons	1,000	0,767	0,131	0,086	0,032	24,936
Femelles	1,000	0,597	0,120	0,032	0,000	23,494

AIELO DE MALFERIT jornalers/(jornalers+llauradors)= 76,02 %
 (artesans+fabricants)/total actius= 0 %

Edats	7-15 (9)	16-24 (9)	25-39 (15)	40-49 (10)	50-... (40)	
Varons	1,000	0,687	0,056	0,018	0,035	22,217
Femelles	1,000	0,626	0,044	0,038	0,047	21,318

BÈLGIDA jornalers/(jornalers+lauradors)= 20,40 %
 (artesans+fabricants)/total actius= 2,67 %

Edats	7-15 (9)	16-24 (9)	25-39 (15)	40-49 (10)	50-... (40)	
Varons	1,000	0,747	0,089	0,017	0,015	23,841
Femelles	1,000	0,750	0,058	0,016	0,000	23,772

BELLÚS jornalers/(jornalers+lauradors)= 36 %
 (artesans+fabricants)/total actius= 0 %

Edats	7-15 (9)	16-24 (9)	25-39 (15)	40-49 (10)	50-... (40)	
Varons	1,000	0,563	0,053	0,053	0,000	22,378
Femelles	1,000	0,286	0,000	0,000	0,000	18,571

BENIATJAR jornalers/(jornalers+lauradors)= 16,83 %
 (artesans+fabricants)/total actius= 12,29 %

Edats	7-15 (9)	16-24 (9)	25-39 (15)	40-49 (10)	50-... (40)	
Varons	1,000	0,714	0,172	0,000	0,000	25,015
Femelles	1,000	0,550	0,038	0,000	0,000	21,527

BENICOLET jornalers/(jornalers+lauradors)= 20,58 %
 (artesans+fabricants)/total actius= 5,40 %

Edats	7-15 (9)	16-24 (9)	25-39 (15)	40-49 (10)	50-... (40)	
Varons	1,000	0,870	0,143	0,000	0,333	13,953
Femelles	1,000	0,500	0,000	0,000	0,000	20,500

BENIGANIM jornalers/(jornalers+lauradors)= 45,86 %
 (artesans+fabricants)/total actius= 13,64 %

Edats	7-15 (9)	16-24 (9)	25-39 (15)	40-49 (10)	50-... (40)	
Varons	1,000	0,943	0,247	0,133	0,132	26,402
Femelles	1,000	0,815	0,131	0,144	0,139	22,985

CASTELLÓ DE LES GERRES	jornalers/(jornalers+llauradors)= (artesans+fabricants)/total actius=					9,70 % 6,15 %
---------------------------	--	--	--	--	--	------------------

Edats	7-15 (9)	16-24 (9)	25-39 (15)	40-49 (10)	50-... (40)	
Varons	1,000	0,913	0,101	0,047	0,013	25,896
Femelles	1,000	0,706	0,154	0,136	0,051	24,746

GUADASSE- QUIES	jornalers/(jornalers+llauradors)= (artesans+fabricants)/total actius=					2,41 % 1,49 %
--------------------	--	--	--	--	--	------------------

Edats	7-15 (9)	16-24 (9)	25-39 (15)	40-49 (10)	50-... (40)	
Varons	1,000	0,733	0,067	0,143	0,056	23,560
Femelles	1,000	0,560	0,071	0,000	0,045	20,783

LLUTXENT I PINET	jornalers/(jornalers+llauradors)= (artesans+fabricants)/total actius=					36,48 % 6,15 %
---------------------	--	--	--	--	--	-------------------

Edats	7-15 (9)	16-24 (9)	25-39 (15)	40-49 (10)	50-... (40)	
Varons	1,000	0,605	0,274	0,338	0,388	15,573
Femelles	1,000	0,639	0,385	0,098	0,000	28,497

MONTAVERNER	jornalers/(jornalers+llauradors)= (artesans+fabricants)/total actius=					48,58 % 5,55 %
-------------	--	--	--	--	--	-------------------

Edats	7-15 (9)	16-24 (9)	25-39 (15)	40-49 (10)	50-... (40)	
Varons	1,000	0,898	0,243	0,096	0,017	28,315
Femelles	1,000	0,844	0,219	0,096	0,016	27,486

MONTITXELVO	jornalers/(jornalers+llauradors)= (artesans+fabricants)/total actius=					43,01 % 6,95 %
-------------	--	--	--	--	--	-------------------

Edats	7-15 (9)	16-24 (9)	25-39 (15)	40-49 (10)	50-... (40)	
Varons	1,000	0,786	0,240	0,100	0,000	27,671
Femelles	1,000	0,737	0,071	0,036	0,024	23,427

L'OLLERIA	jornalers/(jornalers+llauradors)=					61,29 %
	(artesans+fabricants)/total actius=					22,17 %

Edats	7-15 (9)	16-24 (9)	25-39 (15)	40-49 (10)	50-... (40)	
Varons	1,000	0,809	0,169	0,019	0,011	25,727
Femelles	1,000	0,709	0,126	0,043	0,081	22,466

ONTINYENT	jornalers/(jornalers+llauradors)=					70,75 %
	(artesans+fabricants)/total actius=					22,53 %

Edats	7-15 (9)	16-24 (9)	25-39 (15)	40-49 (10)	50-... (40)	
Varons	1,000	0,855	0,216	0,112	0,131	24,757
Femelles	1,000	0,695	0,145	0,074	0,085	22,840

OTOS	jornalers/(jornalers+llauradors)=					5,28 %
	(artesans+fabricants)/total actius=					2,48 %

Edats	7-15 (9)	16-24 (9)	25-39 (15)	40-49 (10)	50-... (40)	
Varons	1,000	0,935	0,167	0,000	0,017	26,514
Femelles	1,000	0,636	0,170	0,000	0,019	23,776

PALOMAR	jornalers/(jornalers+llauradors)=					27,21 %
	(artesans+fabricants)/total actius=					4,26 %

Edats	7-15 (9)	16-24 (9)	25-39 (15)	40-49 (10)	50-... (40)	
Varons	1,000	0,750	0,070	0,045	0,000	24,261
Femelles	1,000	0,750	0,085	0,064	0,077	22,544

LA POBLA DEL DUC	jornalers/(jornalers+llauradors)=					40,13 %
	(artesans+fabricants)/total actius=					6,26 %

Edats	7-15 (9)	16-24 (9)	25-39 (15)	40-49 (10)	50-... (40)	
Varons	1,000	0,842	0,290	0,120	0,041	28,225
Femelles	1,000	0,714	0,100	0,047	0,032	23,560

QUATRETONDA jornalers/(jornalers+llauradors)= 29,23 %
 (artesans+fabricants)/total actius= 4,68 %

Edats	7-15 (9)	16-24 (9)	25-39 (15)	40-49 (10)	50-... (40)	
Varons	1,000	0,897	0,246	0,085	0,106	26,067
Femelles	1,000	0,864	0,229	0,159	0,158	24,805

EL RAFOL DE SALEM jornalers/(jornalers+llauradors)= 27,50 %
 (artesans+fabricants)/total actius= 6,76 %

Edats	7-15 (9)	16-24 (9)	25-39 (15)	40-49 (10)	50-... (40)	
Varons	1,000	0,868	0,462	0,645	0,366	29,800
Femelles	1,000	0,800	0,438	0,574	0,516	20,071

RUGAT jornalers/(jornalers+llauradors)= 3,33 %
 (artesans+fabricants)/total actius= 0,00 %

Edats	7-15 (9)	16-24 (9)	25-39 (15)	40-49 (10)	50-... (40)	
Varons	1,000	0,846	0,150	0,111	0,000	26,976
Femelles	1,000	0,571	0,250	0,000	0,000	24,893

SALEM jornalers/(jornalers+llauradors)= 55,55 %
 (artesans+fabricants)/total actius= 0 %

Edats	7-15 (9)	16-24 (9)	25-39 (15)	40-49 (10)	50-... (40)	
Varons	1,000	0,897	0,427	0,048	0,029	30,368
Femelles	1,000	0,900	0,073	0,000	0,000	25,198

SANT PERE D'ALBAIDA jornalers/(jornalers+llauradors)= 0 %
 (artesans+fabricants)/total actius= 0 %

Edats	7-15 (9)	16-24 (9)	25-39 (15)	40-49 (10)	50-... (40)	
Varons	1,000	0,900	0,400	0,500	0,000	35,100
Femelles	1,000	0,750	0,188	0,000	0,000	25,563

TERRATEIG	jornalers/(jornalers+llauradors)= (artesans+fabricants)/total actius=					14,63 % 0 %
Edats	7-15 (9)	16-24 (9)	25-39 (15)	40-49 (10)	50-... (40)	
Varons	1,000	1,000	0,323	0,222	0,000	32,061
Femelles	1,000	0,842	0,111	0,000	0,000	25,246

TAULA DE CORRELACIÓ (COEFICIENT DE PEARSON)

pobles	% jornal.	% artesans	edmathomes	edmatdones
AGULLENT	57,07	8,81	24,93595933	23,49407582
AIELO DE MALFERIT	76,02	0	22,21714087	21,31822505
AIELO DE RUGAT	48,64	7,5	24,64705882	22,375
ALBAIDA	66,66	17,46	24,28579639	22,248743
ALJORF	53,84	22,58	23,57506494	23,5410644
ALFARRASI	34,93	10,28	25,26702155	21,26836075
ATZENETA D'ALBAIDA	84,35	30,31	23,15869219	22
BELGIDA	20,4	2,67	23,84127071	23,77163462
BELLUS	36	0	22,37828947	18,57142857
BENIATJAR	16,83	12,29	25,01477833	21,52692308
BENIGANIM	45,86	13,64	26,40219641	22,98458053
BENISSODA	79,24	15,58	25,17538913	21,8875
BENISSUERA	8,41	0	29,06213105	25,13636364
BOCAIRENT	89,56	26,96	24,27452255	22,86475012
CARRICOLA	27,08	3,63	27,21078921	25,75
CASTELLO DE LES G.	9,7	6,15	25,89636364	24,74556424
GUADASSEQUIES	2,41	1,49	23,55966387	20,78340136
MONTAVERNER	48,58	5,55	28,31526665	27,48558808
MONTITXELVO	43,01	6,95	27,67142857	23,42747112
L'OLLERIA	61,29	22,17	25,72658968	22,46581562
ONTINYENT	70,75	22,53	24,75665116	22,8404429
OTOS	5,28	2,48	26,51443124	23,77615959
PALOMAR	27,21	6,26	24,26088348	22,54389546
LA POBLA DEL DUC	40,13	6,26	28,22454543	23,55978785
QUATRETONDA	29,23	4,68	26,06685626	24,80507121
EL RAFOL DE SALEM	27,5	6,76	29,8003712	20,07120669
RUGAT	3,33	0	26,97649573	24,89285714
SALEM	55,55	0	30,36773648	25,19756098

Correlació % jornalers (X) / edat al matrimoni dels homes (Y)

X	X ²	Y	Y ²	X*Y
57,07	3256,9849	24,93595933	621,8020678	1423,095199
76,02	5779,0404	22,21714087	493,6013486	1688,947049
48,64	2365,8496	24,64705882	607,4775087	1198,832941
66,66	4443,5556	24,28579639	589,7999064	1618,891187
53,84	2898,7456	23,57506494	555,7836867	1269,281496
34,93	1220,1049	25,26702155	638,4223779	882,5770627
84,35	7114,9225	23,15869219	536,3250237	1953,435686
20,4	416,16	23,84127071	568,4061892	486,3619225
36	1296	22,37828947	500,7878398	805,6184211
16,83	283,2489	25,01477833	625,7391347	420,9987192
45,86	2103,1396	26,40219641	697,0759753	1210,804727
79,24	6278,9776	25,17538913	633,8002177	1994,897834
8,41	70,7281	29,06213105	844,6074612	244,4125221
89,56	8020,9936	24,27452255	589,2524449	2174,026239
27,08	733,3264	27,21078921	740,4270495	736,8681718
9,7	94,09	25,89636364	670,62165	251,1947273
2,41	5,8081	23,55966387	555,0577615	56,77878992
48,58	2360,0164	28,31526665	801,7543257	1375,555654
43,01	1849,8601	27,67142857	765,7079592	1190,148143
61,29	3756,4641	25,72658968	661,8574165	1576,782681
70,75	5005,5625	24,75665116	612,8917764	1751,533069
5,28	27,8784	26,51443124	703,0150639	139,9961969
27,21	740,3841	24,26088348	588,5904674	660,1386396
40,13	1610,4169	28,22454543	796,624965	1132,651008
29,23	854,3929	26,06685626	679,4809954	761,9342086
27,5	756,25	29,8003712	888,0621239	819,5102081
3,33	11,0889	26,97649573	727,7313217	89,83173077
55,55	3085,8025	30,36773648	922,1994188	1686,927761

mitjana X = 41,745

mitjana Y = 25,69940658

di.mar. X = 11,47470007

di.mar. Y = 5,790147969

Covariança X,Y = -15,6062993

r = -0,23489238 r² = 0,05517

test = -1,243 < 1,96

Correlació % jornalers (X) / edat al matrimoni de les dones (Y)

X	X ²	Y	Y ²	X*Y
57,07	3256,9849	23,49407582	551,9715985	1340,806907
76,02	5779,0404	21,31822505	454,4667194	1620,611468
48,64	2365,8496	22,375	500,640625	1088,32
66,66	4443,5556	22,248743	495,0065652	1483,101209
53,84	2898,7456	23,5410644	554,1817131	1267,450907
34,93	1220,1049	21,26836075	452,3431691	742,9038411
84,35	7114,9225	22	484	1855,7
20,4	416,16	23,77163462	565,0906123	484,9413462
36	1296	18,57142857	344,8979592	668,5714286
16,83	283,2489	21,52692308	463,4084172	362,2981154
45,86	2103,1396	22,98458053	528,2909422	1054,072863
79,24	6278,9776	21,8875	479,0626563	1734,3655
8,41	70,7281	25,13636364	631,8367769	211,3968182
89,56	8020,9936	22,86475012	522,796798	2047,767021
27,08	733,3264	25,75	663,0625	697,31
9,7	94,09	24,74556424	612,3429495	240,0319731
2,41	5,8081	20,78340136	431,9497721	50,08799728
48,58	2360,0164	27,48558808	755,4575519	1335,249869
43,01	1849,8601	23,42747112	548,8464029	1007,615533
61,29	3756,4641	22,46581562	504,7128715	1376,929839
70,75	5005,5625	22,8404429	521,6858317	1615,961335
5,28	27,8784	23,77615959	565,305765	125,5381227
27,21	740,3841	22,54389546	508,2272227	613,4193956
40,13	1610,4169	23,55978785	555,0636035	945,4542864
29,23	854,3929	24,80507121	615,291558	725,0522316
27,5	756,25	20,07120669	402,853338	551,958184
3,33	11,0889	24,89285714	619,6543367	82,89321429
55,55	3085,8025	25,19756098	634,9170791	1399,724512

mitjana X= 41,745

mitjana Y= 23,04762399

di.mar. X= 11,47470007

di.mar. Y = 3,901785538

Covariança X,Y = -7,49685228

r = -0,16744578

r² = 0,02804

test = -0,886 < 1,96

Correlació % artesans (X) / edat al matrimoni dels homes (Y)

X	X ²	Y	Y ²	X*Y
8,81	77,6161	24,93595933	621,8020678	219,6858017
0	0	22,21714087	493,6013486	0
7,5	56,25	24,64705882	607,4775087	184,8529412
17,46	304,8516	24,28579639	589,7999064	424,030005
22,58	509,8564	23,57506494	555,7836867	532,3249662
10,28	105,6784	25,26702155	638,4223779	259,7449815
30,31	918,6961	23,15869219	536,3250237	701,9399601
2,67	7,1289	23,84127071	568,4061892	63,6561928
0	0	22,37828947	500,7878398	0
12,29	151,0441	25,01477833	625,7391347	307,4316256
13,64	186,0496	26,40219641	697,0759753	360,125959
15,58	242,7364	25,17538913	633,8002177	392,2325626
0	0	29,06213105	844,6074612	0
26,96	726,8416	24,27452255	589,2524449	654,4411279
3,63	13,1769	27,21078921	740,4270495	98,77516484
6,15	37,8225	25,89636364	670,62165	159,2626364
1,49	2,2201	23,55966387	555,0577615	35,10389916
5,55	30,8025	28,31526665	801,7543257	157,1497299
6,95	48,3025	27,67142857	765,7079592	192,3164286
22,17	491,5089	25,72658968	661,8574165	570,3584932
22,53	507,6009	24,75665116	612,8917764	557,7673505
2,48	6,1504	26,51443124	703,0150639	65,75578947
6,26	39,1876	24,26088348	588,5904674	151,8731306
6,26	39,1876	28,22454543	796,624965	176,6856544
4,68	21,9024	26,06685626	679,4809954	121,9928873
6,76	45,6976	29,8003712	888,0621239	201,4505093
0	0	26,97649573	727,7313217	0
0	0	30,36773648	922,1994188	0

mitjana X = 9,3925

mitjana Y = 25,69940658

di.mar. X = 5,955231069

di.mar. Y = 5,790147969

Covariança X,Y = -6,061755

r = -0,17579645 r² = 0,03090

test = -0,930 < 1,96

Correlació % artesans (X) / edat al matrimoni de les dones (Y)

X	X ²	Y	Y ²	X*Y
8,81	77,6161	23,49407582	551,9715985	206,9828079
0	0	21,31822505	454,4667194	0
7,5	56,25	22,375	500,640625	167,8125
17,46	304,8516	22,248743	495,0065652	388,4630528
22,58	509,8564	23,5410644	554,1817131	531,5572342
10,28	105,6784	21,26836075	452,3431691	218,6387485
30,31	918,6961	22	484	666,82
2,67	7,1289	23,77163462	565,0906123	63,47026442
0	0	18,57142857	344,8979592	0
12,29	151,0441	21,52692308	463,4084172	264,5658846
13,64	186,0496	22,98458053	528,2909422	313,5096785
15,58	242,7364	21,8875	479,0626563	341,00725
0	0	25,13636364	631,8367769	0
26,96	726,8416	22,86475012	522,796798	616,4336632
3,63	13,1769	25,75	663,0625	93,4725
6,15	37,8225	24,74556424	612,3429495	152,1852201
1,49	2,2201	20,78340136	431,9497721	30,96726803
5,55	30,8025	27,48558808	755,4575519	152,5450138
6,95	48,3025	23,42747112	548,8464029	162,8209243
22,17	491,5089	22,46581562	504,7128715	498,0671323
22,53	507,6009	22,8404429	521,6858317	514,5951785
2,48	6,1504	23,77615959	565,305765	58,96487579
6,26	39,1876	22,54389546	508,2272227	141,1247856
6,26	39,1876	23,55978785	555,0636035	147,4842719
4,68	21,9024	24,80507121	615,291558	116,0877333
6,76	45,6976	20,07120669	402,853338	135,6813572
0	0	24,89285714	619,6543367	0
0	0	25,19756098	634,9170791	0

mitjana X = 9,3925

mitjana Y = 23,04762399

di.mar. X = 5,955231069

di.mar. Y = 3,901785538

Covariança X,Y = -2,78704604

r = -0,119945 r² = 0,01439

test = -0,635 < 1,96

D) TAULA DE CORRELACIÓ (COEFICIENT DE PEARSON) ENTRE L'EDAT AL MATRIMONI I L'INDEX D'ACTIVITAT INDUSTRIAL (ARTESANS/ACTIUS AGRARIS).
LES TRES COMARQUES

pobles	% artesans	edmathomes	edmatdones
ALCOI	229,01	22,591909	20,656223
BOCAIRENT	49,65	24,274523	22,86475
ALBAIDA	46,44	24,285796	22,248743
ATZENETA D'ALBAIDA	45,58	23,158692	22
BENILLOBA	36,27	21,778884	22,540205
L'OLLERIA	34,18	25,72659	22,465816
ONTINYENT	31,54	24,756651	22,840443
BENIFALLIM	31,33	25,607692	21,894246
ALJORF	26,91	23,575065	23,541064
PENAGUILA	26,29	23,368767	23,687105
BIAR	24,51	25,634493	23,313987
BENISSODA	22,63	25,175389	21,8875
BENIGANIM	20,74	26,402196	22,984581
COCENTAINA	19,59	23,120756	22,109318
ONIL	17,89	23,647202	23,005749
ALCOLEJA	17,78	24,735882	21,157692
BANYERES	17,33	25,434819	22,473633
BALONES	15,67	25,07563	25,432602
BENIATJAR	14,84	25,014778	21,526923
ALFARRASI	13,24	25,267022	21,268361
TIBI	12,17	24,660612	22,687558
AGULLENT	10,5	24,935959	23,494076
BENASAU	10,1	26,149351	23,623552
IBI	9,47	21,47224	21,143755
CASTALLA	8,54	25,984034	22,258958
AIELO DE RUGAT	8,11	24,647059	22,375
MURO	8,11	24,583432	23,14825
CASTELLO DE LES G.	6,79	25,896364	24,745564
QUATRETONDA	5,63	26,066856	24,805071
BENIARRES	5,38	26,402778	24,202963
PALOMAR	4,75	24,260883	22,543895
BELGIDA	2,86	23,841271	23,771635
OTOS	2,63	26,514431	23,77616
AGRES	2,36	22,825471	24,745493
CETLA	2,25	26,211823	24,979167
GUADASSEQUIES	1,61	23,559664	20,783401
PLANES	0,78	26,746319	22,754746
RUGAT	0	26,976496	24,892857

TURBALLOS	0	25,678571	26,578947
MILLENA	0	22,88961	24,186717
AIELO DE MALFERIT	0	22,217141	21,318225

TAULES DE CORRELACIO

Homes

X	X ²	Y	Y ²	X*Y
229,0	52445,58	22,591909	510,39435	5173,7731
49,65	2465,1225	24,274523	589,25244	1205,23
46,44	2156,6736	24,285796	589,79991	1127,8324
45,58	2077,5364	23,158692	536,32502	1055,5732
36,27	1315,5129	21,778884	474,3198	789,92013
34,18	1168,2724	25,72659	661,85742	879,33484
31,54	994,7716	24,756651	612,89178	780,82478
31,33	981,5689	25,607692	655,75391	802,289
26,91	724,1481	23,575065	555,78369	634,405
26,29	691,1641	23,368767	546,09927	614,36488
24,51	600,7401	25,634493	657,12725	628,30143
22,63	512,1169	25,175389	633,80022	569,71906
20,74	430,1476	26,402196	697,07598	547,58155
19,59	383,7681	23,120756	534,56935	452,93561
17,89	320,0521	23,647202	559,19016	423,04844
17,78	316,1284	24,735882	611,86383	439,80397
17,33	300,3289	25,434819	646,93003	440,78542
15,67	245,5489	25,07563	628,78723	392,93513
14,84	220,2256	25,014778	625,73913	371,21931
13,24	175,2976	25,267022	638,42238	334,53537
12,17	148,1089	24,660612	608,14579	300,11965
10,5	110,25	24,935959	621,80207	261,82757
10,1	102,01	26,149351	683,78854	264,10844
9,47	89,6809	21,47224	461,05707	203,34211
8,54	72,9316	25,984034	675,17001	221,90365
8,11	65,7721	24,647059	607,47751	199,88765
8,11	65,7721	24,583432	604,34512	199,37163
6,79	46,1041	25,896364	670,62165	175,83631
5,63	31,6969	26,066856	679,481	146,7564
5,38	28,9444	26,402778	697,10667	142,04694
4,75	22,5625	24,260883	588,59047	115,2392
2,86	8,1796	23,841271	568,40619	68,186034
2,63	6,9169	26,514431	703,01506	69,732954

2,36	5,5696	22,825471	521,00214	53,868112
2,25	5,0625	26,211823	687,05965	58,976601
1,61	2,5921	23,559664	555,05776	37,931059
0,78	0,6084	26,746319	715,36557	20,862129
0	0	26,976496	727,73132	0
0	0	25,678571	659,38903	0
0	0	22,88961	523,93426	0
0	0	22,217141	493,60135	0

Mitjanes

20,572195 1691,1577 24,662271 610,19833 492,79046

Dist. mar. X = 35,608181 Dist. mar. Y = 1,4038259

Cov. X, Y = -14,56658 $r = -0,291403$ $r^2 = 0,0849159$

Dones

X	X ²	Y	Y ²	X*Y
229,01	52445,58	20,656223	426,67955	4730,4816
49,65	2465,1225	22,86475	522,7968	1135,2348
46,44	2156,6736	22,248743	495,00657	1033,2316
45,58	2077,5364	22	484	1002,76
36,27	1315,5129	22,540205	508,06086	817,53325
34,18	1168,2724	22,465816	504,71287	767,88158
31,54	994,7716	22,840443	521,68583	720,38757
31,33	981,5689	21,894246	479,35802	685,94673
26,91	724,1481	23,541064	554,18171	633,49004
26,29	691,1641	23,687105	561,07893	622,73398
24,51	600,7401	23,313987	543,54201	571,42583
22,63	512,1169	21,8875	479,06266	495,31413
20,74	430,1476	22,984581	528,29094	476,7002
19,59	383,7681	22,109318	488,82194	433,12154
17,89	320,0521	23,005749	529,26448	411,57285
17,78	316,1284	21,157692	447,64794	376,18377
17,33	300,3289	22,473633	505,0642	389,46807
15,67	245,5489	25,432602	646,81724	398,52887
14,84	220,2256	21,526923	463,40842	319,45954
13,24	175,2976	21,268361	452,34317	281,5931
12,17	148,1089	22,687558	514,7253	276,10759
10,5	110,25	23,494076	551,9716	246,6878
10,1	102,01	23,623552	558,07221	238,59788

9,47	89,6809	21,143755	447,05837	200,23136
8,54	72,9316	22,258958	495,46122	190,0915
8,11	65,7721	22,375	500,64063	181,46125
8,11	65,7721	23,14825	535,84148	187,73231
6,79	46,1041	24,745564	612,34295	168,02238
5,63	31,6969	24,805071	615,29156	139,65255
5,38	28,9444	24,202963	585,78344	130,21194
4,75	22,5625	22,543895	508,22722	107,0835
2,86	8,1796	23,771635	565,09061	67,986875
2,63	6,9169	23,77616	565,30577	62,5313
2,36	5,5696	24,745493	612,33943	58,399364
2,25	5,0625	24,979167	623,95877	56,203125
1,61	2,5921	20,783401	431,94977	33,461276
0,78	0,6084	22,754746	517,77844	17,748701
0	0	24,892857	619,65434	0
0	0	26,578947	706,44044	0
0	0	24,186717	584,99727	0
0	0	21,318225	454,46672	0

Mitjanes

20,572195 1691,1577 22,993047 530,46882 455,25024

Dist. mar. X = 35,608181

Dist. mar. Y = 1,3373873

Cov. X, Y = -17,76721 $r = -0,373089$ $r^2 = 0,1391953$

D) TAULA DE CORRELACIÓ (COEFICIENT DE PEARSON) ENTRE L'EDAT AL MATRIMONI I UN ÍNDEX D'ACTIVITAT INDUSTRIAL CORREGIT (ARTESANS/(POBLACIÓ TOTAL-JORNALERS)).
LES TRES COMARQUES

localitat	Edat homes	Edat dones	index artesans / (població-jornalers)
ALCOI	22,5919089715	20,656222971	75,3607
ATZENETA D'ALBAIDA	23,158692185	22	69,0722
ALBAIDA	24,2857963911	22,248743002	60,9022
BOCAIRENT	24,2745225464	22,864750118	55,6939
L'OLLERIA	25,7265896797	22,465815621	43,1542
ALJORF	23,5750649351	23,541064401	34,4262
BENISSODA	25,175389127	21,8875	34,2857

ONTINYENT	24,756651155	22,840442896	33,9797
BENILLOBA	21,7788842557	22,540205331	33,8164
BENIFALLIM	25,6076923077	21,894246163	31,8182
COCENTAINA	23,1207558929	22,109317995	24,8899
ONIL	23,6472020458	23,0057488	24,8889
ALCOLEJA	24,7358815098	21,157692308	21,8182
PENAGUILA	23,3687669243	23,687104628	21,7949
BENIGANIM	26,4021964098	22,984580532	20,0331
BIAR	25,6344934402	23,31398736	19,5624
TIBI	24,6606121588	22,687558357	18,8596
AGULLENT	24,9359593327	23,494075817	18,3823
BANYERES	25,4348191758	22,473633332	18,2243
IBI	21,4722396148	21,143754945	16,8378
CASTALLA	25,9840337671	22,258958156	14,7465
BENIATJAR	25,0147783251	21,526923077	14,2857
ALFARRASI	25,2670215479	21,268360752	14,1026
AIELO DE RUGAT	24,6470588235	22,375	13,6364
MURO	24,5834318416	23,148249961	13,2867
BALONES	25,0756302521	25,432601881	12,5
GORGA	27,9915570971	24,668214286	12,1212
MONTITXELVO	27,6714285714	23,427471117	10,6667
BENASAU	26,1493506494	23,623552124	10,5263
MONTAVERNER	28,3152666542	27,485588077	9,3458
EL RAFOL DE SALEM	29,8003712038	20,071206691	9
LA POBLA DEL DUC	28,224545434	23,55978785	8,6956
BENIMARFULL	29,1909167368	25,922932331	6,8182
CASTELLO DE LES G.	25,8963636441	4,74556424	6,7524
GAIANES	28,6892692561	23,69047619	6,4
QUATRETONDA	26,0668562632	24,805071215	6,1798
PALOMAR	4,2608834827	22,543895465	5,6452
BENIARRRES	26,4027777778	24,202963484	5,5249
CARRICOLA	27,2107892108	25,75	4,7619
BENIMASSOT	29,625	30,625	3,75
BELGIDA	23,841270712	23,771634615	3,3019
ALFAFARA	28,0818181818	24,56984127	3,0303
AGRES	22,8254712839	24,745493197	2,6432
OTOS	26,5144312394	23,776159593	2,6201
CETLA	26,2118226601	24,979166667	1,9157
L'ORXA	28,8718543352	24,640780206	1,8293
GUADASSEQUIES	23,5596638655	20,783401361	1,5267
PLANES	26,7463188812	22,7547455	0,9456
TOLLOS	27,1557971014	27,727272727	0
BENILLUP	30,7368421053	29,090909091	0
TURBALLOS	25,6785714286	26,578947368	0
SALEM	30,3677364781	25,197560976	0

FAMORCA	28,0955882353	22,923076923	0
MILLENA	22,8896103896	24,186716792	0
RUGAT	26,9764957265	24,892857143	0
BENISSUERA	29,0621310508	25,136363636	0

HOMES

X	X ²	Y	Y ²	X*Y
75,3607	5679,2351045	22,591909	510,39435	1702,5421
69,0722	4770,9688128	23,158692	536,32502	1599,6218
60,9022	3709,0779648	24,285796	589,79991	1479,0584
55,6939	3101,8104972	24,274523	589,25244	1351,9428
43,1542	1862,2849776	25,72659	661,85742	1110,2104
34,4262	1185,1632464	23,575065	555,78369	811,5999
34,2857	1175,5092245	25,175389	633,80022	863,15584
33,9797	1154,6200121	24,756651	612,89178	841,22358
33,8164	1143,548909	21,778884	474,3198	736,48346
31,8182	1012,3978512	25,607692	655,75391	814,79068
24,8899	619,50712201	23,120756	534,56935	575,4733
24,8889	619,45734321	23,647202	559,19016	88,55285
21,8182	476,03385124	24,735882	611,86383	539,69241
21,7949	475,01766601	23,368767	546,09927	509,31994
20,0331	401,32509561	26,402196	697,07598	528,91784
19,5624	382,68749376	25,634493	657,12725	501,47221
18,8596	355,68451216	24,660612	608,14579	465,08928
18,3823	337,90895329	24,935959	621,80207	458,38029
18,2243	332,12511049	25,434819	646,93003	463,53178
16,8378	283,51150884	21,47224	461,05707	361,54528
14,7465	217,45926225	25,984034	675,17001	383,17355
14,2857	204,08122449	25,014778	625,73913	357,35362
14,1026	198,88332676	25,267022	638,42238	356,3307
13,6364	185,95140496	24,647059	607,47751	336,09715
13,2867	176,53639689	24,583432	604,34512	326,63268
12,5	156,25	25,07563	628,78723	313,44538
12,1212	146,92348944	27,991557	783,52727	339,29126
10,6667	113,77848889	27,671429	765,70796	295,16283
10,5263	110,80299169	26,149351	683,78854	275,25591
9,3458	87,34397764	28,315267	801,75433	264,62882
9	81	29,800371	888,06212	268,20334
8,6956	75,61345936	28,224545	796,62496	245,42936
6,8182	46,48785124	29,190917	852,10962	199,02951
6,7524	45,59490576	25,896364	670,62165	174,86261
6,4	40,96	28,689269	823,07417	183,61132

6,1798	38,18992804	26,066856	679,481	161,08796
5,6452	31,86828304	24,260883	588,59047	136,95754
5,5249	30,52452001	26,402778	697,10667	145,87271
4,7619	22,67569161	27,210789	740,42705	129,57506
3,75	14,0625	29,625	877,64063	111,09375
3,3019	10,90254361	23,841271	568,40619	78,721492
3,0303	9,18271809	28,081818	788,58851	85,096334
2,6432	6,98650624	22,825471	521,00214	60,332286
2,6201	6,86492401	26,514431	703,01506	69,470461
1,9157	3,66990649	26,211823	687,05965	50,213989
1,8293	3,34633849	28,871854	833,58397	52,815283
1,5267	2,33081289	23,559664	555,05776	35,968539
0,9456	0,89415936	26,746319	715,36557	25,291319
0	0	27,155797	737,43732	0
0	0	30,736842	944,75346	0
0	0	25,678571	659,38903	0
0	0	30,367736	922,19942	0
0	0	28,095588	789,36208	0
0	0	22,88961	523,93426	0
0	0	26,976496	727,73132	0
0	0	29,062131	844,60746	0
Mitjanes				
16,0792636	566,30983397	25,799359	670,35242	395,70198

Distrib. marg. X = 18 Dist. marg. Y = 2,1784158 Covariança X,Y = -19,1327134

$r = -0,500639$

$r^2 = 0,2506394$

DONES	X	X^2	Y	Y^2	X*Y
	75,3607	5679,2351045	20,656223	426,67955	1556,6674
	69,0722	4770,9688128	22	484	1519,5884
	60,9022	3709,0779648	22,248743	495,00657	1354,9974
	55,6939	3101,8104972	22,86475	522,7968	1273,4271
	43,1542	1862,2849776	22,465816	504,71287	969,4943
	34,4262	1185,1632464	23,541064	554,18171	810,42939
	34,2857	1175,5092245	21,8875	479,06266	750,42826
	33,9797	1154,6200121	22,840443	521,68583	776,1114
	33,8164	1143,548909	22,540205	508,06086	762,2286
	31,8182	1012,3978512	21,894246	479,35802	696,6355
	24,8899	619,50712201	22,109318	488,82194	550,29871
	24,8889	619,45734321	23,005749	529,26448	572,58778

21,8182	476,03385124	21,157692	447,64794	461,62276
21,7949	475,01766601	23,687105	561,07893	516,25808
20,0331	401,32509561	22,984581	528,29094	460,4524
19,5624	382,68749376	23,313987	543,54201	456,07755
18,8596	355,68451216	22,687558	514,7253	427,87828
18,3823	337,90895329	23,494076	551,9716	431,87515
18,2243	332,12511049	22,473633	505,0642	409,56624
16,8378	283,51150884	21,143755	447,05837	356,01432
14,7465	217,45926225	22,258958	495,46122	328,24173
14,2857	204,08122449	21,526923	463,40842	307,52717
14,1026	198,88332676	21,268361	452,34317	299,93918
13,6364	185,95140496	22,375	500,64063	305,11445
13,2867	176,53639689	23,14825	535,84148	307,56385
12,5	156,25	25,432602	646,81724	317,90752
12,1212	146,92348944	24,668214	608,5208	9,00836
10,6667	113,77848889	23,427471	548,8464	249,89381
10,5263	110,80299169	23,623552	558,07221	248,6686
9,3458	87,34397764	27,485588	755,45755	256,87481
9	81	20,071207	402,85334	180,64086
8,6956	75,61345936	23,559788	555,0636	204,86649
6,8182	46,48785124	25,922932	671,99842	176,74774
6,7524	45,59490576	24,745564	612,34295	167,09195
6,4	40,96	23,690476	561,23866	151,61905
6,1798	38,18992804	24,805071	615,29156	153,29038
5,6452	31,86828304	22,543895	508,22722	127,2648
5,5249	30,52452001	24,202963	585,78344	133,71895
4,7619	22,67569161	25,75	663,0625	122,61893
3,75	14,0625	30,625	937,89063	114,84375
3,3019	10,90254361	23,771635	565,09061	78,49156
3,0303	9,18271809	24,569841	603,6771	74,45399
2,6432	6,98650624	24,745493	612,33943	65,407288
2,6201	6,86492401	23,77616	565,30577	62,295916
1,9157	3,66990649	24,979167	623,95877	47,85259
1,8293	3,34633849	24,64078	607,16805	45,075379
1,5267	2,33081289	20,783401	431,94977	31,730019
0,9456	0,89415936	22,754746	517,77844	21,516887
0	0	27,727273	768,80165	0
0	0	29,090909	846,28099	0
0	0	26,578947	706,44044	0
0	0	25,197561	634,91708	0
0	0	22,923077	525,46746	0
0	0	24,186717	584,99727	0
0	0	24,892857	619,65434	0
0	0	25,136364	631,83678	0

Mitjanes			
16,0792636	566,30983397	23,649942	563,3818
			363,50736
Distrib. marg. X = 18	Dist. marg. Y = 2,0154487	Covariança X,Y = -16,766293	
	$r = -0,474192$	$r^2 = 0,224858$	

NOTES

Les dades han estat obtingudes a partir d'aquelles publicades referents al Cens de Floridablanca⁶. Com es pot comprovar he calculat quatre índexs diferents. El primer tracta de mesurar la quantitat de jornalers entre el total d'actius agraris i el segon la quantitat d'artesans entre el total. El tercer, que he anomenat *índex d'activitat industrial*, ha estat obtingut, seguint el mateix procediment d'Enrique Llopis⁷, dividint els actius industrials de cada localitat entre els actius agraris citats al cens. El darrer tracta de tenir en compte, alhora, l'activitat industrial i el pes dels jornalers, per tal de calcular-lo he establert el percentatge d'artesans –amb fabricants, artesans i comerciants– sobre el total de la població exceptuant els jornalers. D'aquesta manera s'obté un índex de l'activitat industrial corregit, que creix proporcionalment a la quantitat de jornalers de cada localitat. Aquestes dades, amb tot, són d'una significació molt baixa per la qualitat del cens en aquest particular: les xifres ofertes són poc fiables i molt poc homogènies. A més, a tots els càlculs, ens deixem fora aquells actius agraris que compaginarien aquesta activitat amb la industrial. La mitjana de l'edat al matrimoni ha estat obtinguda mitjançant el mètode d'Henry⁸, corregit per tal d'adaptar-lo als segments d'edat que ens ofereix el Cens de Floridablanca.

El fet que els errors del cens es veguen magnificats a escala local, la desigualtat dels segments d'edat i la inseguretat comprovada de la gent de l'època a l'hora d'expressar la seua edat, fan que els resultats globals tinguem una fiabilitat molt baixa. Per tal de minimitzar aquests factors, he elaborat unes mostres en les que he rebutjat les poblacions que oferien dades amb poca credibilitat. A les anàlisis comarcals he tret dades que semblaven clarament aberrants. Al primer càlcul amb les tres comarques juntes, atès que la quantitat de casos contemplats era molt més gran, i atès que les reconstruccions de famílies fetes al País Valencià per al segle XVIII ofereixen dades per als homes entre els 22 i els 26 anys i per a les dones entre els 20 i els 24, he tret de la mostra tots aquells pobles en els que qualsevol de les dues dades es trobava per davall dels 20 anys o

⁶J. E. CASTELLÓ: *El País Valenciano...*, pp. 198-236.

⁷"La formación del 'desierto manufacturero' extremeño...", p. 47.

⁸ *Manual de demografía histórica*, pp. 56-58.

arribava -o ultrapassava- els 27. Això ha deixat fora de la mostra 27 localitats. A la darrera correlació, però, he ampliat de nou la mostra posant com a límits 20 i 30 per a les dones i 22 i 32 per als homes.

Universitat d'Alacant
Universidad de Alicante

Apèndix estadístic 8
EL RETARD O L'AVANÇAMENT DE L'EDAT AL MATRIMONI A L'ALCOIÀ,
EL COMTAT I LA VALL D'ALBAIDA (1768-1787)

A) ÍNDEX DE PRECOCITAT NUPCIAL EN EL CENS D'ARANDA (1768)
 (% de casats entre 16 i 25 anys)

Atés que les vídues es comptabilitzen com a solteres és impossible calcular l'edat al matrimoni seguint el mètode d'Henry. Per tant, suposant que pot ser negligible el percentatge de cèl·l·ls entre els 16 i els 25, el percentatge dels casats en aqueixa franja d'edat pot resultar un bon indicador d'unions primerenques.

EL COMTAT

POBLE	Pobl. total	Hom. 16-25	Casats	%	Don. 16-25	Casats	%
Agres	1066	66	19	28,7879	66	28	42,4242
Alcoleja	653	35	7	20	47	14	29,7872
Alcosser	202	11	3	27,2727	14	3	21,4286
Alfafara	529	40	9	22,5	45	16	35,5556
Balones	230	18	3	16,6667	17	5	29,4118
Benasau	480	39	15	38,4615	37	18	48,6486
Beniarrés	667	38	8	21,0526	53	17	32,0755
Benilloba	966	82	8	9,7561	74	28	37,8378
Benillup	145	10	3	30	19	10	52,6316
Benimarfull	273	15	1	6,66667	23	7	30,4348
Benimasot	221	21	2	9,52381	22	6	27,2727
Millena	377	44	24	54,5455	46	30	65,2174
Cocentaina	3767	243	72	29,6296	322	158	49,0683
Fageca	167	6	0	0	14	4	28,5714
Famorca	124	12	1	8,33333	5	0	0
Gaianes	389	37	17	45,9459	26	18	69,2308
Gorga	550	30	1	3,33333	49	4	8,16327
Muro	2197	150	50	33,3333	142	72	50,7042
Turballos	96	8	3	37,5	7	3	42,8571
L'Orxa	821	51	1	1,96078	40	9	22,5
Planes	1408	118	43	36,4407	125	45	36
Quatretondeta	240	20	5	25	14	4	28,5714
Tollos	156	15	0	0	11	1	9,09091
TOTAL	15724	1109	295	26,6005	1218	500	41,0509

L'ALCOIÀ

POBLE	Pobl. total	Hom. 16-25	Casats	%	Don. 16-25	Casats	%
Alcoi	9207	592	144	24,3243	661	234	35,4009
Banyeres	1342	102	61	59,8039	85	58	68,2353
Benifallim	428	24	4	16,6667	31	11	35,4839
Biar	2982	175	31	17,7143	153	60	39,2157
Castalla	2546	149	41	27,5168	129	64	49,6124
Ibi	2171	71	31	43,662	79	31	39,2405
Onil	2014	115	18	15,6522	126	31	24,6032
Penàguila	945	61	2	3,27869	59	8	13,5593
Tibi	969	55	21	38,1818	55	27	49,0909
TOTAL	22604	1344	353	26,2649	1378	524	38,0261

LA VALL D'ALBAIDA

POBLE	Pobl. total	Hom. 16-25	Casats	%	Don. 16-25	Casats	%
Agullent	955	92	8	8,69565	61	14	22,9508
Aielo de Malferit	1311	64	16	25	65	33	50,7692
Albaida	2554	180	30	16,6667	190	70	36,8421
Aljorj	332	18	4	22,2222	26	12	46,1538
Alfarrasí	378	47	26	55,3191	43	30	69,7674
Atzeneta	786	39	4	10,2564	52	13	25
Bèlgida	955	57	2	3,50877	75	6	8
Bellús	190	12	2	16,6667	11	4	36,3636
Beniatjar	515	29	1	3,44828	31	8	25,8065
Beniganim	2513	153	24	15,6863	204	60	29,4118
Benissoda	288	16	1	6,25	18	6	33,3333
Benissuera	263	19	0	0	11	2	18,1818
Bocairent	3659	248	34	13,7097	274	69	25,1825
Bufali	172	9	3	33,3333	13	8	61,5385
Carrícola	237	13	4	30,7692	20	13	65
Castelló de les Gerres	784	54	15	27,7778	63	28	44,4444
Guadassèquies	213	14	1	7,14286	26	1	3,84615
Llutxent	951	55	3	5,45455	71	17	23,9437
Montaverner	701	79	34	43,038	61	34	55,7377
Montitxelvo							
i Aiello de Rugat	585	29	5	17,2414	39	8	20,5128
L'Olleria	2518	151	24	15,894	197	42	21,3198
Ontinyent	7109	455	79	17,3626	463	149	32,1814
Otos	453	28	1	3,57143	37	7	18,9189

Palomar	533	33	5	15,1515	40	8	20
La Pobla del Duc	1369	72	12	16,6667	88	40	45,4545
Quatretonda	923	58	10	17,2414	55	20	36,3636
Ràfol de Salem	426	42	2	4,7619	33	6	18,1818
Rugat	156	11	0	0	6	3	50
Salem	362	39	5	12,8205	22	7	31,8182
Sant Pere	153	9	0	0	13	3	23,0769
Terrateig	270	19	0	0	17	1	5,88235
TOTAL	32614	2144	355	16,5578	2325	722	31,0538

B) ÍNDEX DE PRECOCITAT NUPCIAL EN EL CENS DE FLORIDABLANCA (1787)
(% de casats entre 16 i 25 anys)

Encara que el cens de Floridablanca sí que distingeix els vidus, aquests no han estat comptabilitzats com a casats per tal que les dades obteses puguen ser absolutament comparables amb les que es desprenen del cens d'Aranda.

EL COMTAT

POBLE	Pobl. total	Hom. 16-25	Casats	%	Don. 16-25	Casats	%
Agres	1088	76	24	31,5789	53	26	49,0566
Alcoleja	695	70	18	25,7143	75	34	45,3333
Alcosser	223	11	0	0	9	0	0
Alfafara	601	50	5	10	35	8	22,8571
Balones	247	14	4	28,5714	22	4	18,1818
Benasau	431	33	6	18,1818	37	13	35,1351
Beniarrés	737	40	5	12,5	66	11	16,6667
Benilloba	1235	74	17	22,973	81	28	34,5679
Benillup	179	9	0	0	12	0	0
Benimarfull	358	29	3	10,3448	38	5	13,1579
Benimassot	210	9	1	11,1111	8	0	0
Millena	303	22	3	13,6364	19	8	42,1053
Cocentaina	4985	341	111	32,5513	374	166	44,385
Fageca	196	14	1	7,14286	19	4	21,0526
Famorca	172	16	3	18,75	13	3	23,0769
Gaianes	406	31	1	3,22581	27	5	18,5185
Gorga	593	49	2	4,08163	30	5	16,6667
Muro	2366	144	19	13,1944	142	34	23,9437
Turballos	153	12	1	8,33333	7	0	0
L'Orxa	789	61	7	11,4754	72	10	13,8889

Planes	1856	139	3	2,15827	119	4	3,36134
Quatretondeta	293	16	0	0	26	1	3,84615
Tollos	176	6	0	0	9	0	0
TOTAL	18292	1266	234	18,4834	1293	369	28,5383

L'ALCOIÀ

POBLE	Pobl. total	Hom. 16-25	Casats	%	Don. 16-25	Casats	%
Alcoi	11434	787	247	31,385	846	401	47,3995
Banyeres	1613	87	10	11,4943	95	36	37,8947
Benifallim	403	45	7	15,5556	41	13	31,7073
Biar	3809	340	48	14,1176	302	70	23,1788
Castalla	2915	279	36	12,9032	212	68	32,0755
Ibi	2665	211	72	34,1232	194	94	48,4536
Onil	2399	196	32	16,3265	163	36	22,0859
Penàguila	1325	98	17	17,3469	99	17	17,1717
Tibi	1031	80	18	22,5	56	18	32,1429
TOTAL	27594	2123	487	22,9392	2008	753	37,5

LA VALL D'ALBAIDA

POBLE	Pobl. total	Hom. 16-25	Casats	%	Don. 16-25	Casats	%
Agullent	1059	73	17	23,2877	77	30	38,961
Aielo de Malferit	1716	131	39	29,771	123	43	34,9593
Albaida	2962	217	48	22,1198	259	79	30,5019
Aljorj	488	27	9	33,3333	38	16	42,1053
Alfarrasí	473	31	4	12,9032	23	10	43,4783
Atzeneta	959	90	25	27,7778	72	30	41,6667
Bèlgida	992	75	17	22,6667	68	17	25
Bellús	180	16	7	43,75	14	10	71,4286
Beniatjar	570	35	10	28,5714	40	17	42,5
Benicolet	184	23	3	13,0435	6	3	50
Beniganim	2988	192	11	5,72917	189	35	18,5185
Benissoda	318	22	5	22,7273	20	9	45
Benissuera	311	28	5	17,8571	22	7	31,8182
Bocairent	4033	279	55	19,7133	284	75	26,4085
Bufali	247	16	2	12,5	14	9	64,2857
Carrícola	194	7	1	14,2857	12	1	8,33333
Castelló de les Gerres	850	46	4	8,69565	51	12	23,5294

Guadassèquies	252	15	4	26,6667	25	11	44
Llutxent	1002	76	30	39,4737	83	30	36,1446
Montaverner	735	59	6	10,1695	64	10	15,625
Montitxelvo							
i Aielo de Rugat	586	45	10	22,2222	46	13	28,2609
L'Olleria	3123	194	37	19,0722	230	67	29,1304
Ontinyent	7892	595	86	14,4538	560	171	30,5357
Otos	494	31	2	6,45161	33	12	36,3636
Palomar	583	32	8	25	40	10	25
La Pobla del Duc	1496	95	15	15,7895	126	35	27,7778
Quatretonda	1235	116	12	10,3448	103	14	13,5922
Ràfol de Salem	624	38	5	13,1579	50	10	20
Rugat	183	13	2	15,3846	14	6	42,8571
Salem	502	29	3	10,3448	30	3	10
Sant Pere	153	10	1	10	8	1	12,5
Terrateig	222	18	0	0	19	2	10,5263
TOTAL	37606	2674	483	18,0628	2743	798	29,0922

C) EVOLUCIÓ DE L'ÍNDIX DE PRECOCITAT NUPCIAL (1768-1786)

POBLACIONS LLANERES SEGONS CAVANILLES

	1768		1786		Diferència 1768 -1786	
	Homes	Dones	Homes	Dones	Homes	Dones
Alcoi	24,32432	35,4009	31,38501	47,3995	-7,06068	-11,999
Alcoleja	20	29,7872	25,71429	45,3333	-5,71429	-15,546
Alfafara	22,5	35,5556	10	22,8571	12,5	12,6984
Banyeres	59,80392	68,2353	11,49425	37,8947	48,30967	30,3406
Benasau	38,46154	48,6486	18,18182	35,1351	20,27972	13,5135
Benifallim	16,66667	35,4839	15,55556	31,7073	1,111111	3,77655
Benilloba	9,756098	37,8378	22,97297	34,5679	-13,2169	3,26994
Bocairent	13,70968	25,1825	19,71326	26,4085	-6,00358	-1,226
Cocentaina	29,62963	49,0683	32,55132	44,385	-2,92169	4,6833
Ibi	43,66197	39,2405	34,12322	48,4536	9,538749	-9,2131
Penàguila	3,278689	13,5593	17,34694	17,1717	-14,0683	-3,6124
Ontinyent	17,36264	32,1814	14,45378	30,5357	2,908856	1,64571
TOTAL	23,39357	36,4722	24,38202	38,8093	-0,98845	-2,3371

POBLACIONS AMB MANUFACTURA DE LLENÇ O DE CÀNEM SEGONS CAVANILLES

	1768		1786		Diferència 1768-1786	
	Homes	Dones	Homes	Dones	Homes	Dones
Atzeneta	10,25641	25	27,77778	41,6667	-17,5214	-16,667
Castalla	27,51678	49,6124	12,90323	32,0755	14,61355	17,5369
Muro	33,33333	50,7042	13,19444	23,9437	20,13889	26,7606
L'Olleria	15,89404	21,3198	19,07216	29,1304	-3,17813	-7,8106
TOTAL	24,33538	36,7308	16,81416	31,0938	7,521219	5,63702

POBLACIONS TERRISSERES SEGONS CAVANILLES

	1768		1786		Diferència 1768-1786	
	Homes	Dones	Homes	Dones	Homes	Dones
Biar	17,71429	39,2157	14,11765	23,1788	3,596639	16,0369
Castelló de les G.	27,77778	44,4444	8,695652	23,5294	19,08213	20,915
Onil	15,65217	24,6032	16,32653	22,0859	-0,67436	2,51729
Ràfol de Salem	4,761905	18,1818	13,15789	20	-8,39599	-1,8182
TOTAL	17,09845	33,3333	14,35484	22,6148	2,743607	10,7185

POBLACIONS AMB ALTRES INDÚSTRIES SEGONS CAVANILLES

	1768		1786		Diferència 1768-1786	
	Homes	Dones	Homes	Dones	Homes	Dones
Albaida	16,66667	36,8421	22,11982	30,5019	-5,45315	6,34017
Salem	12,82051	31,8182	10,34483	10	2,475685	21,8182
TOTAL	15,98174	36,3208	20,73171	28,3737	-4,74997	7,94705

LA RESTA DE LOCALITATS

	1768		1786		Diferència 1768-1786	
	Homes	Dones	Homes	Dones	Homes	Dones
Agres	28,78788	42,4242	31,57895	49,0566	-2,79107	-6,6324
Agullent	8,695652	22,9508	23,28767	38,961	-14,592	-16,01
Aielo de Malferit	25	50,7692	29,77099	34,9593	-4,77099	15,8099
Alcosser	27,27273	21,4286	0	0	27,27273	21,4286

Alfarrasí	55,31915	69,7674	12,90323	43,4783	42,41592	26,2892
Aljorf	22,22222	46,1538	33,33333	42,1053	-11,1111	4,04858
Balones	16,66667	29,4118	28,57143	18,1818	-11,9048	11,2299
Bèlgida	3,508772	8	22,66667	25	-19,1579	-17
Bellús	16,66667	36,3636	43,75	71,4286	-27,0833	-35,065
Beniarrés	21,05263	32,0755	12,5	16,6667	8,552632	15,4088
Beniatjar	3,448276	25,8065	28,57143	42,5	-25,1232	-16,694
Benigànim	15,68627	29,4118	5,729167	18,5185	9,957108	10,8932
Benillup	30	52,6316	0	0	30	52,6316
Benimarfull	6,666667	30,4348	10,34483	13,1579	-3,67816	17,2769
Benimasot	9,52381	27,2727	11,11111	0	-1,5873	27,2727
Benissoda	6,25	33,3333	22,72727	45	-16,4773	-11,667
Benissuera	0	18,1818	17,85714	31,8182	-17,8571	-13,636
Bufali	33,33333	61,5385	12,5	64,2857	20,83333	-2,7473
Carrícola	30,76923	65	14,28571	8,33333	16,48352	56,6667
Fageca	0	28,5714	7,142857	21,0526	-7,14286	7,5188
Famorca	8,333333	0	18,75	23,0769	-10,4167	-23,077
Gaianes	45,94595	69,2308	3,225806	18,5185	42,72014	50,7123
Gorga	3,333333	8,16327	4,081633	16,6667	-0,7483	-8,5034
Guadassèquies	7,142857	3,84615	26,66667	44	-19,5238	-40,154
L'Orxa	1,960784	22,5	11,47541	13,8889	-9,51463	8,61111
La Pobla del Duc	16,66667	45,4545	15,78947	27,7778	0,877193	17,6768
Llutxent	5,454545	23,9437	39,47368	36,1446	-34,0191	-12,201
Millena	54,54545	65,2174	13,63636	42,1053	40,90909	23,1121
Montaverner	43,03797	55,7377	10,16949	15,625	32,86848	40,1127
Montixelvo						
i Aielo de Rugat	17,24138	20,5128	22,22222	28,2609	-4,98084	-7,748
Otos	3,571429	18,9189	6,451613	36,3636	-2,88018	-17,445
Palomar	15,15152	20	25	25	-9,84848	-5
Planes	36,44068	36	2,158273	3,36134	34,2824	32,6387
Quatretonda	17,24138	36,3636	10,34483	13,5922	6,896552	22,7714
Quatretondeta	25	28,5714	0	3,84615	25	24,7253
Rugat	0	50	15,38462	42,8571	-15,3846	7,14286
Sant Pere	0	23,0769	10	12,5	-10	10,5769
Terrateig	0	5,88235	0	10,5263	0	-4,644
Tibi	38,18182	49,0909	22,5	32,1429	15,68182	16,9481
Tollos	0	9,09091	0	0	0	9,09091
Turballos	37,5	42,8571	8,333333	0	29,16667	42,8571
TOTAL	20,97948	34,1478	16,30495	25,0277	4,674531	9,12015
TOTAL GENERAL	21,81858	35,4806	19,88411	31,7489	1,934471	3,73167

Apèndix estadístic 9**ALCOI, RECAPTACIONS I PREUS DEL DELME SEGONS EL TERÇ DELME (s. XVII)**

ANY	FORMENT	PREU	ORDI	PREU	PANIS	PREU	AVENA	PREU	OLI	PREU	VI	PREU
1598	6078	240	2488	100	197	84	588	50	261	30	382	2,5
1603	4860	150	1462	63	408	85	426	40	1160			
1604	5160	174	1692	84	452	84	307	45	448	34		
1605	5788	200	2258	100	697	100	581	50	36	31		
1606	4840	220	2236	108	937	120	464	46	916	30		
1611	2603	170	809	104	236	146	340	48	6			
1616	4697	134	1519	76	494		286	48	320	28	1480	5
1617	3077	210	1680	84	568	105	516	30	96	38	800	5
1618	7200	120	4035	40	288	48	387	30	160	22	1704	5,8
1619	5407	140	2290	60			294	30				
1620	5855	124	1607	70	344	64	316	48	516	22	862	4,6
1621	5715	140	2169	60	180	54	302	30	6	23	1200	3,5
1622	3870	190	1510	70	588	52	222	30			1132	3
1623	4644	130	1716	54	480	52	216	30	100	28	1620	2,3
1624	7124	126	2580	48	336	54	360	46	1012	32,2	3016	2,3
1625	6600	145	1936	55	336	72	427	35			1082	4
1626	5615	140	1688	60	288	66	499	30	720	29	1899	3
1627	4043	160	1582	70	600	80	348	30			1400	2,3
1652	8416	140	3100	60	840	60	429	46	420	19	1872	2,5
1657	6576	140	1700	60	912	72	349	36	139	22	2400	2
1658	6662	120	1622	60	960	63	162	36	528	16	1816	2,1
1663	4404	140	1440	60	792	74	228	40			2300	3
1676	3377	130	1656	72			140	36	18	24	1690	
1691	5535	105	1272	50	1254	48	864	52	120	30	1680	2,5
1692	5315	90	1070	48	936	55	864	40	126	30	840	2,5
1693	5558	95	879	48	864	60	905	42	126	30	780	2,5
1694	6183	90	1041	44	1458	46	754	50	459	24	900	2

FONTS:

ARV-MR; 5.430 a 5.452: *Terç delme d'Alcoi*, 1598 a 1694. Aquesta informació ja havia estat objecte de publicació a LI. TORRÓ: *Abans de la indústria...*

NOTA:

Els preus estan expressats en sous, els cereals en barcelles, l'oli en roves i el vi en càntirs.

Apèndix estadístic 10
L'AGRICULTURA I LA POBLACIÓ DE LA COMARCA SEGONS CAVANILLES
(1792-93) EN XIFRES

	fanecades d'horta citades	veins	forment	dacsa	ordi	avena	sègol	mestures	altres
BARONIA DE PLANES									
Almudaina		80							
Benialfaquí		21							
Catamarruch		27							
Margarida		37							
Planes		260							
total		425							
VALL DE PERPUTXENT									
Beniarrés		240							
L'Orxa		260							
total	3300	500	800		800				
EL COMTAT DE COCENTAINA⁹									
L'Alcúdia		40							
Alcosser		60	200		200				
Alqueria d'Asnar		40	400		1000				
Alqueria dels Capellans		7							
Benàmer		52							
Cetla		18							
Cocentaina	2600	1200	1600		1300				
Gaianes	180	100	450		80				60
Muro	1800	540	1500		1800				
Turballos		74	200		200				
total	2240	2131	4650		2680				60
AGRES	1200	280	1000		400				150
ALFAFARA		130	700		350				109
BOCAIRENT		1300	3300		4231				1000

⁹ Les xifres de Turballos inclouen les de Cetla. Les d'Alcosser les de Benàmer i l'Alqueria dels Capellans (es tracta, en aquest cas, d'una estimació). Les de l'Alqueria inclouen l'Alcúdia

	fanecades d'horta citades	veins	forment	dacsa	ordi	avena	sègol	mestures	altres
BANYERES	2340	497	1300	1100	600				500
VALL DE BIAR									
Beneixama		357							
Biar		738							
total	10000	1095	2600	2000	1600				600
FOIA DE CASTALLA									
Castalla		750	2400	600	2000				500
Ibi	972	800	2000	253	630				118
Onil	2400	600	2200	600	800				
Tibi		340	1240	160	616	216	120		
total	3372	2490	7840	1613	4046	216	120		618
ALCOI		3000	10000		3200				
	1500								
LA SARGA		15							
BENIFALLIM		120	650	125					150
PENÀGUILA	420	250	2000	400					460
BENASAU i ARES D'EN BOSCH									
Benasau		93							
Ares		37							
total	180	140	310	80					150
ALCOLEJA I BENIAFÉ									
Alcoleja		150							
Beniafé		20							
total	420	170	700	15					200
BENILLOBA	600	350	1100	400					200
VALL DE TRAVADELL									
Benillup		20							
Benimarfull		80							
Gorga		126							
Millena		70							
total		296	500						200

	fanecades d'horta citades	veins	forment	dacsa	ordi	avena	sègol	mestures	altres	
VALL DE CETA										
Balones		60								
Benimasot		60								
Fageca		50								
Famorca		30								
Quatretondeta		60								
Tollos		40								
total		300	450		100				360	
TOTAL GENERAL										
	240721	3489	37900		17494	6505	216	120	1110	4288

	vi	oli	seda	fruita	hortalisses	llegums	fruita i hortalis. sense detem.
BARONIA DE PLANES							
Almudaina							
Benialfaquí							
Catamarruch							
Margarida							
Planes							
total	100000	25000					
VALL DE PERPUTXENT							
Beniarrés							
L'Orxa							
total	12000	2000	2300	60800			
EL COMTAT DE COCENTAINA¹⁰							
L'Alcúdia							
Alcosser	10000	300	150				
Alqueria d'Asnar	4000	1000	300				
Alqueria dels Capellans							
Benàmer							

¹⁰ Les xifres de Turballos inclouen les de Cetta. Les d'Alcosser les de Benàmer i l'Alqueria dels Capellans (es tracta, en aquest cas, d'una estimació). Les de l'Alqueria inclouen l'Alcúdia

	vi	oli	seda	fruita	hortalisses	llegums	fruita i hortalis. sense determ.
Cetla							
Cocentaina	36000	4500	600			150	2000
00Gaianes	10000	2000		400			
Muro	20000	2000	500	50000		150	
Turballos	10000	300	150				
total	90000	10100	1700	50400		300	200000
AGRES	15000 100	1200	200	2300		80	
ALFAFARA	8000 1500	2000	600	200	1000		
BOCAIRENT	100000 6000	900	300		5000	1000	
BANYERES	50000	300	70				
VALL DE BIAR							
Beneixama							
Biar							
total	100000	4000	800			300	
FOIA DE CASTALLA							
Castalla	48000	4400	80			500	
Ibi	14440	9000					
Onil	21000	4500			180000	300	
Tibi	3000	1200	80				
total	86440	19100	160		180000	800	
ALCOI	60000				8000	1000	7000
LA SARGA							
BENIFALLIM	6400	800					
PENÀGUILA	19200	2400					
BENASAU i ARES D'EN BOSCH							
Benasau							

	vi	oli	seda	fruita	hortalisses	llegums	fruita i hortalis. sense determ.
Ares total	4400	500	260	2100			
ALCOLEJA I BENIAFÉ							
Alcoleja							
Beniafé							
total	1500	600	800	42			
BENILLOBA	30000	2000	400		6500		
VALL DE TRAVADELL							
Benillup							
Benimarfull							
Gorga							
Millena							
total	34000	8000	200				
VALL DE CETA							
Balones							
Benimasot							
Fageca							
Famorca							
Quatretondeta							
Tollos							
total	16000	1200					
TOTAL GENERAL	732940	80100	7790	122342	194080	2100	214600

fruits secs cera i mel llana cànem espart alfalfa gualda anís

BARONIA DE PLANES

Almudaina
Benialfaquí
Catamarruch
Margarida
Planes
total

VALL DE PERPUTXENT

Beniarrés
L'Orxa
total 1600

EL COMTAT DE COCENTAINA¹¹

L'Alcúdia
Alcosser
Alqueria d'Asnar
Alqueria dels Capellans
Benàmer
Cetla
Cocentaina 30000
Gaianes
Muro
Turballos
total 30000

Universitat d'Alacant
Universidad de Alicante

AGRES

ALFAFARA

BOCAIRENT 100 70 500 100

BANYERES

VALL DE BIAR

Beneixama

¹¹ Les xifres de Turballos inclouen les de Cetla. Les d'Alcosser les de Benàmer i l'Alqueria dels Capellans (es tracta, en aquest cas, d'una estimació). Les de l'Alqueria inclouen l'Alcúdia.

fruits secs cera i mel llana cànem espart alfalfa gualda anís

Famorca
 Quatretondeta
 Tollos
total

TOTAL GENERAL

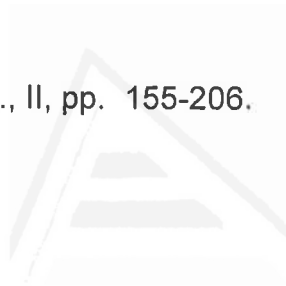
1200 220 3985 920 4500 30000 2300 1300

NOTA:

El volum dels cereals i els llegums s'expressa en cafissos, el del vi en cànters. El pes de la resta s'expressa en roves, tret de la seda que ho fa en lliures. Únicament s'expressa en valor l'alfalfa, en lliures valencianes.

FONT:

A. J. CAVANILLES: *Observaciones...*, II, pp. 155-206.

Universitat d'Alacant
 Universidad de Alicante

Apèndix estadístic 11
Arrendaments del delme del carnatge (1501-1835)

	Alcoi	Bocairent	Castalla	Cocentaina	Penàguila	Perputxent
1500	0	0	0	0	0	0
1501	0	125	126	36,5	36,5	87
1502	85	125	126	36,5	36,5	87
1503	85	125	126	36,5	36,5	87
1504	85	125	126	36,5	36,5	87
1505	85	0	0	0	0	0
1506	85	0	0	0	0	0
1507	0	0	0	0	0	0
1508	0	0	0	0	0	0
1509	0	0	0	0	0	0
1510	0	0	0	0	0	0
1511	0	0	0	0	0	0
1512	0	0	0	0	0	0
1513	0	0	0	0	0	0
1514	0	0	0	0	0	0
1515	0	0	0	0	0	0
1516	0	0	0	0	0	0
1517	0	0	0	0	0	0
1518	0	0	0	0	0	0
1519	0	0	0	0	0	0
1520	0	0	0	0	0	0
1521	0	152	0	55	51	71
1522	0	152	0	55	51	71
1523	70	152	260	55	51	71
1524	70	152	260	55	51	71
1525	70	141	260	55	0	71
1526	70	141	260	55	0	71
1527	70,5	141	260	55	0	71
1528	70,5	141	260	0	0	0
1529	70,5	0	260	0	0	0
1530	70,5	0	260	0	0	0
1531	0	0	0	0	0	0
1532	0	0	0	0	0	0
1533	0	0	0	0	0	0
1534	0	0	0	0	0	0
1535	0	0	0	0	0	0
1536	0	0	0	0	0	0

	Alcoi	Bocairent	Castalla	Cocentaina	Penàguila	Perputxent
1537	0	0	0	0	0	0
1538	0	0	0	0	0	0
1539	92	0	0	0	21	0
1540	92	0	225	0	21	0
1541	92	186	225	77	21	135
1542	92	186	225	77	21	135
1543	92	186	225	77	36	135
1544	92	186	225	77	36	135
1545	92	0	225	0	36	0
1546	92	0	225	0	36	0
1547	0	0	225	0	0	0
1548	0	0	0	0	0	0
1549	0	0	0	0	0	0
1550	0	0	0	0	0	0
1551	0	0	0	0	0	0
1552	0	0	0	0	0	0
1553	0	310	380	152	0	331
1554	0	310	380	152	0	331
1555	210,5	310	380	152	131,5	331
1556	0	310	0	152	131,5	0
1557	0	0	0	0	131,5	0
1558	0	0	0	0	131,5	0
1559	0	0	0	0	0	0
1560	0	0	0	0	0	0
1561	0	0	0	0	0	0
1562	0	0	0	0	0	0
1563	0	0	0	0	0	0
1564	0	0	0	0	0	0
1565	0	0	0	125,5	0	0
1566	0	270	412	125,5	0	0
1567	200	270	412	125,5	112	310
1568	200	270	412	125,5	112	310
1569	200	270	412	155	112	310
1570	200	321	571	155	112	310
1571	227	321	571	155	130,5	300
1572	227	321	571	155	130,5	300
1573	227	321	571	201	130,5	300
1574	227	290,5	480	201	130,5	300
1575	227	290,5	480	201	107	246
1576	227	290,5	480	201	107	246
1577	227	290,5	480	160	107	246

	Alcoi	Bocairent	Castalla	Cocentaina	Penàguila	Perputxent
1578	227	245	410	160	107	246
1579	250	245	410	160	107	257
1580	250	245	410	160	107	257
1581	250	245	410	120	107	257
1582	250	220,5	369	120	107	257
1583	305	220,5	369	120	90,5	206
1584	305	220,5	369	120	90,5	206
1585	305	220,5	369	120	90,5	206
1586	305	250,5	349	120	90,5	206
1587	230	250,5	349	120	108	235,5
1588	230	250,5	349	120	108	235,5
1589	230	250,5	349	121	108	235,5
1590	230	250,5	349	121	108	235,5
1591	240	250,5	349	121	131,5	235,5
1592	240	250,5	349	121	131,5	235,5
1593	240	250,5	349	110	131,5	235,5
1594	240	210,5	436,5	110	131,5	235,5
1595	295,5	210,5	436,5	110	132	235,5
1596	295,5	210,5	436,5	110	132	235,5
1597	295,5	210,5	436,5	110	132	235,5
1598	295,5	212,5	436,5	110	132	235,5
1599	240,5	212,5	436,5	110	132,5	215
1600	240,5	212,5	436,5	110	132,5	215
1601	240,5	212,5	436,5	110	132,5	215
1602	240,5	246	456	110	132,5	215
1603	200	246	456	110	110	215
1604	200	246	456	110	110	215
1605	200	246	456	127	110	215
1606	200	246	500,5	127	110	215
1607	200	246	500,5	127	0	215
1608	200	246	500,5	127	0	215
1609	200	246	500,5	120	100	215
1610	200	200	440,5	120	100	215
1611	200	200	440,5	120	60	93
1612	200	200	440,5	80	60	93
1613	200	200	440,5	80	60	93
1614	200	250	502,5	80	60	93
1615	246	250	502,5	80	111	120,5
1616	246	250	502,5	116	111	120,5
1617	246	250	502,5	116	111	120,5
1618	246	316	541,5	116	111	120,5

	Alcoi	Bocairent	Castalla	Cocentaina	Penàguila	Perputxent
1619	261	316	541,5	116	111	170
1620	261	316	541,5	100	111	170
1621	261	316	541,5	100	111	170
1622	261	316	0	100	111	170
1623	261	316	541,5	100	111	200
1624	261	316	541,5	0	111	200
1625	261	316	541,5	55	111	200
1626	261	316	541,5	55	111	200
1627	261	0	541,5	55	111	180
1628	261	0	541,5	55	111	180
1629	261	316	541,5	55	111	180
1630	261	316	541,5	55	111	180
1631	285,5	316	0	55	0	0
1632	285,5	316	500	55	90	140
1633	285,5	0	500	0	90	140
1634	285,5	0	500	0	90	140
1635	261	0	500	0	90	140
1636	261	0	480	0	80	130
1637	261	160	480	40	80	130
1638	261	160	480	40	80	130
1639	190	160	480	40	80	130
1640	190	160	400	40	60,5	98,5
1641	190	160	400	43,5	60,5	98,5
1642	190	160	400	43,5	60,5	98,5
1643	181	160	400	43,5	60,5	98,5
1644	181	160	0	43,5	80,5	118,5
1645	181	160	400	43,5	80,5	118,5
1646	181	160	400	43,5	80,5	118,5
1647	203,5	160	400	43,5	80,5	118,5
1648	203,5	160	400	43,5	75	113
1649	203,5	195	492	91,5	75	113
1650	203,5	195	492	91,5	75	113
1651	203,5	195	492	91,5	75	113
1652	203,5	195	492	91,5	42,5	62,5
1653	203,5	200	400	115,5	42,5	62,5
1654	203,5	200	400	115,5	42,5	62,5
1655	180	200	400	115,5	42,5	62,5
1656	180	200	400	115,5	70,5	110,5
1657	180	250,5	405	116	70,5	110,5
1658	180	250,5	405	116	70,5	110,5
1659	195,5	250,5	405	116	70,5	110,5

	Alcoi	Bocairent	Castalla	Cocentaina	Penàguila	Perputxent
1660	195,5	250,5	405	116	51,5	70
1661	195,5	190	355	116	51,5	70
1662	195,5	190	355	116	51,5	70
1663	200	190	355	116	51,5	70
1664	200	190	355	116	55	72
1665	200	167	355	92	55	72
1666	200	167	355	92	55	72
1667	180	167	355	92	55	72
1668	180	167	355	92	55	75
1669	180	155	325	87	55	75
1670	180	155	325	87	55	75
1671	172	155	325	87	55	75
1672	172	155	325	87	55	75
1673	172	157	330	0	55	75
1674	172	157	330	85	55	75
1675	172	157	330	85	55	75
1676	172	157	330	85	55	75
1677	172	157,5	325	85	55	75
1678	172	157,5	325	82	55	75
1679	182	157,5	325	82	55	75
1680	182	157,5	325	82	64,5	72
1681	182	191	391	82	64,5	72
1682	182	191	391	83	64,5	72
1683	182	191	391	83	64,5	72
1684	182	191	391	83	81	75
1685	182	170	340	83	81	75
1686	182	170	340	0	81	75
1687	150	170	340	0	81	75
1688	150	170	340	0	64,5	75
1689	150	152	275	55	64,5	75
1690	150	152	275	55	64,5	75
1691	150	152	275	55	64,5	75
1692	150	152	275	55	83,5	75
1693	150	152	275	55	83,5	75
1694	150	152	275	55	83,5	75
1695	150	152	275	55	83,5	75
1696	150	152	275	55	131,5	75
1697	150	221	403,5	131,5	131,5	75
1698	150	221	403,5	131,5	131,5	75
1699	235	221	403,5	131,5	131,5	75
1700	235	221	403,5	131,5	182,5	75

	Alcoi	Bocairent	Castalla	Cocentaina	Penàguila	Perputxent
1701	235	244	431	80	182,5	75
1702	235	244	431	80	182,5	75
1703	204	244	431	80	182,5	75
1704	204	244	431	80	160	158,5
1705	204	276,5	466	92	160	158,5
1706	204	276,5	466	92	160	158,5
1707	0	276,5	466	92	160	158,5
1708	0	276,5	466	92	0	0
1709	0	0	0	0	0	0
1710	102	162	260	50	75	0
1711	102	162	260	50	75	0
1712	102	162	260	50	75	159
1713	102	162	260	50	75	159
1714	180	272,5	405,5	100,5	137	159
1715	180	272,5	405,5	100,5	137	159
1716	180	272,5	405,5	100,5	137	177,5
1717	180	272,5	405,5	100,5	137	177,5
1718	130	200	341	101,5	113	177,5
1719	130	200	341	101,5	113	177,5
1720	130	200	341	101,5	113	176
1721	130	200	341	101,5	113	176
1722	153	276	431	143	124	176
1723	153	276	431	143	124	176
1724	153	276	431	143	124	271,5
1725	153	276	431	143	124	271,5
1726	160	254	431	141,5	124	271,5
1727	160	254	431	141,5	124	271,5
1728	160	254	431	90	124	313
1729	160	254	431	90	124	313
1730	181	295,5	500	90	131,5	313
1731	181	295,5	500	90	131,5	313
1732	181	295,5	500	131	131,5	265
1733	181	295,5	500	131	131,5	265
1734	242,5	356	563	131	191,5	265
1735	242,5	356	563	131	191,5	265
1736	242,5	356	563	131	191,5	265
1737	242,5	356	563	131	191,5	265
1738	242,5	341,5	560,5	131	160	265
1739	242,5	341,5	560,5	131	160	265
1740	242,5	341,5	560,5	80	160	276,5
1741	242,5	341,5	560,5	80	160	276,5

	Alcoi	Bocairent	Castalla	Cocentaina	Penàguila	Perputxent
1742	190	311	741,5	80	191	276,5
1743	190	311	741,5	80	191	276,5
1744	190	311	741,5	85,5	191	330,5
1745	190	311	741,5	85,5	191	330,5
1746	162	295	563	85,5	165	330,5
1747	162	295	563	85,5	165	330,5
1748	162	295	563	91,5	165	276
1749	162	295	563	91,5	165	276
1750	225	391	605,5	91,5	221,5	276
1751	225	391	605,5	91,5	221,5	276
1752	225	391	605,5	155,5	221,5	411
1753	225	391	605,5	155,5	221,5	411
1754	331,5	540,5	0	155,5	301	411
1755	331,5	540,5	802	155,5	301	411
1756	331,5	540,5	802	134	301	327
1757	331,5	540,5	802	134	301	327
1758	230	534	802	134	292	327
1759	230	534	790,5	134	292	327
1760	230	534	790,5	129,5	292	321,5
1761	230	534	790,5	129,5	292	321,5
1762	200	452,5	790,5	129,5	191	321,5
1763	200	452,5	622,5	129,5	191	321,5
1764	200	452,5	622,5	121	191	331,5
1765	200	452,5	822,5	121	191	331,5
1766	200	442	822,5	121	252,5	331,5
1767	200	442	822,5	121	252,5	331,5
1768	200	442	822,5	100	252,5	326
1769	200	442	1063,5	100	252,5	326
1770	220	501	1063,5	100	301	326
1771	220	501	1063,5	100	301	326
1772	220	501	1063,5	70	301	370
1773	220	501	1120,5	70	301	370
1774	305,5	611	1120,5	70	270	370
1775	305,5	611	1120,5	70	270	370
1776	305,5	611	1115	141	270	452
1777	305,5	611	1115	141	270	452
1778	260	470	1115	141	261	452
1779	260	470	1115	141	261	452
1780	260	470	870	100	261	280
1781	260	470	870	100	261	280
1782	312	425	870	100	210	280

	Alcoi	Bocairent	Castalla	Cocentaina	Penàguila	Perputxent
1783	312	425	870	100	210	280
1784	312	425	852,5	112	210	330,5
1785	312	425	852,5	112	210	330,5
1786	325,5	601	852,5	112	251,5	330,5
1787	325,5	601	852,5	112	251,5	330,5
1788	325,5	601	961	130,5	251,5	440,5
1789	325,5	601	961	130,5	251,5	440,5
1790	348,5	601	961	130,5	241	440,5
1791	348,5	601	961	130,5	241	440,5
1792	348,5	601	1001	171	241	480,5
1793	348,5	601	1001	171	241	480,5
1794	445	725,5	1001	171	341,5	480,5
1795	445	725,5	1001	171	341,5	480,5
1796	445	725,5	1030,5	171	341,5	480,5
1797	445	725,5	1030,5	171	341,5	480,5
1798	455	700	1030,5	171	331	480,5
1799	455	700	1030,5	171	331	480,5
1800	455	700	900	100	331	300
1801	455	700	900	100	331	300
1802	310	450	900	100	333	300
1803	310	450	900	100	333	300
1804	310	450	930,5	130,5	333	405
1805	310	450	930,5	130,5	333	405
1806	300,5	602,5	930,5	130,5	421,5	405
1807	300,5	602,5	930,5	130,5	421,5	405
1808	300,5	602,5	750	121	421,5	351,5
1809	300,5	602,5	750	121	421,5	351,5
1810	300,5	420	750	121	360	351,5
1811	300,5	420	750	121	360	351,5
1812	300,5	420	0	0	360	0
1813	300,5	420	0	0	360	0
1814	0	270	0	0	0	0
1815	425,5	270	0	0	0	0
1816	425,5	270	945	276,5	0	521
1817	425,5	270	945	276,5	200,5	521
1818	425,5	170,5	945	276,5	200,5	521
1819	301	170,5	945	276,5	200,5	521
1820	301	170,5	505,5	189,5	200,5	361
1821	0	0	0	0	0	0
1822	0	0	0	0	0	0
1823	0	0	0	0	0	0

	Alcoi	Bocairent	Castalla	Cocentaina	Penàguila	Perputxent
1824	250	200	450	0	170	250
1825	250	200	450	120,5	170	250
1826	250	200	450	120,5	170	250
1827	250	200	450	120,5	170	250
1828	0	200	290	120,5	130,5	250
1829	100	200	290	0	130,5	250
1830	100	200	290	0	130,5	250
1831	100	200	290	0	130,5	250
1832	100	200	300,5	0	130,5	0
1833	100	200	300,5	0	130,5	0
1834	100	200	300,5	30	130,5	130
1835	100	200	300,5	30	130,5	130

FONTS:

A(rxiu de la C(atedral de) V(alència), *Llibres dels arrendaments dels delmaris*, 4.388-4.40? (1501-1835).

Aquesta informació m'ha estat amablement proporcionada pel doctor Manuel Ardit.

Apèndix estadístic 12
AGREGACIÓ I DEFLACIÓ DELS DELMARIS DE LA COMARCA

A) AGREGACIÓ

Anys Valors

	AGRES	ALCOI	BOCAIRENT	CASTALLA	VALL DE CETA	COCENTAINA	PENÀGUILA	PERPUTXENT	PLANES	TOTAL (AGREGAT)
1500	0	0	0	0	0	0	0	0	0	
1501	55	350	375	145	145	310	253	48	95	1776
1502	55	350	375	145	145	310	253	48	95	1776
1503	55	350	375	145	145	310	253	48	95	1776
1504	55	350	375	145	145	310	253	48	95	1776
1505	0	350	0	145	0	0	0	0	0	1602,221
1506	0	350	0	145	0	0	0	0	0	1602,221
1507	0	0	0	0	0	0	0	0	0	
1508	0	0	0	0	0	0	0	0	0	
1509	0	0	0	0	0	0	0	0	0	
1510	0	0	0	0	0	0	0	0	0	
1511	0	0	0	0	0	0	0	0	0	
1512	0	0	0	0	0	0	0	0	0	
1513	0	0	0	0	0	0	0	0	0	
1514	0	0	0	0	0	0	0	0	0	
1515	0	0	0	0	0	0	0	0	0	
1516	0	0	0	0	0	0	0	0	0	
1517	0	0	0	0	0	0	0	0	0	
1518	0	0	0	0	0	0	0	0	0	
1519	0	0	0	0	0	0	0	0	0	
1520	0	0	0	0	0	0	0	0	0	
1521	95	0	383	0	242	0	0	103	175,5	2682,543
1522	95	0	383	0	242	0	0	103	175,5	2682,543
1523	95	455,5	383	346	242	0	290	103	175,5	2494,758
1524	95	455,5	388	346	242	478	290	103	175,5	2573
1525	95	455,5	388	346	230	478	290	100	170	2552,5
1526	95	455,5	388	346	230	478	290	100	170	2552,5
1527	95	590,5	388	346	230	480	382,5	100	170	2782
1528	0	590,5	0	346	230	480	382,5	100	170	2754,468
1529	0	590,5	0	346	0	480	382,5	0	0	2865,660
1530	0	590,5	0	346	0	480	382,5	0	0	2865,660
1531	0	0	0	0	0	0	0	0	0	
1532	0	0	0	0	0	0	0	0	0	
1533	0	0	0	0	0	0	0	0	0	
1534	0	0	0	0	0	0	0	0	0	
1535	0	0	0	0	0	0	0	0	0	
1536	0	0	0	0	0	0	0	0	0	
1537	0	0	0	0	0	0	0	0	0	
1538	0	0	0	0	0	0	0	0	0	
1539	0	680	405,5	0	0	403,5	395	0	0	2982,119
1540	0	680	405,5	360	0	403,5	395	0	0	2995,473
1541	170,5	680	405,5	360	280,5	403,5	395	118	210,5	3023,5
1542	170,5	680	405,5	360	280,5	403,5	395	118	210,5	3023,5

	AGRES	ALCOI	BOCAIRENT	CASTALLA	VALL DE CETA	COCENTAINA (AGREGAT)	PENÀGUILA	PERPUTXENT	PLANES	TOTAL
1543	170,5	680	458,5	360	280,5	666,5	511	118	210,5	3455,5
1544	170,5	770	458,5	360	280,5	666,5	511	118	210,5	3545,5
1545	0	770	458,5	360	0	666,5	511	0	0	3692,280
1546	0	770	458,5	360	0	666,5	511	0	0	3692,280
1547	0	770	0	360	0	0	0	0	0	3657,6
1548	0	0	0	0	0	0	0	0	0	
1549	0	0	0	0	0	0	0	0	0	
1550	0	0	0	0	0	0	0	0	0	
1551	0	0	0	0	0	0	0	0	0	
1552	0	0	0	0	0	0	0	0	0	
1553	320,5	0	905	920,5	420	0	0	185,5	444	6526,936
1554	320,5	0	905	920,5	420	0	0	185,5	444	6526,936
1555	320,5	0	905	920,5	420	1003	901	185,5	444	6307,991
1556	0	1065,5	0	0	420	0	901	0	444	5355,427
1557	0	1065,5	0	0	0	0	901	0	0	5648,103
1558	0	1065,5	0	0	0	0	901	0	0	5648,103
1559	0	1065,5	0	0	0	0	0	0	0	5561,645
1560	0	0	0	0	0	0	0	0	0	
1561	0	0	0	0	0	0	0	0	0	
1562	0	0	0	0	0	0	0	0	0	
1563	0	0	0	0	0	0	0	0	0	
1564	0	0	0	0	0	0	0	0	0	
1565	380,5	0	1240	1272	500,5	0	0	160,5	537,5	8356,031
1566	380,5	0	1240	1272	500,5	0	0	160,5	537,5	8356,031
1567	380,5	0	1240	1272	500,5	1461	1304	160,5	537,5	8480,751
1568	380,5	1841,5	1240	1272	500,5	1461	1304	160,5	537,5	8697,5
1569	436,5	1841,5	1300,5	1273	700,5	1461	1304	205	676	9198
1570	436,5	1841,5	1300,5	1273	700,5	1461	1304	205	676	9198
1571	436,5	1841,5	1300,5	1273	700,5	1681	1596	205	676	9710
1572	436,5	2005,5	1300,5	1273	700,5	1681	1596	205	676	9874
1573	476	2005,5	1650,5	1501	920,5	1681	1596	300,5	846,5	10977,5
1574	476	2005,5	1650,5	1501	920,5	1681	1596	300,5	846,5	10977,5
1575	476	2005,5	1650,5	1501	920,5	1686	1600,5	300,5	846,5	10987
1576	476	2005,5	1650,5	1501	920,5	1686	1600,5	300,5	846,5	10987
1577	550,5	2005,5	1540,5	1330	1225,5	1686	1600,5	305,5	860,5	11104,5
1578	550,5	2005,5	1540,5	1330	1225,5	1686	1600,5	305,5	860,5	11104,5
1579	550,5	2005,5	1540,5	1330	1225,5	2202,5	2251	305,5	860,5	12271,5
1580	550,5	2741	1540,5	1330	1225,5	2202,5	2251	305,5	860,5	13007
1581	487,5	2741	1400,5	1405	1225,5	2202,5	2251	275,5	900,5	12889
1582	487,5	2741	1400,5	1405	1225,5	2202,5	2251	275,5	900,5	12889
1583	487,5	2741	1400,5	1405	1225,5	2332	2310,5	275,5	900,5	13078
1584	487,5	2933,5	1400,5	1405	1225,5	2332	2310,5	275,5	900,5	13270,5
1585	775	2933,5	1860,5	1914	1901	2332	2310,5	432	1291	15749,5
1586	775	2933,5	1860,5	1914	1901	2332	2310,5	432	1291	15749,5
1587	775	2933,5	1860,5	1914	1901	2182	2401	432	1291	15690
1588	775	2633,5	1860,5	1914	1901	2182	2401	432	1291	15390
1589	620,5	2633,5	1700	1581	1652,5	2182	2401	365	1141	14276,5
1590	620,5	2633,5	1700	1581	1652,5	2182	2401	365	1141	14276,5
1591	620,5	2633,5	1700	1581	1652,5	2302,5	2396,5	365	1141	14392,5
1592	620,5	2921	1700	1581	1652,5	2302,5	2396,5	365	1141	14680

	AGRES	ALCOI	BOCAIRENT	CASTALLA	VALL DECETA	COCENTAINA	PENÀGUILA	PERPUTXENT	PLANES	TOTAL (AGREGAT)
1593	684,5	2921	1751	1702	1761	2302,5	2396,5	421	1260,5	15200
1594	684,5	2921	1751	1702	1761	2302,5	2396,5	421	1260,5	15200
1595	684,5	2921	1751	1702	1761	2601	2423	421	1260,5	15525
1596	684,5	3002,5	1751	1702	1761	2601	2423	421	1260,5	15606,5
1597	684,5	3002,5	1751	1702,5	1700,5	2601	2423	511	1265	15641
1598	684,5	3002,5	1751	1702,5	1700,5	2601	2423	511	1265	15641
1599	684,5	3002,5	1751	1702,5	1700,5	2962	2424,5	511	1265	16003,5
1600	684,5	3206	1751	1702,5	1700,5	2962	2424,5	511	1265	16207
1601	710,5	3206	1960,5	2100,5	1802	2962	2424,5	511,5	1365,5	17043
1602	710,5	3206	1960,5	2100,5	1802	2962	2424,5	511,5	1365,5	17043
1603	710,5	3206	1960,5	2100,5	1802	0	2347,5	511,5	1365,5	16716,07
1604	710,5	0	1960,5	2100,5	1802	0	2347,5	511,5	1365,5	16710,63
1605	710,5	0	1800	0	0	0	2347,5	511,5	0	15409,62
1606	710,5	0	1800	0	0	0	2347,5	511,5	0	15409,62
1607	710,5	3206	1800	2000	1702	2962	2416	511,5	1265,5	16573,5
1608	710,5	3206	1800	2000	1702	2962	2416	511,5	1265,5	16573,5
1609	650	3206	1750	2000	1702	2962	2416	602	1265,5	16553,5
1610	650	3206	1750	2000	1702	2962	2416	602	1265,5	16553,5
1611	650	2204,5	1750	1500	855	2000	0	300	700	11808,59
1612	650	2204,5	1750	1500	855	2000	1700	300	700	11659,5
1613	600	2204,5	1850	1500	855	2000	1700	300	700	11709,5
1614	600	2204,5	1850	1500	855	2000	1700	300	700	11709,5
1615	600	0	1850	0	0	2230,5	1700	300	750,5	12640,73
1616	600	2500	1850	1695	766,5	2230,5	1966,5	300	750,5	12659
1617	580	2500	1710,5	1695	766,5	2230,5	1966,5	300	750,5	12499,5
1618	580	2500	1710,5	1695	766,5	2230,5	1966,5	300	750,5	12499,5
1619	580	2500	1710,5	1695	0	0	1966,5	280	0	11222,01
1620	580	2500	1710,5	1795	0	0	0	280	0	11131,88
1621	0	2500	1580	1795	0	0	0	280	0	10772,61
1622	0	2500	1580	1795	0	0	0	280	0	10772,61
1623	450	2100	1580	1795	500	1200	1600	280	500	10005
1624	450	2100	1580	1795	500	1200	1600	280	500	10005
1625	450	2100	1400	1795	500	1200	1600	280	500	9825
1626	450	2100	1400	1795	500	1200	1600	280	500	9825
1627	0	0	1400	1795	500	1150	1600	0	500	9719,079
1628	0	2300	1400	0	500	1150	1600	0	500	9995,5001
1629	465,5	2300	1571	1981	500	1150	1600	0	500	10360,069
1630	465,5	2300	1571	1981	500	1150	1600	0	500	10360,069
1631	465,5	2300	1571	1981	500	0	1700	280	510,5	10589,652
1632	465,5	2851	1571	1981	500	1451,5	1700	280	510,5	11310,5
1633	0	2851	0	0	500	1451,5	1700	280	510,5	11700,663
1634	0	2851	0	0	500	1451,5	1700	280	510,5	11700,663
1635	0	2851	0	0	510	1451,5	1763,5	0	510,5	11908,923
1636	0	2651	0	0	510	1703,5	1763,5	0	510,5	11996,31
1637	465,5	2651	1700	2250	510	1703,5	1763,5	0	510,5	11889,77
1638	465,5	2651	1700	2250	510	1703,5	1763,5	0	510,5	11889,77
1639	465,5	2651	1700	2250	532	1703,5	1664	210	551	11727
1640	465,5	1980,5	1700	2250	532	1400	1664	210	551	10753
1641	400	1980,5	0	1900	532	1400	1664	210	551	10165,08
1642	400	1980,5	0	1900	532	1400	1664	210	551	10165,08

	AGRES	ALCOI	BOCAIRENT	CASTALLA	VALL DECETA	COCENTAINA	PENÀGUILA	PERPUTXENT	PLANES	TOTAL (AGREGAT)
1643	400	1980,5	0	1900	510	1400	1691	200	520	10122,71
1644	400	2137,5	0	1900	510	1640	1691	200	520	10589,93
1645	0	2137,5	0	0	510	1640	1691	200	520	10017,44
1646	420	2137,5	0	0	510	1640	1691	200	520	10645,54
1647	420	2137,5	1562	1702	515	1640	1481,5	205	525	10188
1648	420	2150	1562	1702	515	1842	1481,5	205	525	10402,5
1649	420	2150	1562	1702	515	1842	1481,5	205	525	10402,5
1650	0	2150	1562	1702	515	1842	1481,5	205	525	10457,10
1651	430,5	2150	1450	1720	700	1842	1481,5	266,5	675,5	10716
1652	430,5	2500,5	1450	1720	700	1860	1481,5	266,5	675,5	11084,5
1653	430,5	2500,5	1450	1720	700	1860	1481,5	266,5	675,5	11084,5
1654	430,5	2500,5	1450	1720	700	1860	1481,5	266,5	675,5	11084,5
1655	430,5	2500,5	1632,5	2000,5	650	1860	1450	247,5	634,5	11406
1656	430,5	2315	1632,5	2000,5	650	2071	1450	247,5	634,5	11431,5
1657	430,5	2315	1632,5	2000,5	650	2071	1450	247,5	634,5	11431,5
1658	430,5	2315	1632,5	2000,5	650	2071	1450	247,5	634,5	11431,5
1659	380	2315	1420	1800,5	575	2071	1391	205	520	10677,5
1660	380	2530,5	1420	1800,5	575	1860	1391	205	520	10682
1661	380	2530,5	1420	1800,5	575	1860	1391	205	520	10682
1662	380	2530,5	1420	1800,5	575	1860	1391	205	520	10682
1663	390	2530,5	1440	0	760,5	1860	1410,5	215	570	11081,98
1664	390	2300	1440	0	760,5	2400,5	1410,5	215	570	11456,35
1665	390	2300	1440	1550	760,5	2400,5	1410,5	215	570	11036,5
1666	390	2300	1440	1550	760,5	2400,5	1410,5	215	570	11036,5
1667	0	2300	1400	1550	745	2400,5	1385,5	215	565	10947,06
1668	0	2300	1400	1550	745	2150	1385,5	215	565	10687,41
1669	0	2300	1400	1550	745	2150	1385,5	215	565	10687,41
1670	360	2300	1400	1550	745	2150	1385,5	215	565	10670,5
1671	360	2300	1526,5	1550	745	2150	1260	215	535	10641,5
1672	360	2400,5	1526,5	1550	745	2150	1260	215	535	10742
1673	360	2400,5	1526,5	1600	745	2150	1260	215	535	10792
1674	0	2400,5	1526,5	1600	745	2150	1260	215	535	10813,35
1675	320	2400,5	1380	1600	690	2150	1150	210	495	10395,5
1676	320	0	1380	1600	690	2275,5	1150	210	495	10392,07
1677	320	0	1380	1575	690	2275,5	1150	210	495	10360,09
1678	320	2200,5	1380	1575	690	2275,5	1150	210	495	10296
1679	381	2200,5	1681	1575	795,5	2275,5	1271	210	495	10884,5
1680	381	2200,5	1681	1575	795,5	2192	1271	210	495	10801
1681	381	2200,5	1681	1851	795,5	2192	1271	210	495	11077
1682	381	2200,5	1681	1851	795,5	2192	1271	210	495	11077
1683	0	2200,5	1460	1851	795,5	2192	1200	210	495	10757,7
1684	0	2200,5	1460	1851	795,5	2300,5	1200	210	495	10869,9
1685	340	2200,5	1460	1853,5	795,5	2300,5	1200	210	495	10855
1686	340	2441	1460	1853,5	795,5	2300,5	1200	210	495	11095,5
1687	340	2441	1541	1853,5	795,5	2300,5	1230	210	495	11206,5
1688	340	2441	1541	1853,5	795,5	2275,5	1230	210	495	11181,5
1689	341	2441	1541	1711	795,5	2275,5	1230	210	495	11040
1690	341	0	1410	1711	795,5	2275,5	1230	210	495	10729,5
1691	341	2000	1410	1711	740	2275,5	0	210	495	10325,86
1692	341	2000	1410	1711	740	2401	980	210	495	10288

	AGRES	ALCOI	BOCAIRENT	CASTALLA	VALL DECETA	COCENTAINA	PENÀGUILA	PERPUTXENT	PLANES	TOTAL (AGREGAT)
1693	310	2000	1410	0	740	2401	980	210	495	10505,74
1694	310	2000	1410	0	740	2401	980	210	495	10505,74
1695	310	2070	1410	1611	770	2401	980	210	495	10257
1696	310	2070	1410	1611	770	2300,5	1160,5	210	495	10337
1697	310	2070	1410	1611	770	2300,5	1160,5	210	495	10337
1698	310	2070	1435	1611	770	2300,5	1160,5	210	495	10362
1699	310	2402,5	1435	1871	800	2300,5	1160,5	236	510	11025,5
1700	310	2402,5	1435	1871	800	2460	1401,5	236	510	11426
1701	366	2402,5	1435	1871	800	2460	1401,5	236	510	11482
1702	366	2402,5	1730	1871	800	2460	1401,5	236	510	11777
1703	366	2553	1730	1831	1075,5	2460	1401,5	262	716,5	12395,5
1704	366	2553	1730	1831	1075,5	2460	1551,5	262	716,5	12545,5
1705	330	2553	1730	1831	1075,5	2460	1551,5	262	716,5	12509,5
1706	330	2553	0	1831	1075,5	2460	1551,5	262	716,5	12467,15
1707	330	0	0	0	943	2460	1551,5	235	660	12297,50
1708	330	0	1200	0	943	0	1000	235	660	10046,63
1709	301	0	1200	1600	943	2200	1000	235	660	10267,21
1710	301	2400	1200	1600	943	2200	1000	235	660	10539
1711	301	2400	1200	1600	1211,5	2200	1000	326	912	11150,5
1712	301	2400	1603	1600	1211,5	2200	1382	326	912	11935,5
1713	403,5	2400	1603	2012	1211,5	2701	1382	326	912	12951
1714	403,5	2511	1603	2012	1211,5	2701	1382	326	912	13062
1715	403,5	2511	1603	2012	1075,5	2701	1382	290	903	12881
1716	403,5	2511	1500,5	2012	1075,5	2701	1283,5	290	903	12680
1717	325,5	2511	1500,5	1600	1075,5	2603	1283,5	290	903	12092
1718	325,5	0	1500,5	1600	943	2603	1283,5	290	903	11838,89
1719	325,5	0	1500,5	1600	943	2603	1283,5	235	671	11479,28
1720	325,5	2050	1425	1600	943	2603	1200	235	671	11052,5
1721	356,5	2050	1425	1530	943	2652	1200	235	671	11062,5
1722	356,5	2050	1425	1530	943	2652	1200	235	671	11062,5
1723	356,5	2050	1425	1530	943	2652	1200	235	671	11062,5
1724	356,5	2383	1896,5	1530	943	2652	1452	235	671	12119
1725	361,5	2383	1896,5	1600,5	943	0	1452	235	671	12377,63
1726	361,5	2383	1896,5	1600,5	1006,5	2465	1452	235	671	12071
1727	361,5	2383	1896,5	1600,5	1006,5	2465	1452	286	676	12127
1728	361,5	2250,5	1901	1600,5	1006,5	2465	1450,5	286	676	11997,5
1729	372	2250,5	1901	1666,5	1006,5	2465	1450,5	286	676	12074
1730	372	2250,5	1901	1666,5	1007,5	2277	1450,5	286	676	11887
1731	372	2250,5	1901	1666,5	1007,5	2277	1450,5	426	655	12006
1732	372	2396	1981	1666,5	1007,5	2277	1553,5	426	655	12334,5
1733	406	2396	1981	1821,5	1007,5	2277	1553,5	426	655	12523,5
1734	406	2396	1981	1821,5	1349	2732	1553,5	426	655	13320
1735	406	2396	1981	1821,5	1349	2732	1553,5	436	751	13426
1736	406	2531,5	2013	1821,5	1349	2732	1802,5	436	751	13842,5
1737	446	2531,5	2013	1611	1349	2732	1802,5	436	751	13672
1738	446	2531,5	2013	1611	1530	2892	1802,5	436	751	14013
1739	446	2531,5	2013	1611	1530	2892	1802,5	536,5	955,5	14318
1740	446	3001	2226	1611	1530	2892	2006,5	536,5	955,5	15204,5
1741	453	3001	2226	1453,5	1530	2892	2006,5	536,5	955,5	15054
1742	453	3001	2226	1453,5	1488	3016	2006,5	536,5	955,5	15136

AGRES	ALCOI	BOCAIRENT	CASTALLA	VALL DECETA	COCENTAINA	PENÀGUILA	PERPUTXENT	PLANES	TOTAL (AGREGAT)	
1743	453	3001	2226	1453,5	1488	3016	2006,5	527	801	14972
1744	453	2720	2222	1453,5	1488	3016	1810,5	527	801	14491
1745	381	2720	2222	1901	1488	3016	1810,5	527	801	14866,5
1746	381	2720	2222	1901	1165	2553	1810,5	527	801	14080,5
1747	381	2720	2222	1901	1165	2553	1810,5	360,5	605	13718
1748	381	2601	1900	1901	1165	2553	1840	360,5	605	13306,5
1749	390	2601	1900	2262	1165	2553	1840	360,5	605	13676,5
1750	390	2601	1900	2262	1548	3008	1840	360,5	605	14514,5
1751	390	2601	1900	2262	1548	3008	1840	562	950,5	15061,5
1752	390	3050,5	2052,5	2262	1548	3008	2701	562	950,5	16524,5
1753	476	3050,5	2052,5	2550	1548	3008	2701	562	950,5	16898,5
1754	476	3050,5	2052,5	2550	1670	4232,5	2701	562	950,5	18245
1755	476	3050,5	2052,5	2550	1670	4232,5	2701	623	1051,5	18407
1756	476	3351,5	2702	2550	1670	4232,5	2701	623	1051,5	19357,5
1757	548,5	3351,5	2702	2454	1670	4232,5	2701	623	1051,5	19334
1758	548,5	3351,5	2702	2454	1572,5	4006	2701	623	1051,5	19010
1759	548,5	3351,5	2702	2454	1572,5	4006	2701	640,5	1152,5	19128,5
1760	548,5	3991	3197,5	2454	1572,5	4006	2821,5	640,5	1152,5	20384
1761	699,5	3991	3197,5	3321,5	1572,5	4006	2821,5	640,5	1152,5	21402,5
1762	699,5	3991	3197,5	3321,5	1788	3751	2821,5	640,5	1152,5	21363
1763	699,5	3991	3197,5	3321,5	1788	3751	2821,5	550	1215	21335
1764	699,5	4600	3701	3321,5	1788	3751	2931,5	550	1215	22557,5
1765	800,5	4600	3701	3683,5	1788	3751	2931,5	550	1215	23020,5
1766	800,5	4600	3701	3683,5	1999	4323	2931,5	550	1215	23803,5
1767	800,5	4600	3701	3683,5	1999	4323	2931,5	736	1350,5	24125
1768	800,5	5291	4251	3683,5	1999	4323	3305	736	1350,5	25739,5
1769	951,5	5291	4251	4355	1999	4323	3305	736	1350,5	26562
1770	951,5	5291	4251	4355	2636,5	5307	3305	736	1350,5	28183,5
1771	951,5	5291	4251	4355	2636,5	5307	3305	860,5	1331	28288,5
1772	951,5	4791	3850	4355	2636,5	5307	4313,5	860,5	1331	28396
1773	2021	4791	3850	4782	2636,5	5307	4313,5	860,5	1331	29892,5
1774	2021	4791	3850	4782	2722,5	6757	4313,5	860,5	1331	31428,5
1775	2021	4791	3850	4782	2722,5	6757	4313,5	1525,5	1735	32497,5
1776	2021	5827,5	5193,5	4782	2722,5	6757	4857,5	1525,5	1735	35421,5
1777	1061	5827,5	5193,5	4504	2722,5	6757	4857,5	1525,5	1735	34183,5
1778	1061	5827,5	5193,5	4504	0	6551,5	4857,5	1525,5	1735	34208,89
1779	1061	5827,5	5193,5	4504	0	6551,5	4857,5	0	1622	33804,03
1780	1061	4856	4872	4504	2374	6551,5	3972,5	0	1622	30975,45
1781	1199	4856	4872	4856	2374	6551,5	3972,5	1100,5	1622	31403,5
1782	1199	4856	4872	4856	2374	6460,5	3972,5	1100,5	1622	31312,5
1783	1199	4856	4872	4856	2374	6460,5	3972,5	1100,5	1622	31312,5
1784	1199	4926	5066	4856	2391,5	6460,5	4201,5	1100,5	1622	31823
1785	1100	4926	5066	4827	2391,5	6460,5	4201,5	1100	1622	31694,5
1786	1100	4926	5066	4827	2391,5	5950	4201,5	1100	1622	31184
1787	1100	4926	5066	4827	2391,5	5950	4201,5	1100	1605	31167
1788	1100	6556	5270	4827	2751,5	5950	4910,5	1100	1605	34070
1789	1235	6556	5270	5253	2751,5	5950	4910,5	1100	1605	34631
1790	1235	6556	5270	5253	2751,5	6881,5	4910,5	1100	1605	35562,5
1791	1235	6556	5270	5253	2751,5	6881,5	4910,5	1100	1951,5	35909
1792	1235	7546	7122	5253	3321	6881,5	5609,5	1100	1951,5	40019,5

	AGRES	ALCOI	BOCAIRENT	CASTALLA	VALL DECETA	COCENTAINA	PENÀGUILA	PERPUTXENT	PLANES	TOTAL (AGREGAT)
1793	1555	7546	7122	6220	3321	6881,5	5609,5	1500,5	1951,5	41707
1794	1555	7546	7122	6220	3321	9100	5609,5	1500,5	1951,5	43925,5
1795	1555	7546	7122	6220	3321	9100	5609,5	1500,5	2605	44579
1796	1555	8110	7730,5	6220	3906,5	9100	6152	1500,5	2605	46879,5
1797	1835	8110	7730,5	8365,5	3906,5	9100	6152	1811	2605	49615,5
1798	1835	8110	7730,5	8365,5	3906,5	10905	6152	1811	2605	51420,5
1799	1835	8110	7730,5	8365,5	3906,5	10905	6152	1811	2657	51472,5
1800	1835	0	7730,5	0	0	10905	0	1811	2657	52430,29
1801	1735	0	0	0	0	10905	0	1510	2657	52761,55
1802	1735	0	0	0	0	0	0	1510	2657	51332,09
1803	1735	0	0	0	3775	10555	0	1510	2500	51064,12
1804	1735	9010,5	8776	0	3775	10555	7125	1510	2500	52889,38
1805	2020	9010,5	8776	0	3775	10555	7125	1960,5	2500	53754,08
1806	2020	9010,5	8776	0	3775	10555	7125	1960,5	2500	53754,08
1807	2020	9010,5	8776	0	4055	10355	7125	1960,5	2250	53554,22
1808	2020	8750,5	7745	4317,5	4055	10355	6356,5	1960,5	2250	47810
1809	1700	8750,5	7745	4317,5	4055	10355	6356,5	1600	2250	47129,5
1810	1700	8750,5	7745	4317,5	4055	10355	6356,5	1600	2250	47129,5
1811	1700	8750,5	7745	4317,5	4105	9456	6356,5	1600	2355	46385,5
1812	1700	9800,5	7255	6451	4105	9456	5401	1600	2355	48123,5
1813	1650,5		9800,5	7255	6451	4105	9456	5401	1806	2355 48280
1814	1650,5		9800,5	7255	6451	4105	9456	5401	1806	2355 48280
1815	1650,5		9800,5	7255	6451	4145,5	11480,5	5401	1806	3115 51105
1816	1650,5		10500,5	8811	7336	4145,5	11480,5	7570	1806	3115 56415
1817	1850	10500,5	8811	7336	4145,5	11480,5	7570	1955,5	3150,5	56799,5
1818	1850	10500,5	8811	7336	4145,5	11480,5	7570	1955,5	3150,5	56799,5
1819	1850	10500,5	8811	7336	3855,5	10380,5	7570	1955,5	3150,5	55409,5
1820	1850	0	5337,5	4751	3855,5	0	0	1955,5	3150,5	
1821	0	0	0	0	0	0	0	0	0	
1822	0	0	0	0	0	0	0	0	0	
1823	0	0	0	0	0	0	0	0	0	
1824	1450	0	5650	4500,5	2800	0	4550,5	1200	0	
1825	1450	7050	5650	4500,5	2800	0	4550,5	1200	1625	
1826	1450	7050	5650	4500,5	2800	0	4550,5	1200	1625	
1827	1450	7050	5650	4500,5	2800	0	4550,5	1200	1625	
1828	1425	7050	4716	4200	2580,5	0	4091	1201	1625	
1829	1425	5500	4716	4200	2580,5	0	4091	1201	1200	
1830	1425	5500	4716	4200	2580,5	0	4091	1201	1200	
1831	1425	5500	4716	4200	2580,5	0	4091	1201	1200	
1832	1000	5500	0	0	0	0	0	1000	1200	
1833	1000	0	0	0	0	0	0	1000	0	
1834	1000	0	0	0	0	0	0	1000	0	
1835	1000	0	0	0	0	0	0	1000	0	

FONTS:

A(rxiu de la) C(atedral de) V(alència), *Llibres dels arrendaments dels delmaris*, 4.388-4.40? (1501-1835).

Aquesta informació m'ha estat amablement proporcionada pel doctor Manuel Ardit.

NOTES:

L'agregació ha estat confegida seguint els següents criteris:

- 1) Fins 1650, ateses les nombroses mancances de les sèries he optat per calcular el total a partir d'aquells períodes en els que disposava de les dades de tots els delmaris.
- 2) Com que l'expulsió dels moriscos, ateses les seues conseqüències demogràfiques, va alterar força les proporcions que representaven cadascun dels delmaris he calculat l'agregació fins al 1615 sobre la base de les dades de 1568 al 1602. Des de 1616 fins el 1650, la base han estat les dades de 1623 al 1626.
- 3) Des de 1651 les sèries ja presenten una notable continuïtat, de manera que he cobert els buits individuals de cadascuna d'elles amb el càlcul del pes del delmari sobre el total en els 8 anys anteriors.
- 4) Atés l'important buit que representa el període del trienni liberal i l'escassa representativitat que tenen els arrendaments dels delmes en el període ulterior, he optat per interrompre l'agregació el 1819. De tota manera, com que només dispose de preus fins el 1800, encara aquests 18 anys són superflus.

B) DEFLACIÓ

anys	Preus blat València valor	(mitjanes mòbils, 4-1-4)	valor deflactat
1500		458,755555555556	
1501	426240	476,355555555556	894,79380481433
1502	426240	487,777777777778	873,84054669704
1503	426240	493,4	863,88325901905
1504	426240	508,4	838,39496459481
1505	384533,11	511	752,51098561868
1506	384533,11	517	743,7777826908
1507		500	
1508		459	
1509		444	
1510		424	
1511		408	
1512		401	

anys	Preus blat València		valor deflactat
	valor	(mitjanes mòbils, 4-1-4)	
1513		384	
1514		382	
1515		384	
1516		389	
1517		436	
1518		517	
1519		538	
1520		559	
1521	643810,29	563	1143,5351429111
1522	643810,29	572	1125,542457096
1523	598741,99	592	1011,3885042662
1524	617520	604	1022,3841059603
1525	612600	646	948,29721362229
1526	612600	649	943,91371340524
1527	667680	598	1116,5217391304
1528	661072,38	597	1107,3239271844
1529	687758,45	604	1138,6729295888
1530	687758,45	618	1112,8777499541
1531		624	
1532		624	
1533		616	
1534		582	
1535		561	
1536		583	
1537		579	
1538		586	
1539	715708,63	582	1229,7399165931
1540	718913,44	581	1237,3725275491
1541	725640	596	1217,5167785235
1542	725640	660	1099,4545454545
1543	829320	692	1198,4393063584
1544	850920	699	1217,339055794
1545	886147,31	692	1280,559701212
1546	886147,31	715	1239,3668716625
1547	877823,07	724	1212,4628004515
1548		758	
1549		787	
1550		781	
1551		749	

anys	Preus blat València valor	(mitjanes mòbils, 4-1-4)	valor deflactat
1552		748	
1553	1566464,7	821	1907,9960329259
1554	1566464,7	849	1845,0703687069
1555	1513918	869	1742,1380516917
1556	1285302,5	876	1467,2402594989
1557	1355544,7	877	1545,6610182866
1558	1355544,7	903	1501,156935811
1559	1334794,9	938	1423,0222428193
1560		952	
1561		953	
1562		920	
1563		922	
1564		927	
1565	2005447,4	940	2133,4547131586
1566	2005447,4	967	2073,8856570518
1567	2035380,2	1018	1999,3912075443
1568	2087400	1064	1961,8421052632
1569	2207520	1090	2025,247706422
1570	2207520	1135	1944,9515418502
1571	2330400	1151	2024,674196351
1572	2369760	1202	1971,5141430948
1573	2634600	1255	2099,2828685259
1574	2634600	1345	1958,8104089219
1575	2636880	1413	1866,1571125265
1576	2636880	1425	1850,4421052632
1577	2665080	1425	1870,2315789474
1578	2665080	1494	1783,8554216867
1579	2945160	1583	1860,4927353127
1580	3121680	1691	1846,0555884092
1581	3093360	1695	1824,9911504425
1582	3093360	1687	1833,6455245999
1583	3138720	1676	1872,7446300716
1584	3184920	1651	1929,0854027862
1585	3779880	1656	2282,5362318841
1586	3779880	1684	2244,5843230404
1587	3765600	1673	2250,8069336521
1588	3693600	1654	2233,1318016929
1589	3426360	1629	2103,3517495396
1590	3426360	1685	2033,4480712166

anys	Preus blat València		valor deflactat
	valor	(mitjanes mòbils, 4-1-4)	
1591	3454200	1731	1995,4939341421
1592	3523200	1700	2072,4705882353
1593	3648000	1696	2150,9433962264
1594	3648000	1719	2122,1640488656
1595	3726000	1756	2121,867881549
1596	3745560	1764	2123,3333333333
1597	3753840	1765	2126,821529745
1598	3753840	1689	2222,5222024867
1599	3840840	1681	2284,8542534206
1600	3889680	1656	2348,8405797101
1601	4090320	1692	2417,4468085106
1602	4090320	1694	2414,5926800472
1603	4011857,8	1720	2332,4754899677
1604	4010551,5	1704	2353,6100293922
1605	3698309,2	1706	2167,8248376454
1606	3698309,2	1677	2205,3125659052
1607	3977640	1692	2350,8510638298
1608	3977640	1653	2406,3157894737
1609	3972840	1670	2378,9461077844
1610	3972840	1680	2364,7857142857
1611	2834063	1682	1684,9363809148
1612	2798280	1620	1727,3333333333
1613	2810280	1636	1717,7750611247
1614	2810280	1644	1709,4160583942
1615	3033776,4	1651	1837,5386770739
1616	3038160	1629	1865,0460405157
1617	2999880	1608	1865,5970149254
1618	2999880	1622	1849,4944512947
1619	2693281,6	1632	1650,2950707268
1620	2671650,7	1632	1637,0408470061
1621	2585425,9	1641	1575,5185550307
1622	2585425,9	1624	1592,0110522201
1623	2401200	1598	1502,6282853567
1624	2401200	1624	1478,5714285714
1625	2358000	1723	1368,5432385374
1626	2358000	1819	1296,3166575041
1627	2332579	1924	1212,3591318415
1628	2398920,2	1956	1226,4418008071
1629	2486416,5	2004	1240,7267975688

anys	Preus blat València		valor deflactat
	valor	(mitjanes mòbils, 4-1-4)	
1630	2486416,5	2030	1224,8357154324
1631	2541516,6	2056	1236,1461856364
1632	2714520	2162	1255,559666975
1633	2808159	2373	1183,3792790305
1634	2808159	2251	1247,5162279606
1635	2858141,6	2205	1296,2093393289
1636	2879114,3	2157	1334,7771622545
1637	2853544,2	2320	1229,9759497485
1638	2853544,2	2056	1387,9106047745
1639	2814480	2023	1391,2407315868
1640	2580720	2076	1243,1213872832
1641	2439619,6	2059	1184,8565248045
1642	2439619,6	2042	1194,7206584586
1643	2429451,6	2097	1158,5367481323
1644	2541582,3	2150	1182,131287007
1645	2404185,6	2191	1097,3005982854
1646	2554929,5	2196	1163,4469500205
1647	2445120	2246	1088,6553873553
1648	2496600	2330	1071,5021459227
1649	2496600	2304	1083,59375
1650	2509704,9	2268	1106,5718310538
1651	2571840	2210	1163,7285067873
1652	2660280	2116	1257,2211720227
1653	2660280	2040	1304,0588235294
1654	2660280	2025	1313,7185185185
1655	2737440	1987	1377,674886764
1656	2743560	1948	1408,3983572895
1657	2743560	1910	1436,4188481675
1658	2743560	1876	1462,4520255864
1659	2562600	1831	1399,563080284
1660	2563680	1800	1424,2666666667
1661	2563680	1764	1453,3333333333
1662	2563680	1771	1447,5889328063
1663	2659676,1	1761	1510,3214386924
1664	2749525,1	1771	1552,5268652704
1665	2648760	1749	1514,4425385935
1666	2648760	1713	1546,2697022767
1667	2627295,7	1682	1562,0069581173
1668	2564978	1711	1499,1104447556

anys	Preus blat València		valor deflactat
	valor	(mitjanes mòbils, 4-1-4)	
1669	2564978	1706	1503,5040861529
1670	2560920	1684	1520,7363420428
1671	2553960	1646	1551,6160388821
1672	2578080	1622	1589,4451294698
1673	2590080	1627	1591,9360786724
1674	2595203,9	1672	1552,1554647588
1675	2494920	1704	1464,1549295775
1676	2494097,5	1754	1421,9484135973
1677	2486419,1	1756	1415,9562178762
1678	2471040	1742	1418,5074626866
1679	2612280	1768	1477,5339366516
1680	2592240	1800	1440,1333333333
1681	2658480	1807	1471,2119535141
1682	2658480	1771	1501,1180124224
1683	2581847,8	1708	1511,6205061825
1684	2608773,1	1646	1584,9168241958
1685	2605200	1557	1673,2177263969
1686	2662920	1514	1758,8639365918
1687	2689560	1504	1788,2712765957
1688	2683560	1480	1813,2162162162
1689	2649600	1449	1828,5714285714
1690	2575093,8	1444	1783,3059512953
1691	2478206,3	1428	1735,4386171732
1692	2469120	1428	1729,0756302521
1693	2521378,5	1461	1725,7895350577
1694	2521378,5	1519	1659,8936871095
1695	2461680	1524	1615,2755905512
1696	2480880	1555	1595,421221865
1697	2480880	1593	1557,3634651601
1698	2486880	1641	1515,466179159
1699	2646120	1660	1594,0481927711
1700	2742240	1668	1644,0287769784
1701	2755680	1648	1672,1359223301
1702	2826480	1636	1727,6772616137
1703	2974920	1629,6	1825,5522827688
1704	3010920	1687,2	1784,5661450925
1705	3002280	1788	1679,1275167785
1706	2992116,1	1838,4	1627,5653194364
1707	2951401	1845,6	1599,1552833573

anys	Preus blat València		valor deflactat
	valor	(mitjanes mòbils, 4-1-4)	
1708	2411192,1	1910,4	1262,1399322013
1709	2464129,9	1994,4	1235,5244321817
1710	2529360	2037,6	1241,3427561837
1711	2676120	2042,4	1310,2820211516
1712	2864520	2008,8	1425,9856630824
1713	3108240	1927,2	1612,8268991283
1714	3134880	1785,6	1755,6451612903
1715	3091440	1728	1789,0277777778
1716	3043200	1675,2	1816,6189111748
1717	2902080	1576,8	1840,4870624049
1718	2841332,7	1504,8	1888,179651586
1719	2755026,7	1488	1851,4964466982
1720	2652600	1495,2	1774,077046549
1721	2655000	1531,2	1733,934169279
1722	2655000	1567,2	1694,1041347626
1723	2655000	1569,6	1691,5137614679
1724	2908560	1564,8	1858,7423312883
1725	2970632,1	1603,2	1852,9391973941
1726	2897040	1656	1749,4202898551
1727	2910480	1660,8	1752,4566473988
1728	2879400	1660,8	1733,7427745665
1729	2897760	1684,8	1719,943019943
1730	2852880	1768,8	1612,8900949796
1731	2881440	1864,8	1545,1737451737
1732	2960280	1944	1522,7777777778
1733	3005640	2025,6	1483,827014218
1734	3196800	2047,2	1561,5474794842
1735	3222240	2059,2	1564,8018648019
1736	3322200	2080,8	1596,5974625144
1737	3281280	2097,6	1564,3020594966
1738	3363120	2085,6	1612,5431530495
1739	3436320	1982,4	1733,4140435835
1740	3649080	1881,6	1939,3494897959
1741	3612960	1824	1980,7894736842
1742	3632640	1742,4	2084,8484848485
1743	3593280	1699,2	2114,6892655367
1744	3477840	1740	1998,7586206897
1745	3567960	1812	1969,0728476821
1746	3379320	1893,6	1784,6007604563

anys	Preus blat València		valor deflactat
	valor	(mitjanes mòbils, 4-1-4)	
1747	3292320	1956	1683,1901840491
1748	3193560	2025,6	1576,5995260664
1749	3282360	2068,8	1586,6009280742
1750	3483480	2088	1668,3333333333
1751	3614760	2107,2	1715,4328018223
1752	3965880	2092,8	1895,0114678899
1753	4055640	2061,6	1967,2293364377
1754	4378800	2025,6	2161,7298578199
1755	4417680	1968	2244,756097561
1756	4645800	1944	2389,8148148148
1757	4640160	1932	2401,7391304348
1758	4562400	1932	2361,4906832298
1759	4590840	2001,6	2293,5851318945
1760	4892160	2095,2	2334,9369988545
1761	5136600	2232	2301,3440860215
1762	5127120	2337,6	2193,3264887064
1763	5120400	2431,2	2106,1204343534
1764	5413800	2551,2	2122,0602069614
1765	5524920	2637,6	2094,6769790719
1766	5712840	2685,6	2127,2117962466
1767	5790000	2714,4	2133,0680813439
1768	6177480	2750,4	2246,0296684119
1769	6374880	2812,8	2266,3822525597
1770	6764040	2803,2	2412,970890411
1771	6789240	2779,2	2442,8756476684
1772	6815040	2726,4	2499,6478873239
1773	7174200	2659,2	2697,8790613718
1774	7542840	2637,6	2859,7361237489
1775	7799400	2685,6	2904,1554959786
1776	8501160	2834,4	2999,2802709568
1777	8204040	2889,6	2839,1611295681
1778	8210133,7	2810,4	2921,3399304558
1779	8112968,4	2757,6	2942,0396035017
1780	7434107	2755,2	2698,2095834582
1781	7536840	2827,2	2665,8319185059
1782	7515000	2901,6	2589,9503722084
1783	7515000	2944,8	2551,95599022
1784	7637520	2992,8	2551,9647153168
1785	7606680	3004,8	2531,5095846645
1786	7484160	2995,2	2498,7179487179

anys	Preus blat València		valor deflactat
	valor	(mitjanes mòbils, 4-1-4)	
1787	7480080	3036	2463,7944664032
1788	8176800	3122,4	2618,7548039969
1789	8311440	3237,6	2567,1608598962
1790	8535000	3372	2531,1387900356
1791	8618160	3504	2459,5205479452
1792	9604680	3633,6	2643,2959048877
1793	10009680	3760,8	2661,5826419911
1794	10542120	3828	2753,9498432602
1795	10698960	3926,4	2724,8777506112
1796	11251080	4017,6	2800,4480286738
1797	11907720	4104	2901,4912280702
1798	12340920	4272	2888,7921348315
1799	12353400	4382,4	2818,8663745893
1800	12583270	4384,8	2869,7477864038

FONTS:

Les dades dels arrendaments del delme estan obteses d'*l*d. anterior.

NOTA:

Els preus són mitjanes mòbils de 9 termes, açò dóna un efecte tendencial a la deflacció que, unit a que els arrendaments són, normalment, quadriennals, fa innecessari qualsevol càlcul de tendència posterior. Ara bé, les oscil·lacions, per tant, *no responen a la data precisa en la que s'observen*; tan sols hi apreciem la tendència a mitjà termini. Els preus són de València, provinents de Hamilton i de Palop –les referències concretes a l'apèndix sobre els preus. *Tant a aquest apèndix com als següents –si no s'hi indica el contrari– els preus s'expressen en diners per catts i els valors també en diners.*

Apèndix estadístic 13
Delme i població a la comarca (1501-1831)

A) TOTAL COMARCAL AGREGAT

anys	delme deflactat	índex	baptismes	índex
1500				
1501	894,7938	33,669327		
1502	873,84055	32,880897		
1503	863,88326	32,506224		
1504	838,39496	31,54715		
1505	752,51099	28,315505		
1506	743,77778	27,986892		
1507				
1508				
1509				
1510				
1511				
1512				
1513				
1514				
1515				
1516				
1517				
1518				
1519				
1520				
1521	1143,5351	43,028973		
1522	1125,5425	42,351944		
1523	1011,3885	38,056555		
1524	1022,3841	38,470298		
1525	948,29721	35,682555		
1526	943,91371	35,517612		
1527	1116,5217	42,012512		
1528	1107,3239	41,666416		
1529	1138,6729	42,846017		
1530	1112,8777	41,875396		
1531				
1532				
1533				
1534				
1535				

anys	delme deflactat	índex	baptismes	índex
1536				
1537				
1538				
1539	1229,7399	46,272689		
1540	1237,3725	46,559889		
1541	1217,5168	45,812756		
1542	1099,4545	41,370307	139,91419	25,339172
1543	1198,4393	45,094908	158,9934	28,794513
1544	1217,3391	45,806069	114,47525	20,732049
1545	1280,5597	48,184937	184,43234	33,401635
1546	1239,3669	46,634932	152,63366	27,642733
1547	1212,4628	45,622585	114,47525	20,732049
1548			235,31023	42,61588
1549			146,27393	26,490952
1550			165,35314	29,946294
1551			216,23102	39,160538
1552			171,71287	31,098074
1553	1907,996	71,794129	222,59076	40,312318
1554	1845,0704	69,42636	184,43234	33,401635
1555	1742,1381	65,55322	228,9505	41,464099
1556	1467,2403	55,209358	178,07261	32,249855
1557	1545,661	58,160177	241,66997	43,76766
1558	1501,1569	56,485576	178,07261	32,249855
1559	1423,0222	53,545521	204,16171	36,974724
1560			268,63383	48,650953
1561			265,94749	48,164443
1562			314,30158	56,921614
1563			284,75186	51,57001
1564			338,47862	61,3002
1565	2133,4547	80,277695	284,75186	51,57001
1566	2073,8857	78,036228	303,55623	54,975576
1567	1999,3912	75,233149	299,19211	54,185212
1568	1961,8421	73,820251	339,76053	61,532359
1569	2025,2477	76,206078	296,65658	53,726015
1570	1944,9515	73,184692	272,7076	49,388733
1571	2024,6742	76,184498	274,7128	49,751885
1572	1971,5141	74,18419	274,7128	49,751885
1573	2099,2829	78,991875	286,74402	51,9308
1574	1958,8104	73,706174	282,73361	51,204495
1575	1866,1571	70,219813	270,70239	49,02558

anys	delme deflactat	índex	baptismes	índex
1576	1850,4421	69,628488	290,75442	52,657105
1577	1870,2316	70,373127	288,74922	52,293952
1578	1783,8554	67,122963	226,58793	41,036226
1579	1860,4927	70,006674	362,94173	65,730593
1580	1846,0556	69,463432	274,7128	49,751885
1581	1824,9912	68,670819	292,75963	53,020257
1582	1833,6455	68,996466	352,91571	63,91483
1583	1872,7446	70,467688	328,85328	59,557001
1584	1929,0854	72,58768	376,97815	68,27266
1585	2282,5362	85,887338	292,75963	53,020257
1586	2244,5843	84,459283	409,06139	74,083099
1587	2250,8069	84,693427	338,87929	61,372763
1588	2233,1318	84,028347	348,90531	63,188525
1589	2103,3517	79,144979	324,84287	58,830696
1590	2033,4481	76,514642	336,78571	60,993606
1591	1995,4939	75,086502	308,80125	55,925477
1592	2072,4706	77,982982	298,77523	54,109714
1593	2150,9434	80,935759	324,84287	58,830696
1594	2122,164	79,852849	325,07143	58,872089
1595	2121,8679	79,841705	370,96254	67,183202
1596	2123,3333	79,896847	330,85848	59,920153
1597	2126,8215	80,028101	387,00416	70,088422
1598	2222,5222	83,629129	407,05619	73,719946
1599	2284,8543	85,974561	328,85328	59,557001
1600	2348,8406	88,38224	347,28875	62,895759
1601	2417,4468	90,963757	322,99283	58,495644
1602	2414,5927	90,856362	324,422	58,754474
1603	2332,4755	87,766454	314,4178	56,942663
1604	2353,61	88,561705	290,12188	52,542548
1605	2167,8248	81,570975	355,86378	64,448741
1606	2205,3126	82,981564	311,55946	56,425002
1607	2350,8511	88,457891	295,83857	53,577869
1608	2406,3158	90,544919	320,13449	57,977984
1609	2378,9461	89,515052	322,99283	58,495644
1610	2364,7857	88,982224	207,22991	37,530391
1611	1684,9364	63,400834	227,23832	41,154015
1612	1727,3333	64,996148	222,9508	40,377524
1613	1717,7751	64,636489	238,67169	43,224657
1614	1709,4161	64,321956	217,23412	39,342203
1615	1837,5387	69,142958	164,35476	29,765483

anys	delme deflactat	índex	baptismes	índex
1616	1865,046	70,178005	250,10507	45,2953
1617	1865,597	70,198738	220,09246	39,859864
1618	1849,4945	69,59283	182,93399	33,130276
1619	1650,2951	62,09735	198,65488	35,977409
1620	1637,0408	61,59862	181,50482	32,871446
1621	1575,5186	59,283657	201,51323	36,49507
1622	1592,0111	59,904237	230,09633	41,671615
1623	1502,6283	56,54094	167,46656	30,329045
1624	1478,5714	55,635728	223,28874	40,438727
1625	1368,5432	51,495584	211,03509	38,219529
1626	1296,3167	48,77784	204,22751	36,986641
1627	1212,3591	45,618684	209,67358	37,972951
1628	1226,4418	46,148587	176,99717	32,055088
1629	1240,7268	46,686103	187,88931	34,027709
1630	1224,8357	46,088153	234,18088	42,411348
1631	1236,1462	46,513744	211,03509	38,219529
1632	1255,5597	47,244235	206,95054	37,479796
1633	1183,3793	44,528229	231,45784	41,918193
1634	1247,5162	46,941576	232,61454	42,127676
1635	1296,2093	48,773802	217,38784	39,370044
1636	1334,7772	50,225033	197,16572	35,707714
1637	1229,9759	46,28157	231,29056	41,887896
1638	1387,9106	52,22434	195,90184	35,478819
1639	1391,2407	52,349646	209,80455	37,99667
1640	1243,1214	46,776207	204,74902	37,081088
1641	1184,8565	44,583815	222,44338	40,285627
1642	1194,7207	44,954983	223,70726	40,514522
1643	1158,5367	43,593454	206,0129	37,309984
1644	1182,1313	44,48127	195,60768	35,425546
1645	1097,3006	41,289258	216,12396	39,141149
1646	1163,447	43,778215	243,92938	44,176852
1647	1088,6554	40,963956	222,44338	40,285627
1648	1071,5021	40,318513	180,73524	32,732072
1649	1083,5938	40,773496	232,55444	42,116791
1650	1106,5718	41,638116	245,19327	44,405747
1651	1163,7285	43,788809	237,60997	43,032374
1652	1257,2212	47,306754	176,94359	32,045385
1653	1304,0588	49,069162	235,0822	42,574583
1654	1313,7185	49,432638	212,33231	38,454462
1655	1377,6749	51,83919	236,34609	42,803478

anys	delme deflactat	índex	baptismes	índex
1656	1408,3984	52,995253	242,6655	43,947956
1657	1436,4188	54,049609	261,63236	47,382951
1658	1462,452	55,029186	234,15499	42,40666
1659	1399,5631	52,662799	252,07502	45,652067
1660	1424,2667	53,592347	259,24303	46,95023
1661	1453,3333	54,686068	230,57099	41,757578
1662	1447,5889	54,469918	223,40298	40,459415
1663	1510,3214	56,830418	274,77371	49,762917
1664	1552,5269	58,418525	260,43769	47,166591
1665	1514,4425	56,985487	242,51767	43,921183
1666	1546,2697	58,18308	287,91507	52,142882
1667	1562,007	58,775242	255,65902	46,301149
1668	1499,1104	56,40857	218,6243	39,593973
1669	1503,5041	56,573894	247,29634	44,786625
1670	1520,7363	57,22231	235,29836	42,613729
1671	1551,616	58,384252	226,66355	41,049922
1672	1589,4451	59,807687	246,09186	44,568487
1673	1591,9361	59,901416	215,87005	39,095164
1674	1552,1555	58,40455	248,25056	44,959439
1675	1464,1549	55,093263	245,01251	44,373011
1676	1421,9484	53,505115	223,4255	40,463495
1677	1415,9562	53,279641	235,29836	42,613729
1678	1418,5075	53,375639	220,18745	39,877068
1679	1477,5339	55,596689	252,56796	45,741342
1680	1440,1333	54,189378	257,96471	46,718721
1681	1471,212	55,358805	266,59951	48,282528
1682	1501,118	56,484111	305,45612	55,319657
1683	1511,6205	56,879299	214,7907	38,899688
1684	1584,9168	59,637295	270,91692	49,064431
1685	1673,2177	62,959884	268,75822	48,67348
1686	1758,8639	66,182582	269,83757	48,868955
1687	1788,2713	67,289122	281,71042	51,019189
1688	1813,2162	68,227751	309,77353	56,101561
1689	1828,5714	68,805538	311,93223	56,492512
1690	1783,306	67,102287	278,47237	50,432762
1691	1735,4386	65,301134	338,91598	61,379408
1692	1729,0756	65,061707	300,05937	54,342278
1693	1725,7895	64,938058	316,24963	57,274416
1694	1659,8937	62,458527	320,56703	58,056319
1695	1615,2756	60,779636	304,37677	55,124182

anys	delme deflactat	índex	baptismes	índex
1696	1595,4212	60,032555	321,64638	58,251795
1697	1557,3635	58,600517	287,10717	51,996568
1698	1515,4662	57,024004	323,80508	58,642746
1699	1594,0482	59,980891	310,85288	56,297037
1700	1644,0288	61,861562	297,90067	53,951327
1701	1672,1359	62,919178	357,26494	64,702497
1702	1727,6773	65,009089	260,12341	47,109673
1703	1825,5523	68,691933	329,20183	59,620126
1704	1784,5661	67,149706	307,61482	55,710609
1705	1679,1275	63,182258	308,69417	55,906085
1706	1627,5653	61,242074	303,29742	54,928706
1707	1599,1553	60,17306	274,15497	49,650859
1708	1262,1399	47,491837	249,32991	45,154915
1709	1235,5244	46,490348	298,55968	54,070676
1710	1241,3428	46,709281	263,17483	47,6623
1711	1310,282	49,303329	279,76148	50,666226
1712	1425,9857	53,657029	311,829	56,473817
1713	1612,8269	60,687496	273,12682	49,464656
1714	1755,6452	66,061466	284,18458	51,467273
1715	1789,0278	67,317588	315,14633	57,074603
1716	1816,6189	68,355788	286,39614	51,867797
1717	1840,4871	69,2539	247,69396	44,858635
1718	1888,1797	71,048478	322,88676	58,476435
1719	1851,4964	69,668161	326,20409	59,07722
1720	1774,077	66,755022	298,55968	54,070676
1721	1733,9342	65,244524	332,83875	60,278791
1722	1694,1041	63,745799	357,16584	64,68455
1723	1691,5138	63,648328	342,79074	62,081147
1724	1858,7423	69,940809	368,2236	66,687167
1725	1852,9392	69,722449	373,75249	67,688476
1726	1749,4203	65,827236	383,70448	69,490832
1727	1752,4566	65,941489	408,03156	73,896591
1728	1733,7428	65,237322	443,41641	80,304967
1729	1719,943	64,718065	392,55069	71,092926
1730	1612,8901	60,689874	411,34889	74,497376
1731	1545,1737	58,141842	436,78175	79,103397
1732	1522,7778	57,299126	427,84365	77,48466
1733	1483,827	55,833485	415,2332	75,200843
1734	1561,5475	58,757953	450,30357	81,552266
1735	1564,8019	58,880409	461,52609	83,584721

anys	delme deflactat	índex	baptismes	índex
1736	1596,5975	60,076815	436,27542	79,011697
1737	1564,3021	58,861602	419,44164	75,963014
1738	1612,5432	60,67682	419,44164	75,963014
1739	1733,414	65,224953	422,24727	76,471128
1740	1939,3495	72,973898	377,35719	68,341307
1741	1980,7895	74,533203	426,45571	77,233299
1742	2084,8485	78,448738	389,98253	70,627819
1743	2114,6893	79,571588	385,77408	69,865648
1744	1998,7586	75,209346	413,83038	74,946787
1745	1969,0728	74,092329	378,76001	68,595364
1746	1784,6008	67,151008	363,19853	65,7771
1747	1683,1902	63,335128	381,52011	69,095233
1748	1576,5995	59,324332	377,20915	68,314496
1749	1586,6009	59,700665	364,27627	65,972284
1750	1668,3333	62,776094	437,56262	79,244815
1751	1715,4328	64,548354	398,76396	72,218181
1752	1895,0115	71,305545	404,15266	73,194103
1753	1967,2293	74,022961	442,95132	80,220736
1754	2161,7299	81,341633	448,34002	81,196658
1755	2244,7561	84,465746	518,39315	93,883636
1756	2389,8148	89,92402	439,7181	79,635184
1757	2401,7391	90,372708	460,19517	83,343685
1758	2361,4907	88,858239	412,77459	74,755577
1759	2293,5851	86,303087	481,74997	87,24737
1760	2334,937	87,859076	447,26228	81,001474
1761	2301,3441	86,595041	574,43565	104,03322
1762	2193,3265	82,530551	514,08219	93,102899
1763	2106,1204	79,24916	541,0257	97,982505
1764	2122,0602	79,848942	529,06943	95,817165
1765	2094,677	78,818565	584,59553	105,87322
1766	2127,2118	80,042786	470,40035	85,191895
1767	2133,0681	80,263146	576,21423	104,35533
1768	2246,0297	84,513668	486,11528	88,037949
1769	2266,3823	85,279496	520,68813	94,299269
1770	2412,9709	90,795337	538,49839	97,524797
1771	2442,8756	91,920594	540,59372	97,904271
1772	2499,6479	94,056822	562,59462	101,88875
1773	2697,8791	101,51587	511,25917	92,591636
1774	2859,7361	107,60623	538,49839	97,524797
1775	2904,1555	109,27765	524,87878	95,058217

anys	delme deflactat	índex	baptismes	índex
1776	2999,2803	112,857	443,16113	80,258734
1777	2839,1611	106,83204	525,92645	95,247954
1778	2921,3399	109,92426	525,92645	95,247954
1779	2942,0396	110,70315	521,7358	94,489006
1780	2698,2096	101,52831	523,83112	94,86848
1781	2665,8319	100,31	510,21151	92,401899
1782	2589,9504	97,454726	471,44801	85,381632
1783	2551,956	96,025073	573,07125	103,78612
1784	2551,9647	96,025401	556,30865	100,75033
1785	2531,5096	95,255715	484,01996	87,658475
1786	2498,7179	94,02183	518,59281	93,919795
1787	2463,7945	92,707728	535,35541	96,955586
1788	2618,7548	98,53858	524,87878	95,058217
1789	2567,1609	96,597202	467,25736	84,622684
1790	2531,1388	95,241762	558,40397	101,1298
1791	2459,5205	92,546909	542,68904	98,283745
1792	2643,2959	99,462013	556,30865	100,75033
1793	2661,5826	100,15011	539,54605	97,714534
1794	2753,9498	103,6257	634,88332	114,9806
1795	2724,8778	102,53178	605,54878	109,66796
1796	2800,448	105,37534	578	104,67874
1797	2901,4912	109,17739	549	99,426692
1798	2888,7921	108,69955	591	107,03311
1799	2818,8664	106,06838	597	108,11974
1800	2869,7478	107,98295	657	118,98604
1801			578	104,67874
1802			572	103,59211
1803			589	106,6709
1804			497	90,009227
1805			639	115,72615
1806			580,95536	105,21397
1807			692,97321	125,50097
1808			550,20536	99,644988
1809			577,66071	104,61729
1810			599,625	108,59514
1811			572,16964	103,62283
1812			479,91964	86,915888
1813			429,40179	77,766847
1814			635,86607	115,15858
1815			568,875	103,02616

anys	delme deflactat	índex	baptismes	índex
1816			537,02679	97,258282
1817			608,41071	110,18627
1818			577,66071	104,61729
1819			576,5625	104,4184
1820			642,45536	116,35193
1821			653,4375	118,34085
1822			667,71429	120,92645
1823			623,78571	112,97077
1824			642,45536	116,35193
1825			725,91964	131,46774
1826			677,59821	122,71648
1827			610,60714	110,58406
1828			627,08036	113,56744
1829			671,00893	121,52313
1830			601,82143	108,99292
1831			661,125	119,7331

B) DELMARI DE LA VALL DE CETA I TRAVADELL

Índex, base, 1785-1799 = 100

Baptismes

anys	Arrendament del delme	Arrendament deflactat Preu del forment (València)	ÍNDEX	Benimarfull- Benillup	Gorga	Millena	AGREGACIÓ ÍNDEX
1500		458,756					
1501	34800	476,356	73,054674379548	42,9004			
1502	34800	487,778	71,343963553531	41,8958			
1503	34800	493,4	70,531009323064	41,4184			
1504	34800	508,4	68,450039339103	40,1964			
1505		517					
1506		500					
1507		459					
1508		444					
1509		424					
1510		408					
1511		401					
1512		384					
1513		382					
1514		384					
1515		389					
1516		436					
1517		517					
1518		538					
1519		559					
1520		563					
1521	58080	572	101,53846153846	59,6271			

Baptismes

anys	Arrendament del delme	Arrendament deflactat Preu del forment (València)	ÍNDEX	Benimarfull- Benillup	Gorga	Millena	AGREGACIÓ	ÍNDEX
1522	58080	592	98,108108108108					57,6127
1523	58080	604	96,158940397351					56,4681
1524	58080	646	89,907120743034					52,7968
1525	55200	649	85,053929121726					49,9468
1526	55200	598	92,307692307692					54,2065
1527	55200	597	92,462311557789					54,2973
1528	55200	604	91,390728476821					53,668
1529		618						
1530		624						
1531		624						
1532		616						
1533		582						
1534		561						
1535		583						
1536		579						
1537		586						
1538		582						
1539		581						
1540		596						
1541	67320	660	102					59,8982
1542	67320	692	97,28323699422					57,1283
1543	67320	699	96,309012875536					56,5562
1544	67320	692	97,28323699422					57,1283
1545		715						
1546		724						
1547		758						
1548		787						
1549		781						
1550		749						
1551		748						
1552		821						
1553	100800	849	118,72791519435					69,7214
1554	100800	869	115,99539700806					68,1168
1555	100800	876	115,06849315068					67,5725
1556	100800	877	114,93728620296					67,4954
1557		903						
1558		938						
1559		952						
1560		953						
1561		920						
1562		922						
1563		927						
1564		940						
1565	120120	967	124,21923474664					72,9461
1566	120120	1018	117,99607072692					69,2917
1567	120120	1064	112,89473684211					66,296
1568	120120	1090	110,20183486239					64,7146
1569	168120	1135	148,12334801762					86,9835
1570	168120	1151	146,06429192007					85,7744
1571	168120	1202	139,86688851913					82,135
1572	168120	1255	133,96015936255					78,6664
1573	220920	1345	164,25278810409					96,4553
1574	220920	1413	156,34819532909					91,8134
1575	220920	1425	155,03157894737					91,0403
1576	220920	1425	155,03157894737					91,0403
1577	294120	1494	196,86746987952					115,608

Universitat d'Alacant
 Universidad de Alicante

Baptismes

anys	Arrendament del delme	Arrendament deflactat	ÍNDEX	Benimarfull- Benillup	Gorga	Millena	AGREGACIÓ	ÍNDEX
		Preu del forment (València)						
1578	294120	1583	185,79911560328	109,108				
1579	294120	1691	173,93258426966	102,14				
1580	294120	1695	173,52212389381	101,899				
1581	294120	1687	174,34499110848	102,382				
1582	294120	1676	175,4892601432	103,054				
1583	294120	1651	178,14657783162	104,614				
1584	294120	1656	177,60869565217	104,298				
1585	456240	1684	270,92636579572	159,098				
1586	456240	1673	272,70771069934	160,144				
1587	456240	1654	275,84038694075	161,984				
1588	456240	1629	280,07366482505	164,47				
1589	396600	1685	235,37091988131	138,219				
1590	396600	1731	229,11611785095	134,545				
1591	396600	1700	233,29411764706	136,999				
1592	396600	1696	233,84433962264	137,322				
1593	422640	1719	245,86387434555	144,38				
1594	422640	1756	240,68337129841	141,338				
1595	422640	1764	239,59183673469	140,697				
1596	422640	1765	239,45609065156	140,617				
1597	408120	1689	241,63410301954	141,896				
1598	408120	1681	242,78405710886	142,572				
1599	408120	1656	246,44927536232	144,724				
1600	408120	1692	241,20567375887	141,645				
1601	432480	1694	255,30106257379	149,922				
1602	432480	1720	251,44186046512	147,656				
1603	432480	1704	253,80281690141	149,042				
1604	432480	1706	253,50527549824	148,868				
1605		1677						
1606		1692						
1607	408480	1653	247,11433756806	145,115				
1608	408480	1670	244,59880239521	143,637				
1609	408480	1680	243,14285714286	142,782				
1610	408480	1682	242,85374554102	142,613				
1611	205200	1620	126,66666666667	74,3834				
1612	205200	1636	125,42787286064	73,6559				
1613	205200	1644	124,81751824818	73,2975				
1614	205200	1651	124,28831011508	72,9867				
1615		1629						
1616	183960	1608	114,40298507463	67,1817				
1617	183960	1622	113,41553637485	66,6018				
1618	183960	1632	112,72058823529	66,1937				
1619		1632						
1620		1641						
1621		1624						
1622		1598						
1623	120000	1624	73,891625615764	43,3919				
1624	120000	1723	69,645966337783	40,8987				
1625	120000	1819	65,970313358988	38,7402				
1626	120000	1924	62,370062370062	36,626				
1627	120000	1956	61,349693251534	36,0268				
1628	120000	2004	59,880239520958	35,1639				
1629	120000	2030	59,113300492611	34,7135				
1630	120000	2056	58,365758754864	34,2745				
1631	120000	2162	55,504162812211	32,5941				
1632	120000	2373	50,568900126422	29,6959				
1633	120000	2251	53,309640159929	31,3054				

Baptismes

anys	Arrendament del delme	Arrendament deflactat	ÍNDEX	Benimarfull-Benillup	Gorga	Millena	AGREGACIÓ	ÍNDEX
		Preu del forment (València)						
1634	120000	2205	54,421768707483	31,9585				
1635	122400	2157	56,745479833102	33,323				
1636	122400	2320	52,758620689655	30,9818				
1637	122400	2056	59,533073929961	34,96				
1638	122400	2023	60,504201680672	35,5303				
1639	127680	2076	61,50289017341	36,1168				
1640	127680	2059	62,010684798446	36,415				
1641	127680	2042	62,526934378061	36,7181				
1642	127680	2097	60,886981402003	35,7551				
1643	122400	2150	56,93023255814	33,4315				
1644	122400	2191	55,864901871292	32,8059				
1645	122400	2196	55,737704918033	32,7312				
1646	122400	2246	54,496883348175	32,0026				
1647	123600	2330	53,047210300429	31,1513				
1648	123600	2304	53,645833333333	31,5028				
1649	123600	2268	54,497354497355	32,0029				
1650	123600	2210	55,927601809955	32,8428				
1651	168000	2116	79,395085066163	46,6237				
1652	168000	2040	82,352941176471	48,3607				
1653	168000	2025	82,962962962963	48,7189				
1654	168000	1987	84,549572219426	49,6506				
1655	156000	1948	80,082135523614	47,0272				
1656	156000	1910	81,675392670157	47,9628				
1657	156000	1876	83,155650319829	48,8321	10	26,01503759398	59,5597	
1658	156000	1831	85,199344620426	50,0322	8	20,81203007519	47,6478	
1659	138000	1800	76,666666666667	45,0215	9	23,41353383459	53,6038	
1660	138000	1764	78,231292517007	45,9403	12	31,21804511278	71,4717	
1661	138000	1771	77,922077922078	45,7587	7	18,21052631579	41,6918	
1662	138000	1761	78,364565587734	46,0186	7	18,21052631579	41,6918	
1663	182520	1771	103,06041784303	60,5209	8	20,81203007519	47,6478	
1664	182520	1749	104,35677530017	61,2822	5	13,00751879699	29,7799	
1665	182520	1713	106,54991243433	62,57	8	20,81203007519	47,6478	
1666	182520	1682	108,51367419738	63,7232	7	18,21052631579	41,6918	
1667	178800	1711	104,50029222677	61,3664	11	28,61654135338	65,5157	
1668	178800	1706	104,80656506448	61,5463	4	10,40601503759	23,8239	
1669	178800	1684	106,1757719715	62,3503	10	26,01503759398	59,5597	
1670	178800	1646	108,6269744836	63,7898	4	10,40601503759	23,8239	
1671	178800	1622	110,23427866831	64,7336	10	26,01503759398	59,5597	
1672	178800	1627	109,89551321451	64,5347	10	26,01503759398	59,5597	
1673	178800	1672	106,93779904306	62,7978	8	20,81203007519	47,6478	
1674	178800	1704	104,92957746479	61,6185	11	28,61654135338	65,5157	
1675	165600	1754	94,412770809578	55,4427	6	15,60902255639	35,7358	
1676	165600	1756	94,305239179954	55,3795	9	23,41353383459	53,6038	
1677	165600	1742	95,063145809414	55,8246	13	33,81954887218	77,4277	
1678	165600	1768	93,665158371041	55,0036	6	15,60902255639	35,7358	
1679	190920	1800	106,066666666667	62,2863	11	28,61654135338	65,5157	
1680	190920	1807	105,65578306586	62,045	9	23,41353383459	53,6038	
1681	190920	1771	107,80350084698	63,3062	12	31,21804511278	71,4717	
1682	190920	1708	111,77985948478	65,6413	14	36,42105263158	83,3836	
1683	190920	1646	115,99027946537	68,1138	8	20,81203007519	47,6478	
1684	190920	1557	122,6204238921	72,0072	11	28,61654135338	65,5157	
1685	190920	1514	126,10303830911	74,0524	8	20,81203007519	47,6478	
1686	190920	1504	126,9414893617	74,5447	11	28,61654135338	65,5157	
1687	190920	1480	129	75,7536	13	33,81954887218	77,4277	
1688	190920	1449	131,75983436853	77,3742	7	18,21052631579	41,6918	
1689	190920	1444	132,21606648199	77,6422	12	31,21804511278	71,4717	

Baptismes

anys	Arrendament del delme	Preu del forment (València)	Arrendament deflactat	ÍNDEX	Benimarfull- Benillup	Gorga	Millena	AGREGACIÓ	ÍNDEX
1690	190920	1428	133,6974789916	78,5121	7			18,21052631579	41,6918
1691	177600	1428	124,36974789916	73,0345	9			23,41353383459	53,6038
1692	177600	1461	121,56057494867	71,3849	9			23,41353383459	53,6038
1693	177600	1519	116,91902567479	68,6592	10			26,01503759398	59,5597
1694	177600	1524	116,53543307087	68,4339	9			23,41353383459	53,6038
1695	184800	1555	118,8424437299	69,7887	7			18,21052631579	41,6918
1696	184800	1593	116,00753295669	68,1239	13			33,81954887218	77,4277
1697	184800	1641	112,61425959781	66,1313	7			18,21052631579	41,6918
1698	184800	1660	111,32530120482	65,3743	10			26,01503759398	59,5597
1699	192000	1668	115,10791366906	67,5956	10			26,01503759398	59,5597
1700	192000	1648	116,50485436893	68,416	9			23,41353383459	53,6038
1701	192000	1636	117,35941320293	68,9178	8			20,81203007519	47,6478
1702	192000	1629,6	117,82032400589	69,1885	12			31,21804511278	71,4717
1703	258120	1687,2	152,98719772404	89,8397	12			31,21804511278	71,4717
1704	258120	1788	144,36241610738	84,775	8			20,81203007519	47,6478
1705	258120	1838,4	140,4046997389	82,4508	13			33,81954887218	77,4277
1706	258120	1845,6	139,85695708713	82,1292	10			26,01503759398	59,5597
1707	226320	1910,4	118,46733668342	69,5684	12			31,21804511278	71,4717
1708	226320	1994,4	113,47773766546	66,6383	9			23,41353383459	53,6038
1709	226320	2037,6	111,07184923439	65,2255	13			33,81954887218	77,4277
1710	226320	2042,4	110,81081081081	65,0722	9			23,41353383459	53,6038
1711	290760	2008,8	144,743130227	84,9985	9			23,41353383459	53,6038
1712	290760	1927,2	150,87173100872	88,5975	13			33,81954887218	77,4277
1713	290760	1785,6	162,83602150538	95,6233	15			39,02255639098	89,3396
1714	290760	1728	168,26388888889	98,8108	8			20,81203007519	47,6478
1715	258120	1675,2	154,08309455587	90,4833	23			59,83458646616	136,987
1716	258120	1576,8	163,69863013699	96,1299	11			28,61654135338	65,5157
1717	258120	1504,8	171,53110047847	100,729	13			33,81954887218	77,4277
1718	226320	1488	152,09677419355	89,3169	15			39,02255639098	89,3396
1719	226320	1495,2	151,36436597111	88,8868	16			41,62406015038	95,2956
1720	226320	1531,2	147,80564263323	86,7969	11			28,61654135338	65,5157
1721	226320	1567,2	144,41041347626	84,8031	12			31,21804511278	71,4717
1722	226320	1569,6	144,18960244648	84,6735	12			31,21804511278	71,4717
1723	226320	1564,8	144,63190184049	84,9332	13			33,81954887218	77,4277
1724	226320	1603,2	141,16766467066	82,8989	12			31,21804511278	71,4717
1725	226320	1656	136,66666666667	80,2557	13			33,81954887218	77,4277
1726	241560	1660,8	145,44797687861	85,4124	21			54,63157894737	125,075
1727	241560	1660,8	145,44797687861	85,4124	17			44,22556390977	101,252
1728	241560	1684,8	143,37606837607	84,1957	19			49,42857142857	113,163
1729	241560	1768,8	136,5671641791	80,1973	15			39,02255639098	89,3396
1730	241800	1864,8	129,66537966538	76,1443	21			54,63157894737	125,075
1731	241800	1944	124,38271604938	73,0421	16			41,62406015038	95,2956
1732	241800	2025,6	119,37203791469	70,0997	19			49,42857142857	113,163
1733	241800	2047,2	118,11254396249	69,3601	23		13	59,24375743159	135,635
1734	323760	2059,2	157,22610722611	92,329	22		13	57,59809750293	131,867
1735	323760	2080,8	155,59400230681	91,3706	18		15	54,30677764562	124,332
1736	323760	2097,6	154,34782608696	90,6388	19		10	47,724137931	109,261
1737	323760	2085,6	155,23590333717	91,1603	16		10	42,78715814504	97,9584
1738	367200	1982,4	185,23002421308	108,774	11		9	32,9131985731	75,3526
1739	367200	1881,6	195,15306122449	114,601	18		8	42,78715814504	97,9584
1740	367200	1824	201,31578947368	118,22	15		9	39,49583828772	90,4232
1741	367200	1742,4	210,74380165289	123,757	17		14	51,01545778831	116,797
1742	357120	1699,2	210,16949152542	123,419	13		7	32,9131985731	75,3526
1743	357120	1740	205,24137931034	120,525	14		10	39,49583828772	90,4232
1744	357120	1812	197,08609271523	115,736	7		10	27,97621878714	64,0497
1745	357120	1893,6	188,59315589354	110,749	13		7	32,9131985731	75,3526

Baptismes

anys	Arrendament del delme		Arrendament deflactat	ÍNDEX	Benimarfull-Benillup	Gorga	Millena	AGREGACIÓ	ÍNDEX
		Preu del forment (València)							
1746	279600	1956	142,94478527607	83,9425	12		8	32,9131985731	75,3526
1747	279600	2025,6	138,03317535545	81,0582	11		11	36,20451843041	82,8879
1748	279600	2068,8	135,15081206497	79,3656	11		7	29,62187871579	67,8174
1749	279600	2088	133,90804597701	78,6358	8		12	32,9131985731	75,3526
1750	371520	2107,2	176,30979498861	103,536	15		9	39,49583828772	90,4232
1751	371520	2092,8	177,52293577982	104,248	17		11	46,07847800235	105,494
1752	371520	2061,6	180,2095459837	105,826	12		7	31,26753864445	71,585
1753	371520	2025,6	183,41232227488	107,707	21		8	47,724137931	109,261
1754	400800	1968	203,65853658537	119,596	18		12	49,36979785966	113,029
1755	400800	1944	206,17283950617	121,072	17		12	47,724137931	109,261
1756	400800	1932	207,45341614907	121,824	15		10	41,14149821638	94,1908
1757	400800	1932	207,45341614907	121,824	14		8	36,20451843041	82,8879
1758	377400	2001,6	188,54916067146	110,723	16		10	42,78715814504	97,9584
1759	377400	2095,2	180,12600229095	105,777	20		7	44,43281807369	101,726
1760	377400	2232	169,08602150538	99,2936	12		9	34,55885850176	79,1203
1761	377400	2337,6	161,4476386037	94,808	24		7	51,01545778831	116,797
1762	429120	2431,2	176,50542941757	103,651	17		12	47,724137931	109,261
1763	429120	2551,2	168,20319849483	98,7751	20		19	64,18073721755	146,938
1764	429120	2637,6	162,69335759782	95,5396	19		10	47,724137931	109,261
1765	429120	2685,6	159,7855227882	93,832	18		10	46,07847800235	105,494
1766	479760	2714,4	176,74624226348	103,792	28		7	57,59809750293	131,867
1767	479760	2750,4	174,43280977312	102,433	23		16	64,18073721755	146,938
1768	479760	2812,8	170,56313993174	100,161	17		13	49,36979785966	113,029
1769	479760	2803,2	171,14726027397	100,504	23		7	49,36979785966	113,029
1770	632760	2779,2	227,67702936097	133,7	19		22	67,47205707486	154,473
1771	632760	2726,4	232,08626760563	136,29	22		11	54,30677764562	124,332
1772	632760	2659,2	237,95126353791	139,734	25		15	65,82639714621	150,705
1773	632760	2637,6	239,89990900819	140,878	17		14	51,01545778831	116,797
1774	653400	2685,6	243,29758713137	142,873	15		17	52,66111771697	120,564
1775	653400	2834,4	230,5249788315	135,373	26		15	67,47205707486	154,473
1776	653400	2889,6	226,12126245847	132,787	7		11	29,62187871579	67,8174
1777	653400	2810,4	232,49359521776	136,529	17		18	57,59809750293	131,867
1778		2757,6			22		11	54,30677764562	124,332
1779		2755,2			17		10	44,43281807369	101,726
1780	569760	2827,2	201,52801358234	118,345	22		13	57,59809750293	131,867
1781	569760	2901,6	196,36062861869	115,31	20		15	57,59809750293	131,867
1782	569760	2944,8	193,48003259984	113,619	13		12	41,14149821638	94,1908
1783	569760	2992,8	190,37690457097	111,796	19		19	62,5350772889	143,17
1784	573960	3004,8	191,01437699681	112,171	22		11	54,30677764562	124,332
1785	573960	2995,2	191,6266025641	112,53	12		10	36,20451843041	82,8879
1786	573960	3036	189,05138339921	111,018	12		15	44,43281807369	101,726
1787	573960	3122,4	183,82013835511	107,946	17		7	39,49583828772	90,4232
1788	660360	3237,6	203,96590066716	119,776	19		11	49,36979785966	113,029
1789	660360	3372	195,83629893238	115,002	14		8	36,20451843041	82,8879
1790	660360	3504	188,45890410959	110,67	18		11	47,724137931	109,261
1791	660360	3633,6	181,73712021136	106,723	24		15	64,18073721755	146,938
1792	797040	3760,8	211,93363114231	124,455	29		10	64,18073721755	146,938
1793	797040	3828	208,2131661442	122,27	15		16	51,01545778831	116,797
1794	797040	3926,4	202,99511002445	119,206	33		15	78,99167657545	180,846
1795	797040	4017,6	198,38709677419	116,5	26		18	72,40903686083	165,776
1796	937560	4104	228,45029239766	134,154	25	19	19	63	144,234
1797	937560	4272	219,46629213483	128,879	29	24	16	69	157,971
1798	937560	4382,4	213,93756845564	125,632	38	30	14	82	187,734
1799	937560	4384,8	213,82047071702	125,563	25	29	21	75	171,708
1800					31	26	22	79	180,865
1801					21	23	15	59	135,077

(a)	(b)	(c)	(d)	(e)	(f)	(g)	(h)	(i)	(j)	(k)	(l)
1508		444									
1509		424									
1510		408									
1511		401									
1512		384									
1513		382									
1514		384									
1515		389									
1516		436									
1517		517									
1518		538									
1519		559									
1520		563									
1521		572									
1522		592									
1523		604									
1524	114720	646	177,58514	35,785635							
1525	114720	649	176,76425	35,620216							
1526	114720	598	191,83946	38,65806							
1527	115200	597	192,96482	38,884834							
1528	115200	604	190,72848	38,434182							
1529	115200	618	186,40777	37,563505							
1530	115200	624	184,61538	37,202318							
1531		624									
1532		616									
1533		582									
1534		561									
1535		583									
1536		579									
1537		586									
1538		582									
1539	96840	581	166,67814	33,587738							
1540	96840	596	162,48322	32,742409							
1541	96840	660	146,72727	29,567387							
1542	96840	692	139,9422	28,200109				22		64,924449	24,711158
1543	159960	699	228,8412	46,114375				25		73,777782	28,080861
1544	159960	692	231,16607	46,58085				18		53,120003	20,21822
1545	159960	715	223,72028	45,082445				29		85,582228	32,573799
1546	159960	724	220,93923	44,522028				24		70,826671	26,957627
1547		758								53,120003	20,21822
1548		787								109,19112	41,559675
1549		781								67,87556	25,834393
1550		749								76,728894	29,204096
1551		748								100,33778	38,189972
1552		821								79,680005	30,32733
1553		849								103,2889	39,313206
1554		869								85,582228	32,573799
1555	240720	876	274,79452	55,374545					36	106,24001	40,436441
1556		877								82,631116	31,450565
1557		903								112,14223	42,682909
1558		938								82,631116	31,450565
1559		952								92,48843	35,202397
1560		953					56		20	121,6953	46,318944
1561		920					53		47	120,47835	45,855754
1562		922					73		26	142,3835	54,193164
1563		927					77		40	128,99702	49,09808
1564		940					69		37	153,33608	58,361869
1565		967					74		52	128,99702	49,09808
1566		1018					65		41	137,51569	52,340406
1567	350640	1064	329,54887	66,408235			74		39	134,79914	51,306449
1568	350640	1090	321,68807	64,824185			9		71	153,07699	58,263255
1569	350640	1135	308,93392	62,254063			15		69	133,65678	50,871648
1570	350640	1151	304,63944	61,388672			7		62	151,93462	57,828455
1571	403440	1202	335,6406	67,635794			13		74	140,51097	53,480451
1572	403440	1255	321,46614	64,779462			10		66	131,37204	50,002047
1573	403440	1345	299,95539	60,444777			8		57	140,51097	53,480451
1574	403440	1413	285,52017	57,535898			9		67	145,08043	55,219652
1575	404640	1425	283,95789	57,22108			10		63	137,08387	52,176049
1576	404640	1425	283,95789	57,22108			11		57	138,22624	52,61085
1577	404640	1494	270,84337	54,57834			10		54	142,7957	54,350051
							18		70		

(a)	(b)	(c)	(d)	(e)	(f)	(g)	(h)	(i)	(j)	(k)	(l)
1578	404640	1583	255,61592	51,509817	4	55		45		118,80602	45,219243
1579	528600	1691	312,5961	62,992038	13	59		50		139,3686	53,04565
1580	528600	1695	311,85841	62,843384	11	59		48		134,79914	51,306449
1581	528600	1687	313,33729	63,141396	18	52		54		141,65333	53,915251
1582	528600	1676	315,39379	63,555809	17	85		46		169,07011	64,350461
1583	559680	1651	338,99455	68,311657	17	64		55		155,36172	59,132856
1584	559680	1656	337,97101	68,105402	11	78		71		182,7785	69,568066
1585	559680	1684	332,35154	66,973008	12	67		46		142,7957	54,350051
1586	559680	1673	334,53676	67,413357	24	89		62		199,91398	76,090072
1587	523680	1654	316,61427	63,80175	21	73		56		171,35484	65,220062
1588	523680	1629	321,4733	64,780905	13	76		63		173,63957	66,089663
1589	523680	1685	310,78932	62,627949	13	82		51		166,78538	63,48086
1590	523680	1731	302,53033	60,963659	12	73				158,42807	60,29995
1591	552600	1700	325,05882	65,503433	11	79		48		157,64645	60,002457
1592	552600	1696	325,82547	65,657923	14	73		42		147,36516	56,089253
1593	552600	1719	321,46597	64,779428	12	69		54		154,21936	58,698056
1594	552600	1756	314,69248	63,414486	11	77				164,01964	62,428183
1595	624240	1764	353,87755	71,310769	18	78		60		178,20903	67,828864
1596	624240	1765	353,67705	71,270366	11	73		59		163,35828	62,176459
1597	624240	1689	369,59147	74,477322	12	80		72		187,34796	71,307267
1598	624240	1681	371,35039	74,831765	17	87		63		190,77506	72,611669
1599	710880	1656	429,27536	86,504374	8	62		68		157,64645	60,002457
1600	710880	1692	420,14184	84,663856	15	81		68		187,34796	71,307267
1601	710880	1694	419,64581	84,563898	19	63		65		167,92774	63,91566
1602	710880	1720	413,30233	83,285607	19	67		55		161,07355	61,306858
1603		1704			18	61		64		163,35828	62,176459
1604		1706			14	52		57		140,51097	53,480451
1605		1677			25	56		87		191,91742	73,046469
1606		1692			21	62		64		167,92774	63,91566
1607	710880	1653	430,05445	86,66137	20	64		58		162,21592	61,741658
1608	710880	1670	425,67665	85,779188	15	60		76		172,49721	65,654862
1609	710880	1680	423,14286	85,268598	18	62		62		162,21592	61,741658
1610	710880	1682	422,63971	85,167208	6	51		23		91,389248	34,784033
1611	480000	1620	296,2963	59,707423	9	61		24		107,38237	40,871239
1612	480000	1636	293,39853	59,123487	6	50		31		99,385807	37,827636
1613	480000	1644	291,9708	58,835782	4	58		34		109,6671	41,740839
1614	480000	1651	290,73289	58,586327	4	49		38		103,95527	39,566837
1615	535320	1629	328,61878	66,22081	1	40		26		76,538495	29,131628
1616	535320	1608	332,91045	67,085634	6	53		44		117,66366	44,784442
1617	535320	1622	330,03699	66,506597	4	56		35		108,52473	41,306039
1618	535320	1632	328,01471	66,099081	6	37		36		90,246882	34,349232
1619		1632			7	49		18		84,535054	32,17523
1620		1641			2	40		32		84,535054	32,17523
1621		1624			3	41		31		85,67742	32,610031
1622		1598			4	58		33		108,52473	41,306039
1623	288000	1624	177,3399	35,736216	5	34		23		70,826667	26,957625
1624	288000	1723	167,15032	33,682888	2	55		34		103,95527	39,566837
1625	288000	1819	158,32875	31,905231	4	54		24		93,673979	35,653634
1626	288000	1924	149,68815	30,164041	0	52		25		87,962151	33,479632
1627	276000	1956	141,10429	28,434287	4	55		25		95,95871	36,523235
1628	276000	2004	137,72455	27,753226	1	33		16		57,11828	21,740021
1629	276000	2030	135,96059	27,397766	5	40		15		68,541936	26,088025
1630	276000	2056	134,24125	27,051296	3	56		33		105,09764	40,001638
1631		2162			5	43		20		77,680861	29,566428
1632	348360	2373	146,80152	29,582349	7	39		24		79,965592	30,436029
1633	348360	2251	154,75789	31,185657	6	47		24		87,962151	33,479632
1634	348360	2205	157,98639	31,836242	5	8		23		88,389615	33,64233
1635	348360	2157	161,50209	32,544698	4	3		28	7	85	32,352195
1636	408840	2320	176,22414	35,511376	5	7		19	4	82	31,210353
1637	408840	2056	198,85214	40,071202	6	3		28	2	80	30,449125
1638	408840	2023	202,0959	40,72486	1	2		19	5	67	25,501142
1639	408840	2076	196,93642	39,68516	3	6		22	5	78	29,687897
1640	336000	2059	163,18601	32,88403	1	5		18	2	75	28,546055
1641	336000	2042	164,54456	33,157795	5	7		28	6	98	37,300178
1642	336000	2097	160,2289	32,288134	10	5		23	12	109	41,486933
1643	336000	2150	156,27907	31,492194	5	11		18	8	87	33,113423
1644	393600	2191	179,644	36,200521	2	2		18		77,610393	29,539607
1645	393600	2196	179,23497	36,118097	6	6		19	9	86	32,732809
1646	393600	2246	175,24488	35,314043	7	2		31	11	106	40,345091
1647	393600	2330	168,92704	34,040919	3	6		23	7	90	34,255266

(a)	(b)	(c)	(d)	(e)	(f)	(g)	(h)	(i)	(j)	(k)	(l)
1648	442080	2304	191,875	38,665221	8	8	30	14	10	70	26,642984
1649	442080	2268	194,92063	39,278955	12	3	47	19	9	90	34,255266
1650	442080	2210	200,0362	40,309805	7	9	44	22	13	95	36,158336
1651	442080	2116	208,9225	42,100505	13	1	46	30	4	94	35,777722
1652	446400	2040	218,82353	44,095688	5	4	34	18	8	69	26,26237
1653	446400	2025	220,44444	44,422323	9	2	44	21	10	86	32,732809
1654	446400	1987	224,66029	45,271869	9	4	49	22	5	89	33,874652
1655	446400	1948	229,15811	46,178236	10	4	47	23	9	93	35,397108
1656	497040	1910	260,23037	52,439686	12	3	44	28	8	95	36,158336
1657	497040	1876	264,9467	53,390085	8	2	55	30	12	107	40,725705
1658	497040	1831	271,45822	54,702239	4	5	49	28	7	93	35,397108
1659	497040	1800	276,13333	55,644333	1	2	56	34	9	102	38,822634
1660	446400	1764	253,06122	50,995013	12	1	47	32	7	99	37,680792
1661	446400	1771	252,06098	50,793452	6	3	45	26	8	88	33,494037
1662	446400	1781	253,49233	51,081887	6	1	51	29	5	92	35,016494
1663	446400	1771	252,06098	50,793452	10	4	65	34	7	120	45,673687
1664	576120	1749	329,39966	66,378166	7	6	46	30	9	98	37,300178
1665	576120	1713	336,32224	67,773154	6	4	44	38	6	98	37,300178
1666	576120	1682	342,52081	69,022243	7	5	55	34	15	116	44,151231
1667	576120	1711	336,71537	67,852374	6	5	57	36	6	110	41,867547
1668	516000	1706	302,4619	60,94987	8	9	29	31	8	85	32,352195
1669	516000	1684	306,4133	61,746127	2	9	51	30	12	104	39,583862
1670	516000	1646	313,48724	63,171614	6	1	47	38	8	100	38,061406
1671	516000	1622	318,12577	64,106336	5	5	40	17	10	77	29,307283
1672	516000	1627	317,14813	63,909328	2	5	51	34	12	104	39,583862
1673	516000	1672	308,61244	62,189281	6	4	41	23	9	83	31,590967
1674	516000	1704	302,8169	61,021407	12	3	46	33	12	106	40,345091
1675	516000	1754	294,18472	59,281914	5	11	44	31	15	106	40,345091
1676	546120	1756	311,00228	62,670863	7	2	49	26	6	90	34,255266
1677	546120	1742	313,50172	63,174532	7	6	45	24	10	92	35,016494
1678	546120	1768	308,8914	62,245495	8	4	50	28	8	98	37,300178
1679	546120	1800	303,4	61,138909	6	7	41	30	13	97	36,919564
1680	526080	1807	291,13448	58,667252	9	8	53	31	9	110	41,867547
1681	526080	1771	297,05251	59,85981	8	4	45	27	16	100	38,061406
1682	526080	1708	308,00937	62,067754	14	4	53	48	14	133	50,62167
1683	526080	1646	319,61118	64,405665	5	6	41	26	7	85	32,352195
1684	552120	1557	354,60501	71,457361	11	9	53	28	8	109	41,486933
1685	552120	1514	364,67635	73,486863	8	2	58	30	10	108	41,106319
1686	552120	1504	367,10106	73,975473	10	6	49	38	9	112	42,628775
1687	552120	1480	373,05405	75,175075	12	4	58	37	12	123	46,81553
1688	546120	1449	376,89441	75,948955	8	9	62	39	17	135	51,382898
1689	546120	1444	378,19945	76,211936	9	5	65	34	15	128	48,7186
1690	546120	1428	382,43697	77,065851	6	6	61	29	14	116	44,151231
1691	546120	1428	382,43697	77,065851	11	6	71	42	18	148	56,330881
1692	576240	1461	394,41478	79,47953	13	4	76	37	10	140	53,285969
1693	576240	1519	379,35484	76,444762	9	8	61	36	24	138	52,524741
1694	576240	1524	378,11024	76,193959	9	2	71	41	16	139	52,905355
1695	576240	1555	370,57235	74,67498	9	4	80	44	19	156	59,375794
1696	552120	1593	346,59134	69,842505	12	5	58	43	10	128	48,7186
1697	552120	1641	336,45338	67,79958	8	7	62	39	16	132	50,241056
1698	552120	1660	332,60241	67,023561	15	4	80	51	11	161	61,278864
1699	552120	1668	331,00719	66,702105	9	8	62	42	13	134	51,002284
1700	590400	1648	358,25243	72,192361	4	4	67	40	12	127	48,337986
1701	590400	1636	360,8802	72,72189	11	8	80	56	17	172	65,465619
1702	590400	1629,6	362,2975	73,007494	7	3	45	41	15	111	42,248161
1703	590400	1687,2	349,92888	70,515061	16	10	84	52	14	176	66,988075
1704	590400	1788	330,20134	66,539716	4	6	71	45	14	140	53,285969
1705	590400	1838,4	321,14883	64,71552	17	6	61	45	16	145	55,189039
1706	590400	1845,6	319,89597	64,463053	8	3	70	47	13	141	53,666583
1707	590400	1910,4	309,04523	62,276493	5	6	60	20	14	105	39,964477
1708		1994,4			10	3	40	38	11	102	38,822634
1709	528000	2037,6	259,12839	52,217623	10		49	43	18	126,80326	48,263104
1710	528000	2042,4	258,51939	52,094902	4		48	42	12	112,00955	42,632409
1711	528000	2008,8	262,84349	52,966262	3		47	48	16	120,4631	45,849949
1712	528000	1927,2	273,9726	55,208919	9		57	41	14	127,85996	48,665297
1713	648240	1785,6	363,03763	73,156641	1		45	47	12	110,95285	42,230216
1714	648240	1728	375,13889	75,595195	8		51	37	13	115,17963	43,838986
1715	648240	1675,2	386,96275	77,977852	9		45	30	15	104,61269	39,817061
1716	648240	1576,8	411,11111	82,84405	3		59	45	12	125,74657	47,860912
1717	624720	1504,8	415,15152	83,658242	2		49	34	8	98,272527	37,403906
1718	624720	1488	419,83871	84,60277	4		61	42	16	129,97334	49,469682

(a)	(b)	(c)	(d)	(e)	(f)	(g)	(h)	(i)	(j)	(k)	(l)
1719	624720	1495,2	417,81701	84,195373	8		57	53	21	146,88044	55,904763
1720	624720	1531,2	407,99373	82,215858	6		64	32	3	110,95285	42,230216
1721	636480	1567,2	406,12557	81,839401	4		65	51	15	142,65367	54,295992
1722	636480	1569,6	405,50459	81,714265	7		66	43	22	145,82375	55,50257
1723	636480	1564,8	406,74847	81,964922	10		61	45	10	133,14342	50,67626
1724	636480	1603,2	397,00599	80,00169	10		85	45	16	164,84424	62,742036
1725		1656			10		72	55	18	163,78755	62,339843
1726	591600	1660,8	356,21387	71,781567	9		93	50	21	182,80803	69,579309
1727	591600	1660,8	356,21387	71,781567	11		80	63	25	189,1482	71,992464
1728	591600	1684,8	351,1396	70,759038	10		83	67	21	191,26159	72,796849
1729	591600	1768,8	334,46404	67,398703	6		95	58	15	183,86473	69,981501
1730	546480	1864,8	293,05019	59,053293	9		81	59	25	183,86473	69,981501
1731	546480	1944	281,11111	56,647418	9		92	66	19	196,54505	74,807812
1732	546480	2025,6	269,78673	54,365413	7			72	20	213,60196	81,299908
1733	546480	2047,2	266,94021	53,791803	7			56	20	179,08043	68,160529
1734	655680	2059,2	318,41492	64,164603	9			65	19	200,65638	76,372641
1735	655680	2080,8	315,10957	63,498535	10			72	26	233,02032	88,690809
1736	655680	2097,6	312,58581	62,989965	8			57	25	194,1836	73,909008
1737	655680	2085,6	314,38435	63,352393	9			56	18	179,08043	68,160529
1738	694080	1982,4	350,12107	70,55379	10			66	25	217,91715	82,942331
1739	694080	1881,6	368,87755	74,333457	7			54	14	161,81966	61,59084
1740	694080	1824	380,52632	76,680829	11			54	25	194,1836	73,909008
1741	694080	1742,4	398,34711	80,271943	9			54	23	185,55322	70,624163
1742	723840	1699,2	425,9887	85,842071	9			66	9	181,23802	68,981741
1743	723840	1740	416	83,829222	7			43	22	155,34688	59,127206
1744	723840	1812	399,4702	80,49826	7			70	21	211,44436	80,478697
1745	723840	1893,6	382,25602	77,029387	5			58	14	166,13486	63,233262
1746	612720	1956	313,25153	63,124116	4		75	60	17	164,84424	62,742036
1747	612720	2025,6	302,48815	60,95516	10		75	55	18	166,95763	63,546421
1748	612720	2068,8	296,17169	59,682314	4		85	53	17	168,01432	63,948613
1749	612720	2088	293,44828	59,133511	5		68	49	15	144,76706	55,100377
1750	721920	2107,2	342,59681	69,037558	12		103	63	23	212,39546	80,8407
1751	721920	2092,8	344,95413	69,512587	6		78	55	16	163,78755	62,339843
1752	721920	2061,6	350,17462	70,564582	12		88	63	14	187,03481	71,188079
1753	721920	2025,6	356,3981	71,818692	9		94	54	25	192,31828	73,199042
1754	1015800	1968	516,15854	104,01242	12		79	77	17	195,48836	74,405619
1755	1015800	1944	522,53086	105,29653	10		125	81	17	246,20967	93,710861
1756	1015800	1932	525,7764	105,95054	8		92	66	21	197,60175	75,210004
1757	1015800	1932	525,7764	105,95054	8		95	63	28	204,99861	78,025352
1758	961440	2001,6	480,33573	96,79368	11		92	50	9	171,1844	65,155191
1759	961440	2095,2	458,87743	92,469563	7		99	72	26	215,56554	82,047277
1760	961440	2232	430,75269	86,802074	12		109	57	8	196,54505	74,807812
1761	961440	2337,6	411,29363	82,88083	10		135	80	24	263,11677	100,14594
1762	900240	2431,2	370,28628	74,617333	9		103	71	23	217,67893	82,851662
1763	900240	2551,2	352,86924	71,107581	11		125	60	20	228,24587	86,873588
1764	900240	2637,6	341,31028	68,778306	9	13	116	80	19	237	90,205533
1765	900240	2685,6	335,21001	67,549025	12	14	133	72	25	256	97,4372
1766	1037520	2714,4	382,22812	77,023764	5	10	106	59	18	198	75,361584
1767	1037520	2750,4	377,22513	76,015599	9	14	114	87	24	248	94,392287
1768	1037520	2812,8	368,85666	74,329246	6	9	123	67	21	226	86,018778
1769	1037520	2803,2	370,11986	74,583799	6	11	116	69	23	225	85,638164
1770	1273680	2779,2	458,29016	92,351219	5	12	102	78	15	212	80,690181
1771	1273680	2726,4	467,16549	94,139711	5	8	125	72	22	232	88,302462
1772	1273680	2659,2	478,97112	96,518693	3	14	120	81	27	245	93,250445
1773	1273680	2637,6	482,89354	97,30911	5	18	100	62	21	206	78,406497
1774	1621680	2685,6	603,84272	121,68189	7	12	125	89	21	254	96,675972
1775	1621680	2834,4	572,14225	115,29385	15	7	124	90	18	254	96,675972
1776	1621680	2889,6	561,21262	113,09139	9	17	89	64	17	196	74,600356
1777	1621680	2810,4	577,02818	116,27842	18	16	115	79	22	250	95,153516
1778	1572360	2757,6	570,19147	114,90074	14	15	109	89	15	242	92,108803
1779	1572360	2755,2	570,68815	115,00083	15	18	116	82	20	251	95,53413
1780	1572360	2827,2	556,1545	112,07211	20	10	113	78	19	240	91,347375
1781	1572360	2901,6	541,89413	109,19847	14	19	109	96	12	250	95,153516
1782	1550520	2944,8	526,52812	106,10203	13	15	100	76	4	208	79,167725
1783	1550520	2992,8	518,0834	104,40031	16	13	122	109	21	281	106,95255
1784	1550520	3004,8	516,01438	103,98337	18	16	117	100	19	270	102,7658
1785	1550520	2995,2	517,66827	104,31665	17	16	96	71	11	211	80,309567
1786	1428000	3036	470,35573	94,782584	9	11	139	91	16	266	101,24334
1787	1428000	3122,4	457,34051	92,159853	19	21	106	109	9	264	100,48211
1788	1428000	3237,6	441,06746	88,880629	15	15	113	96	19	258	98,198428
1789	1428000	3372	423,48754	85,338056	10	13	117	71	18	229	87,16062

(a)	(b)	(c)	(d)	(e)	(f)	(g)	(h)	(i)	(j)	(k)	(l)
1790	1651560	3504	471,33562	94,980043	21	19	117	100	20	277	105,4301
1791	1651560	3633,6	454,52444	91,59238	10	15	113	86	15	239	90,966761
1792	1651560	3760,8	439,15124	88,494489	16	17	116	99	25	273	103,90764
1793	1651560	3828	431,44201	86,94098	15	20	121	89	13	258	98,198428
1794	2184000	3926,4	556,23472	112,08828	16	17	131	107	26	297	113,04238
1795	2184000	4017,6	543,60812	109,54386	18	13	132	90	18	271	103,14641
1796	2184000	4104	532,16374	107,23767	11	18	108	89	22	248	94,392287
1797	2184000	4272	511,23596	103,02046	20	11	132	87	18	268	102,00457
1798	2617200	4382,4	597,20701	120,34471	13	23	130	93	23	282	107,33317
1799	2617200	4384,8	596,88013	120,27884	17	14	140	110	19	300	114,18422
1800	2617200				11	18	113	94	22	258	98,198428
1801	2617200				6	10	122	82	25	245	93,250445
1802					17	19	130	86	18	270	102,7658
1803	2533200				15	7	111	78	19	230	87,541234
1804	2533200				10	17	137	104	18	286	108,85562
1805	2533200				8	17	120	86	16	247	94,011673
1806	2533200				12	17	111	88	21	249	94,772901
1807	2485200				19	15	184	107	22	347	132,07308
1808	2485200				7	13	126	90	21	257	97,817814
1809	2485200				15	15	136	79	25	270	102,7658
1810	2485200				11	12	150	113	17	303	115,32606
1811	2269440				15	11	142	86	20	274	104,28825
1812	2269440				16	10	113	73	11	223	84,876936
1813	2269440				17	13	75	59	15	179	68,129917
1814	2269440				18	11	146	102	14	291	110,75869
1815	2755320				20	14	139	94	18	285	108,47501
1816	2755320				15	19	115	74	8	231	87,921848
1817	2755320				21	21	167	91	17	317	120,65466
1818	2755320				14	15	143	99	20	291	110,75869
1819	2491320				17	17	151	77	7	269	102,38518
1820					23	21	149	105	14	312	118,75159
1821					15	20	151	108	15	309	117,60975
1822					19	11	165	102	11	308	117,22913
1823					22	18	161	90	19	310	117,99036
1824					10	19	152	83	20	284	108,09439
1825					20	16	176	115	15	342	130,17001
1826					18	19	172	94	17	320	121,7965
1827					13	11	156	93	18	291	110,75869
1828					16	13	164	101	16	310	117,99036
1829					22	15	162	101	25	325	123,69957
1830					13	11	137	104	32	297	113,04238
1831					23	10	190	104	17	344	130,93124

NOTES:

- (a) = anys (b) = Arrendaments del delme (c) = Preu del forment a València
 (d) = Arrendaments deflactats (e) = Índex arrendament deflactat del delme
 (f) = Baptismes Alcosser (g) = Baptismes l'Alcúdia
 (h) = Baptismes Cocentaina (Sta. Maria) (i) = Baptismes Cocentaina (S. Salvador)
 (j) = Baptismes Gaianes (k) = Baptismes agregats
 (l) = Índex baptismes agregats

L'agregació dels baptismes està calculada sobre la base dels anys compresos entre 1796 i 1815. Seguint el mateix procediment que a l'agregació de l'Apèndix 1.

Apèndix estadístic 14
Construcció d'índexs del delme, terç delme i la població d'Alcoi (1444-1802)
(100 = 1590 - 1599)

ANY	Preu Forment València (mitj. mòb. 4-1-4)	Arrendament terç delme	Terç delme deflactat	índex	Arrendament delme	Delme deflactat	índex	Morabatí	índex	Censos	índex
(A)	(B)	(C)	(D)	(E)	(F)	(G)	(H)	(I)	(J)	(K)	(L)
1444	444	41640	93,7838	40,1394							
1445	444	45600	102,7027	43,9567				267	26,074		
1446	495	42480	85,8182	36,7301							
1447	391,8	46320	118,2236	50,5996							
1448	435,2	36240	83,2721	35,6404							
1449	432,53	35064	81,0666	34,6964							
1450	423,8	40380	95,2808	40,7801							
1451	410,4							288	28,125		
1452	419,93	34992	83,3275	35,6641							
1453	427	35280	82,6230	35,3626							
1454	412,27	34212	82,9851	35,5176							
1455	408,13	41076	100,6436	43,0754							
1456	406,53	33984	83,5946	35,7784							
1457	398,07										
1458	402,07										
1459	415,53										
1460	429,33										
1461	423,6										
1462	412,8										
1463	419,4							329	32,128		
1464	423,2										
1465	433,27										
1466	444,87										
1467	439,2										
1468	426,07										
1469	434,27							346	33,789		
1470	461,87										
1471	474,27										
1472	471,4										
1473	469,13										
1474	477,07										
1475	481,73										
1476	479,87										
1477	479,87	29172	60,7919	26,0189							
1478	458,67	31800	69,3314	29,6738							
1479	431,47										
1480	433,73	37200	85,7670	36,7082							
1481	444,73	41520	93,3593	39,9577				386	37,695		
1482	449,27	42508,8	94,6182	40,4965							
1483	438,60										
1484	430,13										
1485	439,73	42060	95,6489	40,9376							
1486	398,80	33720	84,5537	36,1889							
1487	409,87	42000	102,4723	43,8581							
1488	400,20	40392	100,9295	43,1978							
1489	388,33	40020	103,0558	44,1078							
1490	375,67	47640	126,8146	54,2765							
1491	369,20	45612	123,5428	52,8762							
1492	364,93	32799,6	89,8783	38,4679							
1493	365,40							412	40,234		
1494	362,27	39600	109,3117	46,7853							
1495	406,93	42000	103,2110	44,1742							
1496	397,20	31992	80,5438	34,4727							
1497	412,47	28799,6	64,9740	27,8088							
1498	429,31										
1499	464,00	27999,6	60,3440	25,8272				367	35,839		
1500	476,64	43320	90,8854	38,8989							
1501	494,24	38400	77,6943	33,2531	84000	169,9564	42,0155				
1502	487,78				84000	172,2096	42,5725				
1503	493,40				84000	170,2473	42,0874				
1504	508,40	38352	75,4367	32,2868	84000	165,2242	40,8456				

(A)	(B)	(C)	(D)	(E)	(F)	(G)	(H)	(I)	(J)	(K)	(L)
1505	511	44587	87,2544	37,3448	84000	164,3836	40,6378	441	43,066		
1506	517				84000	162,4758	40,1662				
1507	500	45980	91,9600	39,3588							
1508	459	45968	100,1481	42,8633							
1509	444	45980	103,5586	44,3230							
1510	424	50712	119,6038	51,1903						440	42,96
1511	408	60192	147,5294	63,1425				454	44,335		
1512	401	60192	150,1047	64,2447							
1513	384	60192	156,7500	67,0889							
1514	382	60192	157,5707	67,4401							
1515	384	60192	156,7500	67,0889							
1516	389	60192	154,7352	66,2266							
1517	436	67265	154,2775	66,0307							
1518	517										
1519	538	65208	121,2045	51,8754							
1520	559										
1521	563										
1522	572										
1523	592	66462	112,2669	48,0501	109320	184,6622	45,6509	523	51,074		
1524	604	66462	110,0364	47,0955	109320	180,9934	44,7440				
1525	646	70224	108,7059	46,5260	109320	169,2260	41,8349				
1526	649	70224	108,2034	46,3110	109320	168,4438	41,6415				
1527	598	65424	109,4047	46,8251	141720	236,9900	58,5871				
1528	597				141720	237,3869	58,6852				
1529	604	70782	117,1887	50,1567	141720	234,6358	58,0051	639	62,402		
1530	618	70782	114,5340	49,0205	141720	229,3204	56,6911				
1531	624	70782	113,4327	48,5491							
1532	624	70782	113,4327	48,5491							
1533	616	85272	138,4286	59,2473							
1534	582	85272	146,5155	62,7085							
1535	561	85272	152,0000	65,0559				575	56,152		
1536	583	85272	146,2642	62,6009							
1537	579	84048	145,1606	62,1286							
1538	586	84048	143,4266	61,3865							
1539	582	84048	144,4124	61,8084	163200	280,4124	69,3217				
1540	581	84048	144,6609	61,9148	163200	280,8950	69,4410				
1541	596	110244	184,9732	79,1684	163200	273,8255	67,6933				
1542	660	110244	167,0364	71,4914	163200	247,2727	61,1291				
1543	692	110244	159,3121	68,1855	163200	235,8382	58,3023				
1544	699	110244	157,7167	67,5026	184800	264,3777	65,3577				
1545	692	114120	164,9133	70,5828	184800	267,0520	66,0188				
1546	715	114120	159,6084	68,3123	184800	258,4615	63,8951				
1547	724	114120	157,6243	67,4631	184800	255,2486	63,1009				
1548	758	114120	150,5541	64,4370							
1549	787	114120	145,0064	62,0626							
1550	781	114120	146,1204	62,5394							
1551	749	114120	152,3632	65,2113							
1552	748	114120	152,5668	65,2985							
1553	821	132120	160,9257	68,8761							
1554	849	132120	155,6184	66,6045							
1555	869	132120	152,0368	65,0716							
1556	876	132120	150,8219	64,5517	255720	291,9178	72,1660				
1557	877	156120	178,0160	76,1907	255720	291,5849	72,0837				
1558	903	156120	172,8904	73,9969	255720	283,1894	70,0082				
1559	938	156120	166,4392	71,2359	255720	272,6226	67,3959				
1560	952	156120	163,9916	70,1883							
1561	953	184800	193,9140	82,9950							
1562	920	184800	200,8696	85,9720							
1563	922	184800	200,4338	85,7855							
1564	927	184800	199,3528	85,3228							
1565	940	195600	208,0851	89,0603						793	77,44
1566	967	195600	202,2751	86,5736							
1567	1018	195600	192,1415	82,2364							
1568	1064	195600	183,8346	78,6811	441960	415,3759	102,6865				
1569	1090	195720	179,5596	76,8514	441960	405,4679	100,2371				
1570	1135	195720	172,4405	73,8044	441960	389,3921	96,2629				
1571	1151	195720	170,0434	72,7785	441960	383,9791	94,9248				
1572	1202	195720	162,8286	69,6905	481320	400,4326	98,9923	969	94,628		
1573	1255	195960	156,1434	66,8293	481320	383,5219	94,8117				
1574	1345	195960	145,6952	62,3574	481320	357,8587	88,4675				
1575	1413	195960	138,6837	59,3565	481320	340,6369	84,2100				
1576	1425	195960	137,5158	58,8567	481320	337,7684	83,5009				

(A)	(B)	(C)	(D)	(E)	(F)	(G)	(H)	(I)	(J)	(K)	(L)
1577	1425	229560	161,0947	68,9484	481320	337,7684	83,5009				
1578	1494	229560	153,6546	65,7641	481320	322,1687	79,6444				
1579	1583	229560	145,0158	62,0666	481320	304,0556	75,1666				
1580	1691	229560	135,7540	58,1026	657840	389,0242	96,1720				
1581	1695	240120	141,6637	60,6320	657840	388,1062	95,9450				
1582	1687	240120	142,3355	60,9195	657840	389,9467	96,4000				
1583	1676	240120	143,2697	61,3193	657840	392,5060	97,0327				
1584	1651	240120	145,4391	62,2478	704040	426,4325	105,4198	1034	100,97		
1585	1656	377400	227,8986	97,5404	704040	425,1449	105,1015				
1586	1684	377400	224,1093	95,9186	704040	418,0760	103,3540				
1587	1673	377400	225,5828	96,5493	704040	420,8249	104,0335				
1588	1654	377400	228,1741	97,6583	632040	382,1282	94,4672				
1589	1629	378000	232,0442	99,3147	632040	387,9926	95,9170				
1590	1685	378000	224,3323	96,0141	632040	375,0979	92,7292				
1591	1731	378000	218,3709	93,4626	632040	365,1300	90,2650				
1592	1700	378000	222,3529	95,1669	701040	412,3765	101,9450				
1593	1696	393600	232,0755	99,3281	701040	413,3491	102,1854				
1594	1719	393600	228,9703	97,9991	701040	407,8185	100,8182				
1595	1756	393600	224,1458	95,9342	701040	399,2255	98,6939				
1596	1764	393600	223,1293	95,4991	720600	408,5034	100,9875	1024	100		
1597	1765				720600	408,2720	100,9303				
1598	1689	498735	295,2842	126,381	720600	426,6430	105,4718				
1599	1681	393600	234,1463	100,214	720600	428,6734	105,9738				
1600	1656	393600	237,6812	101,727	769440	464,6377	114,8646				
1601	1692	393600	232,6241	99,5629	769440	454,7518	112,4207				
1602	1694	393600	232,3495	99,4454	769440	454,2149	112,2880	914	89,2578		1603
	1720	242148	140,7837	60,2553	769440	447,3488	110,5906				
1604	1704	381159	223,6849	95,7369							
1605	1706	402714	236,0574	101,032							
1606	1677	476331	284,0376	121,567							
1607	1692	393600	232,6241	99,5629	769440	454,7518	112,4207				
1608	1653	393600	238,1125	101,912	769440	465,4809	115,0731				
1609	1670	393600	235,6886	100,874	769440	460,7425	113,9017			1150	112,3
1610	1680	393600	234,2857	100,274	769440	458,0000	113,2237	723	70,6055		
1611	1682	144559	85,9447	36,7843	529080	314,5541	77,7620				
1612	1620	340392	210,1185	89,9306	529080	326,5926	80,7380				
1613	1636	340392	208,0636	89,0510	529080	323,3985	79,9484				
1614	1644	340392	207,0511	88,6177	529080	321,8248	79,5594				
1615	1651	340392	206,1732	88,2420							
1616	1629	258149	158,4708	67,8254	600000	368,3241	91,0546				
1617	1608	254952	158,5522	67,8602	600000	373,1343	92,2438				
1618	1622	322633	198,9106	85,1336	600000	369,9137	91,4476				
1619	1632	257562	157,8199	67,5468	600000	367,6471	90,8873				
1620	1632	284694	174,4449	74,6623	600000	367,6471	90,8873				
1621	1641	267315	162,8976	69,7201	600000	365,6307	90,3888				
1622	1624	244173	150,3528	64,3509	600000	369,4581	91,3350				
1623	1598	215827	135,0607	57,8059	504000	315,3942	77,9697				
1624	1624	356607	219,5856	93,9825	504000	310,3448	76,7214				
1625	1723	347673	201,7835	86,3632	504000	292,5131	72,3131				
1626	1819	223342	122,7828	52,5510	504000	277,0753	68,4967				
1627	1824	232235	127,3218	54,4936							
1628	1956	300000	153,3742	65,6441	552000	282,2086	69,7657				
1629	2004	300000	149,7006	64,0717	552000	275,4491	68,0947				
1630	2030	300000	147,7833	63,2511	552000	271,9212	67,2225				
1631	2056	300000	145,9144	62,4512	552000	268,4825	66,3725				
1632	2162	336000	155,4117	66,5161	684240	316,4847	78,2392	813	79,3945		
1633	2373	336000	141,5929	60,6017	684240	288,3439	71,2825				
1634	251	336000	149,2670	63,8862	684240	303,9716	75,1458				
1635	205	336000	152,3810	65,2189	684240	310,3129	76,7135				
1636	2157	312000	144,6453	61,9081	636240	294,9652	72,9193				
1637	2320	312000	134,4828	57,5585	636240	274,2414	67,7961				
1638	2056	312000	151,7510	64,9493	636240	309,4553	76,5015	880	85,9375		
1639	2023	312000	154,2264	66,0088	636240	314,5032	77,7494				
1640	2076	278400	134,1040	57,3964	475320	228,9595	56,6019				
1641	2059	278400	135,2113	57,8703	475320	230,8499	57,0692				
1642	2042	278400	136,3369	58,3521	475320	232,7718	57,5443				
1643	2097	278400	132,7611	56,8216	475320	226,6667	56,0350				
1644	2150	264120	122,8465	52,5782	513000	238,6047	58,9863				
1645	2191	264120	120,5477	51,5943	513000	234,1397	57,8824				
1646	2196	264120	120,2732	51,4768	513000	233,6066	57,7507			786	76,75
1647	2246	264120	117,5957	50,3309	513000	228,4061	56,4650				
1648	2330	204000	87,5536	37,4729	516000	221,4592	54,7477				

(A)	(B)	(C)	(D)	(E)	(F)	(G)	(H)	(I)	(J)	(K)	(L)
1649	2304	204000	88,5417	37,8958	516000	223,9583	55,3655				
1650	2268	204000	89,9471	38,4973	516000	227,5132	56,2443				
1651	2210	204000	92,3077	39,5076	516000	233,4842	57,7204				
1652	2116	416630	196,8951	84,2709	600120	283,6106	70,1123				
1653	2040	210000	102,9412	44,0587	600120	294,1765	72,7243				
1654	2025	210000	103,7037	44,3851	600120	296,3556	73,2630				
1655	1987	210000	105,6870	45,2339	600120	302,0232	74,6642				
1656	1948	210000	107,8029	46,1395	555600	285,2156	70,5091	947	92,4805		
1657	1910	310507	162,5691	69,5795	555600	290,8901	71,9119				
1658	1876	289738	154,4446	66,1022	555600	296,1620	73,2152				
1659	1831	194520	106,2370	45,4694	555600	303,4407	75,0146				
1660	1800	194520	108,0667	46,2524	607320	337,4000	83,4098				
1661	1764	194520	110,2721	47,1964	607320	344,2857	85,1120				
1662	1771	194520	109,8363	47,0098	607320	342,9249	84,7756	874	85,3516		
1663	1761	211684	120,2067	51,4484	607320	344,8722	85,2570				
1664	1771	180240	101,7730	43,5588	552000	311,6883	77,0535				
1665	1749	180240	103,0532	44,1067	552000	315,6089	78,0227				
1666	1713	180240	105,2189	45,0336	552000	322,2417	79,6624				
1667	1682	180240	107,1581	45,8636	552000	328,1807	81,1307				
1668	1711	175200	102,3963	43,8255	552000	322,6184	79,7556				
1669	1706	175200	102,6964	43,9540	552000	323,5639	79,9893				
1670	1684	175200	104,0380	44,5282	552000	327,7910	81,0343				
1671	1646	175200	106,4399	45,5562	552000	335,3584	82,9051				
1672	1622	175200	108,0148	46,2302	576120	355,1911	87,8080				
1673	1627	175200	107,6829	46,0882	576120	354,0996	87,5381				
1674	1672	175200	104,7847	44,8478	576120	344,5694	85,1821	905	88,3789		
1675	1704	175200	102,8169	44,0056	576120	338,0986	83,5825				
1676	1754	206571	117,7714	50,4061							
1677	1756										
1678	1742				528120	303,1688	74,9474				
1679	1768				528120	298,7104	73,8452				
1680	1800				528120	293,4000	72,5324				
1681	1807				528120	292,2634	72,2514				
1682	1771				528120	298,2044	73,7201				
1683	1708				528120	309,2037	76,4393				
1684	1646				528120	320,8505	79,3185				
1685	1557				528120	339,1908	83,8525				
1686	1514				585840	386,9485	95,6588				
1687	1504				585840	389,5213	96,2949				
1688	1480	200880	135,7297	58,0922	585840	395,8378	97,8564				
1689	1449	201240	138,8820	59,4414	585840	404,3064	99,9499				
1690	1444										
1691	1428	247203	173,1113	74,0915	480000	336,1345	83,0969				
1692	1428	194700	136,3445	58,3554	480000	336,1345	83,0969		747		72,94
1693	1461	202674	138,7228	59,3732	480000	328,5421	81,2200				
1694	1519	246183	162,0691	69,3655	480000	315,9974	78,1188				
1695	1524	178800	117,3228	50,2141	496800	325,9843	80,5877				
1696	1555	180000	115,7556	49,5433	496800	319,4855	78,9811				
1697	1593	178800	112,2411	48,0391	496800	311,8644	77,0970				
1698	1641	177600	108,2267	46,3209	496800	302,7422	74,8419				
1699	1660				577320	347,7831	85,9766				
1700	1668				577320	346,1151	85,5643				
1701	1648				577320	350,3155	86,6027				
1702	1636				577320	352,8851	87,2379				
1703	1630	197884	121,4310	51,9724	612720	375,9941	92,9508				
1704	1687	197884	117,2854	50,1981	612720	363,1579	89,7775				
1705	1788	197884	110,6734	47,3681	612720	342,6846	84,7162				
1706	1838	197884	107,6393	46,0695	612720	333,2898	82,3937				
1707	1846										
1708	1910										
1709	1994										
1710	2038				576000	282,6855	69,8836				
1711	2042				576000	282,0212	69,7194				
1712	2009				576000	286,7384	70,8855			735	71,77
1713	1927	239080,75	124,0560	53,0959	576000	298,8792	73,8869				
1714	1786	239080,75	133,8938	57,3064	602640	337,5000	83,4345				
1715	1728	239080,75	138,3569	59,2167	602640	348,7500	86,2157				
1716	1675	239080,75	142,7177	61,0831	602640	359,7421	88,9331				
1717	1577	147600	93,6073	40,0639	602640	382,1918	94,4829				
1718	1505	147600	98,0861	41,9808							
1719	1488	147600	99,1935	42,4548							
1720	1495	147600	98,7159	42,2503	492000	329,0530	81,3463				

(A)	(B)	(C)	(D)	(E)	(F)	(G)	(H)	(I)	(J)	(K)	(L)
1721	1531	163200	106,5831	45,6175	492000	321,3166	79,4338				
1722	1567	163200	104,1348	44,5696	492000	313,9357	77,6091				
1723	1570	163200	103,9755	44,5014	492000	313,4557	77,4904				
1724	1565	163200	104,2945	44,6380	574320	367,0245	90,7334				
1725	1603	172080	107,3353	45,9394	574320	358,2335	88,5601				
1726	1656	172080	103,9130	44,4747	574320	346,8116	85,7365				
1727	1661	172080	103,6127	44,3462	574320	345,8092	85,4887				
1728	1661	172080	103,6127	44,3462	540120	325,2168	80,3979				
1729	1685				540120	320,5840	79,2527				
1730	1769				540120	305,3596	75,4890				
1731	1865				540120	289,6396	71,6028				
1732	1944				575040	295,8025	73,1263				
1733	2026				575040	283,8863	70,1805				
1734	2047				575040	280,8910	69,4400				
1735	2059				575040	279,2541	69,0353				
1736	2081				607560	291,9839	72,1823				
1737	2098				607560	289,6453	71,6042				
1738	2086				607560	291,3119	72,0162				
1739	1982				607560	306,4770	75,7652				
1740	1882				720240	382,7806	94,6285				
1741	1824				720240	394,8684	97,6167				
1742	1742				720240	413,3609	102,1883				
1743	1699				720240	423,8701	104,7863				
1744	1740				652800	375,1724	92,7476				
1745	1812				652800	360,2649	89,0623				
1746	1894				652800	344,7402	85,2244				
1747	1956				652800	333,7423	82,5056				
1748	2026				624240	308,1754	76,1851				
1749	2069				624240	301,7401	74,5942				
1750	2088				624240	298,9655	73,9083				
1751	2107				624240	296,2415	73,2348				
1752	2093				732120	349,8280	86,4821				
1753	2062				732120	355,1222	87,7910				
1754	2026				732120	361,4336	89,3512			1695	165,52
1755	1968				732120	372,0122	91,9664				
1756	1944				804360	413,7654	102,2883				
1757	1932				804360	416,3354	102,9237				
1758	1932				804360	416,3354	102,9237				
1759	2002	374400	187,0504	80,0574	804360	401,8585	99,3448				
1760	2095	374400	178,6942	76,4810	957840	457,1592	113,0159				
1761	2232	374400	167,7419	71,7934	957840	429,1398	106,0891				
1762	2338	374400	160,1643	68,5502	957840	409,7536	101,2966				
1763	2431	374400	153,9980	65,9110	957840	393,9783	97,3967				
1764	2551	374400	146,7545	62,8108	1104000	432,7375	106,9785			2319	226,4
1765	2638				1104000	418,5623	103,4742				
1766	2686				1104000	411,0813	101,6248				
1767	2714				1104000	406,7197	100,5465				
1768	2750				1269840	461,6928	114,1366				
1769	2813				1269840	451,4505	111,6046				
1770	2803				1269840	452,9966	111,9868				
1771	2779				1269840	456,9085	112,9539				
1772	2726				1149840	421,7430	104,2605				
1773	2659				1149840	432,4007	106,8952				
1774	2638				1149840	435,9418	107,7706				
1775	2686				1149840	428,1501	105,8444				
1776	2834				1398600	493,4378	121,9844				
1777	2890				1398600	484,0116	119,6541				
1778	2810				1398600	497,6516	123,0261				
1779	2758				1398600	507,1802	125,3817				
1780	2755				1165440	422,9965	104,5704				
1781	2827				1165440	412,2241	101,9073				
1782	2902				1165440	401,6543	99,2943				
1783	2945				1165440	395,7620	97,8377				
1784	2993				1182240	395,0281	97,6562			2693	262,98
1785	3005				1182240	393,4505	97,2662				
1786	2995				1182240	394,7115	97,5780				
1787	3036				1182240	389,4071	96,2666				
1788	3122				1573440	503,9201	124,5758				
1789	3238				1573440	485,9896	120,1431				
1790	3372				1573440	466,6192	115,3545				
1791	3504				1573440	449,0411	111,0089				
1792	3634				1811040	498,4148	123,2148				

(A)	(B)	(C)	(D)	(E)	(F)	(G)	(H)	(I)	(J)	(K)	(L)
1793	3761				1811040	481,5571	119,0473			2925	285,64
1794	3828				1811040	473,1034	116,9575				
1795	3926				1811040	461,2469	114,0264				
1796	4018				1946400	484,4683	119,7670				
1797	4104				1946400	474,2690	117,2456				
1798	4272				1946400	455,6180	112,6348				
1799	4382				1946400	444,1402	109,7974				
1800	4385										
1801										2731	266,69
1802											

FONTS:

Les dades del terç delme estan obteses d'ARV-MR: *Administració*, 193, 197, 201, 205, 213, 218, 232, 235, 239, 241, 244, 252, 256, 260, 270, 274, 277, 283 i 290 (1607 a 1676); ARV-MR: *Batllia d'Alcoi*, 1.116-1.296 (1444 a 1702); ARV-MR: *Terç delme d'Alcoi*, 5.430-5.452 (1598 a 1604); Mª Cruz ROMEO: *Realengo y municipio...*, pp. 35 i 37 (1703 a 1764). Per a les altres dades v. els apèndixs corresponents.

NOTA:

Els valors estan expressats en diners.

Universitat d'Alacant
 Universidad de Alicante

Apèndix estadístic 15
Preus de cereals a Alcoi, a València i a Alacant (1444-1818)

A) PREUS DEL FORMENT A ALCOI

ANY	Cambrer	Cabildo	Molins	Terç delme	Altres	Reconstrucció	Preus en grams d'argent
1445			37			37	57,72
1446			39,08			39,08	60,9648
1447			31,08			31,08	48,4848
1448			41,17			41,17	64,2252
1449			37,75			37,75	58,89
1450			37,08			37,08	57,8448
1451							
1452			39,17			39,17	61,1052
1453			25			25	39
1454			29			29	45,24
1455			41,17			41,17	64,2252
1456			38			38	59,28
1457							
1458							
1459							
1460							
1461							
1462							
1463							
1464							
1465							
1466							
1467							
1468							
1469							
1470							
1471	34					34	53,04
1472	36					36	56,16
1473	38					38	59,28
1474	62					62	96,72
1475	36					36	56,16
1476	36					36	56,16
1477	53		36,83			53	82,68
1478			50,08			50,08	78,1248
1479							

ANY	Cambrer	Cabildo	Molins	Terç delme	Altres	Reconstrucció	Preus en grams d'argent
1480			32,17			32,17	50,1852
1481			31			31	48,36
1482							
1483							
1484							
1485			47,08			47,08	73,4448
1486			38			38	59,28
1487			31			31	48,36
1488			31			31	48,36
1489			47,75			47,75	74,49
1490	43		36,58			43	67,08
1491	42		31,08			42	65,52
1492	32		32,5			32	49,92
1493	36					36	56,16
1494			30			30	46,8
1495			28,17			28,17	43,9452
1496			36,17			36,17	56,4252
1497	34		33,58			34	53,04
1498							
1499			28,33			28,33	44,1948
1500	28		30,25			28	43,68
1501			40			40	62,4
1502							
1503							
1504			38,5			38,5	60,06
1505			47,08			47,08	73,4448
1506							
1507	49		61,5			49	76,44
1508	69		30			69	107,64
1509			31			31	48,36
1510			32			32	49,92
1511			24			24	37,44
1512			30			30	46,8
1513			32,08			32,08	50,0448
1514			30			30	46,8
1515			39,5			39,5	61,62
1516	38		37			37	57,72
1517	38		26			38	59,28
1518	29		37			29	45,24
1519							

ANY	Cambrer	Cabildo	Molins	Terç delme	Altres	Reconstrucció	Preus en grams d'argent
1520							
1521							
1522							
1523			47			47	73,32
1524			55,08			55,08	85,9248
1525			40			40	62,4
1526			75			75	117
1527			47,08			47,08	73,4448
1528							
1529			80			80	124,8
1530			80			80	124,8
1531			41			41	63,96
1532			40			40	62,4
1533							
1534							
1535							
1536							
1537							
1538							
1539							
1540							
1541	55					55	85,8
1542	69					69	107,64
1543							
1544	51					51	79,56
1545	58					58	90,48
1546	76					76	118,56
1547	81					81	126,36
1548	46					46	71,76
1549	49					49	76,44
1550							
1551							
1552							
1553							
1554							
1555							
1556							
1557							
1558							
1559							

ANY	Cambrer	Cabildo	Molins	Terç delme	Altres	Reconstrucció	Preus en grams d'argent
1560							
1561							
1562							
1563							
1564							
1565							
1566							
1567							
1568							
1569							
1570	101					101	157,56
1571	118					118	184,08
1572	101					101	157,56
1573	82					82	127,92
1574	92					92	143,52
1575	100					100	156
1576	110					110	171,6
1577	115					115	179,4
1578	154					154	240,24
1579	169					169	263,64
1580	127					127	198,12
1581	87					87	135,72
1582							
1583							
1584							
1585							
1586							
1587							
1588							
1589							
1590							
1591	145					145	226,2
1592	205					205	319,8
1593	157					157	244,92
1594	185					185	288,6
1595	111					111	173,16
1596	109					109	170,04
1597	175					175	273
1598	161			240		161	251,16
1599	205					205	319,8

ANY	Cambrer	Cabildo	Molins	Terç delme	Altres	Reconstrucció	Preus en grams d'argent
1600	167					167	260,52
1601	150					150	234
1602	120					120	187,2
1603	150			150		150	234
1604	169			200		169	263,64
1605	194			224,4		194	279,36
1606	199					199	286,56
1607	218					218	313,92
1608	183					183	263,52
1609	180					180	259,2
1610							
1611				170		170	244,8
1612							
1613							
1614							
1615							
1616				134,25		134,25	193,32
1617				110		110	158,4
1618				120		120	172,8
1619				140		140	201,6
1620				125,77		125,77	181,1088
1621				139,78		139,78	201,2832
1622	178			190		178	256,32
1623	183			130		183	263,52
1624	133			126		133	191,52
1625	131		140	145		131	188,64
1626	121		140	140		121	174,24
1627	148			160		148	213,12
1628	175					175	252
1629	175					175	252
1630	140					140	201,6
1631	256					256	368,64
1632	186					186	267,84
1633	176					176	253,44
1634	184					184	264,96
1635	222					222	319,68
1636	196					196	282,24
1637	198					198	285,12
1638	194					194	279,36
1639	180					180	259,2

ANY	Cambrer	Cabildo	Molins	Terç delme	Altres	Reconstrucció	Preus en grams d'argent
1640	145					145	208,8
1641	162					162	233,28
1642	152					152	218,88
1643	134					134	192,96
1644	157					157	226,08
1645	167					167	240,48
1646	148		146			148	213,12
1647	157					157	226,08
1648	239					239	344,16
1649	152					152	218,88
1650	158					158	227,52
1651	229					229	329,76
1652	215			140		215	309,6
1653	153					153	220,32
1654	137					137	197,28
1655	140					140	201,6
1656	147					147	211,68
1657	146					146	210,24
1658	135					135	194,4
1659	121					121	174,24
1660	151					151	217,44
1661	199					199	286,56
1662	129					129	185,76
1663	140			140		140	201,6
1664	135					135	194,4
1665	141		146,67			141	203,04
1666	121		120			121	174,24
1667	126					126	181,44
1668	151		174			151	217,44
1669	155					155	223,2
1670	120					120	172,8
1671	144					144	207,36
1672	173					173	249,12
1673	127		100			127	182,88
1674	100		100			100	144
1675	112		110			112	161,28
1676	109		130	130		109	156,96
1677	149		200			149	214,56
1678	210					210	302,4
1679	130					130	187,2

ANY	Cambrer	Cabildo	Molins	Terç delme	Altres	Reconstrucció	Preus en grams d'argent	
1680	144					144	207,36	
1681	146					146	210,24	
1682	139					139	200,16	
1683	151					151	181,2	
1684	130					130	156	
1685								
1686								
1687								
1688			85			85	102	
1689			95			95	114	
1690			100			100	120	
1691			105	105		105	126	
1692	111		90	90		111	133,2	
1693	130		85	95		130	156	
1694			90	90		90	108	
1695			100			100	120	
1696			94			94	112,8	
1697			95			95	114	
1698			95			95	114	
1699			90			90	108	
1700			100			100	120	
1701								
1702			120			120	144	
1703								
1704								
1705								
1706								
1707								
1708						340	340	408
1709								
1710		140				194,28	140	168
1711								
1712		160				160	192	
1713		170				170	204	
1714		130				130	156	
1715		120		120	120	122,4		
1716		120		140	130	132,6		
1717		140				140	142,8	
1718		130				130	132,6	
1719		140				140	142,8	

ANY	Cambrer	Cabildo	Molins	Terç delme	Altres	Reconstrucció	Preus en grams d'argent
1720		120				120	122,4
1721		120				120	122,4
1722		140				140	142,8
1723		150			160,89	150	153
1724		130			135	130	132,6
1725		130			140	130	132,6
1726							
1727		120			140	120	122,4
1728		120				120	120,96
1729		130				130	127,92
1730		140			139,68	140	137,76
1731					140	140	137,76
1732							
1733							
1734							
1735					190	190	186,96
1736		140				140	137,76
1737		170				170	161,16
1738					180	180	177,12
1739							
1740							
1741		130			140	130	127,92
1742							
1743		140				140	137,76
1744		140				140	137,76
1745		140				140	137,76
1746		120				120	118,08
1747							
1748		140				140	137,76
1749		180				180	177,12
1750		190				190	186,96
1751		170				180	177,12
1752		150			170	150	147,6
1753		150			130	150	147,6
1754		150				150	147,6
1755		140				140	137,76
1756		150				150	147,6
1757		180			196	180	177,12
1758		180			195	180	177,12
1759		160			182,31	160	157,44

ANY	Cambrer	Cabildo	Molins	Terç delme	Altres	Reconstrucció	Preus en grams d'argent
1760		160				160	157,44
1761		160			170	160	157,44
1762		180			140	180	177,12
1763		190			200	190	186,96
1764		180			185	180	177,12
1765					202,5	202,5	199,26
1766							
1767							
1768							
1769					205,68	205,68	202,38912
1770		175			200,76	175	172,2
1771							
1772							
1773							
1774							
1775							
1776							
1777							
1778							
1779							
1780							
1781							
1782							
1783							
1784							
1785							
1786							
1787							
1788							
1789							
1790							
1791							
1792							
1793							
1794							
1795							
1796							
1797							
1798							
1799							

Universitat d'Alacant
Universidad de Alicante

ANY	Cambrer	Cabildo	Molins	Terç delme	Altres	Reconstrucció	Preus en grams d'argent
1800							
1801							
1802							
1803					358,59	358,59374	322,734366
1804					378,51	378,51562	340,664058
1805							
1806					199,21	199,21875	179,296875
1807					239,06	239,0625	235,2375

FONTS:

Cambrer: AMA, I.1.3.3.1de BC.162 -163 a BC.174 - 175, *Llibres del Cambrer* (1470-1693).

Cabildo: AMA, I.1.1.1 de 47 a 52, *Llibres de Cabildos* (1707-1770).

Molins: ARV-MR, *Batllia d'Alcoi*, 1.116 a 1.296 (1445-1702).

Terç delme: V. Apèndix estadístic 9.

Altres: Fins 1770: AMA, I.1.1.1 de 47 a 52, *Llibres de Cabildos* (1707-1770). 1803-1804: AMA. X.1.1. *Ynterrogatorio sobre las artes...* (1804). 1806-1807: F. PÉREZ PLANELLES: *Plan estadístico...*, p. 25.

NOTES:

- a) Els preus s'expressen en sous per cafís. La conversió dels sous en grams d'argent s'ha fet amb els següents criteris: (1) el diner valencià equivalia a 0'13 g. d'argent entre 1421 i 1604, a 0'12 g. entre 1605 i 1682, i a 0'10 entre 1683 i 1714 –M. CRUSAFONT: *Història de la moneda...*, p. 134–; des de 1715, amb la imposició del sistema monetari castellà els preus passen a referir-se a aquella moneda, el diner de compte valencià (= 2'1333 maravedís castellans) equivaldrà a 0'085 g. d'argent entre 1715 i 1727, a 0'084 g. el 1728, a 0'082 g. entre 1729 i 1736, a 0'079 g. el 1737, a 0'077 g. entre 1738 i 1772, a 0'076 g. entre 1773 i 1785, i a 0'075 g. des de 1786 –E. J. HAMILTON: *Guerra y precios...*, pp. 82 i 108. Cal afegir –pel que fa a les sèries que segueixen– que les lleis i les talles es van mantenir inalterades fins el 1821 –José Ignacio RUIZ RODRÍGUEZ: “Desde la llegada de los borbones a la unidad monetaria del régimen liberal” a J. HERNÁNDEZ ANDREU, coord.: *Historia monetaria...*, p. 100.

- b) Els preus obtesos dels llibres del Cambrer, dels arrendaments dels molins i dels arrendaments del terç delme, així com els anomenats "altres" entre 1708 i 1770 són sempre preus mitjans ponderats. Per contra els "altres" de 1804 i 1807 són els oferts pel redactor de l' *Ynterrogatorio* i Pérez Planelles; els de 1803 i 1806 han estat deduïts ja que, en ambdós casos indicaven la variació de preus respecte de l'any anterior. Els dels Cabildos són preus "polítics" fixats a finals de la collita de cereals, normalment el 15 d'agost –v. més avant.
- c) La *Cambra* era una institució municipal que feia les funcions d'almodí i que era regida per un *cambrer*, càrrec elegit pel Consell. S'encarregava, per tant, d'abastir la vila de grans i de regular els preus. Els preus que he pres són sempre els preus de venda. Les raons són dues: (1) d'una banda, cal suposar que el volum de grà que movia era tan gran que seria un dels principals determinants en la formació dels preus; i, (2) d'una altra, que els preus de compra reflexaven freqüentment realitats alienes a la comarca. El seu funcionament era autònom respecte al Consell comptant amb uns comptes separats i, inclús, amb capacitat d'endeutament. En darrera instància, però, la seua font d'ingressos en cas de dèficit era la claveria municipal. Aquests preus, per les seues característiques, han estat inclosos amb preferència a la reconstrucció als anys en que he aconseguit informació.
- d) Els preus obtesos de molins i terç delme no tenen el mateix grau d'exactitud que els de la Cambra. Es tracta de preus de venda de les recaptacions o els arrendaments d'aquestes rendes reials. És, doncs, una informació aproximativa, degut a què, en la major part de les ocasions, la quantitat de vendes es redueix a una o dues, sense que se'ns indique la data –cosa freqüent en el cas de la Cambra–, i, per tant, és molt difícil inferir un suposat preu mitjà anual a partir d'ella. És per aquesta raó per la que sols els he utilitzat quan mancava la informació de la Cambra.
- e) Tots els preus del segle XVIII provenen de la mateixa font d'informació: la gestió que l'Ajuntament borbònic alcoià feia de l'*amasijo*. De tota manera, en aquest cas també hom disposa de dos tipus d'informació diferents. La que es troba englobada dins la columna d'*altres*, és la provinent de compres realitzades pel *Cabildo* per a l'almodí o bé, la fixació del preu –i moltes vegades també de la quantitat de reserves– del mateix. Aquesta informació ha estat utilitzada només quan mancava l'altra per la mateixa raó que en el cas de molins i terç delme: la seua escassesa i, més que això, la seua irregularitat. De fet, alguns anys hi ha molta informació i d'*altres* molt poca; i, a sobre, de vegades és molt poc homogènia ja que a les compres se sol indicar el preu però no així a les vendes, en les que el més freqüent és una simple fixació de preu –o *postura del amasijo*, com indica repetidament la font.

La informació del segle XVIII que ha estat utilitzada preferencialment és la *postura* "oficial" que l'ajuntament fixava el dia 15 d'agost. Com assenyala una acta

del 18-VIII de 1715, aqueix dia es reuneix el Cabilde i fixa el preu del cafís de forment en 6 £, "...por quanto en el día quinze de los corrientes, todos los años, se acostumbra poner presio en el trigo para las cobranças de la villa" –AMA. I.1.1.1-47: *Llibre de Cabildos*, 1707-1723, p. 449. És a dir, es tracta del preu al que l'Ajuntament anava a valorar el forment amb el que molts veïns satisfien les contribucions anuals, com, p.e., l'equivalent. Normalment, hom elegia una comissió de prohoms formada per 4 ciutadans, 2 paraires i 2 llauradors –AMA, I.1.1.1-48, p. 169– que en els moments de finalització de la collita anual, i en funció de les quotitzacions i les seues perspectives fixaven un preu. Per regla general, aquest preu solia ser lleugerament superior al del mercat, la qual cosa garantia la seua estabilitat al llarg de molts mesos. La gran quantitat de grà que es movia per aquest sistema tenia una forta influència sobre la formació dels preus al conjunt de la comarca. He emprat preferentment aquesta informació per la seua homogeneïtat. De tota manera, el sobrepreu que imposava el sistema va generar fortes tensions des d'almenys els primers anys de la dècada de 1740. Per aquesta raó sembla que es va abandonar des de 1765. Així mateix, a partir de 1770 sembla que es liberalitza localment el comerç de grans ja que la darrera referència que s'hi conserva a les actes sobre l'almodí és del 20-XII-1770 –AMA, I.1.1.1-52, pp. 876-77. Sobre aquest sistema "fiscal" i les seues repercussions insistiré diverses vegades al llarg del treball.

- f) Com resulta evident aquesta sèrie –com les dels preus dels altres cereals– resulta poc homogènia. Entre 1445 i 1470 la base són els preus del forment de les vendes dels arrendaments dels molins; entre 1470 i 1700 la major part de la informació prové de les vendes de forment de la Cambra; entre 1700 i 1770, és el preu fixat per l'Ajuntament en agost el qui dona cos a la sèrie; i, finalment, els preus de principis de segle provenen de dos informes. A sobre, entre aquestes informacions hi ha puntualment altres provinents d'altres fonts, incloses per minimitzar els buits. Per tant, tot i que les informacions no solen ser –per regla general– massa contradictòries, *els moviments inter-anuals no poden ser deduïts de la reconstrucció presentada*. Ara bé, malgrat tot, la sèrie conserva, al meu parer, un impagable valor informatiu sobre les conjuntures de mitjà i llarg termini que són, en definitiva, aquelles que interessen per al propòsit del present treball.
- g) Tant les fonts com aquestes consideracions tenen igual validesa per a les reconstruccions de les sèries de preus de l'ordi i la dacsca a Alcoi.

B) PREUS DE L'ORDI A ALCOI

ANY	Molins	Cambrer	Terç delme	Altres	Reconstrucció	Preus en grams d'argent
1445	15,1666666				15,1666666	23,659999896
1446	14				14	21,84
1447	12				12	18,72
1448	14,8333333				14,8333333	23,139999948
1449	13,5				13,5	21,06
1450	10,5833333				10,5833333	16,509999948
1451						
1452	13,5				13,5	21,06
1453	11,25				11,25	17,55
1454	12,5833333				12,5833333	19,629999948
1455	12,4166666				12,4166666	19,369999896
1456	14,0833333				14,0833333	21,969999948
1457						
1458						
1459						
1460						
1461						
1462						
1463						
1464						
1465						
1466						
1467						
1468						
1469						
1470						
1471		17			17	26,52
1472		18			18	28,08
1473		18			18	28,08
1474						
1475		15			15	23,4
1476						
1477	16,5				16,5	25,74
1478	23,1666666		21		23,1666666	36,139999896
1479						
1480	13				13	20,28
1481	15,0833333				15,0833333	23,529999948
1482						

Universitat d'Alacant
Universidad de Alicante

ANY	Molins	Cambrer	Terç delme	Altres	Reconstrucció	Preus en grams d'argent
1483						
1484						
1485	18,1666666				18,1666666	28,339999896
1486	13,1666666				13,1666666	20,539999896
1487	12				12	18,72
1488	14				14	21,84
1489	23,0833333				23,0833333	36,009999948
1490	15	24			15	23,4
1491	12,6666666	24			12,6666666	19,759999896
1492	10,5833333				10,5833333	16,509999948
1493						
1494	12				12	18,72
1495	9,6666666				9,6666666	15,079999896
1496	12,6666666				12,6666666	19,759999896
1497	11,0833333				11,0833333	17,289999948
1498						
1499	12,1666666				12,1666666	18,979999896
1500	8				8	12,48
1501	13				13	20,28
1502						
1503						
1504	12,0833333				12,0833333	18,849999948
1505	21,0833333				21,0833333	32,889999948
1506	31,5				31,5	49,14
1507		24				
1508	10	40			10	15,6
1509	19,9833333				19,9833333	31,173999948
1510	15,0833333				15,0833333	23,529999948
1511	11,5				11,5	17,94
1512	13				13	20,28
1513	14,5833333				14,5833333	22,749999948
1514	15				15	23,4
1515	14,0833333				14,0833333	21,969999948
1516	12,5				12,5	19,5
1517	13,0833333				13,0833333	20,409999948
1518						
1519	19,0833333				19,0833333	29,769999948
1520						
1521						
1522						

ANY	Molins	Cambrer	Terç delme	Altres	Reconstrucció	Preus en grams d'argent
1523	14				14	21,84
1524	15,0833333				15,0833333	23,529999948
1525	16				16	24,96
1526	33				33	51,48
1527	23				23	35,88
1528	27,3333333				27,3333333	42,639999948
1529	36				36	56,16
1530	15,25				15,25	23,79
1531	16				16	24,96
1532						
1533						
1534						
1535						
1536						
1537						
1538						
1539						
1540						
1541						
1542						
1543						
1544						
1545						
1546		70			70	109,2
1547						
1548		46			46	71,76
1549						
1550						
1551						
1552						
1553						
1554						
1555						
1556						
1557						
1558						
1559						
1560						
1561						
1562						

ANY	Molins	Cambrer	Terç delme	Altres	Reconstrucció	Preus en grams d'argent
1563						
1564						
1565						
1566						
1567						
1568						
1569						
1570						
1571		50			50	78
1572						
1573						
1574						
1575		49			49	76,44
1576						
1577		48			48	74,88
1578		70			70	109,2
1579		72			72	112,32
1580		110			110	171,6
1581		32			32	49,92
1582						
1583						
1584						
1585						
1586						
1587						
1588						
1589						
1590						
1591		60			60	93,6
1592		88			88	137,28
1593		62			62	96,72
1594						
1595		50			50	78
1596		62			62	96,72
1597		54			54	84,24
1598		78			78	121,68
1599		96			96	149,76
1600		60			60	93,6
1601		54			54	84,24
1602		40			40	62,4

ANY	Molins	Cambrer	Terç delme	Altres	Reconstrucció	Preus en grams d'argent
1603		60	62,848196		60	93,6
1604		60	85,12035		60	93,6
1605		84	100		84	120,96
1606		105	108		105	151,2
1607		120			120	172,8
1608		70			70	100,8
1609		60			60	86,4
1610						
1611			79,557158		79,557158	114,56230752
1612						
1613						
1614						
1615						
1616			75,367616		75,367616	108,52936704
1617			84		84	120,96
1618			40		40	57,6
1619			60		60	86,4
1620			70		70	100,8
1621			60		60	86,4
1622		80	70		70	100,8
1623		74	86		86	123,84
1624			48		48	69,12
1625	55		55		55	79,2
1626	60	63	60		60	86,4
1627			70		70	100,8
1628						
1629						
1630		116			116	167,04
1631		144			144	207,36
1632						
1633						
1634						
1635						
1636						
1637						
1638						
1639						
1640						
1641						
1642						

ANY	Molins	Cambrer	Terç delme	Altres	Reconstrucció	Preus en grams d'argent
1643						
1644						
1645						
1646	60				60	86,4
1647						
1648		84			84	120,96
1649		118			118	169,92
1650						
1651						
1652			60		60	86,4
1653						
1654						
1655						
1656						
1657					60	86,4
1658					60	86,4
1659						
1660						
1661						
1662						
1663					60	86,4
1664						
1665	54				54	77,76
1666	60				60	86,4
1667						
1668	84				84	120,96
1669						
1670						
1671						
1672						
1673						
1674						
1675						
1676	66		72		66	95,04
1677	84				84	120,96
1678						
1679						
1680						
1681						
1682						

ANY	Molins	Cambrer	Terç delme	Altres	Reconstrucció	Preus en grams d'argent
1683						
1684						
1685						
1686						
1687						
1688						
1689	48				48	57,6
1690	48				48	57,6
1691			50		50	60
1692			48		48	57,6
1693			48		48	57,6
1694			50		50	60
1695						
1696						
1697						
1698						
1699						
1700						
1701						
1702						
1703						
1704						
1705						
1706						
1707						
1708						
1709						
1710						
1711						
1712						
1713						
1714						
1715						
1716						
1717						
1718						
1719						
1720						
1721						
1722						

Universitat d'Alacant
 Universidad de Alicante

ANY	Molins	Cambrer	Terç delme	Altres	Reconstrucció	Preus en grams d'argent
1723						
1724						
1725						
1726						
1727						
1728						
1729						
1730						
1731						
1732						
1733						
1734						
1735						
1736						
1737						
1738						
1739						
1740						
1741						
1742						
1743						
1744						
1745						
1746						
1747						
1748						
1749						
1750						
1751						
1752						
1753						
1754						
1755						
1756						
1757						
1758						
1759						
1760						
1761						
1762				90	90	83,16

ANY	Molins	Cambrer	Terç delme	Altres	Reconstrucció	Preus en grams d'argent
1763				95	95	87,78
1764				90	90	83,16
1765						
1766						
1767						
1768						
1769						
1770						
1771						
1772						
1773						
1774						
1775						
1776						
1777						
1778						
1779						
1780						
1781						
1782						
1783						
1784						
1785						
1786						
1787						
1788						
1789						
1790						
1791						
1792						
1793						
1794						
1795						
1796						
1797						
1798						
1799						
1800						
1801						
1802						

Universitat d'Alacant
 Universidad de Alicante

ANY	Molins	Cambrer	Terç delme	Altres	Reconstrucció	Preus en grams d'argent
1803				159,37	159,375	143,4375
1804				159,37	159,375	143,4375
1805						
1806				119,53	119,53125	107,578125
1807				119,53	119,53125	107,578125

C) PREUS DE LA DACSA A ALCOI

ANY	Molins	Cambrer	Terç delme	Altres	Reconstrucció	Preus en grams d'argent
1598			84		84	131,04
1599						
1600						
1601						
1602						
1603			84		84	131,04
1604			84		84	131,04
1605			100		100	144
1606			120		120	172,8
1607						
1608						
1609						
1610						
1611			121,7854		121,7854	175,370976
1612						
1613						
1614						
1615						
1616						
1617			105		105	151,2
1618			48		48	69,12
1619						
1620			64		64	92,16
1621			86		86	123,84
1622			84		84	120,96
1623			52		52	74,88
1624			86		86	123,84
1625	72		72		72	103,68

ANY	Molins	Cambrer	Terç delme	Altres	Reconstrucció	Preus en grams d'argent
1626	66		66		66	95,04
1627			80		80	115,2
1628						
1629						
1630						
1631						
1632						
1633						
1634						
1635						
1636						
1637						
1638						
1639						
1640						
1641						
1642						
1643						
1644						
1645						
1646	72				72	103,68
1647						
1648						
1649						
1650						
1651						
1652			60		60	86,4
1653						
1654						
1655						
1656						
1657			72		72	103,68
1658			66,105592		66,105592	95,19205248
1659						
1660						
1661						
1662						
1663			73,136363		73,136363	105,31636272
1664						
1665	78				78	112,32

ANY	Molins	Cambrer	Terç delme	Altres	Reconstrucció	Preus en grams d'argent
1666	72				72	103,68
1667						
1668	102				102	
1669						
1670						
1671						
1672						
1673	54				54	77,76
1674	54				54	77,76
1675	60				60	86,4
1676	66		72		66	95,04
1677	108				108	155,52
1678						
1679						
1680						
1681						
1682						
1683						
1684						
1685						
1686						
1687						
1688	48				48	57,6
1689	60				60	72
1690	48				48	57,6
1691	48		48		48	57,6
1692	55		45		45	54
1693	60		60		60	72
1694			46		46	55,2
1695						
1696						
1697						
1698						
1699						
1700						
1701						
1702						
1703						
1704						
1705						

Universitat d'Alacant
 Universitat de Alicante

ANY	Molins	Cambrer	Terç delme	Altres	Reconstrucció	Preus en grams d'argent
1706						
1707						
1708						
1709						
1710						
1711						
1712						
1713						
1714						
1715						
1716						
1717						
1718						
1719						
1720						
1721						
1722						
1723						
1724						
1725						
1726						
1727						
1728						
1729						
1730						
1731						
1732						
1733						
1734						
1735						
1736						
1737						
1738						
1739						
1740						
1741						
1742						
1743						
1744						
1745						

Universitat d'Alacant
Universidad de Alicante

ANY	Molins	Cambrer	Terç delme	Altres	Reconstrucció	Preus en grams d'argent
1746						
1747						
1748						
1749						
1750						
1751						
1752						
1753						
1754						
1755						
1756						
1757						
1758						
1759						
1760						
1761						
1762				120	120	110,88
1763				126,67	126,66666	117,03999384
1764				120	120	110,88
1765						
1766						
1767						
1768						
1769						
1770						
1771						
1772						
1773						
1774						
1775						
1776						
1777						
1778						
1779						
1780						
1781						
1782						
1783						
1784						
1785						

Universitat d'Alacant
 Universidad de Alicante

ANY	Molins	Cambrer	Terç delme	Altres	Reconstrucció	Preus en grams d'argent
1786						
1787						
1788						
1789						
1790						
1791						
1792						
1793						
1794						
1795						
1796						
1797						
1798						
1799						
1800						
1801						
1802						
1803					239,06 239,0625	215,15625
1804						
1805						
1806					159,38 159,375	143,4375
1807						

Universitat d'Alacant

Universidad de Alicante

D) PREUS DEL FORMENT A VALÈNCIA I A ALACANT

ANY	VALÈNCIA		ALACANT	
	Preus en sous per cafis	Preus en grams d'argent	Preus en sous per cafis	Preus en grams d'argent
1445				
1446	41,25	64,35000		
1447	32,65	50,93400		
1448	31,65	49,37400		
1449	42,9	66,92400		
1450	36,25	56,55000		
1451	32,45	50,62200		
1452	35,25	54,99000		

VALÈNCIA			ALACANT	
ANY	Preus en sous per cafis	Preus en grams d'argent	Preus en sous per cafis	Preus en grams d'argent
1453	35	54,60000		
1454	30,45	47,50200		
1455	31,2	48,67200		
1456	39,8	62,08800		
1457	36,95	57,64200		
1458	31,85	49,68600		
1459	33,15	51,71400		
1460	31,25	48,75000		
1461	28,9	45,08400		
1462	38	59,28000		
1463	40,55	63,25800		
1464	41,55	64,81800		
1465	35,5	55,38000		
1466	28,85	45,00600		
1467	36,8	57,40800		
1468	36	56,16000		
1469	38,8	60,52800		
1470	37,6	58,65600		
1471	33,75	52,65000		
1472	30,7	47,89200		
1473	47,7	74,41200		
1474	56,2	87,67200		
1475	38,15	59,51400		
1476	34,65	54,05400		
1477	34,3	53,50800		
1478	44,75	69,81000		
1479	41,1	64,11600		
1480	32,35	50,46600		
1481	30,7	47,89200		
1482	31,8	49,60800		
1483	35,8	55,84800		
1484	39,85	62,16600		
1485	42,9	66,92400		
1486	37,7	58,81200		
1487	36,75	57,33000		
1488	34,75	54,21000		
1489	39,55	61,69800		
1490				

ANY	VALÈNCIA		ALACANT	
	Preus en sous per cafís	Preus en grams d'argent	Preus en sous per cafís	Preus en grams d'argent
1491	40,1	62,55600		
1492	28,55	44,53800		
1493	30,95	48,28200		
1494	33,4	52,10400		
1495	32,85	51,24600		
1496	33,55	52,33800		
1497	35,1	54,75600		
1498	37,2	58,03200		
1499	33,5	52,26000		
1500	32,8	51,16800		
1501	26	41,47000		
1502	43	67,99000		
1503	59	92,69000		
1504	42	66,04000		
1505	46	72,93000		
1506	43	68,12000		
1507	41	64,61000		
1508	44	69,81000		
1509	34	53,95000		
1510	31	49,40000		
1511	30	47,32000		
1512	28	44,85000		
1513	30	48,10000		
1514	32	50,31000		
1515	31	49,14000		
1516	36	56,29000		
1517	32	50,31000		
1518	32	50,70000		
1519	33	52,00000		
1520	34	53,30000		
1521	63	99,45000		
1522	91	143,13000		
1523	48	74,88000		
1524	47	74,10000		
1525	38	60,58000		
1526	39	61,62000		
1527	46	73,06000		
1528	42	66,56000		
1529	65	102,57000		

ANY	VALÈNCIA		ALACANT	
	Preus en sous per cafis	Preus en grams d'argent	Preus en sous per cafis	Preus en grams d'argent
1530	66	103,48000		
1531	53	83,20000		
1532	47	73,71000		
1533	52	81,77000		
1534	49	77,35000		
1535	44	69,03000		
1536	46	72,02000		
1537	37	57,85000		
1538	40	62,66000		
1539	50	78,78000		
1540	69	108,81000		
1541	44	69,42000		
1542	57	89,96000		
1543	46	72,67000		
1544	43	67,86000		
1545	57	89,70000		
1546	85	132,60000		
1547	64	100,10000		
1548	56	87,36000		
1549	64	100,88000		
1550	61	95,42000		
1551	65	101,40000		
1552	72	112,32000		
1553	65	101,79000		
1554	53	82,68000		
1555	60	94,77000		
1556	63	98,28000		
1557	111	173,29000		
1558	85	133,51000		
1559	75	118,30000		
1560	70	109,85000		
1561	72	113,75000		
1562	84	132,08000		
1563	79	123,63000		
1564	71	110,89000		
1565	64	100,10000		
1566	86	134,16000		
1567	87	136,11000		
1568	79	123,50000		

ANY	VALÈNCIA		ALACANT	
	Preus en sous per cafis	Preus en grams d'argent	Preus en sous per cafis	Preus en grams d'argent
1569	80	125,84000		
1570	93	145,08000		
1571	122	191,23000		
1572	113	177,58000		
1573	90	141,70000		
1574	97	152,49000		
1575	98	153,27000		
1576	125	195,91000		
1577	119	185,77000		
1578	147	230,49000		
1579	144	224,77000		
1580	131	205,27000		
1581	113	177,19000		
1582	142	222,95000		
1583	164	256,62000		
1584	179	280,02000		
1585	128	199,94000		
1586	113	176,67000		
1587				
1588	126	197,99000		
1589	135	210,60000		
1590	132	207,22000		
1591	135	210,73000		
1592	151	236,86000		
1593	163	254,41000		
1594	165	257,79000		
1595				
1596	123	193,18000		
1597	124	193,44000		
1598	150	234,00000		
1599	157	246,35000		
1600	140	218,92000		
1601	152	237,64000		
1602	112	175,11000		
1603	160	249,60000		
1604	121	190,06000		
1605	151	218,40000		
1606	126	181,44000		
1607	170	245,16000		

ANY	VALÈNCIA		ALACANT	
	Preus en sous per cafis	Preus en grams d'argent	Preus en sous per cafis	Preus en grams d'argent
1608	144	208,56000		
1609	141	203,76000		
1610	131	189,72000		
1611	123	177,48000		
1612	130	187,20000		
1613	135	194,52000		
1614	158	228,00000		
1615	127	183,60000		
1616	125	180,00000		
1617	156	225,36000		
1618	146	210,60000		
1619	138	198,72000		
1620	106	152,64000		
1621	114	164,52000		
1622	146	210,72000		
1623	166	239,16000		
1624	126	182,52000		
1625	132	191,04000		
1626	142	205,68000		
1627	126	182,64000		
1628	158	227,52000		
1629	180	259,20000		
1630	186	268,80000		
1631	225	324,00000		
1632	189	272,52000		
1633	163	235,68000		
1634	152	219,36000		
1635	161	232,20000		
1636	206	296,76000		
1637	210	302,64000		
1638	195	280,92000		
1639	149	215,52000		
1640	149	214,92000		
1641	173	250,44000		
1642	146	211,32000		
1643	127	182,88000		
1644	201	289,68000		
1645	192	277,20000		
1646	198	286,20000		

ANY	VALÈNCIA		ALACANT	
	Preus en sous per cafís	Preus en grams d'argent	Preus en sous per cafís	Preus en grams d'argent
1647	235	339,12000		
1648	189	272,16000		
1649	179	259,08000		
1650	178	257,16000		
1651				
1652				
1653				
1654				
1655				
1656				
1657				
1658				
1659				
1660				
1661				
1662				
1663				
1664				
1665				
1666				
1667				
1668				
1669				
1670				
1671				
1672				
1673				
1674				
1675				
1676				
1677				
1678				
1679				
1680				
1681				
1682				
1683				
1684				
1685				

Universitat d'Alacant
 Universidad de Alicante

ANY	VALÈNCIA		ALACANT	
	Preus en sous per cafís	Preus en grams d'argent	Preus en sous per cafís	Preus en grams d'argent
1686				
1687				
1688				
1689				
1690				
1691				
1692				
1693				
1694				
1695				
1696				
1697				
1698				
1699				
1700				
1701				
1702				
1703				
1704				
1705				
1706				
1707				
1708				
1709				
1710				
1711				
1712				
1713				
1714				
1715				
1716				
1717				
1718				
1719	144,84		147,73680	
1720	127,68		130,23360	
1721	120,96		123,37920	
1722	133,44		136,10880	
1723				
1724				

Universitat d'Alacant
Universidad de Alicante

ANY	VALÈNCIA		ALACANT	
	Preus en sous per cafis	Preus en grams d'argent	Preus en sous per cafis	Preus en grams d'argent
1725	141,6	144,43200		
1726	131,76	134,39520		
1727	117,24	119,58480		
1728	139,32	140,43456		
1729	156,12	153,62208		
1730	159,96	157,40064		
1731	137,52	135,31968		
1732	132,6	130,47840	76	74,784
1733	149,76	147,36384	155	152,52
1734	203,88	200,61792	164	161,376
1735	203,64	200,38176	160	157,44
1736	177	174,16800	144	141,696
1737	199,8	189,41040	180	170,64
1738	182,04	168,20496	200	184,8
1739	159,48	147,35952	183	169,092
1740	152,88	141,26112	176	162,624
1741	146,28	135,16272	151	139,524
1742	140,76	130,06224	140	129,36
1743	125,4	115,86960	100	92,4
1744	128,76	118,97424	123	113,652
1745	134,88	124,62912	140	129,36
1746	137,4	126,95760	130	120,12
1747	149,88	138,48912	138	127,512
1748	189,6	175,19040	154	142,296
1749	207,12	191,37888	200	184,8
1750	207,24	191,48976	194	179,256
1751	187,92	173,63808	206	190,344
1752	177,96	164,43504	191	176,484
1753	160,32	148,13568	140	129,36
1754	149,76	138,37824	159	146,916
1755	152,52	140,92848	154	142,296
1756	138,72	128,17728	148	136,752
1757	166,56	153,90144	158	145,992
1758	179,88	166,20912	188	173,712
1759	164,76	152,23824	200	184,8
1760	169,68	156,78432	180	166,32
1761	169,08	156,22992	165	152,46
1762	159,72	147,58128	148	136,752
1763	202,8	187,38720	180	166,32

ANY	VALÈNCIA		ALACANT	
	Preus en sous per cafís	Preus en grams d'argent	Preus en sous per cafís	Preus en grams d'argent
1764	221,76	204,90624	186	171,864
1765	240,72	222,42528	212	195,888
1766	246,24	227,52576	250	231
1767	249,6	230,63040	225	207,9
1768	254,4	235,06560	241	222,684
1769	234,6	216,77040	224	206,976
1770	205,56	189,93744	234	216,216
1771	182,04	168,20496	200	184,8
1772	228,6	211,22640	202	186,648
1773	269,64	249,14736	240	218,88
1774	230,88	210,56256	274	249,888
1775	245,64	224,02368	245	223,44
1776	229,56	209,35872	240	218,88
1777	224,4	204,65280	228	207,936
1778	223,08	203,44896	215	196,08
1779	216,48	197,42976	222	202,464
1780	273,12	249,08544	285	259,92
1781	260,04	237,15648	352	321,024
1782	204,6	186,59520	232	211,584
1783	185,88	169,52256	240	218,88
1784	260,28	237,37536	180	164,16
1785	279,72	255,10464	260	237,12
1786	283,44	258,49728	300	273,6
1787			265	238,5
1788	284,4	255,96000	260	234
1789	325,08	292,57200	280	252
1790			300	270
1791				279
1792			310	396
1793			440	360
1794			400	324
1795			360	373,5
1796			415	333
1797			370	270
1798			300	360
1799			400	
1800				342
1801			380	355,5
1802			395	

ANY	VALÈNCIA		ALACANT	
	Preus en sous per cafis	Preus en grams d'argent	Preus en sous per cafis	Preus en grams d'argent
1803			400	360
1804				
1805			360	324
1806			320	288
1807				
1808			280	252
1809			290	261
1810			440	396
1811			600	540
1812			780	702
1813			480	432
1814			420	378
1815			480	432
1816			480	432
1817				
1818			380	342

FONTS:**(VALÈNCIA)**

1445 - 1500 :

E. J. HAMILTON: *Money, Wages and Prices...*, pp.

1501 - 1650 :

E. J. HAMILTON: *El tesoro americano...*, pp. 346-352, 372-375 i 402-407.

1719 - 1789 :

J. M. PALOP: *Fluctuaciones de precios...*, pp. 217-218.**(ALACANT):**E. GIMÉNEZ: *Alicante en el siglo XVIII...*, pp. 432-435.

Apèndix estadístic 16 La renda feudal a Alcoi (1444-1816)

anys	Preu forment València	Arrendament amb el terç delme	Renda feudal deflactada	Arrendament sense el terç delme	Terç delme	Terç delme estimat (segons variacions del delme)	Renda feudal estimada (amb el terç delme)	Index	Població	Index
1440										
1441										
1442										
1443										
1444	442,05	155797,2	352,44		41640			90,15		
1445	446,93	159309,6	356,46		45600			91,18	267	46,11
1446	448,13	155689,2	347,42		42480			88,87		
1447	435,83	157952,4	362,42		46320			92,71		
1448	432,00	151342,8	350,33		36240			89,61		
1449	431,10	149556	346,92		35064			88,74		
1450	423,80	161748	381,66		40380			97,63		
1451	410,40								288	49,74
1452	419,93	144327,6	343,69		34992			87,92		
1453	427,00	137252,4	321,43		35280			82,22		
1454	412,27	141170,4	342,42		34212			87,59		
1455	408,13	151821,6	371,99		41076			95,16		
1456	406,53	153456	377,47		33984			96,56		
1457	398,07									
1458	402,07									
1459	415,53									
1460	429,33									
1461	423,60									
1462	412,80								329	56,82
1463	419,40									
1464	423,20									
1465	433,27									
1466	444,87									
1467	439,20									
1468	426,07								346	59,76
1469	434,27									
1470	461,87									
1471	474,27									
1472	471,40									
1473	469,13									
1474	477,07									
1475	481,73									
1476	479,87									
1477	479,87	126121,2	262,83		29172			67,23		
1478	458,67	144278,4	314,56		31800			80,46		
1479	431,47									
1480	433,73	136714,8	315,20		37200			80,63		
1481	444,73	141142,8	317,37		41520			81,18	386	66,67
1482	449,27	150043,2	333,97		42508,8			85,43		
1483	438,60									
1484	430,13									
1485	439,73	160753,2	365,57		42060			93,51		

anys	Preu forment València	Arrendament amb el terç delme	Renda feudal deflactada	Arrendament sense el terç delme	Terç delme	Terç delme estimat (segons variacions del delme)	Renda feudal estimada (amb el terç delme)	Index	Població	Index
1488	450,23	155175,6	344,66		40392			88,16		
1489	436,88	158378,4	362,53		40020			92,73		
1490	422,63	168045,6	397,62		47640			101,71		
1491	415,35	164173,2	395,26		45612			101,11		
1492	410,55	140905,2	343,21		32799,6			87,79		
1493	411,08								412	71,16
1494	407,55	144186	353,79		39600			90,50		
1495	406,93	148933,2	365,99		42000			93,62		
1496	397,20	135270	340,56		31992			87,12		
1497	393,80	123950,4	314,75		26799,6			80,51		
1498	409,87	142518	347,72					88,95		
1499	444,00	141271,2	318,18		27999,6			81,39	367	63,39
1500	456,20	158840,4	348,18		43320			89,06		
1501	472,80	150687,6	318,71		38400			81,53		
1502	483,33									
1503	488,40									
1504	502,40	185657	369,54		38352			94,53		
1505	504,00	188565	374,14		44587			95,70	441	76,17
1506	510,67									
1507	493,33	226401	458,92		45980			117,39		
1508	452,00	186795	413,26		45968			105,71		
1509	436,00	163552	375,12		45980			95,96		
1510	417,33	159761	382,81		50712			97,92		
1511	401,33	159761	398,08		60192			101,83	454	78,41
1512	394,67	171654	434,93		60192			111,26		
1513	378,67	169775	448,35		60192			114,69		
1514	376,00	182751	486,04		60192			124,33		
1515	378,67	179393	473,75		60192			121,19		
1516	384,00	188665	491,32		60192			125,68		
1517	430,67	212684	493,85		67265			126,33		
1518	512,00									
1519	533,33	217780	408,34		65208			104,45		
1520	554,67									
1521	557,33									
1522	566,67									
1523	585,33	215113	367,51		66462			94,01	523	90,33
1524	597,33	214389	358,91		66462			91,81		
1525	638,67	224140	350,95		70224			89,77		
1526	642,67				70224					
1527	592,00	238085	402,17		65424			102,88		
1528	590,67									
1529	597,33	259729	434,81		70782			111,23	639	110,36
1530	612,00	309521	505,75		70782			129,37		
1531	618,67	237436	383,79		70782			98,17		
1532	618,67	204714	330,90		70782			84,64		
1533	612,00				85272					
1534	578,67	227361	392,90		85272			100,51		
1535	557,33	212692	381,62		85272			97,62	575	99,31
1536	578,67	219671	379,62		85272			97,11		
1537	574,67	231500	402,84		84048			103,05		

anys	Preu forment València	Arrendament amb el terç delme	Renda feudal deflactada	Arrendament sense el terç delme	Terç delme	Terç delme estimat (segons variacions del delme)	Renda feudal estimada (amb el terç delme)	Index	Població	Index
1538	581,33	231378	398,01			84048		101,81		
1539	577,33	244922	424,23			84048		108,52		
1542	654,67	320760	489,96			110244		125,33		
1543	686,67					110244				
1544	694,67	323793	466,11			110244		119,23		
1545	688,00	319742	464,74			114120		118,88		
1546	710,67	354786	499,23			114120		127,70		
1547	721,33					114120				
1548	756,00	304658	402,99			114120		103,08		
1549	785,33	308098	392,31			114120		100,35		
1550	780,00	335356	429,94			114120		109,98		
1551	746,67	315144	422,07			114120		107,97		
1552	745,33	374739	502,78			114120		128,61		
1553	818,67	375879	459,14			132120		117,45		
1554	846,67	373375	440,99			132120		112,81		
1555	865,33	354967	410,21			132120		104,93		
1556	872,00	438648	503,04			132120		128,68		
1557	872,00	540139	619,43			156120		158,45		
1558	897,33	465965	519,28			156120		132,83		
1559	932,00	417844	448,33			156120		114,68		
1560	946,67	473556	500,24			156120		127,96		
1561	948,00	435470	459,36			184800		117,50		
1562	914,67	474182	518,42			184800		132,61		
1563	917,33	506683	552,34			184800		141,29		
1564	922,67	517433	560,80			184800		143,45		
1565	936,00	515722	550,99			195600		140,94		
1566	964,00	553032	573,68			195600		146,75		
1567	1014,67	532930	525,23			195600		134,35		
1568	1060,00					195600				
1569	1085,33	554415	510,82			195720		130,67		
1570	1129,33	582828	516,08			195720		132,01		
1571	1145,33	596671	520,96			195720		133,26		
1572	1196,00	590675	493,88			195720		126,33	969	167,36
1573	1249,33					195960				
1574	1338,67	591422	441,80			195960		113,01		
1575	1406,67	615912	437,85			195960		112,00		
1576	1418,67					195960				
1577	1418,67	761503	536,77			229560		137,31		
1578	1488,00	806376	541,92			229560		138,62		
1579	1577,33					229560				
1580	1685,33	640417	379,99			229560		97,20		
1581	1689,33	770743	456,24			240120		116,71		
1582	1681,33	804140	478,28			240120		122,34		
1583	1671,00	788800	472,05			240120		120,75		
1584	1644,00	829841	504,77			240120		129,12	1034	178,58
1585	1650,00					377400				
1586	1678,50	826203	492,23			377400		125,91		
1587	1668,00	802176	480,92			377400		123,02		
1588	1648,50					377400				
1589	1624,50	890592	548,23			378000		140,24		

anys	Preu forment València	Arrendament amb el terç delme	Renda feudal deflactada	Arrendament sense el terç delme	Terç delme	Terç delme estimat (segons variacions del delme)	Renda feudal estimada (amb el terç delme)	Index	Població	Index
1592	1695,00	1002313	591,34		378000			151,26		
1593	1692,00	1014207	599,41		393600			153,33		
1594	1714,50	998058	582,13		393600			148,91		
1595	1752,00	939067	536,00		393600			137,11		
1596	1759,50	932164	529,79		393600			135,52	1024	176,86
1597	1761,00									
1598	1684,50	1145378	679,95		498735			173,93		
1599	1677,00	903058	538,50		393600			137,75		
1600	1652,00	898229	543,72		393600			139,08		
1601	1689,33	817975	484,20		393600			123,86		
1602	1692,00	741114	438,01		393600			112,04	914	157,86
1603	1718,67	578602	336,66		242148			86,12		
1604	1701,33	743933	437,26		381159			111,85		
1605	1702,67	858646	504,29		402714			129,00		
1606	1674,67	984902	588,12		476331			150,44		
1607	1689,33	874796	517,84		393600			132,46		
1608	1649,33	859043	520,84		393600			133,23		
1609	1668,00	855592	512,94		393600			131,21		
1610	1677,33				393600				723	124,87
1611	1678,67				144559					
1612	1618,67				340392					
1613	1634,67				340392					
1614	1641,33				340392					
1615	1650,67	715506	433,46		340392			110,88		
1616	1628,00				258149					
1617	1606,67				254952					
1618	1621,33				322633					
1619	1632,00				257562					
1620	1630,67	967865	593,54		284694			151,83		
1621	1640,00	629986	384,14		267315			98,26		
1622	1621,33	623857	384,78		244173			98,43		
1623	1594,67	612458	384,07		215827			98,24		
1624	1621,33	752381	464,05		356607			118,70		
1625	1720,00	747610	434,66		347673			111,19		
1626	1816,00	607468	334,51		223342			85,57		
1627	1921,33	632008	328,94		232235			84,14		
1628	1952,00	719411	368,55		300000			94,28		
1629	2001,33	726271	362,89		300000			92,83		
1630	2028,00	738512	364,16		300000			93,15		
1631	2053,33	774736	377,31		300000			96,52		
1632	2160,00	835330	386,73		336000			98,92	813	140,41
1633	2229,33	801408	359,48		336000			91,96		
1634	2249,33	786893	349,83		336000			89,49		
1635	2200,00	780492	354,77		336000			90,75		
1636	2098,67	773837	368,73		312000			94,32		
1637	2077,33	830515	399,80		312000			102,27		
1638	2054,67	825285	401,66		312000			102,75	880	151,99
1639	2021,33	792677	392,16		312000			100,31		
1640	2074,67	737559	355,51		278400			90,94		
1641	2056,00	672941	327,31		278400			83,72		

anys	Preu forment València	Arrendament amb el terç delme	Renda feudal deflactada	Arrendament sense el terç delme	Terç delme	Terç delme estimat (segons variacions del delme)	Renda feudal estimada (amb el terç delme)	Index	Població	Index
1644	2146,67	682228	317,81		264120			81,30		
1645	2186,67	703908	321,91		264120			82,34		
1646	2193,33	661500	301,60		264120			77,15		
1647	2246,00	713556	317,70		264120			81,27		
1648	2330,00	719152	308,65		204000			78,95		
1649	2304,00	644475	279,72		204000			71,55		
1650	2268,00	604889	266,71		204000			68,22		
1651	2210,00	612725	277,25		204000			70,92		
1652	2116,00	855092	404,11		416630			103,37		
1653	2040,00	626926	307,32		210000			78,61		
1654	2025,00	644745	318,39		210000			81,44		
1655	1987,00	625008	314,55		210000			80,46		
1656	1948,00	631809	324,34		210000			82,97	947	163,56
1657	1910,00	740588	387,74		310507			99,18		
1658	1876,00	734626	391,59		289738			100,17		
1659	1831,00	637298	348,06		194520			89,03		
1660	1800,00	634605	352,56		194520			90,18		
1661	1764,00	666861	378,04		194520			96,70		
1662	1771,00	670610	378,66		194520			96,86	874	150,95
1663	1761,00	719088	408,34		211684			104,45		
1664	1771,00	662088	373,85		180240			95,63		
1665	1749,00	663253	379,22		180240			97,00		
1666	1713,00	560829	327,40		180240			83,75		
1667	1682,00	513625	305,37		180240			78,11		
1668	1711,00	652193	381,18		175200			97,51		
1669	1706,00	588491	344,95		175200			88,24		
1670	1684,00	586447	348,25		175200			89,08		
1671	1646,00	579433	352,02		175200			90,05		
1672	1622,00	571952	352,62		175200			90,20		
1673	1627,00	467535	287,36		175200			73,51		
1674	1672,00	488776	292,33		175200			74,78	905	156,30
1675	1704,00	506284	297,12		175200			76,00		
1676	1754,00	553453	315,54		206571			80,71		
1677	1756,00									
1678	1742,00									
1679	1768,00									
1680	1800,00									
1681	1807,00									
1682	1771,00									
1683	1708,00									
1684	1646,00									
1685	1557,00									
1686	1514,00									
1687	1504,00									
1688	1480,00	446132	301,44		200880			77,11		
1689	1449,00	499049	344,41		201240			88,10		
1690	1444,00									
1691	1428,00	546139	382,45		247203			97,83		
1692	1428,00	476878	333,95		194700			85,42		
1693	1461,00	486703	333,13		202674			85,21		

anys	Preu forment València	Arrendament amb el terç delme	Renda feudal deflactada	Arrendament sense el terç delme	Terç delme	Terç delme estimat (segons variacions del delme)	Renda feudal estimada (amb el terç delme)	Index	Població	Index
1696	1555,00	526432	338,54		180000			86,60		
1697	1593,00	488483	306,64		178800			78,44		
1698	1641,00	499664	304,49		177600			77,89		
1699	1660,00									
1700	1668,00									
1701	1648,80									
1702	1636,80									
1703	1629,60					197884				
1704	1687,20			256645	197884					
1705	1788,00			179776	197884					
1706	1838,40			179776	197884					
1707	1845,60			179776						
1708	1910,40									
1709	1994,40									
1710	2037,60			289057						
1711	2042,40									
1712	2008,80									
1713	1927,20					239080,75				
1714	1785,60					239080,75				
1715	1728,00					239080,75				
1716	1675,20					239080,75				
1717	1576,80					147600				
1718	1504,80					147600				
1719	1488,00					147600				
1720	1495,20					147600				
1721	1531,20					163200				
1722	1567,20					163200				
1723	1569,60	461064	293,75	297864	163200			75,14		
1724	1564,80	489648	312,91	326448	163200			80,04		
1725	1603,20	466855	291,20	294775	172080			74,49	1061	183,25
1726	1656,00	471888	284,96	299808	172080			72,89		
1727	1660,80	590400	355,49	418320	172080			90,93		
1728	1660,80					172080				
1729	1684,80					162512				
1730	1768,80					162512				
1731	1864,80					162512				
1732	1944,00					162512				
1733	2025,60					173010				
1734	2047,20					173010				
1735	2059,20					173010				
1736	2080,80			448556		173010	298,71	76,41		
1737	2097,60			448556		182785	300,98	76,99		
1738	2085,60			448556		182785	302,71	77,43		
1739	1982,40			448556		182785	318,47	81,47		
1740	1881,60			614400		182785	423,67	108,38		
1741	1824,00			614400		216692	455,64	116,55		
1742	1742,40			614400		216692	476,98	122,01		
1743	1699,20			614400		216692	489,11	125,11		
1744	1740,00			486000		216692	403,85	103,30		
1745	1812,00			486000		196410	376,61	96,34		

anys	Preu forment València	Arrendament amb el terç delme	Renda feudal deflactada	Arrendament sense el terç delme	Terç delme	Terç delme estimat (segons variacions del delme)	Renda feudal estimada (amb el terç delme)	Index	Població	Index
1748	2025,60			474000		196410	330,97	84,66		
1749	2068,80			474000		187817	319,90	81,83		
1750	2088,00			474000		187817	316,96	81,08		
1751	2107,20			474000		187817	314,07	80,34		
1752	2092,80			765600		187817	455,57	116,53		
1753	2061,60			765600		220272	478,21	122,33		
1754	2025,60			765600		220272	486,71	124,50	1695	292,75
1755	1968,00			765600		220272	500,95	128,14		
1756	1944,00			943514		220272	598,66	153,14		
1757	1932,00			943514		242013	613,63	156,97		
1758	1932,00			943514		242013	613,63	156,97		
1759	2001,60			943514	374400	242013	592,29	151,51		
1760	2095,20			993600	374400	242013	589,74	150,85		
1761	2232,00			993600	374400	288189	574,28	146,90		
1762	2337,60			993600	374400	288189	548,34	140,26		
1763	2431,20			993600	374400	288189	527,22	134,86		
1764	2551,20			1165288		288189	569,72	145,74	2319	400,52
1765	2637,60			1165288		332167	567,73	145,23		
1766	2685,60			1165288		332167	557,59	142,63		
1767	2714,40			1165288		332167	551,67	141,12		
1768	2750,40			1289499		332167	589,61	150,82		
1769	2812,80			1289499		382058	594,27	152,01		
1770	2803,20			1289499		382058	596,30	152,53		
1771	2779,20			1226400		382058	578,75	148,04		
1772	2726,40			1226400		382058	589,96	150,91		
1773	2659,20			1226400		345953	591,29	151,25		
1774	2637,60			1226400		345953	586,13	152,49		
1775	2685,60			1440960		345953	665,37	170,20		
1776	2834,40			1440960		345953	630,44	161,27		
1777	2889,60			1440960		420783	644,29	164,81		
1778	2810,40			1440960		420783	662,45	169,45		
1779	2757,60			1380000		420783	653,03	167,04		
1780	2755,20			1380000		420783	653,59	167,19		
1781	2827,20			1380000		350638	612,14	156,59		
1782	2901,60			1380000		350638	596,44	152,57		
1783	2944,80			1692000		350638	693,64	177,43		
1784	2992,80			1692000		350638	682,52	174,59	2693	465,11
1785	3004,80			1692000		355687	681,47	174,32		
1786	2995,20			1692000		355687	683,66	174,88		
1787	3036,00			1680000		355687	670,52	171,52		
1788	3122,40			1680000		355687	651,96	166,77		
1789	3237,60			1680000		473384	665,12	170,14		
1790	3372,00			1680000		473384	638,61	163,36		
1791	3504,00			1568400		473384	582,70	149,06		
1792	3633,60			1568400		473384	561,92	143,74		
1793	3760,80			1568400		544865	561,92	143,74	2925	505,18
1794	3828,00			1568400		544865	552,05	141,22		
1795	3926,40			1680000		544865	566,64	144,95		
1796	4017,60			1680000		544865	553,78	141,66		
1797	4104,00			1680000		585566	552,04	141,21		

anys	Preu forment València	Arrendament amb el terç delme	Renda feudal deflactada	Arrendament sense el terç delme	Terç delme	Terç delme estimat (segons variacions del delme)	Renda feudal estimada (amb el terç delme)	Index	Població	Index
1800	4384,80			2640120		585566	735,65	188,18		
1801	5088,57			2640120		617186	640,12	163,74		
1802	5139,18			2640120		617186	633,82	162,13	2731	471,68
1803	5091,27			2880120		617186	686,92	175,71		
1804	5033,99			2880120		617186	694,74	177,71		
1805	4961,03			2880120		650515	711,67	182,05		
1806	4965,26			2880120		650515	711,07	181,89		
1807	5081,78			2664120		650515	652,26	166,85		
1808	6250,53			2664120		650515	530,30	135,65		
1809	6237,80			2664120		631780	528,38	135,16		
1810	6155,97			2664120		631780	535,40	136,96		
1811	6430,49			3132120		631780	585,32	149,73		
1812	6607,98			3132120		631780	569,60	145,70		
1813	6760,13			3132120		707594	567,99	145,29		
1814	6823,00			3534729,1		707594	621,77	159,05		
1815	6569,54			4098381,8		707594	731,55	187,13		
1816	6662,64			3403457		707594				
1817										
1818										
1819										
1820									2893	499,65

NOTES:

- Els valors estan expressats en diners.

- Pel que fa als criteris de restitució del valor de la renda entre 1504 i 1698 (aplicats en aquest cas a la informació anterior) v. LI. TORRÓ: *Alcoi una vila reial valenciana als inicis del sis-cents. Aproximació a les conseqüències de l'expulsió dels moriscs sobre la propietat de la terra als reialencs de cristians vells*, tesi de llicenciatura, Universitat de València, 1990, pp. 78-84 i 430-449 (v. una breu aproximació metodològica a LI. TORRÓ: *Abans de la...*, pp. 54-55.).

- Atés que, des de 1729 en avant, mancaven les dades del terç delme, la reconstrucció de les dades completes per al segle XVIII s'ha fet utilitzant coma referència les variacions del delme. És a dir, a partir de la darrera notícia sobre el valor de l'arrendament del terç delme (quadrienni 1725-1728) s'ha estimat el valor de l'arrendament següent a partir de la variació del valor dels arrendaments de les parts bisbals del delme més pròxims. Així, p.e., la xifra de 162.512 d estimada per a l'arrendament del terç delme de 1729-32, s'ha calculat restant-li la diferència entre els arrendaments de les parts bisbals del delme de 1728-31 respecte al de 1724-27 (-5'56 %), i d'aquesta manera successivament. Òbviament el resultat final s'ha sumat a la xifra de l'arrendament dels drets feudals per obtenir la renda total.

FONTS:

1444-1698:

ARV-MR, *Batllia d'Alcoi*, 1.115-1.296.

ARV-MR, *Administració*, 193, 197, 201, 205, 213, 218, 232, 235, 239, 241, 244, 252, 256, 260, 270, 274, 277, 283 i 290.

ARV-MR: *Terç delme d'Alcoi*, 5.430-5.452.

1703-1816:

Mª Cruz ROMEO: *Realengo y municipio...*, pp. 34-56.

A) ESTIMACIÓ PES DE LA RENDA FEUDAL A ALCOI, 1444-1807.**Consideracions generals:**

L'operació tracta de valorar de forma aproximada el percentatge que suposaven les detracions fiscals, tant en relació al nombre de veïns, com en relació a la riquesa generada. Evidentment, tots els càlculs són força incerts per la manca d'informació, tant pel que fa a les rendes, com, molt particularment pel que toca a les estimacions sobre la riquesa econòmica de la vila. Tot i que les elaboracions es presenten en ordre cronològic, el punt de partida real és el de 1807. En aquest any, a més de disposar de la informació quasi completa sobre el valor de totes les fiscalitats, tenia a l'abast les estadístiques de Pérez Planelles amb les estimacions que aquest autor fa sobre el valor dels béns produïts a la vila d'Alcoi. Per a poder establir punts de comparació he hagut d'estimar en cada moment determinat el valor del producte agrari (a partir dels delmes) i del producte manufacturer. Aquesta darrera estimació és, sense dubte, la més incompleta, i açò per dues raons: (1) per que no disposava d'informació que hem poguéss servir de base abans de principis del segle XVII; i, (2) per que, a diferència de les dades que ofereix Pérez Planelles, només he pogut aproximar-me al valor de la manufactura drapera. Açò m'ha obligat a realitzar la mateixa estimació per al 1807 per tal de poder fer comparables les magnituds. El càlcul indica que, amb tota seguretat, mentre que les aproximacions al valor de la producció agrària poden ser considerats com d'una fiabilitat suficient (el 1807 aquesta xifra suposa un 93'65 % respecte de la de Pérez Planelles), les de la producció manufacturera es troben clarament subvalorades (per al 1807, la proporció de l'estimació respecte de la dada de Pérez Planelles és d'un 65'46%). Aquests problemes, units al fet de no disposar de dades abans de 1600 fan que l'anàlisi se centre, fonamentalment en el quocient renda/veïns (v., al text, la Taula 23).

He realitzat les estimacions del valor de la producció agrària sobre la base dels arrendaments del delme, tenint en compte que tan sols representaven les parts bisbals, sense les primícies ni el terç delme. El pes de les primícies s'ha calculat sobre la base que el delme es dividia en 27 parts, de les quals 14 pertanyien al bisbe, 7 anaven al

terç delme i 6 a les primícies. Les produccions més importants eren els cereals (80'7 % del valor del terç delme entre 1691 i 1694, sense la dacsa), que delmaven 1/8, i l'oli i el vi que, com la dacsa, delmaven 1/10. He procedit de la següent manera he dividit la xifra de les parts bisbals de l'arrendament del delme de pa i vi, així com el del carnatge, per 14, i les he multiplicades per 20; això dóna com a resultat el valor estimat del delme sense el terç delme. Per a calcular el valor global de l'agricultura he fet el mateix però multiplicant-ho per 27 (prescindint en aquest cas del valor del terç delme –inclòs dins la renda feudal– per tal de fer-ho més homogeni). El valor del carnatge ha estat multiplicat per 10, mentre que el del delme de pa i vi ha estat dividit en 5 parts, el 80 % multiplicat per 8 i l'altre 20 % per 10. L'única excepció és la del 1450 que el càlcul de la renda agrària s'ha realitzat sobre la base del terç delme dividint-lo per 7 i multiplicant-lo per 27 (carnatge i pa i vi). La resta de passes han estat idèntiques.

Lògicament, la tria de les dates ha estat feta en funció de la disponibilitat d'informació, sobre tot pel que fa a la renda i al nombre de veïns. El càlcul del valor del producte de la manufactura el 1602, s'ha fet multiplicant la mitjana anual de vares de drap produïdes entre 1605 i 1609 (51.592'32) pel preu mitjà de venda de la botiga de draps de Ginés Aiz a Castalla (14'171 s/vara). Pel que fa a la fiscalitat del municipi, el 1725 no disposava d'informació i he estimat els ingressos corresponents a propis i arbitris sobre la base del creixement que es detecta entre 1732 (1.154'5 £) i 1755 (1.278 £); és a dir, un 0'443 % anual acumulatiu. He substret aquesta proporció anualment per estimar les rendes de 1725. Finalment, l'estimació del valor de la producció manufacturera de 1807 s'ha obtès multiplicant la mitjana anual de vares produïdes entre 1804 i 1810 (576.010'5) pel preu mitjà de venda dels draps del magatzem de la Companyia de Josep Gisbert (47'954 s/vara).

1450

Renda feudal	673'95 £
Renda feudal + delme estimat (valor dels terços delmes/7 * 20)	1.229'09 £
Valor agrari estimat	6.456'08 £
(A) % renda feudal (amb terç delme) sobre valor agrari	10'95 %
(B) % delme estimat (amb terç delme) sobre valor agrari	11'61 %
(C) % renda feudal + delme sobre valor agrari	19'04 %
Renda feudal /veïns (1451)	4'27 £ (2'42 cafissos de forment)

1504

Renda feudal	773'57 £
Renda feudal + delme	1.407'11 £
Valor agrari estimat	7.309'28 £
(A) % renda feudal (amb terç delme) sobre valor agrari	10'74 %
(B) % delme estimat (amb terç delme) sobre valor agrari	11'07 %
(C) % renda feudal + delme sobre valor agrari	19'25 %
Renda feudal /veïns (1505)	3'19 £ (1'5 cafissos de forment)

1602

Renda feudal	3.087'97 £
Renda feudal + delme	8.011'54 £
Rendes municipi	3.290'78 £
Renda feudal + delme + rendes del municipi	11.302'32 £
Valor agrari estimat	56.575'41 £
	(60'75 %)
Valor manufacturer estimat ¹	36.555'27 £
	(39'25 %)
(A) % renda feudal (amb terç delme) sobre valor agrari	5'46 %
(B) % delme estimat (amb terç delme) sobre valor agrari	11'84 %
(C) % renda feudal + delme sobre valor agrari	14'16 %
(D) % renda feudal + delme sobre valor total	8'60 %
(E) % renda feudal + delme sobre valor manufacturer	21'92 %
(F) % renda feudal + delme + rendes del municipi sobre valor agrari	19'98 %
(G) % renda feudal + delme + rendes municipi sobre valor total	12'13 %
Renda feudal /veins	8'76 £ (1'24 cafissos de forment)
Renda feudal+ delme + rendes del municipi / veins	12'36 £ (1'75 cafissos de forment)

1725

Renda feudal	2.917'84 £
Renda feudal + delme	6.540'70 £
Rendes del municipi (estimades ²)	1.119'17 £
Renda feudal + delme + rendes del municipi	7.659'87 £
Renda estatal (equivalent i agregats)	7.280'00 £
Renda feudal + delme + rendes del municipi + renda estatal	14.939'87 £
Valor agrari estimat	41.083'20 £
(A) % renda feudal (amb terç delme) sobre valor agrari	7'1 %
(B) % delme estimat (amb terç delme) sobre valor agrari	11'64 %
(C) % renda feudal + delme sobre valor agrari	15'92 %
(G) % renda feudal + delme + rendes del municipi sobre valor agrari	18'64 %
(H) % renda feudal + delme + rendes del municipi + equivalent sobre valor agrari	36'36 %
Renda feudal /veins	6'16 £ (0'89 cafissos de forment)
Renda feudal + delme estimat + rendes del municipi / veins	7'22 £ (1'05 cafissos de forment)
Renda feudal + delme estimat + rendes del municipi + renda estatal / veins	14'08 £ (2'04 cafissos de forment)

¹ Càlcul de la mitjana de vares produïdes entre 1605 i 1609 (51.592'32) multiplicat pel preu mitjà de venda de la botiga de draps de Ginés Aiz a Castalla (14'171 s/vara).

² Sobre la base del creixement dels propis i arbitris entre 1732 (1.154'5 £) i 1755 (1.278 £); és a dir, un creixement del 0'443 % anual acumulatiu. He substret aquesta proporció anualment per estimar les rendes de 1725.

1807 (1) Estimacions pròpies

Renda feudal (sense terç delme)	16.650'75 £
Renda feudal (amb terç delme)	21.306'25 £
Renda feudal + delme	34.607'68 £
Rendes del municipi	7.596'93 £
Renda feudal + delme + rendes del municipi	42.204'61 £
Renda estatal (equivalent i agregats)	10.718'52 £
R.f. + D.e. + R.m. + R.e.	52.923'13 £
Valor agrari estimat (delme)	150.838'21 £
	(9'85 %)
Valor manufacturer estimat ³	1.381.100'3 £
	(90'15 %)
(A) % renda feudal (amb terç delme) sobre valor agrari	14'12 %
(B) % delme estimat (amb terç delme) sobre valor agrari	11'90 %
(C) % renda feudal + delme sobre valor agrari	22'94 %
(D) % renda feudal + delme sobre valor total	2'26 %
(E) % renda feudal + delme sobre valor manufacturer	2'50 %
(F) % renda feudal + delme + rendes del municipi sobre valor agrari	27'98 %
(G) % renda feudal + delme + rendes del municipi sobre valor total	2'75 %
(I) % renda feudal + delme + rendes del municipi sobre valor manufacturer	3'05 %
(H) % renda feudal + delme + rendes del municipi + equivalent sobre valor agrari	35'09 %
(J) % renda feudal + delme + rendes del municipi + equivalent sobre valor total	3'45 %
(K) % renda feudal + delme + rendes del municipi + equivalent sobre valor manufacturer	3'83 %

1807 (2) Estimacions de Pérez Planelles

Valor agrari estimat (Pérez Planelles) = 161.070'68 (7'09 %)
Valor manufacturer estimat (Pérez Planelles) = 2.109.762'3 (92'91 %)
(A) % renda feudal (amb terç delme) sobre valor agrari = 13'23 %
(B) % delme estimat (amb terç delme) sobre valor agrari = 11'15 %
(C) % renda feudal + delme sobre valor total = 1'63 %
(D) % renda feudal + delme sobre valor manufacturer = 1'64 %
(E) % renda feudal + delme sobre valor agrari = 21'49 %
(F) % renda feudal + delme + rendes municipi sobre valor agrari = 26'2 %
(G) % renda feudal + delme + rendes municipi sobre valor total = 1'98 %
(I) % renda feudal + delme + rendes municipi sobre valor manufacturer = 2 %
(H) % renda feudal + delme + rendes municipi + equivalent sobre valor agrari = 32'86 %
(J) % renda feudal + delme + rendes municipi + equivalent sobre valor total = 2'49 %
(K) % renda feudal + delme + rendes municipi + equivalent sobre valor manufacturer = 2'51 %

Renda feudal /veins = 9'45 £ (0'6 cafissos de forment)
 Rf. + D.e. + R.m. / veins = 11'52 £ (0'74 cafissos de forment)
 R.f. + D.e. + R.m. + R.e. / veins = 14'45 £ (0'92 cafissos de forment)

³ Càlcul de la mitjana de vares produïdes entre 1804 i 1810 (576.010'5) multiplicat pel preu mitjà de venda dels draps del magatzem de la Companyia de Pasqual Merita (47'954 s/vara).

B) ESTIMACIÓ DEL PES DE LA RENDA FEUDAL A BENILLOBA, 1798-1801.

Segons les dades recollides per Elia Gozábez⁴, el valor de l'arrendament dels drets senyorialis al període era de 4.400 £ anuals. L'operació consisteix en situar l'estimació el 1798 (data en que la producció tèxtil a Benilloba era de 350 draps⁵). Com que Cavanilles ens proporciona dades sobre els ingressos que proporcionava als habitants de Benilloba el cardat i el filat per a les fàbriques alcoianes (300 £ setmanals), l'estimació s'ha fet a partir de les dades d'aquest autor. He calculat el valor de la producció agrària, augmentant les quantitats en idèntica proporció a l'increment del valor dels arrendaments del delme del quadrienni 1792-95 al 1796-99, menys el preu del forment; i extrapol·lant-los linialment seguint l'evolució dels preus del forment. Els preus del forment de referència són els d'Alacant⁶.

Així doncs la producció a Benilloba segons Cavanilles era la següent:

Estimació de la producció agrària a Benilloba el 1798		
Producte	Dades de Cavanilles	Estimació per al 1798
Forment	1.100	1.208
Mestures	200	219
Dacsa	400	439
Vi	30.000	32.949
Seda	400	439
Oli	2.000	2.196
Raïm	6.000	6.589
Figues	500	549

Nota: Els cereals s'expressen en cafissos, el vi en càntirs, la seda en lliures, i la resta en roves.

Un cop feta aquesta operació ha calgut estimar, al seu torn, els preus d'aquestes

⁴ *El señorío...*, p. 62.

⁵ V. Apèndix documental, Document ??.

⁶ Segons E. Giménez (v. Apèndix estadístic15), els preus del forment a Alacant el 1792-95 van ser de 18'875 £, i els de 1796-99 de 18'5625 £, és a dir, una variació del - 1'65 %. L'increment del delme estimat de Benilloba (a partir de les dades agregades de Penàguila, Benifallim i Benilloba, ponderades sobre la base de la població que ofereix Cavanilles) entre 1792-95 i 1796-99 seria en termes reals de 542'5 (6.152 - 5.609'5). És a dir, una variació del + 9'67%. En realitat, tenint en compte el descens dels preus del forment pujaria fins el 9'83 % (542'5 + 1'65 % = 551'45).

produccions per al 1798. Per a fer-ho he partit dels preus de 1807 i els he substret l'equivalent a l'evolució dels preus del forment a Alacant entre 1798 i 1805-09⁷, és a dir, un 4 %. D'aquesta manera els preus estimats són els següents:

Estimació dels preus agraris a Benilloba el 1798		
Producte	Preus el 1807	Estimació per al 1798
Forment	180	172'8
Mestures	120 ¹	115'2
Dacsa	120	115'2
Vi	7	6'72
Seda	-	67'37 ²
Oli	50	48
Raïm	10 ³	9'6
Figues	10 ³	9'6
<p>Notes: Els preus s'expressen en reials de billó. (1) El preu de les mestures no apareix a les dades de Pérez Planelles. L'he calculat a partir de la constatació que a principis del segle XVII aquest cereal tenia un preu inferior en un 67 % al del forment. (2) El preu de la seda correspon a aquella superior de l'any 1798 exactament, <i>apud</i> J.M. PALOP: <i>Fluctuaciones...</i>, p. 270. (3) Com que Pérez Planelles no aporta dades concretes sobre el preu de raïm i figues, els hi he aplicat el preu genèric de les fruites de pepita.</p>		

D'aquesta manera el resultat final de l'estimació del valor total de l'agricultura és de 691.309'28 r.b. ó 45.907'255 £. A aquesta quantitat s'ha d'afegir el producte del carnatge (carnatge estimat multiplicat per 10), amb un total de 713.174'88 r.b. ó 47.451'95 £.

El càlcul del valor de la producció manufacturera (tot suposant que la draperia fora l'única activitat secundària a Benilloba) s'ha fet de la següent manera. He multiplicat per 52 la quantitat de diners que, segons Cavanilles, entraven setmanalment a Benilloba en concepte de retribucions pel cardat i filat per a les fàbriques alcoianes (en total 15.600 £). Després he multiplicat la xifra de producció anual de draps per un suposat preu mitjà obtès d'aquell del magatzem de la Companyia de Pasqual Merita (36'11 r.b./vara), treient-li, però, l'increment del preu del drap 18è⁸ detectat entre 1793 i 1804 (+ 44 %). D'aquesta manera, el preu mitjà el 1798 podria haver estat d'uns 26'73 r.b./vara; suposant que els draps mesuraren com a Alcoi, és a dir, 36 vares, això dona un resultat de 336.789 r.b. ó de 22.365'5 £. El valor total de la producció drapera pujaria, per tant, fins els 570.599 r.b. ó les 37.965'5 £.

⁷ La dada del segon període és una mitjana, ja que manca exactament el preu de l'any 1807.

⁸ V. el capítol següent i l'Apèndix estadístic 18.

Així doncs, la suma del valor de la producció agrària i la producció manufacturera pujaria fins les 85.417'45 £. El percentatge de la primera respecte del total seria de 55'55 %, mentre que el de la segona seria de 44'45 %.

El valor del delme l'he calculat a partir de les dades del delmari agregat de Penàguila (6.152 £), poderant-lo pel nombre de veïns que indica Cavanilles; el resultat final és de 2.870'9 £⁹. A aquesta xifra li he hagut d'afegir el valor del carnatge, seguint el mateix procediment (331 £ per al delmari agregat i 154'47 £ per a Benilloba), i de les primícies. En aquest darrer cas, he suposat que la proporció entre parts bisbals, primícies i terç delme era la mateixa que a Alcoi i que, com en aquest darrer cas, el terç delme formava part dels drets senyorials. Això dóna un valor total per al delme de 4.255'75.

El resultat d'aquests càlculs són els següents:

Arrendament drets feudals + delme (estimació arrendament parts bisbals, carnatge i primícies) = 8.655'75 £ (10'13 % del total; 18'24 % del producte agrari).

Equivalent (1803) = 864'79 £ (1'01%; 1'82 % del producte agrari)

Renda feudal + equivalent = 9.520'54 £ (11'14 %; 20'06 % del producte agrari)

Renda feudal / veí = 47'62 £ (4'15 cafissos de forment)

Equivalent /veí = 4'75 £ (0'41 cafissos de forment)

Renda feudal + equivalent / veí = 52'37 £ / veí (4'56 cafissos de forment)

C) EL PES DE L'EQUIVALENT A LA COMARCA (mostreig)

Cocentaina, 1795	4.326'85 £	(3'31 £ / contribuent veí)
------------------	------------	----------------------------

⁹ Segons Cavanilles Penàguila, Benifallim i Benilloba sumaven 750 veïns, dels quals 350 eren de Benilloba.

		(3'15 £ amb forasters)
Muro, 1795	1.805'6 £	(4'74 £ /contribuent veí)
Catamarruch, 1807	219'55 £	(6'86 £ / contribuent veí, 1810) (1'03 £ amb forasters)
Almudaina, 1808	546'99 £	(6'67 £ /contribuent veí, 1810)
Planes, 1807	1.187'71 £	(3'84 £ /contribuent veí, 1810) (3'09 amb forasters)
Agres, 1795	764'14 £	(3'08 £ /contribuent veí)
Beniarrés, 1808	662'87 £	(2'96 £ /contribuent veí, 1810)
Banyeres, 1808	869'35 £	(1'54 £ /contribuent veí) (1'23 £ amb forasters)
L'Alqueria d'Asnar	89'07 £	(1'94 £ /contribuent veí) (1'02 amb forasters)

Apèndix estadístic 17

Reconstrucció d'una sèrie de producció de draps, Alcoi 1569-1827

ANY	arrendador	fiances	draps	preu arrendament	preu bolla	preu arrendament / preu bolla	total vares castellanes produïdes
1551							
1552							
1553							
1554							
1555							
1556							
1557							
1558							
1559							
1560							
1561					2		
1562					6		
1563							
1564							
1565							
1566							
1567							
1568							
1569			2402	14232	6	2372	85392
1570							
1571							
1572							
1573							
1574				12790	6	2131	76716
1575	paraire			13480	6	2246	80856
1576	paraire			14400	6	2400	86400
1577	paraire			10800	6	1800	64800
1578	paraire			8400	6	1400	50400
1579				10560	6	1760	63360
1580	paraire			9600	6	1600	57600
1581				8608	6	1434	51624
1582				12204	6	2034	73224
1583	paraire			11190	6	1865	67140
1584	paraire			9600	6	1600	57600
1585	paraire			9600	6	1600	57600
1586	paraire			9200	6	1533	55188
1587	abaixador			9200	6	1533	55188
1588		2003		12018		2003	72108
1589		1730		10380		1730	62280
1590				10888	6	1814.6	57159.9
1591	paraire			20400	12	1700	53550
1592	paraire			21000	12	1750	55125
1593	paraire			20160	12	1680	52920
1594	paraire	paraire		25440	12	2120	66780
1595	paraire	paraire		25440	12	2120	66780
1596	paraire	paraire		25320	12	2110	66465
1597	paraire	paraire		26040	12	2170	68355
1598	paraire	paraire		29160	12	2430	76545
1599							
1600							

ANY	arrendador	fiances	draps	preu arrendament	preu bolla	preu arrendament / preu bolla	total vares castellanes produïdes
1601							
1602							
1603							
1604							
1605				25200	12	2100	57876
1606	paraire			21600	12	1800	49608
1607	paraire	notari		21600	12	1800	49608
1608	paraire			22800	12	1900	52364
1609	paraire			21120	12	1760	48505.6
1610							
1611							
1612							
1613							
1614				24000	18	1333.33	36746.67
1615							
1616							
1617							
1618							
1619							
1620							
1621							
1622							
1623							
1624							
1625							
1626				27120	18	1506.67	41523.73
1627							
1628				28800	18	1600	44096
1629							
1630							
1631							
1632							
1633							
1634							
1635							
1636							
1637				24000	18	1333.33	46399.88
1638				21600	18	1200	41760
1639				21840	18	1213.33	42223.88
1640				19200	18	1066.67	37120.12
1641				19440	18	1080	37584
1642				20400	18	1133.33	39439.88
1643							
1644							
1645							
1646							
1647							
1648							
1649							
1650		paraire		28800	18	1600	55680
1651		paraire		26760	18	1486.67	51736.12
1652		paraire		23400	18	1300	45240
1653	paraire			28560	18	1586.67	55216.12
1654		paraire		29760	18	1653.33	57535.88
1655	paraire	cirurgia		30140	18	1674.44	58270.51
1656	paraire	cirurgia		28080	18	1560	54288

Universitat d'Alacant
Universidad de Alicante

ANY	arrendador	fiances	draps	preu arrendament	preu bolla	preu arrendament / preu bolla	total vares castellanes produïdes
1657	paraire	paraire		28320	18	1573.33	54751.88
1658	paraire			28080	18	1560	54288
1659							
1660							
1661	sastre	paraire		26640	18	1480	51504
1662				22320	18	1240	43152
1663				54480	37.5	1452.8	58838.4
1664	paraire	paraire		47640	37.5	1270.4	51451.2
1665	paraire			25440	18	1413.33	57240
1666	paraire			24960	18	1386.67	56160
1667	paraire			24960	18	1386.67	56160
1668		llaurador		25440	18	1413.33	57240
1669				19260	18	1070	43335
1670	paraire			19200	18	1066.67	43200
1671	paraire			43200	38.4	1125	45562.5
1672	paraire			30120	24	1255	50827.5
1673	paraire			32380	24	1349.17	54641.25
1674				25080	18	1393.33	56429.86
1675				61160	38.4	1592.71	64504.75
1676	paraire			63820	38.4	1661.98	67310.19
1677							
1678							
1679							
1680	paraire			25500	19.2	1328.12	53788.86
1681	paraire			28920	19.2	1506.25	61003.12
1682	paraire			26520	19.2	1381.25	55940.62
1683	paraire			24000	19.2	1250	50625
1684	paraire			52800	38.4	1375	55687.5
1685				37200	26.4	1409.09	57068.14
1686				36120	26.4	1368.18	55411.29
1687	paraire			24000	19.2	1250	50625
1688				58080	38.4	1512.5	61256.25
1689				50136	38.4	1305.63	52878.01
1690				28920	19.2	1506.25	61003.12
1691	paraire			31920	19.2	1662.5	67331.25
1692	paraire			32640	19.2	1700	68850
1693							
1694							
1695							
1696							
1697							
1698							
1699							
1700			2000				
1701							
1702							
1703							
1704							
1705							
1706							
1707							
1708							
1709							
1710							
1711							
1712							
1713							

ANY	arrendador	fiances	draps	preu arrendament	preu bolla	preu arrendament / preu bolla	total vares castellanes produïdes
1714							
1715							
1716				39840	33	1207.27	43461.82
1717	paraire			42480	33	1287.27	46341.82
1718				50640	33	1534.54	55243.63
1719	paraire			21960	18	1220	43920
1720	paraire			39240	28.5	1376.84	49566.31
1721	paraire			36120	28.5	1267.37	45625.26
1722	paraire			48120	28.5	1688.42	60783.16
1723	paraire			33960	28.5	1191.58	42895.84
1724	paraire	paraire		46440	28.5	1629.47	58661.05
1725	paraire	paraire		33000	18	1833.33	66000
1726	paraire	paraire		39360	24	1640	59040
1727	paraire	paraire		34800	18	1933.33	69600
1728	paraire	paraire	2200	37200	18	2066.67	74400
1729							
1730							
1731				62166	24	2590.25	93249
1732				108120	48	2252.5	81090
1733				136800	48	2850	102600
1734				147720	48	3077.5	110790
1735				157176	48	3274.5	117882
1736				153936	48	3207	115452
1737				82560	30	2752	99072
1738				91920	30	3064	110304
1739				95880	30	3196	115056
1740				165600	48	3450	124200
1741				175440	48	3655	131580
1742	paraire		3500	165960	47.4	3501.26	125695.234
1743	fabricant			160800	47.4	3392.40506329114	121787.341772152
1744	paraire			160920	47.4	3394.93670886076	121878.227848101
1745	fabricant			123840	41.475	2985.89511754069	107193.634719711
1746	paraire	fabricant	3650	83160	29.625	2807.08860759494	100774.481012658
1747	fabricant	teixidor		88920	29.625	3001.51898734177	107754.53164557
1748	fabricant	fabricant	3700	96120	29.625	3244.55696202532	116479.594936709
1749	teixidor			130516	39.5	3304.20253164557	118620.870886076
1750	fabricant			145200	39.5	3675.94936708861	131966.582278481
1751	sastre			151800	39.5	3843.03797468354	137965.063291139
1752	teixidor	fabricant		174600	39.5	4420.25316455696	158687.088607595
1753		fabricant	4500	189648	39.5	4801.21518987342	172363.625316456
1754	fabricant			180000	39.5	4556.96202531646	163594.936708861
1755	fabricant			168000	39.5	4253.16455696203	152688.607594937
1756	oficial	fabricant + llaurador		169800	39.5	4298.73417721519	154324.556962025
1757	oficial			149040	35.55	4192.40506329114	150507.341772152
1758	abaixador	fabricant		108360	23.7	4572.15189873418	164140.253164557
1759	fabricant	llaurador		134760	29.625	4548.86075949367	163304.101265823
1760	abaixador	fabricant + llaurador	5400	158400	29.625	5346.83544303798	191951.392405063
1761		teixidor		168840	29.625	5699.24050632911	204602.734177215
1762		fabricant		393600	59.25	6643.03797468355	238485.063291139
1763	oficial	fabricant	6000	393960	59.25	6649.11392405063	238703.189873418
1764	abaixador	fabricant		389880	59.25	6580.25316455696	236231.088607595
1765	abaixador	fabricant		376920	59.25	6361.51898734177	228378.53164557
1766	abaixador	fabricant		360720	59.25	6088.10126582279	218562.835443038
1767	teixidor	fabricant		350880	59.25	5922.0253164557	212600.70886076
1768	fabricant	fabricant		324120	59.25	5470.37974683544	196386.632911392

ANY	arrendador	fiances	draps	preu arrendament	preu bolla	preu arrendament / preu bolla	total vares castellanes produïdes
1769		fabricant		300000	59.25	5063.29113924051	181772.151898734
1770	fabricant	fabricant		315600	59.25	5326.58227848101	191224.303797468
1771	fabricant	fabricant		270600	47.4	5708.86075949367	204948.101265823
1772		fabricant		288000	47.4	6075.94936708861	218126.582278481
1774		fabricant	7000	298320	47.4	6293.67088607595	225942.784810127
1775	fabricant	fabricant		288600	47.4	6088.60759493671	218581.012658228
1776	abaixador	fabricant		199920	29.625	6748.35443037975	242265.924050633
1777	fabricant	fabricant		216840	29.625	7319.49367088608	262769.82278481
1778		fabricant		315840	47.4	6663.29113924051	239212.151898734
1779							
1780							
1781							
1782							
1783							
1784	fabricant			504000	67.15	7505.58451228593	269450.483991065
1785				568920	67.15	8472.37527922561	304158.2725242
1786	fabricant			600240	67.15	8938.79374534624	320902.69545793
1787	fabricant			677040	78.69	8603.88867708731	308879.603507434
1788	fabricant			714600	78.69	9081.20472741136	326015.249714068
1789	fabricant			805200	78.69	10232.5581395349	367348.837209302
1790				771360	78.69	9802.5162028212	351910.331681281
1791	teixidor			840240	78.69	10677.8497903164	383334.80747236
1792	fabricant			864000	78.69	10979.7941288601	394174.609226077
1793	fabricant		13000	888720	78.69	11293.938238658	405452.382767823
1794	paraire		14250	1649400	125.91	13099.8332142006	470284.012389802
1795			12000	1218120	94.43	12899.7140739172	463099.735253627
1796	cardador		12300	829080	63.75	13005.1764705882	468186.352941177
1797	fabricant		12000	816000	63.75	12800	460800
1798							
1799							
1800							
1801							
1802							
1803							
1804	fabricant		12000	64911.05	5	12982.21	584199.45
1805				87010	7	12430	559350
1806				85030	7	12147.142	546621.39
1807			12000	88370	7	12624.285	568092.82
1808	fabricant			65880	5	13176	592920
1809	fabricant			134220	10	13422	603990
1810	fabricant			64100	5	12820	576900
1811	fabricant	fabricant		166160	15	11077.3333333333	498480
1812							
1813							
1814							
1815	fabricant			76210	8	9526.25	428681.25
1816	fabricant			103610	10	10361	466245
1817	fabricant			88100	8	11012.5	495562.5
1818	fabricant			90050	8	11256.25	506531.25
1819	fabricant			191000	16	11937.5	537187.5
1820	fabricant	fabricant		85200	6	14200	639000
1821	fabricant	fabricant		26400	2	13200	594000
1822	fabricant			27100	2	13550	609750
1823				62110	4	15527.5	698737.5
1824	cardador			61500	4	15375	691875
1825	fabricant			124010	8	15501.25	69755625

ANY	arrendador	fiances	draps	preu arrendament	preu bolla	preu arrendament / preu bolla	total vares castellanes produïdes
1826	fabricant			101000	8	12625	568125
1827	fabricant			104100	8	13012.5	585562.5
1828							
1829							
1830							
1831							
1832			16000				

Notes:

- Els valor s'expressen en diners fins 1797 i en reials de billó des de 1804.

- A la columna *draps* s'inclouen testimonis de diversa font que indiquen la quantitat de draps produïts en l'any. Excepcionalment, els anys 1569, 1588 i 1589, el testimoni prové de la gestió directa de la bolla. A la resta dels casos ha estat incorporat com a element de contrast.

Fonts, metodologia i observacions

A) TESTIMONIS SOBRE LA QUANTITAT DE DRAPS

1700 ARACIL i GARCIA BONAFÉ: *Industrialització...*, p. 20.

1728 *Id.*

1742 ATA, 7è (carpeta), *Diferentes minutas de memoriales* (Informe sobre els augments de la Reial Fàbrica), s.f.

1746 *Id.*

1753 *Id.*

1760 *Id.*

1763 *Noticias que el corregidor de Alcoy...* –a ATA, 9è, ff. 235r a 238v.

1774 *Reales Cédulas de Su Magestad...*, p. 2.

1793 APSMSF-FE; G.2[185], *Visita...*, s.f.

1794 C. BERAMENDI: *El País Valenciano...*, p.165.

1795 A.J. CAVANILLES: *Observaciones...*, II, p. 193.

- 1796 APSMSF-FE; G.3[186], *Visita...*, s.f.
- 1797 APSMSF-FE; G.4[187], (Interrogatori sobre l'estat de les indústries del Corregiment d'Alcoi, datat el 27-IV-1798), s.f.
- 1804 AMA, X.I.I, *Ynterrogatorio...*, s.f.
- 1807 F. PÉREZ PLANELLES: *Plan Estadístico...*, p. 11.
- 1832 APSMSF-FE; I.5[657], *Datos estadísticos*, s.f.

B) DOCUMENTACIÓ SOBRE EL DRET DE LA BOLLA I CRITERIS DE RESTITUCIÓ

- 1561 ATA, 1r, 4-X-1561, f. 22v.
- 1562 ATA, 1r, 17-II-1562, f. 26v.
- 1569 ATA, 1r, 4-X-1569, f. 42r. Es tracta del nombre de bolles i s'hi especifica que n'hi han 3 restituides, per la qual cosa el preu (que en aquest cas no és d'arrendament) no correspon (en realitat és més, ja que a 6 d per bolla n'eixen 2.372, i 2.402-33=2.369).
- 1574 ATA, 1r, Comptes del clavari de 1573-74, Pere Andreu Arcaina, f. 166v. Es tracta d'una estimació. Atés que el principal ingrés del gremi era la bolla, atés que el 1573 tan sols hi va haver un exàmen i que, per la data, segurament el cobraria el clavari de 1572-73 (ATA, 1r, 6-X-1573, exàmen de Joan Pasqual de Ginés, f. 156v) –el dret d'exàmen pujava el 1569 a 10 s (ATA, 1r, 5-X-1569, f. 42r)–; he substret als ingressos declarats pel clavari aqueix any, 92 £ 6 s 9 d, el que li va donar el clavari de l'any anterior, 39 £ 11 d. El resultat 53 £ 5 s 10 d.
- 1575 ATA, 1r, 18-X-1574, ff. 55r i v.
- 1576 ATA, 1r, 11-X-1575, ff. 58r a 59r.
- 1577 ATA, 1r, 28-XI-1576, f. 61r.
- 1578 ATA, 1r, 10-XII-1577, f. 63v.
- 1580 ATA, 1r, 19-X-1579, f. 66v.
- 1581 ATA, 1r, Comptes del clavari de 1580-81, Andreu Pasqual, f. 171v. També es tracta d'una suposició que té en compte que ni el 1579 ni el 1580 no hi ha registrat cap examen. Els ingressos d'aqueix any van ser de 63 £ 10 s 7 d, i el que li va donar el clavari anterior 28 £ 1 s 3 d; el resultat 35 £ 17 s 4 d.
- 1582 ATA, 1r, Comptes del clavari de 1581-82, Francesc Gisbert, f. 172r. En aquest cas la referència és explícita, al justificar els ingressos diu: "... çò és, xxviii £ xv s x, per lo que rebé dels vehedors passats y l £ xvii s vi, per lo prosehít de la bolla del dit any, la qual no fonch arrendada..."
- 1583 ATA, 1r, 1-XI-1582, f. 71r. Així mateix, la quantitat és ratificada pel clavari; ATA, 1r, Comptes del clavari de 1582-83, Gabriel Irlles, f. 172v: "...xxxxvi £ xii s vi per lo prosehít de l'arrendament de la bolla de l'any passat, arrendada a Berthomeu

- Pasqual..."
- 1584 ATA, 1r, 14-X-1583, f. 73r. Aquesta també vé ratificada pel clavari; ATA, 1r, Comptes del clavari de 1583-84, Gaspar Jordà, f. 173r.: "...y xxxx £ per lo arrendament de la bolla del seu any, arrendada a Berthomeu Pasqual de Berthomeu..."
- 1585 ATA, 1r, 6-XI-1584, f. 75v. Com les anteriors, també el clavari; ATA, 1r, Comptes del clavari de 1584-85, Joan Barber, f. 173v.: "... y xxxx £ s per lo arrendament de la bolla de l'any lxxxiii en lxxxv, arrendada a Bertomeu Pasqual de Bertomeu ..."
- 1586 ATA, 1r, 20-X-1585, f. 78v (el preu s'expressa en reials castellans: 400); ATA, 1r, Comptes del clavari de 1585-86, Honorat Major, f. 174r: "... y xxxviii £ vi s viii per lo arrendament de la bolla de l'any lxxxv en lxxxvi, arrendada a Bertomeu Pasqual de Bertomeu ..."
- 1587 ATA, 1r, 24-XI-1586, f. 81v; ATA, 1r, Comptes dels veedors de 1586-87, f. 174v.
- 1588 ATA, 1r, Comptes dels veedors de 1587-88, ff. 175v. Aquest any la bolla no va ser arrendada i citen expressament el nombre de bolles i el preu (6 d per drap).
- 1589 ATA, 1r, Comptes dels veedors de 1587-88, ff. 176v. Aquest any la bolla no va ser arrendada i citen expressament el nombre de bolles.
- 1590 ATA, 1r, 13 - XI - 1589, f. 99r i v. El preu s'expressa en 40 £ i 56 reials castellans. Hi figura el nom de l'arrendatari, Dimas Gisbert, però no el seu ofici o *status* social; com que açò passa més d'una vegada no ho tornaré a nomenar.
- 1591 ATA, 2n, 12-XI-1590, f. 125r i v. Es decideix reformar els capítols de l'arrendament de la bolla, ja que, després de consultar els veedors dels paraires de València, aquells són del parer que no es deu fer pagar bolla als forasters que vinguen a la vila a batanar els draps, i més després d'haver-la pujat de 6 d a 1 s; 4 mesos després es torna a arrendar la bolla a la mateixa persona per menys diners, ATA, 2n, 21-III-1591, f. 7r i v, per aquesta raó, he pres el preu del 21-III-91 i (85 £) i no el del 12-XI-1590 (100 £). A partir d'ara, com es veurà, la bolla s'arrenda als primers mesos de l'any en el que es vàlid l'arrendament, o al final (en novembre o desembre) de l'anterior
- 1592 ATA, 2n, 16-I-1592, f. 8r a 9r.
- 1593 ATA, 2n, 22-V-1593, f. 9v a 10r.
- 1594 ATA, 2n, 20-XII-1593, f. 10v.
- 1595 ATA, 2n, 28-XI-1594, ff. 12v a 13r.
- 1596 ATA, 2n, 11-XI-1595, ff. 13v a 14r.
- 1597 ATA, 2n, 21-II-1597, ff. 14v a 15r.
- 1598 ATA, 2n, 11-XI-1597, ff. 15v a 16v.
- 1605 ATA, 2n, 29-X-1604, f. 26r i v.
Encara que no apareguen a les ordenances, és evident que en aquesta època hom fabricava baietes i tafetans. Com que la mesura d'aquestes és sensiblement superior i com que hi ha diferències entre les dimensions dels 14ns i 16ns i les del 22ns; aplicaré una ponderació obtesa a partir de les vendes de draps de Ginés Aiz a Joan Serrano. En aquest cas la quantitat d'alnes de 14ns i 16ns plegats puja a 458'25 (51'88 %), la de 22ns a 275'8125 (31'22 %), i la de baietes i tafetans a 149'25 (16'9 %). Això faria una mitjana ponderada –comptant tafetans i baietes a 26'65 alnes valencianes per peça– de 21'44 alnes

- per drap, és a dir, 27'56 vares castellanés. Aquesta ponderació serà mantesa fins el 1637.
- 1606 ATA, 2n, 27-XI-1605, f. 27r i v. A la segona clàusula de l'arrendament s'hi especifica que el termini de l'arrendament expira la vespra de Tots Sants.
- 1607 ATA, 2n, 7-XI-1606, f. 28r i v.
- 1608 ATA, 2n, 30-X-1607, f. 29r i v.
- 1609 ATA, 2n, 28-X-1608, f. 30r i v.
- 1614 ATA, 2n, 26-X-1613, f. 195r. En aquest consell s'indica que s'arrende la bolla si es troba qui dóne almenys 100 £, i que es paguen 18 d per bolla. ATA, 2n, 2-XI-1613, f 31v, s'arrenda la bolla a Francesc Carbonell, encara que no hi ha preu supose que seria almenys dita quantitat ja que en aquests anys moltes vegades el consell decideix col·lectar directament la bolla sense arrendar-la. Es tracta, per tant, d'una quantitat mínima, però, atés el baix índex de producció, estarà prou ajustada (el fet que no s'indique el valor a l'acte de l'arrendament ja és prou significatiu).
- 1626 ATA, 2n, 13-XII-1626. És tracta d'un cas com l'anterior, s'hi indica que no s'arrende per menys de 113 £.
- 1628 ATA, 2n, 27-XI-1627, f. 125v. Es tracta d'un cas com l'anterior (120 £). Però aquest any serà una xifra màxima, ja que eb el consell següent s'indica que no es va trobar qui arribara a aquesta quantitat i no es va arrendar la bolla.
- 1637 ATA, 2n, 19-V-1637, f. 51v. L'arrendador és Melcior Llopis i accepta bollar draps i raxetes.
- A partir d'aquesta data no hi ha cap seguretat sobre el preu de la bolla. Amb tot, el més probable és que haja pujat fins els 18 d que és la quantitat que es pagava, normalment, als anys 60 (ATA, 2n, 11-I-1665, ff. 68r a 69r). La suposició es fonamenta a partir de les fonts de contrast. La comparació amb el nombre de telers fa poc probable que el preu de 12 d s'hagués mantés: una reducció d'aproximadament 40 (1594 i 1595, ATA, 3r, Comptes dels veedors, f. 86v) a 25 (1631, ATA, 3r, Comptes dels veedors, f. 98v), és a dir, - 37'5 %, no casa amb una reducció de la quantitat estimada de bolles de 1.991 (mitjana dels anys 1592-1597 quan es pagaven 12 d/drap) a 1.756 (mitjana dels anys 1637-1642 si s'hagués pagat el mateix), és a dir, -11'8 %. En canvi resulta més plausible una reducció fins els 1.097 draps que resulten d'aplicar el divisor de 18 d, és a dir, -44'9 %. El resultat encara és més colpidor si la comparació es fa amb les mitjanes decenals d'exàmens de teixidors: de 3'7 a la dècada 1591-1600 a 0'6 a la de 1631-40 (- 83'8 %). En el cas dels exàmens dels paraires es passa de 6 (1591-1600) a 2'1 (1631-40) (- 65 %). Els exàmens dels teixidors a ATA, 3r, ff. 32r a 34r, i 37v a 53v; i els dels paraires a ATA, 2n, ff. 100r a 103v, i 118r a 120v.
- A partir d'aquest any, a més se'ns presenta la dificultat de la ponderació en la quantitat de vares. Entre 1615 i 1619 el 86'06 % de les teles venudes (v. Ll. Torró: *Abans de la indústria*, p. 191) eren draps i la resta no (baietes, flassades, estamenyes i llenços). La proporció d'aquestes altres produccions

segurament va tendir a créixer i, dins d'elles, el més probable és que les raxes o raxetes en foren el component fonamental (de fet, a banda dels draps i, des de 1590, les baietes, són pràcticament els únics teixits citats per la documentació) i que els cordellats també tenien la mateixa mesura segons un consell de 1663 (ATA, 2n, 7-I-1663, ff. 65r-66r); hom podria ponderar que el 85 % dels draps medirien 7 rams (31'5 vares castellanques) i el 15 % 10 rams (45 vares castellanques) fins el 1663 -mesura vigent per a les raxes des de 1631 (ATA, 2n)- i a partir d'ací, 15 rams (67'5 vares castellanques). Això donaria uns multiplicadors de 33'5 i 36'9 vares mitjanes per drap, respectivament.

Sense descartar aquest multiplicador, però, aplicaré el que es deriva de la informació provinent dels comptes particulars del notari Ginés Aiz, entre 1637 i 1648. Del total de vendes de draps en les que hom especificava la quantitat d'alnes (231 de 244, és a dir el 94'66 %, amb un total de 1.133'3533 alnes, comptant 1 venda de 2'25 alnes de 14è i 22è, sense especificar) els 22ns (43/49 vendes) representaven 170'046875 alnes (15 %), els 16ns (61/61 vendes) 346,009 alnes (30'53 %), els 14ns (87/94 vendes) 312'75 alnes (27'59 %), i les raxetes 302'2975 alnes (26'67 %). En aquest cas, aplicant la ponderació de 75 % (draps de 7 rams) i 25 % (de 10 rams, i, des de 1663 15 rams). Els coeficients a aplicar seran de 34'8 i 40'5 vares castellanques per drap, respectivament.

- 1638 ATA, 2n, 16-V-1638, f. 53r.
 1639 ATA, 2n, 17-VII-1639, ff. 54v i 55r.
 1640 ATA, 2n, 16-VII-1640, f. 56v.
 1641 ATA, 2n, 10-II-1641, ff. 57v i 58r. En aquest cas es tracta tan sols d'una suposició basada en que en el Consell citat s'aprova que s'arrende la bolla per més de 80 £ (el preu de l'any anterior), així com que l'any següent la bolla es va rematar en 85 £.
 1642 ATA, 2n, 18-I-1643, ff. 59v i 60r. La informació no prové de l'arrendament sinó de l'acord d'arrendar la bolla el 1643 en el que es decideix partir de 85 £ per ser el valor de l'arrendament de l'any anterior.
 1650 ATA, 2n, 17-I-1650, f. 32r i v. A partir d'aquest moment la data més freqüent per a rematar l'arrendament serà el 17 de gener.
 1651 ATA, 2n, 15-I-1651, f. 33r i v.
 1652 ATA, 2n, 17-I-1652, f. 34r i v.
 1653 ATA, 2n, 17-I-1653, f. 35r i v.
 1654 ATA, 2n, 17-I-1654, f. 36r i v.
 1655 ATA, 2n, 25-I-1655, f. 37r i v.
 1656 ATA, 2n, 20-I-1656, f. 38r i v.
 1657 ATA, 2n, 17-I-1657, ff. 38v i 39r.
 1658 ATA, 2n, 17-I-1658, ff. 39v i 40r.
 1661 ATA, 2n, 21-I-1661, ff. 42v i 43r.
 1662 ATA, 2n, 17-I-1662, f. 43r i v.
 1663 ATA, 2n, 17-I-1663, f. 44r i v. Aquest any la bolla està doblada per acord pres el 7-I-1663 (ATA, 2n, ff. 65r a 66r), a causa d'haver pres certs diners "a canvi", amb les següents quantitats: 22ens i 16ens, per més de mitja peça fins a una

- sencera (de 5 a 10 rams) **4 s**, per menys de mitja peça **2 s**; 14ens i baietes, id (id) **3 s**, id (id) **1 s 6 d**; raxes, cordellats i semblants, id (de 10 a 20 rams) **3 s**, id (menys de 10 rams) **1 s 6 d**. Mantenint els coeficients extrets de les vendes de draps de Ginés Aiz les proporcions serien: 45'02 % de 22ns i 16ns (comptant com a 22è la venda de 2,25 alnes de 22ns i 14ns, sense especificar), 28'38 de 14ns, i 26'58 de raxes. Atés que a partir d'aquest moment els indicis apunten a un creixement de la qualitat dels draps, els coeficients que aplicarè fins al final del període seràn de 50/25/25. En aquest cas, i comptant amb que les peces serien senceres (no ho puc fer d'altra manera, ja que no hi ha cap altre punt de referència), el coeficient serà de **42 d** per peça. *Resulta evident que aquesta proporció, esbiaxarà les dades a la baixa, mentre que el manteniment del coeficient de 40'5 vares castellanés per drap o fa a l'alça. Sense cap altre element de contrast l'únic que puc esperar és que una tendència contrarreste l'altra. De tota manera, a mesura que ens acostem a 1716 les dades seràn progressivament menys fiables.*
- 1664 ATA, 2n, 13-III-1664, ff. 44v i 45r. Segueix estant doblada, segurament (encara que no ho especifica) en els mateixos termes de l'any anterior.
- 1665 ATA, 2n, 18-I-1665, ff. 45v i 46r. En aquest any deixa de estar doblada ja que ja s'ha tornat el "canvi", es paga de nou 1 s 6 d per qualsevol tipus de peça.
- 1666 ATA, 2n, 17-I-1666, f. 46r i v.
- 1667 ATA, 2n, 17-IV-1667, f. 47r i v.
- 1668 ATA, 2n, 19-II-1668, f. 40r i v.
- 1669 ATA, 2n, 20-VII-1669, f. 41r i v.
- 1670 ATA, 2n, 13-IV-1670, ff. 41v i 42r.
- 1671 ATA, 2n, 27-I-1771, f. 253r i v. Aquest any, atés que tenen pendent un "canvi" de 75 £, doblen la bolla: 22è i 16è 4 s, 14è i raixes 3 s. ATA, 2n, 31-XII-1670, f. 76r i v.
- 1672 ATA, 2n, 17-I-1672, f. 254r i v. Assenyalen que són 2 s per peça.
- 1673 ATA, 2n, 17-I-1673, f. 255r i v. Assenyalen que és el mateix de l'any anterior, però diuen "2 sous y 4". El més probable és que siguin 2 s per peça.
- 1674 ATA, 2n, 17-I-1674, f. 256r i v. Assenyalen que hom paga 18 d per peça.
- 1675 ATA, 2n, 17-I-1675, f. 257r i v. (14ns 3 s, 16ns i 22ns, 4 s).
- 1676 ATA, 2n, 17-I-1676, f. 258r i v.
- 1680 ATA, 2n, 20-I-1680, f. 259r i v. (14è 18d, 16è i 22è, 2 s).
- 1681 ATA, 2n, 18 - I -1681, f. 260r i v. ("ab los capítols acostumats").
- 1682 ATA, 2n, 17-I-1682, f. 261r i v.
- 1683 ATA, 2n, 17-I-1683, f. 262r i v.
- 1684 ATA, 1r, 17-I-1684, ff. 107v i 180r. Assenyalen que està doblada. Des d'aquest moment, la major part dels arrendaments es troben duplicats, tant al Llibre 1r com al 2n.
- 1685 ATA, 1r, 31-XII-1684, f. 125r. (2s 14è; 3s 16è, 22è).
- 1686 ATA, 1r, 5-I-1687, f. 113r a 114r. Que la bolla s'arrende, cobrant 18 d pel catorzé o menor i 24 d pels setzens o vintidosens. Amb tot la quantitat s'adiu més amb la taxade l'any anterior que ha estat l'utilitzada per a la conversió en draps.
- 1687 ATA, 2n, 17-I-1687, ff. 266v i 267r.
- 1688 ATA, 1r, 6-I-1688, f. 116v a 117v. Que es doble la bolla: 3 s, 14è; 4 s, 22è i 16è.

- 1689 ATA, 1r, 10-1-1689, f. 122v. Que segueisca la bolla doblada.
- 1690 ATA, 1r, 8-I-1690, f. 181v i 182r. 18s el 14è i a 24s el 16è i 22è.
- 1691 ATA, 2n, 17-I-1691, ff. 270v i 271r.
- 1692 ATA, 2n, 17-I-1692, f. 271r i v.
- 1716 ATA, 8è, 17-I-1716. El preu és de 3 s peça major i 2 s peça menor (6-I-1716). A partir d'ací canviaré de nou els coeficients correctors. Atés que desapareixen les referències a les raxes i els cordellats, així com que l'únic tipus de drap que es diferenciara a partir d'ara en la bolla són les *franciscanes* que, encara que són de mesura antiga, són de fet baietes, i atés que els 14ns segurament encara es consideren menors, aplicaré el coeficient 75 (16ns per amunt) / 25 (14ns per avall). En aquest mateix any es fixa definitivament el tamany dels draps (en el mateix consell).
- 1717 ATA, 8è, 17-I-1717.
- 1718 ATA, 8è, 18-I-1718.
- 1719 ATA, 8è, 17-I-1719. (18 d per peça, major i menor)
- 1720 ATA, 8è, 17-I-1720. Aquest any hom paga 2 s 6 d per peça major i 2 s per menor.
- 1721 ATA, 8è, 17-I-1720. El preu és el mateix de l'any anterior.
- 1722 ATA, 8è, 17-I-1722. El preu és el mateix de l'any anterior.
- 1723 ATA, 8è, 17-I-1723. El preu és el mateix de l'any anterior.
- 1724 ATA, 8è, 17-I-1723. El preu és el mateix de l'any anterior.
- 1725 ATA, 8è, 17-I-1725. El preu torna a ser de 1s 6 d per peça (major i menor).
- 1726 ATA, 8è, 17-I-1726. El preu es fixa en 2 s per peça (major i menor).
- 1727 ATA, 8è, 17-I-1727. El preu es fixa en 1 s 6 d per peça major i 1 s per menor.
- 1728 ATA, 8è, 17-I-1727. El preu és el mateix de l'any anterior.
- 1731 ATA, 6è, f. 4r. En aquest cas es tracta de deduccions fetes a partir dels comptes del gremi en els que s'hi detalla el pagament de les terces de l'arrendament (normalment dues per any, l'altra entrant als comptes de l'any següent). Açò és vàlid fins el 1741. El problema que es presenta és que no hi figura el preu de la bolla, per tant les xifres que amb les que s'ha deflactat són suposicions raonables basades en les variacions dels arrendaments. Com que no hi ha cap indicació he suposat que hom pagaria el mateix preu per tots els draps, encara que, a partir de 1742 ja hom distingeix entre els draps i les baietes, d'una banda, i les franciscanes d'una altra. Les xifres, per tant, pecaràn més per defecte que per excès. En el cas d'aquest any es tracta d'un càlcul a partir del pagament d'una terça de l'any anterior.
- 1732 ATA, 6è, f. 4r. Aquest càlcul ve refrendat plenament per l'acta notarial de l'arrendament; AMA, XV.I.508-BC.1.040-288, *Protocol de Miquel Valls*, 17-I-1732.
- 1733 ATA, 6è, f. 11r.
- 1734 ATA, 6è, f. 18r.
- 1735 ATA, 6è, f. 25r.
- 1736 ATA, 6è, f. 34r.
- 1737 ATA, 6è, f. 42r.
- 1738 ATA, 6è, f. 51r.

- 1739 ATA, 6è, f. 58r.
1740 ATA, 6è, f. 68r.
1741 ATA, 6è, f. 80r.
1742 A partir d'aquest any, i fins 1778, atés que manca informació entre 1742 i 1752 i que en el llibre 9è (consells entre 1752 i 1772) no s'hi refereixen als arrendaments de la bolla, he hagut de recórrer als registres del notari que en aquell període actuava com a escrivà del gremi, on s'hi troben totes les actes dels arrendaments. AMA, XV.I.513-BC.1.045-993 (a partir d'ara abreviaré la cita; p.e. AMA, XV.I.513): *Protocol de Tomàs Gisbert, 17-I-1742*. En aquest any els preus de la bolla són de 48 d per peça i 24 d per mortalla franciscana. A partir d'ara per tant inclouré una ponderació sobre les mortalles basant-me en les dades sobre producció que aporta Carlos Beramendi sobre 1794, any en que la producció d'aquests teixits va suposar un 2'1428 %. Atés que la qualitat va tendir a créixer durant el període, hompot suposar que la proporció d'aquestes teles seria lleugerament superior, per tant la ponderació aplicada serà d'un 2'5 %. Aquesta ponderació s'aplicarà a l'estimació de les vares produïdes, ja que com he assenyalat més amunt, aquests draps eren de mesura antiga, és a dir, 31'5 vares tan sols (el coeficient seria, per tant, de 35'9). De tota manera llur escàs pes específic no suposarà cap biaix important. Fins el 1769 tan sols inclouré la taxa de la bolla quan varie respecte de l'any anterior –ho ressenyaré amb la següent notació (48/24), entenent la primera xifra pels draps i la segona per les franciscanes i expressat sempre en diners.
- 1743 AMA, XV.I.513, 17-I-1743.
1744 AMA, XV.I.514, 17-I-1744.
1745 AMA, XV.I.514, 17-I-1745. (42/21)
1746 AMA, XV.I.515, 17-I-1746. (30/15)
1747 AMA, XV.I.515, 17-I-1747.
1748 AMA, XV.I.516, 17-I-1748.
1749 AMA, XV.I.516, 17-I-1749. (40/20)
1750 AMA, XV.I.517, 17-I-1750.
1751 AMA, XV.I.517, 17-I-1751.
1752 AMA, XV.I.518, 17-I-1752.
1753 AMA, XV.I.518, 17-I-1753.
1754 AMA, XV.I.519, 17-I-1754.
1755 AMA, XV.I.519, 17-I-1755.
1756 AMA, XV.I.520, 17-I-1756.
1757 AMA, XV.I.520, 17-I-1757. (36/18)
1758 AMA, XV.I.521, 17-I-1758. (24/12)
1759 AMA, XV.I.521, 17-I-1759. (30/15)
1760 AMA, XV.I.522, 17-I-1760.
1761 AMA, XV.I.522, 17-I-1761.
1762 AMA, XV.I.523, 17-I-1762. (60/30)
1763 AMA, XV.I.523, 17-I-1763.
1764 AMA, XV.I.523, 17-I-1764.
1765 AMA, XV.I.523, 17-I-1765.
1766 AMA, XV.I.523, 17-I-1766.
1767 AMA, XV.I.524, 17-I-1767.

- 1768 AMA, XV.I.524, 17-I-1768.
 1769 AMA, XV.I.524, 17-I-1769.
 1770 AMA, XV.I.524, 27-III-1770.
 1771 AMA, XV.I.524, 20-III-1771.
 1772 AMA, XV.I.525, 20-III-1772.
 1773 AMA, XV.I.525, 20-III-1773. A partir d'aquest any desapareixen dels protocols de Tomàs Gisbert els actes d'arrendament, i sols s'hi troben els d'atorgament de fiances. Açò representa un greu problema ja que, si bé comptem amb el preu global de l'arrendament, no s'hi inclouen les taxes per peça. Açò m'ha obligat a estimar aquestes taxes a partir de les variacions en els arrendaments: p.e., entre 1769 i 1770 la variació és tan sols d'un + 5'2 %, amb la qual cosa he suposat que la taxa no ha variat; en canvi, entre 1770 i 1771 la variació representa un 14'3 %, xifra que amaga un canvi en la taxació. Per tal que les estimacions foren el més ajustades possibles, he tingut en compte, a més les notícies que aporten les Reials Cèdules de 1773 en les que s'afirma que la Fàbrica manufactura "...mas de seis mil piezas de paño, que anualmente se fabrican..." (p. 2), i les de Carlos Beramendi que afirma que "...la fábrica de Alcoy empezó a dar corrientes siete mil piezas de paño el año de 1774 (pues la época debe principiarse desde este punto, porque hasta entonces, estuvo en decadencia...)". En aquest darrer cas, és evident, que el viatger va ser informat que a partir d'aquella data se supera la crisi observable als arrendaments de la bolla de la segona meitat de la dècada dels 60. La informació deu ser veraç, ja que assenyala que "...duró este número hasta el año de 1785...", cosa que concorda perfectament amb la informació de la que disposem des de 1784 –les cites de Beramendi de la p. 165. He utilitzat taxes que s'havien imposat prèviament en algun moment: entre 1773 i 1775, i, després, el 1778, la vigent entre 1771 i 1772 de 48 d per drap i 24 d per franciscana; i entre 1776 i 1777, la vigent immediatament abans de l'últim augment, 30 d per drap i 15 d per franciscana –1759-1761. El resultat, malgrat l'extrema inseguretat i l'enorme risc del càlcul, em sembla prou convincent.
- 1774 AMA, XV.I.525, 20-II-1774.
 1775 AMA, XV.I.525, 28-I-1775.
 1776 AMA, XV.I.525, 3-II-1776.
 1777 AMA, XV.I.526, 24-II-1777.
 1778 AMA, XV.I.526, 26-III-1778.
- 1784 ATA, 9è bis, 17-I-1784. (68/24)
 1785 ATA, 9è bis, 17-I-1785.
 1786 ATA, 9è bis, 17-I-1786.
 1787 ATA, 9è bis, 17-I-1787. (5r.b./2'5r.b.)
 1788 ATA, 9è bis, 17-I-1788.
 1789 ATA, 9è bis, 17-I-1789.
 1790 ATA, 9èbis, 10-I-1790.
 1791 ATA, 9èbis, 13-I-1791.
 1792 ATA, 9èbis, 8-I-1792.
 1793 ATA, 9èbis, 13-I-1793.
 1794 ATA, 9èbis, 12-I-1794. L'any anterior no hi figura la taxa, encara que pel valor

- de l'arrendament no devia haver variat. Aquest any en canvi, encara que no indiquen la taxa dels draps si que ho fan amb les franciscanes. Com que són 4 r.b., he suposat que la bolla dels draps es cobraria a 8 r.b.
- 1795 ATA, 9èbis, 17-I-1795. (6r.b./3r.b.)
- 1796 ATA, 9èbis, 10-I-1796. A partir d'aquest any desapareixen les referències a les franciscanes, amb la qual cosa he fet desaparèixer el coeficient. La taxació és de 4r.b. per peça.
- 1797 ATA, 9èbis, 8-I-1797.
- 1798 ATA, 9èbis, 4-I-1798. En aquesta junta s'indica que si la bolla no es pogués arrendar que s'administrara directament. S'acumulen els indicis de dificultats: si l'any anterior ja s'adverteix que l'arrendament no es pot pagar en vals reials, en aquest no s'elegeix ni tan sols una nova junta. Aquest any no hi ha notícies de l'arrendament.
- 1799 ATA, 9èbis, 9-IV-1799. La bolla deu seguir sent administrada, ja que en aquesta data s'indica que ha de seguir pagant-se a 6 r.b., encara que no hi ha cap notícia del seu arrendament.
- 1804 ATA, 9èbis, 19-XII-1803. A la junta anterior –cel-lebrada el mateix dia– acorden que la taxa siga de 5 r.b. per peça, tant les fetes a Alcoi, com les que es duen a aparellar de fora de la vila.
- 1805 ATA, 9èbis, 15-XII-1804. (7r.b.)
- 1806 ATA, 10è, 15-XII-1805
- 1807 ATA, 10è, 21-XII-1806.
- 1808 ATA, 10è, 15-XII-1807. (5 r.b.)
- 1809 ATA, 10è, 27-XII-1808. (10 r.b.)
- 1810 ATA, 10è, 16-XII-1809. (5 r.b.)
- 1811 ATA, 10è, 23-XII-1810. (15 r.b.)
- 1815 ATA, 10è, 28-XII-1814. (8 r.b.) Fins aquest any, i des de 1812, la bolla havia estat administrada.
- 1816 ATA, 10è, 23-XII-1815. (10 r.b.)
- 1817 ATA, 10è, 15-XII-1816. (8 r.b.)
- 1818 ATA, 10è, 21-XII-1817.
- 1819 ATA, 10è, 27-XII-1818 (16 r.b.)
- 1820 ATA, 10è, 27-XII-1819. (6 r.b.) Aquest any canvien les condicions de tributació i acorden que contribuesquen totes de més de 8 rams com a senceres i que aquelles que passaren dels 16 rams, també ho feren proporcionalment.
- 1821 ATA, 10è, 27-XII-1820. (2 r.b.)
- 1822 ATA, 10è, 28-XII-1821.
- 1823 ATA, 10è, 29-XII-1822. (4 r.b.)
- 1824 ATA, 10è, 28-XII-1823.
- 1825 ATA, 10è, 28-XII-1824. (8 r.b.)
- 1826 ATA, 10è, 27-XII-1825.
- 1827 ATA, 10è, 27-XII-1826.

A) DRAPS DECLARATS, DRAPS ESTIMATS PER LA BOLLA I VARES
CASTELLANES TOTALS ESTIMADES (100 = 1742 - 1753)

any	draps declarats index		draps estimats index		vares	index
1569	2402	62.011101	2372	67.175924	85392	67.363027
1570						
1571						
1572						
1573						
1574			2131	60.350714	76716	60.518807
1575			2246	63.607557	80856	63.784721
1576			2400	67.968894	86400	68.158206
1577			1800	50.976671	64800	51.118654
1578			1400	39.648522	50400	39.758953
1579			1760	49.843856	63360	49.982684
1580			1600	45.312596	57600	45.438804
1581			1434	40.611414	51624	40.724528
1582			2034	57.603638	73224	57.76408
1583			1865	52.817495	67140	52.964606
1584			1600	45.312596	57600	45.438804
1585			1600	45.312596	57600	45.438804
1586			1533	43.415131	55188	43.536054
1587			1533	43.415131	55188	43.536054
1588	2003	51.710339	2003	56.725706	72108	56.883703
1589	1730	44.66245	1730	48.994244	62280	49.130707
1590			1814.6	51.390148	57159.9	45.091623
1591			1700	48.144633	53550	42.243888
1592			1750	49.560652	55125	43.486355
1593			1680	47.578226	52920	41.746901
1594			2120	60.03919	66780	52.680613
1595			2120	60.03919	66780	52.680613
1596			2110	59.755986	66465	52.43212
1597			2170	61.455208	68355	53.923081
1598			2430	68.818505	76545	60.383911
1599						
1600						
1601						
1602						
1603						
1604						
1605			2100	59.472782	57876	45.656532
1606			1800	50.976671	49608	39.13417
1607			1800	50.976671	49608	39.13417
1608			1900	53.808708	52364	41.30829
1609			1760	49.843856	48505.6	38.264522
1610						
1611						
1612						
1613						
1614			1333.33	37.760497	36746.667	28.988274
1615						
1616						
1617						
1618						

any	draps declarats	index	draps estimats	index	vares	index
1619						
1620						
1621						
1622						
1623						
1624						
1625						
1626			1506.67	42.669361	41523.733	32.75675
1627						
1628			1600	45.312596	44096	34.785929
1629						
1630						
1631						
1632						
1633						
1634						
1635						
1636						
1637			1333.33	37.760402	46399.88	36.603386
1638			1200	33.984447	41760	32.943133
1639			1213.33	34.361958	42223.88	33.309073
1640			1066.67	30.208492	37120.12	29.282879
1641			1080	30.586002	37584	29.64882
1642			1133.33	32.096328	39439.88	31.112864
1643						
1644						
1645						
1646						
1647						
1648						
1649						
1650			1600	45.312596	55680	43.924177
1651			1486.67	42.103048	51736.12	40.812976
1652			1300	36.816484	45240	35.688394
1653			1586.67	44.935085	55216.12	43.558237
1654			1653.33	46.822921	57535.88	45.388222
1655			1674.44	47.420765	58270.51	45.967748
1656			1560	44.179781	54288	42.826073
1657			1573.33	44.557292	54751.88	43.192013
1658			1560	44.179781	54288	42.826073
1659						
1660						
1661			1480	41.914151	51504	40.629864
1662			1240	35.117262	43152	34.041237
1663			1452.8	41.143837	58838.4	46.415738
1664			1270.4	35.978201	51451.2	40.588212
1665			1413.33	40.026032	57240	45.154811
1666			1386.67	39.271011	56160	44.302834
1667			1386.67	39.271011	56160	44.302834
1668			1413.33	40.026032	57240	45.154811
1669			1070	30.302799	43335	34.1856
1670			1066.67	30.208492	43200	34.079103
1671			1125	31.860419	45562.5	35.942804
1672			1255	35.542068	50827.5	40.096195

any	draps declarats	index	draps estimats	index	vares	index
1673			1349.17	38.208997	54641.25	43.10474
1674			1393.33	39.459625	56429.86	44.515718
1675			1592.71	45.106141	64504.75	50.885741
1676			1661.98	47.067893	67310.19	53.098863
1677						
1678						
1679						
1680			1328.12	37.612853	53788.86	42.432317
1681			1506.25	42.657561	61003.12	48.123417
1682			1381.25	39.117515	55940.62	44.129772
1683			1250	35.400466	50625	39.936449
1684			1375	38.940512	55687.5	43.930094
1685			1409.09	39.905954	57068.14	45.019237
1686			1368.18	38.747367	55411.29	43.7122
1687			1250	35.400466	50625	39.936449
1688			1512.5	42.834563	61256.25	48.323103
1689			1305.63	36.975928	52878.01	41.713777
1690			1506.25	42.657561	61003.12	48.123417
1691			1662.5	47.082619	67331.25	53.115477
1692			1700	48.144633	68850	54.31357
1693						
1694						
1695						
1696						
1697						
1698						
1699						
1700	2000	51.63289				
1701						
1702						
1703						
1704						
1705						
1706						
1707						
1708						
1709						
1710						
1711						
1712						
1713						
1714						
1715						
1716			1207.27	34.190336	43461.82	34.285644
1717			1287.27	36.455966	46341.82	36.557585
1718			1534.54	43.458744	55243.63	43.579939
1719			1220	34.550854	43920	34.647088
1720			1376.84	38.992622	49566.31	39.101282
1721			1267.37	35.892391	45625.26	35.992313
1722			1688.42	47.816683	60783.16	47.949897
1723			1191.58	33.745989	42895.84	33.839161
1724			1629.47	46.147197	58661.05	46.275832
1725			1833.33	51.920589	66000	52.065296
1726			1640	46.445411	59040	46.574774

any	draps declarats index		draps estimats index		vares	index
1727			1933.33	54.752626	69600	54.905221
1728	2200	56.796179	2066.67	58.528864	74400	58.691788
1729						
1730						
1731			2590.25	73.356845	93249	73.561164
1732			2252.5	63.791639	81090	63.969316
1733			2850	80.713062	102600	80.93787
1734			3077.5	87.155946	110790	87.398699
1735			3274.5	92.73506	117882	92.993352
1736			3207	90.823435	115452	91.076403
1737			2752	77.937665	99072	78.154743
1738			3064	86.773621	110304	87.01531
1739			3196	90.511911	115056	90.764011
1740			3450	97.705285	124200	97.977421
1741			3655	103.51096	131580	103.79927
1742	3500	90.357558	3501.26	99.156987	125695.23	99.156963
1743			3392.40	96.074175	121787.34	96.074152
1744			3394.94	96.145872	121878.23	96.145849
1745			2985.89	84.561662	107193.63	84.561642
1746	3650	94.230025	2807.09	79.497795	100774.48	79.497776
1747			3001.52	85.004136	107754.53	85.004115
1748	3700	95.520847	3244.56	91.887062	116479.59	91.88704
1749			3304.20	93.576247	118620.87	93.576224
1750			3675.95	104.10426	131966.58	104.10423
1751			3843.04	108.83627	137965.06	108.83624
1752			4420.25	125.18322	158687.09	125.18319
1753	4500	116.174	4801.21	135.9722	172363.63	135.97217
1754			4556.96	129.05486	163594.94	129.05483
1755			4253.16	120.4512	152688.61	120.45118
1756			4298.73	121.74175	154324.56	121.74172
1757			4192.40	118.73047	150507.34	118.73044
1758			4572.15	129.48504	164140.25	129.48501
1759			4548.86	128.82543	163304.1	128.8254
1760	5400	139.4088	5346.83	151.42437	191951.39	151.42433
1761			5699.24	161.40461	204602.73	161.40458
1762			6643.04	188.13331	238485.06	188.13326
1763	6000	154.89867	6649.11	188.30538	238703.19	188.30534
1764			6580.25	186.35522	236231.09	186.35518
1765			6361.52	180.16059	228378.53	180.16054
1766			6088.10	172.4173	218562.84	172.41725
1767			5922.02	167.71396	212600.71	167.71392
1768			5470.38	154.92319	196386.63	154.92315
1769			5063.29	143.39429	181772.15	143.39426
1770			5326.58	150.85079	191224.3	150.85076
1771			5708.86	161.67706	204948.1	161.67702
1772			6075.95	172.07315	218126.58	172.07311
1773			6896.20	195.30302	247573.67	195.30298
1774	7000	180.71512	6293.67	178.2391	225942.78	178.23906
1775			6088.61	172.43164	218581.01	172.43159
1776			6748.35	191.11591	242265.92	191.11587
1777			7319.49	207.29079	262769.82	207.29074
1778			6663.29	188.70689	239212.15	188.70684
1779						
1780						

any	draps declarats	index	draps estimats	index	vares	index
1781						
1782						
1783						
1784			7505.58	212.56095	269450.48	212.5609
1785			8472.37	239.94082	304158.27	239.94077
1786			8938.79	253.14997	320902.7	253.14991
1787			8603.89	243.66533	308879.6	243.66527
1788			9081.20	257.1831	326015.25	257.18304
1789			10232.56	289.78986	367348.84	289.78979
1790			9802.52	277.61091	351910.33	277.61084
1791			10677.85	302.40068	383334.81	302.40061
1792			10979.79	310.95186	394174.61	310.95178
1793	13000	335.61379	11293.92	319.84854	405452.38	319.84846
1794	14250	367.88434	13099.83	370.99216	470284.01	370.99207
1795	12000	309.79734	12899.71	365.32471	463099.74	365.32462
1796	12300	317.54227	13005.18	368.31144	468186.35	369.33729
1797	12000	309.79734	12800	362.50077	460800	363.51043
1798						
1799						
1800						
1801						
1802						
1803						
1804	12000	309.79734	12982.21	367.66102	584199.45	460.85632
1805			12430	352.02223	559350	441.25339
1806			12147.14	344.01161	546621.43	431.21222
1807	12000	309.79734	12624.29	357.52447	568092.86	448.15035
1808			13176	373.14923	592920	467.73569
1809			13422	380.11604	603990	476.46846
1810			12820	363.06718	576900	455.09802
1811			11077.33	313.71421	498480	393.23498
1812						
1813						
1814						
1815			9526.25	269.78695	428681.25	338.17297
1816			10361	293.42738	466245	367.80582
1817			11012.5	311.8781	495562.5	390.93346
1818			11256.25	318.78119	506531.25	399.58636
1819			11937.5	338.07445	537187.5	423.7701
1820			14200	402.14929	639000	504.08673
1821			13200	373.82892	594000	468.58767
1822			13550	383.74105	609750	481.01234
1823			15527.5	439.74458	698737.5	551.21174
1824			15375	435.42573	691875	545.79813
1825			15501.25	439.00117	697556.25	550.27989
1826			12625	357.5447	568125	448.1757
1827			13012.5	368.51885	585562.5	461.93159
1828						
1829						
1830						
1831						
1832	16000	413.06312			720000	567.98505

C) APROXIMACIÓ AL NOMBRE DE TELERS

- 1594 ATA, 3r. f. 86v. 3 r.c. / teler = 40
1595 ATA, 3r. f. 86v. 3 r.c. / teler = 18 (no havien pagat tots).
1596 ATA, 3r. f. 87v. 2 r.c. / teler = 40
- 1603 ATA, 3r. f. 89v. 2 r.c. / teler = 24
- 1611 ATA, 3r. f. 90v. 2 r.c. / teler = 31
1612 ATA, 3r. f. 91r. 2 r.c. / teler = 21
- 1618 ATA, 3r. f. 91v. 5 s. / teler = 20
- 1622 ATA, 3r. f. 92v. 5 s. / teler = 25
1623 ATA, 3r. f. 93v. 26 telers
1624 ATA, 3r. f. 94v. i 95 r 26 telers
- 1626 ATA, 3r. f. 96r. 4 s. / teler = 20 (La taxa ha estat calculada a partir del canvi que s'aprova a la junta del 22-IX-1624, ATA, 3r, f. 48r i v)
1627 ATA, 3r. f. 96v. 24 telers
1628 ATA, 3r. f. 97 r. 26 telers
1629 ATA, 3r. f. 97v. 27 telers
1630 ATA, 3r. f. 97v. i 98r. 27 telers
- 1632 ATA, 3r. f. 98v. 25 telers
- 1675 ATA, 3r. f. 100v. En aquest cas, s'indica les entrades en concepte de "pesolades". Segons el que es diu en el consell del 8-VIII-1682, una pesolada era la taxa que es pagava per teler (Ata, 3r, f. 76v). El 1672 (segons un consell del 13-VIII, f. 63v) encara es pagava 4 s / teler. Si s'aplicara aquest coeficient tindríem 54 telers
- 1695 ATA, 3r. f. 105v. 51 telers (encara es paguen 4 s/teler)
1696 ATA, 3r. f. 106v. 2 s / teler (suposició) = 51 telers
1697 ATA, 3r. f. 107r. 2 s / teler = 52 telers
1698 ATA, 3r. f. 109v i 110r. 2 s / teler = 54 telers
1699 ATA, 3r. f. 111r. 2 s / teler = 50 telers
1700 ATA, 3r. f. 113r a 114r. Apareixen els noms dels 43 teixidors que tenen telers
1701 ATA, 3r. f. 116r. 2s / teler (o teixidor) = 43
- 1712 ATA, 4t. f. 30 r i v. 45 telers
1713 ATA, 4t. f. 31r a 32r. 1 s / teler (suposició) = 44 telers
- 1715 ATA, 4t. f. 36r a 37r. 47 telers
- 1731 ATA, 7è, s.f. 108 telers

- 1742 ATA, 7è, s.f. 158 telers
- 1748 ATA, 7è, s.f. 166 telers
- 1760 ATA, 7è, s.f. 214 telers
- 1773 *Reales cédulas...*, 237 telers
- 1784 AMA, I.4.3.1 *Equivalent*, 229 telers
- 1793 APSMSF-FE; G2[185], s.f. 325 telers
- 1796 APSMSF-FE; G3[186], s.f., 334 telers
- 1797 APSMSF-FE; G4[187], 331 telers
- 1807 *Plan estadístico...*, p. 10, 370 telers
- 1832 APSMSF-FE; I.5.6[657], 450 telers.

D) EXÀMENS MESTRES PARAIREs/FABRICANTS

1561			1569	
	101	9-IX-1561 (ATA, 1r, ff. 149r a 151r)	3	4-X-1569 (ATA, 1r, f. 156r)
	10	11-IX-1561 (ATA, 1r, f. 148r)	1	6-XII-1569 (ATA, 1r, f. 156r)
	13	12-IX-1561 (ATA, 1r, ff. 148r i v)		
	18	13-IX-1561 (ATA, 1r, f. 148v)	1571	
	53	16-IX-1561 (ATA, 1r, ff. 151r i v)	1	13-VIII-1571 (ATA, 1r, f. 156v)
			1	28-X-1571 (ATA, 1r, f. 156v)
1562				
	8	18-VI-1562 (ATA, 1r, f. 154r)	1573	
			1	6-X-1573 (ATA, 1r, f. 156v)
1567			1574	
	2	26-IX-1567 (ATA, 1r, f. 154v)	1	30-VIII-1574 (ATA, 1r, f. 157r)
	1	1-X-1567 (ATA, 1r, f. 154v)	5	4-X-1574 (ATA, 1r, f. 156v)
	2	16-X-1567 (ATA, 1r, f. 154v)	1	22-X-1574 (ATA, 1r, f. 157r)
	2	27-X-1567 (ATA, 1r, ff. 154v i 155r)	1575	
	1	14-XI-1567 (ATA, 1r, f. 155r)	1	1-IX-1575 (ATA, 1r, f. 157r)
	5	14-XI-1567 (ATA, 1r, f. 155r)	3	3-X-1575 (ATA, 1r, f. 157v)
	5	12-XII-1567 (ATA, 1r, f. 155v)		
	2	15-XII-1567 (ATA, 1r, f. 155v)	1576	
	1	20-XII-1567 (ATA, 1r, f. 155v)	1	1-III-1576 (ATA, 1r, f. 157v)
			1	10-IV-1576 (ATA, 1r, f. 157v)
1568			2	2-V-1576 (ATA, 1r, f. 158r i v)
	2	28-IX-1568 (ATA, 1r, f. 156r)		

4	4-V-1576 (ATA, 1r, f. 158v i 159r)	2	9-III-1594 (ATA, 2n, f. 101r)
1	7-V-1576 (ATA, 1r, f. 159r)	1	13-VIII-1594 (ATA, 2n, f. 101r)
1	8-V-1576 (ATA, 1r, f. 159r)	1	24-XI-1594 (ATA, 2n, f. 101r)
1	8-VII-1576 (ATA, 1r, f. 159v)	2	28-XI-1594 (ATA, 2n, f. 101r)
1	13-VIII-1576 (ATA, 1r, f. 159v)		
2	3-X-1576 (ATA, 1r, f. 159v)	1595	
		1	19-I-1595 (ATA, 2n, f.101v)
		2	23-I-1595 (ATA, 2n, f.101v)
		1	11-IV-1595 (ATA, 2n, f.101v)
		1	14-IV-1595 (ATA, 2n, f.101v)
1578		1	25-VIII-1595 (ATA, 2n, f.101v)
1	4-X-1578 (ATA, 1r, f. 159v)	1	5-IX-1595 (ATA, 2n, f.101v)
		2	18-IX-1595 (ATA, 2n, f.101v)
		2	25-IX-1595 (ATA, 2n, f.101v)
1581		1	3-X-1595 (ATA, 2n, f.102r)
5	4-X-1581 (ATA, 1r, f. 160r)	1	17-X-1595 (ATA, 2n, f.102r)
		3	24-XI-1595 (ATA, 2n, f.102r)
1582-89	(No hi ha cap data, no figura l'any o no es pot llegir)		
19	(ATA, 1r, f. 152r i v)	1596	
		1	23-III-1596 (ATA, 2n, f.102r)
1590		1	10-VI-1596 (ATA, 2n, f.102r)
10	18-V-1590. Aquesta data es troba duplicada al primer llibre hi consten 6 exàmens (ATA, 1r, ff. 152v i 153r), mentre que al segon (ATA, 2n, 18-V-1590, ff. 98r i v) n'hi consten 9. Tanmateix tan sols se'n repeteixen 5, al primera llibre hi ha una examinat que no apareix al segon, i a aquest darrer quatre que no ho fan al primer.	1	26-IX-1596 (ATA, 2n, f.102r)
		1	28-IX-1596 (ATA, 2n, f.102r)
		1597	
		3	29-VIII-1597 (ATA, 2n, f.102v)
		4	2-XII-1597 (ATA, 2n, f.102v)
		1598	
		2	31-III-1598 (ATA, 2n, f.102v)
		1	12-IX-1598 (ATA, 2n, f.103r)
1	23-V-1590 (ATA, 1r, ff. 153r)	1599	
2	30-V-1590 (ATA, 2n, f. 98v)	2	17-V-1599 (ATA, 2n, f.103r)
29	1-VI-1590 (ATA, 2n, ff. 98v a 99v)	2	21-V-1599 (ATA, 2n, f.103r)
5	15-XI-1590 (ATA, 2n, f. 100r)	1	25-X-1599 (ATA, 2n, f.103v)
		1601	
1591		1	12-X-1601 (ATA, 2n, f.103v)
7	23-I-1591 (ATA, 2n, f. 100r)	2	19-XI-1601 (ATA, 2n, f.104r)
3	3-X-1591 (ATA, 2n, f. 100v)		
		1602	
		1	1-IV-1602 (ATA, 2n, f.104r)
1592		19	26-X-1602 (ATA, 2n, f. 104r i v)
3	28-IV-1592 (ATA, 2n, f. 100v)		
1	16-V-1592 (ATA, 2n, f. 100v)	1603	
		7	27-X-1603 (ATA, 2n, f. 105r)
1593		1604	
1	19-X-1593 (ATA, 2n, f. 101r)	1	24-III-1604 (ATA, 2n, f. 105r)
1	22-X-1593 (ATA, 2n, f. 101r)	3	4-V-1604 (ATA, 2n, f. 105r)
1	25-X-1593 (ATA, 2n, f. 101r)	1	4-V-1604 (ATA, 2n, f. 105r)
1	29-X-1593 (ATA, 2n, f. 101r)	1	18-X-1604 (ATA, 2n, f. 105v)
1594			

1605	1	17-II-1605 (ATA, 2n, f. 105v)	1618	1	29-X-1618 (ATA, 2n, f. 113v)
	14	2-VIII-1605 (ATA, 2n, ff. 105v a 106v)	1619	1	4-XII-1619 (ATA, 2n, f. 113v)
	3	28-VIII-1605 (ATA, 2n, f. 107r)		6	14-XII-1619 (ATA, 2n, ff. 113v i 114r)
1606	1	5-I-1606 (ATA, 2n, f. 107r)		4	16-XII-1619 (ATA, 2n, f. 114r i v)
1607	2	13-VI-1607 (ATA, 2n, f. 107v)	1620	1	17-I-1620 (ATA, 2n, f. 114v)
	14	22-XII-1607 (ATA, 2n, ff. 107v i 108r)		1	30-III-1620 (ATA, 2n, f. 114v)
1609	4	12-III-1609 (ATA, 2n, f. 108r i v)		7	4-V-1620 (ATA, 2n, ff. 114v i 115r)
	11	14-III-1609 (ATA, 2n, ff. 108v i 109r)	1621	1	30-IX-1620 (ATA, 2n, f. 115v)
	4	13-IX-1609 (ATA, 2n, f. 109r i v)		1	26-III-1621 (ATA, 2n, f. 115v)
1610	3	25-IX-1610 (ATA, 2n, ff. 109v i 110r)	1623	6	13-XII-1623 (ATA, 2n, ff. 115v i 116r)
	1	27-IX-1610 (ATA, 2n, f. 110r)	1624	4	21-X-1624 (ATA, 2n, f. 116r i v)
1611	3	10-I-1611 (ATA, 2n, f. 110r i v)	1625	1	7-I-1625 (ATA, 2n, f. 116v)
	2	22-IX-1611 (ATA, 2n, f. 110v)		1	30-I-1625 (ATA, 2n, f. 116v)
1612	13	14-I-1612 (ATA, 2n, f. 111r)		1	23-XI-1625 (ATA, 2n, f. 117r)
				1	9-XII-1625 (ATA, 2n, f. 117r)
1614	2	7-II-1614 (ATA, 2n, f. 111v)		2	13-XII-1625 (ATA, 2n, f. 117r)
1615	5	28-IX-1615 (ATA, 2n, ff. 111v i 112r)	1626	1	25-IX-1626 (ATA, 2n, f. 117v)
	1	14-X-1615 (ATA, 2n, f. 112r)		1	17-X-1626 (ATA, 2n, f. 117v)
	1	23-XI-1615 (ATA, 2n, f. 112r)		1	17-XI-1626 (ATA, 2n, f. 117v)
	1	25-XI-1615 (ATA, 2n, f. 112v)		1	23-XII-1626 (ATA, 2n, f. 117v)
1616	3	8-X-1616 (ATA, 2n, f. 112v)	1627	1	4-II-1627 (ATA, 2n, f. 118r)
	2	7-XII-1616 (ATA, 2n, f. 113r)		2	10-II-1627 (ATA, 2n, f. 118r)
1617	1	11-III-1617 (ATA, 2n, f. 113r)	1628	1	13-XI-1628 (ATA, 2n, f. 118r)
	1	26-V-1617 (ATA, 2n, f. 113r)	1631	1	18-IX-1631 (ATA, 2n, f. 118r)
	1	22-X-1617 (ATA, 2n, f. 113v)	1632	2	17-XII-1632 (ATA, 2n, f. 118v)

1633	9	4-II-1633 (ATA, 2n, ff. 118v a 119v)	1657	7	1-I-1657 (ATA, 2n, ff. 275v i 276r)
				2	7-II-1657 (ATA, 2n, f. 276r i v)
1634	3	11-II-1634 (ATA, 2n, ff. 119v i 120r)	1660	5	20-IX-1660 (ATA, 2n, f. 276r)
				1	29-XII-1660 (ATA, 2n, f. 276r i v)
1636	3	12-X-1636 (ATA, 2n, f. 120r)	1661	1	16-X-1661 (ATA, 2n, f. 277r)
				3	31-IX-1661 (ATA, 2n, f. 277r)
1637	1	1-XI-1637 (ATA, 2n, f. 120r)		3	20-XII-1661 (ATA, 2n, f. 277r i v)
1639	2	24-XII-1639 (ATA, 2n, f. 120r i v)	1664	1	21-I-1664 (ATA, 2n, f. 277v)
1641	1	16-XII-1641 (ATA, 2n, f. 120v)	1665	5	9-III-1665 (ATA, 2n, ff. 277v i 278r)
				1	29-VI-1665 (ATA, 2n, f. 278r)
1643	1	5-III-1643 (ATA, 2n, f. 120v)	1668	5	31-XII-1668 (ATA, 2n, f. 278r i v)
1644	1	26-XII-1644 (ATA, 2n, f. 120v)	1669¹	1	desembre (ATA, 8è, s.f.)
	1	27-XII-1644 (ATA, 2n, f. 120v)			
1645	2	14-I-1645 (ATA, 2n, f. 121r)	1670	1	18-X-1670 (ATA, 2n, f. 278v)
1646	1	20-X-1646 (ATA, 2n, f. 121r)	1672	1	16-VI-1672 (ATA, 2n, f. 278v)
	8	20-X-1646 (ATA, 2n, f. 121r)			
1650	3	1-VI-1650 (ATA, 2n, f. 274r)	1673	13	7-I-1673 (ATA, 2n, ff. 278v a
	1	21-VII-1650 (ATA, 2n, f. 274r)			
	3	15-XII-1650 (ATA, 2n, f. 274v)			
1651	3	23-I-1651 (ATA, 2n, f. 274v)			
	1	15-X-1651 (ATA, 2n, f. 275r)			
	2	10-XII-1651 (ATA, 2n, f. 275r)			
1656	2	10-XII-1651 (ATA, 2n, f. 275r)			

¹ A partir d'ací, i fins 1716, manquen tota una sèrie d'exàmens als llibres. Al ATA, 8è, apareixen 3 fulls que contenen una llista amb els oblidats durant aquells anys. La llista era prou confusa i he hagut de repassar-la minuciosament, ja que es tracta de dues llistes, una en la que semblen estar tots, i l'altra amb només els oblidats. S'indica, per tant, el mes, però no la data concreta de l'exàmen, la qual cosa haguera fet massa complicada la restitució.

	279v)				
	1 gener (ATA, 8è, s.f.)			1	març (ATA, 8è, s.f.)
	1 maig (ATA, 8è, s.f.)			3	1-V-1690 (ATA, 1r, f. 182r i v)
1674				1	maig (ATA, 8è, s.f.)
	1 maig (ATA, 8è, s.f.)			1	3-IX-1690 (ATA, 1r, f. 179r i v)
				1	octubre (ATA, 8è, s.f.)
				4	12-XI-1690 (ATA, 1r, f. 183r)
				2	novembre (ATA, 8è, s.f.)
1675				2	21-XII-1690(f. 1ATA, 1r, 83r i v)
	1 abril (ATA, 8è, s.f.)			1	31-XII-1690 (ATA, 1r, ff. 183v a 185r)
1680		1691		3	6-I-1691 (ATA, 1r, f.185r i v)
	1 febrer (ATA, 8è, s.f.)			2	gener (ATA, 8è, s.f.)
1681				2	17-II-1691 (ATA, 1r, ff.186r a 187r)
	1 gener (ATA, 8è, s.f.)			4	1-IV-1691 (ATA, 1r, f. 187r i v)
	3 desembre (ATA, 8è, s.f.)			2	30-IV-1691 (ATA, 1r, ff. 187v i 188r)
1682				1	novembre (ATA, 8è, s.f.)
	4 octubre (ATA, 8è, s.f.)			4	desembre (ATA, 8è, s.f.)
1683		1692			
	1 desembre (ATA, 8è, s.f.)			1	10-IV-1692 (ATA, 1r, f. 190r i v)
1684				1	abril (ATA, 8è, s.f.)
	3 maig (ATA, 8è, s.f.)	1693			
1685				1	gener (ATA, 8è, s.f.)
	8 29-IX-1685 (ATA, 1r, ff. 129v a 133r)			1	juny (ATA, 8è, s.f.)
	4 16-XII-1685 (ATA, 1r, ff. 134v a 137r)			1	setembre (ATA, 8è, s.f.)
		1694		2	octubre (ATA, 8è, s.f.)
1686				2	febrer (ATA, 8è, s.f.)
	3 28-XII-1686(f. 1ATA, 1r, 12r i v)			2	abril (ATA, 8è, s.f.)
				2	octubre (ATA, 8è, s.f.)
1687		1696			
	4 5-III-1687 (ATA, 2n, f. 273r)			1	febrer (ATA, 8è, s.f.)
	1 març (ATA, 8è, s.f.)			1	abril (ATA, 8è, s.f.)
	1 maig (ATA, 8è, s.f.)				
1688		1697			
	1 gener (ATA, 8è, s.f.)			1	març (ATA, 8è, s.f.)
	1 maig (ATA, 8è, s.f.)			1	abril (ATA, 8è, s.f.)
	14 13-XII-1688 (ATA, 2n, f. 268r i v)				
		1698			
1689				1	gener (ATA, 8è, s.f.)
	1 octubre (ATA, 8è, s.f.)			1	juny (ATA, 8è, s.f.)
	1 desembre (ATA, 8è, s.f.)			1	juliol (ATA, 8è, s.f.)
				2	octubre (ATA, 8è, s.f.)
1690				2	novembre (ATA, 8è, s.f.)
	1 febrer (ATA, 8è, s.f.)	1699			

	1	gener (ATA, 8è, s.f.)		1	febrer (ATA, 8è, s.f.)
	1	febrer (ATA, 8è, s.f.)		1	juny (ATA, 8è, s.f.)
	1	març (ATA, 8è, s.f.)			
	2	juny (ATA, 8è, s.f.)	1715	1	febrer (ATA, 8è, s.f.)
	1	juliol (ATA, 8è, s.f.)		1	març (ATA, 8è, s.f.)
	1	novembre (ATA, 8è, s.f.)		1	maig (ATA, 8è, s.f.)
1700				1	juny (ATA, 8è, s.f.)
	1	gener (ATA, 8è, s.f.)		1	setembre (ATA, 8è, s.f.)
	1	juliol (ATA, 8è, s.f.)		1	desembre (ATA, 8è, s.f.)
1701			1716		
	1	gener (ATA, 8è, s.f.)		2	febrer (ATA, 8è, s.f.)
	1	abril (ATA, 8è, s.f.)		1	novembre (ATA, 8è, s.f.)
1702			1717		
	1	gener (ATA, 8è, s.f.)		5	28-XI-1717 (ATA, 8è, s.f.)
	1	juliol (ATA, 8è, s.f.)		3	31-XII-1717 (ATA, 8è, s.f.)
	1	novembre (ATA, 8è, s.f.)			
1703			1718		
	2	gener (ATA, 8è, s.f.)		2	3-V-1718 (ATA, 8è, s.f.)
1704			1719		
	1	novembre (ATA, 8è, s.f.)		6	18-X-1719 (ATA, 8è, s.f.)
1705				2	31-XII-1719 (ATA, 8è, s.f.)
	7	20-X-1705 (ATA, 1r, s.f.)	1720		
	1	octubre		1	6-I-1720 (ATA, 8è, s.f.)
1706				4	4-VIII-1720 (ATA, 8è, s.f.)
	2	setembre (ATA, 8è, s.f.)	1721		
1707				1	31-XII-1721 (ATA, 8è, s.f.)
	1	maig (ATA, 8è, s.f.)	1723		
1710				12	21-VIII-1723 (ATA, 8è, s.f.)
	2	octubre (ATA, 8è, s.f.)		7	15-IX-1723 (ATA, 8è, s.f.)
1711				4	19-X-1723 (ATA, 8è, s.f.)
	1	febrer (ATA, 8è, s.f.)		3	24-XI-1723 (ATA, 8è, s.f.)
	1	juliol (ATA, 8è, s.f.)	1724		
	1	setembre (ATA, 8è, s.f.)		3	18-I-1724 (ATA, 8è, s.f.)
1713				2	30-XII-1724 (ATA, 8è, s.f.)
	2	febrer (ATA, 8è, s.f.)	1725		
	1	maig (ATA, 8è, s.f.)		4	14-VII-1725 (ATA, 8è, s.f.)
	1	juny (ATA, 8è, s.f.)	1727		
	2	desembre (ATA, 8è, s.f.)		4	5-IV-1727 (ATA, 8è, s.f.)
1714				4	4-XII-1727 (ATA, 8è, s.f.)
	2	gener (ATA, 8è, s.f.)	1728		17-XII-1727 (ATA, 8è, s.f.)
				1	
				3	12-II-1728 (ATA, 8è, s.f.)

	2	30-XII-1728 (ATA, 8è, s.f.)	1753	13	5-III-1753 (ATA, 9è, ff. 23v a 25v)
1731	6	14-II-1733 (ATA, 6è, ff. 4r a 9v) ²		10	16-VII-1753 (ATA, 9è, ff. 35r a 37r)
1734	11	19-I-1735 (ATA, 6è, ff. 18r a 23v)		11	17-X-1753 (ATA, 9è, ff. 37r a 39v)
	1	20-I-1736 (ATA, 6è, ff. 25r a 32r)	1754	4	29-XII-1753 (ATA, 9è, ff. 39v a 42v)
1736	8	14-II-1737 (ATA, 6è, ff. 34r a 40v)	1755	10	30-IV-1754 (ATA, 9è, ff. 54v a 56v)
1737	2	25-I-1738 (ATA, 6è, ff. 42r a 49v)		5	30-XII-1754 (ATA, 9è, ff. 58r a 60r)
1738	3	15-I-1739 (ATA, 6è, ff. 51r a 56v)	1756	14	7-II-1755 (ATA, 9è, ff. 73v a 75v)
1739	10	20-I-1740 (ATA, 6è, ff. 58r a 66r)		4	15-III-1755 (ATA, 9è, ff. 75v a 78v)
1740	10	30-I-1741 (ATA, 6è, ff. 68r a 74r)		8	30-XII-1755 (ATA, 9è, ff. 78v a 81v)
1741	6	21-I-1742 (ATA, 6è, ff. 80r a 87r)		4	2-I-1756 (ATA, 9è, ff. 101r a 105v)
1751	25	21-V-1751 (ATA, 9è, ff. 4r a 5v)	1757	4	6-X-1756 (ATA, 9è, ff. 110r a 112r)
	7	30-XII-1751 (ATA, 9è, ff. 9v a 11v)		3	30-XII-1756 (ATA, 9è, ff. 112v a 114v)
			1758	1	3-I-1757 (ATA, 9è, ff. 120r a 122r)
				2	30-XII-1757 (ATA, 9è, ff. 123r a 125r)
				2	2-I-1758 (ATA, 9è, ff. 138r a 141r)
				5	3-X-1758 (ATA, 9è, ff. 141r a 144r)
				8	30-XII-1758 (ATA, 9è, ff. 144r a 146v)
			1759	16	29-XII-1759 (ATA, 9è, ff. 158r a 160v)
			1760	4	2-I-1760 (ATA, 9è, ff. 167r a 169v)
				18	30-XII-1760 (ATA, 9è, ff. 174r a 176v)

² Les dates provinents del Llibre 6è no són indicatives de la celebració de examen, com que es tracta de rendiments de comptes, indiquen tan sols la data en que es va lliurar o redactar el document. Són, per tant, els exàmens de tot l'any.

1761			28	2-XII-1770 (ATA, 9è, ff. 333v a 336r)
	6	2-I-1761 (ATA, 9è, ff. 182r a 185v)		
	7	30-XII-1761 (ATA, 9è, ff. 191v a 193v)	1771	
			1	13-i-1771 (ATA, 9è, ff. 337r a 338v)
1762			6	15-VI-1771 (ATA, 9è, ff. 358r a 360v)
	12	7-I-1762 (ATA, 9è, ff. 203r a 205r)	5	9-VIII-1771 (ATA, 9è, ff. 360v a 361v)
	5	30-XII-1762 (ATA, 9è, ff. 210r a 211v)	11	20-XI-1771 (ATA, 9è, ff. 361v a 363r)
1763			4	31-XII-1771 (ATA, 9è, ff. 363r a 364v)
	2	3-I-1763 (ATA, 9è, ff. 216r a 218v)		
	3	30-XII-1763 (ATA, 9è, ff. 221r a 222r)	1772	
	1	31-XII-1763 (ATA, 9è, ff. 222r a 223v)	3	2-I-1772 (ATA, 9è, ff. 369r a 371v)
			19	30-XII-1772 (ATA, 9è, ff. 374r a 376v)
1765			1784	
	3	30-XII-1765 (ATA, 9è, ff. 254v a 255r)	1	2-I-1784 (ATA, 9è bis, s.f.)
1766			4	10-II-1784 (ATA, 9è bis, s.f.)
	2	2-I-1766 (ATA, 9è, ff. 261r a 263v)	3	24-III-1784 (ATA, 9è bis, s.f.)
	3	30-XII-1766 (ATA, 9è, ff. 268v a 270r)	23	30-XII-1784 (ATA, 9è bis, s.f.)
			1785	
			11	3-I-1785 (ATA, 9è bis, s.f.)
			11	14-VI-1785 (ATA, 9è bis, s.f.)
			10	30-XII-1785 (ATA, 9è bis, s.f.)
1767			1786	
	16	3-X-1767 (ATA, 9è, ff. 279r a 281r)	3	2-I-1786 (ATA, 9è bis, s.f.)
	7	30-XII-1767 (ATA, 9è, f. 281v a 283v)	13	29-XII-1786 (ATA, 9è bis, s.f.)
			1787	
1768			1	2-I-1787 (ATA, 9è bis, s.f.)
	1	2-I-1768 (ATA, 9è, ff. 292r a 294v)	8	26-IV-1787 (ATA, 9è bis, s.f.)
	5	30-XII-1768 (ATA, 9è, ff. 299v a 301v)	3	4-VIII-1787 (ATA, 9è bis, s.f.)
			6	29-XII-1787 (ATA, 9è bis, s.f.)
			1788	
1769			1	23-VIII-1788 (ATA, 9è bis, s.f.)
	4	2-I-1769 (ATA, 9è, ff. 312r a 313v, i 315r i v)	4	30-XII-1788 (ATA, 9è bis, s.f.)
	15	29-IV-1769 (ATA, 9è, 315v a 318r)	1789	
	1	5-VI-1769 (ATA, 9è, 318r a 320r)	3	30-XII-1789 (ATA, 9è bis, s.f.)
			1790	
1770			8	9-VI-1790 (ATA, 9è bis, s.f.)
	5	4-VIII-1770 (ATA, 9è, ff. 332v a 333v)	3	13-VII-1790 (ATA, 9è bis, s.f.)
			8	29-XI-1790 (ATA, 9è bis, s.f.)
			4	30-XII-1790 (ATA, 9è bis, s.f.)

1791	6	20-IX-1791 (ATA, 9è bis, s.f.)	7	15-VI-1801 (ATA, 9è bis, s.f.)
	1	18-XI-1791 (ATA, 9è bis, s.f.)	1802	
1792			6	8-III-1802 (ATA, 9è bis, s.f.)
	1	2-I-1792 (ATA, 9è bis, s.f.)	4	4-VI-1802 (ATA, 9è bis, s.f.)
	1	18-X-1792 (ATA, 9è bis, s.f.)	2	2-X-1802 (ATA, 9è bis, s.f.)
	5	28-XII-1792 (ATA, 9è bis, s.f.)	1803	
1793			4	21-I-1803 (ATA, 9è bis, s.f.)
	2	2-I-1793 (ATA, 9è bis, s.f.)	2	18-V-1803 (ATA, 9è bis, s.f.)
	14	22-II-1793 (ATA, 9è bis, s.f.)	23	23-VII-1803 (ATA, 9è bis, s.f.)
	1	22-III-1793 (ATA, 9è bis, s.f.)	1	19-XII-1803 (ATA, 9è bis, s.f.)
	5	24-IX-1793 (ATA, 9è bis, s.f.)	13	30-XII-1803 (ATA, 9è bis, s.f.)
			1804	
1794			2	2-I-1804 (ATA, 9è bis, s.f.)
	73	12-IV-1794 (ATA, 9è bis, s.f.)	3	10-II-1804 (ATA, 9è bis, s.f.)
	10	5-VIII-1794 (ATA, 9è bis, s.f.)	1	6-V-1804 (ATA, 9è bis, s.f.)
	7	29-XII-1794 (ATA, 9è bis, s.f.)	23	17-IX-1804 (ATA, 9è bis, s.f.)
			24	15-XII-1804 (ATA, 9è bis, s.f.)
1795			6	29-XII-1804 (ATA, 9è bis, s.f.)
	8	15-VI-1795 (ATA, 9è bis, s.f.)		
	1	21-VI-1795 (ATA, 9è bis, s.f.)	1805	
	18	18-VII-1795 (ATA, 9è bis, s.f.)	7	18-IV-1805 (ATA, 10è, s.f.)
	1	29-XII-1795 (ATA, 9è bis, s.f.)	5	11-XII-1805 (ATA, 10è, s.f.)
			3	30-XII-1805 (ATA, 10è, s.f.)
1796			1806	
	1	2-I-1796 (ATA, 9è bis, s.f.)	1	2-I-1806 (ATA, 10è, s.f.)
	2	30-I-1796 (ATA, 9è bis, s.f.)	5	9-VII-1806 (ATA, 10è, s.f.)
	9	30-XII-1796 (ATA, 9è bis, s.f.)	20	21-X-1806 (ATA, 10è, s.f.)
1797			1807	
	2	2-I-1797 (ATA, 9è bis, s.f.)	10	14-V-1807 (ATA, 10è, s.f.)
1798			2	11-VIII-180 (ATA, 10è, s.f.)
	11	3-VIII-1798 (ATA, 9è bis, s.f.)	3	15-XII-1807 (ATA, 10è, s.f.)
	15	6-IX-1798 (ATA, 9è bis, s.f.)	3	30-XII-1807 (ATA, 10è, s.f.)
	3	16-X-1798 (ATA, 9è bis, s.f.)		
	2	9-XI-1798 (ATA, 9è bis, s.f.)	1810	
	17	11-XII-1798 (ATA, 9è bis, s.f.)	1	1-VIII-1810 (ATA, 10è, s.f.)
1799			1814	
	8	4-III-1799 (ATA, 9è bis, s.f.)	3	28-XII-1814 (ATA, 10è, s.f.)
	16	11-VI-1799 (ATA, 9è bis, s.f.)		
	13	27-VIII-1799 (ATA, 9è bis, s.f.)	1815	
1800			20	15-IV-1815 (ATA, 10è, s.f.)
	7	22-II-1800 (ATA, 9è bis, s.f.)	11	6-VI-1815 (ATA, 10è, s.f.)
	2	26-V-1800 (ATA, 9è bis, s.f.)	3	28-VI-1815 (ATA, 10è, s.f.)
	1	10-X-1800 (ATA, 9è bis, s.f.)		
	29	20-XII-1800 (ATA, 9è bis, s.f.)	1816	
1801			1	15-I-1816 (ATA, 10è, s.f.)
	26	24-I-1801 (ATA, 9è bis, s.f.)	6	12-III-1816 (ATA, 10è, s.f.)

5 21-V-1816 (ATA, 10è, s.f.)
 2 15-XI-1816 (ATA, 10è, s.f.)
 5 10-XII-1816 (ATA, 10è, s.f.)

1817
 8 23-II-1817 (ATA, 10è, s.f.)
 3 19-IV-1817 (ATA, 10è, s.f.)
 3 14-V-1817 (ATA, 10è, s.f.)
 1 22-X-1817 (ATA, 10è, s.f.)
 4 24-XI-1817 (ATA, 10è, s.f.)
 3 18-XII-1817 (ATA, 10è, s.f.)

1818
 1 5-XII-1818 (ATA, 10è, s.f.)

1820
 2 28-I-1820 (ATA, 10è, s.f.)

1824
 15 29-V-1824 (ATA, 10è, s.f.)
 7 2-IX-1824 (ATA, 10è, s.f.)
 2 30-X-1824 (ATA, 10è, s.f.)
 4 19-XI-1824 (ATA, 10è, s.f.)
 1 21-XII-1824 (ATA, 10è, s.f.)

1825
 4 12-II-1825 (ATA, 10è, s.f.)

1826
 1 20-XII-1826 (ATA, 10è, s.f.)

E) EXÀMENS DE MESTRES TEIXIDORS

1590	3	29-III-1590 (ATA, 3r, f. 30r)	9	12-II-1595 (ATA, 3r, ff. 33v i 34r)
	1	2-V-1590 (ATA, 3r, f. 30v)		
	5	5-V-1590 (ATA, 3r, ff. 30v i 31r)	1599	
	2	7-V-1590 (ATA, 3r, f. 31r i v)	4	No hi figuren les dates (ATA, 3r, f. 34r)
	2	16-V-1590 (ATA, 3r, f. 31v)		
	1	20-V-1590 (ATA, 3r, f. 31v)		
	1	18-XI-1590 (ATA, 3r, f. 32r)		
1591	3	5-II-1591 (ATA, 3r, f. 32r)	1600-1610	
	10	3-XI-1591 (ATA, 3r, f. 32v i 33r)	8	No hi figuren les dates (ATA, 3r, ff. 34v i 35r)
1595			1611	
	3	10-I-1595 (ATA, 3r, f. 33r i 34r)	3	6-VIII-1611 (ATA, 3r, f. 35r)

1612	2	2-II-1612 (ATA, 3r, f. 35r)	1645	5 4	6-VIII-1645 (ATA, 3r, f. 38r) 2-X-1645 (ATA, 3r, f. 38v)
1616	1 1 1	7-X-1616 (ATA, 3r, f. 35v) 17-X-1616 (ATA, 3r, f. 35v) 6-XI-1616 (ATA, 3r, f. 35v)	1652	2	24-XI-1652 (ATA, 3r, f. 38v)
1617	1 1 1	3-II-1617 (ATA, 3r, f. 35v) 16-V-1617 (ATA, 3r, f. 36r) 17-IX-1617 (ATA, 3r, f. 36r)	1654	2 4	7-IV-1654 (ATA, 3r, f. 38v) 7-XII-1654 (ATA, 3r, f. 39r)
1619	1 2 1	3-II-1619 (ATA, 3r, f. 36r) 17-XI-1619 (ATA, 3r, f. 36r) 24-XI-1619 (ATA, 3r, f. 36v)	1655	2	24-V-1655 (ATA, 3r, f. 39r)
1621	2	5-IX-1621 (ATA, 3r, f. 36v)	1657	1	29-VI-1657 (ATA, 3r, f. 39r)
1623	1 1	20-II-1623 (ATA, 3r, f. 36v) 10-XII-1623 (ATA, 3r, f. 37r)	1661	1 1	4-IX-1661 (ATA, 3r, f. 39r) 2-X-1661 (ATA, 3r, f. 39v)
1624	1 1	19-XII-1624 (ATA, 3r, f. 37r) 28-XII-1624 (ATA, 3r, f. 37r)	1664	3	2-III-1664 (ATA, 3r, f. 39v)
1626	1 1	29-XI-1626 (ATA, 3r, f. 37r) 3-XII-1626 (ATA, 3r, f. 37r)	1665	1	29-III-1665 (ATA, 3r, f. 39v)
1630	3	19-XI-1630 (ATA, 3r, f. 37v)	1666	2	12-IX-1666 (ATA, 3r, f. 39v)
1634	1	29-X-1634 (ATA, 3r, f. 37v)	1668	1	11-VIII-1668 (ATA, 3r, f. 39v)
1635	1 1 1 1	20-V-1635 (ATA, 3r, f. 37v) 29-VI-1635 (ATA, 3r, f. 37v) 25-VII-1635 (ATA, 3r, f. 37v) 16-VIII-1635 (ATA, 3r, f. 38r)	1669	1	6-I-1669 (ATA, 3r, f. 39v)
1640	1	2-IV-1640 (ATA, 3r, f. 53v)	1670	1	10-VIII-1670 (ATA, 3r, f. 39v)
			1671	1 2	9-VIII-1671 (ATA, 3r, f. 39v) 7-XI-1671 (ATA, 3r, f. 40r)
			1672	2	9-III-1672 (ATA, 3r, f. 40r)
			1673	1	31-VIII-1673 (ATA, 3r, f. 40r)

	1	1-X-1673 (ATA, 3r, f. 40v)	1692	1	2-III-1692 (ATA, 3r, f. 55r)
	1	11-X-1673 (ATA, 3r, f. 40v)			
	2	18-XII-1673 (ATA, 3r, f. 40v)	1693	1	29-VII-1693 (ATA, 3r, f. 55r)
1674				1	16-VIII-1693 (ATA, 3r, f. 55r)
	2	21-X-1674 (ATA, 3r, ff. 40v i 41r)	1694	1	29-IV-1694 (ATA, 3r, f. 55r)
				4	3-X-1694 (ATA, 3r, f. 55v)
1676				1	16-X-1694 (ATA, 3r, f. 55v)
	1	9-I-1676 (ATA, 3r, f. 41r)		1	8-XII-1694 (ATA, 3r, f. 55v)
1677			1696		
	1	20-X-1677 (ATA, 3r, f. 41r)		2	12-X-1692 (ATA, 3r, f. 56r)
1679			1697		
	1	19-III-1679 (ATA, 3r, f. 41r)		1	10-III-1697 (ATA, 3r, f. 56r)
	1	22-VIII-1679 (ATA, 3r, f. 41r)		1	25-III-1697 (ATA, 3r, f. 56r)
				1	5-VIII-1697 (ATA, 3r, f. 56v)
1681				1	4-IX-1697 (ATA, 3r, f. 56v)
	2	17-VIII-1681 (ATA, 3r, f. 41v)	1698		
1682				1	9-III-1698 (ATA, 3r, f. 56v)
	2	7-VI-1682 (ATA, 3r, f. 41v)		1	2-V-1698 (ATA, 3r, f. 56v)
	1	13-IX-1682 (ATA, 3r, f. 42r)		1	11-VII-1698 (ATA, 3r, f. 57r)
				1	16-X-1698 (ATA, 3r, f. 57r)
1683			1699		
	1	25-III-1683 (ATA, 3r, f. 42r)		2	10-V-1699 (ATA, 3r, f. 57r)
	1	28-XI-1683 (ATA, 3r, f. 42r)	1700		
1684				2	10-VIII-1700 (ATA, 3r, f. 57v)
	1	23-I-1684 (ATA, 3r, f. 42r i v)			
	1	6-II-1684 (ATA, 3r, f. 42v)	1706		
1687				1	28-VII-1706 (ATA, 4t, f. 24v)
	2	7-IX-1687 (ATA, 3r, f. 42v)		1	16-VIII-1706 (ATA, 4t, ff. 25v i 26r)
1688				1	21-XI-1706 (ATA, 4t, f. 26r)
	1	2-V-1688 (ATA, 3r, f. 44v)	1707		
1689				1	20-II-1707 (ATA, 4t, f. 26r i v)
	2	9-I-1689 (ATA, 3r, f. 44v)		1	2-III-1707 (ATA, 4t, f. 26v)
				1	27-VII-1707 (ATA, 4t, 26v i 27r)
1691			1711		
	1	25-III-1691 (ATA, 3r, f. 54r)		1	3-XII-1711 (ATA, 4t, f. 28v i 29r)
	1	6-V-1691 (ATA, 3r, f. 54r)			
	1	18-V-1691 (ATA, 3r, f. 54v)			
	1	20-V-1691 (ATA, 3r, ff. 54v i 55r)			
	1	20-XI-1691 (ATA, 3r, f. 55r)			

- 1713**
1 3-VIII-1713 (ATA, 4t, f. 31r)
- 1714**
1 8-IV-1714 (ATA, 4t, f. 32v)
- 1715**
2 10-VIII-1715 (ATA, 4t, f. 34r)
- 1724**
2 12-III-1724 (ATA, 4t, f. 49v)
2 20-VIII-1724 (ATA, 4t, ff.50r i v)
- 1725**
1 15-VII-1725 (ATA, 4t, f. 51r i v)
2 28-VIII-1725 (ATA, 4t, ff. 51v i 52r)
- 1726**
1 13-III-1726 (ATA, 4t, f. 52r i v)
1 19-V-1726 (ATA, 4t, f.52v)
2 10-IX-1726 (ATA, 4t, f. 53v-54r)
- 1727**
1 19-I-1727 (ATA, 4t, ff. 54v i 55r)
1 13-VII-1727 (ATA, 4t, f. 55r i v)
1 26-X-1727 (ATA, 4t, ff. 55v a 56v)
1 16-XI-1727 (ATA, 4t, ff. 56v i 57r)
- 1728**
1 6-I-1728 (ATA, 4t, ff. 57v i 58r)
1 6-V-1728 (ATA, 4t, ff. 58v i 59r)
1 20-VI-1728 (ATA, 4t, ff.59v-60r)
- 1729**
2 2-I-1729 (ATA, 4t, f. 60r a 61r)
1 28-III-1729 (ATA, 4t, f. 61r i v)
2 7-VIII-1729 (ATA, 4t, f. 62r)
1 12-IX-1729 (ATA, 4t, f. 62v)
1 2-XI-1729 (ATA, 4t, f. 63r)
- 1730**
1 19-XI-1730 (ATA, 4t, f. 64r i v)

Apèndix estadístic 18
Aproximació a l'estudi dels preus dels teixits alcoians i valencians (1501-1804)

A) DADES EN BRUT I REFERÈNCIES DOCUMENTALS

PREUS DELS DRAPS (FONTS)

1585 ATA, 1r, 8-XI-1585, f. 79v a 80r. 16è pardillo = 16 £.

1605-06 AMA, II.8.3., BC-204, 203: *Comptes particulars del notari Ginés Aiz, 1547-1635, ff. ??*. Són els preus de venda de la vara (castellana) de drap a la botiga de Joan Serrano de Castalla, es tracta de preus ponderats.

Catorzens: Verd (14ena) = 20'864; aceitunat = 20'035; argentat = 20'87; capa de rei = 23'33; cardenillo = 21'538; fraresc = 14'643; groc = 19'422; imperial = 20'696; pardo = 10'171; vermell = 19'158.

Setzens: cardenillo = 26'622; ¿tinat? = 19'016

Vintidosens: negre (22ena) = 40'097; pardo = 25'484

Baietes: negre = 15'84

Tafetans: negre = 17'89; morat = 20'412

1638-47 AMA, II.8.3., BC-204, 203, ff. 62r a 84r. Són els preus ponderats de les vares, extrets de les vendes de Crisóstom Aiz, sempre que l'anotació especificava clarament la qualitat i el preu (per alna o final) (V. Apèndix estadístic ?).

Raxetes: Pèl de rata = 8'583; verdós = 10'889; negre = 10'111; noguerat = 10'359.

Catorzens: Pardo = 15'392; fraresc = 14'679; verd = 24'889; arenós = 18'667; pèl de rata = 20'99; morat = 20'222; color = 20'457.

Setzens: Fraresc = 15'501; color = 28; pèl de rata = 28.

Vintidosens: Llimonat = 34'11; arenós = 28'995; color = 22'458; pardo = 27'12; fraresc = 24'124; castanyat = 31'687; canellat = 38'296.

1717 ATA, 8è, 4-X-1717. Junta per a informar a l'administrador de les rendes reials, davant una petició del mateix, sobre quantitats, qualitats i preus de draps per a l'abastiment dels exèrcits. Els 16ns blancs a 25 s/vara, els blancs i blaus a 26 s/v, els blaus oscurs a 29 s/v, els 22ns a 30 s/v, 31 s/v i 34 s/v, dels mateixos colors que els 16ns, respectivament.

1731 AMA, XV.I.508. Guillem Gosálbez, Vicent Gisbert i Josep Moltó, paraires d'Alcoi, atorguen poder a D. Francisco de la Azuela y Reygadas, mercader de Madrid, per a vendre per compte d'ells 2.320 vares de 22è blau, fabricat a 27 "reales libras" la vara.

1732 AMA, XV.1.508. Joan Santacreu, llaurador de Beniardà, reconeix deure a Vicent Jordà, paraire d'Alcoi, 34 vares de 16è color oliva, taxat a 14 r.b./v. Total = 47 £ 12 s.

AMA, XV.1.508. Josep i Miquel Moltó, llaurador d'Alcoi i paraire de Cocentaina

- (germans), reconeixen deure a Nicolau i Vicent Carbonell 145 £ 19 s per 104 vares i un pam de drap 16è (3 draps: 1 oliva -34v 2p-, 1 rosa seca -34v 3p- i 1 *asul turquí* -35v-), taxades a 28 s/v.
- 1733 ATA, 6è, f. 13r. 4 vares 2 pams de 16è negre i 1 vara 2 pams de 24è negre, valen 9 £ 15 s.
- 1737 ATA, 6è, f. 49v. 4 vares de 18è blau costen 125 s (31'25 s / vara).
- 1738 ATA, 6è, f. 55r. 5 vares de 18è "*canelado*" costen 15 £ (60 r.b./vara).
- 1753 AMA, XV.I., 985. Josep Reig de Jaume, llaurador d'Alcoi, reconeix deure a Pere Servet, tractant, 1 16è verdós de 33 vares a 31 s /vara.
- 1754 ATA, 7è (carpeta), Companyia comercial de la Puríssima Concepció de Maria Santíssima, Sant Miquel i Sant Felip Neri., preus als que es vendran els draps dins la companyia: 38è = 34 r.b.; 36è = 31 r.b.; 30è = 28 r.b.; 24è = 20 r.b.; 22è = 18 r.b.; 20è = 16 r.b.; 18 è = 14 r.b.; 16è = 13 r.b.; 14è = 10 r.b. Es tracta de preus per alna valenciana.
- 1763 ATA, 9è, ff. 235r a 238v. Al qüestionari remès per la *Real Junta General de Comercio y Moneda* sobre l'estat de les fabriques, amb la resposta de la Reial Fàbrica de Draps d'Alcoi, s'hi indiquen els següents preus: el 14no a 16 reales, el 16 a 18, el 18 a 20 reales, el 20no a 22, el 22 a 24, el 24 a 27, el 26 a 30, el 28 a 34 reales, el 30no a 38, el 32 a 43, el 36no a 48, el 38 a 54, y el 40no a 60 reales, en vara.
- 1772 AMA, XV.I., 22-V-1772. A l'inventari dels bens de ???, s'apreuen els draps 16ns a 20 r.b./vara castellana, els 18ns a 21 r.b. i els 24ns a 29 r.b.
- 1793 ATA, 9è bis, 26-XII-1793. El capità general de València demana informació sobre els preus d'uns draps que ha encarregat; els preus per vara (a peu de fàbrica) són: 18è blau = 25 r.b.; 18è grana = 42 r.b.; 18è blanc = 24 r.b.; 22è blanc = 32 r.b.; 22è grana = 50 r.b.
- 1796 ATA, 9è bis, 30-I-1796. A propòsit d'un frau comès per Josep Llàcer que, amb l'excusa de fer draps de llibertat volia fer passar un 24è per 30è, se li obliga a vendre-lo com a 24è al preu de 2 £6 s per vara.
- 1802 ATA, 9è bis, 4-VI-1802. Reben una Reial Ordre de l'intendent general de l'Exèrcit (Miguel Cayetano Soler) informant que la infanteria, per ordre del rei, es vestira de color blau celest i adjunta una mostra per a que els fabricants facen un informe sobre preus i quantitats que poden produir. Preus per vara: 31 r.c. (18è), 39 r.c. (22è), 41 r.c. (24è), 51 r.c. (30è), 64 r.c. (36è) (mesures i monedes castellanés).
- 1804 APSMSF - FE; G.9 [192]. 1 peça de drap (sense determinar) costa 1.073 r.b. 8

- m; tira 39'5 vares a 27 r.b./v
- 1804 APSMSF - FE; G.9[192] Uns trossos de llenç costen 1.637 r 24 m. Són 3 peces que tiren 186 vares a 4'5 r.b., una altra, que tira 63 vares amb el mateix preu, i 2 peces que tiren 129 vares i 2 pams a 4 r.b. 12 m..
- 1804 APSMSF - FE; G.9[192] 8 vares de 24è negre costen 320 r.b. (40 r.b. / vara).
- 1804 APSMSF - FE; H.3.1[207], *Ynventario del año 1804*. A l'inventari de la Companyia de Pasqual Merita hom valora la "vara valenciana" dels draps dipositats al magatzem als següents preus: 24è blau i color, 45 r.b.; 18è d'ordenança blanc, blau i celest, 36 r.b.; 18è lliure, 30 r.b.; 30è lliure 53 r.b.; 36è, 64 r.b.; 24è lliure, 42 r.b.; baietó, 27 r.b.; baieta blanca "a la ynglesa", 40 r.b.; 36è "pañete", 27 r.b.; 30è "pañete", 32 r.b.; "casimir" negre, 34 r.b.; "ruán" de color, 8 r.b.

PREUS DELS TINTS (FONTS)

- 1606 AMA, XV.I.267, *Protocol de Miquel Valls*, entre el 8-II i el 1-VIII el mercader valencià Jordi Lobo, va efectuar 5 vendes (a 4 paraires i un tintorer) d'indi, amb un total de 128 lliures per valor de 184 £ (1'4375 £ per lliura).
- 1615 AMA, XV.I.243, *Rebedor de Pasqual Pérez*, entre el 23-I i el 12-VII, diversos individus venen 50 lliures 9 unces d'indi per valor de 103 £ (2'03 £ per lliura).
- 1741 ATA, 6è, f. 86r. 1'5 lliures d'anyil costen 2 £ 16 s (1'86 £ per lliura).
- 1764 ATA, 9è, ff. 235r a 238v. Al qüestionari remès per la *Real Junta General de Comercio y Moneda* sobre l'estat de les fabriques, a la resposta de la Reial Fàbrica de Draps d'Alcoi s'hi indica la lliura d'anyil costa 40 r.b. (2'65 £ per lliura).
- 1804 APSMSF - FE; H.3.1[207], *Ynventario del año 1804*. A l'inventari de la Companyia de Pasqual Merita hom valora 18 lliures d'anyil en 628 r.b. (2'32 £ per lliura).

B) PREUS DELS PRODUCTES TÈXTILS A VALÈNCIA (1501-1650)

Estopa = 10 lliures; teles de cotó, mortalles = unitats; Lli, seda = lliura; Llenç = alna

ANY	Lli	Seda	Estopa	Mortalles	Teles de cotó	Llenç
1501	6.2			11		
1502	6.5					
1503	6.7					
1504	7.1					
1505	7.7					
1506	7.7					
1507	8.1					
1508	8.3					
1509	7.7					
1510	7.9					
1511	8.1					
1512	8.6		22.4	15		
1513	8.2		23.1			
1514	7.4		25.3	12		
1515	7.2		24.7	12		
1516	7.6			12		
1517	7.7					
1518	8.2			12.5		
1519	8.7		30	12		
1520	7.9		30	13.5		
1521	8.6			13.3		
1522	8.6		50	12.5		
1523	8.7		100	13		
1524	10					
1525	9.2			13		
1526	9.5			13		
1527	9		57.5	12		
1528	9			13		
1529	8.1			13.3		
1530	7.6			12		
1531	8.5		60	12		
1532	8.9		75			
1533	8.5					
1534	8.1					
1535	8.5					
1536	8.4		75.6			
1537	8.7		40	14.5		
1538	9.9			15.5		

ANY	Lli	Seda	Estopa	Mortalles	Teles de cotó	Llenç
1539	8.9					
1540	8.5		61.7			
1541	10.4		50			
1542	9.3		60	15		
1543	9.2			15		
1544	9.2		65	18		
1545	9.1		60	18		
1546	9.2		70	18		
1547	9.2		55	18		
1548	8.6		75			
1549	9.8			19		
1550	12.2			18		
1551	11	352				
1552	10.4	414			141	24
1553	10.8				150	30
1554	11.2	348			150	34.8
1555	10.5	340			177	28.5
1556	10.9	350				
1557	10.6	348				33.8
1558		354				36
1559		480			204	21
1560	11					
1561	11	547.5			150	34
1562	12.3				150	23
1563	13	390			204	44
1564	13	414			197	
1565	12				198	30
1566	11.8	420			192	29.5
1567	11.8	384				44.7
1568	12	480				39
1569	17	534			240	42
1570	13.6					23.1
1571	14					
1572	17				168	50
1573	14	480				
1574	15.9	540			180	
1575	14.2					
1576	16.1	552				
1577	15					28
1578	15					
1579	17.5					
1580	16.8	588				54.5
1581	17.7	345				
1582	18	564			150	

ANY	Lli	Seda	Estopa	Mortalles	Teles de cotó	Llenç
1583	21					
1584	19.3	660				51
1585	15.8					
1586	16.5					
1587	18.5	834			222	66.5
1588	17.7	663			218	46.2
1589	14				191.7	
1590	16	498			184	65
1591	19.9				184	54.2
1592	20.5	612			142.5	69
1593	21.5	648				56
1594	19.5	460				52
1595	22.5	780				54.8
1596	15	887			184	54
1597	19	822			155.3	
1598	17.5	1171.8				54
1599	22	1020			195.5	
1600	24.3	989				
1601	26.3	1000	101.7	20		60
1602	23.9	943	100	20	240	69
1603	23	782	100	20	184.2	60
1604	25.7	736	60	20.3	175.5	58
1605	20.5	759	60	20	172.5	72
1606	20	644	60	21.5	184	
1607	23	552	60	19.9	156	42
1608	23	862.5		20	216	50
1609	22	943	113.3	20	184	53
1610	19	931.8	105.8	20	184	53
1611	17.4	828	78.8	20	188.7	
1612	17.2	862.5		20	184	64
1613	15.5	831.8	95	20	172	
1614	23	782	100	20		60
1615	17.5	575	105	20	216	48
1616	17.5	618	100	20.2	240	63.7
1617	17.4	744	100	20.3	204	48
1618	17.3	870	120	20.8	204	45.9
1619	17.4	840		21	204	45
1620	17	894	100	21		48
1621	17	912	100	21		53.3
1622	17.5	966	100	21		
1623	19.3	916	97.5	21		57
1624	17.3		100	20.5		50
1625	17.4	672	100	20.9		48
1626	17.6	816	105	21		56

ANY	Lli	Seda	Estopa	Mortalles	Teles de cotó	Llenç
1627	17.3	916	93.3	21		59
1628	17	720	90	21		
1629	17	684	75	21		48
1630	18.5	708	41.7	21	240	66
1631	19	672		21		55.3
1632	19.3	828		21		55
1633	19.3	840		21	228	62
1634	19.9	852	60	23		62
1635	18.3	744	125	23		57
1636	20.4	864	119	23		78
1637	23	696	81.3	23		66
1638	21	672	90	23	210.9	
1639	18.42	576	60	22.8		69
1640	18		150	22		59.5
1641	18	480	182.5	22	246	54
1642	18	576	180	23.8	233	54
1643	19.3	417.6	180	24	224	
1644	18	636	180	23	228.4	
1645	18	720	180	22	210.9	61
1646	18	696		22		62
1647	18.5	600		22	215.3	68
1648	18	405.5		22		54
1649				22	192	50
1650	18	588		22	192	64.5

Nota: Els preus estan expressats en diners.

Font: E.J. HAMILTON: *El tesoro americano...*, pp. 346-352, 372-375 i 402-407.

C) PREUS I SALARIS A LA MANUFACTURA DEL LLENÇ A VALÈNCIA (1501-1650).

ANY	Lli (preu per lliura)	índex	Llenç (preu per alna)	índex	Salari (per alna filada)	índex
1501	6.2000	32.1720			5.3000	44.1667
1502	6.5000	33.7287			5.4000	45.0000
1503	6.7000	34.7665			5.5000	45.8333
1504	7.1000	36.8421			5.0000	41.6667
1505	7.7000	39.9555			5.0000	41.6667
1506	7.7000	39.9555			5.0000	41.6667
1507	8.1000	42.0311			5.0000	41.6667
1508	8.3000	43.0689			4.5000	37.5000
1509	7.7000	39.9555			5.0000	41.6667
1510	7.9000	40.9933			5.0000	41.6667

ANY	Lli (preu per lliura)	índex	Llenç (preu per alna)	índex	Salari (per alna filada)	índex
1511	8.1000	42.0311			5.0000	41.6667
1512	8.6000	44.6256			5.0000	41.6667
1513	8.2000	42.5500			5.0000	41.6667
1514	7.4000	38.3988			5.0000	41.6667
1515	7.2000	37.3610			5.3000	44.1667
1516	7.6000	39.4366			4.8000	40.0000
1517	7.7000	39.9555			4.8000	40.0000
1518	8.2000	42.5500			4.9000	40.8333
1519	8.7000	45.1446			5.0000	41.6667
1520	7.9000	40.9933			5.0000	41.6667
1521	8.6000	44.6256			5.5000	45.8333
1522	8.6000	44.6256			5.6000	46.6667
1523	8.7000	45.1446			5.3000	44.1667
1524	10.0000	51.8903			4.9000	40.8333
1525	9.2000	47.7391			5.3000	44.1667
1526	9.5000	49.2958			6.0000	50.0000
1527	9.0000	46.7013			5.3000	44.1667
1528	9.0000	46.7013			4.5000	37.5000
1529	8.1000	42.0311			5.3000	44.1667
1530	7.6000	39.4366			5.0000	41.6667
1531	8.5000	44.1067			5.6000	46.6667
1532	8.9000	46.1824				
1533	8.5000	44.1067			6.0000	50.0000
1534	8.1000	42.0311			5.6000	46.6667
1535	8.5000	44.1067			5.8000	48.3333
1536	8.4000	43.5878			5.5000	45.8333
1537	8.7000	45.1446			6.0000	50.0000
1538	9.9000	51.3714			5.2000	43.3333
1539	8.9000	46.1824			6.0000	50.0000
1540	8.5000	44.1067			5.7000	47.5000
1541	10.4000	53.9659			5.3000	44.1667
1542	9.3000	48.2580			6.0000	50.0000
1543	9.2000	47.7391			5.1000	42.5000
1544	9.2000	47.7391			5.3000	44.1667
1545	9.1000	47.2202			5.1000	42.5000
1546	9.2000	47.7391			5.0000	41.6667
1547	9.2000	47.7391			5.0000	41.6667
1548	8.6000	44.6256			5.2000	43.3333
1549	9.8000	50.8525			6.0000	50.0000
1550	12.2000	63.3062			6.8000	56.6667
1551	11.0000	57.0793			6.5000	54.1667
1552	10.4000	53.9659	24.0000	41.4815	7.0000	58.3333
1553	10.8000	56.0415	30.0000	51.8519	7.0000	58.3333
1554	11.2000	58.1171	34.8000	60.1481	7.0000	58.3333
1555	10.5000	54.4848	28.5000	49.2593	7.0000	58.3333
1556	10.9000	56.5604			7.0000	58.3333
1557	10.6000	55.0037	33.8000	58.4198	7.3000	60.8333
1558			36.0000	62.2222	7.0000	58.3333
1559			21.0000	36.2963	7.3000	60.8333
1560	11.0000	57.0793			7.3000	60.8333
1561	11.0000	57.0793	34.0000	58.7654	8.5000	70.8333
1562	12.3000	63.8251	23.0000	39.7531	8.0000	66.6667
1563	13.0000	67.4574	44.0000	76.0494	8.2000	68.3333
1564	13.0000	67.4574			8.4000	70.0000
1565	12.0000	62.2683	30.0000	51.8519	8.8000	73.3333
1566	11.8000	61.2305	29.5000	50.9877	8.9000	74.1667
1567	11.8000	61.2305	44.7000	77.2593	9.0000	75.0000
1568	12.0000	62.2683	39.0000	67.4074	9.2000	76.6667
1569	17.0000	88.2135	42.0000	72.5926	9.6000	80.0000
1570	13.6000	70.5708	23.1000	39.9259	9.8000	81.6667

ANY	Lli (preu per lliura)	índex	Llenç (preu per alna)	índex	Salari (per alna filada)	índex
1571	14.0000	72.6464			8.8000	73.3333
1572	17.0000	88.2135	50.0000	86.4198	9.3000	77.5000
1573	14.0000	72.6464			9.0000	75.0000
1574	15.9000	82.5056			9.0000	75.0000
1575	14.2000	73.6842			8.6000	71.6667
1576	16.1000	83.5434			9.6000	80.0000
1577	15.0000	77.8354	28.0000	48.3951	9.8000	81.6667
1578	15.0000	77.8354				
1579	17.5000	90.8080				
1580	16.8000	87.1757	54.5000	94.1975	10.0000	83.3333
1581	17.7000	91.8458			10.0000	83.3333
1582	18.0000	93.4025			10.0000	83.3333
1583	21.0000	108.9696			10.0000	83.3333
1584	19.3000	100.1483	51.0000	88.1481	11.5000	95.8333
1585	15.8000	81.9867			12.0000	100.0000
1586	16.5000	85.6190			11.5000	95.8333
1587	18.5000	95.9970	66.5000	114.9383	12.0000	100.0000
1588	17.7000	91.8458	46.2000	79.8519	12.0000	100.0000
1589	14.0000	72.6464			12.0000	100.0000
1590	16.0000	83.0245	65.0000	112.3457	12.0000	100.0000
1591	19.9000	103.2617	54.2000	93.6790	12.0000	100.0000
1592	20.5000	106.3751	69.0000	119.2593	12.0000	100.0000
1593	21.5000	111.5641	56.0000	96.7901	12.0000	100.0000
1594	19.5000	101.1861	52.0000	89.8765	12.0000	100.0000
1595	22.5000	116.7531	54.8000	94.7160	12.0000	100.0000
1596	15.0000	77.8354	54.0000	93.3333	12.0000	100.0000
1597	19.0000	98.5915			12.0000	100.0000
1598	17.5000	90.8080	54.0000	93.3333	12.0000	100.0000
1599	22.0000	114.1586			12.0000	100.0000
1600	24.3000	126.0934			12.0000	100.0000
1601	26.3000	136.4715	60.0000	103.7037	12.5000	104.1667
1602	23.9000	124.0178	69.0000	119.2593	12.3000	102.5000
1603	23.0000	119.3477	60.0000	103.7037	12.0000	100.0000
1604	25.7000	133.3580	58.0000	100.2469	12.0000	100.0000
1605	20.5000	106.3751	72.0000	124.4444	12.0000	100.0000
1606	20.0000	103.7806			12.0000	100.0000
1607	23.0000	119.3477	42.0000	72.5926	11.7000	97.5000
1608	23.0000	119.3477	50.0000	86.4198	12.0000	100.0000
1609	22.0000	114.1586	53.0000	91.6049	12.0000	100.0000
1610	19.0000	98.5915	53.0000	91.6049	12.0000	100.0000
1611	17.4000	90.2891			12.5000	104.1667
1612	17.2000	89.2513	64.0000	110.6173	12.3000	102.5000
1613	15.5000	80.4299			11.9000	99.1667
1614	23.0000	119.3477	60.0000	103.7037	12.0000	100.0000
1615	17.5000	90.8080	48.0000	82.9630	12.3000	102.5000
1616	17.5000	90.8080	63.7000	110.0988	12.0000	100.0000
1617	17.4000	90.2891	48.0000	82.9630	12.0000	100.0000
1618	17.3000	89.7702	45.9000	79.3333	12.0000	100.0000
1619	17.4000	90.2891	45.0000	77.7778	12.0000	100.0000
1620	17.0000	88.2135	48.0000	82.9630	12.0000	100.0000
1621	17.0000	88.2135	53.3000	92.1235	12.0000	100.0000
1622	17.5000	90.8080			12.0000	100.0000
1623	19.3000	100.1483	57.0000	98.5185	11.7000	97.5000
1624	17.3000	89.7702	50.0000	86.4198	12.0000	100.0000
1625	17.4000	90.2891	48.0000	82.9630	12.0000	100.0000
1626	17.6000	91.3269	56.0000	96.7901	12.0000	100.0000
1627	17.3000	89.7702	59.0000	101.9753	12.0000	100.0000
1628	17.0000	88.2135			12.0000	100.0000
1629	17.0000	88.2135	48.0000	82.9630	12.0000	100.0000
1630	18.5000	95.9970	66.0000	114.0741	12.3000	102.5000

A	B	C	D	E	F	G	H	I	J
1511									
1512						15	1.8		
1513									
1514						12	1.44		
1515						12	1.44		
1516						12	1.44		
1517									
1518	14.99	1.40906				12.5	1.5		
1519						12	1.44		
1520						13.5	1.62		
1521						13.3	1.596		
1522						12.5	1.5		
1523						13	1.56		
1524									
1525						13	1.56		
1526	15.65	1.4711				13	1.56		
1527						12	1.44		
1528						13	1.56		
1529	12.65	1.1891				13.3	1.596		
1530	12.21	1.14774				12	1.44		
1531						12	1.44		
1532									
1533	10	0.94							
1534									
1535									
1536									
1537						14.5	1.74		
1538						15.5	1.86		
1539									
1540									
1541	21.41	2.01254							
1542						15	1.8		
1543						15	1.8		
1544						18	2.16		
1545	14.26	1.34044				18	2.16		
1546						18	2.16		
1547						18	2.16		

A	B	C	D	E	F	G	H	I	J
1548									
1549						19	2.28		
1550	22.23	2.08962				18	2.16		
1551									
1552									
1553									
1554									
1555									
1556									
1557									
1558									
1559									
1560									
1561									
1562									
1563									
1564									
1565									
1566									
1567									
1568									
1569									
1570									
1571									
1572									
1573									
1574									
1575									
1576									
1577									
1578									
1579									
1580									
1581									
1582									
1583									
1584									

Universitat d'Alacant
Universidad de Alicante

A	B	C	D	E	F	G	H	I	J
1585									
1586									
1587									
1588									
1589									
1590	38	3.572			4.88				
1591									
1592									
1593									
1594									
1595									
1596									
1597									
1598									
1599					6.06				
1600									
1601						20	2.4		
1602						20	2.4		
1603	37	3.44322				20	2.4		
1604	34.5	3.17814				20.3	2.436		
1605	38	3.50056	25.484	36,697		20	2		
1606	36	3.31632	25.484	36,697		21.5	2.15		
1607	25	2.303				19.9	1.99		
1608	29	2.67148				20	2		
1609	26.5	2.44118				20	2		
1610	30.41	2.801369			5.18	20	2		
1611	33	3.03996				20	2		
1612	37	3.40844				20	2		
1613	41	3.77692				20	2		
1614	49	4.51388				20	2		
1615	46	4.23752			5.32	20	2		
1616	41	3.81546				20.2	2.02		
1617	37.5	3.4545				20.3	2.03		
1618	34	3.13208				20.8	2.08		
1619	41	3.73838				21	2.1		
1620	44	3,92672				21	2.1		
1621	40.75	3,52103				21	2.1		

A	B	C	D	E	F	G	H	I	J
1622	38	3,36947				21	2.1		
1623	32	2,66749				21	2.1		
1624	29	2.363442				20.5	2.05		
1625	45	3.13866				20.9	2.09		
1626	58	2.46703				21	2.1		
1627	66	3.043682				21	2.1		
1628	61	3.731114				21	2.1		
1629	47	3.750882			6.86	21	2.1		
1630	46	3.44666				21	2.1		
1631	36	2.765405				21	2.1		
1632	29.5	2.25639				21	2.1		
1633	38	2.765085				21	2.1		
1634	45	3.167001				23	2.3		
1635	46	3.152196				23	2.3		
1636	33	2.308819				23	2.3		
1637	39	2.589662				23	2.3		
1638	40	2.42332	27.12	39.0528		23	2.3		
1639	44	2.531232	27.12	39.0528		22.8	2.28		
1640	48	2.741491	27.12	39.0528		22	2.2		
1641	66	1.868645	27.12	39.0528		22	2.2		
1642	105	3.183075	27.12	39.0528		23.8	2.38		
1643	48	3.350611	27.12	39.0528		24	2.4		
1644	64	4.326707	27.12	39.0528		23	2.3		
1645	61	4.182953	27.12	39.0528		22	2.2		
1646	60	3.650208	27.12	39.0528		22	2.2		
1647	66	3.710612	27.12	39.0528		22	2.2		
1648	67	3.574745	27.12	39.0528		22	2.2		
1649	68	3.285488				22	2.2		
1650	71	3,345009				22	2.2		
1651	76	4.66792							
1652	76	4.75304							
1653	74	4.6361							
1654	74	4.62056							
1655	80	5.012							
1656									
1657	59	3.54826							
1658	60	3.426							

A	B	C	D	E	F	G	H	I	J
1659	69	4.00338							
1660	61	3.63255							
1661	74	4.19876							
1662	70	3.6344							
1663	75	3.57975							
1664	82	3.70804							
1665	71	3.33274							
1666	74	3.02734							
1667	74	2.86528							
1668	75	2.784							
1669	78	2.68554							
1670	77	2.63109							
1671	80	2.6384							
1672	80	2.6152							
1673	77	2.51713							
1674	85	2.75995							
1675	80	2.5016							
1676	79.5	2.419185							
1677	80	2.4056							
1678	86	2.53528							
1679	80	2.2696							
1680	50	2.534							
1681	41	2.56865							
1682	36	2.2554							
1683	33	2.06745							
1684	44	2.7566							
1685	46.25	2.897563							
1686	44.5	2.648195							
1687	54	2.69838							
1688	75	3.74775							
1689	54	2.69838							
1690	54	2.69838							
1691	57	2.84829							
1692	56	2.79832							
1693	58.5	2.923245							
1694	60	2.9982							
1695	57.25	2.860783							

6.23

A	B	C	D	E	F	G	H	I	J
1696	63	3.14811							
1697	64	3.19808							
1698	70	3.4979							
1699	106.5	5.321805							
1700	68	3.39796							
1701	70	3.4979							
1702	48	2.39856							
1703	48	2.39856							
1704	42	2.09874							
1705	41	2.04877							
1706	40	1.9988							
1707	46	1.83724							
1708	50	1.997							
1709									
1710									
1711									
1712									
1713	72	2.87568							
1714	71	2.83574							
1715	72	2.87568							
1716	70	2.7958							
1717	60	2.3964	30	30.6					
1718	60	2.3964							
1719	68	2.71592							
1720	71	2.83574							
1721									
1722	58	2.31652			6.21				
1723	66	2.63604							
1724	66	2.63604							
1725	66	2.63604			7.19				
1726	65.25	2.606085							
1727	67	2.67598							
1728	71	2.79811							
1729	73	2.81561							
1730	74.5	2.873465							
1731	71	2.73847							
1732	70	2.6999							

A	B	C	D	E	F	G	H	I	J
1733	68	2.62276							
1734	70	2.6999							
1735	68	2.62276							
1736	68	2.62276							
1737	69	2.56404							
1738	68	2.46908							
1739	68	2.46908							
1740	68	2.46908							
1741	65	2.36015							
1742									
1743	55.75	2.024283							
1744									
1745	58	2.10598							
1746	61	2.21491							
1747	60.5	2.196755							
1748	67	2.43277							
1749	70	2.5417							
1750	76.25	2.768638							
1751									
1752									
1753									
1754									
1755	80	2.9048							
1756	84.5	3.068195							
1757									
1758	70	2.5417							
1759	70	2.5417							
1760									
1761	70	2.5417							
1762									
1763	75	2.72325	31.875	29.4525				26.56	24.54
1764	81	2.94111							
1765	86.5	3.140815							
1766	92	3.34052							
1767	100	3.631							
1768	100	3.631							
1769	103	3.73993							

Universitat d'Alacant
 Universidad de Alicante

A	B	C	D	E	F	G	H	I	J
1807	176	6.20224							
1808	146	5.14504							
1809									
1810									
1811									
1812									
1813	112	3.94688							
1814	130	4.5812							
1815	110	3.8764							
1816	110	3.8764							
1817									
1818	146	5.14504							
1819	110	3.8764							
1820	74.2	2.614808							

Notes:

- A = ANY; B = preu llana en reials; C = preu llana en grs. d'argent; D = preu 22è en sous; E = p. 22è en grs. d'argent; F = salari real aproximat per teixir un ram de 22è; G = preu mortalles en diners; H = preu mortalles en argent; I = preu 18è en sous; J = preu 18è en grs. d'argent.

- Per a calcular el salari real aproximat del teixit en el seu equivalent en argent he procedit de la següent manera: en primer lloc, he calculat el poder adquisitiu del salari en termes de forment; en segon lloc, he transformat el forment en termes de plata. La particularitat rau en que no he utilitzat pas els preus corrents de l'any sinò els de la mitjana de nou anys al voltant de l'any en qüestió. Els preus del forment utilitzat provenen de les mitjanes mòbils dels de València -v. Apèndix estadístic 14.

Fons:

- Els preus de la llana provenen de la sèrie de Segòvia inclosa a C.R. PHILLIPS i W.D. PHILLIPS: *Spanish Golden Fleece...*, pp. 309-319.

- La conversió dels preus de la llana en grs. d'argent s'ha fet utilitzant les dades de HAMILTON: *El tesoro americano...*, pp. 107-108 i 355; i, *Guerra y precios...*, pp. 63, 82 i 108.

- Per als preus dels teixits v. *supra*; per als salaris de teixir v. *infra*, Apèndix estadístic 18.

Apèndix estadístic 19
Aproximació a l'estudi dels salaris (1501-1821)

A) DADES EN BRUT I REFERÈNCIES DOCUMENTALS

SALARIS TÈXTILS

- 1561** ATA, 1r, ff. 1r a 19r
 Salaris d'emborrar (peça = "deu liures chiques"):
 22è = 2 s 2 d 22ena = 2 s 2 d
 Resta = 1 s 11 d
 Salaris d'emprimar (en tots els casos "trama com stams")
 22è = 2 s 2 d 22ena = 2 s 2 d
 Resta = 2 s 1 d
 Salaris de filar (lliura):
 Estam blau = 12 d Estam blanc i negre = 10 d
 Peça de 22è = 15 d ½ peça 22ena = 14 d
 ½ Peça (resta) = 13 d Peça d'estams = 12 d
- 1561** ATA, 1r., ff. 22r i v.
 Salari per aparellar draps:
 Catorzé 1 £ 5 s
 Vintidosena o vintidosé
 de color blanc 1 £ 7 s
 Vintidosé "pardillo" i
 pentinat 1 £ 5 s
 Vintidosé de sort..... 2 £ 2 s (f. 23r)
- 1590** per fer fonaments i cavar terra, a 2 reals castellans per cada obrer (14-III)
 (ATA, 2on, 4r)
- 1590** ATA, 2n, 5-X, ff. 122r a 124r.
 - Salaris de teixidors:
 * 22è de sort: 33 s
 * 16è : 21 s
 * 14è : 18 s
 * pentinant : 23 s
- 1599** ATA, 3r, 7-VIII, f. 11r i v.
 Salaris de teixir (peça):
 22è = 18 r.c.; "palmella" i 16è = 12 r.c.; 14è = 18 s

- 1610** ATA, 2n, 15-X, f.39r.
Salaris de teixir idèntics als de 1615 ↓ (els d'aqueixa data són una actualització pel canvi de valor del ral castellà de 23 d a 24 d)
- 1601** ATA, 2n, 28-X, ff. 168v a 169r.
Salaris de filar:
Peset (de qualsevol sort) = 12 d
½ Peça de trama de 14è (qualsevol color) = 14 d
½ Peça de trama de 16ns i 22ns = 15 d
½ Peça 22è (cardenillos, arenosos, pebrets i moriscs) = 16 d
- 1615** ATA, 3r., 30-III, f. 22v.
Salaris de teixir: "aseytunados" = 26 r.c.
Vintidosens-----> "cardenillos" = 23 r.c.
"pardos i blaus" = 20 r.c.
Setzens = 26 s
Catorzens = 11 r.c.
- 1629** ATA, 3r, 13-I, f. 50v
Salaris de teixir:
22ns blancs i pardos = 25 r.c.; 22ns de color = 22 r.c.; 16è = 18 r.c.; 14è = 14 r.c.
- 1641** ATA, 3r, 3-II, f. 52v. Salari de teixir raxetes:
* Razetes de 15 rams 18 r.c.
* Razetes de 12 rams 15 r.c.
* Razetes de 10 rams 12 r.c.
- 1685** ATA, 3r, 23-II
16ns (de sort) = 72 s (36 r.c.); 22ns = 52 s; 14ns = 22 s
- 1723** ATA, 8è, 23-IX /AMA, I.1.1.1-47, *Cabildos*, 2-X i 23-X, 1723 (pp. 1.098-1.104)
Salaris de teixir fins el 20-IX:
18è = 6s/ram; 24è = 10s/ram
Salaris de teixir des del 23-X
18è = 6'5 s; 24è = 10'5 s; 26è = 12'5 s; 28è i 30è = 14 s.
- 1762** AMA, X.2-1; Acord de la Reial Junta de Comerç i Moneda per la que cap mestre teixidor, "*sin embargo de lo que previene el capítulo 22 de las ordenanzas*", puga teixir els draps per menys de 4 s / ram de 14è.
- 1763** ATA, 9è, ff. 235r a 238v.
Salari diari mitjà d'una filadora 40 mrvs.

SALARIS CONSTRUCCIÓ (jornals)

- 1516** ARV-MR, 1.148, f. 17r. Salari d'un **mestre d'obres**, 54 d; salari d'un **manobre**, 24 d.
- 1590** ATA, 2n, ff. 3r a 4r. Salari d'un **manobre**, 2 reials castellans (46 d) diaris.
- 1594** ATA, 2n f. 20v i ss. Obrers no qualificats majors 36 - 46 d / diaris; obrers no qualificats joves 20 - 43 d; obrers qualificats 60 d / diaris; mestres d'obres 92 d.
- 1603** AMA, I.3.3.1-149. Salari d'un **mestre d'obres**, 115 d; salari d'un **manobre**, 60 d.
- 1649** ARV-MR, 1.261. Salari d'un **mestre d'obres**, 120 d; salari d'un **manobre**, 72 d.
- 1691** ATA, 1r, ff. 164v a 165r. Salari d'un **mestre d'obres**, 120 d; salari d'un **manobre**, 72 d.
- 1734** ATA, 6è, ff. 18r a 23v. Salari d'un **mestre d'obres**, 108 d; salari d'un **manobre**, 48 d. Salari d'un **mestre d'obres** per tallar pedres 84 d; d'un **manobre** pel mateix, 52 d. D'un **manobre** per treure pedres, 50'4 d.
- 1735** ATA, 6è, ff. 25r 32r. Salari d'un **mestre d'obres**, 90 d; salari d'un **manobre**, 42 d.
- 1737** ATA, 6è, f. 45r. Salari d'un **mestre d'obres**, 108 d; salari d'un **manobre**, 48 d.
- 1805** APSMSF-FE; G.9 [192], rebut 86. Salari d'un **mestre d'obres**, 192 d; salari d'un **manobre**, 96 d.

DIETES PAGADES PEL GREMI A COMISSIONATS

- 1632** ATA, 2n, f. 221v. 24 s.
- 1732** ATA, 6è, ff. 4r a 9v. 20 s.

SALARIS (anuals) DELS CÀRRECS GREMIALS**Paraires** (acords de Junta)

- 1561** ATA, 1r, ff. 22r i v. **Escrivà**, 63 s; **clavari**, 25 s; **missatger**, 15 s.
- 1590** ATA, 2n, f. 129r i v. **Bolladors**, 200 s.
- 1591** ATA, 2n, f. 133r i v. **Ministre**, 30 s. ATA, 2n, f. 129r i v. **Bolladors**, 140 s.
- 1594** ATA, 2n, f. 142r. **Veedors**, 100 s.
- 1600** ATA, 2n, f. 167r. **Bollador**, 200 s.
(Entre 1605 i 1606 els càrrecs no cobren, per pagar un censal)
- 1621** ATA, 2n, f. 206r i v. **Clavari**, 60 s.
- 1627** ATA, 2n, f. 215r. **Bollador**, 160 s.
- 1631** ATA, 2n, f. 221r. **Ministre**, 50 s.
- 1633** ATA, 2n, f. 222v. **Bollador**, 200 s.
- 1723** ATA, 8è, 15 - IX. **Advocat**, 240 s. **Veedors**, 200 s.
- 1751** ATA, 9è, ff. 13r a a14r. **Cobrador de la Junta de Caritat**, 160 s.
- 1759** ATA, 9è, f. 154r. **Fidel del tirador**, 160 s.
- 1785** ATA, 9è bis, 28-XI. **Clavari**, 600 s.
- 1788** ATA, 9è bis, 2-I. **Fidel del tirador**, 600 s.
- 1791** ATA, 9è bis, 5-IV. **Zelador**, 500 s.
- 1792** ATA, 9è bis, 15-IV. **Esmolador de tissores**, 1.000 s.
- 1794** ATA, 9è bis, 2-I. **Fidel del tirador**, 1.000 s.
- 1796** ATA, 9è bis, 2-I. **Veedors**, fins 1795 = 200 s; des d'aleshores, 1.200 s. Id., 16-I. **Assistent del tirador**, 400 s.
- 1804** ATA, 9è bis, 2-I. **Escrivà**, 300s.
- 1805** ATA, 10è, 18-IV. **Escrivà**, 600 s.

- 1810 ATA, 10è, 15-II. **Zelador**, 1.000 s. Id. 12-IV. **Esmolador de tissores**, 2.000 s.
- 1814 ATA, 10è, 25-VII. **Zelador**, 7'96875 s (diaris).
- 1821 ATA, 10è, 20-I. **Veedors**, 1.000 s.

Paraires (comptes)

- 1578 ATA, 1r, f. 143 r. **Bolladors**, 200 s; **Escrivà**, 63 s; **Bollador de les tintes**, 6'583 s.; **Ministre**, 20 s., **Veedors**, 50 s; **Clavari**, 25 s.
- 1584 ATA, 1r, f. 173r. **Bolladors**, 200 s; **Veedors**, 62'5 s; **Clavari**, 25 s; **Escrivà**, 63 s; **Ministre**, 20 s.
- 1585 ATA, 1r, f. 173v. Id. **Bollador de negres**, 20 s.
- 1586 ATA, 1r, f. 174r. Id.
- 1587 ATA, 1r, 175r. Id. (Menys bollador de negres)
- 1588 ATA, 1r, 176r. Id. Menys --> **Veedors**, 50 s
- 1589 ATA, 1r, 177r. Id. (Més bollador de negres, 20 s)
- 1590 ATA, 2n, ff. 2v a 6v. Id.
- 1684 ATA, 1r, 108r a 109r. **Encarregat del tirador**, 20 s; **Veedors**, 100 s; **Ministre**, 50 s; **Clavari**, 60 s; **Escrivà**, 60 s.
- 1688 ATA, 1r, f. 161r i v. **Escrivà**, 60 s; **Ministre**, 50 s; **Veedors**, 100 s; **Clavari**, 60 s (No hi figuren bolladors).
- 1689 ATA, 1r, f. 162r i v. Id. (No hi figura l'escrivà ni el salari complet del ministre)
A més: **Encarregat del tirador**, 20 s.
- 1690 ATA, 1r, ff. 163r a 164r. Id., tret de l'encarregat del tirador i que no hi figura el salari complet dels veedors i del clavari. **Escrivà**, 63 s.
- 1691 ATA, 1r, ff. 164v a 165r. Id. (Pagant-se els endarreriments). **Escrivà**, 60 s.
- 1719 ATA, 8è, s.f. Id.
- 1721 ATA, 8è, s.f. Id., tret de l'**Escrivà**, 90 s.
- 1732 ATA, 6è, ff. 4r a 9v. **Clavari**, 20s; **Veedors**, 200 s.
- 1733 ATA, 6è, ff. 11r a 14v. **Escrivà**, 200 s; **Veedors**, 200 s; **Clavari**, 100 s.
- 1734 ATA, 6è, ff. 18r a 23v. **Advocat a València**, 200 s; **Veedors**, 200 s; **Clavari**, 200 s; **Escrivà**, 218'5 s.
- 1735 ATA, 6è, ff. 25r a 32r. **Veedors**, 150 s; **Clavari**, 150 s; **Escrivà**, 150 s.
- 1736 ATA, 6è, ff. 34r a 40v. **Advocat a Madrid**, 600 s; **Veedors**, 150 s; **Clavari**, 150 s; **Escrivà**, 150 s
- 1737 ATA, 6è, ff. 42r a 49v. **Advocat a Madrid**, 600 s; **Veedors**, 200 s; **Clavari**, 200 s; **Escrivà**, 300; **Bollador**, 300 s.

- 1738** ATA, 6è, ff. 51r a 56v. **Advocat a Madrid**, 600 s; **Veedors**, 200 s; **Clavari**, 200 s; **Escrivà**, 460; **Bollador**, 160 s.
- 1739** ATA, 6è, ff. 58r a 66r. **Advocat a Madrid**, 600 s; **Veedors**, 200 s; **Clavari**, 200 s; **Escrivà**, 300.
- 1740** ATA, 6è, ff. 68r a 74r. **Advocat a Madrid**, 600 s; **Veedors**, 200 s; **Clavari**, 200 s; **Escrivà**, 300; **Bolladors**, 130 s.
- 1741** ATA, 6è, ff. 80r a 87r. **Advocat a Madrid**, 600 s; **Veedors**, 200 s; **Clavari**, 200 s; **Escrivà**, 300; **Bollador**, 300 s.
- 1805** APSMSF-FE; G.9 [192], s.f. **Veedor del tirador del Tossal**; 1.400 s; **Fidels dels tiradors**, 200 s; **Zelador**, 2.868'75 s; **Esmoladors**; 333'33; **Constructor de tissores**, 2.200; **Veedors**, 1.195'3 s; **Escrivà**, 600 s; **Agutzil**, 1.454'3 s; **Clavari**, 600 s.

B) SALARIS NOMINALS DIARIS (EN ARGENT) I SALARIS REALS EN LA CONSTRUCCIÓ, VALÈNCIA I ALCOI (CATEGORIES DE MESTRE D'OBRES I MANOBRE)

Salaris nominals en grams d'argent diaris

Salaris reals en almuts de forment

anys	Mestre d'obres		manobre		Mestre d'obres		manobre	
	Alcoi	València	Alcoi	València	Alcoi	València	Alcoi	València
1501								
1502		7.80		3.90		5.90		2.95
1503		7.80		3.90		5.84		2.92
1504		7.80		3.90		5.66		2.83
1505		7.80		3.90		5.64		2.82
1506		7.80		3.90		5.56		2.78
1507				3.90				2.88
1508		7.80		3.90		6.27		3.14
1509		7.80		3.90		6.49		3.25
1510		7.80		3.90		6.79		3.39
1511		7.80		3.90		7.06		3.53
1512		7.80		3.90		7.18		3.59
1513				3.90				3.75
1514		7.80		3.90		7.55		3.77
1515		7.80		3.90		7.50		3.75
1516	7.02	7.80	3.12	3.90	6.22	7.41	2.77	3.70
1517		7.61		4.10		6.45		3.47
1518		7.80		4.16		5.57		2.97
1519		7.80		3.90		5.36		2.68
1520		7.80		3.90		5.15		2.58
1521		7.28		3.90		4.78		2.56
1522		7.80		3.90		5.03		2.52
1523		7.80		3.90		4.87		2.43
1524		7.80		3.90		4.77		2.38
1525		7.80		3.90		4.46		2.23

Salaris nominals en grams d'argent diaris

Salaris reals en almuts de forment

anys	Mestre d'obres		manobre		Mestre d'obres		manobre	
	Alcoi	València	Alcoi	València	Alcoi	València	Alcoi	València
1526		7.02		3.90		3.99		2.22
1527		7.80		3.90		4.81		2.41
1528		7.80		3.90		4.82		2.41
1529		6.76		3.90		4.13		2.38
1530				3.90				2.33
1531		7.80				4.61		
1532		7.80		3.90		4.62		2.31
1533		7.80		4.00		4.67		2.40
1534		7.80		3.90		4.95		2.47
1535		7.80		3.90		5.13		2.57
1536		7.80		3.90		4.94		2.47
1537		7.80		3.99		4.97		2.54
1538		7.80		3.90		4.91		2.46
1539		7.80		3.90		4.95		2.47
1540		7.80		3.90		4.96		2.48
1541		7.80		3.90		4.83		2.41
1542		7.80		3.90		4.36		2.18
1543		7.80		3.90		4.16		2.08
1544		7.28		4.10		3.84		2.16
1545		7.41		4.10		3.95		2.18
1546		7.41		3.90		3.83		2.01
1547		7.61		3.95		3.87		2.01
1548		7.80		3.90		3.80		1.90
1549		7.80		4.10		3.66		1.92
1550		7.80		3.90		3.68		1.84
1551		7.80		3.90		3.84		1.92
1552		7.80		4.10		3.85		2.02
1553		7.80		4.49		3.51		2.02
1554		7.80		4.68		3.39		2.04
1555		7.80		4.68		3.32		1.99
1556		7.80		4.68		3.29		1.97
1557		7.80		4.63		3.28		1.95
1558		7.80		4.68		3.19		1.91
1559		7.80		4.68		3.07		1.84
1560		7.41		4.68		2.87		1.82
1561		7.80		4.68		3.02		1.81
1562		8.00		4.88		3.21		1.96
1563		8.39		5.46		3.36		2.19
1564		7.80		5.40		3.11		2.15
1565		7.80		5.46		3.06		2.14
1566		7.80		5.46		2.98		2.08
1567		7.80		5.46		2.83		1.98
1568		8.58		5.72		2.98		1.99
1569		8.78		5.98		2.97		2.03
1570		8.58		5.98		2.79		1.95
1571		8.91		5.92		2.86		1.90
1572		8.58		5.92		2.64		1.82
1573		9.36		5.92		2.75		1.74
1574		9.10		5.92		2.50		1.62
1575		8.58		5.98		2.24		1.56
1576		8.58		5.98		2.22		1.55
1577		8.78		5.98		2.27		1.55
1578		9.36		6.05		2.31		1.49
1579		9.36		6.77		2.18		1.58
1580		9.36		6.24		2.04		1.36
1581		9.36		6.44		2.04		1.40
1582		9.36		7.02		2.05		1.54

Salaris nominals en grams d'argent diaris

Salaris reals en almuts de forment

anys	Mestre d'obres		manobre		Mestre d'obres		manobre	
	Alcoi	València	Alcoi	València	Alcoi	València	Alcoi	València
1583		9.36		7.02		2.06		1.55
1584		10.14		7.61		2.27		1.70
1585		10.14		7.61		2.26		1.70
1586		10.92		6.27		2.39		1.37
1587		10.92		7.38		2.41		1.63
1588		10.92		7.58		2.44		1.69
1589		10.92		7.80		2.47		1.77
1590		10.92		7.80		2.39		1.71
1591		10.92		7.80		2.33		1.66
1592		10.92		7.80		2.37		1.69
1593		10.92		7.80		2.38		1.70
1594	11.96	10.92	5.98	7.80	2.40	2.35	1.20	1.68
1595		10.92		7.80		2.30		1.64
1596		10.92		7.80		2.29		1.63
1597		10.92		7.80		2.28		1.63
1598		10.92		7.80		2.39		1.71
1599		10.92		7.80		2.40		1.71
1600		10.92		7.80		2.43		1.74
1601								
1602				7.80				1.73
1603	14.95		7.80	7.80	2.99		1.56	1.72
1604				7.80				1.75
1605				6.00				1.36
1606				6.00				1.39
1607				6.00				1.39
1608				7.20				1.73
1609				7.20				1.72
1610				7.20				1.71
1611				6.90				1.64
1612								
1613								1.46
1614				6.00				
1615								1.77
1616				7.20				1.77
1617				6.90				1.77
1618				7.20				1.76
1619				7.20				1.76
1620				6.60				1.62
1621				6.60				1.61
1622								1.80
1623				7.20				1.77
1624				7.20				1.67
1625				7.20				1.67
1626				7.20				1.58
1627								1.47
1628				7.20				1.44
1629				7.20				1.42
1630				7.20				1.42
1631				7.20				1.40
1632				7.20				1.33
1633				7.20				1.29
1634				7.20				1.28
1635				7.20				1.31
1636				7.20				1.37
1637				7.20				1.38
1638				7.20				1.40

anys	Salaris nominals en grams d'argent diaris				Salaris reals en almuts de forment			
	Mestre d'obres		manobre		Mestre d'obres		manobre	
	Alcoi	València	Alcoi	València	Alcoi	València	Alcoi	València
1649	14.40		7.20		2.57		1.28	
1691	12.00		7.20		4.44		2.66	
1734	8.86		3.94		2.76		1.23	
1735	7.38		3.44		2.19		1.02	
1736								
1737	8.53		3.79		2.58		1.15	
1805	14.40		7.20		2.56		1.28	

Fonts:

- Salaris alcoians, v. *supra*.
- Salaris valencians, E.J. HAMILTON: *El tesoro americano...*, pp. 412-420.
- Els preus utilitzats per a la deflació són les mitjanes mòbils dels preus del forment de València (v. *supra*, Apèndix estadístic15).

B) SALARIS NOMINALS ANUALS (EN ARGENT) I SALARIS REALS PAGATS ALS CÀRRECS I EMPLEATS DEL GREMI DE PARAIRE D'ALCOI (CATEGORIES DE MESTRE D'OBRES I MANOBRE)

anys	veedors			clavari			bolladors / fidels tirador		
	salari (s)	grs. argent	bar. de forment	salari (s)	grs. argent	bar. forment	salari (s)	grs. argent	bar. forment
1561	50	78	7.5551	25	39	3.7775			
1578	50	78	4.8193	25	39	2.4096	200	312	19.2771
1584	62.5	97.5	5.4512	25	39	2.1805	200	312	17.4440
1585	62.5	97.5	5.4348	25	39	2.1739	200	312	17.3913
1587	62.5	97.5	5.3796	25	39	2.1518	200	312	17.2146
1588	50	78	4.3531	25	39	2.1765	200	312	17.4123
1589	50	78	4.4199	25	39	2.2099	200	312	17.6796
1590	50	78	4.2730	25	39	2.1365	200	312	17.0920
1591							140	218.4	11.6464
1594	100	156	8.3770						
1600							200	312	17.3913
1621				60	86.4	5.2651			
1627							160	230.4	11.9751

anys	veedors			clavari			bolladors / fidels tirador		
	salari (s)	grs. argent	bar. de forment	salari (s)	grs. argent	bar. forment	salari (s)	grs. argent	bar. forment
1633							200	288	12.1365
1684	100	120	8.7485	60	72	5.2491			
1688	100	120	9.7297	60	72	5.8378			
1689	100	120	9.9379	60	72	5.9627			
1690	100	120	9.9723	60	72	5.9834			
1691	100	120	10.0840	60	72	6.0504			
1719	100	102	9.6774	60	61.2	5.8065			
1721	100	102	9.4044	60	61.2	5.6426			
1723	200	204	18.3486						
1732	200	196.8	14.8148	20	19.68	1.4815			
1733	200	196.8	14.2180	100	98.4	7.1090			
1734	200	196.8	14.0680	200	196.8	14.0680			
1735	150	147.6	10.4895	150	147.6	10.4895			
1736	150	147.6	10.3806	150	147.6	10.3806			
1737	200	189.6	13.7300	200	189.6	13.7300	300	284.4	20.5950
1738	200	184.8	13.8090	200	184.8	13.8090	160	147.84	11.0472
1739	200	184.8	14.5278	200	184.8	14.5278			
1740	200	184.8	15.3061	200	184.8	15.3061	130	120.12	9.9490
1741	200	184.8	15.7895	200	184.8	15.7895	300	277.2	23.6842
1759							160	147.84	11.5108
1788							600	540	27.6710
1794							1000	900	37.6176
1795	200	180	7.3350						
1796	1200	1080	43.0108						
1805	1200	1080	33.6318	600	540	16.8159	1400	1260	39.2371
1821	1000	900	38.5253						

Notes:

- El salari nominal està expressat en sous, l'argent en grams i el forment en barcelles.

- Tot i que l'ocupació de bollador i la de fidel del tirador no és exactament la mateixa pot ser considerada com a equivalent. La funció del bollador és la de ficar el segell de plom als draps per tal d'autenticar-los; la del fidel del tirador en canvi és supervisar els draps que entren al tirador i comprovar la seua qualitat. En la pràctica, però, és molt semblant, ja que la comprovació de la qualitat era també una funció dels bolladors i el lloc on es practicava també era el mateix: el propi tirador –fins la construcció del segon tirador al Tossal culminada el 1788, es trobava junt a la mateixa casa; des de 1788 l'antic tirador es converteix en un auxiliar de l'altre.

Apèndix estadístic 20

DRAPS DE GINÉS AIZ EN LA BOTIGA DE JOAN SERRANO (CASTALLA)

(NOTA: hi ha draps que són qualificats d'encetats, els números 16,

DATA	PROVEIDOR	DRAP	COLOR	nº	PREU (s)	ALNES	vares cast.	Quantitat efectiuament venuda el mes d'agost				BENEFICI	% de guany sobre cost
								PREU/VARA	de 1606	P.V.P.	P.V.P./vara		
18-XI-1605	Pere Macià	22è	pardó	1	440	21.5	27.6428553	15.9173137	27.6428553	673.58333	24.3673572	233.58333	53.08712
18-XI-1605	Ginés Aiz	14è	acetinat	2		20.5	26.3571411	26.3571411	26.3571411	550.08333			
18-XI-1605	Pere Macià	14è	imperial	3	390	21.3125	27.4017838875	14.23265	27.40178389	578.83333	21.1239287	188.83333	48.418803
18-XI-1605	Miquel Pasqual	14è	groc	4	370	21.875	28.124998125	13.1555564	28.12499813	546.255	19.4224013		47.636486
18-XI-1605	Miquel Pasqual	14è	vermell	5	370	22.9375	29.4910694625	12.546171	29.49106946	565	19.1583422		52.702703
22-XI-1605	Dimas Vilaplana	14è	frasesc	6	300	23.5	30.2142837	9.92907868	30.2142837	460.5	15.2411358		53.5
22-XI-1605	Ginés Aiz	14ena	morat	7	440	20.875	26.839283925	16.39388	26.83928393			0	
28-XI-1605	Ginés Aiz	22è	negre	8	800	21.625	27.803569575	28.7732839	27.80356958			0	
28-XI-1605	Pere Macià	14è	imperial	9	400	21.125	27.160712475	14.7271542	27.16071248			0	
28-XI-1605	Ginés Aiz	22è	pardó	10	460	21.875	28.124998125	16.3555566	28.12499813			0	
28-XI-1605		22è	pardó	11	340	17.375	22.339284225	15.2198252	22.33928423			0	
10-XII-1605	Ginés Aiz	14ena	verd	12	420	20.25	26.03571255	16.1316883	26.03571255			0	
15-XII-1605	Ginés Aiz	22è	pardó	13	460	20.75	26.67856965	17.2423037	26.67856965			0	
15-XII-1605	Joan Botella (corredor)	14ena	blau	14		26.5	34.0714263	34.0714263	34.0714263			0	
6-I-1606	Ginés Aiz	22è	pardó	15	460	20.5	26.3571411	17.4525757	26.3571411	709.16666	26.9060539		54.166665
6-I-1606	Un home d'Ibi	baleta	negre	16	290	27.5	35.3571405	8.20202075	35.3571405	502.91666	14.2239065		73.419538
13-I-1606	Ginés Aiz	14è	pardó	17	260	22.75	29.24999805	8.88888948	29.24999805	256.58333	8.77208024		-1.314104
27-I-1606	Nofre Domingo	16è	cardenillo	18	269.15	19.625	25.232141175	10.6669505	25.23214118	687.5	27.246994		155.43377
27-I-1606	Joan Botella (corredor)	22è	pardó	19	485	22.125	28.446426675	17.0495931	28.44642668	763.08333	26.8252789		57.336769
12-II-1606	Joan Gisbert	22è	pardó	20	540	20.6875	26.5982125125	20.3021162	26.59821251	679.33333	25.5405633		25.802469
12-II-1606	Ginés Aiz	14ena	verd	21	400	21.25	27.32142675	14.6405239	27.32142675	140.83333	20.8641984		42.509917
?-II-1606	Joan Gisbert	22è	pardó	22	540	20.9375	26.9196410625	20.0597028	26.919641066	133.41666	13.8358033		-31.02688
?-II-1606	Ginés Aiz	14è	cardenillo	23	500	24	30.8571408	16.2037048	30.8571408				256.19792
?-II-1606	Ginés Aiz	14è	capa de rei	24	160	19	24.4285698	6.54970804	24.4285698	569.91666	23.3299236		

APÈNDIX ESTADÍSTIC

2-II-1606	Ginés Aiz	14è	argentat	25	220	12.5	16.0714275	13.6888898	5.7857139	120.75	20.8703718	52.462121
2-II-1606	Ginés Aiz	14è	cardenillo	26	180	8.625	11.089284975	16.2318851	11.08928498	240	21.6425135	33.333333
2-II-1606	Ginés Aiz	tafetà	morat	27	185	27.5	35.3571405	5.23232358	8.3571423	170.58333	20.4116819	290.10741
2-II-1606	Ginés Aiz	tafetà	negre	28	150	25	32.142855	4.66666698	13.09821341	234.33333	17.8904804	283.36741
3-III-1606	Ginés Aiz	14è	aceitunat	29	200	12.5	16.0714275	12.4444453	16.0714275	322	20.0355569	61
3-III-1606	Ginés Aiz	14è	pardo	30	120	9.75	12.53571345	9.57265021	12.53571345	168.41666	13.4349481	40.347217
3-III-1606	Ginés Aiz	14è	cardenillo	31	170	8.5	10.9285707	15.5555566	2.491071263	52.5	21.0752702	35.483871
3-III-1606	Ginés Aiz	14è	argentat	32	160	10	12.857142	12.4444453	12.857142	14.1428562	567.08333	40.0968038
15-III-1606	Ginés Aiz	22ena	negre	33	820	21.5	27.6428553	29.6640847	4.17857115	74.75	17.8888901	35.16953
15-III-1606	Ginés Aiz	14è	imperial	34	500	26.125	33.589283475	14.8857001	27.56249816	741.91666	26.917613	20.175
15-III-1606	Dimas Valls	22è	pardo	35	540	21.4375	27.5624981625	19.591838	28.2857124	757.08333	26.7655741	37.391974
15-III-1606	Pere Macià	22è	pardo	36	540	22	28.2857124	19.0909104	3.053571225	68.16666	22.323586	40.200617
24-III-1606	Pere Macià	22è	pardo	37	540	23.5	30.2142837	17.8723416	20.5714272	283.16666	13.7650469	24.905771
23-IV-1606	Ginés Aiz	14è	fratresc	38	460	24.125	31.017855075	14.8301679	20.5714272	283.16666	13.7650469	-7.182124
23-IV-1606	Ginés Aiz	baieta	negre	39	300	28.5	36.6428547	8.18713505	36.6428547	490.66666	13.390514	63.555553
28-IV-1606	Ginés Aiz	baieta	negre	40	168	16	20.5714272	8.16666721	10.60714215	120.5	11.3602701	39.105339
28-IV-1606	Francesc Aura	baieta	negre	41	280	24.75	31.82142645	8.79910272	31.82142645	469.58333	14.7568284	67.708332
9-V-1606	Ginés Aiz	16è	¿fina?	42	310	20	25.714284	12.0555564	6.910713825	131.41666	19.0163655	57.739427
18-V-1606	Ginés Aiz	16è	cardenillo	43	300	20.625	26.517855375	11.3131321	7.0714281	172.5	24.393941	115.625

NOTES

El drap nº 4 no s'ha venut sencer però es compta com a tali; és a dir, 10'6875 alnes a 26 s/alna i 11 alnes a 24 s

El drap nº 5 no s'ha venut sencer però es compta com a tali; és a dir, 8'25 alnes a 26 s/alna i la resta a 24 s

El drap nº 21 no s'ha venut sencer i hom compta només les 5'25 alnes venudes restant les demés per a l'any pròxim (corregit als càlculs), la resta no es fan constar

El drap nº 23 no consta com a venut en el document en el que es reten els comptes. A partir d'ací tot va un número corregut.

El drap nº 32 no consta com a venut en el document en el que es reten els comptes. A partir d'aquí tot va dos números corregut.

DRAPS DE GINÉS AIZ EN LA BOTIGA DE JOAN SERRANO (CASTALLA)

DRAP	COLOR	PREU (s)	ALNES	vares cast.	Quantitat efectivament venuda el mes d'agost	PREU/VARA	de 1606	P.V.P.	P.V./Pvara	
14ena	blau		26.5	34.0714263		34.0714263				0
14ena	morat	440	20.875	26.839283925	16.393880002	26.8392839				0
14ena	verd	420	20.25	26.03571255	16.131688318	26.0357126				0
14ena	verd	400	21.25	27.32142675	14.640523852	6.74999955	140.83333			20.864198428
14è	aceitunat	200	12.5	16.0714275	12.444445274	16.0714275		322		20.0355568913
14è	aceitunat		20.5	26.3571411		26.3571411		550.08333		
14è	argentat	160	10	12.857142	12.444445274	12.857142				
14è	argentat	220	12.5	16.0714275	13.688889801	5.7857139		120.75		20.8703717617
14è	capa de rei	160	19	24.4285698	6.549708039	24.4285698		569.9166666		23.3299235799
14è	cardenillo	170	8.5	10.9285707	15.555556593	2.49107126		52.5		21.0752702222
14è	cardenillo	180	8.625	11.089284975	16.23188514	11.089285		240		21.6425135201
14è	cardenillo	500	24	30.8571408	16.203704784	30.8571408				
14è	frasesc	460	24.125	31.017855075	14.830167943	20.5714272		283.16666		13.7650468899
14è	frasesc	300	23.5	30.2142837	9.9290786761	30.2142837		460.5		15.2411357678
14è	groc	370	21.875	28.124998125	13.155556433	28.1249981		546.255		19.4224012948
14è	imperial	500	26.125	33.589283475	14.885700089	4.17857115		74.75		17.8888900815
14è	imperial	400	21.125	27.160712475	14.727154171	27.1607125				0

APÈNDIX ESTADÍSTIC

		Quantitat		de 1606		P.V.P.		P.V.P/vara	
DRAP	COLOR	PREU (s)	ALNES	PREU/VARA	de 1606	P.V.P.	P.V.P/vara		
			vares cast.						
14è	imperial	390	21.3125	27.4017838875	14.23265002	27.4017839	578.83333	21.1239287331	10.1709406097
14è	pardo	120	9.75	12.53571345	9.5726502108	12.5357135	168.41666	13.4349481321	
14è	pardo	260	22.75	29.24999805	8.8888894815	29.2499981	256.58333	8.77208024293	
14è	pardo	370	22.9375	29.4910694625	12.546170985	29.4910695	565	19.1583421794	26.6224451137
14è	vermell	269.15	19.625	25.232141175	10.666950463	25.2321412	687.5	27.2469940316	
16è	cardenillo	300	20.625	26.517855375	11.313132067	7.0714281	172.5	24.3939410202	
16è	cardenillo	310	20	25.714284	12.055556359	6.91071383	131.41666	19.0163655055	
16è	cardenillo?	820	21.5	27.6428553	29.664084665	14.1428562	567.08333	40.0968037842	
22ena	negre	800	21.625	27.803569575	28.773283871	27.8035696	68.16666	22.3235860496	25.4843655095
22è	negre	540	23.5	30.2142837	17.872341617	3.05357123	741.91666	26.9176130417	
22è	pardo	540	21.4375	27.5624981625	19.591838041	27.5624982	709.16666	26.9060539347	
22è	pardo	460	20.75	26.67856965	17.242303693	26.6785697	709.16666	26.9060539347	
22è	pardo	460	20.5	26.3571411	17.452575689	26.3571411	709.16666	26.9060539347	
22è	pardo	340	17.375	22.339284225	15.219825155	22.3392842	673.58333	24.3673572317	
22è	pardo	440	21.5	27.6428553	15.917313723	27.6428553	673.58333	24.3673572317	
22è	pardo	460	21.875	28.124998125	16.355556646	28.1249981	679.33333	25.5405632871	
22è	pardo	540	20.6875	26.5982125125	20.302116157	26.5982125	133.416666	13.8358033224	
22è	pardo	540	20.9375	26.9196410625	20.05970283	9.6428565	763.08333	26.8252789258	
22è	pardo	485	22.125	28.446426675	17.049593101	28.4464267	120.5	11.3602701176	13.8397843808
baleta	negre	168	16	20.5714272	8.1666672111	10.6071422	469.58333	14.7568284136	
baleta	negre	280	24.75	31.82142645	8.799102719	31.8214265	502.91666	14.2239064836	
baleta	negre	290	27.5	35.3571405	8.2020207488	35.3571405	490.66666	13.3905140311	
baleta	negre	300	28.5	36.6428547	8.1871350487	36.6428547	490.66666	13.3905140311	

tafetà	morat	185	27.5	35.3571405	5.2323235811	8.3571423	170.58333	20.4116818736
tafetà	negre	150	25	32.142855	4.6666669778	13.0982134	234.33333	178904803747

Universitat d'Alacant
Universidad de Alicante

APÈNDIX DOCUMENTAL

SIGNES:

- \ / Text sobre-escrit.
- [...] Text impossible de restituir.
- < > Text de lectura dubtosa.
- [] Restitucions de paraules il·legibles. També l'he utilitzat per afegir acotacions que fan més entenedor el text.

Document 1.

ATA, Llibre 1er., Capítulos de la fábrica del año 1561, y concejos hasta 1590, ff. 1r a 19^a

ORDENANCES GREMIALS I DOCUMENTACIÓ COMPLEMENTÀRIA ENTREGADA AL GOVERNADOR DE VALÈNCIA I APROVADA PEL CONSELL DE LA VILA D'ALCOI I ELL MATEIX.

Capítols y Ordinacions del Offiçi de Perayres de la vila de Alcoy decretats per lo Governador de València.

Anno a nativitate domini millesimo quingentesimo sexagesimo primo, die vero intitulado vigesimo quarto mensis julii, davant lo molt spectable Portantveus de General Governador de la present Ciutat e Regne de Valencia, <sen cort ina>, comparegueren lo discret en Pere Joan Alcamora, notari, y Damià Monllor, sindichs de l'Ofici de Perayres, los quals posaren la scriptura del tenor següent:

Davant la presència de vos molt spectable Portantveus de General Governador de la present Ciutat e Regne de València, personalment constituït lo magnífich en Pere Joan Alçamora síndich e procurador de la Universitat de la vila de Alcoy, Damià Monllor, síndich e procurador de l'Ofici de Perayres de la dita vila. E dihuen e proposen que per lo Justícia, Jurats e Consell de la dita vila de Alcoy, per lo que con[vé al] bé util e profit universal de la dita vila en

^a Els primers fulls del llibre es troben força deteriorats; concretament el marge dret –sobretot l'angle superior. Açò dificulta especialment la lectura del recte dels folis.

lo q[ue ...] per esta al fer obrar el.lavorar draps de llana <cencar> al texir, netejar, apperellar e tenyir aquells e per a p[...] aquells en tota deguda perfectió respectivament sego[ns] la qualitat de cascun drap; per çò que en la dita vila, ent[re] los habitants de aquella, de cascun dia va augmentant los [ofi]cis de obrar de dites llandes: determinaren per dona[r ...] sento qualcome en lo obratge de dites llandes e drap[s] que aquells ab més perfectió sien obrats e fets per a[quells] qui compraran e negociaran ab aquells ab més seg[ure]ta[t] los puixen comprar; determinaren estos dies pasats qu[e] en la dita vila se erigís, creàs e fes hun Offici de Perayre[s] en lo qual se nomenassen vehadors, clavaris e majorals, e altres persones necessaries per a la administració qu[e] toca, y fes guarda al dit Offici. Y encara del.liberaren se fessen certs Capítols concernents e havent respecte a tot lo negoci dels dits draps e coses del dit Offici. Jat sià, senyor molt spectable, lo dit Consell conforme a justícia en lo que toca a la administració de los bens e regiment de aquells conforme a justícia hajen pogut del.liberar e fer dit Offici e Capítols, maiorment com no són aquells contrafurs e privilegis del present regne ni danyosos a la Cosa Pública, ans utilosos [sic] e concernents lo bé util e profit, no sols als vehins e habitants de la dita vila, però encara als comercians ab aquells; no res menys, emperò, per que així lo dit Offici com los dits Capítols sien més autorizats e ab més autoritat e compliment tenguts, observats, executats e guardats los dits Officis, fent presentació de dits actes de Consell e Capítols, síndicats e procures, e son del thenor següent:

Anno a nativitate domini millesimo quingentesimo sexagesimo primo, die vero intitulato vicesimo quinto, mensis aprilis. Los molt honorables Pere Monllor, fill de Joan Monllor *quondam*, e Miquel Joan Blasco, perayres, vehadors en lo any present del Offici de Perayre de la vila de Alcoy; Pere Berenguer, fill de Lois, *quondam*, Joan Aiz, notari, Pere Andreu Arcayna, Gaspar Sempere, fill de Pere, Ginés Sempere, Gaspar Miralles, fill de Joan Miralles, Lois Guimerà, Joan Satorre, Frances Aznar, fill *quondam* de Frances Aznar, Andreu Garcia, fill de Christofol Garcia, Pere Sentonge major, Nicholau Çatorre, Thomàs Jordà menor, Pere Martínes, Ginés Loret, Gaspar Clauer, Hieroni Corbí, Gabriel Lopis menor, Joan Blanquer menor, Jaume Martínes, Gabriel Torragrossa, Ginés Sanches, Jaume Fabra, Noffre Alvestre, Joan Pastor major, Hieroni Garcia, Gaspar Valor, Joan Matarredona, Joan Torragrossa, fill *quondam* de Berthomeu Torragrossa, Berthomeu Torragrossa, Andreu Gisbert de Joan, Melchior Torregrossa, Agostí Eximeno, Noffre Abbat, Pere Luis Spí, Anthon Guerau, Abdon Giner, Pere Garcia, Hieroni Blasco, Gaspar Loret y Genís Pastor menor, tots perayres y promens del Offici de Perayrès, vehins e habitants de la dita vila de Alcoy; ab interventió dels molts magnífichs Vicent Sisternes, notari, Lochtinent de Justícia de la dita vila, Joan Monllor y Frances Péres, dos del Jurats de la dita vila, y Nadal Bonanat, Mustaçaff de la dita vila. Tots

ajustats y congregats ab só de trompeta y veu de Pública Crida, per mijà de Joan de Burgos, misatge de les Corts de la dita vila, de provissió dels dits magnífichs oficials instants los dits Pere Monllor y Miquel Joan Blasco, vehadors desusdits, en la Sala Ordinària de la dita vila per a tenir Consell General acerca de l'Ofici de Perayres de la dita vila en benefici y augment de la Cosa Pública, en la qual Sala per semblants y altres negocis se acostumen convocar y congregar. Affermant ésser molta part dels perayres de la dita vila [...] y prou sufficient per a tractar les coses davallscrites, feta propossició per los dits molt honorables Pere Monl[lor] y Miquel Joan Blasco, vehadors dessusdits, q[u]e atté[s] que ells, dits vehadors, per lo molt que convé i és en b[ene]fici de la Cosa Pública, així en la dita vila de Alcoy als particulars de aquella, com encara en altres terres a[l]tres persones que tracten y comercien en robes y draps d[e la] dita vila ab consentiment exprés de molts perayre[s e] particulars de la dita vila: del.liberaren y an del.liber[at] portar, fer y passar en lo dit Offici de Perayres d[e la] dita vila, orde y regiment, redresant moltes faltes gen[erals] dels draps de la dita vila cascun dia fan, orden[ant] Capítols y Ordinacions bones y conforme a [...] segons en la Ciutat de València y altres parts del present Regne y fora de aquell tenen y són necessàries segons la pràctica de la terra porà subportar. La qual del.liberació ells, dits vehadors, ans de enactar [sic] ni passar per obra cosa alguna *in pleno consilio* notificaren y declararen als magnífichs Justícia, Jurats, prohomens y consellers de la dita vila per que sobre aquella votassen y determinassen cascú son parer per a major corroboració de la cossa y per a que en totes les coses los fossen spalles y favor. Per los dits magnífichs Justícia, Jurats y Consell de la dita vila hagut col.loqui parlament entre aquelles y encara vot de cascú en particular; determinaren y fonch determinat per aquelles que ells dits vehadors ab consell de sos consellers puixen portar lo orde que ben vist los serà en la present vila y sobre aquell o altres com ben vist los serà, puixen fer ses Ordenacions y Stabliments y despendre en fer les dites Ordinacions. Y lo que s'i despendrà, o hajen de pagar los perayres de la present vila repartint entre tots los guastos [sic] per sou y per lliura donant plé y bastant poder als dits vehadors per a fer y excercir totes les dites coses <possant-y> en les coses que los dites vehadors ab sos consells faran les auctoritat y decret del dit Consell. Prestaren sa licència y favor concentiment segons se mostra ab acte de Consell rebut per lo Scrivà del Consell de la dita vila continuat en la Mà de Consell de la dita vila, calendari de xxiii dies del mes de abril del any present mdlxi. Si parexia a ells dits prohomens y consellers [sic] *ut premititur* ajustats que per a millor fer y ordenar les Ordinacions y Regiments fahents per al dit Offici *a nos permitus et aute omnia* una persona per ells deputadora y elegidoiã a la Ciutat de València y regonegués [sic] y miràs en lo Offici de Perayres de la dita Ciutat los Regiments y Ordinacions de aquells y de allí fes traure trellat del que li parexeria, per a sobre la relació farà tal persona ab lo trellat, portarà puix en millor les

Ordinacions serà menester per a la present vila al dit Offici de Perayres, e que com los parexeria y volien ells dits vehadors scriguessen en fer les Ordinacions del dit Offici. E tots los dessusdits promens perayres, precehint vot de cascú de aquells en special y particular, y de tots en general, conformes y ningú discrepant, tingueren per bé y determinaren en les dites coses en lo modo següent: çò és, que lo hu d'ells, dits vehadors, lo que ells concordaran, vaja a la Ciutat de València ab son condecet [sic] salari y allà mire les Ordinacions y orde que en lo Offici de Perayres de la dita Ciutat tenen, y, vistes les Ordinacions, de aquelles faça traure hun trellat; çò és, de les que li pareixeran bones y que convendran per al tracte de aquesta terra. E tots los gastos que farà en fer dites coses y de salari del que servirà, se haja de pagar del que procehirà del dit Offici de Perayres de la dita vila o de allò ne puixen fer tots ha los dits vehadors segons millor los parexerà, repartint-ho entre tots los perayres de la dita vila. E portat lo dit orde y tracte de València, sobre allò los dits vehadors, junctament ab los prohombres que davall diran, puixen ordenar y fer les Ordinacions que ben vistes los sera[n ...] acerca del dit Offici, donant y attribuhint en nom del [dit] Offici e representants aquells als dits vehadors y proho[mens] y consellers davall nomenadors, tot son lo[ch] y veus per a fer dites Ordinacions ab tots los insidents de pen[a] emergents annexos y conneixos [sic]; y encara poder t[...] y repartir les dites despèsses los convendran fer [acer]ca de dites coses y <de les> per coses necessàries y c[onve]nents al dit Offici. Entre tots concordes y per v[ot] elegirene [sic] y nomenaren per prohombres y consell[ers] per als dits vehadors per a fer les dites Ordinacions als honorables Pere Centonye major de dies, Noffre Abbat, Pere Berenguer, Pere Garcia, Abdon Giner y Bernat Pasqual, perayres y prohombres antics y platichs en lo dit Offici de perayres de la dita vila, als quals *similiter* donen plen poder per a que, juntament ab los dits vehadors, y ab entervensió del magnífich Mustaçaff de la dita vila facen e ordenen les dites Ordinacions segons millor los parexerà. E no res menys, en dit Consell tots concordes determinaren y volgueren que si necessari serà per a les dites coses y altres que pres [sic] cascun dia convendran fer en lo dit Offici de perayres de la dita vila abtenir [sic] licencia de official algú, donen plen poder als dits vehadors y a l'altre de aquells *insolidum* per a abtenir dita licència y posar alsevol supplicació en nom de tot lo dit Offici davant lo official a qui fes guarda donar tal licència; lo qual haja de fer y faça a despesses del Comú del dit Offici. E així fonch clos lo dit Consell en la dita vila de Alcoy en la Sala Ordinària de la dita vila en los dia, mes e any dessus dits. *Testes consilii.*

Anno a nativitate dōmini millesimo quingentesimo sexagesimo primo, de [sic] vero intitulato vicesimo tercio mensis aprilis. Los magnífichs en Noffre Benavent, Justícia de la vila de Alcoy, Joan Castelló, Johan Monllor, fill de Nicholau, y Frances Péres, fill de Jaume, de la

vila de Alcoy habitants, Jurats de la dita vila, Nadal Bonanat, Mustaçaff, Joseph Joan Alçamora, Jaume Soler Pons major, Berthomeu Pasqual major, Pere Berenguer de Lois, Benet Major, Joan Matarredona, Hieronim Blasco, Gaspar Blasco de Damià, Gaspar Castelló, Joan Blasco major, Ausiàs Castelló, Jaume Terol, Cristófol Aiz, prohomens e consellers de la dita vila, congregats y ajustats en la Sala Ordinària de la dita vila a hon se acostumen congregat y ajustar, feta proposició per lo dit magnífich en Joan Castelló e Jurat en Cap, etc. *Ut illico* los honorables en Miquel Joan Blasco de [sic], Pere Monllor, fill de Joan, vehedors del Offici de la Perayria de la present vila de Alcoy volen y entenen portar orde y capitulacions per al regiment del dit Offici dels Perayres en la present vila, lo que redunda en bé y augment de la present vila, per a fer lo qual entenen fer ab auctoritat del Consell de la present vila y ab spalles y favor del Consell Ordinari de la present vila e que si despenga en portar la orde de Valencia y de altres parts, o dellà hon ben vist los serà, y lo qu'es despendrà ho hagen de pagar los perayres per sou per liura, segons ordenaran los dits vehedors ab Consell de l'Offici. E tots concordes tingueren per bé que's porte dit orde de capitulació e regiment de tot lo Offici e que los dits vehedors facen les Ordinacions a son plaher ab sos conselles; y lo que's despendrà ho hagen de pagar los perayres per sou y per lliura donant plen poder als dits vehedors per a portar dit orde y capitulació y regiment, y també per a poder repartir entre los perayres lo que costarà. E en tot lo que per dits vehedors serà fet acerca de dit orde posen ses auctoritat y decret en tant quant poden. E així fonch clos lo dit Consell. *Testes consilii.*

Anno a nativitate domini millesimo quingentesimo sexages[simo] primo de vero intitulado vicesimo secundo mensis j[unij]. Los magnífichs en Josep Miralles, Lloctinent de Justíc[ia, Mi]quel Joan Gil Perez, Lorens Monllor y Pere San[s], Jurats de la vila de Alcoy, Nadal Bonanat, Must[açaff], Joan Monllor de Nicholau, Pere de Puigmoltó, Anthon Guerau, Pere Sentonja major, Frances Perez, Matià Sempere, Abdon Giner, Miquel Gisbert, Melchior Loret, Gaspar Matarredona de Joan, Gracià Vaello, Miquel Joan Sempere de Miquel, Joan Cellès, apothecari, Joan Sempere de Berthomeu, tots prohomens y conselles vehins e habitants de la dita vila, convocats y congregats en la Sala Ordinària de la dita vila, ahon per semblants y altres se acostumen justar, per mijà de Joan de Burgos, misatge i corredor publich de la dita vila, feta proposició per lo dit magnífich Miquel Joan Gil Perez, Jurat en Cap, que com en Joseph Doménech, tintorer, etc. E fet e clos lo dit Consell, immediate vengueren los honorables en Pere Monllor y Miquel Joan Blasco, vehedors en lo present any del Offici de Perayres de la dita vila. E per mijà del discret en Vicent Sisternes, notari, rebedor dels dits Capítols e Ordinacions del dit offici, foren llegits e publicats al dit Consell los Capítols e Ordinacions fets per dits vehedors ab intervenció del magnífich Mustaçaff y de altres prohomens perayres del dit offici,

en virtut dels actes de conselles axí ordinaris de la dita vila, com encara del dit Offici de Perayres; tot lo qual en dit Consell concordantment dix [*sic*] que alloava y aprobava aquells dits Capítols y donava y presentava ses auctoritat y decret tant quant pot y deu en dites coses y donava poder als dits vehedors per a poder millorar los dits capítols, fer y ordenar altres ab son consell a tota utilitat del dit offici, interposant en dits capítols fets y fahedors ses auctoritat y decret. E així fonch clos lo dit Consell. *Testes consilii.*

Lo present trellat de actes de consells seğons estan de mà pròpia en la present carta e present plana de forma de full, és estat tret dels llibres de Consells de la vila de Alcoy per mi, Joseph Joan Alçàmora, notari, scrivà dels màgnífichs Jurats y Consell de la dita vila de Alcoy. E per que *ubique* fé plenària y sia donada e atribuhida, yo, dit notari, e posat ací mon acostumat de art de notaria *signum*.

Die intitulato x^o mensis julii anno a nativitate domini MDL^oxi

Nos Michael Ioannes Blasco, panni parator, alter exulatoribus officii panni paratorum ville de Alcoy in anno presentii, Ioannes Sempere, filius quondam Bartholomei Sempere, Simo Torregrossa, Petrus Garcia, Honufrius Abat, Ludovicus Loret, Abdon Giner, Cristoforus Valor, Honufrius Silvestre, Anthonius Ripol, Ioannes Pastor, filius quondam Petri Pastor, Thomas Jorda junior, Ambros Pasqual, filius quondam Francisci Pasqual, Damianus Barcelo, Dimas Valls, Ioannes Matarredona, Ludovicus Asnar, filius quondam Ioannis Aznar, Andres Garcia, Iosephus Miralles, Michael Sempere, filius Michaelis Sempere, Ioannes Torragrossa, filius Ioannis Torregrossa, Ludovicus Arcayna, filius quondam [Pe]tri Arcayna, et Ioannes Giner, filius Anthonii Gine[r], omnes panni paratores ac promines Officii Panni [Pa]ratorum dicte ville de Alcoy <emoidenique> ville vicini et habitatores, convocati et congregati in platea Sancti Augustini dicte ville ad negocium et actum infrascriptum, tractandum et faciendum asserentes et affirmantes nos esse sufficientemet ydoneam partem panni paratorum dicte ville de Alcoy ad dictum negocium tractandum et concendendum et totum dictum officium panni paratorum dicte ville representan. Omnes unanimes et concordes et nemine discrepante precedentibus diversis licentiis et comissionibus nobis in pleno consilio ordinario dicte ville et in consilio dicti officii nobis comissis et concessis, scienter et gratis cum hoc presentii publico instrumento etc. facimus constituhimus etc. sindicum et procuratorem nostrum et dicti officii certum etc. itaque etc. vobis <honorabili> Petrūm Monllor, panni paratorem dicte ville vicinum et habitatorem et etiam alterum exulatoribus premissi officii anno presentii, presentem etc. Vestri ad nomine vestro et nomine dicti officii et pro nomine nostro comparendum assistendum ac vos

presentandum coram multum spectabile domino vices gerenti Generalis Gubernatoris presentis Valentie Regni et seu Ioram eius locum tenente et Ioram aliis quibus eumque officialibus ac Iudicibus et quaram eisdem et quali Iorum verbo. Vel scriptis quam eumque supplicationem et petitionem officio promisso necessariam vobisque bene vissam faciendum et ponendum, tam super ordinacionibus faciendis pro dicto officioque des et quamcumque laudacionem et licentiam obtinendam et impetrandum etc. Et pro hiis et aliis quibuscumque rebus et negociis nostris seu dicti officii coram quibus nibus curiis et Iudicibus etc. comparendum etc. fiat ad litteres large cum posse substituhendi promittentes etc. obligantes etc. quod actum in villa de Alcoy etc. Testes huius rei sunt honorabilis Iacobus Vilaplana, operarius ville, et Ludovicus Berenguer, agriculor filius Bernardi, ville de Alcoy vicini et habitatores. Preisertum [sic] procurationis instrumentum in precedenti presentique papiri chartis continuatum meuque propria scriptum recepi ego Vincentiu[m Sisternes ...] et apostolica, notarium publicu[s ...] cunctis fides siue dubis adio[...] hic me sub scripsi ipsumque ins[...] in publicis artis notariatus auctentica [...].

Die intitulato xviii^o mensis Iulii anno a nativitate domini MDlx^o

Ego Petrus Monllor, panni parator filius quondam Ioannis Monllor habitator ville de Alcoy, nomine meo proprio, nomine exulatoris et sindici Officii Panni Paratorum dicte ville, constat de meo sindicatu instrumento publico recepto per notarium sub contentum die decimo presentium mensis et anni, habens in eodem sindicatus et procurationis instrumento plenum posse ad subscripta facienda et firmanda; scienter et gratis cum hoc presenti publico instrumento etc. dictis nominibus facio constituo et substituo procuratores et syndicos meos et dicti officii certos etc. itaque etc. vos honorabilis Ginesium Canto, mercatorem dicte ville vicinum et habitatorem, et Damianum Monllor, panni paratorem, ciuitatis Valentie habitator; et utrumque vestrum in soluendum etc. primitus ocupante[s] condicio potior non epistat sed quod per unum vestrum inceptum fuerit per alterum mediari et firmari valeat etc. absentes etc. dans atque tribuens vobis et utraque vestrum in solidum omne illud posse quod michi in et cum dicto ac precalendata sindicatus, instrumento dato ad que attributum fuit promittens etc. obligans etc. Quod est actum in villa de Alcoy etc. Testes huius rei sunt honorabilis Honufrius Podenchs et Iacobus Berenguer, panni paratores, ville de Alcoy vicini et habitatores.

[...]rationis seu substitutionis in [... ma]nu propria scriptum recepi ego Vin[centium S]isternes, auctoritatibus regia et apostoli[ca n]otarius publicus. Et ut eidem ubique et acunctis fides siue dubis adibeatur, ego, dictus Vincentius Sisternes notarium sic meum solitum artis notariatus

apposuis signe.

Die intitulato xvii mensis junii anno a nativitate domini MD^olxi^o

In Dei nomine eisque gloriossime semperque Virginis Marie amen cunctis pateat emdenter; com los molt honorables en Pere Monllor, fill de Joan Monllor *quondam*, e Miquel Joan Blasco, perayres habitants de la vila de Alcoy, vehadors de l'Offici de Perayres de la dita vila de Alcoy en lo any present, Pere Centonja major de dies, Pere Garcia, Abdon Giner, Noffre Abbat, Bernat Pasqual, Thomàs Jordà, fill de Francès Jordà, e Miquel Sans, supplint a la absència de Pere Berenguer, tots perayres de la dita vila de Alcoy y molt antichs y platichs en lo Offici de Perayres, promens y consellers elets y nomenats *in pleno Consilio* per lo dit Offici de Perayres de la dita vila per a que junctament ab los dits vehadors poguessen fer les coses davall scrites, com se mostra ab lo davall calendariat acte de Consell. Congregats y ajustats en la Sala Ordinària de la dita vila, a hon se acostumen congrega y ajustar, ab intervecció del magnífich Nadal Bonanat, Mustaçaff de la dita vila, e de mi, Vicent Sisternes, notari scrivà del dit offici; vist primerament lo acte de Consell celebrat per los dits vehadors ab mols promens perayres de la dita vila ab intervecció dels molt magnífichs Justícia, Jurats y Mustaçaff de la dita vila, rebut per mí Vicent Sisternes a xx [...] passat e any present en e ab[...] donat ple e bastant poder per t[...] y ordenar les Ordinacions davall scri[tes ...] és més largament contengut, vis més an[...] y notícia que lo dit Pere Monllor, altre dels [...], los ha dit y fet del que ha vist legit en les Ordinacio[ns] del Offici de Perayres de la Ciutat de València, a hon és anat per al dit effecte vist encara y legit hun trellat de molts capitols de les Ordinacions del dit Offici de Perayres de la dita Ciutat de València, lo qual ha portat lo dit Pere Monllor en virtut del poder y fucultat [*sic*] a ells *ut premititur* donat, procehint moltes consideracions y actes y considerat lo que la terra, çò és, la present vila de Alcoy, pot y deu supportar, feren les Ordinacions davall scrites, les quals requeriren per mí, dit Vicent Sisternes, notari, ésser rebudes y continuades en lo libre del dit Offici. E son del thenor següent:

[Al marge] [L]a extracció de vehadors^b.

E primerament, arreglant y ordenant lo dit Offici de Perayres de la dita vila de Alcoy, provehint al desorde que fins ha huy és estat y és, y per conservació y augment del dit offici;

^b Atés que el text està incomplet en la part superior dels folis hi han anotacions marginals que no s'han conservat parcialment o en absolut. Això dificulta notablement llur lectura. Hi han dos tipus de notes, normalment superposades, unes deuen ser de la mateixa època, o poc després, i les altres, amb diferent lletra i, de vegades, en castellà –sobretot als primers capitols–, poden ser del segle XVIII –probablement al temps de redactar les ordenances de 1723.

estatuheixen y ordenen y establisen perpetualment, que cascun any lo dia o festa del benaventurat Sant Frances, qu'es poch dies après lo dia o festa del benaventurat Sant Miquel, los vehadors del dit Offici de Perayres y clavari qui ara són y per temps seran, ensemps ab los promens y consellers del dit Offici de Perayres, ab intervectió del magnífich Mustacaff [sic] de la dita vila e, si menester serà, del magnífich Justícia de la dita vila, se ajen de ajustar y se hajusten en la casa tindran per a lo dit offici, y ajustats los dits honorables vehadors y clavari hajen de triar y elegir [sic], de tots los perayres bons y platichs de la dita vila, quinze persones, aquelles qu'ells parexerà, los noms dels quals scrits en albaranets, çò és en cascú alabaranet [...] plegats dits albaranets y fets [redol]ins, los hajen de possar en hun bací [de barb]er y remenats per medi de hun infant ne haien [de] traure dos, çò és, la hu après del altre. E possats los tals redolins en mans dels dits vehadors y legits y publicats aquells, no tenint empediment algú, haien de ésser y sien vehadors del dit offici per a l'any après següent; los quals hajen de jurar y juren en poder y mà del magnífich Mustaçaff que s'hauran bé y real manament en lo regiment del offici de vehadors del dit any, conforme a les ordinacions y pràctica de la terra y segons és de justícia. E après en lo mateix modo ne sia tret altre elect y publicat sia clavari del dit offici en lo dit any. E los dotze que restaran sien e haien de ésser consellers del dit offici per al dit any següent.

[Al marge] *Sobre las faltas [...]deren em los ve[hedo]res y clavarío [...]do pusieren.*

- ii. Item, estatuheixen y ordenen que en les elections dels dits vehadors y clavari del dit offici de perayres *ut primititur* fahedors los vehadors y consellers que allí seran ajustats, sien conexedors y coneguen dels empediments que alguns tendran o pretendran tenir per a no poder ésser vehadors, en axí que si los [sic] dits vehadors y consell determinaran haver-i empediment, que lo tal de qui tractarà sia empedit y no puixa ni deja regir lo offici, ans en lo mateix modo se'n deja traure altres fins tant no sia empedit. E si los dits vehadors y consell determinaran que lo que serà tret no sia impedit ans deja regir lo dit offici no obstant qualsevol pretensions tinga en contrari.

[Al marge] *Que siendo yguales los votos en la elección, se da la elección al Justicia de la villa.*

- iii. Item, ordenaren y stabliren que si en les elections de los dits officis y altres, entre lo consell del dit Offici de Perayres serà altercació y divissió de parers y seran yguals en vots, de tal manera que no's puixa cloure lo consell, que tot lo consell sia obligat y deja allí nomenar y elegir [...] de la dita vila en jutge de la qües[tió ...] rahó de impediments com

als la qua[...] eleta en jutge hoyts los vots dels con[...] y breu haia y deja declarat entre aquells [...]dectar a la declaració que lo tal jutge farà.

[Al marge] *Sobre nombramiento de bolladores de los paños, y el escrivano y otros cargos.*

iiii. Item, ordenaren per tostemps que après de ésser elets vehadors del dit offici de perayres y havent jurat aquells, los tals vehadors puixen y dejen de continent ajustar consell ab los consellers y allí en consell puixen elegir una o dos o més persones bones y fiels, quantes menester ne seran, per a bolladors dels draps de la dita vila y per a mirar y regonexer aquells en lo modo que avant se dirà. Y tanbé puixen pendre y elegir son notari per a scrivà y altres persones per a que tinguen los carrechs necessaris del dit offici a tots los quals donen son condecet salari segons en lo dit consell détermineran.

[Al marge] *Que's puguen juntar y fer y desfer. Sobre que puedan hazer y deliberar capítulos y ordenaciones como se ocurriere.*

5. Item, ordenaren y establiren que los dits vehadors ensemps ab sos consellers, y ab intervenció de official algú si necessari serà, se puixen ajustar tantes quantes vegades ben vist los serà necessari per a tractar coses del dit offici, las quals puixen fer qualsevol ordinacions ajustant o millorant a les presents segons la emirència [sic] del temps y la speriència mostrarà, dels quals consells y ordinacions^c facen rebre actes publichs al scrivà del dit offici.

[Al marge] *Que es fassen patrons. Sobre que hagan patrones para las visuras de los paños que han de disponer.*

vi. Item, venint a areglar [sic] lo orde y obratge de la lana, estatuhixen y ordenen que de continent per los vehadors que ara són, a despesses del dit offici, sien fets patrons dels pels e colors de cascuna sort de draps, çò és, de aquells que se acostumen obrar en la present vila de nombre de aquells així en lana com en drap, a fi que la conexença del nombre y bondat dels dits draps se puixa manifestament veure, e que tota manera de decepsió sia tolta e apartada.

[Al marge] *vii. Sobre que los vehedores puedan un día en cada senmana hir a las casas de los maestros a hazer visura de los paños.*

[vii. Item, [... ve]hadors de perayres dejen anar hun [dia o d]os de la senmana, tostemps que

^c Subratllat en l'original.

ben vist [los] serà, per los obradors dels perayres, çò és, a saber, per a regonexer, veure y mirar si trobarà algun drap o draps en que alguns deffalliments y haja per culpa del perayre, del molí, de tintes o baixar. En [sic] així que los perayres en la visita deien dir als dits vehadors si ha algun deffalliment en aquells draps que hauran aportats del molí, del tint o de baixar, a fí que sien remediats y adobats los draps dels tals defalliments. E encara que ningun perayre no gos vedar, ni embargar, ne contrastar als dits vehadors en los dits obradors per veure y regonexer segons que dit és. E qui contrafarà les dites coses pach [sic] de calònia cinch sous.

[Al marge] [...] que an de haver entre pilaters, tintores y demás de l'Ofiçi. Sobre las visures dels draps entre bataners tintorers y demás.

viii. Item, que si debat, contrast, o qüestió serà entre los senyors dels draps ab pilaters, tintorers, abaixadors, per rahó de draps y lanes y aparells de aquells, que aquell dupte e contrast vinga a conexença e declaració del magnífich Mustaçaff de la dita vila ab consell dels vehadors y promens dels officis de la perayria, tintoreria, dels pilater [sic] o baxadors, conforme a la qualitat de la qüestió y contrast, o ab lo hu de cascú de aquells dins dos dies breument. Puix al dit Mustaçaff serà revelat que si algú dels dits vehadors y promens apel.lats per lo dit Mustaçaff no vendran davant ell per aconsellar-lo y determinar sobre lo dit contrast, los vehadors o vehadors dels dits officis e altres que seran apel.lats y no vindran, cascú encòrrega en pena de cinch sous per quantes vegades contrafarn. E en tal cas, lo dit Mustaçaff puixa apel.lar alguns prohomens dels dits officis ab consell dels quals determine la qüestió. E no puixa ésser <ham> resors algú, ans la real <experiència> sia feta per lo Mustaçaff de la dita vila qui ara és o per temps serà.

[Al marge] Penes i calònies en que se an de partir. *Sobre repartición de penas que resultaren en los denuncios.*

viii. Item, que totes y seng[... al]guns encorreràn per cla[...] al [...] coses se haien de partir y dividi[r del] modo següent: primerament lo ters al [...] Mus]taçaff de la dita vila y a la sua Cort; l'altre te[rç als vecha]dors del dit offici per a fer a ses planes volun[tats] rahó y recompensa dels molt treballs cascun dia tendran en son offici; e l'altra terça part, a l'acusador de la pena y calònia, si y haurà acusador, e si no y haurà acusador, aquella terça part sia applicada al Comú del dit offici, la qual part applicadora al dit offici se haia de posar e buydar en poder del clavari del dit offici y assentar en lo libre de aquell mijansant notari públich, la qual terça part del dit offici serveixca e haia de servir per a

pagar los gastos del dit offici.

[Al marge] Sortejar les llanes. *Sobre sortear las lanas de los paños.*

x. Item, concordaren, ordenaren y stabliren, que ningun perayre no gosse ne presumeixca, en lo sertejar les lanas, de menys de quinze arroves de llana que <sia> de la terra y bona, triar lana per a hun vintidozè de sort per tant que lo dit vintidozè de sort sia y haia de ésser de bon pelatge y conforme als patrons fahedors. E, per quant les lanas no són yguals en lo pelatge, que n'i ha algunes tant bones y de tant bon pèl per les quals se pot deixar de servir lo dit orde, ordenaren que si alguna persona en la present vila, no tenint sinó menys de quinze arroves de lana fins en deu tant bona com dàmunt se diu, e volrà triar de aquelles hun vintidozè de sort, que no'l puixa triar sens expressa licència dels vehadors del dit offici; d'esta manera, que los vehadors haien de mirar la dita lana, y si aquells los pareixerà ésser bona, li donen licència. E si contrafarà, encòrrega en pena de sexanta sous applicadors *ut supra*. E encara ordenaren, que no obstant los dits vintidosens de sort sien triats y sortejats en lo modo damunt dit y de les dites [...] de lana, que sia apperellat los tals vintidosens de sort o en altre qualsevol [...] pelatge, conforme als patrons [...] dels dits vehadors lo perayre qui haurà [...] tals draps, encòrrega en pena de lx s applicadors *ut supra*.

[Al marge] Drap negre se ha de tenir [sic] en vidilla. *Sobre dar el azul para paño 22no negro, y que sea según padrón.*

xi. Item, Que la lana per a vintidosens de sort que haia de ésser per a negre tanyint-la en vidilla, no puixa ésser tanyida en menys de bons vint de blau, conforme als patrons se faran; sots pena de lx s pagadors per lo perayre qui farà tenyir o tenyirà tal drap, e applicadores *ut supra*. E si lo tintorer o farà per qualsevol causa o consentia que's faça, també encòrrega en pena de altres lx s applicadors *ut supra*.

[Al marge] Vintidosé ni setzé de sort no posen anyins ni pelades. *Que para paño negro no se pueda poner aniles, peladas ni otra lana que no sea de esquilo, ni menos lana parda.*

xii. Item, que en ninguns draps vintidozens de sort, vintidosena, ne setzé per a negre, no puxen ésser possats anyins, ni pelades, ni tadicós, ni pèl de buch, ni ningun gènere de lana que no sia d'esquilo y conforme, y que no sia lana negra, sots pena de ésser perdut lo tal drap y ésser scapsat y ésser partit en tres terces parts applicadores *ut supra*.

[Al marge] Lo vintidosé de sort de bon pelatge. Que lo drap 22no de sort sia de bon palatje, y que no pujen posar sinó és 10 lliures de pelades.

xiii. Item, que vintidosè de sort de vellorí deja ésser bò de pelatge, conforme al patró. E si no serà bò de pelatge, a coneguda dels vehadors ab lo Mustaçaff, lo perayre qui haurà fet lo tal drap encòrrega en pena de lx s applicadors *ut supra*. E que en los tals draps y en cascú de aquells no y puxen posar ultra la lana d'esquilo, sinó pelades fins en suma de deu liures y no més, ab que les dites pelades sien bones e yguals ab lana de color y finor, sots pena de altres lx s applicadors *ut supra*. E que los tals draps resten a coneguda dels vehadors. E si no seràn tal com deuen y conforme als patrons, lo perayre encòrrega en pena de altres sexanta sous applicadors *ut supra*.

[Al marge] 22sé vblanch pentinat de esquilo y pelades migerament. *Que el paño 22no blanco peynado [...] de lana [...]*

xiii. Item, ordenaren que tot vintidosé blanch pentinat puixa y deja ésser fet de lana d'esquilo y pelades mijerament tant del hu com de l'altre, o tot de lana d'esquilo o menys pe[lades ...]ra que no s'i puxen posar més pelades [...] y les tals pelades haien de ésser bones [...] de fines de pel. E los tals draps vintidose[ns ...] haien i dejen ésser de bondat y pèl con[forme als] patrons. E si algun dels dits draps serà trobat q[ue ...] bo y igual deu [sic] de bondat y pèl a correguda [sic] dels vehador[s] ab lo mustaçaff, que lo perayre amo de tal drap encòrrega en pena de sexanta sous applicadors *ut supra*. E si algun vintidosé blanch serà trobat de lanas falses, çò és, que no sia fet de lana y pelades com demunt se diu, o hi hauran possat més pelades de la mitat, que lo tal drap sia scapsat y perdut y se haia de partir en tres les parts applicadors *ut supra*.

[Al marge] 22sé pardillo pentinat. *Que en el paño 22no pardillo peynado no puedan poner si no és 15 libras de lana peladas.*

xv. Item, que tot vintidosé pardillo o burell pentinat sia y deia ésser fet de bondat y pèl conformes als patrons, sots pena de lx s pagadors per lo perayre qui farà ho haurà fet tal drap, applicadors *ut supra*. E que en lo tal drap no y puxen posar, ultra la lana d'esquilo, altra lana sinó quinze liures de pelades, sots pena. O si serà trobat de altra lana en part o en tot o hi haurà més de quinze liures pelades, lo tal drap serà perdut y capsat [sic], y partit en tres terces parts, applicadores *ut supra*.

[Al marge] Vintydosé pentinat. *Que todo paño 22no peynado sea conforme padrones.*

xvi. Item, ordaren [sic] y establiren que tot drap vintidozena pentinada deja ésser de bondat y pèl conformes al patró, sots pena de sexanta sous pagadors per lo perayre qui tal drap farà o haurà fet y applicadors *ut supra*.

[Al marge] La llana de <el 22sé> po puixa ser tenuta en vidilla. *Que la lana para 22nos no pueda ser tintada con vidija, menos que <tenga> asul.*

xvii. Item, que la lana per a vintidozenes no puixa ésser tenyida en vidilla menys de bons vint de blau, conforme al patró, sots pena de sexanta sous applicadors *ut supra*, e pagadors per lo qui tal lana tenyirà o farà tenyir. E si lo tintorer ho farà o concentia [sic] que's faça, pague altres sexanta sous, applicadors *ut supra*.

[Al marge] Drap setzé. *Que el paño 16no sea fabricado conforme patrón.*

xviii. Item, ordenaren que tot drap setzé deja ésser de bondat y pèl conformes al patró, sots pena de lx s pagadors per lo amo de tal drap, applicadors *ut supra*.

[Al marge] 19. *Que el paño 16no que no fuese para negro se pudiere hacer de esquilo y peladas de buena calidad.*

[xviii]. Item, [...] setzé que no sia per a negre puixa ésser fet de lana d'esquilo tot y pelades mesclat, y tot de pelades bones y largueres y fines de pèl. E si altre gènere de lana y serà possat, lo tal drap sia perdut, scapsat y partit en tres terces parts, applicadores *ut supra*.

[Al marge] Que no es fassen 22se, ni 22na, ni setzé de dos estams [...] *Que no se pueda hazer paño alguno de dos estambres, sino de estambre y trama.*

xx. Item, ordenaren y stabliren que ningun hom no gose fer ningun drap vintidozé de sort, ni vintidozena, ni setzé, de dos stams e lanes no seran equals en la manera que lo drap sia tot himent y següent. E qui contrafarà lo tèxidior qui tal drap teixirà, pagarà de calònia deu sous applicadors *ut supra*, per quantes vegades contrafarà. E lo drap serà partit y trenguat [sic] en lo loch o lochs hon serà següent [sic]. E lo senyor del drap pagarà de calònia per cascun tros deu sous.

[Al marge] Que es puixa fer un drap de llanes de sobralles a l'any y de quin modo. *Que puedan hazer un paño al año de las sobras, pero a conocimiento de los vehedores.*

xxi. Item, per quant als perayres cascun anys de l'obratge de la lana los acostuma sobrar y sobra lanas y estams de diverses colors, les quals lanas y estams no és rahó que's perden ans se deuen obrar ans se deuen obrar [*sic*] y fer-ne drap; ordenaren que cascun perayre, una vegada en lo any y no més, puixa obrar hun drap de dites lanas sobrades en esta manera: que ans de ordir lo tal drap mostre les lanas estams als vehadors. E los vehadors, vista dita lana, li donen licència, si'ls parexerà, que faça lo tal drap. E de quina sort lo ha de fer negre, li haien de donar una corona més de blau que no als altres, sots pena de lx s pagadors per lo amo del dit drap per qualsevol cosa que contrafarà, applicadors *ut supra*. E que tintorer ningú no gesse [*sic*] tenyir tal drap virat sinó ab una corona més de blau com demunt se diu, sots pena de altres lx s applicadors *ut supra*. E per quant los vehadors donaran licència de fer semblants draps, se haia dettorar expressament ab acte del notari scrivà del dit offici a qui donen dita licència, y com sots pena que si no's fa la licència no serà haguda per donada.

[Al marge] *Sobre paños de la suerte 21na.*

xxii. Item, ordenaren que tot drap vintiuna [...] pèl y bondat conformes sots pena [...] pagadors per lo amo del drap y applica[dors *ut supra*] E que vintiuna no puixa ésser feta sinó [...] e no negra, ans si altre gènere de lanà serà [...] drap sia perdut y scapsat y partit en tres eguals p[arts appli]cadors *ut supra*.

[Al marge] *Com se dega tenir tota lana de vintiuna per a negra. Que la lana para suerte 21na para negro sea de buen tinte azul.*

xxiii. Item, que tota lana de vintiuna per a negra en vidilla deja ésser tenyida lo menys de bons vint blau, conforme als patrons, sots pena de sexanta sous applicadors *ut supra* y pagadors per lo amo de tal drap. E si lo tintorer tindrà culpa o consentia que's tinygua [*sic*] dita lana de menys blau encòrrega en pena de altres sexanta sous applicadors *ut supra*.

[Al marge] *Com se ha de fer XIIIllé, de quines llanes. Sobre que los 14nos se han de hazer de todas lanas.*

xxiiii. Item, ordenaren que tot drap quatorzé puixa ésser fet de anyins, pelades, faldes, lana d'esquilo, garres y de tot gènere de lanas, excepto que en cascun xiiiié no s'i puixen passar més de deu liures de tadiços, sots pena de vint sous pagadors per lo qui farà tal drap applicadors *ut supra*.

[Al marge] Que no es fassen los 14ens virats de lana negra. *Que no se puedan hazer los catorcenos virados de lana negra.*

Item, se fan y acostumen fer alguns quatorzens virats, ordenaren que ningú gosse fer drap xiiiie virat ab vires de lana negra, sots pena de lx sous pagadors per lo qui farà tal drap ab vires negres, applicadors *ut supra*. E lo tal drap virat, çò és, de blau y blanch forçadament haia de ésser fet negre de suma, sots pena que si serà fet de altra color, lo tal drap serà perdut y capsat y partit en tres yguals parts applicadors *ut supra*.

[Al marge] Que se ha de pagar per emborrar y emprimir <lana>. *Que los maestros paguen por el trabajar de las lanas <den> oficiales que cuyden de trabajarlas bien.*

xxvi. Item, ordenaren que per quant redresant lo dit offici de perayre se ha de redresar lo cardar, pentinar y altres obres dels draps, de tal manera que los obrers de necessitat se han de mirar més en les obres que cascú ha de fer y és rahó també mirar-se en pagar los preus de cascuna obra; no obstant se paguassen sufficientment, ordenaren que lo emborrar y enprimir y pentinar de tots draps se pague en lo modo següent:

La pessa de vintidozé de sort se pague per em[bo]rrar dos sous y dos diners y és cascuna pessa [d]eu liures chiques; y la pessa del emprimir dos sous y dos diners, trama com stams.

La pessa de emborrar de una vintidozena se pague e haia de pagar al emborrar hun sou y onze diners; y la pessa de emprimir de vintidozena dos sous y dos diners.

Y la pessa de tot gènere de drap, exceptats vintidozé y vintidozena, se haia de pagar per emborrar a hun sou y onze diners; y per emprimir trama, estams, a rahó de dos sous hun diner per pessa.

[Al marge] Que no es puga pentinar ab olla que estigués clavada a terra^d.

xxvii. Item, que ningun pentinador no gosse ne presumisca pentinar en sa casa ni fóra de sa casa ab olla qu'estiga en banquet, qu'és perjuhí evident del obratge, sinó que la olla estiga asentada en terra. E si contrafarà, pague la tal pentinador per cascuna vegada que serà trobat cinch sous. E lo perayre que comportarà que altri pentinador pentine en sa casa ab banquet, deu sous per cascuna vegada que'n comportarà applicadors *ut supra*.

^d Ací hi ha una contradicció evident entre la nota i el text del capítol que, com es pot comprovar, diu just el contrari. Cal aclarir que a partir d'aquest punt es confonen les notes més velles amb les del s. XVIII: totes estan en català i no se superposen mai –sembla que les més tardanes tan sols van glossar els capítols que ho havien estat ja.

[Al marge] Com se han de pagar les filaneres.

xxviii. Item, per que les filaneres se miren en filar bones filaces, qu'és la principal cosa del drap, com hi seran obligades com davall se dirà, ordenaren que a les filaneres se haien de pagar les filaces en lo modo següent:

Tota liura de stam blau per filar se pague e haia de pagar a rahó dotze diners per liura. E stam blanch y negre se haia de pagar a rahó de deu diners per liura. Tota pesa de lana de vintidosé de sort se pague e haia de pagar per filar a rahó de quinze diners per pesa. Tota mija pesa de lana de vintidozena se pague per filar a rahó de quatorze diners per mija pesa.

Tota mija pesa de lana blanca o negra y altre gènere de lana, exceptat vintidozé de sort y sintidozena, se pague y haia de pagar a rahó de tretze diners per mija pesa. Tot pessat de estamps, de qualsevol sort que sien, se haien de pagar de huy avant a rahó de dotze diners per pesa.

[Al marge] Les filaneres fila [*sic*] a coneguda del Mustasaf y vehadors, sots la pena.

xxviii. Item, que tota filanera sia obligada a fil[ar ...] a coneguda del Mustaçaff y vehadors. E [...] males filaces, paguen per liura, applicadors *ut supra* y per]da lo preu de filar y per cascuna mija pess[a ...] mal filada pague dos sous applicadors *ut suppra* [...]da lo filar y per pessat de stamps mal filat pague [hun] sou sis diners y perda lo preu del filar.

[Al marge] No poden filar la filasa per mal cardada, done la filanera [en poder d]el vehedor.

xxx. Item, ordenaren que si alguna filanera, filant qualsevol filaça no porà filar bé aquella per estar mal cardada o mal pentinat lo stam, de acabar de filar aquella, tantost que conixerà ésser mal obrada, sia obligada tornar dita filaça sens filar en poder dels vehadors y no de l'amo per que sia conegut de qui és la culpa. E si serà mal cardada o pentinada pague lo que haurà cardat o pentinat la filaça, per pena que la filanera és obligada a pagar filant mal y perda lo preu del cardar y pentinar de aquella filaça o lana o stam. E si la filanera la filarà tota sens tornar-la, o tornant-la, la tornarà a casa del perayre y no dels vehadors, pague la mateixa pena que seria obligada a pagar per mala filassa.

[Al marge] Que no es puga ordir drap <de més de huit> rams.

xxxi. Item, que ningun ordidor o ordidora no puixa ordir tros de drap que y haia més de huit rams, per çò que no's puixa fer frau en vendre-el per drap sanser en pena de sexanta sous applicadors *ut supra*. Y lo perayre qui farà ordir dit tros de més de huit rams,

pague lo mateixa pena de lx s applicadors *ut supra*.

[Al marge] Que no se ordixquen los draps sens lisènsia.

xxxii. Item, que ningun ordidor o ordidora no puixa ordir drap algú de diverses colors sens licència dels vehadors de offici; ans si algú emportarà sia obligat a manifestar-o als vehadors y demanar-los licència sots pena de sexanta sous applicadors *ut supra*.

[Al marge] Que no es tixquen drap ab pinte goliart.

xxxiii. Item, ordenaren y estatuhiren que ningun teixidor no gosse teixir drap algú ab pinte goliart, que s'appellat pinte goliart aquell qu'és més ample de pua del qu'és menester, sots pena de vint^esous applicadors *ut supra*, e sia cremat lo dit pinte.

[Al marge] Sobre la amplària dels pintes per a teixir.

[xxxiiii. I]tem, per quant la major part dels pintes dels teixidors de la dita són goliarts y aquells no's pot teixir bons draps; ordenaren, redreçant lo gran desordé que'n lo texidor los draps hi ha, que tots los texidors de la present vila de ací per tot lo mes de juliol primervinent e any present Mdlxi, no puixen tenir sinó pintes bons y rasos quals convé en aquesta mida: çò és, pinte de vintidozé de sort que tinga de mida, de abell abell, dotze palms y hun quart; pinte de vintidozena y de tot drap pentinat, deu palms. E si passat lo dit termini, los dits teixidors o algú de aquells tindrà pintes en contrari, o texirà draps ab aquells, pague la pena dessusdita de allí avant^fy los pintes sien cremats.

[Al marge] Que no tixqueren tros de més de huyt rams y es <fera> faixa.

xxxv. Item, que ningun texidor no gosses texir ningun tros de drap que tingua més de huyt ramas [*sic*], y que en lo tal drap lo tros de huyt rams y no més, no y puixa fer faixa, sots pena de trenta sous applicadors *ut supra*.

[Al marge] Que no es tixca drap de dos lanes o estams.

xxxvi. Item, que ningun texidor no puixa texir drap algú que sia de dos lanes o stams, o més, sens licència dels vehadors dels perayres de la dita vila sots pena de lx s applicadors *ut supra*.

^e Subratllat a l'original.

^f Subratllat a l'original.

[Al marge] Que no es fase entretela ni <encany> al teixir lo drap.

xxxvii. Item, que ningun texidor no gosse texint [*sic*] drap algú que tinga més dels rams acostumats y necessaris, fer entretela en lo dit drap, ni encaplien [*sic*] la cosa de tal manera que se'n puixa tallar cosa alguna, si no que lo drap se haia de teixir y vendre tot junt, sots pena de lx s applicadors *ut supra*.

[Al marge] Que después de teixit lo drap es visurarà baix pena.

xxxviii. Item, tot perayre o altra qualsevol persona qui farà draps après de tret lo drap del teler sia obligat de portar-lo, dit drap o draps, a la casa de la persona o persones eligidores per los vehadors del dit ofici per a que lo dit drap o draps haia de ésser mirat y reconegut y si trobaran alguna falta la fassen redreçar y calumpniar aquell de qui serà la culpa. E si lo drap starà bé y conforme, se ha de passar allí huna bo[lla se]gons se determinarà per a que se puix[a ...] de allí avant sens perta. E qui contrari f[arà pague] per pena lx s applicadors *ut supra*.

[Al marge] Que el teixidor pose la lana que el perayre li mane.

xxxviii. Item, que qualsevol texidor sia tengut passar en drap la lana que perayre li manarà, si donchs justa sinsatió [*sic*] no haurà a coneguda dels promens vehadors de perayres o dels teixidors. E si no u farà sia tengut al dany donat, vist e regonegut per los vehadors. E que s'haia a jutgar de veus e no en altra manera.

[Al marge] Lo perayre que dirà al texidor que no li li posara <tota> llana y el texidor que no la y posarà.

xxxx. Item, que si algun perayre dirà al texidor que li tixca drap algu ab menys lana de la que haurà menester lo drap, que lo tal perayre encòrrega en pena de lx s applicadors *ut supra*. E allò no obstant, lo texidor sia obligat a teixir lo drap bé y conforme bastant la lana, fins allò hon porà. E si lo perayre no li volrrà donar més lana puixa traure lo drap sens acabar de teixir. Altres, si texirà lo drap ab poca trama se li imputarà de mala fahena y pagarà per pena lx s applicadors *ut supra*, e serà tengut al dan donar [*sic*] *ut in presenti capitulo*.

[Al marge] Que es bollen <crus> los draps.

xxxxi. Item, que ningun perayre puixa puigar [*sic*] drap algú après de teixir sens que primer sia bollat, segons damunt se diu, sots pena de lx s applicadors *ut supra*.

[Al marge] Que siga visurat lo drap acabat de teixir. Penes que deja.

xxxxii. Item, ordenaren que après de teixir lo drap, y essent com ha de ésser portar y possat en mans de les persones eligidores per los vehadors per a regonexer aquell, en lo tal drap se trobarà algunes faltes les pague aquell de qui serà la culpa, essent de poca trama o altres. E lo texidor sia obligat pagar per <casquí> sis diners, per cascuna carrera de tres fils que còrrega més de hun palm quatre diners, per cascuna dobla pague dos diners, per una dosenpna o tresempna que còrrega més de hun palm [p]ague quatre diners, applicadors als vehadors de l'offici y al Mustaçaфф migerament, y no a l'amo del drap per que sien millor executades.

[Al marge] 43. Que no lo envien al molí lo drap sens bollar.

[xxxxiii.] Item, que ningun perayre no gosse enviar drap algú al molí sens bollar y senyalar com demunt se diu, sots pena de lx s applicadors *ut supra*.

[Al marge] Que pague per cada bolla dos dehuitens <per> gastos y salaris de bollar.

xxxxiiii. Item, que tot perayre sia tengut y obligat per mirar cascun drap quant lo trahuen del teler, y per bollar y senyalar aquell dos diners⁹ per al comú de l'offici e per a pagar les bolles y salaris de les persones que tindran lo càrrech.

[Al marge] Que no el puja batanar el bataner ni dur al molí sense estar bollat.

xxxxv. Item, ordenaren que ningun pilater no gosse pendre en son poder ni portar al dit molí per a adobar, sens ésser bollat y senyalat com damunt se diu, sots pena de deu sous per cascun drap, applicadors *ut supra*.

[Al marge] Que no puguen envesar drap ab cardes. Que no se envese ab cardes.

xxxxvi. Item, que ningun pilater ne perayre no puixe ne gosse envessar draps alguns ab cardes, sots pena de vint sous per cascun drap, applicadors *ut supra*.

[Al marge] Que el dany que resultarà en lo drap, sent culpa del bataner, lo pague.

xxxxvii. Item, ordenaren que qualsevol dany se seguirà en lo molí en los draps per culpa del pilater, y excaptats [*sic*] forats fets per gos y robassa [*sic*], sia obligat lo pilater refer lo dany a l'amo del drap a coneguda dels vehadors dels officis de perayres y pilaters.

⁹ Aquest és el mot que hi consta originalment, amb posterioritat ha estat mig esborrat i hom ha escrit damunt la paraula "dehuitens". Segurament es tracta d'una modificació posterior del preu de la bolla.

[Al marge] Que si és demasiat fort pague lo dany el pilater.

xxxxviii. Item, que si algun drap portaran del molí demasiat fort, de tal manera qu'és prejuhí del drap, que lo pilater haia de pagar lo dany del drap a l'amo de aquell a coneguda dels dits vehadors.

[Al marge] Que después de batanat porten lo drap a la casa de l'ofisi y, visurat y bollat, es porte al tirador.

xxxviii. Item, ordenaren que tots perayres y altra qualsevol persona sien obligats, inmediate après de simar, portar tots los draps a la casa del dir offici, a hon staran dos persones eligidores per los vehadors y co[nsellers del dit] offici, per a regonexer dits draps i mirar [...] se haien de bollar, no trobant-se causa per la [...] deja bollar. E açò sots pena de xx s paga[dors per cas]cun drap que après de simat no'l portaran a bo[[llar], aplicadors *ut supra*.

[Al marge] Forasters. Que los forasters <portans> de tenyir y aparellar los draps a cassa del bollador.

L0. Item, que si alguns forasters portaran draps a tenyir y apparellar a la present vila y tincts de aquella, sien obligats los tals forasters, ans de portar al tinct los draps, y portar aquells a la casa dels bolladors y haien de ésser bollats ab altra bolla que no's los de la vila. E açò sots pena de vint sous pagadors per lo qui portará los draps per cascun dia aplicadors *ut supra* **pagant lo preu corresponent^h**

[Al marge] Que es paga de bolla per cada drap 4 sous.

Li. Item, que lo amo del drap per cascun dia haia de pagar de bolla y per mirar aquell, quatre dinersⁱ per al Comú del dit offici y per a pagar los gastos de bolles y bolladors y **mantenir lo tirador^j**.

[Al marge] Que no sent conforme el drap no es bolle y done avis lo bollador.

Lii. Item, que portant, com de necessitat han de portar, tots los draps a la casa del dit bollador,

^h La negreta és un afegit posterior.

ⁱ Després hom ha escrit damunt la paraula "sous".

^j La negreta és un afegit posterior: "y mantenir lo tirador". Totes aquestes esmenes (notes g, h, i, j) semblen estar fetes amb la mateixa tinta i lletra i, així doncs, supose que deuen ser coetànies, encara que no sé de quina època -lògicament per l'idioma i per haver altres ordenacions a partir de 1723, deuen ser dels segles XVI o XVII.

si regonexent aquells per los bolladors seran trobades faltes algunes en los draps, com és pobre de pèl, que los bolladors no'l puixen bollar sen ésser ben cardat y fornit. E si trobaran de ésser de rohín en més, que no puixa ésser bollat sens consultar-ne als vehadors o altre de aquells. E aquell de qui serà la culpa del rohín e nues, pague per pena deu sous applicadors *ut supra*, e adobe lo dany del drap en lo que's porà adobar. E si serà atrobat draps aparellats ab nues que l'amo del drap pague per cascun nu hun diner, los quals diners dels nus se haien de aplicar al Comú de l'offici de la dita vila.

[Al marge] Vehadors en lo dia de Sant Frances.

Liii. Item, ordenaren y establiren per a tostemps, que cascun any en lo dia e festa de Sanct Francés, los texidors, baxadors, y pilaters haien de fer vehadors ab lo magnífich Mustaçauff per a que qualsevol indicatures que se haien de fer acerca dels dits officis, se façen conforme a justícia per a que millor y ab més perfectió los draps se puixen acabar.

[Al marge] Que lo baixador pague lo dany que causarà en lo drap.

Liiii. Item, que tot abaxador sia tengut a reffer a l'amo del drap lo dany donat per culpa de aquell a coneguda del magnífich Mustaçauff, ab los vehadors dels officis de perayres y abaxadors.

[Al marge] Que lo tintorer done bons tints, sots pena de 60 s.

Lv. Item, que tot tintorer sia obligat fer y donar bones tinctes en los draps y bones colors, conforme als patrons se faran, sots pena de sexanta sous per cascuna vegada, applicadors *ut supra*.

[Al marge] Que pague lo dany el tintorer.

Lvi. Item, que tot tintorer sia tengut reffer a l'amo del drap o llanes, los danys que'n aquells hi haurà per culpa d'ells, a coneguda dels Mustaçauff y vehadors dels dits officis de perayria y tintoreria.

[Al marge] Que's pague el dany a l'amo del drap per qui es causarà.

Lvii. Item, ordenaren y establiren per squivar les ignoràncies y no saber dels homens que's feyen mestres perayres y no n'eren, per los quals coses los draps eren affollats e guastats, qu'és evident y gran dany de les gents que vestien de aquells draps, que de huy avant null hom, de qualsevol condició, serà privat o strany, no gos ésser mestre perayre

si donchs no serà criat ab mestre de aquell menester per convinent temps. E que sia hom convinent, çò és, que sàpia bé lo menester de perayre per que los draps sien adobats y fets que fer se deu bonament y leal. E qui contrafarà smenarà al senyor del drap lo dany que feyt haurà per sa ignorància e no saber a coneguda dels vehadors e pagarà per pena sexanta sous applicadors *ut supra*.

[Al marge] Sobre examen dels mestres perayres.

Lviii. Item, per quant los perayres qui ara són en la present vila, per que més rectament se posse lo orde, se deue[n examinar] de son saber y entendre del mester de per[ayres ...] examen fahedor és mester algunes persones p[ràc]tiques en lo dit offici y que aquells examinen [...] determinaren y ordenaren que sien elets deu o vi[nt mestres] antichs del dit offici o los quals pareixerà y aque[lls] sien haguts per examinats y mestres, dels quals ne sien elets quatre o cinch, los que millor pareixerà, los quals haien de examinar a tots los demés perayres de la dita vila segons lo stil y pràctica tenen en altres parts en semblants exàmens. E que cascú dels perayres examinaran pague ()^ksegons com una tacha per rahó de haver-se de pagar del profit de allò los molts gastos se han fet y causat y convendrà fer en portar lo dit orde. E si en lo examen algun serà trobat àbil, puixa ésser privat de l'offici o de apparellar draps com a mestre, fins tant haia après ab mestre convenient. E si algú no's trobarà examinar que no puxa fer ni a apparellar en sa casa com a mestre.

[Al marge] 59. Qui pot ser examinat mestre y quant temps de pràctica.

Item, ordenaren que de ací avant, quant se examinarà algú, sia obligat mostrar y provar ésser fill de perayre, mestre y plàtich, o y haver après dit offici y ussat aquell o ésser stat tres anys continos en casa de perayre aprenint dit offici. Y ha y deu ésser home convinent, çò és, que sàpia bé lo menester de perayres, altrament que no puixa ésser examinat.

[Al marge] 60. Que haja de estar tres anys.

Item, que tot fadrí o home aprenint lo dit offici de perayre haia de estar per a aprendre lo dit offici tres anys ussant continuament en obrar la lana. E si algun perayre pendrà en sa casa fadrí algú a menys temps encòrrega en pena de deu liures applicadors *ut supra*.

[Al marge] 61. Que se matricule en la matrícula.

^k Ací hi ha un buit segurament per tal d'anotar-hi després la quantitat a pagar pels drets d'examen.

Item, que tot perayre sia obligat, quant pendrà ningun fadrí a l'ofici, anar ensemps ab aquell als vehadors del dit ofici e manifestar-los e fer-los saber com pren al tal fadrí apendre lo ofici e fer-lo matricular y assentar a hun libre tindrà lo dit ofici mijansant lo notari scrivà del dit ofici. E açò en pena de lx s applicadors *ut supra*. E lo amo, quant lo fadrí se'n anirà, haia de fer relació del dia que se'n va, sots la mateixa pena.

[Al marge] Que los fadrins compliguen lo temps en cassa dels amos.

Lxii. Item, que si algun fadrí ans de complir lo temps de l'ofici se'n anirà de casa de son mestre fugitiu altres, que lo dit fadrí, podent-se haver, sia obligat haver de complir al temps que li restarà o reffer a l'amo lo que justícia serà. E si per ventura anant-se'n de casa de son amo volia fer fahena, que ningun perayre no li puixa dar fahena ni pendre en sa casa affermar, ni altres, sens consultar-ne ab los vehadors e offici sots pena de deu liures applicadores *ut supra*.

[Al marge] Al que el despedeixca lo amo se torne afermar de nou.

Lxiii. Item, si algun amo avisarà algun fadrí que no'l voldrà, o, anant-se'n lo fadrí, no'l voldrà cobrar, que aquell fadrí se puxa de nou affermar ab altre perayre a tant temps y no menys que ab lo temps es stat ab lo primer amo cumpla als tres anys; y si algun perayre el pendrà a menys temps, encòrrega en pena de dites deu liures applicadores *ut supra*.

[Al marge] Que els mestres hagen de aparellar los draps que faran el que no és mestre en sa casa.

Lxiiii. Item, per quant no és bé vedar que tota persona en sa casa no puixa obrar la lana fins en lo punt que davall se dirà: ordenaren y statuhiren que qualsevol persona, no essent mestre perayre y examinat, obrara lana en sa casa la puga obrar y fer draps ab aquesta, condició, emperò, que après de textit lo drap no y puga tocar ni apparellar-lo en sa casa, sino que l'haia de donar a un perayre examinat que l'aparelle y posse en perfectió com deu, pagant-li los treballs y gastos en huna summa y no per jornals mals, sinó la quantitat que justament tacharan los vehadors y consell del dit ofici per cascuna sort de drap, per que així lo perayre qui pendrà semblan[t drap per a] apparellar sia obligat apparellar bé [...] pagarà les faltes, farà com si fos seu per pri[...] aquell, çò és, a l'amo del drap tot lo dany [...] a coneguda dels vehadors del dit ofici de peray[res.]

[Al marge] Que no puixen texir de forasters.

Lxv. Item, per quant los texidors en temps de molta fahena, havent com hi ha fahena en la vila per lo que ben vist los és, volen texir y tixen draps foraters, qu'és cosa injusta: ordenaren, puix que en la present vila tostemp hi ha demostrada fahena per a texir, que ans ne porten a texir fora que no que'n falten [*sic*]; que ningun texidor no puixa texir ni plegar ningun drap foraster sens licència dels vehadors de l'offici de perayres, sots pena de lx s applicadors *ut supra*.

*Preterea vero, die intitulata vicessima secunda mensis junii anno a cristo nato Millesimo Quingentesimo sexagesimo primo. A instància y requesta dels dits honorables Pere Monllor y Miquel Joan Blasco, perayres y vehadors de l'Offici de Perayria en lo any present de la dita vila; presents los molt magnífichs Joseph Miralles, loctinent de Justícia, Miquel Joan Gil Pérez Lorens Monllor y Pere Sans, Jurats de la dita vila de Alcoy, Nadal Bonanat, Mustaçaff, Joan Monllor de Nicolau, Pere de Puigmoltó, Anthoni Guerau, Pere Sentonga major, Francés Peres, Matià Sempere, Abdón Giner, Miquel Gisbert, Melchior Loret, Gaspar Matarredona de Joan, Gratià Vaello, Miquel Sempere de Miquel, Joan Cellés, apothecari, Joan Sempere de Berthomeu, tots promens y consellers y vehins e habitants de la dita vila; congregats y ajustats en la Sala Ordinària de la dita vila, convocats per a tenir y celebrar Consell Ordinari per mi Vicent Sisternes, notari rebedor qui só de les preinsertes ordinacions, foren lectes *de verbo ad verbum* a tot lo dit Consell, y allí publicades per a major valitat de aquelles. E lectes y publicades les dites ordinacions, tot lo dit molt magnífich Consell y cascú dels de allí ajustats, per si dixeren <lactaven> y aprovaven aquelles, de la primer linea fins a la darrera inclusive, y tot^l lo dit Consell, representant a tot la Universitat de la dita vila, donà y prestà ses auctoritat y decret en tant en quant podia y devia, e no en pus. E no res menys, donà y prestà plen poder als dits vehadors per a que, junctament ab los promens y consellers de aquells y a altres nomenats e deputats per lo comú de l'Offici de Perayres de la dita vila, puixen millor les dites ordinacions y fer y ordinar altres a tota utilitat del dit ofici, interpossant en dites ordinacions fetes y en les fahedores les auctoritat y decret del dit Consell. De totes^m les quals coses los dits honorables vehadors requeriren a mí, Vicent Sisternes, notari scrivà de les dites ordinacions, los ne rebés acte publich per haver-ne memòria en lo sdevenidor; lo qual per mí, dit notari, fonch rebut en la Sala Ordinària de la dita vila de Alcoy en los dia, mes e any dessus dits.*

^l Subratllat a l'original.

^m Subratllat a l'original.

Testes Consilii

Los preinserts actes de Consell, ordinacions y actes de publicació de les dites ordinacions, continuats en les precedents dotze cartes de paper de forma de full y en la present y de mà proprio scrits, són stats rebuts per mi Vicent Sisternes, per auctoritats real y apostòlica notari publich. E perque en aquells y era tot lo contengut en aquells en tot loch y per tots fe sens dubte e sia donada y atribuhida, yo, dit Vicent Sisternes, notari, ací me sota scrich y pose mon acostumat de art de notaria signe.

Requiren y demanen, attés que a notorio consta per visura de dites actes e capítols, axí lo dit offici com los capítols, són in útil e profit augment e bé de la dita vila e dels vehins e habitants de aquella, e tractants e comerciants en lanés e draps, e exercici de perayria, sia per vostra senoria [*sic*] provehit e manat dita creació de Offici e oficials de aquell e Capítols de dit Offici, ésser confirmats e decretats per vostra senyoria provehint no res menys e manant dits capítols sien observats, executats e guardats a la letra sots les penes en aquells respective contengudes, manant a major cautela aquells ésser preconitzats e publicats per la dita vila en lochs acostumats de aquella, com axí e Justícia proceheixca e fer-se deja. Compliment de la qual etc. Implorant etc.

E posada la dita scriptura, lo dit spectable senyor governador remes-la per sobre aquella fahedora al magnífic Mossén Jaume Gascó per la <assegurança> de la sua Cort.

Die xxiii augusti mdlxi, davant lo dit senyor governador y en Cort sua, comparegueren los dits Pere Joan Alçamora e Damià Monlor tals quals fonch publicada scriptura del tenor següent:

*<Exemplaris> dominis guerens vices generalis quis in presenti ciuitate et regno Valencie habito a cordior et visis predictis capitulis factis et receptis die [...] mensis abrilis presentis anni per Vincentium Sisternes, notarium regium ac apostolicum: Visis ordinacionibus et aliis instrumentis in presenti scriptura insertis et quia predicta capi[tu]lla sunt justa et rationabilia et pro bono plublico [*sic*] facta atque invilitatem rei plu condita precipue quia sunt uniformia siue conformia non tamen contraria foris privilegiis presentis regni valencie ideo et aliis confirmamus et approbamus et quatemus opus est de novo concedimus predicta capitulla in quibus nostram interponimus auctoritatem pariter atque decretum. Sata Iacobus Gascó.*

Presentes foren testimonis a la publicació de la dita provisió los honorables, Frances

Benet e Joan de Berra, notaris habitants de València.

Postea. In decima manu litum curie gubernacionis valencie de anno MDLXI folio tercio.

La present scriptura, actes, indeguits, capítols y decretasió de aquells en les pressedents dessus cartes, la present compresa, contengudes és estada registrada en los registres de la Cort de la Governació. E per que en sos loch plena ley sia imbuída y donada, yo Johan de Berra, notari en [...] per lo scrivà de la dita <cort> scrich e pose en aquell mon acostumat de art de notaria sig + ne

Document 2.

ATA; Llibre 1er., Capítulos de la fábrica del año 1561, y concejos hasta 1590, ff. 21r i v."

ACTA DEL CONSELL DEL 2 DE MAIG DE 1562 PER RENOVAR EL PATRONATGE DE SANT MIQUEL ARCÀNGEL

Anno a nativitate domini MDLxii, die vero intitulato secundo, mensis iunii. Los honorables Ginés Yrles, loctinent de Justícia de la vila de Alcoy, Joseph Miralles veador de l'Offici de Perayres de la dita vila de Alcoy, Abdon Giner, bollador del dit offici, Ginés Cantó, Pere Garcia, Melchor Torregrossa, Miquel Doménech de Feliu, Pere Blasco, Thomàs Jordà menor, Miquel Sans, Miquel Juan Blasco, Christófol Gisbert de Lois, tots concellers y prohomens del dit Offici de Perayres de la dita vila de Alcoy, convocats y ajustats en la casa del dit offici, hon se acostumen congregar y ajustar. Attés que lo espiritual es deu anteposar a lo temporal, puix açò és caduc y allò etern; per lo dit Ginés Yrles, loctinent de Justícia, fonc proposat dient com en los sigles pasats nostros antesesors tenint present y conciderant que lo Àngel Sen Miquel els donà llum y afició per a dispondre frises, durenses, víscayes, bèrries, endrapats, colindres y boriels y altres coses de llana que sos obratjes servien de benefici a la població y sollicitan per a en lo esdevenidor sa assistència, el varen votar per Patró y Abogat de ells mateixos, que ho feyen prometent-li fer-li festa cascun any en son dia, perpètuament. Y per a bona memòria el pintaren en llens a forma de retaule y lo tenien al costat de l'Altar major de la Església. Y per a que constàs de tot li feren rebre escrit públic al discret Bernat Carreres *quondam* notari; y lo rebé en la hera 1316, que correspon a l'any de nostra redemció 1278. Y no havent faltat lo dit

ⁿ Aquest document en va seguit d'un altre (f. 22r i v) que porta per títol *Copia fidedigna del Concejo que antese de*; segurament una còpia feta al s. XVIII.

Sant Àngel après de 200 anys en un punt en sa assistència donan-nos llum per a lo àcert, pareix ser de rahó que harà que para govern de lo desusdit estan dispostos y ordenats capítols y queden àprovats, que es confirme la vocació y se li continue en fer-li la festa en son dia, puix lo Angel agrait ens ho pagarà com puga ab tota realitat. Y, a més, que havent-lo fet pintar lo offici en llens, al Gloriós Àngel el tenim present en esta sala pròpia de l'offici. Y havent tengut colloqui per gran ratto, tots ensemps y ningú descrepant, aprobant lo desusdit y lo <tunc> conforme determinat per sos antesesors, clogueren e determinaren en votar com votaven novament per Patró y Abogat de ells mateixos y sos sucesors que s'emplearen en fer dites factures y atres majors y més perfectes al dit Àngel Sen Miquel, fen-li festa cascun ayn [*sic*] en son dia, y fer-li les demás honrres glorioses que mereix. Suplicant-li al dit Angel que com tan acostat a Déu els assistisca y done llum per lo àcert en esta vida y per a l'altra intercedisca en Déu ens porte a la Benaventuransa del Paraís que tot li és fàcil com a prepòsit que és d'ell. Y, ab asò, es clogué esta determinació per Concell ab gran alegria y contento de tots. *Thestes Consilii.*

Document 3.

ATA, Llibre 1er., Capítulos de la fábrica del año 1561, y concejos hasta 1590, ff. 58r a 59r.

CAPITOLS DE L'ARRENDAMENT DEL DRET DE BOLLA, 11 DEL X DE 1575.

Die xi mensis octobris anno a nativitate domini MDLXXV

Los honorables Anton Guerau y Hieroni de Puigmoltó, perayres, vehedors de offici de perayres de la vila de Alcoy, insegint lo poder y facultat a ells atribuhit per lo magnífic consell de dit offici de perayres, avent tengut venal per via de arrendament per la plasa de les Corts de la present vila migansant Pedro Ferrer, misatge y corredor publich de la present vila, arrendaren lo dret de la bolla de offici de dita vila ab los capítols següents:

Primo, que lo arrendador aja de arrendar per a temps de un any comptador del dia de Sent Frances propassat en avant, y li donaran lo prosehít del dit dret de la dolla de dit dia fins a huy.

Item, que los vehedors han de tenir sos bolladors com huy tenen y ells se pagaran lo salari de

aquells.

- Item, que los arrendador o arrendadors de dita bolla ajen de donar bolles a ses despesses, les quals ajen de esser de la marça que los vehedors los donaran.
- Item, que la terca part de totes les penes conforme a les Hordinacions, Capítols y Consell de dit Offici que algú encorrera sien de dit arrendador, pux sia per rahó de dit dret de la bolla.
- Item, que lo arrendador ni comprador de algun drap no puxen entrar en la casa de la dita bolla quant algun drap se mirara per a bollar.
- Item, que si lo baxador apuntara algun drap sense bollar, lo tal baxador y perayre de qui serà lo drap paguen cascú per pena deu sous aplicadors segons en los Capítols y Hordinacions de dit Offici les penes són aplicadores.
- Item, que si drap foraster serà atrobat en los tints de la present vila sense bollar page lo tintorer per pena de xx s[ous], y si lo drap serà de la dita vila, lo amo del dit drap page dits vint sous.
- Item, que lo arrendador o arrendadors page de sis en sis mesos lo preu de dit arrendament, ço és, del dia de Sent Miquel passat en mig any, la mitat, y l'altra mitat, lo dia de Sent Miquel primer vinent; y que aia de donar fermanses bones y sufficients a coneguda dels dits vehedors.
- Item, que lo arrendador de dita bolla no puxa bollar ningun drap a pena de deu sous per cada drap bollara.

E com no se aia trobat persona alguna que més de preu donàs de arrendament del dit dret de la bolla ab los Capítols damunt dits que'ls honorables Frances de Puigmoltó y Jaume Berenger de Valentí, perayres de dita vila, qui se han offert donar per lo preu de dit arrendament sexanta liures ab quaranta reals de preses (sic); per cò, *gratis etc. scienter etc. cum hoc presenti etc.*, en dit nom arrenden, y per tíotl de arrendament liuren, etc., als dits honorables Frances de Puigmoltó y Jaume Berenger de Valentí, lo dit dret de la bolla per a dit temps de un any contador del dia de Sent Frances propassat en avant y ab los pactes damunt

dits per dit preu de Lx £ ab dits quaranta reals de preses, los quals los foren donats pagadors com damunt és dit, cò és, de mig ne mig any, contador del dia de Sent Miquel propassat en avant; prometeren en dits noms etc., obligaren etc. E los dits Frances de Puigmoltó y Jaume Berenger, presents y acceptants lo dit arrendament per a dit temps de un any y ab los capítols damunt contenguts y prometeren pagar lo dit arrendament en lo modo sobredit *omnibus dilacionibus etc. sub pena x s dicte monete fiat etc.* prometeren y obligaren etc. E donaren per fermances y principal obligats una ab ells sens ells *et insolidum* als honorables Pere de Puigmoltó y Gabriel Aleix, los quals presents e interrogats si feyen dita y principal obligació e digueren que sí. *Proquibus etc.* prometeren etc., obligaren etc., *actum* Alcoy etc. Tisus (sic) Yusep Blasco y Lois Guerau.

Document 4.

ATA, Llibre 1er., Capítulos de la fábrica del año 1561, y concejos hasta 1590, f. 158r.

EXAMEN DE GINES AIZ, NOTARI, 1676

Die secundo mensis maii, anno a nativitate domini mdlxxvi

Los honorables Anton Gerau y Hieroni de Puigmoltó, vehedors del Ofici de Perayres, instant lo magnífic y disercis (sic) Ginés Aiz, notari, y aguda relació de Dimas Gisbert, vehedor de dit Offici en lo any mdlxx, lo qual Dimas Gisbert ab son companyó, és a saber lo altre vehedor, tingeren per bé attés que lo dit Ginés Aiz los draps que's fan en sa casa són bons y los obrés que té en casa tostemps n'i ha de examinats, provehiren que, no obstant no sia perayre, que puxa tenir percha en sa casa com qualsevol perayre, pagant deu sous a l'Offici, los quals deu sous paga dit Ginés Aiz a Pere Mira, clavari que fonch dit any de lo dit Offici, segons que lo dit Pere Mira ha fet relació. Y ateses totes les desusdites coses, y no avent-lo trobat escrit en lo present libre per descuyt, provehiren que lo dit Ginés (sic) Aiz fos escrit y que puxa tenir percha en sa casa com qualsevol altre perayre, pux ha pagat lo dret que's deu ja y fa bons draps y li donaren lo present senyal.

Document 5.

ATA, Llibre 2on., *Concejos de la fábrica desde 1590 en adelante*, ff. 122v a 123v.

CONSELL DE 5-X-1590 EN EL QUE S'APROVEN ELS SEGÜENTS CAPITOLS

Et etiam tingueren per bé y determinaren que totes les persones que de aquella hora en havant se haguessen de examinar en lo dit Offici de Perayres, el dia de son examen y hagen de ser y s'i troben la major part dels consellers y que dit examen no's fassa sens dit ajust. Y que la tal persona que se examinara sia obligat a donar col.laçió conforme es practica en dit offiçi en València y Ontinyent.

E noresmenys, tingueren per bé y determinaren que lo pinte del vintidossè de sort sia examplat mig quart conforme lo pinte dels vintidosens de la vila de Ontinyent y que es onorde (sic) dit orde perpètuament en dit offiçi^o.

E tots concordantment tingueren per bé y determinaren que si los bolladors dels teixidors o bolladors de perayres bollaran ningun drap que no sia bo per a bollar, que los tals bolladors de perayres y teixidors qui hauran bollat dit drap sia (sic) encorregut en pena de sexanta sous. E que qualsevol persona, així foraster com de la vila, que portaran drap algu a la bolla per aver de bollar, paguen un sou per cada bolla. Y que los draps que sien y hagen de servir per a vayetes o blanqueta lo hagen de portar a la bolla y posar bolla en lo tal drap pagant un sou per dita bolla.

Et etiam, tingueren per bé y determinaren que en lo dit Offiçi de Perayres sia tengut y obligat qualsevol perayre que texirà ningun vintidosè de sort, haja de pagar e pague al teixidor per cascun vintidosè trenta-tres sous, setsè vint-i-un sou, catorsè dihuit sous, y lo pentinant a vint-i-tres sous.

E noresmenys, tingueren per bé que los ordidors que y a en dita vila, sien adobats conforme la marca se ha portat de València, y que lo vehador de teixidors que anirà adobar los

^o Aquest capítol serà revocat per Consell del 8-IV-1591 (ATA, Llibre 2on., f.127v). En aquest Consell es decideix llevar de nou els pintes de 12 pams 1/4 i mig -"pintes goliarts"- i tornar als pintes amb els "clusos" normals, és a dir de 12 pams i 1/4. Aquesta decissió serà refrendada per una ordinació del Consell de la Vila del 4-VIII-1591 (ATA, Llibre 2on., f.130v)

tals ordidors y'n trobarà algu que no sia bo, per lo treball de adobar aquell se li pague un sou, lo qual haja de pagar lo hamo de tal ordidor.

Document 6.

ATA, Llibre 4^t, Libro del Gremio de Texedores de la villa de Alcoy, ff. 67r a 79v

TRADUCCIÓ AL CASTELLÀ DELS CAPÍTOLS DE LES ORDENANCES DEL GREMI DE TEIXIDORS DE LA CIUTAT DE VALÈNCIA. EREN ELS VIGENTS A LA VILA D'ALCOI DES DE LA CONSTITUCIÓ DEL GREMI, EL 1590 (SENSE DATA)^p

Tabla que contienen los capítulos que se siguen

Capítulo primero	pua vacía	fol. 1
Capítulo segundo	urtar lana	fol. 1
Capítulo 3 ^o	visitar los texedores	fol. 1
Capítulo 4 ^o	del señal	fol. 1
Capítulo 5 ^o	visura	fol. 2
Capítulo 6	ordidores	fol. 2
Capítulo 7	media vía	fol. 2
Capítulo 8	de peyne	fol. 2
Capítulo 9	distribución de pena	fol. 2
Capítulo 10	entretela	fol. 2
Capítulo 11	ordidor y paño texido	fol. 3
Capítulo 12	que el paño sea completo	fol. 3
Capítulo 13	listones	fol. 3
Capítulo 14	listones	fol. 3
Capítulo 15	señal falso	fol. 4
Capítulo 16	marcar las púas	fol. 4
Capítulo 17	púa	fol. 4
Capítulo 18	púa que se rompa	fol. 4
Capítulo 19	púa sin marcar	fol. 4
Capítulo 20	peyne	fol. 5
Capítulo 21	augmento de pena	fol. 5
Capítulo 22	examen	fol. 6
Capítulo 23	que no hagan púa que no sea exa-	fol. 6

^p El 17 de maig de 1590 el Mustaçaf, a petició dels veedors de l'Ofici de Teixidors proclamava que "... per tot lo mes de agost primer vinent, ab tot efecte, tots los teixidors fassen y adoben les pues y pintes de sos telers, conforme la marca se ha portat de la Ciutat de València, per a conservació de dit offici..."; AMA, I.4.2.1- BC.197-198; *Llibre del Mustaçaf*, 1554-1609, "Crida de l'Ofici dels Teixidors", 17-5-1590, s.f.

	minada de que cuenta ha de ser	fol. 7
Capítulo 24	visitar los obradores	fol. 7
Capítulo 25	listones en los paños	fol. 7
Capítulo 26	señales falsos	fol. 7
Capítulo 27	que no hagan paños sino perayres y texedores	fol. 8
Capítulo 28	aprendís de texedor	fol. 8
Capítulo 29	del moso de texedores	fol. 8
Capítulo 30	texedor que se va por hurtar	fol. 9
Capítulo 31	que no pueda trabaxar por su cuenta sin ser examinado	fol. 9
Capítulo 32	juntarse el Oficio un día en la semana	fol. 9
Capítulo 33	que el moso no pueda trabaxar en casa de maestro que no sea examinado	fol. 9
Capítulo 34	mudar el telar	fol. 9
Capítulo 35	el vehedor que no da buena cuenta	fol. 9
Capítulo 36	el que querrá ser examinado	fol. 9
Capítulo 37	pagar por examen	fol. 10
Capítulo 38	examen del Reyno y fuera dél	fol. 10
Capítulo 39	peyne falso	fol. 10
Capítulo 40	qüestión entre perayres y texedores	fol. 11
Capítulo 41	como se han de hazer oficiales	fol. 11
Capítulo 42	examinarse y tomar señal	fol. 12
Capítulo 43	paguen por cada paño de texer s 2	fol. 12
Capítulo 44	lo que han de pagar por examen	fol. 12
Capítulo 45	afermamientos	fol. 12

Capítulos del Gremio de Texedores, traducidos de lengua valenciana en castellano y son como siguen:

[Al marge] Púa vasía.

Primeramente, que el texedor deva llevar todo el peyne lleno de hilos de cabistell a cabistell, y si llevará más de una púa vacía de cada una parte, que pague de pena el dicho texedor por cada una púa vacía un sueldo.

[Al marge] Urtar lana.

ii. *Item*, si algún texedor malamente o desordenadamente en su oficio o magisterio, a saber es, que haga alguna cosa menos a alguna persona que le abrá encargado a texer algún paño, y aquel texedor será amonestado por los vehedores de los dichos texedores, que buelva aquella cosa que menos abrá hecho, o el justo precio por aquella, a su dueño y señor. E amonestarán a aquél que de semejante cosa devía ser castigado, que de

aquí adelante no lo haga. Y si aquél menospreciara la dicha amonestación o corrección a aquél hecha por lo dichos vehedores, y aquél querrá perseverar en aquel horror, dando que hablar a las gentes, los dichos vehedores avisen a la Justicia del Estado de aquel desordenado texedor. Y la Justicia, juntamente con los vehedores y consejeros del dicho Gremio, veden e hagan mandamiento a aquél que no use ni pueda usar del dicho magisterio en la dicha Ciudad, y por tal, o como a tal, deve ser separado de los bienes. Y por tal que las gentes que serían hignorantes de la desordenada conducta de aquél no sean damnificadas.

[Al marge] Visitar los texedores dos días cada semana.

iii. *Item*, que los vehedores de los dichos texedores devan hir, y sean tenidos de hir, buscar e reconocer todos los obradores de la Ciudad, o qualquiera lugares donde se texen paños, a saber es, por ver e reconocer los peynes, las púas e los paños si estarán hechos en buena cuenta, y para reconocer asimesmo los paños si les hazen según que deven buenamente. Por tal que alguno no presuma de hazer alguna cosa desordenadamente en los dichos paños: es así que los dichos vehedores sean tenidos y obligados de visitar los dichos obradores y lugares, y las cosas arriba dichas, dos días en la semana. Y que ninguno de los maestros de dicho Gremio pueda impedir la entrada a dichos vehedores, y buscar las arriba dichas cosas en los dichos obradores y lugares. Y quién contradecirá a ésto, pague por cada vez sinco sueldos.

[Al marge] Que hagan señal.

iiii. *Item*, que cualquier texedor, perayre y tintorero sea obligado a haver cierto señal en el paño que texerá o adobará o tintará baxo la pena de cinco sueldos.

[Al marge] Visura.

v. *Item*, como cuestión sea entre los dueños de los paños, pilateros y tintoreros por razón del adobo o tinta de los paños, por esto para quitar dicha cuestión, ordenaron que si de aquí en adelante cuestión tuvieran entre el dueño del paño con pilatero o tintorero, sea determinado por la Justicia, con consejo de los vehedores de los texedores, de los perayres, de los tintoreros, y de los pilateros, o alguno de aquellos dentro de dos días, pues al dicho Justicia será revelado. Y si alguno de los vehedores de los dichos oficios, dentro de los dos días nombrados por el dicho Justicia, no viniesen a su presencia a dar razón sobre dicha cuestión, el vehedor o vehedores de los dichos texedores, perayres, tintoreros y pilateros, cada uno incurra en pena de cinco sueldos cada vez. Y que el

Justícia pueda llamar algunos maestros de dicho oficio, con consejo de los quales, juzgue la dicha cuestión.

[Al marge] *Ordidors* [sic].

vi. *Item*, ordenaron y establecieron los Jurados, Justícia y consejeros de la Ciudad que la tela sea toda una, y tenga tres hilos fuertes en cada una de las orillas del paño, y aquellos tres hilos sean ordidos juntamente con la tela, y si no el ordidor pierda el salario de el ordir. Y que las lanas sean aduitadas, y sean quasi semblantes y que el paño sea aduytado unentamente [sic] e higual de un cabo a otro. Y que las telas tengan treynta y cinco varas, según que así es acostumbrado. Y quién contra alguna de las dichas cosas lo hará, exceptando la pena del ordidor, de la qual ya se hizo mención, pague diez sueldos de pena por cada vez que contravendrá este capítulo.

[Al marge] *Media vía*.

vii. *Item*, ordenaron que media vía pueda hir vacía en el paño, en caso de falta de lana o estambre.

[Al marge] *De peynes*.

viii. *Item*, todo peyne que será hallado falso de medida que salga fuera la ordinación de los dichos capítulos, que sea quemado y pague el texedor que le tendrá sesenta sueldos.

[Al marge] *Distribución de penas*.

viii. *Item*, que todas las dichas penas, si serán cometidas, tenga la tercera parte el Señor Rey, la otra tercera parte el Común de la dicha Ciudad, y la otra tercera parte el acusador.

[Al marge] *Entretela*.

x. Primeramente [sic], que ninguno de los perayres, ni texedores, o otro, haga, o hazer haga, *escaig algú* [sic] con tela de paño completo; y si perayre, o otro, contrahará, pagará por pena veynte sueldos, y el tejedor otros veynte sueldos. Y si el paño fuese de texedor, éste pague las dos dichas penas, esto es, quarenta sueldos por cada vez que hará lo contrario.

[Al marge] *Ordidor*, 35 varas. Paño texido, 33 varas.

xi. *Item*, conseqüentemente fue ordenado que el ordidor a donde se urden los paños cumplidos, haya de tener treynta y cinco varas de largo, y el paño después de texido

haya de tener treynta y tres varas de largo, y de otra manera sea puesta pena de diez sueldos a quien hiziere lo contrario. Y muchas vezes, por ser las hilazas gordas, o por culpa del texedor, la tela del paño texido no llega a dicha medida de treynta y tres varas. Por esto nuevamente fue ordenado que, si de las dichas treynta y tres varas faltasen menos de tres palmos, no se pague ninguna pena. Pero si faltarán más palmos, y será visto que esto no es culpa del texedor, sino del ordir corto. que en este caso, el dueño del paño que lo abrá hechor [sic] ordir corto, pague de pena diez sueldos. Y si de la dicha medida falatsen cinco palmos, en este caso pague de pena quinze sueldos, y de aquí en adelante sea multiplicada la dicha pena, esto es, cinco sueldos por cada palmo que faltará de la dicha medida de treynta varas [sic]. Pero ay tal paño crudo que éste no llega a treyta [sic] varas, éste sea quebrado por tiempo, y el dueño de dicho paño cobre aquél assí quebrado, y pague por pena sesenta sueldos, todas quantas vezes será hallado.

[Al marge] Que el paño sea completo.

xii. *Item*[sic], fue ordenado nuevamente que ningún pedazo de paño pueda ser hecho de veynte y quatro varas de paño crudo, baxo la pena de veynte sueldos, pagadores por cada uno que lo hiziere, y por cada vez que lo hiziere.

[Al marge] Listones.

xiii. *Item*, que el dicho texedor sea obligado a hazer en el paño catorzeno listón de coto a cabo, primero de orilla a orilla, por tal que como el paño se haya aparejado, qualquiera que le comprara haya pleno conocimiento que es catorzeno. Y, consemblantemente, los paños trezenos hayan de haver en el cabo primero medio listón; por tal que aya verdadero conocimiento del catorzeno al trezeno, y esto baxo la pena de diez sueldos por cada paño.

[Al marge] Listones.

xiiii. Primeramente [sic], ordenan por quitar toda manera de fraude y engaño, los quales se hazen y pueden hazer a los que mercán paños, assí enteros como a pedazos, que no les sea vendido paño de menor suerte por mayor por causa de los señales, e ser puestos falsos, y de esto reciben grande daño la República, y deshonor la insigne Ciudad, que a donde vayan los paños de Valencia que tengan el señal de paño de mayor suerte que no tenga grande deshonor la dicha Ciudad. Y por esto ordenan que los paños hanchos que se harán en la insigne Ciudad de Valencia hayan de traer al

cabo primero sus listones de algodón o estopa, según el paño de la suerte que será, hassí hagan de hazer los desusdichos listones; esto es, paño seseno lleve medio listón, el diez y ocheno un listón, el veynte y uno dos listones, el veynte y doseno dos listones y medio, el veynte y quatreno, veynte y seteno y trenteno, y de allí arriba, por cada ligadura que multiplicaren hayan de hazer un listón más, y no puedan hazer más listones, ni menos. Y qualquiera paño que más listones, o menos cuenta, portare, que no deva llevar, aquel tal paño sea perdido e traído a real execución, y sea partido según se acostumbra partir por ordinación de libro de Justicia, esto es, dos partes a la Justicia y la otra a los vehedores de dicho Gremio, en esta manera que si de orden del dueño del paño el dicho fraude será hecho, que el dueño del paño pierda la mitad y el texedor la otra mitad, las quales penas sean executadas por el dicho Justicia.

[Al marge] Señal falso.

xv. *Item*, ordenaron que qualquiera texedor que texerá el paño hancho o cordellate, y en aquellos hará contraseñal, esto es, de listones de más cuenta o menos del que deva llevar, que aquel tal texedor incurra en pena de sesenta sueldos, partidores según es ordenado por libro de Justicia en la forma arriba dicha.

[Al marge] Marcar las púas.

xvi. Y primeramente [*sic*], provehieron y ordenaron los dichos magníficos Jurados, Racional y Síndico de la dicha Ciudad, que las púas que de aquí en adelante se harán por los pueros para texer los paños de lino o de lana que se hazen en la dicha Ciudad y contribución de aquella, hayan de ser marcadas por los vehedores del oficio de texedores de la marca de la insigne Ciudad de Valencia y del dicho Oficio de Texedores, esto entendido, que no todas las púas, sino aquellas que no serán de cuenta ni se han acostumbrado marcar.

[Al marge] Púa.

xvii. *Item*, proveyeron y ordenaron los dichos magníficos Jurados de la dicha Ciudad y Racional y Síndico, que por evitar qüestiones que se podían mover por algunos capítulos antiguos, disponiendo que el que tendrá el peyne o púa falso, o quién la abrá hecho, incurra en certa [*sic*] pena. Aora [*sic*] nuevamente es acordado que la dicha púa no sea tenido el puero de venderla marcada, ni tenerla marcada, sino quando la venderá, y el texedor la mercará, que el puero tenga obligación de dezir al texedor que haga marcar la púa, y que el texedor sea obligado llevarla a marcar a los vehedores

sobredichos, y que a los dichos vehedores por su trabajo les sea dado dos dineros por cada una de las púas, pagadores, uno por el texedor y el otro por el puero.

[Al marge] Púa que se rrompa [sic].

xviii. *Item*, ordenaron e proveyeron los dichos magníficos Jurados, Regente de Racional y Síndico de la dicha Ciudad, que quando el, texedor llevará a marcar la púa y aquella no será de la marca que deverá ser según la cuenta, que la dicha púa sea quebrada de cuenta del puero, y que si se la huviesen pagado sea tenido el dicho puero a restituir el precio que habrá recibido, y el texedor no pierda ninguna cosa, y a los dichos vehedores les sean pagados los dos dineros como si fuese buena, los quales pague el puero.

[Al marge] Púa sin marcar.

xviii. *Item*, ordenaron y proveyeron los dichos magníficos Jurados, Regente de Racional y Síndico de la dicha Ciudad, que si alguna púa fuese hallada puesta en obra nuevamente, esto es, del presente día en adelante sin marcar, o sea buena, o mala, o falsa, sea quebrada aquella. Y quien la abrá hecho, o puesta, pague diez sueldos y seis dineros de pena, partidores, la tercera parte al Común de la Ciudad, otra tercera parte al Oficio de Texedores y la otra tercera parte a los vehedores, de los quales diez sueldos y seis dineros se le de al acusador un real. La qual pena sea executada por el magnífico Amostasen [sic] de la dicha Ciudad.

[Al marge] Peyne.

xx. *Item*, proveyeron y ordenaron los dichos magníficos Jurados, Regente de Racional y Síndico de la dicha Ciudad, que si algún peyne será hallado sin marcar, y si ponían escusa que los texedores, o quien haze, la hazien [sic] quebrado aquél, que tal escusa no pueda ser admitida, sino que el texedor haya de hazer cabear aquél si querrá servirse de la púa, y que cabeado que sea se haya de marcar, y no pague sino un dinero el texedor. Y si será encontrada la tal púa cabeada sin marcar, aunque sea buena, y con el complemento que será menester, incurra el que la tendrá en los dichos diez sueldos y seis dineros de pena, partidores *ut supra* executadora por el dicho Amotasén de la dicha Ciudad. Y si el puero no la aurá [sic] puesto al cabear en el punto que es menester de marca, que a daño suyo el dicho puero sea tenido adobarla hasta estar con toda perfección para marcar.

[Al marge] Augmento de pena.

xxi. *Item*, y más, instituyeron y ordenaron que los otros paños no se puedan ordinar ni más ni menos de lo que es establecido y ordenado en el dicho capítulo, esto ajustado que la pena puesta en el dicho capítulo de veynte sueldos sea aumentada ésta quarenta sueldos. La ejecución de las quales penas sea executada por el Magnífico Amostasén de dicha Ciudad.

[Al marge] Examen.

xxii. *Item*, por quanto por otros capítulos de dicho oficio fue instituido, y ordenado que qualquiera persona que quisiera ser examinada de dicho oficio de texedores haya de mostrar que ha estado tres años con maestro examinado del dicho oficio, y que de otra forma no pueda ser admitido a dicho examen, se seguía muchas vezes que algunos forasteros venían a la presente Ciudad y se asentaban por oficiales en casa de algunos maestros de dicho oficio, y haviéndose asentado por oficiales toda hora que les parecía pedían el examen. Y assí es [sic] seguía, se a seguido muchas vezes, que algunos han sido examinados sin haverse provado que havían estado los dichos tres años con maestro examinado de dicho oficio. Por esto, por obviar los dichos fraudes han instituido y ordenado, que qualquiera forastero, assí del presente Reyno como fuera de aquél, aunque haya estado algún tiempo por oficial en casa de algún maestro examinado de la presente Ciudad, no pueda por esto pedir ni ser admitido al dicho examen si aquél tal primeramente no provará, y legítimamente mostrará, haver estado por tiempo de tres años cumplidos en casa de algún maestro, o maestros examinados de dicho oficio de texedores. Y si de otra manera de hecho fuese admitido al dicho examen, y fuese hecho y creado maestro del dicho oficio, los vehedores o consejeros que le examinarán, cada uno de ellos incurra en pena de cien sueldos, partidores en tres partes, y aplicadores *ut supra*. Y el tal assí de hecho examinado, no pueda usar como a maestro del dicho oficio hasta tanto aquél huviese provado haver estado todos los dichos tres años con maestro o maestros examinados del dicho oficio baxo la dicha pena de cien sueldos aplicadores *ut supra*.

[Al marge] Que no hagan púa que no sea examinada de que cuenta ha de ser.

xxiii. *Item*, preveyeron y ordenaron que qualquiera texedor, o otra qualquiera persona que hará, o hazer hará, púa o púes [sic] para texer raxes, estameñas o otra qualquiera suerte de paños fuera de la cuenta y manera arriba dicha, y de la que está ya ordenada por la dicha Ciudad, incurra tal persona en pena de cien sueldos, executadora dicha

pena *ut supra*, y partidora en tres higuales [*sic*] partes, aplicadoras, la una al Común de dicha Ciudad, la otra a los vehedores del dicho oficio de texedores de lana, y la otra tercera al acusador si le abrá, y no le huviera al Común de dicha Ciudad. Y aparte de la dicha pena la tal púa, o púes, como a falsas seán quemadas.

[*Al marge*] *Visitar los obradors.*

xxiii. *Item*, que los vehedores de los dichos texedores hayan de hir, y sean tenidos de hir, buscar e reconocer todos los obradores de la Ciudad, o qualesquiera lugares a donde se texen paños; esto es, para ver y reconocer los peynes y las púas de los paños si serán hechos en buena cuenta, y para reconoceren cada uno los paños si los hazen según que deven buena y lealmente, por tal que alguno no presuma hazer alguna cosa deshordenada en los dichos paños. Es assí que los dichos vehedores sean tenidos de visitar los dichos obradores, y lugares, y las cosas arriba dichas dos días en la semana, y que ninguno de dichos texedores les pueda vedar la entrada en dichos obradores, y las demás cosas arriba dichas, y quién contra esto hará pague de pena por cada una vez cinco sueldos.

[*Al marge*] *Listones en los paños.*

xxv. *Item*, que el dicho texedor esté obligado de hazer en el paño catorzeno un listón de cabo a cabo, primero de orilla a orilla, por tal que como el paño será aparejado, que qualquiera que le compone venga en conocimiento que es catorzeno. Y assí mesmo de los paños trezenos devan hazer en el cabo primero medio listón para que se venga en conocimiento del catorzeno al treceno. Y esto baxó la pena de diez sueldos por cada paño.

[*Al marge*] *Señales falsos.*

xxvi. *Item*, ordenan que qualquiera texedor que texerá el paño hancho o cordellate, y en aquellos hará contra señal, esto es de los listones de más cuenta o menos del que deve portar, que aquel tal texedor incurra en pena de sesenta sueldos, partidores según es ordenado por libro de Amotasén en la forma arriba dicha.

[*Al marge*] *Que no hagan paños sino los perayres y texedores para vender.*

xxvii. *Item*, y primeramente instituhieron y ordenaron que ninguno de qualquier estado y condición que sea no haga, ni presuma hazer, paños ni hazer aquellos sino los que serán examinados de los dichos oficios de perayres e texedores (salvo para vestir en

su casa), en pena de perder los paños y de diez libras executadora por el Magnífico Amotasén de la presente Ciudad, la partición de los quales sea un tercio al acusador, otro tercio al Común de la dicha Ciudad, y el otro tercio a los dichos oficios de perayres y texedores.

[*Al marge*] Aprendís de texedor.

xxviii. *Item*, que ningún maestro que quiera despedir de su casa al aprendís, le haya de dar ocho días de tiempo, y lo mesmo hará el aprendís que se querrá hir antes de su casa. Y si se querrá hir antes que pasen los ocho días, que ningún maestro pueda darle que trabajar. Y quién le dará que trabajar antes de pasar los ocho días, y quién contrario hiziese, incurra en pena de sesenta sueldos aplicadores el tercio al Señor Rey, el otro tercio a la arca de dicho oficio, y del otro, al maestro a quién abrá sucedido la mitad, y la otra mitad a los dichos vehedores. Si ya por los vehedores o consejeros del dicho oficio no era primeramente conocido y visto, que aquel tal aprendís fue maltratado por su amo, que en tal caso puedan darle licencia al dicho aprendís de afirmarse en casa del maestro que querrá, aunque sea dentro de los ocho días, y qualquiera maestro le pueda admitir. Y si alguno de dichos aprendises estuviese con albalán y com pautos [*sic*] al oficio, que ningún maestro les pueda admitir a trabajr baxo la pena de cien sueldos, el tercio al Señor Rey, el otro tercio al arca del dicho oficio, y del otro tercio la mitad al injuriado y la otra mitad a los vehedores; si ya no es que huviera venido a noticia de dichos vehedores y consejeros de dicho oficio que aquel aprendís fuese maltratado por su amo, y a este le pueden dar licencia que querrá. Y si el maestro despidiera al aprendís de su casa sin darle que trabajar los dichos ocho días, el tal maestro incurra en las dichas penas aplicadoras según es dicho, si ya por los vehedores no fuera provehído, según es dicho, en resguardo de los aprendizes.

[*Al marge*] Del moso de los texedores.

xxviii. *Item*, que qualquiera moso de soldada que hará vagar o olgar el telar, sea tenido a pagar los daños que al amo reporta por el olgar, si ya no fuera de común acuerdo él y el amo. Y no siendo de común acuerdo, y que sea a conocido conocimiento [*sic*] de los vehedores y consejeros de dicho oficio, deve pagar los daños y menoscabos.

[*Al marge*] Texedor que se va por hurtar.

xxx. *Item*, si algún texedor se fuese furtivamente con tela, o telas, lana, o estambre, paño, o paños, assí de lana como de lino, como cordellates, y después bolviere por tiempo a

la dicha Ciudad de Valencia, o contribución de aquella, que aquél tal no pueda poner obrador, antes si lo hiziese sea incurrido en pena de cien sueldos, y los telares perdidos, la mitad al Señor Rey, y la otra mitad a la arca del dicho oficio.

[*Al marge*] No pueda trabaxar por su cuenta ni ser examinado.

xxxii. *Item*, que maestro alguno no pueda admitir en compañía suya ninguno si examinado no será, ni trabaxar por si mesmo. Y esto en pena de cien sueldos aplicadores la tercera parte al Señor Rey, otra tercera parte a la arca de dicho oficio, y la otra tercera parte a los vehedores.

[*Al marge*] Juntar el oficio un día en la semana.

xxxiii. *Item*, que los dichos vehedores, con doze consejeros del dicho oficio de texedores, se puedan ajuntar un día en la semana, y todas horas que necesario será, para tratar negocios de dicho oficio, y perdonar penas en aquellos, a todas aquellas penas que del dicho oficio serán. Y aún quieren que el dicho oficio pueda tener casa, o casas, si necesario será.

[*Al marge*] Que el moso no pueda trabaxar en casa de texedor que no sea examinado.

xxxiiii. *Item*, más adelante, por quitar todo fraude que se podía seguir a los presentes capítulos, establecemos y ordenamos que ninguno de los oficiales, o moso de soldada, que sea del dicho oficio de texedores no pueda obrar ni trabaxar en casa de qualquiera persona que quiera tener telar y no sea examinado, baxo la pena de cien sueldos por cada vez que lo hará, aplicadores o partidores en la forma o manera expresada en el antecedente capítulo.

[*Al marge*] Mudar el telar.

xxxv. *Item*, instituhimos y ordenamos que qualquiera del dicho oficio que tendrá su telar y aquél le querrá mudar de otra forma, esto es, más hancho o más estrecho, que no lo pueda hazer sin licencia de los vehedores baxo la pena de cien sueldos partidores según arriba es dicho.

[*Al marge*] El vehedor que no ha dado buena cuenta.

xxxvi. *Item*, que qualquier vehedor, o vehedores, de lana, o de lino, o de cordellate, no abrán dado buena cuenta, o cuentas, que el tal o los tales no puedan entrar en otro oficio ni regir aquél hasta tanto hayan dado su cuenta al oficio e cofradía.

[*Al marge*] El que querrá ser examinado.

xxxvi. *Item*, fue instituhido e ordenado que qualquiera texedor de lana que querrá ser examinado haya de plantar un telar en la casa del dicho oficio, con un hombre que los vehedores le darán, en el qual telar haya de texer un paño, o tela de lino, o cordellate, el qual paño, o tela de lino, o cordellate, haya de ser visto por los vehedores del dicho oficio, y con aquel dicho paño, o tela de lino, o cordellate assí texido sea examinado. Y el dicho examen no se pueda hazer de otra forma.

[*Al marge*] Pagar por el examen.

xxxvii. *Item*, fue instituhido y ordenado que el tal examinado en la forma desusdicha, si será hijo de maestro de la dicha Ciudad de Valencia, haya de pagar por el dicho examen quarenta sueldos moneda de Valencia. Los quales haya de pagar en continente, que el dicho examen no valga como si no estoviese hecho, de modo que aquel tal no pueda hazer de maestro ni plantar telares asta entretanto que haya pagado la dicha quantía.

[*Al marge*] Examinado del Reyno y de fuera de él.

xxxviii. *Item*, fue instituhido y ordenado que si el tal examinado no será natural de la presente Ciudad, pero será natural del presente Reyno de Valencia, aquel tal queriéndose examinar al dicho oficio pague y sea tenido pagar por el dicho examen sesenta sueldos tan solamente en continente; en la hora [*sic*] desusdicha, de otra forma no use, ni pueda usar, de dicho oficio de maestro, así plantar telar alguno. Y si lo tal examinado fuese de fuera del dicho Reyno, que aquel pague y sea tenido pagar por el dicho examen, setenta y cinco sueldos de la dicha moneda en la forma arriba dicha.

[*Al marge*] Peyne falso.

xxxviii. *Item*, y que ningún texedor pueda texer ningún paño con peyne goliart o falso. Y si hará en contrario pague veynte sueldos y sea quemado el dicho peyne. Y si alguno hará hazer paño en el dicho peyne pague quarenta sueldos. Y el perayre que le compondrá pague otros quarenta sueldos. Y si el paño fuese del texedor pague quarenta sueldos.

[*Al marge*] Qüestión entre perayres y texedores.

xxxx. *Item*, los Magníficos Jurados Racional y Síndico de la Ynsigne Ciudad de Valencia, vista y entendida la qüestión que entre el oficio de perayres, de una parte, y el oficio de texedores, de la otra parte, sobre el número de varas que han de tener los paños en el ordidor, y las varas que han de tener después de texidos, a havido algunos parlamentos

con personas expertas para bien de la república. Vistos los capítulos otorgados al dicho oficio de texedores, al oficio de los quales por la provisión arriba hecha no es perjudicado al dicho oficio y singulares de aquél, ni a otras singulares personas que viven con los dichos oficios, por esto havido maduro consejos, y entendiendo en el beneficio y concordia de los dichos oficios, y a la negociación de los paños, de los quales resulta beneficio a los derechos de la Ciudad, proveyeron de la forma siguiente: Esto es, que el veynte y dozeno y veynte y quatreno de suerte tengan y hayan de tener en el ordidor treynta y seis varas; y los trentenos y vintiquatrenos peynados en el ordidor tengan treze ramos; y los veynte y una y dozenas palmellas peynadas doze ramos y medio. Esto declarado, que si los veynte y quatrenos de suerte tuvieren después de texidos un palmo más o menos, que por esto el ordidor o dueño del paño que le abrá hecho ordir no incurra en pena alguna. Esto aunque la pena que por capítulos era introducida en aquellos que ordían más o menos, o que después de ordido no tenían el cumplimiento de las varas. Proveyeron que en aquella mesma pena incurran los que contravendrán a la presente provisión, cuya provisión hazen al presente y mandan ésta sea guardada hasta que otra cosa sea provehida por los dichos Magníficos Jurados, Racional y Síndico, quedando todos los otros capítulos al dicho oficio otorgados en su fuerza y valor.

[Al marge] Como se han de hazer vehedores, clavario y consejeros.

xxxxi. *Item*, primeramente determinaron que cada un año, y perpétuamente, en lo día y fiesta de Santa Ana, abogada de dicho oficio, sea juntado el consejo de texedores para hazer elección de vehedores y clavario del dicho oficio, y concejeros para el año venidero. En esta forma que por los vehedores que aquél año serán, sean elegidos y nombrados doze maestros texedores del dicho oficio, los quales serán puestos en doze albalanes los nombres y los cognombres de cada uno de aquellos, y puestos todos en un sombrero y meneados por el másipe o ministro, sean sacados tres por su orden, el primero de los quales que saldrá sea vehedor primero, y el segundo el otro vehedor de dicho oficio, y el tercero sea clavario de dicho oficio para el dicho año viniente, y los nueve que quedarán serán para el consejeros para dicho año, juntamente con los dos vehedores y clavario que concluhirán, y serán doze consejeros para el dicho año venidero.

[Al marge] Examinarse y tomar señal.

xxxxii. *Item*, determinaron que todos los texedores de la dicha villa por todo el mes de marzo

han de ser examinados, y que tomen señal de maestro y pagar su porción del gasto hecho en dicho oficio, que es a nueve reales castellanos por cada maestro. Y el que no vendrá a pagar, examinarse y tomar señal dentro dicho término, que después haya de pagar de pena veynte sueldos por haver contravenido a dicha ordinación.

[*Al marge*] Paguen por cada paño dos dineros.

xxxiii. *Item*, instituhieron y ordenaron que cada uno de los maestros texedores pague por cada paño que texerá dos dineros, los quales pague a los vehedores de dicho oficio. Los quales sean entregados en poder del clavario de dicho oficio, para subvenir a las necesidades y gastos de aquél. Los quales dos dineros por paño, sea perpétuamente. Y que qualquiera llansayre que gane su soldada o trabaje por su jornal pague un dinero todos los sábados para ayudar a los gastos de dicho oficio.

[*Al marge*] Lo que han de pagar para examinarse.

xxxiiii. *Item*, que todos o qualesquiera de los oficiales que querrán ser examinados de texedores, si fuesen hijos de maestro paguen por su examen quarenta sueldos, y si no fuese hijo de maestro, y será hijo de la tierra, éste pague por su examen ochenta sueldos. Y si el tal que fuese examinado fuese forastero, y no fuese de la presente villa, este pague por su examen ciento y veynte sueldos, y sean examinados conforme a capítulos.

[*Al marge*] Afermamientos.

xxxv. *Item*, instituhieron e ordenaron que qualquiera persona que querrá poner su hijo, o pariente, o amigo al oficio de texedor para aprender lo haya de venir a afermar y matricular delante de los dichos vehedores, y registrarle en el libro del oficio. Y si el criado del texedor estará por un año, dos años, más o menos, y por lo que bien visto le será, se querrá salir de la casa a donde estuviere, y al tal le será hecho buen tratamiento, y se hirá por su culpa, el tal sia [*sic*] tenido y obligado a bolver a casa de su amo a acabar el tiempo que estará afermado. Y si no querrá acabar el tiempo y abrá estado un año, instituyeron y ordenaron que el tal criado pague a su amo de mantenerle a razón de doze libras por año, y de dos años veynte y quatro, y si menos, al respeto [*sic*] pague.

Document 7.

ATA, Llibre 2on., Concejos de la fábrica desde 1590 en adelante, ff. 126r i v.

CRIDA DELS NOUS CAPITOLS DE LA BOLLA (13-XI-1590)

Die xiii mensis novembris anno a nativitate domini MDLxxxx

Ara hojats que us fan a saber de manament y provisió del Magnífic Mustasaf y a requesta dels veadors de l'Offici de Perayres, que d'esta hora en havant, ningun perayre sia gosat de enviar ningun drap al molí sens haver-hi fet senyal sots pena de deu sous.

Y així mateix, que ningun pilater sia gosat de portar-se'n ningun drap al molí sens haver-i senyal del perayre y que no estiga bollat, sots la mateixa pena.

Item, que tots los perayres sien obligats après de haver simat lo drap a portar-lo a la Bolla oer a bollar-lo, en pena de vint sous.

Item, que qualsevol persona que farà ningun drap en casa que no sia examinat⁹, que après de teixit lo tal drap no sia gosat de pinsar-lo ni aparellar-lo, sots pena de deu sous.

Item, que ningun perayre sia gosat de portar ningun drap, bayeta, ni cordellat al tint per a tenir (sic) que no estiga bollat, sots pena de vint sous.

E així mateix, que ningun tintorer sia gosat de admetre ningun drap en son tint que no estiga bollat, sots la mateixa pena.

Item, que nignun abaixador sia gosat de apuntar ningun drap que no tinga bolla, sots pena de xx s.

Item, que tots los perayres que no són examinats se vagen a examinar dins deu dies, o que arranquen les perches de ses cases, sots pena de lx s.

⁹ Lògicament es refereix a l'examen per a mestre paraire.

Item, que los dits perayres sien obligats a bollar tots los draps crus en ser acabats de texir a la Casa de la Bolla de l'Ofisi de Perayres, per a que sien bollats, sots pena de deu sous.

Y per que ygnorància no sia al.legada, manàs publicar la present crida y guardes qui guardàs se a rebut. Pedro Ferrer, missatge, ell huy de manament y provisió del Magnífic Mustasaf y a requesta dels veados del dit offici aver fet y publicat la dita crida per los llochs acostumats de dita vila.

Document 8.

ATA, Llibre 2on., Concejos de la fábrica desde 1590 en adelante, ff. 11r a 12r.

ARRENDAMENT DE L'OBRA DEL TIRADOR (1594)

Die xx mensis septembris anno a nativitate domini MDLxxxiiii

Los honorables Luís Moltó, fill de Pere Moltó, y Jusep Pasqual, fill de Andreu, perayres, veados de l'Offici de Perayres de la present vila de Alcoy en lo present any, y tenint poder per a fer les coses davall scrites, segons consta ab un consell rebut per lo notari davall scrit, a dotse dies dels presents mes y any, continuat en lo llibre de dit offici: *scienter et gratis cum hoc presenti publico instrumento etc.*, en dit nom donen a estall per a obrar la obra y casa del tirador de l'Offici de Perayres que està en lo Raval Nou de la present vila de Alcoy a l'honorable Juan Abat, fill de Pere, vehí de dita vila de Alcoy, present etc., per preu de dos-centes sixanta y huit lliures y deu sous de moneda valenciana, la qual obra a de fer-la seguent (sic) y ab los capítols infra següents:

Primo, per a dita obra se a de fer y crear un majordom per a que dita obra es fassa a orde del dit majordom.

Item, lo dit tirador se a de acabar de tapiar tot alrededor de altaria de cinch tapies, ab sa crosta y querena y rajoles, y deixar-les ab la perfectió que convé.

Item, en lo dit tirador se a de fer una casa de tapiena, ab sa crosta per la part de fora, en lo entrar de dit tirador a mà dreta. De tres navades de ampla y dos navades de fondo, ab sos archs y fonaments. Y a de tenir cascuna navada quinze palms de tou. Y en la

entrada de dita casa se a de donar de altaria, fins al sotol, catorse palms y llansar sos (sic) boltos. Y en la cambra, o cambres, qu'estaran damunt de la entrada se a de donar de tou fins als boltos dotse palms, y sobre dits boltos llansar la teulada com a falsa cuberta. Y en la dita casa se a de fer cuyna ab tot lo necessari, y cavallerisa y los demás aposentos que convindran per al tamany de la casa, y deixar dita casa ab ses escales, portes y finestres, y reparada tota la casa per dins. Y així mateix, se a de fer son aposento, o aposentos, damunt la porta del tirador, de manera que en dit tirador y entrenper cubert de boltos, per a que la casa estiga més abundant de aposentos, los quals aposentos qu'estaran damunt la portalada han de estar a l'egual de dita casa. Y a la part davall de dit tou, per hòn han de entrar en dit tirador, empedrar-o y fer un banch a cada part de algeps.

Item, de la casa que se a de fer, fins abaix a les cases de Vicent Reig, se a de cobrir de teulada ab ses jasenes y pilas, a l'egual de les cinch tapies que se a de tapiar lo tirador, y rajolar la dita porchada de una navada de amplària.

Item, lo dit tirador se a de aplanar tot de manera que estiga plà y no y haja bonys.

Item, per a dit obra, dit offici donarà algeps, cals, arena, teula, fusta sense obrar y finestres y portes. Y qui pendrà dit estall a de posar tot lo demás necessari que convindrà per a dita obra.

Item, la dita obra se a de fer: çò és, lo tapiar de así al dia de carnestoltes mil cinch-cents noranta y cinch, y tota la demás obra fins al dia de Sant Miquel dit any.

Item, qui pendrà dit estall a de donar fiances a contento de it offici de perayres, per a que dita obra es fassa ab la perfectió que convé y dins lo dit termini. Lo que si no farà, lo dit offici puga llogar a costes de l'hamo (sic) de l'estall per a acabar dita obra, y encara encòrrega en pena de cinquanta lliures per al dit offici.

Item, lo dit offici donarà de entrada a qui pendrà dit estall huytanta lliures de moneda valenciana, y lo demás se donarà de tres en tres mesos per sestenes (sic).

Lo qual estall li donen ab los capítols sobredits y per dit preu de doscentes sixanta huit lliures i mija, les quals li prometen donar conforme està capitulat en dits capítols. E lo dit Juan Abat,

present y acceptant lo dit estall de dita obra ab dits capítols y per dit preu, promet y se obliga a obrar dita obra sie (sic) segons estpà capitulat y ab los pactes y penes contengudes en dits capítols. E per major tuhitió (sic) y seguritat, dona per fermansa y principal obligat, juntament ab ell y sens ell *et insolidum*, a Andreu Monllor, fill de Llorens, lo qual com fos present, interrogat per lo notari davall scrit si feya dita fiansa y principal obligat juntament ab lo dit Juan Abat y sens ell *et insolidum*, e dix que si. E prometé de fer dita obra sie (sic) segons està capitulat sots les penes en dits capítols contengudes per a pagar les quals, volent que lo present acte sia executori etc., renunciant a son propi for etc., y sotsmetent-se etc., y juraren de no litigar etc., renunciaren als benifets de partida actió etc., y al fur de València etc. *Actum Alcoy etc.*

Presentes foren per testimonis a les dites coses, los honorables Matheu Medina y Ginés Doménech, vehins de Alcoy.

Document 9.

ATA, Llibre 3', Libro del Gremio de Texedores, ff. 6v i 7r.

CRIDA DE NOUS CAPITOLS DEL 27 D'OCTUBRE DE 1595

Anno a nativitate domine Mdlxxxxv, die vero intitulato xxvii, mensis octobris. Retulit (sic) Francisco Pérez, missatge de la vila de Alcoy que en lo dia de huy, de manament y provisió de Joseph Joan Bodí, notari, Almustaçaff de dita vila, y a requesta dels veedors de l'Offici de Texidors de dita vila, haver fet e preconizat per la dita vila y lochs acostumats de aquella la crida del thenor següent:

Ara hojats que us fan a saber de mananent y provisió del Senyor Mustaçaff de la present vila, a requesta dels veedors de l'Offici de Texidors de dita vil[a, que] de huy avant guarden les coses següents:

Primerament, que tots los texidors de la present vila face[n] son senyal en los draps que texiràn. Y los que no tendràn senyal, dins sis dies vinguen a prendre'l, sots pena de cinch sous.

Item, que ningú texidor sia gosar de texir ningun drap que no tinga tot son compliment de vies i fils, ni faça entretela sens licència dels veedors sots pena de vint sous.

Item, que ningun texidor sia gosat de fer faxa ni senyals en ningun tros de drap que texirà de set rams en amunt si no serà drap complit o que tinga set rams o menys de set rams, sots pena de vint sous. Y que axí mateix hagen de fer llistons de vora a vora en tots los draps y troços com se acostuma, sots dita pena.

Item, que tots los texidors que tendràn pues que no sien marcades, dins deu dies vinguen a marcar-les, sots pena de cinch sous.

Item, que de huy avant tots los que ordirà los draps sien obligats de ordir-los ab tot son compliment de vies i fils, y de la llargària que han de tenir conforme a la marca que té lo Offiçi. Y si algú ordidor y haurà que no estarà marcat ab la dita marca, dins deu dies vinguen a fer-lo marcar sots pena de deu soys y de trencar y arrancar dit ordidor.

Item, que ningú ordidor sia gosat de dexar-se caps en los draps que ordirà sots pena de dos diners per cada cap que's dexara.

Die' ii septembris Mdlxxxxvi. Retulit, Pedro Ferrer, missatger de huy, de provisió del Mustaçaff, a requesta dels veedors de l'Ofici de Texidors, haver publicat la sobredita crida a toc de trompeta per la present vila de Alcoy.

Document 10.

ATA, Llibre 3^r, Libro del Gremio de Texedores, f. 10r.

CAPITOL REDACTAT AL CONSELL DEL GREMI DE TEIXIDORS DEL 7 DE MARÇ DE 1598

Item^s, los dits veedors y Consell del dit Offiçi de Texidors ordenen y tenen per bé que de huy

^r La tinta és diferent a partir d'ací.

^s Nota al marge: "Ordinació. Dels draps que tixen ab falta de fils".

avant los veedors del dit Offici de Teixidors de la present vila puguen donar y donen licència y facultat als texidors per a que puguen texir qualsevol drap que y faltara fins a mija via de fils, en cas que lo perayre no tinga y li falte de la matexa llana del drap o no trobe llana competent y conforme per a poder-i afegir en lo ordim fet primerament. Sobre açò per los dits veedors lo degut examen, y constant-los que lo perayre que fa lo tal drap no u fa per fer frau ni per malicia, sinó per pura necessitat de no tenir ni trobar llana per a pder-i afegir si no és ab perill de gastar lo drap. Y faltant de mija via en amunt, los dits veedors no puguen donar de ninguna manera licència per a texir lo tal drap. Y si algun texidor serà tan descomedit que a son arrisch y sens demanar licència als dits veedors serà atrobat texir algun drap, de qualsevol sort que sia, en lo qual y faltaran alguns fils de mija via en avall, pague per pena un sou per cada pua buyda, y en la matexa pena encòrrega lo perayre amo de tal drap. Y si faltara de mija via en amunt paguen de pena lo texidor y perayre, cascú sexanta sous, y al tal drap li sia tallada y llevada la mitat de la faxa ab los senyals per a que's veja y entenga que lo tal drap és fals. E axí fonch clos dit Consell etc. *Actum Alcoy, etc. Testes Consilii.*

Document 11.

ATA, Llibre 3^r, *Libro del Gremio de Texedores*, f. 11r i v.

CONSELL DEL GREMI DE TEIXIDORS PER A FER NOVES ORDENACIONS DEL 7 D'AGOST DE 1599

Anno^t a nativitate domini Mdlxxxviii, die vero intitulato vii, mensis augusti. Miquel Pellicer y Nofre Reig, veedors, y Vicent Lorenç, clavari de l'Offici de texidors^u de la vila de Alcoy, Nofre Mataix, Juan Lopis, Juan Fabra, Ginés Reig, Bernabeu Satorre, Vicent Carbonell, Loys Abat, Miquel Vilaplana, Pere Reig, Jaume Botella, Loys Pellicer, Hieroni Carbonell, Damià Torregrossa, Gaspar Lorenç, Miguel Lazer, Pere Moya, Gabriel Miró, Miguel Lario y Jaume Monllor, tots prohoms y consellers del dit Offici de Teixidors, congregats y ajustats en la entrada

^t Nota al marge: "Consell Ordinacions".

^u Abans hom ha tacat les lletres "pey", possiblement "perayres". Pot tractar-se d'un curiós *lapsus* de l'escrivà.

de la casa de mi, Pere Pellicer, notari, scrivà del dit Offiçi, y en presència y assistència de Blay Pasqual, Loctinent de Justícia, y de Loys Mira, Almustaçaff de dita vila, per a tractar negocis concernents a tot lo Comú de dit Offiçi; e feta proposició per lo dit Miguel Pellicer, altre de dits veedors, de les coses davall scrites, y havent votat cascú per si, tots concordantment y ningú discrepant, tingueren per bé y ordenaren les coses següents:

E^v primerament, attès que quant portaren lo offici y ordinacions de la Ciutat de València, de voluntat y consentiment del Consell de la present vila comunicaren dites ordinacions als Justícia y Jurats de dita vila, los quals per sa part nomenaren dos proms (sic) y altres dos lo Offiçi de Perayres de dita vila, y altyres dos lo dit Offiçi de Texidors, per a tachar y posar preu cert en la faena dels draps que's fan en la present vila. Y que, de allí avant, havien de texir los texidors. Y axí, de voluntat y comú (sic) consentiment de tots tingueren per bé que, de allí avant, se pagassen als texidors per texir los draps, çò és, per lo vintidozè de sort dihuyt reals castellans, per la palmella y per lo setzè dotze reals castellans, y per lo catorzè dihuyt sous. Y de açò ne rebé acte Francès Monllor, notari, qui sella [...] era scrivà del dit Offiçi de Texidors, lo qual per descuyt no se a continuat en lo present libre, y de llavors fins ara, tostemps han pagat als texidors per texir los draps los preus sobredits.. E com ara alguns perayres de la present vila vullen intentar de fer texir alguns draps per menys preu del sobredit, per çò que y a poca faena, y també alguns texidors per no folgar se aconorten de pendre lo que'ls donen, lo qual és en gran perjudi del dit Offiçi. Per çò, tots concordantment ordenen que de huy avant, ningún texidor de la present vila sia posat de texir ningún drap per menys preu dels sobredits preus, ni tampoch puga compositar a ningún perayre per lo texir de algú drap, sots pena de sexanta sous y privació de l'ofiçi, y que los veedors li puixen arrancar lo teller e inibir-lo de l'Offiçi.

Item^w, ordenen que, de huy avant, qualsevol texidor de la present vila que vendrà lo teler y's dexarà de texir y pendrà altre modo de viure, haja de pagar y pague cascun any tot lo que los altres texidors acostumaràn pagar per a sustentar los gastos y necessitats del dit Offiçi, y si no u voldrà pagar haja de renunciar al dit Offiçi. Y si renunciarà a dit Offiçi y après voldrà tornar a plantar teler, no u puga fer que primer no's torne a examinar, pagant lo que tendrà obligació conforme als capítols de l'Offiçi.

^v Nota al marge: "Salari de texir los draps".

^w Nota al marge: "Dels texidors que dexen lo Offiçi".

Item^x, ordenen que, de huy avant, qualsevol texidor, encara que tinga en sa casa plantats dos telers o més, no sia obligat de pagar cascun any per als gastos de l'Offiçi, més del que pagaràn los altres texidors que no tenen plantat sinó un teler, per çò que tostemps fins huy se ha acostumat de pagar de la mateixa manera, no obstant qualsevol ordinació que y aja en contrari.

E axí de dites ordinacions fonch clòs Consell. *Actum Alcoy, etc. Testes Consilii.*

Document 12.

ATA, Llibre 2on., Concejos de la fábrica desde 1590 en adelante, ff. 164v a 165r.

CONSELL PER A L'ELECCIÓ DE VEEDORS, CLAVARI I CONSELLERES EN EL QUE S'HI INTRODUEIXEN MODIFICACIONS SIGNIFICATIVES EN LA FORMA I EN EL FUNCIONAMENT (1599)

[Al marge] Electió de veedors per a l'any 1599 finint en 1600.

Anno a nativitate domini MDLxxxviii, die vero intitulato quarto mensis octobris. Lorens Jordà y Pere Valor, veedors, Vicent Jordà, Vicent Carbonell, Miquel Pasqual, Andreu Payà, Loys Cantó, Josep Aznar, Josep Yrles, Gaspar Fabra, Bertomeu Torregrossa, Juan Barber, Nicolau Serra y Joseph Espinós, tots consellers y prohoms de l'Offisi de Perayres de la vila de Alcoy. En presència y assistència de Lois Aznar, loch-tinent de Justícia, y FrancesGisbert, almustaçaff de dita vila. Ajustats y congregats en la Casa de la Bolla del dit ofiçi, a hon per a semblants y altres negocis acostumen ajustar y congregat. E feta proposició per lo dit Pre Valor, altre de dits veedors, dient que ells han fet electió de quinze perayres dels ue millors y més sufficientes los han paregut per a extracció de veedors, clavari y consellers de dit ofiçi per a l'any primer vinent. Y publicats aquells en presència del dit Consell, alguns que ara són consellers y'ls tornen a nomener [sic] en dita electió de veedors, clavari y consellers faedora per a l'any primer vinent, pretenen que no'ls poder [sic] posar en dita electió de officis, per que no és rahó que servixquen dos anys arreu, sinó que n'i posen de altres que no servixen ara.

^x Nota al marge: "Que los texidors que tenen dos telers o més, no paguen més que'ls altres".

E també dix e notifica que en lo any passat, els consellers feren electió de quatre persones per a clavari, per que los diners estarien més ben guardats d'esta manera, que havent de traure lo clavari de les quinze persones que nomenen per a veedors y consellers porà ésser que no acerte a exir lo clavari tant segur com exirà trahent-lo de les quatre persones; que si tenien per bé ara se fes axí o se fes com havien acostumat en los anys passats.

[Al marge] Dins tres anys no poràn ser més de una vegada veedors y clavari. Consellers dos anys arreu y més.

Entesa la qual proposició y havent votat cascú de per sí, la major part del dit Consell en respecteel primer cap de la proposició, tingueren per bé y determinaren que puguen los dits veedors nomenar per a dita electió algunes persones que ara servixen de consellers, ab que los que exiràn per a veedors y clavari , dins tres anys no'ls puguen fer servir més de una vegada, y per a conseller puguen ser dons anys arreu y més. E açò per la falta que y a de persones ydonees y àbils per dits officis. Y en respecte del segon cap tingueren per bé y determinaren que's garde lo orde acostumat en la extracció de clavari, çò és, que de les quinze persones que nomenen los dos primers que exiràn seràn veedors y lo tercer clavari, y los demés consellers.

E feta la dita determinació, de continent foren nomenats per dits veedors quinze perayres del dit offici, los noms dels quals foren scrits en quinze albaranets, y aprobats per bons y suficients per dit consell foren plegats y posats en un sombrero, ne foren trets dos, lo hu après de l'altre, los noms dels quals foren Miguel Pasqual y Gaspar Sans, y tantost ne fonch tret altre albaranet, lo nom del qual fonch Miguel Sempere. Los quals foren abilitats per veedors y clavari del dit offici en lo present any Mdlxxxviii, finint en lo any Mdc. E los demés dotze que restaren foren elets per consellers del dit offici, los quals són los següents:

Veedors: Miquel Pasqual, Gaspar Sans. Clavari: Miquel Sempere. Consellers: Lois Arcayna major, Vicent Centonja, Juan Barber, Bertomeu Torregrossa, Vicent Jordà, Josep Pasqual, Gaspar Fabra, Andreu Payà, Miquel Pérez de Juan, Vicent Pastor, Gaspar Lopis de Pere.

Document 13.

ATA, Llibre 2on., *Concejos de la fábrica desde 1590 en adelante*, ff. 168v a 169r.

ORDENACIONES SOBRE ELS SALARIS DE LES FILADORES APROVADES EN UN CONSELL
DEL 28-X-1601

E finalment, attés que moltes filaneres demanen per filar la llana més preu del que està ordenat y tassat per los capítols y ordinacions del dit offiçi; y també alguns perayres paguen a dites filaneres més preu per dita filaça de lo qu'està ordenat. E açò, per çò què y a molta pressa de fer draps y alguna falta de filaneres. Per çò, la major part de dit consell tingueren per bé y ordenaren que de huy avant totes les filaneres hagen de filar tota la filaça per als draps que's faràn en la present vila bé uijy conforme y sens perjuhí del qu'està ordenat per les orinacions del dit offiçi, per los preus següents, çò és:

[Al marge] Salaris de les filaneres.

Tota manera de pesets de qualsevol sort y colors que sien se paguen a rahó de dotze diners per peset.

Item, tota mija pesa de llana de trama de catorzens blanchs o de qualsevol altra color se pague per cada mija pesa catorze diners.

Item per cada mija pesa de llana de trama de setzens y vint-i-dozens de sort se pague a rahó de quinze diners per cada mija pesa. Exceptades les miges de vint-i-dozens cardenillos, y de arenosos, y de pebrets, y de morischs, que per ser color més treballosa de filar y que fulla més, se haja de pagar a rahó de setze diners per cascuna mija pesa de dites quatre sorts de draps.

Y que ningun perayre puga pagar més dels sobredits preus, sots pena de deu sous, ni les filaneres pendre més preu, sots pena de cinch sous y perdre lo filar. Applicadores dites penes, çò és, lo terç al mustaçaff de dita vila, lo terç als veedors de l'offiçi y lo terç a l'acusador. Y si no y haurà acusador, sia per al comú de dit offiçi. E axí fonch clos dit consell. *Actum* Alcoy, etc.

Testes consilii

Dicto die xxviii octobris Mdcí. Pedro Ferrer, misstage, ell huy haver publicat ab só de trompeta y veu de pública crida, la sobredita ordinació, juntament ab les demés precedens ordinacions

de la crida ordinària registrada en lo present llibre.

Document 14.

ATA, Llibre 3r: *Libro del Gremio de Texedores*, f. 20v.

ACTA DEL CONSELL DE TEIXIDORS DE L'1 1-X-1610

Anno a nativitate domini Mdcx, die vero intitulato xi, mensis octobris, Bernabeu Satorre, Juan Carbonell de Jusep, vehedors de l'Offici de Teixidors, Loys Pellicer, Pere Perez, Hyerony Carbonell, Pere Reig, Loys Abat, Miquel Llario, Gaspar Jolia, Pere Aznar, Pere Llario, Françès Pellicer, Jusep Gil, Lluís Picó, Vicent Carbonell, Loys Munçó, consellers y prohoms de dit Offici de Teixidors, congregats y ajustats en la entrada de la casa de Loys Pellicer pera tractar negocis del dit Offici, en presència y assistència de Blay Mira, Lochtinent de Justícia y de Dimas Vilaplana, Mustasaf de dita vila. Fonch feta proposició per lo dit Bernabeu Satorre, altre dels vehedors de dit Offici, que haurà més de set setmanes que han parlat ab lo Offici de Perayres de la present vila que'ls pujasen un poch lo teixir dels draps, per çò que al preu que acostumen pagar no s'i poden salvar per fer los catorzens royns de teixir y los draps de sort per la molada que y posen, y que seria rahó que'ls pujasen la fahena, fins hui no ho han volgut fer. Y que, així mateix, haurà dos dies que ell, dit vehedor, ha posat una suplicació als Jurats y Consell de la present vila per a que mirasen si bonament los podrien consertar ab los perayres; an respost los perayres que fassen los teixidors lo que vullen per que ells no li volen adobar res. Y que per dita rahó ell seria de parer parasen de teixir fins tant se hagen consertat ab los perayres, que mirasen que tenien per bé. Entesa la qual proposició [sic], tots unànimes y concordes, tingueren per bé que acabats los draps que fins al dia de hui tenen en los telers, paren de teixir. Y, així mateix, foren de parer que en pena de lx s ningun teixidor sia gosat de teixir ningun drap fins tant tinguen consert; la qual pena puga executar qualsevol dels dos vehedors. E així fonch clos dit Consell, etc.

Actum Alcoy etc. Testes Consilii

Document 15.

ATA, Llibre 3', Libro del Gremio de Tecedores, f. 23r.

CAPITOL APROVAT PEL CONSELL DELS TEIXIDORS DE 18 DE JULIOL DE 1615

Anno a nativitate domini Mdcxv, die vero intitulato xviii m[en]sis julii. Juan Carbonell, de Juan, y Pere Làrio, veedors d[e l']Offici de Teixidors en lo present any, Lorens Jordà, Migu[el] Làrio, Jaume Satorre, Francès Pellicer, Gabriel Miró, Gaspar Jolià, Juan Carbonell, Vicent Miralles, Vicent Mataix, Loys Abat, Juan Carbonell, de Josep, Pere Pérez y Miguel Martí, tots consellers y proms (sic) del dit Offici de Teixidors, congregats y ajustats en casa de Pere Pellicer, notari, en loch del scrivà de dit offici, en presència y assistència de Bernat Irles, Lochtinent de Justícia de la present vila, y de Miguel Pasqual, Almustaçaff de dita vila en lo dit y present any. Fonch feta proposició per lo dit Juan Carbonell, altre de dits vehedors, dient que en la present vila y a moltes texidores de llenç, les quals acostumen de texir llenç tramat ab llana y no tenen offici de per si. Y per dita rahó de no tenir offici de per si, dit offici de texidors de llenç està a (?) al dit offici de texidors de draps de llana. Y com los dits texidors de draps de llana tene obligació de pagar cascun any dos reals castellans per cada teler, y los texidors de cordellats, axí mateix, un real castellà per cada teler, per a pagar los gastos que's fan de la festa de la gloriosa Santa Anna, advocada del dit offici, çò és, en la missa cantada, sermó, enramada per a la'sglesia y altres gastos. En los quals gastos es rahó que contribuixquen també per sa part les dites texidores que tramen llana en lo llens. Y que li par (sic) que cascuna poria pagar per lo menys cascun any un real valencià, puix també participaràn del bé de dita festa. Vista la qual proposició, y havent votat cascú dwe per si, tots concordantment tingueren per bé y determinaren que totes les texidores de llenç que tramaràn y tramen llana en lo llenç, de huy avant, csacun any hajen de pagar y paguen un real valencià per cada taler (sic), per a ajuda de pagar los gastos de la festa de la gloriosa Senta Anna. Y la texidora que no voldrà pagar dit real valencià y tramarà llana en lo llenç, encòrrega en pena de sexanta sous, los quals sien executats per lo Senyor Almustaçaff per als gastos de dita festa. E axí fonch clos dit Consell etc. *Actum Alcoy, etc. Testes Consilii.*

Document 16.

ATA, Llibre 2on., Concejos de la fábrica desde 1590 en adelante, ff. 11r a 12r.

RESSOLUCIO DEL CONSELL DEL VUIT DE GENER DE 1662

Item, per quant se té alguna notíssiá que algunes perçoñes o perayres tiren alguns draps o robes después que venen del molí [...]sen tornar-les a banyar después de tirats dits draps o robes per a aparellar-los los tals draps o robes; sino que, ans bés, els aparellen después de tirats sens banyar los dits draps e/o robes, lo quer és notable dany de la tal roba o draps y contra tota ordinació del dit ofici y anichilació de aquell. Per çò, unànimes y concordes, lo dit Consell, *nemine discrepante* (sic), estatuhix y ordena, tingueren per bé, clogueren y determinaren que ningun gènere de drap o roba de qualsevol sort que sia se puxa tirar después que refon (?) del molí, que no sia después de tirada la tal roba tornar-la a banyar per a aparellar la dita robo (sic) e/o draps. Y qui lo contrari farà, encòrrega en pena la tal perçoña de deu lliures moneda real de València, y la tal roba e/o draps perduts; aplicadora dita pena, çò és, les deu lliures per a l'acusador y de lo demás, lo ters a l'Almustasaf, lo ters als vehedors y lo altre ters per a al (sic) dit ofici. Y si acusador no y aurà, repartixcas dita pena de deu lliures los dits vehedors migerament, además de dit sin (?) ters de la dita pena.

Document 17.

ATA, Llibre 2on., Concejos de la fábrica desde 1590 en adelante, f. 80r.

RESSOLUCIO DEL U DE GENER DE 1673

També fonch feta proposició per dit Miquel Sempere, dient que la experiència mostra que los draps setzens són draps fets a posta, y que estos no és just que es tiren per ser gran dany dels compradors, sino que tant com puguen posar als caps planejant-lo fins tres pedres a cada cap, de quarteró cascuna, y només. Y trobant lo contrari, lo tal setzè sia perdut y aplicat per a el Senyor Mustasaf y demás, y segons se solen aplicar semblants penes. Y lo mateix se

observe si fos atrobat algun drap estés en les barres ab alguna barra o contrapes, que també este tal sia perdut. Y tot drap de sort que no's puixa tirar en cordes en manera alguna, çò és, los setzens y vintidosens. Oida dita proposició, per la major part de dit Consell donch cols y determinat que lo setzè no's pose en barra ni's tire, sino que's fassen pedres de quarteró y n'i posen fins tres en cada cap; y trobant lo contrari lo tal drap sia perdut y repartit conforme les demés penes se solen y acostumen repartir. Y també es farà lo mateix si algun drap serà atrobat ab contrapes com dit és. Y que no y aja cordes per a els vintidosens. Y així fonch clos etc. *Actum Consilii etc.*

Testes Consilii

Document 18.

ATA, Llibre 2on., *Concejos de la fábrica desde 1590 en adelante*, f. 81 r i v.

RESSOLUCIO DEL CONSELL DEL 6 DE GENER DE 1674

Et etiam fonch proposat que té l'Offici molt frau en que molts perayres aperellen (sic) los draps ab tot son pèl; que de hui avant qualsevol catorzè fraresc o de color que aparellaran ab tot son pèl estiga perdud (sic). Oida dita proposició, la major part tingueren per bé y determinaren que qualsevol catorzè fraresc o de color que trobaran o sabran que se a aparellat ab tot son pèl estiga perdut. Y si no'l trobasen per haver-los enportat o amagat, lo amo del tal drap pague lo preu de aquell, aplicadora dita pena lo ters al mustasaf, lo ters als veedors y lo altre ters als canonjes de dit offici.

Y també fonch clos y determinat per dit Consell que qualsevol vintidosè vengut del molí que'l duran al tirador no'l puguen traure del tirador sens que primer lo manifesten als canonjes té nomenats l'Offici, sots la mateixa pena del tal vintidosè perdut, aplicadora *ut supra de quibus est. Actum in Sala Consilii etc.*

Testes Consilii

Document 19.

ATA, Llibre 2on., *Concejos de la fábrica desde 1590 en adelante*, f. 82v.

CAPITOLS APROVATS PEL CONSELL EL VINT-I-SET DE MARÇ DE 1674

1. Primo, que en los catorzens, així frareschs com de color, no puguen posar més de tres pedres de les que y aurà senyalades per l'Offici en lo tirador a cada cap de drap. Y qui en posarà més y farà lo contrari, encòrrega en pena de sis lliures aplicadores segons capítols.
2. Item, que ningun catorzè, fraresch ni de color, s'i puguen pegar ningun srait (sic) vengut del molí que no sia exugat en lo tirador sots la mateixa pena.
3. Item, que ningun drap dels que es tindran en els barres del porche del tirador lo puguen cosir als caps, ni planejar y tirar-lo; sino que estiga ab son plec caygut de barra a barra. Y als caps y posen bastonets lligats ab esparts o fils. Y qui lo contrari farà encòrrega en la mateixa pena.

Universitat d'Alacant
Universidad de Alicante

Document 20.

ATA, Llibre 2on., *Concejos de la fábrica desde 1590 en adelante*, ff. 82v i 83r.

CONSELL GENERAL PER A FER PENÓ (VINT DE MAIG DE 1674)

Anno a nativitate domini MDCIxxiii, die vero intitulato xx mensis maii. Gregori Pasqual y Onofre valor, perayres veedos de l'Offici de Perayres de la present vila de Alcoy, presentis, Andreu Irlés, clavari, Nicolau Péres, Agostí Pasqual, Geroni Llopis, Visent Alleix, Françès Péres, Luís Llàzer, Roc Gisbert, Diego Pastor, Antoni Miró, Vicent Aznar, Jaume Pasqual, Juan Moltó, Josep Pasqual, Pere Juan Pasqual, Visent Martí, Nicolau Torregrosa, Juan Monllor, Gaspar Jordà, Grabriel (sic) Miró, Miquel Botella, Pasqual Berenguer, Fransès Sempere, Jordi Sempere, Diego Llopis, Françès Pasqual, Blai Péres, Françès Mataix, Gaspar Péres, Miquel Sempere, Geroni Gisbert, Luís Pastor, Luís Péres, Juan Llopis, Nicolau Berenguer, Andreu

Abat, Juan Péres i Luís Miró, perayres, tots mestres examinats de l'Offici de Perayres de la present vila de Alcoy, y de dita vila vehins y habitants. Ajustats y congregats en la casa de dit offici, hon per a semblants y altres negosis se solen y acostumen ajustar y congregar, essent la major part de dit offici y tot aquell representant, feta convocaçió ab sò de trompeta y veu de pública crida per tots los llochs acostumats de dita vila, segons consta ab relació feta a mi, lo notari scrivà infrascrit, per Damià Peris, missatger y trompeta públic de la present vila, que dix haver fet pregó que tots los perayres acudixquen a la casa de l'offici per a la present ora que se a de tenir Consell General. Y presents Juan Margarit, ciutadà, Justícia, i Geroni Gisbert, fill d'Estació (sic), Almustasaf, de la present vila de Alcoy habitador; fonch feta proposició per lo dit Onofre Valor, altre de dits vehedors, dient: sabràn ses mercets que en la present vila se a creat de nou offici de fusters, y entench que per a el dia de la festivitat del Corpus es tracta de fer un pendó y exir l'offici en forma a acompanyar la prosesó lo que serà de molt luiment; y així seria de parer que, pues és tot en onra y glòria de nostre Senyor, que l'offici de perayres en faça uno per a dit dia que parexem molt bé y tindrem lo primer puesto com a més antichs. Oida la qual proposició, anant votant de uno en uno en la forma acostumada, per tot lo dit Consell, *nemine discrepante*, fonch determinat que *de continente* se fasa per a el dit dia del Corpus un pendó y que es prenga el primer puesto en la prosesó com a més antichs. Y que lo pendó es faça a voluntat dels senyors Clavari y Majorals de l'offici. Y tanbé, per a tot lo que convinga y es puga seguir, que nomenen en síndich de dit offici a Miquel Sempere, perayre, present y açceptant, per a que acudixca a fer tot lo que convinga tocant al dit offici, firmant a part del present acte de sindicat. Y així fonch clos y determinat etc. *de quibus etc. Actum Consilii etc.*

Testes Consilii

Document 21.

ATA, Llibre 2on., *Concejos de la fábrica desde 1590 en adelante*, f. 85v.

RESSOLUCIO DEL CONSELL DEL 6 DE GENER DE 1675

Y ultimament fonch clos y determinat per la major part de dit Consell, atenent al descrèdit que té l'offici en vendre los setzens per fets a posta y no ser conforme, que de hui avant tots los perayres de la present vila, après de aparellat qualsevol drap setzè, tinguen obligació de manifestar-lo als veedors de l'offici ans de ensetar-lo, per a que diguen si és drap

que's pot vendre per fet a posta o no. Y trobant-lo no ser àbil y suficient y fet a posta, ab les calitats que semblans dràps es dehuen fer, lo tal drap l'entreguèn en poder de un abaixador per a que aquell se vena en sa casa, ab manifestes al que'l compre que és drap comú y no fet a posta. I el que no manifestarà, encòrrega en pena del tal drap setzè perdut, aplicador lo ters al Almustasaf, lo ters als vehedors y lo altre ters a l'offici. E així fonc clos y determinat de *quibus etc. Actum Alcoy in domo officii etc.*

Testes Consilii etc.

Document 22.

ATA, Llibre 2on., *Concejos de la fábrica desde 1590 en adelante*, f. 87r.

RESSOLUCIO DEL CONSELL DEL 6 DE GENER DE 1676

Et etiam fonch clos y determinat per dit Consell General, que tot setzè y vintidosè de color se aja de fer y faça d'esta ora en avant per tots los mestres de l'offici de tres tisores, aparellant-los ab la miga palla; tant los que's fabricaran en la present vila, com los que duran de fora vila aparellar, axí que s'enten lo present Capítol per al vehí y foraster. Y en cas de no fer-se en dita forma, encòrrega lo tal en la pena del Capítol de 6 de janer 1675.

Universidad de Alicante

Document 23.

ATA, Llibre 2on., *Concejos de la fábrica desde 1590 en adelante*, ff. 95v i 96r.

CAPITOLS APROVATS PEL CONSELL EL 6 DE GENER DE 1680

Primo, ordenen y manen, y per tot lo dit Consell fonch clos y determinat, que los canonjes que tindrà lo dir offici tinguen cuidado en qualsevol drap que serà menester posar-i cordes de regonexer la bondat i lo que aquell se pot tirar, i en cas de tenir les calitats el tiren una vara només. Y trobant-lo que no's suficient, per a son descàrrech i apartar-se de qüestió ab los amos, no'l tiren ni toquen menys que avisen als vehedors de l'offici y

aquells obren lo que serà més convenient. Y qui lo contrari farà, encòrrega en pena del drap perdut, aplicador segons capítols [...] fets.

Item, fonch clos y determinat que tot setzè que serà fet per drap fet a posta, sia manifestat als vehedos per a que judiquen si és drap fet a posta o no. Y trobant lo que no té les calitats y bondat de drap setzè fet a posta, el tal drap sia entregat en poder de un abaxador. Y qualsevol perçona que el compre se li manifeste com aquell drap és drap comú y no fet a posta. I qui lo contrari farà encòrrega en pena del drap perdut, aplicadora *ut supra*.

Item, fonch clos y determinat que qualsevol perayre que farà drap catorzè i es trobarà haver-lo aparellat en tot son pèl, sia de ell o de altre, encòrrega en pena del drap perdut aplicadora *ut supra*.

Item, ultimament fonch clos y determinat que qualsevol perayre que se li provarà que enborra la llana sens primer esclafar-la encòrrega en pena de deu lliures aplicadores lo ters al Mustasaf, lo ters als vehedos y lo altre ters a l'acusador.

Document 24.

ATA, Llibre 1er., *Capítulos de la fábrica del año 1561, y concejos hasta 1590, ff. 105r a 106r.*

ACTA DEL CONSELL DEL VINT-I-CINC D'OCTUBRE DE 1682 PER TORNAR A REDACTAR ELS CAPÍTOLS QUE, 4 DIES ABANS, S'HAVIEN APROVAT AMB MOTIU DE LA VISITA DEL GOVERNADOR GENERAL DE VALÈNCIA.

Consell General

Anno a nativitate domini MDCIxxxii die vero intitulato xxv octobris. Augustí Pasqual y Josep Pasqual, perayres de la present vila de Alcoy, vehedos [*sic*] en lo present any de l'Offici de Perayres de la present vila de Alcoy; Nicolau Abat, Juan Pérez, Blai Pastor, Andreu Abat, Jaume Mira, Frances Sempere, Gregori Satorre, Nicolau Berenguer, Josep Pastor, Frances

Mataix, Jaume Pasqual, Juan Mònsó, Luis Pastor, Mauro Albors y Agostí Pérez^y; ajuntats y congregats en la Sala del Offici de [sic] solen y acostumen ajuntar y congregar, essent la major parts [sic]. En presència de Andreu Gisbert, Justícia, y de Miquel Margarit, Almustasaf, fonch feta proposició per lo dit Agostí Pasqual, altre de dits vehedos, dient que en lo dia 21 del present se avia tengut Consell General y havent fet serts Capítols y resolt que no's donasen a decretar al Senyor Governador; havent vengut asò a notícia de alguns mestres que no foren atrobatés en dit Consell, los a paregut que dits Capítols se an de adobar y millorar y fets bons de conforme que es donen a dit Senyor y qu'els autorizé posant sa autoritat y decret <judicial> y així seria de parer que ahui que tots sien contents y resten guirosos [sic] que es facen nous Capítols y que s'envien a [...] Senyor Governador. Vida [sic] dita proposició, votant per son orde, la major part clogué y detterminà que's faça segons està proposat *et in continenti* davant de tots los dits consellers foren fets y ordenats los capítols del thenor següent:

- 1 Primerament estatuixen y ordenen que ninguna persona, de qualsevol estat y condició que sia, puixa fer ni faça algun gènere de roba tocant a l'Offici de Peryares, ni donar-ne a fer a altra qualsevol percona [sic] o perçones menys que sia mestre o mestres examinats de dit Offici. Y la faena que a de fer sia de mestre examinat, y éste tal, per a haver-se de examinar a de constar primerament com aquell tal a practicat de dit Offici des de edat de quinze anys en amunt en casa de un mestre de dit Offici per temps de tres anys. Y que si algú vol que's [sic] ser examinat de dit Offici que tinga obligació de pagar per rahó de dit examen, açò és, si és fill de mestre tres lliures reals de València, y si no és fill de mestre sis lliures de dita moneda, y si fos foraster deu lliures de dita moneda^z.

^y Els assistents al Consell celebrat quatre dies abans van ser els següents: Agustí Pasqual, Josep Pasqual (veedors), Miquel Berenguer, Pere Joan Pérez, Bertomeu Pérez, Josep Merita, Josep Guerau, Blai Pastor, Andreu Irlés, Miquel Pasqual, Tomàs Pérez, Agustí Pérez, Cristófol Terol, Jaume Pasqual de Josep, Blai Pérez, Lluís Pastor, Francesc Aznar, Josep Miralles, Joan Montó, Francesc Sempere, Jaume Pasqual de Agustí, Nicolau Berenguer i Miquel Miralles.

^z El capítol corresponent aprovat quatre dies abans deia el següent:

"Primerament, lo dit Offici estatuix, ordena y mana que d'esta ora en avant, ninguna persona que sia tant de la present vila com forastera, no puixa fer draps y treballar del obratge de la llana ni fer treballar en sa casa, que no sia mestre examinat, sots pena de vint-i-cinch lliures aplicadores lo ters al almustasaf, lo ters al acusador, y, l'altre ters als vehedors. Y si no y a acusador sia dita part dels vehedors, y en fasen a ses voluntats. Y si alguna perçona en fes mentres no sia per a son servisi de sa casa i familia, i li's prove fer-lo per a vendre o haver-ne venut, encòrrega en la matexa pena si lo tal drap pas dret [sic]".

Com es pot apreciar, les diferències entre aquesta redacció i la que hom aprova finalment són notòries i substancials.

- 2 *Secundo*, és estat estatuit y ordenat que ninguna perçona qui gose de altre Offici no puxa gosar ni exsersir dit Offici de Perayre, si no *tantum* lo offici que profesa^{aa}.
- 3 *Tercio*, és estat estatuit y ordenat que qualsevol vehí de dita e present vila de Alcoy puixa donar a fer a qualsevol mestre de dit Offici un drap o tros de drap per a servisi de tota sa casa y família. Si a cas fos que éste tal es provàs aver venut ninguna vara a qualsevol altra persona, encòrrega en pena de deu lliures moneda de València y perdre lo drap^{bb}.

Dits y entesos los dits Capítols, y votant de uno en uno sobre la dita proposició uno après de altre per tot lo dit Consell, foren lloats y aprovats. Y clos y detterminat que per a major validitat y silmitud [*sic*], sien donats y posats en mans de sa Senyoria lo Senyor Governador per a que les autorize y pose sa autoritat y decret iudicial. E així fonch clos y detterminat. Y que lo decret faedor se pose y continue en lo present llibre per a memòria en lo esdevenidor etc. *Actum Alcoy in aula Consilii*.

Decret fet en la present vila de Alcoy per a autorizar los capítols damunt escrits per Sa Senyoria lo Magnífic Governador de la Ciutat de València estant de visita en la present vila.

Die vigesimo sexto octobris anno millesimo sexcentesimo octuagesimo secundo signum Augustinus Pasqual infrascripto.

Agostí Pasqual, Clavari del Offiçi de <Perayres> com millor pot, diu que en lo dia de vint-i-cinch dels corrents, lo dit Offiçi, lilegitimament congregat, a fet tres capítols consernents al bon govern de dit Offiçi, ab acte rebut per Luis Carbonell, notari, dels quals fa presentació *si et in quantum*.

Per tant supplica es mane decretar y autorizar aquells segons son serie y tenor per ser així

^{aa} Al mateix capítol redactat amb quatre dies abans diu:

"Item, que qualsevol perçona que voldrà pendre l'offici de perayre, de hui en avant, que aja de estar matriculat en lo Llibre de l'Offiçi i estar en casa de un mestre examinat per temps de quatre anys, y que no sien finits no puxa lo tal ser examinat ni creat mestre de dit Offici".

^{bb} Al capítol corresponent redactat abans hom llegeix:

"Item, que d'esta ora en avant qualsevol perçona que voldrà ser mestre de dit Offiçi, havent contat de la plàtica y aver-lo trobat estar àbil y suficient, si serà fill de mestre pague tres lliures y vehí de la present vila, si serà vehí de la present vila y no serà fill de mestre pague per lo examen sis lliures, y si serà foraster pague deu lliures".

compliment e implorant-se.

Die vigesimo sexto octobris anno millesimo sexsentesimo octuagesimo secundo visis actis providebitur.

Don Manuel Mercader.

Document 25.

ATA, Llibre 1er., *Capítulos de la fábrica del año 1561, y concejos hasta 1590*, f. 139r.

CAPITOL REDACTAT COM ACORD DEL CONSELL GENERAL EL 6 DE GENER DE 1686 I PROCLAMAT EL 18 D'ABRIL DE 1689

Die 18 aprilis 1689

(?) del Senyor Almustaçaf, junt, Nicolau Peres y Nofre Aracil, vehedós de dit Offici, aver precomtat (sic) lo dit Capítol i dat a entendre per tots los llochs acostumats de la present vila ab só de trompeta. E així stà dita relació (?) en Alcoi. (?) Sempere (?)^{cc}.

Item, fonch determinat per tot lo dit Consel *nemine discrepante* que de hui en avant qualsevol presona (sic) de qualsevol estat y condició que sia que farà y fabricarà ningun drap setzè que tinga obligaxió (sic) de fer-lo de bona llana de escilo triada conforme de antichs se solia triar y que tinga obligaxió aixi matex de fer-lo apanar de tres tisores y ans de traure-lo lo tal sedzè (sic) de la present vila ni ensetar-lo, lo amo de aquell tinga obligaxió de manifestar-lo als veador (sic) de dit Offisi, per a que el regonegen si està fabricat tot de lana triada de esquilo y sens mescla alguna de pelades y ab tres tisores com està dit, li donen lisència per a traure-lo o ensetar-lo, y trobant lo contrari encòrega en qualssevols de dits casos lo amo y senor (sic) de dit drap en pena de deu lliures moneda real de València aplicadores lo ters al senor mustasaff, lo ters als dits veadors y lo altre ters a l'acusador.

^{cc} Fins ací es troba escrit al marge en una lletra menuda i quasi intel·ligible. La resta és un acord de Consell pres tres anys abans d'aquesta Crida.

Document 26.**ATA, Llibre 4^t, *Libro del Gremio de Texedores de la villa de Alcoy*, ff. 46r i v**

CAPITOLS DE L'ARRENDAMENT DELS DRETS DEL GREMI (sense data i, segurament, sense validesa)

Capítulos^{dd} baxo los quales el Gremio de Texedores de Lana de la Real Fábrica de esta villa ha de conceder en arrendamiento el derecho de percibir por cada una pieza de las que se texieren lo que aquí se dirá:

1. Primeramente, con pacto que el arrendador, durante el tiempo de este arrendamiento (que ha de ser por un año, contador desde el día del otorgamiento de la escritura en adelante), haya de percibir y cobrar de todos los maestros de dicho Gremio por cada pieza que texieren lo siguiente: por cada una pieza de 26no, 28no, 30no y demás suertes superiores, un sueldo; por cada 24no, diez dineros; por cada 16no, vayeta 16na, 18no, 20no y 22no, ocho dineros; y por cada 14no, pedazo y vayeta 14na, seis dineros.
2. Con pacto que ningún maestro pueda empesar a texer pieza alguna de paño, pedazo ni vayeta, sin manifestarlo primero a dicho arrendador. Y, lo contrario haciendo, incurra en la pena de 1 £ s, aplicadora por terceras partes a penas de Cámara, al Señor Juez y denunciador. Y con la calidad de que las piezas de paño, pedazo o vayeta, que en el día del otorgamiento de la escritura de este arrendamiento estuviesen ya en el telar, queden libres de la sobredicha contribución. Y que los maestros tengan de tiempo para pagar este impuesto hasta mientras se texiere la tal pieza, y no más. Y no satisfaciendo entonces, desde luego les pueda executar por su importe y costas dicho arrendador.
3. Con pacto que el precio de este arrendamiento, le ha de pagar el arrendador en tres tercias de vencido, cada una en el día que cumplieren los quatro meses que correspondan.
4. Que dicho arrendador, para seguridad de la paga de este arrendamiento y cumplimiento de estos pactos, haya de dar fianzas, legas, llanas y abonadas, y prinsipales obligados, y mejorarlas siempre que se le pida. Y no cumpliéndolo, por no querer o no poder, reste

^{dd} Al capdamunt del foli hi ha escrit: "No sirven".

en libre facultad del Gremio el que quede o no rescindida la escritura de arrendamiento, sin que para lo susodicho sea necesario interpelación judicial ni extrajudicial.

5. Con pacto que dicho arrendador sea tenido y obligado a pagar de propios (además del precio de este arrendamiento) al secretario de la escritura de él por entero, y el de las de fiadores y méjoras, y el papel sellado de registro, y copia que ha de dar al Gremio, y los derechos de subhastación y remate.
6. Y con pacto que dicho arrendador, por ningún caso furtuhito (sic), pensado o no pensado, aunque sea tal que no pueda venir al entendimiento y discurso del hombre más prudente o discreto, no ha de poder pedir rebaja ni disminución del precio de este arrendamiento, por que en todás contingencias que puedan acaecer le ha de pagar por completo.

Document 27.

ATA, Llibre 8e, *Acuerdos de la Fábrica desde 1716 hasta 1728, inclusive, s.f.*

ENCAPÇALAMENT DEL LLIBRE

Aquí en este libro están continuadas las Juntas y Parlamentos de la Real Fábrica de Paños de la presente villa de Alcoy, desde el año 1716, en el que prosiguió aquella sus facturas después de sosegada la turbación de la Guerra que empezó en el año 1703 - 1704 y 1705. Y duró la opresión hasta el año 1715^{ee} en que se principió a restableser el comercio. Y continuan hasta 1728 inclusive. En que la sirvieron de escrivanos Thomás Giner, hasta 1720; y desde 1721 hasta 1730, Vicente Alexandre, escrivano; y, por enfermedad de éste, en 1729 y 1730 le asistía Joseph Mataix, escrivano, y en 1731 por si sólo la asistió.

^{ee} En realitat a una Junta de 1716 es fa referència a acords de l'any anterior, la qual cosa vol dir que, malgrat tots els problemes, el més probable és que l'activitat no arribara mai a desaparèixer.

Document 28.

ATA, Llibre 8^è, *Acuerdos de la Fàbrica desde 1716 hasta 1728, inclusive*, s.f.

JUNTA PER A INFORMAR A L'ADMINISTRADOR DE LES RENDES REIALS, DAVANT UNA PETICIÓ DEL MATEIX, SOBRE QUANTITATS, QUALITATS I PREUS DE DRAPS PER A L'ABASTIMENT DELS EXÈRCITS, 1717

En la villa de Alcoy, a los quatro días del mes de octubre de mil setecientos diez y siete años; Vicente Sans, avehador del Officio de Pelayres de dicha villa de Alcoy, Joseph Martí, clavario, Gregorio Gisbert, síndico del dicho officio, Vicente Gisbert, Mauro Cantó, Jayme Mataix, Juan Blanes, Gerónimo Gisbert, Miguel Miralles, Nadal Llazer, Jayme Pasqual, Joseph Botella, Joachim Gisbert, Juseph Gisbert, Juseph Payá, Mauro Albors, Thomás Pasqual, Frances Folch, Nicolau [sic] Abad, Juseph Torregrosa, Christófol Abad, Blay Payá, Miquel Gonsálbez y Christófol Gonsálbes; todos maestros examinados de dicho officio. Juntos y congregados en la Casa dicha de la Bolla, propia de dicho officio, en dónde para tratar semejantes y otras cosas y negocios tocantes a dicho officio se suelen juntar y congregar. Presediendo primeramente lisensia, permiso y facultad de el Señor Don Luys de Costa Quiroga, brigadier de los Reales Exércitos y Corregidor Governador y Justicia Mayor por Su Magestad de dicha villa de Alcoy y de más villas y lugares de su partido y jurisdicción, para tener y selebrar la presente Junta. Presediendo convocación hecha por Nicolás de Ruesta, alguazil menor, en todos los referidos maestros para el presente día, puesto y ora, según que assí se afirma. Y siendo assí congregados, y afirmando esser [sic] el número suficiente para representar la junta Particular de dicho officio, que al presente tiene voces y fuersa de Junta General, y representando el dicho officio; en presencia y asistencia de Diego Moltó, ciudadano, Alcalde de la Hermandad de dicha villa, por ausencia y enfermedad de Joseph Torregrosa, ciudadano, Alguazil Mayor de dicha villa, quién tiene verbal comisión de dicho Señor Governador para dicha asistencia en lugar de aquél. Fue hecha proposición por el dicho señor Vicente Sans, avehador, en la forma acostumbrada, diciendo: que en el día de oy le ha entregado una carta el dicho Señor Governador, para fin y efecto que tenía del Señor Don Rodrigo, Cavallero Superintendente General de las Reales Rentas que Su Magestad tiene en la Ciudad y presente Reyno de Valencia, para fin y efecto de que le comunicara en la Junta de el Officio referido de Perayres de dicha villa, y se tomase por dicho officio y Junta resolución sobre lo contenido en ella. La cuál es com sigue:

<A muy Señor mío>, deseando yo el aumento de las fábricas de este Reyno, para alivio de los vasallos de Su Magestad, y ofresiéndose aora ocasión muy prompta en que puedo influir sobre que los vestuarios de infantería y cavallería se hagan de paño de esa villa, se ha de servir <Vuestra Merced>, inmediateamente que reciba ésta, y sin perder tiempo, llamar a el Gremio y saber de él a punto fixo las cosas siguientes:

- 1) A que precios daran la vara de cada género de paño, assí blanco como de colores, explicando los colores de que los podrán fabricar.
- 2) Qué varas se obligaran a fabricar cada mes.
- 3) Qué ancho tienen los paños.

Y me ha de reunir <Vuestra Merced> muestras de todos con este mismo extraordinario, y ente y viniente, de forma (si es posible) tenga yo aquí la respuesta de <Vuestra Merced> mañana lunes, en todo el día, o, todo lo más, el martes al amanecer[...] como de a Valencia 3 de octubre de 1717. Ya sabe <Vuestra Merced> que si en otras partes de España dónde ay fábrica se encuentra mayor conveniencia en los precios se perderá este beneficio para esa villa, y assí se pondrá el Gremio en los últimos precios a que pueda dar los géneros, lo que yo deseo que tengan esse consuelo.

< B I. M de [...] >

Su más afecto servidor

Don Rodrigo Cavallero

Y oída y entendida dicha carta y su contenido, que se debería tomar resolución en ello, atendiendo al beneficio que sobre lo refrido podría tener dicho officio, y assí era de voto y parecer que se de respuesta al dicho Señor Governador en la forma que se sigue:

Primeramente que mientras se hallen las lanas al precio de dos libras por cascuna arrova [...] dicho precio hará el officio, o los maéstros particulares de su gremio, paños sesenos blancos y de azul y blanco, y de azul oscuro que tiran, o tienen, seis palmos de ancharia, ropa de munición, según se fabricó para el Regimiento de Saboya, a los precios siguientes; esto es,

los blancos al precio de una libra y cinco sueldos por vara	1 £ 5 s
los azules y blancos al precio de una libra y seis sueldos por cascuna vara	1 £ 6 s
los de azul oscuro al precio de una libra y nueve sueldos por cascuna vara	1 £ 9 s

Y assimesmo harán paños vintydosenos que tiran o tienen siete palmos de ancharia, de los referidos colores y de la mesma calidad de ropa de munición, según es dicho, a los precios siguientes; esto es,

los blancos al precio de una libra y diez sueldos por cascuna vara	1 £ 10 s
--	----------

los de azul y blanco al precio de una libra, onze sueldos por cascuna vara 1 £ 11 s
 los de azul oscuro al precio de una libra, catorse sueldos por cascuna vara 1 £ 14 s
 Advirtiéndolo que las referidas ropas de los referidos paños, las harán a los precios referidos, respectivamente, entregando dichas ropas y paños en la presente villa de Alcoy.

Y asimismo de que antes de empesar dicha fábrica se les ha de dar de bestrecha [sic] seiscientas libras de moneda de este Reyno, y que estas se han de quedar muertas asta el último mes y entrego de los paños de dicha fábrica.

Y que de esta manera harán ochocientas varas de paño cada mes, contadores después de hecho el entrego de la bestrecha de dicha cantidad, en adelante.

Y que para venser qualesquiera otros reparos que se offresieren, vayan a la Ciudad de Valencia, Joseph Torregrosa de Vicente y Vicente Sans^{ff}.

Y aviéndose votado sobre dicha proposición, todos los referidos maestros, sin haver voto en contrario, fueron del mesmo voto y parecer, según se avía propuesto. Y asimismo que para venser qualesquiera otros reparos que se ofresieren, vayan a la Ciudad de Valencia \dichos/ Joseph Torregrossa, hijo de Vicente y Vicente Sans, a los quáles se les de y dan todo el poder y facultad para tratar acerca de lo susdicho con dicho Sr. Don Rodrigo Cavallero, y acabar de componer dicha fábrica del modo y forma que mejor les paresiere ser más provechoso y de mayor conveniencia para dicho officio y para los maestros que serán de dicha fábrica. Dando por bien hecho todo lo que aquellos hizieren, ajusta [sic] y compusieren aserca de lo susodicho, sin revocarlo en manera alguna, y a su primera obligarob los bienes de dicho officio. En verdad de lo qual assí lo determinaron y otorgaron y firmaron quatro de dichos otorgantes, por todos a quiénes yo el escrivano doy fee conosco. En dicha villa de Alcoy, en los susodichos mes y año, siendo testigos Gregorio Torregrosa, menor, Juan Verdú y Vicente Pérez de Vicente, vezinos de dicha villa de Alcoy.

[signatures:] Visente Sans, Francisco <Pérez>, Juan Blanes, Francisco Folgh [sic]

Pasó ante mí: Thomás Giner, escrivano.

^{ff} Aquesta darrera frase es troba subratllada amb puntets, com si s'haguera afegit més tard o no fora segura la seua aprovació. De fet, pel que es dedueix més avant es possible que aquest extrem no estiguera contés en la proposta inicial de Vicent Sanz, sinó que hauria sorgit de la mateixa Junta.

Document 29.

ATA, Llibre 8^è, *Acuerdos de la Fábrica desde 1716 hasta 1728, inclusive*, s.f.

JUNTA EN LA QUE ES PROHIBEIX FER DRAPS A PERSONES QUE NO SIGUEN MESTRES EXAMINATS, QUE ELS MESTRES NO PUGUEN TREBALLAR PER A ALTRES QUE NO SIGUEN MESTRES (O DESITGEN SER-HO), QUE ELS TEIXIDORS NO PUGUEN FER MÉS DE DOS DRAPS A L'ANY I QUE ELS PARTICULARS DE LA VILA NO PUGUEN ENCARREGAR DRAPS SENSE NOTIFICAR-HO PRÈVIAMENT AL GREMI. 28 DE NOVEMBRE DE 1717.

[*Al marge*] Creaciones de maestros y otra determinación.

En la villa de Alcoy a los veinte y ocho días del mes de noviembre de mil setecientos y diez y siete años. Vicente Sans, avehador de el Officio de Pelayres de dicha villa de Alcoy; Joseph Martí, clavario; Gregorio Gisbert, síndico de dicho officio; Gerónimo Gisbert de Joseph, Joseph Botella de Vicente, Mauro Cantó, Joseph Payá de Gaspar, Thomás Gisbert de Juan, consejeros; Mauro Albors, Joachim Albors, Jayme Mataix, Blaz [*sic*] Pastor y Francisco Folch, expertos; todos maestros examinados de dicho officio, juntos y congregados en la Casa dicha de la Bolla, propia de dicho officio, en dónde para tratar semejantes y otras cosas y negocios tocantes a dicho officio se suelen ajuntar y congregar. Presediendo primeramente lisenia, permissio y facultad del Señor Don Luys de Costa Quiroga, brigadier de los Reales Exércitos y Corregidor, Governador y Justicia Mayor por Su Magestad de dicha villa de Alcoy, y demás villas y lugares de su partido y jurisdicción, para tener y selebrar la presente Junta. Presediendo convocación hecha por Nicolás de Ruesta, alguazil menor, en todos los referidos maestros para el presente día, puesto y ora, según que assí se afirma. Y siendo assí congregados, y afirmando esser el número suficiente para representar la Junta Particular de dicho officio, que al presente tiene voz y fuersa de Junta General por causa de las guerras, y representando todo el dicho officio, en presencia y asistencia de Joseph Torregrosa, ciudadano, Alguazil Mayor de dicha villa (quién tiene verbal comisión de dicho Señor Governador para dicha asistencia en lugar de aquél), fue hecha proposición por el dicho Vicente Sans, avehador, en la forma acostumbrada, disiendo: que según capítulos de dicho officio ninguna perçona que no sea maestro examinado puede hazer ni fabricar paño alguno ni otra ropa tocante a dicho officio, baxo las penas contenidas en dichos capítulos. Y, assimesmo, que maestro alguno examinado puede hazer ni fabricar paño alguno ni otra ropa tocante a dicho officio por otra perçona que no sea maestro, sino por aquella que, deseando obtener el magisterio de dicho officio, aya

tomado plasa por tiempo de un año, que pueda tenerla aparejando dichos paños y ropas los maestros que huviese señalados por dicho officio para dicho efecto. Y también que ningún maestro del officio de texedores de paños pueda hazer ni fabricar más que dos paños en un año, ni poder ajudarse [sic] parfa fabricar los unos a otros aparejándoles los referidos maestros que tuviere señalados dicho officio baxo las penas contenidas en ellos. Y, assimesmo, que qualquier vezino de dicha villa que para su usos propios de su casa quiera hazer un paño o pedaço de paño, lo aya de manifestar a dicho officio, y lo ayan también de aparejar los maestros de dicho officio que para dicho fin tendrán señalados los maestros de dicho officio en el modo que en ellos se expressa y contiene, baxo las penas en ellos contenidas. Y como al presente se ha experimentado mucha contravención a dichos capítulos, por lo que ha juntado la presente Junta para que se tomere [sic] solución en ello. Y, assí, era de parecer se observen y se hagan observar dichos capítulos y demás de dicho officio, assí a los maestros de dicho officio como a qualquier vezino de dicha villa que no los guardare y contravenga a ellos, baxo las penas contenidas en ellos. Y que para aparejar todos los referidos paños se nombren en aparejadores Pedro Colomer, el mayor, y Jayme Llazer, maestros de dicho officio. Y aviéndose votado sobre dicha proposición todos los referidos maestros, sin haver voto en contrario, fueron de voto y parecer del dicho proponente; y assí lo determinaron y nombraron en aparejadores para dicho efecto a los referidos Pedro Colomer y Jayme Llazer, dándoles todo el poder nesario que para dicho efecto se requiere.

(...)

Document 30.

ATA, Llibre 8^è, *Acuerdos de la Fábrica desde 1716 hasta 1728, inclusive*, s.f.

MODEL DE SOL.LICITUD DE PLAÇA PER A EXAMINAR-SE DE MESTRE PARAIRE, 1718

Et in continenti, dit Joseph Gonsalbes deposità en poder de dits avehadors dita cantitat de huit lliures que en lo acte de la plaça que li tenen donada en lo dia de huy dits avehadors, té promés depositar per a usar dit offici en lo dit any de la plaça; de que yo, Thomàs Giner,

notari, doné fee.⁹⁹

En la villa de Alcoy a los diez días del mes de mayo de mil setecientos y diez y ocho años, ante mí, el escrivano, y testigos infrascritos, parecieron Francisco Folch y Blas Pastor, pelayres, haveedores del Oficio de Pelayres de dicha villa, los cuales en dicho nombre dixeron que por quanto Joseph Gonsalbes, carpintero, les havia pedido plaça para poder usar y fabricar ropa de dicho Oficio de Pelayres por el tiempo de un año para obtener, al cabo de dicho tiempo, el magisterio de dicho officio, guardando el orden de los capítulos y ordinaciones de aquél. Por tanto, de su buen grado y voluntad, en dicho nombre y usando de la facultad que aquellos en dicho nombre les es permitida y tienen de usar de ella, conçeden a dicho Joseph Gonsalbes, vezino de dicha villa, plaça según capítulos y ordinaciones dxe dicho officio, para que por tiempo de un año puedan usar y usen de la facultad de dicho officio, fabricando la ropa que les pareciere de dicho officio, por el referido tiempo de un año. Para que, cunplido dicho tiempo, puedan obtener y obtengan el magisterio de dicho officio, con tal condición que haya de depositar pra dicho efecto en poder de dichos avehedores la cantidad de ocho libras, moneda del presente reyno, y renunciar a qualquier otro officio que profesa para obtener dicho magisterio; y todo según capítulos y ordinaciones de dicho officio. Y como se hallase presente el dicho Joseph Gonsalbes açetó [*sic*] dicha plaça a él concedida por dichos avehedores por dicho tiempo con las condiciones referidas, otorgó [*sic*]. Y se le obligó a hazer y cumplir todo lo susodicho por lo que obligó su perçona y bienes havidos y por haver con el poderíode justicia y renunciación de leyes, de su favor y de la general del derecho en forma. En cuyo testimonio otorgaron todos resíprocamente la presente, por ante mí, el presente, la presente escritura en dicha villa de Alcoy en los susodichos día, mes y año. Siendo testigos Lorenço Carbonell, apotecario, Felipe Candela y Pedro Vicente Ferrandis, estudiantes, vezinos de dicha villa de Alcoy, y los otorgantes, a quiénes yo, el escrivano, doy fee conosco. El que supo escribir lo firmó, y por los que no, a su ruego lo firmó por ellos un testigo.

Pasó ante mí, Thomás Giner, escrivano.

⁹⁹ Aquest text es troba escrit damunt del que segueix a continuació i està fet en un altre moment ja que canvien substancialment la tinta, la lletra i, com es pot comprovar, l'idioma.

Document 31.**ATA, Llibre 8è, *Acuerdos de la fábrica desde 1716 a 1728 inclusive, s.f.*****JUNTA DEL GREMI DE PARAIREs DE L'11 DE GENER DE 1723 EN LA QUE HOM ACORDA ESTABLIR NOVES ORDENANCES^{hh}**

En la villa de Alcoy, a los onse días del mes de henero, año de mil setecientos veinte y tres. Luis Yrles y Joaquín Albors, aveedores del Gremio de Perayles de dicha villa, Luis Peres, clavario, Jayme Llazer, Christoval Abat, Francisco Reig, Joseph Torregrosa mayor, Guillermo Gosalbes, Joaquín Gisbert, Vicente Gisbert mayor, Juan Blanes y Gregorio Sempere, todos maestros examinados y creados de dicho gremio, juntos y congregados en la casa dicha de la Bolla propia de dicho Gremio, en donde para tratar y conferir semejantes y otras cosas y negocios tocantes a dicho gremio se suelen juntar y congregar. Precediendo primeramente licencia, permiso y facultad del Señor Don Luis de Costa Quiroga, Mariscal de Campo de los Reales Exércitos, y por su Magestad Governador, Corregidor y Justicia Mayor de dicha villa de Alcoy y su partido, para tener y celebrar la presente Junta. Presediendo convocación echa por Francisco Ramires, alguasil menor de dicha villa, para tener y selebrar la presente Junta en todos los referidos maestros para el presente día, puesto y hora, según que assí se afirma y siendo assí convocados. Afirmando ser el número suficiente para representar la Junta Particular de dicho gremio, que al presente tiene voces y fuersa de Junta General por las ocurrencias de las guerras, y representando todo el dicho gremio. En presencia y asistencia de Juan Valor, ciudada [sic] y alguasil mayor de dicha villa, quien tiene verbal comición de dicho Señor Corregidor para dicha asistencia en lugar de aquél. Fue echa proposición por el dicho Luis Yrles, avehedor, en la forma acostumbrada diciendo que en la Junta de tres de este corriente mes y año, se dió licencia a los aveedores para arrendar el arrendamiento de la bolla y no se puso precio. Y, assí, era de pareser se pagase por piesa mayor dos sueldos y medio, y por piesa menor dos sueldos, moneda de este presente Reyno. Y haviéndose votado sobre dicha proposición, todos los referidos maestros, unánimes y conformes sin voto alguno en contrario parecer, determinaron se arrende dicho arrendamiento por los dichos precios de dos

^{hh} La petició que es reprodueix al text imprès de les Ordenances –que és la que he transcrit– s'aprova també en aquesta Junta. Així mateix, el tema dels nous capítols torna a ser objecte d'atenció de la Junta l'11 de febrer, quan nomenen a Cristófol Abad com a Síndic davant les instàncies reials i municipals; el dia 4 d'agost. Aqueix mateix dia es dicten les disposicions immediates a la publicació de les Ordenances en allò tocant als exàmens de nous mestres paraire; i en algunes altres juntes, al mes de setembre, es fixen els nous salaris dels veedors i altres disposicions menys rellevants.

sueldos y medio por piesa mayor y de dos sueldos por piesa menor. Y también propuso en dicha Junta dicho Luis Yrles, áveedor, como los capítulos que oy tiene dicho gremio en los libros, aconsejado de muchos maestros de dicho gremio, se a disputado si serán válidos o no, por razón de haver pedido [sic] este Reyno los fueros por los contratiempos de las guerras. Y así era de parecer que se añadiesen otros capítulos, además de los que este gremio tiene, por causa de haverse aumentado la fábrica de este gremio a mayores suertes de paños de denandes [sic] tan solamente se estendía a paños dies y seisenos, y aora se estiende dicha fábrica a veinte dosenos, veinte quatrenos y treintenos. Y así que era de parecer, como tiene dicho, que se hagan nuevos capítulos, y que los antiguos y los nuevos que se hizieren se hayan de revalidar y se revaliden y aprueven en donde convenga y fuere menester para su valididad. Y para que se pueda poner en execución, aunque sea, embiar síndico a Madrid. Y que para todo lo que dicho es se nesesita de un abogado, y quien esté se le pague su salario. Y que su pareser era que se nombrase por abogado, como lo nombró para dicho gremio, al Dotor Christóval Gisbert, letrado, y que se le dé por su salario cada un año dies libras de moneda de este Reyno. Y también para que dicha Junta dé poder y facultad a los aveedores para gastar los bienes y propios de dicho gremio, todo lo que fuere menester en este caso; y si en la arca del depósito no huviese bastante cantidad para subvenir a los gastos que en este caso se ofrecieren, que se haga un repartimiento e o tacha entre todos los maestros de dicho gremio para que se pague todo lo que faltase. Hohído y entendido todo lo dicho por todos los maestros de dicha Junta, fueron todos de pareser que se hiziera del modo y manera que el dicho Luis Yrles, aveedor, lo tenía referido, menos el salario del dicho Dotor Christóval Gisbert, su abogado, para que se tome acuerdo y se tome pareser de personas que lo entiendan y se le dé aquel salario que se dava [sic] dar, para que dicho gremio pueda quedar bien. Para todo lo qual todos los maestros de dicha Junta, unánimes y conformes y ninguno discrepante, dan poder a los dichos aveedores para que hagan y puedan hazer todo lo dicho y gastar quanto fuere menester por razón de todo lo arriba ponderado. Por lo que dicha Junta obliga los bienes y rentas de dicho gremio y dan poder a la Justicia de su Magestad para que les apremien a todo lo que dicho es. En cuyo testimonio así lo otorgan en dicha villa de Alcoy en los susodichos día, mes y año, y lo firmaron tres por todos. Siendo testigos Pedro Sempere mayor, Christóval Macià mayor, labradores, y Pedro Mira, tundidor de paños, de dicha villa de Alcoy vezinos y moradores.

Document 32.

Ordenanzas con las que se gobierna la Real Fábrica de Paños de la Villa de Alcoy. Aprobadas por el Real y Supremo Consejo de Castilla en 19 de junio 1723. Está compulsado este traslado con su original con el que fielmente concuerda. En Valencia: año 1764. En la imprenta de Benito Monfort, vive junto al Hospital de pobres estudiantes.ⁱⁱ

[Al marge] Real Despacho.

Don Felipe por la gracia de Diós, Rey de Castilla, de León, de Aragón, de las dos Sicilias, de Jerusalén, de Navarra, de Granada, de Toledo, de Valencia, de Galicia, de Mallorca, de Sevilla, de Cerdeña, de Córdoba, de Córcega, de Murcia, de Jaén, Señor de Vizcaya y de Molina, etcétera.

Por quanto por parte de el Gremio de Pañeros Fabricantes de la Villa de Alcoy en el nuestro Reyno de Valencia se nos ha representado, que con el permissio que obtuvo de la Justicia y Regimiento de aquella Villa por Auto que proveyó en seis de marzo próximo passado, a instancia de dicho Gremio se juntó. Y estando congregados todos los maestros, a cuyo cargo está su régimen, reconociendo era imposible governarse por las Ordenanzas antiguas, respeto de hallarse diminutas, pues solo se estendían y daban reglas para la formación de paños diezysesenos, y que en este tiempo se havia aumentado la Fábrica y el Gremio a fabricar paños diezyochenos, veinteydosenos, veynteyquatrenos y treintenos. Havían formado unánimes y conformes, con pleno y deliberado conocimiento y consentimiento, las Ordenanzas y Capítulos que presentava con la solemnidad necessaria, las quáles, a mayor abundamiento, se hallavan aprobadas por la Justicia y Regimiento de dicha Villa, como todo constaba por los instrumentos y papeles de que assimismo hizo presentación, suplicándonos que, en atención a ser las mencionadas ordenanzas útiles y convenientes al aumento y manutención de dicho Gremio y bien común de la villa, fuessemos servido aprobarlas y confirmarlas en todo y por todo. Mandándoles expedir el despacho necessario, para que los individuos del dicho Gremio puedan usarlas y practicarlas sin impedimento alguno.

Y las dichas Ordenanzas son del tenor siguiente:

ⁱⁱ Hi ha una edició facsímil d'aquestes ordenances feta per "Llorens Libros", Alcoi, 1992.

[Al marge] Testimonio con inserta de las Ordenanzas.

Vicentè Pellicer, escrivano del Rey nuestro Señor público y mayor del Ayuntamiento de esta villa de Alcoy, Reyno de Valencia, doy fee y verdadero testimonio como estando la villa de Alcoy junta en su Ayuntamiento ordinario sábado seis de marzo de mil setecientos veinte y tres años, presentes los Señores Don Luis de Costa Quiroga, Mariscal de Campo de los Reales Exércitos por su Magestad, Governador, Corregidor y Justicia Mayor de ella y su tierra; Don Juan Merita Capdevila, Primer Regidor; Don Damián Merita, Don Joseph Descals, Don Isidoro de Puig Moltó, Joseph Sampere y Antonio Assensi, Procurador General del Común de esta dicha villa, todos regidores de dicha villa, entre otros acuerdos que hicieron, y por ante mí el escrivano de su Ayuntamiento, es uno el siguiente:

[Al marge] Petición del Síndico.

Vióse una petición de Christóval Abad, pelayre, procurador y Síndico del Gremio de Pelayres, y dos escrituras: la una de poder otorgada por el dicho Gremio a su favor, y la otra que prescribe los Capítulos y Ordenanzas para la buena forma y disposición que se debe observar en la fábrica de todas las suertes de paños que se fabrican en esta villa, para que exactamente procuren cumplir los maestros con los requisitos exempciales [sic] para su mayor perfección. En la qual petición, y por virtud de ella, pide que para la mayor firmeza y validad de dichos Capítulos y Ordenanzas se interponga la autoridad y decreto judicial de este Ayuntamiento, en forma que todo es del tenor siguiente:

Christóval Abad, pelayre, vezino de esta villa de Alcoy, en nombre y como Síndico del Gremio de Pelayres, consta del sindicado por la escritura que presento ante V. SS. el Señor Corregidor y regidores perpétuos que componen el Ayuntamiento de dicha villa, parezco y como más haya lugar en derecho digo: que con motivo de tener únicamente el dicho Gremio, mi parte, algunos Capítulos y Ordenanzas que en su formación se practicó en su primitiva creación, por los que se ha governado hasta los términos de aora, y prescribir aquellos solamente la buena forma y disposición que debe observarse en la fábrica de los paños diez y seis enos, que era la única suerte de ropa que en aquella estación se fabricaba. Pero como el transcurso del tiempo haya estendido dicha fábrica a diferentes calidades de ropas como son paños diez y ocho enos, veintey dos enos, venitey quatro enos y treintenos, y a la de bayetas, y se reconozcan pocos maestros de dicho gremio, que exactamente procuren cumplir con los requisitos exempciales para la mayor perfección de las diferentes suertes de ropas arriba referidas. En consideración

de no haver Estatutos y Ordenanzas que señaladamente prevengan las calidades con que dichas ropas deben fabricarse, está sucediendo haverse constituido dicha Fábrica en estado de toda libertad, extremo terminante contra la bondad que deben tener las dichas ropas, y successivamente el notorio perjuicio de los que usan aquellas, y finalmente en descrédito y menoscabo del Común de dicha Fábrica. En cuyos términos, deseando el dicho gremio, mi parte, ocurrir a tanto daño, en Junta que se celebró a los once días del mes de enero pasado de cerca de este presente año mil setecientos veinte y tres, precediendo los prerequisites de licencia, convocación y demás necesarios, acordó formar nuevos Capítulos y Ordenanzas, baxo cuya disposición, y no de otra forma deberán los maestros fabricantes en adelante gobernarse, para la fábrica de las ropas que van mencionadas. Baxo este supuesto el dicho gremio, mi parte, pasó la resolución del referido acuerdo a la buena inteligencia del Ayuntamiento de dicha villa, y vista aquella por V. S. vinieron en dar su aprobación, respecto de encaminarse a un razonable fin. En cuya conformidad, habiéndolo entendido dicho gremio, mi parte, por la respuesta, le bolvió el Señor Doctor Don Juan Merita Capdevila, Regidor Decano del dicho Ayuntamiento, el que decía el más puntual cumplimiento y buen aumento en dicha Fábrica, para que desde luego reglase dichos Capítulos y Ordenanzas que había acordado, por las que prescribiesse las reglas más conformes para la mayor perfección de dichas ropas y adelantamiento de dicha Fábrica. Y que fechos les presentara para determinar en su vista lo de justicia, para cuyo efecto ha nombrado algunos de sus maestros, y los más peritos en la inteligencia de dichas ropas, los quáles han practicado el régimen de dichos Capítulos y Ordenanzas, que son los mismos que autorizados por Vicente Aleixandre, escrivano que lo es de dicho gremio, a los veinte y uno días del mes de febrero de dicho año, en debida debida forma presento y juro. Y respecto de ser justos, y a razón conformes, y contener todo beneficio y utilidad pública.

Por tanto, y por no oponerse dichos Capítulos y Ordenanzas al bien público de la villa, antesbien [sic] encaminarse al mayor alivio de los individuos de dicho Gremio:

A V. S. pido y suplico que, havidas por presentadas dichas escrituras, manden, por la mayor firmeza y validad de dichos capítulos y ordenanzas, interponer su autoridad y decreto judicial en forma; y, que assí fecho, se me libren estos autos originales por su compulsorio en la forma regular, para los fines y efectos que más y mejor puedan y deban aprovechar al dicho Gremio, mi parte, y particularmente para acudir al Consejo Real de Castilla a pedir la confirmación y aprobación que huviere lugar. En justicia que pido, imploro el oficio, juro en forma, y para ello, etcétera.

[Al marge] Poder del Síndico por escritura.

En la villa de Alcoy, a los veinte y quatro días del mes de febrero año de mil setecientos veinte y tres. Luis Pérez, Clavario del Gremio de Pelayres de esta dicha villa, Luis Irlés y Joaquín Albors, Veedores, Jayme Pastor, Síndico, Juan Blanes, Joaquín Gisbert, Vicente Gisbert mayor, Joseph Torregrosa mayor, Christóval Abad, Guillermo Gozálbés y Thomás Sempere, próhombres, todos maestros de dicho gremio, juntos y congregados en la Casa dicha de la Bolla, propia de dicho gremio, en donde para tratar y conferir todas y qualesquier materias pertenecientes a dicho gremio se suelen juntar y congregár. Precediendo licencia, permissio y facultad del Señor Don Luis de Costa Quiroga, Mariscal de Campo de los Reales Exércitos, y por Su Magestad Governador, Corregidor y Justicia Mayor de dicha villa y su tierra; y con asistencia de Juan Valor, ciudadano, su Alguacil Mayor, para celebrar la presente Junta. Haviendo precedido la convocación acostumbrada de todos los referidos maestros, hecha por Francisco Ramírez, Alguacil menor, para el presente día, puesto y hora. Y siendo assí congregados, afirmando ser el número suficiente para representar la Junta Particular de dicho gremio, que al presente tiene voces y fuerza de Junta General por la ocurrencia de las guerras, y representando todo el gremio. Fue hecha proposición por el dicho Luis Irlés, Veedor, en la forma acostumbrada, diciendo que se había juntado la presente Junta para nombrar síndico y procurador de este dicho gremio, para presentar los capítulos y ordinaciones nuevamente hechos en este gremio delante de Su Magestad, eo [sic] de sus consejos, o donde convenga, para la deliberación y confirmación de aquellos y observancia de ellos. Y que era de voto y parecer, se hiciera en la persona de Christóval Abad, maestro de dicho gremio. Y oída y entendida dicha proposición por los referidos maestros, unánimes y conformes asintieron a ella sin contradicción alguna. En cuya consecuencia, le dieron y otorgaron al dicho Christóval Abad todo el poder que se requiere y es necessario, para que en nombre del Síndico de dicho gremio, y en representación de aquél, passe a la villa de Madrid a fin y efecto de obtener la confirmación y decreto de los capítulos y ordenanzas arriba expressadas de Su Magestad y Real Consejo de Castilla, haciendo todas las diligencias que convengan y necessarias fueren a dicho gremio. Como, assimismo, para que en el referido nombre pida y demanda qualesquiera gracias y privilegios concernientes para la utilidad y conveniencia de dicho gremio. Y para, y lo demás que va dicho, expendá y costée qualesquiera cantidades de dinero, y cuanto fuere necesario para su acierto y consecución, assí de las dichas gracias como de los referidos capítulos y ordenanzas. Y si necesario fuere, en nombre de dicho gremio comparezca ante los juezes y justicias que con derecho pueda y deba, y ponga qualesquier demandas, saque de poder de escrivanos escrituras, testimonios y otros papeles, y los presente, escritos, testigos y probanzas.

Haga pedimentos, requerimientos, protestaciones e juramentos, execuciones, prisiones, secretos embargos y desembargos, solturas, recusaciones y apartamientos de ellas, ventas e remates, tome posesiones y amparos, oygga autos y sentencias, intepornga e siga apelaciones e suplicaciones, e lo incidente y dependiente de ello. Que para todo lo dicho es, se le da poder tan cumplido que por falta de él no dexa cosa alguna por obrar en todo lo que en este caso se ofreciere, como dicho gremio lo haría presente; siendo con libre y general administración y facultad de injuiciar e sostituir uno o más síndicos y procuradores de este dicho gremio, revocar los sustitutos y nombrar otros, relevando a todos en forma. Y a su firmeza obligaron los bienes y rentas de dicho gremio havidos y por haver.

En cuyo testimonio otorgaron la presente en dicha villa de Alcoy en los susodichos días, mes y año. Y los otorgantes, a quienes yo el escrivano doy fee conozco, por los que supieron escribir lo firmaron tres, y por los que no, uno de los testigos a sus ruegos, que lo fueron Hipólito Peris y Miguel Olzina, labradores, y Miguel Masiá, albañil, de dicha villa de Alcoy vezinos y moradores.

Luis Pérez, Joaquín Albors, Juan Blanes, Hipólito Peris; ante mi, Vicente Aleixandre, escrivano.

[Al marge] Signatura del escrivano receptor.

E yo, el dicho Vicente Aleixandre, escrivano del Rey Nuestro Señor y público de la villa de Alcoy, presente fuí al otorgamiento de este poder, que concuerda con su original, a que me remito y queda en mi oficio. Y en fé de ello lo signé y firmé en el día de su otorgamiento.

En testimonio + de verdad, Vicente Aleixandre.

[Al marge] Escritura de las Ordenanzas.

En la villa de Alcoy a los veinte y un días del mes de febrero de este presente año mil setecientos veinte y tres. Sepan quantos esta escritura de capítulos y ordenanzas vieren y leyeren como nosotros, Luis Pérez, Clavario del Gremio de Pelayres; Luis Irlés y Joaquín Albors, Veedores; Jayme Pasqual, Síndico; Christóval Abad, Joseph Torregrosa mayor, Guillermo Gozálbés, Vicente Gosbert mayor, Juan Blanes, Gregorio Sempere, Christóval Gonzálbés, Joseph Martí, Miguel Gonzálbés menor, Joseph Torregrosa menor, Thomás Sempere, Juan

Gonzálbes mayor, Pedro Colomer, Nicolás Jordá, Antonio Pérez, Valentín Llopis, Bla [sic] Pastor, Joseph Merita, Jayme Picher, Mauro Cantó, Jayme Mataix, Francisco Pasqual, Miguel Gisbert, Nadal Llázer, Cayetano Esteve, Mathías Gisbert, Félix Gisbert, Thomás Jordá, Blas Payá, Christóval Gisbert y Agustín Pérez, todos maestros de dicho gremio, juntos y congregados en la Casa dicha de la Bolla, propia de dicho gremio, a donde para tratar y conferir todas y qualesquier materias pertenecientes a dicho gremio se suelen juntar y congregar. Precediendo licencia, permiso y facultad, especialmente para este caso y no más, del Señor Don Luis de Costa Quiroga, Mariscal de Campo de los Reales Exércitos, por Su Magestad Governador, Corregidor y Justicia Mayor de dicha villa y su tierra, y con asistencia de Juan Valor, su Alguacil Mayor, para celebrar la presente Junta General. Haviendo precedido la convocación acostumbrada de todos los dichos maestros del dicho gremio, hecha por Nicolás de Ruesta, pregonero público del Ayuntamiento de dicha villa, por medio de pregón público que se ha promulgado por los puestos públicos y acostumbrados, en el qual se les ha señalado a dichos maestros día, puesto y hora. Y haviendo acudido los arriba referidos a dicho lugar acostumbrado y a la hora prevenida, y ser aquellos la mayor y más sana parte de dicho gremio, y en quienes concurre toda la representación de aquél. Y en presencia de dicha Junta fue hecha proposición por el dicho Luis Irles, Veedor, en la forma acostumbrada diciendo: Como en la Junta de once del passado mes de enero de este corriente mil setecientos veinte y tres, deliberó dicha Junta se hiciessen nuevos capítulos, por quanto los capítulos antiguos tan solamente se extendían a paños diezysixenos, y en este tiempo dicha fábrica se extiende a paños veintidosenos, veintequatrenos y treintenos. Y como dichos nuevos capítulos y ordinaciones estuvieren trabajados, ha parecido juntar la presente Junta, para hacerles saber todo lo contenido en dichas ordinaciones y capítulos, para que en vista de lo contenido en ellos, se deliberasse aquello que más conveniente fuesse para la mayor utilidad y conveniencia de este gremio. Los quales capítulos y ordinaciones, estando en poder del escrivano de este dicho gremio, se mandaron publicar y son en la forma siguiente:

[Al marge] I. Sobre disposición de paños trentenos.

Primeramente, ha sido acordado y deliberado por dicho gremio que todos y qualesquier paños de calidad y suerte que llaman de los treintenos que se fabricarán por los maestros del gremio hayan y deban hacerse de lana: la mitad de la primer suerte y esfera del País de Segobia; y la otra mitad de la mejor y primer calidad que llaman de la tierra. Y que el peyne en que ha de ser tejido deba contener doce palmos de largaria, que es la ancharia de dichos paños treintenos; de género que sacados del batán han de tener seis palmos y medio de ancharia. Y que antes de venderles les apliquen quatro obras de

tixera.

[*Al marge*] II. Sobre disposició de paños veintequatrenos.

Otrosí: ha sido acordado y deliberado por dicho gremio que todos y qualesquier paños que serán fabricados por los maestros de dicho gremio de la esfera y condición de los veintequatrenos hayan de ser formados y fabricados de las lanas de la primer calidad y grado que llaman de la tierra, y texidos con peyne de doce palmos de largaria, que es la ancharia de dichos paños venteyquatrenos. De modo que, llevados al batán y sacados dél, deban tener y quedarles seis palmos y tres quartas, debiéndoles dar para su debida perfección tres obras de tixera, y no menos.

[*Al marge*] III. Sobre disposició de paños veintedosenos.

Otrosí: ha sido acordado y deliberado por dicho gremio que los paños de la calidad y suerte de los veintedosenos que fueren fabricados por los maestros de dicho gremio hayan y deban hacerse de la segunda suerte de lanas que llaman de la tierra, y deban ser texidos con peyne de doce palmos y medio de largaria, que es la ancharia de dichos paños veintedosenos. Y de manera que después de batanados les queden de ancharia siete palmos. Y se les han de aplicar para su composición y último complemento dos obras de tixera.

[*Al marge*] IV. Sobre disposició de paños diezyochenos.

Otrosí: ha sido acordado y deliberado por dicho gremio que todos y qualesquier paños que se fabricaren por los mestros de dicho gremio de la calidad y suerte de los diezyochenos deban ser compuestos y fabricados de las lanas de la segunda esfera que llaman de la tierra, debiendo ser texidos con peyne de diez palmos y una quarta de largaria, que es la ancharia de dichos paños diezyochenos; de calidad que, después de batanados en la debida forma, lleven y tengan seis palmos de ancharia. Y, finalmente, que lleven dos obras de tixera.

[*Al marge*] V. Sobre disposició de paños diezyseisenos.

Otrosí: ha sido acordado y deliberado por dicho gremio que los paños de la suerte de los diezyseisenos que serán fabricados por los maestros de dicho gremio, deban ser hechos y fabricados de lanas de la tercera suerte que llaman de la tierra. Y que el peyne en que han de ser texidos deba tener once palmos de largaria, que es la ancharia de dichos paños diezyseisenos. Por manera que, en consecuencia de estar batanados, les queden

de ancharia seis palmos y no más. Y se les han de aplicar para su buena perfección dos obras de tixera.

[*Al marge*] VI. Sobre disposición de paños catorcenos.

Otrosí: ha sido acordado y deliberado por dicho gremio que todos los paños de la suerte y calidad de los catorcenos que de esta hora en adelante serán fabricados por los maestros de dicho gremio deban ser tejidos con peyne de diez palmos y medio de largaria, que es la ancharia de dichos paños catorcenos. Y que después de batanados deban contener cinco palmos y medio de ancharia. Y que en lo respectante a las lanas que se aplicaren para la fábrica de dichos paños catorcenos, quede en facultad y arbitrio de dichos maestros el poder aplicar la que bien visto les fuere.

[*Al marge*] VII. Sobre disposición de las bayetas.

Otrosí: ha sido acordado y deliberado por dicho gremio que las bayetas de la calidad y suerte de las catorcenos y diezysieisenos, que son las que pueden fabricarse y se han fabricado según la observancia inconcusamente observada por dicho gremio desde su creación, que se fabricaren por dichos maestros hayan de ser tejidas con los peynes de los paños catorcenos y diezysenos [*sic*]. Y que después de batanadas hayan de tener aquellas siete palmos y estas siete palmos de ancharia.

[*Al marge*] VIII. Sobre disposición para tintar los paños negros.

Otrosí: ha sido acordado y deliberado por dicho gremio que todos y cualesquier paños que se fabricaren por los maestros de dicho gremio de cualquier calidad y suerte, que se destinaren para tintarles negros (menos la calidad de catorcenos) hayan y deban ser fabricados de medio azul que llaman turque. Por manera que en lo respectante a las lanas deban ser aplicadas en cada una de dichas suertes de dichos paños para tintarles de negros, en la conformidad que va expressado en los capítulos precedentes. Y que dichos paños no estén rayados, ni maculados de otras distintas lanas y diferentes colores, assí en el pie como en la trama. Y que si sucediere, por cualquier causa, título o razón que sea, el faltarles a los maestros que fabricassen dichos paños alguna porción de lana para su complemento, que deban buscar la que les faltare, teniendo la calidad que va referida. De género que no puedan aplicar en su conclusión otra lana distinta y de diferente calidad y color al expressado en este capítulo. Y, finalmente, que dichos paños antes de tintarles deban ser manifestados a los Veedores de dicho gremio para que reconozcan si tienen o no las circunstancias y requisitos esenciales.

[Al marge] IX. Sobre número de ramos que debe tener cada paño.

Otrosí: ha sido acordado y deliberado por dicho gremio que los paños que se fabricaren por sus maestros, de qualquier calidad y suerte que fueren, sin excepción alguna, hayan y deban contener el número de quince ramos y no más, que vendrán a tirar treinta y seis varas valencianas de largaria. Y que los paños que se fabricaren de más tirada y largaria que las dichas treinta y seis varas hayan de ser regulados a la distancia de las dichas treinta y seis varas, que es el límite y tasa que tiene puesto y arreglado el dicho gremio.

[Al marge] X. Sobre paños que se lleven al tirador a enjugar.

Otrosí: ha sido acordado y deliberado por dicho gremio que todos y qualesquier paños y bayetas individualizados en los capítulos antecedentes fabricados por los maestros de dicho gremio deban ser llevados al lugar y sitio del tirador, y no a otra parte alguna. De calidad que el que hiciere lo contrario llevando dichos paños a otro distrito distinto al de el tirador, ya por sí solo, o por sus oficiales, o por otras diversas personas, incurra en la pena de cinco pesos escudos, aplicadores, el tercio al acusador, el tercio para penas de Cámara y gastos de justicia, y el tercio al mayor beneficio de dicho gremio, el que se deberá depositar en la Arca de Depósitos y entradas de aquél.

[Al marge] XI. Sobre no cumplir los maestros los capítulos.

Otrosí: ha sido acordado y deliberado por dicho gremio que qualquier persona que se reconociese en la fábrica de qualquier suerte de ropas y paños que en los capítulos antecedentes se refieren, no cumplir con las calidades y circunstancias que van prevenidas e individualizadas en dichos capítulos, incurra por la primera vez en la pena de cinco pesos escudos, aplicadores según lo dispuesto y ordenando en el capítulo diez. Y que, a más de dicha pena, quede a discreción de los Veedores de dicho gremio sobre el tanto de la menos estimación que merecieren los tales paños y ropas por la mayor o menor falta de las calidades y circunstancias prescritas para su buena perfección. Por manera que deban aquellos deliberar el precio porque huviere de ser vendido, depositando dichos paños y ropas en alguna de las tiendas, para que se venda por la persona a quien se encargare, y por el precio que fuere destinado, y no más, so la pena del quatro tanto, aplicadoras como arriba. Y por la segunda vez que se hallare defraudando el tal maestro por faltar a las circunstancias prevenidas, incurra en la pena de diez pesos escudos, y en perdimiento de dicha ropa, aplicadores según va dispuesto.

[Al marge] XII. Sobre paños falsos por falta de hilos.

Otrosí: ha sido acordado y deliberado por dicho gremio que todos y cualesquier paños y bayetas que se declaren falsos reconocidos por los Veedores de dicho gremio en razón de no tener los hilos correspondientes, como las propias y peculiares señales correspondiente a cada una de las dichas suertes de los referidos paños y bayetas, respecto de estar señalados con otra señal distinta, a saber es los diezysesiénos con los diezyochenos, y assí de todas las demás suerte; incurran los maestros que assí se les encontraren, por la primera vez en la pena de diez pesos escudos, aplicadores como arriba. Y que puestos en la faja los señales correspondientes a la suerte de la ropa que fuere, no le puedan vender en otra parte que en alguna de dichas tiendas de los tundidores. Por la segunda, incurra en la pena de veinte pesos escudos y en perdimiento de tal ropa, aplicadores como arriba, y en suspensión por un año de poder ejercer el oficio como a maestro. Y por la tercer vez, en pena de treinta escudos, aplicadores también como arriba, y en perdimiento de la dicha ropa, y en privación perpétua de poder usar el oficio como a maestro.

[Al marge] XIII. Sobre que los Veedores zelen su observancia.

Otrosí: ha sido acordado y deliberado por dicho gremio que si requeridos e instados dichos Veedores para efecto de averiguar en la debida forma los paños y bayetas de todas suertes que les manifestassen ser falsos y fabricados contra lo dispuesto y ordenado en los capítulos de arriba, no practicaren *incontinenti* las debidas diligencias en seguimiento de dichos paños y bayetas falsos, incurran en este caso en la pena de cinco libras, aplicadoras según lo dispuesto en los capítulos de arriba. Y que dichos Veedores deban cumplir con lo prevenido en este capítulo, so cargo de responder por los daños, fraudes y menoscabos que se siguieren por su culpa, descuido u omisión en zelar y cuidar en el cumplimiento de lo prevenido en este mismo capítulo. Y para que con mayor facilidad puedan acudir a la obligación de sus encargos, haya y deba cada uno de los dichos Veedores en el principio de sus oficios nombrar un Subdelegado que supla sus ausencias y enfermedades.

[Al marge] XIV. Que el que no sea maestro no pueda fabricar en su casa.

Otrosí: ha sido acordado y deliberado por dicho gremio que ninguna singular persona, de cualquier estado, calidad o condición que sea, tenga facultad por sí ni por interpuesta persona de fabricar suerte alguna de las ropas que van expressadas en los capítulos antecedentes sin tener la qualidad y goze de maestro de dicho gremio. Por manera que

si les fabricare sin la dicha qualidad incurra en la perdición de dichos paños y bayetas. Y que si no estuviessen fabricados pero tuviessen las lanas preparadas para la composición de aquellas, incurra también en este caso en la perdición de dichas lanas, aplicadoras en el modo y forma que va dispuesto en las ordenanzas de arriba, sobre las penas allí contenidas.

[Al marge] XV. Sobre examen para creación de maestro.

Otrosí: ha sido acordado y deliberado por dicho gremio que qualquier persona que no siendo hijo de maestro y pretendiere obtener el magisterio de aquél, no pueda ser admitido en manera alguna sin que primero, y ante todas cosas, ante el Clavario y demás que componen dicho gremio presente certificación de haver servido y trabajado de oficial de dicho gremio por espacio y tiempo de tres años en casa de alguno o más maestros de los aprobados de dicho gremio.

[Al marge] XVI. Sobre lo mismo.

Otrosí: ha sido acordado y deliberado por dicho gremio que qualquier persona que pretenda obtener el magisterio de dicho gremio, presentada la certificación al Clavario y demás maestros que le constituyen, según lo prevenido en el capítulo antecedente, deba pedir plazo según costumbre. Y concedida le sea por dicho gremio, deba en su consecuencia depositar en el Arca de Depósitos de dicho gremio, a saber es: siendo hijo de maestro, la quantía de quatro libras moneda de este reyno; no siendo hijo de maestro y siendo sí vezino de la presente villa, la de diez libras de la misma moneda; y no siendo hijo de dicha y presente villa, la de quince libras de igual moneda. Y que a más del depósito referido, sea de cuenta de los pretensores de dicho magisterio pagar las propinas necessarias debidas a los oficiales y examinadores de dicho gremio, con los salarios de asistencia del Señor Corregidor o su teniente, y del escrivano por la escritura de exámen y demás que se ofrecieren en esta razón.

[Al marge] XVII. Sobre lo mismo.

Otrosí: ha sido acordado y deliberado por dicho gremio que todas las personas, o persona, assí hijos de maestros de dicho gremio vezinos de la villa, com las que no lo fueren, como ni tampoco vezinos de esta dicha villa de Alcoy, que sea pretensor del magisterio de dicho gremio, pida la plaza. Y admitida por aquél, haya y deba ser examinado por el Clavario y demás maestros de la Junta en lo que pertenece a los obrages y demás concerniente a la buena inteligencia y modo de fabricar los paños y bayetas que van

expressados en las ordenanzas antecedentes.

[Al marge] XVIII. Sobre que ningún oficial pueda trabajar en su casa.

Otrosí: ha sido acordado y deliberado por dicho gremio que ninguno de sus oficiales, antes de obtener el grado y la qualidad de maestro, pueda trabajar en su casa ni en otra distinta calidad alguna de lana, assí de caudal propio como de ageno, aunque sea de los maestros de dicho gremio. Y de manera que si contravinieren a ello incurran en la pena de cinco pesos escudos y en pérdida de la lana que se le hallare trabajando o que huviere trabajado. Y si aquella, hecha la debida averiguación, se probasse haverla dado algún maestro de dicho gremio para trabajarla en la referida casa de los dichos oficiales, incurra también el tal maestro en otros cinco pesos escudos, aplicadoras ambas penas conforme lo dispuesto en los capítulos antecedentes.

[Al marge] XIX. Sobre que ningún maestro pueda trabajar en casa del que no sea maestro.

Otrosí: ha sido acordado y deliberado por dicho gremio que si alguno de sus maestros, por falta de caudal propio, le recibiere de algún particular vezino que no tuviere la qualidad de maestro, no pueda por dicha razón ni otra alguna fabricar en casa de el tal vezino de quién recibiere el caudal, ni en otra que estuviere de su cuenta, ni tener en ella pública vendería de las ropas y paños que se fabricaren de el dicho caudal: si lo uno y lo otro, lo deba hacer en su casa. Y haciendo lo contrario, incurra en las penas establecidas acerca de los que fabricaren dichas ropas sin el goze de maestros.

[Al marge] XX. Sobre que las viudas gozen privilegio de maestro.

Otrosí: ha sido acordado y deliberado por dicho gremio que si passando los maestros de aquí de esta presente vida en la otra dexassen viudas a sus consortes, hayan y deban gozar éstas los mismos privilegios y prerogativas que gozaban los dichos maestros siendo vivos. Debiéndose entender en esto, mientras se conservassen viudas y en nombre de sus difuntos maridos.

[Al marge] XXI. Sobre dar cuentas los oficiales.

Otrosí: ha sido acordado y deliberado por dicho gremio que el Clavario y Veedores de aquí, fenecido el año de su oficio y empleo, tengan obligación de dar cuenta y razón de lo que huviere corrido por su administración y buena recaudación a los nuevos oficiales que se nombraren para el año siguiente al de sus empleos. Y que la deban dar dentro del término de ocho días de que huviessen concluido dichos sus oficios y empleos. Y en

caso de que no se allanassen a dar dicha cuenta, en fuerza de lo prevenido en este capítulo, puedan ser apremiados por dicho gremio baxo las penas y apercibimientos de derecho, y que sin apremiados los que corren con alguna administración.

[Al marge] XXII. Sobre reserva para disponer capítulos.

Otrosí: ha sido acordado y deliberado por dicho gremio que en fuerza de la facultad y poder que en éste reside para hacer y disponer quanto conduzca para el mayor aumento y buena conservación de dicho gremio, puedan el Clavario y demás maestros que componen el cuerpo místico de dicho gremio disponer y ordenar en adelante uno o más capítulos, y quantos parecieren convenientes y razonables para la mayor conveniencia, utilidad y provecho de dicho gremio y sus maestros.

[Al marge] XXIII. Sobre que cada maestro tenga su marca o señal.

Otrosí: ha sido acordado y deliberado por dicho gremio que todos y cada uno de sus maestros de aquél, haya de tener y tenga su sello o señal particular, distinto al de los otros maestros, en el que ha de sellar y señalar todos y qualesquier paños y bayetas que fueren fabricados por dichos maestros, para conocer por este medio de quienes son y por quién están fabricados. Y que el maestro o maestros que no tendrán dicho sello o señal, ni sellará dichos paños y bayetas por él fabricados, o les sellará con el sello de otros maestros, incurra en todos estos casos en la pena de cinco libras, aplicadoras en el modo y forma que está dispuesto en los capítulos antecedentes.

Y leídos y publicados a la letra dichos capítulos y ordenaciones por mí, Vicente Aleixandre, escrivano de dicho gremio, con alta e inteligible voz. Y oídos y entendidos aquellos y cada uno de ellos por todos los referidos maestros de esta dicha Junta General arriba nombrados; el dicho Luis Irlles, Veedor mayor dixo: que era de voto y parecer que para los fines y efectos que puedan aprovechar a dicho gremio, se acuda al Consejo Real de Castilla para el logro de la confirmación y aprobación de dichos capítulos y ordenanzas. Y haviéndose tomado los votos y sentir de todos los referidos maestros de dicha junta, menos dos, todos los demás unánimes y conformes fueron del mismo parecer del dicho Luis Irlles. De todo lo qual yo el escrivano fui requerido lo pudiesse por escritura pública. La qual por mí el escrivano fue recibida en dicha villa de Alcoy, en la casa del dicho gremio, lugar acostumbrado para tratar y conferir las cosas tocantes a él, a los veinte y uno días del mes de febrero año de mil setecientos veinte y tres. Y los otorgantes, a quiénes yo el escrivano doy fé conozco por sí y los demás de dicha junta, firmaron tres, y por los que no supieron escribir, a sus ruegos lo firmó uno de los testigos,

que lo fueron Joseph Pérez, escribiente, Jayme Roque Juliá, carpintero, y Pasqual Llopis, labrador, de dicha villa de Alcoy vezinos y moradores.

Luis Pérez, Joaquín Albors, Gregorio Sempere, Joseph Pérez.

Ante mí, Vicente Aleixandre, escrivano.

[*Al marge*] Signatura del escrivano receptor.

E yo, el dicho Vicente Aleixandre, escrivano del Rey Nuestro Señor público de esta villa de Alcoy, y como a escrivano de dicho Gremio de Pelayres de esta dicha villa, presente fui al otorgamiento de esta escritura, que queda su original en mi oficio, a que me remito; con el quál concuerda este traslado que hice escribir en estas diez fojas con la de mi signo, la primera en papel del sello segundo y las demás en papel común. Y en fée de ello lo signé y firmé en dicha villa de Alcoy, en los susodichos día, mes y año de su otorgamiento.

En testimonio + de verdad: Vicente Aleixandre, escrivano.

[*Al marge*] Legalización de dicha escritura.

Los escrivanos del Rey Nuestro Señor públicos del Número y Juzgado de esta villa de Alcoy, Reyno de Valencia, que aquí signamos y firmamos, damos fée: que Vicente Aleixandre, de quién va firmado y signado el auto antescrito, es escrivano de este dicho número, fiel y legal, y de toda confianza. Y a las escrituras, autos y demás instrumentos que ante el susodicho han passado y passan, siempre se les ha dado y da entera fée y crédito, assí en juicio como fuera dél. Y para que conste damos la presente en dicha villa de Alcoy a los veinte y un días del mes de febrero de mil setecientos veinte y tres.

En testimonio + de verdad: Pedro Tarazona.

En testimonio + de verdad: Pedro Monllor, escrivano.

[*Al marge*] Aprobación del Ayuntamiento de la villa de Alcoy.

Y visto por la Villa, y conferídose sobre ello, dixo: que el Señor Procurador General que está presente diga si es en perjuicio del Común en alguna manera la admisión y aprobación de los capítulos y ordenanzas que ha formado el dicho Gremio de Pelayres para la buena forma y disposición que debe observarse en la fábrica de todas las suertes de paños que se fabrican en esta villa. Y haviéndolo entendido dixo: que se hallaba informado de la notoria utilidad que

se sigue al Común de esta villa, y crédito de dicha fábrica, y en su admisión no discurre perjuicio alguno al Común. Y en esta consideración consiente qualquier determinación que la villa se sirviere tomar.

Y visto y entendido por la villa lo expresado por el Señor Procurador General del Común respecto de ser justos y a razón conformes dichos capítulos y ordenanzas, y contener todo beneficio y utilidad pública, y no oponerse al bien público de la villa, antesbien, encaminarse al mayor alivio y beneficio de los individuos de dicho gremio, y conseqüentemente del Común y particulares de esta villa; acordó: se admitan dichos capítulos y ordenanzas como se pide por dicho gremio, y que para su mayor firmeza y validez interponga la villa su autoridad y judicial decreto, como lo interpone en toda forma, y que se le dé por testimonio, con inserción de la petición y escrituras, para los fines y efectos que más y mejor al dicho Gremio de Pelayres de esta villa le puedan y deban aprovechar, para poder acudir al Conesjo Real de Castilla a pedir la confirmación y aprobación que huviere lugar en justicia.

Y las firmas que se hallan al pie de dicho Acto Capitular son las siguientes:
Don Luis de Costa Quiroga, Don Juan Merita Capdevila, Don Damián Merita, Don Joseph Descals, Don Isidoro de Puigmoltó, Joseph Sampere, Antonio Assensi.
Ante mi Vicente Pellicer, escrivano.

Como todo lo susodicho consta y parece del dicho Acuerdo y Acto Capitular, que original queda en el dicho Libro de Acuerdos y Actos Capitulares de esta dicha villa y año presente de mil setecientos y veinte y tres, a que me refiero. Y para que ello conste, a instancia y pedimento del dicho Christóval Abat, Síndico y Procurador de dicho gremio, doy el presente escrito de mano agena en estas diez y siete fojas, comprehendida la presente, en dicha villa de Alcoy en ocho de abril de mil setecientos y veinte y tres años, que signo y firmo.

En testimonio + de verdad: Vicente Pellicer.

[Al marge] Conclusión del testimonio del escrivano de Ayuntamiento [sic].

[Al marge] Legalización de dicho testimonio.

Los escrivanos del Rey Nuestro Señor, y públicos del Número de esta villa de Alcoy, que aquí signamos y damos fé. Que Vicente Pellicer, de quien va signado y firmado el testimonio de arriba es escrivano público del Número, y mayor del Ayuntamiento de dicha villa, y usa y

exerce el dicho oficio. Y a los escritos de autos, testimonios y escrituras que ante él han passado y passan, se les ha dado y da entera fee y crédito, assí en juicio como fuera dél, como de escrivano fiel y legal, y de confianza. Y el signo y letra de la subscripción y firma es propia suya, y de lo que ordinariamente usa en todas escrituras. Y para que de ello conste, de pedimento de Christóval Abat, procurador y síndico del Gremio de Pelayres de dicha villa de Alcoy, damos el presente en ella en catorce de abril año de mil setecientos veinte y tres.

En testimonio + de verdad: Pedro Tarazona.

En testimonio + de verdad: Thomás Monllor, escrivano.

[Al marge] Aprobación Real Consejo de Castilla.

Y visto por los del nuestro consejo con lo que sobre ello se dixo por el nuestro fiscal; por auto que proveyeron en diez y nueve de este mes, se acordó expedir esta nuestra Carta. Por la qual, sin perjuicio de nuestro Patrimonio Real, otro tercero interesado, aprobamos y confirmamos las ordenanzas que van insertas, y cada uno de sus capítulos, hechas por el Gremio de Pelayres de la dicha villa de Alcoy, para su mejor régimen y gobierno.

[Al marge] Sobre que se junten ante la Justicia.

Y queremos que se guarde, cumpla y execute su contenido, con que para juntarse dicho gremio y proceder a la ejecución de las penas contenidas en dichas ordenanzas haya de intervenir la Justicia de dicha villa, preceder o exercer la jurisdicción a ello tocante.

[Al marge] Sobre aplicación de penas.

Y que las aplicaciones de ellas sean, la mitad para nuestra Real Cámara, y la otra, por iguales partes para dicho Gremio y denunciador en su caso. Y mandamos al nuestro Capitán General de dicho nuestro Reyno de Valencia, Presidente de nuestra Audiencia, que reside en dicha ciudad, Regente y Oidores de ella, y demás juezes, justicias, ministros y personas, assí de dicha villa de Alcoy, como de todas las demás ciudades, villas y lugares de estos nuestros reynos y señoríos, a quién en cualquier manera todare el cumplimiento y observancia de lo contenido en esta nuestra Carta: que siéndoles presentada la vean, guarden, cumplan y executen, y la hagan guardar, cumplir y executar según y como en ella se contiene, sin contravenir ni permitir que se contravenga en manera alguna, que assí es nuestra voluntad.

Dada en Madrid a veinte y ocho días del mes de junio de mil setecientos y veinte y tres.

El Regente Miraval, Mathías Alonso de Azevedo, D. Francisco Amellen, Don Baltasar de Azevedo, Don Thomás Melgarejo.

Don Baltasar de S. Pedro Azevedo, Secretario de Cámara del Rey nuestro Señor, la hize escribir por su mandado con acuerdo de los de su Consejo.

Registrada. Por el Canciller Mayor. Lugar del Sello. Mathías de Anchoa. Mathías de Anchoa.

V. Alteza aprueba y confirma las ordenanzas aquí insertas, hechas para el régimen y gobierno del Gremio de Pelayres de la villa de Alcoy. Governador. Corregida. Secretario Bordonaba.

Document 33.

ATA, Llibre 8^è, Acuerdos de la Fábrica desde 1716 hasta 1728, inclusive, s.f.

ACORD DE LA JUNTA DEL GREMI DE PARAIRES DEL 30-XII-1724 EN LA QUE S'AFEGEI-
XEN DISPOSICIONS A LES ORDENANCES DEL 1723 PER A LA FABRICACIÓ DE DRAPS
20ns, 26ns, 28ns, 32ns I "PARA MESAS DE TRUCOS"

En la misma conformidad y baxo las mismas solemnidades, confirieron en razón de que siguiendo el tenor de las ordenanzas aprobadas por el Real Concejo de Castilla se experimenta que no habiendo prevenido en aquellas disposición para fabricar paños veintenos, veinte y seissenos, veinte y ochenos y treinta y dosenos, y para mesas de trucos [*sic*]; y que muchos piden paños de la suerte de los referidos. Y es conveniente haya forma y disposición para fabricarles para y do [*sic*] les pidan. Todos de un sentir tuvieron por bien que si se nesesan de oy en adelante de las referidas suertes de ropa se fabriquen según y como en ésta se acordará. Y para ello, ordenan que los 20nos que se dispongan de lana correspondiente a la que

está destinada en ordenansas para 22no, que el peyne en que ha de ser texidos [t]enga, de orilla a orilla, onze palmos y medio, y después de batanados les queden seis palmos y medio de ancharia, y se les apliquen para su perfección las mismas tixeras que a los veinte y dosenos. Que los 26nos se dispongan de lana de la correspondiente a los veinte y quatrenos, que el peyne en que se texan tenga de orilla a orilla doze palmos, y después de batanados les quende seis palmos y tres quartos, que es lo que les corresponde, y se kes den las mismas tixeras que a los 24nos. Que los 28nos se dispongan de la misma lana que los 26nos, se texan con peyne de doze palmos y sacados del batán les queden seis palmos tres quartos de ancharia, y para su perfección se les apliquen las mismas obras de tixera que a los 24nos y 26nos, y con esto sean perfectos. Que se fabriquen paños treinta y dosenos y se les aplique la misma lna que a los 39nos, según capítulos, que se texan con peyne de 12 palmos y tres quartos de orilla a orilla, y que batanados les queden seis palmos y <un> quarto de ancharia, y se les apliquen las mismas tixeras que a los treintenos. Que se puedan fabricar paños que dizen para mesa de trucos; la lana se aplicará la que se aplica a los 22nos, que se texan con peyne de veinte y quatro, con medida de catorze palmos de orilla a orilla, y sacadas [sic] tendrán ocho palmos \que vienen a ser nueve castellanos/ y se aplicarán dos obras de tixeras, o más si lo pidiese el dueño. Sobre lo que hecho experiencia formal, si salen bien, se dispondrán sin novedad, y si no fueren conformes se reservan acordar sobre ello hasta darles perfección; como y también se reservan consultarlo a Su Magestad y Real Concejo para su aprobación si se nesesita, pues conciderando es aumento lo acordado de la fábrica y beneficio del Común, quieren que desde luego se ponga en práctica para que la experiencia enseña y demuestre lo acertado de su execución. Y con esto se concluyó esta Junta, que firmaron los que supieron a los día, mes y año referidos.

Document 34.

ATA, Llibre 8^è, Acuerdos de la Fábrica desde 1716 hasta 1728, inclusive, s.f.

ACORD DE LA JUNTA DEL GREMI DE PARAIRE DEL 6-I-1728 PEL QUE S'ATORGA PODER ALS VEEDORS, CLAVARI I SÍNDIC PER A QUE OBTINGUEN PRIVIL.LEGIS PER AL GREMI

Sébase por esta escritura como nosotros, el Gremio de Perayles de esta villa de Alcoy,

al presente representado por Vicente Sans y Gregorio Llopis, vehedores, Pasqual Albors, clavario, Christóval Abad, Joseph Moltó, Christóval Gosálbes, Luis Pérez, Jayme Pasqual, Christóval Pastor, Antonio Pérez, hijo de Lorenzo, Nicolás Just y Joseph Torregrosa mayor, todos consejeros y maestros del dicho gremio, juntos y congregados en la Sala Capitular y deliberatoria de la casa del dicho gremio, llamada de la Bolla, dónde para semejantes actos del gremio suelen convenir y juntarse. Precedida la ordinaria convocación hecha por Nicolás de Ruesta, pregonero público de esta villa, según costumbre (declarando éste baxo juramento en toda forma de derecho haver convocado de puerta en puerta a todos los vocales que representan este gremio a este día, lugar y hora); afirmando los susodichos ser los aquí presentes la mayor y más sana parte de aquellos, y en nombre de los demás, por quién prestaban voz y causión de rauto, en forma afirmando estarán y pasarán por lo que se tratase y deliberase. Precedida para celebración de esta Junta licencia y permiso dado por el Justicia Mayor de esta villa, y con asistencia de Juan Valor, ciudadano, alguazil mayor de su juzgado, comisario para este asunto. Y assí juntos y congregados, fue propuesto por el dicho Vicente Sans, vehedor primero para este corriente año, que el motivo por el que havia hecho convocar a esta Junta era el que, inisguendo el costumbre de este gremio, en todos años en el día de oy en conseqüencia de haver nombrado oficiales y consejeros los que lo eran en el precedente, en el día de oy se conferían y concedían poder y las facultades que para exercer sus respectivos empleos eran nesarias. Y por ello, si les parecía, se pasaría a dárselas como es costumbre; como, y también, el poner el precio por el que deve ser bollada cada piesa de paño en el discurso de este año. Y, últimamente, para que, nombrando síndico y procurador general para tratar los negocios y pleytos de este gremio, pasasen dichos vocales junto con éste en conformidad del capítulo veinte y dos de la ordenança, deliberar el capítulo o capítulos que para la mayor perfección de la fábrica les pareciere convenir.

Todo lo qual, haviéndose votado unánimes y concordés, y *nemine discrepante* resolvieron se hiziese en la conformidad por dicho veedor propuesta, para lo qual en primer lugar fue deliberado que a los susodichos Vicente Sans y Gregorio Llopis, como tales vehedores se les encargue y estos queden con la obligación de zelar y vigilar, hazer guardar y cumplir los capítulos de la ordenança [...] la fábrica de esta villa se hallan establecidas [*sic*], para lo cual les dieron el poder tan lleno y bastante como por derecho les compete, para que en esta razón hagan las denunciaciones ante los juezes que convengan sobre las contravenciones que encontraren contra los maestros que incurrieren en alguno o algunos de dichos capítulos.

- Otrosí, fue acordado que al susodicho Pasqual Albors, como clavario que lo es, nombrado por los vocales de esta junta, se le dé y conceda, como por tenor de la presente le dan y conceden, el poder tan lleno y bastante como se requiere para que pueda perceber y cobrar, perciba y cobre de cualesquiera comunes o particulares personas todas y cualesquiera quantías que a este gremio se devieren por qualquiera título, causa y razón, otorgando sobre ello las confeciones y escrituras del caso. Y, en la misma razón, pueda sacar y saque de la arca del depósito, con injución de los <de>mas concurrentes, las cantidades de que se nesesitare para pagar las diferentes cargas que al presente tiene este gremio, y en adelante tendrá, dando a su tiempo las cuentas de entrada y salida según costumbre.
- Otrosí, uniformemente fue acordado por los referidos vocales nombrados como con efeto [sic] se nombraron por síndico y procurador general de este gremio al susodicho Joseph Moltó, otro de los maestros de él, a quien concedieron poder para que representando a este gremio pueda hazer parte, instar, demandar o responder en qualquiera pleytos susitados o por mover, por o contra dicho gremio, con todos los poderes y facultades nesarias, en tal manera que por falta de expresarlas no dexa de obrar y executar cosa alguna y con facultad de substituir y relevación en forma.
- Otrosí, por quanto los arriba sitados capitulares y vocales de este gremio son informados serles de algún modo adaptables y conseguibles diferentes gracias, privilegios, inmunidades y franquesas, en virtud de las cuales se sirva Su Magestad aliviar a este dicho gremio y a sus particulares maestros de las diferentes cargas y gravámenes en que al presente está y liberalmente contribuye por pertenecer al Real Servicio de Su Magestad. Por tanto, y deseando los dichos capitulares reducir sus deseos a la ejecución para suplicar a Su Magestad la consecución de algunas gracias, favores, inmunidades y franquesas, por tenro de la presente y de su grado y sierta ciencia, en representación del referido gremio dixerón: que davan y concedían todo su poder tan cumplido, lleno y bastante, qual por derecho se requiere y es nesario a los ya referidos Vicente Sans y Gregorio Llopis, como tales vehedores, a Pasqual Albors, como tal clavario, y a Joseph Moltó, como tal síndico y procurador general de este dicho gremio, que estan presentes y acceptantes, para que en razón de lo que dicho es, los quatro juntos, o alguno de ellos de por sí, comparescan antes Su Magestad y Señores de su Real y Supremo Consejo, y a donde con derecho puedan y devan, y allí constituhídos, o en qualquiera otra de las audiencias, tribunales superiores o inferiores, supliquen y pidan qualquiera de las

gracias y favores, inmunidades y franquetas que les paresca ser convenientes a éste dicho gremio y a sus particulares maestros, y en esta razón pongan pedimientos, súplicas, requerimientos, recusaciones, presentando escritos, escrituras, testigos y probanzas, oyan autos y sentencias [sic], y, finalmente, hagan en la dicha razón todos quantos actos judiciales y extrajudiciales conduzgan para el buen éxito de las tales gracias, inmunidades y franquetas, que para el mayor alivio de este gremio y de sus particulares maestros, y para el mayor aumento y lustre de su fábrica desean conseguir. Que para todo lo que va dicho y para sus incidencias y dependencias dan los referidos capitulares a sus ya nombrados apoderados, y a cada uno de ellos, todo el poder que para los susodicho se requiere, sin limitación alguna, libre, franca y general administración e ineficiente [sic] facultad de substituir en todas o parte de las referidas facultativas cláusulas a su arbitrio, con la de revocar y nuevamente nombrar obligación y relevación en forma. Y todo quanto por los dichos sus apoderados y substitutos se obrase en fuerza de este poder lo tendrá el dicho gremio por valedero y firme. De género, que si para entablar y seguir sus ya referidas pretensiones fuese presiso costear algunas cantidades de la arca y depósito de este dicho gremio, quede al arbitrio y facultad de los dichos apoderados sacarras de dicho depósito y dando a su tiempo su legítima cuenta de las partidas expendidas en la referida su pretención, de admitirse y devan admitir en su descargo y por bien expendidas. Sobre todo lo qual obligaron los propios y rentas de este dicho gremio havidos y por haver.

Otrosí, fue propuesto por el susdicho vehedor primero que respecto de tener los referidos vocales en representación de este dicho gremio puesto el precio a los derechos de bolla de cada una pieza mayor y menor, es a saber por cada pieza mayor un sueldo y seis dineros, moneda de este Reyno de Valencia, y por cada una pieza menor un sueldo de la misma y referida moneda, propuso a la referida Junta diciendo: que por qué quantía era de su gusto y voluntad dar en renta e o arriendo los referidos derechos que vulgarmente llaman de la bolla, por lo que sacase del todo de las piezas que se fabricaren por los maestros de este gremio en el discurso de este corriente año mil setecientos veinte y ocho, para que quedando efectuada y sierta la cantidad que se devía dar por los referidos derechos, se entrase a buscar persona que se obligase a darla. Y habiendo sido votado sobre la deliberación de este artículo, uniformemente fue convenido y deliberado por los mencionados vocales concurrentes en esta Junta que quedase al cargo y arbitrio de los susodichos Vicente Sans y Gregorio Llopis, como tales vehedores, el arrendar los referidos derechos de bolla sólo en lo que mira a este

corriente año a la persona que diere más, y como a tal fuese mayor postor, precedidas las solemnidades en que cada un año se practican y nesarias por derecho. Quedando por cada piesa mayor los dichos un sueldo y seis dineros, y por cada menor un sueldo de la mencionada moneda. Para cuyo cumplimiento dixeron davan y concedían a los referidos vehedores todo el poder que para ello es nesario, y para qie en esta razón puedan otorgar y firmar en poder del escrivano o escrivanos que les parecieren las escrituras de arriendo por el precio y pautas que parecieren convenir a este gremio.

Otrosí, por quanto en reflexióna que los susdichos veedores, clavario y síndico puedan estar ausentes, o legítimamente ocupados en el discurso de este año, o parte de él, por lo que se prive a este gremio de las cabales asistencias que en todo tiempo nesita; por tanto, fue acordado que cada uno de dichos vocales nombre un substituto para que le suceda en sus enfermedades, ocupaciones o ausencias. En conseqüencia de lo qual, el susodicho Vicente Sans nombró por su substituto a Luis Just, el dicho Gregorio Llopis a Mauro Albors, el dicho Pasqual Albors al susdicho Luis Pérez, y el dicho Joseph Moltó a Joseph Torregrosa menor, todos maestros de dicho gremio, a quienes se les concedió el mismo poder que cada uno de los principales tiene.

Otrosí, en atención a prevenirse por el capítulo nueve de la sitada ordenança que los paños que se fabricasen por los maestros de este gremio solo devan tenerde largaria quinze ramos al ordir, y treinta y seis varas puestos en el sitio del tirador, a cuyo límite prudencialmente juzgan puedan tirar los dichos quinze ramos después de batanados; y por quanto se ha experimentado en este gremio que algunos de sus maestros, no solo han fabricado paños de quinze ramos arriba, sí que también , y aún teniendo los quinze ramos justos, por no dexarle llegar a la devida perfección en el batán, exceden estos de las treinta y seis varas limitadas, cediendo este abuso en total perjuizio y descrédito de esta fábrica. Por tanto, a ha sido uniformemente deliberado que si alguna piesa de paño constase por declaración jurada del maestro fabricante de ella y el texedor uniformemente haver sido ordida de quinze ramos solos, y que eso no obstante se advirtiese que, después de batanada excedía de las treinta y seis varas, todo el exceso, aunque fuera un dedo, se corte regulando la piesa a las dichas treinta y seis varas. Y lo que sobrase, se entregue al administrador del Hospital de Enfermos de esta villa, para ayuda a sus muchas nesidades. <Con> que se entienda no haver incurrido, siendo de dichos quinze ramos, en los cinco escudos prevenidos por capítulos. Pero que excediendo de los dichos quinze ramos al ordir (lo que se evidenciará al respecto de las varas que tirase de más

de las treinta y seis, o por declaración del maestro, o por la del texedor, o por otras diligencias judiciales que se mandaren hazer), y al mismo paso excediesen de las treinta y seis varas después de batanados, todo el exceso que se viesse de ellas se corte regulando la pieza al refrido límite, y los palmos o varos del exceso se depositen en poder del clavario que entonces lo fuere, quien venda al precio que pareciese justo, y que de su producto se hagan dos partes, una de ellas para la Real Cámara, depositándola el depositario que lo fuese para estos efectos, y la otra mitad por higuales partes para el mayor beneficio del gremio y para el denunciador si le huviere, y si no para los veedores que le denunciaren por higuales partes a más de los cinco pesos escudos que contra los tales transgresores están establecidos en el capítulo onze de la sitada ordenança.

Todo lo qual fue en la conformidad susodicha establecido y deliberado por los susodichos oficiales y consejeros en representación de dicho gremio. En cuyo testimonio me requirieron a mí, el escrivano, recibiese escritura pública de todo ello, la qual es la presente fecha en esta villa de Alcoy y en la susodicha sala a los seis días del mes de enero de mil setecientos veinte y ocho años, siendo testigos Vicente Claver, maestro de capilla, y Miguel Juan Botella, labrador de dicha villa de Alcoy, de dicha villa de Alcoy vecinos y moradores, y de los otorgantes, a quienes yo, el escrivano, doy fee consco. Firmaron los siguientes, doy fee.

Ante mí, por indisposición de Vicente Alexandre, Francisco Pastor, escrivano [*signe*].

Document 35.

ATA, Llibre 4^t, Libro del Gremio de Texedores de la villa de Alcoy, ff. 92r a 95r

NOMINA DE MESTRES TEIXIDORS DE L'ANY 1743 I ALTRES ANOTACIONS FINS 1751
REFERIDES AL MATEIX^{jj}

Notta de todos los maestros del Gremio de Texedores de la Real Fábrica de Paños de la villa de Alcoy

^{jj} Ateses les característiques especials d'aquest document, he alterat parcialment les normes de transcripció que, exclusivament per al present document seran: \ / text al marge; i, < > text ratllat (annulat per l'escrivà).

Miguel Carbonell, de Gerónimo	Joseph Mora, de Jayme
Viuda de Nadal Miralles	Francisco Satorre, de Francisco
Jorge Miralles, de Nadal	Juan Carbonell, de Thomás
Nadal Silvestre, de Francisco	Christoval Carbonell, de Joseph
Francisco Silvestre, de Gerónimo	\difunto/ Christoval Matarredona, de Joseph
Vicente Juan Sentonja, de Christoval	Thomás Vilaplana, de Nicolau
Juan Bautista Pasqual, de Nicolás	\difunta/ Viuda de Luis Abad
Christoval Miralles, de Christoval	Pedro Arazil, de Francisco
Joseph Pérez, de Jayme	\viuda/ Francisco Castañer, de Francisco
Francisco Carbonell, de Christoval	\viuda/ Thomás Pérez, de Jayme
Francisco Juliá, de Francisco	\viuda/ Francisco Juan Pérez, de Thomás
Christoval Miró, de Miguel Gerónimo \está creado fabricante/	Salvador Llopis, de Joseph
\Viuda de/ Nicolás Espí, de Jayme \<o viuda *viuda>/	Miguel Satorre, de Bartholomé
\difunto/ Tribucio (sic) Carbonell, de Grego- rio	\viuda de/ Agustín Moltó, de Agustín (sic)
\difunto/ Francisco Satorre, Calle del Cara- gol	Luis Juan Carbonell, de Nicolás
Bartholomé Satorre, de Francisco	Gregorio Verdú, de Joseph
\difunto/ Bautista Silvestre, de Gerónimo	Nicolás García, de Bartholomé
Joseph Jordá, de Bruno	Gerónimo Carbonell, de Gerónimo
Bruno Jordá, de Bruno	Manuel Silvestre, de Francisco
Joseph Abad, de Vicente	\difunto/ Christoval Miralles, de Ginés
Joseph Satorre, de Bartholomé	Vicente Carbonell, de Vicente Gerónimo
Antonio Almiñana	\difunto/ Vicente Carbonell, de Vicente
Patricio Colomina, de Roque	Manuel Miró, de Miguel Gerónimo
Thomás Arcayna, de Jayme	Joseph Botella, de Miguel Juan
Jayme Arcayna, de Thomás	\viuda/ Pasqual Miralles, de Diego
\excluydo/ <Manuel Pasqual, de Phelipe)	Vicente Satorre de Bartholomé
Salvador Carbonell, de Juan	<Joseph Carbonell, de Joseph>
Miguel Gerónimo Miró, de Luis	\Madrid/ Antonio Terol, de Francisco
Joseph Carbonell, de Joseph	<Manuel Silvestre, de Francisco>
Thomás Carbonell, de Thomás	Joaquín Carbonell, de Pedro
\difunto/ Joseph Llopis de Juan	\<ausente>/ Christoval Aznar, de Bonifacio
	\labrador/ Francisco Payá, de Benimarfull
	\difunto/ Joseph Miralles, de Jorge
	\Vicente/ <Joseph> Pasqual, de Nicolás
	\Vuide (sic) de/ Ambrossio Carbonell, de

Gregorio	Francisco Terol, de Ginés
Joseph Payá, de Vicente	Joseph Olzina, de Juan
Antonio García, de Jayme	Joseph Carbonell, de Pedro
Pasqual Castañer, de Francisco	<Gregorio Carbonell, de Vicente>
\viuda de/ <Jazintho> Reig, de Jazintho	Francisco Payá, de Joseph
\casó con otro maestro/	Antonio Satorre, de Joseph
Antonio Sanz, de Pedro	Jorge Carbonell, de Thomás
\viuda <muerta>/ <Joseph Satorre, de Fran-	Francisco Torregrossa, de Francisco
cisco>	\en Valencia/ <Francisco Carbonell, de
Vicente Miralles, de Jorge	Gregorio> \no exerce/
Manuel Carbonell, de Vicente Gerónimo	Agustín Carbonell, de Vicente
Antonio Bosch, de Nadal	<Viuda de Pedro Abad>
\ausente/ Agustín Nuñés, de Memefs (sic)	Joseph Carbonell, de Christoval
Miguel Pérez, de Miguel	Carlos Miró, de Miguel Gerónimo \fabrican-
Francisco Juliá, de Joseph	te/
Matheo Mataix, de Gregorio	Bartholomé Satorre, de Bartholomé
Viuda de Gregorio, Mataix	Mauro Carbonell, de Francisco
Pedro Matarredona, de Joseph	Manuel Arazil, de Manuel
Antonio Abad, de Cosme	\difunto/ Manuel Arazil, de Joseph
Juan Abad, de Cosme	\difunto/ Pedro Durá, de Pedro
\viuda de/ <Antonio Moya, de Antonio>	\difunto/ Juan Aspí (sic), de Bartholomé
\casó con fabricante/	<\viuda de/ Nicolás García, de Bartholomé>
Roque Moya, de Antonio	\exerce/ <Gregorio Verdú, de Joseph>
\difunto/ <Juan Guillem, de Juan>	<Nicolás Carbonell, de Joseph>
\difunto/ Joseph Miralles, de Ginés	\difunto/ Gerónimo Carbonell, de Gerónimo
Roque Abad, de Jayme	Francisco Carbonell, de Vicente
Viuda de Jayme Abad	Joseph Abad, de Francisco
Antonio Materredona, de Francisco	Salvador Satorre, de Bartholomé
\en Alicante/ Joseph Carbonell, de <u>Joseph</u> ^{kk}	\viuda de / <Joseph Bosch, de Roque>
\no exerce/	\difunta/
\viuda de/ Joseph Mataix, de Gregorio	\viuda/ Christoval Miralles, de Vicente
Joseph Mataix, de Joseph	\viuda/ Vicente Miralles, de Christoval
Joseph Llopis, de Joseph	<Juan Carbonell, de Gregorio> \no exerce/
	Antonio Satorre, de Antonio

^{kk} Subratllat a l'original.

Vicente Miró ^{ll}	El hijastro del mallorquín de Onteniente
Viuda de/ Juan Tebiela	
Salvador Matarredona	Bruno Satorre, de Jayme ⁿⁿ
Joseph Satorre, de Manuel	Thomás Carbonell
<Martín Esteve>	\duplicado/ Vicente Moya, de Juan
Joseph Botella, de Miguel	\duplicado/ Vicente Moya, de Francisco
Joseph Abad, de Luis	Miguel Miralles
Viuda de/ Joseph Gisbert, de Thomás	Prudencio Abad
	Christoval Carbonell, de Jorge
Los antecedentes fuero (sic) comprendidos en la liquidación de últimos del año 1743.	Joaquín Satorre, de Miguel
	Antonio Bosch, de Antonio
	Antonio Satorre, de Manuel
	Antonio Verdú, de Joseph
\duplicado/ <Salvador Matarredona>	Joseph Espí
\duplicado/ <Joseph Satorre, de Manuel>	
Martín Esteve, de Cayetano	<En 7 de julio de 1751 libré testimonio de
\duplicado/ <Joseph Botella, de Miguel>	haber existentes en el Gremio de Tixedores, y en actual ejercicio, ciento quarenta y
Joseph Abad, de Agustín	dos maestros, incluidas nueve viudas; 181
\duplicado/ <Joseph Gisbert, de Thomás>	telares corrientes; oficiales mayores, oficia-
Viuda de/ Vicente Moya, de Juan	les lanzagres (sic) ^{oo} , 160; y aprendices, 90.>
Vicente Moya, de Francisco	
Francisco Espí, de Bartholomé	En 24 de mayo de 1748 se hallan existentes
	en el Gremio de Tixedores
Los ^{mmm} oficiales forasteros que han pagado los diez reales son:	Maestros en actual ejercicio
Diego Moltó, de Diego	122
Bernabé Ferrero, de Joseph	Oficiales
Joseph Valls, de Vicente	80
	Aprendices
	233
	Telares existentes y corrientes
	166

^{ll} A partir d'aquest nom hi ha un canvi notori de lletra i tinta que fa pensar que són anotacions posteriors. La datació que hi ha després dels noms és de la mateixa lletra que la que la segueix a la volta del foli, així doncs, és possible que la data de 1743 siga posterior a la primera redacció de la llista.

^{mmm} Nou canvi de tinta i lletra.

ⁿⁿ Nou canvi de tinta i lletra.

^{oo} Podria referir-se a "lanzaores".

En el día 8 de julio de 1751 se hallan existentes en dicho Gremio

Maestros en actual ejercicio	133
Viudas en actual ejercicio	9
Oficiales	90
Aprendices	250
Telares existentes y corrientes	181

Joseph^{pp} Durá, de Pedro

Pedro Durá, de Pedro

Vicente Satorre, de Joseph

Joseph Satorre, de Bartholomé

Ginés Miralles, de Joseph

Joaquín Esteve, de Cayetano

Ramón Carbonell, de Christoval

Thomás Péres, de Thomás

Joseph Abad, de Fernando

\difunto/ Ysidro Terol

Juan Torregrossa

Joseph Abad, de Joseph

Joaquín Espí, de Nicolás

Luis Satorre, de Bartholomé

Ysidro^{qq} Miralles

Juan Carbonell, de Vicente

Francisco Carbonell, de Jorge

^{pp} De nou canvi de tinta i lletra.

^{qq} De nou canvi de lletra i tinta.

Document 36.

Ordenanzas nuevamente concedidas y aprobadas por su Magestad (que Diós guarde) en 18 de diziembre de 1750 al Gremio de Tenedores de Lana de la Real Fábrica de Paños de la villa de Alcoy. Está comprobado este traslado con su original con el que fielmente concuerda.^{ff}

Don Fernando, por la gracia de Diós Rey de Castilla, de León, de Aragón, de las dos Sicilias, de Jerusalén, de Navarra, de Granada, de Toledo, de Valencia, de Galicia, de Mallorca, de Sevilla, de Cerdeña, de Córdoba, de Murcia, de Jaén, de los Algarves, de Algezira, de las Indias Orientales y Occidentales, Islas y Tierra firme del Mar Océano, Archiduque de Austria, Duque de Borgoña, de Bravante, y Milán, Conde Ausbourg, Flandes, Tirol y Barcelona, Señor de Vizcaya y de Molina, etcétera. Por quanto por parte de Christóval Miró, Manuel Aracil menor, Bautista Silvestre y Joseph Satorre, Clavario, Vehedores y Síndico, respectivos, del Gremio de Tenedores de Lana de la Real Fábrica de Paños de la villa de Alcoy, se dió memorial en mi Junta General de Comercio y Moneda, expressando que, en fuerza del poder especial que les fue conferido por el mismo gremio en Junta General que celebreron en diez y ocho de abril de 1746, a que concurrieron el Subdelegado de la referida mi Junta General y el escrivano de la misma Fábrica. Teniendo presente lo mandado en razón de que los gremios arreglen ordenanzas para el buen régimen y dirección de sus maniobras, y que las antiguas, que tenía el suyo, solo tratavan del texido de paños catorzenos, diez y ochenos y veinte y dozenos, que antes se fabricavan, siendo assí que se avían adelantado otras diferentes suertes hasta la de treinta y seissenos, sin aver ordenanza ni deliberación para las precisas calidades que corresponden a estos texidos, como de la mayor bondad y primor. Avían formado con toda reflexión, cuydado y arreglo las que presentavan, suplicando se les aprobassen y expidiesse el despacho correspondiente, con inserción de ellas, para su puntual observancia. Y vistas, reconocidas y examinadas en la expressada Junta General de Comercio y Moneda, con los informes que sobre ello tuvo por conveniente pedir, teniendo presente que de su puntual

^{ff} L'exemplar que he utilitzat per a la transcripció es troba a una carpeta de l'Arxiu de la Reial Fàbrica; ATA; Llibre 7^è, *Diferentes minutas de memoriales*, s.f. Inmediatament després d'ell s'hi troben uns folis manuscrits que duen per títol: *Ordenansas presentadas por los texedores en la Real Junta, y por ésta pedido informe del Cavallero Señor Subdelegado de la Fábrica, el informe es lo marginal*. En nota a peu de pàgina ressenyaré les modificacions més importants que la Reial Junta va introduir al text de les ordenances arran de l'informe del Sots-delegat. Com tindrem ocasió de comprovar, la intervenció d'aquest darrer va constantment dirigida a protegir els interessos dels paraires-fabricants, especialment en dos sentits: (i) mantenir el control institucional sobre el procés de producció; i (ii) mantenir una oferta de treball suficient i els salaris baixos.

cumplimiento resultará no solo la mayor perfección en aquellas manufacturas, sino la buena unión que se necessita para ello del Gremio de Texedores con los demás que componen el todo de la mencionada Fábrica de Paños en Alcoy. He venido en aprobar (como por la presente apruebo) las referidas ordenanzas, compuestas de los treinta y tres capítulos siguientes.

1. El Clavario, Veedores y demás maestros que componga la Junta Particular del Gremio de Texedores se congregarán y juntarán, según costumbre, en el lugar destinado para tratar y resolver los negocios de intereses propios, el primer domingo del mes de agosto de cada año, con la asistencia del Subdelegado de mi Junta General de Comercio y Moneda, o de la Justicia o Ministro a quién toque la intervención. Y juntos en dicha forma, celebrarán junta, en la que elegirán un maestro del citado gremio para el empleo de Clavario, dos para los Veedores, otro para el Procurador Síndico y ocho para consejeros, en el modo que acostumbran. Todos los quales serán personas de buena fama y opinión, y de la inteligencia que conviene para la buena dirección y gobierno del referido gremio, su común, y particulares, a quienes respectivamente, por lo que les toca, se les aya y deva dar todo el poder y facultades que por derecho y leyes del reyno se requieren. Los quáles en la propia junta de elección nombrarán substitutos para los casos de sus ausencias y enfermedades, y otros legítimos impedimentos. Cuyos empleos han de obtener por solo un año, que cumplirá en otro tal día primer de agosto siguiente a el de la referida elección que, por el mismo orden y forma, se elegirán otros maestros para los propios empleos; no pudiendo ser reelegidos los que cessaren sin que passe un año, a lo menos, pena de cinco escudos, en que incurrirán el Clavario y Veedores que dexasen de cumplirlo, aplicados por terceras partes a la Cámara de la Junta General de Comercio y Moneda, Juez y Arca común del expressado gremio.
2. El Clavario y Veedores, fenecido que sea el año de sus empleos, darán cuenta formal de todas las rentas y efectos del gremio que huviessen administrado, a los nuevos oficiales, dentro del término de veinte días siguientes a el de la junta de elección. Y no cumpliéndolo, sea por el motivo que fuere, incurrirán en igual pena de cinco pesos escudos, aplicados en la forma que previene el capítulo antecedente. En cuyo caso tendrán facultad los nuevos oficiales de formar la expressada cuenta, diferida en su juramento, quedando privados de poder concurrir y ser reelegidos para los mismos empleos, hasta cubrir efectivamente los alcances que se les haga.
3. Los nuevos oficiales que fueren elegidos para los citados empleos, como queda referido,

jurarán conforme a derecho en mano del Subdelegado de la Junta General de Comercio y Moneda, o de la Justicia asistente a la junta del gremio, de usar bien, fiel y legalmente sus respectivos empleos, atendiendo únicamente al provecho, utilidad y beneficio del Común del Gremio, y a la pulidez y perfección del tejido, apartando lo que sea perjudicial, y deponiendo toda pasión, odio e interés particular, y otro cualquier aspecto, baxo la pena de cinco pesos escudos, que quedan referidos con la propia aplicación.

4. Los peynes que se hizieren para el tejido de los paños y vayetas que se labraren en la fábrica, sean de la calidad que fueren, se manifestarán a los Veedores antes de ponerlos en ejercicio, quienes los registrarán, y hallándolos competentes y de las calidades que correspondan a cada suerte de paños, los marcarán con la marca que se aya acostumbrado siempre. Y haciendo lo contrario incurrirán en la pena expresada en los capítulos antecedentes; como también los maestros que texiessen con semejantes peynes, sin estar marcados en la forma referida, aplicadas ambas penas en la propia forma, y en perdimiento de los tales peynes.
5. El maestro, o maestros, a quién se encontrasse estar texiendo algún paño o vayeta, de qualquier suerte que sea, y estuviere defectuoso, ya sea en una o más vías en la obra, incurrirá en la misma pena, con igual aplicación. Y los Veedores del Gremio de Texedores, luego que encuentren la tal falta, passarán la noticia correspondiente a los de la Fábrica, para que con ella puedan hazer igual denunciación contra el maestro fabricante, y hallándole culpado, proceder a la exacción de igual pena^{ss}.
6. El maestro que se hallare texiendo o huviere tejido algún paño o vayeta sin tener los hilos correspondientes (según se expressará en los capítulos siguientes), y concluída la tirada se encontrare falta de hilos que compongan media vía o más, incurrirá por la primera vez en la pena de cinco pesos escudos; por la segunda, doble; por la tercera lo mismo, y en privación por un año de poder texer paños como maestro. Pero no llegando a componer la media vía, se le sacarán sólo seis dineros por cada hilo que se hallare faltar al tejido, con la misma aplicación que queda expressado.
7. En los paños y vayetas que texieren los maestros de este Gremio, a excepción de los

^{ss} La frase a partir de "Y los veedores..." fins al final és un afegit introduït pel Subdelegat que n s'hi trobava en la redacció original presentada davant la Reial Junta.

catorcenos, se pondrá en sus faxas la señal y armas de la villa de Alcoy, y la del maestro texedor, conforme se ha acostumbrado hasta aora, y las letras que digan: REAL FÁBRICA DE ALCOY^{tt}. Para que con esta inscripción se conozca en donde llegare la ropa la fábrica de donde procede, y se evite que otras introduzcan y beneficien sus manufacturas con el nombre supuesto de la de Alcoy. Formando también en las propias faxas las letras o guarismos que manifiesten claramente la suerte de cada paño o vayeta que sea. Y no haziéndolo assí incurrirá el maestro en las mismas penas prevenidas en el antecedente capítulo, y en privación perpétua de tal exercicio, y en entender en maniobra alguna del texido de paños o vayetas, en el caso especial de poner en las piezas enteras o retales la señal de otro maestro.

8. Todo texedor, siempre que para el texido que se pretenda hazer se le entreguen algunas hilazas o tramas muy gordas o mal hiladas, tal que no puedan passar, deberá por si o por medio de los Veedores de su Gremio, dar cuenta a los del de fabricantes, para que estos, mediante los péritos de su Gremio, las vean y provean lo correspondiente. Y no haziéndolo incurrirá por su falta en la pena de cinco pesos escudos con la aplicación expressada, reservando al Gremio de Fabricantes la acción en orden al paño que se hallare ya texido con las referidas hilazas o tramas^{uu}
- 9.^w Qualquier maestro, oficial u otra persona que creciere o menguare los peynes y listones de como se prevendrá en estas ordenanzas, incurrirá por la primera vez en la pena de diez pesos escudos, con la citada aplicación. Y por la segunda en la misma pena, y en suspensión de oficio por un año. Y si fuere maestro, oficial o persona del Gremio de Pelayres el que lo executasse, perderá el paño que se texiesse, aplicado todo su valor

^{tt} En majúscula en l'original. Açò també és un afegit introduït pel Sots-delegat de la Reial Junta.

^{uu} En la redacció original no es feia cap esment als veedors dels fabricants; el Sots-delegat va argumentar en aquest cas que era "... peculiar a los vehedores de la fábrica [val a dir del Gremi de Paraires] el visurar el paño y únicamente tocarles a los texedores el texerles, y no más...".

^w El capítol 9 del text original va ser suprimit. Deia el següent: "Que no pueda ningún maestro tener más que dos telares, aunque estén en hijo o hijos creados, y aunque tenga otros plantados y sin texer que les pierday pague pena de 10 £". En l'argumentació del Sots-delegat per a refusar-lo destaca el fet de l'habilitat superior d'alguns teixidors front als demés. Així, tot i reconeixent que alguns tenien més de dos telers i altres estaven sense feina, creu que és important que els millors teixidors no tinguin traves i que se'ls remunere amb més treball "...por asegurar los caudales a los fabricantes..." Sembla clar que, a l'eliminar la trava dels dos telers, els fabricants podien incentivar els teixidors més eficients encarregant-los més draps, en lloc d'haver d'augmentar el salari per peça teixida i, per tant, sense el risc d'augment dels costos unitaris.

en la propia forma que queda referido^{ww}

10. Ningún maestro texedor podrá vivir en una casa con otro que sea fabricante o pelayre, ni en las casas inmediatas que tengan comunicación por dentro, aunque sean padre e hijo, para precaver las simulaciones y fraudes que podían cometerse de vivir juntos, en perjuicio de ambos gremios. Pena al que incurriere contra esta ordenanza de cinco pesos escudos a cada uno de los contraventores, aplicados en la forma expresada.
11. Todos y cada uno de los maestros del Gremio de Tedxedores pondrán en cada una de las piezas de paño o vayeta que texieren los listones correspondientes, que han de correr de parte a parte de la anchura del paño en su principio, de diferente color, de esta forma: en el paño catorceno, un listón; en el diez y seisseno, listón y medio; en el diez y ocheno, dos listones; en el veinteno, dos listones y la mitad de medio; en el veinte y doseno, dos listones y medio; en el veinte y quatreno, tres listones; en el veinte y seisseno, tres listones y medio; en el veinte y ocheno, quatro listones; en el treinteno, quatro listones y medio; en el treinta y doseno, cinco listones; en el treinta y quatreno, cinco listones y la mitad de medio; en el treinta y seisseno, cinco listones y medio. Y a esta proporción se pondrán los listones en los paños que se texiessen de superior cuenta. Y el que contraviniera en todo o parte de esta ordenanza incurrirá en la pena de cinco pesos escudos, con la misma aplicación que queda prevenido.
12. Los Veedores del Gremio de Texedores tendrán obligación de visitar una vez cada mes, y otras, si fuesse necesario, todos los telares de los maestros, a fin de reconocerlos con especial atención, y ver si tienen las circunstancias precisas a su debida perfección. Y si los paños que encontrassen estarse texiendo contienen las calidades prevenidas en estas ordenanzas, según las suertes que van expressadas. Y hallándolos defectuosos en qualquiera de ellas, incurrirá el maestro que las texiesse en la pena prevenida en los capítulos antecedentes a cada uno de los defectos que se reconocieren. En cuyas vistas se atenderá, entre las demás circunstancias, si el texido va claro o conforme deve estar. Y hallando que va claro, incurrirá el maestro texedor en la pena de cinco pesos escudos, y de diez los Veedores que lo dissimularen por contemplación u otro motivo, como assimismo otro algún defecto grave, todo aplicado en la forma que

^{ww} En aquest cas la Reial Junta no atén l'informe del Sots-delegat que demanava que, quan l'infractor fóra paraire, quedara en mans del seu propi gremi. Amb tot, a la redacció original s'assenyalava que en el cas del paraire no sols perdria el drap sinó que també "...pierda el peyne..."

va referido^{xx}.

13. Permittiéndose por el capítulo veinte y siete de las Ordenanzas antiguas del Gremio de Texedores la facultad de fabricar sus maestros, en cada un año, dos piezas de paño para sus vestidos y el de sus familias^{yy}, como lo han observado, podrán desde oy en adelante continuar en fabricarlas de la suerte y calidad que quieran, entregando la lana al maestro o maestros fabricantes que más bien vistos fueren a los texedores, para que las compongan, según lo prevenido en las ordenanzas de su gremio. Y hecho assí, se las entregarán a los texedores para el citado efecto de texerlas, baxo la pena de cinco escudos y perdimiento del paño o paños que se fabricassen de otra manera, o más de las expressadas dos piezas, aplicado todo en la forma que queda mencionado^{zz}.
14. No tendrá facultad ningún maestro texedor de despedir de su casa a ninguno de los oficiales o aprendizes que tuviesse, ni estos salirse de ella, sin avisarse mútua y recíprocamente ocho días antes. De forma que el maestro, oficial y aprendiz que dexede cumplir con esta anticipada prevención incurrirá en pena de tres pesos escudos, con la citada aplicación. Y en admitir el maestro en su casa a el tal oficial o aprendiz y darle que trabajar, y consequentemente bolver estos a ella. Y si otro maestro los admitiesse en su casa, sin aver precedido este requisito, incurrirá en igual pena, y en despedir inmediatamente al tal oficial o aprendiz. Y en su derecho los podrán sacar y despojar los Veedores del Gremio de su propia autoridad.
15. Si alguno o algunos de los maestros texedores mudare de domicilio de la villa de Alcoy a otra población, o dexare el oficio y tomasse otro, estará obligado a pagar antes los derechos y deudas que estuviesse deviendo al gremio. Y si se ausentasse sin cumplirlo enteramente se le suspenderá del goze de tal maestro hasta que satisfaga lo que deviere. Sobre cuyo cobro se procederá contra su persona y bienes, según derecho.

^{xx} Tot el text a partir de "*En cuyas vistas...*" s'afegeix atenent l'informe del Sots-delegat.

^{yy} Com he assenyalat a la introducció, el capítol 27 de les ordenances de 1590, faculta als teixidors a poder fer draps per al seu ús domèstic, però sense cap especificació del nombre. És lògic suposar que allò de les dues peces siga una norma consuetudinària.

^{zz} La redacció original tan sols disposava que els teixidors que volgueren fabricar-se draps havien de manifestar la llana a la fàbrica. És evident que els afegits introduïts pel Sots-delegat pretenen evitar així un subterfugi dels teixidors per el·ludir el monopoli de fabricació dels paraïres.

16. Para saber puntual y fixamente el tiempo que sirven y están empleados los aprendizes en las maniobras del texido de los paños tendrán obligación de matricularse al principio de su ingreso al oficio, en qualquiera forma que sea. Y el maestro que le recibiesse acudirá a los veedores, y estos al escrivano del gremio, para que en el libro que corresponde les forme el asiento o matrícula conveniente. Pena al que lo contrario hiziere de diez sueldos aplicados en la forma expressada.
17. Ninguna persona, de qualquier estado y condición que sea, no siendo creado maestro del Gremio de Texedores, podrá trabajar por si, ni de su cuenta, en casa propria ni en otra distinta, maniobras algunas correspondientes al texido de las distintas suertes de paños y vayetas que van referidos, pena de cinco pesos escudos con la aplicación que va referida, y en perdimiento del telar y del paño o vayeta que se texiesse. Porque estos géneros han de quedar a beneficio del Gremio de Fabricantes, por dirigirse semejantes maniobras solo en su perjuizio, y no en el de texedores^{aaa}.
18. Qualquiera persona pretendiente al magisterio de texer, bien sea vezino o forastero de la villa de Alcoy, hijo de maestro o de quien no lo sea, presentará al Clavario y Veedores del Gremio certificación auténtica en que conste aver cumplido el tiempo (que por lo menos será de tres años) de oficial, con exercicio en la casa de uno o más maestros. Sin cuya circunstancia no podrá ser admitido ni obtener el citado magisterio por motivo alguno. Y en caso de admitírsele no gozará de sus prerrogativas, y quedará privado de acción para solicitar se le restituya la quantía del depósito, ni otra expendida por razón del expressado magisterio, mediante deve quedar a beneficio del gremio.
19. Entregada que sea por el pretendiente al magisterio la certificación que se menciona en el antecedente capítulo a el Clavario y Veedores del gremio, y tenida por bastante justificación, deverá pedirles plaza, que, concedida por la Junta particular del mencionado gremio, tendrá obligación de hazer efectivo depósito en el Arca Común, si fuere hijo de maestro natural de la villa de Alcoy, quatro libras de moneda valenciana. Si natural de la misma villa, pero no hijo de maestro, doze libras. El regnículo que fuere hijo de maestro, quince libras. El que, siendo regnículo, no sea hijo de maestro, veinte libras. El no regnículo y que sea hijo de maestro, veinte y cinco libras. Y aquél a quien faltaren ambas calidades, treinta libras. Siendo también de su cuenta el gasto de

^{aaa} Aquest afegit final, que tampoc no s'hi troba a la redacció original, no ha eixit, però, de la mà del Sots-delegat.

- propinas de la asistencia del Subdelegado de la Junta General de Comercio y Moneda, o Justicia de la villa, de la escritura o despacho que se le diere del citado magisterio, y demás que acostumbran pagar semejantes pretendientes^{bbb}.
20. Qualquiera persona que pretenda ser maestro texedor, de qualquier condición que sea, después de tener cumplido formalmente las condiciones del depósito referido, y demás prevenidas en los antecedentes capítulos, deberá ser examinado por la Junta del Gremio, preguntándosele por las maniobras concernientes a el texido de los paños y vayetas de las suertes expressadas. Y antes ha de texer un paño de la que arbitrasen el Clavario y Veedores, en compañía de un maestro elegido por los mismos. Y hallándole hábil, con cabal y suficiente inteligencia, le conferirán el magisterio en la forma acostumbrada. Y al mismo tiempo la darán su señal distinta de la de los otros maestros, figurándola en la escritura del examen, con la qual inviolablemente ha de señalar los paños y vayetas que texiere, haziéndolo con hilo de otro color. Y contraviendo a todo esto incurrirá en las mismas penas impuestas en el capítulo sexto, con la misma aplicación.
21. El aprendiz que estuviere matriculado y en casa de maestro del gremio, tratándole éste bien, a conocimiento de los veedores, no podrá con pretexto alguno salirse de ella antes de fenecido el tiempo de su obligación. Y si lo executare de su propia autoridad, o por la de su padre, pariente u otra alguna persona, no se le podrá admitir por otro maestro en la suya. Y si de hecho se hiziere assí (a más de ser desde luego despojado por los Veedores y restituído a la casa del maestro que le tenía afirmado) incurrirá en la pena pecuniaria que le impusiere el Subdelegado de la Junta General de Comercio y Moneda. Y si el tal aprendiz, con motivo o sin él, no quisiesse bolver a casa de tal maestro, estará obligado, y por él la persona que le afirmó, a pagarle lo que determinasse el citado Subdelegado por cada un año de los que huviesse estado trabajando con dicho maestro. Y si excediesse de dos años completos no deberá pagar cosa alguna, por quedar el tal maestro suficientemente remunerado con el trabajo del aprendiz, respecto a considerarse ya práctico en las maniobras del gremio. Y si quando el aprendiz entró en casa del maestro estava en aptitud de poder lucrar con su trabajo en las maniobras del gremio, quedará al arbitrio del mismo Subdelegado el tanto que deve pagar al

^{bbb} En aquest cas la Reial Junta no atén la petició del Sots-delegat que demanava una rebaixa –no especificada– en les quantitats de dipòsit, sota el pretext que s'impedia d'aquesta manera l'accés als pobres de solemnitat.

- aprendiz. Y en caso de salirse porque el maestro le trate mal, y que sea constante a los Veedores, se hará justa tassación de la cantidad con que deberá remunerar al aprendiz sus servicios, considerada su habilidad e inteligencia en las maniobras del gremio, y el tiempo que hubiesse estado en servicio del maestro; cuya tassación será executiva, estando calificado con juramento ante juez competente^{ccc}.
22. Siendo casi imposible señalar precios fixos y ciertos a cada vara o ramo de paño que ayan de pagar los fabricantes a los texedores por razón de su trabajo en el texido, por pender [sic] esto de las circunstancias y diversidad de tiempos, se convendrán entre si los citados fabricantes y texedores en el que aquellos deberán satisfacer a éstos por su trabajo, con tal de que el precio, que por la citada razón capitularen, se pague en dinero efectivo^{ddd}.
23. Siempre que aya necesidad de hazerse por el Gremio de Texedores algunos gastos extraordinarios, fuera de los ordinarios y anuales de una fiesta a Santa Ana, el censo que paga al Convento de San Agustín de dos libras y diez sueldos, y la asistencia de la comunidad a la procesión del Viernes Santo, los quales importan quince libras tres sueldos y seis dineros; para todos los demás que se le ofrecieren pedirá el gremio licencia a la Junta General de Comercio y Moneda para hazerlos y repartirlos entre sus individuos y obtener su aprobación^{eee}.
24. Los paños que texieren los maestros de este gremio de las suertes expressadas en estas ordenanzas, estando arreglada la cuenta y marco para donde han de ser

^{ccc} La redacció original era molt més simple –tan sols les dues primeres frases–, però el Sots-delegat va advertir que això podria inhibir l'afermament d'aprenents.

^{ddd} Aquest capítol té una redacció diferent a la presentada pel Gremi de Teixidors i serà l'origen del greu conflicte que he ressenyat en la introducció sobre la forma de les retribucions. Els teixidors demanaven la fixació d'uns preus per ram teixit, que oscil·lava, segons la qualitat, entre els 4 s d'un 14è i els 15 s d'un 30è; a més, el capítol, com era d'esperar, castigava amb una forta sanció els qui ho incompliren. L'informe del Sots-delegat afirmava que açò era perjudicial per als fabricants ja que "... muchos texedores acresentan sus caudales, mercado casas y tierras [cal precisar que el 1784 dels 196 teixidors contribuents segons el Llibre Padró, tan sols 3 eren propietaris de terres i 64 ho eren de cases], al paso que algunos fabricantes pierden sus haveres..." A més, informava –i alabava– del costum de pagar els salaris amb espècies, roba i blat, i no solament amb diners. Finalment, la Reial Junta accepta la petició del Sots-delegat de no fixar els salaris, però obligant que es pague en diner efectiu.

^{eee} Els teixidors augmentaven en la seua proposta les despeses –a més de les esmentades– en 200 £ més i, en funció d'açò, demanaven "...licencia para el derecho de bolla de 1 s por cada pieza..." El Sots-delegat va argumentar que les altres despeses eren irrisionables, i, per tant, innecessari concedir-los una facultat que aniria en contra del "...adelantamiento de la fábrica."

fabricados los peynes, deverán contener, a más de las orillas, los hilos siguientes: el paño catorceno, mil y quatrocientos hilos de cuenta de fino a fino, con más las orillas; el diez y seisseno, mil y seiscientos hilos de fino a fino, con más las orillas; el diez y ocheno, mil y ochocientos hilos de fino a fino, con más las orillas; el veinteno, dos mil hilos de fino a fino, con más las orillas; el veinte y doseno, dos mil y doscientos hilos de fino a fino, con más las orillas; el veinte y quatreno, dos mil y quatrocientos hilos de fino a fino, con más las orillas; el veinte y seisseno, dos mil y seiscientos hilos de fino a fino, con más las orillas; el veinte y ocheno, dos mil y ochocientos hilos de fino a fino, con más las orillas; el treinteno, tres mil hilos de fino a fino, con más las orillas. Y a este respecto los demás, de forma que el treinta y doseno tenga tres mil y doscientos hilos, y el peyne en que se texiere, doze palmos y un quarto; y el treinta y seisseno, tres mil y seiscientos hilos, y el peyne doze palmos y medio, según se expresa en el capítulo siguiente que trata del largo que ha de tener el peyne en que se ha de texer cada suerte de paño.

25. El peyne en que se texa paño catorceno ha de tener diez palmos y medio valencianos de largo; el diez y seisseno y diez y ocheno, once palmos; el veinteno, once palmos y medio; el veinte y doseno, doze palmos y medio; el veinte y quatreno, doze palmos y un quarto; el veinte y seisseno, doze palmos, y lo mismo el veinte y ocheno, y el treinteno; el treinta y doseno, doze palmos y un quarto; y el treinta y seisseno, doze palmos y medio. Yen caso de texerse paños de superior suerte, no se establecerá marca de los peynes sin dar primero cuenta a la Junta General de Comercio y Moneda, a fin de obtener su aprobación. Pena al que contraviere a esta ordenanza de cinco pesos escudos, con la aplicación que queda mencionada en los capítulos antecedentes, y en rompimiento del peyne que se encontrasse defectuoso de las clases expressadas^{fff}.
26. Todas las vezes que el maestro texedor tenga peyne de la forma y con las calidades correspondientes a la suerte del paño que al fabricante se le ofreziere, no podrá éste introducirse a hazerle, ni tampoco si el maestro texedor se allanare a hazerlo de su cuenta, y a su costa. Pero no teniéndole, ni pudiéndole hazer el texedor a costa suya, como sucede ordinariamente por falta de caudal, podrá el fabricante libremente hazerle, y manifestándole a los Vedores del Gremio de Texedores, para que le reconozcan y

^{fff} En aquest cas no s'atenen en absolut les peticions del Sots-delegat que pretenia, fonamentalment, que hi hagueren 2 tipus de pintes per als 24ns -12 pams per a les filases fines i 12 i ¼ per a les grosses- i que el pinte dels 32nas fora com el dels 30ns.

marquen, hallándole apto puedan con él texer el paño o paños que se le ocurrieren, sin incurrir en pena alguna, recobrándole, concluido el paño, para guardarle en su poder. Porque assí, según se ha experimentado, se conservan con más aseo y curiosidad, con lo que, quando después se ofrece texer con él, sale la ropa más lustrosa, y sin algunos defectos que por la falta de curiosidad en los peynes suelen experimentarse. Y haziendo lo contrario incurrirá el tal maestro en la pena de cinco pesos escudos, aplicados como queda expressado y en averse de romper el peyne o peynes defectuosos de las referidas circunstancias⁹⁹⁹.

27. Qualquiera maestro texedor, oficial o aprendiz que se le probare aver hurtado lana ya sea en poca o mucha cantidad y de la calidad que fuere incurrirá en la pena de cinco pesos escudos, aplicados en la forma referida, y en privación perpétua del oficio. Y se condenará en la misma a el que les encubriere y celare, siendo individuo del gremio. Y si fuesse de otra calidad, le denunciarán los Veedores a la Justicia para el castigo condigno.
28. Respecto de que de otras fábricas vezinas a la de Alcoy acostumbran llevar paños de diferentes suertes a batanar en las oficinas de los batanes de ella, los quáles, por carecer de ordenanzas, no están legítimamente fabricados y padecen conocidos defectos en perjuicio de la estimación de los de la referida Real Fábrica por averse entendido los venden como labrados en ella, y a vezes les ponen las Armas de la misma villa de Alcoy. Será de precisa obligación de los bataneros, antes de poner en el batán los mencionados paños y vayetas que de otras fábricas distintas de la de Alcoy se llevaren para darles esta maniobra, manifestarlos a los gremios de fabricantes y texedores de ella, quiénes deverán inmediatamente verlos y reconocer si están o no fabricados según y como está mandado por las ordenanzas de uno y otro gremio. Y hallándolos defectuosos darán cuenta de ello al Subdelegado de la Junta General de Comercio en la propia villa para que en vista de los defectos que le denunciaren y su justificación, tome la providencia conveniente, con arreglo a ellos y a las leyes del Reyno. Pena al batanero y Veedor que faltare al cumplimiento de lo que queda referido de diez pesos escudos, aplicados en la forma mencionada^{hhh}.

⁹⁹⁹ De nou, la redacció original era molt més senzilla, tota l'argumentació sobre la falta de capital i l'"aseo" dels draps és obra del Sots-delegat.

^{hhh} En aquest cas el Sots-delegat no aconsegueix que la inspecció d'aqueixos draps siga competència exclussiva dels fabricants; en canvi, l'esment de l'assumpte de les Armes de la vila procedeix de

- 29ⁱⁱⁱ. Podrá este Gremio de Texedores arreglar en lo successivo uno o más capítulos de ordenanzas, y quantos le convengan a la mejor dirección y adelantamiento del texido, presentándolos para obtener su aprobación en la Junta General de Comercio.
30. Siendo justo remunerar (aunque sea en leve porción) el trabajo que sobrellevarán el Clavario y Veedores de este Gremio de Texedores, assí en poner cobro en sus intereses, como en la visita mensual que está a su cargo, y otras ocupaciones e incumbencias de su empleo, siguiendo el tenor de las antiguas ordenanzas y su continuada observancia, se les dará a cada uno tres libras moneda valenciana, fenecidos que sean sus empleos, del depósito común del gremioⁱⁱⁱ.
31. Siempre que falleciere algún maestro del Gremio de Texedores, se continuará en el goze de las franquicias, libertades y prerrogativas que tenían como tales maestros a sus legítimas mugeres viudas, con tal de que se mantengan en este estado.
32. Siempre que alguno o algunos maestros del Gremio de Texedores, se halle enfermo de considerado accidente, de forma que se le impossibilite trabajar y constasse al Clavario y Veedores por certificación del médico que le visitare, se le asistirá diariamente con un sueldo moneda valenciana, llevando cuenta y razón de lo que se gastare por este motivo.
33. Atendiendo a que el referido Gremio de Texedores de antiguo tiempo a esta parte acostumbra a celebrar diez missas rezadas en sufragio y bien del alma del maestro o maestros que mueren, se observará y cumplirá en adelante esta loable costumbre en la propria conformidad, constando al Clavario y Veedores del citado gremio del expressado fallecimiento.

Por tanto, para que tengan puntual observancia los preinsertos treinta y tres capítulos de ordenanza que he tenido por bien aprobar para el buen régimen y gobierno del nominado

l'informe.

ⁱⁱⁱ Entre el capítol 30 i el 31 de l'esborrany presentat pel Gremi de Teixidors a la Reial Junta n'hi havia un altre, sense numerar, pel qual hom volia obligar els oficials que no foren fills de mestre a pagar al gremi 10 s a l'any. El Sots-delegat el rebutja al.legant que tots els que estroben en aquest cas són pobres de solemnitat.

ⁱⁱⁱ La referència a les ordenances antigues s'introdueix a proposta del Sots-delegat.

Gremio de Tenedores de Paños de la villa de Alcoy: he venido en expedir el presente despacho, por el qual mando al Presidente y demás ministros de la referida mi Junta General de Comercio, a sus subdelegados, y a los presidentes y oidores de mis consejos, alcaldes de mi Casa y Corte, presidentes de mis chancillerías y audiencias, Regente y oidores de ellas, a los capitanes generales de mis exércitos y provincias, comandantes generales de ellas, intendentes, Asistente, gobernadores, corregidores, alcaldes mayores y ordinarios de todas las ciudades, villas y lugares de estos mis reynos y señoríos, y a los demás tribunales, juezes y justicias de ellos, a quienes su contenido toque, o tocar pueda, que guarden, cumplan y executen lo dispuesto en las mencionadas Ordenanzas, y las hagan cumplir y executar inviolablemente, según y como en cada capítulo queda dispuesto, prevenido y mandado. Sin ir ni permitir que en todo ni en parte de ellas se vaya ni contravenga con ningún pretexto, causa ni motivo por persona alguna de qualquier estado o condición que sea. Sino que, antes bien, den y auxilien las providencias y órdenes que en ellas se contienen y demás que convenga, baxo la pena de quinientos ducados, y demás que dexo al arbitrio de la referida Junta General de Comercio. Y mando assimismo que a los tratados de este despacho, signados de escrivano público en forma que haga fee, se les dé el mismo crédito que al original. Que todo assí es mi voluntad. Dado en Buen Retiro, a diez y ocho de diziembre de mil setecientos y cinquenta.

YO EL REY

Yo Don Francisco Fernández de Samieles, Secretario del Rey nuestro Señor, lo hize escribir por su mandado.

Don Diego Adorno. Don Juan Firmin de Berbarin. Don Ignacio de Luzán. Don Ignacio Joseph de Oriega y Cotes.

Ordenanzas que ha de observar y cumplir el Gremio de Tenedores de la Real Fábrica de Paños de la villa de Alcoy.

Sin drechos. Lugar de una rúbrica. Acordado.

Cumplimiento^{kkk}. En la villa de Alcoy a los veinte y un días del mes de agosto de mil setecientos cinquenta y un años, estando juntos y congregados en la Casa, y en presencia del

^{kkk} En cursiva a l'original.

Señor Don Gerónimo de las Doblas León y Cisneros, Corregidor, Justicia mayor, y Capitán a Guerra por su Magestad de la mesma y su partido, y Super-Intendente de la real Fábrica de Paños de ella; Manuel Carbonell, Clavario del Gremio de Texedores; Joseph Jordà de Bruno y Francisco Juan Pérez, Veedores; Vicente Carbonell de Vicente, Síndico; Matheo Mataix, Christóval Miralles de Ginés, Pedro Durà, Christóval Miralles de Christóval, Bartholomé Satorre de Francisco, Jorge Miralles de Nadal, Jacinto Reig y Bautista Silvestre, consejeros; Manuel Silvestre, Manuel Arazil menor, Christóval Carbonell de Joseph, Jayme Arcayna, Nicolás García, Antonio Matarredona, Joseph Abad de Francisco, Joseph Satorre de Bartholomé, Luis Juan Carbonell de Nicolás, Joseph Botella de Miguel Juan, Juan Carbonell de Tomás y Antonio Satorre mayor, supernumerarios; por si, y en representación de dicho gremio. Yo, el escrivano infrafirmado, notifiqué y leí a la letra con alta e inteligible voz, que todos lo oyeron y entendieron, el Real Despacho de Ordenanzas que antecede, a todos los susodichos en sus respectivas personas. Y presente siendo, como va dicho, el expressado Señor Corregidor, Justicia mayor y Super-Intendente de dicha Real Fábrica, mandó se guarde, cumpla y execute quanto en él su Magestad se previene y manda.

Y lo firmó, de que doy fé: Don Gerónimo de las Doblas.

Por y ante mí, Pedro Barber, escrivano.

Document 37.

ATA, Llibre 7è (carpeta), *Diversas minutas de memoriales*, s.f.

RESPOSTA D'UNA DE LES DUES COMPANYIES COMERCIALS CREADES ALS ANYS CINQUANTA FRONT A UNES ACUSACIONS CONTINGUDES EN UN INFORME QUE NO S'HA CONSERVAT I QUE ESTARIA ADREÇAT, PROBABLEMENT, AL CORREGIDOR (SENSE DATA)

Instrucción en respuesta a los cargos que se presume aver en el informe^{III} contrapuesto se ha podido rastrear que la malisia de algunos émulos de esta villa, capítula nuestra sociedad, o amistosa confederación, sobre los artículos siguientes.

^{III} Subratllat a l'original.

Primeramente. Dicen que se han coligado los fabricantes de mayor caudal para enriquecer ellos solos. Y a estos se satisfaze exponiendo que los que tienen caudal son los que han de promover el comercio, pues los que carecen dél [sic], ni solos, ni acompañados pueden hacer otro que agenciar un decente jornal con su propio sudor. A más, que no es aquél medio tan seguro para enriquecer [sic] que no esté yualmente expuesto a las contingencias de un infortunio.

Otrosí. Dicen más que este congreso o compañía es en daño de los demás fabricantes, que siendo pobres por lo regular, les cortan los pasos para las salidas de sus ropas, dado que aquellos se extienden tanto agavillan las correspondencias. Y en el concurso de las ferias, como llevan multitud de ropa, despachan ellos solamente. A estos extremos se satisface por partes, diciendo: que se falta a la verdad suponiendo ser todos pobres fabricantes los que se quedan separados de este cuerpo de comercio, quando, a más de los que le forman, pudieran escogerse hasta cinquenta o senseta fabricantes que son muy recios caudales constituyeran otro yigual cuerpo al que hay establecido.

Y en respecto a los pobres fabricantes (baxo cuya expresión comprendemos aquellos que labran quatro o cinco paños en el discurso de un año), es conosida equivocación presumirles pueda ser perjudicial nuestra compañía, antes bien les sirve de un favorable recurso en sus urgencias, porque si resuelven trabajar de cuenta de ella, ésta les subministra lana ya tintada y limpia, trigo, azeyte, etc. a unos precios regulados, y con tanta equidad que se les reemplazan las quiebras y desperdicios que sucede de haver en todas las lanas de deshechos, cadillos y demás. Y, concluído el paño, se les paga de contado todo lo que les resta de beneficio; con lo que se excusa el pobre de expensas de, gastos, viages y demás cuydados que a ello van anexos, consiguiendo, yualmente, el no perder el jornal diario en su cassa, ni el de su familia, y, lo que es más, no haverse en la precisión de haver de mendigar de prestado.

Yigual beneficio logran los otros pobres fabricantes que labran uno que otro paño de su cuenta y le venden a la compañía, pues con el supuesto de que ésta no le merca sino a los precios corrientes (según se hará constar de público y notorio), resulta a aquellos el favor que con el pronto despacho de su paño puedan desde luego aplicarse a la fábrica de otro, y así succesivamente. De forma que si antes apenas le bastavan los medios para quatro o cinco piezas al año, con este motivo podrán fabricar veinte; y aunque en éstas no lucren más que la mitad de la que beneficiavan en los quatro, asimismo tienen doblado el ynterés propio.

Ni es de temer que la compañía usurpe a los demás sus correspondencias, quando es constante que, aún con el número de mil y duçientos [*sic*] paños que ha fabricado en este año no puede dar cobro a las propias. No se sigue tampoco que en las ferias saldrán mal librados los pobres, por lo mismo que se ha visto y experimentado en estos años passados en las de Murcia y Lorca, donde la compañía ha mantenido siempre los precios subidos hasta lo último, por llevar algún exceso su ropa en calidad y colores. Y con éste, ha dado lugar a que los pobres se desembarasasen de los pocos paños que llevaban.

Este mismo favor que sienten los maestros fabricantes pobres, es, en su modo, transcendental [*sic*] a los tintoreros, a quiénes y por quiénes haze traer la compañía los tintes ultramarinos. Y, puestos aquí, les entregan a los expresados al fiado y a los mismos precios y plazos que aquéllos les logravan en Alicante; con lo que ahorran los gastos de conducción y viages de ida y vuelta a aquélla ciudad. Y no para aquí el beneficio, si que venido el caso de satisfacer el valor de los tintes, no se les compele a que lo hayan de hacer en dinero efectivo, si que se les admiten en data paños, trigo, etc. a precio regular, y aún se les dan tintes a cuenta del tinter, y de esta forma insensiblemente pagan lo que deven.

Sobre todo acredita la utilidad que se trae al público la formación de esta compañía el ver quan numeroso es el concurso de los fabricantes pobres que acuden a ella a que se les dé que trabajar; espesialmente en el passado y invierno, en que por la escases de lana faltó a muchos su provisión y tomó providencia la compañía de abrigar a todo el mundo, por manera que pasarían de sinquenta fabricantes pobres a quiénes abastecía de lana y demás nesesario, como puede verse por los libros de cuenta y razón que llevaba con los mismos.

Y si esto no basta para fundar una prudente precaución de lo lucroso que es al público este proyecto, se podrá roborar la materia con las siguientes reflexiones.

Primeramente, attendiendo quan conducente es al servicio esta espesie de establecimiento, pues en los casos en que manda Su Magestad se le apronte alguna porción de ropa en términos perentorios (como aconteció en días passados para capas y bestuario de las Reales Guardias de Corps y Alavarderos), con encargarse e ello la compañía se facilita la prompta execución de la Real Orden y queda desempeñada esta fábrica.

A más de esto, sabido es que la compañía tiene de presente y de su cuenta surtidas tiendas de paños en varias partes, como en Valencia, Granada, Málaga y Almodóvar del

Campo, lo qual contribuye al beneficio público de dichas ciudades, pues con el abasto de nuestros paños impideo minora la introducción de los extranjeros.

Pero hablando más en particular del bien común de nuestra fábrica, quien duda que este cuerpo o compañía es como una escuela de contratación donde diariamente se estudian y meditan varias liciones de comercio, y que concurriendo a él la mayor parte de esta fábrica, consiguientemente promete grandes progresos en el tráfico y adelantamiento en las maniobras e los paños.

Aparte de esto, bien notorio es el cuydado que aquí se aplica en revistar los paños y de procurar se enmienden aún aquellos defectos que no tocando en la substancia, se hazen de algún modo reparables al delicado gusto de los censores que en este cuerpo hay destinados para ello. Testimonio de esto podrán dar de esto [*sic*] los mismos que fabrican de cuenta de la compañía a quienes, aún después de prensados los paños, se les presisa tal vez haverles de bolver al aparejo del tundir y perchar, hasta tanto les den aquél grado de perfección que nesesitan.

No obstante lo que llevamos dicho, puede ser repongan los émulos que este intento no quadra con los nuevos empleos que nos ven hazer de otros géneros estraños a nuestro comercio, pues tratamos en cáñamo, papel, liensos, etc. Y deviendo ocupar esto en gran manera nuestra atención, enervará parte del cuydado que principalmente deve estar puesto en el aumento de la fábrica de paños. Añadirán a esto tal vez que no sufragándonos la <exepción> de equivalente en lo respectivo a la contrtación en dichos géneros deveremos estar sugetos a pagarle según nos corresponde porque no se grave el común. Y a estos dos cargos respondemos con separación. Diciendo al primero, que es verdad tratamos en los géneros expresados, pero es más por nesesidad que por inclinación, dando motivo a ello el tener la compañía aprestados dos carros de su cuenta que sirven para conducción de sus paños a varias partes, y por que de buelta no vengan de vacío, trahen (de los parages donde no hay lana) algunos de estos géneros. Y así, el tratar en ellos más es por incidencia que por intento particular, y por que se discurre que esto cede en provecho del común, a quién se le abastece de varios géneros que no tendría sin el auxilio de dichos carros. Concurriendo a más el que la vista de esto ha exitado [*sic*] los ánimos de esta villa a que se abra la carretera por su distrito, y con efecto ya se estan tirando lineas a este fin, apadrinando este pensamiento la discreta conducto [*sic*] de nuestro cavallero Corregidor. A lo segundo, no se resistirá la compañía al pago de aquél tanto de equivalente que le quepa en dicha razón, según la proporción de lo que

pertenese pagar a otros por yguales o semejantes negociados en que intervienen.

Últimamente pueden replicar los ynformantes que se discurre más favorable al público haya dos o tres cuerpos de compañía que no el que casi toda la fábrica dependa de uno solo. A esto se responde que la experiencia ha hecho ver lo contrario, pues ya en días passados se erigió otro asociamiento compuesto de fabricantes de conosida habilidad y de suficientes haveres para ello, el que no ha podido subsistir, o ya sea por no combinarse los genios, o porque en una república siempre que a un mismo designio conspiran diferentes partidos, hay el riesgo de que renazga [*sic*] alguna emulación o etiqueta, y los que se havían de concordar como amigos, es yqual se compitan con encono pernicioso de rivales.

Finalmente, dezimos que quando <acertivamente> exponemos como materia de hecho lo justificaremos con sumarias contestes de diferentes yndividuos de todas clases.

Document 38.

ATA, Llibre 9^è, Acuerdos de la Real Fábrica desde 1751 a 1772, inclusive, ff. 83r a 85v.

DENUNCIA PRESENTADA PEL SINDIC DE LA REIAL FABRICA A LES AUTORITATS DE LA VILA DE CONCENTAINA SOBRE ELS FURTS DE LLANA FETS ALS FABRICANTS D'ALCOI (30-VII-1755)

Guillermo Gosalbes, maestro fabricante de paños y síndico de su Real Fábrica de la villa de Alcoy, según lo alego por de público y notorio: Ante Vuestra Merced paresco y como más haya lugar en derecho digo:

Que en el día 31 de agosto pasado del año más immediatte (*sic*), el Corregidor de aquella, como a subdelegado de dicha Real Fábrica, proveyó auto para precaber los urtos y extravíos de lanas que de los fabricantes de aquella hacían diferentes personas, en gran perjuicio de sus maestros y de la causa pública, cuyas ventas se hazían ya en aquella villa, como también en los lugares circunvesinos. Y deseando atajar este perjuicio en el modo le era posible, mandó publicar su edicto y fixarle en los puestos públicos de aquella villa, y que para su obceruancia (*sic*) se despachase la correspondiente orden a los lugares de su Governación,

para que hiciesen lo mismo. Cuya orden, según tengo noticia, llegó a esta villa en setiembre del referido año, y que se mandó cumplir como en ella se previene por el antecesor de Vuestra Merced. Y conviniendo a los derechos de dicha Real Fábrica se libre un testimonio de dicha orden, de su cumplimiento y publicación en esta villa. A Vuestra Merced supplica se sirva mandar al presente escrivano, que lo es de Ayuntamiento, acceda al archivo de él, y registre el libro de órdenes del año pasado, y encontrando la referida me libre dicho testimonio, satisfecho de sus derechos que assí procede de justícia que pido, juro y para ello, etcétera.
Guillermo Gosalbes [signatura]

Autto: Hágase como se pide: el señor Andrés Cister, ciudadano familiar del Santo Oficio, Alcalde Ordinario de esta villa de Cocentyana, lo mandó y firmó en ella a los treinta de julio de mil settecientos cinquenta y cinco años, de que doi fé.

Ante mí. Andrés Cister [signatura]. Vicent Juan Reig, escrivano [signatura]

E yo, el dicho Vicente Juan Reig, escrivano del Rey nues4ro señor, público por todo el Reyno de Valencia // del Ayuntamiento y juzgados de esta villa de Cosentayna de donde soy escrivano; certifico y doy fee a todos los señores que el presente mi testimonio vieren, como en cumplimiento del auto que antecede accedí al archivo del ayuntamiento de esta villa y registré en el libro de órdenes del año pasado de próximo, en el qual se halla la orden que refiere el pedimiento que ancede (sic), expedida por el Señor Don Francisco Berdum de Espinosa, abogado de los Reales Consejos, Corregidor y Justicia Mayor, Capitán de Guerra por Su Magestad, de la villa de Alcoy y lugares de su partido, y Juez y Subperintendente de la Real Fábrica de Paños de la misma, en virtud de la Real Cédula de Su Magestad, etcétera. Su fecha en aquella villa de Alcoy en diez y nueve de setiembre del referido año mil settecientos cinquenta y quatro, la que abraza el auto que la motivó, provehido por Su Magestad en la misma villa en treinta y un días de agosto del mismo año, por ante el officio de Joseph Mataix, escrivano de la misma, en que expresa las repetidas quejas de los fabricantes y texedores de dicha villa y Real Fábrica, de los extravíos y falta de lana que experimentan en sus tiendas y obradores, sin haber podido apurar las personas que cometen semejantes urtos y excessos, en grave perjuicio de sus casas y haciendas, y aún de la causa pública. Teniéndose noticia que la más se vende en los pueblos de esta Governación, regularmente por mugeres que son naturales y domicialiadas en esta villa, y para ocultar sus infamias y desorden ocultan igualmente sus nombres y el de su vesindad, entendiendo estar seguras por este medio de castigo, y poder continuar con este deprauado vicio. Y deviendo por todas circunstancias precaber y cortar en todo lo posible semejantes desórdenes y abusos, y contando perjuicio de

la causa pública, mandó que des de el día que se manifestase esta provisión a todos los vesinos de aquella villa, ninguna persona de qualquier estado y condición que sea, sacare de ella lana para vender o para otros fines, sin que primero saque el permissio o guía de su maestro. Que por aora, digo entonzes, se les daría sin llevar derechos algunos baxo la pena de diez libras, aplicadas por terceras partes y la lana perdida con la misma aplicación. Y a más se les impondría la pena de seis años de destierro. Y para que viniese a noticia de todos y no se pudiese alegar ignorancia, se publicase bando en aquella villa y por lo perteneciente a los pueblos de su governación se les hiciese saber por vereda con incerta de dicho auto de providencia, fixándole en las esquinas y parajes más públicos de aquella villa, copia del mismo para su inteligencia y cumplimiento. Cuya vereda llegóa a esta villa de Cosentayna en veinte y nueve de setiembre de referido año cinquenta y quatro, y se mandó cumplir por el Señor Joseph Reig, Alcalde Ordinario que era de ella, y officio de Roque Trensano, escrivano, con asistencia de Domingo Oriola, pregonero público de la misma. Se publicó con a tambor en la Plasa de Ayuntamiento, en la del mercado y demás puestos públicos de esta villa, asistiendo a oírla muchas personas, y luego en el mismo día que fue el en que se recibió se fixó copia a la esquina de la casa de Ayuntamiento. Según consta por la certificación puesta por dicho Roque Trensano a continuación de dicha orden. Y para que todo ello conste donde convenga, libro el presente con referencia de dicha orden y diligencias a las que me remito, y en fee de ello lo signo y firmo en dicha villa de Cocentayna a los treinta del mes de julio de mil settecientos cinquenta y cinco años.

En testimonio de la verdad, Vicente Juan Reig [signatura]

Document 39.

ATA, Llibre 9e, *Acuerdos de la Real Fábrica desde 1751 a 1772, inclusive*, ff. 96r a 97v.

ESBORRANY DEL MEMORIAL QUE S'HAVIA D'HAYER PRESENTAT AL MARQUES DE LA ENSENADA, JUNT A QUATRE TALLS DE DRAP FI, PER A CONSEGUIR LA PRORROGA DE L'EXEMPCIO D'EQUIVALENT (1755)

Haviéndose dispuesto por la Real Fábrica en conformidad de lo acordado por autos de acuerdo de 29 de deziembre 1753 y 5 de henero de este año, quatro cortes para vestido de paño de la suerte de 40no. del mayor primor, con ánimo de presentarles a Su Magestad, Diós

le Guarde, para que tome a bien vestirse de paño de esta fábrica. Y que, al mismo paso, venga en conosimiento que si la protegiese y amparase se adelantaría a la suma perfección en sus obrages. En conferencia que tuvieron los oficiales y capitulares de la mesma en 4 del corriente^{mmm}, tuvieron por conveniente que dichos quatro cortes de paño se remiten con el aseo correspondiente a poder del Doctor Don Vicente Julián y Ridaura, abogado de la Fábrica en la Corte de Madrid, para que en su vista, y a consulta de Dionisio Gisbert y Lorenzo Moltó, diputados de la Fábrica recidentes en dicha Corte, acuerden su presentación, o por conduta de la real Junta, o por la vía reservada, por mano del Excelentísimo Señor Marques de la Ensenada, su Precidente. Y sea por una u otra conduta, se hará presente por memorial, suplicando lo que en papel que trahían los diputados, se expuso de lo contenido en este y demás que consideraron conveniente al aumento y conservación de la fábrica.

También podrá suplicarse con vivas ansias, que estrivando como estriva el desempeño de la Fábrica y sus adelantamientos en los obrages de los oficiales, pues sin ellos no puede darse paso, y que estos todos son pobres quasi de solemnidad, se les conceda la franquicia de equivalente, pues por huir de este gravámen decertan muchos que pasan a lugares circunvesinos a trabajar. Y allí les libertan de todo a fin de que introduzgan sus obrages, en notable perjuicio de la Fábrica. Es de poca entidad lo que pagan, pues a lo más que vendrá a estenderse su contribución será hasta unas 500 £ en cada año. Pero como recae en gente que lo que ganan al día, a la noche queda consumido, causa lástima el ver los apremios conque les mortifican, y es motivo de decerción. Y, así, aplíquese por caridad todo cuydado, valiéndose de los medios posibles para que Su Magestad asienta a esta súplica.

También se hará presente que es tan importante para conservación y aumento de la Fábrica que Su Magestad conceda la franquicia de equivalente, que sin ella es presiso decaesca, pues con el recelo de la contribución la mayor parte ocultan sus caudales, por no sujetarse a un gravámen tan violento. Y más a vista de que como los ricos hombres de la villa no entienden en cosa de fábrica, todos son contrarios declarados de ella, y toda la mira que tienen es cargar a los fabricantes, y estos es presiso aflojen sus agencias y minoren el comercio y aumento de los obrages de la Fábrica.

Que ha sido beneficosa al comercio y aumento de la Fábrica la concesión de la franquicia de equivalente hecha por gracia de Su Magestad en el año 1731, y prorrogada en

^{mmm} Apareix damunt de la paraula "julio" esborrada.

1743 y 1749, se evidencia claramente, ya en el realse de los coloridos que ha inventado, perfección de ropas que ha dispuesto, crecido número de paños que fabrican al año, muchos maestros, telares, oficiales, aprendices y ofisinas que ha aumentado. Como todo se evidencia claramente por las diligencias de Visita General de la Fábrica que tiene presentadas ante Su Magestad y Señores de la Real Junta.

Que todo lo dicho cede y ha cedido en beneficio del Común y causa pública y del Real Patrimonio es cierto y evidente. Pues siendo esta villa y lugares de su circunferencia de tenuísimas rentas, y casi todos contribuyentes a señores de vasallos, con el aumento de la Fábrica venden sus haveres a subidos precios, logrando un total despacho de sus géneros con que acuden al desempeño de las contribuciones reales que se les reparten. Y, sobre todo, teniendo la Fábrica su mayor comercio en la Corte, satisface por los paños que introduce los Reales Derechos que le tocan, siendo esto solo de más monta que triplicadas contribuciones de equivalente que pueda repartírseles en dicha villa.

Que no solamente logran el beneficio del aumento de la Fábrica las tierras circunvezinas es cierto, pues para el apresto de sus obrages conducen los fabricantes lanas de todas suertes de Estremadura y demás Reynos de Castilla y Aragón, de Andalucía azeyte, y, aun de paríses (sic) estrangeros, yntroducen los géneros para su desempeño de que carecen estos reynos, participando todos generalmente del beneficio que redunda del aumento de la Fábrica.

Y, finalmente, es gloria de una monarquía tener en ella fábrica tan acreditada en coloridos, perfección y durades (sic), pues abastece desde las personas más subidas a las más inferiores y Reales Tropas a su satisfacción, solo a costa de la nativa inclinación de los hijos de la villa, sin que para para su conservación y aumento expendan ni haya expendido el Real Patrimonio quantía alguna. Y, oy por oy, sí da acierto en el colorido de grana y escarla fina, que está plantificando y tiene despuesta para ello caldera de estaño en que ha desembolsado crecidas porciones de maravedís. Será lo único a que puede aspirar, y más si logra de la protección real el consuelo que solicita para los maestros y oficiales que la componen.

* * *

Ynsiguiendo lo que el Señor Don Vicente Juliá, abogado de la Fábrica en la Corte de Madrid, previno sobre que la Real Junta solicitava por la general exempción de franquicia de equivalente para todas las fábricas, como se lo notificó el Señor Oficial Mayor de la Secretaría

de Comercio, y caso de dilatarse, a vista de que las franquicias concedidas aspiran (sic) en fin de deziembre de este año, podría introducirse por la línea secreta. Siéndose de que parese se dilata la resolución sobre la pretención de la Real Junta y que eol tiempo se acorta, y es a propósito para introducirla por la línea secreta. Confiriendo con los dadores Dionisio Gisbret, clavario, y Lorenzo Moltó, subsindico, se podrá formar sucinto memorial en nombre de la Fábrica, y, acompañádoles el Señor Juliá para que se vean con el Excelentísimo Señor Marques de la Ensenada, pues hay motivo para conferencia, entregarle y suplicarle lo corriente:

- 1 Que los maestros y demás empleados en la Fábrica sean exemptos de jurisdicción ordinaria en todas las causas tal como está inserto en el Privilegio que aspira(sic)ⁿⁿⁿ.
- 2 Que los maestros y dependientes de la Fábrica sean exenptos (sic) de alojamientos de tropas y bagages, como y de cargas conceguiles (sic), quintas, levass, reclutas y embargo de cavallerías que transporten ropas de dicha fábrica.
- 3 Que para mayor aumento de la Fábrica puedan, sin perjuicio de tercero y con aprobación del cavallero Corregidor Subdelegado de dicha Real Junta, hazer los tintes y batanes.
- 4 Que para que pueda asender (sic) la Fábrica a su mayor perfección, libertándose de lo excesivo que se les haze pechar en la Contribución del Equivalente y sus agregados, de que se sigue notable perjuicio a los contribuyentes y visible decadencia en los caudales, motivo que atrasa el comercio, se conceda exención de la mencionada Contribución de Equivalente y agregados a las personas que actualmente estan empleadas en la Fábrica y sus manufacturas por espacio de 12 años, en lo respectivo solamente a los caudales y tráfico resultante de la misma fábrica y sus maniobras y ganancias que procedan de la mesma; cargándolas a proporción en todo lo demás perteneciente a bienes raíces y que fuere de distinta naturaleza y negociación. Pues cediendo en utilidad pública y aumento del comercio, y exemtención (sic) en los bienes raíces, a más de florecer la Fábrica se aumentará el real Patrimonio.

Que los tintoreros de conosida habilidad, maestro peynero y amolador de tixeras de tundir, aprobados por la Fábrica y reconocidos por tales por lo mucho que se interesa el adelantamiento y perfección de las maniobras de ella con su habilidad, han de ser

ⁿⁿⁿ Subrratllat a l'original.

exenptos de la referida Contribución de Equivalente y agregados en el tiempo que exercieren su empleo, y por lo resultante únicamente a la habilidad de tintar, hazer peynes y amolar tixeras de tundir.

Que los maestros fabricantes han de poder usar libremente de armas ofensivas y defensivas, como está en el otro privilegio.

A cuyo tenor y demás resultante de la conferencia con los diputados de la Fábrica podrá el Señor Don Vicente Julián formar la pretención e yntrodusirla, o por los medios relacionados en el exordio, o por aquella vía y forma que discurrieren más conveniente, para que se logre, siendo posible con la facilidad que se presume, pues considerando a Su Excelencia inclinado a las medras de la Fábrica no admite duda que atenderá la suplica y aún la conferencia y visita de los diputados asistidos del agente de la Fábrica, a quienes se comete la resolución en todo.

Document 40.

ATA, Llibre 9^è, *Acuerdos de la Real Fábrica desde 1751 a 1772, inclusive*, ff. 108r a 110r

DECRET DE LA REAL JUNTA DE COMERCIO Y MONEDA SOBRE LES EXEMPCIONS I PRIVILEGIS REIALS A COMPANYIES DE COMERÇ I FABRIQUES

Real Decreto de Su Magestad de 18 de junio de 1756 declarando las clases de fábricas y géneros que deben gozar franquicias^{ooo}

Aunque repetidas vezes he sido ynformado por ministros de zelo y acreditada ynteligencia del detrimento que ha sufrido y experimenta mi Real Hazienda en la práctica de las exorbitantes franquicias y exempciones concedidas por migracia particular para auxilio y fomento de diferentes fábricas ymportantes al Estado, y para sostener y aumentar las erigidas por las Compañias de Comercio establecidas en mis dominios. Pero más principalmente por la generalidad con que sin tan recomendables motivos se ampliaron las propias gracias y franquicias a los demás fabricantes existentes en el Reyno. No tuve por conveniente deliberar

^{ooo} Subratllat a l'original.

sobre el prompto remedio de estos daños sin entender primero por el prudente juicio y autorizado conocimiento de mi Junta General de Comercio, los medios que podrían aplicarse para que, sin desatender la subsistencia y mejores progresos de las fábricas útiles, se cortasen los ynsinuados daños de mis rentas, y los freqüentes simulados fraudes que se han cometido con abuso de las mismas concesiones. Haviendo satisfecho a mi yntención la Junta en consulta que puso en mis manos en veinte y nueve del mes de abril de este año, proponiéndome quanto ha premeditado conduzente su zelo al cumplimiento de ambos objetos, y servídomé, al propio tiempo, de otros ynformes y noticias con que generalmente he logrado ynstruirme de este asunto.

He resuelto primeramente, conformándome con el parecer de la Junta, que se conserven y continuen a las Compañías de Comercio las preeminencias, franquicias y exempciones que las fueren concedidas, hasta el cumplimiento del tiempo por que se les hizo la gracia en la forma que presentemente (sic) las disfrutan. Y para precaver el menor detrimento en su tráfico y libre salida de los géneros; es Mi Voluntad que si por accidente huviere cumplido en alguna el término de la concesión, prosiga en su uso y beneficio, en la calidad de por ahora, y hasta tanto que me proponga la Junta, como se lo ordeno, el auxilio a que la concidere acreedora o nesositada para su subsistencia y adelantamiento. Cuya ygual providencia anticipará para con la que estan a concluir. Que las fábricas que en virtud de mis Reales Cédulas han sido distinguidas por motivos particulares con el goze de franquicias, privilegios y exempciones, continuen disfrutando como hasta aquí las mismas gracias, por solo el tiempo que fueron concedidas o se huvieren prorrogado por posteriores Reales Resoluciones; con advertencia de que si quando se verifiquen estos casos percibiese la Junta causas principales para que algunas sean atendidas, con las propias u otra claze de gracias, me lo deverá representar para que delibere lo conveniente. Y, últimamente, es mi Real Yntención que las fábricas de los géneros que especifica la relación adjunta, firmada de vez (?) el Conde de Val de Parayso, mi Secretario de Estado y del Despacho Universal de Hazienda, disfruten solo libertad de los derechos de alcavalas y cientos en las primeras ventas al pie de las propias fábricas, la de los simples que nesositen de fuera del Reyno y los de su entrada en los lugares donde esten establecidas; con la franquicia en el azeyte y xabón que consuman, conciderándose al respeto de medir arroba de aseyte y seis libras de xabón por cada pieza de treinta y cinco a quarenta varas. Quedando excluidas de éstas, ni otra calidad de exempciones y gracias, las otras fábricas y géneros de ellas no contenidas en la citada relación, por no concurrir en ellas las razones que para las anteriores. Tendrase entendido en la Junta General de Comercio para su ynteligencia y puntual observancia. Señalado de la Real Mano de Su Magestad. En Aranjuez

a diez y ocho de junio de mil settecientos cinquenta y seis. Al Conde de Valdeparayso. Lugar de la + rúbrica.

En la villa de Alcoy y Sala Capitular de la Real Fábrica de Paños de ella, a los veynte y dos dias del mes de julio del año de mil settecientos cinquenta y seis. Yo, el infrafirmado escrivano, notifiqué, hize saber y leí a la letra el Real Decreto de Su Magestad que Diós Guarde que antesede, a Juan Llazer, Joseph Torregrosa, Luís Sans y Guillermo Gosalbes, Clavario, veedores y Síndico de dicha Fábrica en sus mismas personas. Doy fee. Thomás Gisbert, escrivano. Es copia del original que me exhibió el Señor Cavallero Corregidor Juez Subdelegado de dicha Fábrica, a quien le devolví vacuada la diligencia que antesede, con el qual doy fee, concuerda, a qual me remito, para que conste lo firmo.

Thomás Gisbert, escrivano.

Relación de las fábricas y géneros que han de gozar exemción de alcavalas y cientos, por las que pertenesería a Su Magestad en las primeras ventas que se hizieren al pie de las mismas fábricas y demás gracias contenidas en el Real Decreto de esta fecha a que acompaña.

1. Todo texido con plata y oro, de ancho y angosto indistintamente, y en los que sólo ceda los de la claze de lo ancho, incluso pañuelos, y también las medias, sean de tela o de aguja.
2. Todos los paños que sean desde la calidad desde diez y ochenos arriba, las senpiterinas, escarlatines, anascotes, sargas finas, calamacos, broquetes, barraganes y bayetas finas.
3. Los sombreros finos de castor, medio castor, lana de vicuña y pelo de conejo.
4. Las fábricas de loza fina, de la claze de las de Alcora, Sevilla, Talavera y Segovia.
5. Las fábricas de vidrio fino que se hallan establecidas en el Reyno.
6. Todo texido de la claze de lo ancho, así de algodón sólo, como de lienso, pintado o estampado.
7. Las fábricas de tafiletos.
8. Los cueros de la fábrica de Posuelo de Arabaca, y de qualquier otra que exista de su especial calidad.
9. Las fábricas de papel.
10. Y las tixeras de tundir, cardas, telares de hierro para medias. Y los artificios en que se verifique especial adelantamiento para el manejo de fábricas.

Aranjuez diez y ocho de junio de mil settecientos cinquenta y seis. El Conde de ValdeParayso.

Es copia del original que me remitió el Señor Cavallero Corregidor Juez Subdelegado susodicho, a quien la devolví, vacuada la diligencia que antesede, con el que doy fee concurda, a que me remito, y para que conste lo firmo. Thomás Gisbert, escrivano.

Document 41.

ATA, Llibre 9^è, Acuerdos de la Real Fábrica desde 1751 a 1772, inclusive, ff. 141v a 142v

DELIBERACIO DEL CAPITOL DELS PARAIREs SOBRE UNA PROPOSICIO DE L'AJUNTA-
MENT REFERIDA A L'ESTABLIMENT D'UNA CONCORDIA ENTRE ELS ACREEDORS
CENSALISTES I LA VILA D'ALCOI. 3 - X - 1758

Fue propuesto por dicho Señor Clavario, como en éste día, por los Señores del Ayuntamiento de dicha villa, fueron convocados por medio de esquila de su Secretario a las Casas de Cabildo los susodichos señores oficiales. Y se les propuso: como estando la villa citada y sus acrehedores censalistas para el trasteo de nueva concordia, habiendo remitido la villa sus ynstrucciones y poder a favor del Doctor Joseph Ygnacio Alfonso, abogado, éste se ha remitido a la villa el papel que inserto aquí se sigue:

Papel

En veynte y quatro del presente mes de setiembre, de orden del Señor Don Martín Dávila, que entiende de comisión del Real Acuerdo sobre el expediente de nueva concordia que intenta la Real Villa de Alcoy con sus acrehedores, se tuvo a este fin Junta en cassa dicho Señor Dávila, precedida por éste. Y habiéndose leído la concordia que se otorgó en el año 1746, y tenido presente la Real Cédula del Concejo para acordar otra nueva, se le dixo al Doctor Joseph Ygnacio Alfonso, apoderado de dicha villa, hiziese la proposición. Y en su cunplimiento leyó el plan que se le remitió, juntamente con los poderes. Y, desde luego, se resistieron todos los acreedores por no guardar la equidad que pide el Concejo, pues no se trata de pagar las pensiones corrientes a los acreedores, sobre experimentar muchos años de atrasos; esforzando más la voz el acreedor Gisbert, que teniendo 25.000 £ s de capital en crédito se halla pobre, y, como tal, mandado asistir en la Real Sala. Añadiendo también que dicha Illustre Villa, en el día se encontrava más opulenta y con más proporción para aligerarse de la carga de acreedores que en el año 1746, porque entonses devía perder la mitad de arvitrios y el quatro por cien de

la otra mitad; y que uno y otro que da oy al beneficio del fondo para el pago de acrehedores. Y que por estos motivos, y por el que de los arbitrios que se pretenden ymponer sobre el vino y aseYTE eran perjudiciales al pobre, y más equitativo el de la molienda, se dixo por los acreedores: que la nueva concordia devía correr con los mismos arbitrios que se propusieron en el año 1746; hallanándose (sic) los acreedores a que se exeptuen del arbitrio de molienda los granos que sirven para los pobres, como adasa, panizo, mestalla y sevada. Y, en conseqüencia de todo, acordó el Señor Dávila que tres de los acrehedores con el apoderado de la presente villa se confiriesen para proyactar (sic) la nueva concordia, para dar cuenta en la segunda Junta que será el día 10 u 12 de octubre próximo. Y de su conferencia ha salido el siguiente proyecto:

Que la nueva concordia se ha de estableser con los mismos arbitrios propuestos en la del año 1746, quedando exeptuados del gravamen de la molienda la adasa, mestalla y sevada.

Que del producto de todo se han de separar mil libras anuales para alimentos y salarios de la presente villa, y, a más, 550 £ s para salario del Señor Corregidor.

Que, separadas 1.550 £ s, de la cantidad restante se ha de aplicar lo que corresponde a una paga corriente al fuero de tres por ciento. Y que el residuo se haya de aplicar para quitamentos, a beneficio del acrehedor que condonare más; y no haviéndole se sortee.

Y entendido dicho apoderado de la antesedente proposición, se reservó la facultad de oír a la presente villa, antes de acomodar su consentimiento. Y que, para poder detener el ympetu de sus acrehedores sobre la propuesta en tela de juicio, o como se pudiese defender en derecho en beneficio del Común de la Villa, se nesositavan de auxilios favorables y de algunos maravedís de que totalmente caresía la villa.

Y en su vista, habiendo conferido, y hecha reflexión del contenido en dicho papel, conciderándolo todo por muy gravoso al Común, espesialmente el arbitrio de molienda, sin embargo de dar por libres los acreedores el mahíz, sevada y mestalla, pues en esta villa la mayor parte de la pobreza consume el trigo, por ocasión que se les entrega en pago de facturas de su labor. Y quién consume los gégnos eximidos son algunos labradores de heredades que tienen a cultivo parte de su cosecha, y algunos hortelanos, que también le tienen de su cosecha el mahíz. Y aún, si se mira a buena luz, es muy damnificable al Común la exepción ofresida por los acreedores eximiendo del derecho de molienda los granos que reputan por pasto de pobres,

pues quien les usa y consume son los dueños de las heredades, pues en quantas labores se les ocurren a los pobres jornaleros, y aún a los criados, les dan el pan tan mesturado, que comúnmente, los mismos pobres jornaleros dicen que comen pan de perros. Y aún no para la mira en esto, sino que los medieros de heredades, aún acaudalados, y los dueños que las cultivan de su cuenta, por lo regular no comen otro pan que de mestalla de trigo, sevada, panizo y senteno.

Con que es visto que, con la plataforma que con visos de caridad manifiestan en su excepción, tiran con cautela a negociar a su favor el todo de dicho arbitrio, y que únicamente le satisfagan y toleren los empleados en la Fábrica, y oficiales adherentes. Pues estando en práctica el dar los cosecheros sus granos a los fabricantes para que, a su tiempo, les apresten el dinero, no parece que hasta oy se haya dado otro género que trigo, y maíz, muy poco. Pero sevada y senteno, ni otra especie, jamás se ha dado ni recibido, pues, a más que abundo (sic) de ellos poco el paíz, siendo poco el que se recoge, y éste lo reservan para los usos propios referidos. Y deseando la Fábrica en lo que pueda beneficiar al Común, y que la villa, con arreglo a los arbitrios propuestos por ella tome las medidas que les correspondan; uniformemente acordaron que de efectos de la Fábrica se subministren a la villa por esta vez cien libras de moneda de este Reyno, para que con ellas suplan en parte la falta de haveres que tiene, reservando para lo sucesivo, si paresiese, poderla asistir en lo que neesitase (sic) sobre defensa de lo que se pretende por los acrehedores, tirando únicamente al beneficio del Común y más.

Document 42.

ATA, Llibre 9^è, Acuerdos de la Real Fábrica desde 1751 a 1772, inclusive, ff. 170r a 171r.

CAPÍTOLS SOBRE EL BATANAT CONTINGUTS EN LA CARTA-ORDRE DE LA REIAL JUNTA DE 7-VII-1759; ÉS LA RESPOSTA A UNA PETICIO DELS PARAIRES

- 1º Que por cada pieza de paño, de la suerte y el color que fuere, deba el fabricante satisfacer al batanero por derecho de pilas y batanar la quantía de diez sueldos, que presisamente deberá cobrar en dinero efectivo, o en trigo al precio corriente, y no en otra espesie baxo la pena de veinte y cinco libras, que en caso de la menor contraven-

ción deberá incurrir todo fabricante o batanero que lo contrario executare, aplicadas por tercias partes, Cámara de la Junta, Juez y denunciador.

- 2º Que todo fabricante tenga obligación de dar y apromtar para batanar los paños, assí asules como blancos, seis quarterones y medio de jabón de perfecta calidad, a exepción de los veynte y dosenos asules y blancos, que por estos deberá dar siete quarterones enteros. Y siendo de qualquiera otro color, siete quarterones y medio, que deberá aplicar y poner el batanero; a saber, media arrova después de media hora que el paño vaya en el batán, o más si lo nesesitase el paño, según su calidad, y el restante a proporción, según lo dictare la prudencia, hasta que quede perfectamente batanado, siendo de cuenta y riesgo del batanero que qualquier omisión o descuydo que sobre este particular se observase en los paños para bolverles a batanar si los dueños lo pidieren.
- 3º Que a todo batanero que se le provare que por sí o por tercera persona huviese hechado en qualquier género de paños agua con sal, agua caliente, u otro ingrediente que no fuese jabón perfecto, quede desde luego privado de poder exerser el oficio de batanero, sin poder entrar jamás en él con pretexto ni motivo alguno.
- 4º Que, para que con más puntualidad y rigor se observe lo prevenido en el capítulo antesedente, puedan los bataneros entre sí visitar todas las pilas y paños que se batanasen a todos tiempos y horas, y por si ocurriese quererlo practicar a deshora de la noche y en el molino se hiziese el sordo, como se ha experimentado en algunas ocasiones, para precaver i corregir el daño que tenían aplicado, tenga la acción el tal que lo solicitare de quitar *in continenti* las aguas por donde menor daño se cause para poder averiguar si han incurrido o no en lo que queda prevenido con la obligación de dar cuenta al Corregidor Juez Subdelegado de qualquier exceso o falta que sobre ello se encontrare.
- 5º Que respeto haver manifestado la experiencia que mucho daño del que se experimenta en el batán proviene de la falta de xabón y calidad dél, se manda que todo batanero tenga obligación antes de llevarlo al batán que el jabón que no le paresiere de recibo no se le pueda presisar a tomarle sin que sea reconocido por persona inteligente.
- 6º Finalmente, que por las piezas de paños negros que se llevan al molino para limpiar del

tinte, deba el fabricante pagar por cada una cinco sueldos por todos derechos de conducción, trabajo y trasporte, según antiguamente se acostumbrava.

Document 43.

ATA, Llibre 9^è, *Acuerdos de la Real Fábrica desde 1751 a 1772, inclusive*, ff. 187r a 189r.

JUNTA DEL GREMI DE PARAIREs (16-V-1761) SOBRE EL REPARTIMENT DE L'EQUIVALENT, SEGUIDA D'UN TESTIMONI NOTARIAL SOBRE UN ACORD REFERIT AL MATEIX (23-V-1761)

En la villa de Alcoy a los diez y seis días del mes de mayo. año mil settecientos y sesenta y uno; los señores Vicente Juan Gosálbes, Vicente Juan Payá, sustituto de Francisco Payá, Miguel Gosálbes, el menor, clavario y veedores de la Real Fábrica de Paños de dicha villa, Guillermo Gosálbes. síndico procurador de la mesma, Andrés Moltó, Bartholomé Moltó, Antonio Yrles, Joseph Miralles, Bautista Just, Thomás Mataix, Francisco Cantó, Joaquín Alborn de Pasqual, sus concejeros, Joseph Torregrosa, Andrés Sans, Bautista Jordá, Pasqual Yrles, Antonio Cantó, Gregorio Torregrosa y Dionisio Gisbert, convocados, todos maestros, oficiales, capitulares y concejeros de dicha fábrica. Juntos en la Sala Capitular, lugar destinado para tratar de las causas y negocios de aquélla, con asistencia de Don Joaquín Merita y Cerdá, regidor perpétuo y decano por Su Magestad de dicha villa, regente la Jurisdicción de dicha villa y partido por ausencia del Señor Don Joaquín de Anaya y Aragonés, corregidor, justicia mayor y capitán de guerra de dicha villa y partido, juez subdelegado de la Real Junta General de Comercio y Moneda en dicha fábrica. Precediendo convocación hecha en la forma acostumbrada por Carlos García, alguacil, declarando ser los que componen la Junta y con los convocados número más plenario para celebrarla. Por sí, y en nombre de los demás <maestros> de ella ausentes, que oy son y por tiempo fueren, por quiénes prestan voz y caución, en forma de que avrán [sic] por firme, y estarán y pasarán por lo que aquí se resolviese baxo la expresa obligación de los bienes y rentas de dicha fábrica, y ésta representando.

Por dicho señor clavario fue hecha proposición, diziendo como ynseguiendo lo acordado por auto de acuerdo de la Junta celebrada en día ocho del que corre, los señores Joseph Torregrosa, Bautista Jordá, Andrés Sans y Pasqual Yrles, comisarios nombrados para el trasteo sobre la contribución del equivalente y agregados, aguardiente y quatro por ciento, repartido a la villa en este año, en que la fábrica debe ser y queda comprendida por haver Su Magestad

derogado esta gracia, pasaron en virtud de su comición a conferir con los señores del Ayuntamiento de la villa. Y, en representación de la fábrica y del Gremio de Texedores, después de vensidas todas las dificultades que ocurrieron quedó convenido y ajustado a que la fábrica y dicho Gremio contribuyan y paguen por sí a la presente villa por todo el producto que les pueda resultar de la fábrica y su comercio (a excepción de los bienes raíz que cada yndividuo, por el que sobre estos la villa debe repartir y perceber lo que corresponda), batanes, tintes, prensas, bancos de tundir, telares y demás, treinta y cinco mil reales de vellón. Por el todo el cupo que tocó a la villa por dicha contribución del repartimiento del aguardiente, lo que por rateo [sic] le toca, y <de todo> referido el quatro por ciento.

Que con este convenio resultante de lo cometido pasaron al trasteo con el Gremio de Texedores, sobre el tanto en que aquel gremio debía contribuir. Y quedó convenido con sus comisarios que dicho gremio tomara a su cargo el pago de nueve mil reales de vellón, parte de los treinta y cinco mil; lo que por rateo le tocase del repartimiento del aguardiente y el quatro por ciento que le toca por razón de lo que a su cargo toma. Lo que hacía presente para su aprobación y determinación del modo y forma que ha de distribuirse, perceberse y satisfacerse.

Sobre lo que confirieron, y después de largo coloquio, uniformemente acordaron que aprobando como aprueban lo practicado y executado por dichos señores comisarios, y tomando la fábrica a su cargo la percepción y pago de lo que le toca por equivalente y demás referido, esto es, del cupo del equivalente y agregados veinte y seis mil reales de vellón, lo que por rateo le toca del aguardiente y el quatro por ciento, que por razón de lo dicho le toca. Y que se reparta y persiba según se dirá: que dichas quantías, de parte de ellas se haga repartimiento entre todos los maestros de la fábrica por razón de tales maestros, al respecto de quatro sueldos por cada maestro, unos con otros, y hecha liquidación del tanto en que puedan contribuir por renta fixa y por arriendo, tintes, batanes, prensas y bancos de tundir el resto se reparta por pieza de paño o vayeta, retasos y demás que se fabricaren, y que el tanto que se inpusare [sic] se perciba a la entrada del tirador, limitando las mortajas a la mitad de lo que se impusiere por una pieza mayor.

Que para que se practique dicho repartimiento, liquidación y tanto por ciento que debe inponerse y pagarse a la entrada del tirador, nombraron y nombran en peritosa los susodichos Joseph Torregrosa, Bautista Jordá, Andrés Sans y Pasqual Yrles, para que juntos, con intervención y asistencia de los referidos oficiales de la fábrica y síndico, lo executen con la mayor exactitud, reflexión, caridad y prudencia que se nesecita, sin quitar ni dar a unos ni a

otros; si que a su conosimiento con toda y igualdad lo executen y practiquen, sobre que se les concede poder y facultad en forma para que a su dirección y juisio lo executen.

Que para su exacción y cobranza, dirección y administración de todo, nombraron como nombran en tales <administradores> y recaudadores a los dichos señores clavario y veedores, usando del poder concedido y que se les atribuye por éste; con poder bastante para ello, valiéndose para su exacción contra los morosos de auxilio militar y de justicia que se neseseite. Y que el que ocultara algún paño o retaso o vayeta, o en el tirador no le manifestare, incurra en las penas arbitrarias que tuviere por <conveniente> el juez subdelegado, dándoles la aplicación que acordare, destinando porción por aumento de dicha contribución. Que se haga recta averiguación del estado de la fábrica, y si para la <partencia> pudiere destinarse alguna porción de sus propios, se aplique a este pago y lo que faltase se solisite su apresto de algunos yndividuos de la fábrica, restituyéndose la porción que apromptaren a su tiempo.

Y, últimamente, confirieron en razón de que Pasqual Yrles, en nombre del síndico del Gremio de Tecedores, propuso: que si le estuviese [sic] bien a la fábrica tomar a su cargo el pago de la contribución de equivalente y demás que dicho gremio ha tomado a su cargo su satisfacción, y que al tiempo que se texen los paños, se retenga cada real lo que le toque y debería lo satisfacer a la entrada del tirador. Conciderando no ser conveniente para evitar confusiones, acordaron que dicho gremio se entienda por sí y satisfaga lo que tiene a su cargo. Y con esto se concluyó este acuerdo que firmaron tres por todos los susodichos señores, doy fee.

Vicente Juan Gosálbes, Miguel Gosálbes; ante mí, Thomás Gisbert, escrivano.

[Al marge] Testimonio

Doy fee, yo el infrafirmado escrivano, com oy [sic] día fecha de éste, entre seis y siete de la tarde, paresió ante mí Francisco Payá, veedor de la fábrica, y dixo como los oficiales y síndico de la fábrica y los peritos nombrados en el acuerdo que antesede, juntos en la Sala de la casa del tirador; y havían resuelto que se pague a la entrada del tirador por cada piesa de paño y vayeta que se fabricare treinta dineros, y por las mortajas quinze, y por los retasos a proporción. Y que sirva para satisfacción del tanto de equivalente y agregados que debe satisfacer la fábrica según los acuerdos que anteseden. Y que acordaron que se publique por bando para noticia de todos. Y igualmente acordaron que a Don Francisco Berdum, corregidor y juez subdelegado de ésta se le satisfagan las asistencias de 7 de henero y 17 de los mismos,

y que se le den por las consultas practicadas y asistencias extraordinarias seis libras. Y para que conste, y por ser así, doy el presente que firmo en Alcoy día veinte y tres de mayo, año mil settecientos y sesenta y uno. Thomás Gisbert, escrivano.

Document 44.

ATA, Llibre 9^è, *Acuerdos de la Real Fábrica desde 1751 a 1772, inclusive*, ff. 235r a 238v.

QÜESTIONARI REMES PER LA REAL JUNTA GENERAL DE COMERCIO Y MONEDA SOBRE L'ESTAT DE LES FABRIQUES, AMB LA RESPOSTA DE LA REIAL FABRICA DE DRAPS D'ALCOI, L'ANY 1763^{PPP}

Carta orden de la Junta

Decretando la Real Junta General de Comercio tener noticia puntual del estado de las fábricas de paños, texidos de lana, y de las de sombreros de el Reyno; y del adelantamiento o atraso que puedan haver tenido de algunos años a esta parte en el número de ellas y en la calidad de los géneros que se fabrican, para dar las providencias convenientes a su fomento. Ha acordado, remita a Vuestra Merced la notta adjunta, a fin de que, arreglado a ella, embíe Vuestra Merced, con la posible brevedad, las correspondientes noticias, por mi mano, por lo tocante a las fábricas que huviere en esa jurisdicción. Díos Guarde a Vuestra Merced muchos años como deseo, Madrid 23 de noviembre de 1763.

Por indisposición del Señor Secretario Joseph Domingo de Oteyza, Señor Don Joaquín de Anaya.^{qqq}

^{PPP} Les qüestions estan copiades amb lletra gran i clara al marge dret dels folis, ocupant-ne la meitat, mentre que les respostes es troben al marge esquerre, amb un lletra molt més menuda. He seguit la norma de transcripció consistent en escriure les qüestions formulades per la Junta en cursiva i les respostes en lletra normal.

^{qqq} Al marge hi ha una nota on s'adverteix que, l'any següent, la Junta de Comerç de Moneda va tornar a enviar un qüestionari idèntic, al qual es va respondre amb el que segueix a continuació.

Copia de la notta que la acompaña

Noticias que el corregidor de Alcoy deverá dar a la Junta General de Comercio sobre las fábricas de paños y todo género de lana, y fábricas de sombreros

- 1º *Qué fábricas de lana hay en la jurisdicción, sus clases y calidad de los texidos que hazen, número de telares en cada fábrica, el de la gente que emplea, con distinción de las diferentes maniobras y de maestros, oficiales y aprendizes.*

Noticias que da el corregidor de Alcoy por respuestas informativas a los 22 capítulos de la nota adjunta a la carta orden de la Real Junta General de Comercio y Moneda de 23 de noviembre 1763 y se manda satisfacer por ella.

- 1º Unicamente hay existente en esta jurisdicción y en esta villa la Real Fábrica de Paños establecida en ella.
Que los disponen y fabrican sus maestros de las suertes de 14nos., 16, 18, 20, 22, 24, 26, 28, 30, 32, 36, 38 y 40nos.; y bayetas desde las 14nas. a las 24 nas.
Y la ropa que se fabrica o dispone, se texe por los maestros texedores en 227 telares que hay existentes y corrientes.
Y se compone el cuerpo de la fábrica de 450 maestros, incluidos ancianos e impedidos, con 560 oficiales y 260 aprendizes; incluidos tundidores, prensadores, tintoreros y bataneros.
Y el cuerpo de los texedores se compone de 172 maestros, incluyendo también ancianos e impedidos, con 306 oficiales y 112 aprendices.
Según que así consta en visita generalmente practicada en 19 de abril 1760, remitida original a dicha Junta.
- 2º *Si la fábrica se compone de diferentes facultativos que trabajan cada uno por su cuenta, o si es de uno, o más comerciantes u otros particulares que les dan de trabajar, y con que circunstancias (sic) y condiciones.*
- 2º Que dicha fábrica se compone del número de maestros y demás arriba dicho, facultativos todos, trabajando y disponiendo los obrages en su cassa propia y de su cuenta.

- 3º *Si forma Gremio, y tiene ordenansas propias, y las observa, que se remita copia de ellas a la Real Junta.*
Qué gastos de comunidad tiene el Gremio y a quanto suben al año.
Las fábricas que no formen Gremio, cómo se gobierna para que los texidos sean de ley.
Si tienen ordenansas y veedores, quien nombra a éstos y vigila a que cunplan (sic) con su obligación.
Si tienen gastos voluntarios que se cargan a todo el cuerpo su importe.
- 3º Que la fábrica forma un cuerpo de maestros fabricantes y se gobierna al presente por las ordenansas aprobadas por el Real Concejo de Castilla en 19 de junio 1723; y antiguamente, hasta el citado día, por las aprobadas por el Governador y Capitán General del Reyno; y antes por las dispuestas y aprobadas por el Concejo General de esta villa. Para su presisa manutención y alimentos, tiene de gasto anual 600 £ s, con poca diferencia.
Y los texedores forman un Gremio, y se gobiernan por las ordenansas aprobadas por la Real Junta en 14 de deziembre (sic) 1750. Y desde su antigüedad hasta dicho día por las que tenía según queda referido de la Fábrica.
Y tiene de gasto anual para su presisa manutención y alimentos 120 £ s, con corta diferencia.
- 4º *Qué cantidad de lana se consume en cada fábrica, sus diferentes calidades y precios.*
Qué tejido se haze de cada calidad, y quantas piezas o varas de cada clase. Si tienen la lana en el paiz (sic) o viene de fuera y de que distancia. Qué coste tiene de porte. Si paga derechos y quanto, y en qué pasages. Si los derechos son del Rey o de señores, o son municipales. Si toda la lana que se produze en la jurisdicción se emplea en sus fábricas, o si se vende parte de ella sin labrar, y de qué calidad, y el, poco más o menos, de la cantidad.
- 4º Qué la Fábrica consume en cada año 43.000 @ de lana fina, entrefina y comuna, según consta por el libro de entradas de la administración de esta villa.
Son sus precios como lo pueden convenir los fabricantes con los ganaderos y otros que las acopian, pero al presente cuestan: la fina a 62 reales por @, la entrefina a 50 reales, y la comuna a 42 reales.
Y se disponen los paños finos, desde los 24nos arriba, de lana fina; desde 24nos a 18nos, de la entrefina; y desde 18nos abajo, de la comuna.

Y se disponen según qu[e] ingenio arreglado (sic), 6000 piezas de paño al año, que pueden reputarse por tercera parte de finas, tercera parte de entrefinas y tercera parte de comunes. Que juntos tomarán el tiro, con poca diferencia (pues todas son de una medida en el telar) de 216.000 varas de paño.

La lana que se coge en este paíz (sic) y esta jurisdicción, es poca para su consumo. Y la conducen de todos los dominios de España. Su transporte se ajusta por la distancia, pues desde la Corte a ésta se pagan por arroba 7 reales, y a esta proporción de las demás partes de donde se conduce.

Sobre derechos no puede darse pauta fixa, pues en unas partes les hay, en otras no, los unos son del Rey, otros de señores, y otros municipales; y de esto sirva de exemplar la Corte.

La lana que se coge en la jurisdicción, parte se emplea en esta Fábrica, parte en la de Bocayrente, Ontiniente, Enguera y Valencia, y parte se acopia para embarcar.

Su calidad es como entrefina y comuna, pues es desigual, según el parage donde se cría; y se cogerán hasta 10.000 @, con corta diferencia.

5º *Si tienen en la jurisdicción, fábricas de todos los géneros de lanas que se necesitan para el uso de sus avitantes, incluyendo los eclesiásticos, religiosos y monjas, o vienen de fuera parte de su consumo. Y, si de otras provincias del Reyno o de países extranjeros, que géneros son, de qué precios y computo prudencial de la cantidad. Y qué disposiciones hay en el paíz para establecer las fábricas que faltan, y el genio de los naturales.*

5º En toda esta jurisdicción no hay otra fábrica, según queda dicho en el capítulo 1º, que la establecida en esta villa; y únicamente se fabrican los géneros antedichos, que, de éstos, pueden abastecerse todos. Pero los demás géneros delgados y de estambre que gastan, se proveen sus naturales, parte de fábricas de estos reynos, y parte de países extranjeros, que los mercaderes y tratantes nacionales y extranjeros les venden: como estameñas, anascotes, escanonillas, chamellotes, cordellates, barraganes, frisas, y otros.

Sus precios son según pueden convenir los compradores con los vendedores; y su consumo no se alcanza método para darle punto fixo. Y no se encuentra disposición adaptable en esta jurisdicción para plantificar fábrica alguna, pues todas las poblaciones son cortas, y las más trabajan lanas para la formación de los paños que en ésta se fabrican.

- 6º *Razón de los diferentes géneros de ropa que se hazen en la jurisdicción, la calidad y precio al pie del telar de cada género. Si tienen despacho en el territorio en las ferias de la jurisdicción. O, si se han de embiar lejos, a qué distancia, qué coste hay en portes y otros gastos, qué derechos pagan de tránsito y en los pueblos donde se consumen.*
- 6º Ynsiguiendo lo relacionado en el capítulo antesedente, y de que no hay otra fábrica en esta jurisdicción, los precios de los paños que se disponen (según las suertes relacionadas en el capítulo 1º) al pie del telar, esto es, después de perficionados, son, según el coste de su factura y composición: el 14no a 16 reales, el 16 a 18, el 18 a 20 reales, el 20no a 22, el 22 a 24, el 24 a 27, el 26 a 30, el 28 a 34 reales, el 30no a 38, el 32 a 43, el 36no a 48, el 38 a 54, y el 40no a 60 reales, en vara. Pero sobre sus precios, hazen sus operarios facultativos lo que pueden con los compradores, sin que uno ni otro sea pauta fixa para este arreglo.
- No tiene consumo la ropa que se fabrica en esta villa ni su jurisdicción, y es presiso extraerla para vender a tierras distantes de estos reynos, como Cadís, Sevilla, la Corte de Madrid y otras partes. Y el coste de sus transportes es desde ésta a la Corte 24 reales por pieza, a Cadís 40, a Barcelona 34, y a esta proporción se pagan a las partes que se remiten, proporcionada su distancia. Los derechos que se pagan son muy diferentes, pues en la Corte se paga a 8 por 100, en algunas tierras de señorío a 5 por 100, y en otras donde estan por cuenta del Reyno les pagan en virtud de la Real Cédula de Su Magestad.
- 7º *Las fábricas que están bien adelantadas, procurará el Corregidor indagar las causas a que se deben atribuir sus progresos, oyendo a los facultativos y demás sugetos más prácticos e ynteligentes del pueblo. Ynformándose, assímesmo, de lo que causa el atraso de las que no han medrado; encargando a los interesados y demás fabricantes más háviles, le propongan el modo de remediar el daño, y discurran los medios de que se podrá valer la Real Junta para fomentar su industria, como no sean franquicias ni cosa que ceda en menoscabo de la Real Hacienda.*
- 7º El adelantamiento y progresos de esta fábrica, siguiendo la consulta de personas de práctica e inteligencia, se atribuye a la benévola influencia de los astros y al clima que la dominan; benignidad, docilidad e inclinación nativa de sus naturales, y a la benignidad de las aguas y boníssima qu[e] es para limpiar las lanas de sus legías, tiene los ríos de Riquer y Uxola, que son fuertes y muy cristalinas. Y para batanar los paños, la fuente

dicha del Molinar, muy copiosa, cristalina y suave, y en el ynvierno cálida; y es tal que abunda todos los molinos y pilas que se citan en la consabida visita. Y a lo que más se atribuye y debe atribuirse el adelantamiento y perfección de esta fábrica es, y se considera ser, el haver disfrutado y gozado sus facultativos maestros y operarios desde 1º de henero 1731 hasta fin del año 1760, la franquicia del equivalente que los Señores Reyes Don Phelipe Quinto y Don Fernando Sexto, que gloria hayan, les dispensaron por sus Reales Cédulas, y las que, aparte, disfruta al presente por Real Cédula de Su Magestad, que Diós Guarde.

Y, no habiendo otras fábricas en esta jurisdicción, cesa el Ynforme que, ultra de lo dicho, se pide en la misma pregunta.

- 8º *Razón del precio de comestibles y demás asumpto del consumo, leña, carbón, alquiler de cassas, etcétera. Y de los operarios, quáles son, los que trabajan a jornal o a hechura, y qué ganan unos y otros.*
- 8º Los comestibles siguen sus precios las alteraciones del tiempo, pues en las cosechas llenas baxan de precio, en escaseses suben, y a este tenor la leña, carbón y demás. Los alquileres de cassas no son subidos en exceso, pero bastantes para mortificación de los pobres.
- Los que trabajan a jornal son los maestros pobres sin caudal, y todo género de oficiales y aprendices. Y como no es jornal fixo, sino que se les paga al tenor de sus maniobras de lana que hacen al día, de la suerte y calidad de lo que trabajan. Lucran al día desde 2 reales de vellón hasta 4 reales el más diestro, según la habilidad de cada uno.
- 9º *Si limpian bien la lana antes de darla a hilar. Si hay en el pueblo y sus ynmediaciones bastantes ylanderas. Si ylan bien, con qué género de torno, a qué precio ylan y quanto gana al día una ylandera mediana.*
- 9º Las lanas se limpian con la mayor perfección, con artificio de rueda y a la mano antes de ponerlas en obra. Y después de carduchada y emborrisada se da a hilar para desempeño de los obrages de la Fábrica. En esta villa, ciudades, villas y lugares de algunas leguas en contorno hay bastantes hilanderas que al presente desempeñan sus obrages.
- Usan tornos de 7 palmos de largo el banco de madera, con 4 pies de 3 palmos de alto. En la derecha, assí al remate y esquina de aquél, tiene plantado un pedaso de tabla de

cinco dedos de ancho y 3 1/2 palmos de altitud, y, asia su remate, dicho campanario (que así se llama aquella) tiene un palo torneado dicho nariz, y por éste entra una pieza de madera redondo (con su anesilla o sigüeña de yerro), dicho la trucha, que sirve de exe. Y sustenta con rayos delgados la rueda, que tiene tres palmos y un cuarto de diámetro. Y a la izquierda del banco tiene dos pilaricos redondos de madera, de un palmo poco más de alto, con sus ahujeros. Y por estos salen las orejeras de esparto sin amasar, que sustentan el fuso, montado con tortera para recoger la fusada y su carruchita, todo de madera, y su cuerda de lana, pues con la suavidad de esta, da lugar a que se adelgase la hilasa, lo que se nesecita para la suerte a la que se destina. Las unas hilanderas hilan mejor que las otras, pues en todo hay diferencia, pero esto lo suple la yndustria, pues unas hilan para paños finos, otras para entrefinos y otras para comunes. El precio de hilar sigue la naturaleza de la ropa a que la hilasa se destina, sin que haya pauta fixa para ello, y lo que lucra al día una mediana hilandera son 40 maravedís.

- 10 *Si tienen batán en el pueblo o si está distante. Qué coste y embaraso causa la distancia. Si teniendo uno más serca o mejor, se les obliga ir a otro. Quanto batán dan a cada clase de paño, esto es, de quanto se encoge en su largo y ancho. Y despues al estirlo, quanto recupera de lo que había disminuido su largo y ancho.*
- 10 Dentro de la villa no hay batán, pues todos estan constituidos a la orilla del río que forma la antedicha fuente del Molinar. El más lexos no llega a un cuarto de legua de distancia, y los otros más sercanos, por lo que el mismo coste tienen en unos que en otros. Y a ninguno se obliga el ir a éste u otro batán, sino que es voluntario, en el que a los facultativos fabricantes les parese. Los paños todos son por ordenansa de una medida, y cuando salen del telar tienen de tiro 52 varas 2/4, y al bolverles del batán les quedan de tiro 36 varas, con poca diferencia según la calidad de las lanas, pues unas se encogen más que otras. Con que se evidencia se encoge el paño desde las 36 varas que saca del batán hasta las 52 2/4 que saca del telar. Y en lo ancho, quando salen del telar, según la clase de paño cada uno tiene su medida, según ordenansa, y, siguiendo las mesmas, cuando sale del batán quedando encogido en lo que basta a su perfección, les queda el ancho que por aquellas se previene según arte. Llevados los paños después de batanados al sitio del tirador, no se permite tirarle más que planearle, según lo prevenido en dichas ordenansas, para que quede sin arrugas y gane lustre, sin que pueda darse razón del crecimiento, pues hay en dicho sitio

puestos límites que tasan su largaria, de lo que se desprende que la misma largaria que saca el paño del batán le queda en el tirador. En lo ancho no se permite estirarles, si únicamente el planearle dar ygualdad a las orillas que le siñen.

- 11 *Si hay buenos tundidores. Qué coste tiene una pieza de tantas varas. Si las tixeras las hazen en el paíz o vienen de fuera, y quanto cuestan.*
- 11 Los tundidores desempeñan todos los obrages que les incumben y tocan a su arte, a satisfacción de los fabricantes, según la clase y calidad de la ropa que se les entrega. Sobre el coste de tundir, sigue éste la clase de ropa: pues la fina cuesta una pieza de 36 varas, de tundir 45 reales, la entrefina 30 reales y la comuna 20 reales. De las tixeras se proveen de las fábricas de Alot (sic)n en Cataluña, de la de Valencia, capital de este Reyno, y de paíces estrangeros. Y su coste por cada una es, de Alot 350 reales, de Valencia 400 reales y de las estrangeras 500 reales.
- 12 *Si tienen buenas prensas, planchas y cartones. Si se hazen en el paíz o vienen de fuera. Quanto cuestan. Su método de prensar. Qué grado de calor dan a las planchas.*
- 12 Las prensas son de toda satisfacción y bien acondicionadas. No usan de planchas, si solamente de cartones, que se proveen parte de estrangeros, parte de la fábrica de Capellades en Cataluña y parte de la fábrica de papel de esta villa. Su coste, con poca diferencia, en todos es uno mismo, pues tiene de coste cada cartón 3 reales. El método que se guarda en prensar los paños es que después de perfeccionado el paño, dándole un calor mediano al cartón, les ponen por el haz y envez en los pliegos de paño doblado, teniéndolo las dos orillas juntas y a compás, para que no se arrugue, el haz dentro y el envez fuera. Y sobre unos caxones, aforrados en lo interior de planchas, y en su (sic) caxoncitos interiores barras de yerro calientes, sientan el paño y dándole a la prensa lo que nesecita, les da el lustre que corresponde.
- 13 *Lo que toca a tintes. Qué ingredientes usan para cada color, los que son del territorio, los que vienen de otras partes del Reyno, o de países estrangeros, con sus precios. Si pagan algún derecho. Qué cantidad emplean en una pieza de tantas varas, o en tantas arrovas de lana. Qué colores dan en lana, en ylo y en pieza. Qué colores tienen más o menos perfectos. Si son de duración. Los que son defectuosos en que se discurre que consiste.*

- 13 Los ingredientes que usan para la tintura y colorido de paños y lanas son el añil, caporros (sic) vitriolo, sumaque, gualda, cochinilla, gransa fina y comuna, rasuras o cristal tártaro, tierra merita, enqueue, palo campeche y Brasil, y otras muchas. Y según el color que se intenta, assí se aplican según arte, al tenor de las ordenansas sobre tinturas aprobadas por Su Magestad en Real Cédula de 10 de noviembre 1757. En este paíz y jurisdicción no se cogen géneros algunos de los antedichos, todos vienen de fuera: assí de estos reynos, como de Mojados y la Corte, Aragón, Biar, y otras partes, y de paíces estrangeros. Sus respectivos precios son: la gransa fina de Mojados y la Corte a 60 reales en arroba, y siete de transporte, la estrangera a 75 reales en arroba, y el porte según de donde se conduze a ésta; el añil a 40 reales en libra; el caporros vitriolo a 15 reales en arroba; el sumaque a 15 reales en arroba; la gualda a 12 reales en arroba; la cochinilla a 75 reales en libra; las rasuras o tártaro a 40 reales en arroba; la tierra merita a 8 reales en libra; el sándalo a 20 reales en arroba; el palo campeche a 27 reales en arroba; el brasil a 75 reales en arroba. Y a esta proporción de los demás géneros que nesecitan, siguiendo sus precios las alteraciones del tiempo, ya más subidos, ya más bajos, según la abundancia o escases de aquellos. No pagan derechos por motivo que los más de aquellos los traficantes les conduzen a esta villa, y les mercan los fabricantes a precio líquido. En una pieza de paño de 36 varas, o lana para ésta, se aplica la porción de yngredientes que según arte le corresponde; pues siendo unos vajos, que su brillantes dize al siempreviva, y otros subidos, y otros oscuros, que dize a lo lóbrego, todo esto el arte lo regula, sin poderse tomar método fixo para ello. Las granas, escarlatas, encarnado de gransa, negro, amarillo, verde, y otras muchas que previene dicha Real Cédula, se da el color en el paño; lo demás, según lo prevenido en aquella, en lana. Todos los antedichos colores, puesta la aplicación según ley y arte, y preparados los materiales como conviene, son perfectos de duración. Y los que por experiencia se manifiestan defectuosos, perdiendo su colorido, no está la falta en los géneros referidos con que deben tintarse, sino en falta de arte y aplicación.
- 14 *Las ropas que nesecitan de lustre, qué método tienen para darlo. Cómo quitan la grasa a las que no se abatanan.*
- 14 A todos los paños que se fabrican en ésta fábrica se les da y tienen el lustre que a la calidad y suerte de ropa corresponde, según las ordenansas citadas.

Luego sale del telar les despinsan de hilos y nudos. Después de batanado le mojan, perchan y enjugan. Después se tunde, reespinsa de motas, se moja, enjuga y tunde. Y esto se repite según la calidad de la ropa, hasta tener el lustre que le corresponde. Y los destinados para prensa les prensan; y los que no, unos les frisan, y otros no, según la voluntad del dueño y gusto de los compradores.

Quando los paños se agrasan en el batán, y la grása impide el poderse abatanar: toman cenisa sernida, y en la pila del batán empapan el paño; después de sacado de la pila, le raen y quitan toda la inmundicia con ynstrumento llano de yerro y sin corte, y quitado todo el agrasamiento, se batana y queda perfecto.

- 15 *Dónde se hazen géneros de estambre. Cómo aprovechan la lana corta que queda, si la emplean en hazer paño de inferior calidad o la venden.*
- 15 Como en esta villa ni en su jurisdicción, no se trabajan géneros algunos de estambre, no da lugar a poder satisfacer en cosa alguna a lo que en la pregunta se previene.
- 16 *Que se remita a la Real Junta muestras de todos los géneros que se hazen en cada fábrica, después de darles la última mano de orilla a orilla, con exposición de sus clases y precios, y de la cantidad de lana que se emplea para tantas varas, con su precio.*
- 16 Se remiten las muestras pedidas de orilla a orilla, figurada cada una con su marbete, de la clase y suerte que es fabricada.
Y la cantidad de lana limpia que se nesecita para disponer una pieza de 36 varas valencianas (que todas son de esta medida en el telar) y después de batanado es, el 40no 2 arrobas por 300 reales en arroba; el 38no lo mismo; el 36no lo mismo; el treinta y doseno 2 arrobas 1/4 por 270 reales en arroba; el 30no lo mismo; el 28no 2 arrobas 1/2 por 250 reales en arroba; el 26no 3 arrobas a 120 reales en arroba; el 24no lo mismo; el 22no 3 arrobas 1/2 a 100 reales en arroba; el 20no 3 arrobas 1/4 a 90 reales en arroba; el 18no 3 arrobas a 85 reales en arroba; el 16no 3 arrobas a 80 reales en arroba; y el 14no 3 arrobas 1/4 a 70 reales en arroba. Todas son arrovas valencianas de 36 libras de 12 onzas.
- 17 *Una descripción de los telares, de ancho y estrecho, que se usan, y de los principales instrumentos.*

- 17 Siguiendo el tenor del capítulo 1º de este informativo sobre telares, tiene cada telar de alto 8 palmos valensianos, de largo 16, y de ancho 8. Y las piezas e instrumentos que le componen son, a saber, batedor, varales, tabla, rabasa, telero, plegador, rueda, portapeynes, tiratelas, seedora, tres campanares, dos banquadas, dos puentes, quatro espigs (sic), dos palomellas, dos galgerones, dos calcas, dos premedores, un templar, y el peyne armado y montado de lo que le corresponde, según la clase de paño que se texe.
- 18 *Igual razón sobre sombreros, calidad y cantidad de los que se fabrican, donde se venden, sus precios, derechos que se pagan, si tienen el pelo de conejo en el territorio, si lo saben preparar en el pueblo. Que fomento tienen, qué les falta?*
- 18 No habiendo en esta villa, ni en su jurisdicción fábrica alguna de sombreros, no puede informarse de las prevenciones y método que acota la pregunta.
- 19 *Si se observan las leyes tocantes a pastos; assí con el pobre como con el rico.*
- 19 Como en esta jurisdicción, por la estreches del territorio, no hay cabañas largas de ganados, si solo hay pehujares, sobre pastos se observan las leyes inviolablemente y con ygualdad, así con el rico como con el pobre.
- 20 *Qué medidas toman para conservar y mejorar la casta del ganado lanar; qué precauciones para conservar la cría en ymbiernos rigurosos?*
- 20 Por lo relacionado en el capítulo antesedente de que no hay cabañas de ganado lanar, sí solo pehujares, cada ganadero procura arreglarse a su comodidad para conservarlo. Pero, sin embargo, en el ynvierno conduzen sus ganados a tierras de marina, en donde experimentan algún beneficio y utilidad, así con el ganado mayor, como en la cría. Y esto lo repiten todos los años por dicha estación.
- 21 *Qué enfermedades suele padecer este ganado, y qué remedios se usan?*
- 21 Las enfermedades que suele padecer dicho ganado en este país son, la roña, y para curarla usan del alquitrán y de retama, untando dicho ganado con estos materiales curan de esta enfermedad. La de viruelas, o pigota, y para remedio de esta enfermedad tan

capital matan una res de las heridas de aquella, y la sangre la mesclan con sal, azeyte y azufre, y todo amasado lo dan para que coman las demás heridas, y muchas curan. Usan otro remedio anexo al antedicho, y es que la res que matan la sepultan en tierra, y a todas las demás que estan heridas las hasen pasar apresuradamente por ensima la que está enterrada, y se experimenta grande remedio. La enfermedad de Roquilla, también capital y peligrosa, y para remedio de esta, usan de las mesmas medicinas y precauciones, que se refieren para la de viruelas, o pigota. Y las de plenitud de sangre, que son más benignas, unos las sangran baxo las orejas, otros de otras partes, y acomodándose cada uno a su perísia y práctica logran la sanidad que desean.

- 22 *Si tienen algún secreto, o saven algún medio de mejorar la calidad de la lana.*
- 22 El medio único que enseña la experiencia y que hay para mejorar la calidad de la lana es que los ganaderos pongan en sus cabañas o pehujares, los padres de lana más fina; pues, aunque las madres sean burdas, a los quatro años que esto se practique es, y a subido, la calidad de aquella a más que entrefina, y a los ocho a fina del todo; y, siguiéndose, se haze finísima como el territorio y clima ayude. Al contrario, aunque las madres sean de lana fina, como los padres sean de inferior calidad, con el mismo transcurso de tiempo, se haze la lana basta. Esto lo muestra la experiencia, pues en esta país pocos años haze era la calidad de la lana quasi fina del todo; y dándose los ganaderos a poner padres de inferior calidad (que llaman gavachencos) por su conveniencia propia, por que traen pelo, por lana, hasta las uñas, queda tan corronpida la calidad de la lana que la mayor parte de ella no puede servir sino para paños comunes. Y si lo dicho se observase, toda la lana de estos reynos sería finísima. Y en corroboración de lo dicho, y en asunto de mejorar la calidad de la lana en este país, en el año 1756 lo representó la Fábrica a la Real Junta, y, por su carta orden de 26 de mayo de dicho año, decretó no poderse presisar a los ganaderos, y que los fabricantes buscasen las lanas que nesitasen, pues las había finas en esto reynos.

Document 45.

ATA, Llibre 9^è, *Acuerdos de la Real Fábrica desde 1751 a 1772, inclusive*, ff. 265v a 266v.

CARTA ORDRE DE LA REIAL JUNTA DE COMERÇ INSERIDA A UN DESPATX DE L'INTENDENT DE VALENCIA A PROPOSIT D'UN CONFLICTE SUSCITAT PEL TAMANY DELS "PEYNES" DELS TELERS PER A TEIXIR 24ns A BOCAIRENT I QUE AFECTA A ALCOI (1766)

En la Junta General de Comercio y Moneda expresó Joseph Belda de Jayme, Alcalde ordinario y Subdelegado que fue de la Fábrica de Paños de la Villa de Bocayrente en este Reyno, que por el capítulo sexto de las Ordenanzas que en catorze de mayo de mil settecientos quarenta y uno se aprobaron al Gremio de Pelayres, se previene que los paños veinte y quatrenos se labren y texan con peyne de doze palmos, siendo las lanas de la mejor calidad del Reyno; y que por el capítulo quarto de las del Gremio de Texedores se manda que los referidos y demás que se fabricaren sean con peynes competentes y con la marca que tiene este Gremio y el ancho de doze palmos y medio. Cuya contrariedad dió motivo a hazerse la experiencia práctica de ambos peynes. De cuya operación resultó que el paño texido con el de doze palmos y medio salió de más ventajosa calidad que el labrado con peyne de los doze palmos. Baxo cuyo supuesto, attendiendo los fabricantes a la mayor perfección de las ropas han continuado hasta ahora la elavoración de los referidos paños veinte y quatrenos con el peyne de doze palmos y medio, según se havia practicado siempre en aquella fábrica. Y habiendo causado esto varias dicensiones y pleytos, por pretenderse por algunos fabricantes que no tienen caudal, en perjuicio de la causa pública, deestimación de las ropas y decadencia de la fábrica, que los mencionados paños se fabriquen con peyne de doze palmos, pedía que la Junta tomase la providencia que conciderase (sic) más conveniente. También ha visto la Junta lo que representó Joseph Molina, Alcalde ordinario y Subdelegado de las fábricas de la misma villa, haziendo relación de lo expuesto por su antesesor Joseph Belda de Jayme. Y que se hallavan con la novedad de haverse embargado por V.S. los paños veinte y quatrenos texidos en peyne de doze palmos y medio, por ser contra lo prevenido en las ordenansas, pidiendo se alzasen los embargos y que se permitiesen texer los paños veinte y quatrenos en peyne de doze palmos y medio, respeto de ser mejores que los que se construyen en peyne de doze palmos. En virtud de cuya instancia, mandó la Junta a V.S., en seis de mayo de mil settecientos y sesenta y cinco que desembargase y entregase a los fabricantes los peynes de doze palmos y medio para que continuasen fabricando paños veinte y quatrenos hasta que, enterado de todo, tomase la

providencia conveniente.

Assí mesmo, ha visto la Junta varios recursos del Clavario, Veedores y demás yndividuos del Gremio de Texedores, y del Veedor, Síndico y concejeros del Gremio de Perayres, haziendo relación de lo prevenido en las ordenanzas y pidiendo se manden observar; que se quite al Subdelegado de la Fábrica, y que se nombre al abogado D. Francisco Ferri. Enterada la Junta General de todo, de lo expuesto por V.S. en el asunto en carta de veynte y nueve de octubre del año passado, acompañando testimonio de las declaraciones hechas por los maestros perayres de esa ciudad, en que consta ser mejor el paño veynte y quatreno trabajado en peyne de doze palmos, que no en el de doze y medio, y de lo ynformado por los maestros de la Real Fábrica de Paños de Guadalaxara. Ha acordado que todos los maestros perayres, texedores y demás yndividuos de las fábricas de paños de la Villa de Bocayrente se arreglen inviolablemente al citado capítulo sexto de las ordenanzas que se les aprobaron en catorze de mayo mil settecientos quarenta y uno, haziendo los paños veinte y quatrenos en peyne de doze palmos; sin embargo de qualesquiera usos o costumbres que hasta aquí se hayan tolerado, empleando en cada clase de texidos las lanas e hilasas que les corresponden. Y que V.S. haga que en las fábricas de paños de Alcoy se observe la práctica de los peynes de doze palmos; y que sus paños se fabriquen con ellos, siendo de la misma clase que los de Bocayrente^{'''}.

Y conciderando la Junta no ser conveniente que la Subdelegación de las fábricas de paños de Bocayrente esté en los alcaldes ordinarios de la villa, mediante poder recaher estos empleos en fabricantes o paniaguados, o parientes de los que lo fueren; ha acordado que no haya en ese Reyno más Subdelegado que el Intendente de esa capital, a quién corresponde por ley el todo del gobierno político y económico de su partido, de que es una principalíssima parte el comercio. Y que, quando por la distancia o por otro motivo, pueda útil (sic) el nombramiento de algún otro sujeto para la protección de ésta o aquella fábrica, y expedición de lo que en ella ocurra, nombre V.S. comisionados para que obrando con su noticia y baxo la dirección de sus órdenes, tenga la Junta razón por medio de V.S. de los buenos o malos efectos que causaren los comisionados que se elijan. Encargando la Junta a V.S., como Subdelegado General suyo en todo el distrito de su Intendencia, que desde luego nombre en la villa de Bocayrente una persona de su satisfacción que, sin más facultades que la de comisionado, cuyde de la execución de las ordenansas de esta fábrica y de lo que conduzga a su

^{'''} Subratllat en l'original.

conservación y adelantamientos. Dando a V.S. cuenta de lo que ocurra en ella, para poder avisarlo a esta Junta General quando convenga, o providenciar V.S. por si lo que sea más conforme al bien público. Per no para las fábricas de Alcoy, Peníscola y Alcora, respeto de estar sirviendo estas subdelegaciones en virtud de Real Cédula de Su Magestad los actuales gobernadores y corregidores. Todo lo qual participo a V.S. de acuerdo de la Junta General para su inteligencia y puntual cumplimiento en el concepto de que se previene^{sss} con fecha de oy a las Justicias de la Villa de Bocayrente que cesen en la subdelgación de aquellas fábricas de paños. Diós guarde a V.S. muchos años. Madrid, veinte y uno de julio de mil settecientos sesenta y seis. Don Luis de Alvarado. Señor Don Andrés Gomes de la Vega.

Document 46.

ATA, Llibre 9^è, *Acuerdos de la Real Fábrica desde 1751 a 1772, inclusive, ff. 278v a 279r.*

CARTA ORDRE DE LA JUNTA GENERAL DE COMERÇ SOBRE L'ASSUMPTE DELS "PEYNES" DELS VINTIQUATRENS, 1767

La Fábrica de esa villa ha expuesto a la Junta General de Comercio y Moneda que el Intendente de Valencia le hizo saber en treinta de julio del año próximo pasado de mil settecientos sesenta y seis, la orden de veinte y uno del mismo, para que sus yndividuos fabriquen los paños 24nos. con peyne de doze palmos, con arreglo al capítulo sexto de las ordenanzas expedidas la Fábrica de Paños de Bocayrente en catorze de mayo de mil settecientos quarenta y uno. Con cuyo motivo debía hazer presente que, aunque los paños 24nos que se fabrican en Alcoy llevan los mismos hilos que los de Bocayrente, se diferencian mucho de ellos, porque estos sirven para vestidos de particulares, no quedan en su ancho regular después de batanados y salen más varas en beneficio de los fabricantes; lo que no se puede executar con los de Alcoy, porque sirven para el bestuario de la Tropa, cuyos comisionados piden siempre que se fabriquen con peyne de doze palmos y medio por ser de buena calidad y duración, lo que no sucede en los que trabajan con peyne de doze palmos. Pidiendo la Fábrica se le permitiese continuar el uso de los peynes de doze palmos y medio para los paños veinte y quatrenos, o que se le concediesen seis meses de término para surtirse de los peynes de doze palmos, a fin de no experimentar perjuizio en su comercio. Y en

^{sss} Subratllat en l'original.

inteligencia de todo ha acordado la Junta General prevenga a Vuestra Merced que, sin embargo de lo mandado por el Intendente de Valencia en la citada orden de 30 de julio del año pasado, declara a los fabricantes de paños de esa villa poder continuar en el uso de los peynes que hasta ahora han acostumbrado de a doze palmos y medio para el texido de los paños 24nos, interinamente y hasta tanto que, enterada la Junta de lo que exponen en su representación, examinando y averiguando si pueden o no seguirse los perjuiziosm que expresan, resuelva lo que le paresiere más conveniente. Y lo aviso a Vuestra Merced para su cumplimiento, haziéndolo saber a la fábrica. Diós guarde a Vuestra Merced muchos años. Madrid 26 de febrero de 1767. Don Luis de Alvarado. Señor Don Agustín Losano y Avellán.

Document 47.

ATA, Llibre 9^è, *Acuerdos de la Real Fábrica desde 1751 a 1772, inclusive*, ff. 319r a 320r.

ORDRE DEL CORREGIDOR SOBRE ELS SALARIS DELS TEIXIDORS, 5-VI-1769

En la villa de Alcoy a dos de junio del año mil settecientos sesenta y nueve, el Señor Don Andrés Angel Durán, Corregidor, Justicia Mayor y Capitán de Guerra de ella y su partido, Juez Subdelegado de las Reales Fábricas de Paños y papel establecidas en esta dicha villa por la Real Junta de Comercio y Moneda. Por, ante mí, el escrivano dixo: que no puede menos de mirar con horror el contenido del memorial antesedente^{ttt} presentado por algunos maestros texedores de esta Real Fábrica; de cuya verídica relación en mucha parte está bien informado, y no menos que en cuerpo tan distinguido com el de perayles de la misma, y compuesto por lo común de sujetos tan acreditados de la mayor justificación e integridad, un notorio zelo por el fomento y auge de la Fábrica, y de una ciega obediencia a las Reales y sabias disposiciones que con el título de Ordenanzas sirven a su buen régimen y gobierno. Ay algunos entre ellos que con desprecio suyo y faltando gravemente en el particular a quanto ynspira un noble honrrado proceder y las razones de justicia y conciencia, substraygan y defrauden a los maestros texedores del justo precio de sus manufacturas y trabajos, que debieron perceber de mano de aquellos en dinero efectivo, según está prevenido y resuelto en este punto por el capítulo veinte y dos de las ordenansas aprobadas para el uso de los maestros texedores, que no puede ni deve ignorar el Gremio de Pelayres. Por manera que, sin hazer reparo ni formar

^{ttt} Al marge hi ha escrita la següent anotació: "*El memorial que cita no se hizo presente*"

el menor escrúpulo, al pareser, proceden algunos a los pagamentos del texido en géneros inútiles o deteriorados, y cargándolos a un precio excesivo al que meresen. A que sigue otro perjuizio bien conciderable (sic), de que para facilitar su despacho, y por lo que les aprieta la nesesidad, se ven presisados los texedores (por lo regular gente pobre y que ha menester el jornal diario para su sustento y el de sus familias) a malvenderlos por un valor ínfimo y bajo. Con presencia, pues, de todo lo expuesto, y reflexionando Su Merced no cumpliría con las estrechas obligaciones de su cargo si no tomara todas las medidas que estime nesesarias o conducentes a atajar semejantes excessos y desórdenes, que, sobre ser tan gravosos y nosivos como se ha representado, y tan contrarios al Capítulo de Ordenansa, y aún a la razón natural, influyen poderosamente en la decadencia de esta Real Fábrica en quanto conspiran a la ruina del Gremio de Texedores, uno de los que la forman. Mando: que para el día lunes cinco del corriente se convoque y cite para Junta en la forma acostumbrada al Clavario, veedores y demás, que hasta en número de doze suelen representar el Gremio de Pelayres. Y así congregados se les haga saber. E, ygualmente, se derive y comuniqué su noticia a los restantes yndividuos del mismo, por aquel modo regular de estilo la Providencia por Su Merced acordada, de que, desde este punto, queda absolutamente prohibido para en adelante que ningún maestro pelayre pueda satisfacer y pagar el precio de sus labores y texidos a los texedores en otra cossa ni especie que no sea en dinero y moneda corriente efectiva, aún con el espesioso (sic) pretexto de que así lo quieran y pretendan estos interesados. Porque assí bien desde ahora se les priva esta libertad que en otras circunstancias pudieran o devieran tener, ya sea por la razón insinuada, ya porque es verísimil (sic) que las más de las vezes admiten este partido por efecto de una voluntad forzada y oprimida de la dependencia en el temor de que de otra suerte se les abandone y quite el modo de vivir. Y, ya finalmente, por impedir que esta condesendencia de parte de uno u otro texedor haga odiosa y mal vista la conducta justa y arreglada de los demás. Entendiéndose, para con unos y otros, baxo la pena de cinco libras con aplicación de ordenansa. Y que verificada (que no se espera) la reincidencia, se procederá criminalmente con el contraventor a quanto haya lugar por derecho, y se dará cuenta de todo a la Suprema Real Junta de Comercio y Moneda. Reservando convocar a los componentes (sic) de la Junta del Gremio de Texedores sin pérdida de tiempo, adín que enterados de la providencia se arreglen con entera uniformidad a su disposición ...

Así bien, obrando Su Merced conforme a disposiciones de derecho y capítulos de ordenansas: deroga y anula todas y qualesquiera facultades temporales concedidas, ya sea por el Gremio, ya por dicha Junta, a los oficiales para que sin haver obtenido previamente el grado y qualidad de maestros puedan trabajar en su casa, ni otra distinta (como está bien enterado

se ha practicado hasta aquí en varios tiempos, extendiéndolas hasta por largos años), calidad alguna de lana, así de caudal propio como de ageno, aunque sea de los mismos maestros, baxo las penas a unos y a otros que relacionan en el capítulo diez y ocho de sus ordenansas aprobadas por la citada Junta. Reencargando, así mesmo, la observancia del capítulo subsiguiente diez y nueve, que previene y ordena: que ningún maestro pueda trabajar en cassa del que no lo sea. Puesto que se halla Su Merced con algunas noticias de su positiva y repetida infracción, por el propio hecho de haverse consentido y tolerado que diferentes maestros pobres travajen en cassas de oficiales acomodados pero no asistidos del ynsinuado grado de maestros, empleándose aquellos en travajar en cassas y caudal de estos últimos, sin perceber otra utilidad que la de sus jornales. Entendiéndose baxo las penas impuestas en el referido capítulo diez y nueve. Y por este auto de buen gobierno, de cuya notoriedad se pondrá fee a continuación, así lo proveyó, mandó y firmó, de que doy fee, Don Andrés Angel Durán; ante mí Francisco Berenguer.

Y con esto se concluyó esta Junta por acuerdo que firmaron tres por todos los susodichos señores, de que doy fee: Joseph Torregrosa, Francisco Payà, Juan Llazer. Ante mí, Thomàs Gisbert, escrivano.

Doy fee el infrafirmado escrivano que para la inserción de dicho auto, por más diligencias que practiqué para que se me entregase para cumplir con lo mandado, no pude lograr su entrego hasta el día doce de junio, y me lo entregó el dicho Francisco Berenguer en forma de proceso, sirviendo de cabeza el memorial que cita escrito en papel común. Después dicho auto que inisia baxo el sello y al pie las notoriedades a la fábrica por dicho Berenguer, y el Gremio de Tixedores por Christóval Mataix, escrivano, e yncerto como arriba se contiene. Lo devolví todo en la mesma forma que lo recibí al dicho Berenguer. Y para que conste lo firmo en Alcoy dicho día doze de junio año mil settecientos sesenta y nueve. Gisbert, escrivano.

Certifico, assimesmo, yo dicho escrivano como en el diez y seis junio, fecha de éste, el <dicho> cavallero corregidor, juez subdelegado, me mandó paraser ante sí como a las diez horas del día, y en presencia de Don Joaquín Merita y Cerdá, y Francisco Berenguer, escrivano, me preguntó si había hecho saber a los fabricantes la providencia que antesede. Respondí que no por causa de que no se entregó hasta el día doze el <triefiel colado>, pero que quedan cédulas entregadas al convocador para citarles para el veinte lunes siguiente. Y le enseñé la nota de los comprendidos en las cédulas. A esto dixo, mandava suspender y executar la

convocación y notificación prevenidas; y desde luego, y en presencia de todos, mandó a Gerónimo Giner, alguazil mayor o <theniente> que en su nombre mandase al pregonero, publicase por público bando que ningún fabricante desde aquella hora en adelante pudiese pagar la labor del texer en otra especie que en dinero efectivo, ni el texedor recibir en pago otra. Y en consecuencia recibí por recobro las cédulas del convocador. Y para que conste doy el presente que firmo en Alcoy a los diez y seis de junio mil settecientos y sesenta y nueve. Gisbert, escrivano.

Document 48.

ATA, Llibre 9^è, *Acuerdos de la Real Fábrica desde 1751 a 1772, inclusive*, ff. 315v a 317v.

ACORDS DE LA JUNTA PER TAL DE PREVENIR ELS FURTS DE LLANA, 1769

En la villa de Alcoy a los veinte y nueve días del mes de abril, año mil settecientos y sesenta y nueve. Los señores Joseph Torregrosa menor, Francisco Payá y Juan Llaser, clavario y veedores de la Real Fábrica de Paños de dicha villa, Lorenzo Moltó, síndico procurador de la misma, Joseph Gosálbes, Thomás Mataix, Vicente Juan Carbonell, Joaquín Cantó, Thomás Gisbert de Bernardo, Mathías Torregrosa de Mathías, capitulares y concejeros de aquella. Juntos en su sala capitular, lugar destinado para tratar de sus intereses y negocios, con asistencia del Señor Don Andrés Ángel Durán y Gómes, corregidor, justicia mayor y capitán de guerra de dicha villa y su partido, juez subdelegado de la Real Junta General de Comercio, Moneda y Minas, en dicha Fábrica. Precediendo convocación hecha por Carlos García, alguazil, declarando ser la mayor parte de los que componen la Junta de la fábrica, por si, y en nombre de los ausentes, maestros de aquélla que son y fueren, por quienes prestan voz y caución en forma de que avrán por firme y estarán y pasarán por lo que se resolviere baxo la expresa obligación de los bienes y rentas de la fábrica, y ésta representando.

Por dicho Señor clavario se propusieron (y esta proposición alenté yo, el escrivano) diferentes precauciones y medios que tiran a precaver abusos e inconvenientes resultantes a los yndividuos de la fábrica; y, lo que es más, estorvar si se puede algunos hurtos de lana preparada que se recela se cometen por algunos sujetos sin que se haya podido alcanzar hasta el día paradero alguno, pues con frívolas excusas, aún judicialmente, se palian por los contraventores. Y para más enteresa todo lo que se expresará en esta proposición lo tiene la

fábrica suplicado con pedimentos a dicho Señor. Y para más manifestar los inconvenientes se hisieron presentes los puntos siguientes:

[Al marge] Sobre que las lanas se pesen en el peso del Rey

- 1º Que siendo en esta villa la costumbre antiquísima y práctica inmemorial, que todos los géneros que se introducen para vender en ella, y espesialmente la lana, debían y deben pesarse, como se pesavan en el Peso Real que públicamente tenía la villa; y todos con arroba de treinta y seis libras de doze onzas cada una; y en la lana < sucia >, siguiendo dicha inmemorial, por cada @ se le debían dar una libra y media además, por < suplemento > de máculas e inmundicias que incluía. Con este arreglo y pauta fixa ha corrido el tiempo observándose todo lo referido sin la menor contravención. Hasta que por abuso de algunos pocos años a esta parte, en diferentes porciones de lana que se han introducido para su venta, sus conductores, por convenio con los compradores, se ajustan con el precio al tanto por arrova castellana; y lo que es más, que pasando los compradores por el dicho y relación con los vendedores, la reciben sin pesarla. Abuso tan pernicioso y decadente para la fábrica que arrasa en algunos fabricantes el comercio, pues con que quieren entender en la compra de aquéllas, siñéndose a la observancia y ley del peso y mala costumbre referida, entran otros, o por tema o conveniencia propia, y, coligándose con los vendedores, la mercan sin pesarla ni hazer lo que se debe averiguar para su observancia. Y por más que buenamente se ha solicitado obviar esta ympostura, no ha podido la eficacia apartar la coligación entre vendedores y compradores. Y siendo justo que los yndividuos de la fábrica tengan puerta abierta para el acomodamiento que nesesitan en la compra de lanas, y se aparte el abuso y coligación referida, sí que los vendedores de la lana hagan sobre el precio lo que puedan para su beneficio, y los compradores, con toda llaneza, entren sin escrúpulo en ajuste de ellas, como así se suplicó a dicho Señor. Sobre cuyo asunto confirieron, y conciderando ser justo y a ley conforme que se guarde lo establecido en orden a la compra y venta de lanas que se introduzen para su venta en esta villa, uniformes acordaron que ningún fabricante ni otra persona puedan entender en la compra de lanas por convenio admitiéndolas sin pesarlas en @ de treinta y seis libras, y libra y media < extra > además, por mala costumbre. Y que a este tenor use el vendedor de su derecho en quanto al precio y el comprador use del que le convenga. Y ajustada, que indispensablemente deba pesarse en el Peso Real o peso romana pública, por el fiel de cuenta de Su Magestad tiene el encargo en esta villa.

- 2º Igualmente se propuso que, siguiendo el tráfico y comercio de la fábrica de paños se ha experimentado y observado que muchos venden y complan [*sic*] lanas tintadas o hiladas en madejas u ovillos dispuestas para la fábrica de aquéllos. Y se resela, y no sin gran fundamento, que las venden, o hijos de familias de fabricantes u oficiales, y que a los precios que se venden y compran no pueden ser sino hurtadas. Tirando en todo a precaver los inconvenientes que suceden y recelan en lo sucesivo, siguiendo la misma súplica, acordaron: que ninguna persona pueda vender ni comprar lana tintada preparada o hilada en madejas, ovillos u otra forma, sin expresa licencia de los veedores de la fábrica, u el uno de ellos, baxo las penas que acordare el dicho Señor a la súplica referida.
- 3º Asimismo se propuso, siguiendo el tenor de dicha súplica, ha mostrado la experiencia que los tintoreros de caldera, como y los de tinaja, tintan por si, y anexas a las tinturas y colores que disponen los fabricantes, diferentes pedasos de paño, vayeta, cordellates y otros géneros de lana, en grave perjuicio de los coloridos que disponen, pues a más que que se tintan a costa de caudal ageno, esto es el del fabricante, se resela que muchos pedasos de paños son hechos de las lanas que se reselan ser hurtadas prevenidas en el capítulo antesedente, y que los más de lo [*sic*] remijones de lana que se tintan son hurtadas que se <esalva> pillan de la que se les entrega para tintar. Y deseando evitar tan perniciosos abusos, los hurtos dimanativos de su tolerancia, y que sin recelo se entreguen las lanas para la tintura que se dispone. En la misma uniformidad, y arreglados a dicha súplica, acordaron que desde oy en adelante ningún tintorero, así de caldera como de tinaja, pueda tintar retasos de paños, vayetas, cordillates ni otros géneros, remijones, madejas ni otra especie de lana, sin expresa licencia de los veedores de la fábrica, o el uno de ellos, expresando en la cedulilla que firmaren a quién y para qué se concede la licencia, baxo las penas que acordare dicho Señor.
- 4º Siguiendo dicha propuesta y narrativa expresada en dicha súplica, con la misma mala fee se ha observado que algunos tintoreros de tinaja tintan azul en vedija por convenio con los fabricantes; esto es, que el tintorero dize pone de su cuenta el añil y hecha el azul que pide el fabricante por el tanto en que quedan convenidos. Y reselando con alguna certeza que el añil que consume el tintorero en coloridos por convenio le reserva del que se le entrega por los fabricantes y por hurto paliado, y a su salva lucra lo que por convenio se le paga sin recelo ni coste alguno. Considerándose por muy perjudicial a

la fábrica y sus yndividuos lo propuesto, pues a más que no tienen los tintoreros de tinaja caudales para el apresto del añil que nesesian para tintar por convenio, pues aunque quando le tuviesen perderían crecidas quantías de su caudal, y ser contra lo practicado y observado hasta oy en dicha tintura, y que no pueden executar lo de otra manera sino reteniendo el añil del que se les entrega por los fabricantes para dicho colorido. Con lo misma uniformidad, y siguiendo el tenor de dicha súplica acordaron: que ningún tintorero de tinaja pueda tintar lanas algunas por convenio con los fabricantes; esto es, que el añil le ponga el tintorero de su cuenta, sino que indispensablemente como se ha practicado, y es presiso assí se practique, deba poner el añil el fabricante, según y al intento del colorido que pretende. Y que se observe baxo las penas que dicho Señor acordare por convenientes.

- 5º En la mesma conformidad, siguiendo el rumbo de dicha súplica, se propuso que habiendo mostrado la experiencia que de lanas que se presumen hurtadas se disponen algunos retasos de paños, sarguetas y otras espesies, ya en esta villa como fuera de ella, y que este pernicioso abuso redundaba totalmente en perjuicio de la fábrica y sus yndividuos. Deseando precaver los ynconvenientes propuestos resultantes contra los fabricantes, y que se sepa con claridad el origen y fomento que tienen la formación de los restantes paños y demás géneros. Con la misma uniformidad y adherencia a la súplica acordaron: que ningún batanero, por si ni sus mosos, pueda batanar retaso alguno de paño, bayeta, sarguetas ni otra espesie de lana, sin que primero preceda lizecncia de los veedores de la fábrica, o el uno de ellos, constando aquélla por escrito en que exprese claramente para que se concede. Y corriendo la mesma paridad y recelo en los paños que en las sercanías de este villa se disponen sin regla fixa y trahen a batanar a ésta: que en ninguna manera pueda batanero alguno ni sus dependientes batanarle sin que primero se manifieste en la cassa del tirador o sello a los veedores, para que visto y reconocido con su licencia por escrito según queda dicho. Y esta [...] queda prevenido en las ordenanzas del Gremio de Texedores, aprobadas por dicha Real Junta en diez y ocho de deziembre de mil settecientosy cinquenta, en el capítulo veinte y ocho de aquéllas.
- 6º Siguiendo la mesma súplica fue propuesto que haviéndose introduzido en esta villa, de pocos años a esta parte, fábrica de lana de ropa estrecha para delantales dicha <virenetes>, y que estas telas solo las disponen gente sin caudal ni haveres. Y se presume que toda la dicha fábrica se dispone, o la mayor parte, de lanas hiladas o

preparadas que diferentes por la línea secreta toman, hurtan y venden a precios ínfimos, en grave perjuicio de los fabricantes. Tirando a precaver los inconvenientes que resultan, siñéndose a dicha súplica, asimesmo acordaron: que observándose todo lo prevenido en los acuerdos antecesedentes no pueda ninguna persona cordinar y disponer dichas telas para delantales sin que primero hagan ostentación y manifieste a los veedores la lana dispuesta para ellas. Y constándoles ser cierta y havida de buena mano, por escrito concédase licencia, para con esto evitar, si se puede, los hurtos y perjuicios que se experimentan. Y sobre todo si pareciere conveniente se consulte a Su Magestad y Señores de dicha Real Junta.

En 18 mayo 1769 a las onze horas del día, por Francisco Giner, pregonero público, se publicó con intervión [sic] de Cristóbal Mataix, escrivano, lo substancial de dichas resoluciones por público bando.

Document 49.

ATA, Llibre 9è, Acuerdos de la Real Fábrica desde 1751 a 1772, inclusive, ff. 359r a 360r.

ACTA DE LA JUNTA DEL GREMI DE TEIXIDORS SOBRE L'ASSUMPT DE DELS SALARIS
TRANSCRITA AL LLIBRE DEL GREMI DE PARAIRE PER HAVER ESTAT LLEGIDA A LA
JUNTA D'AQUESTS DEL 15-VI-1771

En la villa de Alcoy a los veinte y quatro días del mes de mayo año de mil settecientos settenta y uno. Estando juntos en la cassa de morada y presencia del Señor Don Andrés Ángel Durán, Abogado de los Reales Concejos, Corregidor, Justicia Mayor y Juez Subdelegado de la Real Fábrica de Paños establecida en ella; Pedro Durá, clavario actual del Gremio de Texedores de lana, Joseph Carbonell y Christóval Sempere, veedores, Joseph Satorre, síndico, Manuel Arasil, Manuel Silvestre, Bautista Botó, Manuel Carbonell, Christóval Carbonell de Thomás y Bautista Pasqual, vocales del referido gremio y este representando, con asistencia, ygualmente, de Manuel Miró, Jorge Miralles, Mauro Carbonell,, Joseph Botella mayor, Joaquín Espí y Ysidoro Miralles, maestros, y en calidad de peritos nombrados por los clavario y veedores para la determinación de los puntos que abajo se expresarán, conforme al estilo y costumbre observada de antiguo por este gremio para tratar asuntos consernientes a la utilidad, interés y conveniencia de sus yndividuos. Y siendo assí juntos, convocados de orden de Su Merced por Joaquín García, ministro ordinario en la forma acostumbrada; por el susodicho Pedro Durá, clavario, se

hizo proposición diciendo que se hallava con repetidas y contínuas ynstancias de la mayor parte de los maestros de este gremio, haziéndole presente la miseria y estrechez que experimentavan después de haverse puesto en execución lo mandado por la suprema Junta General de Comercio y Moneda, en despacho que mandó expedir en el día cinco del mes de julio del año próximo passado, a efecto de que Su Merced, con arreglo al capítulo veinte y dos de las ordenansas de este gremio haga que los perayres paguen a los texedores en dinero efectivo el precio en que se convinieren por su maniobra. Y sin embargo de que dicho Señor Corregidor mandó juntar ambos Cuerpos, y les hizo saber la expresada Real Deliberación, quando por ella se esperaba un conocido alivio a favor de este pobre gremio, experimentava unos efectos totalmente opuestos; que tenían constituhídos a la mayor parte de sus yndividuos en la suma infelicidad. Porque si antes los perayres se valían del reprobado médio de pagar a los texedores sus maniobras, parte en grano, parte en ropa y parte en otros géneros, que tal vez no eran de la mayor calidad, con todo, como usava del arbitrio de tomarlos en fiado y agregar estos efectos a sus cortos caudales, y no prestando estos para fabricar más que las quatro, seis, diez o quinze piezas en cada un año, por consiguientem fabricavan con el expresado arbitrio al doblado y aún triplicado, según prestavan los fiados que tomavan. Pero haviéndoles serrado el paso por efecto de la citada Real Resolución, redusían los perayres sus respectivas fábricas limitadamente a sus cortos caudales, y, por consiguiente, el que antes trabajava seis piezas, en el día no trabaja más que dos, y aún el importe de este texido no se satisface de contado, sí que es presiso esperar a su cobro quando el perayre tenga salida y despacho en ellos. Por estas concideraciones dignas de la mayor atención, se havía discurrido, con dictámen y aprobación de la mayor parte de los maestros de este gremio, un equitativo medio por el qué se evite la infelicidad, estrechez y miseria de estos pobres maestros y se logre el aumento, fervor y adelantamiento que antes tenía esta fábrica. Y es el de que los perayres paguen a los texedores sus maniobras presisamente en dinero effectivo y grano de buena calidad y recibo, y no en otra cossa; ymponiendo a los contraventores, así dantes como recipientes, una grave vera pena, bastante a contener qualquiera exceso que antes se experimentava. Y que conformándose el Gremio de Parayres en esta propuesta, la resuelva en formal junta, y se acuda con ella y ésta a la superioridad de la expresada Real Junta General; a fin de quem enterada de los motivos propuestos, se digne a a aprobarla y estableser para lo succsesivo una regla fixa, permanente y duradera que afianze a este gremio el cobro del importe de sus maniobras en dinero y grano, y no en otra cosa, según queda prevenido; o, conforme la superior ynteligencia de la Real Junta estimare para el acierto de un asunto de tanta ymportancia. Y entendido todo por los susodichos mayores, vocales y demás maestros componentes de la Junta, resolvieron uniformemente y *nemine discrepante*, el que se lleve a execución quanto dexa

insinuado el clavario en su propuesta. Sin que por ello sea visto oponerse en manera alguna a las justas providencias de la Suprema Junta; antes bien, desean cumplirlas según su obligación, y que esta deliberación únicamente la otorgan con ánimo de manifestar humildemente la miseria e infelicidad que la motiva. Para que en su Ynteligencia se sirva atender al alivio que de su alta comprensión se promete este Cuerpo. Con lo que concluyeron esta deliberación, que firmó el susodicho Señor Corregidor y los que supieron de los concurrentes, y por los que dixeron no saber, lo hizo uno de los testigos, que lo fueron: Juan Antonio Disdier, Secretario de esta dicha villa de Alcoy y Don Thomás Casañar, Alguazil Mayor de este Juzgado, vezinos de esta dicha villa de Alcoy, de que doy fé.

Durán; Pedro Durá; Joseph Satorre; Manuel Arasil; Manuel Carbonell; Bautista Pasqual; Jorge Miralles; Joseph Botella; Joaquín Espí; Ysidoro Miralles; ante mí, Christóval Mataix.

Document 50.

ATA, Llibre 9e, *Acuerdos de la Real Fábrica desde 1751 a 1772, inclusive*, ff. 372v a 374r.

REIAL CÈDULA AMB EL NOMENAMENT DEL SOTS-DELEGAT DE LA REIAL FÀBRICA ON S'EXPRESSEN LES SEUES FUNCIONS, 1772

[*Al marge*] Copia de la Real Cédula de subdelegación de la fábrica a favor de Don Francisco Berdum, Corregidor de la presente villa, en sello 3°...

El Rey

Por quanto habiendo conferido a Don Francisco Berdum de Espinosa de los Monteros el Corregimiento de la villa de Alcoy, que servía Don Andrés Ángel Durán con la subdelegación de mi Junta General de Comercio y Moneda en las fábricas de paños y papel que están estabelsidas en aquella villa y su jurisdicción, a las quáles les están concedidas diferentes exempciones y franquicias para su permanencia y aumento. Y conviniendo para la observancia de las citadas gracias y al mejor régimen de aquellas fábricas y las demás que se establecieron en la expresada villa nombrar persona de celo, inteligencia e integridad que cuyde de estas ymportancias y conosca en primera ynstancia de todas las causas civiles y criminales que que

[sic] dimaneren o tuvieren conexión con las fábricas. Concurriendo en el referido Don Francisco Berdum de Espinosa de los Monteros las circunstancias convenientes para ello; he tenido por bien nombrarle (como le nombro) por Juez Subdelegado de la Junta General de Comercio y Moneda en las fábricas de paños, papel y demás que se estableciesen en la villa de Alcoy y su jurisdicción. Por tanto, en virtud de esta mi cédula, doy comisión y facultad al referido Don Francisco Berdum de Espinosa de los Monteros para que conosca en primera yntancia de todas las causas civiles y criminales que tuvieren conexión con los establecimientos, permanencia y aumento de las fábricas establecidas o que se establezcan en la misma villa y su jurisdicción y que dimaneren de su tráfico y comercio, según y como lo hizo o devió hazerlo su antesesor Don Andrés Ángel Durán, haziendo observar las exempciones y gracias que para su existencia están concedidas a las fábricas de paños y papel. Ympidiendo los abusos y contravenciones que ocurriesen y se subsitasen contra su observancia, sin admitir en esta razón juicio alguno contencioso, demandas ni peticiones, sino haziendo que los ynteritados que lo intentaren le propongan sus pretensiones por medio de memoriales; sobre los quales, tomando los ynformes nesesarios acordará la resolución que juzgare más asertada, sin que para este efecto sea nesesario, como no lo es por derecho, la asistencia de escrivano, pues basta sólo la suya como tal Juez Subdelegado, ayudado de amanuense, o amanuenses, que sean de su satisfacción. De cuya regla ha de exeptuar [sic] únicamente los negocios graves en que quisieren las partes ser oídas en juicio, por que en este caso las oirá de asiento, y ante el esrivano real o numerario de su confianza, breve y sumariamente, observando y guardando con puntualidad esta práctica, escusando a los ynteritados, en quanto fuere posible, todo exceso de costas, y a los negocios toda dilación. Y que los términos en estos cassos les concediese sean breves y peremptorios, sin dar lugar a interrogaciones de ellos, más que las legales y de estilo, si no es que, por alguna espesial razón, tubiese por nesesario o conveniente dispensar a las partes esta calidad, consultando a mi Junta General de Comercio y Moneda las dudas graves que se les ofrezieren, y dándola cuenta de quanto le paresiere digno de su noticia, otorgando las apellaciones que de sus Autos interpusiesen a ella, y no a otro tribunal, ministro ni justicia alguna, por estar inhibidos del conosimiento de estas causas todos mis concejos, chancillerías y audiencias, juezes y justicias de estos mis reynos. Y a mayor abundamiento los inhivo y he por inhividos y les mando no se intrometan a conoser de las referidas causas en manera alguna, ni con ningún pretexto, ni le emarassen las providencias que deve dar conducentes al aumento y permanencia de las expresadas fábricas, sus yndividuos y dependientes, en que ha de entender con la eficacia y buena conducta que <es persopone> prometo dese celo a mi Real Servicio. Haziendo visita cada seis meses de las expresadas fábricas de paños y papel, y de las que en adelante se estableciesen con mi Real

Permiso y estuvieren vajo la jurisdicción de la Junta General de Comercio, adonde remitirá justificación yndividual de todas sus existencias y empleados, para que se halle enterada de los adelantamientos o atrasos que se experimentaren, según el estado que tenían quando se les concedieron las franquicias. Pues para todo lo refrido, qualquier cossa y parte de ello, le doy tan bastante poder, jurisdicción y facultad como de derecho se requiere y es nesesario, con sus insidencias y dependencias, anexidades y conexidades. Y para escusar las competencias que puedan ofrezerse, derogo y anulo para este caso todos y qualesquiera fueros que pudieran pretender los tribunales y personas que las intentaren, y mando que sobre ello no se forme competencia alguna, sino que así dicho Don Francisco Berdum de Espinosa, como los tribunales se arreglen a lo que tengo resuelto por punto general en decreto de treze de junio de mil settecientos settenta, cde que se le entregará con este despacho copia firmada por el infraescrito mi secretario, que assí es mi voluntad. Fecha en Madrid a nueve de julio de mil settecientos settenta y dos.

Yo el Rey.

Document 51.

A(rxiu de la) P(arròquia de) S(ant) M(aure i) S(ant) F(rancesc)-F(ons) E(xtra-parroquial); G.1[184]: Real provisión de los señores de la Junta de Comercio, 27-XI-1779, quadern de 32 folis, s.f.

COPIA DE LES PETICIONS DEL SOTS-DELEGAT A LA REIAL JUNTA I DE LES PROVIDÈNCIES I AUTES D'AQUESTA SOBRE EL PROBLEMA DEL SALARI DELS TEIXIDORS. ES TRACTA D'UNA CÒPIA FETA EL 1779 PEL FET QUE ELS TEIXIDORS TORNEN A MOURE LA QÜESTIÓ DAVANT EL NOU CORREGIDOR

[Al marge] Testimonio

Pedro Carrió escrivano del Rey Nuestro Señor público, vecino y numerario de los juzgados de la villa de Alcoy, doy fée y verdadero testimonio a los señores que el pressente vieren: Como la Real Provisión de los Señores de la Real Junta de Comercio y Moneda para que los peraires de esta villa paguen a los texedores en dinero efectivo el precio en que en que

se comibinieren por su maniobra. Con lo demás en ella contenido y diligencias practticadas [sic] a su <continuidad> en el juzgado de esta referida villa, este [...] a la letra del tenero siguiente:

[Al marge] Real Provisión.

Don Carlos, por la Gracia de Diós Rey de Castilla, de León, de Aragón, de las Dos Sicilias, de Jerusalén, de Granada, de Navarra, de Toledo, de Valencia, de Galicia, de Mallorca, de Sevilla, de Cerdeña, de Córdoba, de Murcia, de Jaén, Señor de Vizcaya y de Molina, a Nuestro Subdelegado de la villa de Alcoy, salud y gracia. Bien savéis, que por orden expedida por los de nuestra Real Junta General de Comercio y Moneda en treinta de junio del año p´roximo pasado de mil settecientos sesenta y nueve, refrendada por Don Luis de Albarado, nuestro secretario, os mando que respecto a hallarse los de la propia nuestra Real Junta con fundadas noticias de la alteración que se experimentava en las manufacturas de essa Fábrica de Paños, tanto en la calidad de sus texidos, como en las tinturas y demás requisitos correspondientes a la consistencia y perfección que havían tenido y devían tener. Y conciderando justo que se evitassen estos defectos que ya se notavan con extrañeza y grave perjuicio del público, zelareis muy particularmente sobre las causas de esta decadencia, advirtiéndolas a los fabricantes, para que las remediassen, dando a este fin las providenciasque estimáseis más oportunas con los avisis nessesarios a los de dicha nuestra Real Junta, para tomar las que parecieren correspondientes. Después de lo qual, a instancia de la propia Real Fábrica de Paños de essa misma villa se libró Real Provisión nuestra en cinco de julio de dicho año, para que luego que la recibiéseis, o con ella fuésseis requerido, informáseis por mano del mismo infraescrito nuestro Secretario Escirvano de Cámara sobre el contenido del pedimento que en ella fué inserto. Y en el interín no inováseis [sic] ni permitiéseis se inovasse en el uso y costumbre observada hasta entonzes en el modo de pago de los texidos que refería dicho pedimento. En cuya virtud executásteis el informe que su tenor, y el del que también hizisteis a consecuencia de dicha nuestra orden en nueve de agosto de dicho año, con remisión de los autos originales obrados en el asunte, es el siguiente:

[Al marge] Informe

Señor, en Real Provisión expedida por disposición de S. M. y vuestra Suprema Junta de Comercio y Moneda, que por copia auténtica y con mi respuesta al pié, tengo el honor de pasar a las reales manos de V. M., se me ordena informe a su soberana comprehención [sic] sobre el contenido de cierto pedimento presentado en aquél regio tribunal a nombre de esta Real

Fábrica de Paños, y que en interín no inove ni permita inovar en el uso y costumbre hasta aora observado en el modo de pagarse los texidos. Cumpliendo pues el real mandatto con la puntualidad, verasidad y exactitud propias a mi rendida obediencia, fidelidad y ministerio, puedo y devo hazer presente a la elevada inteligencia de Vuestra Merced que desde luego a mí ingreso en este corregimiento por últimos de Febrero próximo, acudieron a mí varios maestros texedores, manifestando sus más sentidas quejas por los malos tratamientos y vexaciones que los mismos, y casi todos los yndividuos de su gremio, padecían de parte de los maestros peraires, con motivo de que estos les pagavan sus trabajos y manufacturas en granos usados y de mala calidad, y en géneros por lo común inútiles y deshecho (por que aquélla les hazía de difícil despacho) baluados como buenos y de toda ley, que después les era forzoso vender en gran parte para socorrer sus necesidades a precios más bajos, con pérdida considerable; todo con oposición y resistencia de lo prevenido en el capítulo veinte y dos de las ordenanzas aprovadas por vuestra Real Junta, para gobierno de su Gremio de Tecedores. Además, de que se vehían reducidos a emplearse, por efecto de una dura y servil subjeción, en los servicios más humildes por obsequio a los peraires. Estos sentimientos y clamores explicados en un memorial, y que allí apoyados, no sólo en el informe del síndico del referido gremio, sino en el dictámen de muchos hombres de juicio, llamaron juntamente mi atención, en materia de tanta importancia. Y después de bien reflexionada, me pareció faltaría gravemente a las obligaciones y solicitudes que Vuestra Merced se dignó recomendarme al tiempo de conferirme esta subdelegación, si no tomava una providencia eficaz que sinperjuiciode los peraires, y mirando por los desagravios de los texedores, restableciese el uso y observancia del citado capítulo veinte y dos, establecido con sabio precedente acuerdo. Con efecto, señor, formé el auto de buen gobierno que desde luego dirijo a Vuestra Merced en forma provante, bien que en el designio de reformar otros abusos de que estava igualmente enterado, anadí [sic] en él dos prevenciones relatibas a que en adelante se practicasen rigurosamente los dos capítulos diez y ocho y diez y nueve, que con el catorze de las ordenanzas confirmadas para el réximen de los peraires, acompañan a este por testimonio, los que conformes con las leyes del Reyno, previenen las calidades y circunstancias de que han de estar prevalidos los maestros y fabricantes de paños. Comunicose a estos en Junta celebrada al intento, y se compone según costumbre del clavario, síndico, vehedores y otros vocales o diputados, hasta en número de doze representantes del gremio, y ninguno de ellos entonces, ni hasta ahora, la impugnó, ni reclamó verbalmente o por escrito, antes por el contrario fue recibida como justa y combeniente a remediar el desorden que, según la confesión de los mismos, se notava en algunos individuos. Semejante novedad se executó subsecivamente [sic] con la Junta de Tecedores, compuesta del propio número de oficiales y personas de su gremio, quiénes todos a una voz reconocieron

ser ciertas las quejas expuestas y que exijan de justicia una providencia tan arreglada y equitativa que los defendía de las exortaciones, violencias y detrimentos arriva incinuados que hasta aquí habían sufrido y les ocasionavan los peraires, en la satisfacción de sus texidos. Y por más que habían solicitado su remedio con diversos recursos interpuestos a Vuestra Suprema Junta, esto mismo, y que se hallavan amilanadas por la prepotencia de los peraires, y sin livertad ni alientos para resistir o hazer frente a su conducta. Por que les había enseñado la experiencia que si alguno rompía en queja, le privavan de ganar la vida, quitándole la labor, me representaron y confirmaron en el día catorze del corriente. Y fue de inmediato al de la <íntima> de la enunciada Real Proviçión, en que, a instancia del clavario y del síndico de texedores, se celebró con mi asistencia otra Junta que acordó otorgar poder y rezivir ante Vuestra Merced, haziendo manifiestos los agravios y menoscabos, y suplicando la aprovación de mi providencia, como Vuestra Merced podrá sinzerarse por la inspección del testimonio que con la propia humiliación me atrevó a poner en sus manos.

De toda esta narración, enteramente ajustada a los hechos, con que por ahora entiendo satisfacer a las intenciones y decreto de Vuestra Real Junta en punto a la instrucción apeteçida. Sobre los particulares comprehendidos en el pedimento inserto, podrá la alta comprehención de Vuestra Merced inferir quan distantes de la verdad y de la razón se encuentran varias expresiones y supuestos varaiados en aquél. Y no menos el que se haze de estar experimentando la Fábrica las mayores exortaciones, puesto que no puede decirse, ni menos provarse, que se haia exigido un ochavo, sacado prenda, ni cometido la vexación más mínima de resultas de la providencia publicada. Pero aún confío enterar más de lleno el justificado y piadoso ánimo de Vuestra Merced en lo concerniente a este particular y otros de mi estrecha conexi3n, con la representaci3n bien instruida que tenía ya proyectada, y aún hechados en ella los más sólidos y robustos fundamentos. Y la razón, y <confunetura> preciosa, en que vuestra superior Junta, por carta de fecha de treinta de junio, formada por su secretario Don Luis de Albarado, me advierte de su orden, está bien noticiosa de los abusos y decadencia que, procedente de diversos principios, se notan en esta Fábrica, exitándome al desempeño de mi obligaci3n en celar las causas que la producen, avisándolas para su emmienda a los fabricantes, en tomar las providencias más adequadas a su logro, y en consulta al mismo supremo tribunal quanto sea digno de su noticia. Suspendo para entonces, y sin malogro del tiempo, hazer ver a Vuestra Merced los desórdenes, abusos y trastorno de gobierno que en <deservicio> suyo, y contra las acertadas disposiciones de vuestra Real Junta, han estado y están en pacífica posesi3n de esta Fábrica, conduciéndola inevitablemente a su total ruina, a no ser que Vuestra Merced, como espero, haga valimiento de aquellas medidas , que sus soberana rectitud y conocimiento le

inspiraren más adaptables a reponer la Fábrica en la legítima constitución y buen orden en que deve subsistir, y con que pueda prometerse su maior felicidad y exaltación, en que tanto se intereza la causa común del Estado, y principalmente vuestro real servicio. Éste es el objeto de mis conatos, al paso que lo es de los paternales cuidados y desvelos de Vuestra Merced. Y de las savias providencias de vuestra Suprema Junta, a quién no puedo dexar de asegurar con firmeza que si la recientemente tomada de no inovar por ahora, huviera de continuar por largo tiempo, como no falta algún peraire que de ello vanamente se lisonjea, vendría muy en breve el caso de quedar arruinado y reducido a la mendiguez el Cuerpo de Texedores, quiénes ya han empezado a sentir los efectos de aquél maior orgullo y dominación que, injustamente y sin razón alguna, han adquirido aquéllos.

Es quanto por ahora se me ofrece exponer a la sublime concideración de Vuestra Merced, que podrá resolver lo que sea de su maior agrado. Nuestro Señor dilate su importante vida y guarde la Católica Real Persona de Vuestra Merced los felizes años que estos sus reynos y la Christiandad nesecitan.

Alcoy y julio, diez y seis de mil settecientos sesenta y nueve.

Don Andrés Ángel Durán.

[Al marge] Otro ynforme.

Señor: en Carta Orden firmada por Don Luis de Alvarado, secretario de vuestra Suprema Junta de Comercio y Moneda, su fecha treinta de junio próximo, se sirvió Vuestra Merced mandarme zelasse sobre las causas que influían en la decadencia de esta Fábrica de Paños. Por quanto, dicha Real Junta, se hallava con fundadas noticias de la deterioración que se experimentava en sus manufacturas, assí en la calidad de texidos, como en las tinturas y demás requisitos correspondientes a la consistencia y perfección que han tenido y deven tener, advirtiéndolas a los fabricantes para su remedio y dando yo al mismo fin las providencias que creyera oportunas, como a la superioridad los avisos dignos de su noticia. Esta advertencia, Señor, capaz de exitar toda mi atención y cuidado al desempeño de mi obligación y de la confianza con que vuestra real clemencia tuvo a bien honrarme confiriéndome la subdelegación de la enunciada Fábrica y demás que se establezcan en esta villa, llegó a mi poder en coyuntura que de muchos días antes vivía empleado con afán en averiguar y suprimir varios desórdenes y abusos bien conciderables que, con perjuicio intolerable del Gremio de

Texedores, uno de los dos cuerpos que forman y sostienen esta Fábrica, en cuya consecución y aumento se interesa vuestro real servicio y la causa pública, y con desaire y abandono de las leyes del reyno y de las ordenanzas y estatutos confirmados, respectivamente, para régimen y buen concierto de ambos, reconocí haver introducido, principal y aún únicamente, el de peraires, y ahora noto con sobrada admiración intentan mantener y proseguir con tezón [*sic*], sin perdonar gasto alguno. Por las diligencias y justificaciones que con la maior veneración y respeto passo a la reales manos de Vuestra Merced, podrá cerciorarse su soberana comprehención de que diferentes yndividuos de el de texedores, me representaron por medio de memorial que rige al frente de aquéllas, las calamidades y miserias a que ellos y todo su gremio se vehían reducidos, porque deviéndoles satisfacer los peraires sus trabajos de los texidos en dinero efectivo, y que un precio justo con arreglo a la letra y espíritu del capítulo veinte y dos de las ordenanzas establecidas para su gobierno, se les defraudava de largos años a está parte en la rebaja del precio, y especialmente padecían el detrimento de que los pagos se hacían en ropas y géneros viciados, inútiles y despreciables por lo común, regulándose los valores como buenos y de toda calidad al arvitrio de los fabricantes, sin que le tuviesen los texedores para la escusa, y menos para respirar en queja, sino querían provocar la indignación de aquéllos y las amenazas, puestas muchas vezes en execución, de que les privarían de su entretenimiento en la labor. Por manera que, por no descontentarles y livertarse de la maior desdicha con que se les <comeriava>, les era forzoso sufrir, abrasando por menos gravosa aquella infelicidad. A ésta contribuye, con igual eficacia, el menoscabo que se les recreze por aquella conducta, y es que presisados a deshazerse de las ropas y géneros admitidos en pago para subvenir a la propia manutención y de sus familias, proceden a su venta y despacho, aunque sea con pérdida de la tercera parte o más, hecho cotexo con el precio del cargamento al tiempo de su recivo. Unas quexas, señor [*sic*] tan fundadas en principios de equidad y justicia, corrororadas con otros informes y noticias suministradas desde mi ingreso al empleo, me impelieron a formalizar y hazer notoria a uno y otro gremio la providencia de buen gobierno que sigue al memorial, con la mira de restablecer la observancia del expresado capítulo veinte y dos, ampliándola a la de otros capítulos de ordenanzas de los peraires que previenen conforme a derecho, que el que no sea maestro, no pueda fabricar en su casa paños ni vayetas, que sin dicha qualidad y grado ningún oficial pueda trabajar en su cassa, ni otra, calidad alguna de lana; que ningún maestro pueda travaxar por falta de caudal proprio en casa del que no lo sea. Y posteriormente me enteré del otro que prefine que, fenecido el año de los oficios, el clavario y vehedores devan dar a sus sucesores en ellos, dentro de los ocho días siguientes, quenta y razón de los caudales que hubiesen corrido al cargo de su administración. Cuyas sabias y acertadas disposiciones que resultan de los testimonios incorporados, encontré

totalmente pervertidas y violadas, con trastorno del buen orden y en detrimento evidente de los intereses y reputación de la Fábrica, en la que consiste esencialmente, como sucede en todos los ramos del comercio, su exaltación y fortuna. Providencia de esta naturaleza que se dirigía manifiestamente a poner en viva práctica aquellos bien meditados estatutos [sic], y al desagravio de los texedores, sin ofensa de los perales, fue ohída de los primeros con aplauso en Junta celebrada al intento, y con acción de gracias celebraron verse libres por ella de los retrasos y vexaciones que con los efectos de una negra esclavitud, habían tolerado casi por punto general en dilatado tiempo los componentes de su gremio. Repitiendo y afirmando ser ciertas y verídicas las quejas y lamentos expuestos en el memorial, y no menos notorio en los pueblos de la circunferencia que ellos y sus mugeres vendían y permutaban las ropas y géneros, con un enorme quebranto, de suerte que muchos compradores con esta noticia esperaban, ya aún comicionavan para su mejor logro, a la ocurrencia de semejantes lanzes en la seguridad de hazer sus prevenciones con grandes ventajas. Todo lo qual se registra comprobado con la sumaría y testimonio que he recogido y agregado al expediente; y sobre ser bien público y savido en estavilla y sus contornos pudiera haverme extendido más, si no temiera ser sobradamente molesto a la atención de vuestra Real Junta. Pero los perales, aunque la notoriedad no la impugnaron, ni entonces ni después la han reclamado ante mí de palabra ni por escrito, como es de ver por sus pedimentos, en que se contentaron, variando de medios, con pedir testimonio del memorial que la suscitó, como si éste, ni sus circunstancias, condujeran a enervar el fondo y peso de razones de conciencia y justicia en que aquella se apoya. Hicieron recurso a vuestra Real Junta quejándose de la providencia que con muchos supuestos agenos de la verdad, obteniendo de resulta Real Proviçión en que se me ordenó informar a Vuestra Merced, y el interín de no inovar en la costumbre sobre el modo de pagarse los tegidos que intimada he cumplimentado en ambas partes, observando los contrarios efectos que produjo esta segunda de la Real Deliveración, pues fue recibida con celeridad y decantado triunfo de los fabricantes, al passo que con dolor y lástima de los texedores, quiénes, a pesar de su pobreza, haciendo el último esfuerzo y llenos de confianza en la súblime piedad y rectitud de Vuestra Merced, han acordado presentarse ante aquél Regio Tribunal, poniendo ante mi vista los ultrages y miserias en que los tiene constituído el actual sistema de los perales, que los conduce precipitadamente a su total iminente ruina, si no ocurre al reparo el bazo [sic] poderoso de Vuestra Merced, armada del amor y de la justicia con que acostumbre impedir que los poderosos opriman y atropellen a los desvalidos, tomando tal temperamento invariable, que assí en la quota del precio, como en el modo de darse satisfacción su sudor y trabajo, consigan reportar la condigna remuneración. No es sola esta, señor, aunque sí la capital en mi dictámen, la causa y origen de la decadencia y retraso de esta Fábrica, pues lo son también concomitan-

tes, el abuso perjudicial con que, por el ahorro del jabón, haze el fabricante que se mezcle porción de sal en la manobra de batanar los paños, cercenando, además, la justa compensación de su industria al batanero. Y el otro absurdo no menos atendible de que los mismos perales seañ, substancialmente, los tintureros, puesto que estos no tienen en la operación de los tintados otra intervención o manejo que aplicar al género la calidad y cantidad de las tinturas que aquéllos les dan o prescriben. Según que assí aparece de la justificación recibida en el particular, en lo relativo al primer punto; y en lo conveniente al segundo, lo convence el memorial que acompaña a la conclusión del expediente firmado y entregado por Pasqual Berenguer, maestro tintorero aprobado, y al presente fabricante de paños, que tratando de este último refiere y ofrece provar, siendo del Real Agrado, todos los extremos en él contenidos.

En suma, señor, esta Fábrica necesita para su reparación al estado en que deve consistir, según mi corto alcance, que Vuestra Merced se sirva mandar que los texidos y demás obras <mecancias> de su concernencia, se paguen al justo, y únicamente en dinero constante y efectivo, y en lo que respecta al Gremio de Texedores, por mano de un apoderado elegido y gratificado por ellos, como se practica inconcusamente en la Ciudad Capital del reyno. Y crea que en otros pueblos del mismo, donde florecen fábricas semejantes a esta, que a la quota o precio del texido y demás maniobras del paño, se las consigne un aumento proporcionado al que han subido generalmente los comestibles y comerciables nesarios á la presisa subsistencia, por cuió medio se lograría el beneficio de tanta importancia de que viéndose los oficiales congruientemente remunerados en sus travaxos, saldrán de sus manos sin vicio ni fraude alguno. Y legítimamente acondicionados, y si cave hurje con más estrechez, se dipute y embíe de orden de Su Magestad, persona práctica e inteligente desde la primera hasta la última labor de los paños, que instruído por su proprio reconocimiento de quantas oficinas, maestros y circunstancias esenciales en todo su mecanismo hecháse de menos en esta Fábrica, como assí del método de gobierno que actualmente se observa en ella, reforme y disponga quanto estime inescusable y conducente a reponerla en el pie pujante y embidable de las Naciones estrangeras que Vuestra Merced apetece en las fábricas de sus reynos, fomentándolas su magnanimidad generosa con exuberantes franquicias y mercedes. También merece limitación la livertad de que uzan los perales en la inverción de caudales producidos de la bolla y extrahídos del tanto que imponen y cargan a cada pieza de paño que se fabrica, no alcanzando mi cortedad la razón de discrepancia para que los texedores estén ceñidos por sus ordenanzas a determinados gastos en que, aún con la calidad de píos, no pueden exeder sin previa licencia de Vuestra Merced, quando los perales obran con tanta independenciam en este punto que para el empleo de mil y setenta pesos en que han ajustado un retablo con adelanto

de una buena porción, y en el ánimo de expender más crecidas sumas hasta completar el hornato y decente arco de una capilla en la Parroquial Yglesia, ni han solicitado la competente Real Facultad, ni al parecer contemplan indispensable este requisito, sin hazerse cargo que consumen un fondo público del gremio, sin el consentimiento de todos los interesados, y que teniendo su destino a cubrir el repartimiento del equivalente que se haze al común, si aquél falta en todo o en parte ha de sobrecargarse a los particulares.

Remítome en lo demás a quanto digo en mi informe anterior, y lo que se inspecciona en las diversas piezas de autos y diligencias que he formado a fin de acredita a Vuestra Merced los sólidos fundamentos que motivaron la providencia y en que estriban los justos resentimientos de estos infelices texedores, acrehedores a su natural compasión y ternura, y en que he procurado afianzar los restantes procedimientos que no han tenido ni tendrán otro objeto que el servicio de ambas Magestades, el más afortunado adelantamiento de esta Fábrica y aquella ventaxosa utilidad y combeniencia que deceo igualmente a los dos gremios, con transcendencia a la Causa Común del estado. Como que diciendo entre sí tan íntima conexión y enlace ambos cuerpos de poco aprovechará que el de perailles se engrose si el de texedores se divilita, antes bien por nesesaria consonancia deve esperarse que la extenuación del segunda atraiga, al cabo de pocos años, la ruina y desolación del primero. Sobre todo Vuestra Merced se dignará resolver lo que fuere de su Real Beneplácito, en cuja execución me prometo gustoso dar un nuevo testimonio de mi pronta rendida obediencia a los Reales Mandatos. Nuestro Señor guarde la Cathólica Resl Persona de Vuestra Merced los felices y dilatados años que la Christiandad y estos reynos le suplican.

Alcoy y agosto de mil settecientos sesenta y nueve años.

Don Andrés Ángel Durán.

Los cuáles, con los antecedentes, representación hecha en treinta de agosto del mismo año por el Gremio de Texedores de Lana de es propia villa, y documentos con que la acompañó, se mandó pasar al nuestro fiscal, por quién dió ciertta respuesta. Y en vista de todo por los de dicha nuestra Real Junta se proveyó el auto que su tenir y el del testimonio que comprehende el capítulo veinte y dos de las ordenanzas que en él se refiere, es como sigue:

[Al marge] Testimonio del capítulo 22.

Francisco Berenguer, escrivano del Rey Nuestro Señor Público del reyno de Valencia y privativo de los juzgados de esta villa de Alcoy, de donde soy vecino, doy fée y testimonio, como de orden del señor Don Andrés Ángel Durán, corregidor, justicia mayor y juez subdelegado de la Real Fábrica de Paños de esta dicha villa, he visto y reconocido las ordenanzas nuevamente concedidas y aprovadas por Su Magestad al Gremio de Texedores de Lana de la dicha Real Fábrica de esta villa de Alcoy, que para el presente fin se han exivido por el dicho señor corregidor. Y se halla, entre otras, la del número veinte y dos, que a la letra es como sigue:

[Al marge] Capítulo 22.

Siendo quasi imposible señalar precios fixos y ciertos a cada vara o ramo de paño que hayan de pagar los fabricantes a los texedores por razón de su travajo en el texido, por pender esto de las circunstancias y diversidad de tiempos, se convendrán entre sí los citados fabricantes y texedores en el aquéllos deverán satisfacer por su trabajo, con tal que el precio por la citada razón capitular se pague en dinero efectivo. Según que de lo referido assí parece y es de ver por la referida ordenanza que va vaciada a la que me refiero.

Y para que conste en virtud de la citada orden de Su Merced, doy el presente que signo y firmo en la villa de Alcoy a los diez y seis días del mes de junio del año de mil settecientos sesenta y nueve.

En testimonio de verdad, Francisco Berenguer.

[Al marge] Junta de Comercio y Moneda, señores: Codallos, Aranda, Hermosilla, Roxas, Florida.

Líbrese despacho cometido al subdelegado de la villa de Alcoy para que, con arreglo al capítulo veinte y dos de las ordenanzas del Gremio de Texedores, haga que los perailles paguen a éstos en dinero efectivo el precio en que se combinieren por su maniobra. Y que con arreglo a las leyes y ordenanzas de tintes, no se permita que los perailles sean tintoreros por sí, ni por interpuesta persona, haziendo que los tintes se executen por maestros examinados y aprovados de tintoreros presisamente. Como ni tampoco que en los batanes se mezcle sal, ni otro ingrediente extraño, que no sea conforme a las ordenanzas y leyes que hará se guarden en todo sin la menor contravención. E, igualmente, haga notificar a todo el Gremio de Perailles no

dispongan del caudal común en obras voluntarias y extrañas, si no es en las de su propio destino, con apercivimiento de que serán responsables a su reintegración y demás penas que se les impongan, sobre cuios particulares no admita pedimento ni recurso alguno. Y, hecho el despacho, buelvan estos autos al señor fiscal con las ordenanzas de este gremio y la última visita que de esta Fábrica se huviere hecho. Los señores de la Junta General de Comercio y Moneda lo mandaron en Madrid a veinte y tres de junio de mil settecientos y settenta.

Para cuya execución fue acordado expedir la presente. Por la qual os mandamos que luego que la recibais, o con ella fuereis requerido, veais el citado auto provehído por los de dicha nuestra Real Junta que aquí va inserto y guardéis, cumplais y executeis, y agais guardar, cumplir y executar, en todo y por todo, según y como en él se previene y manda, sin contravenirle ni permitir se contravenga en manera alguna. Y mandamos pena de la Nuestra Merced y de veinte mil maravedies para la nuestra cámara, y gastos de justicia por mitad a qualquier nuestro escrivano la notifique y de ello dé testimonio.

Dada en Madrid a cinco de julio de mil settecientos y setenta.

El Marqués de Aranda, Don Julián de Hermosilla, Don Bernardo de Roxas, el Marqués de la Florida Pim^{el} [sic].

Yo, Don Bernardo Ruiz del Burgo, secretario del Rey Nuestro Señor y su escrivano de cámara, la hize escribir por su mandado, de acuerdo de los de su Real Junta General de Comercio y Moneda.

Registrada. Don Nicolás Verdugo. Lugar del sello. Theniente de Chanciller Maior. Don Nicolás Verdugo. Junta de Comercio y Moneda. Secretario Burgo.

Para que el subdelegado de la villa de Alcoy execute lo que se manda en el auto que va inserto a pedimento de los maestros texedores de lana de ella. Corregida.

[Al marge] Cumplimiento.

En la villa de Alcoy, a los veinte y ocho días del mes de julio, año de mil settecientos y settenta. Yo el escrivano público infraescrito, requerido por Josef Botella, maestro y apoderado del Gremio de Texedores de Paños de esta Real Fábrica, con la Real Provisión que antecede

la hize presente al señor juez subdelegado de ella, Don Andrés Ángel Durán, corregidor, justicia maior, y capitán de guerra de dicha villa. Y enterado Su Merzed de su contenido y de lo mandado en el auto que va inserto, provehído en veinte y tres de junio próximo pasado por Su Magestad y señores de su Real Junta General de Comercio y Moneda, dixo: que la obedecía y obedeció con el respeto y veneración debida y fiel execución y cumplimiento, de quanto por la misma se ordena y manda se junte el clavario, vehedores y demás vocales que componen dicho Gremio de Texedores, para el día lunes treinta del que sigie [sic]. Y, assí juntos, se les haga saver y entere por menor de la citada Real Deliberación. Y, en igual forma, se junte el clavario, vehedores y demás vocales que componen el Gremio de Fabricantes para el día dos de agosto próximo, con quienes se practique la propria diligencia que al Gremio de Texedores; con el fin de que, entendido uno y otro cuerpo de la expresada Real Determinación, la comuniquen y participen a todos sus respectivos maestros para que, inteligenciados de la Superior Providencia, procuren por todos terminos su maior observancia en quanto a cada uno toca. Que, de la misma manera, se notifique a los bataneros se abstengan de mezclar sal para batanar los paños, y que o executen según y conforme lo previene las Reales Ordenanzas y leyes, las que se deverán observar y guardar según y conforme por ellas se ordena. Y, últimamente, se prevendrá a todos los tintureros a cuyo cargo corren los tintes de esta Fábrica que en lo succesivo no se empleen ni exerciten en su oficio sin obtener primero el correspondiente examen y aprovación de tales maestros de donde sea debido, y el que de ellos le tuviere, le presente en continente a Su Merzed para su reconocimiento. En inteligencia que a los maestros fabricantes y texedores que con este motivo intentasen alterar, subir o minorar el regular precio de los texidos según la actual constitución y estado, y de interín no de justo lugar y cabimiento a esta novedad la uniforme disposición y acuerdo de ambos gremios, se les sacarán diez libras de multa a cada uno por vez que lo executaren, y se les formará causa de su contravención, según lo mereciese el <exerso> para dar cuenta de todo a Su Magestad y señores de la expresada Real Junta, para que, en su vista, se sirva acordar las justas providencias que fueren de su Real Agrado. Y por este su auto lo mandó y firmó. De que doy fé.

Don Andrés Ángel Durán. Ante mí, Christóval Mataix.

[Al marge] Notificación al Gremio de Texedores.

En la villa de Alcoy, a los treinta días del mes de julio, año de mil settecientos y settenta. Estando juntos en la casa de morada y presencia del Señor Don Andrés Ángel Durán, corregidor, justicia maior, y capitán de guerra de la mesma, y juez subdelegado de la Real

Fábrica de Paños establecida en ella, Matheo Mataix, clavario actual del Gremio de Texedores, Josef Botella y Josef Satorre, vehedores, Manuel Miró, síndico, Pedro Durá, Manuel Aracil, Manuel Silvestre, Bautista Botí, Christóval Carbonell, Josef Satorre de Josef y Josef Mataix, todos maestros del citado gremio y éste representando. Convocados de orden de Su Merced en la forma ordinaria, por mí, el escrivano infraescrito, se leyó con alta voz el Real Despacho precedente y auto de cumplimiento que le sigue des de el principio a lo último. Y enterados los referidos maestros de ambos contenidos respondieron diciendo que obedecían y obedecieron con la maior veneración y respeto a la Superior Providencia de los señores de la Real Junta General de Comercio y Moneda; y ofrecieron por sí, y en nombre de todos los maestros, el más puntual y devido cumplimiento de quanto se previene y manda. Lo que assí dieron de respuestta y de ello doy féé.

Christóval Mataix.

[Al marge] Nota.

En la villa de Alcoy, al primero día del mes de agosto, año de mil setecientos y setenta. Ante el Señor Don Andrés Ángel Durán, corregidor de la misma y juez subdelegado de la Real Fábrica de Paños establecida en ella, pareció Thomás Mataix, clavario actual del Gremio de Perayres, y por ante mí, el escrivano, dixo: que con motivo de ser el día de mañana el asignado para la notoriedad de la Real Provisión que motiva estas diligencias, hazía presente que por la solemnidad del día no sería fácil juntar a los yndividuos que componen su gremio, y que no haviendo justo motivo que lo impidiese podría diferirse para el siguiente u otro que Su Merzed estimasse. En cuya vista, adhiriendo dicho corregidor a la pretención del clavario, asignó el día sábado quatro del corriente a las cinco horas de la tarde para la notificaciín acordada al expresado gremio. Y para que de ello conste, lo noto por diligencia que firmo, y de ello doy féé.

Christóval Mataix.

[Al marge] Notificación al Gremio de Peraires.

En la villa de Alcoy a los quatro días del mes de agosto, año de mil settecientos y settenta. Yo, el escrivano público infraescrito, en cumplimiento de lo mandado en este expediente me constituí en la Cassa Capitular del Gremio de Peraires de esta Real Fábrica de Paños, y estando juntos y congregados en ella, en presencia y asistencia del Señor Don Andrés

Ángel Durán, corregidor de la misma y su juez subdelegado, Thomás Mataix, clavario actual de dicho gremio, Bautista Jordá y Mathías Torregrosa, vehedores, Vicente Juan Gozávez, síndico, Pasqual Yrles, Jorge Jordá, Josef Cantó, Joaquín Cantó, Luis Pérez y Joaquín Mira, todos maestros y vocales del expresado gremio, y éste representando; por mí, dicho escrivano, precedido el correspondiente permiso, se leyó con alta voz la Real Provisión que va por caveza y auto de cumplimiento provehído a su continuación desde el principio a lo último. Y enterados de ambos contenidos, respondieron diciendo que se davan por notificados, y que para la maior inteligencia y devido cumplimiento de quanto es de su parte, y poder instruir a todos los maestros yndividuos de quanto se ordena y manda, suplicavan a Su Merced se dignase mandar se les diese copia auténtica de la citada Real Provisión. En cuya vista mandó dicho señor juez subdelegado se les entregasse por mí, el escrivano, satisfecho de mis justos y devidos derechos. De que doy fé.

Christóval Mataix.

[Al marge] Notificación a los tintoreros.

En dicha villa de Alcoy, en los día, mes y año referidos. Yo, el escrivano infraescrito, asistiendo a Su Merzed el señor juez subdelegado de esta Real Fábrica de Paños en la visita que está practicando de ella, en virtud de orden de los señores de la Real Junta General de Comercio y Moneda, y al tiempo de practicarla en los tintes dependientes de la misma, notifiqué e hize saver la Real Provisión que va por caveza y auto de cumpimiento que le subsigue a Josef Pérez, Roque Vilaplana, Christóval Colomer, Vicente Pérez, Lorenzo Vilaplana y Nicolás Pérez, maestros tintureros, que se apellidan por lo que les toca en sus respective personas. De que doy fé.

Christóval Mataix.

[Al marge] Notificación a los bataneros.

En la villa de Alcoy, a los cinco días del mes de agosto, año de mil settecientos y setenta. Continuando el susodicho juez subdelegado la visita de esta Real Fábrica de Paños por los batanes dependientes de ella, asistido de mí, el escrivano infraescrito, notifiqué e hize saver la Real Provisión que abtecede y auto de cumplimiento que le sigue a Josef Espinós, Francisco Pastor, Pedro Carbonell, Antonio Sarrió, Josef Candela, Bautista Pastor, Juan Pérez,

Thomás Lario, Joseph Cantó, Juan Matarredona, Mariano Andrés, Francisco Cantó y Christóval Pastor, bataneros que se apellidan, a cuyo cargo corren dichos batanes, y les aperciví en forma por lo que es de su parte el cumplimiento de quanto se previene y manda en sus respective personas. De que doy fé.

Christóval Mataix.

[Al marge] Nota.

Doy fé que en este día he librado copia auténtica de la Real Provisión que va por caveza y auto de cumplimiento que le sigue, la que entregué a Thomás Mataix, clavario actual del Gremio de Peraires. Y para que conste lo noto y firmo en Alcoy a seis de agosto de mil settecientos y setenta.

Mataix.

Cuyas preinsertas diligencias concuerdan a la letra con sus originales que restan y obran en mi poder y oficio a que me refiero. En fé de lo qual, y obedecimiento de lo mandado por el Señor Don Antonio Anguiozar y Velasco, corregidor de esta villa y su partido, con auto de veinte y cinco del que sigue, provehído a continuar el pedimento puesto por el síndico y vehedores del Gremio de Tixedores de Paños de esta dicha villa. Lo signo y firmo en la misma a veinte y siete de noviembre del año mil settecientos settenta y nueve.

En testimo + nio de verdad. Pedro Carrió.

Derechos con el papel suplido ciento y catorse reales y veinte y ocho maravedíes de vellón.

Document 52.

ATA, Llibre 9è bis, Juntas de la Real Fábrica de paños de la villa de Alcoy desde 1789 a 1804, s.f.

JUNTA DEL GREMI DE FABRICANTS DEL 28 DE MAIG DE 1784 EN LA QUE ES PRESENTA UNA PROPOSTA DE NOVES ORDENANCES

En la villa de Alcoy a los veinte y ocho días del mes de mayo del año de mil setecientos ochenta y quatro. Gregorio Moltó, Clavario actual del Gremio de Fabricantes de la Real Fábrica de Paños establecida en esta villa; Joaquín Péres y Antonio Gisbert, Vehedores; Felipe Sans, Síndico y procurador; Joaquín Yrles, Dionicio Gisbert menor, Joaquín Mira, Francisco Abad, Lorenzo Carbonell, Miguel Miró y Joseph Pasqual de Tomás, prohombres, todos maestros del referido Gremio. En concurrencia y asistencia de otros tantos maestros empleados en la Fábrica de Paños, y nombrados para el fin que abaxo se explicará, que lo son: Joaquín Cantó, Nadal Jordá, Joseph Cantó, Antonio Yrles, Mathías Torregrosa, Jorge Jordá, Tomás Torregrosa, Vicente Gerónimo Gisbert y Agustín Santamaría. Juntos y congregados en la cassa nombrada de la Bolla propia del dicho Gremio, en la que suelen juntarse para tratar y conferir todas y qualesquiera materias pertenecientes al mismo. Con presencia y asistencia del Señor Don Juan Romualdo Ximénez, Corregidor y Capitán a Guerra por Su Magestad de esta villa y su partido, Juez Subdelegado por la Real Junta General de Comercio, Moneda y Minas de esta Real Fábrica de Paños. Presedida convocación en la forma acostumbrada. Siendo assí juntos, por el susodicho Gregorio Moltó, Clavario, se hizo proposición diciendo: que de resultas de la Visita General que dicho Señor Subdelegado havia practicado del actual estado de esta fábrica, tenía mandado a este Gremio prosediesse a la formación de nuevas ordenanzas para el mejor aseó, permanencia y perfección de la ropa; en atención a que las que en el día se gobierna son tan antiguas que unas merezen su total reforma, otras que deven enmendarse, y añadirse otras que la experiencia manifiesta precissas por haverse adelantado este Gremio a fabricar paños desde la suerte de los treintenos hasta la de los quarentenos que no estavan en uso al tiempo de formar las antiguas. En cuya virtud, y haviendo tomado consejo y parecer de muchos maestros antiguos y prácticos en esta materia, quedarían formadas las nuevas ordenanzas por dirección del abogado del Gremio, y las haría presentes a la Junta para que en su intelgencia acordase lo que estimase más conforme. Las quáles por mí el escrivano infrafirmado se leyeron con alta voz, y son del tenor siguiente:

1

Primeramente, ynsiguiendo la costumbre y práctica inconcusamente [*sic*] y de tiempo immemorial observada en quanto al régimen y gobierno del Gremio, ha sido acordado y deliberado que en el día treinta del mes de deziembre de cada año se junten y congreguen el Clavario, Vehedores, Síndico y demás maestros que componen la Junta, presedidos por el Señor Subdelegado, en la Casa de la Bolla, propia de la Fábrica, citio y puesto para tratar y conferir las cosas tocantes y pertenecientes al Gremio. Y allí juntos propongan los Clavario y Vehedores que acaban tres maestros, a saber, uno el Clavario y otro cada Vehedor, para el año siguiente. Y aprovados por toda la Junta, y puestos los nombres en zedulillas, ser sorteados por un niño, y quede electo aquél de los tres que en este acto saliere. Y successivamente se nombren por los mismos Clavario y Vehedores que acaban tres maestros por cada uno para vehedores. Y aprovados también por la Junta se sorteen dos en el modo referido, quedando electos vehedores los que salieren en este acto. Y los otros nueve asolados en los dos sorteos queden electos vocales para todas las juntas del año inmediato.

2

Otrosí, que ynsiguiendo la misma costumbre y práctica, los Clavarios y Vehedores nuevos se junten en la vindicada cassa, presedidos por el Señor Subdelegado en el día dos de enero y hagan nombramiento de Síndico en uno de los nueve que quedaron asolados en los antesedentes sorteos, confiriéndole los poderes nesarios y convenientes para que pueda como a tal intervenir en todos los asuntos que se le ofrecieren al Gremio, Agente en Madrid, y demás que se acostumbra para su asistencia y servicio. Deviendo assimismo los Clavario, Vehedores y Síndico nombrar cada uno un substituto que supla sus respectivas ausencias y enfermedades; y estos han de ser de fuera de la Junta.

3

Otrosí, que insiguiendo también la propia costumbre y práctica, el arrendamiento de la bolla o sello por los Clavario y Vehedores con asistencia del Síndico en el mencionado citio, con la presedencia del Señor Subdelegado, en la tarde del día diez y siete de enero, por un año solamente. Sacándose al pregón con las formalidades de drecho [*sic*], y <ressito> y rematándose en el más ventajoso postor, que deverá dar fianzas a contento de los Clavario y Vehedores, como a tenidos a la responsabilidad en el caso de quiebra o extravío.

4

Otrosí, ynsiguiendo assimismo la indicada práctica y costumbre, los Clavario y Vehedores, y vocales, tengan facultad para determinar el tanto que en aquél año se <deberá> de pagar por el sello de cada pieza; lo que <se regulará> con respecto y proporción a los gastos precisos que prudentemente juzguen podersele ofrecer al Gremio.

5

Otrosí, que los efectos que produxere este arrendamiento hayan de entrar en el arca de tres llaves que para este fin tiene el Gremio, deviendo estar la una en poder del Clavario, en cuya cassa ha de estar el arca, y las otras dos una en poder de cada Vehedor.

6

Otrosí, ha sido acordado y deliberado que las piezas de paño que se fabricaren de la suerte y cuenta de quarentenos devan construhirse de la lana de superior calidad, esto es, la mejor que pueda escogerse de la fina; deviendo ser tejidos con peyne de treze palmos de largaria, que corresponde a la ancharia de los paños. Y que después de batanados hayan de tener seis palmos y medio valencianos de ancharia. Deviendo dárseles en el aparejo diez obras de tixera.

7

Otrosí, que todos los paños que en adelante se fabricaren de la suerte y cuenta de treinta y seissenos devan también hazerse de la lana superior, escogida de la calidad de fina; deviendo ser tejidos con peyne de doze palmos y medio de largaria, para que después de batanados queden con seis palmos y medio de ancharia. Y que en el aparejo devan dársele nueve obras de tixera.

8

Otrosí, que todas las piezas de paño que se fabricaren de la suerte y cuenta de treinta y dosenos devan construhirse de lana fina, y que devan ser tejidos con peyne de doze palmos y medio de largaria, para que después de batanados tengan seis palmos y medio de ancharia. Y que para la perfección de su aparejo devan dársele siete obras de tixera.

9

Otrosí, que todas las piezas de paño que se fabricaren de la suerte y cuenta de treintenos devan hazerse de lana fina, correspondiente a esta clase, a lo menos la mitad, o en su lugar otra equivalente, y que la otra mitad pueda ser de qualquiera otra parte, con tal que tenga la calidad de fina. Que devan ser texidos con peyne de doze palmos y medio de largaria, de suerte que después del obraje del batán queden con la ancharia de seis palmos y medio. Y que para su aparejo se le den siete obras de tixera.

10

Otrosí, que todas las piezas de paño que en adelante se fabricaren de la suerte y cuenta de veinte y seissenos devan construhirse de lana entrefina, según corresponde a esta suerte; deviendo ser texidos con peyne de doze palmos y medio de largaria. Y que después de batanados hayan de tener seis palmos y medio de ancharia. Y que para su perfección devan dársele quatro obras de tixera.

11

Otrosí, que todas las piezas de paño que se fabricaren en adelante de la suerte y cuenta de veinte y quatrenos devan construhirse de lana entrefina, o de la primera suerte que se escoge de la ordinaria; deviendo ser texidos con peyne de doze palmos y medio de largaria, de forma que después de batanado quede el paño con la ancharia de seis palmos y tres quartos. Y que se hayan de perficionar con quatro obras de tixera.

12

Otrosí, que todos los paños de la suerte y cuenta de veinte y dosenos que se fabricaren en adelante devan construhirse, a saber: la mitad de lana de veinte y quatreno y la otra mitad de la que se expressará para el diez y ocheno. Deviendo ser texidos con peyne de doze palmos y medio de largaria, y que después de batanados tengan seis palmos y tres quartos de ancharia. Deviendo, para su perfección, darle tres obras de tixera.

13

Otrosí, que todos y qualesquiera paños de la suerte y cuenta de veintenos que en lo successivo se fabricaren por los maestros de este Gremio devan construhirse de lana, a saber: la tersera parte de la que queda determinada para el veinte y quatreno, y la restante de la que se expressará para el diez y ocheno. Que hayan de ser texidos con peynes de onze palmos y un quarto de largaria, y que después de batanados tengan seis palmos y un quarto y medio de ancharia. Deviendo, para su perfección, darles tres obras de tixera.

14

Otrosí, que todas las piezas de paño que en adelantese fabricaren de la suerte y cuenta de diez y ochenos devan construhirse de la segunda suerte de lana ordinaria o común, y texerse con peyne de onze palmos y un quarto de largaria, para que después del obraje del batán tengan seis palmos de ancharia. Y que para su perfección se les den tres obras de tixera.

15

Otrosí, que todos y qualesquiera paños que se fabricaren de la suerte y cuenta de diez y seissenos devan construhirse de la tersera suerte de la lana ordinaria o común. Y que hayan de ser texidos con peyne de onze palmos de largaria, para que después de batanados tengan seis palmos de ancharia. Y que para su aparejo devan dársele tres obras de tixera.

16

Otrosí, que todos y qualesquiera paños que se fabricaren en adelante de la suerte y cuenta de catorzenos puedan construhirse de la lana más inferior o basta, según le paresca al maestro, deviendo ser texidos con peyne de diez palmos y medio de largaria. Y que después de batanados tengan cinco palmos y medio de ancharia, que es la que les corresponde, y no más.

17

Otrosí, que las vayetas de la suerte y cuenta de las catorzenas y diez y seissenas, que son las que solamente se han construido en esta fábrica, hayan de ser texidas con los mismos peynes que los paños catorzenos y diez y seissenos, expressados en los dos capítulos que anteseden. Y que después de batanadas hayan de tener, unas y otras, siete palmos de ancharia y no más.

18

Otrosí, que los vayetones que en adelante se fabricaren devan construhirse de la lana que según los capítulos antesedentes les corresponda, conforme a la suerte y cuenta del vayetón, sin diferencia alguna; deviendo ser texidos con los mismos peynes prevenidos y determinados para los paños. Y que después de batanados los vayetones devan tener, el diez y ocheno, seis palmos y tres quartos de ancharia, y todos los otros, medio palmo más que los paños de cuya suerte y cuenta fuere el vayetón.

19

Otrosí, que los maestros hayan de poner el mayor cuydado, esmero y atención en el apartado y separación de las suertes de lana para darlas el destino que según su calidad les corresponda, sin aplicar a una suerte la que pertenesca a otra más inferior, sino observando puntualmente lo dispuesto y ordenando sobre este particular en los antesedentes capítulos, como a requisito esencial para la bondad de la ropa. En cuyo importante punto pondrán el mayor cuydado los Vehedores al tiempo de presentárseles el paño, por quedar a su conocimiento y prudente juicio la determinación de si es fabricado o no de lana competente.

20

Otrosí, que todos los paños que se fabricaren, de qualquiera suerte y calidad que fueren, no puedan urdirse de más largaria que la de quinse ramos, no deviendo exceder cada uno de estos de la medida de la cadena que por norma y regla tiene el Gremio, para que con esto se logre la posible higualdad [sic] en el tiro de los paños. Y si ha algún maestro se le ofreciere fabricar una o más piezas de mayor tiro, como muchas vezes susede, cumpla con hazerlo saber a qualquiera de los Vehedores. Entendiéndose lo mismo en las vayetas y vayetones.

21

Otrosí, que todos los paños que se fabricaren para tintarles negros (excepto los catorzenos) devan tener el pie de medio azul turquí, tinte en rama, como circunstancia precissa para que tomen mejor color. Que dichos paños no puedan estar rayados o acanillados por haver lanas de otras distintas suertes y colores; entendiéndose esto no solo en el estambre, sino también en la trama. Y si susediere que al maestro le faltare alguna porción de lana para el complemento de la fábrica del paño, deva buscar la que le falte de la misma calidad y color, sin que con el pretexto de no encontrarla dexa de observarse este capítulo. Cuya prevención se extiende también a que no pueda aplicarse en la conducción o remate del paño otra lana distinta de la que va expressada. Y para la puntual devida observancia de este capítulo ha de ser la obligación del maestro fabricante presentar a los Vehedores el paño que se huviesse de tintar negro, antes de pasarle al tinte, para que reconociéndole digno por encurrir en las prevenciones referidas le pongan el sello que se acostumbra, baxo la pena de cinco libras al fabricante y otras cinco libras al tinturero, con la aplicación que se dixo.

22

Otrosí, para evitar los perjuicios que suelen experimentarse en los paños y lana que se tintan de negro, verde, paxiso, amarillo u otro color, se ha acordado y deliberado por el Gremio: que todos los tintureros, al tiempo de tintar los paños, o lana, de algún fabricante, no puedan poner en la caldera porción alguna de lana de otro dueño, pedazo paño, ni otra cosa, baxo la pena de cinco libras, y de responsabilidad por los daños y perjuicios que resulten a aquél. Pero si los tales paños y lana se tintaren de cuenta del fabricante, como algunas vezes susede, pagándole al tinturero los drechos que se estipulan, pueda en tal casso hazerlo con noticia y permiso del fabricante, y no de otra forma.

23

Otrosí, en atención a que en los tintes de tinaxa, que son los de azul, los fabricantes ponen el añil que les pide el tinte con presencia de la muestra o color que se le encarga, lo que de inmemorial se observa en esta forma; ha sido acordado y deliberado que ninguno de estos tintureros pueda dar el tinte de azul a precio determinado o de su cuenta, baxo la pena de veinte libras al tinturero y la de perdimento de la lana al fabricante, sin que sea menester aprenderles en el acto de la contravención, sino que deva executarse la referida pena siempre que se justifique haver obrado contra lo dispuesto en este capítulo.

24

Otrosí, para ocurrir a los inconvenientes que resultan en la lana que se tinta de azul se ha acordado y deliberado que ningún tinturero de este color pueda poner en la tinaxa porción alguna de lana a más de la del dueño principal, baxo la pena de diez libras. Y si algún dueño de la lana que está en la tinaxa se le ofreciere añadir alguna otra porción, pueda hazerlo con noticia y permiso de qualquiera de los Vehedores, y no de otra forma, baxo de la misma pena.

25

Otrosí, para que se logre la apetecible permanencia del color azul, ha sido acordado y deliberado que ningún maestro del Gremio, ni otra persona alguna, tanto de esta villa como fuera de ella, pueda passar ninguna pieza de azul por el baño del brasil, palo campeche, granza, ni otro yngrediente, sin excepción alguna. De forma que para el color azul no ha de entrar otro tinte más que el añil y se ha de dar el tinte en rama. Lo que

assí deva cumplirse baxo la pena de diez libras al maestro fabricante que lo intentare, y otras diez libras al tinturero que lo hiziere.

26

Otrosí, que todos los paños que se construyan por los maestros devan contener el número de hilos siguiente: el catorzeno, mil y quatrocientos; el diez y seissenno, mil y seiscientos; el diez y ocheno, mil y ochocientos; el veinteno, dos mil; el veinte y doseno, dos mil y doscientos; el veinte y quatreno, dos mil y quatrocientos; el veinte y seiseno, dos mil y seiscientos; el treinteno, tres mil; el treinta y doseno, tres mil y ducientos; el treinta y seissenno, tres mil y seiscientos; y el quarenteno, quatro mil. Entendiéndose todo de fino a fino, sin comprehender las orillas. Y que lo mismo se observe en las vayetas y vayetones.

27

Otrosí, atendiendo a que la bondad de la ropa depende en la mayor parte del buen texido, y en este puede haver mucha falta, ya sea por negligencia o poco cuydado del maestro texedor, o por que el fabricante, por sus particulares fines, se lo encarga. Y en atención assimismo a que el cuydado de los paños y demás texidos antes de estar batanados es peculiar y privativo del Gremio de Texedores, y como tal siempre ha estado a su cargo, se ha deliberado, de acuerdo con dicho gremio, que sus Vehedores tengan precissa obligación de cuydar y visitar a lo menos una vez cada semmana los telares para que de este modo se eviten abusos y puedan corregir y reformar los que se advirtieren. Y si después de estar los paños fuera del telar, y antes del obraje del batán, se encontrare por el Vehedor de la Fábrica, u otra persona, algún paño defectuoso en el texido, sea responsable el Vehedor del Gremio de Texedores de todos los daños, perjuicios y menoscabos que resultaren por falta en el texido.

28

Otrosí, no siendo justo que los maestros fabricantes sufran el perjuicio que resulte a los paños en el batán, se ha acordado y deliberado que los bataneros tengan precissa obligación de reponer y reformar a sus costas qualquiera defecto que se advirtiese resultante del batán, si el defecto fuesse tal que admitiesse reforma. Pero siendo de los graves que no pueden reponerse o enmendarse, deva satisfazer y pagar al dueño del paño las pérdidas y menoscabos que se le siguieren, y, a más, incurra en la pena de cinco libras.

29

Otrosí, mediante que las poblaciones circunvezinas suelen traer algunas piezas a batanar, o para otro obrage, se ha acordado y deliberado que dichos paños esten sujetos a la censura de los Vehedores, quienes encontrándoles defectuosos, assí en la calidad como en el tejido, tengan precissa obligación de denunciarles al Señor Subdelegado, de la propia suerte que si fuesse ropa de esta Fábrica.

30

Otrosí, que todos los paños, vayetas y vayetones que se fabricaren devan conducirse para enjugarles al citio del tendedor que para este fin hay dispuesto, y no a otra parte alguna, pára que de este modo ninguna pieza se oculte a los Vehedores. Y el que lo contrario hiziere, llevándolos a otra parte, por sí o por medio de tersera persona, incurra en la pena de cinco libras de moneda corriente, con la aplicación que adelante se dirá.

31

Otrosí, que llevados los paños al citio del tendedor para enjugarles, y asegurados por la muestra en la primera barra del trecho, no puedan ponérsele en el otro extremo para afianzarle más que quatro piedras, puestas en hilera, de las que para el efecto tiene allí el Gremio, lo que se contempla bastante para que los paños tengan el conveniente estado para enjugarse. Y si puestos en el tendedor, del tiro que a las treinta y seis varas tiene señalado el Gremio excediessen, devan en tal caso quitársele las piedras, no siendo de los que con noticia de los Vehedores se han construhido de más número que el de los quinze ramos que queda prevenido.

32

Otrosí, en atención a que las vayetas que llaman de mortaxa, que se construyen de lana más basta y de menos consistencia, puestas en el tendedor inficionan [*sic*] los trechos de forma que causan bastante perjuicio a la perfección y pulidez de los paños por pegárseles muchos pelos que aquellas dexan, por cuyo motivo se les havían destinado separados trechos. Y atendiendo, assimismo, a que por el aumento de la Fábrica no bastan los restantes trechos para tender los paños y demás tejidos, ha acordado y deliberado que dichas vayetas de mortaxa no se introduzgan en el tendedor sino que se lleven a enjugar a otra parte, sin perjuicio de los derechos del Gremio.

33

Otrosí, Se ha acordado y deliberado que todos los paños, vayetas y vayetones que se lleven a enjugar al tendedor devan estar sujetos al drecho de bolla establecido, pagándose al arrendador que fuere, o a la persona que este destinare. Y lo propio deve entenderse y guardarse en los que, con licencia de los Vehedores, se llevan a enjugar a otra parte en los días en que no bastan los trechos del tendedor para todos. Y en el caso de ocultarse alguna pieza, incurra el maestro en la pena de cinco libras.

34

Otrosí, que todos los maestros hayan de poner el mayor cuydado y esmerarse en desmotar la lana y despinsar los paños y demás texidos, para que de este modo se logre el asejo y pulidez que se apetese. Y si presentada al Vehedor alguna pieza, la reconociere con este defecto, deva mandarle al maestro que la enmiende, o encargarlo a qualquiera otro fabricante a costas de aquél, según le parezca conveniente. Entendiéndose lo propio en qualesquiera otros defectos que se adviertan en la ropa, siendo de los que puedan enmendarse y reformarse, pues deve assimismo mandar el fabricante lo haga o que lo execute otro a sus costas.

35

Otrosí, ha sido acordado y deliberado que los premsadores devan dar esta última importante mano a los paños con la apetecible perfección, dexándoles estar, la primera vez que les ponen en la premsa, un día entero, y la segunda, que se apellida con el nombre de buelta, doze horas, a lo menos, baxo la pena de cinco libras al premsador que lo contrario hiziere. Entendiéndose esto en los paños hasta la suerte de veinte y seissenos. Pero a los treintenos y de superior suerte se les han de dar dos bueltas, o premsadas, de suerte que esten el doble de tiempo en la premsa, baxo la misma pena.

36

Otrosí, ha sido acordado y deliberado que ninguno de los maestros del Gremio pueda cortar para vender o para otro destino pieza alguna de paño, en qualquiera estado que tenga, sin haver obtenido antes la aprovación de los Vehedores, y el correspondiente acostumbrado sello, baxo la pena de cinco libras por cada vez que lo executare.

37

Otrosí, ha sido acordado y deliberado que todos y qualesquiera pedazos de paño que se

construyan, por cortos que sean, devan presentarse a los Vehedores del mismo modo que queda prevenido en las piezas enteras, baxo la pena de cinco libras con la aplicación que se expresará.

38

Otrosí, que requeridos e instados los Vehedores para la averiguación de los texidos que se les manifestaren ser falsos y fabricados contra lo dispuesto en estos capítulos devan, desde luego, practicar las oportunas diligencias en seguimiento de dichos texidos. Y no haziéndolo incurran en pena de cinco libras con la aplicación que se expresará; siendo assimismo responsables por los fraudes, daños y menoscabos que resultaren por su omisión. Y para que no falte persona legitima que desempeñe este encargo deverán los Vehedores al principio del yngresso en el oficio nombrar un substituto cada uno que ocupe el puesto en las ausencias y enfermedades.

39

Otrosí, que cada maestro haya de tener su marca o señal particular, distinta de la de los otros. Y ha de ser precissamente el que se le dé y haya dado al tiempo de crearle maestro, para que, manifestándole al texedor, le ponga éste en la faja en toda suerte de paños, excepto los catorsenos y vayetas, <según y> como hasta ahora assí se ha practicado, sin poderlo variar ni dexarle de poner con pretexto alguno, baxo la pena de cinco libras con la aplicación que se dirá, al maestro fabricante. Deviendo en este casso los vehedores dar cuenta a los del Gremio de Texedores para que corrija y castigue a sus yndividuos con arreglo a sus ordenanzas.

40

Otrosí, que en las fajas de los paños, vayetas y vayetones se haya de poner en números romanos, como se acostumbra, la suerte y cuenta de tales ropas, claramente y sin que quede motive para desdén. A cuyo fin se harán de lana de distinto color que la del paño. Y el que lo contrario hiziere, esto es, poniendo la señal de superior suerte a la que verdaderamente es, incurra, por la primera vez, en pena de diez libras; por la segunda, doblada; y por la tercera en la de treinta libras y privación perpétua del oficio, pues ha de quedar para siempre excluhído del Gremio. Y lo mismo deverá observarse quando se advierta a falta de hilos, aunque no sean tantos que lleguen al número que media entre la una suerte de ropa y la otra. Y en uno y otro casso, deverá darse avisso a los Vehedores del Gremio de Texedores para que corrija y castigue a su yndividuo, según

y como está prevenido en sus ordenanzas.

41

Otrosí, que qualquiera de los maestros que en la construcción de los paños no observe las calidades, circunstancias, condiciones y requisitos prevenidas [sic] en estos capítulos, incurra en la pena de diez libras de dicha moneda. Y, a más, siendo *de facto* que no pueda reformarse, ha de quedar depositada la pieza en poder de la persona que elijan los Vehedores para su venta, la que deberá hazerse al precio y en la forma que dichos Vehedores determinen, según su pericia y conocimiento, atendiendo a las circunstancias de la ropa.

42

Otrosí, que todos los maestros tengan precissa obligación de cumplir en la construcción de paños, vayetas y vayetones con las calidades y circunstancias prevenidas en estos capítulos, baxo la pena de cinco libras aplicadoras, la quarta parte a penas de cámara de la Real Junta General de Comercio, y las otras tres quartas partes entre el Señor Juez de la causa, denunciador y arca del gremio por higual. Cuya distribución se entienda también en todas las penas establecidas en todos los capítulos de estas ordenanzas.

43

Otrosí, para evitar el perjudicial abuso que se observa en las hilanderas de quedarse con una o más cardadas de lana de cada <libra> que se les entrega para hilar con el pretexto de que sirve para cuerda del torno, cuya obligación por ningún título puede atribuirse al fabricante. Y siendo reparable que las cuerdas (que pueden ser de cáñamo) las hazen de la lana más basta, que es la que se destina para orillas, y con aquél pretexto apartan o se quedan indistintamente con la lana de todas las <libras> que se les entregan para hilar, desde la más ínfima hasta la más superior calidad, vendiéndolas después o destinándola a otros usos. Resultando de aquí el inconveniente de no poderse averiguar algunos hurtos de lana por atribuirse su origen a las hilanderas, que baxo del color de la cuerda la recogen. Ha resuelto y deliberado el mismo Gremio que ninguno de sus maestros pueda expressa ni tácitamente consentir que las hilanderas, con el pretexto de la cuerda para el torno, se queden con porción alguna de lana de la que se les entrega para hilar, de qualquiera suerte y calidad que sea, baxo la pena de diez libras,

con la prevenida aplicaci3n. Y que las mugeres o hilanderas que lo hizieren incurran tambi3n con higual pena, aplicada como arriba, sin perjuicio de las que prosedan de drecho. Y que esto se entienda assimismo en las poblaciones en donde se trabajan los estambres, a cuyo fin se haga saber por vereda a sus respective Justicias para que lo manden publicar para inteligencia de todos.

44

Otros3, para la m3s puntual observancia de la prevenci3n contenida en el cap3tulo que antesede, ha acordado y deliberado el Gremio que se nombre un Comicionado con facultad de poder reconocer las casas de las hilanderas en quienes tenga sospecha, presediendo el permissio y auxilio que deva d3rsele por las Justicias para dicho efecto.

45

Otros3, estando la F3brica de Paños tan expuesta a hurtos de dif3cil averiguaci3n por estar casi siempre la lana fuera de la casa del fabricante, y ser muchos los destinos a que puede aplicarse sin noticia del Gremio, ha acordado y deliberado para precaver en lo possible tan grave perjudicial ynconveniente que ninguna persona de qualquiera calidad y condici3n que sea pueda salir fuera de esta villa a vender ovillos de lana, cordones de lo mismo, faxas, delantales ni sargetas, sin llevar gu3a de la Justicia como a Subdelegado del gremio, presediendo el visto bueno de uno de los Vehedores. Con cuyo medio se tendr3 noticia del vendedor y de los g3neros, y no ser3 tan dif3cil averiguar si las lanas padezen o no el vicio de substracci3n o hurto, baxo la pena de cinco libras y perdimiento de los g3neros que se les aprendieren, con la aplicaci3n expresada.

46

Otros3, ha sido acordado y deliberado que ning3n maestro texedor pueda comprar de otro los hilos que se desperdician al tiempo de texerse el paño. Y, que de la propia suerte, ning3n maestro fabricante pueda comprarlos para bolverlos a cardar, baxo la pena de cinco libras con la prevenida aplicaci3n.

47

Otros3, en atenci3n a que por auto de buen gobierno, provehido por el Seño Don Gaspar de Aranda, Subdelegado de esta Real F3brica, en veinte y uno de enero passado, año mil setecientos setenta y seis, se mand3 que ninguna persona fabricante, o no lo siendo, pueda vender porci3n alguna de lana en sucio, lavada, tintada en rama, ni hilada, sin

licencia de uno de los Vehedores, baxo la pena de diez libras, tanto al vendedor como al comprador. Ha acordado y deliberado el Gremio: continúe la observancia del citado auto, execepto los cosecheros de la lana de su cosecha, como en él se previno, y y [sic] que se ponga por capítulo en estas ordenanzas para que con la Real aprobación tenga mayor validez y firmeza.

48

Otrosí, para que se guarde y cumpla como corresponde lo prevenido en los capítulos que tratan de tintes, batanes, tejidos y hurtos de lanas, se ha acordado y deliberado que anualmente los oficiales de gobierno del Gremio nombren dos personas que entiendan en cuydar y zelar la puntual observancia de los indicados capítulos y den cuenta de las contravenciones que advirtieren. Lo que puedan executar, assimismo, en los pueblos en dónde se trabaja lana de esta fábrica.

49

Otrosí, que ninguna persona que no tenga la qualidad y goze de maestro pueda, por sí o por medio de otra, fabricar los paños y demás tejidos que en estos capítulos se expresan baxo la pena de perdimiento de dichos paños y tejidos. Y si no estuviessen fabricados y tuviessen solamente las lanas preparadas, incurran en este casso en el perdimiento de ellas, con la aplicación arriba expressada.

50

Otrosí, ha sido acordado y deliberado que qualquiera persona que no siendo hijo de maestro pretendiere el magisterio, deva presentarse con certificación al Clavario y Vehedores por la que conste haver servido y trabajado de oficial por espacio y tiempo de tres años en la cassa de alguno, o de algunos, maestros del Gremio, sin cuya formalidad, no podrá ser admitido.

51

Otrosí, ha acordado y deliberado el Gremio que presentada al Clavario y Vehedores la certificación que se menciona en el antesedente capítulo, deva el pretensor del magisterio pedir plaza según costumbre, y, consedida que le sea por el Gremio, tenga obligación de depositar en el arca, a saber: siendo hijo de maestro, la quantía de quatro libras de moneda corriente; no siendo hijo de maestro, pero siendo vezino de esta villa, diez libras de la propia moneda; y no siendo hijo de esta villa, quince libras. Y, a más,

será también de la obligación de los pretensores pagar las propinas de estilo a los oficiales y examinadores del Gremio, los derechos pertenecientes al Señor Subdelegado por su asistencia, y los del escrivano por la escritura de exámen y demás que se ofresca en dicha razón.

52

Otrosí, conseqüente a las prevenciones contenidas en los dos capítulos que anteseden, deva el pretensor del magisterio ser examinado por el Clavario y demás maestros de la Junta en lo perteneciente a la buena construcción y obraje de los paños, vayetas y vayetones expressados en estas ordenanzas. Y hallándole bien instruido se le conferirá el magisterio, y no de otra manera.

53

Otrosí, que ningún oficial, antes de obtener el magisterio, pueda trabaxar en su cassa ni en otra del que no sea maestro, calidad alguna de lana, ya sea de caudal propio o ya de ageno, aunque fuere de alguno de los maestros. Y lo contrario haziendo incurran en la pena de cinco libras y perdimiento de la lana que estuviesse trabajando o huviere trabajado. Y si se averiguasse que era de algún maestro, se le exija a éste también la pena de cinco libras, aplicado todo como arriba se previene.

54

Otrosí, que si alguno de los maestros por falta de caudal trabaxare con el de algún vezino que tenga la dicha qualidad, no pueda hazerlo en la casa de tal vezino ni en otra que estuviesse de su cuenta, ni tener en ella pública tienda de las ropas que assí se fabricaren, sino que todo precissamente deva hazerse en la cassa del maestro. Y verificándose lo contrario incurra en la misma pena que queda establecida contra los que fabrican sin la qualidad de maestro.

55

Otrosí, ha sido acordado y deliberado que las viudas de los maestros del Gremio continúen en el mismo goze de privilegios, exempciones y prerrogativas de que gozavan sus maridos, entendiéndose esto mientras se conserven en su nombre.

56

Otrosí, ha sido acordado y deliberado que ningún maestro fabricante que esté en actual ejercicio pueda ser tinturero, ni al contrario. Y en el caso de que alguno hubiese obtenido los dos magisterios pueda exerser el uno de ellos, aquél que eligiere. Y lo contrario haziendo incurra en la pena prevenida contra los que sin ser maestro trabajan lanas en sus casas.

57

Otrosí, que el Clavario y Vehedores del Gremio, fenecido el año de sus empleos, devan dar cuenta formal con justificación de los efectos y caudales que hubieren administrado a los oficiales que los subsedan, dentro del término de ocho días después de hecha la nueva elección. Y no lo haziendo assí puedan ser apremiados a su cumplimiento conforme a drecho.

58

Otrosí, y últimamente, que para el mejor régimen y gobierno del Gremio y para su mayor aumento y perfección, tenga éste facultad de añadir a las presentes ordenanzas aquél o aquellos capítulos que tuviere por convenientes, según lo exigieren las circunstancias y ocurrencias del tiempo.

Y leídos y publicados a la letra los antedichos capítulos y ordenanzas, y explicado su contenido <menudamente> por mí, Christóval Mataix, escrivano del referido Gremio, enterados de ellos los maestros que componen esta Junta, dixeron todos y cada uno de por sí que estaban arreglados y conformes al mayor aumento y conservación de esta Real Fábrica de Paños, y a la limpieza y pulchredad de la ropa. Y que de su observancia seguramente se evitarían los conocidos perjuicios y graves detrimentos que se experimentan con la tolerancia de varios abussos que la malicia de las gentes ha introduzido. Por todo lo qual, uniformemente eran de sentir se acuda a Su Magestad y a su Real Junta General de Comercio, Moneda y Minas con la competente súplica a fin de que se digne aprobarlos conforme estime conveniente, para su observancia y cumplimiento. Y que presedida la censura y aprovación del Yllustre Ayuntamiento de esta villa, por lo que pueda interesar a su Común, se remita copia auténtica de esta deliberación al agente y procurador que este Gremio tiene en la Corte para que, sin pérdida de tiempo, practique las más eficazes diligencias para el logro de esta determinación. Y entendido todo por el susodicho Señor Corregidor Juez Subdelegado de esta Real Fábrica de Paños, aprobó en quanto puede y toca a su oficio, los capítulos y ordenanzas arriba incertas, por

contemplarlas conformes y arregladas a la conservación y aumento de este cuerpo, y a la perfección y duración de la ropa que se trabajare con arreglo a ellas; y baxo este concepto no se le ofresse reparo alguno que exponer en orden a la solicitud de su Real Aprobación, antes bien se ofreció prompto a contribuir por su parte para el más breve y feliz éxito. Con lo que se concluyó esta Junta, que firmó dicho Señor Corregidor con los Clavario, Vehedores y Síndico por todos los demás que la componen, de que yo, el escrivano, doy fé.

Don Juan Romualdo Ximénez; Antonio Gisbert; Phelipe Sanz.

Ante mí: Christóval Gisbert.

Document 53.

ATA, Llibre 9è bis, Juntas de la Real Fábrica de paños de la villa de Alcoy desde 1789 a 1804, s.f.

JUNTA DEL GREMI DE TEIXIDORS DEL 29 DE MAIG DE 1784 EN LA QUE ES PRESENTA UNA PROPOSTA DE REFORMA PARCIAL DE LES SEUES ORDENANCES

En la villa de Alcoy a los veinte y nueve días del mes de mayo, año de mil setecientos ochenta y quatro. Joseph Matarredona, Clavario actual del Gremio de Texedores de la Real Fábrica de Paños establecida en esta villa; Joseph Espí y Nicolás García, Mayorales; Vicente Jordá, Síndico y procurador; Vicente Péres, Vicente Miralles, Vicente Gisbert, Pablo Candela, Christóval Carbonell, Bautista Silvestre y Bautista Pasqual, prohombres; todos maestros del referido gremio, y éste representando, juntos y congregados en la Casa del Ayuntamiento de este villa, por no tener de propia el citado gremio, asignada por el Señor Don Juan Romualdo Ximénez, Corregidor y Capitán de Guerra por Su Magestad de dicha villa y su partido, y juez Subdelegado por la Real Junta General de Comercio, Moneda y Minas de la citada Real Fábrica de Paños, en cuya representación preside esta Junta. Para el efecto de disponer nuevas ordenanzas, teniendo presentes las que en la actualidad rigen, con el fin de que muchos de sus capítulos deven subsistir por reconocerles justos, arreglados y conformes a las circunstancias del tiempo y el mejor régimen y gobierno de este gremio, y al asertado texido de los paños, vayetetas y vayetones que se fabrican. Con estas consideraciones, y para evitar, varios abusos que se han introducido, ha parecido conforme reformar y enmendar algunas de dichas

ordenanzas, en aquellos puntos que abaxo se expressarán, haviendo tomado para ello consejo y dictámen de otros maestros antiguos y prácticos. Y quedavan arreglados en la forma y manera siguiente:

1

Primeramente, ha sido acordado y deliberado por el Gremio que los primeros onze capítulos de las ordenanzas que rigen subsistan y queden en su fuerza y vigor del mismo modo con que van concebidas, para su entera observancia y cumplimiento. Y que lo mismo deva entenderse en todos los demás que en estas deliberación no se reformaren o enmendaren.

2

Otrosí, para que se logre la perfección que se apetese en el texido, por depender de esto en la mayor parte la bondad de los paños, ha sido acordado y deliberado que en lugar de la visita mensual de telares prevenida en el capítulo doze de las ordenanzas, tengan precissa obligación los Vehedores de visitar los telares a lo menos una vez cada semana, para que de este modo se eviten los abusos que se han experimentado, y se corrijan y reformen los defectos que advirtieren. Quedando tenidos a la responsabilidad de qualesquiera daños que resultaren a la ropa por la falta del buen texido.

3

Otrosí, para evitar los abusos de los oficiales que deviéndole alguna cantidad al maestro se van de su cassa por no pagarle y se entran a trabajar en otra, sin embargo de lo que sobre este particular ay dispuesto en el capítulo catorze de las ordenanzas, ha sido acordado y deliberado que ningún maestro pueda admitir al tal oficial sin que antes averigüe de dónde se salió, y si lo hizo presediendo el avisso que deve dar ocho días antes, baxo la pena de cinco libras. Como, higuamente, no pueda darle que trabajar sin pagar antes lo que el oficial estuviese deviendo al maestro en cuya cassa trabajava, baxo la pena de cinco libras.

4

Otrosí, sin embargo de que en el capítulo veinte y dos de las ordenanzas se previene que el precio del texido se pague en dinero efectivo, ha sido acordado y deliberado que pueda cobrarse ya en dinero o ya en granos, a precio corriente al tiempo de la entrega, con tal que no se haga novedad en los actuales precios de los texidos.

5

Otrosí, ha sido acordado y deliberado por el Gremio que el peyne para texer el paño catorzeno ha de tener diez palmos y medio de largaria; el de diez y seisseno, onze palmos; el de diez y ocheno, onze palmos; el de veinteno, onze palmos y tres quartos; el de veinte y doseno, veinte y quatreno, veinte y seisseno, treinteno, treinta y doseno, y treinta y seisseno han de tener doze palmos y medio; y el de quarenteno, treze palmos. Según y como por más conveniente lo han deliberado de acuerdo con el Gremio de Fabricantes.

6

Otrosí, ha sido acordado y deliberado que siempre que el maestro texedor no tenga peyne para la suerte del paño que ha de texer, deva buscarle del Gremio y de sus yndividuos maestros texedores. Y si no le tuvieren pueda entonses texer el paño que se le encargare con el peyne que de prevención tenga el maestro fabricante. Y lo contrario haziendo incurra en la pena de cinco libras.

7

Otrosí, siendo corta la remuneración de tres libras que se previene en el capítulo treinta para recompensar el trabaxo de los Vehedores, respecto a que es sin comparación mayor el que ahora se les carga, ha sido acordado y deliberado por el Gremio que a cada uno de los Vehedores se les remunere su trabaxo, por el año que sirviere, en la quantía de veinte y cinco libras de los efectos del Gremio.

8

Otrosí, ha sido acordado y deliberado que los maestros del Gremio devan cobrar de los fabricantes el tanto que se acostumbra pagar por urdir los estambres, ya lo hagan por sí o ya por medio de tersera persona, baxo la pena de cinco libras. Sin que puedan libertarse de ella con el pretexto de que lo hazen graciosamente, o en compensación de otra maniobra, o por qualquiera otra excusa que dieren.

9

Otrosí, ha sido acordado y deliberado que ninguna persona que no sea maestro de este Gremio pueda texer ningún género de ropa de lana, como son paños, vayetas, vayetones, sargetas, delantales, faxas, ni otros qualesquiera texidos, baxo la pena de cinco libras. Y que devan manifestarse a los Vehedores y pagar el drecho de bolla que corresponda,

con respeto a los texidos que fueren, guardando la devida proporción.

10

Otrosí, para que este gremio pueda acudir a las obligaciones y cargas que sobre sí tiene, ha acordado y deliberado que para este efecto pueda continuar en imponer annualmente, según estilo, el drecho de bolla que tuvieren por conveniente en cada pieza de las que se texieren con respeto y consideración a la suerte y calidad que fuere, y a lo que prudentemente se juzgare correspondiente, atendiendo a las urgencias del Gremio.

11

Otrosí, mediante a que en el capítulo treinta y dos de las ordenanzas se previene que si algún maestro texedor se hallare enfermo se le asista diariamente en un sueldo de moneda de este reyno, constando de la enfermedad por certificación del médico, ha sido acordado y deliberado que a las viudas de los maestros que estuvieran enfermas se les asista también con higual subvención, manteniéndose en este estado, y presediendo la formalidad de la certificación del médico.

Cuyos capítulos y ordenanzas fueron leídos y publicados por mí, el infrafirmado Christóval Mataix, escrivano del referido Gremio. Y explicado su contenido por menor, y enterados de ellos los maestros que componen esta Junta, dixeron unánimes y conformes que estaban arreglados a precaver los inconvenientes que se experimentan, y a establecer el mejor régimen y gobierno del Gremio, por asegurarse de su observancia el buen texido de la ropa. Por lo que eran de sentir se acuda a Su Magestad y a su Real Junta General de Comercio, Moneda y Minas para la correspondiente aprovación, presediendo, en caso nesessario, la censura del Yllustre Ayuntamiento de esta villa, por lo que pueda tocar a la pública utilidad, a cuyo fin se remita copia de esta deliberación al agente del Gremio en la Corte^{uuu}, para que practique las oportunas diligencias para su logro. Y entendido todo por el susodicho por el susodicho Señor Corregidor Juez Subdelegado de esta Real Fábrica de Paños, lo aprobó en quanto puede y toca a su oficio, manifestando no encontrava reparos en la pretención del Gremio, ni en las ordenanzas nuevamente acordadas por quanto se dirigían al buen régimen de gobierno, y que por lo mismo se ofreció prompto para el logro de esta solicitud. Con lo que

^{uuu} El més probable és que hom estiga al.ludint ací a l'agent i advocat del Gremi de Fabricants, ja que no hi ha cap constància que els teixidors hagen tingut mai un representant legal a la Cort.

se concluyó esta Junta que firmó dicho Señor Corregidor, con el Clavario, un Vehedor y el Síndico del Gremio por todos los demás. De que yo, el escrivano, doy fé.

Don Juan Romualdo Ximénez; Joseph Matarredona; Visente Jordá, Nicolás García.

Document 54.

ATA, Llibre 9è^{bis}, *Acuerdos de la Real Fábrica de Paños de la villa de Alcoy, desde 1784 a 1804, s.f.*

JUNTA EN LA QUE EL CORREGIDOR S'INFORMA SOBRE LES CAPACITATS DE PRODUCCIÓ DE LA REIAL FÀBRICA PER SABER SI PODRÀN ATENDRE ELS ENCÀRRÈCS DEL BANC NACIONAL DE SANT CARLES, 14-VI-1785.

En la villa de Alcoy a los catorze días del mes de junio año de mil settecientos ochenta y cinco. Thomás Mataix, substituto de Josef Mataix, su hijo, actual clavario del Gremio de Fabricantes de la Real Fábrica de Paños establecida en dicha villa, Felipe Sans y Thomás Torregrosa, vehedores, Joaquín Mira, síndico y procurador, Joaquín Yrles, Bautista Pérez, Francisco Abad, Dionicio Gisbert, Josef Pasqual de Thomás, y <Don> Antonio Gosálbes de Josef, prohombres todos maestros del referido gremio y éste representando, con asistencia de otros tantos maestros ancianos empleados en la Fábrica de Paños, y nombrados para el fin que abaxo se expresará, que lo son: Josef Mira, Josef Gosálbes, Bartholomé Moltó, Vicente Juan Carbonell, Antonio Yrles, Vicente Juan Gosálbes, Joaquón Cantó, Miguel Gosálbes, Gregorio Moltó y Lorenzo Carbonell. Juntos y congregados en la Cassa nombrada de la Bolla, propia del referido gremio, en la que acostumbran juntarse para tratar y conferir todas y cualesquiera materias pertenecientes al mismo. Con presencia y asistencia del Señor Don Juan Romualdo Ximénez, corregidor y capitán de guerra por Su Magestad de esta villa y su partido, juez subdelegado por la Real Junta General de Comercio, Moneda y Minas de dicha Real Fábrica de Paños, precedida convocación de su orden. Siendo assí juntos, el mismo señor juez subdelegado propuso y dixo:

que atendiendo al estado en que se ha puesto esta Real Fábrica, que contempla estar en lo sumo a que puede llegar, así por los encargos particulares que tienen sus individuos, como por los que en el día ha puesto al cargo de muchos de ellos el Banco Nacional de San Carlos, baxo diferentes contratos, obligándose por ellas a dar fabricadas por lo que resta de este año muchos miles de varas de paño de diferentes suertes y colores. Deseando su merced el que conserve el buen concepto que se ha ganado esta Real Fábrica por su acreditada conducta [sic] con el desempeño de la ropa que se le ha encargado asta ahora para vestuarios de las Reales Tropas y de libreas particulares, así en el recinto de estas provincias, como en las ultramarinas de España. Y, a fin de que no decaiga su crédito, antes bien procure fomentarle como está encargado por repetidas órdenes de Su Magestad, y que no dexa de cumplir los encargos que tiene a su cargo, y los que en adelante se le confíen, deseava su merced saber el número de piezas o varas de paño que anualmente podrá desempeñar este Cuerpo con respecto al estado en que en el día se alla, para en su vista tomar las providencias oportunas a que se mantenga con el buen nombre que se ha grangeado con la aplicación de tantos años a esta parte. Y habiendo ablado menúdamente sobre el asunto, unánimes y conformes dixeron: que según la experiencia que tenían, formavan concepto seguro que esta fábrica, con sus operarios y el auxilio de más de quinze pueblos que por medio de sus vecinos a la circunferencia de esta villa contribuyen a sus maniobras, podrán fabricarse asta unas dies mil piezas de paño de todas suertes en cada un año. Por lo que consideran por muy útil y conveniente el que vengan encargos para la Fábrica de Paños, para evitar las casualidades que pueden ocurrir al fabricante en la extracción para su venta por que el que los tuviere formará concepto de su posibilidad y estado, y no pudiéndoles desempeñar lograrán lo otros la comodidad de poderlos fabricar.

[Al marge] Que la ropa de fuera se sugete a las ordenanzas de este gremio.

Pero habiendo mostrado la experiencia que en algunas poblaciones circunvecinas, espesialmente en las villas de Cosentayna y Benilloba, con el motivo de haverse empleado en las manufacturas de esta fábrica trabaxan en el día mucha ropa sin tener los requicitos y circunstancias prevenidas por las Reales Ordenanzas con que se gobierna esta fábrica, de que se le sigue notable decadencia por la falta de operarios y mucho extravío en la lana que se llevan para trabajar, tienen por muy preciso el que se represente al Superior Tribunal, o tribunales que convenga, para que teniendo a bien cortar de raíz estos inconvenientes se digne mandar a todos los que intentasen trabaxar paños en los pueblos de esta cercanía se sujeten a fabricarlos con arreglo a las Reales Ordenanzas con que se gobierna esta Real Fábrica, trahiendo aquí la ropa para su visura, o pasando allá qualquiera de los vehedores para

el mismo fin, y en todas ocurrencias con precisa sujeción al Señor subdelegado de la misma. En cuya vista, el susodicho señor corregidor dixo: que teniendo por conforme lo expuesto y deliberado por la junta se le libre testimonio con incerta de todo para llevarlo a efecto y poder informar a quien convenga.

[Al marge] Que los bataneros y tintureros no trabajen ropa de fuera sino la de aquí.

Hablaron en punto al atraso que se experimenta en los tintes y batanes de esta Fábrica de Paños en los paños que se llevan para batanar y en la lana y paños que se llevan para tintar. Y respecto que la detención consiste por que los bataneros y tintureros se emplean casi de continuo en batanar y en tintar los paños que les traen los forasteros. Y no siendo justo el que se prefiera a estos en perjuicio de la ropa y lana de esta Real Fábrica, acordaron uniformemente que se haga saber a todos los que tienen a su cargo los tintes y los batanes de esta villa que, baxo la pena de veinte y cinco libras, ninguno tinte ni batane piesa ni lana alguna forastera, sin que preceda la expresa licencia de qualquiera de los vehedores, quienes darán por escrito. Y que lo mismo se entienda en quanto a los texedores, haziéndolo saber al clavario y vehedores para que lo trasladen a todos los yndividuos de su gremio. Y, assimismo, a los prensadores, tundidores y demás operarios de ésta fábrica, para evitar las queexas que continuamente dan los maestros fabricantes en el particular, con el motivo de que la ropa forastera impide la puntualidad con que deven cumplir los encargos que tienen contratados. Y pareciendo conforme se publique por bando para la común noticia y observancia. Y, a mayor abundamiento, los oficiales actuales nombren dos personas de integridad y pureza, para que celen el cumplimiento de este punto y denuncien toda ocurrencia que observaren encontrar al señor subdelegado para que pueda acordar las providencias oportunas al intento.

[Al marge] Que los estambres se colen con cola de arina de trigo y de senteno y no de otra.

Por quanto se tiene noticia que muchos texedores para colar los estambres antes de texer el paño como se acostumbra, se valen de la cola de <tero>, arina remolida de la muela del molino, y otros ingredientes nocivos a la perfección de los paños, por que por más que se batanan nunca salen limpios. Para evitar estos inconvenientes se acordó igualmente que al tiempo que se les haga saber lo acordado en el capítulo anterior, se les notifique también a los texedores que, baxo la misma pena de veinte y cinco libras, ninguno cole los estambres de paños que no sea más que con cola de trigo o de senteno, y no de otra ni ingrediente alguno.

[Al marge] Pila nueva en la Plaza Mayor.

Del propio modo se acordó el que se construya una nueva pila, a más de las dos que

existen, para mojar los paños, respecto de no ser estas bastantes para el desempeño de lo que se nesecita [*sic*]. Y que se haga a costas del gremio, a dirección de los oficiales en el sitio que más les parezca conveniente para la mayor comodidad de los maestros y pulcredad de la ropa..

Con lo que se concluyó esta junta que firmó el señor subdelegado y tres de los que componen por todos los demás, de que doy fé.

Don Juan Romualdo Ximénez. Ante mí, Christoval Mataix.

Document 55.

ATA, Llibre 9è^{bis}, *Acuerdos de la Real Fábrica de Paños de la villa de Alcoy, desde 1784 a 1804, s.f.*

JUNTA DEL 26-IV-1786 SOBRE PLACES DE REGIDORS DELS CIUTADANS PER ALS FABRICANTS

En la villa de Alcoy a los doce días del mes de abril, año de mil settecientos ochenta y siete. Joaquín Mira, clavario actual del Gremio de Fabricantes de la Real Fábrica de Paños de ella, Pedro Cantó y Joaquín Pérez, veedores, Antonio Gosálbes, síndico y procurador, Joaquín Yrles, Josef Cantó, Nicolás Gosálbes, Francisco Pasqual, Luis Pastor, Lorenzo Carbonell, Miguel Miró y Nadal Jordá, prohombres y vocales del referido gremio y éste representando, con asistencia de otros tantos maestros ancianos y empleados en la Fábrica de Paños, nombrados para la concurrencia de esta Junta, que lo son Vicente Juan Gosálbez, Gregorio Moltó, Phelipe Sanz, Antonio Gisbert, Antonio Yrles, Dionicio Gisbert, Thomás Mataix, Bautista Pérez, Josef Mataix, Juan Olzina, Agustín Carbonell y Joaquín Cantó. Juntos y congregados en la Sala Capitular de la Casa nombrada de la Bolla, propia de dicho gremio, en la que acostumbran juntarse para tratar y conferir todas y qualesquiera materias y assumtos pertenecientes al referido gremio, con presencia y asistencia del Señor Don Juan Romualdo Ximénez, corregidor de dicha villa y por la Real Junta General de Comercio, Moneda y Minas, juez subdelegado de la expresada Real Fábrica de Paños. Precedida convocación de su orden *ante diem* en la forma acostumbrada.

[*Al marge*] Ynforme dado por el señor corregidor de lo que ha practicado en la Corte por esta

fábrica.

Siendo assí juntos por el señor corregidor se hizo presente que los assumptos de que estuvo encargado por esta Real Fábrica a tiempo en que partió para la Corte de Madrid, los ten<ía> entablados y en tan buen estado como se prometía un feliz [...], quando no en todo, en la mayor parte. Cuya experiencia d<e>notava el assumpto de la pretensión para el obtento de las dos plazas de Regidores del Estado de Ciudadanos en esta villa; que, sin embargo de las fuertes oposiciones que han ocurrido, se ha logrado el onor, por interposición del señor corregidor, de aver recibido la provición de una de dichas dos plazas en un yndividuo de este gremio. Y, a fín de que los demás puntos que se dexó pendientes, sobre lenas [*sic*] y otros a beneficio de esta Real Fábrica, era de <dictá>men se comicionen sugetos que pasen a practicar las devidas diligencias para el feliz éxito, con el seguro de que dará una puntual relación de quato deverán practicar para el acierto.

[*Al marge*] Comisarios para que pasen a la Corte.

Y enterados los que componen la junta de todo, dieron las devidas gracias al señor corregidor por el trabaxo que se ha tomado en protexer y faborecer a esta fábrica. Y adiriendo todos a la propuesta que acaba de hazer, nombraron al intento a Gregorio Moltó y al síndico Antonio Gosálbez, con amplias facultades para que, a nombre de esta fábrica, practiquen quantas diligencias contemplan oportunas al intento, asta dexar cumplidos los encargos que dicho señor corregidor se dexa pendientes en la Corte; arreglados a la ynstrucción que para este fín dará a dichos comicionados. Con lo que se concluyó esta Junta que firmó su merced, con los actuales oficiales y el síndico, de que doy fee.

Ximénez, Joaquín Mira, Pedro Cantó, Joaquín Pérez, Antonio Gosálbez Cantó.

Ante mí, Christóval Mataix.

Document 56.

ATA, Llibre 9è^{bis}, Acuerdos de la Real Fábrica de Paños de la villa de Alcoy, desde 1784 a 1804, s.f.

JUNTA DEL 23-XII-1789 EN LA QUE ES REB UNA REIAL ORDRE SOBRE LLIBERTAT DE FABRICACIÓ.

En la villa de Alcoy, a los veinte y tres días del mes de diciembre, año de mil settecientos ochenta y nueve. Vicente Juan Gosálbes, clavario actual del Gremio de Fabricantes de la Real Fábrica de Paños establecida en ella, Guillermo Gosálbes y Yldefonso Gosálbes, vehedores, Josef Cantó, síndico y procurador, Joaquín Yrles, Josef Mataix de Thomás, Felipe Sanz, Nadal Jordám, Bautista Pérez de Juan, Rafael Gosálbes, Thomás Torregrosa y Antonio Vitoria, prohombres y vocales del referido gremio y éste representando; en concurrencia de otros diferentes maestros ancianos y empleados en la Fábrica de Paños, nombrados para los fines que abaxo se expresarán, que lo son Antonio Yrles de Pasqual, Gregorio Moltó, Juan Olcina, Domingo Pérez, Joaquín Mira, Miguel Gosálbes, Joaquín Péres de Juan, Agustín Carbonell, Vicente Juan Carbonell, Lorenzo Carbonell, Agustín Santamaría, Antonio Masiá, Joaquín Cantó, Mathías Torregrosa, Josef Pasqual de Thomás, Pedro Llorca, Josef Antoni Satorre y Miguel Miró. Juntos y congregados en la Sala Capitular de la cassa del tendedor viejo, propia del citado gremio, en la que acostumbran juntarse y congregarse para tratar y conferir los asuntos y negocios pertenecientes al mismo gremio, con presencia y asistencia del Señor Don Juan Romualdo Ximénes, corregidor de dicha villa y, por la Real Junta General de Comercio y Moneda, juez subdelegado de dicha Real Fábrica de Paños, convocados de su orden *ante diem* en la forma de estilo.

[*Al marge*] Real Zédula de libertad para fabricar paños.

Siendo assí juntos, por el antedicho señor subdelegado se hizo presente la Real Zédula de Su Magestad y señores del Consejo en que permite a los fabricantes de texidos puedan inventarlos, imitarlos y variarlos libremente, según tengan por conveniente, sin sugesión a anchos, número de hilos o peso, ni a maniobras y máquinas determinadas; que por mí el escrivano se leyó con alta voz. Y vista por los que componen la Junta, enterados de su contenido, dixeron todos que la obedecían y obedezieron con el respeto devido, y que se guarde, cumpla y execute cuánto por dicha Real Zédula se previene y manda. Y mediante a que de la expresada libertad puede sobrevenir notorio detrimento a esta Real Fábrica, porque valiéndose algunos fabricantes de fabricar la ropa con falta de ylos, y por consiguiente contendrá mayor número de varas, sin el recelo de que deva ser censurada la ropa por los vehedores, ni otra persona alguna. A fin de evitar estos inconvenientes, y otros que acaso pueden ocurrir, acordaron que, sin faltar en manera alguna al devido respeto de lo mandado por Su Magestad, se represente a su Real Junta General de Comercio lo que se estime por conveniente para que resuelva lo que estime más conforme. Y por el maestro Agustín Carbonell, otro de los que componen la Junta, se dixo que no adería la referida resolución de que se represente. Y todos se conformaron en que la ropa que se fabrique con la libertad que

previene la antedicha Real Zédula se pague el correspondiente drecho de bolla, y al fabricante que se negare a su satisfacción se le apremie por la vía ordinaria de Justicia.

[*Al marge*] Recibo de la visita.

Vióse la carta que, de orden de la Real Junta General de Comercio y Moneda, escribe su secretario Don Manuel Giménes Bretón acusando el recibo de la visita que el señor subdelegado <previno> del estado de ésta Real Fábrica; y acordaron se archive unida a las órdenes de éste gremio. Con lo que se concluyó esta Junta que firmó el señor corregidor y el clavario, vehedores y síndico por todos los demás, de que doy fee.

Ximénez, Vicente Juan Gosálbes, Guillermo Gosálbez, Yldefonso Gosálbes, Josef Cantó.

Ante mí, Christóval Mataix.

Document 57.

ATA, Llibre 9è^{bis}, Acuerdos de la Real Fábrica de Paños de la villa de Alcoy, desde 1784 a 1804, s.f.

JUNTA DEL 18-X-1792 SOBRE ELS PERJUDICIS QUE CAUSEN ELS DRAPS LLIURES

En la villa de Alcoy a los diez y ocho días del mes de octubre año de mil settecientos noventa y dos. Joaquín Yrles, clavario actual del Gremio de Fabricantes de la Real Fábrica de Paños establecida en ella, Miguel Carbonell y Bautista Péres, vehedores, Antonio Gisbert, síndico y procurador, Nadal Jordan, Antonio Moltó, Miguel Miró, Lorenzo Moltó, Francisco Abad de Francisco, Yldefonso Gosálbez y Roque Olcina, prohombres y vocales del referido gremio. Juntos y congregados en su Sala Capitular, como lo acostumbran para tratar y conferir los asuntos y negocios pertenecientes a esta Real Fábrica de Paños; con asistencia de otros tantos maestros ancianos y empleados en ella, que lo son Vicente Juan Gosálbez, Joaquín Mira, Gregorio Moltó, Josef Cantó, Francisco Moltó, Dionisio Gisbert, Antonio Gosálbes Cantó, Antonio Yrles y Pedro Cantó. Estando presente el Señor Don Juan Romualdo Ximénes del consejo de Su Magestad, su ministro onorario de la Sala del Crimen de la Real Audiencia de Valencia, corregidor de esta villa y por la Real Junta General de Comercio y Moneda, juez subdelegado de la citada Real Fábrica, convocados de su orden *ante diem* en la forma de estilo.

[Al marge] Ropa de libertad.

Siendo así juntos hablaron en punto a los perjuicios que se advierten en esta Real Fábrica de resultas de la Real Orden expedida en veinte y uno de setiembre del año ochenta y nueve, por la que se permite a los fabricantes de texidos puedan inventarlos, imitarlos y variarlos libremente, según tengan por conveniente, sin sugesión a anchos, número de ilos o peso, ni a maniobras y máquinas determinadas. Y usando muchos maestros y otros que no lo son de la libertad concedida por dicha Real Orden, cometen el atentado de poner en las piezas que fabrican la expreción de paño fino y algunos listones con el fin, sin duda, de añadir en sus casas los números y señales que les parece, con lo que engañan a los compradores que, ignorantes de la ropa hecha con libertad y la construída con arreglo a ordenansas entran con ella y llevan muchos chascos en los paños que compran. Y esta Real Fábrica pierde su nombre y crédito que en todos tiempos tiene adquirido. Sobre cuyos particulares hablaron largamente, y teniendo presente que en la citada Real Orden solamente se permite poner en los antedichos paños de libertad el nombre del fabricante y el pueblo de su domicilio, sin los referidos añadidos, con esta atención acordaron uniformemente que los veedores zelen y cuyden reconocer quantas piezas se lleven a los tendedores, y todas las que entren sin estar arregladas a lo prevenido por la citada Real Orden, o que tengan justo motivo de sospecha de fraudulenta, la denuncien formalmente ante el señor subdelegado, para que su señoría pueda en su vista acordar las providencias más oportunas al remedio de tantos abusos que se experimentan en el particular.

[Al marge] Paños de libertad.

Y igualmente conferenciaron sobre el particular de que los antiguos yndividuos de esta Real Fábrica tienen adquirido su noble [sic] y crédito porque se esmeran en la ropa que fabrican, como porque también lo hizieron sus antepasados, procurando cumplir los diferentes encargos que tienen de vestuarios para las Reales Tropas y libreas de la Casa Real y otras particulares. Y como por la fábrica de la ropa de libertad se arriesga a perderse esta buena fama, de forma que se han de arreglara sus antiguas ordenanzas, esmerando en la calidad de la ropa sin quasi adelantar sus casas según la cituación de precios de lana y comestibles. Y los operarios les dexan con la mayor facilidad para pasarse a las casas de los que trabajan paños de libertad, donde din duda les adelantan o les dan más, por que en la venta de dichos paños disfrutan de una ganancia exceciva. Y se ha visto que paños catorcenos y diez y seissenos, los han vendido al mismo precio que los treintenos, aparentando colores y orillas. Y para precaver estos considerables perjuicios, son de dictámen se haga presente, al tiempo de la remición de la visita que acaba de practicarse, a fin de que si no huviese lugar a la revocación de la citada orden de libertad para esta fábrica, quando menos s suplique que en todas las piezas que se

fabricañ de libertad se construyan sin faxa ni bendos, y con solo quatro hilos en sus orillos, fixando o dibujando el nombre del fabricante y el pueblo de su domicilio en su principio y la expresi3n de paño de libertad.

[Al marge] Los que trabajan sin ser maestros.

Atendiendo a que muchos vecinos trabajan en sus casas y fabrican paños sin ser maestros creados, acordaron que los vehedores indaguen y noten por menor todos quantos trabajan en sus casas sin ser maestros y la presenten a su seño3a, para que en su vista pueda tomarlas providencias oportunas al remedio de tan importante abuso. Con lo que se concluy3 esta junta que firm3 su seño3a con el clavario, veedores y s3ndico por todos los dem3s, de que doy fee.

Crean por maestro a Francisco Miralles de Feliciano.

Xim3nes, Joaqu3n Irlas, Miguel Carbonell, Bautista P3rez, Antonio Gisbert. Ante m3, Christ3val Mataix.

Document 58.

APSMSF-FE; G.2[185]: Visita Real F3brica de Paños, 30 de julio 1793, quadern de 8 folis, s.f.

VISITA A LA REIAL F3BRICA DE DRAPS FETA PER JUAN ROMUALDO XIM3NEZ, CORREGIDOR D'ALCOI I SOTS-DELEGAT DE LA F3BRICA (30-VII-1793)

[Al marge] Auto.

En la villa de Alcoy a los treinta d3as del mes de agosto, año de 1793. El Seño3 Don Juan Romualdo Xim3nez del consejo de Su Magestad, su ministro onorario de la Sala del Crimen de la Real Audiencia de Valencia, corregidor y justicia mayor de la misma, y por la Real Junta General de Comercio y Moneda, juez subdelegado de la Real F3brica de Paños establecida en ella. Dixo que para dar complemento a la Real C3dula de su Subdelegaci3n, en cuya virtud se

halla con el cargo de hacer Visita General de seis en seis meses para apurar con debido conocimiento el estado en que se halla esta Real Fábrica de Paños, sus existencias y maniobras, los empleados en su tripulación, y poder formar concepto si tiene aumento o decadencia, devía mandar y mando: que, con asistencia de mí el escrivano infrafirmado que lo soy de dicha Real Fábrica de Paños, se practique la referida visita, teniendo a la vista la anterior, las órdenes con que se gobierna, gracias y privilegios que disfruta, maestros y demás operarios empleados en ella, los bancos de tundir con sus tixerias, tintes, batanes, prensas y telares que en el día existen corrientes, el número de piezas, así de paños como de vayetones, que se fabrican, Casa Capitular, Hermita de su Patrono el Señor San Miguel Arcángel, tendedores y oficinas de que se usa, para en su vista apurar el aumento o decadencia que haya tenido. Para lo qual se citen y emplasen los clavaros y demás oficiales de uno y otro gremio que la componen en afin de que estén prompts y acompañen a su Señoría a las diligencias que empesara en el día lunes inmediato, a las ocho oras de la mañana y a las tres de la tarde, y continuará en los subsiguientes para aclarar menudamente el estado de uno y otro cuerpo y acordar en su vista las providencias oportunas al debido cumplimiento de tan ymportante asunto. Y por este su auto así lo proveyó, mandó y firmó, de que doy fé.

[Al marge] Notificación.

En la villa de Alcoy, dicho día, yo el escrivano notifiqué y lehé a la letra el auto antecedente a Antonio Gisbert, a Antonio Gozábez, a Lorenzo Moltó y a Nicolás Gosálbez, clavario, vehedores y síndico que actualmente componen el Gremio de Fabricantes de esta Real Fábrica de Paños, en su propia persona por lo que les toca, de que doy fé.

[Al marge] Otra.

En dicha villa y día referido, yo el escrivano notifiqué y lehé a la letra el auto que antecede a Vicente Jordá, a Jayme Sempere, a Francisco Pasqual y a Tomás Vilaplana, clavario, vehedores y síndico que actualmente componen el Gremio de Tixedores de esta Real Fábrica de Paños en propia persona, por lo que les toca, de que doy fé.

[Al marge] Sala Capitular.

En la villa de Alcoy, a los dos días del mes de setiembre año de 1793. El Señor Don Juan Romualdo Ximénez, del Consejo de Su Magestad su ministro onorario de la Sala del

Crimen de la Real Audiencia de Valencia, corregidor de esta villa y juez subdelegado de la Real Fábrica de Paños establecida en ella, asistido de mí, el escrivano infraescrito, y de los clavario, vehedores y síndico que actualmente componen el Gremio de Fabricantes. Siendo las ocho oras de la mañana, dió principio a la visita prevenida en el auto antecedente, para lo quál se constituyó en la Sala Capitular en que el referido gremio acostumbra a celebrar sus juntas y tratar y conferir los asuntos y negocios pertenecientes a dicha Real Fábrica. Y halló colocado en ell el retrato de la Real Persona, los escudos de armas de dicha Real Fábrica de esta villa, y la ymagen de su titular y patrono el Señor San Miguel Arcángel. Registró el libro mayor en que van notados todos los maestros creados con sus nombres, apellidos y marcas que deven usar, y resulta qu en el día existen 585 maestros, los que se emplean en la fábrica de paños, vayetas y vayetones, en quanto les presta la posibilidad con la ayuda de otros tantos y muchos más que doblados oficiales y aprendises que desmpeñan los diferentes obrages de las suertes y colores que se les encargan, concurriendo al yntento una multitud de mugéres y niñas que continuamente se ocupan en ylar, escardar, limpiar lana, desmotar paños y en otras obras anexas a la mayor perfección y limpieza de la ropa que se fabrica. Y por no ser bastantes para el desempeño se emplean también al propio fin una gran parte de los moradores en las poblaciones circumvecinas, hasta las inmediatas del mar, a quiénes se les entrega lana en rama para trabaxar y la buelven reducida a ylaza, con lo que reportan dichas poblaciones la mayor utilidad, beneficio y alivio en sus familias, y estos fabricantes el desempeño en sus encargos. Para lo quál discurrieron el medio de construir máquinas para cardar y para ylar la lana, que con efecto van corrientes, dos de la primerra, al movimiento de agua, y veinte de la segunda, por cuyo medio logran conocido adelantamiento y tener a la vista sus maniobras y se evitan las ocultaciones y fraudes que se expirmentavan [sic] corriendo por distinta mano.

[Al marge] Suertes de paños.

Que las suertes de paños que se fabrican lo es desde catorcenos hasta la de quarentenos ynclusive. Y en el presente año pasará de trezé mil siendo la mayor parte de quarentenos para arriba, comprendidos los diferentes vestuarios de varios reximientos que se están trabaxando y otros muchos encargos, así del recinto de España como para las provincias ultramarinas, que desempeñan a satisfacción de los xefes. Empleándose también en la construcción de vayetones anchos y estrechos, rayados y llanos, de nueva ynvención, ymitando y aún excediendo las muestras de los extranxeros que se les presentan. Governado todo con arreglo a las Reales Órdenes y ordenanzas aprovadas por Su Magestad, que por ser tan antiguas, se acordó renovarlas con algunas addiciones y prevenciones oportunas al mayor

adelantamiento y concervación de esta Real Fábrica; las quales penden en el Superior Tribunal de la Real Junta General de Comercio y Moneda para su aprovación.

[*Al marge*] Balsas.

También visitó Su Señoría las tres balsas de piedra fuerte construhidas dentro de la población, a distancias proporcionadas, para mojar los paños y prepararles para darles la prensa correspondiente. Cuya diligencia dexa la ropa firme y con pulcredad y, por ello, la mayor parte de los yndividuos de este Cuerpo tiene construhidas balsas dentro de sus casas, para repetir a menudo la percha de los paños.

[*Al marge*] Tendedores.

Ygualmente, visitó Su Señoría los dos tendedores y los sitios destinados para enjugar los paños y la lana, los que se hallan cercados de pared con ciento y treinta terchos dispuestos con pilares de piedra, palos de madera y demás aderesos que a un mismo tiempo pueden enjugarse otros tantos paños. Y habiendo advertido Su Señoría en el tendedor nuevo del Tosal algunas brosas nacidas de la tierra, mandó cortarlas y limpiarlas para que la ropa no tome la más leve suciedad.

[*Al marge*] Ramas.

También halló Su Señoría en los antedichos dos tendedores ocho ramas corrientes, dispuestas para dar a los paños la última mano a fin de que salgan con el mayor lustre y suavidad, para lo qual encargó a los vehedores el mayor cuydado, y que diaria y alternativamente asistan para usar y cellar la ropa que se fabrica y que procuren vaya arreglada a las órdenes superiores que les están comunicadas y espesialmente celen el que la lana se tienda en los parajes destinados para enjugar y eviten por este medio toda suciedad e ynperfección en la ropa.

[*Al marge*] Hermita de San Miguel.

Seguidamente se constituyó Su Señoría en la Hermita construhida a expensas de esta Real Fábrica, adjunta a la Casa y Sala Capitular de la misma, en la que deve colocarse la ymagen de su titular y patrono, el Señor San Miguel, y encontró que se estava luciendo en virtud

del permiso y licencia que para ello se concedió por la Real Junta General de Comercio y Moneda, destinando para ello los mil y quinientos pesos del fondo del gremio.

[Al marge] Prensas.

También reconoció Su Señoría las diez y nueve prensas que esta Real Fábrica tiene corrientes con los juegos de cartones extranxeros y la mayor parte del país, carruchas, maromas, cajones con barras del yerro y demás aderesos nesesaros para que salga la ropa con toda perfección y lucimiento.

[Al marge] Bancos de tundir.

Del propio visitó los 57 bancos de tundir con doscientas y una tixereras corrientes, por medio de los operarios que las manejan, a los quáles previno tengan la mayor aplicación para el mayor desempeño de este encargo, evitando toda suciedad en la ropa, para lo qual mantiene la Fábrica los artificios llamados comúnmente arpa. Y el maestro amolador de tixereras de conosida habilidad que se emplea en amolar las tixereras, componer y fabricar de nuevo las que se le piden, por la experiencia que tienen que son de tanta o de más duración que las extranjeras.

[Al marge] Tintes.

También se constituyó Su Señoría en los siete tintes mayores construhidos en la ribera del río Riquer, y los halló todos corrientes, con las treze calderas de cobre para tintar paños y lana. Y en el tinte propio de esta Real Fábrica se mantiene la caldera de estaño colado, destinada solamente para tintar granas y otros colores delicados, con lo que sus yndividuos desempeñan los encargos que tienen en el particular a la mayor perfección.

[Al marge] Tintes menores.

Ni tampoco advirtió decadencia alguna en los sietes tintes menores, en los quales se hallan corrientes las ciento y veinte y dos tinajas que resultan de la anterior visita, tintando de día y noche lana en rama de azul turquí de la mayor permanencia. Y cada uno procura tener bien aderesados, limpios y compuestos sus lavaderos y los sitios para enjugar la lana después de tintada, por lo que tiene esta Real Fábrica grangeado su buen nombre y crédito en el

particular de este colorido, por exeder a las demás fábricas en su permanencia y duración.

[*Al marge*] Batanes.

En los diez y seis molinos batanes de que se compone esta Real Fábrica se advierten construídas de nuevo dos pilas más de las cinquenta y seis que tenía en la visita pasada, y todas se emplean insesantemente en batanar la ropa que se fabrica. Y en el de Francisco Silvestre continúa la máquina con molones de bronse y otros adides curiosos para bruñir los cartones que se fabrican en su propio molino y en los de los otros yndividuos.

[*Al marge*] Estado de este gremio.

Por la cuenta que Joaquín Yrles, como clavarío que lo fué del Gremio de Fabricantes en el año anterior resulta ser acrehedor contra los efectos del mismo en quantía de 118 £ 6 s 8 moneda de este reyno, las quáles deven pagarse del producto del arrendamiento de bolla del presente año. Y, a más lo que se le ha repartido a este gremio por la Real Contribución de Equivalente, la oferta exha a los 25 soldados voluntarios que ha puesto en servicio de Su Magestad para la actual guerra, las mil y quinientas libras destinadas, con permiso de la Real Junta General de Comercio y Moneda, para lucir la capilla de su patrono el Señor San Miguel Arcángel, cuya operación se está practicando, los salarios de los actuales governantes, festividades y demás gastos presisos del gremio. Con esta tención, contemplan los que le componen que para efecto de cubrir las antedichas obligaciones es menester todo el producto del arrendamiento actual de la bolla. Y que el que en el año entrante cintinúes su pago baxo el mismo pie de cinco reales de vellón por pieza con que anteriormente estava establecido, y se rebaxen los tres reales de la propia moneda que se aumentaron con respeto a las antedichas obligaciones.

Y en este estado, por ser ora tarde, mandó Su Señoría suspender las diligencias para continuarlas en el día de mañana por lo tocante al Gremio de Texedores, y lo firmó, de que doy fée.

[*Al marge*] Gremio de Texedores.

En la villa de Alcoy, a los 3 días del mes de setiembre año de 1793. El Señor Don Juan Romualdo Ximénez del Consejo de Su Magestad, corregidor de esta villa y juez subdelegado

de la Real Fábrica de Paños de la misma, asistido de mí, el escrivano infraescrito, y de los clavarios, vehedores y síndico del Gremio de Texedores de dicha Real Fábrica, continuando la visita de este gremio, se constituyó en su Sala Capitular y registró las Reales Ordenanzas con las que se gobierna, cuentas dadas por los oficiales del mismo, el libro mayor en que van notados todos los maestros que le componen con sus nombres apellidos y marcas que deven usar, y los órdenes y demás papeles para su gobierno. Y resulta que este gremio se compone en el día de trecientos y veinte maestros, que manejan por sí y llevan corrientes por medio de otros tantos oficiales y muchos más aprendises, 325 telares, en que texen todas suertes de paño y vayetones, anchos y estrechos, ymitando las muestras que se les presentan y ynventando otras de mucha abilidad y primor. Para lo qual tiene este cuerpo un crecido número de peynes, púas y perchados de todas clases que facilita a los maestros que carecen de ellos por su corta posibilidad, para que por este medio logren manetner sus obligaciones y familias.

También continúa este gremio mantener los tres maestros peyneros de acreditada pericia para componer los peynes y construir otros de nuevo de todas suertes y calidades que se les piden para el total desempeño de la ropa que se encarga a esta Real Fábrica. Valiéndose de tener a la vista de los antedichos maestros peyneros algunos aprendises para que con el tiempo puedan ocupar el lugar de aquellos y no se exprimente decadencia alguna en el particular.

[Al marge] Estado de este gremio.

Los actuales governantes presentaron nota yndividual y por menor del estado de este gremio por la que resulta que pagado la Real Contribución de Equivalente, oferta echa a los treze soldados voluntarios que ha puesto en servicio de Su Magestad para la actual guerra, salarios de los oficiales governantes, festividades y demás gastos presisos del gremio, quedan efectivas en arcas 63 £ s moneda de este reyno. Y, a más, 1.216 £ 10 s en que está libardo el derecho de bolla del presente año, de cuyo producto deve pagarse el lucimiento de dorar el retablo que este gremio tiene en la Yglecia parroquial dedicada a su titular y patrona la Gloriosa Santa Ana, mediante permiso y licencia de la Real Junta General de Comercio y Moneda, cuyo coste ascenderá a 550 £ s moneda de este reyno poco más o menos. Por lo que forman seguro concepto de que en el año próximo viniente baxará el pago del derecho de bolla a su primitivo estado en beneficio de sus yndividuos. Con lo que Su Señoría dió pro concluída esta visita y mandó se le lleve original para acordar en su vista la providencia correspondiente. Y así lo proveyó y firmó, de que doy fé.

[Al marge] Auto.

En la villa de Alcoy, a los cinco días del mes de setiembre año de 1793. El Señor Don Juan Romualdo Ximénez del Consejo de Su Magestad ministro onorario del Sala del Crimen de la Real Audiencia de Valencia, corregidor de esta villa y juez subdelegado de la Real Fábrica de Paños de la misma. Dixo que por quanto de la antecedente visita que acaba de practicar se reconose el buen estado de esta Real Fábrica, y que sus yndividuos continuan con la mayor aplicación al desempeño de sus obrages manteniendo sus oficinas de tintes, prensas, batanes, tendedores y telares con la mayor limpieza y pulcridad, sin que se advierta la menor decadencia, antes bien conocido aumento respecto de que los paños y vayetones que se fabrican exederá este año del número de trese mil piezas, en que estan empleados estos moradores y los de las poblaciones circumvecinas, evitando por este medio todo vicio de ociosidad al paso que les sirve de alivio para mantener sus obligaciones y familias. Con esta atención devía mandar y mando que dexando copia en el Archivo de esta Real Fábrica de Paños para los efectos que convengan, se le entregue original para hacerla presente a Su Magestad y señores de su Real Junta General de Comercio y Moneda, a fin de que se digne resolver lo que fuere de su superior agrado.

Y por este auto difinitivo así lo proveyó y firmó, de que doy féé.

Document 59.

ATA, Llibre 9è^{bis}, Acuerdos de la Real Fábrica de Paños de la villa de Alcoy, desde 1784 a 1804, s.f.

JUNTA DEL 21-VI-1795 EN LA QUE ES LLEGEIX UN DESPATX DE LA REIAL JUNTA PRECISANT LA INTERPRETACIÓ QUE S'HA DE DONAR A LES ORDRES DE LLIBERTAT DE FABRICACIÓ

En la villa a los veinte y un días del mes de junio año de mil settecientos noventa y cinco. Josef Cantó y Colomer, clavario actual del Gremio de Fabricantes de la Real Fábrica de Paños establecida en ella, Josef Peydro de Bernardo y Antonio Yrles y Gisbert, veedores, Nicolás Gosálbez, síndico y procurador, Agustín Carbonell de Vicente Juan, Bautista Pérez de Juan,

Rafael Gosálbez de Josef, Francisco Moltó y Pérez, Lorenzo Carbonell de Lorenzo y Guillermo Gosálbez de Francisco, prohombres y vocales del referido gremio y éste representando. Congregados en su Sala Capitular como lo acostumbran, en presencia de otros tantos maestros ancianos y empleados en la fábrica de paños que lo son, Gregorio Moltó, Vicente Juan Gosálbes, Joaquín Cantó, Antonio Yrles, Joaquín Mira, Antonio Gosálbes Cantó, Tomás Torregrosa, Antonio Vitoria, Josef Mataix de Tomás, Antonio Gosálbes de Guillermo, Antonio Moltó de Bartolomé y Antonio Yrles de Pasqual. Siendo así juntos, assistidos del señor don Antonio Roca y Huertas, abogado de los Reales Concejos, corregidor, justicia mayor y capitán de guerra por Su Magestad de esta villa y su partido, y, como a tal, juez subdelegado de dicha Real Fábrica de Paños. Convocados de su orden en la forma de estilo, hizo presente su merced la carta que por el correo de ayer recibió del señor yntendente general interino de la Ciudad de Valencia con fecha de diez y seis del que sigue, acompañada de diferentes exemplares impresos comprensivos de la resolución tomada por la Real Junta General de Comercio y Moneda declarando la verdadera inteligencia que deve darse a la Real Cédula de onze de octubre de mil settecientos ochenta y nueve, permitiendo a los fabricantes variar los texidos, imitar los estrangeros e inventar otros sin sugestión a ordenanzas, permitiendo dicho señor yntendente haga saber la referida determinación a todos a todos [sic] los establecidos en esta gobernación para que se arreglen en sus texidos a ella, sin abusar de la gracia que se les dispensó por la citada Real Cédula; encargando a su merced dar cuenta de qualquiera contravención que advirtiere. Lo que hazía presente a esta Junta con un exemplar de la sobredicha determinación a fin de que, colocada en este libro de acuerdos, se arreglen en todo cuánto contiene lo yndividuos de este gremio en la ropa que fabricaren de libertad. Y aviéndose leydo por mí el escrivano la insinuada carta y exemplar impreso, en su inteligencia acordaron uniformemente su obediencia en todo y por todo, y que se vigile y cele por los actuales oficiales a fin de apurar las contravenciones que se cometan y las denuncien a su merced sin pérdida de tiempo para acordar las providencia portunas al remedio. Y en todo se entienda sin perjuicio de que los quatro maestros que están comicionados cumplan su encargo de adquirir las noticias conducentes en el particular y las pasen al señor corregidor para cumplir con el ynforme de que está encargado, precediendo el exámen y aprovación de la Junta para el más exacto cumplimiento.

Hablaron en punto a la falta que se advierte de dos ramas quando menos y acordaron que, a dirección y conocimiento de los actuales oficiales, se coloque dos por ahora a costas del gremio en dónde les paresca más conveniente.

Nombraron por maestro a Josef Valls de Nicolás, que lo [...] con todos los onores correspondientes. Con lo que se concluyó esta Junta que firmaron su merced y los clavario, veedores y síndico por todos los demás.

Antonio Roca y Huertas, Josef Cantó, Antonio Vitoria, Antonio Yrles, Nicolás Gosálbes.

Ante mí, Christóval Mataix.

Document 60.

ATA, Llibre 9è^{bis}, *Acuerdos de la Real Fábrica de Paños de la villa de Alcoy, desde 1784 a 1804, s.f.*

ATORGAMENT DE PODER A DON RAFAEL MARTÍNEZ D'ARIZA EL 16-VII-1795 PER A QUE, EN NOM DEL GREMI, S'OPOSE DAVANT EL REI AL NOMENAMENT DE JOSEP GISBERT I DOMÉNECH COM A SOTS-DELEGAT DE LA REIAL FÀBRICA (INCLÓS A LA JUNTA DEL 18-VII-1795)

[*Al marge*] Poder.

En la villa de Alcoy a los diez y seis días del mes de julio año de mil settecientos noventa y cinco. Ante mí, el escrivano público, y de los testigos infraescritos, comparecieron personalmente Josef Cantó, clavario actual de la Real Fábrica de Paños establecida en ella, Josef Peydro de Bernardo y Antonio Yrles y Gisbert, vehedores, y Nicolás Gosálbes, síndico y procurador de la referida Real Fábrica y ésta representando, dixeron: que han tenido noticia que Su Magestad (Díós le guarde) se ha dignado resolver que la subdelegación de las Reales Fábricas de esta villa se encargue por la Real Junta de Comercio a Don Josef Gisbert y Doménech, a quien se le despachó el correspondiente título, sin embargo de los recursos que se hicieron a la Real Persona estas mismas fábricas, respresentando de buen fee los perjuicios que se les havían de seguir, que las conducirían a su total ruina, mayormente siendo el citado Gisbert fabricante oculto en una fábrica de lanas al cargo de Josef Carbonell, propietario de una de papel y arrendatario de otra. Y venerando dicha soberana resolución como es devido, y cercioradas las fábricas de que la piedad de Su Magestad tendrá a bien ohirlas en Justicia sobre el contenido de sus anteriores recursos, otorgan su poder especial y qual de derecho se requiere a Don Rafael Martínez de Ariza, procurador de los Reales Consejos, ausente a este otorgamiento como si presente fuese y aceptante, para que a su nombre se presente ante la

Real Persona de Su Magestad (que Diós guarde) y demás tribunales superiores que convengan con los correspondientes recursos solicitando la retención del Real Decreto en cuya virtud se les encarga al dicho Gisbert la subdelegación de estas fábricas. Mediante que estas se han de perder y aniquilar por la emulación que el susodicho les profesa, y a los fabricantes, y por que, siendo dueño y teniendo interés en algunas de ellas, fomentara las suyas en perjuicio de las otras, trascenderá los límites de su jurisdicción y fomentará, para ampliarla, competencias turbativas del buen orden. Y, por último, acarreará los mismos perjuicios que se han experimentado en otros tiempos quando la subdelegación ha estado en manos de un particular. Que, assimismo, forme la correspondiente instancia para que se oyga en justicia a las fábricas sobre cuánto queda referido y demás que tienen representado en sus anteriores recursos, haciendo los más oportunos para que la Real Piedad se digne perpetuar la subdelegación en el corregimiento y que, quando Su Magestad no lo estime conveniente recayga la subdelegación y elección en otro sugeto más afecto a las fábricas y de la satisfacción y confianza de su junta, con calidad de que no sea fabricante ni interesado en las fábricas, y que en caso de estimarse así se haga propuesta a pluralidad de votos de la Junta de Fábricas para que, proponiendo tres distintos para subdelegado, sin obstáculo ni interés en ellas, eliga la Real Junta de Comercio y Su Magestad el que tengan por conveniente. Y también para que recuse al citado Don Josef Gisbert y Doménech como sospechoso y enemigo declarado de las fábricas. Y que, por último, recordando a Su Magestad todas las espesies que las fábricas han deducido en todos sus anteriores recursos, y ofreciendo justificación de ellas, con la mira de acreditarlas en debida forma y precaver la ruina de unos establecimientos tan útiles que con precisión han de decaer he impocibilitarse de poder surtir de vestuarios al ejército y marina con la equidad que lo hazen en el día. Forme quantas peticiones sena nesecarias [*sic*] y conducentes al intento, presente escritos, escrituras, testigos y todo género de prueba, tachee y contradiga la de contrario, haga los juramentos que convengan y pida que los hagan también las partes contrarias, recuse juezes, escrivanos y procuradores y otras personas, justifique las causas de las recusaciones y se aparte de ellas si le pareciere, alegue de bien provado, y oyga autos y sentencias, ynter<bentorios> y definitivas, consienta lo favorable y apele de lo perjudicial para donde proceda en justicia, gane reales proviciones, sobrecartas y otros despachos y requiera con ellos a quien se dirigieren, y haga los demás actos y diligencias judiciales y extrajudiciales que convengan y sean menester, y los que los mismos otrogantes en su citada representación harían y hazer podrían estando presentes. Pues el poder que para todo lo dicho, cada cosa y parte, se requiere con lo anexo, conexo y dependiente, lo dan y lo conceden cumplidamente, y sin limitación alguna al sobredicho Don Rafael Martínez de Ariza con libre, franca y general administración y facultad de injuiciar, jurar y substituir, revocar los substitutos y nombrar otros

de nuevo con relevación de todos en forma. Y a la firmeza de este poder y de quanto en su virtud se hiciere, obrare y actuare, obligan los otorgantes los bienes y rentas de dicha Real Fábrica havidos y por haver, dan poder a las justicias de Su Magestad, espezialmente a las que conoscan de dicha causa, a cuya jurisdicción se someten para que les apremien a su cumplimiento con todo rigor y vía executiva, como por sentencia difinitiva pronunciada por juez competente pasada en juzgado y consentida, sobre que renuncian las leyes, fueros y privilegios de su favor, con la general del derecho en forma. En cuyo testimonio así lo otorgaron los arriba nombrados clavario, vehedores y síndico (a quiénes yo, el escrivano, doy fee conosco) en esta villa de Alcoy en los día, mes y año expresados al principio. Y lo firmaron siendo presentes por testigo el Doctor Don Juan Bautista Carbonell, abogado de los Reales Consejos, y Thomás Berenguer, escriviente, vecinos de esta villa.

Josef Cantó, clavario; Josef Peydro, vehedor; Antonio Yrles, vehedor; Nicolás Gosálbes, síndico.

Ante mí, Christóval Mataix.

Document 61.

ATA, Llibre 9è^{bis}, *Acuerdos de la Real Fábrica de Paños de la villa de Alcoy, desde 1784 a 1804, s.f.*

RESOLUCIÓ PRESA EN UNA JUNTA DE 2-I-1796 SOBRE LIMITACIÓ DEL NOMBRE DE MESTRES PER TAL QUE NO S'ESTENGUEN ELS DEFECTES PROVOCATS PELS DRAPS DE LLIBERTAT.

[Al marge] Sobre creación de maestros.

Por el susodicho Don Nicolás Gosálbes, clavario, se habló y dixo: que la mayor parte de los abusos y excesos que se cometen en esta Real Fábrica dimanen en su concepto del crecido

número de maestros que la componen, y, siendo muchos de ninguna y corta posibilidad, preválidos de su magisterio, se valen de la compra de diferentes porciones de lana de sujetos de no la pueden vender o que, tal vez, lo es urtada, y, por lo mismo, la adquieren por ynfirmos precios y la reducen a piezas de paño o vayetones en calidad de libres y los venden al precio que se les propone, en grave perjuicio de la causa pública y del Cuerpo de esta Real Fábrica. Y para remedio de tan grave daño contemplava por conveniente el que se regulasen los maestros a un número determinado y equivalente al desempeño de la ropa que se fabrica, o que se aumentase el derecho asignado por las Reales Ordenanzas para la creación de maestros para que no fuese tanto el número de los que regularmente se crean, a cuyo fin se acuda con la competente representación al Supremo Tribunal de la Real Junta General de Comercio y Moneda para que en su vista resuelva lo que estime más conforme. Y entendido por los componentes de la Junta, después de haver tratado el asunto con la madures y reflexión que merese, acordaron uniformemente que los actuales gobernantes confiriendo entre sí con los particulares propuestos por el clavari con lo demás anexo al asunto dispongan lo conveniente para el logro de los adelantamientos de esta Real Fábrica de Paños.

Document 62.

APSMSF-FE; G.3[186]: *Visita Real Fábrica de Paños*, quadern de 8 folis, s.f.

VISITA A LA REIAL FÀBRICA DE DRAPS FETA PER JOSEP GISBERT I DOMÉNECH, SOTS-DELEGAT DE LA FÀBRICA (19-XII-1796)

[*Al marge*] Auto.

En la villa de Alcoy a los 12 días del mes de diziembre de 1796. El Señor Don Josef Gisbert y Doménech, del estado noble, abogado de los Reales Consejos, administrador de la Real Baylía, y de la Real Junta General de Comercio y Moneda juez subdelegado de la Real Fábrica de Paños de la misma, en virtud de espesial orden de Su Magestad, que Diós guarde, dixo que para dar cumplimiento a la Real Cédula en cuya virtud está exerciendo su

subdelegación por la que se le encarga hacer Visita General de seis en seis meses para apurar el estado en que se halla esta Real Fábrica de Paños, sus existencias y maniobras, los empleados en su tripulación y poder formar el debido conocimiento si tiene aumento o decadencia, devía mandar y mando: que con asistencia de mí, el escrivano ynfrafirmado que lo soy de dicha Real Fábrica de Paños, se practique la referida visita, teniendo a la vista la que últimamente se hizo, los órdenes con que se gobierna, gracias y privilegios que disfruta, los maestros y demás operarios empleados en ella, los bancos de tundir con sus tixeras, los tintes, batanes, prensas y telares que en el día existen corrientes, el número de piezas, así de paños como de vayetones de las clases que se fabrican, Casa Capitular, Hermita de su patrono del Señor San Miguel Arcángel, tendedores y oficinas que usa, con lo demás correspondiente para aclarar el aumento o decadencia que haya tenido, a cuyo fin se citen a los clavarios, vehedores y demás oficiales de uno y otro gremio de fabricantes y texedores que la componen para que estén prontos y acompañen a Su Merced a las diligencias que al yntento empesaráa practicar en el día de mañana a las ocho horas de ella y a las tres de la tarde, y continuará en los días hábiles subsiguientes, expesificando menudamente el estado actual de uno y otro cuerpo. Y en su vista, poder acordar las providencias oportunas al debido cumplimiento de tan importante asunto. Y por este auto assí lo proveyó, mandó y firmó, de que doy féé.

[Al marge] Notificación.

En la villa de Alcoy, dicho día, yo el escrivano notifiqué y ley a la letra el auto que antecede a Miguel Carbonell, a Pedro Cantó, a Josef Gozálbés y a Nadal Jordá. clavario, vehedores y síndico que actualmente componen el Gremio de Fabricantes de esta Real Fábrica de Paños en propia persona, por lo que les toca, de que doy féé.

[Al marge] Otra.

En la misma villa y día referido, yo el escrivano notifiqué y ley a la letra el auto que antecede a Tomás Vilaplana, aVicente Pericás, a Juan Masanet y a Josef Matarredona mayor, clavario, vehedores y síndico que actualmente lo son del Gremio de Texedores de dicha Real Fábrica de Paños en propia persona, por lo que les toca, de que doy féé.

[Al marge] Sala Capitular.

En la villa de Alcoy a los veinte días del mes de diziembre año de mil settecientos

noventa y seis. El Señor Don Josef Gisbert y Doménech, del estado noble, abogado de los Reales Consejos, administrador de la Real Baylía, y de la Real Junta General de Comercio y Moneda juez subdelegado de la Real Fábrica de Paños establecida en ella, asistido de mí, el escrivano ynfracfirmado, y de los clavario, vehedores y síndico que componen el Gremio de Fabricantes, siendo las ocho horas de la mañana, dió principio a la visita prevenida en el auto de arriba. Para lo qual, se se constituyó en la Sala Capitular, en la que el referido gremio acostumbra a celebrar sus juntas y tratar los asuntos y negocios pertenecientes a su conservación y mayor perfección de la ropa que se fabrica. Y encontró en ella, colocado con la mayor decencia, el retrato de la Real Persona, los de sus augustos antecesores, los escudos de sus armas con los de esta Real Villa y la Ymagen de su titular y patrono el Señor San Miguel Arcángel. Entró en su archivo y registró el Libro Mayor en que van notados los maestros creados asta este día con sus nombres, apellidos y marcas que deven usar en sus maniobras. También registró las Reales Ordenanzas, exemplares ympresos, libros de órdenes y demás papeles con que se gobierna. Y resulta que en el día existen sesientos quarenta y un maestros empleados en fabricar paños, vayetas y vayetones de todas suertes y colores, en quanto les presta su respectiva posibilidad. Y con la ayuda de otros tantos, y mucho más que doblados oficiales y aprendices, desempeñan los diferentes obrages que se les encargan, así de dentro como de fuera del reyno. Concurriendo al yntento una multitud de mugeres y niños que continuamente se ocupan en hilar, escardar, limpiar lana, desmotar apños y obras anexas a la mayor perfección de la ropa que se fabrica. Y por no ser bastantes para el desempeño, se emplea también al propio fin una gran parte de los moradores en las poblaciones circumvecinas, extendiéndose hasta las inmediatas al mar, a quiénes se les entrega lana en rama y la vuelven reducida a ylasa, con lo que reportan dichas poblaciones el mayor beneficio y utilidad, y sus familias conocido alivio. Y estos fabricantes desempeño [sic] sus encargos; los quáles mantienen corrientes las máquinas para cardar lana al movimiento del agua, con muchas tumbas de madera aforradas de lienzo para perchar los paños construhidas en las casas de los mismos fabricantes, para evitar los abusos y fraudes que antes se expirmentavan por no estar a la vista de aquellas operaciones.

[Al marge] Suertes de paños.

Y siguiendo estas buenas operaciones fabrican paños desde la suerte de catorcenos hasta la de quarentenos, ynclusive, teniendo ya fabricados en el corriente año doce mil y trescientas piezas, la mayor parte de veinte y quatrenos, treintenos y treinta y seisenos, con destino a diferentes vestuarios de reximientos y otros particulares encargos del reyno de

España y de provincias ultramarinas, que desempeñan a satisfacción de los jefes. Siendo de ygual consideración los vayetones, anchos y estrechos, rayados con muestras y llanos de nueva ynvención que se fabrican ymitando y aún excediendo a las muestras extrangeras que se les presentan. Y servirá de mucha utilidad a la Causa Pública y a la ropa que se fabrica si se acordasen algunas reglas y prevenciones oportunas para que la que se fabrica con calidad de libre fuese con aquellas moderaciones oportunas a evitar los abusos que se cometen, defraudando la bondad espesial de la ropa y engañando a los compradores de ella.

[*Al marge*] Balsas.

También se constituyó Su Merced en las tres balsas de piedra fuerte construhidas a la ymediación de las fuentes de esta población, a distancias proporcionadas para mojar y preparar los paños antes de darles la percha correspondiente para llevarles a la prensa. Y habiendo manifestado la experiencia que aquella diligencia suavisa y dexa la ropa firme y limpia, procuran la mayor parte de los yndividuos de este cuerpo tener construhidas en sus propias casas semejantes balsas para repetir a menudo la percha de los paños.

[*Al marge*] Tendedores.

Ygualmente visitó Su Merced los dos tendedores, el uno dentro de esta población y el otro en el monte del Tosal, consistentes, el primero de cinquenta trechos y el segundo de ochenta, dispuestos con pilares de piedra, palos de madera y demás aderezos, para tender y enjugar los paños, cercados ambos de pared. Con diez ramas dispuestas de máquina par dar a la ropa la última mano, dexandola con el mayor lustre y suavidad. Y en uno y otro tendedores se advierten dispuestas de nuevo una lonja en cada uno, muy capases, con sus puertas, ventanas y rexas de yerro, para que en qualquiera contingencia de mal tiempo puedan recogerse los paños y cerrarse para su mayor seguridad. Sobre cuyo particular hizo Su Merced el más espesial encargo a los vehedores y a los que cuydan de ambos tendedores para que procuren estar a la vista y observen el cumplimiento de las Reales Ordenanzas, dando puntual aviso de los excesos y fraudes que advirtieren y poder acordar lo correspondiente para su remedio y castigo.

[*Al marge*] Hermita de San Miguel.

Seguidamente pasó Su Merced a la Hermita del Glorioso San Miguel Arcángel, adjunta

a la Casa del Sello y Sala Capitular de esta Real Fábrica, construhída a sus propias expensas y adornada desentamente de lo más presiso, con tres lámparas de plata y ornamentos distinguidos para celebrar el Santo Sacramento de la misa. Y en el día se estan preparando el retablo mayor y los dos colaterales para dicho fin, y emplear con ellos la cantidad que la piedad del Rey Nuestro Señor se ha dignado conceder al propio yntento de los efectos de la misma Real Fábrica, para el mayor culto y veneración de la expresada Hermita.

[Al marge] Prensas y bancos de tundir.

También continuó Su Merced la visita en la diez y nueve prensas que esta Real Fábrica tiene corrientes, con sus carruchas, maromas, caxones con barras de yerro, con sus correspondientes cartones, la mayor parte del país, que se trabaxan a la mayor perfección sin tener embida [*sic*] a los estranxeros, de suerte que sale la ropa con toda delicadesa. Preparándola antes con las tixeras correspondientes en los cinquenta y ocho bancos de tundir que tiene corrientes con doscientas y tres tixeras, por faltar uno con dos tixeras que resultavan en la visita pasada y su dueño lo vendió a cierto vecino de la villa de Ybi. Pero no se advierte la menor falta respecto a que con las demás que manejan sus operarios desempeñan quanto nesesita esta Real Fábrica, manteniendo al yntento un mastro amolador de acreditada pericia que, a más de ocuparse en la composición de dichas tixeras, fabrica de nuevo las que se les piden para el desempeño de los tundidos que se ofrecen. Sin advertirse la más leve decadencia en los artificios llamados arpa, para preparar y suavisar la lana en rama, por la experiencia que tienen de que la dexa con toda limpiosa y, por lo mismo, los yndividuos que no la tienen procuran construirla para la mayor perfección de la ropa que fabrican.

Y en este este estado, por ser hora adelantada, mandó Su Merced suspender estas diligencias para continuarlas en la tarde de este día, y lo firmó, de que doy féé.

[Al marge] Tintes.

En la villa de Alcoy, siendo las tres horas de la tarde del día arriba dicho. El mismo Señor Don Josef Gisbert y Doménech, juez subdelegado de esta Real Fábrica de Paños, asistido de mí, el escrivano ynfrafirmado, y de los clavario, vehedores y síndico del Gremio de Fabricantes, se constituyó en los siete tintes mayores construhídos en la ribera del río de Riquer. Y habiendo reconocido por su orden encontró corrientes las calderas de cobre de que se componen, con sus tornos y demás aderesos y ahinas correspondientes para tintar paños y lana. Y en cada uno

sus pisos enlosados de piedra en que se coloca la lana después de tintada y no tome suciedad alguna. Y en el tinte propio de esta Real Fábrica se mantiene la caldera de estaño colado, destinada solamente para tintar granas, colores de púrpura y otros delicados que sus operarios desempeñan a la mayor perfección quantos encargos se les comete sobre este particular. Y tampoco advirtió decadencia alguna en los otros siete tintes menores, comprensivos de ciento y veinte y dos tinajas que de día y noche se ocupan sus operarios en tintar lana en rama de color azul turquí para el desempeño de los encargos de esta Real Fábrica, a los encargos que repetidamente tiene para vestuarios de las Reales Tropas y otros particulares, manejándolos a competencia para grangear y conservar el buen crédito que este colorido tiene adquirido en todas provincias por su duración y permanencia, con mucha ventaja a las demás fábricas de España.

[Al marge] Batanes.

Seguidamente recorrió Su Merced con la misma asistencia, los molinos batanes que mantiene esta Real Fábrica. Y, a más de los diez y seis de la visita pasada, encontró uno fabricado de nuevo con dos pilas, de suerte que en el día existen diez y siete molinos con sesenta pilas, empleadas todas de día y noche en batanar paños, vayetas y vayetones, con las ahinas correspondientes, tránsitos de agua, a la mayor curiosidad, limpieza en sus oficinas. Todo con buen orden para que no se comunique vicio alguno a la ropa y salga con la mayor pulcredad. Continuando en el de Francisco Silvestre la máquina que lleva corriente con molones de bronce y otros curiosos ardidés de mucha habilidad para bruñir los cartones que se fabrican en el país, sin embidiar a los estranxeros.

De modo que en el día no se advierte la más leve decadencia en los artefactos y maniobras de esta Real Fábrica, antes sí conocido aumento por la aplicación y desvelo con que sus yndividuos se aplican al mayor desempeño de sus obrages, manteniendo sus oficinas con toda limpieza y pulcredad, para evitar todo vicio de suciedad. Ni tampoco se advierte la más leve falta en sus fondos, respecto a que los actuales oficiales manifiestan que, cumplido el corriente año, quedaran sobrantes para empesar el pago de sus presisas obligaciones en inmediato siguiente. Lo que ponían en noticia de Su Merced a fin de que el derecho de bolla se mantenga baxo del mismo pie a que se reguló en alivio de sus yndividuos.

Y mediante haser hora tarde, mandó suspender estas diligencias para continuarlas por lo tocante al Gremio de Texedores, y lo firmó, de que doy fé.

[Al marge] Gremio de Texedores.

En la villa de Alcoy, a los veinte y dos días del diziembre año de mil settecientos noventa y seis. El Señor Don Josef Gisbert y Doménech, del estado noble, abogado de los Reales Consejos, y juez subdelegado de la Real Fábrica de Paños establecida en ella, asistido de mí, el escrivano ynfracfirmado, y de los clavario, vehedores y síndico componentes el Gremio de Texedores de la misma, continuando la visita por lo tocantes a este gremio, se constituyó en su Sala Capitular siendo dadas las ocho horas de la mañana, y la encontré competentemente haderesada y autorisada con el retrato de la Real Persona y el lienzo de su tutelar y patrona la Señora Santa Ana. Registró las Reales Ordenanzas conque se gobierna este gremio, el Libro Mayor en que van notados los maestros que le componen con sus nombres, apellidos y marcas que deven usar en la ropa que trabaxan. Y resulta que en el día se compone este gremio de trecientos treinta y ocho maestros, los quales, auxiliados de otros tantos oficiales y muchos más aprendices, manejan trecientos y treinta y quatro teleras, que visita Su Merced, dispuestos con toda perfección y un crecido número de peynes, púas y perchados con que texen todas suertes de paños, vayetas y vayetones anchos y estrechos, llanos y rayados, y de quantas muestras se les presentan, dedicándose a ynventar otras nuevas de mucha habilidad y primor. Para lo qual procura este gremio tener de prevención algunos peynes, púas y perchados para facilitarlos a los maestros que carezen de ellos por su corta posibilidad. Y por este medio logran mantener sus obligaciones y familias. Y a fin de que no decaesca tan presisa maniobra, mantiene los maestros peyneros de acreditada pericia ocupados en la regulación de los peynes antiguos a la medida prevenida por las Reales Ordenanzas, conforme lo tiene acordado el Señor Subdelegado. Y también se ocupan en remendar los que lo nesesitan y hacer de nuevo cuántos se les piden para dar salida a los muchos encargos de la ropa que se pide a esta Real Fábrica. Procurando, al mismo tiempo, poner a la vista de los referidos maestros peyneros algunos aprendices para que, con el tiempo, puedan ocupar el lugar de aquéllos. De modo que no se advierte decadencia alguna en este cuerpo, antes bien conocido aumento por la aplicación y desvelo con que sus yndividuos procuran los mayores adelantamientos en sus maniobras.

Con lo que dicho Señor subdelegado dió pro concluída esta visita y mandó se le lleve original para acordar en su vista la providencia correspondiente. Y lo firmó, de que doy fé.

[Al marge] Auto.

En la villa de Alcoy a los veinte y quatro del mes de diziembre de mil settecientos noventa y seis. El Señor Don Josef Gisbert y Doménech, del estado noble, abogado de los Reales Consejos y por la Real Junta General de Comercio y Moneda juez subdelegado de la Real Fábrica de Paños de la misma, dixo: que por quanto de la antecedente visita que acaba de practicar se reconoce el buen estado de esta Real Fábrica de Paños y que sus yndividuos continuan con la mayor aplicación al total desempeño de sus obrages, manteniendo las oficinas de tintes, prensas, batanes, tendedores y telares, y demás anexo con la correspondiente limpieza y pulcredad. Sin advertirse la más leve decadencia, antes bien conocido aumento, empleando sus fondos como corresponde en alivio de los yndividuos dedicados totalmente a la mayor perfección de la ropa que se fabrica, con un crecido número de personas y familias de esta villa y de las poblaciones circumvecinas. Evitando por este medio todo vicio de ociosidad, al paso que les sirve de conocido alivio para mantener sus obligaciones. Con esta atención devía mandar y mando que, dexando copia en el archivo de esta Real Fábrica de Paños para los efectos que convengan, se le entregue original para hacerla presente en satisfacción a su encargo a Su Magestad y señores de su Real Junta General de Comercio y Moneda, a fin de que se digne resolver quanto fuere de su superior agrado.

Y por este auto difinitivo assí lo proveyó mandó y firmó, de que doy fé

Document 63.

Biblioteca Gabriel Miró (Obras Sociales de la Caja de Ahorros del Mediterráneo):
Manuscrito sobre la Real Fábrica de Paños de Alcoy, 1797, nº reg. 80.276, 13 folis; sense
encapçalament^{vvv}.

INFORME ANÒNIM DATAT A CONCA EL 28 DE NOVEMBRE DE 1797 SOBRE L'EXPEDIENT PROMOGUT PEL GREMI DE FABRICANTS D'ALCOI DEMANANT CONSELL RESPECTE A AUGMENTAR EN MIG PAM EL PINTE DELS 24ns, A UNIFICAR ELS GREMIS DE FABRICANTS I DE TEIXIDORS, I ALS MITJANS PER EVITAR ELS FURTS DE MATÈRIES PRIMERES.

Con carta de 3 de este mes se sirben ustedes remitir a mi examen el expediente promovido por el Gremio de Fabricantes de Paños de la villa de Alcoy que la Real Junta de Comercio y Moneda se ha dignado confiar a esa Diputación General para que la informe lo que se le ofresca y estime de justicia, acerca de los tres puntos que se controvierten por el mismo Gremio y el de Texedores, a saber: 1º, si es útil o perjudicial que el peyne del cuento [sic] 24º exceda en medio palmo a la marca prescrita por las Ordenanzas; 2º, si será combeniente la reunión de los dos gremios de fabricantes y texedores; 3º, si son oportunos y suficientes los medios propuestos por el Subdelegado de Alcoy para cortar los robos de primeras materias que se experimentan en aquellas fábricas.

Para desempeñar este honroso encargo he reconocido el expediente con la exactitud y cuidado posibles, y, en vista de todo, hallo por lo que toca al primer punto, que el peyne o astilla de doce y medio palmos de que usa la Fábrica de Alcoy para el texido de los paños 24nos., en virtud de particular permiso y solicitud del Gremio de Fabricantes, deve ceñirse a

^{vvv} Es tracta d'un document de 7 quaderns doblats formant 14 folis, dels quals hi ha escrits des del 1r fins el 13r, ambdós inclosos. Es desconeix la seua procedència, ja que va ser comprat a un particular per l'antiga biblioteca de la Caixa d'Estalvis Provincial d'Alacant. Tanmateix, al foli 14v hi ha una anotació una mica esborrada feta amb llapis roig -clarament anotació d'arxiver- que diu el següent: "5 Gremios de Madrid. Fragmento de ..." -segueix una paraula il·legible (¿esentio?).

los doce palmos justos, conforme a las ordenanzas que rigen para este gremio y el de texedores.

El exceso de medio palmo advertido en el peyne 24º, lo mismo que en todos los demás de los cuentos inferiores y superiores a aquél, a corta diferencia, es gravoso para el fabricante, es perjudicial al público consumidor, y sólo por efectos de la mayor facilidad que presenta al tejido puede ser útil al texedor.

Es gravoso al fabricante: 1º porque innecesariamente consume una cantidad de materia en trama excedente a la calidad del paño, y consiguiente al exceso de la astilla; 2º y porque para la reducción del paño a su lexitima marca en el batán es preciso que lo padezca su tiro, y rinda menos varas de las que hubiera arrojado sin tanta detención al enfurtido.

Es perjudicial al consumidor, porque una xerga o paño tejido en peyne de una marca excedente a su clase es imperfecto, defectuoso, y de poca duración. En el peyne, por ejemplo, veintiquatreño de doce palmos entran 2.400 hilos de pie, y de los mismos consta el peyne de doce palmos y medio de que se hace aora uso en aquella Fábrica. Así se dexa entender que en este hay más espacios de hilo a hilo por su mayor largura que en el de doce palmos; y siendo la mayor unión de los hilos del pie y su más torcido y fuerza, respecto de la trama, lo que forma la consistencia y firmeza del tejido, es consiguientemente que, faltando esa unión y esa fuerza, sea el paño menos permanente y, enseguida, más expuesto a su destrucción.

La cantidad de trama aumenta en razón al exceso de marca del peyne, solo contribuye a llenar los mayores vacíos de los hilos del pie, sin aumentar por eso la fuerza ni la permanencia del paño. La trama, menos torcida que el pie, y por lo común en los paños ordinarios, de una materia mixta y sin resistencia, no presenta otra ventaja que una superficie más apta a la operación del tundido, porque en ella corre la tixera sin los riesgos de obrar sobre los hilos del pie, que son la fuerza y la duración del paño.

Es útil, finalmente, al texedor por que el mayor tiro del peyne le facilita y abrevia la operación, como lo confiesa indirectamente el Gremio en su último escrito presentado al Subdelegado de Alcoy. Pero como semejante ventaja es opuesta a la bondad y perfección de

las manufacturas, perjudicial a los fabricantes y al público consumidor, no puede tolerarse sin sacrificar al interés particular los primeros objetos de la consideración y protección de la autoridad pública.

Causa extrañeza que el Gremio de Fabricantes de Alcoy solicitase en el año de 767 [sic] el aumento de medio palmo en la marca de la astilla o peyne 24º, contra su mismo interés y particular ordenanza. Pero tal debe creerse fue la ribalidad y el acaloramiento en la disputa sobre este punto con la Fábrica de Bocayrente: la ignorancia de su resultado y la falta de cálculo en materia de economía de fabricación. Mas sea de esto lo que fuere, es de desear que la superioridad, a cuyo discernimiento no pueden ocultarse ya los daños de una pretención [sic] tan infundada como equívoca y ruinosa a tan honrados y útiles fabricantes, impida sus progresos por el bien y prosperidad de la Fábrica.

Este objeto exige la más pronta reducción de los peynes a la marca señalada en las ordenanzas de ambos gremios. Pero, como el interés y el resentimiento pueden dificultarla o dilatarla con vanos pretextos, sería acaso combeniente, que el Gremio de Fabricantes mandase hacer de su cuenta estos nuevos peynes y los distribuyese a los texedores, al costo para cobrarlo en el tejido de paños. Este medio, que al fabricante no traía otro gravámen que el de una anticipación, y que era beneficioso al texedor, facilitaría el cumplimiento de la providencia que se expidiese para el pronto <vertido> de los peynes conforme a ordenanza.

La reunión de los fabricantes y texedores en un sólo gremio, segundo punto que se presenta a informe, será combeniente bajo una sola y nueva ordenanza que conspire a remober la opresión de la industria, a cortar las desavenencias y disturbios que aora se adbierten, y a establecer el orden, la libertad y la unión que deben ser en aquella fábrica el fundamento de sus progresos, el principio de su actividad y entretenimiento provechoso de todas las clases de la población.

En la nueva ordenanza que se propone para la observancia de los fabricantes, parece no combendría tratarse de la parte facultativa de la fabricación, por que no pueden establecerse reglas constantes sin exponerlas a ser inútiles o perjudiciales en las variaciones del gusto o de la moda, y en los casos de nuevos descubrimientos y mejoras del arte, que obligarían a la reforma y corrección de la teoría fabril. Se cree bastante, por aora, que la ordenanza señalase

la medida que havían de tener las astillas o peynes para el texido de las diferentes clases o cuentos de paños, y la marca en que debían quedar perfeccionados. La bondad y calidad respectibas de las manufacturas sería un cuidado propio del fabricante, primer interesado en su perfección, aprecio y buen despacho. Pero, como también es combeniente que estas manufacturas estén sugetas a revisión en los casos en que se adviertan o recelen fraudes en perjuicio público, o en que puedan causar por su imperfección la decadencia y ruina de la Fábrica, es de necesidad absoluta la creación de Veedores, que impidan estos daños, y velen sobre la execusión perfecta de todas las maniobras, operaciones y disposiciones previas y progresibas de la materia, cuyo descuido en cualquiera de ellas es bastante a desacreditar una fábrica e impedir el despacho y estimación de sus manufacturas^{www}.

A la Justicia y el Ayuntamiento de la villa de Alcoy pertenécele, finalmente, la elección y nombramiento de los Veedores, a propuesta de los fabricantes, por ser una de las esenciales obligaciones de la villa cuidar del adelantamiento y prosperidad de la Fábrica, de que sus oficios auxiliares sean accesibles, se difundan en beneficio del pueblo y de que no se hagan un patrimonio de los gremiales.

Para el oficio de Veedores parece debe echarse mano de aquellos fabricantes, cuyas facultades, providad, desinterés e inteligencia, los ponga a cubierto de toda sospecha de parcialidad, y de hacer grangería de visitas y denuncias. Sus funciones y miras havrán de ceñirse a reconocer las manufacturas sin acepción de persona ni gravámen de la industria: a entender y ciudar [*sic*] de la perfección de todas y cada una de las maniobras de la fabricación; a promover todos los adelantamientos posibles de la Fábrica; a velar en la observancia de su ordenanza; y a advertir quanto hallasen digno de continuarse o corregir en el orden fabril para que las manufacturas llegasen a aquel grado de su bondad, aumento y estimación que es de desearse.

Estos objetos tan útiles y de interés general, atendidos por los veedores, segundados y protexidos por la autoridad pública, obrarían en la fábrica de Alcoy los efectos deseados y aquella mejora y perfección en los texidos a que conspiraron sus ordenanzas inútilmente. Por que con ellas, ¿qué progresos ha hecho Alcoy en la calidad de sus manufacturas por el espacio de un siglo? Su desmejora y desestimación son palmarias; y si a favor de la Rebolución de la

^{www} Segueix la següent frase esborrada: "*como va a suceder a la de Alcoy si no repara y mejora la operación del texido en que consiste esencialmente la bondad y firmeza de los paños*"

Europa, de los impedimentos y riesgos del tráfico marítimo han llegado a aumentar en su cantidad y lograr despacho, esta ventaja es precaria, y estas circunstancias van a desaparecerse para seguirlas otras menos turbulentas que arruinarían la industria de Alcoy^{xxx}, reduciendo al miserable estado de mendigos, doce mil personas de todas edades y de ambos sexos que ocupa la Fábrica, si no se establece en ella el orden que la conviene para su permanencia y prosperidad.

Si tales ordenanzas no han podido influir la mejora de las manufacturas, evitar sus defectos, ni precaber el desprecio y la ruina que las amenaza, es menester combenir en su ineficacia o en que incluyen vicios, trabas e impedimentos que obran permanentes contra los designios de su permisión.

Sin entrar en un examen molesto de todos los capítulos de la ordenanza de 1723 que rige en la Fábrica de Alcoy, solamente el contexto del 14, 18 y 19. El 14 dispone que ninguno pueda ser fabricante por sí, ni por interpuesta persona, no siendo maestro aprobado por el gremio, so pena de incurrir en la pérdida de los paños y lanas que se le encuentren.

Esta formalidad es una verdadera traba de la industria y prosperidad pública. Es intolerable y establece un estanco simulado a título de una precaución pueril y superficial. Querer precisar a un hombre de genio y facultades, a un comerciante o emprendedor, nacional o extranjero, a que, antes de establecer una fábrica en Alcoy haya de pasar por un exámen riguroso de los conocimientos prácticos de todas las operaciones de la lana, es una pretención la más absurda y delirante que puede haberse estampado en las ordenanzas gremiales. Es una especie de servidumbre odiosa y repugnante, que desanima el establecimiento de las fábricas, debiendo ser común a todos los que tengan caudales o crédito para costearlas y mantenerlas sin sujeción a observancias gravosas, ni a las contradicciones y obstáculos que apartan de tan útiles empresas a los más inclinados a promoverlas. La libertad de trabajar, y la de hacer que otros trabajen, debe ser común, y no circunscribirse a un definido número de individuos privilegiados, pues a nadie puede perjudicar que otro ponga una fábrica nueva a costa de su dinero, valiéndose de maestros y operarios que la dirijan y suplan la falta de sus conocimientos en las partes facultativas del arte.

^{xxx} Segueix la següent frase esborrada: "... si no se oponen los remedios combenientes a los daños y defectos introducidos en la fabricación de sus paños".

El capítulo 18 resiste que los oficiales no maestros trabajen en sus casas, ni en otras distintas, calidad alguna de lana, sea de caudal propio o ageno, aunque pertenezca a los maestros del gremio.

He aquí el monopolio manifiesto de los gremiales, y el medio de hacerse exclusivamente dueños de la fabricación, poniendo a los oficiales, acaso más hábiles que ellos, en la dura necesidad de ofrecerles su servicio al precio que quieran pagarlo. Semejantes estancos obstruyen la industria pública, recargan las manufacturas de varios modos, y llegan a extinguirlas, no pudiendo ya concurrir con otras, que han librado por fortuna de tales formalidades quiméricas y destructivas del derecho del hombre a trabajar libremente para subsistir.

¿Cuál es la ley que resista a un padre de familias, a un comerciante, confiar a un oficial la disposición, o preparación de la materia de un paño a menos costa que la que ha de tenerle poniéndola en manos de algunos de los maestros de un gremio combenido y autorizado por su privilegio a dar la ley en los precios de la mano de obra? Gran daño hacen las contribuciones y propinas establecidas para obtener las maestrías o incorporaciones en tales gremios. Ellas son las que establecen y continúan el estanco de las artes y los oficios en pocas manos. Las que impiden su mejoramiento faltando la emulación y concurrencia, y las que serán siempre uno de los primeros impedimentos de la industria provechosa del pueblo.

El capítulo 19 previene que si algún maestro por falta de caudal propio lo recibiere de algún particular vecino que no tubiere la qualidad de maestro, no pueda fabricar en casa del tal vecino, ni en otra que estubiere de su cuenta, ni tener en ella pública vendería de las ropas y paños que se fabricasen del dicho caudal, sino que lo uno y lo otro deba hacerse en su casa, so pena del perdimiento de tales géneros.

Esta prohibición prueba hasta la evidencia que no se miraba el aumento de la Fábrica, sino el interés privado del maestro fabricante. Se oponía al aumento, venta y circulación de las manufacturas excluyendo de este tráfico a los mercaderes y negociantes, sin cuyo auxilio e impulso nunca pueden hacer progresos.

Tales privaciones han sido causa parcial de la decadencia y ruina de muchas fábricas. Los mercaderes y negociantes se vieron por iguales impedimentos obligados a pedir y a introducir géneros extranjeros en perjuicio de nuestras manufacturas. Es un yerro de fatales

conseqüències impedir de qualquier modo la asociaci3n de los comerciantes a los artesanos, siendo ella el medio 3nico de que las f3bricas y manufacturas se sostengan con estimaci3n, y de que el fabricante tenga quien le anticipe caudales en las urgencias de sus acopios a primeras materias y crecidos gastos de fabricaci3n.

Tales son tambi3n los estorbos que la ordenanza del Gremio de Fabricantes opone a los progresos y extensi3n de las manufacturas de la F3brica de Alcoy, y los que parece de justicia se remueban para ponerla en aquel estado de libertad que combiene a la industria de la naci3n y al Estado.

Las ordenanzas del a3o de 1750 del Gremio de Tenedores de Alcoy son un testimonio p3blico de lo que el esp3ritu y el deseo de la independenciaci3n y del monopolio pueden inventar en su provecho con perjuicio com3n. Los tencedores, constitu3dos en gremio, y escudados con los privilegios de esas ordenanzas se hicieron un cuerpo aislado y se apoderaron exclusivamente del tejido de las manufacturas. Lograron separarse de la sugeci3n e inspecci3n precisa de los fabricantes. Impidieron indirectamente el aumento de los telares y tencedores. Circunscribieron a su corporaci3n los provechos a un oficio que no ha podido perfeccionarse por el mismo estanco, y 3ltimamente han causado todos los estorbos que impiden la perfecci3n de las manufacturas, y su acrecentamiento deseado en beneficio de aquellos pueblos y de la Naci3n.

Admira que los fabricantes de Alcoy no huviesen visto en la erecci3n del Gremio de Tenedores y su ordenanza, todo el golpe que se preparaba a sus intereses y el origen de los da3os que aora se hacen sensibles, y por cuyo remedio claman justamente. Los cap3tulos 5, 6 y 12 de esta ordenanza hacen 3rbitro y privatibo al mismo Gremio de Tenedores, o a sus gobernantes, el juzgamiento del buen o mal tejido de los pa3os, de su aprobaci3n o regulaci3n del dem3rito, vicios y faltas que tenga, y disponer de las multas que exijan con aplicaci3n por terceras partes a la C3mara de la Junta General de Comercio, juez y arca com3n del gremio. El cap3tulo 27 habla de robos de los del oficio y sus penas y multas se aplican en la misma forma.

Pero ni en esos cap3tulos, ni en quantos comprehende la ordenanza se ve tratarse de la justa indemnizaci3n del da3o que padece el fabricante, due3o de la tela dolosa y fraudulosamente tejida, que es el que la recibe y padece todo el perjuicio y el que, por un privilegio contrario, inaudito y original, se ve obligado a aceptarla con quantos vicios, faltas y mermas supuestas la entregue el tencedor, sin quedarle recurso alguno para repetir sus da3os contra un

oficial a quien su privilegio lo esenta de tan justas responsabilidades.

Esta es la causa de la mala calidad que, por lo común, se advierte oy en las manufacturas de Alcoy, y el descrédito de la Fábrica. Los fabricantes no pueden impedirla por que no pueden perfeccionar la operación del texido. Operación en cuya bondad consiste esencialmente la de los paños, y cuyos defectos ni se subsanan en el enfurtido, ni se reparan en las ulteriores maniobras. A poco uso que se haga del paño mal texido se acarrala y destroza. Los consumidores, que lo advierten a su costa, tienen buen cuidado de no exponerse por segunda vez a igual chasco. El mercader pierde la venta del género. La fábrica se desacredita y sus texidos no tienen consumo, sino a un precio ínfimo y desventajoso. El fabricante se arruina y la Fábrica hace un regreso fatal a la nada. Nuestras fábricas antiguas debieron a estos principios su inexistencia.

Si no se supiera que los texedores de Alcoy son unos oficiales mercenarios miserables, como ellos mismos lo dicen en el expediente que se tiene a la vista, que subisten únicamente del precio del texido de los paños que les pagan los fabricantes, que no trafican, ni fabrican con caudal propio ni ageno, y que solo afianzan el jornal en los trabajos que le proporciona la Fábrica, lo mismo que los demás oficiales dependientes de ella, como cardadores, tundidores, bataneros y otros, se creería, a vista de la ordenanza, privilegios e independencia de que se habla, que los texedores eran los verdaderos fabricantes de Alcoy, y que los verdaderos fabricantes eran solo un cuerpo compuesto de todos los demás oficios y operaciones de la fabricación dependientes de los texedores. Así no se concibe la causa por que estos, siendo unos meros operarios jornaleros oficiales de fábrica, lo mismo que los demás nombrados, pudieron alcanzar las esenciones perjudiciales en que sus compañeros no se ha oído que hayan pensado hasta aora.

Si es de justicia y de combeniencia pública, que el fabricante, reintegrado del daño que recibe en sus manufacturas por los fraudes, trampas y defectos de los operarios a quienes satisface cumplida y devidamente, sea por estilo o combención recíproca, el precio de sus jornales o tareas. Si, en conseqüencia, es propio de su ministerio, de su interés y reponsabilidades dirigir, registrar, cuidar la ejecución perfecta de todas las operaciones y maniobras que distribuye a sus oficiales. Si tiene derecho en exigir las bien acabadas, a que se le pague el demérito de las que no lo estén y a reembolsarse de los daños, robos, mermas fraudulentas e irregulares con que las presentan los oficiales. Si esa misma dirección, ese reconocimiento y

cuidado debe observar necesariamente en la operación del texido, la más expuesta a vicios y susceptible de trampas y defectos insubsanables. Y si, últimamente, tiene ese mismo derecho para exigir del oficial texedor todo el valor del demérito de su obra mal executada. El texedor no puede ser un individuo independiente del fabricante; no deve gozar un privilegio que lo esenta de la responsabilidad y saneamiento de los defectos y faltas notables del texido al propietario perjudicado, ni los texedores pueden tolerarse ya bajo una corporación tan perjudicial y contraria al recomendable interés del fabricante, al crédito y estimación de la Fábrica y a la bondad necesario de los texidos.

Los capítulos 17 y 28 de la misma ordenanza claman por la supresión de ese gremio, por que se oponen indirectamente al aumento de los texedores y enseguida a la propagación de las fábricas populares. El 17 prohíbe trabajar por sí ni de su cuenta en casa propia ni en otra distinta al oficial tejedor que no esté examinado de maestro del gremio. Y como este examen consta de contribuciones y propinas excesivas, de las que da bastante idea el artículo 19 de la ordenanza, no es fácil que los pobres oficiales puedan aspirar a la maestría a tanta costa estando sugetos antes a un triste y escaso jornal bajo el yugo y dureza de sus maestros, y sin poder trabajar de cuenta propia en fuerza del privilegio de la maestría.

Consiguiente a esa exclusiva, está prohibido al fabricante tener en su casa oficiales texedores nacionales o extranjeros que trabajen a su vista. Ni le es permitido echar mano al efecto de algún maestro examinado del Gremio de Texedores, por que el artículo 10 de la ordenanza de que se habla, no quiere que estén juntos en una misma casa el fabricante y texedor. Resistencia la más absurda y chocante que puede presentar la historia de nuestras ordenanzas gremiales.

Si los grandes edificios de Casas-fábricas no tubiesen los inconvenientes de los enormes gastos de su construcción y reparos continuos, serían utilísimos al fabricante, por que tendría a su vista todas las operaciones y elaboraciones de la materia hasta el estado de su conclusión. Así, impedir en Alcoy que un fabricante tenga en su casa el texido de los paños si tiene capacidad en ella para los telares, es lo mismo que precisarlo a abandonar esta maniobra esencial a la indiferencia y descuido de los maestros texedores, recargados siempre a un tiempo de muchas obras, para cuyo despacho se atropellan, y se executan pésimamente, y a quienes importa mui poco que el fabricante gane o pierda en ellas, que cumpla o falte a sus contratos anticipados y obligaciones. Quando los fabricantes, libres de tales trabas, obstáculos y daños, tengan la libertad de hacer trabajar en sus casas, o fuera de ellas, el texido de los

paños y todas las demás maniobras hasta su conclusión por oficiales hábiles de sus satisfacción, sean o no maestros del gremio, y con quienes por un combenio recíproco, un trabajo continuo y algunos socorros anticipados pueda contar, lo mismo que con la bondad de las obras, para sus precisas especulaciones; entonces es también cuando la Fábrica prosperará allí, sin otro impulso, formalidad ni cuidados que la seguridad y ventajas del interés de los que la promueben.

El temor de fraudes y simulaciones que opuso el Gremio de Texedores para estorbar a los fabricantes al texido de los paños en sus propias casas y en otra qualquiera que no fuese de maestro de ese oficio, fue un verdadero pretexto para conseguir su separación e independenciam perniciosas de los dueños de fábrica para hacer exclusivos a las maestrías los provechos del texido, y para reducir en consecuencia al sólo número de sus telares el de las manufacturas de Alcoy.

El capítulo 28 sujeta a la visita y registro de los Veedores del gremio del texido los paños de otras fábricas vecinas a Alcoy que vengan a sus batanes para enfurtirse, por el recelo de que estén mal fabricados y pierda su crédito la Fábrica de Alcoy.

Este language [*sic*] en unos meros operarios de la Fábrica es mui extraño y no sería tolerable en boca de los verdaderos fabricantes de Alcoy. El registro y visita a que se sujetan los paños que se hacen fuera de esa villa es una formal prohibición de esta industria popular y doméstica. ¿Quién pensará en hilar y texer un paño en su casa haviendo de pasar esta maniobra por el examen de un gremio cuyas condenación y multas hacen sus fondos, y cuyas miras son impedir por tales medios la propagación de su oficio y hacer un estanco de sus utilidades? Así un interés privado sofoca el germen de las ocupaciones honestas y provechosas del pueblo, con tanto daño de la verdadera riqueza del Estado.

Es de creer que, a no haver mediado tales impedimentos, capaces de destruir en su origen la inclinación conocida de aquellos pueblos al trabajo y beneficio de la lana, se huvieran aumentado las fábricas y sus manufacturas a una cantidad pasmosa. Unos pueblos entregados a las preparaciones de la materia por la carda y el torno para la Fábrica de Alcoy habrían creado buenos texedores y otros oficios necesarios a la fabricación de los paños y bayetones, si huviesen podido sacudir la opresión y yugo de los privilegios contrarios al bien común. Causa ciertamente dolor ver inutilizadas las felices disposiciones de aquel terreno para el establecimiento de fábricas, sin gravámen público y sin necesidad de otro fomento, ni impulso, que el

de la libertad y protección.

Los robos de los operarios de fábrica en todo género son, por desgracia, demasiado frecuentes en todas partes, y se aumentan al menor descuido de los que deben precaberlos. El medio propuesto por el Subdelegado de Alcoy para cortar estos excesos en aquella Fábrica, último punto remitido a informe, parece oportuno por aora, y entretanto no se descubre otro que radicalmente pueda extinguirlos. Las conbinaciones y experimentos de las mermas de la materia y del aceyte en la sequedad y humedad de las estaciones; los conocimientos, las experiencias de la cantidad necesaria de ese líquido para el cardado, y de la del xabón en el deslabazado e infurtido de los paños; una indagación escrupulosa del coste de su tintura y de las mermas que puede tener la materia en esa operación; últimamente el buen recibo, el registro, el peso de las telas que se entregan texidas, para conbinarlo con el de las hilazas que entregó el fabricante al texedor, serían, después, las barreras más seguras contra una infinidad de estafas, aprovechamientos y mermas de costumbre que equivalen a verdaras subtracciones, y que <hondamente> arruinan las fábricas, por que aumentan en esta parte el coste de las manufacturas.

Pero los oficios de celadores propuestos serían insuficientes si no estaban autorizados para sus funciones y nombrados por la autoridad pública. Así parecía del caso que, a propuesta de los fabricantes, los nombrase el Corregidor del partido, dándoles aquellas facultades que estimase combenientes para sorprehender o denunciar a los que se hallasen complicados en los robos y subtracciones de las materias e ingredientes de fabricación, impidiéndose así las competencias que se asoman de jurisdicción de parte del Subdelgado, y ordinaria, y facilitándose el castigo de estos rateros, cuya impunidad y disimulo es a veces efecto de una compasión y piedad mal entendidas.

He dicho quanto siento ingénuamente sobre los tres puntos remitidos a informe, después de carearlos con las ordenanzas y privilegios de los gremios de Alcoy, que son los que substancialmente subministran la materia de la disputa actual, los que influyen la imperfección y descrédito de las manufacturas y los que oponen un obstáculo formidable a su propagación y prosperidad deseadas. Si yo me engaño en este concepto, tengo la satisfacción de no haver ido opuesto a aquellos principios y conocimientos que dieron la teoría y la práctica de estas materias.

La Fábrica de Alcoy^{yyy} es uno de los mejores establecimientos de la Península, y los fabricantes son dignos del elogio común y de la protección de la Real Junta tutelar de nuestro comercio e industria, por que en medio de tantos obstáculos, restricciones y de una sórdida oposición, han llevado a la Fábrica a un punto de aumento que se haría increíble, sino estubiese confesado por el gremio ribal. Catorce mil piezas de paños y bayetones que son el producto anual de los trabajos de la fábrica forman un objeto de diez y ocho a veinte millones de reales traídas a un precio común. Es menester creer que la situación y las proporciones locales, el genio laborioso, y la inclinación decidida del pueblo a las obras de la fábrica, han sido superiores a todas las dificultades y embarazos contrarios a su arraigo y prosperidad. Así es de esperar que, corregidos los reglamentos, suprimidos los privilegios particulares, y removidas todas las causas impeditivas de las ocupaciones libres y provechosas de aquel vecindario, llegue la Fábrica a aquel grado de perfección aumento y felicidad durable que combiene a tan útiles vasallos y a comercio de la Nación. Cuenca, 28 de noviembre de 1797.

Document 64.

ATA, Llibre 9è bis, Juntas de la Real Fábrica de paños de la villa de Alcoy desde 1789 a 1804, s.f.

REUNIÓ CONJUNTA DE LES JUNTES DEL GREMI DE FABRICANTS I DEL GREMI DE
TEXIDORS EL 7 D'ABRIL DE 1798 EN LA QUE ES LLEGEIX L'ORDRE DE LA JUNTA
GENERAL DE COMERÇ PER LA QUE ES REUNEIXEN ELS DOS GREMIS EN UN DE SOL

En la villa de Alcoy, a los siete días del mes de abril año mil settecientos noventa y ocho. Don Nicolás Gosálbes, Clavario actual del Gremio de Fabricantes de la Real Fábrica de Paños establecida en ella; Gregorio Moltó y Nadal Jordá, Veedores; Don Agustín Carbonell, Síndico y procurador; Joaquín Cantó, Antonio Gisbert de Vicente, Antonio Gosálbes Cantó, Josef Alborz y Gosálbes, Antonio Gosálbes y Mataix, Lorenzo Carbonell de Lorenzo, Juan Olzina de Juan, y Antonio Vitoria, prohombres y vocales del referido gremio y éste representando, congregados en su Sala Capitular como lo acostumbran, en la que concurren y estan presentes el Clavario, Veedores, Síndico y algunos yndividuos de texedores, que lo son Francisco Pasqual de Vicente, Francisco Candela de Pablo, Thomás Mataix de Thomás, Josef Matarredona mayor, Francisco

^{yyy} És necessari fer constar que aquest darrer paràgraf està escrit amb una altra tinta i, quasi amb tota seguretat, amb una lletra diferent. El to, com es veurà, també canvia força.

Masanet de Juan, Thomás Satore de Joseph, Vicente Miralles, Ventura [sic] Martí, Thomás Pérez, Salvador Juliá, Antonio Carbonell, Vicente <Cebrida>, Joaquín Espí de Joseph, Bautista Silvéstre, Antonio Miró y Joseph Mataix de Martín. Ausentes a este acto Francisco Pericás de Vicente, Joseph Jordá de Joseph, Josef Jordá de Vicente, Jayme Sempere, Vicente Pérez y Vicente Carbonell, maestros texedores que sin embargo haver sido convocados no han comparecido, según relación hecha por Vicente Giner, ministro convocador. Siendo así juntos, assistidos del Señor Don Josef Gisbert y Doménech, del estado noble, Abogado de los Reales Consejos, y, por la Real Junta General de Comercio y Moneda, Juez Subdelegado de dicha Real Fábrica de Paños, y de su orden se le leyó por mí, el escrivano infrafirmado, dos [sic] que por disposición de la Suprema Junta General le comunica su Secretario, Don Manuel Giménez Bretón, <con fecha> treinta de marzo último pasado, la una sobre aprobación de la Junta de reunión de ambos gremios baxo los capítulos que en ella se contienen, y la otra sobre no averse tenido de mérito lo nuevamente expuesto por Juan Carbonell, maestro texedor y en representación del Común del mismo/. De cuyas dos Reales Ordenanzas quedaron enterados los arriba nombrados concurrentes, para su observancia y puntual cumplimiento. Y mandó su Merced desde este instante sólo <quede> el Gremio de Fabricantes, en los términos, modo y forma que prescriben dichas Reales Resoluciones; y, por consecuencia extín<gue> el de texedores, a cuyo fin, éstos, en los paños y demás texidos que texieren de maestro fabricante pondrán el señal de su dueño solamente. Sin que esto sirva de regla fixa, pues se continuará por aora lo mismo que se ha observado sobre este particular, asta que, con madura reflexión, resuelva esta Real Fábrica lo que se estime más conveniente a la mayor subsistencia y aumento de ella, que es el único objeto a que aspiran los corrientes. Y que el Clavario de texedores ponga en común la llave de su Sala Capítular en presencia de mí, el escrivano, para los efectos que haya lugar. Con lo que se concluyó esta Junta que firmó su Merced, con tres de uno y otro cuerpo, por sí y por todos los demás, de que doy fé.

Joseph Gisbert y Doménech, Nicolás Gosálbez, Gregorio Moltó, Nadal Jordá, Francisco Pasqual, Joseph Matarredona, Salvador Juliá.

Ante mí, Christóval Mataix.

Document 65.**APSMSF-FE; G.4[187]; 2 folis, *in fol.*****INTERROGATORI SOBRE L'ESTAT DE LES INDÚSTRIES DEL CORREGIMENT D'ALCOI (27-IV-1798)^{zzz}**

Relación individual de los particulares que abraza el Ynterrogatorio que, con fecha de 12 de junio del pasado año, se remitió por la Real Junta General de Comercio y Moneda a los yntendentes y demás subdelegados para que informen, y cumpliendo con el que se pide al de Alcoy, comprensivo hasta el último de diziembre del referido próximo pasado año, es como sigue:

- 1º En dicha villa existe una fábrica de paños, bayetones y bayetas, compuesta por 648 maestros fabricantes aprobados, 332 maestros texedores (que en el día en virtud de la orden de 30 de marzo último en que se mandó la reunión de ambos gremios, forman todos un cuerpo), por lo quees visto que sus maestros son en número de 980. Que cada uno por si puede fabricar en su casa^{aaaa} como sucede baxo las reglas establecidas en las ordenanzas y órdenes posteriores. Los telares corrientes hasta el día último de diziembre 331. Se han fabricado en todo el año de 1797 sobre 12.000 piezas, desde la clase de 14nos hasta 40nos, de libertad sin sujeción a ordenanzas, bayetones y bayetas, que todo se comprehende en el citado número^{bbbb}. Las personas empleadas en dicha fábrica se hace el cómputo prudencial ascenderá a 1.441; y, separadamente, un gran número de mugeres, niños, niñas y varios de los mismos fabricantes que por falta de caudal trabaxan como operarios, ni se numeran los muchos que existen en los pueblos del partido. Para el desempeño de los texidos existen 17 batanes con 60 pilas, que a todas da movimiento el agua; tintes mayores^{cccc}, 7, con 13

^{zzz} El segueix un altre document (G.5[188]) que és el borrador d'aquest. A peu de pàgina indicaré els canvis més notables entre l'un i l'altre.

^{aaaa} En el text de l'esborrany hi ha una certa indecissió; diu: "...que cada uno por sí puede fabricar y forma fábrica en su casa...".

^{bbbb} L'esborrany continua: "...cuyos paños y bayetones se extrahen para el consumo de la Península y también para América...".

^{cccc} L'esborrany especifica que es troben a la vora del riu Riquer.

calderas de cobre para tintar paños y lana de todos los colores según se encargan; existe una de estaño para tintar grana, color de púrpura [sic] y otros delicados; también se hallan corrientes otros 7 tintes menores, comprensivos de 122 tinajas, para tintar lana en rama, color azul, sin que esté en uso la hierva llamada pastel yorchilla, pues todo es tinta con añil: últimamente se hallan corrientes 19 prensas de madera para los paños, bayotones [sic] y bayetas; 58 bancos de tundir con 203 tixeras.

- 2º Existen en dicha villa 27 fábricas de papel blanco^{dddd} con quarenta tinas. Se trabajan de 80 a 90.000 resmas de todas clases de ymprinta, hasta florete superfino. En las mismas se hacen algunas partidas de cartones y papeles de estraza de todas calidades. Operarios que se emplean, sobre quatrocientos, sin contar los que recojen trapo.
- 3º Hay 28 teleras de lienzo ordinario, llamado cazero, para el uso de los vecinos. Se fabrican 1.820 varas de 3 palmos de ancho; operarios que se emplean: 40.
- 4º Existen 11 telares de faxas de seda, con otros tantos operarios. Se fabrican sobre unas 400 anuales que se consumen entre los vecinos de dicha villa y pueblos inmediatos.
- 5º Existen seis obradores de pasamanería. Operarios que se emplean, entre hombres y mugeres, sobre 40. Los mismos tienen 6 telares de ligas de seda y estambre^{eeee} y se fabrican sobre unos 1.800 pares.
- 6º Existen tres maestros fabricantes de mantas de seda, con 11 telares. Operarios entre hombres, mugeres, niños y niñas, unos 112. Se trabajan sobre unas mil mantas, entre grandes y pequeñas, y, a más, 200 piezas de muletones de dos palmos y medio de ancho^{ffff}.
- 7º Existe una fábrica de curtidos, dirigida por su dueño, Gregorio Perotin, francés,

^{dddd} Aquest apartat s'hi troba a l'esberrany en el setè lloc.

^{eeee} El text de l'esberrany deixa entreveure que les lligues d'estam són molt menys importants: "...sobre 1.800 pares de seda, y también de estambre...".

^{ffff} L'esberrany segueix: "...que extrahen para vender en la Península...".

en la que se emplean 18 operarios. Se trabajan 880 cordobanes, mil antes, 3.500 baldeses y badanas, 2.500.

8º Existen seis fábricas de cera, operarios sobre 80. Se trabajan más de quatrocientas arrobas y las bujías son excelentes por su blancura.

9º Existen tres fábricas de jabón blanco con seis operarios. Se trabajan más de tres mil arrobas que se consume en dicha villa.

10º Existen quatro fábricas de cordelería de cáñamo, operarios 10. Que consumen 600 arrobas de cáñamo.

11º Existen quatro fábricas de espargates de cáñamo con 10 operarios que trabajan 4.800 pares.

12º Existen nueve fábricas de canastillos de minbres, se emplean quarenta mugeres y niñas que trabajan más de 9.000 piezas de varios tamaños y para diferentes usos.

Las fábricas expresadas son las que se conocen en la villa de Alcoy, y no se hace mérito de los demás artistas comunes como sastres, zapateros y demás indispensables.

En la villa de Cocentayna, una de las del partido de Alcoy, existen las fábricas siguientes: de paños, bayetones y bayetas, se trabajan sobre unas 300 piezas de todas clases, para su desempeño hay una prensa de madera, un tinte con una caldera y tinajas para tintar todos colores, y un batán con dos pilas, operarios sobre 30, sin contar las hilanderas. También existen en el término de dicha villa 6 fábricas de papel blanco, con siete tinas, fabrican sobre 16.000 resmas papel, desde ymprinta a florete superfino, operarios 50; telares de lienzo común o cazero 34, con otros tantos operarios, sin contar las mugeres que hilan para abastecerlos, se fabrican anualmente sobre 1.300 piezas de 3 palmos a 3 1/2 de ancho; telares de seda 16, con 20 operarios, se fabrican sobre 4.000 pañuelos y porción de faxas, con algunas piasas de ropas de seda con mezcla, existen dos tintes para tintar la seda de todos colores.

En la universidad de Muro, del partido de Alcoy existen 220 telares con otros tantos operarios, sin contar las mugeres empleadas en hilar lo necesario para abastecer dichos telares, que, por un cómputo prudencial, serán nesesarias de 8 a 10 para cada uno. Se fabrican sobre

8.000 piezas anuales, comprensivas cada una de 60 varas y 3 palmos de ancho, aunque suelen hacerse de 3 palmos 1/2 algunas, cuyo lienzo común o cazero se vende en el reino de Murcia, Castilla y Andalucía.

En la villa de Benilloba⁹⁹⁹⁹, del mismo partido, se fabrican entre paños, bayetones y vayetas sobre unos 350 piezas anuales; existen 7 telares, un tinte con calderas y seis tinajas para tintar todos colores, un batán con dos pilas, una prensa de madera y un banco de tundir con dos tixeras, operarios sobre 50.

En los restantes 33 pueblos del partido de dicha villa no hay fábrica, ni demás artículos que comprende el ynterrogatorio. Si que en la mayor parte de ellos se enuentra que parte de sus vecinos se hallan empleados trabajando para el desempeño de la de Alcoy. Qu es quanto se puede informar en devido cumplimiento del que se pide con arreglo a dicho ynterrogatorio.

Alcoy, 27 de abril de 1798.

Document 66.

ATA, Llibre 9è^{bis}, *Acuerdos de la Real Fábrica de Paños de la villa de Alcoy, desde 1784 a 1804, s.f.*

REIAL ORDRE PER LA QUE ES RENOVELLA EL TÍTOL DE REIAL FÀBRICA, COPIADA A LA JUNTA DEL 26-V-1800

[Al marge] Real Orden

En consulta de diez y nueve de setiembre del año próximo pasado hizo presente al Rey nuestro señor la Junta General de Comercio y Moneda quanto estimó conveniente en vista a lo que propuso el señor fiscal acerca de una representación que la hizo en seis de junio anterior esa Fábrica de Paños; y de otra que repitió a Su Magestad y se remitió a su examen con Real Orden de ocho de agosto, en la qual reprodujo la primera, solicitando en las dos que se la declarase, o se la concediese de nuevo, la denominación de Real, que de muy antiguo se le

⁹⁹⁹⁹ A partir d'ací la transcripció prové de l'esborrany, molt més extens que el text definitiu.

daba, con el uso de las armas reales sobre sus puertas y almacenes y la exención de los sorteos de milicias a favor de sus individuos, así como la gosaban en los reemplazos para el ejército, por ser esta gracia y exoneración de suma importancia para asegurar, con la subsistencia de los operarios que necesita, el mayor fomento de ese establecimiento, que a las concideraciones de su notoria utilidad pública reunía los particulares servicios hechos al Estado por los donativos que había ofrecido en las urgencias de la Corona, y por el zelo con que facilitaba prontamente con sus trabajos el vestuario del ejército. Por su Real Resolución, a la citada consulta se ha dignado Su Magestad decir a la Junta con fecha de siete de este mes que se conforma con su parecer en quanto al título de Fábrica Real, y que por lo respectivo a la exención se esté a lo que se declarará porpunto general. Y habiéndose publicado en la plena de Comercio y Moneda del día dies dicha Real Resolución, ha acordado su cumplimiento. Y que por mí se dé a vuestra merced este aviso de ella, previniendole, como lo executo, que la haga entender a esa Fábrica para su satisfacción y gobierno, interín se la expide la Real Cédula que corresponde de la indicada Real Gracia. Diós que a vuestra merced <guarde> como deceo.

Madrid, a diez y seis de mayo de mil y ochocientos.

Manuel Giménez Bretón.

Señor subdelegado de las fábricas de la villa de Alcoy.

Document 67.

ATA, Llibre 9è^{bis}, *Acuerdos de la Real Fábrica de Paños de la villa de Alcoy, desde 1784 a 1804, s.f.*

JUNTA DE LA REIAL FÀBRICA DEL 8-VI-1802 EN LA QUE S'APROVEN ALGUNES MESURES PER EVITAR ELS FURTS DE LLANA COMESOS EN ELS TINTS

En la villa de Alcoy, a los ocho días del mes de junio, año de mil ochocientos y dos. Don Nicolás Gosálbez, del estado noble, clavario actual de la Real Fábrica de Paños establecida en ella, Gregorio Moltó y Nadal Jordá, vehedores, Antonio Gisbert de Vicente, Joaquín Cantó, Antonio Gosálbes Cantó, Antonio Gosálbes y Mataix, Josef Albors y Gosálbes, Lorenzo

Carbonel de Lorenzo, Juan Olsina y Antonio Vitoria, prohombres y consejeros de dicha Real Fábrica, y éste [sic] representando. Congregados en su Sala Capitular, en la que tienen de costumbre para tratar y conferir los asuntos y negocios pertenecientes a la misma. Asistidos del Señor Don Josef Gisbert y Doménech, del estado noble, abogado de los Reales Consejos, y por la Real Junta General de Comercio y Moneda, Juez Subdelegado de dicha Real Fábrica de Paños. Convocados de su orden en la forma ordinaria, siendo así juntos dixeron: que por quanto son contínuos los clamores de muchos yndividuos fabricantes que experimentan la falta de lana en la que llevan a los tintes para tintar, espesialmente de azul, dimanada al parecer de los extravíos que cometen los conductores de dichas lanas, en contravención a lo estipulado y prevenido en el capítulo quinto sobre reunión de ambos cuerpos de fabricantes y texedores de esta Real Fábrica de Paños, aprobada por la Suprema Junta General de Comercio y Moneda, con carta que por disposición escribió al Señor Subdelegado en treinta de marzo del año mil setecientos noventa y ocho el Señor Manuel Giménez Bretón, Secretario de dicha Real Junta. Con esta atención, y con el fin de evitar semejantes abusos y otros que se experimentan en pasar las piezas de paño color azul, valiéndose de diferentes arbitrios para darlas mayor aumento a su colorido, sin tener por ello el correspondiente pie para su permanencia y duración, teniendo presente el contenido del referido capítulo quinto, resolvieron nombrar por ahor un fiel celador que sin intermisión de día ni de hora cuyde de visitar los tintes, obradores, telares y demás sitios en que tenga sospecha de que se contravenga a lo arriba dicho y se cometan usurpaciones, visios y fraudes, en contravención al buen oren, método y gobierno de esta Real Fábrica, en notorio perjuicio de sus yndividuos. Y teniendo como tienen la devida confianza de Miguel Péres, maestro fabricante, que en otros asuntos ha desempeñado otros encargos a satisfacción de la Fábrica, acordaron uniformemente nombrarle, y con efecto le nombran, por tal celador, con poder amplio, bastante y el que según derecho se requiere para que en representación, vos y nombre de esta Real Fábrica pueda recurrir y recorra los obradores de los fabricantes, trameros, urdimeros, theares y demás artefactos y tintes dependientes de aquélla, a fin de enterarse si se cometen extravíos y usurpaciones de lanas, y otros visios y fraudes, denunciándolos, sin excepción de personas contra los autores y perpetradores, para lo qual se le expida por el Señor Subdelegado el correspondiente despacho, con inserta del referido capítulo quinto, para su uso y observancia, refrendado por el infrafirmado esscrivano de dicha Real Fábrica. Por cuyo trabaxo se le consigna el salario de dose libras moneda de este reyno en cada mes, mientras se ocupe en dicho exercicio, que se le satisfaran de efectos de la Real Fábrica por el clavario que lo fuere de ella, a quién se le abonarán en la cuenta que diere.

Y en quanto al pie que deven tener los paños azules que se llevan a los tintes para pasarles y darles más subido color, acordaron uniformemente que las muestras que se tienen presentes se sellen en la forma devida y se queden unas en esta Sala Capitular y otras se entreguen a los tintureros para que les sirva de gobierno de las que se intenten pasar en las respectivas suertes que se les lleven para pasarlas. Sin contravenir por ello por ningún pretexto, baxo apercibimiento que en qualquiera caso de contravención, así en lana como en paño, se les exigirá la multa de veinte libras, aplicadoras conforme a las Reales Ordenanzas. Y a la lana y piezas de paño denunciadas por falta de pie se le dará otro colorido que le corresponda, a dirección de los vehedores que lo fueren de dicha Real Fábrica; sin que los tintureros puedan pasar los paños que se les lleven para pasar que no tengan el preciso requisito de estar sellados por uno de los vehedores.

Y en quanto a pasar la lana, deverán sugetarse a las muestras que se les entregaren para este fin, baxo de la misma pena. Deviéndose advertir que las muestras que se les entregaren deverán servir, la que tenga una bolla para la lana de la suerte diesyocheno; la que tenga dos bollas para la de veintequatreno; y la que tendrá tres bollas para la de treinteno, y la de mayor suerte. Y a fin de que no aleguen ignorancia sobre ambos particulares, se les hará saber esta deliberación por el esscrivano infrafirmado, dándoles a entender que Miguel Pérez de Juan, maestro yndividuo, queda nombrado por Fiel Celador para el devido cumplimiento de cuánto queda acordado.

Y igualmente lo fue por la misma Junta que siendo perjudicial el abuso que se observa en subir la lana tintada y paños a deshora de la noche, se prohíbe desde ahora que no pueda sacarse de los tintes ningún género de lana ni paño alguno desde el día de Santa Cruz de mayo hasta la de setiembre, luego que no sean dadas las nueve horas de la noche, y desde ésta hasta Santa Cruz de mayo luego que sean dadas las ocho horas de la noche; ni entrarlas en esta villa en todo el año hasta que no sean dadas las quatro horas de la mañana, baxo la propia pena arriba explicada, tanto al tinturero como al oficial que la sacare el tinte, o dueño de la expresada lana. Y teniendo acreditada la experiencia lo perjudicial que es contra la bondad esencial de la ropa el que la lana en que se consume de las pieles podridas en podridor, se prohíbe absolutamente esta operación baxo de igual pena al que o a los que se les justificare esta contravención, lo que se les hará saber también a los tintureros, tanto de caldera como de tinaxa para su observancia, y al Fiel Celador para su gobierno.

Siendo asunto muy útil y ventajoso a esta Real Fábrica el logro de que en cada

semmana se celebre un día franco de mercado en esta villa, se da comisión amplia al clavario y vehedores para que formen la oportuna representación y acudan a la superioridad donde toque y corresponda su logro, satisfaciendo de los fondos de esta Real Fábrica lo necesario a dicho fin. Con lo que se concluye esta Junta que firmó el Señor Subdelegado, con ek clavario, vehedores e yo el esscrivano que de ella doy fé.

Joseph Gisbert y Doménech; Nicolás Gosálbes, Gregorio Motó, Nadal Jordá.

Ante mí, Christóval Mataix.

Document 68.

APSMSF-FE; G.8[191] i G.11[194]; *Rectificación de las ordenanzas de la Real Fábrica de Paños de la villa de Alcoy...*, 5 d'octubre de 1803, 26 folis cosits. i 23 folis cosits^{hhh}

ESBORRANY CARTA ESCRITA PEL SOTS-DELEGAT EN DOS FULLS SOLTS INCLOSA EN EL SEGON DOCUMENT ADREÇADA A ALGUN PERSONATGE INFLUENT EN LA CORT, POSSIBLEMENT MEMBRE DE LA REIAL JUNTA DE COMERÇ I MONEDA; S.D. EN ELLA LI INFORMA DE LA REDACCIÓ DE LES ORDENANCES I LA SEUA TRAMESA I DELS RECURSOS PRESENTATS PER L'ASSUMPT DE LES QUINTES

Por expreso deseo de la Real Junta General de Comercio y Moneda, he rectificado las ordenanzas antiguas de esta Real Fábrica de Paños. A la verdad, necesitavan con urgencia del establecimiento de un orden análogo a sus particulares circunstancias y adaptable a los tiempos de su formación. Este punto es ciertamente el más interesante para la prosperidad de un ramo de industria tan vasto y tan útil, y, por lo mismo, he apurado \todo/ quanto mis conocimientos prácticos y mi amor a esta Fábrica me han sugerido para asegurar sólidamente sus ventajas. Mas al tiempo que estava acabandp de dar la última mano para remitir las nuevas ordenanzas a la Real Junta General, y cuando los gobernantes de esta Real Fábrica, instruídos del interés que se les debe seguir de su aprobación, tenían nombrao al bachiller en leyes Don Vicente Juan

^{hhh} El segon document és un esborrany del primer i conté la carta que transcriuré en primer lloc, en dos fulls solts. Pel contingut de la carta, sembla clarament personal i, per tant, segurament escrita pel mateix sots-delegat. Aquesta raó em fa sospitar que l'esborrany d'ordenances és el que se li ha presentat al sots-delegat i que, ell mateix, ha anat rectificat algunes qüestions.

Pérez, sujeto de su confianza y de la mía, para que pasando a la Corte en calidad de su comisionado solicitase la aprobación, ha ocurrido un nuevo accidente que ha causado una general consternación a todos los fabricantes maestros, pues creyéndose esentos de los sorteos para quinyas en virtud del párrafo 17 de la Real Ordenanza de Reemplazo del Ejército de 17 de octubre de 1800, porque liberta a los maestros de tegidos de lana, seda y algodón que vivan continuamente ocupados en su oficio y tengan título o carta de examen de sus gremios, están sufriendo el golpe más sensible, con la declaración de este corregidor de que no gosan de esención, y también de la Junta de Agravios de Valencia. En cuya consecuencia se les ha sujetado al sorteo, excepto solamente a los maestros que se emplean en teger. Hay muchas y muy fundadas razones que persuaden que todos los que se ocupan de continuo en qualquiera de los ramos de la fabricación, y tienen carta de examen, son a los que se declara esentos el citado párrafo, pero debo escusar a Vuestra Merced la molestia de reproducirlas aquí porque tendrá la bondad de verlos con toda extensión en la copia de la representación que ha hecho esta Real Fábrica a Su Magestad por el Ministerio de Guerra, que acompaña a la que igualmente ha dirigido al Excelentísimo Señor Ministro de Hacienda, suplicándole que, como Gefe Supremo de las Fábricas, se digne recomendar a Su Magestad esta solicitud, patrocinándola con su poderoso influxo. Como este nuevo punto es mucho más urgente, ha apurado la Real Fábrica la salida de su comisionado, que ya se ha verificado, añadiéndole a un maestro fabricante llamado Don Francisco Moltó por compañero. Llevan orden mía para que, inmediatamente se presenten a Vuestra Merced y le enseñen la representación dirigida al Excelentísimo Señor Ministro de Hacienda y la copia de la que se ha formado para Su Magestad por el Ministerio de la Guerra \que la acompaña/. Y yo suplico a Vuestra Merced encarecidamente que, siendo de su aprobación, les facilite la entrega y que influya con su Exª para que se admita la protección de la solicitud, pues es del mayor interés para esta Fábrica, y yo me atrevo a molestarle en este asunto porque Vuestra Merced tuvo la bondad de ofrecermé su favor en todos los que interviniere esta \circunstancia/. Espero de su bondad que los dirigirá también para que se consiga una declaración favorable pues cedería en aumento de las manufacturas de esta Fábrica, tanto como causaría decadencia si fuese contraria. Al mismo tiempo lleva orden el comisionado Don Vicente Juan Pérez de mostrar a Vuestra Merced una copia de las ordenanzas, para que pueda también encaminarle a que se den los pasos más regulares para su aprobación, para la qual estoy persuadido será muy del caso el influxo y recomenadación de Vuestra Merced que ruego se sirva aplicar por el grande interés que de ello se ha de seguir a esta Fábrica.

Siento haverme difundido tanto por la molestia que habré causado a Vuestra Merced,

de cuya bondad espero el disimulo, atribuyéndolo a mis ardientes deseso de poner en práctica los medios de mejorar este útil establecimiento. Consérvese Vuestra Merced bueno y disponga como quiera de mí.

RECTIFICACIÓ DE LES ORDENANCES FETA PEL SOTS-DELEGAT EL 5 - X - 1803

Rectificación de las ordenanzas de la Real Fábrica de Paños de la villa de Alcoy, hecha por Don Josef Gisbert y Doménech, subdelegado de la misma en virtud de orden de la Suprema Junta General de Comercio y Moneda, comunicada en dies de mayo último por el Señor Don Manuel Ximénez Bretón.

Capítulo 1^oiii

Reconociendo la Real Fábrica de Paños de la villa de Alcoy por primera causa de su aumento y prosperidad la visible protección dispensada constantemente por su tutelar y patrono el Arcángel San Miguel, gloriándose de que no pueda señalarse por tan remota la feliz época de tan dichosa elección; continuará perpétuamente su justa gratitud, consagrándole los reverentes y piadosos cultos que todos los años acostumbra en la Yglecia parroquial de esta villa, con asistencia del subdelegado, del clavario, de los vejedores, del síndico, de los substitutos de los quatro últimos, y del escrivano. Y por quanto desde la extinción del Gremio de Texedores y su reunión al de fabricantes, aprovada por la Real Junta General de Comercio con orden de 30 de marzo de 1798, pertenece al último el Altar constituhído en la misma parroquial dedicado a su patrona Santa Ana, con su lámpara de plata y su patronato perpétuo y todas las obligaciones anexas a semejante derecho y honor. Con la condición estipulada de que, por esta razón, debe el Gremio de la Real Fábrica reputar por su segunda patrona tutelar a dicha gloriosa Santa Ana, cuydar de que arda su lámpara y de solemnizar anualmente la fiesta con que el Gremio de Texedores le tributava adoración, sin novedad alguna en esta parte. Deverá el de fabricantes cumplir en lo succesivo, como lo ha verificado desde el año 1798, con estas piadosas obligaciones, concurriendo a la solemne fiesta de Yglecia y su procesión los mismos subdelegado, clavario, vehedores de la Real Fábrica, síndico, substitutos de estos, y el escrivano, como en la función del primer patrono, el Arcángel San Miguel.

ⁱⁱⁱ Tot aquest capítol és, molt clarament, un afegit del sots-delegat i no hi figurava, per tant, a la proposta inicial. A l'esberrany s'hi ha afegit en un full apart, cosit davant de la resta. La lletra és diferent, resultant idèntica a les correccions de l'esberrany i a la carta transcrita abans del sots-delegat. A més, en l'esberrany l'encapçalament es troba després d'aquesta fulla afegida i s'hi han corregit els números dels capítols (el 1 és el 2, el 2 és el 3, etc.).

2

En el día treinta del mes de diciembre de cada año se juntarán y congregarán el clavario, vehedores, síndico y demás maestros que componen la Junta de Gobierno, presididos por el subdelegado en la Casa de Oficio o Sello^{jjj} propia de la fábrica, sitio y puesto para tratar y conferir las cosas pertenecientes al gremio. Allí juntos propondrán el clavario y dos vehedores que acaban el año de sus empleos tres maestros para clavario; a saber, el clavario uno y otro cada vehedor, para el siguiente año. Y aprovados por la junta, puestos sus nombres en cedulillas, se sortearán por un niño, y quedará electo aquél que de los tres saliere. Y sucesivamente se nombrarán por los mismos clavario y vehedores que acaban, tres maestros por cada uno para vehedores, y aprovados también por la junta, se sortearán del mismo modo, quedando electos vehedores los que salieren en este acto, y los otros nueve que no les ha tocado la suerte, quedarán vocales para las juntas de gobierno del año inmediato. Y igualmente propondrán el clavario y vehedores dos maestros cada uno de texedores, para que se sorteen por el mismo estilo, dos, que quedarán nombrados vehedores para cuidar particularmente del ramo de telares y de que se observen por todos sus yndividuos las obligaciones prescriptas en estas ordenanzas en los capítulos que tratan de ellas, quedando estos dos vehedores vocales de la junta de gobierno^{kkkk}, y no los quatro sobrantes; teniendo voto en lo relativo a maniobras de telares solamente, y en el examen de los que se han de emplear en ellos. Deviendo tener presente que ha de mediar el hueco de dos años en el clavario y vehedores para poder ser propuestos para los propios empleos. Y que para obtenerlos deberá ser natural de esta villa, hijo de maestro fabricante, con el ejercicio de diez años de magisterio.

3

El clavario, los vehedores de fábrica y de texedores, se juntarán en la misma casa el día dos de enero, presididos por el subdelegado, quién les dará posesión de sus respectivos empleos, previo el correspondiente juramento de portarse bien y fielmente en el desempeño de sus oficios. Y seguidamente procederán al nombramiento de síndico en un yndividuo de los nueve propuestos para clavario y vehedores de fábrica, confiriéndole los poderes nesarios para que pueda como a tal intervenir en todos los asuntos que se le ofrecieren al gremio, así judiciales como extrajudiciales. Nombrando al mismo tiempo en dicha junta agente en Madrid, celadores, vehedor del tendadero del tosal, y demás que acaso puedan en lo sucesivo ofrecerse para su asistencia y servicio, deviendo el clavario, vehedores de fábrica y de

^{jjj} En l'esborrany figurava com a "...Casa de la Bolla..."

^{kkkk} A partir d'ací es tracta d'un afegit del sots-delegat.

texedores nombrar cada uno un sustituto que supla sus respectivas ausencias [sic] y enfermedades, los que deberán ser de fuera de la Junta.

4

El clavario y vehedores de fábrica harán presente al subdelegado a principios de diciembre de cada año, los gastos y obligaciones que debe satisfacer el gremio por salarios de empleados, contribución de Real Equivalente que paga por encabezamiento^{lIII}, manutención de los tendedores, Casa de Oficio, tinte, capilla, altares de sus patronos y demás, para que en su vista pueda determinar el tanto que en el año siguiente se ha de pagar por el sello de cada peiza que se fabrique, lo que se regulará a los gastos precisos que prudentemente juzgue poderse ofrecer, poniendo la más exacta atención en que no se grave mayor cantidad que la que fuese absolutamente necesaria. Y se señalará para el arrendamiento de la bolla o sello el día diez y siete del mismo diciembre de cada año, para que empiece a correr el arrendamiento el día primero de año nuevo, sacándose a pregón con las formalidades de derecho y estilo, rematándose en el más ventajoso postor que deberá dar fianzas a contento del clavario y vehedores, como tenidos a la responsabilidad de quiebra o extravío, deviendo hacer el remate con asistencia de estos tres empleados y del síndico, presedidos por el subdelegado.

5

Que los efectos que produgese el arrendamiento del sello o bolla hayan de entrar en el arca de tres llaves que para este fin tiene el gremio, deviendo estar la una en poder del clavario (en cuya casa ha de estar el arca) y las otras dos en poder de cada vehedor. Y fenecido el año de sus empleos, deberán dar cuenta formal con justificación de los efectos y caudales que hubiesen administrado a los oficiales que les sucedan dentro del término de ocho días, con asistencia e intervencion precisa del subdelegado. Y no haciéndolo serán apremiados a su cumplimiento conforme a derecho. Las llaves del archivo deberán obrar una en poder del clavaio, la otra en el del escrivano del gremio y la de la pieza donde se celebran las juntas y existe dicho archivo en el del vehedor de semana que tendrá igual intervención en la entrada del mismo.

6

Que las lanas para fabricar los paños quarentenos deberán ser de las mejores de Segovia, leonesa y Extremadura. Las destinadas a los treinta y seisenos, deberán ser finas de la misma clase y suerte de las de los quarentenos, aunque en estos deberá escogerse más

^{lIII} Des d'ací fins "...y demás." és un afegir del sots-delegat.

particularmente. La de los treinta y docenos [*sic*], la misma que la de los treinta y seisenos, permitiéndole una tercera parte de la entrefina del reyno de Valencia^{mmmm}, Aragón, Talavera, Serranía y demás provincias que tengan la calidad de fina. La de los treintenos deberá ser fina como la de los treinta y docenos, permitiéndole la mitad de la primera suerte de la entrefina del reyno de Valencia, serranía de Cuenca, Talavera y otras provincias. La de los veinte y seisenos deberá ser la mitad de la suerte de los treintenos y la otra mitad de la segunda suerte de la entrefina. La de los veinte y quatenos deberá ser de la segunda suerte que saque la entrefina. La de los veinte y docenos deberá ser la mitad de la segunda suerte de la entrefina y la otra mitad de la tercera suerte de la misma entrefina. La de los veintenos deberá ser dos terceras partes de la tercer clase de entrefina y una tercera parte de la primer clase de la misma entrefina. La de los dies y ochenos deberá ser de la tercer clase de la entrefina y primer clase de la ordinaria. La de los dies y seissenos deberá ser de la segunda suerte de la segunda suerte [*sic*] de la ordinaria. La de los catorcenos podrá ser de la basta y ordinaria. Los vayetones y vayetas deberán construhirse de la lana que le corresponda según la clase o cuenta de hilos que tenga la piezaⁿⁿⁿⁿ. Y mediante a que de pocos años a esta parte se ha notado en esta fábrica haverse introducido los desperdicios o borras que saca el estambre, y que este material no tiene la subsistencia devida, para que la ropa salga con la firmeza correspondiente, especialmente la que se construye para vestuarios del Ejército y Marina; a fin de cortar de raiz las ocasiones que redundan en descrédito de la Fábrica y perjuicio del consumidor: se prohíbe expresamente que en la fabricación de ordenanza se pueda poner ni mesclar semejantes borras que se denominan entre los fabricantes con el nombre de tramón. Ygual prohibición tendrá, por la misma razón, la lana de pieles puesta en podridero, baxo la pena de ciento y cincuenta reales a los contraventores, aplicados por terceras partes: Cámara de la Real Junta General de Comercio, juez y denunciador.

7

Que los maestros hayan de poner el mayor cuydado, esmero y atención en el apartado y separación de las suertes de la lana, para darlas el destino que, según su calidad les corresponda, sin aplicar a una suerte la que pertenezca a otra más inferior, sino observando puntualmente lo dispuesto sobre el particular en el antecedente capítulo, com a requisito esencial para la bondad de la ropa. Y que tenga ésta los aparejos correspondientes a su clase y calidad, en cuyo importante punto pondrán el mayor cuydado los vehedores al tiempo de

^{mmmm} Des d'ací i fins "...fina", és un afegit del sots-delegat.

ⁿⁿⁿⁿ La resta del capítol és un afegit del sots-delegat.

presentárseles los paños, por quedar a su conosimiento y pridente juicio la determinación de si es o no fabricado de lana correspondiente.

8

Que ninguno de los paños que se fabriquen de qualquier calidad o suerte que fueren ha de poder urdirse de más largaria que la de dies y seis ramos^{oooo}, sin poder exceder cada uno de estos de la medida de la cadena que por regla tiene el gremio, para que con esto se logre la posible igualdad con el tiro de los paños. Y si algún maestro fabricante se le ofreciese hacer hasta tres piezas de mayor tiro, como muchas vezes sucede, deverá pedir permiso a uno de los vehedores, quien lo negará siempre y quando exceda de dichas tres piezas de un mismo color, por que el que le pide para más es con la idea de perjudicar a los operarios de bataneros, prensadores y tundidores, pues en las quatro piezas que excedan a los ramos de esta ordenanza se pueden fabricar cinco y contener las propias varas arregladas a la misma.

9

Que todos los paños que se fabriquen para tintarles de negro, excepto los catorcenos, devan tener el pie de medio azul turquí, tinte en rama, como circunstancia precisa para que tomen mejor color. Que dichos paños no puedan estar rayados, acanillados, ni contener lanas de distintos colores, no solo en el estambre, sino también en la trama, ni en la conclusión y remate del paño, siendo de la obligación del maestro fabricante presentar a uno de los veedores el paño que se huviere de tintar negro para que, reconciéndole digno por concurrir las prevenciones referidas, le dé permiso poniéndole el sello que se acostumbra, baxo la pena de ochenta reales de vellón^{pppp}, aplicado según queda manifestado, y otros ochenta, con la misma aplicación, al tinturero que no lo observe. Y si ocurriese salir alguna pieza de paño rayado, acanillado o manchado, fabricado de qualquier color, deverá presentarse a uno de los vehedores para que reconosca el defecto, puede tener composición en términos que sirva el paño de color fabricado sin perjuicio del consumidor; y quando no haya arbitrio se le concederá el permiso de tintar negro, haciéndole de cuenta del gremio a costa del dueño. Y para suplir el defecto de pie azul se deverá hacer tinte fino con dos arranques de cladera, o preparatorios, incurriendo en la misma pena y aplicación.

10

^{oooo} En el text original hi havia escrit "*quinse*".

^{pppp} En el text original parlaven de "*cinco pesos*".

Para que no decayga el crédito que tiene en la fabricación del color azul el gremio, por ser permanente según se da, seguirá el método de tintarse en lana y en tinaja con puro añil, como se acostumbra⁹⁹⁹⁹, cuidando de poner precisamente muestras de los paños de la clase de catorcenos hasta la de quarentenos perfectas y de buen color a la clase que respectivamente corresponda. Pero si se pide por el comercio el color azul tan cerrado y obscuro que no alcance poderlo dar con añil, como sucede con frecuencia, se permitirá, en este caso, pasar los paños por el baño del brasil o su extracto, palo campeche y grana. Con la precisa circunstancia, y no sin ella, que la pieza o piezas que se quieran pasar tengan el color correspondiente a su clase que iguale a las muestras que ponga el gremio. Y no llegando por ser más claro, no se permitirá, siendo la obligación de los fabricantes presentar los paños a uno de dichos vehedores para hacer el cotejo y obtener el permiso; por cuyo medio no puede resultar el menor perjuicio al consumidor y la Fábrica conservará su buen nombre y crédito. Y en el lanze¹⁰⁰⁰ que se ofreciese fabricar algunas mezclas con azul, en este caso se dará permiso para pasar alguna porción de lana que se juzgue nesaria solamente para dichas mezclas, con expresa licencia de los vehedores, pero no se permitirá pasar la lana para paños puramente azules. Incurriendo los contraventores a lo dispuesto en este capítulo a ciento y cincuenta reales de vellón, con la misma aplicación.

11

Que todos los paños que se construyan por los maestros de este gremio deban contener el número de hilos siguiente: el catorceno, mil quatrocientos; el dies y seisseno, mil seiscientos; el dies y ocheno, mil ochocientos; el veinteno, dos mil; el veinte y doseno, dos mil docientos; el veinte y quatrebo, dos mil quatrocientos; el veinte y seiseno, dos mil seiscientos; el treinteno, tres mil; el treinys y doceno, tres mil ducientos; el treinta y seiseno, tres mil seiscientos; y el quarenteno, quatro mil. Entendiéndose todo de fino a fino, sin comprehenderse las orillas, y lo mismo se observará en las vayetas y los vayetones. Y el fabricante que no observase puntualmente lo establecido en este capítulo será multado en ciento y cincuenta reales de vellón por la primera vez, repodiéndole a sus costas el paño a la clase que le corresponda, según la cuenta de hilos que contenga; por la segunda, doblada pena; y por la tercera, a más de ser privado del magisterio, sufrirá las arbitrarias que le imponga el subdelegada, entendiéndose siempre con la misma aplicación.

⁹⁹⁹⁹ Les precisions "en tinaja" i "como se acostumbra" son afegits del sots-delegat.

¹⁰⁰⁰ Aquesta consideració (fins "paños puramente azules") és un afegit.

12

Mediante que las poblaciones circunvezinas a la villa de Alcoy suelen traer algunas piezas de paños y vayetones a batanar, o para otro obrage, deverán estar sugetos a la censura de los vehedores, quiénes, encontrándolos defectuosos en la calidad y texido, tendrán obligación de denunciarlos al subdelegado como si fuesen de esta Fábrica.

13

Que todos los paños, vayetas y vayetones que se fabriquen, devan conducirse para enjugarlos a uno de los tendedores propios del gremio que para este fin hay dispuestos, y no a otra parte, para que de este modo ninguna pieza se oculte a los vehedores. Y el que lo contrario hiciese incurrirá en la pena de ochenta reales vellón, con la misma aplicación.

14

Con atención a que las vayetas que llaman de mortaja se construyen de la lana más basta y de menos consistencia, y que, puestas en el tendadero, inficionan los trechos, de forma que causan perjuicio a la perfección y pulidez de los paños, por pegárseles muchos pelos; deverán llevarse al tendadero del Tosal, donde se les señalarán por los vehedores dos o tres trechos, sin que puedan enjudgarse en otra parte, baxo la pena de ochenta reales de vellón, con la misma aplicación.

15

Todos los paños, vayetas y vayetones que se fabriquen y lleven a enjugar a los tendedores deverán estar sugetos al drecho de sello o bolla establecido para satisfacer las obligaciones y cargas del gremio como contengan ocho ramos, pagándose al arrendador que fuere o persona que éste destinare. Y lo propio deve entenderse en los que, con licencia de los vehedores, se llevan a enjugar a otras partes en los días que no bastan los trechos de los tendedores para todos. Que en el caso de ocultarse alguna pieza incurrirá el maestro fabricante en pena de ochenta reales vellón, con la misma aplicación.

16

Todos los maestros pondrán el mayor cuydado y esmero en desmotar los paños y demás texidos, para que de este modo se logre el aseo y pulidez que se apetece. Y si, preentada alguna pieza al vehedor, la reconociese con este defecto, deverá mandar al maestro que lo enmiende, o encargarlo a otro fabricante qualquiera, a costas de aquél, según le paresca conveniente. Entendiéndose lo propio en qualquiera otro defecto que se advierta en la ropa,

siendo de los que puedan remediarse y reformarse.

17

Ningún maestro del gremio podrá cortar, para vender o para otro destino, pieza alguna de paño en qualquiera estado que tenga, sin haver obtenido antes la aprovación de los vehedores y el correspondiente acostumbrado sello, baxo la pena de ochenta reales de vellón por cada vez que lo executare, y en aquél incurrirá el que fabricare qualquier pedazo de paño, por corto que sea, y no lo presentare a los vehedores, con la misma aplicación.

18

Que cada maestro haya de tener su marca o señal particular, distinta de los otros, y ha de ser precisamente el que se dé y haya dado al tiempo de crearle maestro, para que, manifestándole al texedor, lo ponga éste en la faxa en toda suerte de paños, menos los catorcenos, vayetones y vayetas, como hasta ahora se ha practicado, sin poderlo variar ni dexarle de poner baxo la pena de ochenta reales vellón al fabricante, y igual al texedor, con la misma aplicación.

19

Que requeridos los vehedores para la averiguación de los texidos que se les manifestasen ser falzos [*sic*] y fabricados contra lo dispuesto en estos capítulos, deverán desde luego practicar las oportunas diligencias en seguimiento de dichos texidos. Y no haciéndolo incurrirán en la pena de ochenta reales vellón, y a más responsables por los fraudes, daños y menoscabos que rsultasen por su omisión.

20

Para evitar los contínuos robs, fraudes y abusos que la experiencia tiene acreditados en perjuicio de la fabricación y de los intereses de sus maestros, se prohíbe baxo la pena de ciento y cincuenta reales vellón, que ninguna persona pueda vender lana tintada de qualquiera calidad que sea. Y para que no resulte la menor trava a los sugetos que desean vender alguna porción de dichas lanas tintadas, cuydará el gremio de nombrar un sugeto de probidad y de su entera satisfacción para que compre en su casa las lanas tintadas que se le presenten, pagándolas del fondo del gremio al precio justo que se señalae por los vehedores según su calidad y color. Y para evitar el inconveniente de que algunos sugetos, por lograr la salida de

la lana asegurando el percibo de su importe en la ora que lo resuelvan, formen de esto un ramo de comercio contra la intención explicada, y de que resulte extinguir por este medio el fondo que tenga destinado el gremio: podrán los vehedores permitir en semejantes casos a sus dueños que las vendan removido todo fraude^{ssss}. Y el maestro fabricante, o qualquiera otro sugeto que quiera comprara alguna lana tintada acudirá a la casa destinada y se le dará por el mismo precio que se compró, sólo con el aumento de tres quartos en libra, para satisfacer el trabaxo del encargado. Y si algún maestro fabricante por faltarle lana para la conclusión de algun pieza la pidiese a algún compañero por tenerlas de aquél color y calidad que le falta, deberá dar noticia a uno de los vehedores, incurriendo en la misma pena, con la propia aplicación, el que hiciere lo contrario.

21

Que ninguna persona que no tenga la qualidad y goze de maestro pueda por sí, o por medio de otra, fabricar los paños y demás texidos que en estos capítulos se expresan, baxo la pena de perdimiento de dichos paños y texidos. Y si no estuviesen fabricados y sólo las lanas preparadas, incurrirán en este caso con perdimiento de ellas, con la misma aplicación.

22

No deviendo impedir el exercicio de un oficio al de qualquiera otro a quién quiera usarle como tenga la instrucción y suficiencia nesesaria, el sugeto que desee obtener el magisterio de fabricante o texedor se presentará ante el escrivano de Fábrica a tomar plaza, para que en la primer Junta de Gobierno que ocurra, sea examinado por los componentes, con asistencia del subdelegado. Y hallándolo instruhido en las maniobras de la fabricación y sus texidos, se le conferirá la correspondiente Carta de Examen de maestro fabricante y de texidos, por lo que se califique su habilidad, sin nesesidad de acreditar los requisitos de aprendisage, oficialía, domicilio, ni otro alguno, ni de satisfacer más gastos ni propinas que las que basten para indemnizar a los examinadores del tiempo que ocupen en el examen.

23

Que las viudas de los maestros del gremio continuen en el mismo goze de privilegios y prerrogativas que logran sus maridos, entendiéndose mientras se cobserven en su nombre.

^{ssss} Tota aquesta disposició també és un afegit (des de "Y para evitar...") que tenia altres dos redactats diferents, encara que amb el mateix contingut substancialment.

24Tintoreros

Para evitar los perjuicios que suelen experimentarse en los paños y lanas que se tintan de negro, verde, pagiso [*sic*], amarillo y otros colores, los tintoreros, al tiempo de tintar los paños y lanas de algún fabricante, no podrán poner en la caldera porción alguna de lana de otro dueño, pedazo de paño, ni otra cosa baxo la pena de ciento y cincuenta reales vellón, y de responsabilidad por los daños y perjuicios que resulten a aquél. Pero si los tales paños y lanas se tintaren de cuenta del fabricante, como muchas vezes sucede, pagándole al tinturero los derechos que se estipulan, puede en tal caso hacerlo con la noticia y permiso del fabricante, y no de otra forma, baxo la misma pena y aplicación.

25

En atención a ser costumbre que los fabricantes entregan el añil correspondiente a los tintoreros de tinajas para tintar las lanas, se prohíbe baxo la pena de ciento y cincuenta reales vellón, el que ningún tintorero pueda tintar a precio determinado a fabricante que no entregue añil, para evitar la ocación de usurpaciones que puedan cometerse, sacando el tinte de añil de las tinajas pertenecientes a otros fabricantes^{ttt}.

26

Para ocurrir a los inconvenientes que resultan en la lana que se tinta de azul, ningún tinturero de este color pueda poner en la tinaja porción alguna de lana a más de la del dueño principal de cuya cuenta va, baxo la pena de ciento y cincuenta reales vellón, con la misma aplicación^{uuuu}.

27

Siempre y quando resultase por el poco cuidado de los tintoreros o por poner éstos ingredientes no correspondientes al color de la lana o paño que se ha de tintar para ser más baratos, como muchas vezes sucede, salir quemados o con otro defecto substancial contra la

^{ttt} Aquesta redacció és de mà del sotsdelegat, ja que l'anterior, tot i dir el mateix, era molt confusa.

^{uuuu} En aquest cas el sotsdelegat elimina una frase del final, ja que resultava redundant.

lana o paño. Incurrirá en la pena de treientos reales^{vww} de vellón, con la misma aplicación, a más de ser responsables a lo daños y perjuicios que le resulten al fabricante dueño de la lana.

Urdimbreros, trameros y hiladoras

28

Existiendo quasi todos los urdimbreros, o trabaxadores de los urdimbres del gremio, y algunos trameros, en los pueblos inmediatos a Alcoy, hasta la distancia de quatro cinco [sic] leguas, para que conste quiénes son y el pueblo donde viven para el buen orden, arreglo de la Fábrica y qualquier reclamación que pueda hacerse: se deverán todos los referidos urdimbreros y trameros alistarse en el libro que al intento se pondrán en poder del escrivano de la Fábrica, donde conste el nombre y apellido, y pueblo de su residencia, baxo la pena de ochenta reales vellón, con la misma aplicación al que lo dexase de hacer.

29

Los urdimbreros y trameros quando se presenten a los fabricantes a recibir lana para trabaxar, ya sea de urdimbres o tramas, será pesada a su satisfacción, y recibirán el tanto estipulado o que se estipulase, según su calidad y clase, con el azeyte correspondiente. Y quando la buelvan al fabricante comprobará el peso, y encontrando faltar alguna porción de la que entregó deverá hacerlo presente a los vehedores para que éstos, teniendo en consideración las mermas que pueda tener dicha lana al trabaxarla, graduen la porción que falte, cuyo importe deverá satisfacer el urdimbrero o tramero, a más de incurrir en la pena de sesenta reales vellón, con la misma aplicación.

30

Teniendo acreditado la experiencia los continuos diarios robos que se cometen en las lanas que se entregan a los urdimbreros y trameros para trabaxar, executándose por medio de los oficiales cardadores y por las hilanderas, que la venden a los sugetos que se presentan en los respectivos pueblos a comprarlas^{wwww}, redundando un recargo considerable a la fabricación, en perjuicio del público. Para atajar estos males, deverán los fabricantes, al tiempo de dar las lanas a los urdimbreros y trameros, entregarse una guía precisamente que, al intento, se mandará imprimir por el gremio las nesarias, y rubricada por uno de los vehedores, en la que

^{vww} El sotsdelegat segurament considerava aquesta falta molt greu ja que la pena que s'imposava en el primer text era menor: "veinte pesos".

^{wwww} Seguía la següent frase esborrada: "...y que la mayor parte de estos desórdenes nacen de estar separados de la capital donde existe el gobierno de la Fábrica...".

se exprese el día y ora en que se entrega la lana, peso que contiene, clase, calidad y color; cuya guía debolverá el urdimbrero o tramero quando buelva la lana trabaxada. Y al sugeto que se encontrase alguna porción de lana tintada sin el preciso requisito de la guía, justificado no ser de legítimo dueño, perderá dicha lana, a más de incurrir en la pena de ciento y cincuenta reales vellón, con la aplicación manifestada.

31

Para atajar los graves daños que resultan a la fabricación en descrédito de los yndividuos del gremio, que no pueden cumplir al tiempo estipulado con las contratas que tienen celebradas para vestuarios del ejército y particulares, por el desorden que se experimenta en los urdimbreros y trameros de recibir lanas de diferentes fabricantes a un mismo tiempo, y estándolas trabaxando se les presentan muchas vezes otras de distinto maestro, y por que les ofrece o da alguna gratificación más de lo justo, dexan el trabaxo de la primera que deve ser preferida. Se prohíbe que ningún urdimbrero y tramero pueda trabaxar lana que aya entrado en su poder posterior a otra, deviéndose verificar el despacho de la primera por orden gradual de tiempo, pues el que contraviniese a ello, justificado por la fecha de las guías o por otro término, incurra en la pena de ciento y cincuenta reales vellón, con la misma aplicación.

32

El maestro fabricante que contribuya a defraudar el arreglo prescripto en los capítulos antecedentes, formando guías con fecha anticipada, o con otro título, a más de incurrir en las mismas penas establecidas contra los urdimbreros y trameros, sufrirá las arbitrarias que le imponga el subdelegado.

33

Para evitar el perjudicial abuso que se observa en las hilanderas, de quedarse una o más cardadas de lana de cada libra que se les entrega para hilar, con el pretexto de que sirve para la cuerda del torno, cuya obligación por ningún título puede atribuirse al fabricante. Siendo reparable que las cuerdas las hacen de la lana más basta, y con dicho motivo apartan y se quedan de todas las libras que se les entregan para hilar, desde la más ínfima hasta la más superior calidad, vendiéndola después o destinándola a otros usos. Resultando de aquí el inconveniente de no poderse averiguar algunos hurtos de lana, por atribuirse su origen a las hilanderas, que baxo el color de la cuerda la recogen. Para cortar de raiz semejantes fraudes y motivos que se cometan se prohíbe absolutamente semejante abuso de que las hilanderas puedan quedar de la lana que se les entregue para hilar la menor porción con motivo de la

cuerda ni por otro alguno. Y para que las tengan de lana, por tener acreditado la experiencia ser más útiles que de cáñamo u otro material, cuydará el gremio de mandar hacer de su cuenta las nesasarias para el desempeño de toda la Fábrica, siempre de un mismo color. Y las tendrá de venta en el sugeto y casa destinada para la venta y compras de lanas tintadas, y se les dará a dichas hilanderas a un precio módico y equitativo que señalarán los vehedores. Y para que estas operarias queden indemnizadas del gasto de las cuerdas, sin embargo de ser de su obligación el ponerlas, será del cargo del fabricante el abonar, por medio de los urdimbreros y trameros, veinte y quatro maravedices por cada trama, y lo mismo por cada urdimbre, que es lo que pueden consumir según el devido cálculo formado. Y la hilandera que se le justifique haverse quedado con la menor porción de lana, incurrirá por la primera vez en la pena de quatro reales de vellón, por la segunda dobladas, y por la tercera, a más de no poder trabaxar en ninguna de las maniobras del gremio, las arbitrarias que estime el subdelegado.

Texedores

34

El peyne en que texa el paño catorceno ha de tener dies palmos y medio valencianos de largo; el dies y seiseno y dies y ocheno, onze palmos; el veinteno, once palmos y medio; el veinte y doceno, doce palmos y medio; el veinte y quatreno, veinte y seiseno, y treinteno, doce palmos; el treinta y doceno, doce palmos y quarto; y el treinta y seiseno y quarenteno, doce palmos y medio. Y el que contraviniere a lo dispuesto en este capítulo para texer los paños de ordenanza, incurra en la misma pena de ochenta reales de vellón, y en la misma pena incurrirá el maestro que tegiere paño, vayeta o vayetón, faltándole el número de hilos establecido en el capítulo 11 a las respectivas clases, celando con particular cuydado los vehedores de texedores esta observancia. Y encontrando la falta en una o más vías en la obra, pasarán la noticia correspondiente a los de la Real Fábrica, para que, allando culpado al maestro fabricante, le denuncien y se castigue según lo establecido. Y si la falta no llegase a media vía se exigirá al contraventor doce maravedices por cada hilo que se allare faltar al texido, con la misma aplicación.

35

Los peynes que hicieren para el texido de los paños, vayetas y vayetones de ordenanza, establecidos en el capítulo antecedente, se firmarán antes de ponerles en exercicio a los vehedores de texedores para que, allándolos conformes a las reglas establecidas, los marquen con la marca que al intento se hará. Y al maestro que texiere con peyne no marcado se le exigirá la multa de ochenta reales vellón, con la misma aplicación.

36

En los paños, vayetas y vayetones de ordenanza que se texieren por los maestros del gremio, a excepción de los catorcenos, se pondrá en las faxas las armas de la villa de Alcoy, siempre que llegue a ocho ramos; la señal del texedor y la del fabricante, y las letras que digan Real Fábrica de Alcoy, para que con esta inscripción se conosca de la fábrica de donde procede. Formando también en las propias faxas, las letras, a guarismos romanos, que manifiesten con toda claridad la suerte del paño, vayeta o vayetón. Y faltando al cumplimiento de qualquiera de las circunstancias prevenidas en este capítulo, incurrirá el maestro en la pena de ochenta reales de vellón; por la segunda doblada; y por la tercera, a más de las arbitrarias que le imponga el subdelegado, en privación de oficio en el caso especial de poner señal de otro maestro.

37

Todo texedor deberá recibir del maestro fabricante la lana de los urdimbres y tramas pesadas para que, debuelto el paño en gerga al dueño, pueda comprobarse por el peso si abrasa toda la que dió. Y en el caso de econtrar falta se dará parte a los vehedores de texedores para que graduen las mermas que haya podido tener en la maniobra de texer, debiendo satisfacer el texedor al maestro fabricante hasta el cumplimiento incurriendo a más en la pena de ochenta reales vellón, con la misma aplicación.

38

Al maestro texedor que se le entregasen algunas hilazas muy gordas o mal hiladas que no puedan pasar, deberá dar cuenta a los vehedores para que éstos, dando noticia a los de la Fábrica, mediante péritos, provean lo correspondiente contra el fabricante o sus operarios, a fin de corregir semejantes defectos, dando cuenta al subdelegado.

39

Todo maestro que texiere pondrá en cada una de las piezas de paño, vayeta o vayetón de ordenanza, los listones correspondientes, que han de correr de parte a parte del paño en su principio, de diferente color. En esta forma: en el paño catorceno un listón, en el dies y seiseno listón y medio, en el dies y ocheno dos listones, en el veinteno dos listones y la mitad de medio, en el veinte y doceno dos listones y medio; en el veinte y quatreno tres listones, en el veinte y seiseno tres listones y medio, en el treinteno quatro listones y medio, en el treinta y doceno cinco listones, en el treinta y seiseno cinco listones y medio, y en el quarenteno seis listones. Debiendo empezar a texer todo paño, vayeta y vayetón de ordenanza por la faxa, para evitar

fraudes. Y si ocurriese el texer algún color delicado que combiniese al fabricante hacer la faxa a lo último, en tal caso, antes de empezar deberá dar parte el maestro a uno de los vehedores de texedores. Y el que no observase las circunstancias establecidas en este capítulo, incurrirá en la pena de ochenta reales de vellón, con la misma aplicación.

40

Qualquiera maestro, oficial o otra persona que creciese o menguase los peynes y listones, según se alla establecido en estas ordenanzas, incurrirá por la primera vez en ciento y cincuenta reales de vellón de pena, doblada por la segunda, y por la tercera a más de ser privado de oficio, en las arbitrarias que le imponga el subdelegado.

41

Los vehedores de texedores, tendrán la obligación de visitar todos los telares de los maestros tres veces al mes cuando menos, a fin de reconocerlos con especial atención y ver si tienen las circunstancias precisas a su devida perfección; y si los paños, vayetas y vayetones que se encontrasen texiendo contienen las calidades prevenidas en estas ordenanzas, según las suertes que van expresadas. Y allándolos defectuosos en qualquiera de ellas, incurrirá el maestro que los texiese en las penas establecidas a cada uno de los defectos que se encontrase. En cuyas visitas se atenderá entre las demás circunstancias a si el texido va claro o conforme deve estar, y allándole claro, incurrirá el maestro en la pena de ochenta reales vellón, y doblada al vehedor que lo disimulase por contemplación o otro motivo, como igualmente algún otro defecto contra la perfección del texido.

42

Ninguna persona, de qualquier estado y condición que sea, no siendo creado maestro del gremio, podrá texer de su cuenta en cas propia, ni en otra distinta, paños, vayetas y vayetones, tanto de ordenanza como de libertad, pena de ciento y cincuenta reales vellón por la primera vez, doblada por la segunda, y por la tercera, a más de no poder trabaxar en ninguna de las maniobras del gremio, las arbitrarias que le imponga el subdelegado.

43

Siendo imposible poder señalar precios fixos y ciertos a cada vara o ramo de paño que se tegiere que han de pagar los fabricantes a los texedores por su trabajo, pues esto depende de las circunstancias y nesidad de tiempos; se combendrán entre sí los fabricantes y texedores sobre lo que devan satisfacer los primeros a los segundos por vara, ramo o pieza,

deviendo ser el pago en dinero efectivo, incurriendo en la pena de ciento y cincuenta reales de vellón el que lo contrario hiciere.

44

Si el maestro texedor tiene peyne propio de la forma y calidades correspondientes a la suerte del paño que al fabricante se le ofreciere, no podrá éste introducirse a hacerle, ni tampoco si el maestro texedor se allanare a hacerlo de su cuenta y de caudal propio. Pero no teniéndole, ni pudiéndolo hacer por falta de medios, tendrá libre facultad el fabricante de hacerlo, manifestándolo a los vehedores de texedores, para que le reconoscan y marquen, hallándolo conforme a las circunstancias prevenidas en el capítulo 34, reconbrándole concluída la texedura del paño, vayeta o vayetón, cobrando de alquiler del peyne lo que se estipulare, baxo la pena de ochenta reales vellón al que contraviniere.

45

Ningún maestro texedor tendrá facultad de poder sacar del telar antes de estar concluída la pieza que texiere, sea de la calidad que fuese, deviendo guardar el orden gradual al de tiempo prescripto en el capítulo 31 para los urdimbreros y trameros, a fin de ataxar los daños y perjuicios que en el mismo se mencionan, incurriendo en la pena de ochentaa reales de vellón el que se le justificar faltar a esta observancia, a más de que se mandará texer a otro maestro a sus costas.

Bataneros

46

No siendo justo que los maestros fabricantes sufran el perjuicio que resulte a los paños, vayetas y vayetones en el batán, todos los bataneros tendrán la precisa obligación de reponer y reformar a sus costas qualquiera defecto que resultare del batán, si fuese tal que admitiese reforma. Pero siendo de los graves que no podrán reponerse, deberá satsfacer y pagar al dueño del paño, vayeta o vayetón las pérdidas y menoscabos que se le siguieren, incurriendo a más en la pena de ochenta reales vellón.

47

Deverán los bataneros tener particular cuydado en que los paños de ordenanza después de batanados queden a la ancharia siguiente. Los quarentenos deverán quedar a los seis palmos y medio valencianos de ancharia; lo mismo los treinta y seisenos, treinta y docenos, treintenos, veinte y seisenos, y veinte y quatrenos; los veinte y docenos, seis palmos y tres

cuartos; los veintenos, seis palmos y un cuarto; los dies y ochenos, y dies y seisenos, seis palmos; los catorcenos, cinco palmos y medio; los vayetones deberán quedar a la ancharia que corresponda a su cuenta y clase; y las vayetas serán de ancharia arbitraria^{xxxx}. Siendo prevención que por alguna casualidad ocurriese que algunas piezas de palño o vayetón no quisieren encogerse en el batán por la mezcla de lana, u otro motivo, deberá el batanero dar cuenta al dueño para que este, pasando noticia a uno de los vehedores de la fábrica, se constituya en el batán, y, reconociéndole, provea lo nesesario. Incurriendo en la pena de ochenta reales vellón el que no cumpliere puntualmente con lo prevenido en este capítulo.

48^{yyyy}

Para evitar los fraudes que resultan de batanarse muchos pedazos de paños y vayetones que no llegan a contener ocho ramos; es prevención que ningún batanero pueda proceder a batanar pedazo alguno que no llegue a los ocho ramos, sin noticia y licencia expresa de uno de los vehedores que la darán por escrito, incurriendo en la pena de ochenta reales vellón el que faltase a esta observancia.

49

El ramo de economía introducido en los batanes de recoger las haces o desperdicios del aceyte y jabón que sacan los texidos al tiempo de batanar es laudable siempre y quando se purifique este material como corresponde, para que el aceyte que produce pueda mezclarse en el jabón sin perjuicio de la ropa. Pero como la experiencia tiene acreditado que muchos bataneros y jaboneros no executan la operación como exige un asumpo [sic] de tanta importancia para el ahorro de gastos, lo que produce no tener muchas porciones de jabón fabricado por dicho aceyte las qualidades de bondad nesesaria paa limpiar los texidos que suelen salir algunos defectuosos. Para atacar estos daños, siempre y quando por semejante defecto se encontrase alguna pieza manchada, incurra el batanero en la pena de ochenta reales vellón, lo mismo el fabricante de jabón, a más de abonar los dos, los daños y perjuicios que resulten al texido.

50

Cardadores de percha y tundidores

Mediante a que los operarios cardadores de percha y tundidores se allan baxo la

^{xxxx} La resta del capítol és un afegit del sots-delegat.

^{yyyy} Aquest capítol no es trobava al text original, sent afegit pel sots-delegat.

inmediata direcció de los maestros fabricantes, por executarse estas faenas en las respectivas casas de estos, y que depende de su voluntad el aumentar o disminuir las operaciones de aparejos y tixeras, tendrán particular cuydado, unos y otros, en que se de a los quarentenos dies obras de tixera; a los treinta y seisenos, nueve; a los treinta y docenos, y treintenos, siete; a los veinte y seisenos, y veintey quatrenos, quatro; a los veinte y docenos, veintenos, dies y ochenos, y dies y seisenos, tres. Cuydando los vehedores de esta devida observancia.

Prensadores

51

Los prensadores deverán dar esta última importante mano a los paños y demás texidos con la apetecible perfecció, dexándoles estar la primera vez que les ponen en prensa un día entero, y la segunda, que se apellida con el nombre de buleta, doce oras a lo menos. Entendiéndose esto en los paños hasta la suerte de veinte y seisenos, pero a los treintenos y demás de superior cuenta, se las han de dar dos bueltas o prensadas, de suerte que esten doble tiempo en la prensa, baxo la pena de ochenta reales vellón. Y en igual pena incurrirán los prensadores si por su culpa o poco cuydado saliesen de la prensa los texidos manchados o arrugado, y de reponer dichos defectos a sus costas.

Preseptos generales

52

A todos los maestros fabricantes y texedores, como igualmente a los tintureros, trameros, urdimbreros, bataneros, tundidores y prensadores, les será libre admitir los aprendices que nesecesitaren ajustar con ellos mismos, o con sus padres o tutores al tiempo del aprendisage y las condiciones de la enseñanza, obligándose a su cumplimiento, por papel privado o por escritura pública, como mejor les acomodare a unos y a otros. Cuydando los vehedores de texedores de su puntual cumplimiento y que no se les dé mal trato, en lo respectivo a los maestros y operarios de los telares, y los vehedores de la Fábrica de los maestros y dependientes de los demás ramos de la fabricació^{zzzz}. Dando cuenta al subdelegado de qualquiera inobservancia para que provea lo correspondiente.

53

Siendo sumamente perjudicial a la fabricació y buen gobierno del gremio que los

^{zzzz} La redacció d'aquesta darrera frase és obra del sots-delegat; de fet, el text anterior (esborrat) és molt més simple.

maestros fabricantes y texedores, como los tintureros, urdimbreros, trameros, bataneros, tundidores, perchadores y prensadores, despidan a sus operarios, y estos que abandonen a aquellos por voluntad sin precedente noticia. Siempre que les convenga hacerlo lo ejecutarán, pero con la precisa circunstancia de avisarse resíprocamente ocho días antes, para que el operario pueda proporcionarse colocación en otra parte, y el amo buscar quién le reemplace. Debiendo satisfacer puntualmente quanto le deva por su trabaxo al operario, y éste al amo por razón de anticipos y a cuenta de sus travaxos o jornales, en términos que no podrá entrar a trabaxar en otra parte maniobra alguna de la Fábrica, ni persona alguna admitirle, que no le conste estar enteramente satisfecho y corriente el amo que dexa, baxo la pena de ochenta reales de vellón a los contraventores.

54

Consecuente a la reunión del Gremio de Fabricantes con el de Texedores, mandado en orden de la Suprema Junta General de Comercio y Moneda, de treinta de marzo de mil setecientos noventa y ocho, y concordia aprobada. El Gremio de Fabricantes tendrá la facultad de nombrar uno o dos zeladores inteligentes y de conocida providad para que recurran los obradores de los fabricantes, los de los trameros y urdimbreros, y todos los demás artefactos dependientes de la Fábrica para enterarse si en los texidos y demás operaciones de la fabricación se contraviene a las reglas establecidas, y si se cometen usurpaciones, vicios y fraudes, denunciando sin excepción de personas al subdelegado, los autores y perpetradores, para que tome las providencias correspondientes al condigno castigo.

55

Gozando todos los fabricantes de paños y demás texidos de lana, con arreglo al capítulo dies y siete de la Real Cédula de dies y ocho de noviembre del año mil setecientos setenta y nueve, del fuero de la Real Junta General de Comercio y de sus subdelegados en todos los asuntos relativos a sus manufacturas, calidad y perfección de la economía, disposición y arreglo de fábricas, instrucción de operarios y artistas; mediante a que el gremio de esta villa se compone de mil ducientos maestros, que cada uno de por sí, gobierna su fábrica con más o menos fabricación según el mayor o menor caudal, que a esta proporción mantienen los operarios nesarios, que forman un total de siete a ocho mil, y que la mayor parte no tienen para subsistir más que el jornal diario, lo que facilita con frecuencia abandonar el cumplimiento de su obligación en las maniobras de la fabricación, en perjuicio de ésta. Por la segura esperanza de que no pueden pagar la menor pena pecuniaria, cuyo mal exemplo cunde y produce no solo el desgobierno interior de la fábrica, sigue la insubordinación y aún muchas

veces el desacato a las providencias del subdelegado. Para atajar estos males y que no queden sin castigo semejantes desórdenes, todo yndividuo de la fábrica que diese causa o motivo justo para su arresto o prisión, ya proceda por los antecedentes indicados, o ya por otros que traygan el origen de la fabricación y su arreglo, que juzgue el subdelegado dignos de esta clase de corrección o castigo, lo sufrirá en la casa de ofico propia del gremio.

57

A qualquiera yndividuo del gremio, sea de la clase que fuere, que se le justificare haver ocultado o usurpado lana o qualquiera otra materia de la fabricación, en poca o mucha cantidad que huviese recibido para elaborar, se le exigirá la multa de ciento y cincuenta reales de vellón, a más de las arbitrarias que contemple el subdelegado, según la gravedad y circunstancias del delito, hasta la exclusió del gremio, para que no pueda trabaxar en ninguna de sus maniobras, incurriendo en la misma pena el sugeto que le facilite ocupación o trabaxo en qualquiera ramo de la fabricación.

57

Conseguida la correspondiente aprovación de estas ordenanzas, el gremio cuydará de mandar imprimir el competente número de exemplares para facilitar a sus maestros y demás yndividuos los que neseciten a coste y costas para su instrucción y devida observancia, y el subdelegado circulará a las justicias de los pueblos donde existen operarios dependientes de esta Real Fábrica, un exemplar a cada una, para que cuyden de su puntual cumplimiento, dando cuenta al mismo subdelegado de las contravenciones para que éste las castigue en la conformidad que está prevenido en las propias ordenanzas.

Alcoy, 5 de octubre de 1803.

Fabricación de libertad^{aaaaa}

Consecuente a la Real Cédula de 11 de octubre de 1789, podrá qualquiera maestro fabricante fabricar libremente sin sugesión a ordenanza, así en lo ancho, número de hilos y peso, como en las maniobras y máquinas, poniendo solo su nombre y pueblo de su residencia con toda claridad en las faxas de cada pieza. Pero mediante que la expresada Real Cédula les permitió apartarse de las reglas comunes para inventar, variar o imitar lo bueno de los géneros

^{aaaaa} Aquest capítol, que no té número, es trobava al primer projecte en el número 23.

extrangeros, mejorando y proporcionando de este modo los nacionales más al gusto de los consumidores, pero que de ningún modo les autorizó para empeorarlos, engañar al público y aprovecharse indevidamente de su poco conocimiento, no podrán impedir ni resistir que se celen y corrixan, según fuere necesario, dentro y fuera de los obradores todo vicio y defecto que resulte contra la bondad esencial de la ropa, que se castigarán como corresponda, dexando a la prudencia y discreción de los vehedores que darán parte a el subdelegado en caso de contravención, para que acuerde las providencias que estime convenientes para el castigo que será según el vicio o defecto que aparezca, o dando cuenta a la Suprema Junta General de Comercio, para que se sirva resolver lo que estime conforme.

Document 69.

ATA, Llibre 9è^{bis}, Acuerdos de la Real Fábrica de Paños de la villa de Alcoy, desde 1784 a 1804, s.f.

ARRENDAMENT I CAPÍTOLS DE L'ARRENDAMENT DE LA BOLLA DE L'ANY 1804

[Al marge] Remate de bolla.

En la villa de Alcoy a los dies y nueve días del mes de diciembre, año de mil ochocientos y tres. Los señores Don Nicolás Gosálbez, del estado noble, clavario actual de la Real Fábrica de Paños establecida en ella, Gregorio Moltó y Nadal Jordá, vehedores de la misma, insiguiendo lo acordado y resuelto por los vocales que la componen, en Junta celebrada en la mañana de este día, en la que se acordó imponer el drecho de bolla por cada una pieza de paño, de vayeta y de vayetón que se fabricare en esta Real Fábrica, a razón de cinco reales de vellón por pieza, para subvenir a los precisos gastos que ocurran a la citada Real Fábrica, con arreglo a la facultad concedida en Real Cédula de Su Magestad, expedida en Madrid a veinte y ocho de marzo del año mil setecientos treinta y dos. Por tanto, dichos señores Clavario y vehedores en su citada representación, congregados en la Sala Capitular, assistidos del Señor Don Josef Gisbert y Doménech, del estado noble, abogado de los Reales Consejos, y por la Real Junta General de Comercio y Moneda Juez Subdelegado de la citada Real Fábrica de Paños, para efecto de celebrar el remate y arrendamiento del referido derecho de bolla. Siendo la hora asignada para ello, y precedida convocación por bando público que se ha hecho en la mañana

de este día, haviéndose encontrado posturas de quatro mil libras moneda de este Reyno por tiempo de un año, que lo será el inmediato [sic] viniente, fue admitida y se encendió un pedazo de serilla publicándola el pregonero, manifestando con voz alta que no había más tiempo para poner postura que el que dicha serilla durase encendida, por que acabando de arder naturalmente quedarí perficionado el remate a favor del mayor postor. Y continuando el pregonero la subastación, aperciendo a la una, a las dos y a las tres, aspiró dicha cerilla con la postura de quatro mil trecientas dies libras y dies sueldos de dicha moneda, que hacen reales de vellón sesenta y quatro mil novecientos once reales y dos maravedíz, dada por Joaquín Llacer y Gisbert, maestro yndividuo de dicha Real Fábrica, vezino de esta villa. Por tanto, los susodichos señores Clavario y vehedores otorgan en sus citados nombres que arriendan y libran en arrendamiento al antedicho Joaquín Llacer y Gisbert, presente y aceptante, como mayor postor, el insinuado drecho de bolla, perteneciente a dicha Real Fábrica de Paños por tiempo de un año que lo será todo el inmediato de mil ochocientos y quatro. Reducido a la percepción y cobro de cinco reales de vellón por cada una pieza de paño, vayeta verde [sic] y vayetón que se fabricare en esta villa y se trageren de otras poblaciones para componer, consistente cada una pieza de los ocho hasta los diez y seis ramos, quando lo más, y el exceso y pedazos a proporción de su tiro. Por precio y valor de dichas quatro mil trecientas dies libras y dies sueldos^{bbbb}, moneda del Reyno, o de 64.911 reales y dos maravedís de vellón, pagadoras a los señores otorgantes, o a los que sucedan en sus officios, por tercias vencidas de quatro en quatro meses, la primera en fin de abril, la segunda a fin de agosto, y la tercera a fin de diciembre de dicho año mil ochocientos y quatro, en dinero metálico, con exclusión de vales reales, villetes y otra especie de moneda, quedando con obligación de poner de su cuenta y cargo una persona en el tendedor de esta villa, y otra en el del tosal para sellar toda la ropa que, a uno y otro, se llevare para enjugar, costeando todas las bollas que se necesitaren. Con presisa calidad de dar fiadores y principales obligados a contento y aprovación de los señores otorgantes dentro de tres días precisos, para seguridad y cumplimiento de este arrendamiento y puntual pago de su precio, con responsabilidad de costas, daños y perjuihicios que por su demora se causaren, quedando igualmente de cuenta y cargo del mismo Joaquín Llacer el pago de los drechos de este remate y salario de la escritura de fianzas que deva dar con arreglo a lo prevenido por arancel real, y dar copias francas siempre que las pidan los oficiales de la susodicha fábrica. Con cuyas circunstancias, y no de otra manera, prometen será cierto y seguro este arrendamiento y remate, baxo la obligación que hacen de los bienes y rentas de la Real Fábrica, su principal, havidos y por haver. Y estando presente el contenido Joaquín

^{bbbb} Subratllat a l'original.

Llacer y Gisbert, lo acepta según queda continuado por todo el año primero viniente mil ochocientos y quatro, y precio de las quatro mil trecientas dies libras y dies sueldos por que se ha librado a mi favor de moneda de este Reyno, que hacen 64.911 reales, dos maravedís de vellón, que promete pagar a los señores otorgantes, o a los que sucedan en sus oficios, por tercias vencidas de quatro en quatro meses, en dinero metálico y no en otra especie de moneda, quedando de su cuenta y cargo el cobro de cinco reales de vellón por pieza consistente [*sic*] d ocho a dies y seis ramos, y el poner una persona en cada uno de los dos tendederos para sellar la ropa que se llevare a enjugar, costeando todas las bollas que se nesecitaren [*sic*], y, a más, pagará por entero el drecho de este remate y el salario de la escritura de fianzas que aprontará dentro de tres días, y si fuesen menester copias de uno y otro, las dará francas siempre que se le pidan. Por todo lo cual se le apremie con solo esta escritura y eljuramento de quién fuere parte, en lo que difiere y releva de otra prueba, aunque por drecho se requiera. Y a mayor firmeza obliga su persona y bienes havidos y por haver. Y ambas partes, por lo que a cada una toca, dan poder a las Justicias de Su Magestad, especialmente al Señor Subdelegado que es y que por tiempo fuere de dicha Real Fábrica de Paños, a cuya jurisdicción se someten para que les apremien a lo que respectivamente llevan otorgado, con todo rigor y vía executiva, como por sentencia difinitiva pronunicada por juez competente, pasada en juzgado y consentida, sobre que renuncian las leyes, fueros y privilegios de su favor, con la general del drecho en forma.

En testimonio de todo lo qual así lo otorgaron ambas partes (a quiénes yo el escrivano doy féé conosco) en dicha villa de Alcoy, en los sitio, día, mes y año expresados al principio, y lo firmaron con el Señor Juez Subdelegado. Siendo presentes por testigos Yldefonso Gosálbez de Miguel y Miguel Pérez de Juan, maestros fabricantes de paños y vezinos de dicha villa.

Joseph Gisbert y Doménech; Nicolás Gosálbes; Joaquín Llacer y Gisbert; Gregorio Moltó; Nadal Jordá.

Ante mí, Christóval Mataix.

Document 70.

ATA, Llibre 9è^{bis}, *Acuerdos de la Real Fábrica de Paños de la villa de Alcoy, desde 1784 a 1804, s.f.*

REUNIÓ CONJUNTA DE LA JUNTA DE LA REIAL FÀBRICA AMB ELS OFICIALS DEL MONTEPÍO (30-XII-1804)

En la villa de Alcoy a los treinta días del mes de diciembre año de mil ochocientos y quatro. Los señores Josef Gozalbes y Abad, Josef Albors y Gozalbes, Antonio Yrles y Gisbert y Francisco Moltó y Pérez, clavario, vehedores y síndico actuales del Gremio de Fabricantes de Paños y Textidos de Lana de la Real Fábrica de esta villa, congregados en su Sala Capitular como lo acostumbran, en concurrencia de Josef Carbonell de Yldefonso, Antobio Pérez de Francisco, Josef Sempere de Josef y Josef Carbonell de Agustín, clavario y mayores que se titulan del Monte y Obra Pía, fundada para alivio y socorro de los maestros individuos, oficiales y demás dependientes y empleados en la citada Real Fábrica, en virtud de Real aprobación de S.M. (que Diós guarde) baxo diferentes capítuols y estatutos para su buen gobierno y dirección, incertos en la Real Cédula expedida en el Pardo a veinte y siete de enero del año mil setecientos treinta y ocho, y Francisco Juliá, recaudador de sus efectos. Asistidos del Señor Don Josef Gisbert y Doménech, del estado noble, abogado de los Reales Concejos, y por la Real Junta General de Comercio y Moneda Juez Subdelegado de la referida Real Fábrica de Paños en virtud de especial orden de S.M. contenida en su Real Cédula expedida en San Yldefonso a veinte de julio del año mil setecientos noventa y cinco.

[Al marge] Sobre el Monte Pío de socorro.

Siendo assí juntos, habló y dixo Su Merced: que en los nueve años que se hallava regentando la Subdelegación de esta Real Fábrica no havia tenido noticia de la fundación y establecimiento de la citada Obra Pía, hasta ahora que se la havían subministrado algunas personas timoratas, compasivas y amantes de los pobres que la componen, suponiendo la falta de gobierno que se le deve dar con arreglo a los fines y baxo los capítulos con que fue <areguida> y aprovada por Su Magestad. Y para más bien informarse de su instituto mandó recogerla, y bien enterado de su contenido reconoce el desconsertado arreglo con que lo está, continuando pues, siendo assí que por uno de sus capítulos se previene expresamente el nombramiento de clavario, mayores y oficiales en cada año; por otro capítulo el nombramiento

de colectores para recoger las limosnas destinadas para su fundación y socorro de los pobres enfermos; y por otro el rendimiento de cuentas que deven darse para saber el estado en que aquella se halle. Y que todo sea con asistencia, intervención y aprobación de los oficiales componentes de la citada Real Fábrica de Paños. Advierte Su Merced la culpable novedad de no haberse practicado en su tiempo cosa alguna de las prevenidas en la expresada Real Cédula. Y deseando por su notoria y benigna inclinación, y aún por su empleo de Subdelegado que les estimula el entero cumplimiento en todas sus partes, lo hacía presente a los componentes esta [sic] Junta, para que en su inteligencia le informasen del estado en que se halla la expresada Obra Pía y los remedios que juzguen oportunos para remediar las faltas tan notables que se advierten en el día. Asegurados de que por parte de Su Merced no perdonará fatiga ni omitirá diligencia alguna que pueda convenir al remedio de tan notables faltas, con el fin de ponerlo todo corriente para beneficio y subvención de los pobres yndividuos que la componen.

Y enterados los componentes de la sobredicha Obra Pía de quanto el referido Señor Subdelegado acaba de relacionar manifestaron diciendo que carecen enteramente de los capítulos contenidos para su fundación y creación, y que para gobierno de la misma se han valido de las instrucciones que les han dado sus antecesores en sus respectivos empleos. Y comprehenden que dicha Obra Pía va decaesciendo y extinguirse en un todo si no se toma una severa resolución en el cobro de las cantidades que se estan deviendo por sus cofrades, atrasados unos en muchos años, quienes, luego que caen enfermos, pretenden gozar del remedio que les facilita la citada Obra Pía, a lo que no deve darse lugar sin que primero satisfagan sus atrasos, para que de este modo se ponga corriente y logren los yndividuos el socorro que les dispensa dicha Obra Pía en semejantes casos. En cuya vista el sobredicho Señor Subdelegado mandó que Francisco Juliá, como recaudador que lo es de algunos años a esta parte de los efectos pertenecientes a la insinuada Obra Pía, presente a Su Merced una lista individual y por menor de los individuos que en el día la componen y de los años que, respectivamente, se hallan atrasados, para que en su vista pueda tomar conocimiento de tan importante asunto y llamarles a su presencia uno por uno y manifestarles la obligación que contraxeron quando se alistaron para su goce, haciéndoles cargo para su entero pago, o de lo contrario privarles del goce que les dispensa la susodicha Real Gracia.

Con lo que se concluyó esta Junta que firmó Su Merced con los demás que la componen y deben firmar. Y de ello, yo, el escrivano, doy fé.

Joseph Gisbert y Doménech

Document 71.

ATA, Llibre 10è.: *Juntas de la Real Fábrica de Paños de la villa de Alcoy desde 1805 hasta 1826, s.f.*

ACORD CONTINGUT EN LA JUNTA DEL 15-X-1813 SOBRE LA DISSOLUCIÓ DEL GREMI

Siendo <co>[...]mo el clamor para la supresión de la bolla de veinte reales de vellón impuesta por las courrencias y atenciones de esta Real Fábrica, y siendo este impuesto insoportable en el estado de decadencia en que se halla, además de esatrse para disolver este Gremio en su antigua planta, por mirarse gravatorio a sus yndividuos cuya libertad concede Su Magestad las Cortes en la Real Orden de ocho de junio último; sin perjuicio de deliberar en Junta General en quanto a su absoluta extinción del Gremio y creación de una Concordia con sólo el objeto de conservar los tendedores y continuar en la celebración de sus festividades y conservación de la capilla y altares a la parroquial. Se resolvió <cese> el impuesto de los veinte reales de vellón de bolla, haciéndose que todas las bollas devengadas hasta hoy sean pagadas a dicho respeto, con inclusión de aquellas piezas que se hayan ocultado.

Con el preciso y justo objeto de atender a las obligaciones sobredichas se acordó que desde este día a último del corriente año se pague la bolla a razón de dos reales de vellón.

Con el objeto de formar y presentar un reglamento que sirva de norma para el establecimiento que de nuevo se haga de esta Real Fábrica, personas que le representen, sus atenciones y atribuciones con lo demás que sea menester, para su aprobación y también para recibir las cuentas a los actuales gobernantes se confiere especial comisióna Don Rafael Gosálbez, Josef Gosálbez de Abad, Antonio Vitoria y Lorenzo Carbonell, y también al secretario Don Vicente Juan Pérez.

Document 72.

ATA, Llibre 10è.: Juntas de la Real Fábrica de Paños de la villa de Alcoy desde 1805 hasta 1826, s.f.

JUNTA EN LA QUE ES CONSIDERA LA PROPOSICIÓ DE SEBASTIÀ GONZÁLEZ I JOSEP ANTONI TORREGROSSA PER CONSTRUIR UNES MÀQUINES DE CARDAR I FILAR (17-XI-1814)

En la villa de Alcoy a los diez y siete días del mes de noviembre del año mil ochocientos catorce. Los señores Don Josef Gosálbes, clavario de la Real Fábrica de Paños de la misma, Antonio Pérez Vilaplana, Bautista Pérez, diputados^{cccc}, Don Rafael Gosálbes, síndico, y los prohombres y vocales, Miguel Carbonell, Guillermo Gosálbes, Pedro Cantó, Pedro Yrles, Nadal Jordá, Antonio Gosálbes Mataix y Rafael Gosálbes, mayor, celebrando Junta previa convocación, precedidos del Señor Don Antonio Josef Cavañero, corregidor de esta propia villa y partido, subdelegado de dicha Real Fábrica, se trató y resolvió los siguiente. En este estado entró don Antonio Vitoria, otro de los vocales.

Se ha visto un memorial presentado a esta Real Fábrica por Sebastián Gonsáles, maestro cerragero, vecino de Xijona, y Josef Antonio Torregrosa, fabricante de paños, vecino de esta villa, en que proponen la construcción de tres máquinas, una de esclafar y emborrar, otra de emprimir, y otra de torcer y hilar. La primera trabajará diez y ocho medias de lana a estilo de la tierra, la segunda nueve medias y la tercera hilará veinte y quatro libras, todo diariamente en clase de diezyocho. Cuyos jornales que se requerirían consisten en una cavallería, su costo diario ocho reales de vellón, un hombre con otros ocho reales, tres muchachos con doce reales y una muger con otros ocho, que el todo son treinta y seis reales. Ymportando el costo de la máquina treinta mil reales de vellón, que deverían entregarse en tres tercias, anticipándoles la primera, y concluída la primera y aprobada pasarían a completar la segunda y demás. En el supuesto que no siendo de la aprobación de esta Real Fábrica se obligan a reintegrar lo percibido en el término de dos años. Esta propuesta, después de una larga conferencia, queda admitida en dichos términos, y para que se lleve a su debido efecto y celebren la contrata con quanto ocurra relativo a este negocio, se acordó conferir comsión

^{cccc} És el primer cop que als veedors se'ls anomena "diputados".

especial a los señores clavario, vehedores y síndico.

Se ha dado cuenta de haver bajado el derecho de bolla con arreglo a lo determinado por la Junta, dexándola en solo ocho reales de vellón.

Con lo que se concluyó la Junta que firmaron el señor Presidente e Yndividuos de la Junta de que doy fée.

Antonio Josef Cavañero, Josef Gosálbes de Abad, Antonio Pérez Vilaplama, Juan Bautista Pérez, Rafael Gosálbes menor, Nadal Jordá, Pedro Cantó, Rafael Gosálbes mayor, Guillermo Gosálbes, Miguel Carbonell, Antonio Gosálbes Mataix, Pedro Yrles, Antonio Vitoria.

Ante mí, Vicente Juan Pérez.

Document 73.

ATA, Llibre 10è.: Juntas de la Real Fábrica de Paños de la villa de Alcoy desde 1805 hasta 1826, s.f.

JUNTA DEL 14 DE MAIG DE 1817 EN LA QUE LA COMISSIÓ DE LES MÀQUINES INFORMA QUE JA ESTÀ A PUNT LA DE TONDRE

En la villa de Alcoy a los catorce días del mes de mayo del año mil ochocientos diez y siete. Bernardo Peydro, clavario, Guillermo Gosálbes de Antonio, Lorenzo Pasqual, vehedores, Guillermo Gosálbes, síndico substituto, y los prohombres y vocales Luis Pasqual menor, Nicolás Jordá y Payá, Juan Miró, Joaquín Yrles, Lorenzo Moltó y Gosálbez, Francisco Vitoria, y además los fabricantes que subscribirán. Estando juntos y congregados en la Sala Capitular de la Casa de la Real Fábrica de Paños de esta villa celebrando Junta, precedida del Señor Don Antonio Josef Cavañero, corregidor subdelegado de la misma Real Fábrica, se trató y resolvió lo

siguiente:

Por la comisión encargada para llevar a efecto la maquinaria para las maniobras de la fabricación de paños se dió cuenta de estar ya concluída la máquina de tundir, compuesta de tres bancos y tigras, y que el trabajado es el más perfecto, según habían observado, y susceptible de más si se observan y rectifican las operaciones según lo dicte la experiencia y conocimientos ulteriores. Se hizo también presente, para la determinación de esta Junta, si debía por ahora quedar esta máquina de cuenta de la Real Fábrica, continuando sus trabajos, para que los fabricantes la vean, y se aprovechen por si les acomoda haverse para su propio uso, o si se estimaría su enagenación por remate público en favor del mayor postor. Y habiendo conferido detenidamente acorsaron uniformemente que la dicha máquina por ahora quede de cuenta de la Real Fábrica, trabajando hasta fin del próximo mes de junio, y después se enagene por remate público en favor del mayor postor. Que durante esete tiempo se administre por el escrivano de esta Real Fábrica, el que se señalará el tanto que deba pagarse por cada tixera; y al mismo tiempo cuydará de que se guarde turno a la presentación de paños, y a que se trabaje con perfección para evitar el descrédito de la máquina.

Con lo que se concluyó la Junta que firmaron dichos señores con el señor Presidente, doy fé.

Antonio Josef Cavañero, Bernardo Peydro de Joseff, Guillermo Gosálbez y [...], Lorenzo Pasqual, Guillermo Gosálbez, Lorenzo Moltó Gosálbez, Nicolás Jordá y Payá, Francisco Vitoria, Luis Pasqual y Pérez, Josef Gosálbez, Antonio Gosálbes, Joaquín Yrles, Juan Bautista Pérez, Roque Olcina, Juan Miró, Vicente Gisbert y Payá, Jaime Monllor, Nicolás Pérez, Luis Pasqual, Agustín Pasqual, Antonio Pasqual y Soler, Gerónimo Silvestre, Rafael Gosálbes mayor, Tomás Pasqual, Josef Terol, Bernardino Vitoria, Antonio Llácer, Miguel Carbonell, Josef Carbonell de Yldefonso, José Gosálbez <Pastor>, Pedro Cantó.

Document 74.

ATA, Llibre 10è.: Juntas de la Real Fábrica de Paños de la villa de Alcoy desde 1805 hasta 1826, s.f.

RESOLUCIONS PRESES EN LA JUNTA DEL 17 DE MARÇ DE 1818 EN EL SENTIT DE COMPRAR UNES MÀQUINES DE CARDAR I FILAR A PEDRO MIRAMON DE BILBAO I INFORMARSE D'UNA ALTRA QUE FUNCIONAVA A SEGÒVIA

Por el clavario se ha hecho presente que, en Junta General celebrada en el año mil ochocientos diez y seis, se conferenció detenidamente acerca de la extrema necesidad de establecer la maquinaria en esta villa para las elaboraciones de la lana, a la manera que se han montado en otras varias fábricas nacionales, por que lo contrario ésta quedaría totalmente arruinada. Y por su resolución se acordó nombrar una comisión de quatro yndividuos fabricantes y de los gobernantes de esta Real Fábrica, a quiénes se les concedió las más amplias facultades para tomar conocimientos y adquirir las máquinas oportunas. En su desempeño nada ha dexado por hacer por dicha comisión, y ha convenido formalmente la adquisición de las máquinas de cardar e hilar propiedad de Don Pedro Miramon^{dddd}, residente en Bilbao, y al mismo tiempo ha cuydado de hacer venir un práctico para colocar dichas máquinas y otro para enseñar el modo de trabajar a los operarios. Y, aprobando esta Junta los buenos servicios de dicha comisión, acordó se lleve a debido efecto la adquisición de dichas máquinas y demás que al intento tengan dispuesto, y para ocurrir a los dispendios y gastos de este ramo se acordó aumentar el derecho de bolla ocho reales de vellón más. Y por quanto el actual arrendador esta ausente, a pagar en justa proporción el precio porque se remató en su favor este derecho, se resolvió se otorgue la escritura correspondiente, y que tome principio el pago de este aumento de bolla el día primero del entrante mes de abril.

Por el señor corregidor subdelegado, se ha hceho presente un oficio que la ha dirigido el secretario de la Real Junta Particular de Comercio y Agricultura de Valencia, con fecha de veinte y siete de febrero último, en que se hace saber el anuncio de Don Juan <Cazares>,

^{dddd} Al voltant d'aquest nom hi ha una certa confusió. Moya (I, p. 49) quan parla d'ell s'hi refereix coma Pedro Miramoro de Bearais. Per la seua banda, Aracil i Garcia Bonafé, que si que van accedir al contingut d'aquesta acta s'hi refereixen coma Pedro de Beasain (Bilbao). Encara que pot existir, en aquesta acta en concret, alguna dificultat de transcripció (podria ser, en efecte Miramoro, i no Miramon) no s'hi troba res al seu contingut que indique que aquest individu fora o residira en Beasain o Bearais, o que allí s'hi trobaren les màquines.

recibido de la Secretaría de Despacho Universal de Hacienda, en que se ofrece construir una máquina hidráulica de hilar mil arrobas de lana en cada un año. En su virtud se acordó se tomen noticias de la Fábrica de Segovia, y se de cuenta de las resultas a la comisión encargada de este ramo.

Document 75.

ATA, Llibre 10è.: Juntas de la Real Fábrica de Paños de la villa de Alcoy desde 1805 hasta 1826, s.f.

Contrata de la Máquina de Cardar e Hylar de la ciudad de Bilbao, año 1818

Se ha convenido por

Nos, Don Jayme Monllor y Don Sebastián González, como apoderados por la Comisión Real de máquinas establecida en Alcoy, reyno de Valencia, por una parte, y Don Pedro Miramon del comercio de Bilbao, por la otra parte, de la contrata enseguida:

1º Nos Don Jayme Monllor y Don Sebastián González, por hallarnos autorizados para el efecto, en virtud de la carta de dicha Comisión Real, fecha 18 mayo de 1818, de sus anteriores y posteriores, compramos a Don Pedro Miramon las máquinas siguientes:

- 1º Un surtido completo de enborrar, cardar e hilar lana.
- 2º Un diable volante, director de las máquinas, llamado así [¿o asis?]
- 3º Dos juegos de hilar fino, en suplentes, reconocidos en indispensables.
- 4º Una máquina de aguzar las cardas, reconocida por necesaria.

Los precios ya convenidos con la Comisión Real son los siguientes:

Sesenta mil reales de vellón, dinero metálico y no papel de cualquier clase que sea establecido o para establecer, el surtido arriba indicado de enborrar, cardar e hilar lana.

Quatro mil ochocientos reales de vellón idem por el diable.

Tres mil y doscientos reales por cada juego de hilar fino, sueltos.

Dos mil reales la máquina de aguzar cardas.

El pago convenido se halla afianzado por la Comisión Real en común comunidad juntament con los señores D. Antoni Vitoria e hijoo su casa de comercio fábrica, sea en Alcoy

o en qualquier parte que fuere establecida o para establecer, obligatorio para todos como la ofrecieron por carta, fecha del corriente mes de junio a D. Pedro Miramon.

Además, como reconocido es que los principios del ensayo y uso de una maquinaria cuyos manipulantes poco adiestrados se hallan expuestos en experimentar destrozos algunos que puedan necesitar reemplazo, y lo más preciso siendo las cardas y otras máquinas, hemos convenido se añadirán a las expresadas de arriba:

- 1º un surtido de cardas en suplente en sus números correspondientes,
- 2º una aspa montada al completo, con su ferretería para servir de muestra,
- 3º la ferretería para una otra aspa, no hallándose más montadas,
- 4º las tixereras para una máquina de tundir los paños,
- 5º una llave inglesa para entornillar.

Y mediante no se pueden fixar los precios de las máquinas de arriba nº 1, 3 y 5, se fixarán más tarde <jus> D. Pedro Miramon a la Comisión Real o a los señores D. Antonio Vitoria e hijos de Alcoy. Entretanto, están arreglados para las nº 2 y 4 como sigue: la aspa montada con su ferretería por quatrocientos reales; la tixera para máquina de tundir por doscientos reales. Como está expresado arriba en conformidad de las mismas obligaciones.

2º Como se entiende el pago de las máquinas al contado, deseoso D. Pedro Miramon facilitar a la Comisión Real de Alcoy cuántos medios estén en su poder para que prosperen sus miras y empresas, queda convenido para el efecto en los términos siguientes:

- 1º El dinero que se halle libre, deducidos los gastos más precisos que se quedará de los quarenta mil reales, a D. Jayme Monllor y D. Sebastián González por cuenta de la Comisión.
- 2º La media parte de lo restante, en letra o letras dadas por nos D. Jayme Monllor y D. Sebastián González en nombre y apoderados de la comisión para el efecto a la orden de D. Pedro Miramon y carga de los señores D. Antonio Vitoria e hijos de Alcoy; quiénes en virtud de su carta fecha de junio corriente las aceptarán para pagar en Madrid al domicilio de los señores García hermanos, o de otro qualquier siendo del agrado de los librados para el pago verificarse el día 30 de octubre <fixo> del año corriente.
- 3º La segunda meida del importe a plazo se fixará con los mismos términos para pagar el día 30 de diciembre fixo de este año corriente.

Però también abonará la comisión por él, restando en el pago los intereses de dichos dos plazos expresados arriba des de 1º de julio a medio por ciento al mes, como se estila en el comercio,

que se añadirán al importe.

3º Como los gastos que corresponden a la expedición de las máquinas son separados absolutamente de su entrega , los suplirán directamente fuera de la contrata, sea la Comisión Real, sea los señores D. Antonio Vitoria e hijos a D. Pedro Miramon, quien dirigirá la cuenta separada a dichos señores Vitoria.

4º Como para plantificar las máquinas es preciso un obrero inteligente en el arte de montarlas y organizarlas corrientes para andar como deben y a satisfacción de los compradores, se halla obligado D. Pedro Miramon proporcionar dicho obrero, quien tendrá que cumplir para el efecto y cuyos gastos tendrá que contribuir separadamente del todo la Comisión e interesados.

1º Haciendo ellos los gastos por entero del viage de ida desde Bilbao.

2º Mantener dicho <montor> con la decencia que corresponde dándole el pupilage, alojamiento, comer y alumbrar, y ropa limpiada, según se acostumbra.

3º Se le pagará además un <diario> ya convenido de treinta reales al día contados desde el día de la salida de Bilbao hasta el día de regreso en dicha villa.

4º Los gastos del regreso desde Alcoy hasta Bilbao serán de obligación igualmente a expensas de la Comisión o de los poderes habientes [*sic*].

5º Tendrá la obligación igualmente la Comisión, después de hallarse montadas las máquinas conforme está pactado y de estilo, dar una certificación al montor que lo consta sobre su buena conducta, moralidad y costumbre de christiano verdadero, cosa que no se le podrá negar baxo ningún pretexto.

6º Y como el permiso que regularmente se da a dicho montor pende de la generosidad o del interés de cada uno, me parecerá agraviar a los principios de los señores de la Comisión si se les fixase la más mínima cosa sobre el particular, se dexará, pues al advitrio [*sic*] de dichos señores. Se dexará tomar muestra de lo hilado por el montor después de poner en plantas las máquinas para la entrega a mi.

7º No siendo el oficio de montor, el de contra maestre para dirigir las obras i elaboracions con las máquinas no podrá la Comisión después de puestas corrientes éstas detener por ningún motivo o pretexto al primer obrero, tampoco negarle el certificado [...] conmigo de haber cumplido éste como se halla convenido.

Por punto formal, convenido es entre los señores comisionados por la Comisión y D. Pedro Miramon se evitará cuanto pueda ser por estorbar al montor, no se dexará entrar gente ninguna en su obrador, cuya llave quedará en su poder. Pero como la obra suya quedará en su poder,

y tampoco se intenta sorprender a nadie, podrá nombrar la Comisión Real a uno, dos y aún tres comisionados para presenciar siempre que gusten o los convenga cuánto hará o manipulará dicho montor, habiéndose explicado verbalmente los motivos por dicho obrero a los señores comisionados y se repetirán a los señores de la Comisión Real.

Por corresponder a las miras y adelantamiento de las fábricas de Alcoy, y siendo preciso como se manifestó por la Comisión Real, tener un contraamaestre inteligente que pueda dirigir la obra en la dirección de las máquinas y educar en ella los hombres y demás que no pasen en número de doce, convenido es de dirigir a uno a quien se le pagará lo que corresponde y lo guardará a sus expensas la Comisión Real siempre que le parezca conveniente y útil. Se pagará además del sueldo correspondiente los gastos de viage de ida y de vuelta de dicho obrero contraamaestre desde Bilbao hasta dicha villa.

Siendo estos que anteceden los puntos del convenio entre nos, D. Jayme Monllor y D. Sebastián González, en nombre de la Comisión Real señalada, y D. Pedro Miramon, firmamos en número de seis al todo, para quedar quatro copias en poder de D. Pedro Miramon y dos en el nuestro para los fines que convengan. Y siendo por ambas partes la contrata de buena fé, sirviendo únicamente para que sepa cada una a que se obliga, nos lisongemos no sucedrá falsa o errada interpretación.

En Bilbao el 30 de junio de 1818

Pedro Miramón, Jaime Monllor, Sebastián González.

Document 76.

ATA, Llibre 10è.: Juntas de la Real Fábrica de Paños de la villa de Alcoy desde 1805 hasta 1826, s.f.

INFORME DE LA COMISSIÓ REIAL SOBRE LES MÀQUINES AMB INDICACIONS SOBRE ELS PREUS DEL FILAT (14-I-1819)

La Real Fábrica de Paños de esta villa, convencida de la extrema necesidad de fomentar este vasto establecimiento con el uso de las máquinas a imitación de otras Fábricas, precaviendo así juiciosamente la ruina de ésta que era consecuencia a la prosperidad de aquéllas, acordó en Junta Extraordinaria de diez de diciembre de mil ochocientos diez y seis nombrar una comisión compuesta de los infrascriptos para que, directamente, hiciesen las investigaciones necesarias de las máquinas útiles y provechosas a este establecimiento, y procurasen su adquisición y plantificación.

Correspondiendo la comisión a esta confianza, después de convencerse de la utilidad de las máquinas de tundir, procedió a su formación y plantificación, habiendo sido el resultado extraordinariamente provechoso, como todos han visto y se acredita en la bondad de la operación de tundir, a cuya vista muchos fabricantes la están ya usando.

Sucesivamente, noticiosa la comisión de las máquinas de cardar e hilar que había en depósito al cargo de Don Pedro Miramont de Bilbao, tomó la noticia de su calidad, obrages y precio. Y creyendo ser de la mayor utilidad a esta Real Fábrica, determinó adquirirlas a las fábricas de Escaray [*sic*], donde estaban ya en uso, para que previamente examinasen por sí las ventajas que ofrecían. Estos comisionados no solo las conocieron, sino que realmente se admiraron al ver la perfección del cardado e hilazas, con más economía de jornales y aceyte. Y en su consecuencia procedieron a su compra con arreglo a las instrucciones que les dió la comisión. Plantificadas en el edificio del tendadero, las máquinas de emborrar, de emprimir, los tornos de hilar gordo y fino, y el diablo, se dió principio a sus respectivos trabajos, los cuáles serán conocidamente más perfectos según la idoneidad de los operarios, adquirida con la misma práctica. La comisión creyó del caso se elaborasen dos piezas de paño, una 30no y otra 40no, de cuenta de esta Real Fábrica, para presentarlas a la misma y que por ellas se reconociese la bondad de las hilazas y tejido. Pero la demasiada detención del texedor ha ido demorándolo hasta el extremo de creer esta comisión no dever esperar más. Y, sin perjuicio de

que la Real Fábrica examine a su tiempo dichos paños, se presentan otros dos 24nos, uno que tiene la hilaza trabajada en las máquinas y otro a mano. Y aunque el hilado fue imperfecto, como el primero con que se ensayaron los operarios, admira en tanta manera la diferencia que se haría increíble persuadirse ser de una misma lana si los yndividuos de la comisión no huviesen sido testigos presenciales de todo.

Los trabajos que producen las máquinas de cardar, calcula la comisión serán de quatro a cinco libras castellanas por hora, pero como se ha observado haver presisión de pasar algunas de las lanas dos veces por la emborradora, esta operación disminuye los trabajos de la emprimadora, y se cree que el rendimiento se limite a unas tres libras y media, a no tomarse el arbitrio de que la emborradora trabaje más horas. También ha observado la comisión que, adiestrados los hilanderos, serán suficientes quatro tornos de fino para hilar todas las lanas cardadas por dichas máquinas.

La comisión ha tenido la satisfacción de haber contribuido al útil establecimiento de estas máquinas sumamente provechosas. Y cree que la Real Fábrica podría establecer un método arreglado para que todos los fabricantes en justa proporción pudiesen disfrutar de los trabajos de dichas máquinas, bien sirviéndose aprovar los precios detallados por esta comisión, que constan en la nota que acompaña, o bien con arreglo a los que parezcan a la Real Fábrica, la quál, estimando de su agrado los servicios hechos por esta comisión, la señala el mayor premio a que podría aspirar.

Alcoy, 14 de enero de 1819.

Francisco Vitoria, Juan Bautista Pérez, Jaime Monllor, Bernardino Vitoria, Luis Pasqual.

Document 77.

APSMSF-FE; I.5.7[658]: *Estado que manifiesta el que tiene la Real Fábrica de Paños de esta villa...*, 16 de maig de 1832, 2 folis, in fol.

Estado que manifiesta el que tiene la Real Fábrica de Paños de esta villa, formado con arreglo a la relación que han pasado los gobernantes de la misma.

En esta villa existen 34 fábricas o edificios de máquinas^{eeeeee}. Se fabrican en el día anualmente como unas 15.000 piezas de paño de todas clases, incluidas 850 de vayeta y 50 de franelas, aquellas desde 14no a 40no. Sus precios al pie de fábrica son desde 18 a 100 reales vara valenciana. Las franelas desde 14 a 22 reales id., y las vayetas desde 10 a 30 reales id. Las piezas de paño tienen de tiro de 40 a 50 varas valencianas cada una, y las vayetas y franelas desde 60 a 70 yd.

Se ocupan en la fabricación sobre 10.000 almas o braseros.

Se consumen sobre 112.000 @ de lana de León, Segovia, Soria, Extremadura, Aragón, Talavera, Andalucía, Campo de Huesca, <Orbe> y reyno de Valencia.

Se consumen también sobre 15.000 @ de aceyte de los reynos de Andalucía y Valencia.

También como unas 30.000 # de añil de todas clases y países que lo producen.

Yd. 2.500 # de palo campeche.

Yd. 400 id. id. de brasil.

Yd. 400 millares de <cardons> que se cultiva en estos países, habiéndose introducido ya el de simiente francesa.

Yd. 1.000 # de alumbre.

^{eeeeee} Al marge hi ha una anotació anulada en la que s'hi llegeix: "8 máquinas de cardar, 47 percheras, 14 transversales y 181 bancos de tundir".

Yd. 500 id de caparrosa.

Yd. 200 id. tártaro.

Yd. 200 id. sumaque.

Yd. 100 id. grana.

Yd. 300 id. <gualda>.

Yd. 2.500 libras aguafuerte.

Yd. 50 @ estaño.

Yd. 300 # grana cochinilla.

Y algunas otras tintas del país.

Alcoy 16 de mayo 1832. [signat] <Barraycoa>

Universitat d'Alacant
Universidad de Alicante

Document 78.

APSMSF-FE; I.5.7[658]: *Estado que manifiesta el que tienen los fabricantes de papel de este partido...*, 16 de maig de 1832, 2 folis, in fol.

Estado que manifiesta el que tienen los fabricantes de papel de este partido, formado con arreglo a las noticias que han pasado los fabricantes.

En este partido hay 89 tinas para elaborar papel; a saber 11 en el condado de Cosentayna, 2 en la villa de Bañeras, y las restantes en esta villa y su término.

Que en dichas tinas se fabrican 222.500 resmas de papel anualmente.

Los operarios que se ocupan en la fabricación son unos 1.068.

Las clases de papel que se elaboran son florete, medio id., rey de 1ª clase, 2ª id., ordinarios e imprenta. Cuyos precios a pie de fábrica son de 18 a 50 reales resma.

Se consumen 111.472 @ de trapos anualmente, procedente de todos los países de la Península.

Yd. 9.256 @ anuales de carnasa.

Yd. 1.425 @ de alumbre, también anuales.

Alcoy 16 de mayo 1832. [*signat*] <Barraycoa> .

Document 79.

APSMSF-FE; I.5.5[656]: 5º. Repartimiento de sal, Lligall, 8 - V - 1831.

INFORME INCLÓS EN EL LLIGALL EN EL QUE, FENT UN ESMENT DETINGUT DE L'ESTRUCTURA OCUPACIONAL DE LA VILA D'ALCOI I DE LES PAUTES DE CONSUM DELS SEUS HABITANTS, ES DEMANA UNA REDUCCIÓ DE LA QUOTA QUE SE LI HA FIXAT EN EL REPARTIMENT DE LA SAL.

El cupo de sal señalado a esta villa de Alcoy de 1.662 fanegas es excesivo y desproporcionado al consumo anual de su vecindario. El señor Visitador General de la provincia deve haverse convencido de esta verdad por medio del examen escrupuloso que ha verificado de los libros cobratorios por los que consta el reparto anual que se hace a los vecinos. En dichos quadernos se observa a muchos sobrecargados con quatro, cinco y más fanegas; al paso que cerca de tres mil se hallan aliviados hasta el exceso de no repartirseles más que de quarta de fanega para abaxo. Y ciertamente los individuos de Ayuntamiento y Junta de Repartidores, no se gravarían con el pago anual de dos, tres y quatro fanegas (según su posibilidad) a no reconocer en la gran masa de la población dificultad en poder consumir la señalada por reglamento. Esto en gran parte depende de que de los 3.800 vecinos de que se compone la población, tres quartas partes son puros brazeros <atenidos> a un jornal diario, que en el momento de faltarles perecen. A esta razón poderosa se agrega la de haverse acogido

a esta villa innumerables familias indigentes de los pueblos comarcanos, que atraídas por las circunstancias del momento, forman una especie de vecindario ambulante, que hoy aquí y mañana allí, solo son carga, sin prestar ningún género de utilidad. Las razones expuestas al señor visitador y la inspección que ha hecho del pueblo, deven haverle convencido de esta verdad. La riqueza agrícola, de ganadería y traginería, son en ésta de poco momento, y figuran de una manera casi insignificante en la clase de consumo de que se trata. Su tal qual [sic] prosperidad depende únicamente de sus fábricas de paños y papel, y éstas \son/ manufacturas por 40 o 50 capitalistas que cada uno entretiene 100 o 200 operarios de la clase infeliz que hemos tratado y que forman las quatro quintas partes del vecindario.

Estos braceros generalmente se alimentan mal: la carne la pruevan dos o tres veces al año, se hartan de pan de mahiz y trigo, amazado según costumbre valenciana, es decir, sin sal; hacen paladar con saladura o cuecen un potage de avichuelas, comida ordinaria del pan, y ya se concibe que tal modo de tratarse, poco consumo ofrecerá del artículo en cuestión. Esa interesantísima observación, dexa conocer que esta gran masa de vecindario, que es la que deve figurar en la materia, ni por sus circunstancias ni por sus costumbres puede de modo alguno pagar ni aún la quarta de fanega, y de aquí resulta que este déficit asombroso se sobrecarga a los restantes vecinos, más pudientes, con injusticia notoria, faltando a las reglas de equidad, a la voluntad del monarca y haciéndoles odiosa hasta el extremo una contribución que, repartida <económicamente> como se halla en el reglamento parece muy igual, pero reducida a la práctica en muchos pueblos se ve sujeta a esta arbitrariedad, sin que las justicias y ayuntamiento puedan menos de hacerla así. Porque llega el día del apremio, se necesita el dinero, y es indispensable aprontarlo, salga de donde saliere. La riqueza agrícola, ya hemos indicado, era insignificante; en efecto, el término de esta villa es reducidísimo y no guarda ninguna proporción al vecindario: Concentayna, Benilloba, Benifallim, Penáguila, Bañeras, Xixona, Ybi, es decir, todos los pueblos que lindan con Alcoy, lo tienen mucho más extenso, a pesar de que su población es la mitad, la octava y aún la duodécima parte de la de esta villa. Esto quizás lo ignoran en Madrid y Valencia, y creerán que en Alcoy sus campiñas cuentan un radio de 14 o 15 leguas. Por esta misma razón, el ganado de labranza, el cabrío y lanar, es muy corto y no tiene ningún punto de comparación al de su vecindario, de consiguiente en este ramo notable, no consume sal, o muy poca.

La arriería y traginería que conduce sus manufacturas a los varios mercados de España es toda forastera, que no consume sal del pueblo, por lo que en este concepto ni puede ni deve repartírsele.

Por lo que es visto que Alcoy, con su grande nombradía, con su vecindario numeroso en razón a pueblo de segundo orden, es, en su consumo de sal, comparable a qualquier otro de una mitad o un tercio de almas. Y en verdad que tales alegaciones no han de tener el viso de <licenciosas vertineras>; pues que pueden demostrarse casi matemáticamente, y el señor visitador, con la ilustración que le distingue, se hallará sin duda convencido hasta el grado de la evidencia misma. Hay una regla infalible, y ésta la ha palpado por sí mismo, <la> qual es el registro y examen de los quadernos cobratorios. Ellos ponen de manifiesto la insolvencia de un tercio de los vecinos, sin que las más exquisitas diligencias, ni el aparato judicial, ni el temor del apremio sean bastantes a compelerles al pago, por \la/ razón sencilla de que el que nada tiene, nada tiene que dar. Áñadase a esto, y téngase bien presente, que a tales vecinos en lugar de señalárseles media fabega, conforme a reglamento, solo se les reparte la quarta, octava o décima del cupo que les pertenece.

Varias innumerables y más extensas razones pudieran alegarse si el tiempo escaso lo permitiera y si los que exponen no se hallasen convencidos del ilustrado saber y extensos conocimientos del señor visitador. Su penetración suplirá lo que falta a estas u otras observaciones echas en momento, esperando que su autoridad tutelar y protectora, que por su instinto se ve y palpa las necesidades y recursos de los pueblos, graduará la de esta villa, digna de su protección y de un favorable informe.